AVGVSTINI
STEVCHI, EVGVBINI, EPISCOPI KISAMI, SEDIS APOSTOLICÆ BIBLIOTHECARII, OPERVM,

TOMVS TERTIVS.

In quo hæc continentur,

De Perenni philoſophia, lib. 10.
De Mundi exitio.
De Eugubij, vrbis ſuæ nomine.
De Falſa donatione Conſtantini aduerſus Laurentium Vallam, lib. 2.
De Reſtituenda nauigatione Tiberis, Oratio, ad Paulum III. P. M.
De aqua Virgine in vrbem reuocanda, Tractatus.

Cum Indice rerum & verborum locupletiſſimo.

PARISIIS,
Apud Michaëlem Sonnium, via Iacobæa.
M. D. LXXVIII.
CVM PRIVILEGIO REGIS.

VIRO CERTE NOBILI ET PERDOCTO D. BAVFREMONTIO BARONI SENESCLIO, REGII ORDINIS EQVITI: AVLICI prætorij Præfecto: Confiliario in fanctiore Regni Franciæ confilio: ac Nomarchæ Tabillonenfi, CLAVDIVS MINOS Diuionenfis, S.

QVEMADMODVM primis illis temporibus, quibus hominum familiæ cœtúſque ad vtilitatem publicam haberi cœperunt, qui aliis ingenij dexteritate, animíque ſolertia pręſtabant, magno ſtudio, atq; perdiligenti opera perquiſiuerunt quę vel omnino vel magna ex parte conferrēt ad vitę vſum & ornamentum, vt tandem aſſiduè quærendi & inueſtigandi longa & difficili miniméq; fallaci experientia obſcruarent, quæ & pręſentibus & poſteris vtilia in primis exiſtimarent. Id quidem facile intelligi poteſt ex eorum laudata certè & prouida benéq; conſulta induſtria, qui primùm in arborum, plantarum, ſed maximè herbarũ & radicum ſucco experiundo, magnis vigiliis commentando, diuturnis laboribus tentando, dura & moleſta, ſed vtili ſane, planéque neceſſaria exercitatione perficiundo ingenij ſui vires poſteritati probarunt. Quorum quidem omniũ ſi non vnum idémque ſtudium fuit, ſi non eadem via & ratio vel inquirendi diſputandíue, vel commentandi, aut denique ad ſuum & germanum finem reuocandi artem iam olim fuiſſe putetur, nullus tamen eſt qui inficias iuerit eandem fuiſſe omnibus propoſitam metam, idémq; omnium conſilium penéque iudicium. Quod ego profecto dicere & aſſeuerare auſim de ſtudio atque induſtria priorum ſapientum, qui iandiu apud Chaldęos & Ægyptios magno in honore ſunt habiti: & philoſophorum, quorum nomen, famáque apud Gręcos multis annis in magna celebritate manſit. Illi enim nihil commendatius habuere, cùm primùm animum appulerunt ad artium omnium liberalium inuentionem & cultum, quàm vt ſibi cęteríſque omnibus & pręſentibus & poſteris prodeſſent. At vt è radicibus & herbis nõ modo ſucci ſalutares, ſed interdũ etiam lethiferũ exprimitur: vtq; medicorũ è medio numero nonnulli venefici deprehēdi poſſunt: ita ex hac & veterũ ſapientũ & philoſophorũ ſchola multos extitiſſe cõſtat, quorũ omnis induſtria in eo verſata fuiſſe videtur, vt non quidem veritatē, cognitionémq; dignam hominibus liberis inueſtigarent, ſed vt neſcio quodã rigandi & cõcertandi ſtudio opinionũ & nugarũ chaos vaſtiſſimũ, ex quo nullus vnquã ferè citra naufragiũ potuit emergere ingeniis offunderēt. Quod cùm ſępius apud me reputo, quatuor cauſas è multis reperio, quibus optima illa viuendi magiſtra philoſophia, non ſuo & naturali, ſed alieno, & certe verſatili colore tincta hominibus ſeſe venditare cœpit. Quis enim nõ videt quã difficile & arduum fuerit ignotã fere & inuolutam tenebris pluſquã Cimmeriis

eo tempore ſapientiã, non dico profiteri, ſed eius naturã tenere in primis, illius vim atque rationẽ omnem explicare diſputando, eiúſq; tandem fructũ ſaluberrimũ quidem, ſed paullo amariorem ſermonis lepôre condire? Non quidẽ ab re qui primi ex omnibus quędam repererunt ingenio quodam diuino ad humanę vitę neceſſarios vſus, diuinis honoribus affecti videntur, quippe qui hac ſua laudanda induſtria proximè ad deorũ naturã acceſſerũt. Succurrit enim mihi Strabonis illud, τοὺς ἀνθρώπους μάλιστα μιμεῖσθαι τοὺς θεοὺς, ὅταν εὐεργετῶσι: huc etiã accedebat quod cùm ea eſſet ſapientũ hominum, atque etiam doctorũ paucitas, minimè mirũ videri cuiquam debet, ſi tanta res, quanta debet omniũ iudicio atque æſtimatione teneri, philoſophia, ſic in anguſtum coacta, non omnes ſuas vereq́; diuinas vires exerere potuerit, neque ſuum lúmen in tam craſſa temporũ caligine magnifice omníque cultu diffuderit. Res enim tam longe latéque patens, & cuius precium atq; vtilitas minimè poſſet orationis copia explicari cõmodè, in paucorum hominum contenta ſinu, imò non omninò, ſed quadã ex parte cognita, non potuiſſet vnquam ſuam omnem auctoritatem conſequi: adeò Ariſtotelea vox inſtar oraculi habita fuit, Bonum quanto pluribus commune fiat, tantò eſſe diuinius & excellentius. niſi tamen aliquis cõtrà mihi obiecerit, rariora in maiore precio ſemper fuiſſe, támque præſtans ac cæleſte donũ non niſi paucis & cordatis hominibus credi ac committi debuiſſe. Sed de iis non diſputo, de paucitate hominum, potius à quibus hoc ſtudium propagatum fuit, nunc propriè loquor, quæ altera cauſa fuit, cur tot ſectis inter ſe diſſectis atque diſſentientibus philoſophia opinionum fluctibus oppreſſa pene omninò extincta iacuere. Hæ tamen videri quibuſdam poſſunt populares, éque medio petitæ cauſæ diſſidiorum & contentionum, quæ tam diu locum habuerunt in philoſophorũ ſcholis atque familiis: at aliæ quædam ſunt, quibus partim excuſari hæ contentiones poſſe videantur, partim etiam nõ tam reprehendi, quàm omninò damnari. Quis enim non videat linguæ & ſermonis ignoratione factum, vt quæ vna ratio, vnáque mens atque ſapientia apud omnes eſſet, non tam varia & multiplex, quàm prorſus diſſimilis eſſe iudicaretur? Siquidem nihil olim tam ingenioſè fuit ab Ægyptiis obſeruatum, & aliquam annorum ſucceſſione poſteris per manus traditum, quod ipſum ab aliis, nõ Gręcis modò, ſed ipſis certè popularibus alio atque alio modo acceptum non fuerit. Et miramur ſi Græca philoſophia (quam conſtat à barbaris eſſe petitam, id eſt è Chaldæorum & Ægyptiorum ſcholis, quos pro barbaris Græci, nullo iure tamen, habuerunt) tam fuerit inſigniter immutata, nec modò alio colore induta, & quaſi lingua alia inſtructa, ſed quibuſdã ſuis hoc eſt naturalibus truncata membris, monſtroſa facta ſit, vt nihil reliqui habere præter inane nomen videretur? At quod præcipuam hiſce tot iurgiis & factionibus occaſione dedit? Philoſophorum Gręciæ laudata quidem induſtria & laborioſa profeſſio magnam videtur diſciplinis omnibus lucem attuliſſe: at nimia φιλαυτία gloriæque cupiditas, nimia etiam rerum nouarum, cura & oſtentationis immoderata cupiditas philoſophiam natura vnicam tam variã & incertam, tam ſibi diſſimilem fecit, vt nulla poëtis aut Empuſa aut Proteus aliquis tam vnquam πολύμορφος & varius confingi potuerit, quàm ſint Academicorum veterum & nouorum, Ariſtoteleorum & Platonicorum, Epicureorum & Stoicorum aliorúmque innumerabilium placita, & illę κενὰς δόξας opinionum inconſtantia & varietate diſsimiles, nulliſque certis ſcientiæ fundamentis, nullis denique axiomatis & decretis immutabilibus innixæ. Sic itaque philoſophia, quæ debebat eſſe cer-

tiſſi-

tiſsima vitæ dux paucorũ hominum nõ tam erroribus, quàm arrogantia, & peruerſitate, facta eſt nugarum omniũ & fallaciæ quædam metropolis, vt plerique nõ imperiti viri cenſuerint fuiſſe longe ſatius ignorationi rerum abditarũ acquieſcere, veríq; inquirendi laborem omittere, quàm ita rerum præſtantiſsimarum ſemina tot ſpinetis atque dumetis implicare, próque ſcintilla veritatis falſitatum quaſi lernam inducere. Scio equidẽ quàm neceſſe fuerit in philoſophorum ſcholis meram libertatẽ retineri: admitto non ęgrè in vtranque partem more Academicorum diſputandi ſubtilitatem, quę permultum cõducat ad eliciẽdam veritatem è rebus obſcuris: ſed minimè tolerari debuit otioſos homines ſic in dubiũ vocare ea de quibus dubitari nefas ſit, vt plus dãni rebus humanis fuerit importatũ ab huiuſmodi præſtigiatoribus, quã à ſęuiſsimis hoſtibus vaſtatis vrbibus importetur. Siquidẽ hi nihil aliud agunt, quàm vt victoria potiantur, vel ad aliud bellum viam ſibi muniant, cuius tamen progreſſus ſæpe aut momẽtaneus, aut parũ diuturnus eſt. At hæ falſiſſimæ opiniones, omnibus ferè non modo populis ſeſe inſinuarunt, ſed & ad ſęculorũ quandam diuturnitatẽ perdurarunt, elegantioráque ingenia ita faſcinarunt, vt quo felicius quisque ad intelligendũ naſcerentur eo cupidius eas amplexati, cæteris minus oculatis & prouidis anſam dederint turpiſſimè inſaniendi. Cum primũ enim tota fere ſchola Ægyptiorũ deſciſcere à pura patrũ doctrina cœpiſſet, & à veri Dei cultu animũ ad res creatas cõuertiſſet, earúmq; admiratione capta, noua quędã opinionũ monſtra cõmenta eſſet, tum priſcam ſincerámque ſapientiam turpiſſima ſuperſtitionum labe conſperſit. Quid ergo mirum ſi Gręci, mox fere poſt Ægyptios aberrarint, & ab inſanis illis edocti, inſaniã illam cęteris communicarint? Sed tamen non vbicunq; videtur ęquum, vt prętermiſsis bonis omnibus, mala in vnũ aggregentur: ſunt enim ea vicina bonis, atq; errore ſub illo, quod ait ille,

Pro vitio virtus crimina ſæpe tulit.

Quamobrẽ vt è malis opinionibus, maliſq; moribus bonæ leges natæ primùm dicuntur: vtque ex rebus in natura vniuerſi difficillimis viri ſolertes occaſionẽ ingenij ſui ad gloriam & hominũ ſummã vtilitatem exercendi captaſſe non dubiũ eſt: ita ex hoc philoſophicorũ dogmatum Oceano ſalui plerique & incolumes iíque præcipuè qui Chriſtianã pietatẽ ſcriptis & diſputationibus illuſtrarunt, permulta in philoſophorũ libris repererũt quæ ſi non vera prorſus, à vero tamen non multũ abeſſent, & ad verũ mentibus humanis inculcandũ valde conducerent. Quod ideò à me dictũ nolim, vt aliquis putet me veterũ doctrinæ velle, quod aiunt, oppedere, quam omni ratione tutandam & excolendam puto: ſed tamen ita cautè eius opiniones ſunt excipiendę ne quod ad ſalutem hominum repertum eſſe conſtat, in eorum cedat perniciem. Philoſophia non aliter quàm vino vtendum eſſe nonnulli viri maximi cenſuerunt: alij, qui paucis philoſophandum monuerunt, nihil aliud præceperunt, quàm in eo ſtudio adhibendã eſſe auream mediocritatis regulã. Eos vt rectè ac peritè ea de re tota ſtatuentes ſicuti probo non inuitus, ſic eorũ iudiciũ plurimi facio qui e ſenticetis, amœniſſimos flores legunt, quíque nõ tam quod dicitur aut ſcribitur pro certo tenent, quã ſibi proponũt quod in primis eſſe conſtituendũ iudicent. Eo de numero ſunt qui non tam philoſophorum placita mordicus retinuerunt, quã philoſophiam ipſam omnem ad ſuum & germanũ vſum piè doctéque retulerunt, quales è patribus percenſeri poſſunt Tertulianus, Arnobius, Lactãtius, Iuſtinus, aliíque eiuſdẽ ordinis permulti, cùm Gręci tum Latini. Quorum quidem omnium pietatem, doctrinã, induſtriam vt maximi facimus, ita qui ex eadẽ philoſophię officina quidpiã conquiſiuerunt quod ad pietatem quoquo modo iuuandã cõduceret, non poſtremo in numero habẽdos exiſtimo. Et id

quidem ea mente dictum volo, vt omnes intelligant quanti æstimandi sint Augustini Steuchi de perenni philosophia libri, quibus vir ille pereruditus & industrius consensionẽ philosophorum omnium, qui iam ab orbe diuinitùs excitato variis sæculis atque ætatibus floruerunt, adornauit. Quotus quisque est qui non videat, quàm magnæ mentis, quámque periculosæ plenũ opus aleæ fuerit tot sæculis & ætatibus inter se dissitos, philosophos ita conciliare, vt concordi pace ligentur? quàm laboriosum linguis ac sermonum varietate vsqueadeo inter se differentes sic componere, vt vnius ciuitatis esse ciues appareant? quàm denique molestum fuit & perplexũ homines inter se morũ & vitæ dissimilitudine valde seiunctos, imò etiam opinionũ multitudine quasi pugnãtes ad mutuum consensum pertrahere, vt idem omniũ iudicium, vna vox, & sententia ferri ab omnibus audiatur? Itaque magna ea sunt de quibus hactenus diximus, sed multò maiora & laboris profectò molestii plena, scintillas quasdam veri mediis in tenebris ipsaque tetra caligine temporum inspicere: in iis etiam plus videre quàm ij viderint, qui omnium oculatissimi videbantur. Eius quidem rei causa, VIR SPECTATISSIME, non putaui me malè bonas horas collocaturum, si non semel hos commentarios euoluerem, & scholiis quibusdem illustrarẽ, quos cùm prælo committerem Michaël Sonnius, amicus meus, mihi auctor fuit, vt quantum mihi per ocium liceret, locos adnotarem ad marginem è quibus suam illam certè instructã officinam composuit Eugubinus: quod ipsum quidem in me recepi, quàm feliciter, alij viderint. plus certe operæ ac laboris est impensum, quàm sibi persuaserit, qui ei aleæ nunquam sese cõmiserit. In quo tentando labore, si multa videantur esse prætermissa, id ea causa factum, quia librorũ quæ hic citantur, exempla non omnia haberemus, vel quod non satis ocij relictum mihi esset in profitendi munere plus satis impedito: vel denique quod ab vno id negocium tentari, non autem confici & absolui posse videretur. Fuit autẽ multò facilius Eugubino Pontificis Max. bibliothecario permultos aduocare scriptores in medium, & ad eam rem aliorum quorũdam vti opera, ex scribere quædã & cumulare pro suo arbitratu, denique librum planè vtilem magno ocio conficere: ac non aliis, idem, nedũ mihi, cui desit ingenij ea vis, cuíque ocij satis non suppetat, vt per omne genus auctorum volitem. In cæteris autem auctoris huius scriptis, à me quidem per transennam lectis, nihil putaui operæ ac laboris cõferendum, ne quis fortasse me suspicaretur falcem in alienã messem velle immittere: qua de re Sonnium, antequam quicquam prælo mandaretur, admonui, vt qui putarem id pensi esse Theologis relinquendum.

Iam verò, auctorem hunc certè nobilem & quidem πολυμαθῆ mitto ad te, VIR ORNATISSIME, cum mea qualicunque & pertenui, sed non omnino inutili studiosis accessione. quod ipsum cur tibi vni velim esse consecratum si quis roget, nihil aliud audiet, quàm nobilem & multiscium, & cordatũ scriptorẽ, non nisi verè nobili & multarum literarũ copia tincto, eíque sapienti committi debuisse. Taceo huius argumenti splendorem & dignitatem, de quo vnus omnium optimè iudicare potes, cui nihil ignotum est eorum quæ veteribus cognita olim, nihil abditum eorum quæ nostris hominibus magno ingenio singularíq; doctrina perspecta sunt. Sed vereor, te ea grauitate, eáque negociorum mole pene oppressum pluribus interpellare, téque ab iis & opiparis & splendidis libri huius deliciis hac mea oratione longius abducere. Vale, Lutetia Kalendis Octobris CIↃ. IↃ. LXXVII.

BEATISSIMO PATRI AC SVMMO CHRISTIANAE RELIGIONIS PRINCIPI

PAVLO III.

Augustinus Steuchus Bibliothecarius.

BEATISSIME PATER,

VERA mihi semper in philosophia visa est sentẽtia, Sapientiam, atque Pietatem, ex eisdem fontibus nascentes, vnúmque ad finem respicientes: omnes quoque rationes alias, quibus consistant, habere consormes. Ipsa Philosophia id clarissimè probat: quæ cùm supremum fructum, præmiúmque laborum, Sapientiam promittat, hanc Plato, & Aristoteles, philosophorum facilè principes, non aliam denique nobis intelligendam proponunt, quàm Scientiam Cultúmque Dei: quod illis sua lingua dicitur, θεωρεῖν, καὶ θεραπεύειν τὸν θεόν. Hanc verum esse summam, hic demum speculationes, studia, curásque Philosophorum omnes desinere. Multos igitur velut in amœnissimis cãpis flores ex omni Philosophia hanc diuinitatem redolentes, decerptos, eorúmque suaucolentem coronam confectam iure tibi, qui & Sapientiæ, & Religionis obtines principatum, sacrauimus: tuæ maiestati congruos honores offerentes, quæ Sacris tuendis, Sapientiæ propagandæ, atq; illustrandæ, præsidet. Quã cùm & autoritate, & scientia iamdiu tenueris, rexeris, & ad eam amplificandam animi tui magnitudinem ostenderis, dùm viris vndique, sapientia, moribúsque conspicuis, ad religionis moderamen accitis, ex his sapientissimum senatum conficis: dum pulcherrimis ædificiis, Vrbem, templáque Deorum exornas, bibliothecas Græcis, Latinísque præcellentibus scriptoribus auges: (mitto enim quòd pacis, qua stabilita religio, difficillimis itineribus susceptis, autor fuisti) tibi certè de philosophia, supremísque sapientiæ mysteriis libri, velut arcus triumphales inscribere, quibus tua memoria, quantum in nobis esset celebraretur in posterum, par erat.

INDEX EORVM QVAE IN HOC OPERE DE PERENNI PHILOSOPHIA HABENTVR.

LIBRO PRIMO.

Ex Theo-

LIBRO SECVNDO.

LIBRO TERTIO

Quod

LIBRO QVARTO, PLATONIS ET *Aristotelis Theologia discutitur.*

LIBRO QVINTO, PLATONIS DE SINgulari ac supremo Deo Philosophia perpenditur.

LIBRO SEXTO.

perfectámque ratione. Deum cunctis prospicere, mundum gubernare. Hominem esse opificium eius Ad vnum Deum respiciendum esse. Ei pro beneficiis gratias haberi oportere. 111.b

XI *Eadem de summo ac singulari Deo sensisse subsecutos Philosophos. Iamblichum affirmare, Deum principium, medium, finem, in eo respiciendo & sequendo felicitatem esse. Eum esse Dominum omnium bonorum, principium beatitudinis, finemq́; omnis Philosophiæ. Felicitatem esse, sequi mandata eius.* 112.e

XII *Porphyrium, singularem, vnicúmque Deum commemorare, cui rationabili sacrificio, castísque cogitationibus sit litandum. Eum esse omnipotentem, omnis virtutis autorem.* 113.d

XIII *Item ex Simplicio profunda Theologia, de vno bonitatis fonte, vnico rerum, singularíque principio. à quo causæ cunctæ, cunctáque principia dependeant. Et quòd sese ad ferendam miseris opem inclinet.* 114.

XIIII *Ex eodem Simplicio, Deum esse absoluti boni nostrorum animorum principium finémque, in quem vnum sit respiciendum: cui quandiu cohæserit animus, sua radice hæreat, diuulsus marcescat. Quòd mundum Deus creauerit.* 114.f

XV *Ex Proclo, de singulari Deo, quòd sit vnus, quòd Bonum, quòd prima causa, bonorum cunctorum Autor, Deorum etiam Creator. Quòd ineffabilis, incogitabilis, Virtutis infinitæ, Naturæ indeficientis.* 115.e

LIBRO SEPTIMO AGITVR De Mundi creatione.

CAP. I *Omnem nationem à vetustissimis seculis traditione per omnes ætates descendente, fateri mundum creatum. Vidisse quædam Creati mundi priscos signa. Fuisse famam apud priscos Creati mundi creberrimam. Rationes, quibus nonnulli noluerunt creatum mundum.* 117.b

II *Resoluuntur rationes de Aeternitate mundi. Nulli Aeternitatem prodesse, sed vehementer obesse. Hunc esse mortalibus omnis impietatis, omnis infelicitatis fontem, rerum humanarum confusionem. Nullam reddi posse prouidentiæ rationem, rebus æternis. Non posse animos immortales esse rebus æternis: aut eos non ascendere in cælum: nullâque esse post vitam præmia virtutum. Stultos esse, qui deteriora velint æterna, quæ sint melioribus impedimento. Non esse malum destruere mundum causa maiorum bonorum.* 117.e

III *Dissoluitur secunda ratio, In creando mundo non esse prius & posterius tempore. Quandocunque creatus fuisset mundus, quæri potuisse, cur non prius creatus. In æternitate non esse prius & posterius. In multis hallucinari mentes humanas perinde atque sensus. Omnem infinitatem absurdam esse, & indecoram, præter diuinam. Vnus tantum esse naturaliter Aeternitatem. Quòd superstedens Deus creatione mundi, neque tardauit, neque cessator fuit. Neque dici potest supersedisse, ac distulisse.* 121.a

IIII *Examinantur Philosophorum, primum Aristotelis de Aeternitate rationes. Aristotelem non impugnare simpliciter Creationem, sed qualem nonnulli ante eum deprædicassent, qui Chaos æternum, Creationem in tempore fuisse asserebant. Priscos non quemadmodum calumniatur Aristoteles, tempus æternum credidisse. Priscos asseruisse tempus & cælum creatum, creatum cælum*

Omnia nata esse ex fœcunda sapientia verbi diuini secundum Orpheum. Secundam Theologiæ partem esse de Chao, nempe terræ & aquæ creatione, post quas ex eis creatæ sint formæ rerum. Similem esse Mosi Orpheum in hac creationis assignatione. Phaneta esse Solem. apud Orpheum, Amorem ipsam diuinam sapientiam creandi cupidam. Ex Chao & Oceano natos esse Deos, nempe sidera cælestia. 146.d

XI *Homerum atque Hesiodum veneratos hanc Theologiam, similiter atque priores de mundi origine, & eius principiis cecinisse. Terram & aquam Homerum primas res creatas dixisse. Hesiodum primum fuisse Chaos, id est, terram & aquam, totámque creationem affirmasse ac decantasse.* 149.e

XII *Parmenidem, Thaletémque creationem esse confessos. Amorem esse Deum sempiternum apud eos. Solum Deum æternum dixisse Thaletem. Mundum opificium diuinum appellasse. Noctem antecessisse diem, dixisse Thaletem, vt Moses tenebras ante lucem. Aquas illas primordiales Mosaicas eum principium dixisse, Mentem autem creatricem.* 150.e

XIII *Physicos autore Plutarcho confessos creationem mundi, cuius intium fuerit à terra: Ab aquis segregatam ætheriam substantiam primam.* 151.d

XIIII *Aratum fateri Deum summum posuisse stellas in firmamento cæli, quemadmodum Moses. Idem cantasse Ouidium.* 152.a

XV *Aristotelem, rationem fateri coegisse creationem mūdi. In æternitate, vel animos esse mortales, vel ascendere in cælum nō posse, corpora semper animantes. Sequi ex his in Philosophia grauissimos errores. Aristotelē à maioribus in creatione mundi dissentire non debuisse. Verba Aristotelis quæ diuersis locis posita probant eum creationem prudentem vel imprudentem esse confessum.* 152.d

XVI *Ex dictis oratorum & poetarum, artium, sermonis, & humani generis probatur exordium.* 155.d

XVII *Plotinum apertè fateri, contrà quàm Proclus contendat, tempus creatum, cum cuius conditione consequitur etiam cæli, mundique creatio.* 156.a

XVIII *Apertè, perspicuéque Porphyrium de temporis exordio scripsisse. Iamblichum multis rationibus omnia nata esse, confiteri: Qui consentaneè cum Mose prædicet hominem diuinitus factum. Itémque ordines cælestes à diuinissimo Verbo repertos. Et quòd condemnat hunc mundum, asserés ab eo fugiendum esse.* 157.a

XIX *Crantorem Platonicum, vitam præsentem condemnasse, eique non esse & mortem antepoŝuisse. Quo sequitur improbatio Aeternitatis mundi. Idem ex Aristotele infertur.* 158.d

XX *Epictetum & Arrianum homines à Deo creatos, inque mundum, operum diuinorum spectatores introductos fateri.* 159.a

XXI *Ex sententiis Plutarchi de mundo, Principiisque eius. Ea in quibus nonnulli peccauerunt, de materia prima, de anima malefica. Responsiones contra calumnias Lucretij, quas contra prouidentiam, temeritatem, & casum defendens, effudit.* ibid.d

XXII *Dissoluuntur vanæ Lucretij contra mundi creationem, rerúmque ordinem, calumniæ. Coarguitur necessariò sensisse prouidentiam rebus inesse, Omnia causa nostri fecisse Deum: quæ putasset Epicurus noxia, vel superuacanea, summam prouidentiam habuisse.* 160.b

LIBRO OCTAVO.

DE DAEMONIBVS.

LIBRO NONO, DE CREATIONE HOMINIS, & immortalitate animorum.

LIBRO DECIMO.

IIII Beatos

FINIS

A

Augustini Steuchi Eugubini

DE PERENNI PHILOSOPHIA

LIBER PRIMVS.

PRÆFATIO.

De successione Doctrinæ ab exordio mundi.

CAPVT I.

B

VT VNVM est omnium rerũ principium, sic vnam atque eandem de eo scientiam semper apud omnes fuisse ratio multarumq; gentium ac litterarum monumenta testantur. Hæc partim nata a prima hominum origine, per omnes ætates deuoluta est ad posteros: Partim ex multiplici rerum consideratione parta, Philosophiæ nomine semper celebris fuit. Hac quidem scientiam in primis hominibus cumulatam, absolutamq; fuisse, ea res clarissimè probat, quòd dum nascerentur, à Deo se creari cernerent: & ab eo paulò antè omnia condita perspicerent: Cælum, ac Terras, & Mare è nihilo parta: Animalia, Sydera, Camporumq; viriditates. Nati autem, colloquio Dei, & præsentia fruebantur: & quicquid temporis à creatione ad eos pulsos è Paradiso exactum est, mirabilium rerum fuit cognitio: fas autem non est, tantarum rerum memoriam posteris eos non reliquisse. Neque verò probabile est, primum hominem suum, mundíque ortum ignorasse, scientéique filiis suis excita voce non prædicasse: totáque vita casum, resq; priores suas non commemorasse. Ac magnus ille sator, & parens generis humani à creatione sua ad mortem, mille annos, demptis septuaginta, vixit: quo temporis spatio innumerabiles (licet pauci commemorentur) necesse est fuisse procreatos, qui primum illum generis sui ducem, diuinitus

C

creatum contemplati, & cum eo locuti fuerint, totamq; creati mundi rationem ab eo didicerint Plura quoque quorum in eo fuisse perspicuam, exactamq; scientiam, mirabilis animi, & corporis veniens à Deo arguit creatio. Nos enim ab eo nati sumus. Eum verò, quem Deus præsens, astansq; creauit, multis de causis necesse est animo, & corpore fuisse nobilissimum. Quæ igitur ab illo referebantur, ab innumerabilibus quidem audita, paucorum animis (quos scilicet terrenæ cupiditates curæq; mortales minus occuparant) retenta sunt. Qui & ea ipsa & alia, quæ sæculorum ordo, ætatisque successio afferebant cognoscentes, posteris, quorum mentes tantarum rerum scientia ad cultum Dei inflammare cupiebant, prodiderunt. Quippe Noë cuius post diluuium plus trecentis annis vita processit, plus quingentis antecessit, & sæcula diluuio superiora, & interitũ generis humani cum filiis non conticuisse, sed maximè prædicasse, omniumq; aures hac fama repleuisse, & probitas eorum, & humanus instructus ostendit. Atque is ipse optimus iustissimusq; vir, cuius ante magnam alluuionem sexcentos annos vita dicitur obiuisse, vidit eos qui primum parentem vidisse potuerũt: (si quidem diluuium millesimo, & quingentesimo plus minus anno ab origine generis humani inundauit) vita verò primi hominis ad millenos annos, demptis septuaginta, progressa est: proxime quã

SVMMA THESIS.
Vnum principium rerum, sic vna scientia omnium.
Prima scientia posteris communicata.
Primi homines colloquio & præsentia Dei fruebantur.
Adami ætas.
Ab Adamo scientia rerum omnis hominibus tradita.
Multi scientiam Adami auditu exceperunt pauci perceperunt, et cur.
Noë patriarchæ ætas, & Vaticinium de diluuio.
Annus diluuij.
Quot Annis Adã vixerit.

sexcenti illi Noë ante diluuium anni, palàm attigerunt. Ac præter alios fortasse (quo- D
rum nec memoriam, nec numerum annorum Theologiæ visum sit referre: quod vna
tantum series præstantiorum hominum, ad texendam principij, omniumq; deinceps
nascentium sæculorum historiam satis esset) fuit is, qui dictus est Mathusalem, quem
inter Adam & Noë positum vtrumque vidisse, familiariterq; cum vtroque vixisse, pri-
mo quidem seruientem, ac summa cum pietate, obsequium præstantem, ab altero ve-
luti minore obsequium accipientem, ad rationis consensum, etiam antiquæ Hebræorũ
traditiones prodiderunt: Illumq; ipsum verissima temporum supputatio probat, anno
ante diluuium decessisse, natum agente Adam vitæ suæ sexcentesimum octogesimum-
septimum annum, vt ducentos quadraginta tres annos Mathusalem viuere, versarique
cum Adam, eumq; videre potuerit. Cum Mathusalem autem commertium, consuetu-
dinemq; Noë potuit habuisse, plus quingentis annis ante diluuium. Omnia igitur ante
diluuium vel vidit, vel audiuit Noë, tum in medio quasi temporum constitutus, & di-
luuium aspexit, & prædicare trecentos annos post, omnibus omnia potuit: præcipuè
filiis, à quibus, ceu tribus fontibus, natum omne humanum genus fecit diuortia. Atque
antea quam decessisset Noë natus Abraham est, ante eius obitum plus quinquaginta
annis. Nec verò pijssimum hominem patrisq; simillimos filios, par est, sub silentio res
tantas, tamq; memoratu dignas pressisse, & ad pietatem, iustitiamq; homines tum ori-
ginem eorum à Deo docentes, tum pœnam, quæ sæculum flagitiosum deleuisset, cõme-
morantes non inflammasse, præcipuéque ipsum Abrahã, quem sanctissimum, pijq; na- E
tionis principem fore prospicerent. Ab hac igitur verissima causa, magnam rerum diui-
narum, humanarumq; scientiam deductam par est, sæculis, postea & barbarie, solitudi-
néque primorum hominum plurimum labefactatam, factamq; semper vetustate dete-
riorem. siquidem cùm post sparsum, ac diffusum in omnes terras genus humanum,
priores illi & pauci fuissent, & longius à se recessissent, tum vitæ necessarijs excogitan-
dis essent intenti, necesse fuit rerum præteritarum memoriam neglectam, apud paucos
omnino remansisse. Et forte necdum litterarum repertus erat vsus, aut diluuio penitus
extinctus, aut ne tum quidem repertus. Maioribus igitur hæc ore, non scripta posteris
tradentibus, facilior fuit obliuio. Et veritas quidem apud paucos restitit. falsa verò quę-
dam, obscuráque eius imago, & fabulosis vulgi rumoribus similis, per omnes dimanaunt.
Hinc nationes hæ, quæ priores sunt satæ, & in quorum terris natæ, & gestæ res anti-
quorum sunt, earum rerum clariora ac plura, quàm cæteræ, monumenta retinuerunt:
dico Chaldæos, Armenios, Babylonios, Assyrios, Ægyptios, Phœnices, penes quos
partim aperta, & detecta, partim fabulosa, & scyrpis & latebris abscõsa, & dissimulata,
partim impijs figmentis violata Theologia maiorum resedit. Factum non tam studio,
& industria, quàm casu, dum veritas à suo fonte recedens, fit per omnes dissipata de-
terior, affigente vnoquoque aliquid, aut quod traditum esset non recordante. Ean-
demq; par est fuisse caussam deprauandæ veritatis, quæ rerum solet esse cæterarum.
Nullus est enim rumor ac fama, quin fiat, quanto magis spargitur, & ab autore disiungi- F
tur, fabulosior. Idemq; casus antiquissimam sapientiam, doctrinamq;, tanquam rapidus
torrens euertit, atque sermonem & dialecton, quæ cùm vna esset, & apud priscos,
velut in fonte suo, esset purissima, eáque tota posteritas vteretur, facta omnium ab in-
uicem in omnes terras deductione, sermonem quidem eundem omnes secum detu-
lerunt, sed non longo temporum interuallo ita fecere diuersum, vt plurimum à pri-
mo, natiuóque illo differret. Multum tamẽn habuit similitudinis cum primo, vt fa-
cile rursum de quo fonte profluxerint, agnoscas. Hinc sermo Chaldæorum, Assyriorum,
Arabum, Æthiopum, totiusq; fermè Orientis, sic appropinquat Hebraico, vt adulte-
rina germanis, corrupta synceris respondent. Perinde igitur, vt sermo, est dissipata, &
contaminata sapientia, & tempora sub quibus omnia senescunt, tum cætera quæ mor-
talitatem comitantur, fuerunt eis exitio. Apparent tamen quædam veteris sapien-
tiæ vestigia, vt tametsi nominibus falsis, corruptisq; circumtegitur, porrigere certè ali-
quam solertibus de se coniecturam possit. Vt igitur omnes ab vno principe Deo, ab
vno generis autore, qui Deum, & Angelos eius in visibili forma vidit, & cum eis fami-
liariter aliquando vixit, progeniti sunt, sic communem quandam de Deo, rebusq;
diuinis sapientiam oportet fuisse. Alterum fuit scientiæ primordium non à successione,
& reuelatione natum, sed contemplatione rerum, sanisq; iudicijs exceptum, primò qui-
dem in-

Omnium hominum origines, non sunt satis expressæ biblijs.

Mathusalæ, ætas.

Mathusala vidit Adamũ.

Noë in medio temporum positus.

Natus Abrahamus ante Noë sexagesimum annis.

Prima scientia primis tradita patrib. plurimum labefactata hominum incuria & solitudine.

Litterarum vsus post diluuium.

Veritas immersa, et quidem penes paucos restitit.

Figmentis & fabulis obruta Theologia.

Vnde rerum falsitas, & veritatis extincta labes.

Idioma[illegible] vt primo Hebræo simulia.

Veteris sapientiæ vestigia.

Adamus Deũ & angelos visibili forma vidit.

dem incertius & obscurius, easdem tamen habens causas. Nam Deus naturę pater & repertor, sicut ex eo commertio & reuelatione maiestatem, diuinitatemq; suam homini declarauit: sic item cum ordine & decore, & numeris, omniumq; pulcherrimarum rerum formis mundum compleuit, oblata etiam ignaris diuinitatis suæ varia, certáque occasione, seipsum ostendit. Veri quidem est simile, maiorum illorũ & perfectiorem longè & clariorem fuisse, ista quæ postea ex contemplatione nata est Philosophia. Sed nouissimis sæculis, omnis & illa & hæc, clariore exorta luce (veluti oriente sole, solent stellæ obscurari) abscondita, vel hebetata est, vt quasi radij fuerint eius, & venturum solem præcedens aurora. Sic autem tres Philosophiæ fuisse dicemus ætates, priorem quasi iuuentam vegetam, robustam, quæ cùm ad senectutem peruenisset, cœperit, philosophorum tempore, sed sui longe dissimilis, renasci, ac reparari, nouissime non renasci solum, sed maior, luculentiórque quàm vnquam fuisset, oriri, lucémque, quantam possent capere mentes, vbique diffundere. Eôdem videlicet, quò proles humana labentes, quæ principio quidem beata fuit, futura immortalis si stetisset, tum in omne malum pestémque delapsæ, post restitutæ crevit multis gradibus prior dignitas. Omnem igitur quæ semper in hominibus fuit, sapientiam, non rationibus his solum persuademur, eandẽ apud omnes fuisse, sed multis quidem illis ac maximis exemplis, cùm sparsa per omnes gentes veritatis eius vestigia intuemur, quam libris suis Moses olim, quasi procul è remotissima specula inspiciendam ostendit: postea luce clarissima eadem refulgens, omnium oculos, animosq; compleuit. Dignissimum autem est ostendere, idem semper omnes gentes credidisse, quod nunc credunt, retinentq; omnes: idq; duabus rationibus: tum iudicio, rationéque docente, ac veritate ad sui confessionem omnes attrahente: tum ex vetustissima Theologia, quæ à primis hominibus perueniens, qui Armenii Chaldæique fuerunt, perpetuis successionibus descendit ad cæteros barbaros, ab his ad Græcos, vt Plato quoque testatur. Insignes autem ante omnes in scrutanda, persequendáque omni doctrina, fuerunt Græci: è quibus qui se Philosophandi causa ad exteras nationes contulissent, multas ab eis diuitias auexerunt, sed minimam vt par est, earum partem, quæ literis earum cælarentur. Apparet & peruerse quædam eos intellexisse, sine errore suo, siue iam etiam apud eos, à quibus ea traderentur, veritate veterem dignitatem non retinente. Nam & nomina immutarunt Græci: quædam quidem non adeo multum, alia tantopere, vt veræ, antiquæq; appellationis nullum remanserit vestigium. Græcos igitur ac Romanos, qui à barbaris & genus duxere quondam, & eorum sapientia longo post tempore ad eos defluxit, multa latuerunt, quæ vel tunc, vel multis retrò sęculis apud eos haberentur. Eodem enim progressu, quanquam non eodem tempore, & genus humanum, & sapientia est propagata. Fuit enim generis humani primordium in Armenia, Mesopotamia, Chaldęa, Assyria, ibíque ante diluuium duntaxat homines vixerunt. Post diluuium, hæ ipsę primum terræ, quas ante diluuium tenuerant, habitatæ sunt, Assyriæq; gentis, & Medæ, Armeniæ, nepotes Noë conditores fuerunt: ab his diffusi paulatim sunt in omnes terras & distributi coloni, quod quodam temporis spatio factum necesse est. Sapientia quoque præter eam quam secum detulissent veteres coloni, à Chaldæis peruenit ad Hebræos, excipio quæ scripsit Moses, ab Hebræis ad Ægyptios, ab his ad Græcos, à Græcis ad Romanos. Siquidem Abraham Chaldæus fuit, in cuius domo veterem Theologiam, patriásque traditiones par est remansisse, quarum ille hæres fuerit. Nam & temporum exactissima supputatio, & Hebræorum literæ assentiuntur, vitam Noë vsque in tempora Abrahæ peruenisse: vixit enim Noë post diluuium trecentis quinquaginta annis, Abraham ducentesimo nonagesimotertio natus est, quocirca quinquaginta, & eo amplius, annos cum illo vixit. Optimi enim cum optimis viuere gaudent. Ecce autem tota series vt hominum, sic sapientiæ inter se deinceps implicata vsque ad Mosen. Princeps humani generis creari se vidit à Deo, suis eum oculis aspexit, pulchritudinem mundi nascentis ac nati vidit, nomina bestiis fecit, cæteráque percepit, quorum in eo fuisse certissimam scientiam, multiplex & irrefragabilis ratio demonstrat. Nepotes eius, qui diu cum annoso patre vixerat, vidit Noë: & vt credere fas est, formosum parentis corpus, formosiorem animam referentes audiuit. Et quæ diuiniora sunt, audiuit eos Theologiam diuini parentis recensentes, vt in Paradiso creatus, vt moratus, vt pulsus fuisset. Qua cælum ac terræ, animalia, ratione creata: quid primum, quid poste-

Vt Deus suã maiestatẽ hominibus patefecerit.

Prima Philosophia perfectior, & cur, & quando obscurata.

Tres ætates Philosophiæ.

Veritatis vestigia omnibus sæculis atque apud omnes.

Omnes idem semper credidisse duobus argumentis ostenditur.

In Epinomide.

Græcorum diligentia in Philosophia excolenda.

Græci fallaces.

Græcorũ & Romanorum ignorantia.

Primordium generis humani, vbi.

Sapientia veteris vt communicata variis populis.

Aetas Abrahami.

Noë quid viderit & audierit.

mum conditum: quam arbores illæ, altera vitæ, altera sciendi boni & mali, vim haberet. D Omnem enim magni genitoris illius, ac magnę genitricis sermonem, Theologiam fuisse credendum est, vt perpetui de rebus ante casum suis, de ortu, habitu, formis Angelorum & dæmonum loquerentur: quid enim possumus aliud suspicari? Hæc omnia Noë, filiosq; eius retinentes, vidit & audiuit Abraham: Is filio & nepoti narrauit à Iacob, in omne genus defluxerũt. Præter hanc autem gentis Hebraicæ seriem, plures alias fuisse credendũ, per quas pari progressu & pietas, & rerum antiquarum sciẽtia ierit. Nobiliorem quidem ac synceriorem hanc Hebræorũ. Nec verò solus Noë ante diluuium multos annos cum patribus illis diuinis vixit, nec solus eos audiuit: nec solus item Abraham pius fuit, & antiquas res memoratu dignas à Noë & à filio eius, Shem audiuit, & se ministrum eius fuisse quindecim annos, si traditionibus Hebræorum credimus, confessus est: vnde enim pietas, & sapientia Iob, nulla in re cedens sapientiæ, pietatique Hebræorum, manauit? An censes & hunc, cùm sit vetustissimus, videlicet Abrahæ tempestate, ipsum Noë non vidisse, loquentémque non audisse? cùm non multum inter se distarent, ille in Armenia, is in terra Hus, quæ est pars Arabiæ desertæ, adiacẽs Mesopotamiæ, siue Armeniæ minori. Quid Sibyllæ, præsertim Sambethe, quæ etiam in his ipsis locis, id est Persidæ, vel Chaldæa nata, fertur de genere Noë fuisse, cuius extabant vigintiquatuor libri, vbi plurima de Christo, plurima item de origine suæ gentis, de creatione scripsit? Sola igitur ex tam multis Hebræorum familia, vt præstantior, numeratur: & sola ad texendam, continuandamq; historiam necessaria. A Barbaris igitur & genus & sapientia peruenit ad Græcos, non tam eo tempore, quo philosophari gens illa cœpit: sed multis ante sæculis. E quod vt non sit scriptum, possit tamen ex coniecturis rationéque innotescere. Quandoquidem ante Homerum & Hesiodum multos floruisse præstantes viros sit necesse, à quibus ipsi & carminum rationem, numerumq; syllabarum, cum modulatu, & tot, tamq; mirabiles res didicerint. Neque verò fas est, primum Homerum autorem poësis fuisse, quem tametsi Orpheus, Musæus, Linus, antecessisse dicantur, plures tamen extiterunt qui possent Theologi certè, si non absoluti poëtæ vocari. Vnde enim illam Homeri grandiloquentiam, tot cultus, cerimonias, sacrificia, in quibus manifestam inuenies cum sacris litteris concordiam, manasse putes? Fuerunt ad scribendum veteres tardi, & segnes, siue quia litterarũ vsus non esset vbique receptus, siue quòd consuetudo scribendi, & per litteras ad posteritatem res mandandi, nondum esset vsitata: Deinde omnia fert secum inuidiosa vetustas, magnáque facta sunt omnibus sęculis veterum monimentorum naufragia. Non est opus exemplis, quot cum Imperio Romano nobilissimi scriptores interciderint, quot desiderantur è Græcis, quorum nomina vix audiuimus. Eadem ergo hæc tempestas antiquissima sæcula depopulata, abstulit rerum præteritarum memoriam. Nulláque est lingua, quæ non bonorum autorum deploret interitum. Vt mitta apud Hebræos multa, quę solent ab eis proferri, vbi sunt libri Natam prophetę, & Achiæ Salonitæ, & visio Addo videntis, qui citantur in libris Paralipomenon? Vbi tot libri Mercurij Trismegisti, vetustissimi hominis, quem Iamblichus ad centum & decem F millia biblorum, id est chartarum è papyro de rebus diuinis, & naturalibus conscripsisse memorat? cuius est quicquid de mundi creatione, de rebus diuinis in Platone admiramur. Equidem sic statuo, vt innumerabiles è lingua Latina & Græca scriptores ad posteritatem non peruenerunt, sic plurima vetustiorum sæculorum, quæ de creatione rerum, de rebus à regibus gestis nos docerent, monimenta interisse. Seruata tamen est pars melior, sicut multis minoribus multis scriptoribus cadentibus, incolume semper fuit Euangelium. Hinc igitur nihil habent Græci quod ante Homerum, atque Hesiodum citare possint: nam Musæus ferè nihil scripsit: Orpheus, cuius extant hymni, alius videtur à vetere illo, quanquam prisci illius à Gręcis multa citentur: & certè aliquem docuisse Hesiodum necesse est, ante omnia chaos fuisse, postea terras apparuisse. Soli igitur Homerus & Hesiodus, aut scribere cœperunt, aut istorum, vti nobiliorum tantum, ex multis ad posteros monumenta peruenerunt. Et vt de chao ea dixit Hesiodus ab antiquis audita, sic alia per populos solita vagari, aut penes sapientiores solita recondi sentire debemus plura longe, ac meliora. Igitur apud Græcos & Romanos, tribus modis periclitata est sapientia: Primùm linguæ diuersitas, locorúmque distantia fecit, vt Græcos multa effugerent, quæ apud exteras nationes, Græcis antiquiores, & cum cælo & terra penè satas, haberentur: Tum quæ secum veteres filij ac nepotes

Abraham quid viderit et audierit.

Hebræorum scientia nobilior ac syncerior.

Shem filius Noë: Iob sapiens.

Iob ex terra Hus.

Sibylla Sambethe, et eius vaticinia.

A Barbaris sapientia dimanauit ad Græcos.

Ante Homerum & Hesiodum multi excellentes homines floruerunt.

Veteres ad scribendũ tardi, cur.

Cum Imperio Romano scriptores multi interciderunt.

Libri Hebræorum amissi temporum iniuria.

Plato vnde suos libros hauserit.

Seruata pars melior scriptorum.

Fabula de chao Hesiodi.

Tribus modis sapientia periclitata.

A ac nepotes Noë, Iauan, Cittin, Rodanim, à quibus Græca natio est condita, Iones, Cyprij, Rodij, detulissent, primo illo sæculo, cùm propter inopiam rerum, vitæ necessariarum, artiumq; nondum repertarum, imperitiam, alia sequerentur, nec literis vacare possent, facilis fuit obliuio. Postremo quòd ea quæ apud priscos Græcos illos circumferebantur, tametsi à nonnullis meliore ingenio viris perscripta fuissent, multis tamen casibus intercepta perierunt, vt peruenire omnia ad posteros non potuerint. Multæ tamen reliquiæ remanserunt, multáque ex tot, tantisq; diutius naufragia iactari per vndas vidimus, quæ nos impulerût, vt qua possemus ope, ea colligeremus: quanquam & hoc peius habet Romanos quàm Græcos, quòd eorum omnia attingere monumenta non potuerunt: Vt qui genere posteriores sunt, sapientia quoque sint inferiores. Huius operis autem duplex erit ratio, vt quoniam ostensum est, vnam necessario fuisse semper sapientiam, siue successione proditam, siue coniecturis & iudicijs exceptam, vtrâque reuocare & conferre cum vera. propterea conformationes, aut de perenni Philosophia sunt appellatæ. Nam cùm vna sit religio cælestis, constans eximia pietate & doctrina, eandem fuisse ex quo genus hominum cœpit esse, aut indicante natura, aut reuelatione succurrente, obscuriorem quidem quondam & penes paucos, postea radiantissimam, totoq; in mundo flagrantem, qui voluerit, intelliget. Hæc vestigia, has reliquias sapientiæ nos videntes, credidimus maioris cuiusdam priscis sæculis, postea maximæ lucis fuisse quasi radios: sicq; in vnam omnia spectare veritatem.

Reliquiæ collectæ ex naufragijs scriptorum vetustissimorum.

Genere posteriores, sapientia inferiores.

De perenni Philosophia libri.

Religio cælestis vnde, & eius series.

B

De tribus modis, quibus cognita est Sapientia, sed posteriore præstantissimo.

CAP. II.

IGITVR vt à Sapientia inchoëmus, superiorem rationem strictius repetentes, dicimus, Sapientiam, siue Veritatem venientem ad homines, vel offerentem se de cælo, tribus gradibus esse progressam. In primis hominibus vberiorem, largam, & tradente Deo perfectam: posteà crescentibus annis dissipatam, disiectam, euersam, magnísque temporum, atque hominum iniurijs affectam, ad posteros tanquam fabulam & somnium, vilem, lacerámque peruenisse. Ex his est ortus mundi, Deus autor, principia, chaos, aqua, animalia, Mens opifex, diluuium, gigantes, turris rerum diuinarum certior cum rebus humanis affinitas, notissima priscis sæculis, posteris aut penitus ignorata, aut ita obscura & incerta, vt tantum non pro fabulis habita fuerint. Exorti Philosophi partim eam vti fabulosam reiecerunt, partim suis monimentis, vt acceperant, obscuram, & contaminatam tradiderunt, Repulsæ, quam suis se reperisse iudicijs persuaderent, prætulerunt. Sic veritas pro fabulis, obscura vel falsa, pro veris & certis haberi cœperunt. Tres igitur Philosophiæ partes, & genera contigit esse: Primum fuit illud totum, quod ab origine mundi, quasi per manus, & famam succedente fama, in multas gentes se diffudit, quod nisi violatum postea fuisset, magna C rebus humanis ea lux extitisset. Alterum genus a Philosophis, naturas causásque rerum speculantibus habuit ortum, quod à primo quidem plurimum recessit, iudicijs humanis sæpenumero labentibus, & quam quærunt veritatem, non inuenientibus. Tertia demum Philosophia illuxit, omnes claritate sui, prioris tenebras depellens, non vno se loco continens, sed radijs replens vniuersa. Hæc errores Philosophiæ, & plagas ac vulnera, quæ temporibus fuerant illata, prioris illius sanant: mediæ præpostera iudicia retexit. Ab omnibus expetita, omnium hominum iudicio, vel ipsorum Philosophorum, mundo necessaria, sola digna Sapientiæ nomine: vt in omni lingua & doctrina fraudes, & fabulæ multæ: sic solùm hic dulcis & optata requies animorum, per incertas hominum coniecturas ante vagantium. Hæc, quæ sint vera scientia rerum humanarum, semper aliqua luce refulsit in mundo, semper eundem mundi principem, eundem ortum, eandem animorum immortalitatem, easdem culparum pœnas & eadem præmia, peccatorum eandem expiationem, atque postea demonstrans, quod erit ex ipsis testimonijs inter se collatis perspicuum. Igitur quoniam diximus probabile esse, quandam fuisse ab orbe condito Sapientiæ traditionem, principium habentem à Deo, qui primo homini magnitudinem, diuinitatẽ, arcanáque sublimia sua reuelarit, & is in Deo filium ac genitorem esse didicerit: hinc claret fuisse profectum, quòd omnes ferè gentes aliqua

Prima sapiẽtia perfecta, sed temporũ successione dissipata.

Obscuratæ res prioris sæculi.

Philosophia per manus tradita.

Philosophorũ doctrina quæ.

Philosophia Christianorũ sola vera, dignáque Sapientiæ nomine.

monumenta de Patre ac Filio, & Spiritu, de Angelis bonis & malis, de creatione eorum, & mundi, recondita suis literis habuerint. Quæ sunt erroribus abstersis in suum locum restituenda. Multa item quæ consona veritati, ratione duce reperer**ũ**t homines demonstranda. Nec nouas res auribus apportabo, sed longè vetustissimas: vt appareat necessario vnam totius humani generis esse religionem. D

Vna totius humani generis religio.

Quòd Patris ac Filij diuinitas & potestas fuerit apud antiquos celebris.

Cap. III.

Quid maximum in Theologia.

NIHIL habet altius ac maius mysteri**ũ** Theologia, & ante quod aliud arcanum antecedat, quàm Patris ac Filij diuinitatem, ac notionem. Idq́, est in omni rerum diuinarum scientia primum mysterium, quod quidem propter magnitudinem, ac necessitatem nullis vnquam sæculis fuit obscurum. Quoniam autem non omnibus, sed omnino paucis, in omni sæculo speculationes, & cognoscendæ veritatis gratia est concessa, & veritas quæ libris committitur, perinde casibus patet humanis, vt cæteræ res, labefactaríque eam & intercidere ob hanc causam contingit, debemus hîc paucorum esse contenti testimonijs, & ex his deduci in considerationem cæterorum. Ac pro omni sæculo & ætate, pauca in vnaquaque probatione testimonia sufficient: cùm clarum sit, non apud multitudinem, sed longè paucissimos, veritatem quasi à cæteris non receptam, sed spretam potius diuerti, ac morari. Quoniamq́; vetustissimorum sæculorum neque extant, neque extare à casibus seruata monumenta potuerunt, hoc indicio nos esse conuenit, vt credamus ad subsecuta sæcula, priorum sæculorum scientiam, quasi hæreditatem deuolutam, & à maioribus accepisse, quæcunque de magnis rebus locuti sunt posteriores, donec ad primum vsque hominem tota successio redigatur. Quæ res prudentissimo cuique videbitur necessaria: idque etiam Plotinus testatus est. Reliquias autem quasdam veritatis, etiam Aristotele consitente, posteritas à vetustate descendentes accepit, quas à vasto quodam corpore, quasi lacera membra venisse credendum est. Vtemur ergo, quorum per tempora licebit vti testimonijs. Sed de successione doctrinæ, vbicunque opus erit, dissereturn. Primi igitur omnium sunt Chaldæi, proxime quos & Paradisus fuit: & primi homines, qui ad partem orientalem paradisi dicuntur habitasse, hanc potissimum regionem tenuerunt. Illud saltem est certum, hîc post diluuium primos homines habitasse. Iure ergo antiquissimos se iactabant, sed quod sæpe fit, insolentius mendacissimum suis annis cumulum addentes. Primi igitur omnium sunt Chaldæi, ab his Hebræi, Ægyptij, Phœnices, nouissimi Græci, pòst Romani sunt nati omnes autem hos è quibus quidam clariores extiterunt, constat tum per illam à primo homine descendentem Theologiam, tum toto mundo resonantibus oraculis, notum habuisse, Deum immensam, immutabilémque naturam, alteram ab æterno Mentem genuisse, eisdē eam etiam nominibus, quibus extrema postea maiorq́; Theologia, vocantes, nunc Filium Dei, nunc Vocem Dei, nunc Verbum, nunc Mentem, Sapientiámque: eámque omnium fuisse rerum creatricem asseruerunt. In quorum dictis recitandis, & recensentis, & interpretis vtar officio. Hoc omne antiquissima Chaldæorum, tum Ægyptiorum, demum Theologia Græcorum cognouit. Principes Chaldaicæ Theologiæ fuerunt, quos patria lingua Magos, quasi sapientes, siue Philosophos & Sacerdotes appellabant. Antesignanus ac princeps Ægyptiæ Theologiæ extra controuersiam fuit Mercurius Trismegistus. Græcam Theologiam ex antiquis rexit ac celebrauit, quorum nomen peruenerit ad posteros, præcipue Orpheus, deinceps Homerus & Hesiodus, quos Theologos dixerunt: è philosophis Thales, Pythagoras, Anaxagoras, Empedocles, Parmenides, & Plato. Nouissimi, sed superioribus nonnihil dispares, Aristoteles & Theophrastus. Superiorum igitur pari & voce & consensu dictum, ac traditū posteris fuit, & literis mandatum, Vnum esse rerum fontem, alterius Mentis, creatricis mundi genitorem. Ipsum quidem genitorem genuisse quandam Mentem ab æterno, Mentem mundum aliquando creasse, seorsúmque singula pro omni natione Sapientum adeunt testimonia. Certum est enim testimonium sapientum esse pro tota natione, vt quod meliores, doctioresque testentur, id sit placitum ac sensu totius gentis. Referunt enim omnes ad peritiores. Magi Persarum, & Chaldæorum (nam priores sunt Persis Chaldæi,

Ex paucorū testimonijs eliciēda veritas.

Veterum sæculorum scientia, tanquam hæreditas posteris tradita. E

Chaldæi primi homines.

Populi qui post Chaldæos floruere.

Vetus Theologia. F

Mercurius Trismegistus.

Vnus rerum fons.

Mens mundū creauit.

Quod melioribus probatur, id certius.

Magi Persarū & Chaldæorum.

A Chaldæi, & regno & ortu, eóque doctrina potius erat Chaldæorum) Sapientes ac Sacerdotes, vt superius monstratū est, eius nationis fuerūt, qui res regū gestas scriberēt, secretiores quasdam scientias soli cognitas habentes. Hos constat non solùm res diuinas plurimum tenuisse, sed etiam dæmonum naturas, & euocationes adeo cognouisse, vt mira portenta eos euocatos cogerent in conspectu edere. Hinc Balaham horum è numero Magorum, sua tempestate celeberrimus, creditus est posse veneficiis & incantationibus obesse populo Hebræorum, ascitus à rege Arabum ob hanc causam. Habitabat autem is, vt testatur Moses, super fluuium filiorum Amon, id est, Euphraten, quo fit perspicuum, eum fuisse Aramæum, siue Chaldæum, vnum nempe ex his Magis. Hæc fuit causa vt Magica vel ars, vel vanitas ac ludibrium, his in locis, antiquis illis temporibus esset potentissima, quòd maxima à primis hominibus, horum locorum habitatoribus tradita esset cognitio rerum diuinarum, naturalium, ipsorúmque dæmonum, quorum ruinam, & priorem, posterioremque naturam par est antiquis illis notiorem fuisse. Euanuisse autem sæculorum vetustate & hanc, & omnem aliam maiorem cognitionem. Hinc Sibylla Erythrea, quæ fertur Chaldæa fuisse, filia Berosi Chaldæi, tum & Sambethe, clara & aperta, penéque innumerabilia, cùm de omnibus diuinis rebus, tum verò, de summi Dei filio edidit oracula, vt quorum similia ac longè plura in arcanis suæ gentis, sapientúmque mysteriis latitarent. Dupliciáque sunt Theologiæ Chaldaicæ, de filio Dei, & ab æterno genita Mente, testimonia, Magorum & Sibyllarum, literis Græ-

B corum fidelissimè comprensa: vt non solùm in suo fonte videri possint, sed etiam à grauissimis & priscis scriptoribus prolata. In dictis igitur Magorum, à Zoroastre descendentium (etsi, quod fieri solet, ad superstitiones, vanissimúmque dæmonum, & elementorum cultum nonnunquam deflexerint) hæc ad alia habentur: *πάντα ἐξετέλεσε πατὴρ, καὶ νῷ παρέδωκε δευτέρῳ, ὃν πρῶτον κλῄζεται πᾶν γένος ἀνθρώπων.* Hoc est: Omnia perfecit Pater, ac Menti tradidit secundæ, quam vocat primam omne hominum genus. Sic ait Theologia Magorum. Declarauit autem nouissima Theologia, creatorem omnium quæ cernuntur, & quæ fugiunt oculorum obtutum, esse Patrem, creantem hæc per mediam illam intelligentiam ac Mentem: quæ secunda quidem est, si Patrem respicias: prima, si res visibiles, & inuisibiles creatas, quarum hæc ipsa Mens fuit principium. Eóque eam dicit vocari ab omnibus hominibus primam, id est, principium, fontémque omnium rerum. Quantum subest hîc mysterium? siquidem, vt ait Numenius, & postea videbimus, non erat Pater hominibus notus, cum solùm cognoscentibus, qui mundum creasset. At is Filius est, inquit, Ménsque secunda, quam homines nesciebant habere Patrem, eóque dicebant eam esse primam. Siquidem ille ipse qui mundum creauit, qui ferebatur super aquas, molem extendens desuper cælestem, qui hominem ad imaginem suam finxit, ad præmium immortalitatis vocauit, transgressum è Paradiso eiecit, erat ille idem qui postea redemit mundum, quem quondam creasset, pietate, iustitia, cultúque Dei repleuit. Hunc ergo solum homines cognoscentes, Primum ap-

C pellabant, alterum Genitorem, qui eum hoc genitoris gradu præcederet, minimè cognoscentes: ne Hebræi quidem, nisi sapientiores. Solùm ergo hunc filium Dei notum habent Hebræi, & cæci nesciunt, se blasphemare pòst hominum redemptorem, qui prius legem Mosi in monte tulisset. Atque illud celeberrimum ac sanctissimum nomen Iehouah, semper ferè est filij Dei. Is vnus cognoscebatur, primus ab omnibus habebatur: totáque est his Magorum verbis comprensa maxima, primáque Theologia: comprenditur enim diuinitas ac præcessio, qua pater ac genitor præcedit genitum. Quippe quem & priorem Mentem vocant, & quasi dominum ac principem dedisse secundæ menti, res creatas dixerit. Apparet generatio, vocat enim eum Patrem: comprenditur etiam creatio rerum per Patrem, tanquam Dictatorem supremum, per Filium tanquam missum, ac destinatum ad rerum creationem. Tum dicit, Patrem ei tradidisse res creatas: id est, eadem qua creasset autoritate regendas. Postremo Filium ostendit esse & vocari primam omnium mentium. Totus ergo mundus cognoscebat, prædicabat, adorabat Filium Dei: & qui se nouissimis sæculis visibiliter omnibus declarauit, erat ille ipse, quem olim obscurè cuncti venerabantur, Iouem, Creatorem regentémque omnia Potestatem vocantes: Philosophis, religionibus, sæculis omnibus notum, vt melius declarabitur. Quinequa superesset amoris ineffabilis expressio, vt hominem faceret Deum, fecit ipse seipsum hominem. Fuit autem horum Magorum

Balaham magus.
Numer. 22.

Magica ars vbi potentissima.

Sibylla Erythrea.

Testimonia Magorū & Sibyllarū de filio Dei.

Theologia nouissima.

Iehouah, nomen Dei.

Filius Dei prædicatus veteribus, lōgè ante carnis assumptionē.

Theologia apud veteres magno in pretio. atque etiam Aristoteles in libris de prima Philosophia, eorum meminit. D

Eorum quæ prolata sunt, comprobatio, ex Theologia Græcorum & Hebræorum.

Capvt IIII.

Vnde Magi didicerint.

Græci à Chaldæis & Ægyptiis edocti. Bonũ, pater. Mens, filius.

VERISSIMVM autem esse, Magos hæc de Patre ac Genitore Deo, & omnium rerum creatrice Intelligentia cognouisse, credidisse, prædicasse, eo maximè fit perspicuum, quòd posteriores, qui sunt apud Græcos philosophati, duces, atque autores sequentes Chaldæos, & Ægyptios, ad quos sese discendi causa Græci recipiebant, principia rerum eodem atque illi ordine collocauerint, Bonum primo in loco, deinceps Mentem constituentes. Siquidem iidem ipsi Chaldæi, Genitorem Deum non solum Patrem, sed etiam Bonum, vt apparet eodem loco, appellant: quod & Plato, & cæteri omnes vsurparunt. Mentem quoque, Græcè νοῦν, secundo loco statuerunt. Mentem dico illam ab æterno à Patre primogenitam, & vnigenitam, rerúmque principium ab eo constitutam. Anaxagoras igitur ex antiquioribus idem imitatus, pronunciauit omniũ rerum principium νοῦν, id est, Mentem, quam ne credas eum aliam, atque Chaldæorum illam, dixisse, apparet eo vel maximè, quod hanc ipsam & sapientissimam censuit, & eam vocauit, teste Aristotele, ἀμιγῆ καὶ ἀπαθῆ, sine complexu, sine alterius rei cõmistione: quod E proprium ac solum Dei est. Eidem Menti omnia dabat Anaxagoras, atque Moses apud Hebræos, Mercurius apud Ægyptios, prædicans eam aggressam Chaos modificasse, digerendóque res creasse, & cùm immota, quiescentiáque cuncta essent, motum & ordinem dedisse. Nec Aristoteles amicè ac beneuole mentem eius interpretatus est, cum statuisse æternum Chaos, creationem Mentis antecessisse, vt a Chaos ad creationẽ tempus infinitum intercessent. Non est credendum, Anaxagoram, cuius sententias antiquã Theologiam spirantes inuenias, id sensisse: Nec si antecessisse Chaos dicat, eò æternitatem confusionis illius asseruit: siquidem & Moses & Hesiodus prædicant antea vacuam terram inuisibilémque fuisse, deinceps terram, cælum, lucem apparuisse: quos nemo putabit tamen interiecisse tempus æternum ab illis exordiis, ad res creatas. Didicit ergo Anaxagoras hanc à veteribus creationem. Siquidem & Euripides, quem ferunt discipulum eius fuisse, cum præceptore, vt postea demonstrabitur, consentit. Tum non mundum solum didicit creatum, sed rationem quoque creandi: vt Mens informe & immobile Chaos formauerit, motúmque dederit. πάντων ἠρεμούντων κίνησιν ἐμποιῆσαι τὸν νοῦν καὶ διακρῖναι, Omnibus quondam quiescentibus, motum Mentem dedisse, ab inuicémque separasse, ait Aristoteles dixisse Anaxagoram. Eadem hæc canit & Moses de Deo, asserens prius tenebras fuisse, & aquam cum terra commistam. Deum autem lucem, tenebris disiectis, intulisse, aquásque a terra separasse. Quis autem is fuerit, disce ab Anaxagora, videlicet νοῦς, Mens, Intelligentia, Sapientia, Spiritus. Qua sit hæc Mens, consule Chal- F dæos, & Mercurium, qui præcipuo nomine vocant filium Dei, creatorémque mundi, νοῦν Mentem, Intelligentiam. Cui præferebant τὸ ἀγαθὸν, ipsum Bonum, Bonitatẽ ipsam: & hæc, declarantes rerum principia. Platonici quoque, quorum libri sunt vetustissimis oraculis ac sententiis Magorum, & Ægyptiorum referti, eodem ordine, Bonum, postea Mentem ponunt: Illam videlicet Mentem, quam primam ab omnibus mortalibus haberi dixit Chaldæus. Aristoteles igitur audiens priscos Menti rerum principatum, creationémque attribuisse, alacri voce pronunciauit eam esse τῶν φαινομένων θειότατον, omnium, quæ possint cogitari, diuinissimum: subscribens videlicet veteri theologiæ, Mentẽ principium vocanti. Huius Mentis diuinitatem alibi differens, eius infinitam voluptatem asseruit in intelligendo seipsam, & in amore diuinitatis suæ. Nesciebat enim eam habere Patrem, verissima tamen dixit. Nam Mens intelligendo Patrem, intelligit etiam seipsam. Æternam, synceram, incorruptámque voluptatem hanc ei dat Aristoteles, quòd seipsam (nihil enim habet seipsa maius) contemplatur, & agnoscit. Quam quidem vocem cælesti, non humano instinctu videtur protulisse. Sed audi & Platonem: qui cùm audisset, ab Anaxagora datam Menti rerum creationem, eo se maximè dixit acquieuisse, cæterorum quorumcunque repudians sententiam. Nullámque censet rei cuiusque reddi posse probabilem rationem, nisi Mentem ad omnia accersas: qua rerum principe constituta,

Anaxagoras νοῦν posuit rerum omnium principiũ ex veterum sententia.

Chaos modificatũ à mẽte.

Aristotelis opinio.

Mosis & Hesiodi sentẽtia.

Genesi.

Platonici libri ex Magorum doctrina.

Fortè de animal. 2 cap. 3.

Platonis sententia de Mẽte.

A constituta, nihil non pulchrè positum & inuentum possis affirmare. Nam si summa Sapientia, Intelligentia, Ménsque fecit, vtique meliora, lectiora fecit. Si Mens creauit, certè creata sunt ea, quibus non possint meliora fieri. optimè igitur omnia. Et quod Moses etiam simile quid, Valde bona: in Phædone igitur, ὡς ἄρα νοῦς ἐστὶ ὁ διακοσμῶν τε καὶ πάντων αἴτιος, ταύτῃ δὲ αἰτίᾳ ἥσθην τε, καὶ ἔδοξέ μοι τρόπον τινὰ εὖ ἔχειν τὸ τὸν νοῦν εἶναι πάντων αἴτιον: Audiens, inquit ex libro Anaxagoræ, Mentem esse mundi ædificatricem, omniúmque rerum causam, hac sum mirificè lætatus: & nescio qua ratione videbatur mihi optimè habere, Mentem esse omnium causam, dare Intelligentiæ omnium rerum principatum. Hæc illi asserebant, non tam Anaxagoræ sententiæ subscribentes, vt quæ mirificè placeret, quàm apud Chaldæos & Ægyptios reperta confirmantes, dictísque ea suis inferentes. Siquidē & Macrobius, Platonicorum de principiis sententiam proponens, duo hæc prima principia constituit, τὸ ἀγαθὸν τὸν νοῦν, Bonitatem, Intelligentiam. Quorum primum est nomen Patris, alterum Filij. Filius enim dixit de Patre, Nemo bonus, nisi solus Deus. De se autē, Ego principium, qui & loquor vobis. His constat Magorum superius oraculū, illius antiquæ gentis verum esse testimonium; nullámque hîc esse debere suspitionem mendacij, vt à posterioribus sint conficta. Superest autem veteris Theologiæ Hebræorum testimonium, quod mecum reputans, soleo vehementer demirari. Ex illo enim Chaldaicæ Theologiæ testimonio, probatur antiquam Græcorum Theologiam sensisse, per Filium Dei, mundum fuisse creatum. Nam Chaldæus Filium Dei vocat Mentem: Græcus autē

Nomen Patris & filij.

Antiquæ Græcorū theologiæ testimoniū de Mēte.

B fatetur Mentem creatricem, ornatricémque rerum: Hebraica autem Theologia, quem Chaldæus & Græcus Mentem, Ægyptius λόγον, verbum, rationem, ipsa vocans Spiritum & Intelligentiam, eandem etiam mundi declarat creatricem: Quémque Anaxagoras vocans Mentem, dicit Chaos ordinasse, eundem Hebræus vocans Spiritum, super aquas & Chaos ait operatum. Ea autem erat operatio, quòd mundum, id est, cælum, omnium rerum aliarum condebat principium. Eadem quoque est apud omnes nominum ratio. Intelligentia dicitur à Chaldæo & Græco, ab Ægyptio (vt ostendam) Ratio: quæ si conferas, idem sunt atque Spiritus: Spiritus enim est Sapientia, est Intelligentia: huic datur ab omnibus rerum creatio. Ostendo etiam alia ratione Hebræos cum Græcis esse concordes in hoc Principio. Siquidem nomen istud νοῦ, Nun, est Hebraicum. Accidit autē sæpenumero, vt nomina, quæ à linguis ad linguas transferuntur, vel numeris syllabarum augeantur, vel diminuantur, vel aliquæ litteræ peruertantur. veluti quod erat Hebraicè Rapa, id est, mederi, Græci qui & nasci & loqui ab Hebræorum maioribus habuerunt, addita vna syllaba, dixerunt therapeuo. Eodem exemplo, sed ex aduerso, quod erat Hebraicè Banun, Intelligere, Sapere, fecerunt Græci Nun, Mentem, Intelligentiam. Hoc declarato, claret Theologiam Hebraicam fateri mundum creatum per eandem rem, atque Theologia Græcorum. Vates Hebræus canens opera diuina ait, Qui fecit cælos in intellectu: Hebraicè Thebuna, in quo prima syllaba iuxta idioma Hebraicum, est adiectitia: éstque ea vox, vnde deduxit sermo Græcus suam νοῦ, Nun: confitetur Vates

Mens, λόγος.

Mens, Intelligētia, Ratio.

νοῦς nomē ab Hebræis deflexum.

Psal. 135.

C Hebræus, Deum creasse cælos per Nun, per Intelligentiam, per Mentem. Apparet enim tam ex significatione, quàm sono, eandem hic esse rem, quam Græcus Theologus celebrauit, Principiúmque rerum dixit, atque eam, quam confessa est Theologia Hebraica. Ac Cælos præcipuè nominanit Hebræus, veluti rem in omni illa creatione præcipuam. Sic liquet Chaldæos, Græcos, Hebræos, cognouisse, prædicasse Filium Dei, eúmque omnium rerum Principium laudasse. Quod repetens his rationibus probatur: Theologia Chaldaica, Patrem & Mentem secundam, creatricem cōfitetur. Hanc Mentem collaudant, suspiciunt, venerantur Anaxagoras, Plato, Aristoteles, cuncta Platonicorum familia. omnes igitur hi celebrarunt progeniem Dei, licet ignari. Nituntur enim illa Chaldaica sententia cuncti. Quoniam autem eadem loquitur Theologia Hebraica ac Chaldaica, & Græca: hæ autem loquuntur & prædicant Filium Dei: necessariò Filium Dei loquitur etiam Hebraica Theologia. Ecce quæ secretò, & quasi velata facie illa sęcula loquebantur, nouissima clara & illustri voce prædicauerunt, cognouerunt, adorant, venerantur.

Repetitio breuis totius capitis.

De eadem Mente, Progenie, Sapientiáque diuina, ex Platone, regina, moderatrice omnium rerum, omnium maiorum consensu. Et quòd Aristoteles eam laudarit, suspexerit, qui de ea locuti essent, admiratus fuerit. D

Capvt v.

Platonis de mente sententia.

12. de Legib. maxime.

Mvlta quoque sunt admiratione digna, de Mente apud Platonem altissimæ Theologiæ nostræ mysteria. Hanc enim Mentem, quam secundum Principium, ac post summum Bonum cæteri statuerunt, non in Phædone solum, sed aliis multis locis, miris extulit laudibus Plato, dans ei principatum, inuentionem omnium rerum, imperium cæli & terræ, vocans eam creatricem, Imperatricem, Reginam, Sapientiam: nihilq; non inuenies de ea apud Platonē, quod in sacris litteris habeatur. Ex omni autem apud eum descriptione, sicut item ex aliis Theologis, claret hanc esse prolem Dei æternam, omnipotentem sapientiam Patris sui. In Cratylo: εἶναι δὲ τὸ δίκαιον ὃ λέγει ἀναξαγόρας, νοῦν εἶναι τοῦτο. αὐτοκράτορα γὰρ ὄντα αὐτὸν καὶ οὐδενὶ μεμιγμένον πάντα φησὶν αὐτὸν κοσμεῖν τὰ πράγματα διὰ πάντων ἰόντα: Esse, inquit, Iustitiam, quam Anaxagoras Mentem dixit, asserit Cratylus: quæ cum sit Imperatrix, & Regina ac Princeps, nullíque commista, eam tradit omnia creare, per omnia commeantem. sic Plato. Audis Mentem illam, quam Chaldæus memorabat, nunc Imperatricem, cunctarum rerum creatricem, ipsum ius, ipsam iustitiam: quod etiam Laërtius perhibet sensisse Platonem, τὴν δικαιοσύνην θεοῦ νόμον ὑπελάμβανε: Iustitiam Dei legem suspicatum esse Platonem. Et quod Marcus noster apertius, Orta autem simul est, inquit, cum Mente diuina, quamobrem lex vera, atque princeps apta ad iubendum, & ad vetandum, ratio est recta summi Iouis. Quid de Mente diuina poterat diuinius loqui Plato? vt iustitia, moderamen, temperantia cunctorum sit, vt dispositor, ornator, creator, præsens vbique tanquam lex, tanquam sempiternus ordo, cuncta ordinans, quia data est ei potestas omnis in cælo & in terra, ipsiusq; erit iudicare omnem carnem, ipse Deus iustus noster. Eodem libro Socrates rogat Hermogenem, τί δὲ καὶ τὴν τῶν ἄλλων ἁπάντων φύσιν, οὐ πιστεύεις ἀναξαγόρᾳ νοῦν καὶ ψυχὴν εἶναι τὴν διακοσμοῦσαν καὶ ἔχουσαν; Quid, inquit, nónne credis Anaxagoræ, Mentem & Animam esse quæ naturam omnium rerū exornet, & contineat? Hic Plato rursum Mentem ornantem omnia, sustinentem, vt vides, fatetur, inuentricem omnis ordinis, omnis naturæ, quæ ordo est, & æquitas, moderatricem, ordines rerum certos, certosq; situs, Mentis opus esse, quæ Chaos digessit, formas deprompsit, ordinem, & temperamentum vbique adhibuit. Et, vt Aristoteles perhibuit, confessus est eam Anaxagoras, οὐδενὶ μεμιγμένον, nulli rei admistam, nempe non corpoream, sed purè diuinam, ab omni corporis contagio absolutam. Nihil aliud de creatore illo mundi, sacræ litteræ loquuntur. Hæc apud eos est αὐτοκράτωρ, Dominatrix, Regina omnipotens. Est διὰ πάντων ἰὼν, per omnia intenta, præsens vbique, totam naturā aptans, sustinens, mouens cælum, terris perpetuos ordines adhibens. In Philebo autem longè maiora: πάντες συμφωνοῦσιν οἱ σοφοὶ ἑαυτοὺς ὄντως σεμνύνοντες, ὡς νοῦς ἐστὶ βασιλεὺς ἡμῖν, οὐρανοῦ τε καὶ γῆς. καὶ ἴσως εὖ λέγουσι: Consentiunt omnes, inquit, sapientes, seipsos in eo iactantes, quòd Mens sit regina nobis cæli & terræ. & forte rectè loquuntur. Nihil Plato magnificentius, altæq; Theologiæ nostræ venerabilius loqui potuit. Is est apud eum Rex cæli, & terræ, qui apud diuum Paulum Rex sęculorū immortalis, inuisibilis. In eo Plato fatetur sapientes omnes consentire, hunc esse regem cæli & terræ. Qui sunt igitur hi sapientes? nō videlicet Anaxagoras solus, sed & Chaldæi, vt apparuit, Mercurius Trismegistus, Orpheus, pluresq; alii, quos legerat Plato. sed ante omnes fuit Moses, qui hunc, quem sua lingua Græci Intelligentiam, siue Mentem appellarent, vocauit ipse sua, Spiritum, qui ferebatur super aquas, id est, cælum moliebatur, ornatumq; cælestem, qui propriè dicitur κόσμος, statuebat. ideo Mens dicitur διακοσμοῦσα, exornans. Audi igitur & suspice quæ Plato loquitur de consensu sapientum, & perpende qui sint isti sapiētes, quos ait in eo gloriari, ceu rem magnam diuinamq; loquantur. Nam & Aristotelem cernes pòst eandē Mentem mundi fateri principem. Prosequitur in Philebo Plato: Num, inquit, ô Protarche vniuersa, & hoc quod vocamus vniuersitatem, gubernare dicemus vim quandam irrationabilem ac temerariam, an contrà, καθάπερ οἱ πρόσθεν ἡμῶν ἔλεγον, νοῦν καὶ φρόνησίν τινα θαυμαστὴν συντάττουσαν κυβερνᾶν: quemadmodum hi, qui nos antecesserunt, locuti sunt, Mentem & Sapientiā quandam

In vita Platonis.

Cicero 2. de Legib.

In Cratylo.

In Physicis.

Timæ.

Multos scriptores veteres Plato legerat.

Plato Philebo.

quandam admirabilem ea componentem, regere ac moderari? Ad hæc respondet Protarchus, ne sanctum quidem videri, quod prius positum fuisset: τὸ δὲ νοῦν πάντα διακοσμεῖν αὐτὰ φάναι, καὶ τῆς ὄψεως τοῦ κόσμου καὶ ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ ἀστέρων, καὶ πάσης τῆς περιφορᾶς ἄξιον, καὶ οὐκ ἄλλως, ἐγὼ γ' ἄν ποτε περὶ αὐτῶν εἴποιμι οὐδ' ἂν δοξάσαιμι: Mentem autem asserere cuncta disposuisse, aspectum mundi, solem, lunam, astra, omnemq; cæli conuersionem: id verò dignissimum esse, nec secus vnquam ego, ait, de his statuerim. Cernis hîc, quid maiores tradidissent, cernis antiquam Theologiam de Mente, quæ non solùm crearit, aptauerit, vt Anaxagoras dixit, sed ordinet, componat, regat ad omne tempus omnia. Huic ordinem cælestem creatum adiudicat, solis, lunæ, stellarum. Id enim etiam prodidit Iob & Moses, hanc ipsam mentem, & Spiritum ornasse cælos, lucem creasse, lunam, sidera accendisse, & vt facerent diem ac noctem, lucerentq; super terram, in conuersiones & reuolutiones posuisse. Attendéque hæc maiores asseruisse, videlicet Chaldæos, Ægyptios, antiquissimos Græcorum, Orpheum, Hesiodum & Pythagoram, Timæum, pluresque alios, quos ipse legit Plato, quo fit clara diuinitas priscæ Philosophiæ. Prosequens Plato, Scimus, inquit, in vniuerso infinitum quiddam, & aliquem terminum esse, quibus præsit causa κοσμοῦσά τε καὶ συντάττουσα ἐνιαυτούς τε, καὶ ὥρας, καὶ μῆνας, σοφία καὶ νοῦς λεγομένη δικαιότατ' ἄν. exornans, & coordinans annos, & tempestates, & menses, quæ Sapientia & Mens vocetur iustissimè. O sacrosancta, cæloque missa mysteria. Sentis illam Sapientiam, quã perhibent etiam Hebræi fuisse mundi creatricem, quamq; asserunt esse, de qua Salomon scribat, Dominus sapientia fundauit terram, stabiliuit cælos prudentia. Et de qua Salomon idem, similiter prorsus atque Plato: τί σοφίας πλουσιώτερον τῆς τὰ πάντα ἐργαζομένης, τίς αὐτῆς τῶν ὄντων μᾶλλον ἐστὶ τεχνίτης, ὁ ποιήσας τὰ πάντα ἐν λόγῳ σου καὶ σοφίᾳ σου κατασκευάσας τὸν ἄνθρωπον quid sapientia opulentius, quæ operatur omnia, quis rerum magis artifex ipsa? qui creasti omnia verbo, siue ratione tua, & sapiẽtia tua hominẽ molitus es? Hæc illa quoque est Sapientia, quæ apud Cabalistas Theologos Hebræorum, est secundo loco, post coronam altissimi, obtinens secundum gradum diuinitatis, cui dant omnium rerum principatum. Sed audi hæc eadem narrantem asserentémque Platonem. Teste enim Laërtio, qui scribit duo mundi creati principia statuisse Platonem, Materiam, ac Deum, ὃν καὶ νοῦν προσαγορεύει καὶ αἴτιον, quem & Mentem appellat, & Autorem siue Causam. Plato Creatorem, Imperatoremq; mundi declarat, consalutatq; ipsam Mentem, quam eandem & Deum, & Causam vocet. Claruit igitur quæ sit Mens, nempe Diuina progenies, id est, Filia Dei, vt Chaldæus loquebatur, quæ in nostra Theologia similiter atque apud Platonem nuncupatur Sapientia, quis item sit iste αἴτιος, cui dat mundi autoritatem (teste Laërtio) Plato, disce ex secũda epistola Platonis, in qua videbis hunc αἴτιον, & Causam mundi, habere Patrem. Imperat enim tribus amicis vt in amicitia adiurent dominum ac principem & causam omnium rerum, & causæ patrem. Si causa igitur ipsi Platoni est Mens, teste Laërtio, Causa autem habet patrem, Mens ergo Patrem habet. De qua re postea. Est igitur apud Platonem Mens, Sapientia, Causa filius Dei, quia hæc causa habet patrẽ, vt mirabiliter asseratur illud oraculum Chaldaicum. Hanc item Mentem, quæ fuit causa mundi, agnouit, exosculatusq; est multis in locis, honorificéque de ea sensit Aristoteles: è quibus est admirabile testimonium primo de Philosophia libro. quærens enim de principiis rerum, quæ apud maiores suos reperisset, cumq; multos offendisset, quos in assignandis principiis non approbaret, nouissimè dixit, νοῦν δέ τις εἰπὼν εἶναι καθάπερ ἐν τοῖς ζώοις καὶ ἐν τῇ φύσει τὸν αἴτιον καὶ τοῦ κόσμου καὶ τῆς τάξεως ἁπάσης, οἷον νήφων ἐφάνη παρ' εἰκῇ λέγοντας τοὺς πρότερον. οἱ μὲν οὖν οὕτως ὑπολαμβάνοντες, ἅμα τοῦ καλῶς τὴν αἰτίαν, ἀρχὴν εἶναι τῶν ὄντων ἔθεσαν, καὶ τὴν τοιαύτην ὅθεν ἡ κίνησις ὑπάρχει τοῖς οὖσι. quod est, Mentem quidam qui dixit quemadmodum in animalibus, omníque natura, sic Causam fuisse mundi, totiúsque ordinis, is certè visus est resipuisse præ iis, qui prius temerariè loquerentur. Itaque huiusmodi qui sunt hoc arbitrati, non solùm bene & congruè hanc causam, principium rerum statuerunt, sed etiam talem Causam attulerunt, vnde motus extiterit, vel existat rebus. In his Aristoteles, tametsi obscurè loquatur, sentit ea, quæ prior Plato docuerat, Mentem sicut inuenisset rerum ordines omnes, quantamq; oculis aspicimus pulchritudinem, sic dare rebus moderamen in præsens, vinculum esse quibus vniuersa sustineantur, legem rerum cunctarum, mundi nauclerum: vtq; sit rerum moderator, & sapientissimus in omne tempus artifex, sic fuisse in primordio rerum: vt animalia, vt naturam, nunc regat, agatq; in lucẽ, sic huiusecmodi quondam ordines sua sapientia reperisse. Qui talia locuti essent, collau-

Prouerb. 3.

Mens, causa mundi.

Motus causa.

dat Aristoteles, asserit fuisse sapientes, euigilasse inter errores cæterorum cæteris dor- D mientibus. καὶ γὰρ αὖ καὶ ἀναξαγόρας, ὃς δὴ δοκεῖ, καθευδόντων τῶν ἄλλων, τὸν νοῦν πρῶτον αἴτιον τῶν γινομένων ἰδεῖν: Mentem primum vidisse fuisse causam rerum Anaxagoram, inquit Proclus ex ipso Aristotele, optimam rerum Causam, à qua principium fuerit omnibus, reperisse: Veram originem, vnde moueri cœperint cælum, & astra, totusq; inde mundus, deprehendisse. O quanta verbis his subest diuinitas! Necessariò enim Aristoteles, qui de Mente mundi inuentrice, talia prædicat, prædicat de ea Mente, quam Chaldęus antea inuulgauerat, & quam Plato, quod & ipse Aristoteles, vocat Causam, & vocans dat ei patrem in epistola, sicut & Chaldæus in oraculis. Hanc ipsam in libris post res naturales vocat Diuinissimam, eam seipsam contemplari dicens. In Moralibus quęrens de eius contemplatione, vocat Deum. Sic ex Platone, Chaldæo, Aristotele, Mens est Deus, est Proles Dei, est Regina mundi.

In Metaphysicis.

Mentem ex Macrobio esse Filiam summi Boni, summum Bonum ipsum supremum Genitorem.

CAPVT VI.

Macrobij locus è commentario 1. in somnium Scipionis, cap. 2.

Sciri nō potest qualis Deus sit.

Nullum Deo simulachrum constituiñ vt alijs Dijs, cur.

VT AVTEM hæc esse verissima constet, Mentemq; secundam esse ab ipso Patre, vt Chaldæus dicebat, Filiam autem ac Progeniem diuinã, E vt Plato in epistola (ob quam causam Chaldæus vocauit eum Patrem) audienda sunt, admirandáque, quæ locutus est, vt paulò antè dixi, noster Macrobius, decerpta ex ipsis Platonicis. Proferamq; totum locum in Somnio Scipionis: Cæterum, inquit, cùm ad summum, & principem omnium Deum, qui apud Græcos τὸ ἀγαθὸν πρῶτον αἴτιον nuncupatur, tractatus se audet attollere, vel ad Mentem, quàm Græci νοῦν appellant, originales rerum species, quæ ἰδέαι sunt, continentem, ex summo natam & profectam Deo: cum de his, inquam, loquuntur, summo Deo & Mente, nihil fabulosum penitus attingunt. sed siquid de his assignare conantur, quæ non sermonem tantummodo, sed cogitationem quoque humanam superant, ad similitudines & exempla cõfugiunt. Sic Plato cum περὶ ἀγαθοῦ loqui esset animatus, dicere quid sit non est ausus, hoc solùm de eo sciens, quòd sciri quale sit, ab homine non possit. Solum verò ei simillimum de visibilibus Solem reperit, & per eius similitudinem, viam sermoni suo attollendi se ad comprehensibilia patefecit. Ideo & cùm nullum ei simulachrum cum Dijs alijs constitueret, finxit antiquitas, quia summus Deus, natáque ex eo Mens, sicut vltra animam, ita supra naturam sunt: quo nihil est de fabulis peruenire. Ecce audisti & vidisti apud Macrobium, non Christianum, duo diuinissima ac maxima: ipsum summum Bonum, principatum omnium rerum, vt clarebit etiam apud Platonem, Mentem ex eo natam, & profectam, natam inquam à summo Deo, qui dicitur à Philosophis ipsum Bonum, ipsa Bonitas per excellentiam: de quo Mens ipsa, filius F eius, perhibuit in hoc mundo, Nemo bonus nisi solus Deus: illa scilicet fontali, præcipua, supereminentique bonitate. Vidisti quoque Mentem continere species rerum: quo designatur creatio, designatur (quod videbis etiam Philonem perhibentem) creator mundi, inuentor cunctatum rerum, quæ in suis originibus continerentur. Vt enim ipse Philon dicit, siquis nudius & expeditius velit loqui, nil aliud dicat Mundum archetypum, siue originarium, quàm ipsum Verbum, Creatorem mundi. Videbis etiam Mercurium Trismegistum, dantem Verbo Dei, species, aut ideas, originesq; rerum. Hac igitur attributione specierum, perspicuum fit, designari Sapientiam creandi, & inueniendi è nihilo, vt superius omnes prædicauerunt. Designatur hanc Mentem esse mundi creatricem, adornatricem rerum, formarum matrem vastam, inæstimabilem sapientiam. Ecce Plato vocauit eam, ob eandem causam, αἴτιον, Autorem: apud quem teste Laërtio, idẽ est Mens, & Autor, id est, Autor mundi, Conditor, per quem omnia facta sunt. De quo prorsus similia, nostræ Theologiæ princeps diuus Paulus, vt vtranque philosophiam conferam: ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ ἀοράτου πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς τὰ ὁρατὰ, καὶ τὰ ἀόρατα. εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι, τὰ πάντα δι᾽ αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε: Qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ: quoniam in ipso condita sunt omnia

Solus Deus, bonus.

Philonis dat locus è 1. & 2. legis allegoriarum.

Coll. 1.

cælestia

A cælestia & terrestria, visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum & in ipsum creata sunt, & ipse est ante omnia, & omnia in ipso consistunt. Hæc diuinissima tuba Theologiæ nostræ. Confer igitur omnia, & gratias age æternæ menti: cuius tanta clementia fuit, vt sese mundo semper declarauerit, & ne gentibus quidem se absconderit. Quem diuus Paulus vocat Deum inuisibilem, Macrobius ex Philosophis summum Bonum, Primatum omnium rerum, Principē rerum cunctarum, cum per excellentiam appellans Deum, vt magnus Theologus noster. Quem Macrobius Mentem, siue Intelligentiam, aut Sapientiam, natam ex summo Deo, quę contineat species, Paulus Imaginem Dei, quoniam Filius est imago Patris, Primogenitum omnis creaturæ, id est, aut genitum ante omnia creata, aut principalem inter omnia, ad cuius magnitudinem cætera nihil attingant: supra omnia creata. Quem superare cogitationem & sermonem dixit Macrobius, & quòd sciri non posset, & incōprensibilem, & quòd sit supra naturam, hunc Paulus & inuisibilem, nempe Patrē ipsum, tum & Primogenitum, id est, antecedentem omnes creaturas Mentem. Et cui species tribuere, siue ideas, originesq; rerum dixit antiquitatem Macrobius, hunc Paulus prædicauit fuisse, per quem visibilia & inuisibilia sint creata, siue Dij ipsi cælestes, quorum nec nomina norunt, nec naturas homines, siue homines, omniáque terrestria: & quòd ipse sit ante omnia, id est, supra naturam, vt Macrobius: & quòd per ipsum omnia subsistant. Veritas igitur clara, aperta, cognita etiam gentibus. Retulit item Macrobius, cùm de maximis hisce rebus sermonem & cogitationem superantibus, Philosophi loqui instituerint, amandare eos, proculq; iubere facessere fabulas: vti autem fabulis, cum vel de anima, vel aëreis, aut æthereis potestatibus, vel cæteris Dijs loquantur. Dixit etiam nullam esse cæteris Dijs (nempe quos diuus Paulus citauit superius) similitudinē cum ipso summo Bono & Mente: quia sint ante omnia, supra omnia. Vidimus etiam testari Macrobium, hanc omnem, quam narrauimus Sapientiam, stupendamq; Theologiam, antiquitatem cognitam habuisse. Ergo quod Chaldæus, à Zoroastre, sapientibusq; Persarum. Sic vndique veris coniecturis, relucet istam quam nunc totus colit mundus, Sapientiam omnibus sæculis & gentibus irradiasse, sed occultiorem quàm nunc, posteaquam Mens ipsa, bonitate sua, Patrisq; sui, qui est summum Bonum, clementia impellente, descendit de cælo, hominisq; vestita figura solidáque natura, versata nobiscum, locutáque est suam propria voce Sapientiam.

Ex eisdem Chaldæorum oraculis de Mente, diuina Progenie, cuius imago sit animus humanus, & ex Philone.

CAPVT VII.

CVR admirarís autem Græcos & Latinos, Mentis æternæ diuinitatem prædicasse, rerum cunctarum rationem, inuētionem, ordinemq; illi dedisse, Patrem ei esse perspexisse, asseruisse, cùm sit hæc omnis Sapientia vetustissima, ab antiquissimis gentibus prodita, ad quas discendi causa Græci adeuntes ex eorum vberrimis fontibus riuulos in Græciam deduxerunt? Ecce igitur eadem Chaldaica Theologia, vt habetur in sententiis Zoroastræorum, tradit hanc ipsam diuinam, æternamq; Mentem, creasse ad imaginem suam iuxta Mosen σύμβολα πατρικὸς νόος ἔσπειρε ταῖς ψυχαῖς: Signa, vel indicia paterna Mens inseruit animis. Hoc oraculo declaratur à paterna Mente, id est, ab ea quæ Patris est Mens, Patris Sapientia & Intellectus, insitum animis nostris symbolum suæ diuinitatis: quemadmodum tot locis fatetur Philon Iudæus, asserens ipsum, Verbum esse archetypum, exemplarq; animi nostri: nos simulachrum eius, sicut ipse sit imago patris sui. Haud aliter oraculum, appellans symbolum, quod Philon simulachrum, imaginem, & quod Moses imaginem & similitudinem, Hebraicè Zalmenu, Demuthenu. Eadem hæc sensit & exposuit Psellus Philosophus Christianus declarans supradictū locū, ὥσπερ ἡ μωσαϊκὴ βίβλος κατ' εἰκόνα θεοῦ πλάττει τὸν ἄνθρωπον, οὕτω δὴ καὶ χαλδαῖος τὸν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦ κόσμου φησὶν σύμβολα ἐγκατασπείρειν ταῖς ψυχαῖς τῆς ἑαυτοῦ ἰδιότητος. καὶ γὰρ ἀπὸ τῶν πατρικῶν σπερμάτων, οὐχ αἱ ψυχαὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑποκείμεναι πᾶσαι τάξεις ἐβλάστησαν. καὶ ἄλλα μὲν τὰ ἐν αὐτοῖς ἀσωμάτοις ὑπάρχουσι συνθήματα τῶν ἀσωμάτων εἰδῶν καὶ ἐνοειδῶς· ἄλλα δὲ ἐν τοῖς κόσμοις συνθήματά τε καὶ σύμβολα θεῶν αἱ ἄρρητοι τοῦ θεοῦ

1. Commēt. in somn. Scip. Coll. 1.

Philo, de mūdi opificio.

Psellus de Dæmonibus.

ἰδιότητος ἀρχῇ τῆς ἀρετῆς ἀποκείμεθα. Sicut, inquit, liber Mosaicus ad imaginem Dei fingit hominem, sic plane Chaldæus Creatorem ac Patrem mundi dicit symbola inseruisse animis, proprietatis suæ: siquidem à paternis seminibus, non animæ solùm, sed & superni omnes ordines pullularunt. Atque alia quidem signa, quæ sunt in ipsis incorporeis substantiis, incorporaliter & viuificè existunt: alia verò in mundo signa & symbola, sunt secreta Dei proprietates, quæ & virtutes supereminent. Hæc Psellus. Apud quem aspicis à seminibus paternis, id est, Creatoris mundi, quem Patrem dixit superius, natos esse non animos modò nostros, sed supernos omnes ordines. Id diuus Paulus antè est confessus, Imaginem illam, progeniemq; diuinam, creasse thronos, potestates, dominationes, virtutes, propterea potes Symbola sentire origines ipsas rerum, ac primordia. Hic etiam Psellum constat eodem loqui modo atque Solomonem de creatione hominis, quòd inseruerit Deus symbola, vel similitudinem proprietatis suæ: Solomon autem, ὅτι ὁ θεὸς ἔκτισε τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰκόνα τῆς ἰδιότητος ἐποίησεν αὐτόν: Quoniam Deus condidit hominem, & imaginem suæ proprietatis fecit eum. Psellus etiam vsus est verbo, quo Empedocles, Ab vno, id est, veritate, ἐβλάστησε, pullularunt omnia, homines, bestiæ, pisces, volucres, arbores. Denique δολιχαίωνες θεοί, Dij longæui. Sicut Paulus, throni, dominationes, potestates, Psellus autem ordines superni. Idem refert hæc symbola in æternis, intelligibilibus substantiis, esse incorporaliter, ac diuina quadam, supereminentíque ratione, & per vnitatem, aut aggregationem simplicem. Eadem in hoc mundo esse secretas Dei virtutes, creationem scilicet innuit supernam, ac inferiorem, visibilem, & inuisibilem. Claret ergo, sicut & superius, à Mente, id est, Sapientia Patris, nata esse visibilia & inuisibilia, mirabiliter secum consentiente congruentéque Theologia, radios vndequaque iactante suos: Ecce omnis lingua confitetur dominum.

Creatio visibilis & inuisibilis. Rom. 14.

Similia cernentur apud Philonem de Verbo diuino atque de Mente apud Chaldæum, de quo dicit, ἀόρατος καὶ σπερματικὸς τεχνικὸς θεῖος λόγος: Inuisibile seminale, artifex diuinum Verbum. Sunt ergo semina rerum apud Philonem in Verbo diuino, sicut apud Chaldæum de Mente qua seminauerit sua symbola in animis. Idem Philon explicabit hanc Chaldaicam Theologiam: πᾶς ἄνθρωπος κατὰ μὲν τὴν διάνοιαν ᾠκείωται θείῳ λόγῳ τῆς μακαρίας φύσεως ἐκμαγεῖον ἢ ἀπόσπασμα, ἢ ἀπαύγασμα γέγονος: Omnis homo secundum rationem habet cum Verbo diuino societatem, factus naturæ beatæ simulachrum, aut abscissio, aut radius. Quibus verbis Philon explicat illa symbola à Chaldæo proposita, sunt enim numero multo symbola: quod tribus nominibus Philon declarauit, Imago vel Simulachrum, Abscissio, aut Eradiatio, Moses diceret Afflatus. Ac numerus multus apud Chaldæum, & pro singulari symbolum. Eruntq; omnia eadem, & illa tria apud Philonem, & symbolum apud Chaldæum, & apud Solomonem proprietas, apud Mosem imago, similitudo, apud Marcum Tullium delibatio, haustus: cùm ait animos nostros haustos & delibatos ex diuinitate: & in Tusculanis, eodem prorsus modo atque Chaldæus, vt sit mirum: Humanus, inquit, animus decerptus ex mente diuina: Mentem diuinam faciens animi nostri originem, vt Chaldæus nobilis apud omnes, implens omnes, sed sapientum præcipuè mentes claritate sua. Agnoscéque hîc Mentem vt superius mundi Creatricem, sic nunc hominis: quod vtrunque proditum est à Mose, qui cætera quoque apud eosdem Chaldæos, antiquissimamq; eorum Theologiam viderit, tam magis obstupescet, quod mihi sæpenumero fateor accidisse. Alio præclaro, diuinóque oraculo de eadem paterna Mente Magus ille, aut totus Magorum chorus sic locutus: ἀλλ' οὐκ εἰσδέχεται, κείνης τὸ θέλον πατρικὸς νόος μέχρις ἂν ἐξέλθῃ λήθης. καὶ ῥῆμα λαλήσῃ μνήμην ἐνθεμένη πατρικοῦ συνθήματος. Quæ sunt, Sed non admittit illius, nempe animæ, voluntatem paterna Mens, donec discedat ab obliuione, verbumq; loquatur, memoria paterni signi adhibita. Hoc illud, cuius etiam meminit Proclus. Estq; sensus regius, diuináque pronuntiatio, non placere quicquam creatori nostro, quod anima conetur studeatq;, nisi prius deiecerit, repulerit, excusserit obliuionem, & in orationem, laudemq; eruperit, memoriamq; exercuerit, recordatáque semper fuerit quòd ad imaginem Dei sit facta, quòd paternum symbolum acceperit. Hancq; sententiam declarans Psellus hæc loquitur ad verbum: Non sustinet Mens paterna, cupiditates, impetusq; voluntatis animæ, dum permanserit in obliuione eorum, quibus ditissimè locupletata fuit à παναγάθου πατρὸς, patre omnium bonorũ, & donec peruenerit ad recordationẽ sacrorum signorum, quæ accepit ab eo, ediderítq; vocem gratificantẽ, gratias

Lib. Quod omnis probus, liber.

Philo vt animam adumbrarit.

In somnio Scipionis, 1. Tuscul. &c.

Proclus Platonicus & Psellus Christianus conciliantur.

gratias agentem, adhibita recordatione symbolorum patris, qui eam creauit. constat enim anima ex sacris rationibus & diuinis symbolis, quæ sunt ab intelligibilibus formis, symbola verò à diuinis & vnitatibus: ac sumus imagines quidem intelligibilium substantiarum, simulachra verò incognitorum ἀνεκφωνήτων signorum aut ordinum. Oportet autem & hoc nosse, quòd omnis anima, ab omni anima secundum speciem differt, & quòd quot sunt animæ, tot species animarum. Hæc Psellus. cæteráque sunt perspicua. Quas autem intelligibiles substantias, ac diuinas vnitates dixit, arbitror eũ iuxta cæteros Platonicos & Dionysium Areopagitam sentire, Deos siue Angelos, quos vocant priores νοητὰς, secundos νοερὰς priorésq́, item Platonici vocant θείας ἑνάδας, putantes has esse ideas, ad quas velut simplices vnitates, omnia reuocentur. Quod an verum sit, postea disquiretur. Horum imaginem esse docet animam nostram. Similis est enim Angelus & homo, vterque imago Dei. Cætera quoque quæ de anima Philosophatur Psellus, quoniam nõ sunt huius loci, prætereo: tantùm ostendo, nunc oraculum loqui de Mente Dei, vel Patris, quæ sæpe Mens ipsa, cùm nobiscum esset, est locuta, cohortans ad memoriã, & amorem Patris sui, & quòd oporteat eũ diligere, eius meminisse, collaudare. quale vates hortabatur animã suã, Benedic anima dominum, & noli obliuisci omnes retributiones eius. Oraculũ nunc loquitur ad ipsam animã, vt sit Patris ac Creatoris sui memor, alioqui nihil fore gratũ quicquid studuerit. Hæc verò eadem apud Mercurium Trismegistum reperta, magis stupore incutient, erumperéque cogent in laudes sanctissimæ, clemẽtissimæ, B sempiternæ Mentis: quæ sicut Chaldæis seipsam reuelauit, sic ab Ægyptiis se nõ abscõdit.

Quibus anima constet.

Duæ species Angelorum.

Angelus & homo, Dei imago.

Psal. 102. 103.

De Mente, Prole diuina, ex Mercurio Trismegisto: Eademq́ Creatrice animi humani, sicut ex Chaldæo Philone.

CAPVT VIII.

VT AGNOSCAS, omnia vndequaque ad veritatem prædicandam sæcula, gentes omnes facere concursum, audienda sunt quæ de Mente hac loquitur Mercurius Trismegistus. Vbi dixerat, quòd cùm Pater sit Mens, genuit alteram Mentem opificem, vt declarabitur postea: hanc ipsam mentem opificem sibi ipsi Mercurio, cui apparuerat, sicut apparuit Adæ, Abraham, Mosi, multisq́ aliis diuinis patribus, sic inducit loquentem in Pimandro, qui liber est notissimus, neminíque cordato dubiũ quin sit Mercurii: παραγίνομαι ἐγὼ ὁ νοῦς τοῖς ὁσίοις καὶ ἀγαθοῖς καὶ καθαροῖς, καὶ ἐλεήμοσι τοῖς εὐσεβοῦσι, καὶ ἡ παρουσία μου γίνεται βοήθεια, καὶ εὐθὺς τὰ πάντα γνωρίζουσι, καὶ τὸν πατέρα ἱλάσκονται ἀγαπητικῶς, καὶ εὐχαριστοῦσιν εὐλογοῦντες καὶ ὑμνοῦντες τεταγμένως πρὸς αὐτὸν τῇ στοργῇ: Quæ sunt, Accedo ego Mens ad sanctos, & bonos, & puros, & misericordes, & Pios, & præsentia mea est auxilium, & statim omnia cognoscunt, & Patrem inuocant propitium cum dilectione, & gratias agunt C benedicentes, & laudantes coniuncti cum ipso in charitate. Hæc & alia multa, quæ longum esset referre, Mercurius. Habes Mentem de Patre, ac Genitore loquentem, ad quẽ ait se adducere bonos & pios, se ducem esse ad Patrem, ad paternam charitatem. Nil aliud prorsus, quàm quod loquitur eadem Mens sumpta humana figura apud Theologum nostrum Ioannem: Et quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam, vt glorificetur pater in filio. Et, Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea, sicut & ego Patris mei præcepta seruaui, & maneo in eius dilectione. Et, Hæc autem vita æterna, vt cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Ecce apud vtrunque dilectio erga Patrem, collaudatio, benedictio, ad quam inuitabat olim, post nostra imagine sumpta Mens ipsa, & de qua dixit Chaldæus, quòd non est ei grata vlla actio, quæ sine recordatione Dei fiat: & quòd ea polluta, & impura sit anima, cui nulla Dei sit memoria. Inuitamur ergo à tribus maximis Theologis, duobus antiquissimis, altero iuniore, ad cultum, charitatem, memoriamq́ Dei. Apud secundum & tertium loquitur Mens ipsa: apud primum loquitur alius de ipsa. Apud omnes est nomen Patris, & ipsa Mens loquitur de Patre. Chaldæus eum vocat Mentem paternam. Nouissimè autem vbi multa apud Mercurium dixisset, respondit Mercurius, εὖ μοι πάντα, ὡς ἐβουλόμην ἐδίδαξας ὁ νοῦς: Bene me cuncta, vt volui, docuisti ô Mens. Nulla igitur superest dubitatio, & admiratio, vnde Platonici, & ante Platonẽ multi alii,

Mens opifex cum Mẽte patre.

Locus è Pimãdro Trismegisti.

Ioan. 14.

Ioan. 15.

Ioan. 17.

vnde Anaxagoras, & quos Plato dixit, Mentem extulerint laudibus, celebrauerint, nominauerint. Omnes item ante Platonem Theologi, pòst ipse Plato & Aristoteles cum tota familia, creationem, ordinemq; rerum Menti dabant. Chaldæus autem propius accedens, creatum hominem à Mente confessus est, vt antè monstratum est. Philo item hanc Mentem declarauit animi nostri creatricem. Similia igitur audies apud Mercurium, clara, aperta, exposita, luculenta, vt præ gaudio ne lacrymas quidem continere queam: ὁ δὲ πάντων πατὴρ ὁ νοῦς, ὢν ζωὴ, καὶ φύσις, ἀπεκύησε τὸν ἄνθρωπον αὐτῷ ἴσον οὗ ἠράσθη ὡς ἰδίου τόκου. Paulò pòst, ἐγὼ δὲ ἀναστήσας αὐτοὺς καθοδηγὸς ἐγενόμην τοῦ γένους, τοὺς λόγους διδάσκων πῶς, καὶ τίνι τρόπῳ σωθήσονται, καὶ ἔσπειρα αὐτοῖς τοὺς τῆς σοφίας λόγους καὶ ἐτράφησαν ἐκ τοῦ ἀμβροσίου ὕδατος. Mens autem omnium Pater, cùm sit vita, & natura, peperit hominem sibi similem, quem dilexit tanquam propriam prolem. Ego, inquit eadem Mens, excitatis eis dux sum generis, docens verba quo modo, & qua ratione seruentur, & inserui eis rationes sapientiæ, & nutriui ex immortali aqua. Quanta similitudo eorum, quæ nunc Mercurius, cum his, quæ paulò antè Chaldæus? Symbola dixit ille Mentem animis inseruisse, σύμβολα πατρικὸς νόος ἔσπειρεν ταῖς ψυχαῖς: Mercurius autem eodem verbo, ἔσπειρα αὐτοῖς τοὺς τῆς σοφίας λόγους: Chaldæus, cæterique omnes creationem, rerumq; cunctarum dispositionem Menti attribuerunt. Haud secus Mercurius apertè claréque, omnia Mosi similis: ἀὴρ δὲ πετεινὰ ἤνεγκε, καὶ τὸ ὕδωρ νηκτά. ἀπεχωρίσθη δὲ ἀπ' ἀλλήλων ἥ τε γῆ καὶ τὸ ὕδωρ, καθὼς ἠθέλησεν ὁ νοῦς. Aër, inquit, extulit volucres, aqua natantes. Factáque est separatio abinuicem terræ, & aquæ, quemadmodum voluit Mens. Quem ergo Moses dixit aridam ab aquis separasse, iubentem dicentemq;, vt congregarentur aquæ in vnum locum, & arida appareret, & qui iussit aquas producere genus omne animantum, ecce fuit Mens, rerum creatrix: quod Anaxagoras, Plato constanter asseruerunt: apud Mercurium enim cæterosq; barbaros hæc legerunt Græci. Ecce quàm diuinè conformat sese Philoni Mercurius, imò tota sibiipsi vetustas respondet. Duas Mentes inducit Philon, alteram suprà nos, alteram nostram, quæ supra nos, nostrum dicit esse archetypum, nos ad similitudinem eius esse creatos. Idq; deducit ex libro Mosis: quam Mentem Mercurius, ipse λόγον, Verbum appellans, quod idem est, vt postea videbimus.

Philo à mente hominē creatū asserit. *Conciliat Philonem cum Mercurio Trismegist.* *1.Gen.* *Duplex Mēs, Philon.*

De eadem Mente ex oraculis item Chaldaicis, quòd sit creatrix, quòd spectaculum Deorum.

CAPVT IX.

DE HAC ipsa Mente extat apud Chaldęos mirabile mysterium, & oraculum, quod profertur à Proclo, licet ab eo non tam propriè explicatum: πολὺ γὰρ μόνος ἐκ πατρὸς ἀλκῆς δρεψάμενος νόου ἄνθος ἔχει τὸ νοεῖν πατρικὸν νοῦν ἐνδιδόναι πάσαις πηγαῖς τε καὶ ἀρχαῖς καὶ τὸ νοεῖν, ἀεί τε μένειν ἀόκνῳ στροφάλιγγι. Quæ sunt, Solus decerpens ex virtute paterna, Flos Mentis, possidet ipsum intelligere, paternamq; Mentem indere omnibus fontibus, & principiis aut principatibus, & ipsum intelligere, séque manere impigra conuersione. Hoc oraculum, licet obscurius, qui oraculorum, mysteriorumq; mos est, sciendum, Florem Mentis vocare principem, egregiam, eximiam, præcellentem Mentem. Quemadmodum Gręci & nostri, florem, & decus, eminentissimum quemque nuncupant, sic præcipua, eminentissima, regináque Mens, flos Mentis. Eadem hic, & superius paterna Mens. Hæc ex virtute paterna dicitur habere sapientiam, sensum, ipsum intelligere. Est enim sapientia Patris sui. Philo perhibet repleuisse eam Patrem ideis æternis, Originibusq; rerum, & gignere eum sapientissimam. Eandem hanc reginam, paternamq; Mentem, ait, accepta paterna virtute, in cæteros diffundere sapientiam, quos ipse vocat fontes & principatus, aut principia, nimirum diuinos ordines Angelorum, qui & in nostris litteris Principatus appellantur, fontes quidem, quod sciam, nunquam: Nisi fontes dictos velis quemadmodum ἀρχαὶ, principia, principatus, capita, non origines rerum, vt malè creditur à nonnullis Platonicis, nisi quàtum habuerint à Deo facultatis. Ab ipsa igitur paterna, regináque Mente dicit dari Angelis (quod sapientissimus Paulus testatus est, & Plato) ipsum intelligere, ipsum esse, & permanere, semperq; flecti sese ad ipsum Deum, diuinam, sempiternamq; eius venustatem: Circunstant animi, dextra, læuáque frequentes: Nec vidisse semel satis est, iuuat

Procli locus de Mente. *Oraculorum mos, vt sint obscura.* *Ordines Angelorū, principatus nominati.* *Hebr.1.* *Virg.6. Aeneid.*

A est, iuuat vsque morari: Expleri nequeunt? Certatim properant illum sine fine tueri. Hoc appellat Chaldæus ἄοκνον στροφάλιγγα, impigram conuersionem, conuersionem vehementem, accensam, ardentem. Proinde dicuntur etiam Seraphim ardentes, amore flagrantes. Explicanturq́; hoc oraculo, quæ prædicauit sublimis Paulus, quòd per ipsum condita sunt omnia visibilia, & inuisibilia, omne Deorum genus, Throni, dominationes, principatus, quos etiam Chaldæus appellat πηγὰς, ἀρχάς. Mercurius asserit ab eo creata animalia, terram ab aqua, vt ipse optasset, separatam, creatum hominem sui similem, insertas animo nostro sapientiæ rationes, vocari nos ab illo, adducíque ad Patrem. Chaldæus autem & fatorem mundi, fatorem animarum, & Angelorum, Deorumq́;. Cæteri Ægyptij Solis, aut lucis creatorem: Theologia profectò per omnia sæcula luminosissima: vt qui putet hanc mundi nunc, aliquando non fuisse religionem, ac sapientiam, mireturq́; Patris, ac Filij traditam terris vti nouam religionem, non sit admiraturus, cognita diligenter, probéque explorata vetustissima Theologia. In cuius apud omnes gentes mirabili, stupendáque concordia, nemo erit modò solers, modò non peruicacia, aduersorumq́; dogmatum dura persuasione irroboratus, qui non miretur, Deum æternum collaudet, fateatur, noscatq́; parentem beneficum, qui se totum nobis ostensurus, qui varias prius apud homines sui, obscurasq́; visiones fecisset, venit ipse, versatusq́; est aliquandiu nobiscum, vt nos in æternum cum eo lætaremur. Eóque in die iudicij nulla supererit excusatio. Semper enim qualicunque ratione cognitus est: voluntasq́; eius, vt rectè viuamus. potestas, quòd per eum creata sint omnia, quòd ipse fuerit origo nostra, semper celebris ac nota fuit. De hac item Mente, audire operæpretiũ mirabile profundissimumq́; mysterium, cuius omnis nostra postea Theologia, quæ melius & aptius vetustam Theologiam declarauit, fuit explicatio. Adducitur hoc oraculum à Platonicis. Νοήσας γὰρ πατρικὸς νόος αὐτογένεθλος, πᾶσιν ἐνέσπειρεν δεσμὸν πυριβριθῆ ἔρωτος, ὄφρα τὰ πάντα μένῃ χρόνον εἰς ἀπέραντον, ἐρῶντα. Cogitando paterna Mens, quæ est per se genitatrix, & intelligendo, omnibus inseruit vinculũ igne graue, amoris, vt cuncta permaneant tempus in immensum, amantia. Hæc verè diuina, cælitusq́; missa vox, primum nominat, sibi constans, Mentem paternam, Mentem Patris, cui Pater est. Eam appellat per se Genitricem: quod scilicet cõcorditer omnis & indefessè clamat Philosophia, Mentem rerum principium fuisse, cuncta de nihilo, tantum ex originibus illis æternis, quantum simplex vnitas est ipsamet, produxisse, proinde dicitur ab aliis αὐτόσοφος, per se sapiens αὐτοτελὴς, per se perfecta: πρωτόγονος, primogenita, id est, tum ante omnia ab æterno generata, tum ipsa prima rerum genetrix, origo prima. Eandem dicit sola cogitatione (quod dogma nostrum, & Platonicorum est) produxisse, procreasse, inseruisse rebus vinculum amoris, vinculum igneum, quo se cuncta amantia, inuicemq́; adhærentia, in omne tempus perdurarent. Hoc vinculum est primum in animantibus miscendorum corporum mira libido, vt Philosophus Græcus, & Latinus tradit: ex quo perennis existit generatio, nullo vnquam tempore amore deferbente, sese in cunctis animantibus fœmina, maréque appetentibus. Quod C Aristoteles consitens à Deo repertum, profectò consitetur ab illo, quo Chaldæus, id est, Mente filia Dei, rerum inuentrice. Id enim ipse dixit in Politicis: Ἅμα δὲ καὶ ἡ φύσις ἀναπληροῖ ταύτῃ τῇ περιόδῳ τὸ ἀεὶ εἶναι, ἐπεὶ κατ᾽ ἀριθμὸν οὐ δυνάμει, ἀλλὰ κατὰ τὸ εἶδος οὕτω συγκεχώρηται ὑπὸ τοῦ θείου, ἑκατέρου ἡ φύσις τοῦ τε ἀνδρὸς, καὶ τοῦ γυναικὸς πρὸς τὴν κοινωνίαν. Quod est, Simul autẽ & natura replet hac circuitione, & reditu, vt sit sempiterna: quando non secundum numerum, sed secundum speciem tantum id fieri poterat. Sic prouisa fuit à Deo natura maris & fœminæ ad connubium. Eadem hæc in libris de Generatione & interitu, Cum cuncta, inquit, corruptibilia essent, quoniá plurimum ab eo, quod primum est, aberant, τῷ λοιπῷ μέρει τρόπῳ συνεπλήρωσε τὸ ὅλον ὁ θεὸς, ἐντελεχῆ ποιήσας τὴν γένεσιν: reliquo, qui supererat, modo repleuit vniuersum Deus, faciens generationem perennem. Hæc ille, scilicet vt generarent omnia mutuis amoribus, sese inuicem ardenter amantia. Quod a Mente diuina factum Chaldæus prædicat, vocans id vinculum πυριβριθῆ, igne graue, inflammatum. Eóque, vt apud Philonem videbis in libro de Mundo, Verbum Dei est δεσμὸς ἄρρηκτος, vinculum indissolubile totius mundi: quoniam non animantis solùm, sed etiam inanimis inseruit amorem æternum, quo sese mutuo deperirẽt. Is amor tam mirabilis est in arboribus, & herbis, in elementis, aqua, igni, terra, aëre, quam in animalibus. Nec fuit aliud quod Moses factũ prodidit à Deo, Producat vnumquodque iuxta genus suum. Idcirco & Theologus noster, Manus tuæ fecerunt me: &,

Seraphim quid Coloss. 1.
Appellationes Angelorum.

Omnes gentes concordes in vera Dei cognitione.

Sententia Platonicorum de mente.

Attributa Mentis diuinæ.

Vinculum amoris in animalibus.

Arist. Politic.

Philo de Mũdo.

Gene. 1.

Sicut lac me coagulasti,&c, Antè & retrò formasti me, cæteráque multa, quoniam ille & formas aptas inuenit, & amorem addidit ambobus. Videsque vt mirabiliter consentiant qui religionem Christianam plusquam annorum duo penè millia antecesserint. D

De eadem Mente, ex Mercurio, & Platonicis, omníque eius diuinitate: & quòd sit mundi creatrix, & Idea mundi, ipséque mundus archetypus.

CAPVT X.

DVO QVOQVE extant alia diuina, & sapientissimo cuique admiranda testimonia de Mente: alterum apud Mercurium Trismegistum, alterum apud Platonicos. Primus Trismegistus, eam illam Mentem Anaxagoræ & Platonis, quam teste Aristotele dixit Anaxagoras ἀπαθῆ, impassibilem, Plato οὐδενὶ μεμιγμένην, nulli rei admistam, docuit Græcos, vt nomina & proprietates eas ei attribuerent, in eo qui inscribitur Asclepius. Τὸ οὖν ἀσώματον τί ἐστι; νοῦς καὶ λόγος ἐξ ὅλου ἑαυτὸν ἐμπεριέχων ἐλεύθερον σώματος παντός, ἀπλανὴς ἀπαθὴς σώματι, καὶ ἀναφής· αὐτὸς δὲ ἑαυτῷ ἑστώς, χωρητικὸς τῶν πάντων καὶ σωτήριος τῶν ὄντων, οὗ ἀκτῖνες εἰσὶ τὸ ἀγαθόν, ἡ ἀλήθεια, τὸ ἀρχέτυπον φῶς, τὸ ἀρχέτυπον ψυχῆς. Quæ sunt, Quid igitur est incorporeum? Mens, inquit, & Verbum, quæ seipsam ex vniuerso ab omni corpore liberam sistinet, & continet. Inenarrabilis, impassibilis à corpore, & intangibilis: ipsa seipsâ stans, capax omnium, seruatrixque rerum: cuius radij sunt bonitas, veritas, lux exemplaris, exemplar animæ. Hæc Trismegistus: quibus clariora, diuiniorâque, ne si Angelus quidem loqueretur, enarraret. Is vt apparet fuit fons Græcæ Philosophiæ, inde Theologiam hauserunt, hinc asciuere vulgatam celebremque Mentem illam, rerum originem, & causam, cui dabant sapientiam, inuentionemque omnium rerum, eam perinde, vt mentita esset describentes, prædicantesque inenarrabilem, vt quæ plena esset scientiæ, solertiæ, prudentiæ, cuius omnis inuentio, vt in Phædone dicit Socrates, non poterit esse, nisi bona, solertissima. Est enim, inquit Trismegistus, infallibilis, non potest falli, & decipi. Deinde nullis corporeis adiumentis sustinetur, nulla corporea vi viuit, agitatque ænum, non indiget corpore, quod corruptibile est, sed ab omni corpore libera, & expedita, sustinetur seipsa, sua sapientia, incredibili potestate naturæ suæ. Neque potest vllum à corporibus accipere detrimentum, vt quam corpora nequeant attingere. est enim intacta. Cumque sit huiuscemodi natura, est capax omnium rerum, & conseruatrix omnium. In ea enim viuunt, & subsistunt omnia: secretum, arcanumque vinculum, & conseruatio est cunctarum rerum. Nec potest tuendis rebus fatigari: quoniam tam vasta est, non quidem corporea mole, & vastitate, sed sapientiæ & solertiæ, vt omnia capiat, vbique adsit. Ab hac, inquit, Mente, tanquam luce immensa, fulsere radij bonitatis & sapientiæ, ac veritatis omnes. Hinc enituit quidquid rerum vbique est, quidquid boni, quidquid veri. Propterea fuit archetypa lux: ea nempe lux, quæ tanquam Regina, materiæ, omnia creauit. Ab ea accensa sunt lumina cælestia. Hoc vocatur à Philone Iudæo παναύγεια, dicas licet omniluminis, ingens omnis lucis regio, sedes, ipsamet origo lucis, à qua lux omnis corporea, & incorporea manauerit. Eóque etiam Archetypum animæ, vt superius omnes consitebantur. Ipsamet creauit hominem, eíque fuit velut archetypum, formans eum ad imaginem suam. Hanc ob causam autore Philone sunt duo λόγοι, duæ rationes, duæ Mentes. altera supra nos, exemplar rationis nostræ: altera nostra ipsa. Ibique apertè Philo confessus est, credo ab his libris Trismegisti imbutus, Verbum archetypum, creatorem verbi nostri, id est, rationis nostræ, mentis, animæ. Descripsit igitur nobis Mentem Mercurius, eam ex profundissima sapientia appellans etiam λόγον, Verbum, cuius vocis plena est Theologia Philonis & Platonicorum, vt videbis, descendens, ortensque à priscis sæculis, reuelata ab ipsomet Verbo, qui se Mercurio, multisque alijs priscorum detexit. Constatque hæc verè priscum illum Mercurium locutum: quoniam sunt etiam à Platone, Platonicisque omnibus vsurpata, librisque eorum celebria. Idem Mercurius in eo qui inscribitur ἱερὸς λόγος, loquens de creatione, exordiensque quasi genesim, hæc ait: Ἀρχὴ τῶν ὄντων ὁ θεός, καὶ ὁ νοῦς, καὶ φύσις καὶ ὕλη. Principium rerum Deus, & Mens, natura & materia. Ecce quod perhibet Laërtius Platonem dixisse, mundum creatum à Deo, appellasseque Deum νοῦν καὶ αἴτιον, Mentem & causam, acceptú ex Trismegisto. Deus igitur & E F

Mens

Mens ἀπαθὴς καὶ οὐδενὶ μεμιγμένη

Trismegist. in Asclepio.

Fons Græcæ philosophiæ Mercurius Trismegist.

Quæ tribuat Menti Trismegistus.

Mens πανάυγεια.

Mens archetypus animæ.

Duæ Mentes Philonis.

Oraculũ Mercurij de Deo.

Deus νοῦς καὶ αἴτιος.

Duo principia rerum Deus & Natura.

Platonis locus è Timæo.

A Mens idem sunt. Hæc fuit principium omnium, quod tot alij fatebantur superius. Hunc omnes vna voce hominis creatricem, Mentem, nunc mundi declarantes, consultantes. Duo igitur principia rerum veteres statuerunt, alterum agens Mentem, Deumque, alterum admittens, & patiens naturam, vel materiam. Priscorum Theologia, vt vbique vidisti. Platonici quoque iuxta vetustam hanc Theologiam dicunt, τὸ πᾶν ἐκ νοῦ καὶ ἀνάγκης ἐστί, τούτου πείθοντος τὴν ἀνάγκην, τῆς δὲ ἀνάγκης πρὸς τὸν νοῦν ἐπιστρεφομένης, Vniuersum ex Mente, & necessitate esse, Mente persuadente, & cogente obedire necessitatem, necessitate autem obsequente & ad mentem se conuertente, eamque sequente. Hæc prior Plato in Timæo, in hunc modum loquens, paucis exceptis: Sed & quæ à necessitate, inquit, fuerunt, adhibere oportet. Mista enim mundi huius creatio ex necessitatis, ac Mentis constitutione fuit: sed Mente imperante necessitati, vt sibi parerent, quæ fierent, haberentque optimè. Sic igitur necessitate victa, & coacta ab Intelligentia, & imperiis Dei, hoc omne conditum est. Obseruandum quoque, perspicaciterque animaduertendum quod refert Proclus, Theodorum Platonicum apud Porphyrium inuenisse opinionem, quasi allatam ex Perside: δύο νόας πρὸ αὐτῆς θέντες, τὸν μὲν τῶν ὅλων τὰς ἰδέας ἔχοντα, τὸν δὲ τῶν μερικῶν: Duas mentes ante animam eos statuisse, quarum altera contineat ideas vniuersorum, altera particularium. Sunt enim hæc ea, quæ dixit apertius Philo esse δύο λόγους, duo verba, duas rationes, alteram archetypam, alteram nostram. Dabant autem magnæ Menti, vt creatrici, ideas vniuersales, quod Plato in Timæo & Mercurius in Pœmandro, & Timæus

Locus è Theodoro Platonico de duplici mente.

Ideæ rerum vniuersarum, Dei: particularium, hominis.

B Locrensis: minorem autem Mentem, quæ nostra est, particularium rerum dicebant tenere ideas. Hæc Theologia venerat à Barbaris. Quanquam fieri possit, vt duas Mentes potius sentirent eas, quas in primo oraculo demonstrauimus. Omnia, inquit, perfecit, pater, & tradidit Menti secundæ, quam vocant primam omne hominum genus. Longè autem clarius, & verbis plenioribus, auréaque prorsus, & cælesti oratione locutus est in sermone tertio ad Asclepium Mercurius de hac Mente: videbis clarum Theologiæ Græcæ, & omnium Platonicorum originem. Profertur etiam à Diuo Cyrillo: Οὐ γὰρ ἐφικτόν ἐστιν εἰς ἀμυήτους τοιαῦτα μυστήρια παρέχεσθαι, ἀλλὰ τῷ νοῒ ἀκούσατε. ἓν μόνον ἦν φῶς νοερὸν πρὸ φωτὸς νοεροῦ, καὶ ἔστιν ἀεὶ νοῦς φωτεινός. καὶ οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ ἡ τούτου ἑνότης, ἀεὶ ἐν ἑαυτῷ ὤν, ἀεὶ τῷ ἑαυτοῦ νοῒ καὶ φωτί, καὶ πνεύματι πάντα περιέχει. ἐκτὸς τούτου οὐ θεός, οὐκ ἄγγελος, οὐ δαίμων, οὐκ οὐσία τις ἄλλη· πάντων γὰρ ἐστὶ κύριος, καὶ πατήρ, καὶ θεός, καὶ πηγή, καὶ ζωή, καὶ δύναμις, καὶ φῶς, καὶ νοῦς, καὶ πνεῦμα, καὶ πάντα ἐν αὐτῷ, καὶ ὑπ᾽ αὐτόν ἐστιν. Quæ sunt, Neque enim fieri potest, vt eiusmodi mysteria tradas apud profanos, needum initiatos, sed animo audite, Vnum solum erat lumen mentale, ante lumen mentale: & est semper Mens illuminata, aut luminaris: & nihil aliud erat, quàm istius vnitas, semper in seipso existens, semper sua mente, & lumine, & spiritu omnia continet. Post pauca addit Mercurius: Extra hunc, non Deus, non Angelus, non Dæmon, non substantia, nulla alia. Omnium enim est dominus, & Pater, & Deus, & fons, & vita, & potestas, & lumen, & Mens, & spiritus, & omnia in ipso, & sub ipsum sunt. In his Trismegisti verbis cernitur vnde Plato mysteria sua potauit. Vt autem Plato in Epistola de mysteriis iisdem

D. Cyrilli locus.

C locuturus præfatus est, se per ænigma loqui velle, ne venirent ad manus imperitorum quæ scribit, & non intellecta contemnerent: eadem præfatione vsus est Trismegistus, & Orpheus similiter. Dicam queis fas est, claudatur porta profanis. Primumque apud Trismegistum sunt hæc nomina paterna, vt etiam apud reliquos omnes Theologos, Vnum lumen mētale ante lumen mentale. Sicut igitur Chaldæus duas Mentes docuit, quarum superior & prior genuisset secundam: sic Mercurius duo lumina mentalia, duas Mentes luminosas, Mentes luminis plenas. Prima est ipsa Vnitas. Iam enim sæpe vidimus, & videbimus, Vnum dici ipsum æternū genitorem. Hoc vnum & lumen est, & non est lumen corporeū, sed lumen mentale, lux alterius generis, quam quæ cernitur corporeis oculis. Est autē hoc mentale lumen supra, vel ante aliud lumen mentale. Duę luces, altera prior, altera secunda, vel posterior. Fuit semper hoc lumē, siue primum, siue secundum. Et nihil aliud fuit vtrumque lumen, quam vna coniunctio, vna associatio. Nec aliud fuit ab æterno, quàm luminis huius coniunctio, vna associatio. Nec aliud fuit ab æterno, quàm luminis huius coniunctio, & vnitas, summáque vnio. Ante omnia sæcula fuit semper in se ipso. Creato autem mundo, continet omnia non manibus, sed diuinitate mentis suæ, & spiritu, siue sapientia sua. Præter hunc primum, & secundum non fuit aliud ab æterno, non Deus vllus, aut Angelus, non qui secundum locum obtinent dæmones, non substantia. Quæ neque fuerunt ab æterno, neque dici possunt esse, quibus non sit verum esse.

Lumen mentale.

Vnus, æternus genitor.

Lumen primū & secundum.

Quomodo Deus omnia continet.

Est Deus ipse & hæc sunt nomina eius. Item alijs locis de eadem locutus est Trismegistus, in Pœmandro, vbi visionem qualem vidit in rubo Moses exposuisset, emissamq; vocem, cuiusmodi item audiuit Moses, & vt apud Mosem ille idem dixit, Ego sum Deus patrum tuorum, ego sum, qui sum. sic apud Trismegistum, seipsum declarans dixit: Ἐγὼ μὲν φησὶν εἰμὶ ποιμάνδρης ὁ τῆς αὐθεντίας νοῦς. Paulo post. Τὸ φῶς ἐκεῖνο ἔφη ἐγὼ νοῦς ὁ σὸς θεός, ὁ πρὸ φύσεως ὑγρᾶς τῆς ἐκ σκότους φανείσης. Ego, inquit sum Pœmander, id est, Pastor humani generis. Id enim videtur designare, Mens autoritatis. Illud lumen, inquit, sum ego Mens. Deus tuus, qui eram ante humentem naturam, quæ ex tenebris apparuit. Hæc grandia sublimiaque effatur Trismegistus mysteria. Primum cùm Mens, se Mentem autoritatis appellat. Autoritatem enim dixit patrem, qui primus est, & ante omnes, maior etiam ipsa mente, quatenus genuit eam, deditq; ei potestatem: sed non maior, quoniam æqualem sibique coæternam genuit. Ipse igitur est autoritas, primatus, principium, caput, primum esse, natura bonitatis. Huius est Mens, vt dixit Chaldæus, toties appellans eam πατρικὸν νόον Mentem paternam: in nostra Theologia, Sapientia Patris. Deum quoque seipsam prædicat eadem Mens, sicut apud Mosen. Etiam se ante humidam naturam gloriatur extitisse. Hic sublime, mirabile mysterium. Est enim humida natura, quod apud antiquos Chaos, à fusione, humiditate, terra, aqua, commista, hyle, id est, literis mutatis ἰλὺς, limus, humus. Est terra inanis & vacua, vel ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, inuisibilis, & incomposita. Ante hanc, quæ fuit rerum primordium, initium, embryon, semen fundamentum, inchoatio totius mundi ex terra & aqua, gloriatur Mens se fuisse. Ergo hæc illa est, quam Solomon appellans Sapientiam, inducit eam loquentem, sicut loquitur apud Trismegistum: Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam æthera firmaret sursum, & libraret fontes aquarum, cæteráque de creatione. Apud Solomonem prædicat se possessam à Domino: apud Trismegistum, prædicat se esse Mentem autoritatis: apud Chaldæum, Mens patria: apud nostros, Sapientia Patris. De quo igitur Moses, cùm rerum descriptionem inchoans dicit, In principio creauit Deus cælum & terram: &, Qui ferebatur super aquas: &, Qui præcepit luci, vt emergeret: innuit istam Mentem, quæ fuit antea quam fieret cælum, & terra, ante humidam materiam, & inchoamentum, primordiumq; totius mundi. Sic item in eo quem vocat εὐλογίαν, hymnum, cantum, gratiarum actionem, versus erga creatorem suum loquitur: Σὺ ὁ πατήρ, σὺ ὁ κύριος, σὺ ὁ νοῦς. Tu es pater, tu Dominus, tu Mens. Cuncti igitur Mentem tunc participantes, creationem sentiebant: partáque omnia eius sapientia monstrabant. Eóque est oraculum apud Platonicos ex antiqua Theologia, νοῦ μὲν γὰρ μίμημα τέλεσθ' ὅδε πᾶν. Hoc vniuersum, inquit, est Mentis imitatio. Est, inquit, vniuersum, à Mente depromptum, formatum à mente, velut opifice. Mirabile vero argumentum & indicium, Mercurium, Aegyptiosq; de Mente, Verbóque Dei conditore mundi, hæc mysteria prodidisse, ex Plutarcho, in eo, quem inscripsit de Iside, & Osiride, siue de Theologia Aegyptiorũ. Ait enim in eorum arcanis fuisse fabulam (mos enim priscę Theologiæ fuit, fabulis inuoluere veritatem) Ὅτι καθ' ἑαυτὸν ὁ τοῦ θεοῦ νοῦς καὶ λόγος, ἐν τῷ ἀοράτῳ, καὶ ἀφανεῖ βεβηκὼς εἰς γένεσιν ὑπὸ κινήσεως προῆλθεν, Quòd Mens & Verbum Dei, cum esset per se in inuisibili, & in abdito, processit mota ad creationem, vel mouit se ad creandum. Agnoscis omnes ex vno fonte per omnẽ mundũ sparsos veritatis riuos? Si scire cupis, quis fecit ea, quæ dicitur Genesis, quam scripsit Moses (Deus autem fecit) qua continetur generatio cæli, & terræ, cælestiũ, ac terrestrium, autoribus Aegyptiis, fuit Mens, fuit Verbum Dei, inuisibile, regnãs in arcanis diuinitatis suæ. Manebat in secreta, inscrutabili diuinitatis suæ caligine: &, quod ait magnus Theologus noster, Erat apud Deũ cõiunctissimus illi, in sinu eius. Processit ad creandum, ad generandũ. Ergo is est, de quo Moses, In principio creauit Deus cælum, & terrá. Hæc est Genesis facta testibus Aegyptiis, à Verbo, à Mẽte diuina. Quæ sicut Græcè dicta νοῦς, Mens, λόγος, ratio: sic Hebraicè, spiritus, sapere ipsum, ipsa sapiẽtia, vita. Ex his fontibus arbitror manat, quæ tam præclara Philo de Verbo Dei codẽ & Mente canit, vocans eam similiter ἀόρατον θεοῦ λόγον, inuisibile Dei Verbũ, opifex mũdi: & vt ait Pindarus, ἀριστοτέχναν, optimum artificem: Italicus autem poëta, magistrum æternum. Is est Verbũ Dei, Mens, sapiẽtia inuisibilis, arcana, abdita, postea quasi facta visibilis, cuius mysteria supremo tẽpore, ipsa propius ad nos accedente, claruerũt. De hoc ipso Aegyptię Theologiæ princeps, quæ cæteri sacerdotes forte super his, quæ retulit Plutarchus, respiciebant, in Pœmádro locutus est: ὁ δὲ ἐκ νοὸς φωτεινὸς λόγος υἱὸς θεοῦ: Ex Mente verò radians Verbum Filius Dei.

Præclarus locus Trismegisti, cõsentiens cum historia sacra.

Pœmander quid.

Mens autoritatis.

πατρικὸς νοῦς.

Terra, chaos, ὕλη.

Prouerb. 8.

Gen. 1.

Vniuersum, mentis imitatio

Locus ex Plutarchi cõmentario de Iside.

Gen. 1.

Mens, spiritus, sapientia.

Eulogia Dei magnifica.

De mente

A *De Mente ex oraculo quoque Chaldæorum, & Porphyrio, & Proclo: & quòd sit à Patre, quòd creatrix mundi: & quòd sit ea quæ dicitur vltramundana Mens.*

Cap. XI.

DECLARATVR etiam à Philosophis Græcis, creditúrque oraculum illud Chaldæorum, de Patre, & Filio fuisse locutum, quod primo loco prolatum est è quibus est Psellus. Dicebat Chaldæus, Omnia perfecit Pater, & Menti, siue Intelligentiæ tradidit secundæ, quam vocat primam, omne humanum genus. Psellus autem Philosophus: τὴν πᾶσαν κτίσιν δημιουργήσας ὁ τῆς τριάδος πρῶτος πατήρ, παρέδωκε ταύτην τῷ νῷ, ὅν τινα νοῦν τὸ ξύμπαν γένος τῶν ἀνθρώπων, ἀγνοοῦντες τὴν πατρικὴν ὑπεροχήν, θεὸν πρῶτον καλοῦσι, πλὴν τὸ παρ' ἡμῖν δόγμα ἐναντίως ἔχει, ὡς αὐτὸς ὁ πρῶτος νοῦς, ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου πατρὸς τὴν ποίησιν πᾶσαν ἐδημιούργησεν. ὁ μὲν γὰρ πατὴρ λέγει πρὸς ἐν τῇ μωσαϊκῇ βίβλῳ πρὸς τὸν υἱόν, τὴν ἰδέαν τῆς παραγωγῆς τῶν κτισμάτων, ὁ δὲ υἱὸς αὐτουργὸς τοῦ ποιήματος γίνεται. Hoc est, Vniuersam rerum conditionẽ molitus primum in trinitate Pater, tradidit Menti, quam Mentem, omne humanum genus, ignorantes paternam excellentiam, Deum primum vocant. Verum nostrum dogma in contrarium habet: quoniam ipsa prima Mens, Filius magni Patris, omnem molitionẽ perfecit. Nam Pater in libro Mosaico, dictat Filio ideam productionis rerum: Filius autem ipse per se

Pselli locus de Mente.

B operatur. Hæc Psellus. Sed aduertat Psellus hoc oraculum non aduersari dogmati nostro, sed vndequaque congruere, si rectè quis intelligat & enodet. Confitemur enim ipsi Patrem omnipotentem, factorem cæli, & terræ, & Filium, per quem omnia facta sunt. Hoc dogma Chaldaicum sentit, omnium autorem Patrem, primum fuisse, Filium autem secundum, iussum à Patre creare, aut qui volente Patre, & qui eum omnipotentem genuisset, creauerit. Vtriusque creatio est, sed Patris primum, qui primus est. Idq; etiam est, quod prodidit Psellus, Patrem dictare, proponere Filio ideam creationis, Filium autem operari. Primus ergo Pater fecit, in quo primo fuit idea & voluntas, & fœcunditas creationis: Filius autem creauit, quia non fecit, nisi quod Pater voluisset, fœcunditatem, totamq; in idea & fœcunditate paterna molitionem accepisset. Estq; creatio, prima mundi inuentio, quæ cùm in Patre primo fuisset placita, & concepta, decreta, & designata, etiam in Filio fuit, Patre donante: qui dedit ei potestatem in cælo, & in terra, glorificauitq; Filium suum, gloria quam habuit, priusquam mundus fieret. Hoc sentit Chaldæus. Hæc ipsa item Mens est a Platonicis appellata ὁ ἐπέκεινα νοῦς, Mens vltramundana, ante omnia, & quod diuus ille, παντέλειος πάσης κτίσεως. de qua Porphyrius in Propositionibus: περὶ τοῦ ἐπέκεινα νοῦ κατὰ μὲν νόησιν πολλὰ λέγονται, θεωρεῖται δὲ ἀνοησίᾳ κρείττονι νοήσεως ὡς περὶ τοῦ καθεύδοντος. διὰ μὲν ἐγρηγορότος πολλὰ λέγεται, διὰ δὲ τοῦ καθεύδειν, ἡ γνῶσις καὶ ἡ κατάληψις. τῷ γὰρ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον γιγνώσκεται ὅτι πᾶσα γνῶσις τοῦ γνωστοῦ ὁμοίωσις. De Mente, inquit vltramundana, aut superna, secundum intellectionem multa dicuntur. Cognoscitur au-

Pater dictat, filius operatur.

Math. 28.

Mens vltramundana.

C tem & consideratur ignorantia, quæ est omni cognitione melior. Sicut de dormiente. Nam per vigiliam multa dicuntur: per dormitionem verò fit notio & apprehensio. Simili enim simile noscitur: quia omnis notio, rei notæ est similitudo. His innuit Porphyrius, quæ sæpe noster Dionysius de negationibus in Theologia, Meliorem sæpe ignorantiam in altissimis rebus quàm scientiam, negationem quàm affirmationem. Sacrum item silentium, quo colitur ineffabilis diuinitas. Tuneq; rectè Theologiam explicamus, cùm dicimus: Deum inscrutabilem, inuestigabilem, incomprehensibilem, ineffabilem. Hoc à Porphyrio dicitur ἀνοησία, omni notione melior inscitia. Dixit item Porphyrius per affirmationem multa de ea prædicari, vt quòd sit omnipotens creator, opifex omnium. Sed esse rursum negationem (quæ fit in animo fit, dicitur ἀνοησία) omni affirmatione meliorem. Pulcherrimúmque adhibet exemplum: Qui vigilaut, de eo qui dormiat, multa differere posse, multa super eo fabulari: sed notionẽ veram dormitionis & quid somnus tandem sit, quid've dormire, tunc fore perspicuum, si tu qui dormieris aliquando, didiceris, quid ipsum dormire sit: Sicq; melius sciri somnum, per alium somnum, quàm per vigiliam, quia simile simili perspiciatur. Sic de altissima & vltramundana Intelligentia, multa prædicari per notionem, & scientiam, esse autem inscitiam quandam somni similem, melius & dignius tacentem, tacendóque intelligentem, quàm si loqueretur, & affirmaret. Quia supermundana Mens illa, mentes, & sensus exceedit omnes. His igitur

Ignorantia melior cognitione.

Notio, res & similitudo.

Negatio melior affirmatione quomodo.

Somnium per somnum melius sciri.

Mens princeps distincta ab aliis.

Porphyrij documentis, declaratur æternæ Mentis, ac cæterarum discrimen. Sæpe enim D & apud Mercurium, & alios Philosophos, de mente nostra, & mente in commune fit sermo: sed separat vbique ipsa ratio, principem Mentem, genitricémque aliarum, ab omni alia. Hæc princeps præcipuè dicitur, ὁ ἐπέκεινα νοῦς. De hac item eundem Porphyrium siue Proclum par est locutum eodem libro, cùm ait: Omnis processus est ab eo, ad quem naturalis fit conuersio. Postea, quoniam a Mente, vt à principio, & origine cuncta nascuntur, infert: ἐκ δὴ τούτων φανερὸν ὅτι καὶ ὀρεκτὸν πᾶσι νοῦς, καὶ πρόεισι πάντα ἀπὸ νοῦ, καὶ πᾶς ὁ κόσμος ἀπὸ νοῦ ἔχει, κἂν ἀΐδιος ᾖ, καὶ διὸ οὐ πρόεισιν ἀπὸ νοῦ διότι ἀΐδιος. οὐ γὰρ διὰ τοῦτο οὐκ ἐπέστραπται διότι ἀεὶ τέτακται, ἀλλὰ καὶ πρόεισιν ἀεὶ καὶ ἀΐδιος κατ' οὐσίαν, καὶ ἐπέστραπται ἀεὶ ἄλυτος κατὰ τάξιν. Ex his, inquit, manifestum est, quòd ab omnibus desideratur Mens, & omnia procedunt à Mēte, & omnis ornatus est à Mente, etiā si sit æternus. Neque propterea non procedit à Mente, quoniam sit sempiternus. Neque enim ob id non conuertitur, ac reflectitur, quoniam semper gubernetur, & ordinetur. Sed & procedit semper sempiternus, secundum substantiam: & conuertitur semper etiam indissolubilis secūdum substantiam. Hæc ille sine dubio de Mente siue Sapientia vltramundana. Nec moror nunc, quæ de sempiternis ordinibus disputat: suis hæc locis perpendentur. Diuinè quoque naturam Mentis huius, ac potestatem explicuit, & assignauit Proclus in Theologia Platonica, vt secundo quoque libro demonstrabitur: de qua sic loquitur: οἱ δὲ αὖ καὶ τὰ τῶν ψυχῶν πλήθη παράγουσι παρ' ἄλλης πρεσβυτέρας ἀρχῆς, καὶ νοῦν ἡγεμόνα τῶν ὅλων ἀποτίθενται, τέλος μὲν τὸ ἄριστον εἶναί φασι, τὴν πρὸς τὸν νοῦν τῆς ψυχῆς ἕνωσιν. Qui verò, inquit, multitudinem animarum produ- E cunt ab alio vetustiore principio, Mentemq́; principem omnium decernunt, finem optimum esse dicunt, animæ cum Mente coniunctionem. Hæc Proclus, referens placita quorundam aliorum Platonicorum. Quibus nihil venerabilius, nihil celestius. Mentem esse fontem, originem animarum, principiumq́; maius, eamq́; esse omnium principem, & imperatorem, vt est in Epistola, & in Philebo. Eum autem esse finem optimum vt vniatur, copuleturq́; anima cum principe Mente. Hæc enim etiam nostra Theologia est, necesse esse, vt sociemur, vnumq́; efficiamur cum illo, si beati volumus esse. Pergit etiam Proclus, hæc ipsa melius de tribus principiis, quid Platonica sentiat Theologia, declarans: σωμάτων μὲν, ὥσπερ εἴρηται, καὶ ψυχῶν πατέρα τὸν νοῦν ἀποφαίνει καὶ αἴτιον, καὶ περὶ ἐκεῖνον πάντα, καὶ εἶναι καὶ ἐνεργεῖν ὅσα τινὰ ζωὴν ἐν διεξόδοις, καὶ ἀνελίξεσι κέκληται: Corporum, inquit, quemadmodum dictum est, & animorum patrem & causam mentem pronunciat Theologia Platonis: circaq́; illam esse omnia, & operari, quæ vitam in processibus, & explicationibus possideant. Sic ille. Aduerte igitur, quæ de Mente nunc sentire dicit Theologiam Platonicam Proclus. Innuit enim Epistolam ad Dionysium de tribus regibus, Mentemq́; secundum esse ex illis imperatoribus, principibusq́; tribus, circa quam omnia esse Plato fatetur. Sicq́; est Filia summi Boni: quoniam summum bonum est primus rex. & is primus rex & pater causæ, & principis in Epistola. Causa autem & princeps est Mens.

Porphyrij sententia de Mente principe seu vltramundana.

Procli locus è libro de Theologia Platonis.

Mens, origo animarum.

F

Quòd Mens sit Deus, opifexq́; mundi: & quòd veteres Græciæ Philosophi id agnouerint: & de Ideis.

CAP. XII.

Mens princeps, rerum omniū causa, Platoni.

QVOD Plato in Philebo dixit, non solum Anaxagoram, sed maiores ferme omnes, præcipuè prudentiores, dedisse Menti principatum, inuentionemq́; rerum, eamq́; Deum, & causam declarasse, non modò tam multa superius testantur, sed etiam hi, quos autor est Plutarchus in Philosophia nobiles extitisse. Ac primum de Anaxagora. Is inquit corpora à principio constitisse: νοῦς δὲ θεοῦ αὐτὰ διεκόσμησε, καὶ τὰς γενέσεις τῶν ὅλων ἐποίησε. Mentem autem diuinam hæc exornasse, omniumq́; status naturasq́; fecisse. Quod ergo sensit Anaxagoras, à priore Thalete traditum fuerat. Thales, inquit, sentit νοῦν τοῦ κόσμου θεόν: Mentem siue Intelligentiam Mundi, Deum. Pythagoras item hanc intelligentiam, seu Mentem diuinissimam agnouit, eodem autore, vt Deum quidem appellaret Monada, id est, Vnitatem: & τὸ ἀγαθόν, ipsum Bonum, quæ sit natura vnitatis. Quod à Mercurio prius proditum. Siquidem Trismegistus in eo qui inscribitur Crater (quod

Mens mundi, Deus Thaleti.

Deus, vnitas & bonum locus è Cratere, libro Trismegisti.

A (quod nomen & rem imitatus est in Timæo Plato) dixit: ἡ μονὰς πάντων οὖσα ἀρχὴ καὶ ῥίζα: καὶ ἀρχὴ οὖσα, ἄνευ δ' ἀρχῆς οὐδέν, οὖσα μονὰς οὖν ἀρχὴ καὶ πάντα ἀριθμὸν ἐμπεριέχει, ὑπὸ μηδενὸς ἐμπεριεχομένη: καὶ πάντα ἀριθμὸν γεννᾷ, ὑπὸ μηδενὸς γεννωμένη ἑτέρου ἀριθμοῦ: Vnitas, inquit, omnium est principium, & radix. Cumq; sit principium (Nam sine principio nihil fit) omnem numerum continet, à nullo contenta: & omnem numerum gignit, à nullo alio numero genita. Hanc igitur, quam docuit Pythagoram Trismegistus Theologus Ægyptius, longeq; Græcis antiquior, Monada, siue Vnitatem, idem Pythagoras dicebat αὐτὸς ὁ νοῦς, quòd sit ipsa Mens. Democritus etiam, qui plurimum aliàs delyrauit, νοῦν τὸν θεὸν: ἐμπερίεχοι τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν: Mentem ipsum Deum, igneam mundi animam Deum, habuit à Chaldæis, qui Deum priores ignem dixerant in sententiis Zoroastreorum: εἰσὶ πάντα πυρὸς ἑνὸς ἐκγεγαῶτα: Sunt ab igne vno omnia nata. Ignem inuisibilem, nostræ quoque literæ Deum vocant. Ab eo sic nata cuncta Chaldæi, sicut Democritus, quòd sit anima mundi. Socratem, & Platonem Plutarchus, ait similiter atque Trismegistum sensisse: τὸ ἓν τὸ μονοφυὲς, καὶ αὐτοφυὲς, τὸ μοναδικὸν, τὸ ὄντως ἀγαθὸν, πάντα δὲ ταῦτα τῶν ὀνομάτων, εἰς τὸν νοῦν σπεύδει. νοῦς οὖν ὁ θεὸς χωριστὸν εἶδος: τουτέστι τὸ ἀμιγὲς πάσης ὕλης, μηδὲν ἐν τῷ παθητῷ συμπεπλεγμένον: Ipsum Vnum singularis naturæ, per se natum, singulare, verum bonum esse Deum: hæcq; nomina spectare ad ipsam Mentem. Mens igitur Deus, forma separata: hoc est, nulla materia contaminata, & concreta, nulli rei passibili admista. Ecce quod Anaxagoras superius, & quod de eo prodidit Aristoteles. Stoici quoque, qui mundum, & stellas Deos, B sicut Aristoteles & Plato, putarent, tamen τὸν ἀνωτάτω πάντων νοῦν ἐν αἰθέρι, Altissimum, ac supremum omnium Deorum, ipsam dixere Mentem. Hinc apparet quid senserint, quicunque astris, aut mundo dederunt diuinitatem, non illam scilicet ineffabilem, supremam, principem inuentricem omnium, sed diuinum quiddam, factumq; ab ipso Deo. Ideas quoque Plutarchus perhibet Socratem & Platonem sensisse, ἐν τοῖς νοήμασι, καὶ ἐν ταῖς φαντασίαις τοῦ θεοῦ, τουτέστι τοῦ νοῦ ὑφεστώσας, In cogitationibus, sensisq; Dei, hoc est, Mentis subsistentes. Sic Deus est mens, creatrix mundi, cuius Ideam in se continet. Is locus & hæc declaratio Plutarchi admirabilis & obseruanda, vt scias & quid de Ideis senserit Plato, & quo in loco habere deceat Ideas. Sunt videlicet, sicut rectè & sapienter diffiniuit Dionysius, προορίσματα καὶ θελήματα θεοῦ, prædefinitiones & voluntates Dei. Idq; etiam perhibet Psellus priores Chaldæos sensisse: cuius testimonio recognosces ea, quæ superiores attulerant, Chaldæorum esse, sicut item erant Trismegisti. μίαν ἀρχὴν τῶν πάντων δοξάζουσιν, καὶ ἓν αὐτὴν καὶ ἀγαθὸν ὑπὸ ὑμνοῦσι ἰδέας δὲ νομίζουσιν, νῦν μὲν τὰς τοῦ πατρὸς ἐννοίας, νῦν δὲ τοὺς καθόλου λόγους, φυσικοὺς καὶ ψυχικοὺς καὶ νοητικούς, νῦν δὲ τὰς ἐξῃρημένας τῶν ὄντων ὑπάρξεις. Vnum, ait, principium omnium opinantur Chaldæi, ipsum Vnitatem, & Bonum, laudando vocantes. Ideas sentiunt, modò Patris cogitationes, modò rationes vniuersales naturæ, mentis, animæ, modò separatas à rebus subsistentias. Dico igitur ex sententia Plutarchi & Dionysij, prioris quidem, opinionem Platonis fuisse, Ideas esse primum illud Chaldæorum, Patris, id est, opificis mundani sensa, & meditata: poste- C rioris, Ideas esse ipsas Dei voluntates. Si addideris secundum significatum, vt sint rationes naturales, & vniuersales in natura, & in mentibus & anima, rectum erit, & idem ferme atque primum. Vltimas autem Ideas sicut Plato & Aristoteles, & Dionysius reiecerunt, delectum in Chaldaicis dogmatis habentes, sic prorsus reiiciendas cuique, perspicuum. Ergo pro errore, & fabula, commentóque habendum dogma quorundam Platonicorum, τὰ νοητὰ, id est, Ideas, quæ Plato in mente opificis statuit, esse quandam diuinissimam, primamq; Deorum gentem, ceu primam Angelorum Hierarchiam. Item vnitates rerum, & Ideas separatas, fontes, & origines. Commentum non à veritate modò, sed etiam Platonis animo alienum, vel Plutarchi ad rationis claritatem testimonio accedente. Item ex Plutarcho obseruari operæpretiũ est, & scitu dignissimum, idem esse diuinam Mentẽ atque ipsas Ideas, quod Philo, & Plotinus docuerunt: Sapientiamq; eius esse Idearum cunctarum naturam, ac substantiam: idemq; totam Idearum seriem, atque ipsam immensam Dei sapientiam. Obseruandum item hanc Mentem eò fuisse cunctis Philosophis creatorem, quòd ei tribuerent Ideas rerum origines. Ex quibus claret eos sensisse, locutosq; esse, quæ à Barbaris didicissent. Priores Barbari Chaldæi, Ægyptij, & quos priore loco statuere fas erat, Hebræi hanc Mentem rerum creatricem prædicauerant, anteponentes ei quendam alium genitorẽ suum. Cuius rei pro Chaldæis testis est cum Sibyllis secta Zoroastreorum & Magorum: pro Ægyptiis Trismegistus: pro

Democriti sententia de Deo.

Ignea mundi anima.

Stoici & Plato sydera deos putarunt.

Idea Platonis

Definitio Idearum ex Dionysio.

Alia descriptio Idearum, & quæ earũ ratio.

Hebræis ad alios multos, Philo: pro Græcis maxime Plato, omnisque Platonicorum familia: prior autem Orpheus. Apud quos vno ore, Patrem istius æternæ, omnipotentis, omniaque creantis Mentis, inuenies. Quod partim ostendi, partim ostendam. D

Ex Proclo, & Porphyrio de Mente, & eam antecedente Genitore.

CAP. XIII.

DE HAC item Mente, non solùm rerum opifice, sed etiam secundo principio, habente ante se priorem, multa loquuntur alia concorditer Platonici, per manus inuicem tradentes Theologiam. Nam Proclus in præmonstrato libro, vbi de Theologia Platonis, quæ traditur in Parmenide, multa dubitat, hæc dicit: ἀλλ᾽ οἱ μὲν παλαιοί, καὶ τῆς πλωτίνου φιλοσοφίας μετέχοντες τὴν νοερὰν φύσιν ἐνταῦθα περιεκτικῶς λέγουσιν, ἀπὸ τῆς ὑπερουσίου τῶν ὄντων ἀρχῆς ὑφισταμένην, καὶ πάνθ᾽ ὅσα διὰ ταύτης συμπεράσματα προτείνεται, τῇ τοῦ νοῦ μιᾷ καὶ παντελεῖ δυνάμει, συναρμόζειν ἐπιχειροῦσι: Sed veteres, inquit, & qui Plotini Philosophia sunt initiati, naturam intelligibilem in Parmenide dicunt ab vno supersubstantiali rerum principio subsistentem, & omnes, quæ per hanc præponuntur conclusiones, Mentis vni, atque perfectissimæ potestati coniungere nituntur. Ecce Proclus testatur Philosophiam Plotini id maximè studuisse, vt ostẽderet naturam intelligibilem, & inuisibiles substantias, Angelorumq́; choros ab vno substantiali procedere principio. Quòd E autem sit principium tantum ac tale, paulò post docet: Mens videlicet, ad cuius ineffabilem potestatẽ, omnes, quæ sunt in Parmenide Platonis, & de quibus tam multa cuncti disserunt, conclusiones, conentur reuocare: vt quidquid ibi locutus sit Plato, pertineat ad Mentem, ordinesq́; intelligibiles, à supersubstantiali principio Mente nascentes. Hocq́; est quod in nostra Theologia, per eum creata visibilia, & inuisibilia, siue thronos, siue potestates, siue virtutes, siue dominationes. Hæc à Platonicis dicitur νοερὰ φύσις, & dicitur nata à supersubstantiali principio, ab ineffabili, & omnipotenti Mentis autoritate. Perhibet idem Proclus, apud vetustiores Platonicos (vt eorum diuinitatem agnoscas) καὶ παρ᾽ αὐτοῖς εἴωθε θρυλλεῖσθαι, τὸ μὲν πρῶτον ἓν εἶναι θεμένοις, τὸν δὲ νοῦν ἓν πολλά, τὴν δὲ ψυχὴν ἓν καὶ πολλά: Apud eos iactari solere, primatum omnium rerum Vnitatem, ipsam autem Mentem vnum multa: Animam verò Vnum & multa. Sunt igitur hæc omnia symbolica, & mathematica, quibus significabant res diuiniores, Tria numina, & qui in Epistola sunt tres reges, nominibus mathematicis designantes. Primus est vnitas Pater, qui est ante omnia, eóque est Vnitas, & Principium. Mens autem nascens ab illo, est Vnum multa: Vnum quia retinet naturam paternam: Multa, quia facit secundum numerum. Est enim secunda. Ab ea incipit numerus. Tertio loco est tertius rex, aut tertiò, vocatus Vnum & mulra, addita copula, vt magis eum à primo distare, secundum numerum, designarent: quia secundo loco. Copula quidem verum non significaret in eo, quia faceret tertium, aut numerum. Separatis autem duobus, vnum ab vtraque parte F est. Tertius est vnum, & multa: Quia tum procedit à primo, eóque retinet naturam eius & nomen: tum tertio loco existens est, & multa: quia si tria separes, ab altera parte remanet vnitas, ab altera multitudo, nempe duo. Sed relinquamus nomina nimium mathematica. Illud perspicuum est, secundo loco Mentem eos statuisse, post Patrem suum: idq́; vetustiores Platonicos tradidisse. Proclúsque adducit ex Porphyrio ἐν τῇ περὶ πατριαρχῶν πραγματείᾳ, τὸν νοῦν εἶναι μὲν αἰώνιον ἐν πολλοῖς καὶ καλοῖς ἀποδείκνυσι λόγοις, ἔχειν δὲ ὅμως ἐν ἑαυτῷ καὶ προαιώνιον τι, τῷ ἑνὶ συνάπτειν. ἐκεῖνο μὲν ἦν ἐπέκεινα παντός: τὸ δὲ αἰώνιον δευτέραν ἔχειν, μᾶλλον δὲ τρίτην ἐκείνου τάξιν, δεῖ γὰρ οἶμαι τοῦ προαιωνίου καὶ αἰωνίου τὸν αἰῶνα, μέσον ἱδρῦσθαι: Porphyrius, inquit, in libro quo agit de Patriarchis id est, primis rerum autoribus, Mentem esse æternam, multis, ac præclaris probat rationibus: habere tamen in se quod sit Menti prææternum (vt sic vertamus verbum) Vnitati connectere. Illud quidem erat vltra omne æuum: æternum autem secundum habere, imò verò tertium ordinem ab illo. Oportet enim, vt reor, prææterni, & æterni mediam ipsam collocare æternitatem. Tum addit Proclus (sed de hoc, sermo nobis ne sit) τοσόνδε δὲ ὅμως ἐκ τῶν εἰρημένων λάβωμεν, ὅτι καὶ ὁ νοῦς ἔχει τι κρεῖττον ἐν ἑαυτῷ τοῦ αἰῶνος: Tantum, inquit, ex dictis accipiamus, quòd etiam Mens habet aliquid melius in se ipsa, quàm æternitatem. Ex his, etsi dicuntur obscurè, & more Platonicorum, is tamen efficitur sensus, Mentem esse

Mens, vnum multa.

Tria numina, tres reges, Vnus Deus.

Mens post patrem statuta. Procli locus.

Mens aliquid in se melius habet quàm æternitatem.

A esse sempiternam, habere autem quod eam antecedat, non tempore, aut æternitate (nam æterna sunt æqualia) sed natura: vt cùm sint duo æterna, sed alterum alterius genitor, necessariò gignens verè sit æternum, & aliud magis, quàm alterum. Nam Primus ipse est ante omnem æternitatem, non tempore, sed natura: æternus autem ipse Filius habet secundum locum, imò verò, quoniam inter æternum & prææternum, interiacet æuum, vel æternitas, necessariò tertio in loco est æternum. Sed scias ista dici de summa Patris excellentia: quia cùm Mentem æternam genuerit, non potest esse prææternus ipse, id est, ipsam æternitatem antecedens. Et ipse Porphyrius testatus est Mentem habere quid æternitate melius. Ergo ea dicuntur, vt ostendatur id, quo Genitor præcedit Genitum, vt ipse docuit, cùm Patrem suum maiorem se prædicabat, referebátque illi accepta cuncta bona. Hoc Platonici explicare melius non valentes, vsi sunt nominibus Aeterni, & Prææterni, quorum primum est Mentis, secundum eius qui Mentem natura præcedit. Quorum conformitatem, & summam naturæ coniunctionem declarantes, dicunt Aeternum, ipsam nempe Mentem, habere quid æternitate melius, attingere scilicet, ad naturam Primi. Dicunt etiam ipsam Mentem habere in se Prææternum, id est, natiuitam ante æuum, ante sæcula, quo copuletur cum Vnitate, quæ Pater ipse est, primum esse, primatus, fons omnium rerum, vnde numeri cuncti prodiere, ante omnia ipse Filius. Totáque tandem hæc Theologia est, quam nos quotidie celebramus, quòd Mens & proles Dei sit patri suo co-B æterna.

Primus non tempore, sed natura.

Ioan. 14.

Ex eodem Proclo, de Genitore, summo Bono, progenie diuina, Mente: item de tertio Anima, seu spiritu: & de diuinitate ipsius Mentis.

CAP. XIIII.

DIVINITVS etiam est de ea locutus Proclus, declarans & Platonis Theologiam, & aliorum placita Platonicorum: cuius testimonio, & quantum Menti præcellat Vnitas ipsa, noscitur, & quanta rursum inter eam ipsámque Vnitatem coniunctio intercedat. in eo ipso libro de Platonica Theologia: ἡ οὐσία καὶ ὁ νοῦς, ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ πρώτως ὑφεστάναι λέγεται, καὶ περὶ τὸ ἀγαθὸν ὕπαρξιν ἔχειν, καὶ πληροῦσθαι τοῦ τῆς ἀληθείας φωτὸς ἐκεῖθεν προϊόντος, καὶ τῆς ἐπιβαλλούσης αὐτῇ μεθέξεως ἐκ τῆς ἑνώσεως τοῦ φωτὸς τούτου τυγχάνειν, ὃ δὴ καὶ αὐτοῦ νοῦ, καὶ τῆς οὐσίας ἐστὶ θειότερον, ὡς τοῦ ἀγαθοῦ πρώτως ἐξηρτημένον. Quæ sunt: Substantia, & Mens à Bono & principaliter, & primò dicitur subsistere, & circa Bonum, existentiam habere, & repleri lumine veritatis illinc promanantis, & accipere participationem seu dependentiam ex coniunctione, & vnione luminis, quod & ipsa Mente & substantia est di-C uinius, vt quod primò dependet à Bono. Hæc ille: quibus nihil profundius, grandius, sublimius effari potest omnis Theologia. Est autem apud Platonicos altissimum dogma, idem esse, substantiam, siue Ens, atque ipsam Mentem: idem quoque Bonum, & Vnitatem. Iure autem, Mens, & substantia, siue Ens, sunt idem: quippe & ipsa Mens apud vetustissimum Theologorum Mosen dixit, Ego sum, qui sum, Græcè, ὁ ὤν: Philosophis, τὸ ὄν. & Dionysius Iesum vocat τὸ ὄν. Est autem Iesus filius Dei, Mens ipsa. Ea est primum, excellentissimúmque Ens, primo principaliterque nascens à Patre summo Bono, & Vnitate. Vt ergo substantia & Mens sunt nomina secundi principij à Patre procedentis: sic ipsum Bonum, aut summum Bonum, atque item Vnitas, sunt nomina primi principij. Vnitas quidem, quòd ab eo nascuntur omnia, vel ipsa Mens, caput, & fons omnium. Dicitur, inquit Proclus, & constantissima fama est inter omnes Theologos, ab ipso summo Bono, primitus, primò, ante omnia subsistere Mentem, & ab eo, & circa ipsum habere existentiam, circa ipsum reuolui: quia nisi esset illud, ipsa non esset. Inde nascitur, dependet, sicut ipsa fatebatur in mundo. Inde repleri quoque inquit lumine veritatis manantis inde. Est enim diuina progenies lumen æternum, lumen de lumine, est sapientia patris sui. Eóque clamabat, Doctrina mea, non est mea, sed eius, qui misit me. & cùm diceret se glorificatum à Patre suo gloria æterna, antequam mundus fieret. Hoc omne multis nominibus

Substãtia, idẽ atque Mens, bonũ, vnitas, νοῦς, καὶ τὸ ὄν.

Ab ipso bono Mens.

Lumen de lumine.

Ioan. 7.

significant Platonici, dependentiæ, participationis, existentiæ ex illo, & circa illum, in-D
minus ex illo. Ac quod ait, hoc lumen quod Patris est, esse Mente diuinius, noris eum
sentire, Patris præexcellentiam, & primum esse, fontalemq; lucis æternæ (quæ natiuitas ipsa est prolis suæ, imò proles ipsa) existentiam. Non potest enim aliter excellentia paterna designari. Sed audi mirabiliora, vt cælos eis patefactos possis dicere, vidisséque eos gloriam sempiterni Dei. Omnis enim hæc Theologia Procli, est superiorum, & ante eum Platonicorum, vt stupeam nostram radiantem apud eos miratus Theologiam. τὴν τοῦ νοῦ τάξιν δευτέραν ἀποφαίνει τῆς ἐξῃρημένης τοῦ ἑνὸς ὑπεροχῆς. εἰ τοίνυν καὶ ὁ ἐν ἡμῖν νοῦς εἰκὼν τοῦ πρώτου νοῦ, καὶ κατὰ τοῦτο μόνον τὸ ἀγαθὸν, καὶ ἡμῖν κατὰ τὴν τοῦ νοῦ μετουσίαν αὐτάρκεια, καὶ τὸ οἰκεῖον ἀγαθὸν πάρεστι· ἀλλὰ ὁ μὲν ἡμέτερος νοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ διέζευκται, καὶ ἔστιν ἐνδεὴς, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τῆς ἡδονῆς δεῖται. ὁ δὲ γε θεῖος νοῦς, ἀεὶ τοῦ ἀγαθοῦ μετέχει, καὶ συνήνωται πρὸς αὐτὸ, καὶ διὰ τοῦτο θεῖός ἐστι, ἀγαθοειδὴς μὲν ὢν κατὰ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίαν, θεῖος δὲ ὡς τῆς πρώτης θεότητος ἐξηρτημένος: Secundum, inquit, ordinem, post Vnitatis separatam excellentiam dicere Platonicam Theologiam habere Mentem. Si igitur & mens nostra est imago primæ Mentis, etiam secundum hoc tantum bonum, & nobis secundum Mentis participationem, sufficientia, & proprium bonum adsit. Sed mens nostra à bono disiuncta est, estq; indiga, cóque etiam voluptatis indiga ad humanam perfectionem. At diuina Mens semper bonum participat, & vnita est cum ipso, & propter hoc diuina est. Similis quidem ipsi summo Bono, secundum Boni participationem: diuina verò, ceu quæ sit cum prima Deitate connexa. Hæc Proclus. Ecce secundus ordo locúsque Mentis post altissi-E
mam eminentissimámque Vnitatis excellentiam, ac supereminentiam. En item mens nostra, imago diuinæ Mentis. Fecit enim nos ad imaginem, & similitudinem suam. Ecce nobis non aditus ad Patrem, non Boni communicatio, nisi per Mentem primogenitam, nostra mente ab ipso summo Bono longè disiuncta. Ecce quoque Mens diuina, Mens Dei, Mens paterna, vt Chaldæus dicebat, ἀγαθοειδὴς similis summo Bono, gerens similitudinem, formamq; summi Boni Patris sui. Propterea dicebat, Qui videt me, videt & Patrem meum. Ecce Deus ipse Pater, ipsa prima Diuinitas. Denique ecce quod ait diuus Ioannes, Et Verbum erat apud Deum. qui quidem sermo sonat, quod Proclus, συνήνωται πρὸς αὐτὸ, Coniunctus erat enim ipso Bono. Ioannes, ἦν πρὸς τὸν θεόν: Proclus, πρὸς αὐτὸ ἀγαθὸν. & Ioannes, Erat apud Deum: Proclus, Coniunctus, vnitus cum ipso, cùm Ioannes ait, Erat apud Deum, designat, coniunctus erat, cohærebat cum Deo, erat à Deo inseparabilis, coæternus. Quem Ioannes vocat Deum, Proclus ipsum Bonum, etiam Deum. Quod Ioannes item λόγον, Rationem, Verbum: Proclus νοῦν, Mentem. Idem est autem Ratio & Mens. Ratio, sapientia summi Dei. Nota obsecro, more menti, infige verbum illud συνήνωται, coniuncta est, vnifacta, vt sic loquar, erumpens Verbum Philosophis contra Arrianos, & alios, qui diiungebant Mentem à summo Bono. Coniuncta est, ait, vnita cum summo Bono Mens. Hoc Proclus ex Platone, hoc omnes. Quòd si Proclus dicat excellentiam summi Boni etiam à Mente ἐξῃρημένην, separatam: scias eum maiestatem illam, altissimamq; diuinitatis arcem eo, non disiun-F
ctionem innuere. Quòd si secus sentiat, ecce se ipso refellitur, συνήνωται, vnita, vnifacta, copulata, connexa Mens cum summo Bono: Nec rectè explanaret Platonem. De Mente quoque considerandum, quòd ex sententia cæterorum Platonicorum idem Proclus pronunciat: νοῦς δὲ ἐν αἰῶνι τὸ ζῆν ἔχων καὶ τὴν οὐσίαν ἀεὶ ἐν ἐνεργείᾳ καὶ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν νόησιν ἐν τῷ νῦν ἑστῶσαν πηξάμενος, ἔνθεός ἐστι διὰ τὴν πρὸ αὐτοῦ παντὸς αἰτίαν, διττὰς γὰρ ἔχει τὰς ἐνεργείας ὥς φησιν ὁ πλωτῖνος, τὰς μὲν ὡς νοῦς, τὰς δὲ ὡς μεθύων τῷ νέκταρι, καὶ ἐν ἄλλοις ὅτι καὶ νοῦς ὄντος ἐν τῷ πρὸ ἑαυτοῦ ὡς θεὸς, ὥσπερ ἡ ψυχὴ τῇ ἑαυτῆς ὑπὲρ ψυχὴν ἀκρότητι νοῦς, καὶ τὸ σῶμα τῇ πρὸ τοῦ σώματος δυνάμει ψυχή. πάντα δὲ οὖν ὥσπερ εἴπομεν ἀνήρτηται τοῦ ἑνὸς διὰ νοῦ μὲν καὶ ψυχῆς. καὶ ὁ μὲν νοῦς ἑνοειδής ἐστιν, ἡ δὲ ψυχὴ νοειδής. καὶ ὁ μὲν θεὸς πρὸ τοῦ νοῦ τῇ νοερᾷ φύσει πρώτως ἐπωχούμενος. ὁ δὲ νοῦς θειότατος ὡς πρὸ τῶν ἄλλων ἐνθεάζμενος. ἡ δὲ ψυχὴ θεία καθ᾽ ὅσον δεῖται τῆς νοερότητος. Quæ sunt, Mens in æternitate habet vitam, & substantia, operationeq; intelligendi est ipsa æternitas, simulq; omnem intellectionem in præsenti habens defixam, Deifica est, id est, Deo similis, diuina propter causam vniuersi, quæ ante se est. Duas enim, vt Plotinus testis est, habet operationes: primas, vt Mens: secundas, vt nectare ebria. & in cæteris quidem est vt Mens: in eo autem, quod ante ipsam, vt Deus: sicut anima super omnem animam sua excellentia est Mens: corpus autem virtute, quæ est ante corpus, fit anima. Omnia igitur, vt diximus pendent ab Vno, per

Mentem

Mira Platonicorum Theologia.

Mens nostra, imago primæ Mentis & quomodo.

Gen. 1. Nullus nobis ad patrem aditus nisi per Mentem. Ioan. 14. Ioan. 1. Concilio loci D. Ioannis cũ Procli verbis de Mente Dei. Arrian diiungebat Mentem à Deo.

Mens vnita cum Deo.

Mens, Deo similis.

A Mentem quidem, & Animam. Et Mens quidem Vniformis est, Anima vero Mentiformis, vt sic loquar. Atque Deus qui est ante Mentem, naturæ mentali primum superemhitur. Mens autem est diuinissima, vt quæ ante omnia Deifica. Anima verò diuina, quatenus indiget media Mente. Hæc apud Proclum, similia atque superius admiranda mysteria, vt mirabile sit, quonam instinctu ad hæc peruenerint. Tria dicuntur esse apud eos principia, Deus aut Bonum vel Vnitas, Mens, Anima: tres imperatores, primus Bonum, secundus Mens, tertius Anima. Mens, inquit, est sempiterna, æterna sapientia, æternum intelligere, sempiternum sapere. Hæc sit, aut gignitur Deus ab antecedente causa Genitore suo, qui propriè & primò dicitur apud nos & illos, Deus. Benedictus Deus, & pater domini nostri Iesu Christi. Glorificauit Deus Filium suum. Deus misit Filium suum in similitudinem carnis peccati. Quem proposuit Deus propiciationem per fidem in sanguine ipsius. Nemo nos separabit a Charitate Dei, quæ est in Christo Iesu. Innumeraque exempla. Habet igitur Mens ab antecedente causa eam diuinitatem, æternámque sapientiam. Est quidem & ipsa Deus, sed ab illo Genitore suo. Quidquid autem est, æternaliter est. Habet duas operationes: alteras, vt Mens, vt rerum principium, vt intelligens, moderans, producens omnia quæ creauit, vt spectans post se: alteras, vt respiciens supra se Genitorem suum, fruensq; ex eo æterna voluptate, nectare diuino ebria, beata ex amore, & dulci charitate, quem suspicit, admiratur q; semper, Patris sui: ex quo deificatur, fit, estq; Deus, sicut est, quia genita ab eo, vt Macrobius dicebat. Anima verò tertium principium est vt Mens, propter coniunctionem

B substantiæ, eóque etiam Deus, quia & ipsa à primo per secundum, & à secundo. Corpora verò, vt effectus tertium principiorum Omnia denique sunt ab Vnitate. Nam Mens ab Vnitate gignitur, inde voluptas est, & diuinitas eius: eóque diuinissima: quoniam sola gignitur à Deo, & genita est Deus. Cætera participant diuinitatem, propterea non sunt diuinissima. Nomen autem Diuinissimi est apud Platonem, & Aristotelem. Plato vocat Verbum Dei diuinissimum: Aristoteles, Mentem diuinissimam, vt videbis. Anima autem etiam Deus, per vtrunque, maximè per secundum. Ac Pater, vt ait Dionysius, quoniam est pater luminum, irradiat in omnem naturam Angelicam. Hæc illi dixere, partim ex Platone, partim ex nostra Theologia hausto. Siquidem hæc sunt ea, quæ Græci, Latinique definiere, Spiritum, id est, Animam, tertium q; principium, esse æternaliter à primo, & secundo. Primus dicitur à nostris, & ab illis Pater: præcipuè verò ab illis Vnitas, & bonum. A nostris item fons, & principium totius Deitatis. Ipsam inquam dixere Animam, seu Spiritum, essentiam suam, summámq; esse subsistens habere ex Patre simul, & Filio, & simul ab vtroque æternaliter tanquam ab vno principio procedere. Filium causam esse Animæ, Græci, principium Latini, sicut & priorem. Omnia enim, quæ Patris, sui Boni sint, dedisse Patrem ipsum vnigenito Filio suo gignendo, præter esse Patrem. Et quod Anima vel Spiritus procedat ex Mente vel Filio, ipsam Mentem à Patre æternaliter habuisse, à quo æternaliter sit genita, Patremq; esse fontem & principium totius Deitatis. Ecce enim ipsi dicunt omnia pendere ab Vno, sed per mediam Mentem

C & Animam. Quippe Pater cùm sit fons, & principium totius Deitatis, primò efficit esse Deum Filium, & Animam, alterum gignendo, alterum producendo. Est enim Proclo teste, etiam Anima Deus, non fontaliter, sicut primus, propriè Deus: sed vt ab illo producta, eóque vocat eam magis diuinam, quam Deum: & quod procedat à primo, vel datur per medium secundum. Gratias igitur agamus summo Deo, qui coëgit etiam suæ religionis imperitos, rapido mentis excessu abstractos, pro Caloqui, eaque perhibere de ipsa testimonia, quæ nemo sit, qui non miretur, obstupescat, lacrymas etiam qui pius est, præ gaudio profundat.

Mens Vniformis, Anima mentiformis.

Tria principia Platonicor. Deus, Mens, Anima.

2. Corint. 1. Ioan. 17. 1. Ioan. 4.

Mentis duæ operationes.

1. Comment. in Somn. Omnia sunt ab Vnitate.

Verbum dei diuinissimum Platoni. Deus, pater luminum.

Spiritus, anima.

Filius causa animæ.

Omnia pendent ab Vno, sed per mediam Mentem.

Eius religionis imperiti de Deo magnifice loquuti.

Mirabile testimonium Porphyrij de eadem Mente ab æterno genita.

CAP. XV.

EÆDEM lacrymæ manabunt ei, eadem eum gaudia arripient, qui leget ea, quæ scripsit Porphyrius. Quippe quæ Proclus, perinde ac si de cælo cælestis Angelus eum docuisset, nunc locutus est, & proposuit, superiores Platonici, & quidem diuinus & augustius tradiderunt. Porphyrius igitur in quarto de historia Philosophi (quem locum totum Cyrillus contra Iulianum Imperatorem:

Porphyrij locus præclarus de Mente.

quem cæca dementia, & odium veritatis non sinebat cernere verum, nec quam contemneret religionem, illam esse, perspicere, quam sæcula Philosophiáque omnis arcana coluisset, quamq; ipse nescius insectaretur, profert) de summo bono ex opinione Platonis, stupenda miracula scripsit: ἀπὸ δὲ τούτου, τρόπον τινὰ ἀνθρώποις ἀνεπινόητον νοῦν γενέσθαι, τὸ ὅλον, καὶ καθ' ἑαυτὸν ὑφεστῶτα: ἐν ᾧ δὴ τὰ ὄντως ὄντα, καὶ ἡ πᾶσα οὐσία τῶν ὄντων, ὃ δὴ καὶ πρώτως καλὸν, καὶ αὐτόκαλον παρ' ἑαυτοῦ τῆς καλλονῆς ἔχον τὸ εἶδος, προῆλθε δὲ προαιωνίως ἀπ' αἰτίου τοῦ θεοῦ ὡρμημένος αὐτογένητος ὢν, καὶ αὐτοπάτωρ, οὐ γὰρ ἐκείνου κινουμένου πρὸς γένεσιν τὴν τούτου ἡ πρόοδος γέγονεν, ἀλλὰ τούτου προελθόντος αὐτογόνως ἐκ θεοῦ, προελθόντος δὲ οὐκ ἀπ' ἀρχῆς τινὸς χρονικῆς· οὔπω γὰρ χρόνος ἦν, ἀλλ' οὐδὲ χρόνου γενομένου πρὸς αὐτὸν ἐστί τι ὁ χρόνος. ἄχρονος γὰρ ἀεὶ καὶ μόνος αἰώνιος ὁ νοῦς, ὥσπερ δὲ ὁ θεὸς ὁ πρῶτος, εἰ καὶ μόνος ἀεὶ, κἂν ἀπ' αὐτοῦ γένηται τὰ πάντα, τῷ μὴ τούτοις συναριθμεῖσθαι, μὴ δὲ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ συγκατατάττεσθαι δύνασθαι τῇ ἐκείνου ὑπάρξει. οὕτω καὶ ὁ νοῦς αἰώνιος μόνος, καὶ ἀχρόνως ὑποστὰς καὶ τὰ ἐν χρόνῳ αὐτὸς χρόνος ἐστὶν ἐν ταυτότητι μένων τῆς ἑαυτοῦ ὑποστάσεως. Quæ sunt, Ab hoc autem summo bono ratione quadam hominibus incognita genitam Mentem tradit Plato, quæ prorsus per se ipsam existat: in qua videlicet sint veræ res, & omnis rerum substantia: quod & primo pulchrum, & per se pulchrum sit, habeatq; speciem pulchritudinis. Processit autem ante sæcula, vel æternitatem, ab autore Deo promanans, per se genita existens, & per se Pater. Neque enim illo mouente se ad generationem huius, processus fuit. sed illo progrediente per se generabiliter, vel ex sua generatione à Deo. & progrediente, non à principio aliquo temporali: necdum enim tempus erat sed neque creato tempore, præ illa est aliquid tempus. semper enim est carens tempore, & sola æterna Mens Sicut autem Deus ille primus, vnus, & singularis semper est, licet ab ipso facta fuerint omnia, eo quod cum his cõnumerari, & in eodem loco, quem habet substantia sua, ea poni non possunt. sic & Mens sempiterna sola, & sine tempore: & creatis his, quæ sunt in tẽpore, ipsum tempus est, permanens in vnitate suæ substantiæ. Hæc testatur Porphyrius sensisse Platonem ex antro diuinitatis missa oracula, mysteriaq; ineffabilia, vt admirando expleri nequeam quibus tandem diuinis (vt sic loquar) Aquilonibus portatis in cælum altissima sacramenta introspexerint. Nisi quod iam Euangelio coruscante, melius ea, quæ Plato, Trismegistus, Sibyllæ, Magi, tot per omnem mundum oracula locuta fuerant, explicare poterant. Principiò igitur ingressus vastum Theologiæ pelagus, refert ab hoc summo bono, quod esse sempiterni Genitoris nomen, sæpe iam claruit, nasci Mentem, ineffabili, inexplicabili cunctis mortalibus modo. Vt & noster Vates similiter dixit, Generationem eius quis enarrabit? Cuius enim mens capiat vnquam ineffabilem Mentis natiuitatem? vt miraculum sit, vel hoc ipsum eos agnouisse, quod nascatur, quòd sint duo, Genitor, & Genitus. Hoc primum decus huius testimonii, quod ineffabilem fateatur hanc natiuitatem Secundum, quod nascens Mens per se subsistat, Deus scilicet & ipsa, omnipotens & ipsa. Tertium, quod sit omnium rerum domicilium, sedes, & origo, fons, & principium, rerum vniuersalis essentia, verarum rerum regnum, & Idearum, quæ sunt essentiæ veræ, vasta mater. Sic prima pulchritudo, & omnis pulchritudinis origo, pulchritudo primordialis, exẽplar omnis pulchritudinis, mundum mente gerens pulchrum pulcherrimus ipse. Eoq; fuerunt omnia pulchra & bona, quæ fecit. Hanc pulchritudinem, & speciem, ideamq; venustatis, tanquam principium, & origo habet ipse à se ipso. Ad hæc, quòd nata sit ab ipso Deo æternaliter, & ante sæcula, ante æuum per se genita, per se Pater, quippe quæ nata, velut sui principium, & sibi pater est, quia genita à Patre, ipsa gigni, & nasci volens. Proinde etsi nascatur à Patre suo Deo, nascitur tamen ineffabiliter, volens ipsa nasci, quasi natiuitatis suæ etiam ipsa principium, non se ipsam generando, sed nascendo coniunctum, æternaliterq; ab illo. Designatur enim ineffabilis quædam Genitoris, & Geniti coniunctio, genus nascendi inauditum, incomprehensibilisq; modus. Diuersa, quàm nostra, nascendi ratio, qui non sumus, antequam nascamur, nec à nobis habemus quidquam, differentes substantia à genitoribus nostris. Ibi quoniam ineffabilis, & admirabilis, alteriúsque omnino generis natiuitas, & vt nascatur, tamen est patri coæqualis, coæternus, dicitur nasci ipse, volens à Patre generari, vt volendo nasci, ineffabiliterq; exultando ex ea natiuitate, & inseparabiliter à patre nascendo, ferme sit & ipse sibi genitor. Mysterium quidem altissimum, validissimáque in eos vociferatio, qui detrahunt diuinitati Filij. Hîc non modo non detrahitur, vt nimium propemodum tribuatur. Repetit deinde hanc generationem non esse sempiternam, ante tempora, ante sæcula, cùm nullum tẽpus esset:

Deus vnus, à quo omnia facta.

Nata Mẽs inexplicabili modo.

Esa. 53 Act. 1.

Genitor & Genitus.

Prima pulchritudo & exemplar pulchritudinis, Deus.

Nata Mens à Deo ante sæcula.

Genitoris & geniti coniunctio.

A esset: vt etiam tempus postea creatum nihil sit præ ipsa Mente, vt quæ sola sit sempiterna, & ante omnia tempora, nullum habens cum tempore consortium, aut dependentiam. & vt Pater sit sempiternus, & vnus etiam creator omnium, & autor: quia cum nullis commiscetur, & censetur omnibus retro longissimè remanentibus: sic Mentem quoque æternam esse solam omnium: quæ etiam sit ipsum tempus, cùm res sub tempore creauit, & ad ipsum tempus, mundi mensuram, venit, ipsum tempus, quo mensurarentur omnia, conditura. Nihil dici, aut cogitari poterat altius, grandius, sublimius, profundius. O Platonici igitur, qui nesciebatis huius admirandæ Sapientiæ religionem Christianam patronam esse veram, nec aliud hanc religionem esse, quàm cultum, & notionem summi Boni, & æternæ mentis, eorumq; inter se sempiternæ coniunctionis scientiam, quæ nihil loquatur, clamet, vociferetur aliud: quia reprehensione tandem digni, qui cæcitate capti, qui eam insectabamini, cuius vos admiranda, stupendáque mysteria, cum summa admiratione explicatis, & principem vestrum Platonem putatis, & assensis ea tenuisse, scripta reliquisse? Misereri quoque oportet miserrimos Hebræos, quibus ob inauditam cæcitatem, ob profundam animi caliginem, eadem dominatur calamitas: qui quæ iam inde ab exorto mundo per omnia sæcula innotuit Sapientia, quam gentes omnes cælitus reuelatam coluerunt, tradiderunt, & suæ gentis doctissimi monimentis literarum mandauerunt, apud omnes suæ gentis eruditos sub secretis mysteriis abscondebatur, non videant nunc adorari, coli, agnosci à toto terrarum orbe. Ideo nunquam deficiet hæc religio, & vera illa Sapientia, & antiquissima sæculorum omnium, in B arcanis abstrusa Theologia.

Mens sola æterna & ante omnia tempora.

Religio, est cultus & notio summi boni.

Platonici cæci qui tam mira dixere, tamen veræ religionis expertes.

Hebræi cæci & ignari veræ sapientiæ.

Religio vna nunquã deficiens.

Ex Plotino de eadem ipsa mente, & Genitore eius, & eius cum Patre coniunctione: &, quòd post Patrem sit maxima omnium Mens.

CAP. XVI.

PLOTINVS item inter Platonicos maximus, & vbique celeberrimus, mirabiliter omnia, quæ superius ab antiquis tradebantur, approbauit, disseruitque copiosius, vt hæc veræ Sapientiæ mysteria perfectissimè videatur tenuisse: vt instar miraculi sit, totus is hominum, ac sæculorum concursus, ac consensus. Audiant igitur Philosophi patefactum nouissimis sæculis, quod antea foret etiam notum, atque animis multorum hominum comprehensum, declaratum autem postea, atque ita diffusum, vt quod angustis locis prius contineretur, in totum mundum euaserit, nuncq; Numen istud adoretur, omnesq; de eo philosophentur, de quo soli sapientissimi quondã, & hi omnino pauci philosopharentur. Hæc est enim scientia Domini, qua repleta est omnis terra, quòd omnes nunc philosophantur, Patrem & Filium cognoscentes, adorantes, semper loquentes: quæ scientia prius erat paucorum. Ac Plotinus, qui nec Christianus fuit, nec fortasse norat Christianos, si sciisset eos hanc adorare Sapientiam, quam maiores sui tantopere coluissent, ac veluti de profundissimis mysteriis de ea loquerentur, quorum scripta & ipse veneratus est, & approbauit, certè ipse cum cæteris Platonicis religionem nostram, quam nonnulli eorum propter inscitiam, velut superstitionem contemnebant, adorasset, retinuisset, veramq; esse sapientiam prædicasset. Plotinus igitur ad alia, hæc diuina, sublimiáque in libro de Tribus principalibus hypostasibus loquitur, quæ postea imitati sunt, & secuti Porphyrius, & Proclus, pluresq; alij Platonicorum: τί οὖν χρὴ περὶ τοῦ τελειοτάτου λέγειν; μηδὲν ἀπ' αὐτοῦ, ἢ τὰ μέγιστα μετ' αὐτό; μέγιστον δὲ μετ' αὐτὸ νοῦς, καὶ δεύτερον. καὶ γὰρ ὁρᾷ ὁ νοῦς ἐκεῖνον, καὶ δεῖται αὐτοῦ μόνου. ἐκεῖνος δὲ τούτου οὐδέν· καὶ τὸ γεννώμενον ἀπὸ κρείττονος νοῦ, νοῦν εἶναι, καὶ κρείττων ἁπάντων νοῦς, ὅτι τ' ἄλλα μετ' αὐτόν. Quæ sunt, Quid igitur de perfectissimo dicere conuenit? Nihil'ne ab ipso, an maxima post ipsum? Maximum autem post ipsum Mens, & secundũ. Etenim aspicit Mens ipsum, & eius tantùm indiget: ipsum autem, Mentis nihil prorsus. & quod à Mente maiore generatur, Mentem esse: & omnibus maior est Mens: quia post eam sunt cætera. Hæc intimæ Philosophiæ mysteria proloquitur Plotinus, vt si Christianus esset, apertius loqui non potuerit. Principio Patrem dicit esse perfectissimum, principium scilicet, maximum, eminentissimum, excellentissimum, præcedens etiam Mentem,

Plotini laus.

Plotinus minimè religionem nostram nouit.

Liber Plotini de trib. hypostasibus principalibus.

Ioan. 10.

Hoc enim est quod Filius dicebat toties, Pater maior me est. Non id quidem tantùm D propter corpus assumptum: sed quia ille Pater sit principium, fons totius Deitatis: Filius autem genitus, nascens & proles. A maximo ac perfectissimo Plotinus ait nihil generari præter Mentem: Maximam autem post perfectissimum, siue Patrem, esse Mentem, siue Filium: & quod ante omnia mirabilissimum est, ait Mentem suspicere, & intueri Patrem, & indigere eo solo, Patrem autem eo minimè. Aperit enim abditissimum mysterium, Patrem scilicet gignere Filium: tanquam ipse sit maior autoritas, quanta scilicet est inter Genitum, ac Genitorem. Quoniamq; Pater genitor est, primáque omnium origo, non indigere, aut dependere à Filio, Mente scilicet: contrà, filium indigere eius solùm, quòd ab eo diuinitatem, substantiamq; habeat, discatq; ab eo omnia.

Math 17. Luc. 9. Mar 9.

Filius intuetur Patrem, quomodo.

Nec aliud dicitur hic à Plotino, quàm quòd eadem Mens sæpe locuta est apud nos mortales, docens se à Patre missum, vnicam se, amantissimamq; eius esse prolem: nihil habere se, nisi quod Pater ei dedisset: quidquid haberet traditum sibi a Patre. Ecce Plotinus ait, Filium intueri Patrem, tanquam in eum, à quo tota sua pendeat beatitudo, tanquam in bonum suum, felicitatem suam, & iure quidem. Nam si ab eo, qui maximus, qui perfectissimus est, habet tantam diuinitatem, tantam naturæ magnitudinem, vt potuerit mundum visibilem, & inuisibilem creare, necesse est beatitudinem esse tantam, quanta beata maximum filium suum efficiat: id est, tantam esse beatitudinem, quanta est rerum suarum magnitudo, quanta diuinitas, quanta potestas. Intuetur Filius in Patrem, siníque paterno continetur, nec alia est beatitudo eius, quàm ex bonis, & co- E gnitione paterna, maximarum voluptatum thesauro. Ideóque optant omnes ad hæc paterna bona sublimare. Præter hæc autem addit Plotinus: ποθεῖ δὲ πᾶν τὸ γεννῆσαν, τὸ γεννώμενον καὶ τοῦτο ἀγαπεῖ, καὶ μάλιστα ὅταν ὦσι μόνοι τὸ γεννῆσαν, καὶ τὸ γεγεννημένον· ὅταν δὲ καὶ ἄριστον ᾖ τὸ γεννῆσαν σύνεστιν αὐτῷ, ὡς τῇ ἑτερότητι μόνον κεχωρίσθαι. εἰκόνα δὲ λέγομεν εἶναι τὸν νοῦν. δεῖ γὰρ σαφέστερον λέγειν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὰ Πλάτωνος τριττὰ τὰ πάντα: Desiderat omne quod gignit, id quod gignitur, & hoc amat: maximè verò, cùm soli fuerint gignens, & genitum: cùm autem optimum est quod gignit, necessariò est cum eo coniunctum quod gignitur, vt sola alteritate separentur. Dicimus autem imaginem eius esse Mentem, oportet enim loqui clarius. Eóque apud Platonem terna sunt omnia. Sunt, inquit, penes omnium regem omnia, & penes secundum secunda, & penes tertium tertia. Dicit quoque causam habere Patrem, causam quidem appellans Mẽtem ipsam. Opifex enim illi est Mens. Hunc autem dicit creare animam in cratere illo. Cùm igitur causa sit ipsa Mens, Patrem eius dicit Bonum, & quod vltra Mentem est, vltráque substantiam. Multis autem locis appellat ipsum Ens, & Mentem, & Ideam vt Plato cognouerit, ex Bono quidem Mentem existere, ex Mente Animam, & esse verba ista minimè noua, neque nunc cœpta dici, sed olim, licet obscurè. Verba autem, quæ nunc super hac re habeantur, esse quasi earum interpretatores, quæ attestentur dictis Platonis, esse ea verba vetusta. Talia dicens ad verbum Plotinus, innuit quicquid prædicatur nunc de Patre, & Filio, de Mente, de Bono, à quo veteres fluere, aut gigni Mentem dixere, prisca Theo- F logia. Tum quòd Bonum sit vltra substantiam, vltra omnia: in quo excellentiam summi, ac Genitoris Dei oportet agnoscere. Neque enim est excellentius, ac maius quicquam. Idem Bonum vocat Genitorem, Mentem genitam, eáque fatetur esse coniunctissima, quia sit optimum quod gignit, & quia Genitor, ac Genitum sint soli. Ex quo vult effici, vt inter eos sit indissolubilis coniunctio. Maximam enim esse coniunctionem ex maxima perfectione. Aduerte igitur diuinam, profundissimamq; apud Plotinũ Theologiam, de sempiterna Filij generatione ex Patre, & cum eo coniunctione, de beatitudine eiusdem, ex intuitu in Patrem. Postremò ait eos sola alteritate separari. Rem inauditam, ac stupendam. Sola, inquit, alteritate Bonum, ac Mens separantur, Græce ἑτερότητι, solis personis dicerẽt Christiani. Alter enim est Pater, alter Filius, non aliud, vel alterum. Tanta est enim inter duos illos perfectio, perfectáque coniunctio, quanta deceat eorum diuinitatem. Tum respice quæso attentius, quid Plotonius tradat. Ait hæc mysteria, hos ipsos sermones, vltramundana hæc sacramenta, esse vetusta: & nunc quæ dicantur, non esse noua, sed his explicari à veteribus tradita. Audi quæso, referq; animum ad ea, quæ tum in præfatione, tum toto progressu locuti sumus, quam nos habemus nunc Philosophiam, fuisse etiam apud veteres. Ipsum Plotinum audis confitentem totam hanc Philosophiam à priscis descendere. Quo testimonio probatur, cõfirmatur, quicquid Chaldæi,

Optimũ quod gignit & gignitur.

Omnia terna, apud Platonem.

Ens, Mens, Idea.

Bonum est vltra substantiam.

Maxima coniũctio ex maxima perfectione.

Sola ἑτερότητι, id est alteritate separantur Bonũ ac Mẽs, & quomodo.

Eadem nostra Philosophia, qualis veterum.

Mercurius

A Mercurius Trismegistus, Orpheus, Sibyllæ, cæteríque omnes de Patris, ac Filij diuinitate tradidissent. Ipsi hoc testantur, non possunt à Christianis post natum Christum, esse conficta. Plura sunt alia apud Plotinum miranda de Patre, & Filio testimonia. Quos appellat nostra Theologia expressius, ac notius Patrem, & Filium, illi Bonum, & Mentem, Generans, & Genitum, Patris, ac Boni imaginem, ipsam Mentem, Bonum & Vltrasubstantiam, ipsum Patrem. Quis hæc cognouisset, nisi Philosophia cælestis illuxisset? Benedictus igitur primogenitus, vnicus, summi Boni filius, per quem & creati sumus, & redempti, & eousque amati, vt non celauerit vnquam profundissimam diuinitatem suam, cuius humanitatem, affabilitatem, clementiam, benignitatem, familiaritatem sensit in omni ætate omnis terra.

Vocabula Patris & Filij eadem atque Boni & Mentis.

Deus nunquam celauit suam diuinitatem ac benignitatem.

Ex eodem Plotino, quòd Mens sit post summum Bonum, quòd per eam ad summum perueniatur, quòd sit locus, & Idea omnis pulchritudinis, quòd creauerit mundum.

CAPVT XVII.

PLATONICORVM item præcipuus Plotinus, cuius à cunctis prædicatur admirabile ingenium, etsi floruit ante Porphyrium, & Proclum, vt testimonia eius debuerint antecedere, tamen ordine quendam de ea, quam dixere Mentem, Prolemque summi Boni, nos sequentes auidos reddit, vt ea proponamus. Varia verò, & multiplex præter B superiora de duobus illis, Genitore, Proléque ab æterno genita extat apud eum Theologia. E quibus in libro de Pulchro, hæc ex intimo quasi Philosophiæ antro profatur: γενέσθω δὴ πρῶτον θεοειδὴς πᾶς καὶ καλὸς πᾶς, εἰ μέλλοι θεάσασθαι θεόν τε καὶ καλόν. ἥξει γὰρ πρῶτον ἀναβαίνων ἐπὶ τὸν νοῦν, κἀκεῖ πάντα εἴσεται καλὰ τὰ εἴδη, καὶ φήσει τὸ κάλλος τοῦτο εἶναι τὰς ἰδέας· πάντα γὰρ ταύταις καλὰ τοῖς νοῦ γεννήμασι καὶ οὐσίᾳ. τὸ δὲ ἐπέκεινα τούτου, τὴν τοῦ ἀγαθοῦ λεγομένην φύσιν, προβεβλημένην τὸ καλὸν πρὸ αὐτῆς ἔχουσαν, ὥστε ὁλοσχερεῖ μὲν λόγῳ, τὸ πρῶτον καλόν: διαιρῶν δὲ τὰ νοητά, τὸ μὲν νοητὸν καλὸν ὄν, τῶν εἰδῶν φήσει τόπον, τὸ δὲ ἀγαθὸν τὸ ἐπέκεινα καὶ πηγὴν, καὶ ἀρχὴν τοῦ καλοῦ, ἢ ἐν τῷ αὐτῷ τὸ ἀγαθὸν καὶ καλὸν πρῶτον θήσεται, πλὴν ἐκεῖ τὸ καλόν. Quæ sunt, Sit igitur quisque primum Deiformis, & pulcher quisque, si Deum, & ipsam pulchritudinem sit contemplaturus. Veniet enim primum ascendens ad Mentem, ibique omnes species pulcherrimas noscet, & dicet hanc pulchritudinem Ideas esse. Omnia enim hæc sunt pulchra genituris, & substantia Mentis. Vltra vero & supra hanc, naturã Boni dicimus, quæ propositum sibi pulchrum habet. Quocirca perfecta ratione est prima pulchritudo: Diuidens autem intellectualia, quod quidem est intellectuale pulchrũ, formarum dicet locum. Bonum autem quod est vltra fontem & principium pulchritudinis, vel in eodem Bonum, & pulchrũ, primum statuet, verùm ibi pulchrum. Hucusque C ille. Quæ etsi abstrusa Plotinicisque visitata ratione proferuntur, hunc tamen habent sensum: Vides primum sanctissima illa duo, altissimáque numina, quorum primum in omni vetusta Philosophia vocatur Bonum, secundum Mens? Ac loquitur de eo, qui cupiat videre veram pulchritudinem, oportere eum primum fieri Deiformem, assimilari Deo, quòd nunquam ad verum venustatis intuitum sit admittendus, nisi diuinam sibi similitudinem assumat. Est autem similitudo, Platone ipso teste, sanctitas, iustitia. Hæc habeat necesse est, quem tenet veræ pulchritudinis aspiciendæ ardor. Atque is qui beatitudinẽ hanc affectat, ascẽdens animo ad fastigium rerum, primum gradum faciet ad Mentem: hæc enim est post summum Bonum. Et ipsa dicebat hominibus, se ducem esse, & portã ad summum Bonum & quòd nemo potest videre Patrem, nisi Filius adduxerit, ac reuelarit. In hac igitur Mente, quæ fuit mundi melioris origo, omniumque rerum, quę suis originibus, & rationibus æternis (quas Ideas Philosophi dicunt) continebantur, principium, cernet omnem Idearum venustissimam varietatem. Habent enim, vt superius vidimus, omnes fateri, Ideæ locum, sedemque in ipsa Mente. Mens, ac Verbum, vt ait Philo, est Idearum locus. Progressus igitur ad Mentem, cernet hic omnes Ideas, earumque venustatem: quæ quoniam Mente continentur (Mens enim habet exemplar omnis pulchritudinis) inde omnia sunt pulchra, Mente creatrice, genitricéque, & substantia, siue existentia rerum. Vbi autem Mentem attigerit, superabit quoque altius ad altum subli-

Ex lib. de pulchro, Plotini. Enneadis 1. lib 6. cap. vlt.

Primus ascẽsus ad Mentẽ debet esse, vt ad Boni perueniatur.

Quomodo fieri homo possit deiformis.

Primus gradus ad Mentem faciẽdus, vt ad Bonum perueniatur.

Mens, mundi melioris origo.

Ideæ sedem habent in mẽte.

Mens habet exemplar omnis pulchritudinis.

miorem, qui dicitur Bonum, seu Natura bonitatis, quæ & ipsa pulchritudinem eximiã, D & eandem, atque Mens, sed principalius complectitur. Eóque fit, vt qui velit perfectè loqui, statuat primùm pulchritudinem, ipsum Genitorem, videlicet pulchritudinem, omniáque bona dantem. Secundo, necesse est. Quocirca diuimens singula, locum quidẽ Idearum, vel formarum dicet ipsum intellectuale pulchrum, id est, Mentem. Summum autem, & vlterius Bonum, fontem vocabit, & principium pulchri. Quoniam etiã Mens, quidquid habet pulchri, habet ab illo principio. Aut in eodem gradu statuet Bonum, & Pulchrum, vt non aliud fontem dicat, aliud ipsum Pulchrum, sed vnum, & idem. Ibique primum hæc statuet. Ostendit etiam Plotinus cum superioribus Philosophis, & prædicat hanc Mentem mundi principium, inuentorem, & causam, vt hinc summa maiestas, diuinitasq́; Mentis enitescat. Multáque scitu digna, velutq́; ineffabilia mysteria prodit de ea, in libro de Prouidentia. Quæ mihi non modò proponenda sunt, sed etiam declaranda, & explicanda, vt si quid obscuritatis habeant, aperiantur, vt veritas nuda, claráque remaneat. τὴν πρόνοιαν ὀρθῶς ἂν καὶ ἀκολούθως λέγοιμεν τῷ παντὶ εἶναι τὸ κατὰ νοῦν αὐτὸ εἶναι, καὶ νοῦν πρὸ αὐτοῦ εἶναι, οὐχ ὡς χρόνῳ πρότερον ὄντα, ἀλλ' ὅτι παρὰ νοῦ ἐστι, καὶ φύσει πρότερος ἐκεῖνος, καὶ αἴτιος τούτου ἀρχέτυπον οἷον καὶ παράδειγμα εἰκόνος τούτου ὄντος. εἰ οὖν φαμὲν ἐκ νοῦ, τὸ δὲ πᾶν ἠρτῆσθαι, καὶ εἰς ἅπαντα ἐληλυθέναι τὴν δύναμιν αὐτοῦ πειρᾶσθαι δεικνύναι ὅλα ἕκαστα τοῦτον καλῶς ἔχειν. Quæ sunt, Prouidentiam rectè, & consentaneè in Vniuerso diximus, quòd ipsum Vniuersum sit secundum Mentem, & Mens ante ipsum, non quasi tempore priorem, sed quia à Mente est. & Mens ipsa naturâ prior, & causa huius, velut archetypum & exemplar huius, qui sit E imago. Si igitur ex Mente dicimus pendere vniuersum, & in omnia vim eius pertinere, sic conabimur ostendere cuncta bene posita. Hæc Plotinus, Mentem asserens à maioribus confessam causam mundi, cuius quasi sit (vt Plato tradidit in Timęo) exemplar. mundus autem, velut imago, factus ad eam vim & formam, quam Mens animo complecteretur: quæ quidem forma, & conceptus mundanus, vt Philo dixit, erat Mens ipsa. Sicq́; apparet Mens mundi principium, & causa. Apparet hanc eam esse, à quo sustineatur vniuersitas, per quam omnem pertinet Mentis diuinitas. Hanc ait Plotinus rationem esse prouidentiæ veram: quoniam cuncta fecit, posuit, cõstituit, ordinibusq́; distinxit Mens & potestas eius, per omnia commeans: vt hac vna pulcherrima causa possis, in omnem rationem prouidentiæ latissimè tendere, ostendens bene vnicuique rei esse consultum, quia Mens fuit, estq́; semper moderatrix. Quòd autem Plotinus hoc loco Mentem antecedere mundum non tempore, sed vt causam, & autorem, & à quo sustineatur semper mundus, asserit, vt videatur (quod Proclus affirmat) æternitatem mundi credere: dico eum, quod plurimis Philosophorum accidit, diuersa sensisse, & quod sæpe fit, à veritate ab illo suo sensu, reuocatum. Nec longis ambagibus opus est: ipse in seipsum stet testis. Eodem enim libro hæc prosequutus est. Quoniam igitur mundus omnis est id, quod factum est, hunc tu aspiciens, audire hæc fatentem fortasse possis: ὡς ἐμὲ πεποίηκε θεός, κἀγὼ ἐκεῖθεν ἐγενόμην, τέλειος ἐκ πάντων ζώων καὶ ἱκανὸς ἐμαυτῷ, καὶ αὐτάρκης, οὐδενὸς δεόμενος: Quòd me creauit Deus. Et ego inde extiti, absolutio omnium animantium, sufficiens, cõtentusq́; me- F ipso, nullius indigens, quoniam in me sunt omnia, & plantæ, & animalia, & omnis generabilium rerum natura, & Dij multi, & Dæmonum populi. Neque enim γῆ μὲν κεκόσμηται, terra quidem plantis omnibus, & animalibus omne genus est ornata, & ad mare vsque peruenit animæ potestas: aër autem omnis, & æther, & cælum omne est animæ expers. Nouissimè concludit: νοῦς τοίνυν δοὺς τι ἑαυτοῦ, εἰς ὕλην ἀτρεμὴς, καὶ ἥσυχος τὰ πάντα εἰργάζετο. Mens igitur cùm dedisset aliquid ex se ipsa, in materiam stabilis ipsa, & quieta, & immota, cuncta moliebatur. Quibus testimoniis, siue vltro, sponteque pronuntiatis, siue quòd non admittit alium natura sermonem, & vult nos ad hanc rationem loqui, claret eum locutum, qua ratione loquuntur omnes, qui principium habuisse mundum fatentur. Et quo verbo Moses dixit, In principio ἐποίησε, fecit, creauit Deus cælum, & terram: eodem vsus est Plotinus. Sic etiam, operabatur, aut operatus est. Sic, ornata est terra, pertinuit, extenditq́; sese animæ potestas. Sic, inde ego extiti, vel sum effectus: & quòd Mens sine labore, sine commotione sui, sed quiescens, immittensq́; vim suam in materiam, molita est. Quæ quidem ostendunt, ac præ se ferunt quoddam tempus, quo sunt omnia creata. Neque enim, qui sempiternam dependentiam designaret, præteritis, sed præsentibus verbis vteretur: aut si interdum præteritis, certè non semper. Diceretq́; non fecit. Deus, operatus est, sed, operatur, producit. Quid quòd idem definit Prouidentiam? προνόησίς τις καὶ

Bonum, fons & principiũ pulchri.

Ex lib. Plotini, de Prouidentia 2. cap. 1.

Vniuersum à Mente profectum.

Mens, causa mundi & exemplar.

Mens omnia constituit & ordinauit.

Cur sit bene consultum rei vnicuique.

Plotinus in eo errauit quòd mundum ab æterno esse putarit.

De prouidentia 2. cap. 2.

Creatio mundi.

Mens sine labore, & quiescẽs omnia fecit.

A πις καὶ λογισμὸς θεοῦ, ὡς ἂν γένοιτο, τὸ δὲ τὸ πᾶν, καὶ ὡς ἂν ἄριστα κατὰ τὸ δυνατὸν εἴη: Prospectio quędã, & consideratio Dei, vt fieret hoc vniuersum, & vt optimè, quoad fas esset, haberet. Nónne hæc eum prospexisse, cogitasse de re facienda, demonstrant? Nónne est Theologia Mosaica, quòd Deus fecit bene omnia, quę fecit, & vidit bene facta? His etiam Plotini dictis constat eundem esse Deum, atque Mentem: eamq́; rationem esse manifestæ Prouidentiæ, quòd sint omnia facta diuinitus, sapientissimisq́; Mentis, Intelligentiæq́; consiliis constituta. Vt sit hoc illud Mosis, Et vidit Deus lucem, quòd esset bona. Sicq́; ad viam quamque rem creatam. Postremo, Et ecce omnia erant valde bona, videlicet à Sapientia summa, perfectáque Intelligentia creata. Tum est illud apud eum pulcherrimum, quòd Mens est alius, & primus mundus, à quo mundus iste habuit principium.

Prouidentia quid, Plotino.

Gen. 1.

Quòd creatio sit Mentis, Genitore iubente, ipsa operante, & de duobus his, ex eodem Plotino.

Capvt XVIII.

B AD INTELLIGENDVM quod Plotinus dixit, Mentem quietam, sine motu, concitationéque sui, cuncta fecisse, est operæpretium animaduertere, quæ Eusebius, & Cyrillus contra Iulianum Imperatorem referunt Numenium locutum, Primum Deum (sic enim locuti sunt Platonici, primum Deum, Patrem, secundum, ipsam eius Progeniem vocantes) quietum & immobilem esse, Secundo dedisse ipsum, actionem, autoritatemq́; creandi, quod quidem est ineffabile mysterium εἰσὶ δὲ οὗτοι βίοι, ὁ μὲν πρώτου, ὁ δὲ δευτέρου θεοῦ, δῆλον δὴ ὅτι ὁ μὲν πρῶτος θεὸς ἔσται ἑστώς, ὁ δὲ δεύτερος ἔμπαλιν ἐστὶ κινούμενος ὁ μὲν οὖν πρῶτος περὶ τὰ νοητά, ὁ δὲ δεύτερος περὶ τὰ νοητά, καὶ αἰσθητά καὶ μὴ θαυμάσῃς δὲ πάλιν εἰ τοῦτο ἔφην, πολὺ γὰρ ἔτι θαυμαστότερον ἀκούσῃ, ἀντὶ γὰρ τῆς προσούσης τῷ δευτέρῳ, κινήσεως, τὴν προσοῦσαν πρώτῳ στάσιν εἶναί φημι κίνησιν σύμφυτον, ἀφ᾽ ἧς ἥτε τάξις τοῦ κόσμου, καὶ ἡ μονὴ ἀΐδιος καὶ σωτήριος ἀναχεῖται εἰς τὰ ὅλα. Sunt, inquit, hæ duæ vitæ, altera quidem primi Dei, altera secundi: videlicet quod primus quidem Deus erit staus, quiescens: Secundus vero rursum erit qui se moueat. Itaque Primus est circa intelligibilia, seu spiritualia. Secũdus circa intelligibilia, & sensibilia. Neque vero mireris, quod hoc dixerim. Multo enim mirabilius audies. Nam pro motione, quæ præexistit in Secundo, præexistentem Primo missionem esse dico, motionemq́; coniunctam, à qua & ordo mundi, & sempiterna, salutarisq́; stabilitas permanet in omnia. Hæc Numenius: quæ & postea necessariò proferentur. Hic ego obstupesco, attonitus hæreo, nec capio, nec explicare queo, vnde tanta Theologiæ profunditas, horum mentes inundauerit. Hoc mysterium altissimum est, nostræ Theologiæ sacramentum, Patrem qui primo est Deus, mittere Filium ad agendum, illum esse Angelum Patris. Et apud Philonem est ὕπαρχος, magistratus Dei: ὑποφήτης, declarator, interpres, quo Pater est ad

Primus, deus pater, secũdus ipsa eius progenies.

Mirum est quàm curiosè mysteriũ illud diuinitatis, in personarum distinctione, verbis exaggeret Plotinus.

Theologiæ hoc maximum sacramentum à Patre filium angelum missum.

C omnia, tanquam suarum voluntatum executore vsus. Ideo sicut venit in mundum missus à Patre, sic creauerat mundum & hominem: Prophetis apparuit, legem Mosi dedit, Legationibus paternis est functus. Sic dedit ei iudicium Pater, & ipse iudicabit omnem carnem. Denique non primus Deus vnquam, sed secundus (Dico autem Primum, & Secundum, vnum eundemq́; Deum) monstratur, prædicatur venisse. Non admiraberis igitur hæc apud Plotinum. Hausta sunt è superioribus Platonicis, Philone, Numenio, cuius lectioni perpetuam dedit operam, centumq́; libros scholiorum autore Porphyrio, in cũ scripsit. Is prior etiam hæc prodiderat: τὸν μὲν πρῶτον θεὸν ἀργὸν εἶναι συμπάντων, καὶ βασιλέα, τὸν δημιουργὸν δὲ θεόν, ἡγεμονεῖν δι᾽ οὐρανοῦ ἰόντα: Primum quidem Deum vacare ab omni opere, vti regem: opificem autem Deum imperare, per cælum euntem. Philo quoque in optima diuinitatis Idea, Primum florentem, nefas putat, vt ad hominis molitionem descenderet, misisse nuntium, legatumq́; vnigenitam prolem suam, quæ vias documentáque Patris, cuius est Sapientia, secuta, non hominem modò produxerit, sed omnem mundum decoris formis, ordinibusq́; instruxerit. Hanc quoque fuisse præceptoris Platonis sententiam refert, vti à Platonicis relatum & proditum, diuus Cyrillus: ὁ γοῦν Πλάτων θεὸν μὲν τὸν ἀνωτάτω φησὶ τὸ ἀγαθόν, ἐξ αὐτοῦ γε μὴν ἀναλάμψαι νοῦν, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν προσεχῆ τοῦ κόσμου δημιουργόν, ὄντος ἐν ἀκμῇ τοῦ πρώτου. καὶ τρίτην εἰσφέρει ψυχήν, ἀφ᾽ ἧς τὰ πάντα κινεῖσθαί φασι. Itaque Plato, inquit, supremum quidem, altissimumq́; Deum fatetur ipsum summum Bonum. Cæte-

Ioan. 5.

Primus & secundus, vnus & idem deus.

In Numenij philosophiam, centum libros scholiorũ scripsit Plotinus.

D. Cyrilli locus.

Vide eũdem, de trinitate 2. & cõtra Iulian. 8.

tum ex eo emicuisse Mentem, & hanc esse proximum mundi opificem, Primo manente in quiete, & vacatione. Tertiam inducit Animam, à qua cuncta cieri, agitarique censet. Apparet igitur (vt loquar ipse) quodam admirabili, & cœlesti beneficio (Non enim humana consideratione eò peruenire potuerunt) eos audisse, legisseque, in vetustissimis oi aculis duos Deos, in vnam substantiam indiuiduam, & coniunctos: quorum Primus admirandæ, suspiciendæ, augustæ maiestatis, mittei et Secundum ab se genitum ab æterno, ad omnia. Et hæc est illa totius ab ipsa diuina Mente prædicata Theologiæ: Doctrinam suam, non esse suam, sed eius, qui misisset eum. &, Quòd sic Deus dilexit mundum, vt vnigenitum filium suum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. & Sicut misit me viuens Pater, & ego mitto vos. &, Quòd Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio. Denique, quòd cum semper prædicabat genitorem maiorem se fuum, pi æceptorem, mittentemIlli cunctos honores, vti maiori, ac patri deferebat. Nec alia propè fuit ab eo reuelata Theologia, quam quòd à Patre missus, rediturus ad eum, certo tempore circumacto, venisset, faciens omnia, sumpta humana figura: quæ Pater non fecit, sed volut, & iussit Filium, Deumque secundum facere, sicut & opificem mundi eum misetat. Eademque ratione, secundus Deus, mundum, & hominem creauit, qua prædicatur verissimumque fuit, in mundum eum venisse, ea exequentem, quæ Primus non quidem fecit, sed voluit iussitque, vt magnus genitoi, faceret Secundum. Cuius est clarissima ratio, quòd è duobus, quorum alter Genitor, alter Genitus esset, Genitus debuit parère, & facere, quod non decuisset facere Priorem, præsente Secundo. Cuius rei tota humana progenies fuit imago, vbi maiestas & præcellentia genitorum (si parua licet componere magnis) super genitis appai et. Atque vbi iustitia regnat, iubentibus genitoribus, parent piè, reuei enteique nati. Id, vt dixi, fuit imago eius, quod ab æterno præcessit in Deo. De qua re mirabile est, & stupendum, Platonicos tam profundè philosophari: & dicunt id sensisse Platonem, qui Christum natum plus ducentis, & quinquaginta annis antecessit. & Plotinus testatur hos sermones non nouos esse, sed vetustam quandam, nescio quibus à locis manatem ad Græcos, Theologiam. Atque iterum tradit Plotinus, etiam diuo Cyrillo teste: τοῦ δὲ αἰτίου νοῦ ὄντος πατέρα φησὶ τὸ ἀγαθὸν, καὶ τὸ ἐπέκεινα νοῦ, καὶ οὐσίας, πολλαχοῦ δὲ τὸ ὂν καὶ τὸν νοῦν, τὴν ἰδέαν λέγει. ὥστε πλάτωνα εἰδέναι ἐκ μὲν τοῦ ἀγαθοῦ νοῦν, ἐκ δὲ τοῦ νοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ εἶναι τοὺς λόγους τούτους μὴ καινοὺς, μηδὲ νῦν, ἀλλὰ πάλαι μὲν εἰρῆσθαι μὴ ἀναπεπταμένως, τοὺς δὲ νῦν λόγους ἐξηγητὰς ἐκείνων γεγονότας, μαρτυρίοις πιστωσαμένους τὰς δόξας ταύτας παλαιὰς εἶναι, τοῖς αὐτοῦ τοῦ πλάτωνος γράμμασι. Cumque, inquit, autorem, & causam dicat ipsam Mentem Plato, eius quoque Patrem dicit ipsum Bonum, & id, quod est vltra Mentem, & substantiam. Multisque in locis ipsum ens, & substantiam, Ideam appellat. Quocirca Platonem nouisse, ex Bono quidem Mentem, ex Mente Animã existere: & hos sermones, non nunc natos, ac nouos esse, sed cùm omnia superioribus seculis obscurè dicta essent, his verbis esse declarata, & velut ab interpretibus explanata, has esse vetustas sententias ipsius Platonis, libris eius pro testimonio nobis vtentibus. Sic Plotinus. quibus non est mirabilius quicquam, non ipsos tantum, qui Christianam religionem non colebant, sed etiam, velut ineptam, ac superstitiosam, ad cuius profundissima sacramenta nõ attigerant, sed vulgi opinionem, contemptumque sequentes, aspernabantur, confessos esse, sed longè antiquiores, hæc mysteria. De quo supernis. sed nequeo mihi moderari, quin repetam, & inculcem quæ mihi suauia, iucundaque sunt.

Ioan. 7.
Ioan. 3.
Ioan. 6.

Summa Theologiæ Christianæ.

Imago Patris, filius.

Plato floruit ante Christũ natũ 250 & eo plus.

D. Cyrilli locus.

Nõ recẽs fuit Platonis doctrina de Bono, Mente, Anima.

De eadem Mente ex Plotino mirabilis Theologia, vt à Patre generetur, omnibus bonis ditetur.

CAPVT XIX.

IDEM in libro de Prouidẽtia, & speculatione, multa disserit veneratione, & cultu dignissima, sed explicada, declarãdáque nobis. Mens, inquit, indiget ipso Bono, Bonum eius nõ indiget. Vnde fit compos ipsius Boni, efficiturque ἀγαθοειδὴς, ipsi Bono similis, & perficitur à summo Bono, Specie quidem, siue Idea, quæ est in ipsa Mente, quæ venit ab ipso Bono, cum efficiẽte ἀγαθοειδῆ, Boniformem. Ac quæ cernitur in ipsa Mente vestigium summi Boni. Eiusmodi atchetypum cogitare conuenit reputando, quod verũ est in

Mens ἀγαθοειδὴς, Bono similis.

A est in eo, ex vestigio quod ad Mentem peruenit. Itaque vestigium eius, quod est in ipsa Mente, dedit ipsi Menti aspicienti, vt in ipsa sit cupiditas, & semper cupiens semper assequatur. Illic autem neque cupiens est (quid enim cupiat?) neque qui assequatur: neque enim cupiebat. Non igitur neque Mens cupit: Nanque cupiditas est in ipsa, & intellectus ad speciem eius. Cùm igitur Mens sit pulchra, imò omnium pulcherrima in lumine puro, & claritate pura: καὶ πάντων καλλίστου ἐν φωτὶ καθαρῷ, καὶ αὐγῇ καθαρᾷ, καὶ τὴν τῶν ὄντων περιλαμβάνοντος φύσιν, οὗ καὶ ὁ καλὸς, οὗτος κόσμος, σκιὰ καὶ εἰκὼν, καὶ ἐν πάσῃ ἀγλαΐᾳ κείμενος, ὅτι μηδὲν ἀνόητον, καὶ σκοτεινὸν, μηδὲ ἄμετρον ἐν αὐτῷ ζῶντος ζωὴν μακαρίαν, θάμβος μὲν ἂν ἔχοι τὸν ἰδόντα, καὶ τοῦτον, καὶ ὡς χρὴ αὐτὸν εἰς δύντα, καὶ αὐτῷ γενόμενον ἕν: Et cùm omnium naturam complectatur: cuius & iste pulcher mundus est vmbra & imago, & in omni claritate ea refulgente, quoniam nihil incognitum, & obscurum, neque immensuratum est in ipsa, viuente vitam beatam: stupor quidem subiret aspicientem, & istum, &, vt oportet, penetrantem, ibíque vnitum, factumque vnum & idem. Vt autem, inquit, qui suspexit cælú, videritque claritatem astrorum, cogitat & quærit τὸν ποιητὴν, creatorem: sic oportet, & qui mundum intelligibilem contemplatus, & intuitus, admiratusque est, eius opificem, qui eum constituerit, inquirere, aut vbi, vel qui, ὁ τοιοῦτον παῖδα γεννήσας νοῦν κόρον καλὸν, καὶ παρ' αὐτοῦ γενόμενον κόρον, πάντως τοι, οὔτε νοῦς ἐκεῖνος οὔτε κόρος, ἀλλὰ καὶ πρὸ νοῦ καὶ κόρου, μετὰ γὰρ αὐτὸν νοῦς καὶ κόρος, δεηθέντα καὶ κεκορέσθαι, καὶ νενοηκέναι, ἃ πλησίον μέν ἐστι, τοῦ ἀνενδεοῦς, καὶ τοῦ νοεῖν οὐδὲν δεομένου, πλήρωσιν δὲ ἀληθινὴν, καὶ νόησιν ἔχει, ὅτι πρώτως ἔχει, τὸ δὲ πρὸ αὐτῶν, οὔτε δεῖται, οὔτε ἔχει, ἢ

B οὐκ ἂν τὸ ἀγαθὸν εἴη, Talem genuit filium, & puerum pulchrum, & ab ipso genitum filiū. Omnino autem neque Mens ille, neque coros, id est, filius, vel vbertas est, sed & ante Mentem, & filium, vel satietatem. Post ipsum enim Mens & filius, aut satietas est, quem oportuit satiari, & intelligere. Quæ proxima quidem sunt ei, Qui non indiget, neque habet opus intelligere. Plenitudinem autem veram, & intellectionem habet, quia primò habet. Quod verò antecedit hæc, neque indiget, neque habet: alioquin non esset summum, vel ipsum Bonum. In his Plotini verbis est omnis hæc Theologia. Bonum, quoniā primò Deus, est Genitor, ac Pater omnis substantiæ, bonorumque suorum, Menti largitor, non indigere Mentis: contrà autem, quoniam sit proles, & genita, lumen de lumine ipsa Mens, indigere ipsius boni: quippe quæ à Patre suo generetur, nec possit non generari, nec lucens lucere aliunde possit, quàm ab illo. Dat Bonum omnia ipsi Menti, totam substantiam, videlicet gignendo dat diuinitatem: Pater autem à Mente nihil accipit. Et quoniam cuncta, quæ Pater, aut ipsum Bonum possidet, habet etiam Mens, inde fit, vt Mens sit ἀγαθοειδὴς, imago summi Boni, speculum diuinitatis, vt qui videat Mentem adamussim, videat ipsum Patrem, ac Bonum. Peruenit autem à summo Bono, ad Mentem Idea, & vestigium, siue creati mundi, siue ipsa bonitatis species, totáque substantia, & diuinitas: ac tanquam à primo Sole, Sol alter eluxit. Quo fit, vt si videas hunc secundum, putes te vidisse primum Solem. Quoniamque Pater est pulcherrimus, pulchritudo, item est & venustas, à Mente cernitur, & consideratur, & desideratur, concupiscitur-

Mens omnium pulcherrima.

Mūdus, imago Mentis.

Deus, pater omnis substātiæ bonorúmque.

Cuncta quæ pater habet, & Mens habet.

Idea in Mente.

Sol lucens & visibilis, imago eius qui est in Mente.

C que semper: nec Mens frustratur concupiscendo, sed simul cupit, simul assequitur. Nec quisquam est, siue Angelus, siue quouis alio gaudeat nomine, qui fructum capiat tantum ex summo Bono, vt Mens. Est enim filius in sinu Patris. Suspectus ergo & consideratio est Mentis ad Primum: Primi non suspectus, sed amor. Nec bonum habet, cum sit eminentissimum, quod aspiciat, vt maius, sicut Mens aspicit eum. Est autem Mens pulcherrima, in luce claritatis suæ, complectiturque omnem rerum naturam. Est omnium principium, & fons, cuius est pulcher is mundus vmbra, & imago, vt dictum est à Platone. Apparetque, quod etiam tradit Philo, Plotinum, nunc mundum νοητὸν, de quo scribit in Timæo Plato, interpretari ipsam Mentem: vt nihil sit aliud mundus archetypus ille, quàm ipsa Mens. Cùm inquam ipsa Mens sit in summa claritate, & pulchritudine (Erat enim, vt ait noster, quem Plotinus hoc loco sequutus videtur, in eo lux vera, quæ illuminat omnem mundum, & in eo tenebræ non sunt vllæ.) Tum cùm sit (vt idem etiam ait noster) in ipso vita beata, si quis & istum videret coniunctus cum eo, idemque effectus, obstupesceret, attonitus hæreret, eueniretque ei, quod illis, qui dixerunt, visa hac pulchritudine & claritate, Bonum est nos hîc esse. Vt autem, inquit, qui suspicit cælum, attollitur in considerationem opificis: sic qui viderit hanc Mentem, & mundum intelligibilem, necesse est inquirat, quis eum genuerit, quis & hunc filium genuerit, & satiauerit, impleueritque sapientia, dederitque pelagus sapientiæ. Nam Primus, ipsumque Bonum, sapientissi-

Mundus veris in Mente tanquam archetypo.

Matth. 17. Filij consideratio nos ducit ad Patris considerationem.

Pater rectè ἀνενδεὴς appellatus.

mus est, nec indiget, qui cum compleat vbertate sapientiæ, & intelligẽtiæ. Est enim eminentissimus, iureque vocatur ἀνενδεὴς, non indigens. Habet autem Mens πλήρωσιν, plenitudinem, veramq; sapientiam. quoniam prior ipsa habet, & fruitur. At verò, quod Mentem antecedit, non quòd sine sapientia sit (nam Chaldæus, & Mercurius dixerunt vtrunque Mentem siue Intelligentiam, prioremq; Mentem genuisse secũdam) sed quia à nemine accepit, dicitur non habere. Nam si acciperet ab vllo, non esset summum Bonum. Proxima autem, imò coniunctissima, est Mens, seu satietas, cum summo Bono, vt superius monuit, cùm dixit, καὶ μάλιστα ὅταν ὦσι μόνοι τὸ γεννῆσαν, καὶ τὸ γεγεννημένον: Et maximè cùm sunt vnum Genitor, & Genitum. Hæc est tota Theologia Plotini, cum non à maioribus modò, Platone, omnibusq; eius, & superioris ætatis Philosophis, deducentis, sed videtur prorsus nostrum expressisse Ioannem. Nam quod ille dixit, Verbum fuisse in principio, id est, ab æterno apud Deum: est quod Plotinus inquit, Diligit Genitor Genitum, maximè cùm sunt vnum vtrunque. Erat apud Deum, videlicet erat cõiuncta, vnita cum Deo, & cohærebat Mens inseparabiliter. Sic, Quòd sine ipso factum est nihil: est, quòd ipse plenitudinem habet, & scientiam omnium rerum, atque exemplum à Patre. Ecce item, vita illa beata, claritas, gloriáque filij, quam habuit priusquam mundus fieret. Ecce stupor, & extasis intuentium gloriam filij Dei, & summa voluptas: circumstant animæ, dextra, læuáque frequentes: Nec vidisse semel satis est, iuuat vsque morari. Denique ecce Genitor, & Filius apud Plotinum, qui Christianus non fuit. Veritas igitur, quoniam est Solis claritate lucidentior, nunquam latuit.

Vnum sunt in deo, genitor & genitum.

Cõtinuatio philosophiæ Plotini cum sacra D. Ioãnis Theologia.

Ioan. 1.

Virgil. 6. Æneid.

Veritas nunquam latuit.

Summa eorum, quæ diuinitus Plotinus de Primo & Secundo est locutus, De Bono & Mente ab eo genita, Idearum plena, sapientissima origine Mundi.

CAPVT XX.

SED quoniam tanta est apud Plotinum, tamq; ineffabilis Theologia, quam profani Philosophi adeò admirantur, diuinamq; iure merito vocant: Christianam autem sapientiam, vt superstitionem insectabantur: quo quidem apparet eos Andabatarum more contra veritatem depugnasse, quasi cæca vulnera offerentes ei, quam traditam à suis venerarentur, adorarent, suspicerent, diuinos qui de ea loquerentur, prædicarent: proponenda sunt pauca ex his, quæ scripsit ad alia pressius in libro de Tribus hypostasibus, inscribens eum, περὶ τῶν τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων, De tribus principalibus hypostasibus, vel, tribus Imperatricibus subsistentiis, illis scilicet tribus regibus, de quibus egerat in Epistola Plato. In eo libro asserit, Mentem à summo Bono generari, à Mente Animam mundi, id est, Spiritum ipsum. At Primum appellat supremũ, Vnum dicens, ascendendum esse μέχρι τοῦ ἀκροτάτου, καὶ ἑνὸς καὶ πρώτου, Vsque ad altissimum, & Primũ. Ab Anima dicit omnes animas natas, vt postea latius ostendemus. De ipsa verò Mente loquens, in omnem mundum, magnitudine, & pulchritudine, & ordine, motúque perenni insignem hortatur respicias. Tum Deos in ipso perspicuos, alios obscuros Dæmonas, animalia quoque & plantas. Ad eius item archetypum, verioremq; mundum ascendens, omnia ibi cernas intelligibilia, & in ipso sempiterna, vt in propria sapientia, & vita, exponens, vt reor, & vsurpans illud Ioannis, Quod factum est, in ipso vita erat. Plotinus autem ea fuisse ἐν οἰκείᾳ συνέσει, καὶ ζωῇ, in sapientia sua domestica, & vita. Tum prosequitur, καὶ τούτων τὸν ἀκήρατον νοῦν προεστῶτα καὶ σοφίαν ἀμήχανον: Et horum omnium principem, ac præfectam Mentem, & incomprehensibilem sapientiam. videlicet illius intelligibilis mundi, & Idearum. Quod idem sonat, atque quod alibi sæpe locutus est, Esse mundum intelligibilem, & Ideam mundi, ipsam Mentem. Audisti sapientiam ineffabilem. Prosequitur hunc Deum & Mentem esse magnum, cui cùm contemplator appropinquaverit, ζητεῖ τίς οὖν ὁ τοῦτον γεννήσας, ὁ ἁπλοῦς, καὶ ὁ πρὸ τοιούτου πλήθους, ὁ αἴτιος, καὶ τοῦ εἶναι, καὶ πολλὸν εἶναι τοῦτον ὁ τὸν ἀριθμὸν ποιῶν: Quærit quis hunc genuerit, respondetq; simplex, & ante talem multitudinem, Autor & essendi, & vt magnus esset is, qui & numerum faciat. Pater scilicet & principium Filij, vt nostri & Græci: simplicissimus, ipsa Vnitas, & quòd cum eo Pater omnia genuerit, fœcunditatem scilicet omnium formarum, ac specierũ, & quòd omnia complectatur, cuncta continens, in amplexu suo, sapientiæq; pelago. Hanc esse priscorũ Theolo-

Pagani veritatẽ Christianam insectabantur, cuius mysteria latebãt in scriptis Platonicorũ.

Liber Plotini de trib. hypostasibus.

Ascendendũ ad altissimum & primum.

Ioan. 1.

Mens, mũdus intelligibilis, & Idea mũdi.

Deus omnia suo quasi sapiẽtiæ pelago complectitur.

A Theologiam, è quibus Parmenides tres illas hypostases exquisitius ab inuicé separauerit, Primum appellantem, ipsam principalem Vnitatem: Secũdum Vnum multa, vt postea dicemus: Tertium, Vnum & multa. quorum rationes libro secundo reddentur. sicq́; consentire Parmenidem φύσεσι ταῖς τρισὶν, Tribus naturis (sic enim loqui consueuerant) Anaxagoram autem Mentem puram, & intemeratam statuentem, primatũ rerum posuisse simplex, & separabile, ipsum Vnum: Heraclitum quoque ipsum Vnum agnouisse sempiternum, & intellectuale: Empedocli materiam fuisse quatuor elementa, amicitiã ipsum Vnum, incorporeum quidem, quoniam elemẽta corporea. Denique veteres præcipuè, qui Pythagoræ, & Pherecydi successissent, huic supremæ, simplicissimæq́; naturæ, cùm primis incubuisse, sed alios sensa sua scripta reliquisse, alios non scribẽdo, sed in cõmuni sermone tradidisse, esse videlicet vltra ipsum Ens, τὸ ἓν, ipsam Vnitatem, sequi deinceps τὸ ὂν, κỳ νοῦς, id quod vocatur Ens, & Mens. Tertia iam animi natura Ac quemadmodum ea terna inueniantur in natura, sic arbitrandum esse apud nos. In libro quoque de Generatione, & ordine eorum, quæ post Primum, dicit ipsum Vnum, videlicet Patrem, genitorem esse τοῦ ὄντος, ipsius Entis, nimirum Mentis, hancq́; esse primam generationẽ. Nam cùm sit perfectissimus ipse Genitor, qui neque quærat, neque habeat, neque indigeat, vti superius monebat, summáque eius vbertas genuerit alterum Genitum quidem, in ipsum conuerti Genitorem, ac repleri, Genitumq́; esse in eum respicientẽ: κỳ νοῦν, ὄντος, huncq́; esse Mentem. Hæc & id genus præclara multa, eo & sequentibus libris Plotinus

B docens ipsum Primum esse sibi copiosissimum, vberrimum suæ bonitatis fontem: etiam simplex, & primum omnium, appellatum τὸ ἐπέκεινα οὐσίας, vltra substantiam, scilicet vltra Mentem, quæ dicitur Substantia, & Ens: Quòd sit principium ingenitum, & perfectissimum omnium, prima virtus, & potentissima, quam omnes aliæ virtutes imitentur: & quòd δεῖ δὲ καὶ τιμιώτατον εἶναι τὸ γεννῶν τὰ ἐφεξῆς, δεῖ δὴ καὶ τιμιώτατον εἶναι τὸ γεννώμενον, καὶ δεύτερον ἐκείνου τῶν ἄλλων ἄμεινον εἶναι. Oportet pretiosissimum esse quod gignit posteriora, oportet pretiosissimum esse genitum, & secundum ab illo, omnibus rebus melius, proles scilicet prima omnium, meliorq́; , vt Chaldæus dicebat: idem esse Mentem & ipsum Ens: & quod ait in libro de Bono, intelligibilia non esse extra Mentem: Hanc vnam naturam nempe Mentem esse omnes res: Esse τὴν ἀλήθειαν, veritatem, quemadmodum ipse locutus est in mundo: Esse Deum magnum, eam naturam, καὶ θεὸς δεύτερος, & secundum Deum, proferentem, & ostendentem seipsum, anteaquam videat illum: Esse regem, nõ rerum à se exterarum, sed iustissimo, naturalique imperio, & vero regno. ὁ τῆς ἀληθείας βασιλεύς, vtpote rex veritatis, Vt in nostris litteris extat, & Dominus vniuersi, secundum naturam γεννήματος, καὶ θείου τάγματος, prolis & diuini ordinis, Rex regum, & Pater Deorum iustè appellatus. In libro autem de Pulchritudine intelligibili, Sapientiæ, inquit, magnitudinem, & potestatem quis perspiciat? quoniam secum habet, & fecit entia, seu res, & omnia consecuta sunt cum ea, & ipsa est, quæ sunt & fuerunt cũ eo, & substantia illic est sapientia. Pluráque alia diuinissima, in quibus etsi possunt esse

C (neque enim est, cur absolutam inuiolatamq́; Theologiam, quemadmodum à nostris, ab illis expectes) quæ limam non respuant, eò tamen scopus intendit, vt omnium sæculorum sapientia, quæ nouissimis diebus, ruptis omnibus claustris inundauit in orbem terrarum, eorum testimoniis appareat. Ecce enim Plotinus, maiores Græciæ Philosophos, ipsam Vnitatem, primum principium, altissimumq́; , Diuinitatem fatetur sensisse, deinceps Mentem. Sic apparet Christianam religionem vetustissimam esse, reuelatam postea, exhibitamq́; passim omnibus, vel pueris, & fœminis, quæ quondam apud solos Philosophos, nec perfectè intellecta, latitaret. Præclara verò sunt & illa, quæ in libro de Ideis, An sistendum sit, vbi Mens, an ad id, quod est vltra Mentem, sit procedendum. Mens, inquit, præfuit principio primo, tanquã in vestibulis ipsius Boni, annuntians in ipso omnia, tanquam τύπος, forma, aut imago illius, magis in multitudine, quàm ipsum quod manet in Vnitate. Considerandamq́; Mentis huius naturam, quam ratio pronunciet esse τὸ ὂν ὄντως, καὶ τὴν ἀληθῆ οὐσίαν, verum Ens, & veram Substantiam. Eandem esse χορηγὸν τῶν λόγων, quasi dixeris, fontem rationum, & quod verè intelligat ea, quæ sunt & intelligendo creet. Esse igitur eam τὰ ὄντα, ipsa entia. Hæcq́; esse ante mundum, Ideas nempe, non figuras, aut imagines ab aliis rebus nascentes, sed ἀρχέτυπα, καὶ πρῶτα, καὶ νοῦ οὐσίαν, Archetypa, & prima, & Mentis substantiam. Eóque infert, νοῦς μὲν δὴ ἔστω τὰ ὄντα, Mens igitur esto ea, quæ sunt. Eandem Mentem pronuntiat, non simul, ac aliquid cogitauerit, aut in-

Parmenides circuitione mysteriũ triadis explicare conatus.
Anaxagoræ sententia.
Heracliti sententia.
Empedoclis opinio.
Pythagoræ & Pherecidis decreta.
Pater, genitor entis.
Mens substãtia & ens.
Mentem, esse res omnes.
Rex veritatis, & dominus vniuersi.
Præclara de Deo eulogia.
Omnium sæculorum sapiẽtia, nostris sæculis apparuit lucidissima, quæ perobscura fuerat.
Christiana religio vetustissima.
Mens omnia in Bono annuncians, tãquam imago illius.
Mens, verum ens, & vera substantia.
Mẽs, fons rationum.

tellexerit, continuò creare, neque enim cùm Deum cogitasset, factum est videlicet aliquod astrum, neque statim, vt motum cogitasset, creatus est. Quo declaratur, non omnẽ eius intellectionem, esse creationem, sed duntaxat cum vult. De eadem in libro de Generibus entis loquens, Aspice, inquit, in hac magna Mente, & incomprehensibili, non πολυλάλῳ, multa loquente, & verbis creante, sed πολυνῷ, multa intelligente, id est, sapientissima, quomodo omnia sunt ex ea. Estq; ἓν καὶ πολλά, Vnum & multa. Hæcq; multa, inquit, sunt vires admirandæ eius, non debiles illæ quidem, sed puræ, maximæ, conglobatæ virtutes, aut vires veræ. Neque hæ vsque ad certum modum procedentes, ἄπειρον τοίνυν, καὶ ἀπειρία καὶ τὸ μέγα, Infinitas igitur ipsa, & immensitas, & magnitudo. Hæc magnitudo cum pulchritudine substãtiæ, quæ est in ipsa, & splendore, & lumine. Ex quibus Plotini verbis, ipso auro pretiosioribus, fit perspicuum, Mentem esse ipsam rerum vniuersalem, spiritualiter, formaliterq; substantiam: esse sapientiam infinitam, esse omnia, sed formaliter, virtualiter, originaliter, diuino, & ineffabili modo. Esse imaginem, & speculum Bonitatis, vt est apud Sapientem, esse veram substantiam. Res nostras præ illa esse vti simulachrum, sicut mens nostra, est eius imago. Et quod maximè obseruandum, figendumq; in pectore, colliges ex Plotino, Ideas nil aliud esse, nisi vires illius sapientiæ infinitas, immensas, admirandas, quibus in omnia tendit eius ineffabilis inuentio, & molitio, vt his viribus, omnia creata, & creanda contineantur. Ea causa est, quòd cùm multa sint Hebræis nomina diuina, illud in creatione Moses vsurpauit, quod designat fortitudinem, potentiam, Elohim. Illa igitur multa, quæ sunt in eo, sunt Ideæ. Ideæ autem sunt vires eius ineffabiles, immensæ, fontes fœcundissimi, formæ primæuæ, in vnam diuinitatem consentientes. Non enim, etsi multitudinis nomine nuncupantur, sunt multæ: sed multæ sunt, & Vnum. Is est verissimus, optimusq; Idearum sensus, dignus qui recipiatur, & inter principia rerum primo loco habeatur. Quanquã non erunt duo principia Deus, & Idea, nisi quadam consideratione.

Mens, cùm vult, creat.

Mens, rerum vniuersalis, spiritualis, formalisque substantia.

Mens, imago & speculum bonitatis.

Mens nostra, imago Mẽtis diuinæ.

Ideæ, vires infinitæ sapientiæ Dei.

Ideæ, quanã sint.

Deus et Idea non sunt duo principia.

Ex Theologia Chaldæorum apud Sibyllas, de Prole diuina, quòd sit Regina mundi visibilis, & inuisibilis: & quòd à Patre princeps constituta. Ex quibus est conformatio & comprobatio eorum, quæ superius Platonici dixerunt.

CAPVT XXI.

EX CHALDAEORVM Theologia sunt etiam Erythreæ Sibyllæ testimonia, quæ Chaldæa fuit, filia, vt fama est, Berosi Chaldæi, appellata fortasse Erythrea, nõ ab Erythris Ioniæ vrbe, sed à sinu Persico, & mari rubro, quod vsque in Persas & Indiam pertinẽs, Erythræum, siue rubrũ vocatur. Potius autem ab Erythro rege, vt duces Alexandri testabantur: cuius sepulchrum eo in littore ad veteris regis memoriam conspiceretur. Hæc præclara edidit oracula, vt & claritate, & numero carminum cæteras omnes tum Sibyllas, tum Prophetas antecesserit. Nullus enim prophetarũ tam clarè & apertè de Filio, & Genitore, de creatrice Mente, de rebus ab ea gerẽdis, humana natura, diuinitati cõiuncta, scripsit. Cuius cùm ad manus Romanorũ carmina peruenissent (neque verò omnia peruenerunt, sed vix minima pars) non intellecta, vt quę ad res eorũ non pertinerent, sæpe peruersè interpretabantur. Eadem igitur ea, pluribus eius oraculis omissis, cecinit de Mente, atque Magi: vt omnibus è locis fiat perspicuũ, Mentem à Græcis vsurpatam, ascitamq; ad rerũ creationem, non fuisse, nisi eundem, quẽ posteriora sæcula confessa sunt creatorem: cuius laus & gloria, & diuinitas, ac maiestas semper celebris, semper nota terris fuit, sed vt Dei, non vt filij Dei, nisi longè paucis. Oraculũ Magorũ dicebat Patrem omnia patrasse, & Menti, quæ prima celebretur à mortalibus, tradidisse, scilicet Patrem per suam hãc prolem esse creatorẽ, tradentem ei totã potestatem, autoritatemq; creandi, altero dante, altero recipiente. Sic & principium rerũ à Genitore Mentem constitutã. Peculiareq; est eius oraculi testimoniũ, imperatorem mundi esse Filium, esse Mentem: sed imperio accepto ab alio, nempe à Genitore: ob quã causam eum dicebat omnia perfecisse. In eo igitur est filij diuinitas, vt tum sit à Patre genitus, tũ omniũ rerũ creandarũ ab eo quondam, postea conditarum, imperiũ acceperit. Hoc clamãt nostræ litteræ, docẽtes per hunc creatas esse res: hunc iudicẽ viuorũ, ac mortuorũ à Patre

Sibylla Erythrea vnde denominata.

Oracula Sibyllæ Erythreæ de filio dei.

Romani, carmina Sibyllæ non intellexerunt.

Imperator mundi, filius. Ioan. 1. Math. 28.

A Patre cōstitutū. De se'q; ille ipse, Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra. omnia concordia, mirabilesq; omnium sęculorum consensus. Quod diuinum Magorum prædicabat oraculum, quod Plato, Platonicique omnes, non ita fortasse cognitū ante Christum fuisset, donec præsentia eius fecit clarissimum. Sibyllam igitur Chaldæam eadem prædicantem, & totam hanc Diuinitatem duobus carminibus exprimentem, audire iucundum est. Nam cùm de Patre Deo, à quo principium carminis fuerat auspicata, plura dixisset, sicut Magi, adiungens eius ad Filium maiestatem, protulit,

Sibyllini versus.

Παντοτρόφον κτίστην, ὅστις γλυκὺ πνεῦμα ἅπασι
Κάτθετο, ἡγητῆρα θεῶν πάντων ἐποίησε. Id est,
Diuorúmque ducem, & qui cuncta aleretque, crearetque,
Instituit, dulcem qui vitam homini dedit omni.

Duo sunt in hoc carmine, quæ Christiani, id est, patefactæ, & notæ Mentis adoratores cognoscentes, mira lætitia exiliant, omnibus gaudiis incessant. Clamat Sibylla Patrem dulcem omnibus vitam dedisse. Oraculum Magorum, omnia Patrem perfecisse: Theologia Hebræorum, Qui fecit cęlos per intellectum: Theologia Christiana, Patrem vocat creatorem cæli, & terræ. Multa id genus Platonici. Prosequitur vates, Constituit eum παντότροφον κτίστην, Creatorem, fouentem, sustinentemq; omnia, alentem cuncta. Eundē dicit à Patre datum principem, & imperatorem Deorum, quasiq; regem corporearum, incorporearumq; rerum. Quod & Hebraica Theologia semper respiciens, vocat eundē

Conciliatio doctrinæ Christianæ cum oraculo Sibyllino.

Psal. 135.

Dominus exercituum, Deus.

B Dominum exercituum, quasi regem, ac principem, ductoremq; Deorum, quos Angelos, & Deos appellat. Chaldæus igitur, Omnia perfecit Pater, tradiditq; Menti secundæ, quam credunt, dicuntq; primam omnes homines. Græca Theologia, autorem & creatorem, & omnis ordinis inuentorem, terram informem, formis decorantem, Mentem siue Intelligentiam prædicabant. Hebræa Theologia, præter alia, hunc vocat Spiritum, super Chaos operantem: tum ait eadem, Qui fecit cælos in intellectu. quod sonat, per Intelligentiam. Nam apud Hebræos In, est Per. Idemq; dicit Græcus, atque Hebræus. Idem apud Græcum νοῦς, Intelligentia, atque Hebræum, Spiritus super aquas, & Intelligentia creans cælos. Nouissima Theologia, totum vulgata per orbem, quoties hæc prædicat? Considera, & confer hoc oraculū cum magni Pauli dicto. Cui enim, inquit, Angelorum aliquando dixit, Filius meus es tu, sede à dextris meis? Sibylla verò, Constituit eū pater ἡγητῆρα, principem, regem, ducem Angelorum, id est, Deorum. Dij enim apud Hebræos & nostros Angeli vocantur. Vt illud, Minuisti eum paulominus ab Angelis: Hebraicè ab Elohim, id est, Dijs. & illud, In conspectu Angelorum. in Hebræo, In conspectu Deorum. Aspice diuinitatem, maiestatemq; Filij à diuinitate Genitoris non separatam. Duos hi omnes fatentur, vnum tamen ostendunt. Vt nisi sit in dictis eorum altissimum mysterium, sit necessariò contradictio. Chaldæus omnia perfecisse Patrem, ac Filio, qui Mens prima sit, dedisse. Vates autem, Patrem, dulcem spiritum, dulcem animam omnibus infudisse. Post, omnium creatorem, & alumnum illum, Secundum, vocat. Duos ergo,

Psal. 135.

Gen. 1.

Hebr. 1.

Psalm. 8.

Hebr. 2.

C & vnum. Nam vtrique dant rerum creationem. Planè igitur, omnem filij diuinitatem, autoritatem, ac facultatem venire à Patre tradiderunt. Quoniamq; vtrunque vocant vitarum datorem, eorum apertè coniungunt diuinitatem, coniunctamq; vociferantur, & adeò coniunctam, vt omnia habuerint duo principia, veluti vnum, duos creatores, quos ob id coniunctissimos, vnissimosq; asserunt, quia non possunt esse duo mundi creatores. Si enim dat cunctis dulcem spiritum ipse Pater, iuxta Sibyllam: & si Pater omnia perfecit, iuxta Magos: quid restat Menti secundæ? Atqui eidem Mentem declarant creatricē. Videbant igitur, aut auditam prædicabant coniunctissimam substantiam & diuinitatē, Confessiq; sunt filium Regem Deorum, creationis Principem, sed eius à Patre genitam substantiam, & autoritatem. Totáque deducitur Theologia ex hoc oraculo. Magi nomē Patris vsurpant, eo primam illam dictatricem, genitricemq; Mentem nuncupantes. Quę si Pater est eorum testimonio, certè propter eum, quem genuit. Sic æterna generatio. Tum autoritatem quandam maiorem, gradumq; inter illos ostendunt, dum alter dicitur Pater, dicitur Primus, dicitur tradere creationē alteri, constituit eum omnium creatorem. Iungunt autem diuinitatem, & substantiam, quia iungunt creatorem. Si enim esset seiuncta substantia, etiam autoritas, & facultas: aliudq; fieret ab vno, aliud ab altero. Sed cùm rerum creatio sit opus eminentissimum, si tantum à Patre id fit, quàm à Filio, necessariò sunt vna substantia, vna autoritas, potestas vna, vnū imperium, vna diuinitas.

Coniuncta diuinitas Patris & Filij.

Vnde ducatur tota Theologia.

Quidquid enim fit ab vno, fit item ab altero. Quod fieri non posset, nisi esset vnum. Sic erant in antiquissima Chaldæorum Theologia Pater, & Filius. Et lumen, quod postea in immensas excreuit flammas, tunc quasi in crepusculo scintillabat. D

Fidele esse Magorum, Sibyllarumq́ testimonium.

CAPVT XXII.

Chaldæi & Hebræi, soli sapientes, vel teste Apolline.

SI QVIS autem esset, cui forsan incredibile videretur, hæc à Magis, & Chaldæa Sibylla dicta, & cognita fuisse: is si libros Platonicorũ, dictis, ac Theologia istorum Magorum refertos legerit, consideraritq́ ea, quæ superius ex eis adduximus, certè non dubitabit. Tum solos Chaldæos, & Hebræos Apollo testatus est fuisse sapientes: μοῦνοι Χαλδαῖοι σοφίαν λάχον, ἠδ' ἄρ' Ἑβραῖοι: Solis nosse datum Chaldæis, atque Hebræis. Nec aliunde euenisse putes, vt hi potissimum cognouerint ortum istius magnæ Mentis, diuinæq́ prolis, creatricisq́ Intelligentiæ, quàm ex antiqua eorum Theologia, quæ prædicabat apertè, *fore, vt filius* ille Dei, omnium rerum creator, venturus esset aliquando in mundum, ostendendumq́ ipsis Magis super hac re signum de cælo. Itaque in eorum Theologia, quæ referta esset oraculis de Filio Dei, & tempus aduentus declarabatur, & signum, quod locum indicaret ostendendum cælitus. Propterea vigilantissimè obseruabant, totumq́ ea fama Orientem repleuerant, vt Suetonius in Vespasiano, & Tito testatur. Præceperatq́ Sibylla, vt in cælo signum conspicati, ducem stellam sequerentur, regemq́ magnum adorarent. More autem gentis suæ adorarent. Nemo autem apud Persas salutabat Regem, nisi muneribus allatis. Munera erant, quorũ regio esset ferax. Itaque & illi, quoniam auro propter vicinam Arabiam, & thure, ac myrtha abundant Chaldæi, & Persæ, his oblatis, regem illum Deorum, creatorem mundi, filium Dei, primam Mentem, adorauerunt. Sed testimonium Theologiáque Magorum, etiam nostris litteris & Platonicorum est clarissimum. De quibus satis erat superiore loco dixisse: sed ideo repetere rationem super eorum Theologia placuit, quod de Sibylla, quæ & ipsa Chaldaicæ Theologiæ est vates, esset dicendum. Vera igitur esse, ac fidelia testimonia istius vatis, clarissimum est. Nam Romani, gens scilicet nondum Christi religione imbuta, earum libros Romam deportatos, in Capitolium collocarunt. Quorum inspiciendorum potestas facta est postea Lactantio, propter Constantini Imperatoris familiaritatem, vt quòd præceptor esset Crispi filij. Ea testimonia à doctissimo, eloquentissimóque viro fidelissimè referri, credendum est, propter summam eius probitatem, & doctrinam, quam vtranque & libri eius locupletissimè testantur, & quòd filij Imperatoris ascitus esset præceptor. Sed luculentissimum est apud Marcum Tullium super hac re testimonium, primùm de ordine carminum istius vatis, tum eo ipso, quod his cõprehenderetur. Attestabiturq́ Tullius dictis, & oraculis Sibyllæ, scribens de eo diuinationis genere, quod afflatu diuino fieret, quem illi Insaniam appellant: volensq́ morem Academię secutus id destruere, plura dedit nobis indicia, & argumenta super his carminibus. Primum testatur ea carmina fuisse contexta per ἀκροστιχίδα, id est, cùm deinceps ex primis cuiusque versus litteris connectitur, ac dissultat aliquid. Asseritq́ idem in versibus Sibyllinis ex primis litteris cuiusque versus, omne carmen prætexi. Confer igitur hoc eloquentissimi viri testimonium cum carmine Erythreæ Sibyllæ, quod cecinit de extremo iudicio, rebusq́ nouissimis, quod est nunc ferè notissimum, & ab Augustino in libris de Ciuitate Dei refertur. Ibi videbis ex primis litteris cuiusque versus totius carminis, colligi Græce, Ἰησοῦς Χριστὸς, σωτὴρ, θεοῦ υἱὸς, σταυρός Iesus, Christus, Seruator, Dei filius, Crux. Sed audi, quid idem in dictis Sibyllarum deprenderit. Quorum, inquit, carminum interpres, nuper falsa quædam, hominum fama dicturus in Senatu putatur, eum, quem reuera Regem habebamus, appellandum quoque Regem, si salui esse vellemus. Audite inquam quid Sibylla vaticinata Romanis esset: Eum, qui reuera, qui solidè, eorum Rex esset, appellandum quoque, adorandumq́ vti Regem, si vellent esse salui. Idq́ Sibylla prædixerat futurum paulò post ea tempora, cùm Marcus Cicero hæc scriberet. Erat autẽ eius oraculi publica fama. Etenim ait, Hominum fama est, interpretem carminum Sibyllinorum, necessariò dicturum falsa in Senatu, videlicet de Rege Romanorum, quem appellare Regem,

Sibylla Stellã prædixit de qua. E

Libri Sibyllini Romæ asseruati in Capitolio.

Vide Lact. lib. 4. cap. 6.

Lib. 2. de Diuinatione. F

Versus acrostichi.

Vide August. de ciuitate Dei 18. cap. 23.

Eusebium in τῷ λόγῳ βασιλικῷ

Oraculum Sibyllæ publicè cognitum.

Rex Romanorũ, Christus.

A gem, Romanos oporteret, si vellent esse salui. Hæc erat fama hominum, oraculumq; multis erat notum, falsum autem ab eisdem putabatur, quia nunquam fore credebant, vt esset Rex vllus Romanorum, quorum res esset publica, à quo salui Romani fierent. Hæc autem scribebat Marcus post mortem Caij Cæsaris, paulo ante Triumuiratum. Hoc tempore scribens dicebat, Quorum interpres, nuper falsa quædam dicturus in Senatu putatur de Rege Romanorum. Obserua tempus. Dixit enim, Nuper dicturus putatur, indicans proximum esse tempus, cùm lectis carminibus Sibyllinis in Senatu, ab interprete ostenderetur ex illis quidam Romanorum Rex, quem appellare, & fateri Regem Romanis necesse esset, si vellent esse salui, id est, à Seruatore redimi. Et quanquam erat certa temporum sublata definitio, id tamen tempus istius Regis, Sibylla constituerat, vt Romani & ipse Tullius intelligere potuerint, sub ea tempora eum oriturum. Vnde enim hominum fama ex carminibus manasset, nuper ex his Regem proferendum? Legebantur enim ea iuxta tempora, & olympiadas, quas describebat etiam Sibylla. Et forte talem olympiadem Sibylla istius Regis declarauerat, vt non multo post tempus suum, Marcus, cæteríque cognoscerent, hunc Regem ex carminibus illis proferendum, ac monstrandum, non illum quidem multo pòst futurum, sed iam ferè præsentem. Itaque idem concludens, & detestans Regem, quippe qui reipublicæ partes tueretur, ait, Cum Antistitibus agamus, vt quiduis potius ex his libris, quàm Regem proferant, quem Romæ posthac nec Dij, nec homines esse patientur. Non intelligens

Quo tempore Cicero de diuinatione libros scripsit.

Christus, paulo post Ciceronis mortem natus.

Christo rege, salus expectabatur.

B videlicet, quem Regem Sibylla dixisset. Prædixerat autem Regem, non per quem euertenda Respublica esset, quod Cæsar, & Augustus fecerunt, sub quibus crudelissimæ proscriptiones, & ciuium Romanorum miserabiles cædes extiterunt: sed per quem salus esset Romanis præstanda. Eóque Seruator, & Salus à Sibylla vocabatur: præstanda autem, si eum Regem cognoscerent, & appellarent. Tale oraculum etiam Magi, quo ferè tempore Marcus hæc scribebat, cognoscentes, hunc ipsum Regem, & appellarunt Regem, & adorauerunt. Dixit autem Marcus, Nuper. Ab eo autem tempore, quo hæc scripsit, ad Christum natum, viginti plus minus anni interfuerunt. Propterea dixit, Posthac. Prædixerat ergo Sibylla Regem Romanorum, qui Reges ipsi cæterorum essent, non multò post ea tempora oriturum, post scilicet bella ciuilia, post pacatam rem publicam, & pacem vsquequaque partam, & omnes gentes à Romanis subactas. Romæ fama increbuerat, quendam Regem ex carminibus Sibyllinis esse monstrandum: Cernéque, vt concordes fuerint, & Magi in agnoscendo eo, & Sibyllæ in prædicendo. Et forte idem oraculum eiusdem Sibyllæ erat apud Chaldæos. Babyloniam nanque Sibyllam Erythream fuisse multi autores sunt. Vnáque & prior Sambethe è decem Sibyllis, de Perside dicitur fuisse. Sed clarius, vt in suo fonte habebatur apud Chaldæos. Propterea toto Oriente, sicut & Romæ & in Iudæa, vt Iosephus est autor, hæc fama de magno quodam Rege vulgata fuerat. Non solùm autem de Rege plura fuerat vaticinata Sibylla: sed etiam easdem circunstantias adscripserat, quas & Esaias, Reditura aurea sæcula, pacem vbique futuram. Quæ cùm Virgilius quoque

Natus Christus, restinctis ciuilium bellorum incendio.

C in carminibus Sibyllinis legisset, eadem qua Tullius inscitia ascripsit homini, quæ de Deo canebantur. Sic & Tullius suspicatus hominem fore hunc Regem, in eum destomachatus est, & in carmina Sibyllina, quæ de eo vaticinarentur. Ex his igitur, & Theologia Magorum & oracula Sibyllæ sunt probata, & fidelia, omniáque mirabiliter consentiunt. Ex Sibylla quoque ratio succedentis ab antiquissimis patribus in posteros doctrinæ maximè confirmatur. Vna enim Sibylla Chaldæa, vel de Perside, innumerabilia de Christo & eius aduentu vaticinata dicitur, ex successione Noë vocata, vt dixi, Sambethe. Viginti quatuor libros fertur scripsisse. Suidas autor. Et Constantinus Imperator, cùm apud Virgilium carmina Sibyllina deprehendisset, obstupuit, eóque testimonio comprobauit, quæ de Christo Sibyllæ vaticinentur, à Christianis non fuisse conficta. Atque in hunc modum loquitur: Sibylla igitur Erythrea, quæ se sexta ætate post diluuium fuisse dicit (hoc est, sexcentesimo anno) Sacerdos Apollinis erat, ferens diadema æquè, atque is Deus, quem ea coleret, & tripoda custodiens, circa quem anguis erat obuolutus, respondebatq; sciscitantibus, huic cultui & dementiæ à parentibus addicta, in qua præter furores incompositos, nihil præterea venerandum cerneres, iuxta ea quæ de Daphne feruntur. Ea igitur intra adyta ineptæ superstitionis ingressa aliquando, diuinóque afflatu mysteria Christi, expressione litterarū ἥτις ἀκρόςιχις λέγεται,

Virg. 4 ecloga de filio Pollionis male prædixit quæ de Christo solo intelligenda verè fuerant.

Sibyllæ Persicæ vaticinia de Christo seruatore.

quæ dicitur Acrostichis expressit. Productisq; carminibus illis, quæ superius dixi, prosequitur Constantinus: Et hæc vtpote virgini diuinitus datum fuit vaticinari. Beatam ego censeo, quam Seruator suæ de nobis prouidentiæ vatem elegerit. Sed plerique fidem abrogant, Sibyllam quidem Erythream fatentes fuisse, hæc autem carmina ab aliquo è nostris fuisse conficta, qui poëticæ non esset ignarus, adulterináque esse, inscripta Sibyllæ, quòd vtiles ad vitam sententias contineant, à voluptatibus ad modestiam auocantes. Sed in propatulo veritas est, collectis diligenter temporibus, à nostris hoc poëma post aduentum Christi, & mortem non fuisse scriptum: falsóque ei detrahi, quando tot annis antè editum est à Sibylla. In confesso enim est Ciceronem hoc poëma vidisse, & transtulisse in linguam Romanam, scriptisq; suis adnumerasse. Hunc autem ab Antonio occisum Augustum Antonio superstitem fuisse, qui sex & quinquaginta annis imperauit. Huic successit Tiberius, cuius tempore, Christi illuxit aduentus, id est, religionis eius fuit incrementum, ἥτε νέα τοῦ δήμου διαδοχὴ ζεύξη, nouáque populi extitit successio. De qua eminentissimum Latinorum vatum arbitror locutum: Iam noua progenies cælo demittitur alto. Hæc omnia Constantinus Imperator in oratione, de Religione Christiana. Examinatq; totum carmen Vergilianum è sexta Egloga. Obseruaréque operæpretium, quòd in vltimo carmine, quod per præpositionem de Christo contexuit Sibylla, nouissimè sunt hi duo versus:

Augustus Octauius quot annos imperarit.

Οὗτος ὁ νῦν προγραφεὶς ἐν ἀκροστιχίοις θεὸς ἡμῶν,
Σωτὴρ ἀθάνατος, βασιλεὺς ὁ παθὼν ἕνεκ᾽ ἡμῶν. Id est,

Is nunc præscriptus per singula carmina noster,
Est Deus, est seruans Rex, passus pro crimine nostro.

De Verbo diuino, & quo modo sit Lumen de lumine, ex Mercurio.

CAPVT XXIII.

THEOLOGIA quoque Ægyptiorum complura continet de æterna Mente, ipsóque Patre ingenito testimonia. Nam Mercurius non Mentem modò, iuxta vniuersam Platonicorum, priscorumq; Theologiam, progeniem illam diuinam nuncupat, sed etiam eo ipso nomine, quod celebre est, ac tritum in nostra Theologia, Verbo. Scripsitq; de eo antequam ipsum Verbum venisset in mundum, stupēda: vt apud eum omnē ferè reperias religionem. Mirabiliter cum Chaldæis congruit, verbis humanis explicans rem æternam, & incomprehensibilem: ὁ δὲ νοῦς ὁ θεὸς ἀρρενόθηλυς ὤν, ζωὴ καὶ φῶς, ἀπεκύησε λόγον ἕτερον νοῦν δημιουργόν. Hoc est, Intelligentia illa Deus, cùm maris, ac fœminæ vim haberet, & vita, & lumen esset, genuit Verbum, alteram, scilicet Mentem opificem. Hæc enuntiat antiquissima Ægyptiorum Theologia. Ex multis autē vetustissimi Theologi dictis, pauca nunc cito, vnde liceat de tota re diiudicare. Audis eum commemorare similiter, atque Chaldæum, duas Mentes, quasi duas Christianorum personas. Et vt rudes doceret, quomodo potuerit Pater generare, testatus est eum eadem vi præditum ad gignendum, qua sunt mas, & fœmina separatim. Quod quidem vocibus humanis, remq; corpoream sonantibus abusus, dixit, vt erat veteris Theologiæ mos. Neque enim potest in sensus humanos cadere, vt Mens gignat Mentem, cùm in omnibus animantibus procreandis, vtraque vis sit necessaria. Æternæ autem generationi, & incomprehensibili, remotissimæq; ab oculis natiuitati, potius congruunt exempla nascentium, rerum inanimatarū, quæ, vt altera ex alteris nascuntur, in plerisque tamen sola, & vna res est generans. Nullum est autem aptius, clariusq; exemplum, quàm vitæ, & luminis. Contemplare igitur, & suspice altissimum mysterium, profundissimumq; sacramentum, quo omnia de æterna generatione declarantur. atque in nouissima hac, redditáque mundo cælitus Theologia prædicat cælestis Sapientia, quomodo à Patre æterno, Filius æternus generetur, dicens, Lumen de lumine. Mercurius autem ait, Patrem, quia lumen sit, genuisse, & peperisse Filium. Ergo talem generationem, & ortum nobis illius æternæ Mentis ostendunt, qualis est immensæ lucis ex immensa luce, purissimi luminis ex lumine purissimo, diuersissima nostra, atque illius æternæ Mentis procreatione. Ac quoad ex visibilibus exemplis licet res ęternas capere cogitando, sola propemodum quadrat generatio lucis ex lu-

Mercurius Trismegistus, vtitur nomine Verbi ad Mētem significandam.

Duæ Mentes quid apud Trismegistū.

Abusus verbis.

A patre æternus filius æternus genitus.

Exemplis visibilibus inur-

sibilia capienda.

A ex lumine, ad æternam illam intelligendam. Diuinus Apostolus, & is qui Sapientiam tantopere celebrauit, vocauit Filium Dei ἀπαύγασμα ἀιωνίου φωτὸς, candorem, siue radium lucis æternæ. Sic Mercurius, vt vides, volens explicare, quomodo Pater generet, lumen dicit eum esse. Agnoscis veterem Theologiam, non aliam fuisse, atque hanc nostrorum sæculorum? Semper enim est veritas, nullo non tempore aliquo modo clarescens. Mercurius etiam eam causam cur gignat Mens mentem, proponit, quòd Pater sit vita. In quo latet profundissimum mysterium. Simul enim lux est Pater, simul vita. Non enim est ista lux, quæ nostris oculis præfulget, sed lux viuens, maxima lux, lux lucens, & viuens, lux cum maxima vita, & aut vita luculentissima, aut viuacissima lux. Nostra lux, est lux tacens, & quasi mortua lux. At neque lumen viuit, neque de lumine manans lux. At in illa luce est vita. Imo ipsa vita est amicta lumine, sicut vestimento. Quod igitur altissima lux, & lucidissima vita est Pater, hoc gignit alteram Mentem, velut alteram lucem. Quoniamq; hæc generatio luci comparatur, indicatur etiam eam esse generantis & geniti connexionem, qualis inter lumen, & lucem. Nunquam autem lux à lumine siue radius à luce separatur: se semper comitantia sunt. Vbique alterum gignit, alterum gignitur. Nec radius sine luce esse potest genitrice, vel genitore, & causa sua, neque lux sine radio: quia nunquam potest lux non generare lumen. Quam enim dabis lucem, non semper fundentem totum lumen? Hæc prædicauit antiqua Theologia. Verba clarent, & exempla. Tum Mercurius tribus nominibus vocat rem generatam,

Veritas semper clarescens.

Pater vita & lux, & vita.

Nostra lux, muta et quasi mortua.

B sicut suis item nominibus Patrem nuncupauerat Patrem appellauerat Intelligentiam seu Mentem: quanquam hoc sit proprium Secundi, vt vidimus. Item Deum cum articulo, & emphasi, quòd principaliter conueniat in Patrem nomen diuinitatis, qui totius diuinitatis est autor. Tum vim gignendi, nomine fictitio, & humanæ consuetudinis expressit: deinde Lumen, tum Vitam, eum esse dixit. Quæ etsi in Filium quoque conueniant, propria tamen sunt ipsius Genitoris. Nam & Filius est Deus. Sed cùm hæc diuinitas generetur à Patre, ille principalius est Deus. Vita quoque & Lumen est Filius sed propriè Pater, vt pateat causa, & vita, & fons diuinitatis. Nomen autem Mentis, propriè congruit Filio, vtpote Sapientiæ. Quod autem totum mysterium complectitur, omnemq; vim, & potestatem filij exprimit, est nomen Verbi, & Opificis. Sunt apud Mercurium paternæ proprietates, est generatio prolis sempiterna. Postremò creatio mundi per eundem Filium. Nam cùm eum appellat λόγον δημιουργὸν, id est, Verbum opifex, noris his nominibus significari autoritatem creandi, atque originem, quam omnis Theologia noua & vetus, summo consensu decernit Filio Dei. Si æternam igitur generationem aspicias, dicitur Filius, dicitur Proles: sin autoritatem, principiumq; creaudi, quod accepit à Patre, vocatur Verbum, & Opifex. Dicitur verbum siue locutio, quasi locutor, & interpres Dei, quasi Dei ad omnia internuntius, aut ratio, & forma, origò rerum creatarum. Hoc & potestas Dei, & autoritas, & missio, & sapientia: Omniáque respiciunt creationem, rerumq; administrationem à Patre traditam Filio. Hoc illud Verbum est, per quod cæli firmati sunt, & per quod cælum stat in æternum. Sic enim canit

Lumē de luce.

Mens, & filius, & sapientia.

C Vates, In æternum Domine Verbo tuo stat cælum. Mirabilis profectò omnium temporum omnis Theologiæ concordia. Quoniam igitur affirmat Vates Hebræus per Verbum Dei factos esse cælos: Verbum autem Dei clamat Mercurius natum, ac generatum à Deo: claret Hebræum prædicasse per generatum à Deo, creatum esse cælum. Et cùm hunc Psalmum & Veteres olim Hebræi, & nunc quotidie canunt in synagogis, certè canunt per Filium Dei cælos creatos. Sic est profectò, velint, nolint, huc veniunt. Magna enim vis est veritatis, quasi quidam rapidus æstus, etiam resistentia ad se rapiens. Potest etiam Verbum Græcè λόγος, interpretari, autore Aristotele, rei cuiusque ratio, & forma & essentia. Filius autem Dei omnium rerum ratio est, & principium: Forma communis, & ratio, & principium: Forma formarum, omnium essentiarum, & formarum inuentio, Idearum regnum, vt Plotinus antè dixit: Forma vastissima comprehensas habens omnium rerum perfectissimo modo rationes, & formas: vt ita ab ea reperiuntur, sicut ab equo equus nasci potest, à leone leo, ab igni ignis, & sicut à particularibus rationibus omnia. Omnis res habet particularem λόγον, qua vnumquodque est quod est, alterumq; potest gignere simile sui. Vna est autem maxima, & omnipotentissima ratio, potens sola quicquid, & quantum particulares omnes, potens sic omnem producere rem, ac si forma particularis esset eius. Ab hac non minus potest homo creari, & ignis accendi,

Verbum opifex.

Magna vis veritatis.

λόγος quid.

λόγος, forma formarum.

quàm ab homine, & igne: Eóque est λόγος, & forma formarum. Prima ratio, qua filius Dei dicitur Verbum scripturis, vnde nata est hæc locutio, congruétior. Est enim verbum Dei, quasi locutio eius, & sermo, missio, interpres, legatus. & solet hebraismus pro denominatis abuti denominationibus, vt Seruatorem appellant salutem, & redemptorem redemptionem. Hac ratione eum, qui loquitur pro Deo, Verbum Dei appellat, & locutionem dicunt, quasi locutorem, & interpretem. Secunda magis apta philosophantibus, rerumq; veritatem indagantibus, locutiones autem humanas in Deo non recipientibus.

De diuino Verbo, ex eodem Trismegisto, & de virtute eius, quòd sit opifex mundi, & quòd nascatur à Patre.

CAPVT XXIIII.

Mēs, et Verbum, prisca et cognita seculis omnibus vocabula. Mens quid. Verbū quid.

PLVRA sunt inclyta, augusta nomina eius, quæ semper cognita, & adorata sæculis omnibus fuit diuina progenies. E quibus duo cumprimis, quorum in omni arcana Philosophia, sacrosancta semper est mentio. Ea sunt Mens, & Verbum. In Theologia, quæ postea cunctis latebris apertis, incognita mysteria cunctis hominibus patefecit, Verbum est frequentius. Apud Philosophos vtrunque tritum, sed Mens vsitatior. Multa igitur præclara, suspiciendaq; tradita sunt ab eis, sicut de Mente, sic de Verbo. Est autem eadem vtriusque nomenclaturæ ratio. Mens diuinam illam, sempiternamq; designat Sapientiam. Verbum Græcè λόγος, est ratio, notio, vis sentiendi. Potuit λόγος quoque vocata esse, vt dixi, perinde quasi forma, Idea. Primus igitur è quibus ad notionem nostrá peruenire potuerunt Trismegistus, locupletissimus testis, & ingens præco fuit eius quod dicitur Verbum: quem secuta tota Græcorum Philosophorum classis, quos & quæ Mercurius scripsit, & alia nobis incognita legisse, verisimile fit, ceu priscorum mysteriorum interpretes, (libenter enim grandia, paucisq; nota, referimus) sæpenumero ipsum illud Verbum suspexerunt, eximiisq; laudibus extulerūt. E multis igitur, vt audito principe, vnde manarint ea, quæ apud posteriores admiramur, noscas, Trismegistus de Verbo hæc dixit: ὁ γὰρ λόγος αὐτοῦ προελθὼν παντέλειος ὢν, καὶ γόνιμος καὶ δημιουργὸς, ἐν γονίμῳ φύσει, πεσὼν ἐπὶ γονίμῳ ὕδατι, ἔγκυον τὸ ὕδωρ ἐποίησε. Quod est, Verbum eius procedés vndequaque perfectū, & fœcundum, & opifex, lapsum in naturam fœcundam, & fœcundas aquas, fecit eos prolificas. Hæc admiranda Mercurij Theologia. Primum procedens Verbum dixit, à suo nempe genitore: perfectum autem & fœcundum & opifex, quia fœcundissimus, creator ditissimus Sapientiæ, copiosissimus rerum thesaurus, infinitæ diuitiæ. Sine enim ipso, nihil factum est, quodcunque factum est. Ipse origo, inuentio, generatio. Cùm quæsieris, vnde facta sint omnia, hoc assignato Verbo, siste gradum, originem rerum veram deprendisti. Nomen Opificis etiam Platonicæ Theologiæ est tritum. Is Opifex mundum creat Platoni. Apud Mosen, & Trismegistum est Spiritus super aquis, eas fœcundans, ex quibus omnia Verbi diuini virtute progenita. prosequitur Mercurius: ἡ οὖν πυραμὶς ὑποκειμένη φύσει, καὶ τῷ νοερῷ κόσμῳ, ἔχει γὰρ ἄρχοντα ἐπικείμενον τὸν δημιουργὸν λόγον τοῦ πάντων δεσπότου, ὃς μετ' ἐκεῖνον πρώτη δύναμις, ἀγέννητος, ἀπέραντος, ἐξ ἐκείνου προκύψασα, καὶ ἐπίκειται, καὶ ἄρχει, τῶν δι' αὐτοῦ δημιουργηθέντων, ἔστι δὲ τοῦ παντελείου πρόγονος, καὶ τέλειος, καὶ γόνιμος, γνήσιος υἱός. Quibus nihil clarius, euidentius de Filio Dei. Latinéque sunt: Pyramis subiacet naturæ, mundóque intelligibili. Habet enim principem incumbentem, opifex Verbum eius, qui est omnium dominus. Qui post illum, est prima virtus increata, infinita, ex illo promanans. Et incumbit, atque imperat his, quæ ab ipso facta sunt. Est autē perfectissimi primogenitus, & perfectus, & fœcundus, legitimus filius. Vidisti mirabilem hominis antiquissimi Theologiam? Pyramidem vocat elementa rerum, naturæ quidem subiacentia, sed longè magis mundo intelligenti. Est autem mundus intelligens, siue mentalis, cum primis opifex Verbū, qui mens dicitur, imperator, & astans mundo. Hoc verbum est eius, quo omnium dominus est, qui post ipsum vniuersalem dominum est prima virtus, increata, infinita, ex illo procedens. Hæc regit omnia creata. Estq; primogenitus eius, qui vocatur παντέλειος, perfectissimus, absolutissimus. Huius perfectissimi ipse perfectus, & fœcūdus ob res creatas, & legitimus filius. O diuinam Theologiam. coarguit autē verè Mercurium vetustissimum

Trismegisti, de Verbo testimonium.

Ioan. 1.

Verbo, omnia facta.

Gen. 1.

Pyramis quid apud Trismegist.

Mundus mētalis.

Filius παντέλειος.

Asinum illum hæc dixisse, non ab aliquo nostrorum, si quis forte addubitaret, conficta, tota Platonicorum Theologia, non hæc nomina modò, sed totam ad amussim rem continens: præcipuéque videbis totum hunc fermè locum vsurpasse Philonem, apud quem est, Verbum primogenitum, legitimus filius: Verbum gubernare mundum, vinculum vniuersi esse. Probaturq; hæc antiqua esse Sapientia. Nihil dici potest diuinius, quòd post Patrem Verbum sit prima virtus increata, infinita, manans ab illo, tenens imperium, & gubernacula mundi. Prosequitur Mercurius, loquens cum alio Aegyptio sacerdote ex eo quærenti, quid hæc, quæ dixisset, significarent. σὺ δὲ οὐ συνῆκας, φύσις τοῦ νοεροῦ αὐτοῦ λόγου, φύσις ἐστὶ γεννητικὴ, καὶ δημιουργητική. τοῦτο ὥσπερ αὐτοῦ ἡ γέννησις, ἢ φύσις, ἢ ἔθος, ἢ ὃ θέλεις αὐτὸ καλεῖν. κάλει τοῦτο μόνον νοῶν, ὅτι τέλειος ἐστὶ ἐν τελείῳ, καὶ ἀπὸ τελείου τέλεια ἀγαθὰ ἐργάζεται, καὶ δημιουργεῖ καὶ ζωοποιεῖ, ἐπειδὴ οὖν τοιαύτης ἔχεται φύσεως, καλῶς τοῦτο προσηγόρευται: Tu inquit, non intellexisti. Natura mentalis ipsius Verbi, natura est generatrix, & opifex. Hoc veluti eius generatio, siue natura, siue mos, aut quidquid libet vocare, voca: id vnum sentiens, quòd perfectus sit in perfecto, & à perfecto perfecta bona operatur, & molitur, & viuificat. Quādo igitur hac maximè natura præditus est, iure id appellatum est. Ecce, & nunc Trismegistus, sicut superius, de generatione sempiterna, diuinitate, substantia, potestate diuinæ prolis, de Genitore eius meminerat, sic nunc explanat quare sic appellatum Verbum prolificum, quáve dignitate, & autoritate præcellat. Est, inquit, natura Verbi huius prolifica, generatrix, producens, creans omnia de nihilo,

Natura mentalis Verbi, est opifex.

Verbum prolificum.

B quia fæcundissima per se, plena formarum, & originum, nec indiget præeunte materia. Etenim materia, & forma omnium rerum ipse est, quia talis est natura eius, ea vis, vt generationes, formásque genitales, & principia in se contineat omnium rerum. Sicut in semine animalium latent inuisibiliter formæ ipsorum, nactæq; calorem, & tempus, aperiuntur, & clarescunt: sic inuisibiliter, in illo Verbo latitant omnes formæ, & rerum principia. Nec opus est, vt dixi, alio præcedente principio, alia materia, & forma. Talis est natura eius, eóque dicitur prolificus, fertilis, opulentissimus, ditissimus. Quemadmodum in palatio regio sunt variæ diuitiæ, in terra sunt variæ formæ, vt fertilis aqua parit tot monstra: sic (si parua licet componere magnis, & à corporeis ascendere ad inuisibilia) ea est vrbs, & palatium omnium, quæ cælo, terris, mari æthere sint, fieriq; possint formarum. Eo creat, molitur, inuentor omnium bonorum. Eo perfectus est: nihil illius inuentionem, ac potestatem subterfugit. Hac Theologia nihil ineffabilius, nihil quod possit magis animos quietare nostros, cùm nequeunt adduci, vt capiant. E nihilo facta omnia. Esset scilicet mirum, si Deus sterilis esset, & infæcundus: nunc autem cùm sit ars omnium formarum, non cadet nisi in imperitam mentem, & corporeis assuetam, huiuscemodi cogitatio. Hæc ego in prisca illa Philosophia reperiens, admirando expleri nequeo, attonitus obtupesco, lætusq; gratias ago redemptori nostro summo, qui diuinitatis suæ, paucis quondā reuelatæ, nouissimè veniens ipse declarator, impleuit omnes terras notione sua. Addit Mercurius ad Tat filium, quem suo nomine vocauit. Dicitur

In Verbo latitant principia rerum omnium.

C enim ab Ægyptiis Mercurius autore Platone, Tohyt, vel Theut, arbitror ego Tat. ὁ τοῦ δημιουργοῦ λόγος ὦ τέκνον, ἀΐδιος, αὐτοκίνητος, ἀναυξὴς, ἀμείωτος, ἀμετάβλητος, ἄφθαρτος, μόνος ἀεὶ ἑαυτῷ ὅμοιος, ἐστὶ δὲ ἴσος καὶ ὁμαλὴς, εὐσταθὴς, εὔτακτος, εἷς ὢν, ὁ μετὰ τὸν προεγνωσμένον Θεόν. Verbum Opificis, ô fili, sempiternum, per se mouens, inaugmentabile, indiminuibile, immutabile, incorruptibile, singulare, semper sui simile, æquale, concors, stabile, bene instructum, Vnum existens, est post Deum, qui prior intelligitur. In his quoque quanta possit de Verbo diuino, vocibus humanis efferri Theologia, quantum vires animi cogitando valent, imò non animis vires, sed quanta potuit cælitus illabi in humana pectora veritatis irradiatio, tanta paucis verbis effusa? Vbi igitur (vt hoc primum, veritate dante, arripiam) vbi inquam dementiam illam suam potauere Ariani, & Valentiniani, quam videntur è profanæ Theologiæ libris hausisse, cùm Prolem, & Verbum Dei factum, solum autem Patrem Deum sempiternum pugnarent? Scilicet perinde malè in Philosophia, & in qua gloriabantur, iactabantq; sese, profana sapientia cæcutiebant, sicut in literis sacris. Nonne vides Trismegistum, Verbum sempiternum prædicantem, eíque eas conditiones, eas dotes dantem, eam vitam, eam substantiam, eum locum, quem sola diuinitas admittat? Est sempiternus, nempe Deo coæternus. Omnes motus, omnem vitam, omnem siue ad creandum impulsum, siue ad cogitandam, speculandamq; diuinitatem suam habet à se ipse. Ipse motus sui principium. Non mouetur, vel externus ab

Theut, vel Tat filius Mercurij.

Hæretici à profanis authorib. suum errorem hauserunt.

Verbi pulchra descriptio.

obiectis rebus, vt sensus nostri: aut habet vsquam cælo, & terra, quod eam impellat: sed D ipse sibi motus, sibi origo, fons vitæ suæ. Cumq; sit æternus, cùm nihil sit melius, cùm infinitus, hoc quoque necessariò possidet, vt non possit augeri, nulla fieri ad eam possit accessio. Quid enim accesserit, quod non possideat? quantumuis per vastum bonorum omnium campum diuageris, quantumuis curiosus explores, an quid sit vsquam, quod illic non offendas, certè nihil occurret, quod non exuberet in regnis illis. Illudq; in eo mirabile, & solitarium, ac singulare, quòd hæc bona minui, aut labefactari, felicitasq; tanta interpellari non potest, perinde vt augeri non potest. Eadem enim ratio minuendi, atque augendi. Cui potest detrahi, potest addi. Vbi tanta perfectio, vt aduentus rerum exterarum, non habeat hospitium: quid dico exterarum, cùm ipse sit omnia? ne migrare quidem à sedibus suis possit. Est enim immutabilis, incorruptibilis, singularis, præditus natura non modò rara, sed singulari, semper eadem permanente, & sui similis semper, non quemadmodum nos, quorum animi & corpora assiduis ceu fluctibus huc illuc deportantur, & tanquam scena demutent facies. Eóque est æqualis, planus, non modò hac, modò illa mente, varióque sensu. Ipse enim dixit, Ego Deus, & non mutor. Et is est post Deum gradu: Pater enim dicitur propriè Deus. Sed cùm & ipse dotes omnes diuinitatis obtineat, est etiam ipse Deus, sed Deus ab illo. In sermone autem, qui dicitur τέλειος, Filium Dei alloquens ait. Filius benedicti, ac bonæ voluntatis, cuius nomen non potest humano ore nominari. Quem locum citat Augustinus ex superioribus, quædam Cyrillus, vterque doctissimus, & sanctissimus. Videmus in his sapientiam, Theo- E logiamq; Christianam, æternam quidem apud Deum, semper autem in mundo aliquo splendore radiantem: declaratam affatim nouissimis sæculis, vt omnes recognoscerent, quæ Genitor noster principio sensit, vidit, cognouit, gustauit: vt sciretur ab omnibus, suam diuinitatem manifestãte Deo, quod penes paucos olim per oracula, successionesq; existeret. Sed de ipso Mercurio, Sibyllis, Zoroastre, Magisq; quædam testimonia proponamus, vt sit eorum Theologia probatior,

Malach. 3.

Sapiẽtia Christianorum æternæ, aliquo splendore insinuata veterib.

De Mercurio Trismegisto, Theologiamq; eius esse veram, id est ab antiquissimo illo Mercurio perscriptam: de Magis, & Sibyllis.

CAPVT XXV.

POTEST dubitari, hæc non quidem à Mercurio Trismegisto dicta, sed ficta à posterioribus fuisse. Sed nullis antiquis Theologis, ac Philosophis, non perspectissima diuini viri huius doctrina fuit, vt eum propter inauditum ingenium, propter mirabilem, multiplicemq; omnium rerum scientiam Ter maximum vocarent. Græcorum loquendi mos est, vt summum quid, ac perfectũ dicturi, Ter istud ipsum esse dicant. Homerus τρισμάκαρες, appellat ter beatos, vndequaque F beatissimos. Vndequaque nequissimum dicunt τρισκατάρατον, ter execrandum. Sic eum quem vndequaque maximum, ac mirabilissimum perspicerent, Ter maximum appellarunt. Antiquorumq; Grȩcorum fuit appellatio, quòd ad Ægyptum profecti, diúque cum sacerdotibus versati, copiam magnitudinemq; ingenij tanti viri cognoscerent. Quocirca, qui putant eum Ter Maximum vocari propter tria munera, quòd sacerdos, quòd rex, quòd propheta esset, eáque omnia maximè non rectè, mea quidem sententia, suspicantur, nec norunt, aut non animaduerterunt vim sermonis Græci. Hunc Plato perspectum habuit, totúmque hausit, & in suos libros fontes eius deduxit, vt quicquid diuinius, ac cælestius in eo admiramur, non à Mose, vel prophetis, sed à Mercurio potius sit profectum. Eum in Phædro scribit Deum apud Ægyptios habitum, cui sacrata esset auis Ibis: primum numeri, supputandi scientiæ, & item Geometriæ, & Astronomiæ, tesserarum, calculorum, itemq; literarum repertorem fuisse. In Philebo prosequitur, quo artificio elementa sermonis, ac literarum distinxerit, artemq; legendi confecerit. Hunc ipsum Philo Phœnix, autore Eusebio, scribit, Sanchuniatũ, qui Theologiæ Phœnicum illustrator fuit, dixisse omnium mortalium, quos Sol aspiciat, sapientissimum, eumq; principem, ac ducem secutum se esse in repetendis vetustissimis rerum exordiis, totaq; Theologia describenda, translatis è lingua Ægyptia in linguam patriam quoscunque idem

Mercurius, cur Trismegistus i. ter maximus appellatus.

Vnde hausta philosophia Platonis.

Ibis sacra Mercurio.

Laus Mercurij a rebus inuentis.

A idem scripsisset libros: quos transtulit, autore Clemente, è lingua Phœnicum in Græcam Iosephus Iudæus. Idem vocat Mercurium Toautum, ab Aegyptiis ait appellatum Θώθ, Thoyth, ab Alexandrensibus Thoth. Apud Platonem semper vocatur Θεύθ, Theuth. Tullius de natura Deorum Thoyth. Eundem Platonici diuino cultu venerantur. Hinc Iamblichus inchoans opus suum de mysteriis, ait: Θεὸς ὁ τῶν λόγων ἡγεμὼν Ἑρμῆς πάλαι δέδοκται καλῶς ἅπασι τοῖς ἱερεῦσιν εἶναι κοινός: Deus loquendi Princeps Mercurius omnibus olim sacerdotibus rectè visus est. Huic omnia sua reperta, omnia ingenij monimenta priscos sacrare solitos, idem est autor. Quasdam eius etiam antiquissimas columnas in Ægypto fuisse commemorat, quas viderint, ac legerint Pythagoras, & Plato, vnde se ad Philosophandum tradiderint. Plutarchus, Ἑρμῆν δὲ γραμματικῆς, καὶ μουσικῆς εὑρετὴν νομίζοντες: Aegyptios ferre inuentorem grammatices & musices Mercurium. Huius testimoniis vsi sunt Lactantius, & Augustinus, doctissimi viri: quod non fecissent, nisi probatam doctrinam eius habuissent. Apuleius item Platonicus dialogum eius diuinum Latinum fecit. Versi fuerunt libri eius quidam in linguam Græcam ab his, qui in Aegyptum amore Philosophiæ proficiscebantur. Vt versus est item Orus Apollo. Atheniensem quendam quindecim eius libros refert Cyrillus transtulisse, inscriptos Hermaicos. Ibíque repetit primò de Mercurio, quæ scribit in Phædro Plato. Ad aliáque de eo scribit: Τελεστὴς ὤν, καὶ τεμένεσι θεῶν προσεδρεύων ἀεὶ πεφρονηκὼς εὑρίσκεται τὰ Μωσέως, εἰ καὶ μὴ εἰς ἅπαν ὀρθῶς, καὶ ἀνεπιλήπτως, ἀλλ' οὖν ἐν μέρει, ὠφέληται γὰρ καὶ αὐτὸς, ἐκ τῶν μωσαϊκῶν. πεποίηται δὲ καὶ τούτου μνήμην,
B ὁ συντεθεικὼς Ἀθήνησιν ἐν ἰδίαις γραφαῖς τὰ ἐπίκλην ἑρμαϊκά. πέντε καὶ δέκα βιβλία. γράφει δὲ οὕτως ἐν τῷ πρώτῳ περὶ αὐτοῦ, εἰς κεκόμικε δέ τινα τῶν ἱερουργῶν λέγοντα. οὐκ οὖν ἤδη τὸν καὶ ἡμέτερον Ἑρμῆν ἀκούεις, τὴν τε Αἴγυπτον εἰς λῆξιν, καὶ κλήροις ἅπασαν τεμεῖν σχοίνῳ τὰς ἀρούρας καταμετρήσαντα. Cùm esset, inquit, sacrificus, templisq; Deorũ assideret, visus est semper Mosaica æmulatus, tametsi haud prorsus syncerè, & citra culpam. At ex parte habuit, vnde ex Mose proficeret. Huius quoque meminit is, qui separatim scripsit Athenis libros nuncupatos Hermaicos, id est, Mercuriales. De eo in hunc modum inducens sacerdotem quendam loquentem: Nónne nostrum Hermen audisti, Aegyptum in priuatas partes, & sortes distribuisse, funiculo metitum agros? & quæ sequuntur. His constat verè Mercurium illum fuisse diuinum, plenumq; doctrinæ, eximiæq; sapientiæ, & incomparabilis ingenij virum, vt non sit mirum superiora eum scripsisse. Columnarum quoque eius, quæ in Aegypto multis mysteriis plenæ viserentur, præter Iamblichum, etiam Proclus meminit: μαρτυροῦσι δὲ καὶ οἱ Προφῆται φησὶ τῶν Αἰγυπτίων ἐν στήλαις ταῖς ἔτι σωζομέναις, ταῦτα γεγράφθαι, Attestantur his, inquit, prophetæ Aegyptiorum, in columnis, quæ nunc vsque seruantur, ea scripta esse Rursumq; eodem libro: ἡ δὲ μνήμη διὰ τῆς ἱστορίας, αὕτη δὲ ἀπὸ τῶν στηλῶν, ἐν αἷς ἀπεγράφοντο τὰ παράδοξα, καὶ τὰ τοῦ θαύματος ἄξια, τῶν πραγμάτων, εἴτε ἐν πράξεσιν, εἴτε ἐν εὑρέσεσιν. Memoria, inquit, ex historia erat. Ea verò ex columnis, in quibus admiranda egregiáque, siue inuenta, siue res gestæ descriptæ erant. Magorum quoque & Zoroastris Pythagoram, Platonemq; secutos Theologiá (vt causa vera innotescat, vnde
C de tribus regibus, de causa, & Patre eius loqui potuerit Plato) Magicaq; illa eloquia verè ipsorum esse, quippe quorum sensa extent apud Platonem, qui Magos fuerit imitatus, autor est eximius Platonicus Plethon, cognomento Gemisto, aduersus Scholarium: ἐφιλοσόφησέ τε, οὐκ ἰδίαν ἑαυτοῦ φιλοσοφίαν τεμὼν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ Ζωροάστρου διὰ τῶν Πυθαγορείων εἰς ἑαυτὸν κατεληλυθυῖαν. Πυθαγόραν γὰρ τοῖς ἀπὸ Ζωροάστρου συγγενόντα ἐν τῇ Ἀσίᾳ μάγοις ταύτην τὴν φιλοσοφίαν μετελθεῖν, τὸν δὲ Ζωροάστρην ἱστοροῦσιν. ἄλλοι τε καὶ Πλούταρχος πεντάκις χιλίοις τῶν τρωϊκῶν γεγονέναι ἔτεσι πρεσβύτερον εἶτ' οὖν, δι' τοῦτο οὐ πιστὸν, ἀλλ' οὖν παλαιότατός ἂν εἴη τῶν ὅλως ὀνομαζομένων, σοφῶν τε καὶ νομοθετῶν. ἐδέξαντο δὲ καὶ οἱ τῶν Αἰγυπτίων οἱ ἱερεῖς μάλιστα τὰ Ζωροάστρου τούτου δόγματα, καὶ εὐδοκίμουν, κατήγγελλον τὰ δόγματα. ὡς δὲ ταύτην Πλάτων μετῆλθε τὴν φιλοσοφίαν, τὰ ἀπὸ Ζωροάστρου, ἔτι καὶ ἐς ἡμᾶς σωζόμενα λόγια δηλοῖ σύμφωνα ὄντα, ταῖς Πλάτωνος πάντῃ τε, καὶ πάντως δόξαις. Et ad Bessarionem: οὐ γὰρ τάδε γε μάλιστα λόγια τῶν ἀπὸ Ζωροάστρου μάγων, οἷς καὶ Πυθαγόρας καὶ Πλάτων ἠκολούθησαν. Philosophatus est, inquit, Plato, non peculiari, priuatáque sibi Philosophia reperta, sed secutus Philosophiam Zoroastris, quæ per Pythagoreos ad eum vsque peruenit. Nam Pythagoram hanc Philosophiam à Magis, qui à Zoroastre descenderent, in Asia didicisse. Zoroastrem autem bellum Troianum quinque annorum millia antecessisse præter cæteros, Plutarchus testis. Quod sicut fortè incredibile videatur, certè antiquissimus est omnium, qui vel in philosophia, vel legibus latis celebres sunt. Huius Zoroastris dogmata, sacerdotes Aegyptiorum

Mercurius Theut, eiúsque inuenta varia.

Plato Magos imitatus.

Plethon Gemisto Platonicus.

Zoroastris philosophia.

Aegyptij edocti à Zoroastre.

susceperunt, magnamq; sibi ex his gloriam quæsierunt. Quod autem Plato hanc Philosophiam exercuerit, indicant Magica eloquia, quæ à Zoroastre descendunt, & vsque in nostra tempora seruantur, consona prorsus & congruentia opinionibus Platonis. Neque verò hæc habentur in oraculis, siue eloquiis magicis, quæ Pythagoras & Plato secuti sunt. Hoc Plethonis magni in Philosophia Platonis viri testimonio, fit perspicuum, ea oracula, siue eloquia, quæ superius vbique adhibita sunt, ipsorum verè fuisse Magorum, quorum decreta per omnem Pythagoreorum, Platonisq; Philosophiam internoscantur. Nam & Psellus Philosophus eadem testatur, atque Plethon, Pythagoram, Platonemq; Magica illa dogmata ex parte suscepisse. Hæc origo, hæc illa concordia, quòd oraculo magico, de duabus mentibus, loquente, Plato quoque de Causa principe, & Genitore eius scripsit. Vidit id in arcanis dogmatis Mercurij, ac Magorum. Iamblichus quoque in libro de Mysteriis veneratur, sequitur, vt priscam, veridicamq; theologiam Assyriorum. De Sibyllis item, & Trismegisto Hermias Platonicus super Phædro Platonis, vt clareat magnos, priscosq; viros fidem habuisse carminibus Sibyllarum, Magicis eloquiis, & Trismegisto, sic loquitur (Non fuit autem Christianus) περὶ δὲ τῆς Σιβύλλης, οὕτως ἐστὶ θαύμαστα τὰ λεγόμενα, ὥστε δόξαι μύθους εἶναι. πολλαὶ μέντοι Σίβυλλαι γεγόνασι, πᾶσαι τὸν αὐτὸν ἑλόμεναι βίον. πᾶσαι μὲν διά τινα ἴσως αἰτίαν ἔλοντο Σίβυλλαι προσαγορεύεσθαι, ὥσπερ δὴ ὁ τρισμέγιστος Ἑρμῆς λέγεται πολλάκις ἐπιδημήσας τῇ Αἰγύπτῳ, ἑαυτοῦ ἀναμνησθῆναι, καὶ τρίτον κεκλῆσθαι Ἑρμῆς. καὶ τρεῖς δὲ Ὀρφεῖς παρὰ Θρᾳξὶ γενέσθαι, ἴσως οὖν καὶ αὗται κατά τινα κοινωνίαν, καὶ ἀνάμνησιν ἔλοντο ταύτας τὰς προσηγορίας, ἐπεί αὕτη γε ἡ Σίβυλλα ἡ Ἐρυθραία περὶ ἧς νῦν λέγει Ἐριφύλη ἐκαλεῖτο ἐξ ἀρχῆς. λέγουσι δὲ αὐτὴν εὐθὺς προελθοῦσαν προσειπεῖν ἐξ ὀνόματος ἕκαστον καὶ ἔμμετρα φθέγγεσθαι, καὶ εἰς βραχὺν χρόνον τέλειον εἶδος ἀνθρώπου λαβεῖν.

Decreta Magorum sparsa in Philosophiam Pythagoreorum et Platonis.

Iamblichus lib. de Mysteriis.

Hermias Platonicus.

De Sibylla verò, inquit, adeò mira sunt, quæ feruntur, vt penè pro fabulis habeantur. Sed tamen multæ Sibyllæ fuerunt, eodem genere vitæ omnes, omnesq; forsan rationabili de causa Sibyllas à semetipsis appellatas: sicuti fertur Trismegistus, sæpe in Ægypto versatus suimet mentionem fecisse, tertióque Hermetem appellatum. Tres quoque apud Thraces Orphei extitisse dicuntur. Fortasse igitur & hæ ob aliquam inter eas communicationem, ac commemorationem, has appellationes delegerint. Quandoquidem hæc ipsa Sibylla Erythræa, de qua nunc loquitur Plato, à principio Eriphile vocabatur. Ferunt autem eam continuo, vt edita esset, appellasse vnumquenque proprio nomine, versusq; numerosos elocutam, breuique in perfectam hominis speciẽ euasisse. Hæc ille. Claret igitur doctissimos viros, & Sibyllas credidisse, & carminibus earum fidem habuisse. De Trismegisto quoque, & Chaldæis eadem est apud eruditissimos fides.

Mira de Sibyllis, quibus non est omnino creditum.

Tres Sibyllæ apud quos.

Erythræa Sibylla qua & Eriphile.

His dictis Hermiæ, & de Sibylla testimoniis, mirum in modum congruunt ea quæ scribit Plutarchus in eo quem, Cur desierit Pythia metrice respondere, inscripsit. Ac primum de ea refert: Σίβυλλα δὲ μαινομένῳ στόματι, καθ᾽ Ἡράκλειτον, ἀγέλαστα, καὶ ἀκαλλώπιστα, καὶ ἀμύριστα φθεγγομένη, χιλίων ἐτῶν ἐξικνεῖται τῇ φωνῇ διὰ τὸν θεόν. Sibylla verò, inquit, ore furenti iuxta Heraclitum loquens incompta, inordinata, irridenda, voce sua, superauit annorum millia, Deo afflante. Hic Plutarchus, cùm redderet causam cur oraculum Apollinis desierit respondere vt quondam carmine, primum ait moris prisca tempestate fuisse, vt non oracula solum, sed etiam historia, Philosophiáque modulatè scriberentur, afferens exemplum ex Orpheo, Hesiodo, Parmenide, Empedocle, Xenophane, Pherecyde, Thalete, qui quæ scripserint, modulatè scripserint: sic Sibyllam plura oracula, versibus edidisse, millia sæculorum futurorum voce sua complexam. Verè multos voce sua superauit annos, vt quæ non media solum tempora, casus, calamitates, belláque multa, sed etiam quæ suprema die ventura essent, cecinerit. De bellis prædictis, aliisq; calamitatibus, idem Plutarchus testis. Quòd si, inquit, fabulosa putas, quæ de Sibyllarum vaticiniis prædicantur: ἀλλὰ ταῖς τε μαντείαις ἐπιμαρτυροῦσιν πολλαὶ μὲν ἀναστάσεις καὶ μετοικισμοὶ πόλεων ἑλληνίδων. πολλαὶ δὲ βαρβαρικῶν στρατειῶν ἐπιφάνειαι, καὶ ἀναιρέσεις ἡγεμονικῶν, ταυτὶ δὲ τὰ πρόσφατα, καὶ νέα πάθη περὶ τὴν Κύμην, καὶ Δικαιαρχίαν ὑμνούμενα πάλαι, καὶ ᾀδόμενα διὰ τῶν Σιβυλλείων ὁ χρόνος ὥσπερ ὀφείλων ἀπέδωκε ἐκρήξεις πυρὸς ὀρείου, καὶ ζέσεις θαλασσίας: At vaticiniis, inquit attestantur vrbium Græcarum plurimæ euersiones, aut migrationes: plurimi barbarorum exercituum aduentus, cædesq; clarorum virorum. Sed enim nouas istas, recentesq; calamitates circa Cumam, & Puteolos, prædictas, decantatasq; carminibus Sibyllarũ, nónne tempus velut debitor, reddidit? Scissiones montani ignis, marinasq; ebullitiones scopulorum, flammarumq; à ventis incendia, interitus tot, tantarumq; vrbium, vt qui interdiu superuenirent, tota regione confusa, quo in loco

Plutarchi locus, de Sibylla.

Sibyllæ multa prædixerunt.

A loco vrbes hæ fuissent habitatæ, sciri non possent. Hæc Plutarchus, addens sine diuinitate hæc prædici non potuisse. Easdem Sibyllas bella Romanorum contra Carthaginienses, & quòd in omnes gentes arma illaturi essent, testatur quingentos annos antè prædixisse: ἀλλ' ἡ τάξις ἐμφαίνει τὴν πρόγνωσιν, καὶ τὸ Ῥωμαίοις πρὸ ἐτῶν ὁμοῦ τι πεντακοσίων προειπεῖν τὸν χρόνον ἐν ᾧ ἅπαντα τὰ ἔθνη πολεμήσοιεν ἅμα. Sed inquit, tum sæculorum ordo declarat, eas hæc prospexisse, tum prædixerunt quingentorum annorum tempus, in quo Romani contra omnes nationes essent præliaturi. Idem Plutarchus, quemadmodum Hermias, testatur Sibyllam Erythræam vocatam Herophilem: Ἡροφίλην δὲ τὴν Ἐρυθραίαν μαντικὴν γενομένην Σίβυλλαν προσηγόρευσαν. Herophilem autem Erythræam vatem, quæ Sibylla fuit, appellarunt. De prima quoque Sibylla refert: ἐπειδὴ γὰρ ἔστημεν κατὰ τὴν πέτραν. & quæ sequuntur. Postquam sedimus in petra, quæ in foro, super qua fertur prima Sibylla sedisse, ab Helicone descendens, à Musis educata. Quidam verò ferunt eam in Meleoua venisse, filiam Lamiæ, ex Neptuno natæ. Serapion quidem meminit carminum, in quibus se ipsam laudauit, quòd ne mortua quidem sit forte vaticinandi, aut ne mortua quidem vaticinari desistet. Sic Plutarchus. Iustinus autem Martyr, & Philosophus, inuitat gentes, vt credant Sibyllæ: πείσθητε ὡς ἔφην τῇ ἀρχαιοτάτῃ καὶ σφόδρα παλαιᾷ Σιβύλλῃ ἧς τὰς βίβλους ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ σώζεσθαι συμβαίνει. Credite, inquit, vt dixi, vetustissimæ, longéque antiquissimæ Sibyllæ, cuius libros toto terrarum orbe seruari contigit. Lactantius quoque in libro de Ira Dei, plurimos, & maximos autores Græ-

In apologia pro Christianis.

cap. 22.

B corum ait de Sibyllis scripsisse. Dicit etiam, Cumeæ quidem volumina, quibus Romanorum fata conscripta sunt, in arcanis habentur: cæterarum tamen ferè omnium libelli quo minus in vsu sint omnibus, non vetantur. Sic Lactantius. Vides quanta sit omnium doctissimorum, super Sibyllis & carminibus earum, concordia.

De Verbo diuino, ex Philone Iudæo, cuius dictis probetur verè priscum illum Mercurium de ipso Verbo superiora scripsisse. Multiplexq́ue de eo apud Philonem Theologia, quòd sit creator Mundi, & origo, quòd Filius Dei, quòd hominis archetypum.

CAPVT XXVI.

SED DE verbo diuino superiora sensisse, prodidisse vetustissimum illum Mercurium, omnis admiranda Platonicorum, Hebræorumq́ue Theologia clamat. Neque est alium reperire eorum mysteriorum fontem, quæ Platonicorum libris continentur, quàm vetustam Aegyptiorum, Hebræorumq́ue Theologiam. Ex Hebræis Theologis Philo, quem Platoni coæquat Græcum prouerbium, qui & Ægyptiam, & Græcam, præcipuè Platonicam cum Mosaica temperauit Philosophiam, mira, & velut oraculum, de Verbo diuino canit, & eadem prorsus, atque Trismegistus, nosterq́ue Ioannes. Sæpe qui-

E vetere Aegyptiorũ & Hebræorum theologia, mysteriorũ Platonicorũ fons.

C dem sum arbitratus ex eadem Hebræorum secretiore Theologia, tot, tamq́ue clara Philonem de Verbo diuino locutum, atque Ioannem eundem etiam Hebræum: vt prætterquam quòd potarit Ioannes de Christi pectore Theologiam, scripserit etiam, quæ penes arcanarum rerum scriptores Hebræos prius haberentur qualia multa sublimia mysteria, melius postea ab Apostolis explicata, apud veteres Hebræos licet deprehendere. Quod igitur Ioannes Apostolus, Hebræus, dixit, In principio erat λόγος, Verbum, & Verbum erat apud Deum, omnia per ipsum facta sunt. idq́ue dixit, vt doceret Verbum rerum fuisse creatorem, eumq́ue ante mundũ extitisse, vt per quem creatus sit mundus: eiusdem generis multa per omnes libros suos eloquitur Philo, non Christianus sed Iudæus: in libro de Allegoria legum: βιβλίον δὲ εἴρηκε τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, ᾧ συμβέβηκεν ἐγγράφεσθαι, καὶ ἐγχαράττεσθαι τὰς τῶν ὅλων συστάσεις. Librum, inquit, vocat Moses allegoricè, Verbum Dei, in quo descriptæ, & impressæ sunt vniuersarum rerum existentiæ. Hoc testimonio eandem declarat Philo Theologiam, atque Ioannes, & Platonici superius de Mente. Vt enim ille dixit, Omnia per ipsum facta sunt: sic is in Verbo Dei, quod creatorem semper appellat, tãquam libro perhibet existere rationes, & essentias omnium rerum, tanquam forma maxima, omniũ rerum creandarum capacissima, origine vasta, Mente infinita, latissima maiestate, rerum creandarum copiosissima potestate, fœta rebus omnibus ratione. In libro quoque de his, quæ post sex dies, hæc scribit: τὸ δὲ γενικώτατόν ἐστιν ὁ Θεός, καὶ δεύτερος ὁ θεοῦ λόγος: Generandi

Aut Plato Philonisat, aut Philo Platonisat.

Ioan. 13. & 21.

Ioan. 1.

Philo de allegoriis legum.

Ioan. 1.

potentissima, maximéque genitalis res, est Deus, & Secundus, Verbum Dei. Hæc quoque est Theologia Ioannis, Omnia per ipsum facta sunt. Quia maximè genitale, & fœcundissimũ est Verbum Dei, secundus, vt superius Platonici dicebant, post Deum. Theologia quoque nostra dicit, Patrem omnipotentem, creatorem cæli & terræ, de Filio per quem omnia facta sunt. Tale quid Philo appellans Filium, Secundum. Quia sunt à Patre per Filium cuncta, quo coniunctio demonstratur diuinitatis. Vterque enim creat, vterque est genitalissimus. Secundumq; dicit Verbum, id est, gradu, non natura, aut diuinitate post Patrem. Vterque est Deus, quia creat vterque mundum. Non possunt autẽ esse duo mundi creatores, & non possunt esse duo Dij, quia Deus est summa Natura. Summũ autem nisi vnum esse non potest. In libro autem, quòd insomnia sint à Deo: κατὰ δεύτερον δὲ τρόπον ὁ θεῖος λόγος, τόπος ἐστὶ, ὃν ἐκπεπλήρωκεν ὅλον, δι᾽ ὅλων ἀσωμάτοις δυνάμεσιν αὐτὸς ὁ Θεός: Secũdum alium modum, diuinum Verbum, locus est, quem repleuit totũ per omnia incorporeis potestatibus ipse Deus. Hoc item testimonio explicat Theologiam, quæ est apud Ioannem de Verbo diuino, Philo: quæ appellatio ob creationem mundi, non natiuitatem spiritualem, vt nõnullis postea visum, ab antiquis Philosophis est indita. Idemq; dicit de hoc Verbo, quod Ioãnes, Omnia per ipsum facta sunt: Philo, cum repleuisse Deũ incorporeis virtutibus, id est, Ideis æternis, prolificis virtutibus, rationibus sempiternis, quarum copiam habuit à Patre suo Deo, teste etiam Plotino de Mente. Vtq; Ioannes dicens, Erat apud Deum, appellans Deum peculiariter ipsum Patrem: sic Philo, Deum repleuisse Verbum virtutibus incorporeis, numirũ à Patre creandi mundi potestatem Verbum accepisse, genitum, missumq; ab eo ad creandum mundum. Dico autem missum, humano more loquens, declaransq; rem diuinam nomine corporeo. Hunc appellat locum Idearum incorporearum, quasi vastam Mentem, amplissimum Idearum, & originum, rationum, formarumq; regnum, fertilissimum, feracissimumq; rerum creandarum mundũ, infinitam originem. Totum autem ait à Deo repletum, quasi vndequaque prolificum genitum. Hæcq; omnis Theologia spectat ad creationem mundi, cuius principium fatẽtur omnes Verbum Dei, maximum formatorem, latissimam sapientiam, habentem virtutes omnes, quibus tanquã originibus suis, omnes res produceret. In eodem quoque de duobus Primis: ὧν τὸ μὲν ἕτερον, θεῖός ἐστι λόγος: τὸ δὲ ἕτερον ὁ πρὸ τοῦ λόγου θεός. ὁ δὴ ξεναγηθεὶς ὑπὸ σοφίας εἰς τὸν πρότερον ἀφικνεῖται τόπον εὑράμενος τῆς ἀρεσκείας κεφαλὴν, καὶ τέλος τὸν θεῖον λόγον, ἐν ᾧ γενόμενος οὐ φθάνει πρὸς τὸν κατὰ τὸ εἶναι θεὸν ἐλθεῖν, ἀλλὰ αὐτὸν ὁρᾷ μακρόθεν. Quorũ alterum quidem, est diuinum Verbum: alterũ autem Deus, ante Verbum. Is verò, id est, Intellectus, homoq; ipse, ductus à Sapientia in primum peruenit locum, inuento lubẽtiæ capite, & fine, Verbo diuino. In quo positus, non attingit vt perueniat, vt sit Deus, sed ipsum procul aspicit. Hoc quoque loco Philo & Verbum diuinum & Deum, qui sit ante verbum commemorat, appellans Deum ipsum Patrem, sicut Ioannes, Verbum erat apud Deum. Deinde dicit, Verbum diuinum, esse principium, & finem voluptatis, felicitatis, finem contẽplandi, amorem, & desiderũ, gaudiumq;, vt canunt nostræ literæ. Hoc omne Græcè dicitur ἀρέσκεια. Per hoc ipsum verbum, ait homines Deum procul aspicere, Ducem ad perueniẽdum ad Deum, esse Verbum eius: sicut ille in mundo se ostium vocabat, quo perueniatur ad patrem, priusq; ait per sapientiam attingi ad Filium: inde videri Deum procul. Estq; profundissima Theologia, quám puto Philonem in antiquorum suorum monumentis reperisse: celebrem item apud Chaldæos, Ægyptiosq;. Eodem libro scribit: τὸ μὲν παράδειγμα ὁ πληρέστατος ἦν αὐτοῦ λόγος. Exemplar, inquit, erat plenissimum Verbum eius. Sic & isto loco denotat originem mundi Philo esse Filium Dei. Exemplar autem propter res creatas: plenissimum, propter fœcunditatem, infinitamq; rerum creandarum potestatem, formam rerum infinitam genitricem omnium rerum Sapientiam. Eodem libro, sub quibus significatis sit Sol: κατὰ τὸ τρίτον σημαινόμενον ἥλιον καλεῖ τὸν θεῖον λόγον, τὸν τοῦ κατ᾽ οὐρανὸν περιπολοῦντος: Secundum tertium significatum, Solem vocat diuinum Verbum eius, qui per cælum circumambulat. Quid admirabilius dicere Philo poterat de Verbo Dei? appellari eum Solem, qui de se dicebat, Ego sum lux mundi. & Ecclesia canit, Ex te enim ortus est sol iustitiæ Christus Deus noster. Hæc nuncupatio ad magnam Verbi diuinitatem, vniuersalemq;, & incorporeum nitorem, inuisibilemq; oculis humanis claritatem respicit: quæ claritas non possit, quàm Solis nomine verius designari. Eodem significatu Ioannes dixit de cælesti ciuitate, Et ciuitas non eget Sole, neque Luna, vt luceant in ea. Nam gloria Dei illuminat eã, & lucerna eius est agnus, & non egẽt lumine lucernę, neque

Ioan. 1.

Res diuina declarata nomine corporeo.

Verbo Dei creata omnia.

Verbum, dux ad perueniendũ ad Deum.

Verbum, exẽplar plenissimum, et cur.

Ioan. 8.

Apoc. 23.

A neque lumine Solis, quoniam Deus illuminat illos. Sic & idem Ioánes, Erat lux vera, quæ illuminat omnem mundum. Inambulantem autem per cælum dicit, aut ipsum Patrem, cuius maiestas sit in cælo, totum implens intrà & extrà mundum, aut certè Solem ipsum eius, qui per omnẽ inambulet cælum. Quod Plato de Ioue, Psalmus quoque, Qui ascẽdit cælum cæli ad Orientem, Quod Hebraicè, qui æquitat Araboth, orbes cælestes, aut cælum supremum. Eodem quoque libro: Δύο γὰρ ὡς ἔοικεν ἱερὰ Θεοῦ, ἓν μὲν ὁ δὲ ὁ κόσμος ἐν ᾧ καὶ ἱερεὺς ὁ πρωτόγονος αὐτοῦ θεῖος λόγος. ἕτερον δὲ λογικὴ ψυχή, ἧς ἱερεύς, ὁ πρὸς ἀλήθειαν ἄνθρωπος. Duo sunt, vt apparet, templa Dei. Vnum quidẽ mundus ille, in quo & Pontifex primogenitus eius, diuinum Verbum. Alterum verò, rationalis anima: cuius sacerdos est, verus homo. Quid apertius, diuinius, mirabilius? Pontificem templi, qui est totus mundus, esse diuinũ verbum, primogenitũ? Mundum templum Dei. Huius tẽpli, diuinum summumq; sacerdotem, primogenitum Dei, Verbum eius. Quia scilicet ille Rex est, & Dominus mundi, omnia regens, ac sustinens, creator, altor. Pontificem quoque vocat eum Paulus, qui pro peccatis hostiam obtulerit, inter homines, Deumq; sequester, & mediator. Qua ratione Dionysius item vocat eum τελετάρχην, μυσταγωγόν, initiationum, mysteriorumq; principẽ. Primus ipse initiator, & sacrator, qui suis mysteriis, præcipuè cognitione, & cultu patris sui, nos initiant. Hoc maximus ipse in toto mũdo sacerdos egit, & agit. Triáque sunt hic diuina nomina filij Dei apud Philonem, Verbum diuinum, Summus sacerdos, Primogenitus. Altissima Theologia Apostolorum. Quàm est etiam diuinum, quòd mundum vo-

B cat templum Dei, in quo colitur, adoratur, cognoscitur, laudatur Deus inuisibilis? Sic & animum esse templum Dei, nostra Theologia est. Templum Dei, inquit Paulus, estis vos, Dei ædificatio. Philo quoque eodẽ libro loquens de hoc ipso τὴν τοῦ Θεοῦ εἰκόνα, τὸν ἄγγελον αὐτοῦ λόγον Imaginem Dei, Angelum ipsius Verbũ. Hic quoque tria sunt nomina Filij Dei diuinissima, Theologiæ veteræ frequentia. Imago Dei, id enim etiam vocat eum Paulus, & Characterem. Angelus item est, sicut in Esaia, Magni cõsilij Angelus. Eoq; etiam dicitur λόγος, sermo Dei, locutio Dei, nuntius Dei, loquens & agens omnia pro Deo, tanquam sequester inter nos, & illum. In quibus est omnis Theologia. In libro quoque de Agricultura: Hæc omnia, inquit, ποιμὴν καὶ βασιλεὺς Θεὸς ἄγει κατὰ δίκην, καὶ νόμον, προστησάμενος, τὸν ὀρθὸν αὐτοῦ λόγον πρωτόγονον υἱόν, ὃς τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἱερᾶς ταύτης ἀγέλης, οἷά τις μεγάλου βασιλέως ὕπαρχος διαδέξεται. Hoc est, Pastor, & Rex Deus ducit rectè, & legitimè, præfecto lege recta Verbo suo, primogenito Filio, qui curam sacri istius gregis, tanquam magni Regis quidã magistratus suscipit. In his quoque Philo apertè primogenitũ Filium Verbũ nominat, eum prospicere gregi suo, omni mũdo, præcipuè generi humano. Idem etiam Filius dixit, appellans homines, ouile suum, ouesq; homines à patre sibi creditas. Denique omnẽ generis humani administrationem, redemptionem, curam, traditam sibi à Patre dicebat. seq; ab eo missum in hunc mundum, agentem quæ Pater suus imperasset. Eamq; ob causam vocat eum Philo ὕπαρχον magistratum, ministrum, subimperantem, vt sic loquar, alterius imperio parentem: imperantem quidem, sed sub altero imperatore, & Patre qui mittat C eum ad omnia. Eaq; est ratio appellationis λόγος, quod rectius vertitur, sermo, locutio, quam Verbum. Sonat enim id nomen locutorem, internũtium, non natiuitatem, vt reor, spiritualẽ. In libro quoque, Quòd diuinitas sit immutabilis: χορεύει γὰρ ἐν κύκλῳ λόγος ὁ θεῖος, ὃν οἱ παλαιοὶ τῶν ἀνθρώπων ὀνομάζουσι τύχην, εἶτα ἀεὶ ῥέων κατὰ πόλεις, καὶ ἔθνη, καὶ χώρας τὰ τῶν ἄλλων, ἄλλοις, καὶ πᾶσι τὰ πάντων ἐπινέμει χρόνοις αὐτονόμοις ἀλλάττων, τὰ παρ' ἑκάστοις: Inambulat enim circũ, Verbum, quod appellant plerique Fortunam. Deinde semper per vrbes cõmeans, & gentes, ac regiones, quæ sunt aliorum, aliis, & omnibus, res omnium distribuit, tẽporibus liberis, mutans quæ singuli habent. Hîc quoque Philo ostendit Filium Dei, Verbum, esse rectorem, gubernatorẽ, moderatoremq; Vniuersi, sicut superius, datam curã gregis à Patre, Filio dixit. Quæ quidẽ omnia indefessè cõcinunt sacræ litteræ. Eum dicit inuisibiliter perambulare mũdum. Eadem causa superius vocabat eum hyparchum, magistratũ. Eum aût omnia distribuere, vertere, versareq; regna, commutare diuitias, opes, quod totum est mundum moderantis. Portans omnia, inquit ille, verbo virtutis suæ. Et in quo omnia, ex quo omnia, per quem omnia. Idem in libro de Flammeo gladio: μετέλθων οὖν ἀπὸ τῶν ἐν μέρει κατασκευῶν, ἴδε τὴν μεγίστην οἰκίαν, τὴν πόλιν, τόνδε τὸν κόσμον, εὑρήσεις γὰρ αἴτιον μὲν αὐτοῦ τὸν Θεόν, ὑφ' οὗ γέγονεν. ὕλην δὲ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ἐξ ὧν συνεκράθη. ὄργανον δὲ λόγον Θεοῦ, δι' οὗ κατεσκευάσθη, τῆς δὲ κατασκευῆς αἰτίαν τὴν ἀγαθότητα τοῦ δημιουργοῦ. Digressus igitur à particularibus opificiis, aspice maximam domum, aut vrbem, hunc mundum. Inuenies enim eius

Ioan. 1.

Psal. 67.

Duo templa Dei, mundus & anima rationalis.

Hebr. 5. 12.

Deus initiationum & mysteriorum princeps.

Tria nomina Filij Dei.

1. Cor. 3. & 2. Cor. 6.

Hebr. 1.

Pastor & rex, Deus.

λόγος, sermo: quia Filius interlocutor & internũtius.

Filius, moderator vniuersi.

Hebr. 1.

Maxima domus, aut vrbs totus mundus.

causam Deum, à quo factus est: materiam, quatuor elementa, è quibus constitit: Organum autem Verbum Dei, per quod constructus est: constructionis autem causam, bonitatem opificis. Quanta hoc quoque loco Theologia? Vrbem dicit, aut domum, totum mundum: eius opificem, & causam, Deum: materia, quatuor elementa: Organum, id est, causam mediam, Verbum Dei. Quatuorq; nominat causas: efficiétem, Deum ipsum: materialem, quatuor elementa: Organicam, siue motricem, seruientem primo: finalem, bonitatem, vel etiam efficientem. Nostræ Theologiæ mysteria, prędicantis Deum creatoré cæli, & terræ, vtì causam principalé. Filium auté, per quem omnia facta sunt, Græcè sicut & Philo, δι᾽ οὗ. Præpositio enim Græca διὰ, designat mediú. Et quod expressit Philo Organum, id est, motorem eum, qui ab alio mouebatur. mouebatur enim à Patre Filius ad creationem, eo vtì artifice vtebatur: cum imperauit creare, dederat potestatem creandi. Itaque mundus à Patre, & Filio est creatus: à Patre, vti prima causa, volente, dictante, iubente: à Filio, parente iusso, motóque à Patre. Sicq; fuit creator vnus, & quia creauit vterque, vterque Deus. Sed quoniam bonus, nisi vnus, necessariò vna diuinitas: quod ipsa ratio declarat, Theologiáque demonstrat. Non enim taquam à duobus diuersis autoribus creatus est mundus, sed à duobus, velut vno, à principali causa Deo, à causa mota ab ipso Deo Filio. Neque enim Filius creasset, si Pater noluisset, & si potestatem non dedisset. Paruit igitur Patri accepta ab eo æterna potestate. Quæ res exemplis humanis est clara. Ergo dicit Philo nunc, quod Ioannes, vtens simili præpositione, Omnia per ipsum facta sunt. Philo autem, δι᾽ οὗ κατασκευάσαι. Eáque est ratio cur appellauerit ipsum, Organum. Vides igitur & hîc profundissimum mysterium: quod etiam inuenies apud Platonem, Orpheum, Mercurium, Trismegistum. diuinissiméque secum omnes consentiunt, reuelatam nouissimis sæculis radiantissimè theologiam prædicantes. In libro quoque in quo disserit, quòd apparuit Dominus Abrahæ, dicit, ὁ ὑποφήτης αὐτοῦ λόγος, Internuntius, denunciator, interpres eius Verbum. Eadem est ratio, vt appelletur ὑποφήτης, Interpres, atque hyparchus, magistratus, & logos, id est, locutor, locutio, sermo, & superius Angelus. In secundo quoque Allegoriarum legum, hæc scribit σκιὰ δὲ Θεοῦ ὁ λόγος αὐτοῦ ἐστὶ, ᾧ καθάπερ ὀργάνῳ προσχρησάμενος ἐκοσμοποίει. αὕτη δὲ ἡ σκιὰ, καὶ ὡσανεὶ ἀπεικόνισμα, ἑτέρων ἐστὶν ἀρχέτυπον. ὥσπερ ὁ Θεὸς παράδειγμα τῆς εἰκόνος, ἣν σκιὰν νυνὶ κέκληκεν, οὕτως ἡ εἰκὼν ἄλλων γίνεται παράδειγμα, ὡς καὶ ἐναρχόμενος τῆς νομοθεσίας, ἐδήλωσεν εἰπὼν, καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ᾽ εἰκόνα Θεοῦ, ὡς τῆς μὲν εἰκόνος κατὰ τὸν Θεὸν ἀπεικονισθείσης, τοῦ δὲ ἀνθρώπου κατὰ τὴν εἰκόνα λαβούσης δύναμιν παραδείγματος. Quæ sunt, Vmbra Dei, est Verbum eius, quo tanquam organo vsus, creabat mundum. Hæc autem vmbra, & quasi assimilatio, aliorum est exemplar. Sicut Deus exemplar imaginis, quam vmbram nunc vocauimus: sic imago alieri sit & exemplar. Sicut inchoans libros legis expressit Moses, dicens, Et creauit Deus hominem ad imaginem Dei, quasi ipsa quidem imago secundum Deum similita sit, homo auté secundum imaginem, quæ acceperit vim exemplaris. Hæc quoque Philo maxima fatur altissimáque mysteria, esse Verbum quasi vmbra Dei (non poterat enim alio commodiore nomine vti) Sed se ipsum quoque declarat, hanc vmbram esse velut assimilationé. Nostræ quoque, vt diximus litteræ, imaginem Dei, Filium vocant. Nam Paulus ad Colossæos: ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως. Et Solomon, Imago bonitatis eius. Hunc ipse dicebat, Qui videt me, videt & Patrem meum. Iterumq; cum Philo nominat Organum, quo Deus sit ad creationem vsus, intuens medium, sequestrú, autorem, quo Paulus eum omnis conditionis, & creationis primogenitum dicit, id est, antecuntem, pręcedentem omnes res creatas. Quia (vt ibidem fatetur) in ipso facta sunt omnia, cælestia, terrestria, visibilia, & inuisibilia, Angeli, potestates, dominationes, throni, omnia per ipsum, & in ipsum facta, & ipse est ante omnia, & omnia in ipso consistunt. Hæc Paulus. Non alia Philo, etiam Iudæus. De eo quoque diuinam eminétissimamq; canit Theologiam: Sicut ipse sit imago Patris, vt Pater illi tanquam exemplar sit: sic ipsum esse exemplar hominis: idq; ait à Mose declaratum, cùm de homine creato scriberet, Ad imaginé Dei fecit illum. Quo Philo significari putat, hominem factum ad illum, qui est imago Dei. Is autem est Filius: vt in eo Mosis dicto, sint duo exemplaria, duæq; imagines: primum cùm ait, Ad imaginem Dei: is autem est Filius. Ergo Pater exemplar Filij. Cùm verò ad similitudinem istius imaginis sit homo creatus, erit Filius ipsi homini exéplar. Sicq; Filius respectu Patris sui, est imago: respectu hominis, exemplar. Audiuitq; ex altissima Sapientia Philo, Filium creasse mundum, tanquam organum Dei: creasse hominem, tanquam exemplar.

Filius, δι᾽ ὃ, quid sit.

Bonus, nisi vnus.

Ioan.1.

λόγος, ὑποφήτης.

Hebr 1. Filius, imago Dei.

1. Coll 15. Sap 7. Ioan.14. Verbum, organum Dei.

Rom.8.

Gene.1.

Pater, exemplar Filij. Filius, imago Dei, & exemplar hominis.

A exemplar. Quanquam & exemplar, & Idea mundi dicitur à Platonicis: vt quandocunque Moses loquatur de mundo, vel homine à Deo creato, illum innuat Deum, qui est Organum, & Imago Patris sui: organum respectu creationis: imago, respectu naturæ, quam Patri habet coæqualem. Ideo necesse est ipsum quoque esse Deum: si Deum, æternum quoque. Sed sicut in sacris litteris propriè Deus dicitur Pater: vt sæpe ostendimus, quia principaliter & genitor: sic apud Philonem, Deus propriè Pater ipse est. Et quoniam petit testimonium Mosis super hoc, Moses autem dixit, Et creauit Deus hominẽ, ad imaginem Dei creauit illum. Hunc autem creatorem, Philo, vult esse Filium, qui etiam mundum, tanquam iussus à Patre, & vt organum crearit. Claret etiam ipsum assertione Philonis esse Deum. Itaque cùm dicit, In principio creauit Deus cælum, & terram: si Philonem Iudæum audias, Patrem, & Filium creasse dicit: Patrem, vt Autorem primum Filium, vt Sapientiam, & Organum Patris. Ideo veteres Hebræi, quod apud Mosen est, In principio, interpretabantur, in Sapientia. Si consulas autem veteres illos, & ipsum Philonem, Sapientia est ipsum Organum, est primogenitus filius, Verbum, plenus Idearum Deus, archetypũ hominis. Hanc eandem prædicabant Apostoli in toto orbe Theologiam: cuius, vt arbitror, plenæ erant secretæ, & synceræ traditiones Hebræorũ. Hinc ipse dicebat, Scrutamini scripturas, & inuenietis ibi de me. &, Incipiens à Mose, & Prophetis omnibus, interpretabatur eis in omnibus scripturis, quæ de ipso erãt. Nec fieri poterat quin hanc de Patre, & Filio Sapientiam Philo ex aliqua profunda, & oraculis re-B uelata Theologia hauserit. Eodem quoque libro: ὁ Θεοῦ λόγος ὀξυδερκέστατός ἐστιν, ὡς ἐφορᾶν ἅπαντα ἱκανός: Dei Verbum acerrimi oculi est, vt cõspicere queat omnia. Hoc testimonio sentit, quod superius, esse Prouidentiam Filij Dei, quem dicebat totum inambulare mundum. In libro quoque, Quis sit hæres rerum diuinarum: ἀόρατος καὶ σπερματικὸς τεχνικὸς θεῖος λόγος: Inuisibile, seminale, opifex, diuinum Verbum His quoque nominibus potentiã creandi, qua præditus sit Filius, declarat, plenum artis, seminũ, rationum, formarum, eum dicens. Eodem libro: ἐπεὶ τοίνυν τὴν οὐράνιον τροφὴν ψυχῆς, ἣν καλεῖ μάννα, διανέμει πᾶσι τοῖς χρησομένοις λόγος θεῖος ἐξ ἴσου πεφροντικὼς διαφερόντως ἰσότητος. Quod est, Adhuc igitur, cæleste escam animi, quam vocat Manna, distribuit vniuersis, qui vtentur, Verbum diuinũ, ex æquo præcipuè prospiciens æqualitati. Sentit Philo Sapientiam, quæ dicitur Manna, à Verbo, quem prospectorẽ, prouidentemq́; superius vocauerat, donari. Collectis autem omnibus inuenies apud eum, Filium, aut Verbum, esse creatorem mundi, esse maximam mundi creandi Sapientiam, Idearum, id est, originum, seminum, formarũ, fontem, ac regnum, hominis creatorem, mundi gubernatorẽ, moderatorem generis humani, mutantem, transferentemq́; regna, dantem sapientiam. Quanquam hoc Manna, cuius nunc meminit, potest intelligi, beatitudo cælestis, quæ donetur à Filio Dei. Eodem quoque libro: Inuenies, inquit, δύο λόγους, ἕνα μὲν ἀρχέτυπον ὑπὲρ ἡμᾶς, ἕτερον δὲ μίμημα, τὸν καθ' ἡμᾶς ὑπάρχοντα. καλεῖ δὲ Μωσῆς τὸν μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς εἰκόνα θεοῦ, τὸν δὲ καθ' ἡμᾶς τῆς εἰκόνος ἐκμαγεῖον. ἐποίησε γὰρ φησὶν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, οὐκ εἰκόνα, ἀλλὰ κατ' εἰκόνα. ὥστε τὸν καθ' ἕκαστον ἡμῶν νοῦν, ὃς δὴ κυρίως καὶ πρὸς ἀλήθειαν ἄνθρωπος ἐστιν, τρίτον εἶναι τύπον, ἀπὸ τοῦ πεποιηκότος. τὸν δὲ μέσον παράδειγμα μὲν τούτου, ἀπεικόνισμα δὲ ἐκείνου: Duo Verba esse, vel, Rationes: vnam quidem exemplarem, supra nos: alteram imitationem, quæ nostra est. Vocat autem Moses, eam quidem quæ supra nos est, Imaginem Dei: quæ autem nostra, imaginis simulachrum. Fecit enim, inquit, Deus hominem, non imaginem, sed secundum imaginem. Quo fit, vt singuli cuiusque nostri mens, quæ scilicet verè & propriè est homo, tertia sit expressio, ab eo, qui fecit. Medius autem exemplar quidem nostræ huius, assimilatio autem illius. Hæc Philo. Audisti igitur, duas siue Mentes, siue Rationes: alteram supra nos, archetypum, & exemplar ad nostram, ad quam nostra creata sit, sicut Moses declarauit, quem Philo etiam Iudæus sentit de Filio, de Verbo fuisse locutum: huncq́; fuisse, qui creauit hominem, ad similitudinem suam, quia fuit illi exemplar, qui se respiciens, hominem crearit. Vt quemadmodum Filius ipse est imago Patris, sic nos simus imago eius. Itaque si Philonem audias, Moses de Filio, & Verbo Dei, diuinè prædicauit, & scripsit. vt iure merito Græci vocent Dei filium πρωτότυπον, prototypum, primum exemplum ad ipsum hominem creatum ab eo: vt ille fuerit verus homo, ab eo alter homo, mens nostra ad similitudinem eius. Sanctissimum, eminentissimumq́; nostræ Theologiæ mysterium. Hinc ipsi Filio canimus, Qui mundi in primordio Adam plasmasti hominem, cui tuæ imagini vultum dedisti similem. Itaque Philone magno Theologo teste, qui mundum creauit, qui spiritum, mentemq́; humanã afflauit,

Gene. 1.

Gene. 1.

In principio, i. in sapientia.

Ioan 5. Luc. 27.

Dei, acerrimi oculi est.

Exod 16. Sapiẽtia, mãna eademque cælestis beatitudo.

Duo Verba, vnum exemplaris: imitationis alterũ.

Dei Filius, πρωτότυπον.

cæteráque fecit, quæ tam multa in veteri testamento Deo adscribuntur, fuit Verbum Dei, medius, interpres, nuncius, legatus summi Patris ad hominem. Sic gerens vices prouidentiæ, sicut gessit creationis. Eodem quoque libro: ὁ γὰρ θεῖος λόγος τὰ ἐν τῇ φύσει διεῖλε, καὶ διένειμε τὰ πάντα: Verbum Dei omnia, quæ natura continentur, diuisit, ac distribuit. Hîc quoque Philo repetit, Verbum fuisse creatorem, moderatorem, qui digessit, distinxit, distribuit omnia. Vt sit illa Anaxagoræ Mens, quæ Chaos digessit, inq; ordinem redegit. Refertur item hoc ad Prouidentiam. Eodem item libro: ἄτμητοι μὲν οὖν αἱ δύο φύσεις, ἥ τε ἐν ἡμῖν τοῦ λογισμοῦ, καὶ ἡ ὑπὲρ ἡμᾶς τοῦ θείου λόγου. Paulò post: νοῦς τε ὁ ἐν ἡμῖν, καὶ ὁ ὑπὲρ ἡμᾶς. Id est, Indiuisibiles igitur sunt duæ naturæ, ea quæ in nobis rationis, & ea quæ supra nos diuini Verbi, Mens, quæ in nobis, & quæ supra nos. Ecce semper recitat eadem, clarioráque reddit, commemorans, celebrans Verbum diuinum, appellans ipsum Mentem, quæ supra nos, superius autem ad quam nostra sit formata. Indiuisibilis naturæ dicit vtranque esse, sicut sunt incorporeæ. Nam cùm nostra censetur etiam Mens Angelorum, quam & ipse creauit, vt posterius erit manifestum. Eodem item libro scribit. πᾶς ἄνθρωπος κατὰ μὲν τὴν διάνοιαν οἰκείωται θείῳ λόγῳ, τῆς μακαρίας φύσεως ἐκμαγεῖον, ἢ ἀπόσπασμα, ἢ ἀπαύγασμα γεγονώς. Omnis homo, inquit, secundum Mentem similatur, communicatq; cum Verbo diuino, factus beatæ naturæ expressio, aut abscissio, aut radius. Quid his altius, mirabilius? Ecce iterum creatio animi nostri, Verbum diuinum, cum eo nos habere societatem, affinitatem, communicationem, animum nostrum illius beatæ naturæ aut simulacrum esse, aut abscissionem quandam ex ea, aut radiationem. Nec enim explicare melius licet, quod traditur à Mose, cum insufflarit Deus in hominem. Hunc afflatum, quem animum nostrum vult à Deo manantem fuisse, vocat aut expressionem, vt cùm in cera reddimus imaginem sigilli, vt talis homo fuerit ad Verbum diuinum, ipsum sigillum, homo cera: aut radium, aut abscissionem, quibus rationibus immortalitas animi declaratur. Ac cùm Aristoteles & ipse confiteatur animum nostrum esse Deo συγγενέστατον, simillimum, finitimum, eiusdem generis, ecce quomodo debeat intelligi, licet diuino Verbo simile. Et cùm dicit animum venire in corpus θύραθεν, exterius à Filio Dei, à Verbo diuino, ab Archetypo nostro, intelligendum est, ipso Philone non Christiano, sed Iudæo, eminentissimóque Platonico declarante. Item in libro, Quòd mulieres non decet indecorè agere: ψυχὴ γὰρ ἀνθρώπου σημεῖον, ἧς μεθισταμένης, καὶ μετοικιζομένης τὰ ἀπολειφθησόμενα πάντα μιαίνεται, στερόμενα θείας εἰκόνος. ἐπεὶ δὲ θεοειδὴς ἄνθρωπος πρὸς ἀρχέτυπον ἰδέαν τὸν ἀνωτάτω λόγον τυπωθείς: Anima enim hominis sigillum est, qua discedente, & migrante, quæ remanebunt omnia fœdantur, priuata diuina imagine. Quoniam diuinæ similis est mens humana, ad archetypum, id est, exemplarem Ideam, altissimum Verbum formata. Quid is item diuinius, excellentius, in omni Theologia profundius, de creatione animi nostri, & quòd oporteat retinere imaginem, qua discedente, cuncta fœdentur, & polluantur? Tota igitur hæc Theologia est apud Philonem, nec aliam apud scriptores sacros reperias, vt mirabile sit ab homine Iudæo, à Philosopho, tam clara, tam minimè ambigua testimonia proferri, nisi videremus Theologos omniũ gentium eadem cognouisse, prædicasse, nouissimisq; sæculis inclaruisse quod olim fuisset celebre apud sapientes omnium nationum. Verbum igitur apud Philonem est Primogenitus, est Filius, & organum Dei, est fœcundissimus, & Idea Idearum, est mundus archetypus, est hominis item exemplar, & archetypum. Est imago Dei, est distributor, moderator, est is per quem venitur ad Deum, est Sol, est Pontifex in templo Dei hoc mundo, est rector, moderator omnium, est magistratus Dei, est humanarum rerum, regnorumq; dispensator, est prouidentissimus, oculatissimus, est Mens supra nos, ad quam nostra est creata, eius similis est homo. Quòd item iste Logos sit Deus, & æternus apud Philonem, non sicut plerique dementissimi, naturæq; ignari suspicati sunt, non Deum, sed Mentem quandam velut Angelum maximum, vt Valentiani, declarant tum omnia, quæ nunc protulimus, tum locus in libro de Mundo, cùm de creatione hominis loqueretur. Nam cùm in his locis productis, Verbum diuinum dixerit fuisse archetypum, exemplarq; animi nostri: in libro de Mundo scribit, cæteros affinitatem esse homini cum æthera dixisse. At magnum Mosen, nulli rei creatæ, speciem animæ rationalis similem tradidisse: ἀλλὰ αὐτὴν εἶπε τοῦ θείου λόγου, καὶ ἀοράτου Θεοῦ ἐκείνου εἰκόνα, δόκιμον εἶναι νομίσας, ἧς εἴωθε, καὶ τυπωθεῖσαν σφραγῖδι Θεοῦ, ἧς ὁ χαρακτήρ ἐστιν ὁ ἀΐδιος λόγος, ἐνέπνευσε γὰρ φησὶν ὁ Θεὸς εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, ὥστε ἀνάγκη πρὸς τὸν ἐκπέμποντα τὸν δεχόμενον, ἀπεικονίζεσθαι,

Mens chaos diremit, Anaxagoræ.

Duæ naturæ indiuisibiles.

Omnis homo, similis Verbo quomodo.

Homo, Dei abscissio & radius.

Gen 1.

Animus noster Deo simillimus.

Mens humana formata ad archetypum Verbum.

E

F

Διὸ κ

Διὸ καὶ τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα φασὶ Θεοῦ γεννηθῆναι, οὐ μὴν κατ' εἰκόνα τινὸς τῶν γεγονότων: Sed eam dixit diuini Verbi, & inuisibilis illius Dei imaginem, probabile arbitratus, etiam quod formatum fuit, sigillum esse Dei, cuius character est Verbum sempiternũ. Inspirauit enim, inquit, Deus in faciem eius, spiraculum vitæ. Quocirca necesse est, eum qui accepit, ad eum, qui emisit, assimilari. Ideo etiam hominem dicunt factum ad imaginem Dei, non ad imaginem alicuius rei creatæ. Ecce fatetur Philo ipsum Verbum sempiternum, fatetur Deum, fatetur nos ad imaginem eius, fatetur Mosen de eo fuisse locutum.

Gene. 1.

Ex Platone, Filium habere Patrem: Verbum esse diuinissimum, Principem præsentium, & futurorum.

CAPVT XXVII.

PLATO quoque, cuius omnis Theologia fluxit à Trismegisto, cuius tredecim annos in Ægypto versatus omnem introspexit sapientiam, eáque amplitudinem suam ditauit, expressis, nulláque ambage obuolutis verbis confessus est in Epinomide, creasse mundum Verbum diuinissimum. Mercurius ergo, & Philo λόγον, id est, Verbum, non solum Filium Dei dicebant esse, sed etiam opificem. Verbumq; est opifex, propter mundanum opificium, in quo opificium cæli est præcipuum. B Plato autem in Epinomide sic ait. Quælibet stella proprium cursum conficit, συναποτελῶν κόσμον ὃν ἔταξε λόγος, ὁ πάντων θειότατος, ὁρατόν, Absoluens, inquit, ac peragens eum ordinem, & decorem, quem, vt videri posset, fecit diuinissimum Verbum. Audierat ergo Plato ex Mercurio, Mentem, Verbum opificem, condidisse mundum. Quocirca in Phædone clamat, & affirmat Mentem omnium creatricem, in Timæo vocat creatorem mundi opificem, in Epinomide Verbum diuinissimum cælestes ordines excogitasse. Hinc necessariò sequitur, eadem vt sentiant Aristoteles, & Plato: Aristoteles vocat Mentem θειότατον diuinissimam in libris diuinæ Philosophiæ. Plato verbum dicit esse diuinissimum. Profectò non possunt esse duo diuinissima. Sunt igitur omnia nomina Filij Dei, quibus eadem res apud duos inclytos Philosophos, totamq; priscorum Theologiam significatur. Quoniam igitur & nomina, & res apud Platonem reperiuntur, quæ superius in Theologia Mercurij habebantur, perspicua ratio est, ea quæ sunt ex illo prolata, illius esse euidentissimè, nec fuisse vel à Christianis, vel aliquo alio commenta. Sed audi aliud luculentum testimonium super & Theologia Mercurij, & ipsa veritate, de Patre inquã & Filio apud Platonem, ac vide quantum ex Christiana Theologia priscis innotuerit, tum ex eo intellige, quæ de Magis, Sibyllis, Ægyptiisq; prolata sunt, sine controuersia non esse adulterina, & commentitia. Filius non solùm à Christianis, sed his etiam omnibus, quorum vsi sumus testimoniis, vocatur totius orbis, cæli, ac terræ princeps, vt Sibylla canebat. Princeps, ait noster, regum terræ, Dominus dominantium. Vocatur etiam Opifex & Causa. C Vbique enim nunc scimus celebrari, ac commemorari, quòd omnium rerum causa sit Filius Dei. Idem etiam valet Opifex, ac Causa: vt qui dicat opificium, necessariò id designet, quod fit à causa. His ergo nominibus clarissimè vsus est Plato pro ipso Filio Tum eodem loco, vbi hoc dixerat, Patrem istius Causæ, & Principis commemorat, eamq; cõmemorationem mysticam, arcanam, sacerrimamq; asserit. In epistola ad tres amicos, Hermiam, Erastum, Coriscum, de amicitia, & charitate locutus, postea epistolam claudens hæc adiecit: Hanc epistolam vos tres simul oportet legere, sin minus, duos certè in commune, idq; quoad eius fieri possit, creberrimè, fœdere, & lege firma, ac sancta, quæ iustitia est, adiuuantes omni animi contentione disciplinam, quæ soror, & comes est studiorum: καὶ τὸν τῶν πάντων θεὸν ἡγεμόνα, τῶν τε ὄντων καὶ τῶν μελλόντων, τοῦ τε ἡγεμόνος καὶ αἰτίου πατέρα κύριον ἐπομνύντες, ὃν ἂν ὄντως φιλοσοφῶμεν, εἰσόμεθα πάντες σαφῶς εἰς δύναμιν ἀνθρώπων εὐδαιμόνων. Hoc est, Adiurantes etiam, omnium rerum Principem Deum, rerum inquam præsentium, ac futurarum, tum Principis huius & Causæ Patrem. De quo si verè fuerimus philosophati, dilucidè, ac clarè cognoscemus, quantum potest concedi hominibus beatis. Hæc Plato de fontibus Mercurij, vt reor. Quæ mecum reputans, modo non lacrymas profundo præ gaudio. Video enim generis humani Seruatorem semper cognitum, nunquam se ab aspectu humano adeò subduxisse, vt eo veniente, prorsus noua res Diuinitas

Platonis doctrina profecta ab Ægyptiis.

Nihil commentitium de Deo affertur à Platone & Ægyptiis.

Seruator humani generis, cognitus gẽtibus.

eius, & augustissima, quæ dicitur Trinitas, videretur. Videtur enim ignaris admirabile, in Deo esse Patrem, ac filium, idq; præcipuè cæcutientibus displicet Hebræis, quorum sunt animi semper ineptissimarum cogitationum pleni, nec sinit eos vnquam imperitia videre veritatem. Habes apud Platonem, Philosophiæ profanæ antistitem, hominem ante Christum multos annos natum, nudam, atque apertam Patris, ac Filij commemorationem. Filium dicit esse Principem omnium rerum præsentium, ac futurarum. Quæ sunt autem res futuræ, nisi futurum sæculum? Siquidem & Paulus Regem sæculorum, & præsentis, ac futuri sæculi Principem eum appellat. Vtriusque Principem dicit eum Plato, cuius paulò pòst nominat Patrem. Tum Plato vocat eundẽ Causam, eam videlicet, quæ creauit omnia, omnium causarum princeps, ac magistra. Ideóque per excellentiam vocatur Causa, vt Pater per excellentiam vocatur ipsum Bonum. Eam Causam scilicet Plato innuit, quam in Epinomide vocat Verbum diuinissimum, ordinem cælestium repertorem, in Phædone Mẽtem, in Timæo Opificem. Hęc inquam in epistola vocatur ab eo Causa. Quod & Laërtius testatur, asserens Platonem duo creati mundi statuisse principia, Deum, ac Materiam, ὃν καὶ νοῦν προσαγορεύει, καὶ αἴτιον, quem Deum, inquit, & Mentem appellat, & Causam. Cuncta igitur hæc sunt nomina Filij Dei, Causa, Mens, Opifex, Verbum. O rem mirabilissimam. Vide etiam generationem istius Causæ. Nominat enim eius Patrem: vides creationem mundi per Filium, dum nominat Causam, nominat Regem, vel Principem rerum præsentium, & futurarum, quemadmodum videlicet Sibylla Regem, seu ἡγητῆρα, Principem Deorum. Sunt autem Dij, res futuræ respectu nostri. Nã & Paulus, Omne, inquit, nomen, quod nominatur in hoc sæculo & in futuro. Horum Sibylla Principem Filium dicebat à Patre constitutum. Similiter & Plato. Nomina quoque sunt similia: Sibylla ἡγητῆρα, Plato ἡγεμόνα. Tum appellat Plato hanc ipsam Causam Deũ. Ergo hæc omnia euidentissimè locutus est in Epistola Plato, Filium esse, & Patrem: Filiumq; esse Causam, esse Regem visibilium, & inuisibilium, esse Deum. Quid superest in Theologia? Postremò, quod omnibus modis est mirandum, suspiciendum, exosculandũ, & in quo nequeo ipse lacrymis & gaudiis moderari meis, & admirando satiari, dicitur à Platone, de Patre esse verè philosophandum. Fore enim vt hæc scientia nos efficiat beatos. Certè diuine Plato magnũ quid innuebas: ideóque cautè & absconditè more Prophetarum es locutus. Quid enim verè est de Patre philosophari? Cur id de Patre potissimum? Nempe ea de causa, quoniã, vt superius dicebamus, & vt ostendemus in sequentibus, ex sententia Philonis, Numenij, & Plotini, non erat hominibus notus Pater, sed Filius tantum, creator scilicet mundi. Sciebant omnes, & prædicabant mundum à Deo creatum. Solum ergo norant creatorem, Patrem non norant. Ergo bene admonet, oportere de Patre verè philosophari. Quid est verè, Græcè ὄντως, id est, realiter, essentialiter? Digna scilicet de eo philosophari, cogitare, ac loqui, quę illius sunt: & facere, quod faciebat Filius eius, qui reuelauit hanc de Patre suo Philosophiam, omnia illi ascribens, diuinitatem, essentiam, potestatemq; suam, dicens se ab eo missum, ab eo constitutum iudicem viuorum ac mortuorum, omnia sibi ab eo tradita, appellans eum Patrem suũ, Deumq; suum, affirmans eum esse se maiorem, nunquam Patrem agnoscendum, & ad conspectũ eius iucundissimum veniendum, nisi filio reuelante, & perducente. Hæc inquam est Philosophia de Patre reuelata à Filio, faciens homines beatos, imò beatissimos: reuelata inquam à Filio, non nouissimis sæculis modò, sed etiam, vt apparet, iam inde ab origine mundi. Filius eam reuelauit, redditurus hac cognitione nos beatos, & ad voluptates paternas, paternum regnum adducturus. Hic esse beatitudinem, prædicante Platone, quis erit tam tardus, ac saxeus, quem non hæc commoueant in admirationem, semper hodiernam sapientiam, quæ nunc est vbique vulgatissima, fuisse prioribus sæculis notam, prædicatam, licet paucis? Quòd autem Plato in hac epistola de Filio Dei sit locutus, & quòd non mihi primo veritas hæc affulserit, sunt doctissimi Græcorũ Theologi, idemq; maximi Philosophi testes, Clemens Alexandrinus, Origenes, Eusebius, Cyrillus, qui fatentur hac Epistola, de Filio Dei scripsisse Platonem, idq; contra Philosophos profanos disserentes, & eos scriptis suorum reuincentes. E quibus Origenes contra Celsum, libro sexto: ὁ δὲ πάντα ἐπαγγελλόμενος εἰδέναι Κέλσος, καὶ πολλὰ τῶν τοῦ Πλάτωνος παρατιθέμενος, ἑκὼν οἶμαι σιωπᾷ τὸν περὶ υἱοῦ θεοῦ λόγον, τὸν παρὰ Πλάτωνι λεγόμενον ἐν τῇ πρὸς Ἑρμείαν καὶ Κορίσκον ἐπιστολῇ, ἔχει δὲ οὕτως ἡ τοῦ Πλάτωνος λέξις: Celsus autem, qui se omnia scire profitetur, multáque ex Platone profert testimonia, vltro, vt quidem ipse arbitror, reticet, quæ de Filio Dei loquitur Plato,

Rex sæculorũ. 1.Tim.1.

Deus, Causa quæ creauit omnia.

Deus pater, bonum.

Duo principia rerum omnium, Deus & Materia.

Ephe.1.

Deus, rex visibilium & inuisibilium.

Plato, prophetas imitatus, obscure disputauit.

Prisci norant creatorẽ Deũ, patrẽ non norant.

ὄντως quid.

Philosophia nõ nouissimis tãtum sæculis, sed vetustissimis.

A Plato, in Epistola ad Hermiam, & Coriscum. Sic enim scribit ibi. Hæc Origenes. Eadem Eusebius, & Cyrillus, & Clemens in Stromatis. Sed vnus Origenes sufficit. Nam Platonicos ipsos videbimus in progressu similia cōfitentes, hacq́; Epistola pro testimonio diuinarum hypostaseon vtentes. Hoc idē vidit, & protulit Vgo senior, valde bonus Theologus.

Ex Theologia Orphei, de Verbo diuino, & quòd sit vox diuina, & quòd formator mundi.

CAPVT XXVIII.

PRINCIPIVM Græcæ Theologiæ diximus Orpheum. Nam nemo ferè ante hunc apud Græcos memoratur. Siquidē ante Poëtas, quos appellant Theologos, & ante Philosophos floruit. Constatq́; eum in Ægypto diu peregrinatum, ab Ægyptiis Sacerdotibus Theologiam didicisse. Hunc Ioannes Grammaticus in vita Homeri vocat σοφώτατον. Eius Iustinus Martyr, & Cyrillus egregiè meminerunt. In huius Theologia multa veritatis antiquæ visuntur vestigia, quæ etsi sunt quibusdam fabulis à superstitiosis postea temerata, seposita tamen, ac dirempta, & expurgata, suam recipient venustatem. Nam cum & superstitionibus falsis, & cultui dæmonum, omnique idololatriæ deditus antea fuisset, & hymnos, & odas Diis fictitiis B cecinisset (si tamen eius sunt hymni, non potius alterius Orphei ætate multo posterioris) postea rerum verarum scientia aditus, cecinit anteacta vitæ palinodiam, & in vnum, verumq́; Deum acie defixa, maiestatem, diuinitatemq́; eius, quam Apud Ægyptios didicisset, miris laudibus celebrauit. Hunc igitur, cum omnes vetustissimum confiteantur, quidamq́; asseuerent eum discipulum Mosis fuisse, id est, Musæi, è quibus est Polyhistor (quod ipse non assirmo) ex illa Ægyptia sapientia, aliáque per orbem sparsa Theologia, multa scripsit vera, & his sæculis admiranda. Altissimumq́; Dei Verbum sequens celebrem famam, vocat Vocem, per quam asserit Patrem omnia creasse. Scripturusq́; hæc altissima mysteria, sic carmen inchoauit:

Princeps Theologiæ Græcæ, Orpheus, & eius laus.

Orpheus, vnum eundem vnumque Deū agnouit.

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστί, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι.
Dicam quibus fas est, claudatur porta profanis.

Proponentur igitur quædam tantum carmina ad fidem, vt consensum omnium sæculorum agnoscas. Apparent enim eadem apud hunc de Filio atque Platonem, Mercurium, Chaldæos, cæterosq́; omnes. Ad Filium:

Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας, τούτῳ προσέδρευε,
Ἰθύνων κραδίης νοερὸν κύτος, εὖ δ' ἐπίβαινε
Ἀτραπιτοῦ, μοῦνον δ' ἐσόρα κόσμοιο τυπωτήν,
Ἀθάνατον, παλαιὸς δὲ λόγος περὶ τοῦδε φαείνει,
C Εἷς ἐστ' αὐτοτελής, αὐτοῦ δ' ὕπο πάντα τελεῖται,
Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτὸς περινίσσεται, οὐδέ τις αὐτὸν
Εἰσοράᾳ ψυχῶν θνητῶν, νῷ δ' εἰσοράται.

Inq́; Dei Verbum aspiciens, hunc semper adesto,
Defigens animi altas luces, perge viamq́;
Rectam, factoremq́; vnum nate aspice mundi,
Immortalem, quem patrum fert fama priorum
Vnum, perfectumq́; sibi, tum perfici ab illo
Cætera, cumq́; illis versari, non tamen vllis
Cerni animis hominum, sed sola mente videri.

His carminibus non solùm declaratur nostræ nouissimorum sæculorum Theologiæ dignitas, quæ omni mundo illuxit, sed confirmantur dicta Mercurij, Chaldæorum, Sibyllarum, Anaxagoræ, Platonis: cum quibus Orpheus, ipsiq́; omnes inter se, diuino quodam instinctu consentientes, Filio Dei decernunt summam diuinitatem, rerum creationem, hunc adorandum, suspiciendum prædicantes. Chaldæus rerum cunctarum dicebat Patrem dedisse Filio autoritatem, & creationem. Is appellatur ab Anaxagora, & Platonicis Mens. Confirmatur à Platone, & Aristotele. Vocatur à Mercurio non solum Mens, sed

Repetitio antedictorum.

Verbū quid. Diuinū quid.

etiam Verbum, genitum à Patre. Ecce igitur & apud Orpheum hæc vniuersa. Nuncupat D enim eum Verbum diuinum: Verbum declarat autoritatem, rationemq́; creandi: diuinum ostendit eum alterius esse Verbum, eius scilicet qui propriè, ac principaliter est Deus Quem, & idem Filius, Deum suum vocabat. Non eripitur tamen ab vllis diuinitas Filij, sed prædicatur, prouehitur, hortantur omnes, vt hunc agnoscamus, ac veneremur.

ὁ λόγος κοσμοποιητικός.

Deinde Orpheus appellat eum ipsum κόσμου τυπωτὴν, formatorem mundi. O consensum omnium mirabilem! Is enim est sensus vocis illorum priorum, qui Filium dicebant Mentem: dicebant scilicet propter formas mundi, propter decorē, ac venustatem, propter ordines repertos. Sola ratio dare potest ornatum, sola Mens, sola intelligentia, maxima autem, & sapientissima, Omnipotensq́; Mens, summos & vniuersales ordines. Intelligentia igitur dicebatur ab illis propter creationem, propter Chaos, è quo Mens omnipotens, tanquam origine, rudique inchoamento, ordines omnes sapientissimè expressit.

Deus τυπωτής.

Quem sensum Orpheus alio sono notiore exhibens, appellat eum τυπωτὴν, Formatorem. Idem ergo est Mens, atque Formator. Cuius est enim formare, nisi Intelligentiæ, & Mentis? Hæc omnia audiens, & respiciens, ac celebrans Poëta noster, commemorato Chao, hunc ipsum, quem Orpheus Formatorem, eadem prorsus sententia, mundi melioris Originem vocauit.

Ouid. 1 Metamorph.

Ille inquam formator, mundi melioris fuit Origo. Mūdus melior, forma cæli, & terræ, omniumq́; cælestium, ac terrestrium. Et apud Platonem Verbū diuinissimum, apud Orpheum, Verbum diuinum, apud Mercuriū Mens prima, generat Mentē, Verbum. Est apud Anaxagorā Mens digerens Chaos, & creans. confirmat læta- E turq́; ea Plato. Est apud eundem Causa, excellenterq́; Causa. Apud Orpheū mundi Formator. Nihil ergo discrepat. Postea & hoc expressius carmen intonuit Orpheus:

Οὐρανὸν ὁρκίζω σε θεοῦ μεγάλου σοφὸν ἔργον,
Αὐδὴν ὁρκίζω σε πατρὸς, ἣν φθέγξατο πρώτην.
Te cælum obtestor sapiens opus omnipotentis,
Vocem te Patris adiuro, quam protulit ipse,
Primum, consilijs cum cùm constituit orbis.

Verbum, & Vox nomina Filij, eademq́; veriusque ratio. Iussus est, & dictus, missusq́; ad creandum. Hic quoque patet Theologia nouissimorum sæculorum, quæ confitetur creatorem omnium Patrem, sed per Filium Quibus verbis is subest sensus, quem sæpenumero declarauimus, Patrem esse tanquam iubētem, tanquam dictatorem, mittentemq́; Filium ad creationem, cui non solum autoritatem, sed & naturam, ac diuinitatem suam dedit, id est, genuit.

Officiū filij, creare mundum & redimere.

Vt autem scimus, & prædicamus non Patrem venisse ad redimendū genus humanum, fecisse res humanas, functum mortalium muneribus, sed Filium: sic idē missus est ad creandum, quem redemisset, propter quem cælū, ac terras creasset: quemadmodum dicebat ipse, & scimus omnes, hanc redemptionem iussam à Patre, peractam à Filio Res autem eorum principaliter esse dicuntur, qui primi mouent, à quibus consilium nascitur rerum gerendarum: qui autem faciunt, secundæ causæ sunt. Sic creatio mundi, Patris est, tanquam principalis causæ. Item redemptio dicitur ab eo facta, mit- F tente Filium suum vnigenitum ad hoc ipsum. Hoc igitur mirabile est fuisse quoque priscis illis cognitum, rem scilicet obscurissimam, quam mortales se ipsis agnoscere non possunt.

Matth. 11.

Verè enim ille dixit, Nemo nouit Patrem, nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare. Cognoscere quidem, cogitareque possumus, aliquem fuisse creatorem mundi: sed hunc habere Patrem, & esse diuinitatem Patrem, & Filium, non solum non cognoscimus, sed propemodum negamus, non capientes, non credentes, vnquam fieri posse, vt apud Deum sit qui generet, & qui generetur.

Hebræi, non nouerunt patrem.

Quod Hebræi vel maximè irridentes, hi potissimum fuerunt, qui non nouerunt Patrem. Nam noscunt, ac celebrant creatorem mundi, hunc in Synagogis venerantur: verū is est Filius Dei, quem postea corpore, magnitudinem diuinitatis suæ abscondentem, cruci affixerunt, factum similem nostri tunc, vt nos similes sui postea efficeret. Ergo nisi Filius reuelasset, & nos simili in errore versaremur. Ac certè credendum est eundem ipsum antiquis sæculis Patrem suum manifestasse, vnde Chaldæus, Sibylla, Mercurius, Plato, Orpheus, hanc cognitionem hauserint, qui postea copiosissimè reuelauit, ostendens hanc esse felicitatem veram, vt homines intelligerent Patrem, cum Filio.

Superiores patrē nouerant.

Superiores Patrem cognouerunt: omnes enim patris meminerunt, credo, tam ex antiqua traditione, quàm reuelatione cælesti. Nam Platonem, quæ scripsit de Patre, à maioribus, vel Mercurio, vel Orpheo credendum est accepisse:

Mercurio

A Mercurio quidem & Sibyllis, & Chaldæis, tum ex oraculo cælesti, tum antiquissimis successionibus innotuisse. Siquidem is idem Orpheus meminit antiquæ famæ, ferentis perfectissimum esse, nulliusq; indigentem hunc mundi creatorem, omnia circumeuntem, regentem, sustinentemq;, qui sola mente, cogitationéque purissima videatur. Ergo à fama prisca hæc descendentia referebat, affirmabatq; Orpheus. Videmusq; hic non solũ ipsam Theologiam, sed clarum etiam Orphei testimonium de ea à maioribus descendente. Fama igitur erat antiqua de eo, qui cùm esset ipse perfectissimus, ab eo perfecta omnia fuerunt. Ea enim fuit causa, cur cætera ipse absoluerit, perfectissiméque crearit, quia perfectissimus ipse, & omni potestate, viribusq; instructissimus. Triáque sunt nomina Filij apud Orpheum, totam Theologiam continentia, θεῖος λόγος, τυπωτής, αὐτοτελής, Diuinum Verbum, Formator mundi, per se, vel a se perfectus. Quibus & summa diuinitas eius, & mundi creatio apertissimè designatur. Deinde Orpheus tria de eodem dicit ad profundam Philosophiam spectantia Primum, quòd idem per conditas à se res versatur, regens scilicet, & gubernans eas, vt Philo declarabat: tum quòd eius per omnia conuersio, & assistentia est inuisibilis, quæ nostris oculis videri nequeat: postremo quòd sola mente, sola ratione intelligatur. Nunc enim, etsi oculi corporei non cernunt, at mens eò peruenire debet. Plura enim animis cernimus, quàm oculis corporeis. Videre per animos partim ratio dicitur, partim fides. Hæc Orpheus, & alia complura, de diuinitate Filij. Sciendumq; nomen αὐτοτελῆ, esse idem atque quod habetur apud Mosen, αὐτοὸν, per

B se existens, primus existens, & a nullo existens. Id enim est, quod indicant Mosi, Ego sum, qui sum, quod Græce ὁ ὤν, Ille qui præstanter est. Articulóque indicatur excellentia, polletq; idem αὐτὸ, atque articulus ὁ. Pronomen indicat principium, originem: articulus excellentiam. Idem verò est, & is qui per se existit, & qui habet hoc ipsum absolutissimè, præcipuè, primo. Porro autem idem sunt αὐτοτελὴς, αὐτοὼν, per se perfectus, per se existens. Idem enim sunt, perfectio, & ipsum esse. Quare quia a se existit, à seipso est perfectus. Quocirca idem dicit Orpheus, atque Moses. Illum quoque euidentissimè sequitur. Appellat hoc nomen αὐτοτελῆ, Orpheus Filium Dei, vt clarum est. Cum autem idem sint, per se perfectus, atque per se existens, efficitur, vt quem Moses vocant per se existẽtem ὁ ὤν, sit is, quem Orpheus per se perfectum. Is autem est Filius Dei apud Orpheum: idem ergo apud Mosen, cùm ait, Ego sum, qui sum. Dionysius quoque Areopagites Filium Dei vocat τὸ ὄν. Id quoque sciendum est, nomen quatuor litterarũ apud Hebræos Iehouah, louare hunc ipsum, quem Orpheus Græce dixit αὐτοτελῆ. Etenim illud nomen designat eum, qui est: eáque est omnis vetus Philosophia, vt videbitur: ac prorsus, quod ipsi Græciæ Philosophi τὸ ὄν, quod est, vocabant. Siquidem est verbum substantiale, apud Hebræos haiah, à quo sit nomen quatuor litterarum, sonatq; existentem. Quem sensum autem id habeat, Orpheus pulcherrimè Græcè significauit. Apud omnes igitur est celebris Filius Dei. Testatur autem Iustinus Martyr idem & Philosophus, in Apologetico, Verbum Dei cæli, & terræ creatorem Orpheum cognouisse, sicut nos, inquit, prophetiæ

C sanctorum docuerunt: ὡς ἐν μέρει καὶ αὐτὸς ἐν τῇ Αἰγύπτῳ τετυχηκώς, ἔγνω, ὅτι διὰ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, πᾶσα ἐγένετο φύσις: Quibus cùm idem ex parte se tradidisset in Ægypto, cognouit quòd per Verbum Dei omnis extitit creatio.

Tria nomina Filij Dei, apud Orpheũ.

Videmus animis longè plura, quàm oculis.

Deus, ens, ὤν.

Perfectio, & ipsum esse, idem.

Iehouah, Hebræis quid.

Alia quædam ex Philone Iudæo, de Patre, & primogenito Filio, qui sit verbum eius, creator mundi, hominis archetypum. & quòd Pater sit eminentissimus, Filius lex, & moderamen mundi, princeps Angelorum, coæternus Patri.

CAPVT XXIX.

QVAE hucusque locutos maiores vidimus, ita se inuicem corroborant, facemq; præbent, & lucem, vt qui velit aliquod eorum dimouere loco, totam necesse sit ei consecutionem rescindere. Certa enim sunt scripta Platonis, & Aristotelis, qui & sua, & maiorum dicta confirmant. Sed arbitror neminem fore cui minus fidelia, & credibilia hæc videantur, clarissima luce, omniumq; scriptorum indissolubili concordia se offerente. Referam igitur quædam alia ex eodem insigni Philosopho Philone Iudæo, vt totius inter se sit aptus narrationis ordo. Nam magnis semper viris hæc admirationi fue-

re. Is igitur in opere, cuius inscriptio est, Quæstiones, & solutiones, in hunc modum quærit super illum scripturæ locum Genes. cap. 2. Ad imaginem Dei fecit illum: Διὰ τί ὡς περὶ ἑτέρου θεοῦ φησὶ τό, ἐν εἰκόνι θεοῦ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐχὶ τῇ ἑαυτοῦ; παγκάλως καὶ σοφῶς τοῦτο κεχρησμῴδηται, θνητὸν γὰρ οὐδὲν ἀπεικονισθῆναι πρὸς τὸν ἀνωτάτω, καὶ πατέρα τῶν ὅλων ἐδύνατο, ἀλλὰ πρὸς τὸν δεύτερον θεὸν, ὅς ἐστιν ἐκείνου λόγος, ἔδει γὰρ τὸν λογικὸν ἐν ἀνθρώπου ψυχῇ τύπον ὑπὸ θείου λόγου χαραχθῆναι, ἐπειδὴ ὁ πρὸ τοῦ λόγου θεὸς κρείσσων ἐστὶν, ἢ πᾶσα λογικὴ φύσις, τῷ δὲ ὑπὲρ τὸν πάντων ἐν τῇ βελτίστῃ, καί τινι ἐξαιρέτῳ καθεστῶτι ἰδέᾳ οὐδὲν θέμις ἦν γεννητὸν ἐξομοιοῦσθαι. Quæ sunt, Quamobrem tanquam de altero Deo dicit, Ad imaginem Dei fecit hominem, non potius ad imaginem sui? Præclarè, & sapienter id dixit oraculum. Neque enim fieri potuit, vt vlla res creata ad similitudinem altissimi, omniumque Patris effigiaretur. Ergo ad secundum Deum, qui est Verbum eius. Debuit enim forma rationalis in animo hominis, à Verbo diuino formari. Quandoquidem Deus, qui est ante Verbum, melior, ac celsior est omni creatura rationali. Nam cum in optima, ac separata sit Idea constitutus, non erat fas quicquam creatum ei assimilari. Hæc Philo. Quibus nihil de Patris, ac Filij diuinitate clarius, apertius, nihil magis Theologicum, profundius: vt à Christianis expectare meliora propemodum non liceat. Audite Hebræi gens ferrea, & tandem caligine graues oculos attollite: audite inquam doctissimum, ac disertissimum gentis vestræ ex Genesi, ex vestris inquam litteris colligentem demonstrantemque Patrem, ac Filium, quem iuxta Christianorum Theologiam, & superiorum omnium, quos adduximus, vocat Verbum: Ad cuius imaginem, vt Chaldaeis, & Mercurius dixerant, asserit hominem creatum. Tum ipsum Verbum imaginem altissimi Patris. Quid Paulus aliud? qui, cùm sit, inquit, imago, radius, & character substantiæ Dei. Audiant inquam Hebræi virum maximum, & inter eos nemini, vel Rabbenis illis, quos adorant, secundum, testantem hominem à Filio, & Verbo Dei creatum: vt verissimam rationem intelligant, cur sit ab eodem redemptus. Doceret enim eos Philo, nefas fuisse, vt Pater veniret in mundum, sicut nefas esse censuerit, vt ad Patrem homo crearetur. Filium autem eo munere perfunctum, tanquam minorem, & quo Pater tanquam ministro, & nuntio suo vtatur, sicut perhibet alibi idem Philo. Proh Deú immortalem, quis hæc homini reuelauit? quis ad hæc Theologiæ adyta eum intromisit? Qua naui ad pelagus istud penetrauit? An quia Platonicus erat, videratque copiosissimas quasdam apud Mercurium, reliquosque antiquissimos Theologos diuitias, vnde Platonis illa fuerant decerpta? Deinde eo tempore floruit quo iam per totum orbem coruscabat Euangelium. Sunt autem in his verbis altissima, profundissima mysteria. Non potest altiorem Theologiam loqui os humanum. Considera enim quàm intimè causam introspexit, cur per Filium, Verbumque diuinum sint omnia creata. Id enim obstupesco, quonam duce perceperit, Filium ad creationem, administrationemque rerum fuisse missum, & vt consentiat cum Euangelio, dicente eodem Filio de se ad Patrem, Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis. Intellexerunt omnes Patrem esse primam causam, alterius Sapientiæ genitricem, causam altissimam, à rebus creatis remotissimam, inter eam, & res creatas filio intercedente: quam nefas sit ipsam per se ad res ingredientem agere, seséque immiscere, habentem medium per quem operetur. Nam quod de creatione dictum est à Philone, etiam de toto mundo est verum: vt quemadmodum non debuit ad Patrem homo creari, Filique creatio est: sic totius mundi creatio eiusdem est. Quapropter altissimè, & ex profundissima Theologia idem Philo in libris de Agricultura, verba diuina, aureis litteris describenda, vt superius vidimus, effatus: ταῦτα δὲ πάντα ὁ ποιμὴν καὶ βασιλεὺς θεὸς ἄγει κατὰ δίκην, νόμον προστησάμενος τὸν ὀρθὸν, τὸν αὐτοῦ λόγον, καὶ πρωτόγονον υἱὸν, ὃς τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἱερᾶς ταύτης τάξεως, οἷά τις μεγάλου βασιλέως ὕπαρχος, διαδέξεται. Quæ sunt, Hæc omnia ducit ac gubernat aptissimè Pastor, & Rex Deus, Præfecto, tanquam lege recta, Verbo suo, & primogenito Filio, qui hanc ordinis sacri administrationem, tanquam summi Regis magistratus sustinet. Hæc item maxima mysteria religionis Christianæ. Audire propemodum est ipsum Paulum. Magna quippe vis veritatis, semperque magnorum virorum sententiæ sunt inter se concordes. Audisti Filium Dei primogenitum, audisti Verbum, audisti rectorem, legemque mundi à Patre constitutum. Illi rerum gubernandarum prouinciam creditam, eum esse tanquam Dei magistratum, nuntium, exequutorem voluntatum paternarum. Mundum quoque audisti regi à Patre, Primogenitum suum huic gubernaculo adhibente. Regitur ergo mundus à

Deus secundus, Verbum Philonis.

Hebr. 1.

Mirum, tam euidenter de Deo filio loquutum esse Philonem.

Ioan. 17.

Adus à Patre per Filium suum, sicut regnum à rege per magistratus. Pater autem, qui Filium suum amat vnicè, & singulariter, imò omnipotenter, sicut omnipotens est, non inuidet filio suos honores: sed ei dedit omne regnum visibile, & inuisibile, eumq; præfecit vniuersis: Filium inquam suas delitias, in quo amando, vicissimq; Filius amando Patrem, æterna voluptate, gaudisq; incomprehensibilibus perfruuntur. Audiant desperatissimi Hebræi, & cognoscant ex suis literis, ex autore suo grauissimo, nunc toto terrarum orbe adorari, & coli eum, qui se vnicum Dei Filium, & Verbum, & Missum, & Nuntium prædicabat, Omnia Patri, tanquam genitori, ac maiori semper ascribens, domino, ac fonti suo, suæ origini, & causæ diuinitatis suæ. Nam quanquam omnia, quæ habet Pater, Filius item habet: tamen Pater à nemine largita, à nemine accepta habet: Filius eadem, sed à Patre. Fons ille & largitor, & lux, primàque causa: Filius radians ex illa luce, lux æterna, ex æterna luce. Hæc dicuntur à Philone, genere Iudæo, professione Platonico, id est, Platoni, Platonicisq; simili, nato sub Tiberio, sub Claudio Philosophante, Apostolorum tempore, ante Plotinum, Amelium, Porphyrium, Proclum, Damascium, æquali ferme Numenio, apud quos similia inueniuntur. Is si nunc videret gentis suæ cæcitatem, ac pertinaciam, eam, credo, vt plerique ex illa gente probatissimi viri, defleret, & coargueret. Extant apud superiores Theologos, quibus tota Theologia comprenditur, hæc nomina Filij, Verbum, Mens, Opifex, causa: addidit ad hæc Philo, Primogenitus, Filius, lux mundi, Gubernator: Græce hæc omnia, λόγος, νοῦς, δημιουργὸς, αἴτιον, πρωτόγονος, υἱὸς, ὕπαρχος. Quæ cùm apud veteres, ac nouos omnes Philosophos habeantur, Platonem, Aristotelem, Anaxagoram, Chaldæos, Sibyllas, Mercurium, Orpheum, omnem Platonicam gentem, apparet totam de Filio, quæ nunc colitur, ac celebratur, Theologiam cognitam, confessam, adoratam, prædicatam, antequam ipse fieret homo. Perhibet item Philo, nihil esse, quod mundum sustineat, ne dissoluatur, nisi Verbum Dei æternum: hoc esse omnium rerum vinculum firmissimum, ac stabilissimum: quod à medijs ad extrema, & ab extremis ad media pertinens, æternum, indefatigabilemq; regat naturæ cursum. Eum enim genitorem constituisse vinculum indissolubile Vniuersi. Hinc igitur, inquit, neque terra ab omni aqua alluetur vnquam, quę sinu continetur eius, neque ab aëre extinguetur ignis, neque ab igne inflammabitur aër, Verbo diuino omnia dirimente, quasiq; elementis in animis imperante. Vt vniuersum, ex diuersis partibus, suauem efficiat harmoniam. Hæc in secundo de Agricultura. Eadem item in libro de Mundo. Quo loco obseruandum est perperam legi in impressis codicibus νόμος, pro λόγος. Nam liber ille multis in locis mendosus est. Eandem præterea sententiam repetit in libro de Agricultura, quo loco est, λόγος. Est locuples testimonium, cum locū esse deprauatum, quòd ibidem scribit: δεσμὸν γὰρ ἄρρηκτον τοῦ παντὸς ὁ γεννήσας ἐποίει πατήρ. Vinculum enim vniuersi indissolubile genitor eius Pater fecit. Quod de lege nō quadrat, sed Verbo, quod à Patre generatur. Rursus in opere, quod inscribit, Quòd malum soleat insidiari bono, hæc ait. Decet, inquit, eos, qui cum scientia fœdus inierunt, affici desiderio videndi, τὸ ὄν, Id quod est. Quòd si non detur, saltem imaginem eius sacerrimam, Verbum. Tum si quis nondum dignus habitus sit, vt Filius Dei appelletur, studeat saltem assimilari primogenito eius Verbo, qui est ante omnes Angelos, Angelorumq; tenet principatum, multisq; nominibus appellatur. Etenim vocatur Principium, & Id quod est (Nomen scilicet tetragammum, vt reor sentire Philonem) & Verbum, & Homo ad imaginē, & Videns, & Israël. Eóque prouectus sum paulò antè, vt laudarem virtutes eorum, qui dicunt, quòd omnes sumus filij vnius hominis. Etenim si nondum eò peruenimus, vt simus filij Dei, saltem æternæ simus Imaginis eius. Dei enim imago est Verbum æternum. Audiui autem quendam ex amicis Mosis efferentem tale oraculū, Ecce homo, cui nomen est Oriens. Noua quidem nuncupatio, si videlicet de eo dici putes, qui constet ex animo, & corpore. Verum si de incorporeo illo, diuinam Ideā ferente, tum vera fateberis, rectissimum, ac significantissimū illi nomen inditum Oriens, vel Ortus, ἀνατολή. Hunc enim æternum Pater omnium genuit, quem alibi Primogenitum appellauit. Ipse autem, qui genitus est, vias paternas imitans, & ad exemplaria eius originaria respiciens, species formauit. Quòd si quis velit nudius, atque expeditius vti nominibus, nihil aliud dicat mundum intelligibilem, quàm Verbum Dei, iam mundum creantis. Nam si homo, qui est pars mundi, ad imaginem eius factus est, multo magis

Mūdus à patre regitur per filium.

Matt. 3.

Filius Dei, Verbum, Nūcius.

Quo tempore Philosophatus est Philo.

Nomina Filij, apud Theologos veteres.

Verbo, mundus sustinetur.

Verbū, imago τοῦ ὄντος.

Nomina Verbi plura.

Mundus intelligibilis, Dei Verbum.

f

totus mundus. Est ergo Deus, Verbum, Idea, Idearum Archetypa, hoc est, originaria. Ac Moses cùm dixit, In principio creauit Deus: non vt plerique arbitrantur temporis principium respexit: neque enim erat tempus ante mundum, sed aut cum ipso fuit, aut post ipsum. Quòd si principium temporis Moses illic non respexit, necesse est dicere principium secundum numerum: vt In principio creauit, sit perinde ac si dixisset, primũ creauit cælum Primum igitur, inquit Philo, ipse creator, creauit cælum incorporeum, & terram inuisibilem, & Ideam aëriam, & vacuũ. E quibus aliud quidem appellauit Tenebras, quando quidem magnus est aër natura: hanc autem id est Ideam aëriam, Abyssum: profundum enim est vacuum, & propè infinitum. Deinde aquæ incorporeæ substantia est, & spiritus. Tum septimi super omnes luminis. Quod & ipsum erat incorporeũ, & intellectuale Solis exemplar, omniáque in cælo astra luminosa erat facturũ. Priuilegium autẽ spiritus, & lumen sunt sortiti. Spiritum enim dixit esse Dei, quia vitalissimus sit spiritus: vitæ autem Deus autor. Porrò lumen, quia excellens pulchritudo, tanto intellectualis ipsa, visibili clarior, & lucentior, quanto sol tenebris, dies nocte, mentis iudicium, quæ est totius animæ principatus, oculis corporeis. Illud ergo inuisibile, & intelligibile lumen Verbi diuini fuit imago, generationem eius interpretãtis. Et est supercælestis stella, fons visibilium stellarum: quam non ab re appellaueris πανάγειαν, id est, cunctiluminem, vel luminositatem, à qua Sol, & Luna, cæteríque errones, & stellæ fixæ accenduntur, quatenus cuique potuit ex purissimo, ac syncero lumine largiri, vbi se vertere cœpit secundum lumen intelligibile, ad visibilis mutationẽ, id est, fieri lumen visibile ex inuisibili. Nihil est enim eorum quæ sunt in sensu, purum. Igitur incorporeus mũdus iam finem habuit stabilitus, ac firmatus in Verbo diuino. Hæc Philo: quæ nos fidelissimè vertimus è Græco. Eadem & ab Eusebio proferuntur, sed à nobis præteriri non debuerant, nec erubescendum nobis putauimus, in vnum corpus reuocare, quę sparsa locis multis essent. In his igitur mirabilissimè prædicat, agnoscit Verbum diuinum, scit quam vim habeat, vt meliora vix apud Theologos Christianos reperias. Omnes sunt pręcones Verbi diuini, veteres, & noui: sed hîc apud Philonem, stupenda: eóque magis miramur, quòd nõ facilè attigimus, vnde hæc proficiscantur: an ab antiqua Theologia, an quòd florente noua, is quoque floruerit, quem scribunt cum beato Petro Romæ locutum. Agnoscit ergo Verbum diuinũ, vocat primogenitũ, creatorẽ, æmulum, vel imitatorem paternæ Sapientiæ. Siquidem & idem Filius: Doctrina mea non est mea, sed eius, qui misit me. Vocat orientem, totamq; hanc Theologiam colligit, vel illustrat ex Mose, & Prophetis, ostendit per Filium omnia creata, Patris imaginem, exemplar autem & Ideam rerum creatarum, vt Pater sit exemplar, & Idea originaria Filij: Filius autem Idea & λόγος, id est, ratio rerum creatarum. Inter Patrem & res creatas maximum Verbum intercedat. Fontem autem omnium rerum, & omnis lucis eundem dicit, vias paternas imitantem. Nanque & idem in Euangelio: Filius nihil facit, nisi quod viderit Patrem facientem. Nihil sublimius potest memorari, non valet vlterius cogitatio penetrare. Dictum est à Philone, quicquid apud Mortales de diuinitate Patris, ac Filij dici potuisset. Sola superest gratiarum actio, vt laudemus Iesum Christum, Deum nostrum, Verbum Dei æternum, Sapientiam, Creatorem, qui suam oculis humanis ignotam veritatem reuelauit, eamq; ita patefecit, vt posset cognosci, & adorari. quem agnoscentes, simul agnouimus fontem diuinitatis suæ Patrem, eumq; cum ipso sapientia eius adorauimus.

Supercælestis stella.

Philo, cũ beato Petro loquutus Romæ.

Ioh. 5. 6. &c.

Testimonium de Patre, ac Filio, ex Numenio Pythagoreo: & quòd Pater sit primus, Filius secundus: & quòd Filius agat omnia, Pater iubeat: & quòd Pater sit ipsum Bonum.

CAPVT XXX.

Numenij Pythagoreslans.

NVMENIVS, vt dixi, inter Pythagoreos Philosophos insignis, cuius Porphyrio teste studiosè legebat Plotinus libros, quíque apud Platonem Philosophiam Mosis credidit esse, dicens non aliud esse Platonẽ, nisi Mosen Attica lingua loquentem, is inquam, siue quòd priscorum sententias teneret, præcipuè omnium, quos produximus, siue quòd in Mose, vel Platone, vel certè Philone aliquid eiusmodi vidisset, siue quòd post Christum natum floruerit, multa dixit de Patre, ac filio, duas eos Causas,

duosq;

Aduosq; Deos appellans: Primum scilicet, ac secundum, vt Philo, vt Plotinus, sed Deum Patrem causam filij, Filium autem causam mundi asserens: eodē videlicet ordine, atque superiores omnes. Afferentur in medium aliquot verba Græca, reliqua fidelissimè Latina reddentur: ὁ θεὸς ὁ μὲν πρῶτος, ἐν ἑαυτῷ ὢν ἐστὶν ἁπλοῦς, διὰ τὸ ἑαυτῷ συγγενόμενος δι' ὅλου, μήποτε εἶναι διαιρετόν. δεύτερος καὶ τρίτος ἐστὶν εἷς, καὶ γὰρ οὔτε δημιουργεῖν ἐστὶ χρεὼν τὸ πρῶτον, καὶ τοῦ δημιουργοῦντος δὲ περὶ πατρὸς, καὶ νῦν χρὴ εἶναι νομίζεσθαι πατέρα τὸν πρῶτον θεόν. Deus Primus, inquit, in se ipso quidem existens, est simplex, propterea quòd semper secum est, nunquamq; est diuidius: Secundus & Tertius, est vnus. Etenim neque operari oportet Primum & de opifice Patre, ac Filio oportet arbitrari, Patrem primum Deū. Quid sentiat Numenius, multis alijs locis indicat. Sic enim addit: Si igitur de Opifice quæsierimus, dicentes eum oportere priorem existentem, sic facere, habet præclarè. Isq; rationis aditus. Si autem de Opifice non sit sermo, sed de Primo quæratur, ea quæ dicta sunt consecro, & sancta statuo. Ac sint ea quasi arcana, & non pandenda. Transeo igitur, ad capiendam rationem, aliunde cani venatus. Antequam tamen sermonem ingrediamur, confitendum nobis est rem haud ambiguam: Primum scilicet Deum, ac Regem, vacare ab omni opere. Deum autem opificem, imperare per cælum euntem. Sunt autem hæ vitæ, alia quidem primi, alia secundi Dei. Nam primus Deus erit sic. Secundus autem è cōuerso mouetur. Primus inquam circa intelligibilia, Secundus circa intelligibilia, & sensibilia. Neque verò admireris ea, quæ dixi. Multo enim audies mirabiliora. Nam pro motu, qui inest Secundo, dico quietem inesse primo, motum cognatum, propinquum à quo & ordo mundi, & perseuerantia æterna, & salus in omnia refunditur. In sexto autem libro Numenius sic scribit: Quoniam autem sciebat Plato apud homines, solum Opificē esse notum, primam autem Mentem, quæ vocatur Pater, omnino ignorari, ob id eo modo est locutus, ac si quis diceret, O homines quem vos arbitramini Mentem, non est prima, sed altera est ante hanc prior, ac diuinior. Et rursum: Gubernator quidem in medio pelago vectus, super gubernacula stans celsa in puppi, temonesq; tenens, nauim flectit, ac regit: oculi autem eius, & mens versus æthera, ad sublimia respiciunt. Idem Numenius in libro de Bono, Etenim, inquit, si opifex Deus, est generationis principium, bonum necesse est ex proportione esse principium essentiæ. Huius autem ex proportione imitator est Deus opifex. Substantiæ vero respondet generatio, tanquam imago eius, & imitatio. Si igitur Mens secunda, est opifex generationis, bonum erit ipsius essentiæ opifex, per se bonum essentiæ innatum. Nam Secundus duplex existens per se facit & Ideam suam, & mundum, cùm sit Opifex. Primus igitur Deus est per se bonum: huius autem imitator Opifex bonus. Hæc omnia dicit Numenius, obscurius quidem propter res obscuras, & modum loquendi Philosophorum. Vidimus præclara multa, Patrem, ac Filium, primam & secundam Mentem, quo Chaldæorum dicta confirmantur, clarescunt: primam Mentem procreatricem, genitricemq; secundæ: secundam opificem, & creatricem mundi, imitantem primam. Vidimus Patrem appellari per se bonum, Filium autem Mentem mundi opificem, imitatoremq; Patris: Patrem vacare ab omni opere, Opificem, ac Regem per omnia tendere. In Euangelio Ioannis eadem Mens dicit: Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio. Platonem dicere, homines credere hunc Opificem, Patrem autem ignorare. Crediderunt scilicet, & senserunt homines, Platone teste, Filium Dei, id est, Opificem mundi: Pater autem erat ignotus. Apparet igitur omnibus sæculis nostram viguisse Theologiam. Siquidem Numenij testimonio perspicitur verissimum esse, antiquos scripsisse, & tradidisse, quæ superius admirati sumus. Sunt enim eadem hæc, atque illa. Ex his enim Numenij dictis panditur quoddam sacramentum, quod in nostra quoque Theologia sæpissimè refertur, eum, qui apud Mosen ac Prophetas, creator cæli, ac terræ, sator hominis, legis lator, generis humani gubernator, & rector memoratur, quique cum patribus olim loquebatur, apparebat, Angelos ad eos mittebat, fuisse Filium. Nam Pater, aut Plato, & Numenius, erat obscurior. Fallebantq; mortales credentes mundi, & humani generis autorem esse primum illud, eminentissimumq; principium. Erat, inquiunt, is Filius, & Mens secunda, cui Pater contulit omnem diuinitatem. Eóque vocat Verbum eius, id est, locutio, autoritas, missio, magistratus. Pater erat obscurior, ac nisi Filius reuelasset, siue per oracula & prophetas, siue per successionem, siue nouissimè præsentia sua, nunquam eum mortales in animū inducere potuissent. Pater, vt supremus est vacans, Filius operās. Hinc

Deus Pater, causa filij, Filius causa mundi.

Mens secunda, opifex.

Ioan 5.

Filius mens secunda.

omnes animaduertent eandem esse Philonis, Numenij, Plotini, Theologiam, vt alter ab altero didicerit. D

Ex Amelio, de Verbo diuino æterno, post homine facto: Et quòd Amelius testimonium Ioannis protulerit: Heraclitumq́ etiam de Verbo fuisse locutum.

CAPVT XXXI.

Amelius Platonicus.

AMELIVS nec ipse inter Platonicos non illustris, omnium, quæ præcesserunt, præcipuus, ac nobilissimus est testis. Ac veritas harum rerum, quas hoc opere disserimus, eo est inefragabilior, quòd per successionem hominum, ac sæculorum est roborata, ab omni ætate prædicata, confirmata. Nam præter id, quod superius dixerant omnes, etiam cum testimonio Amelij, sequitur testimonium Heracliti de Verbo Dei. Sic autem ait: καὶ οὗτος ἄρ' ἦν ὁ λόγος, καθ' ὃν ἀεὶ ὄντα, τὰ γινόμενα ἐγίνετο, ὡς ἂν καὶ ἡράκλειτος ἀξιώσειε, καὶ νὴ Δία ὃν ὁ βάρβαρος ἀξιοῖ, ἐν τῇ ἀρχῆς τάξει τε, καὶ ἀταξίᾳ καθεστηκότα πρὸς θεὸν εἶναι, καὶ θεὸν εἶναι, δι' οὗ πάντα ἁπλῶς γεγενῆσθαι, ἐν ᾧ τὸ γενόμενον, ζῶν, καὶ ζωὴν καὶ ὄν, πεφυκέναι, καὶ εἰς τὰ σώματα πίπτειν, καὶ σάρκα ἐνδυσάμενον, φαντάζεσθαι ἄνθρωπον, μετὰ τοῦ καὶ τηνικαῦτα δεικνύναι τῆς φύσεως μεγαλεῖον, ἀμέλει καὶ ἀναλυθέντα, πάλιν ἀποθεοῦσθαι, καὶ θεὸν εἶναι, οἷος ἦν πρὸ τοῦ, εἰς τὸ σῶμα καὶ τὴν σάρκα καὶ τὸν ἄνθρωπον καταχθῆναι. E Atque hoc certè, inquit Amelius, erat Verbum, per quod semper existens, ea quæ sunt, facta fuerunt, sicut Heraclitus censet. & per Iouem, quod Verbum Barbarus ille existimat in ordine, & confusione principij stans, apud Deum fuisse, & Deum fuisse, per quem in vniuersum cuncta sunt facta: in quo quod factum sit, fuerit viuens, & vita, & Ens. tum in corpora lapsum, carnemq́; indutum, hominem apparuisse, ostendens etiam tunc naturæ suæ magnitudinem. Omninóque resolutum, rursum deificatum. Deumq́; extitisse, qualis item fuisset, anteaquam in corpus, & carnem, & hominem deferretur. Hæc ait Amelius, vir à Christiana quidem religione alienus, sed qui principia Christianæ sapientiæ & nota habuit, & approbauit. Non solum in eo maiores suos, Græcosq́; Philosophos secutus, sed nostros item, præcipuè Diuum Ioannem, quem Barbarum appellat, quòd esset Hebræus. Cuius totum affert Euangelium, quo de Verbi æternitate, & rerum creatione per ipsum, eiusq́; in carnem descensu philosophatur. In carne autem magnitudinem diuinitatis suæ demonstrasse, nihilq́; de sua maiestate amisisse. creasse omnia in ordine, & confusione. ordinem dicit ipsum mundum creatum: ἀταξίαν, id est, inordinationem, ipsum Chaos, quod ordinem antecessit, vt est apud Platonem. Aderat, inquit Amelius, hoc Verbum, quando ex inordinatione factus est ordo. Ipse enim fuit causa, ipse moderator. Erat in illo exordio: eratq́; sequester inter ordinem, & confusionem: tuncq́; etiam fuit cum Deo, eratq́; etiam ipse Deus. Hæc omnia re- F perta apud Barbarum Amelius miratur, laudat, probat, exclamans, & deierans per Iouem, hoc illud esse Verbum, per quod omnia facta fuerunt. Audite quæso omnes, non enim leui de re est sermo. Autore, & teste Amelio, illud Verbum de quo Plato, & ante eum Heraclitus locuti fuerant, est illud Verbum, per quod omnia sunt creata, & de quo scripsit in principio Euangelij sui Ioannes, quem Barbarum Amelius vocat, id est, non Græcum, sed quasi Ægyptium, Chaldæum, vel Hebræum. Quemadmodum Plato dicit philosophiam à Barbaris venisse ad Græcos. Omnes enim, qui non essent Græci, Barbaros vocare solebant. Videte concordiam totius veteris, ac nouæ Philosophiæ, non me, sed ipsis Philosophis sequestris, & arbitris, asserentibus Verbum a Chaldæis, Mercurio, Orpheo, Heraclito, Platone celebratum, illud esse per quod sint omnia creata, & quod postea carne assumpta homo visus fuerit: Nec imminuta in eo diuinitas eius fuerit, sed mirabilis in eo apparuerit, & qualis, quantusq́; quondam. Coniungunt igitur dexteram, seséque exosculantur, vetus, & noua Theologia, & sæculorum interuallis disiunctæ, redeunt, ipsis philosophis autoribus, ad amplexum, mutuóque copulantur, & per manus philosophorum ducitur in sacrarium, domiciliumq́; suum veritas: cuius certum, verumq́; domicilium, est nouissimus is aduentus eius, ad quem omnia respondent. O beata palàm tempora, quibus veritas hæc, hæc Theologia manife-

Vir non Christianus, principia Christianæ sapientiæ approbauit.

Chaos ordinē antecessit.

Barbari qui, et à quibus nūcupati.

Vetus et noua Philosophia, consentientes.

A manifestissima de cælo refulsit, quam Philosophi videbant, & non videbant. Occurrebat oculis, sed quia non erat, quantum postea luminosa, totáque lucis suæ flumine prorumpens, rursum oculos eorum delusos, in quadam caligine relinquebat. Eadem igitur est vetus, ac noua Theologia: nec alium adoramus Deum autorem, principemq́; generis humani, atque illi. Siquidem & Plotinus affirmat sermones hos, nunc de magnis his principiis habitos, de Verbo, de Imagine summi boni, de prima Causa, de Opifice, non esse nouos, sed longè antiquissimos: quæ nunc à nobis dicantur, esse quasi interpretationes eorum. Verissima profectà dixit. Hæc enim nouissima Theologia, rescidit velum, omniáque quæ laterent, patefecit, omnem caliginem distulit. Quocirca cùm sint hæc non nostra solùm prædicatione, & professione manifesta, sed ipsorum quoque Philosophorum testimonio probata, non video, quid Philosophiam à Theologia disiungat. Nam neque Aristotelem, quem suorum maiorum Theologiam admirantem sæpe reperies, possumus ab istorum consortio, si iudices æqui voluerimus esse, seiungere. Quod iudicium viris doctissimis relinquam. Declarabo ipse ex parte, vbicunque res & vsus postulabit. Constat, quàm fallantur, hallucinentur miserissimi Hebræi: quos equidem ad hæc aspicienda inuitarem, nisi scirem eos dare operam, vt perpetuò cum ratione insaniant: & quibus imperitia, malitiáque reddat incognitam, & ingratam omnem veritatem.

Noua Theologia detexit quæ latebant in vetere.

Hebræorum cæcitas & malitia.

B

F I N I S.

C

Augustini Steuchi Eugubini

DE PERENNI PHILOSOPHIA
LIBER SECVNDVS.

De Theologia antiquorum testimonium Aristotelis, exempláque ex aliis quàm sit veneranda, ac suspicienda.

Capvt I.

Aristoteles dissimulant se vidisse libros veterũ.

SCRIPTVRVS sum hoc secundo libro de Numinibus tribus, siue hypostasibus, totáque Diuinitate, sequens prætermissarum demonstrationum rationem. Quod antequam faciam, visum est prius Aristotelem audire loquentem super Philosophia maiorum, vt antecedentia, & sequentia confirmentur, & illucescant. Qui etsi viderit, aut vidisse dissimularit eos libros, quos Plato: videlicet Mercurij, Sibyllarum (nam in Phædro meminit Sibyllæ Plato) Orphei quoque, cæterorumq́; item quos Plato cognouit, & doctrinam eorum adeò est admiratus, vt fuerit secutus: dico Anaxagoræ, Heracliti, Pythagoræ, Empedoclis & Parmenidis, cæterorúmque: eius tamen testimonio possit apparere, antiquos illos præclara multa, mirabiliáque dixisse, vt siue in numerum Theologorum, siue Philosophorum ascribantur, plurima ab eis manauerint, quæ magnam quandam priorum sæculorum sapientiam testarentur. Aristoteles ergo de Rerum principiis in libris de prima Philosophia disserens, hæc scripsit, Traditum esse sub fabularum inuolucro ab antiquissimis illis, priscisq́; viris posteritati, hos ipsos, quos diximus, esse Deos, & naturam diuinam regere, ac continere totam ipsam rerum naturam: cætera fabulis, vt probabilia essent, & legum obseruandarum causa, ad vtilitatem ab his fuisse obuoluta, qui finxerint Deos similes hominum, cæterorumq́; quorundam animãtium, multáque id genus eis addiderint. De quibus si quis meliora separet, id videlicet quod tradiderunt, Deos esse primas principalesq́; substantias, diuinè locutos eos arbitretur. Atque verisimile esse, sæpe vnamquamque artem, Philosophiamq́; perfectè reperiam, rursum extinctam & deletam. & has opiniones placitáque eorum, vsque ad hæc tempora tanquam reliquias peruenisse. Patriam igitur opinionem de primis substantiis hucusque nobis claram fuisse. Hæc Aristoteles in libris de prima Philosophia, de descendente vsque ad sua tempora maiorum sapientia, sed lacera, & cuius velut reliquiæ vsque ad sua sæcula permanarint. Vnamquamque item artem, & disciplinam priscis sæculis floruisse, sed extinctam temporũ iniuriis, ad posteros non peruenisse, nisi laceram. magnum autem ac diuinũ corpus eius apud maiores extitisse. Priscos illos credidisse & asseruisse, Deum, id est, τὸ θεῖον, ipsam diuinitatem, numenq́;, naturã complexũ omnem continere, idq́; afflatu quodam diuino eos dixisse. Hæc affirmat Aristoteles, quem si possem orarẽ, vt secum sua dicta perpenderet, diligẽterq́; consideraret, quæ de Deo maiores tradidissent. Quos si laudat, quòd crediderint omnem naturã Deũ complexum sustinere, admiretur etiam necesse est, quæ tam mira, sublimia, profunda de eo prædicauerunt. Et si putat Aristoteles integram olim perfectamq́; viguisse Philosophiam, cuius tantum reliquiæ ad posteros peruenerint, illum etiam, atque etiã rogatum velim, vt me colligentem has reliquias, & asserentẽ ex his, sicut & ipse, maiorem quandã diui-

12. Metaph. cap 8.

Disciplinam omnẽ & artem priscis cognitam, iniuria temporum extinctam.

A diuinámque Sapientiam apud priscos floruisse, ne spernat, ne contemnat. Quod certè non faciat, nisi secum ipse dissideat. Admiror enim & affirmo iuxta cum ipso, diuinam quandam, perfectámque penes antiquos Philosophiam, idq; similiter atque ipse per quasdam quasi coniecturas, & reliquias ad nos vsque deuectas, incedens. Quòd si Aristoteles qua parte hæc maiorum Philosophia Deum rectorem rerum fatebatur, laudat, & admiratur, admirabitur etiam quædam alia, quæ ipse aut viderat, aut suspicatus fuerat. Nullus autem superest aduersarius, si Aristoteles quoque maiores admiratur, commendat, quorum affirmat fabulis sapientiam obuolutam. Videat igitur, atque consideret, quid eum veritas fateri coëgerit. Nam cùm Deum, rerúmque principia quæreret, & ad summum iam ratio peruenisset, impegit tanquam in scopulum, quem tota fortasse Philosophia vitare decreuerat, Theologiam antiquorum, nec habuit de Deo quid amplius diceret, quàm quod illi statuissent. Nihil enim aliud videbat posse dici. Ergo si prima principia eadem atque veteres constituit, necessariò sunt ei illa quoque suscipienda, quæ de principiis, totáque Philosophia disseruerunt, immortalitas animorum, rerum creatio, & prouidentia. Plurima præterea, quæ sunt ei quoque asserenda, qui priorum Philosophiam probandam, admirationéque dignam intelligit, & confitetur. In maioribus autem illis hæc minora continentur. Ecce sua voce, & mundi creationem cogitur, & alia, quæ in Theologia maiorum canebantur, Aristoteles asserere. Omnes enim superius rerum creationem sunt confessi: Eáque est antiqua Theologia, tantopere

Aristoteles fateri veritatem coactus.

Iisdem principiis constitutis sequitur idem esse quod de principiis existat.

B ab Aristotele commendata. Reddidit autem causam Ioannes Philoponus, cur cùm sit triplex Philosophiæ genus, diuinum, mathematicum, physicum, posteriora maximè secutus Aristoteles copiosè à superioribus tractata dimiserit, physicum autem in quo pauci ad id vsque tempus elaborassent, delegerit, in quo vires ingenij sui ostentaret. Quo fit perspicuum, non contempsisse maiorum Theologiam Aristotelem, quòd non eadem, atque ipse tractauerint, sed quoad licet diuinare, plurimi etiam fecisse. Deprensum quoque ab eruditissimis viris, & patefactum, eum pleraſque priscorum sententias aut dissimulasse se intelligere, aut perperam interpretando deprauasse, nec eo sensu eas protulisse, quo fuissent ab autoribus pronuntiatæ. Flectebat enim omnia, ad quam moliebatur primus Philosophiam, cuius principia cum vellet inconcussa firmáque ponere, in quibus præcipuè est æternitas cæli, pleraque ab antiquis deprompta, suis inuentis accommodauit. E quibus duo tãtum exempla proponam. Nam cùm maiores appellassent cælum æthera ab αἴθω, ardeo, quod igneum corpus cælum opinarentur: sic ad suum dogma, id est, æternitatem, detorsit, vt veteres hoc nomen cælo indidisse dixerit, quia semper torqueatur, ab ἀεὶ θεῖν. Rursum cùm iidem æuum & tempus apertè, ac manifesto discrimine diremissent, æuum vitam æternam Dei dicentes, tempus particulam siue imaginem æternitatis, Aristoteles ita tempus cum æuo contaminauit, vt diceret æuum, esse spatium motus cælestis, ambiens tempus infinitum. Quámque maiores ætatem Dei, ipse cæli fecit ætatem, cùm illi neque æuum cum motu cæli commemorauerint, ne-

Triplex Philosophiæ genus.

Dissimulator Aristoteles eorum quæ à priscis audierat & didicerat, vt mundi æternitatẽ astrueret.

Aether vt accipiatur ab Aristot.

C que cum commemoratione æui, tempus asciuerint, vt suo loco est ostensum. Et ipse Deo tribuit æuum sempiternum in Metaphysicis. Sed nos vniuersam eius Philosophiam euoluentes, multas diuinæ lucis scintillas deprendimus, è quibus probari possit, hominibus non prorsus duris, ac feris, pertinacibúsque in decretis eius ostendi, candem Philosophiam esse eius, atque maiorum suorum, dico de rebus diuinis. Quem nunc sepositum habeamus, reiicientes in aliud aptius tempus colloquium cum eo. Tantum proponam exemplum ex antiqua Philosophia, quid sibi velit hoc nomen, & quomodo ab illis inducatur, & quantum ei cuncti Philosophi detulerint. Nam quoties inuenies priscæ Sapientiæ testimoniis Philosophos vti, sublime est & diuinum mysterium, vt bonitatem integritatemq; doctrinæ apud vetustiores agnoscas. Aristoteles in libro de Mundo, si modo Aristotelis est, licet Platonici, id est, Plutarchus, Proclus, Philoponus, testimoniis ex eo libro vtantur, fuitq; etiam sui temporis dubitatio, an esset Aristotelis, proferens quod prior Plato, quòd Deus sit principium, medium, finis ὁ μὲν Θεὸς, ὥσπερ ὁ παλαιὸς λόγος. Deus, ait, sicut antiqua fama est, principium, medium, finis est omnium. Ab antiqua Philosophia vides quid proditũ esset. Philo autem Iudæus, παλαιὸς λόγος ὅτι τὸ θεῖον, ἀνθρώποις εἰκαζόμενον ἄλλοτε ἄλλοις ξένοις ἐπὶ τὰς πόλεις ἐν κύκλῳ, τάς τε εὐδικίας, καὶ παρανομίας ἐξετάζων. Vetustã fama est, quòd diuinitas, sub humana imagine, modò his, modò illis similis, circumambulat vrbes, bene & malè facta examinans. Hoc quoque

Multæ diuinæ lucis scintillæ in Philosophia Aristotelis.

Liber de Mũdo, an sit Aristot. dubitatur.

Antiqua fama, de Deo.

Homo, planta cælestis. quàm diuinum est? Idem in libro de Mundo, παλαιὸς λόγος, hominem plantam cælestem D esse, non terrestrem, quod Plato in Timæo. In tertio quoque de Republica apud Platonem sunt παλαιοὶ λόγοι, veteres sermones de cataclysmis, quibus affirmatur, proditúrque posteris cataclysmum fuisse. In Phædone est in arcanis à maioribus proditum, quòd in quodam carcere sumus omnes homines in hoc corpore, & hoc mundo. In decimo de Legibus, est vetustissima Theologia, de Dijs, quòd prima fuit generatio cæli, cæterorúmque omnium. Apud nos, inquit, sunt λόγοι λέγοντες περὶ θεῶν, οἱ μὲν παλαιότατοι ὡς γέγονεν ἡ πρώτη φύσις οὐρανοῦ, τῶν τε ἄλλων. In duodecimo est antiquissima relatio, cui oporteat credere, remanere animos post mortem: πιστεύειν τοῖς ἄλλοις φήμαις χρεὼν περὶ τὰ τοιαῦτα, ὅ τι πολλαῖς τε καὶ σφόδρα παλαιαῖς οὔσαις. Ecce Plato vult adhiberi fidem venerandæ vetustati, constanter asserens, animos immortales: quod etiam Marcus Tullius de animorum immortalitate loquens in Tusculanis: *1. Tuscul.* Autoribus, inquit, ad illam scientiam, quam vis obtineri, vti optimis possumus, quod in omnibus causis, & debet & solet valere plurimum. *Testimonium antiquitatis.* Et primum quidem omni antiquitate, quæ quo proprius aberat ab ortu, & diuina progenie, hoc melius ea fortasse quæ erant vera, cernebat. Itaque vnum illud erat insitum priscis illis, esse in morte sensum, neque excessu vitæ sic deleri hominem, vt funditus interiret. Vides quanti faciat vir grauissimus vterque, & apud nos vterque eminentissimus, testimonium vetustatis, afferentes etiam caussam, quod erant principio mundi, & diuinæ progeniei, id est, ei, quem creauit astans & præsens suis manibus Deus, qui verè fuit diuina progenies, à quo audire poterant omnia, propiores? Diuina progenies item E est, cæli, terrarúmque satus à Deo proditus in lucem. *Angeli.* Dij præterea, id est Angeli, cælum, astra, quæ sunt omnia, vt Plato postea fatebitur in Sophista, γεννητὰ θεοῦ. Quódque magis admiraberis, hanc ipsam causam fidei veteribus habendæ, vetustatisque colendæ, didicit, vt par est, à Platone Marcus. Similia enim locutus est in Philebo Plato, οἱ παλαιοὶ κρείττονες ἡμῶν, καὶ ἐγγυτέρω θεῶν οἰκοῦντες. *Prisci meliores nobis, quia Deo propiores.* Prisci, inquit, nobis fuere meliores, propius Dijs degentes. Quid diuinius Plato loqui poterat? Id enim nostræ litteræ demonstrant, priscos illos longè optimos fuisse, iustitiam & pietatem maximè coluisse, fuisse simplices, integerrimisque moribus. Eandemque causam (quod miror, in quo præ gaudio exilio) audimus a Philosophis, de maiorum longè quàm minorum excellentiore probitate, atque à sacris litteris, quòd erant Dijs propiores. Nostræ litteræ testantur, crebro visibiles Angelos in habitu virorum priscis illis apparuisse, allocutos eos esse: plenáque vetustas erat prophetarum visionibus Angelorum, cùm se darent in conspectu conspicabiles: ob id proditum posteritati, vt superius Philo asserit, à maioribus illis, Deos, id est, Angelos *Angeli humana forma.* humanis assumptis figuris, circuire vrbes, contemplantes humana facta. Quod fecerunt duo illi profecti Sodomam Angeli. Stabant enim in platea, sceleratæ ciuitatis flagitia contemplantes, mox ea supplicio formidabili animaduersuri. Plotinus autem ait: ἔστι γὰρ δὴ ὡς ὁ παλαιὸς λόγος, καὶ ἡ σωφροσύνη, καὶ ἡ ἀνδρεία, καὶ πᾶσα ἀρετή, κάθαρσις καὶ ἡ φρόνησις αὐτή: Est enim, vt prisca fama habet, temperantia, & fortitudo, omnisque virtus expiatio, *Colendum & complectendum quicquid à vetustate proditū fuit.* & sapientia ipsa. Fit igitur his rationibus clarum, colendum esse ac venerandum quid- F quid proditum fuit à vetustate, quæ sciebat cælum, & terram, homines, Deósque à Deo creatos, gubernari, considerari ab eo cuncta. Quare etiam atque etiam considerandum quod Aristoteles primo de Cælo & mundo libro refert, priscos homines cælum pro habitaculo Dijs attribuisse: quippe quod solum sit immortale, & incorruptibile, τὸν δὲ οὐρανὸν, καὶ τὸν ἄνω τόπον, οἱ μὲν ἀρχαῖοι τοῖς θεοῖς ἀπένειμαν ὡς ὄντα μόνον ἀθάνατον. Considerandum inquam diligentius. Non enim efficitur quod ipse vult. Vult enim quoniam cælum est immortale, & incorruptibile, maiorum consensu, nullum habuisse principium, quòd omnia orta occidant: sic in contrarium cuncta, quæ non occidant, nullum ortum ha- *Cæli nomine quid.* buisse. Dico non sequi, quod cupit. Verè enim maiores cælum Deo, Diuisque vt locum diuinum, sacrosanctum tribuerunt: Verùm non hoc cælum, istáque visibilia lumina, eorúmque orbes: sed quod eodem libro dixit idem, quod est extra vertiginem cæli, ex- *Lib. de Mundo.* tra flammantia mœnia mundi. Hoc tribuitur à priscis, vt tu quoque testaris Aristoteles, habitandum Dijs immortalibus, nempè Deo & Angelis, non tribuitur orbis Solis, Lunæ. Illud quidem quod fertur habitaculum Deorum, si diuina claritas, si sempiternus Dei fulgor est, vtique immortale est, incorruptibile regnum Dei, sine principio, sine fine. Sin corpus aliquod (prisci dixerunt totum cælum creatum) videbimus omnium veterum consensu, cælum temporis exordium habuisse: Platóque sequens dogmata

maiorum

A maiorum & Timæus Locrensis est confessus. Quare non ea gratia cælum Dis veteres tribuerunt, quod immortale cælum cum Dis esset, sed perhibuerunt cælum creatum cum Dis, quoscunque eos interpreteris, siue præsides orbium cælestium, siue quos alios a mouendi munere absolutos. Nihil igitur quod conabatur, efficitur. Et recidit in eum, planéque dogmata eius destruit, quod eius libri eodem loco dixit: δίκαιον καλῶς ἔχει συμπείθειν ἑαυτὸν, τοὺς ἀρχαίους, καὶ μάλιστα τοὺς πατρίους ἡμῶν ἀληθεῖς εἶναι λόγους. Quod est: Rectum esse, sibi quemlibet persuadere, priscam Theologiam aut sermones, maximè autem patrios nostros, veros esse. Considera quò te veritas traxit ô Aristoteles. Si debent, laudabiléque ducis, omnes sibi persuadere, à priscis tradita, præcipuè maioribus Græcis, vera esse: maiores & Barbari, & Græci vno ore fatentur mundum à Deo creatum. Cælum si sit vlla præditũ immortalitate, eam esse vt Plato dixit in Sophista, ἐπισκευαστὸν, fabricatam, repertam. Maiores ergo Græciæ mirabili consensu creationem mundi prodiderunt. Nam Empedocles vnitatem asserit omnia creasse, Pythagoras retulit Vnitatem omnium rerum esse principium. Anaxagoras Menti tribuit cunctorum inuentionem. Architas hominem à Deo creatum, dixit, vt ostendam. Timæus Locrensis clarè, perspicuè, asserit à Deo mundum habuisse principium, quem secutus Plato, eisdémque insistens vestigiis, tradidit, & scripsit similia. Omnium antiquissimi Orpheus & Hesiodus, maiore, & apertiore testimonio hæc perhibuerunt: Orpheus appellans Deum κόσμου τυπωτὴν, Formatorem mundi: Hesiodus teste ipso Aristotele in

B primo post res naturales, scripsit aliquod rerum fuisse principium. omnes denique mundum, vt ipse in eisdem libris confirmat, creauerunt. Quare si pulchrum, si bonum est, si bene habet omnes sibi persuadere, quæ maiores præcipuè Græci posteris prodidissent, esse vera, certè credendum est, quæ de Deo, de diuina Prouidentia, de mundo creato narrauerunt, cuius causa est, quòd erant, vt Plato ait, Dis propiores, eóque meliores, vt Marcus Tullius, quod minus aberant a progenie diuina, a senatu cæli, & terræ, Angelorum, Dæmonum, hominum. Audiebant maiorum voces de Deo, de rerum conditione vnanimiter prædicantes. Videbant frequentes Deos inter homines. Noscuntur autem melius, quæ propius audiuntur, spectantur.

Maiores creationem mũdi tradiderunt.

Quòd à Barbaris Græci didicerunt, & quòd ingenuè discipulos eorum se Græci fatentur, quo constet Barbarorum Theologiam priorem, ac meliorem esse, & quòd à Græcis, nihil debuit, vel potuit innouari super Theologia.

CAPVT II.

Græci à Barbaris didicerunt.

C ALIVD quoque deducendũ, aperiendumq́ue est, attentéque considerandum, si Græci scientias, Theologiamq́ue, à Barbaris, vt ipsi fatentur, didicerunt, eandem fore eorum necessariò Sapientiam Theologiamq́ue. Et si sint Barbari Græcis antiquiores, & ab his natio Græca sermonem, literas, ipsum genus, & esse, quod ostendam, deduxit, quibus Græci sint omnino iuniores, necessariò veriorem esse Theologiam Barbarorum, quàm Græcorum: aut Theologiam Græcorum, si rectè cuncta perpendantur, Barbarorum illam esse, quàm vetustissimi Græcæ gentis parentes, qui Barbari fuerunt, scilicet Ianan, à quo Iouia dicta, & Cittim, à quo, nomine depranato, vocata Cypros, & Rodanim, à quo Rodos, in Græciam detulissent. Hos inquam verisimile sit diluuio, diuinisq́ue hominibus propiores, Theologiam in eas regiones, in quas à patribus distribuerentur, importasse, ortum mundi, scientiam vnius omnipotentis Dei, cæterasq́ue res diuinas, quas partim conscripsere Barbari, partim vt notissimas non conscripsere, quòd in ore omnium versabantur. In sequenti autem tempore, ipsi Græci ad Barbaros vti maiores suos, longéque antiquiores se recipientes, in Græciam, eorum Theologiam, sacráque deportabant. Quo fit necessario, vt debeat, sicut est, eadem esse Theologia Græcorum, atque Barbarorum. Vt si quid postea nonnulli Philosophi mẽtis errore, inscitiáque peccauerint, secusq́ue statuerint, tum repudietur, tum ea pro verioribus habeantur, quæ maiores siue Barbari, siue Græci tradidissent (quod Aristoteles etiam concedit)

Eadem Theologia Græcorum & Barbarorum.

non quæ cæco iudicio, temerariaq; mentis hallucinatione quidam recenter innexissent. D Testantur autem non modò sacræ litteræ Græcos à Barbaris natos, vt superius ostensum, sed ipsimet Græci, se iuniores Barbaris esse, & doctrinam, sermonemq; ab illis acceptū. Omniumq; est testimonium, Pythagoram in Ægyptum, Solonem, Eudoxum, Platonem accessisse, vt audirent eorum sacerdotes. Ostendi suo tempore eorum ambulacra illic à sacerdotibus scribit Strabo: Symbola illa sua Pythagoras ab eis detulisse, & se Ægyptiorum more circumcidisse fertur. Fuisse eum in Iudæa, & in monte Carmelo habitasse, perhibet Iamblichus, in Ægypto quoque annos duos & viginti eum peregrinatum, de quo Xantiphonem scripsisse prodidit Porphyrius, amplexum mores, institutáque Ægyptiorum sacerdotum, rogasséque Polycratem tyrannum, vt ad Amasim Regem Ægypti, amicum & hospitem scriberet, vt fieret disciplinæ eorum particeps. Venit, inquit, & ad Ægyptios Pythagoras, & Arabas, & Chaldæos, à quibus rationem insomniorum edidicit, vat[illegible]que, quod fit thure, primus vsus est, & in Aegypto cum sacerdotibus est versatus, sapientiamq; Aegyptiorum, & sermonem didicit. Sic Porphyrius. Tullius item noster, Cur, inquit, ipse Pythagoras & Aegyptum lustrauit, & Persarum Magos adiit, cur tantas regiones Barbarorum pedibus obiuit, tot maria transmisit? Proclus autem super Timeum, scribit Pythagoricum esse, sequi Orphicas genealogias. Superius etiam ab Orphica traditione, per Pythagoram, ad Græcos scientiam de Diis peruenisse, vt ipse Pythagoras referat in sermonem sacro. Dixit etiam ab Aegyptiis Orpheum didicisse: Omnis item, ait, Græcorum Theologia, est Orphicæ initiationis alumna. Nam cum pri- E mus Orpheus ab Aglaophemo res diuinas fuisset edoctus, deinceps ex Pythagoricis, & Orphicis litteris excepit Plato, Orpheum nemo est, qui nesciat in Aegyptum venisse, indéque sacra, Theologiamq; asportasse. Qui de se ipso in Argonautica:

Philosophi à Barbaris edocti.

Ab Orpheo Græci edocti.

Ἠδ' ὅσον αἰγυπτίων ἱερὸν λόγον, ἐξελόχευσα
Μέμφιν ἐς ἠγαθέην πελάσας, ἱεράς τε πόληας
Ἄπιδος ἃς περὶ Νεῖλος ἀγάρροος ἐστεφάνωται.
Aegyptique sacra omni sum regione vagatus.
Illustrem Memphim, sacrasq; accessimus vrbes
Apidis, has ingens Nili præterfluit amnis

Homerum tota poësis eius testatur Aegyptias disciplinas, Theologiamq; coluisse. Litteras legendi, scribendique scientiam testatur Plato in Philebo & Phædro, ab homine Aegyptio repertam, quem illi vocent Theuth. Soloni dixit sacerdos Aegyptius, Vos Græci pueri semper, non est apud vos senex quisquam, res antiquas ignoratis, nescientes diluuium, & conflagrationes, quæ melius Ægyptij norant à primogenitoribus suis audita, & locis his, quibus hæc acciderunt, propinquiores. Nam diluuium in Chaldæa, Mesopotamiáque, in qua regione tantùm homines tum degebant, inundauit. Incendium autem, cuius meminit etiam Strabo, Palestina vrbes, quæ adiacet Aegypto, populatum est. Refertq; Proclus, Solonem apud Aegyptios in Sai audisse sacerdotem nomine Patanit, in Heliopoli eum qui dicebatur Oclapi, in Sebemyto Ethimon, vt hi- F storiæ Aegyptiorum attestentur. Quæ prior Plutarchus. Testatur Plato Græcos à Barbaris didicisse in Epinomide, sed ab eis accepta meliora fecisse: λάβωμεν δὲ ὡς ὅτι περ ἂν Ἕλληνες βαρβάρων παραλάβωσι, κάλλιον τοῦτο εἰς τέλος ἀπεργάζονται. Venisséque famā, & cultum Deorum, ad Græcos eodem libro. In Cratylo suspicatur multa nomina, maiorémque sermonis partem à Barbaris ad Græcos allatam, præcipuè ad eos qui sub Barbaris degerent, παρὰ τῶν βαρβάρων εἰλήφασι. Ibidem sapientissimè putat, prima nomina rebus à Diis indita: vt Moses à Deo, cælo, ac terræ, multisq; aliis primis rebus. Platóque nescio quibus à Barbaris nomina rerum manasse, quodam instinctu diuino sentiens, linguam Hebraicam omnium linguarum, precipuè Orientalium, matrē (Nam & cæteras linguas aspersas omnes inuenies vocibus Hebraicis) innuit: παρὰ βαρβάρων τινῶν αὐτὰ παρειλήφαμεν. Ibi fatetur clarissimè Plato, Barbaros, Græcis vetustiores. εἰσὶ δὲ ἡμῶν ἀρχαιότεροι βάρβαροι. Vide igitur, & sapienter agnosce quid ex his sequatur, nempe veritatem duntaxat apud Barbaros esse, vt Deo propiores, vt idem in Philebo: & noster Marcus, Esse veriora à vetustioribus tradita. Omnibus autem Barbaris antiquiores sunt Hebræi, id est, Hebraica lingua, qua vsus est Adam, natique ab eo omnes, vsque ad diluuium. Dissipatis autem omnibus, vetustissimus sermo corruptus est in Chaldaicum, Aramæum, Arabicum, aliosq; sermones Orientis. Quoniam igitur teste Platone, sunt antiquiores Græcis Barbari,

Aegyptius Theuth. Plato Alcib. 1.

Plato Cratylo.

a Tuscul.

Abari, efficitur vt sit verius traditum à Barbaris, quod postea Græci dicicerunt, discipuli semper Barbarorum. E Barbaris autem omnium consensu vetustissimus est Moses, ante quem neminem alium inuenies scriptorem, neque apud Græcos, neque Chaldæos, neque Phœnices, cæterósque Barbaros: post quem floruit Mercurius Trismegistus in Aegypto. Credenda igitur sunt, Græcísque præferenda tradita ab illis, vtpote qui magis ea reuerent, Deo, diuinísque hominibus propiores & meliores, vt Plato in Philebo. Adeóque Moses omnium est antiquissimus, vt Iustinus, quoties apud Platonem, Philosophósque inuenies παλαιὸς λόγος, antiquam famam, eos de Mose suspicetur sensisse. Quoniam igitur ab omnibus Barbaris, constantissimè traditur creatio mundi (fuerunt enim mundo creato propiores, potuerúntque vidisse & audisse, eos qui primos homines vidissent, eóque de satu mundi rerúmque cunctarum ortu differentes audissent) hæc erunt veriora, quàm quæ postea rerum magnarum homines imperiti suspicati sunt. Tota enim Oriente fama vagabatur, mundum ab omnipotenti Deo creatum, cui sapientiores vetustioresque Græciæ, vtpote minores, discipulique subscripsere. De quibus postea. Nunc tantum venerandæ vetustatis offeratur imago, & quæ ab ea tradantur, ad veritatem reuocentur, & eorum testimonio mendacia iuniorum arguantur. Quippe & ipse Aristoteles putat testimonium vetustatis fidissimum: ὡς ἔδει προσέχειν τῶν ἐμπείρων καὶ πρεσβυτέρων ἢ φρονίμων τοῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις, οὐχ ἧττον τῶν ἀποδείξεων. διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας τὸ ὄμμα ὁρῶσιν ἀρχάς. Quæ sunt, Quocirca attendenda, quæ periti, & vetustiores aut prudentes sine demonstratione proferunt, opinanturque, non minus, quàm si demonstrationibus vterentur. Vident enim principia, quoniam acumen habent ex experientia. Si igitur putat Aristoteles vetustiorum testimonia, eodem loco habenda, atque ea quæ demonstrationibus comprobantur: certè quæ vetustissimi hominum Hebræi, Chaldæi, à longæuis, viuacissimísque progenitoribus audierunt, credenda, amplectendáque, etiam sine demonstrationibus. Eadémque dixerat prior Plato, In senectam differendum iudicium de Diis. Illud item magnopere considerandum, quod Plutarchus de priscis perhibet, solitos eos in assignatione causarum, nullam aliam nominare causam, nisi principalem, ac meliorem, dicentes quale semper est in sacris litteris, Ζεὺς ἀρχὴ, Ζεὺς μέσσα, Διὸς δ' ἐκ πάντα τέλονται, Principium, medium, ipse est Iupiter, à Ioue cuncta. οἱ μὲν σφόδρα παλαιοὶ θεολόγοντε καὶ ποιηταὶ τῇ κρείττονι μόνῃ τὸν νοῦν προσέχειν εἵλοντο, τοῦτο δὲ κοινὸν ἐπιφθεγγόμενοι πᾶσι πράγμασι. Hos Plutarchus ait vehementer antiquos: Antiquissimi, inquit, omnia meliori causæ, præteritis aliis necessariis, & naturalibus, assignabant, cùm iuniores ab optima, & diuina causa declinantes, omnia in affectionibus corporis statuerint. Vides priscorum pietatem, religionem, sapientiam? Hoc in sacris litteris est perpetuum, vt omnia alia causa præterita, vnam diuinam illam perenniter memorent. Hinc apud Mosen quæ facta à secundis causis cæteri dicerent, in primam cuncta referuntur. Hinc Deus è terra producit arbores & herbas, ex aquis pisces, plantat paradisum, volare per æthera volucres iubet. Idem cæteri Prophetæ. Idem igitur, teste Plutarcho, vetustissimorum Theologorum Poëtarumque Græcorum mos, eadem religio. Quare non potuit fine impudentia quicunque fuit, si quis fuit, à tanta maiorum religione deficere.

Moses vetustissimus.

In Apologetico.

De mundi creatione, veterum opinio.

Testimonium vetustatis fidelissimum. 12. Metaph.

In senectam differendum iudicium de Deo. Platonis dictum. Idem Plato 4. Legum.

De tribus gradibus diuinis, siue Numine trino, vel tribus Regibus, ternáque potestate: & de Spiritus sancti apud antiquos commemoratione, ex Mercurio, Plotino, Pythagora: & quòd procedat à Mente.

CAPVT III.

PRIMVM arcanumque mysterium, in excelsa Diuinitate est, illic esse Genitorem, ac Genitum, principem quendam & fontem totius Diuinitatis, sublimissimamque causam, tum genitam ab ea Mentem, potentissimam rerum cæterarum creatricem. Noua res ignaris fortasse & absurda, in Deo perinde atque mortalibus animantibus, & omni re terrestri, patrem & prolem esse. Verum diuinis ingeniis, & aliqua cælesti luce irradiatis, nihil probatius, nihil rationabilius, omnium seculorum & sapientum pari voce, atque consensu proditum. Hebræos autem, & qui ad hæc cogitanda nequeunt animum instituere, debemus ita contemnere, vt quorum

Genitor ac Genitus.

Hebræorum cæcitas.

feras mentes, neque rationes, neque flamma multorum inter se collatorum testium, splendorq; commoneat. Hoc igitur primum maximumq; mysterium est, in quo tota ferè Theologia continetur. Nam cum Verbum, & prolem Dei cognoscimus, simul & creationem rerum cognoscimus. Constituta creatione constituitur idem gubernator, qui creauit: Tunc & adoratio eius, qui creauit, & gubernat, in quo super omnia principatus eius demonstratur. Adoratio autem est primi. A quo si regimur, certè non in hac vita solùm, sed etiam futura. Hæc omnia non solùm necessaria, ac naturali consecutione veniunt ex illo primo, sed ab his ipsis etiam tradituntur posteriora hæc, qui priora illa, obscuriora tradiderunt Deuenio igitur ad alia de tribus Numinibus consideranda, vocoque Platonem testem. Platonem inquam hæredem maioris ex parte priscæ Sapientiæ, ad quem tanquam legitimum filium, aut cuius ex alius multis super sint monumenta, doctrina priorum est deuoluta. Is est instar multorum de triplici imperio testis, quod nunc exstitus reuelatum, totus mundus adorat. Nam quod est à Platone dictum, credendum est ab alius ante eum, à quibus ipse didicisset fuisse perscriptum, ab his videlicet, vt ipse reor, quos superius audiuimus. At quod apud eos non possumus, in Platone veluti eorum legato legemus, & osculabimur. De Spiritu diuino primùm, postea tota Diuinitate. Platonis autem interpres erit Porphyrius, aliique Platonici, quorum approbationes confirmetur. Plato igitur in Epistola ad Dionysium, qui eum de natura Dei per cunctatus fuerat, respondet, hæc quæ prorsus diuina sint, esse per ænigmata declaranda, vt si quo casu epistola ad aliquem perueniret, legens non intelligat: περὶ τῆς τοῦ πρώτου φύσεως, φραστέον δή σοι δι' αἰνιγμῶν, ἵνα ἄν τι ἡ δέλτος ἢ πόντου ἢ γῆς ἐν πτυχαῖς πάθῃ, ὁ ἀναγνοὺς μὴ γνῷ. ὧδε γὰρ ἔχει· περὶ τὸν πάντων βασιλέα πάντ' ἐστὶ, καὶ ἐκείνου ἕνεκα πάντα, καὶ ἐκεῖνο αἴτιον ἁπάντων τῶν καλῶν. δεύτερον δὲ περὶ τὰ δεύτερα, καὶ τρίτον περὶ τὰ τρίτα: De natura Primi, inquit, loquendum est tecum per ænigmata, vt si quid epistola ponto, vel terra perpessa fuerit, qui legerit, non intelligat. Sic habet res, circa omniũ Regem omnia sunt, & illius gratia existunt omnia, illeq; est causa omniũ bonorum. Secundũ autem circa secunda, & tertiũ circa tertia, &c. Igitur verba Platonis, quem habeant sensum, Porphyrius explicans refert, quod producitur etiam à diuo Cyrillo aduersus Iulianum Imperatorem: ἄχρι τριῶν ὑποστάσεων τὴν θείαν προελθεῖν οὐσίαν. εἶναι δὲ τὸν μὲν ἀνωτάτω θεὸν, τὸ ἀγαθὸν, μετ' αὐτὸν δὲ καὶ δεύτερον, τὸν δημιουργὸν, τρίτην δὲ καὶ τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν, ἄχρι γὰρ ψυχῆς, τὴν θεότητα προελθεῖν: Vsque ad tres subsistentias, siue hypostases, seu personas progredi: id est, habere diuinam substantiam tres descensus, vel in triplicem numerum se propagare. Esse enim supremum, altissimumq; Deum, ipsum per se bonum, post eum & secundum opificem, deinceps animam mundi, vsque enim ad animam procedere Deitatem. Diximus autem in veteri Theologia, Patrem appellatum summum Bonum, Filium Mentem, & Opificem, Spiritum videmus dici Animam mundi. Nam Anima & Spiritus idem sonant. Spiritus est Latinè quod Græcè anima, id est, ἄνεμος, ventus. Idem spiritus & ventus. ventus autem Græcè anemos. Et apud Latinos anima spirationem, ventumq; designat. Animas, & olentia Medi Ora fouent illo. Et, Quantum ignes, animæq; valent. Quibus locis idem est anima atque spiritus. Quem igitur scripturæ diuinæ Spiritum dicunt, veteres Theologi dixere modò Animam mundi, modò etiam Spiritum. Nam & Poëta loquens de anima mundi, quam apud Platonem vetustioresq; Theologos audierat, ait,

Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus
Mens, agitat molem, & magno se corpore miscet.

Appellabant igitur Spiritum diuinum Animam mundi, ab ea cuncta nasci, ac viuificari dicentes, similiter atque Christiana postea sapientia. Quod vt intelligas, idem Poëta, qui vetustam Theologiam sequebatur, sententiasq; ex Platone & superioribus deceptas carminibus suis inserebat, testis est. Conferamus Poëtam profanum, atque alterũ Poëtam sacrum, & alloquis diuinis assuetum, Dauid, Emitte spiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Vergilius autem præ cæteris de eodem spiritu,

Vnde hominum, pecudumq; genus, vitæq; volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.

Dauid verò per Spiritum missum à Deo, cuncta viuificari, cuncta nasci ac fieri. Eundem Spiritum idem Poëta, Deum alibi dixit, subscribens Platoni, aliisq; Theologis,

—Deum namque ire per omnes
Terrasq; tractusq; maris, cœlumq; profundum.

Creatio rerũ vt cognoscatur.

Plato, hæres primæ sapientiæ.

Platonis locus præclarus de Deo trino.

Cyrilli locus.

Id libro 1 explicatum copiosè. animus, anima.

Aeneid. 6.

Anima mũdi.

Psal. 103.

Virgil. ibid.

Virgil. ibid.

A *Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,*
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.

Si conferas igitur omnia, eundē hoc loco dixit Deum, quem superius Spiritum, quemque David Spiritum Dei, Plato cum multis, Animam mundi. Ideo verò Animā mundi, quod vt & David cecinit, & alter Poëta, omnia ab eo nascantur, ac viuificentur. Id beneficium Spiritus esse diuini, tota vetustas confessa est, & sacræ litteræ consentiunt. Ac Mercurius testimonium pro priscis illis feret, quem videbis ad amussim vim istam diuinam, altricē, ac viuificatricem cognouisse & descripsisse, idque in media illa antiquitate, ac sæculorum propemodum exordio. In sermone ad Aesclepium hæc ait: Spiritu agitatur, & viuificatur omnis in mundo species. Deinde Spiritus implet omnia. Ibidem, Mundus nutrit corpora, Spiritus animas. Ibidem, Spiritu ministrantur omnia & vegetantur in mundo, & quasi organum, vel machina, summi Dei voluntati subiectus est. In sermone autē tertio absolutissimè de Spiritu hæc dixit: εἰ μὴ πρόνοιά τις ἦν τοῦ πάντων κυρίου, ὥστε με τὸν λόγον τοῦτον ἀποκαλύψαι, οὐδὲ ὑμᾶς νῦν ἔρως τοιοῦτος κατεῖχεν ἵνα περὶ τούτου ζητήσετε, νῦν δὲ τὰ λοιπὰ τοῦ λόγου ἀκούετε. τούτου τοῦ πνεύματος, οὗ πολλάκις προεῖπον, πάντα χρῄζει. τὰ πάντα γὰρ βαστάζον, κατ' ἀξίαν ζωοποιεῖ καὶ τρέφει, καὶ ἀπὸ τῆς ἁγίας πηγῆς ἐξήρτηται. ἐπίκουρον πνεύμασι καὶ ζώοις ἅπασιν ἀεὶ ὑπάρχον. Nisi, inquit, prouidentia quædam esset Dominatoris omnium, vt hanc ego Theologiam reuelarem, neque vos nunc talis amor tenuisset, vt de eo quæreretis, nunc reliqua audite. Huius Spiritus, de quo sæpenumero dixi, omnia indigent: omnia portat secundum dignitatem, omnia viuificat, & nutrit. & à sancto fonte dependet, omnibus spiritibus, & viuentibus semper est auxiliator. Hæc Mercurius. Quibus tota spiritus diuini natura, vis, & proprietas exprimitur. Primum dicit eum a fonte sancto produci, Patre scilicet, ac Mente. Plotinus autem dicebat superius, à Mente produci Animam, quod est, à Filio Spiritum. Nam anima mundi est Spiritus diuinus. Fontem sanctum Patrem cum Filio vocat Mercurius. Fontem propter exuberantem ex eo spiritum: Sanctum autem, quia Spiritus sanctus a sancto mānet necesse est. Deinde audisti hunc Spiritum esse vita fœcundissimum, ab eo cuncta bona proficisci: Nec solùm proficisci bona, ac viuificari, sed etiam portari, ac regi. Homines autem & viuificari, & inflammari ad bona, optimam quamque aspirationē ab eo existere. Hæc de Spiritu sancto Mercurius, vndequaque veræ Theologiæ consona.

Locus Mercurij Trismeg. de Deo, sanctóque Spiritu.

B Apertè autem imitatus est, propositúque ea Plotinus in libro de Tribus imperatricibus subsistentiis, loquens de tertia subsistentia, quæ est eis animatio mundi, nobis Spiritus Dei, hæc ad verbum: Illud primum, inquit, quisque cogitet, ὡς αὐτὴ μὲν ζῷα ἐποίησε πάντα, ἐμπνεύσασα αὐτοῖς ζωήν, ἅ τε γῆ τρέφει, ἅ τε θάλασσα, ἅ τε ἐν ἀέρι, ἅ τε ἐν οὐρανῷ, ἄστρα θεῖα, αὐτὴ δὲ τὸν ἥλιον, αὐτὴ δὲ τὸν μέγαν τοῦτον οὐρανόν, καὶ αὐτὴ ἐκόσμησεν, αὐτὴ δὲ ἐν τάξει περιάγει, φύσις οὖσα ἑτέρα ὧν κοσμεῖ, καὶ ὧν κινεῖ, καὶ ἃ ζῆν ποιεῖ. Quæ sunt, Quòd hæc quidem cuncta animalia creauit, inspirata eis vita, quæque alit tellus, quæ mare, quæ volant in aëre, quæ sunt in cælo astra diuina. Hæc item Solem, hæc magnum hoc cælum exornauit. Hæc ordine ducit, existens altera vis, & natura ab his quæ temperat, & mouet, & quæ viuere facit. Sic Plotinus.

Plotini locus, de spiritu dei.

C Eodem libro docet vt hæc Anima magna, cælum animarit: Ingressa, inquit, hæc Anima cæleste corpus, ἔδωκε τὴν ζωήν, dedit vitam, dedit immortalitatem, excitauit ipsum prostratum, iacensque. Quod circum rotatum motum sempiternum, ab Anima sapienter agente, animal beatum effectum est. Habuitque decus cælum, Anima inducta, ante Animam cadauer mortuum. Terra & aqua, imò verò tenebræ ipsius materiæ, & non existens, & quod execrantur Dij, vt inquit ille. Hæc Plotinus ad verbum, in quibus tum perspicua tertiæ subsistentiæ est confessio, tum quam vim habeat, qua sit natura, declaratur. Illud fortasse incorruptius & melius Trismegistus, quàm Plato, & Plotinus, quòd nusquam inseruit hanc diuinam Animam orbi cælesti Trismegistus. Illud quoque melius à maioribus traditum, quòd vt rectè Platoni producit hanc Animam Mens opifex mundi, sic non rectè producit cum mole cælesti. Præceptor enim Trismegistus, nascentem quidem ab opifice mundi, non quo tempore cælum, corpus eius produxerit, sed cum duobus aliis, sempiternam tamen à Mente nascentem, & à fonte sancto Genitore: quòd illi clarè non intelligentes, audientesque eam esse viuificationem vniuersi, cum vniuerso ab eodem opifice conditam putauerunt: præcipuéque cæli totius Animam Plato eam existimauit. Quæ dupliciter redarguuntur: priscorum autoritate, nil tale asserentium, vt appareat à Platone affictum commentum. & ipsorummet verbis, quibus hanc Animam de-

Alter Plotini locus.

Cōciliat Trismegistum cū Plotino.

Improbatur commentum de anima mūdi.

finientes, tribuunt et partes omnes, ac munera diuinitatis. Autor quoque Calcidius super Timæum, Platonem poëtasq; Spiritum sanctum nominasse Animam mundi, & eum esse quem nostri vocant Spiritum sanctum. his verbis: Plato, inquit, dicit esse Animam mundi, & Animam mundi vocat illum Spiritum quo vegetatur, & regitur mundus. De quo Poëta dicit: Principio cælum, ac terras. Vsque, Spiritus intus alit. De eo etiam Apostolus ait, In quo viuimus, mouemur, & sumus. Hæc ille. Vult igitur Spiritum sanctum priscos agnouisse, vim, proprietatemq; eius describisse, vt vegetet, vt regat, vt animet mundum, & vult congruere nostrorum, atque Philosophiæ profanæ super Spiritus diuini natura, sententiam. Pythagoras autem, quem plures secuti sunt, cùm audisset hunc Spiritum, vt alia pleraque diuina ab Ægyptiis, censuit esse Animam, per omnem rerum naturam intentam, & commeantem, ex quo nostri animi carperentur. Hoc Marcus de natura Deorum. Interpretatus est antem ψυχὴν, id est, Animum, quem cæteri dicerent Animam. Itaque & Animus mundi, & Anima & Animatio potest, & solet appellari. Spiritum autem ipsum diuinum idem Marcus & cognouit, & vim, proprietatemq; eius, quam in rebus habeat, audiuit, eamq; suo nomine appellauit. Nam cùm de ordine, ac constantia mundi loqueretur, hanc sapientissimam vocem tulit: Hæc ita fieri omnibus concinentibus inter se mundi partibus, profecto non possent, nisi ea vno diuino & continuato Spiritu continerentur. En Tullius dicit Spiritum diuinum diffusum per omnia, sine quo tantus ordo vitæ, quæ est in omni mundo, existere non potuerit. Quid amplius de Spiritu prædicari, quid planius, & apertius poterat? Didicerat id reor ab antiquis. Qui nobis pro omnibus Romanis est testis, sicut pro Græcis omnibus Plato. Intellexit ergo quendam Spiritum diuinum, diffusum, continuatumq; per omnia, viuificatorem, vitarum datorem, & conseruatorem. Tanta est vis veri. De hac ipsa Plotinus item sic locutus est. Qui locus etiam à Diuo Cyrillo profertur: γένοιτο δὲ ἂν φανερωτέρα, καὶ ἐναργεστέρα αὐτὴ ἡ δύναμις καὶ ἡ φύσις αὐτῆς ἐνθυμηθεῖσι ὅπως περιέχει ταῖς αὐτῆς βουλήσεσι τὸν οὐρανόν. παντὶ μὲν γὰρ τῷ μεγέθει τούτῳ, ὅσος ἐστί, δέδωκεν ἑαυτὴν καὶ πᾶν διάστημα, καὶ μέγα καὶ μικρόν, ἐψύχωται ἄλλη μὲν καὶ ἄλλου κειμένου, τοῦ σώματος, καὶ τοῦ μὲν ὡδί, τοῦ δὲ ὡδὶ ὄντος. καὶ τοῦ μὲν ἐξ ἐναντίας, τοῦ δὲ ἄλλην ἀπάρτησιν ἀπ' ἀλλήλων ἐχόντων, ἀλλ' οὐχ ἡ ψυχὴ οὕτως, οὐδὲ μέρει ἑαυτῆς ἑκάστῳ κατακερματισθεῖσα μορίῳ ψυχῆς, ζῆν ποιεῖ. ἀλλὰ πάντα ζῇ τῇ ὅλῃ, καὶ πάρεστι πανταχοῦ τῷ γεννήσαντι, πατρὶ ὁμοιουμένη, καὶ κατὰ τὸ ἕν, καὶ κατὰ τὸ πάντῃ. Fiat, inquit, clarior, & euidentior hæc vis, ac natura, si quis cogitet quomodo suis cælum continet voluntatibus. In omnem enim, quanta quanta sit, cæli magnitudinem se dedit. Et omne spatiũ vel ingens, vel exiguum, animauit, aliis alia corporibus motione concitatis, quorum varius esset situs: quæ vel contra se incitentur, vel ab inuicem aliam habeant dependentiam. Sed ipsa Anima secus, nec se ipsam vbique distribuẽs, viuere facit, sed viuunt omnia ipsa vniuersali. Atque adest vbique, similis tum vnitate, tum vniuersali illa assistentia Genitori, ac parenti suo. Hæc Plotinus. Quæ constat eadem esse, atque ea, quæ noster Sapiens, Spiritus, inquit, Domini repleuit orbem terrarum. Sic,

-Totamq; infusa per artus,

Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Quæ si paulùm modò expolieris, nostra erunt liquidò. Item Plotinus eandem Spiritus diuini vim verbis his descripsit: λάμβανε τοῦ θείου τούτου θειότερον τὸ ψυχῆς πρὸς τὸ ἄνω γειτόνημα, μεθ' ὅ, καὶ ἀφ' οὗ ἡ ψυχή, καίπερ ἓν οὖσα χρῆμα, οἷον ἔδειξεν ὁ λόγος, εἰκών τις νοῦ, οἷον λόγον ὁ ἐν προφορᾷ λόγου, τοῦ ἐν ψυχῇ οὕτω καὶ αὐτὴ λόγος νοῦ, καὶ ἡ πᾶσα ἐνέργεια ἣν προΐεται ζωὴν, εἰς ἄλλου ὑπόστασιν. οἷον πυρὸς τὸ μὲν καὶ συνοῦσα θερμότης, ἡ δὲ ἣν παρέχει: Accipe diuina hac re, diuiniorem Animæ ad superius vicinitatem, postquam & aqua, Anima, & si vna res sit, vt ratio demonstrauit, imago quædam Mentis, ceu verbum in prolatione verbi, quod est in Anima: Sic & ipsa est verbum Mentis, & omnis operatio, quam effundit vitam in alterius subsistentiam: vt ignis, alius quidem caliditas assistens, alia quam præbet. Ecce Plotinus ostendit Animam hanc vniuersalem à Mente produci, eamq; vnam atque eandem esse cum ipsa Mente: cuius sit quædam quasi imago, vt verbum prolatum, nuntius, & imago mentis. Sic enim & Mens ipsa magna, effudit per afflatum exterius eam. Pulcherrimumque est exemplum de calore, & eo, qui inest igni, & eo, qui funditur externus. Haud aliter à Mente diuina, & à fonte sancto, procedere Animam, vnam eandemq; rem, & substantiam, sola alteritate differentẽ. Suntq; hic de productione Animæ, duo clara, aptaq; exẽpla: quòd producitur sicut verbũ ab animo: & sicut calor exterius se diffundens,

Æneid. 6.
Act. 17.

Cic. de Natura Deor. 2.

Locus D. Cyrilli de anima mundi.

6. Æneid.

Sententia Plotini de anima mundi.

D

E

F

A diffundens, à calore, qui est in igne, cui inseparabiliter exterior est coniunctus, quanquam est alter. Nam non existeret calor circumeffusus, si discederet calor in igne, siue ignis ipse. Sunt igitur, quanquam duo manifestò intelliguntur, tamen inseparabiles ab inuicem, altérque manat, effunditúrque ab altero. Fons enim caloris exterioris, est calor in igne. Simile exemplum est de Sole & radiis, quibus nobis notis, ignota illa redduntur clariora. Cum igitur hæc vis cognita, ac spectata Philosophis fuerit (nam hæc item est, quam calcodeam ineptè quidam dixere, intelligentiam scilicet vniuersi) apparet Spiritum sanctum æquè atque Genitorem, ac Mentem sub aliqua scientia fuisse. Hanc Animam non rectè antiquorum sensa accipientes, dixerunt, è qua animi nostri tanquam scintillæ lucerent, post vitam in eandem redeuntes. Quod Poëta quoque maiorum inuenta referens expressit:

Scilicet huc reddi, deinde, ac resoluta referri
Omnia, nec morti esse locum, sed viua volare
Sideris in numerum, atque alto succedere cælo.

Calcodea.

Error paganorum quorundam de anima.

Quare non fuit posterorum inuentum de vnica Anima, & redeuntibus ad eam animis nostris. Nec verò de Spiritu illo vniuersi, & Anima mundi ea senserat antiqua Theologia, resolui in eam nostros animos. Additæ sunt hæ fabulæ à posterioribus Poëtis. Dico igitur omnibus sęculis tres hypostases, aut tria numina, seu tria principia sub aliqua scintilla micuisse. Nam apud Platonicos tria principia commemorantur ab antiqua Theologia descendentia, Bonum, Mens, Anima. Ea dicuntur in nouissima Theologia, Pater, Verbum, Spiritus. Sed vicissim tum veteris Theologiæ nomina personant in nouissima, tum nomina istius in illa.

Examinatur oraculum Platonis de tribus numinibus, aut hypostasibus, circa quas sint omnia: sed principaliter circa Primum, qui sit omnium finis.

CAPVT IIII.

IGITVR Plato circa omnium Regem omnia dicit existere, Secundum circa secunda, & Tertium circa tertium: illiúsque Regis causa omnia extitisse, ipsum omnium bonorum causam fuisse. Hæc quidem obscurius, id promittente autore, & se per ænigmata loqui velle pollicente. Quo constat eum maximis de rebus sermonem instituisse. Idq; ipse statim confessus est, cùm ait de natura Primi. Hæc igitur de natura eius, quod dicitur Primum, à Platone disseruntur, & à Porphyrio Platonis interprete, ad treis hypostases applicantur, in quas se natura diuina diffundat quæ dicitur iure τὸ πρῶτον. Ac Patrem & Bonum prius nominauit, appellans omnium regem. Triáque dixit de eo, ostendens eum triplicis causæ ad omnia habere rationem. Primum esse autorem omnium bonorum, quæ causa efficiens est. Tum circa ipsum ea consistere, quæ causa rectrix est & moderatrix. Tum gratia eius omnia extitisse. Paulus igitur loquens de Patre, de quo Plato isto loco, sic inquit: Ex quo omnia, in quo omnia, per quem omnia. Quo tres causæ comprenduntur: Deus creator & imperator, rector quoque rerum creatarum, demum finis omnium. Atque obserua, idem esse apud Platonem, Circa omnium Regem, sunt omnia. atque Paulum, In quo omnia: Significatur enim apud vtrunque imperium & sustentatio rerum à Deo: sed sustentatrix non quidem qualis hominum imperantium, & exterius regentium, sed maior interiórque moderatio, quam facilè ipse essentialem dixerim: Sustineri scilicet à Deo, non per exteriorem modò prouidentiam, sed quadam diuiniore, ac secretiore ratione, qua cuncta existunt, existente Deo, collapsura, & in nihilum abitura, non existente. Nihil enim esset, si ipse non esset, neque decor, neque deformitas, neque Chaos, neque ordo. Illa lux omnium rerum, ac sæculorum, illa vis, stabile, firmúmque vinculum Vniuersi, sicut docuit superius Philo: Pater omnium, robur, gratia, lætitia, fœcunditas. Hoc apud Platoně, prępositio Circa, significat, apud Paulum clarius, In. Idemq; Platoni, Circa omnium Regem omnia, atque Paulo, In quo omnia. Dixi clarius apud Paulum, quòd apud Platonem, Circa designat exterius quiddam, paulò interiorem, naturalémque complexum, quo cum Deo tanquă origine, & capite, coniuncta sunt vniuersa. Idipsum

Omnia existere circa omnium regě.

Tres hypostases.

Hebr. 2.

Sustětatio rerum à Deo, quomodo.

Paulus clarius Platone de Deo loquutus.

Plato in Epinomide, & Virg. 3. Ecloga.

illustri testimonio asseruit Aristoteles in libro de Mundo. Sic ad Verbum: Vetus ait & patria fama est, omnia ex Deo, & per Deum extitisse. Nulla quidem natura ipsa sibi sufficit, illius salute destituta. Ideo quidam ex antiquis eò progressi sunt, vt dicerent, omnia esse plena Dei, qui ob oculos, ob aures, omnem denique sensum, sese nobis offerat. Quæ quidem de potestate diuina iure merito prædicētur, de substantia non item. Planè enim seruatorem, ac genitorem quarumlibet rerum esse Deum fatendum, non tamen velut animal, laborem in eo sustinentem, sed quadam indefessa potestate, contingente etiam longissima. Sic Aristoteles. Appareté̜ magna ingenia in similes sententias incurrisse, vel quod magis crediderim, Aristotelem exposuisse Platonem. Quo loco fatetur eximius Philosophus, veterem esse famam, omnia genita & conseruari à Deo, cui sententiæ ipse quoque subscribit. Præterea Plato, hunc Regem omnium bonorum dicit causam. Animos quæso intende. Non enim cùm dixit Deum causam τῶν καλῶν, bonorum, siue pulchrorum, aliquid exclusit quod non esset bonum, nec à Deo profectum, bona & omnia promiscuè commemorans. Nam qui dicit omnia, dicit etiam bona. Audi igitur Mosen ad singulam quamque rem creatam clamantem, Et vidit Deus quòd esset bonum. Hoc dicit de luce, de cælo, aquis, terris, plantis, animalibus. Demumq́, Et vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona. Agnoscis idem esse, Omnia, atque Bona. Nam si omnia erant bona, palàm nomine omnis rei, omne bonum item designatur. Da enim quòd non cadat sub earum rerum numerum, quas creauit Deus, bonasq́, vidit & iudicauit. Quapropter Plato dixit omnium bonorum causam, omnium Regem, omnia bona, omnes res significans, quas omnes bonas Deus vidit & asseruit: Paulus autem ait, Ex quo omnia. Aristoteles Deum omnium γενέτορα, genitorē. Deinde Plato ait, Et ipsius causa sunt omnia: Paulus autem, Per quem omnia. Hæc causa finalis. Nemo autem fuit Philosophorum quin confiteretur, omnium rerum finem esse Deum. Quod hac ratione clarum fiet, res sensibiles sunt propter homines. Nam maria & terræ exercentur & coluntur ab hominibus solis, & his homines soli fruuntur. Cælum quoque duas habet res solis hominibus vtiles, ac necessarias, lumen & calorem. Nam motus tertia res in cælo, propter illa duo est adhibitus, omnibus terris, lucem, caloremq́, distribuens. Vniuersa igitur oculis subiecta, hominum vitæ, commodisq́ deseruiunt. Ex quo necessariò finis earum est homo. Hominem autem aliquem habere finem, clarum est. *Qui quoniam nisi Deus esse non potest*, propter Deum erit homo & res humanæ: & propter omnium Regem, vniuersa. Hæc quidem *pronunciatio propriè in Deum Patrem*, de quo loquitur Plato, conuenit. Nam cùm dicat Plotinus Filium intueri in Patrem indéque beatum effici, certè ipsius prolis genitor finis est, vt quam non solum gignat, sed etiam felicitet. Nec possumus aliter decernere: totáque posterior Theologia vociferatur omne bonum, *felicitatemq́ prolis, esse Patrem*, à quo diuinitatem, id est, naturam suam, cum diuinitate omnem beatitudinem habet. Cum autem finis & bonum & felicitas Mentis, sit Genitor, multo magis *erit cæterarum mentium*, quarum creator fuit Mens & inuentor. Vt liceat sic colligere, & causas cum causis sic connectere: Res sensibiles propter hominem, homo propter creatorem suum, Mentem opificem, Mens propter Genitorem, & ipsum Primum. Rursum, cælum propter res sensibiles, res sensibiles propter hominē. Totus igitur visibilis, & sensibilis mundus, sursum, ac deorsum propter hominem. Hominem autem ita flecti ad aliquem, & id perinde quasi bonum suum desiderare, in quo cupiditates suas vsquequaque satiet, multis de causis est necessarium. Nusquam enim est certa quies, semper ad absentem quandam suspiramus naturæ nostræ tranquillitatem. Quam ideo necesse est esse supra hominem, quòd nusquam tantum in rebus humanis boni inuenitur, quod plenam illam, optatamq́ requiem tribuat. Solus igitur Deus. Ille solus occurrentem sæpe, deficientemq́ animum ægritudinem potest tollere, & eiecto mœrore, eam tranquillitatem, dulcedinemq́ inducere, quæ cogitari potest, intelligi non potest, longè ab omnibus hisce gaudiis, quę soliti sumus in hac vita percipere, remota magnitudine, & perpetuitate incommemorabilis. Omnia igitur causa eius extiterunt, vt ad beatam, indesinentemq́ lætitiam ac bonum perueniant. Et Mens ipsa in mundo prolocuta est, venisse se, vt ad regna paterna, patriosq́ aspectus tanquam verum finem homines adduceret: Qui non solum hominum omniumq́ aliarum mentium est beatitudo, sed etiam Filij sui: quod & ipse demonstrauit, & Philosophi obscurè cognouerunt. Ergo propter eum cuncta. Ipse finis Mentis vnigeniti, Mens finis

hominum

Rex omnium bonorũ, Deus.

Gen. 1.

Omnia, & Bona, idem.

Hebr. 2.

Omnium rerum finis, Deus.

Ex Cælo duo hominib. vtilia, lumen & calor.

Gradatio pulcherrima.

A hominum & Angelorum, homo finis mundi corporei: tenduntque omnia in Patrem, iure Patrem & τὸ πρῶτον, ipsum Primum, ipsum Caput: Siquidem etiam Mentis. Atque ἕνεκα, propter, sine causa, non Dei, sed rerum necessitatem respicit. Illius quoque causa omnia extiterunt, quia sceptris eius seruiunt vniuersa, & ab omnibus animatis, exanimisque rebus prædicatur, collaudatur. Factáque sunt omnia, vt fieret maiestas eius manifesta. Venire, ac flecti ad illum cuncta necesse est: omnes velint, nolint, cum consitentur, necessitatis æstu. Longè in hominibus clarissimum. Nam res naturales eundem semper tenent cursum. Videbis igitur homines deuios & à pietate, ipsóque Deo longius vagantes, tandem supplices, dementiamque suam accusantes. Quod quidem faciunt & hi, quos arbitramur pertinaces, contemptorésque decedere, qui multo forte miserabilius præteritos errores deplorant. Sed ad Platonem reuertor. Propriè igitur hæc de Patre, tanquam prima causa dicuntur, quòd Rex omnium sit, quòd ab eo sint omnia creata, quòd sustineantur, quòd eius causa extiterint. In quibus est maxima, multiplexque Theologia. Deinde Plato, Secundum circa secunda, Tertium circa tertia ait existere. Declarare igitur hæc, obscura quidem, nos oportet. Quo loco primum possumus suspicari, more suo, cæterorúmque Græcorum locutum esse Platonem, cùm præpositiones, quæ debuissent nominibus præponi, postponunt. Quale est apud Homerum: φίλαι ἄπο: καὶ πατρίδος αἴης. Et apud Romanos, Quamobrem, Quibus de causis. Sic apud Platonem, Circa omnium Regem, omnia sunt: δεύτερον πέρι, τὰ δεύτερα: τρίτον πέρι, τὰ τρίτα. vt sit B punctum δεύτερον πέρι, sensúsque habeat, circa secundum, secunda: circa Tertium, tertia. Quæ rationes disponendi crebræ sunt Platoni. Eritque idem orationis tenor, vt quemadmodum dixerat, circa omnium Regem, sic circa Secundum, circa Tertium. Tres autem vt diuinus audierat aut apud Chaldæos, aut apud Aegyptios in summa diuinitate Reges, qui numero, & effectu distinguerentur. Primus maxima causa, maximus Rex, de quo in Epistola, qui verè philosophentur, fore beatos, prædicat. Secundus, creator: Tertius altor & viuificator. Nam cum ait circa secundum, secunda, intelligit munus, vel numen quoddam secundum: sic cùm circa Tertium, tertia, quoddam distinctum munus innuit. Ex eo autem quod dixerat de Primo, intelligitur sensus sequentium. Declarauimus enim præpositionem, Circum, designare vim sustinendi, ac regendi. Primus omnibus in rebus gradus est, vt sit autor & causa: tum eorum creatio: deinde viuificatio, & sustentatio. Autor & causa prima Patri, cui principaliter, & vt Platonici loquuntur, fontaliter ascribuntur omnia, quia genitor est Mentis opificis, creatricis, & quia prima est origo, prima dignitas, primum esse. Secundum esse, vel secundum existens, est proles eius, à qua est secunda rerum existentia, secunda origo. Tertia est anima mundi, tertiam rerum existentiam sustinens. Tres igitur sunt origines, tanquam vna, tres habentes, ac sustinentes rerum existentias, tanquam vnam. Primæ origini tria hæc simul attribuuntur, quòd sit causa, regat, finis sit. Est enim Pater causa Mentis, & Spiritus. Itaque etiam virtutis & potestatis eorum. In Patre tanquam prima causa omnis est virtus Secundi & C Tertij, id est, Mentis, & Spiritus. In Patre & Rege omnium sunt ea tria: in Prole autem & Anima sic explicantur, quòd Proles creat, Spiritus viuificat, & regit. Sicque circa Secundum, secunda, id est, circa Mentem, & Prolem creatricem, est secunda rerum origo, circa Tertium sunt tertia, id est, tertia origo, tertium esse. Voluit enim Plato, quod apud Mercurium didicerat, tres omnium rerum esse origines, à quibus tripliciter res dependerent: Fontaliter, & originaliter, & primo à Patre, secundum creationem à Filio, secundum vitam, ac viuificationem à Spiritu. Spiritus enim, ait Proles Dei, est qui viuificat. Pater est fons, & primum: Filius creator: Spiritus viuificator. Quod quidem in ipsa redemptione apparuit. Pater misit, Filius venit, Spiritus aluit, afflauit, viuificauit. Primus autor tanti boni fuit Pater, qui misit & iussit. Secundus Filius, qui egit & paruit. Tertius Spiritus, qui afflauit. Sicque circa omnium Regem fuerunt ea principaliter, ac fontaliter. Nam misit ipse Filium redempturum, misit Spiritum afflaturum. circa Secundum fuerunt hæc ipsa, sed secunda quadam ratione: tertia quadam, circa tertium. Hoc quod nos de redemptione vidimus, audierant illi de creatione: & Plato tradidit tanquã priscum mysterium: Nósque exposuimus Platonem: nec ferè secus Plotinus, & Porphyrius, cuius hæc pauca verba sunt: ὡς γὰρ πάντων μὲν περὶ τοὺς τρεῖς ὄντων θεοὺς, ἀλλ' ἤδη πρώτως μὲν περὶ τὸν πάντων βασιλέα, δεύτερον δὲ περὶ τὸν ἀπ' ἐκείνου θεὸν, καὶ τρίτως περὶ τὸν ἀπὸ τούτου. Platonem sic locutum, vt diceret omnia esse circa tres Deos, sed principaliter circa Regem

Pater τὸ πρῶτον.

Homines deuij, tandem supplices ad Deũ redeũt.

Platonicæ locutiones.

A tribus omnia dependent.

Pulcherrima Trinitatis distinctio & declaratio.

omnium: secundò circa Deum, qui est vel nascitur ex illo: tertiò, circa Deum qui procedit ab isto. En Porphyrius secundum à primo nasci, tertium à secundo docet, ex Platone. D

Quomodo Animam seu spiritum ex illis duobus produci tradiderint

CAPVT V.

Theologia cōcatenata.

Plotinus de trib. rerum originibus.

PLOTINVS igitur pro tota Theologia Platonica, omnibusq; Platonicis, in quibus tenet principatum, erit interpres, & assentiens ei Porphyrius. Hinc quantum de nostra Theologia veteres cognouerint, intelliges. Tota est enim concatenata, mutuisq; nexibus implicata. Vt enim scribimus, quæ supra millenos annos, hi prodiderunt: sic iidem scribebant, & loquebantur multis retro annis tradita. Plato inquam, Anaxagoras, Parmenides, secuti maiores illos, hos secuti recentiores. Plotinus igitur, vt est paulò antè demonstratum, tres has rerum origines, triáque numina assumens, & de eorum inter se ratione differens, sic perhibet. Bonum, id est, Pater gignit mentem, Mens gignit Animam. Porphyrius autem exponens quasi Platonem, & Plotinum, dicit esse omnia, circa omnium Regem: secundò, circa Deum ex illo: tertio, circa Deum ex isto. Tres ergo quasi Deos, vel tria numina demonstrant, quæ deinceps alterum ex altero nascantur. A Bono Mens, à Mente anima. Omniáque sunt conformia cum Theologia vera, eo excepto (quod quidem exiguum est discrimen) quòd Anima, id est, Spiritus, non à Mente solùm procedat, neque is tanquam certus generationis ordo debeat constitui. Sed enim certus ordo est ipsorum numinum, vt Anima sit tertio loco, quia causa est post effectus: Anima autem siue Spiritus producitur à superioribus. Hunc ordinem crediderunt esse etiam in gignendo. Sed etiam certè est: solum reticuerunt Bonum, à quo Spiritus produceretur. Non negatur autem, quod reticetur. sicut non negat Euangelium Spiritum etiam à Filio manare, quia Filius dicat, Spiritus qui à Patre procedit. Ac si velis munera, non substantiam diuinorum numinum speculari, hæret magis ad Prolem Spiritus, quàm ad Supremum. Producitur enim à Bono, à Mente producitur & donatur, & effunditur. Ob hanc causam in productione eius, Prolem tantùm commemorarunt: nec par est tamen Bonum eos exclusisse, præcipuè vetustiores. Nam Mercurius dixit à fonte sancto Spiritum produci. Fontem autem Patrem esse constat. Vt ergo ex Euangelio colligimus modò Spiritum à Patre procedere, modò à Filio, non sequimur autem errores eorum, qui tantum ea probant testimonia, quæ Spiritum asserunt a Patre produci: sic ex diuersis huius Theologiæ locis colligimus eum à Bono, & Mente existere. A Bono Mercurius, à Mente minores Platonici, Plotinus, Porphyrius. Bonumq; ostensum est, ipsum. Genitorem appellari Filius in Euangelio de Patre suo, Nemo bonus, nisi solus Deus. Sed diligentius ad Plotinum insiste. Si enim dicebat sola alteritate Bonum ac Mentem separari, vt ne sit seiuncta substantia, efficitur eundem produci à Bono, atque Mente. A substantia enim diuina producitur. Eadem autem, Plotino teste, est substantia Genitoris, ac Geniti, vt eos a veritate aut nihil, aut non multum decidisse clarum sit. Non separasse autem eos substantiam horum trium, sæpe probatum. Adeò verò non est is error apud eos, vt in contrarium potius deflexerint. Nam coniunctionem substantiæ eorum quidam etiam inter cæteras diuinas substantias esse voluerunt, vt altera cum altera esset connexa, Deus cum Deo, vel Angelus cum Angelo. Quod quidem in substantiis, excepta diuina, fieri non potest. Nusquã est tanta coniunctio, nunquam, excepto Deo, æternitas. De quo postea. Nominant autem treis Deos, alteritatem tantum, non numerum substantiarũ innuentes. Difficile enim est habere in promptu locutiones & nomina, quibus coniunctio substantiæ, atque disiunctio numerorum designetur. Nam nomen personæ non fuit apud eos, prorsus hac in re apud antiquos inusitatum. Ad vitandum autem errores, castigatius posteriores locuti sunt. Agnoscimus igitur totam Theologiam, non solumq; dependentiam, creationemq; rerum ex Deo, sed etiam & gradum illorum trium, & ortũ, ac productionem, & quid muneris, ac numinis existat in vnoquoque. Credo diuinis oraculis, non viribus humanis, priscis cognita.

Fons, Pater.

Luc. 18.

Sola alteritate Mentem à Bono separari, non substātia.

Castigatius de Trinitate loquuti posteriores.

E

F

Quòd

A *Quòd Aegyptij ter acclamabant, trinam Deitatem designantes. & quòd diuinam sapientiam, omnia esse apud eos inscriptio demonstrabat.*

CAPVT VI.

CONSIDERANDVM quoque, quod traditur à Damascio Platonico haud ignobili, qui de Ægyptiis perhibet: πρώτην ἀρχὴν σκότος ὑπὲρ πᾶσαν νόησιν, σκότος ἄγνωστον, τρὶς τοῦτο ἐπιφημίζοντες. Quæ sunt: Primum principium appellant tenebras, super omnem cognitionem, tenebras incognitas, Ter istud acclamantes. His intelligimus claruisse priscis sæculis magnam de tribus illis lucem. Omnium enim rerum principium ter acclamantes, appellantesq́ tenebras, omnem humanam cognitionem supereminentes, triplicem Deitatem designabant. Hinc etiam Dionysius ex sanctis, ac diuinis fontibus caliginem hanc vocat, Qui posuit tenebras latibulum suum. Et de eodem diuinus Orpheus,

Damascius Platonicus.

Omnium rerum principium ter acclamabant Ægyptij.

Αὐτὸν δ' οὐχ ὁρόω, περὶ γὰρ νέφος ἐστήρικται.
Illum non video: est etenim caligine septus.

Sic Ægyptij sanctissimam Trinitatem, primumq́ omnium rerum principium, tenebras ignotas dixere, nulla potes humana cogitatione contingi, sub altissima diuinitatis suæ B caligine latitantem diuinitatem, pelagus altissimum, quod intueri, penetraréque summas ad vsque sedes, nulla ne Deorum quidem valeat cogitatio. Terq́ istud acclamabát, tria illa principio innuentes, Bonum, Mentem, Animam, seu Spiritum, Platonicis, multisq́ aliis Philosophis notissima. Triplex apud illos acclamatio, sicut Angeli clamarunt ter, Sanctus, Sanctus, Sanctus. Item illud considerandum, quod Plutarchus in Ægypto in templo Mineruæ, quę est diuina Sapientia, filia summi Dei, fuisse hanc inscriptionem dicit, ἐγώ εἰμι πᾶν τὸ γεγονὸς, καὶ ὄν, καὶ ἐσόμενον, καὶ τὸν ἐμὸν πέπλον οὐδεὶς πω θνητὸς ἀπεκάλυψεν: Ego sum omne quod fuit, quod est, quod futurum est: velum meum nemo mortalium hactenus reuelauit Hæc inscriptio. Scito igitur & attende, quòd hæc inscriptio erat ea, quæ est apud Mosen, Ego sum qui sum. Quod Hebraicè dicitur, Ero qui ero, Græcè, ὁ ὤν, ille qui est. Scitóque hoc esse nomen tetragrammum, quod apud Hebræos est nomen à verbo substantiuo à voce futura יהיה Ihieh, id est, erit: vocatur יהוה tantum vna littera Iod, mutata in Vau, quod fit apud eos visitatissimè. Hoc nomen etiam est, quod vocatur à Philosophis τὸ ὄν, quod est, ipsum esse. Vt igitur dixit ipse apud Mosen, Ego sum qui sum: & apud Philosophos & Hebræos, Ille qui est, vel, Illud quod est: sic illa inscriptione testabatur se esse, quod fuit, est, erit, omnia videlicet, quæ continentur nomine, Ille qui est, Quoniam apud Deum, vt inquit Plato, neque præteritum est, neque futurum, sed sola æterna præsentia. Præterea vt dicitur in sacris litteris, Hoc nomen meum non indicaui eis: sic ait inscriptio, Velum meum nemo reuelauit. Nouimus item appellasse se Ille C qui est: quia designet æternitatem, designet creatorem, & per se existentem: illum qui semper fuit, etiam anteaquam res crearentur: illum item qui non sit ab alio: deinde illú qui maximè sit, ens item vniuersale, magis quàm totus mundus, & vniuersum. Et vt apud Ioannem, Quòd factum est in ipso vita erat. aut, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est. sic ista inscriptione, ostendit se esse omnia, esse se causam vniuersalem omnium rerum, sine se nihil esse posse, nihil fuisse, & esse, futurumq́ esse sine se, qui sit omnia, ens maximum, ens vniuersale. Vt autem nouimus nomen illud, Qui est, esse Filij Dei, qui creauit, qui sit causa vniuersalis, ens vniuersum: sic inscriptio istum ipsum denotabat. Sed Græci fallebantur, inuenientes templum illud in Ægypto diuinæ Sapientiæ, filiæ Dei dicatum, putabant hanc esse Mineruam. Quod verum erit, si sordes fabularum abscissetis, detraxeritisq́ vile pallium, quod ex parte fecit Proclus, dicens hanc Mineruam esse, δημιουργική τις ἡ θεός, Opificem Deam. Siquidem & idem Plutarchus perhibet: Rex, inquit, quicunque apud eos eligebatur, statim fiebat ἐκ τῶν ἱερέων, καὶ μετεῖχε τῆς φιλοσοφίας ἐπικεκρυμμένης τὰ πολλά, μύθοις καὶ λόγοις, ἀμυδρὰς ἐμφάσεις τῆς ἀληθείας καὶ διαφάσεις ἔχουσιν ὥσπερ ἀμέλει καὶ παραδηλοῦσιν αὐτοί, πρὸ τῶν ἱερῶν τὰς σφίγγας ἐπιεικῶς ἱστάντες ὡς αἰνιγματώδη σοφίαν, τῆς θεολογίας αὐτῶν ἐχούσης: Ex sacerdotibus, eratq́ particeps Philosophiæ, quæ magna ex parte, fabulis, narrationibusq́, quæ obscuras veritatis declarationes haberent, abscondebatur. Quod ipsi apertè præ se ferebant, ponentes pro

Bonum, Mēs, Anima.

De Iside & Osiride.

Exod 3. Deus ὁ ὤν.

τὸ ὄν Philosophorum.

Ille qui est.

Ioan. I.

Minerua quid, nisi opifex Dea? Ibid. de Iside.

templis Sphingas, innuentes adumbratam sapientiam eorum Theologiam habere. Hęc D cùm testetur Plutarchus, non mirum est, si ter acclamantes tenebras, trinitatem, aut tria numina designabant. Et diuinam Sapientiam, à Deo natam de se loqui obscurè, séque velatam esse fatentem introducebant. Nec item tantam apud eos Theologiam fuisse mirabere, ex his quæ leges apud Mercurium, Orpheum, qui didicit ab Ægyptiis, Platonem, itemq; Chaldæos, apud quos omnes erant duo, Genitor, & Proles, vt tria semper sunt apud cæteros. Sed peculiaris sermo de duobus, sicut item in nostra Theologia. In eo porrò quod Plutarchus protulit oraculo, Proclus addit hoc quod deest apud Plutarchum. Vbi dixisset, Velum meum reuelauit nemo, sequitur ὃν ἔτεκον καρπὸν, ἥλιος ἐγένετο, Quem ego fructum peperi, fuit Sol. Prædicat igitur se Solis creatricem. Mirabile mysterium. Hoc enim est quod Moses, Dixit Deus, Fiat lux. Et, Creauit Deus duo luminaria magna. Et quod Plato in Republ. Sol filius summi Boni. Et quod Homerus in hymno de Sole, Διὸς τέκος, Proles Iouis. Et eadem Sapiētia apud Solomonem idem mirabiliter gloriatur: Ego feci vt oriretur lumen in cælis. Et, Ante Solem permanet nomen eius. O miseri mortales, cur Solem adorabatis, non, vt nunc totus mundus, eum qui Solem pepe-risset? Nominauitq; præcipuè Solem oraculum, quod sit in omni creatione præcipuus, admirabile Dei opus, præpositum etiam à Mose ante omnes res creatas: Et de quo Propheta, qui cælum contemplatus, admiratusq; inuentorem, tot cæteris omissis, prædicauit, In Sole posuit tabernaculum suum. Quod secus, In cælo posuit Solem, prosequiturq; ortum, & occasum, lucem, calorem per omnem mundum intentum. Hunc ergo in ora- E culo gloriabatur Sapientia se fecisse, quo nomine debuerat adorari, coli, à cunctis gentibus, non ipsum opus. Verè igitur illa Sapientia, erat Filia Dei, cui concorditer à cunctis datur creatio, vocata summi Boni Filia. Non erat illa fabulosa Minerua, quæ cùm homo fuerit, Solem creare non potuit. Habes ergo ternam illam apud Ægyptios acclamationem non iniuria trinitatem, tria numina, tres reges designasse, vt quæ de Prole tam mira, certáque tradiderit. Ac verè oraculum illud apud Ægyptios fuisse declarat Mercurius Trismegistus, qui similiter de Deo locutus est, in eo quod Deus inuisibilis, sit visibilis ex operibus: σὺ γὰρ πάντα εἶ, καὶ ἄλλο οὐδὲν ἔστι ὃ μὴ σὺ εἶ, σὺ πᾶν τὸ γενόμενον, σὺ τὸ μὴ γενόμενον: Tu enim omnia es, & nihil aliud est, quod tu non sis. Tu es omne quod fuit, & quod non fuit. Hæc ille de Deo, cum Deo loquens, quod Deus de se ipso in templo. Designat autem illud Ioannis, Sine ipso factum est nihil.

Solis creatrix. Minerua quid.

Psal. 71.

Psal. 18.

Sapientia, filia Dei.

De tribus Regibus, siue tribus Intelligentiis, triplicíque Diuinitate, ex Numenio, Amelio, Plotino, Theodoro, Iamblicho, Proclo.

CAPVT VII.

CONSIDERANDA quoque, quæ cæteri Platonici, tum dicta Platonis, tum Orphicam & Ægyptiam Theologiam sequentes, & vt solent F aliquo in abdito apud priscos loco reperta proponentes vt ænigmata, prodiderunt. Proclus igitur hæc ait super Timæum: Νουμήνιος τρεῖς ἀνυμνήσας θεοὺς, πατέρα μὲν καλεῖ τὸν πρῶτον, ποιητὴν δὲ τὸν δεύτερον, ποίημα δὲ τὸν τρίτον, ὥστε ὁ κατ' αὐτὸν δημιουργὸς διττὸς, ὅτε πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος θεός: Numenius celebrat, & laudat tres Deos, primumq; vocat Patrem, secundum Creatorem, ipsum opificium, id est, Animam mundi, tertium. Quocirca Opifex secundum illum est geminus, & primus scilicet, & secundus Deus. Hæc Numenius à Proclo recitata. Vides apud Numenium, duos creatores, duos Deos. Eo enim modo tūc loquebantur. Vides primum Patrem, secundum Opificem, vel Creatorem, quod nomē, vt sæpius claruit, proprium est diuinæ Prolis. En quod nostra canit Theologia, confitens Patrem creatorem cæli & terræ, confitens item Filium creatorem, vt per quem omnia facta sunt. Nec te turbet quòd tertio loco diuinitatis, dicat Proclus ponere Numenium ipsum opus. Non enim ita nominat tertium, vt æquale prioribus duobus, sed vt factum, & opus quoddam diuinum: sicut & Plato in Timæo, statuens Mundum aut Animam esse Deum, creatum à Deo, id est, rem diuinam, opus Dei. solum autem geminum Creatorem fatetur, solis duobus ascribit creationem, de quibus vt in primo libro visum, tam præclara scripsit Numenius. Vera quidem diuinitas est duorum opificum, & duorum nō distin-

Tres Dij Numenio.

Duobus Dijs ascripta creatio.

A distinctorum, sed vt ipsi quoque docent, vnius operis mũdani, duo creatores velut vnus, quia opus vnum. De duobus autem numinibus, & de duobus quibus rerum creationem attribuunt Philosophi, nunc ego loquor. Excludóque tertium illud à vera diuinitate. Quanquam sit mihi verisimile tertio loco, non id quod Proclus dixit posuisse Numenium, sed quod Pythagoras, Plato, Plotinus, Amelius, vt postea docebitur. Plato enim, vt superius audisti, tres nominauit. Duos autem qui crearent, vt idem Proclus perhibet, Plotinus adhibuit: διττὸν μὲν ὑποτίθεται τὸν δημιουργὸν, τὸν μὲν ἐν τῷ νοητῷ, τὸν δὲ ἡγεμονοῦν τοῦ παντός: Duplicem quidem proponit Opificem Plotinus, alterum in intellectuali, alterum imperantem vniuerso. Hæc dicta Plotini eò spectant, Patrem esse, primum intellectualem dantem sapientiam, & Ideas Proli suæ, quas appellant Platonici, νοητά: eum esse summum, eminentissimumq; in mundo, qui dicitur νοητός: Prolem autem, vt omnes superius vidimus consitentes, esse reginam vniuersi, creatricemq; Mentem. Amelius autem melius & clarius explicuit tres illos. De quo idem Proclus: Ἀμέλιος δὲ τριττὸν ποιεῖ δημιουργὸν, καὶ νοῦς τρεῖς, βασιλέας τρεῖς, τὸν ὄντα, τὸν ἔχοντα, τὸν ὁρῶντα. διαφέρουσι δὲ οὗτοι, διότι ὁ μὲν πρῶτος νοῦς ὄντως ἐστὶ, ὁ δὲ δεύτερος ἐστὶ μὲν τὸ ἐν αὐτῷ νοητόν. ἔχει δὲ τὸ πρὸ αὐτοῦ, καὶ μετέχει πάντως, καὶ διὰ τοῦτο δεύτερος. ὁ δὲ τρίτος ἐστὶ μὲν τὸ ἐν αὐτῷ, καὶ οὗτος νοητόν. πᾶς γὰρ νοῦς, τῷ συζυγοῦντι νοητῷ ὁ αὐτός. ἔχει δὲ τὸ ἐν τῷ δευτέρῳ, καὶ ὁρᾷ τὸ πρῶτον. ὅσον γὰρ πλείων ἡ ἀπόστασις, τοσοῦτον τὸ ἔχον ἀμυδρότερον. Quæ sunt, Amelius, inquit, triplicem facit Opificem, & Mentes tres, & Reges tres, eum qui est, eum qui habet, eum qui aspicit.

Procli locus de tribus intelligentiis.

B Differunt autem hi: quoniam prima Mens verè est: Secunda est quidem intellectuale, quod est in ipso: habet autem ante se, & participat omnino ipsum: & propter hoc, est secunda: Tertia verò, est quidem & ipsa, quod in eo intellectuale. Omnis enim mens consociato intellectuali eadem est. Habet autem quod est in secundo, & videt primum. Quanto enim sit maior discessus, tanto id quod habet est obscurius. Hæc vbi recitasset, Proclus addit, τούτους οὖν τοὺς τρεῖς νόας, καὶ δημιουργοὺς ὑποτίθεται, καὶ τοὺς παρὰ Πλάτωνι τρεῖς βασιλέας, καὶ τοὺς τρεῖς παρ' Ὀρφεῖ τρεῖς. Videlicet: Has igitur tres Mentes & Opifices statuit Amelius, & qui sunt apud Platonem tres Reges, & qui apud Orpheum tres, Phanes, Vranos, Cronos. Hæc Proclus. Ex his sit clarissimum etiam Platonem, & Orpheum antiquissimum, de tribus numinibus locutos incorruptius quidem, diuinius, & cælestius Platonem, nominantem tres illos, tres Reges, velut vnum. Sunt ergo tres Reges apud Platonem, teste Proclo, non Christiano, imò Christianis inimico, sunt tres Mentes, tres Intelligentiæ, tres Reges velut vnus. Vt nostræ litteræ canunt, Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus: Non tamen tres Dij, sed vnus est Deus: sic dicere possis ex Platone, Rex est Pater, Rex est Filius, Rex Spiritus sanctus. Non tamen tres Reges, sed vnus Rex. Quoniamq; mens est vna hypostasis, aut persona, crediderim rectè sic prædicari, Mens est Pater, Mens Filius, Mens Spiritus sanctus. Non rectè autem, si dicas, Non tamen tres Mentes, sed vna est Mens. Quia Mens est hypostasis. Sed sit quod verius, ac melius Theologis videbitur. Quis autem reuelauit Platoni, qui Mentis æternæ aduentum in mundum, plus trecentis annis antecessit, tres illos

Tres Mentes, Reges, seu intelligentiæ.

Non tres Reges, sed vnus.

Plato vixit ante Christũ plus trecentis annis.

C Reges, circa quos omnia esse prædicauit? quis item Orpheo, licet, vt moris, eius poëticis nominibus tria illa nomina descripserit? Sed sit obscurius quod ab Orpheo positum est: vera, luculenta, clarescentia, quæ Plato de tribus Regibus, Plotinus, Numenius, Amelius de duobus Opificibus. Nam tertius semper fuit obscurior, etiam apud nostrates. Hoc miraculum, tres omnium rerum Imperatores Platonem nominasse, cæteros autem Philosophos, duos Opifices, vt est in nostra cælesti Theologia. Hoc indicio est, semper in prisca Theologia, apud Chaldæos, Phœnices, Ægyptios, gentes vetustissimas, quæ nunc penitus apparuit, abditam fuisse sapientiam, sed non cognitam, adulteratam nominibus & sensibus donec præco cælestis ipse, visibilem, qui esset antè inuisibilis, se reddens, eam efficeret rutilantem, doceretq; omnes, oportere adorare Deum, in spiritu & veritate. De quibus tribus, Deo, Veritate, Spiritu, notionem priora sæcula, ab initio generis humani descendentem, tenuerunt. Nam sicut Amelius secutus est Platonem, sic necessariò Plato didicit ab antecessoribus, credo ego, Ægyptiis & Chaldæis, quemadmodum item in Epistola nominat Causam mundi, & Patrem eius, certè ab aliquo oraculo, ab aliqua vetusta Theologia, quale canebat Ægyptia, tria numina, ea tenebras appellans, & vt tam multa Mercurius, Chaldæusq; decantant. Verissimum est item legisse Platonicos multa quæ peruenire ad nostra sæcula non potue-

Apud quos abdita sapientia.

Æ quib. Plato didicit.

runt, ex quibus illi libris suis quaedam largiti sunt. Sed reuertor, declaroque Amelium. D Patrem, primamque Mentem dicit existentem, secundam habentem, tertiam videntem. Quorum ratio est, quòd primo ac principaliter, fontaliterque, est ipse Pater, qui dicitur etiam τὸ πρῶτον, Primatus, Principatus, Primum esse, à quo reliqua duo. Secundus dicitur habere, quia participat priorem, nascitur à priore, est filius eius, habet ab illo bona sua, diuinitatem, sapientiam, autoritatem, idque ipse praedicabat in mundo, eòque est secundus, participansque, quod dixit de eo Ioannes, eum esse & fuisse semper apud Deum. Tertius autem, inquit, habet quidem quod in Secundo est, respicit autem Primum. Hoc nos clarius diceremus, manare à duobus, quia Primum velut fontem suum aspicit: habet autem quod in Secundo est. Fluit enim ab ipso: habet ab ipso, & à praecedente, quod est: & datur, mittitur, flatque ab ipso Secundo. Aspectus in Primum est, vt in fontem suum, habere quod in Secundo: est enim accipere, quod ipse sit, à Secundo. Dat enim ei Secundus, quod est. Quòd si haec ad creationem, Ideasque referas, & vt tres rerum Imperatores, trisque principia velut vnum, eadem est sententia. Primus verè, principaliter, fontaliter est. Secundus, est Idea quae in se est, quae dicitur ab eis τὸ νοητόν. Ob id autem est Idea, quia nihil est in Deo alienum à Deo. Et quia Mens, aut Intelligentia est idem cum re intellecta: sic etiam Tertius, quia & ipse Mens est, est ipsum intellectuale suae intelligibilitas, vt sic dixerim. Id scilicet quod est in Secundo, & quia Mentes sunt, intelligendo operantur. Quia verò sunt vnus Deus, quod intelligitur, & intelligendo creatur à Secundo, intelligitur item, fitque à Tertio, si velis E ista ad creationem referre, cuius principalem causam assignant Platonici velut originem, Ideam in mente Opificis, quae ab eis nuncupatur τὸ νοητόν. Haec Idea, inquit Amelius, est in Secundo, est item in Tertio: sed Secundus, & Tertius est item cum illa Idea. Sunt enim velut duo opifices mundi, vterque mundi origo, vterque inest Idea mundi, & vterque est ipsa Idea. Non est diuinitas eorum disiuncta, quia vterque est eiusdem rei summus opifex, vterque principium. Pater autem & primus est, quem & Secundus participat, & Tertius aspicit, eòque Primus à duobus participatur. Quae quidem nostra Theologia clarius loqueretur. Sed nobis satis est ostendere, caelesti nunc reuelatam testimonio veritatem, semper in aliqua luce apparuisse: religionem hanc, quam colit mundus, antiquissimam illam omnium saeculorum esse: verum vt nunc radiantissimá, omnibusque perspectissimam, sic tunc obscuriorem, inter abdita mysteria latitantem, vix paucis inti ospectam, nec ab illis etiam forte intellectam, donec apparuit tota. Ecce tot autores, tot testes, de duobus Opificibus, de tribus quibus canitur nobis aeterna gloria, testes inquam, quibus cùm aut incognita prorsus nostra religio, aut vix cognita esset, loquebantur tamen eadem, apud maiores Theologos reperta. Nam quod Plato de tribus Imperatoribus scripsit, extabat etiam apud priores Pythagoreos. Nec tibi referam hoc loco, quod superstitiosi quidam è nostris, ex libris Aristotelis, qui testetur Pythagoreos vsos numero ternario in sacris, quo designabant principium, medium, finem in cunctis rebus: sed quod euidentissimè monuit Proclus à Iamblicho traditum: τρεῖς εἶναι F θεοὺς πάντας καὶ τοὺς τοῖς πυθαγορείοις ὑμνουμένους: Celebrari, laudari tres istos Deos apud Pythagoreos. Videlicet quod nos, perpetuò, & indefessè, noctesque, diesque, nunquam sanctissimas voces has interpollantes, vt sit gloria Patri, Filio, Spiritui sancto, qui fuerit semper, & sicut fuit, sic sit, futurusque sit in aeternum. Eadem extant apud Numenium Pythagoreum. Mirificè quoque consensere caeteri Platonici, venerantes, adorantesque cum caeteris tres hos Imperatores, & Reges, tresque Deos, vt vnum. Nam Theodorus Platonicus insignis, secutus Amelium, haec Proclo teste ad verbum post Iamblichum inquit: τρεῖς μὲν ἀμελίῳ συνεπόμενος εἶναί φησι δημιουργούς. τάττει δὲ αὐτούς, οὐκ εὐθὺς μετὰ τὸ ἕν, ἀλλ' ἐπέκεινα τῶν νοητῶν καὶ νοερῶν θεῶν. ἀποκαλεῖ δὲ τὸν μὲν οὐσιώδη νοῦν, τὸν δὲ νοερὸν οὐσίαν, τὸν δὲ πηγὴν ψυχῶν. καὶ τὸν μὲν ἀδιαίρετον, τὸν δὲ εἰς ὅλα διῃρημένον, τὸν δὲ καὶ τὴν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα διαίρεσιν πεποιημένον. Nimirum, Tres, inquit, secutus Amelium, dicit esse Opifices Theodorus. Nec eos ordinat mox post vnum, sed ante Deos intellectos, & intelligentes. Aliumque vocat Mentem substantialem, alium substantiam mentalem, tertium Fontem animarum. Ac primum indiuiduum, secundum per omnia distributum, tertium facientem per singula distributionem. Haec Theodorus, secutus Amelium, Amelius secutus Platonem, Plato veteres Aegyptios, hi maiores, primosque homines, & oracula caelestia, vbique resonantia. Considera obsecro ordinem, quem dat his Theodorus. Non enim

Pater τὸ πρῶτον.

Idea ἐν τῷ νοητῷ.

Veritas tandem reuelata quae diu latuerat.

Numeri Pythagorei & opinio de Triade.

Platonici Triada venerati.

Tres Opifices, Amelio.

A enim locat eos post Vnitatem, quæ tribuitur ab eis tum summo Bono, tum Ideis, sed locat ante Deos intellectos, & intelligentes. Noris, vt suo loco videbitur, apud Platonicos, & nostros esse duo genera Deorum, siue Angelorum: priores dicuntur νοητοί, Intellecti: posteriores νοεροί, Intelligentes. Dionysius dictos priores Intellectos, quia intelliguntur ab his qui dicuntur νοεροί: quo & illi Intellecti, vt superiores, & hi Intelligentes vocantur: irradiare enim maiores in inferiores intelligentiam sapientiamq́. Hos in illos respicere, velut intelligentes, & cognoscentes. Nonnulli Platonici ingessere noua, Intellectos, & Priores, Ideas sentientes, quæ ab inferioribus intelliguntur. Sed ordo, & sensus syncerus prior. Tres igitur illos Opifices, id est, Trinitatem, statuebat Theodorus ante omnes ordines Angelorum, prioremq́; vocabat Mentem substantialem, id est, cuius substantia sit Mens, sit primum sapere, primum nosse, prior sapientia, cuius substantia non sit aliud quàm Mens, Mens plena substantiæ, quo designatur primatus totius esse, omniumq́; mentium. Secundum vocabat Substantiam mentalem, hoc est, eam mentem, & sapientiam, quæ hoc ipsum habuerit à primo, & quæ non primò Mens sit, sed ab eo qui primò Mens: idcirco etiam primò substantia, quia mens substantialis primò. Tertium vocabat Fontem animorum, quo nihil diuinius & profundius: Quippe & nostra Theologia vocat eum Creatorem spirituum, vt paulo antè vidisti: & hæc est Anima mundi viuificatrix, mater animarum. Nónne etiam nostri eum appellant Fontem viuum? rogamusq́; vt per eum sciamus Patrem, primum scilicet illum? Priorem autem Indiuiduum dicit, quia Filio datur creatio, datur executio rerum paternarum, iste facit omnia, & per omnia commeat creator, princeps, iussus à Patre. Nam Indiuiduus, designat eum non fungi his officiis, Filium autem fungi, esse eum, vt Philo perhibet, Patris sui ὕπαρχον, subditum magistratum, subministrum, facientem omnia pro eo, ius eius, ac potestatem. Hæc igitur Platonici eo spiritu, ex ea Theologia locuti sunt, quæ peruenit ad eos à sæculis prioribus, inuentáque est apud Chaldæos, & Ægyptios, Sibyllas, & in oraculis. Quos libros si sic nobis videre datum fuisset, sicut quædam frusta, propemodumq́, naufragia vidimus, certè mysteria penitus nostra videremus. Sentiremus toto in mundo, beneficio diuino prius obscurè reuelatam hanc religionem, ac Philosophiam nouissimorum sæculorum: donec veniens princeps eius, in cuius morte velum templi scissum est, remotis tenebris totam aperiret. Quo factum, vt eo veniente repleta sit omnis terra, vt prædixerant oracula, scientia Domini. Hæc autem quæ producta sunt, etsi non rectè Proclus interpretetur in Timæo, videbis tamen paulò pòst hominem resipiscentem. Neque ego contendo, quanta postea Trinitatis refulsit notio, eos tenuisse, sed eum audisse, ex parte vidisse. In Theologia Platonicorum, ea potissimum sequenda, quæ maiores tradidissent. Nam Proclus ferme posterior omnibus floruit. Sed enim etiam nostri senserunt, prodiderunt q́; mirabili, propemodumq́, diuino sensu: verùm manabat ab Ægyptiis, & Chaldæis, Platonem de tribus numinibus, præcipuè duobus prioribus locutum, è quibus præter Cyrillum, & Eusebium est Constantinus Imperator in oratione de religione Christiana, in qua mirificis laudibus collaudato Platone, subdit: πρῶτον μὲν θεὸν ἐξηγήσατο τὸν ὑπὲρ τὴν οὐσίαν, καλῶς ποιῶν. ὑπέταξε δὲ τούτῳ καὶ δεύτερον. καὶ δύο οὐσίας τῷ ἀριθμῷ διεῖλεν. μιᾶς οὔσης τῆς ἀμφοτέρων τελειότητος, τῆς τε οὐσίας τοῦ δευτέρου θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἐχούσης, ἐκ τοῦ πρώτου. αὐτὸς γὰρ ἐστιν ὁ δημιουργὸς, καὶ διοικητὴς τῶν ὅλων Primum, inquit, Deum docuit rectè supra substantiam eum collocans. Huic etiam subiecit secundum: duasq́; substantias numero partitus est, vna existente vtriusque perfectione, & substantia secundi Dei existentiam habente ex primo. Ipse enim est opifex, & gubernator omnium. Hæc quidem ille, docens Platonem duos quidem Deos, vt est in Epistolis, nominasse, sed vnam vtrique perfectionem attribuisse, habente Secundo ex Primo ipsum esse, ipsum existere. Duas autem substantias eum numero fuisse partitum, est duas hypostases, duos numero gradus in diuinitate statuisse, sic enim, eo sæculo, & religione loquebantur. Assignans autem vnam ambobus perfectionem Plato, certè substantiam, Diuinitatemq́; eorum vnam assignabat. Vna enim est Diuinitas, vna perfectio, vnum cunctarum rerum fastigium. Sic vnum amborum culmen, vna maiestas, vtique, & diuinitas vna, quæ est suprema perfectio.

Duo genera Deorũ, νοητοὶ νοεροὶ: intellecti & intelligentes.

Mens substantialis.

Substantia mentalis.

Fons animorum.

Matt. 27.

Esa. 11.

Philosophi viderunt in parte.

De tribus principiis, ex Proclo, Platonis Theologia contentis, quæ dicuntur Bonum, Mens, Anima: aliisq́ nominibus appellantur. Et quòd hæc tria principia, non substantia tria sunt, sed alia ratione.

D

CAPVT VIII.

Trinitas, supremũ Theologiæ cacumẽ, Platonem cõfessa.

NEC VERO nostri solum, sed ipsimet Platonici, clarissimè confitentur tres illos Reges, triáque numina rerum, decreuisse, declarasse Platonem, idq́; esse supremum Theologiæ eius cacumen, in quo sita sit eminentissima Trinitas, ad quod sapientissimum quemque oporteat aspirare. Considerent igitur omnes, suspiciantq́; veritatem omnipotentem, quæ sæpe velut ignis in angustiis clausa, impatiensq́; tenebrarum violenter erumpit. Nulla est reliqua controuersia, quando tot testes aspicis, paribus testimoniis asserentes, concorditerq́; acclamantes triplici imperio, ternæ, aut triplici vel trinæ Diuinitati, ac maiestati. Proclus ille, qui super Timæum, cæterorum Platonicorum de tribus Regibus sententiam proposuerat, in libro de Theologia Platonica, in quo latè de dogmatis Platonicis differit, similia atque priores, Numenius, Porphyrius, & Plotinus, Amelius, confitetur sensisse Platonem: cuius sermo etsi prolixior est, allectus tamen declarandæ veritatis amore, totum proponam, & edisseram: σωμάτων μὲν ὥσπερ εἴρηται καὶ ψυχῶν πατέρα τὸν νοῦν ἀποφαίνει, καὶ αἴτιον, καὶ περὶ ἐκεῖνον πάντα καὶ εἶναι, καὶ ἐνεργεῖν ὅσα τὴν ζωὴν ἐν διεξόδοις, καὶ ἀνελίξεσι κέκτηνται. πρόεισι δ' ἐπ' ἄλλην ἀρχὴν, τὴν τοῦ παντελῶς ἐξῃρημένην, καὶ ἀσωματωτέραν, καὶ ἄρρητον, ἀφ' ἧς πάντα, κἂν τὰ ἔσχατα τῶν ὄντων, λέγῃς τὴν ὑπόστασιν ἔχειν ἀναγκαῖον. ψυχῆς μὲν γὰρ, οὐ πάντα μετέχειν ἀναγκαίως πέφυκεν. ἀλλ' ὅσα ζωὴν ἔχει τρανεστέραν, ἢ ἀμυδροτέραν ἐν αὐτοῖς. οὐ δὲ νοῦ πάντα, καὶ τοῦ ὄντος ἀπολαύειν δυνατὸν, ἀλλ' ὅσα κατ' εἶδος ὑφέστηκε. δεῖ δὲ αὖ τὴν ἀρχὴν τῶν πάντων, ὑπὸ πάντων μετέχεσθαι τῶν ὄντων, εἴπερ μηδενὸς ἀποστατήσει, πάντων αἰτία τῶν ὁπωσοῦν ὑφεστάναι τῶν λεγομένων. ὅσα ταύτην δὲ πρωτίστην τῶν ὅλων, καὶ τοῦ πρεσβυτέραν ἀρχὴν ἐν ἀβάτοις ἀποκεκρυμμένην, ἐνθέως ἀνευροῦσα, καὶ τρεῖς ταύτας αἰτίας, καὶ μονάδας ἐπέκεινα σωμάτων ἀναφαίνει, ψυχὴν λέγω, καὶ νοῦν τὸν πρώτιστον. καὶ τὴν ὑπὲρ νοῦν ἕνωσιν, προάγει μὲν ἐκ τούτων ὡς μονάδων τοὺς οἰκείους ἀριθμοὺς, τὸν μὲν ἑνοειδῆ, τὸν δὲ νοερὸν, τὸν δὲ ψυχικόν. πᾶσα γὰρ μονὰς ἡγεῖται πλήθους ἐν αὐτῇ συστοίχου. συνάπτει δὲ ὥσπερ τὰ σώματα ταῖς ψυχαῖς, οὕτω δὴ καὶ ψυχὰς μὲν τοῖς νοεροῖς εἴδεσι, ταῦτα δὲ ταῖς ἑνάσι τῶν ὄντων· πάντα δὲ εἰς μίαν ἀρχὴν ἐπιστρέφει τὴν ἀμέθεκτον ἑνάδα καὶ μέχρι ταύτης ἀναδραμοῦσα, πέρας οἴεται τὸ ἀκρότατον ἔχειν, τῆς τῶν ὅλων, θεωρίας, καὶ ταύτην τὴν περὶ θεῶν, ἀλήθειαν, καὶ περὶ τὰς ἑνάδας τῶν ὄντων. Quæ sunt Latinè: Corporum quidem, quemadmodum dictum est, & animarum patrem, Mentem pronuntiat, & causam, & circa eam cuncta esse, & operari quæcunque vitam in processibus, & explicationibus possederunt. Progreditur autem ad aliud principium, à Mente penitus absolutum, magisq́; incorporeum, & ineffabile, a quo omnia etiam extrema rerum dicas habere substantiam, necesse est. Animá enim non omnia participare necessariò nata sunt, sed quæcunque vitam habuere puriorem, aut obscuriorem in seipsis. Neque Mente omnia frui, & ea, quæ verè est, fas est, sed quæcunque secundum speciem subsistũt. Oportet principium omnium ab omnibus rebus participari: siquidem à nullo deficit ea, quæ est causa rerum, quæ quomodocunque subsistant. Hoc igitur primo, ac supremo cunctarum rerum, etiam ipsa Mente antiquiore principio, quod in abditis, & inaccessis esset absconditum, cùm Platonis Theologia reperisset, & tres has causas, & vnitates, vltra corpora demonstrasset, dico Animam & mentem supremam, & supra Mentem Vnitatem, procedere quidem ex his, vti vnitatibus, aut singularitatibus proprios numeros, alterum quidem vniformem, alterum mentalem, tertium animalem, docuit. omnis enim singularitas antecedit multitudinem, sibi coëlementalẽ. Coniungit autem sicut corpora animis, sic sanè animas quidem mentalibus speciebus, aut formis, has autem vnitatibus rerum: omnia verò in vnam vertantur incommunicabilem Vnitatem: & vsque ad hanc progressa Theologia Platonis, finem putat supremum se tenere totius rerum speculationis, & hanc de Diis veritatem, & circa vnitates rerum. Hæc & alia multa Proclus asserens hãc esse Platonicam theologiam. Totus autem is sermo est declaratio eius, quod in illa inclyta ad Dionysium Epistola, quæ est secunda, locutus est Plato, Circa omnium Regem esse omnia, & illius causa omnia, & illum esse causam omnium bonarum rerum. Secundum autem circa secunda, Tertium circa tertia. Vel, vt superius fuit expositum,

E

F

Mens, principium antiquum.

Circa omniũ Regem, omnia & illius causa omnia.

circ-

A circa Secundum secunda, circa Tertium tertia. Tria hæc principia, & tres causas asserit Proclus in Theologia Platonica celebrari, Primumq; ac Supremum appellari Vnitatem abditam, arcanam, maximam, Secundum Mentem, Tertium Animam: Mentemq; esse causam animarum, & corporum omnium. Huc vsque rectè ac diuinè explicat Theologiam Platonicam Proclus. Atque ait, vt stupore digna res sit, Platonem omnes quidem animas & corpora à Mente suprema & prima producere, quam, vt testatur etiam Laërtius, Causam appellet, sed rursum altius eum ascendisse, & ad aliud principium, arcanum, ineffabile peruenisse, à quo procedant omnia, etiam extrema rerum. Sed Proclus dicens, hoc altissimum, & ineffabile principium, quod est ante Mentem, Platonem dixisse παντελῶς ἐξῃρημένον τοῦ νοῦ, penitus & vndequaque à Mente absolutū, separatum, extractum: sciat nihil tale dixisse Platonicam Theologiam: quod & ratione, & Platonis autoritate probabo. Ratione quidem, quoniam Platonem producere ab altissima, primáque Mente dicit animas omnes, & corpora, circáque eam asserere, versari, quæ quomodocunque vitam participent, altius autem illud, & ineffabile principium, quod antecedit Mentem, dicit item omnium rerum, etiam extremarum asseruisse esse causam. Ergo quorum Mens est causa, corūdem quoque ineffabile principium. Quæro igitur quid causæ sit, quòd eorundem vtrunque est causa, vt quot fiant ab vno, totidem ab altero. Nónne quia vna autoritas, vna potestas? Si enim Mens creat Platoni corpora & animas, omnemq; vitam: ineffabile vero Principium omnium est causa, etiam minimarum re-

Refutatur Proclus qui à Platonica doctrina descivit.

B rum: profectò & Mens quoque potentissima est, & facit omnia quæ Principium ineffabile. Ergo vna est autoritas vtriusque. Neque enim bis potest mundus creari, vt partim creetur ab ineffabili Principio, rursum accedat Mens, quæ & ipsa creet. Sed vnam necesse est esse autoritatem, vnam voluntatem, par consilium, quod simul conspirans creauit mundum. Neque potest vlla alia reddi ratio, si fit idem ab vtroque, quin sit eadem voluntas, & autoritas. Quod vtique non esset, si ineffabile Principium esset à Mente vndequaque separatum. Neque enim voluntas conspiraret, longe latéque his à se distantibus. Adde quod si Mens est Deus omnipotens, vt apparet, creat enim omnia, quod est Diuinitatis: ineffabile quoque Principium est Deus: vterque necessariò est Deus, & æternus vterque, omnipotens, & sapientissimus vterque. Hę rationes sunt naturales, & veræ. Verba autem Platonis, apertè Proclo contradicentia sunt in sexta Epistola, vbi Plato commemorat principem & causam omnium præsentium, & futurarum rerum, & deinde patrem istius principis, & causæ. Princeps & Causa, omnium Platonicorum consensu, & vt tam multis exemplis probatum est superius, est Mens illa secundum principium. Ergo si Mens habet Patrem (Pater autem est is, quem ineffabilem Vnitatem, & *summum Bonum* dixere, quod Macrobius testabatur, addens veterem Philosophiam dixisse Mentem esse filiam summi Boni) efficitur vt eiusdem naturæ sint Pater & Proles. Nā qui nascitur ab homine est homo, qui à leone, est leo: sic qui nascitur à Deo, & ineffabili Bono, etiam ipse est Deus, est ineffabilis, est Bonum summum. Igitur Plato tria decreuit

Vna est & eadem autoritas Mentis & Principij.

Comment. in Somnium Scip.

C principia, vt Proclus inquit, tres causas, tres Reges: modus autem, quo sint principia, quē posuit Proclus, forsan non est Platonicus omnino: vt à Primo vniformes, à Secundo mentales, à Tertio animales ordines existant quia Primus Vnitas: Secundus Mens: Tertius Anima. Dico ex Platone, omnes æqualiter esse eorundem causam. Tres causæ tanquàm vna: quod ipse quoque suis probat verbis. Quod quidem fieri à summo Bono pronuntiat quorúmve ipsum esse principium, etiam à Mente, etiam ab Anima fieri fatetur. A Mente & Causa factus est totus mundus, corpora & animæ. Summum autem Bonum cunctorum est principium, etiam minimorum. Mens creat animas: ab Anima quæ tertium est principium, animarum nascitur ordo. In mundo nihil est præter hæc ipsa, nec aliud est mundus, quàm hæc ipsa: ergo quidquid fit ab vno, fit ab altero. quoniamq; non conuenit eiusdem rei duos, vel tres asciscere creatores, naturali deductione efficitur, vt trium principiorum, & causarum sit vna eademq; potestas, autoritas, consilium, imperium. Et ordo ille Procli, vt à Primo sint vniformes, à Secundo νοεροί, intelligentes, à Tertio animæ. Vniformes autem, vt reor, vocat primam Angelorum Hierarchiam, quam illi conficiunt ex Ideis, eóque vocant eas Vniformes, id est, similes ineffabili Vnitati. Secundos sentit, secundum ordinem Angelorum, qui creentur à Mente. Tertius est ordo animarum, qui ab Anima prima ferantur, creentur. Is inquam ordo non est Platonicus, etsi ex parte verus. Et ratio clamat ex dictis eorum, ordinem non esse ita præfixum, vt

Tria principia Platoni Vnitas, Mens, Anima.

hoc fiat à Mente, hoc ab ineffabili Vnitate, illud ab Anima: quippe quot fiunt ab vno, D totidem fiunt ab altero: totáque creatio à cunctis vetustissimis theologis visibilium & inuisibilium, ascribitur Menti. Hoc etiam Proclus fatetur, in primis verbis Animarum & corporum, totius scilicet sensibilis mundi assignabat Menti creationem. In vltimis dicit à Mente procedere νοερούς, nimirum cunctos ordines Angelorum. Sic etiam diuus Paulus, vt sæpe videmus, docuit hunc esse primogenitum, principium omnis creaturæ, per ipsum extitisse visibilia & inuisibilia, siue thronos, siue potestates, siue dominationes, siue virtutes. Hæ sunt Angelicæ gentes, tota cælestis Respublica creata à Mente, summa Sapientia, & intellectu, omnium intelligentiarum creatrice, ipsa prima Sapientia arce & fastigio intelligentiæ. Quocirca nullus superest Angelorum ordo, & eorum, qui dicuntur νοεροὶ, quin creentur à Mente. Sed aperiam huius sermonis apud Platonicos causam, cur ab ineffabili Vnitate producant primas vnitates, primam Hierarchiam. Ea videlicet est, quoniam conficiunt ex Ideis hanc Hierarchiam. Ideas autem ferunt à summo Bono habere principium, easq; dari Menti creatrici. Sed norint posteriores Platonici, nihil tale dixisse Platonem, qui recta, & expeditè principatum, autoritatemq; cunctarum rerum assignat Menti in Timæo: in Epistola vocat principem præsentium, & futurorum: rursum in secunda Epistola, tres omnium rerum declarat, adorat, consalutat Imperatores. Verus autem istorum Regum imperatorumq; ordo, iuxta Platonem, & veritatem, & vt ipsi Platonici sponte sua fatentur, est, quod omnes sunt Reges, & Principes visibilium, & inuisibilium, omnium tres causæ, tria principia, tres E fontes, sed vt vnus, vt vna Diuinitas, vnus consensus. Gradus autem est inter eos, quòd primus est, ineffabile Bonum, Vnitas eminentissima, cui Filius etiam in hoc mundo omnes honores acceptos referebat, eumq; vocabat Patrem, & Glorificatorem suum: ab illo data sibi omnia: nihil habere se, quod non accepisset ab eo: se esse lumen ex illo lumine: omnia quidem habere se, sed ab eo, non eum à se. Attulit pulcherrimum, quo adlicet ex mortalibus nosse immortalia, Athenagoras exemplum, in oratione ad duos Imperatores, patrem & filium. Pater erat Antoninus Pius, erat ei filius Augustus, genitus ab eo & declaratus Augustus, Imperatorq; totius orbis. Omnis terra, gentes omnes venerabantur vtrunque, vt vnum Imperatorem. Quidquid iubebat filius, factum erat: quidquid item pater, fiebat extemplò: procedebat filius, venerabantur, adorabant omnes, idq; cupido, & volente patre: similiter procedebat Imperator verus, omnes venerabantur, etiam filius. Filius venerabatur patrem, non pater filium, sed tanta charitate filium diligebat pater, vt ille suæ delitiæ essent, sua voluptas & gaudium, vt dederit ei quidquid ipse esset. Genuerat eum, tum Imperatorem declarauerat, totius orbis potestatem tradiderat, omnes illi parere iubebat: quidquid honoris impenderetur filio, sibi collatum prædicabat, præ se ferebat: nihil erat reliquum, quod filio non tradidisset. Est igitur, vt docui, & vt declarem Platonem, & Platonicos, gradus in illis, quod principatus, & summum, est ipsum Bonum, ipsa ineffabilis Vnitas, principium, fonsq; omnium, etiam Mentis, tum Mens ab illo generata, tum anima. F Propterea sunt omnia circa tres Reges, sed principaliter circa Primum, secundò circa Secundum, tertiò circa Tertium. Hunc ordinem verum viderunt propemodum, ostenderuntq; Platonici, quoniam à Primo gignunt omnia, etiam ipsam Mentem, à Secundo quoque præcipuè vitas, animas, corpora. Nam etiam apud nos maximè datur Filio cunctarum visibilium & inuisibilium rerum creatio, raróque audimus creatorem mundi Spiritum sanctum, etsi audimus Deum. Hunc igitur Tertium quasi faciunt (quod nostra tantopere vociferatur Theologia) fontem animarum. Est enim Anima illa, Spiritus sanctus, vt apparet, & vt docuimus vbique. Spiritum autem nos viuificatorem, creatorem, satoremq; animarum dicimus: Tu Paracletus diceris, donum Dei altissimi, fons viuus, ignis, charitas, & spiritalis vnctio. Ecce igitur, quanto *miraculo, quo stupore* digna res sit, ante Christi aduentum, antequam Mens maxima venisset in mundum, audiebantur, noscebantur illa tria principia, triplex illa maiestas, trina Diuinitas. Quin etiam gradus inter eos habuere notos, primum altissimum, venerabilissimum, ἄῤῥητον, ineffabilem, & quòd in ἀβάτοις, inaccessis, in caligine habitaret, dicentes. Eóque non erat hominibus notus, vt dixit Chaldæus, & Plotinus, & diuus Ioannes, Deum nemo vidit vnquam. credebantq; vt credit cæca semper, & infelix semper Hebræorum natio, Creatorem esse primum illum, non habentem ante se quenquam. Ecce diuino munere,

& vt

Rom 8. Coll. 1.

Angeli omnes creati à Mente.

Ideæ à summo Bono.

Ioan. 8. & 14.

Athenagoræ philosophi Christiana similitudo.

Vnitas ineffabilis, principium omnium.

Spiritus sancti appellatio, nomine Animæ.

Dei patris descriptio.

1. Ioan 4.

A& vt verè ille inquit, allata de cælo Philosophia, sapientiores audierunt Mentem creatricem, esse secundam ab illo primo, genitum ab eo, ab æterno, genitum Deum, & ipsum omnipotentem. Triáque principia velut nunc, quo tempore claruit arcana illa, paucisq; olim nota Sapientia, norant sapientes. & Plato non fuit prior huius Sapientiæ repertor, sed eam didicit ab Ægyptiis, à Chaldæis, ab oraculis, quæ & hæc, & alia innumera cecinerunt. O cæcas igitur mentes Hebræorum, super quibus nemo cordatus lacrymas continere possit vnquam. Hæc enim Mens est, quæ creat mundum apud Mosen, loquitur cum Adam, visibilem se reddit Abrahæ, apparet Mosi in rubo, dat ei leges, cæteráque exequitur apud Prophetas. Idcirco vocatur à Philone etiam Iudæo ὕπαρχος, minister, nuntius, legatus, vt vocat Lactantius. Mittebatur enim ab illa ineffabili, & arcana Vnitate, à summo Bono Patre suo, qui habitat ἐν ἀβάτοις, in abditis, inaccessis, arcanis, & quem ait Philo non decuisse venire ad homines. Is autem erat, estq;, vt Paulus vocat, μεσίτης, mediator, internuntius inter nos & ineffabile Principium. O sanctissima, diuinissima, prima Mens, generis humani creatrix & redemptrix, quæ fuit clementia, bonitasq; tua, vt venires in mundum, vt nos efficeres Deos, facta ipsa homo, & quæ te semper mundo declarasti, ea miserata peccata nostra, reuoces nos ad te, efficiasq; vt te in tua claritate, ac diuinitate videamus.

Mens creatrix.

Mens se visibilem fecit quibus.

Gene. 3. 15.
Exod. 3.
Lactant 4. de vera sapientia, cap. 17. & seq.
1. Tim. 2.
Hebr. 8. 9. 12

Quòd Proclus testatur Platonem de tribus Regibus in Epistola sensisse: & de nominibus, quibus describitur ineffabile Principium, nempe Deus Pater.

B

CAPVT IX.

TESTATVR item eodem libro Proclus explicans Theologiã Platonicam, dogmatáque Platonis proponens, eum in Epistola de tribus Regibus, siue Imperatoribus fuisse locutũ, εἰ δὲ βούλει κατὰ τρίτην τάξιν καὶ τὰς ἐπιστολὰς τίθει, παρ' ὅσον δυνατὸν εἰς τὴν περὶ τὸ θεῖον ἐπιστήμην ἀναπέμπεσθαι, καὶ γὰρ περὶ τῶν τριῶν βασιλέων ἐν ταύταις εἴρηται: Iuxta tertium ordinem, si velis, etiam Epistolas, ex quibus fas est ad scientiam Diuinitatis ascendere, adhibe. Etenim de tribus Regibus, in his locutus est. Ecce Proclus consentit cũ cæteris Platonicis, Plotino, Porphyrio, Theodoro, Amelio, super trina maiestate, ac Diuinitate, super tribus omnium rerũ Imperatoribus, de quibus asserit sensisse Platonem: Platonem autẽ eo ipso libro fatetur à Pythagoricis, Pythagorã ab Aglaophemo, & Orpheo didicisse. ἅπασα γὰρ ἡ παρ' ἕλλησι θεολογία, τῆς ὀρφικῆς ἐστὶ μυσταγωγίας ἔκγονος, πρώτου μὲν πυθαγόρου, παρ' ἀγλαοφήμου τὰ περὶ θεῶν ὄργια διδαχθέντος, δευτέρου δὲ πλάτωνος ὑποδεξαμένου ἐκ τῶν πυθαγορείων καὶ τῶν ὀρφικῶν γραμμάτων. Omnis enim, inquit, Græcorum Theologia, nata est ab Orphei mysteriis. Primo enim Pythagora ab Aglaophemo sacra Deorum edocto, secundus Plato secutus est, hauriens hæc è libris Pythagoreorũ, & Orphei. Non primus igitur de tribus Regibus est C locutus Plato, sed priores Ægyptij, Orpheus, Pythagoras. Idemq; Proclus è sentẽtia Platonicorũ, omniumq; ante eum Philosophorũ ex Parmenide Platonis & omni alia Philosophia eius, elicit duo summi Patris genitorisq; Dei peculiaria nomina, ab omnibus seculis, à Chaldæis, Ægyptiis celebrata, nouissimè Græcorũ sermonibus trita. Sunt autem Vnitas, Bonum: de quibus ipse: διττὸς ὁ τρόπος τῆς τοῦ ἑνὸς ἐνδείξεως, διττὰ ὀνόματα παραδίδωσιν ἡμῖν ὁ πλάτων τῆς ἀῤῥήτου ταύτης ἀρχῆς. ἐν πολιτείᾳ τὸ ἀγαθὸν καλεῖ, καὶ τῆς ἀληθείας τῆς ἑνιζούσης τὸν νοῦν, καὶ τὰ νοητὰ πηγὴν ἀποδείκνυσι, ἐν παρμενίδῃ ἓν ὀνομάζει. καὶ τὴν ἑνάδων ἀποφαίνει τῶν θείων ὑποστατικήν: Duo modi sunt, quibus Vnitas ipsa demõstratur. Duo nomina tradit nobis Plato, huius ineffabilis Principij. In Republica Bonum vocat, & veritatis, quæ Mentem vnit, & intellectualia, fontem demonstrat. In Parmenide vocat Vnitatẽ, ostendens eam creatricem diuinarũ vnitatum. Sic ille. Diuinæ autem vnitates sunt Angelici chori, quos in nouẽ distinguit Proclus, secutus, vt arbitror, & vt Græci suspicantur, Dionysium: deducit eos tamen ex Platone. De quibus aliàs. In his apparuit cũ præferre Vnitatem ipsi Menti, quam sibi vniat, & copulet Vnitas ipsa. Sicq; apparẽt duo Pater & Filius, Vnitas, & Mens. Latissimè verò, & pulcherrimè disputat de Vnitate, probans eam esse Principium, sine qua nihil possit existere, applicans vniuersalem omnium rerum de Vnitate considerationem, ad illud ineffabile Principium. Pulcherrimeq; addit duo hæc nomina: alterũ esse productionis manationisq; Vniuersalis, Bonũ: alterum conuersionis

Vnde nata Græcorum theologia.

Vnitas, & Bonum.

6. de Repub.

Vnitas Menti præfertur, & cur.

Nomen productionis & conuersionis.

ad ipsum, & vti caput & fontem, Vnitatem. Sic Genitor, & Pater est Bonum producens omnia, origo, fons omnium, est item Vnitas, coniunctio, connexio, ad quod omnia pendent, tendunt, aspiciunt, vniuntur, diuulsa viuere nõ possent, prima, sempiternáque coniunctio, est ipsius Mentis, cæterorum alio modo, vti ad creatorem, autoremq; suum. Mirabilis, digna cultu, & adoratione Philosophia. Et hanc Proclus non Christianus, imò Christianis inimicus, proponit ex Platone, antiquisq;. Igitur eorum inscitia, qui Christianam religionem omnium sapientissimam, velut anilem superstitionem irridentes, nesciebantq; eam venerari, cum primis hanc Philosophiam, solamq; eam veram eius esse possessionem & alumnam, in cuius vnius thesauris perfecta tantorum mysteriorum continetur sapientia, coarguitur. Sed ea quæ de primo illo rerumq; omnium supremo, ac supermundano principio, cuius tanta sit maiestas, vt ab omnibus distet in infinitum, dignissima Theologia nostra, & de fontibus eius quędam hausta ab eodem Proclo, audire pulchrum est: Nulla, inquit, res est ex omnibus, quoniam ab illa processit omnia. Principium enim est omnium, & eorum quæ sunt simul, & eorum quæ non sunt. Omnia procedunt ab illo, & ad illum conuertuntur. Hæc Proclus, quæ sine dubio sunt ea, quæ prior Dionysius, à quo Gręci suspicantur Proclum Theologiam suam deduxisse. Dionysius in principio sui libri. πατροκίνητος φωτοφανείας πρόοδος εἰς ἡμᾶς ἀγαθοδότως φοιτῶσα, πάλιν ὡς ἑνοποιὸς δύναμις ἀνατατικῶς ἡμᾶς ἀναπλοῖ, καὶ ἐπιστρέφει πρὸς τὴν τοῦ συναγωγοῦ πατρὸς ἑνότητα καὶ θεοποιὸν ἁπλότητα, καὶ γὰρ ἐξ αὐτοῦ τὰ πάντα, καὶ εἰς αὐτόν. Quod est, Processus à Patre manantis luminis, perueniens in nos ex bonitate, rursum vnifica virtus, extentè vos replicat, & cõuertit ad Vnitatem Patris vnifici, & Deificam simplicitatem. Item in, vt ait sacra Theologia, Ex ipso, & in ipsum. Proclus autem. οὐδὲν δεῖ τῶν πάντων, ὅτι πάντα ἀπ' αὐτοῦ, προελήλυθεν. ἀρχὴ γὰρ δεῖ τῶν ἁπάντων, καὶ τῶν ὄντων ὁμοῦ, καὶ τῶν μὴ ὄντων, καὶ δ' αὖ τὸν ἕτερον, τὴν πρὸς αὐτὸ τῶν προελθόντων ἐπιστροφὴν ἀποκαλύπτεται. Nihil est omnium, quoniam ab illo omnia, principium omnium, quæ sunt, quæ non sunt. Alia rursum ratione conuersionem ad ipsum, eorum quæ processerunt, ponit Plato. Ecce processus, & reditus ad suum caput, & initium. Nam subdit: ταῦτα οὖν καὶ πρόεισιν ἐκεῖθεν, καὶ ἐπιστρέφεται πρὸς ἐκεῖνο: Hæc, ait, & procedunt illinc, & reflectuntur ad ipsum. Nimirum igitur quod Paulus, Ex ipso omnia, & in ipsum. Postea subdit Proclus. Qui igitur modi sint docendi de primo, & quibus ipsum nominibus Plato significauerit, & vnde nomina, & modos hos, ineffabilis & incognitæ omnibus demonstrationis acceperit, ex his arbitror perspicuũ. Ostendit in aliis admirabilem ad omnes res & capita eorum excellẽtiam Plato. Omnes Deos, id est, Angelos, ad vnam Vnitatem congregari, pendere ex Vnitate. Hæc etiam dixit Dionysius: ὁ τῶν καλῶν ἁπάντων αἴτιος, εἰς πάντα καταλάμπων τῷ θείῳ φωτί: Bonorũ autor omnium, in omnia irradians lumine diuino. Sciendum autem hæc duo nomina summi Dei apud Platonem, Vnum & Bonum, à Chaldæis primò tradita, quod Psellus testatur: μίαν ἀρχὴν τῶν πάντων δοξάζουσι, καὶ ἓν αὐτὴν, καὶ ἀγαθὸν ἀπονομάζουσιν: Vnum principium omnium opinantur, vocantes Vnitatem, & Bonũ. Idem Mercurius, quòd μονὰς sit radix, cuius excellentiam inenarrabilẽ dicunt, sicut & nostri ἀπερινόητος τῆς τριάδος ἀρχῆς ὑπερβολή. Hæc igitur sunt ea quæ sæpe nostri dicunt, Patrem esse fontem, & principium totius Deitatis, duorum scilicet Imperatorum, Mentis & Animæ.

Argumentur Christianæ religionis reprehensores.

Vnde Proclus suam Theologiam hausit.

Omnes Angeli pendent ab Vnitate I. Deo.

Vnum & Bonum.

De tribus item illis altissima Procli Theologia, mysteria Platonis interpretantis: & quòd Platonici faciunt tria principia, quorum primum gignat secundum, tertium sit habitus amborum.

CAPVT X.

EODEM libro de Theologia Platonis Proclus diuinè de tribus hisce principiis loquens, de Platone & veris amicis eius: τρεῖς ποιοῦσι τὰς ἀρχὰς πολλαχοῦ, ἀγαθὸν, νοῦν, ψυχὴν. πᾶν τὸ ὂν νῦν προσαγορεύοντες. τὸ μὲν δὴ πρώτιστον, καὶ ἀμέθεκτον ἐν ἐπέκεινα τῶν ὅλων προϋπάρχει οὐ τῶν μετεχόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν μετεχομένων εἰδῶν, ὕμνηται διὰ τῆς πρώτης ὑποθέσεως, ἁπάντων μὲν ἀρρήτως αἴτιον ἀποπεφασμένον, αὐτὸ δὲ ἐν οὐδενὶ δὴ τῶν πάντων ἀφωρισμένον, οὐδέ τινα δύναμιν ἔχον, οὐδὲ ἰδιότητα συγγενῆ πρὸς τοὺς ἄλλους θεούς. μετὰ δὲ τοῦτο μόνως ὑπερούσιον καὶ ὑπάρχον, καὶ ἄμικτον πρὸς πάσας τὰς ὑπάρξεις, ὡς ἔστι μετεχομένη μὲν ὑπὸ τοῦ ὄντος,

καὶ πρὸς

A καὶ περὶ αὐτὴν ὑποστήσασα τὴν πρώτην οὐσίαν, καὶ πλεονάσασα τῇ προσθήκῃ τῆς μεθέξεως ταύτης τοῦ πρώτως ἑνός. αὕτη δὲ ὑπερούσιος ὕπαρξις, καὶ τῆς πρωτίστης νοητῆς τριάδος. δύο δὴ τούτων ὄντων, ἐν τῇ πρώτῃ τριάδι, τοῦ ἑνός, καὶ τοῦ ὄντος, καὶ τοῦ μὲν γεννῶντος, τοῦ δὲ γεννωμένου, καὶ τοῦ τελειοῦντος, τοῦ δὲ τελειουμένου, δεῖ δὴ καὶ τὴν μέσην ἀμφοῖν ὑπάρχειν δύναμιν, δι᾽ ἧς τε καὶ μεθ᾽ ἧς, τὸ ἓν ὑποστατικόν ἐστι, καὶ τελειωτικὸν τοῦ ὄντος. ἅτε γὰρ πρόοδος ἀπὸ τοῦ ἑνός, καὶ ἡ πρὸς τὸ ἓν ἐπιστροφὴ τῷ ὄντι διὰ τῆς δυνάμεως. τί γὰρ συνῶν τῷ ἑνὶ τὸ ὄν, ἢ μετεχόμενον ποιεῖ τὸ ἓν ὑπὸ τοῦ ὄντος, πλὴν τῆς δυνάμεως. πρόοδος γάρ ἐστι τοῦ ἑνός, καὶ ἔκτασις ἐπὶ τὸ ὄν. τριὰς οὖν ἐστιν αὕτη, τῶν νοητῶν ἀκρότης, τὸ ἕν, ἡ δύναμις, τὸ ὄν, τὸ μὲν περιέχον, τὸ δὲ περιεχόμενον, ἡ δὲ ἐξηρτημένη μὲν τοῦ ἑνός, συμφερομένη δὲ τῷ ὄντι. τριὰς οὖν αὕτη πρώτη νοητή, τὸ ἕν, τὸ ὄν, καὶ σχέσις ἀμφοῖν, δι᾽ ἣν καὶ τὸ ἕν, τοῦ ὄντος ἐστί, καὶ τὸ ὄν, τοῦ ἑνός. πάνυ θαυμαστῶς, καὶ διὰ τούτων ἐνδεικνυμένου τοῦ Πλάτωνος, ὅτι καὶ ὁ πατὴρ τοῦ νοῦ πατήρ ἐστι, καὶ ὁ νοῦς τοῦ πατρός, καὶ ὡς ἡ δύναμις κέκρυπται μεταξὺ τῶν ἄκρων. Tria, inquit, principia multis in locis faciunt, Bonum, Mentem, Animam, omne quod est, Mentem appellantes. Primum, ac præcipuum & imparticipabile, Vnum, vltra omnia præexistens, non modò vnitates eas quæ participant, sed etiam quæ participantur, laudatur per primam suppositionem. Quod omnium quidem ineffabiliter causa demonstratur: ipsum autem in nulla re existens, & ab omnibus segregatum: nullam virtutem habens, neque proprietatem propinquam cum cæteris Diis. Post hoc autem, singulariter supersubstantiale, & supereminens, & imparticipabile ad omnes substantias, Vnitas est, participata quidem ab eo quod est, & circa ipsam primam substantiam subsistens, abundansq; adiectione

Tria Principia.

B participationis huius, quod primo Vnum est. Hæc autem est supersubstantialis existentia, & primæ intelligibilis Trinitatis. Duobus igitur his existentibus in prima Trinitate, nimirum Vnitate, & Ente, primáque gignente, secundo generato: & illa quidem perficiente, hoc autem perfecto: oportet sanè mediam amborum existere potentiam, per quam, & cum qua, Vnum substantificum est, & perfectiuum ipsius Entis. Nam & processus est ab Vno, & ad Vnum ipsius Entis conuersio per potentiam. Quid enim aliud cum Vnitate Ens, aut participatum facit Vnum ab Ente, quàm potestas? Processus enim est Vnitatis, & extensio ad Ens. Trinitas igitur est hæc, intellectualium fastigium. Vnitas, potentia, ens. Alterum producens, alterum productum: Potentia verò pendens ab vno, coniuncta cum Ente. Trinitas igitur hæc prima intellectualis Vnitas, Ens, & habitus amborum, per quem & Vnitas Entis est, & Ens Vnitatis. In his stupendè demonstrante Platone, quòd & Pater, Mentis est Pater, & Mens Patris, & quòd Potentia occultata est inter suprema. Hucusque Proclus. Quæ facilè patebunt, si totius dogmatis, quod superius ab omnibus Platonicis asserebatur, ordinem meminerimus. Nomen Patris æterni, primæq; originis & fontis totius deitatis est Vnitas. Nomen coæternæ Prolis, est, Ens, substantia, Mens. Nam etiam Proclus affirmat Platonem ostendisse Mentem Patris esse, Patrem autem, Mentis genitorem, ceu correlatiua sint Pater & Mens, inter quæ sit potentia, quæ dicitur à nostris Amor vtriusque, Processus ab vtroque. Duobus nominibus appellat Spiritum sanctum, Animam, Potentiam. Hæcq; tria coæterna, ineffabilia princi-

Processus vnitatis ad ens.

Vnitas entis, & ens vnitatis, est.

Nomen Patris, vnitas.

Nomen prolis, Ens & Mens.

Amor, spiritus sanctus.

C pia dicuntur, Bonum, Mens, Anima. Dicuntur Vnitas, Ens, Potentia. Dicuntur tres Imperatores, tria Numina, tria Principia. Dicitur Secũdum à Primo Patre, & Genitore suo nasci: Tertium dicitur Potestas, Habitus amborum. A nostris Amor, Processus ab ambobus. Dicitur ipse Genitor, Fonsq; totius Diuinitatis, segregatus ab omnibus, altissimus, vltramundanus, ineffabilis, à cæteris Diis disiunctissimus, supra omnia incommunicabilis, imparticipabilis. Dicitur item Vnitas aut Pater gignere. Ens autem, vel ipsa Mens, & Substantia, gigni. Vocatur enim, vt sæpenumero dixi, secundum principium τὸ ὄν, ipsum Ens. Et Proclus ipse declarat appellari à Platonicis Mentem πᾶν τὸ ὄν, vniuersalem existentiam. Est autem Vnitas participata Mens ipsa, quia Filius est imago Patris, character substantiæ, splendor claritatis eius. Proles ergo est Vnitas, est eadem atque Genitor substantia, sed genita tamen, & manans ab illo. Ob id Vnitas participata. Dicerent nostri, Vnitas genita, non ingenita, quemadmodum prior, sed Vnitas tamen, quòd substantia sua est substantia Vnitatis. Perficitur item Secundum à Primo, & substantialiter manat, quòd omnia bona Secundi sunt à Primo. Repetit eadem tria principia, quorum Primũ generet, Secundum generetur, Tertium verò à Primo, & Secundo est, amor vtriusque potentia. Hæc illi constanter asseuerant, & Platonem ea mirabiliter docuisse prædicant. Admiranda profectò mysteria.

Nomina Dei, trini & vni.

πᾶν τὸ ὄν.

De tribus subsistentiis, siue principiis, ex Plotino: & quòd non sint plura, neque pauciora. Et quòd hæc cognitio potius diuina est, quàm ratione demonstrabilis. D

CAPVT XI.

SED quoniam Plotinus, præter ea, quæ paulò antè posita sunt, multa diuinitus de tribus hisce Principiis, aut Numinibus ex Theologia Platonis, aliorumq́; qui ante eum floruerunt Platonicorum scripsit: è quibus, Porphyrio teste, fuerunt, quorum scripta assiduus legeret Seuerus, Cronius, Numenius, Gaius, Atticus, Longinus, Philarchæus, qui, sicut ante hos omnes clarissimus Philo mira, & inaudita quædam de Verbo diuino, ac Progenie diuina tradidit, sic prodidere istius modi plurima: examinanda sunt ea, & proponenda, vt totius veritatis concentus, perpetuáque ab initio generis humani veræ theologiæ successio audiatur. In libro contra prognosticos: ἐπειδὴ τοίνυν ἐφάνη ἡμῖν ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἁπλῆ φύσις καὶ πρώτη. πᾶν γὰρ τὸ οὐ πρῶτον, οὐχ ἁπλοῦν, καὶ οὐδὲν ἔχον ἐν ἑαυτῷ, ἀλλ' ἕν τι, καὶ τοῦ ἑνὸς λεγομένου ἡ φύσις ἡ αὐτή, καὶ γὰρ αὕτη οὐκ ἄλλο, εἶτα ἕν, οὐδὲ τοῦτο ἄλλο, εἶτα ἀγαθόν, ὅταν λέγωμεν τὸ ἕν, καὶ ὅταν λέγωμεν τὸ ἀγαθόν, ταύτην δεῖ νομίζειν τὴν φύσιν, καὶ μίαν λέγειν, οὐ κατηγοροῦντας ἐκείνης οὐδέν, δηλοῦντας δὲ ἡμῖν αὐτοῖς ὡς οἷόν τε. καὶ τὸ πρῶτον δὲ οὕτως, ὅτι ἁπλούστατον, καὶ τὸ αὔταρκες, ὅτι οὐκ ἐκ πλειόνων. οὕτω γὰρ ἀναρτηθήσεται εἰς τά, ἐξ ὧν, καὶ οὐκ ἐν ἄλλῳ. ὅτι E πᾶν ἐν ἄλλῳ καὶ παρ' ἄλλου. εἰ οὖν μὴ παρ' ἄλλου, μηδὲ ἐν ἄλλῳ. μηδὲ σύνθεσις μηδὲ μία, οὐ τοίνυν δεῖ ἐφ' ἑτέρας ἀρχὰς ἰέναι, ἀλλὰ τοῦτο προστησαμένους, εἶτα νοῦν, μετ' αὐτό, καὶ τὸ νοοῦν πρώτως. εἶτα ψυχὴν, μετὰ νοῦν. αὕτη γὰρ τάξις κατὰ φύσιν, μήτε πλείω τούτων τίθεσθαι ἐν τῷ νοητῷ, μήτε ἐλάττω. εἴτε γὰρ ἐλάττω, ἢ ψυχὴν καὶ νοῦν ταὐτὸν φήσουσι, ἢ νοῦν καὶ τὸ πρῶτον. ἀλλ' ὅτι ἕτερα ἀλλήλων, ἐδείχθη πολλαχῇ. Quæ sunt: Quoniá apparuit nobis Boni natura simplex & prima. Omne enim quod non est primum, non est simplex: Et nihil habens in se ipso alia, Vnum est quid. Et eius quod dicitur Vnum natura eadem. Etenim hæc ipsa non est aliud, deinde Vnum. Neque hoc aliud est, deinde Bonum, cùm dixerimus Vnum. Et cùm dixerimus Bonum, oportet eandem sentire naturam, & Vnum dicere, non prædicantes de ea quicquam: sed declarantes nobis ipsis, vt possibile est. Ac primum hoc modò, quod sit simplicissimũ, & sufficiens per se, quod non sit ex pluribus. Sic enim attolletur in ea, ex quibus, & non erit in alio. Quoniam quidquid in alio est, etiam ab alio. Si igitur non ab alio, neque in alio quidem sit. Neque compositio vlla. Necesseq́; est super ipsum nihil esse. Nõ est igitur cur ad alia principia eatur: sed hoc præposito, deinceps Mens statuenda, & id quod primo intelligit. Deinde Anima post Mentem. Is enim ordo est secũdum naturam. neque plura hic, in intellectuali, neque pauciora. Si enim pauciora, aut Animam, & Mentem idem dicẽt, aut Mentem & ipsum Primum. Sed quòd alia sint ab inuicem, ostensum sæpenumero. Si plura, & cætera, quæ sequuntur, Plotinus ex prisca Platonis, Platonicorumq́; omniũ Philosophia, in qua peruenitur ad vnum singulare, simplicissimumq́; Principium, Bonum & F Vnum: Bonum, quia fons omnium rerum, & principium: Vnum, quia solitarium, simplicissimum, ab omni externa re segregatum, totum ipsummet, non varia natura. Tota vna Bonitas, & vna bona, simplexq́; Vnitas. Hæc omnis ratio clara, cui vel ipsa natura facem ac lucem præbeat, vt ab ea ipsa penè declaretur. Huic cùm sit summa simplicitas, cui etiã adiunctum quoque est id quod à Philosophis & ab Aristotele inducitur, quod dicitur ab illis αὔταρκες, per se sufficiens, sibi suppetens, se ipso contentus: consequitur vt nihil habeat aliunde, habens omnia ex quibus possit esse contentus: contentus autem ex seipso, non ex alienis bonis. Sicq́; ascendit, superq́; greditur ea, quæ faciunt aliquam compositionem, & farraginem, ac quasi corpus, effugiens eam, imò supergrediens infinita bonitate, & affluentia propriorum bonorum. Efficiturq́; vt nec in alio sit, à quo contineatur, nec ab alio procedat. Hoc erit nobis, inquit, primum, ac singulare Principium: post hunc sequetur Mens, quæ vocatur à sacra Philosophia Sapientia. Hæc dicitur primò sapere, primò & principaliter intelligere, quia vt Chaldæus dicebat, vocatur à cunctis hominibus prima Sapientia, prima Intelligentia. Vocatur autem, quia nesciebant eam habere, qui eum antecedat. Istud igitur primum Intelligens, non dicitur respectu Boni ac prioris, in quo est exquisita sapientia, & quem Chaldæus & Trismegistus dixerant, cùm esset prima Mens, Intelligentia, genuisse secundam. Dicitur ergo

Omne quod non est primũ, non est simplex.

Quicquid in alio est, etiam ab alio est.

Vna Bonitas, simplexque vnitas.

Mens primò sapit.

A ergo primum Intelligens, ratione nostri, sicut habuit peculiare apud vetustissimos nomen Mentis. Subsequitur tertium principium Anima. Hi sunt igitur tres illi Reges, tria Numina, tria Principia, circa quæ cuncta docuit esse Plato. Illud autem in Plotino obseruare operæpretium est: primum quòd hæc ait esse altera ab inuicem: deinde quòd quasi naturalibus rationibus probat necessariò neque plura esse, neque pauciora principia. De primo dicendum: Cùm altera fatetur esse ab inuicem, sciendum est, eum non sentire tantam alteritatem, ac diuisionem, quanta diuidat substantiam, duóque separata numina constituat. Quod ne cogitari quidem potest. Nec fuit ferè Philosophorum quisquam, modò Philosophi nomen mereatur, cui non placuerit vnum caput, vna origo. Cùm autem superiores tribuant Menti quanta potest tribui diuinitas, vt quam superius ex sententia Platonis Porphyrius dixerat coæternam, natam ante omnia tempora & sæcula ex summo Bono, eámque dixerat per se Patrem, Principium omnis pulchritudinis, totq; ei dotes tribuerat, quot concurrant ad declarationem primæ, ac sempiternæ Diuinitatis: ad hæc cùm Trismegistus, hoc secundum principium, quod & Mens, & Verbum à priscis dicitur, vndique perfectum, opificem mundi, primam virtutem, increatam, ἀπέραντον, infinitam, perfectissimi Patris perfectissimam Prolem, legitimum Filium, sempiternam originem vitæ, inaugmentabilem, incorruptibilem, sui semper similem, æqualem, qui de naturæ suæ statu nunquam decedat: cùm his inquam nominibus appellauerint Mentem, secundum Principium, & B cùm hæc declarent eandem atque summi Boni Diuinitatem (Nam si summum Bonum describas, non habueris aliud, quod de eo prædices, cogerisq; repetere hæc omnia, quæ Menti tribuisti, eo excepto, quòd Bonum à nemine habet, à nemine oritur) profectò fiet, vt æquè sit Deus Mens atque summum Bonum. Sed cùm neque possint esse, neque natura ferat, duas separatas Diuinitates, duo capita, duos creatores, certè non possunt separata dici duo hæc Principia. Huc adde quòd Trismegistus, Porphyrius ex Platone, Philo Iudæus nobilissimus Platonicus, hanc Mentem, & secundum Principium vocant, declarant consalutant γνήσιον υἱὸν, legitimum Filium, summi Boni. Non possunt igitur esse separati Pater & Filius, cùm in vtroque sit eadem Diuinitas, & pater æterno deuinctus amore, genuerit, gignátque Prolem, & Proles eodem amore ardens, velit nasci. Quæ sunt illi ingenuè confessi. Quare quod Plotinus dixit ἕτερα εἶναι, altera esse ab inuicem: aut intelligendum est, quòd sint duo Principia, sicq; fiat vt sint altera: nostráque Theologia dixisset emendatius, alteros, quæ nominum distinctio inuenta nondum fuerat. aut si separet eorum substantiam, quæ est Diuinitas, dicam Aristoteli tritum, apage ἀφιλόσοφον, caret Philosophia, non sapit naturã, non redolet rationem. Discedit non à consideratione modò, sed etiam à Philosophia maiorũ: cùm & Trismegistus & Plato, Mentem, & τὸν αἴτιον, autorem, causam, principem, declarent legitimam Dei, & coæternam progeniem, in quo est coniunctio Diuinitatis. Denique clarus est Plotinus, quid senserit. Nam in libro de Tribus principalibus substantiis expresC se confessus, ipsum Bonum, & Mentem, vnum, idemq; esse, vt apparuit in primo libro. Alterum quod aduertendum est in Plotino, quibus vtitur rationibus, quibus probet nec plura, nec pauciora esse Principia, non esse omnino, vt Græcis nonnullis item videtur, synceras, vetustámque Philosophiam redolentes, sed habere aliquid commentitium. Reuelata est, & prædicata ineffabili modo Diuinitas trium Numinum, tres Reges, aut Imperatores: quomodo autem sint, & quæ causa faciat vt sint tria, non plura, aut pauciora, non credo mortalem scire posse, fortasse nec Angelum. Minus item fas est, deducere prorsus ex consideratione & creatione rerum nostratium, hoc triplex imperium: quia videretur æterna principiorum, & causatorum connexio. Quare fatendum est supergredi mentem humanam rationem trium Numinum: datam autem diuino munere terris hanc lucem, vt Deum suum noscerent. Ad hæc, huius sententiæ Plotinum fuisse, non esse duo illa, substantia separata, probabo ex verbis eius, quibus in primo libro eximiis laudibus eam quæ vocatur Mens, extulerat. Atque ibi vocauerat secundum, & primum Numen, quod hic ἕτερα. Necnon genitam Mentem à primo dixerat, sed primum non indigere secundo, secundum autem primo, quia nascitur ab eo. Quibus apparet eum non separationem quasi duorum hominum, sic duorum Deorum induxisse: sed vti duorum, quorum cùm sit eadem omnipotentia, maiestasq;, sit item necessariò Diuinitas, voluntas, consiliumq; idem. Quod quoniam difficile ab hominibus

Philosophi omnes ad vnũ principiũ retulerunt omnia.

Nõ sunt duæ diuinitates neque duo creatores.

Non separantur Pater & Filius.

Fides & ratio seu persuasio de Trinitate, data non ex hominum instituto, sed diuino munere.

intelligitur, desunt verba, quibus exprimatur, sicut nec perfectè contingit cogitatio. Quocirca nominibus, & modis vsitatis vtentes dixerunt eos duos Deos. D

Profunda Theologia Plotini de tribus subsistentiis: & quòd à Primo sit omnis sapientia Diuinitasq́; Secundi.

Capvt XII.

PLOTINVS item scripsit librum περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων, de Tribus principalibus subsistentiis, in quo summum Bonum, ipsamq́; excellentissimam Vnitatem, ex priscorum Philosophia facit primam hypostasin, secundam ipsam Mentem, Tertiam Animam mundi, vt superius ostensum: Animámque viuificatricem, animatricem omnis vitæ, nullum toto mundo esse animal, quod non acceperit ab ea vitam, ab hac omnem vim substantiamq́; omnem suppetere: sine ea cælum nec vim habere potuisse viuificantem, nec motum, quòd ea sit omnis mundi concitatio, cuncta complexa, similis genitori suo Menti: præcipuè enim prædicat Mentem genitricem Animæ: eámque vocat Imaginem Mentis, vt verbum simulachrum animi, innuens sic propè produci animam à Mente, sicut ab animo producitur oratio: nostrarumq́; litterarum est, imaginem vtriusque esse Spiritum. Item Plotinus esse ipsam operationem, opus ipsius Mentis, subsistentiámque ei à Mente esse. Illud, vt dixi, non est verum, nec claré comprehensum à Plotino, Opificem Mentem, cuncta, etiam Animam creasse. Quasi satus vnus fuerit rerum atque Animæ. Nam si Principium, si Rex est tertius, si Deus, vtique sempiternus. Etsi Plotinus longè differre naturam istius Tertij à cunctis rebus creatis contendit, certè differt, quia Deus. Et si dat vitam, dat motum, fecit moueri cælum, quo modo fecisset, nisi Deus esset? Quis enim largiri potest, & inspirare vitam, præterquam Deus? Et quis potest omnium animalium esse animatio, nisi Deus? Cuius est omnium rerum continuatus motus, nisi Dei? Et si is est, vt Marcus Tullius ait, Spiritus diuinus, num Deus vnquam sine Spiritu suo potuit esse? De Mente quoque loquitur ea, quæ superius, ipsam à bono nasci, perfectum à perfecto, magnum à magno, secundum à primo, numerum ab vnitate simplicissima, Mentem gignere τὸ ὄν, ipsum Ens cogitando, insidere ei speciem, formam, essentiam cunctarum rerum. Perfectissimum esse Bonum, maximum autem & secundum post Bonum, esse Mentem, Mentemq́; eum aspicere, & indigere eius, Bonum Mentis minimè. Quod ab optima Intelligentia, vel Mente generetur, Intelligentiam vel Mentem esse. Patrem scilicet, vt dicebat Chaldæus, esse optimam Mentem, siue Intelligentiam, quæ optimum tantundem genuerit secundam. Meliorem esse omnibus Mentem, sicut post Mentem sit Anima vti Verbum eius, quasiq́; simulachrum, quæ & in ipsam Mentem respiciat, eamq́; desideret. Esse autem vnum, idemq́;, soláque alteritate differre, Genitorem ac Genitum. In libro autem, quem inscripsit, Quo modo constitit Idearum multitudo, & de Bono, hæc ad alia inquit: Vestigium vitæ est etiam vestigium Mentis. Illic autem archetypum boniforme: quoniam in speciebus bonum habet. Alterum enim est Bonum, alter autem Bonus, in speculando vitam habens: speculatur autem Boni boniforma existentia, quæ considerantur & ipsa, quæ possedit, quando speculabatur Boni naturam. Venit autem ad ipsum, non tanquam illic esset, sed vt ipse habuisset. Principium ille est, & ex illo in isto: & iste qui fecit hæc ex illo. Neque enim fas erat respicientem in illum, nihil intelligere, neque rursum ea erant in illo. Neque enim ipse generabat. Vim igitur ad generandum habuit ab illo, quæ non habebat ipse: sed ex vno ipso, multa huic. Hæc Plotinus. quorum est sensus, omnem sapientiam, omnem creandarum rerum scientiam, & potentiam, omnem prolificationem, fœcunditatem, plenitudinem bonitatis Mentem habere à Genitore suo, quem respiciens fiat sapiens, à quo perueniat in se tota bonitas eius & sapientia. Ille Principium. In Mente est archetyprum boniforme, quoniam archetypum est vniuersalis rerum substantia, contenta in æterna Mentis sapientia, eáque à Patre est in Filio, quem pater genuit sapientissimum. & quia non est aliud archetypum, nisi ipsum Verbum, & Mens: Verbum autem est boniforme, hoc est, simillimum Patri suo Bono, ea de causa archetypũ etiam est boniforme. Nec aliud est archetypum, quàm

Mens genitrix Animæ.

Nemo vitam inspirat nisi Deus.

De vniuersitate.

Boniforma existentia.

E

F

Aquàm ipsa Mens boniformis. Est igitur hoc archetypum formarum plenitudo, & ipsa Mens. Primus quidem & summus Genitor est ipsum Bonum: Filius autem est bonus: nempe nescio quid plenius ipsum Bonum, quàm bonus, quod est accepta bonitas, à bonitate illa prima. Bonus qui est ipsa Mens, vitã habet in speculando, vt Aristoteles etiam dixit, speculando inquam Patrem suum, séque ipsum. Speculatur autem, vel contemplatur seipsum, quando plenitudinem Diuinitatis suæ, & omnem scientiam contemplatur, quam a Patre, & ipso Bono habuit, per generationem, & contemplationem. Itaque & se ipsum, & Genitorem ipsum contemplatur. Omnis autem doctrina Filij venit à Patre, qui Principium est, à quo in Secundo sunt omnia, creantq; Mens omnia, ex Patre nacta vim & sapientiam, ac facultatem. Accepit igitur à Patre cunctam generandi, siue creandi vim, & potentiam, quam sine illo non habuisset, vt rectè possit dici ex genituris, & viribus Dei, id est, à Deo, sapientissimam Mentem, quam genuit Deus, mundum fecisse. Hæcq; fuit verissima causa mundi, & hæc duo principia, velut vnum, quoniam non sunt duo Dij separati, sed Secundus à Primo natus, & cum eo bonis sempiternis locupletatus. Paulo inferius similia refert Plotinus: Repletus quidem, vt habeat, quod aspiciat. Respiciens autem ipsa cum lumine, ab eo, qui dedit illa, & hoc reportans. Ob hoc non solum dicitur substantiæ, sed vt videatur ipsa, causa ille. Sicut Sol, vt videatur à similibus, & vt nascantur, causa cùm sit, causa quoque est visionis, qui neque visio sit, neque res ipsæ. Sic & Boni natura, causa substantiæ, & Mentis existens, & lumen, ex proportione B his, quæ illic sunt visibilia, & videnti neque entia, neque Mens est, sed causa horum, & vt intelligantur, lumine suo præbens & ipsi Menti, & ipsis entibus. Paulo post inquit: Mens generata, ipsa apparuerunt. Venit autem ad Mentem, & vitam, ab illo. Ex efficacia enim ab illo, subsistit. Mens quoque per illum, & Idearum pulchritudo illinc: omnáque ipsa Deiformia, & Vita, & Mens, & Idea. Non procul inde Plotinus: & Mentem quidem supergreditur. Non potest supra Bonum excedere, quoniam nihil est supergrediens. Deinde: Si enim ex hoc omnia, nihil est illo melius: inferiora autem omnia. Optimum autem omnium, quo modo non Bonum est? Et quidem necesse est Boni naturam per se sufficientissimam, & non indigam alterius cuiusquam. Plotinus repletam vocat Mentem, quam prolificis formis à Patre repleri contendunt, affirmatq; Mentem aspicientem, contemplantemq; superiorem, non modò diuina sapientia repleri, sed lucem item inenarrabilem referre. Quocirca Genitorem non modo substantiæ, nempe Ideæ, causam iure vocari, sed etiam autorem, vt ea ipsa videatur, cùm nec Idea sit ipse, nec Secundus, proles nempe ipse sua. Quemadmodum Sol infundens largam rebus visionem, nec visio est, nec res ipsæ: ita patrem cùm nec visio, nec res visa sit, nec secundum Mens, præbere tamen vt ea ipsa sint, & videantur. Denique & vita, videlicet fons ipse vitæ proles Dei, Mensq; venit a Primo, per illum & Mens, & Idearum pulchritudo. Proinde Genitori suo Bono assimilantur, suntq; ἀγαθοειδῆ, Boniformia: tria scilicet, sed vnum, Vita, Mens, Idea. Quocirca supereminet omnia summum Bonum, cuius est, C rerum prima & perennis vbertas, ipse nullius indigus. Post multa Plotinus, eodem libro, de pulchritudine summi Boni loquens, quod Plato causam omnium pulchrorum dixit: Quod desiderabile est, inquit, carens forma & figura, omnium est desiderabilissimum, & amabilissimum. Hic enim non amoris finis, quoniam nec finem habet amatum. Itaque & amor infinitus, & pulchritudo eius alterius generis, & venustas ante omnem venustatem. Flos & virtus omnis pulchritudinis, pulchritudo καλλοποιός, pulchrifica, principium & finis omnis pulchritudinis, id pulchrum reddens, cuius est principium. innuit autem Mentem à Genitore æterna pulchritudine clarificatam. Effecit autem eum pulchrum, non in figura, & forma, quippe & ipsum clarificatum, figura caret. Itaque sine figura oportet esse φύσιν τὴν πρώτην, primam naturam, vt non sit mirum, si vehementissimis inflammat amoribus. Quippe & anima cùm validum concepit amorem: omnem, quam habet, abijcit formam. Itaque Mens contemplatur, quasi Mens effecta, versatúrque in loco eximiæ venustatis. Sed cùm viderit τὸν θεόν, Deum, omnia dimittit, amplectiturq; illum solum, & contemplatur: Vt qui regium intuens palatium pulcherrimum, si prodeat rex, dimissis spectaculis illis, in hunc vnum ora conuertat. Essetq; vera similitudo, nisi quòd is, qui ibi contemplatur, est homo innuens, qui contemplatur supernè, Deum esse. Denique de tribus Numinibus concludit Plotinus, declarans quæ de tribus Regibus in Epistola prodiderat Plato. Neque, inquit, secunda

Quomodo Deus speculatur seipsum.

Vita, Mens, Idea.

Pulchritudo pulchrifica.

Mens Deum contemplãdo quid assequatur.

addideris primo, neque tertia secundis: sed secunda circa primum statuas, tertia circa secundum. Sic enim dabis vnicuique suum locum, posterioráque illis applicabis, ceu illa circum currant in seipsis existentia. Quocirca rectè circa omnium Regem cuncta dicuntur esse, & illius nomine omnia, quippe qui causa sit illis existendi, cúmque appetant alium ab eis existentem. Itaque Anima ad Mentem, Mente ad Bonum applicata, sic omnia in illum desinunt per media, alia quidem propius, alia posterius, ad extremam reuocatis sensibilibus ipsam Animam. In libro quoque de Bono, & Vno, de Mente hæc ait: Mentem quietam, & inagitatam motionem dicendum, omnia habentem in seipsa, & omnia existentem, multitudinem inseparabilem, in se vnumq́ue, discretam. Sentit autem Plotinus principium, fontémque rerum, quas sinu & sapientia sua complectatur, Mentem esse. In quibus, & id genus omnibus (paucos enim quasi flores, ex amœnis cápis decerpsi) etsi haud asseram purissimum veritatis fontem fluere, erit tamen ex his intelligere hodiernam rerum diuinarum Philosophiam, abstrusam, arcanumq́, priscorum temporum mysterium, nouissimis sæculis cęlesti beneficio penitus patuisse: & quæ antea mundus non cognouisset, aperta melius, & enarrata a Filio Dei claruisse.

Omnia in Deū desinunt per media.

De trina Diuinitate, ex Numenio: & quòd super his sanctè, casteq́ loquendum est: & de eorum mutua indiuisibiliq́ substantia.

Capvt XIII.

DIxi Plotinum, Numenium, cui perpetuum studium impenderet, facile persuaderi posse, in omni Theologia fuisse, ceu præceptorem imitatum. Is igitur ante Plotinum, Porphyrium, Amelium, Proclum, hęc de tribus Hypostasibus, aut numinibus scripserat: τὸν μέλλοντα συνήσειν περὶ θεοῦ πρώτου καὶ δευτέρου, χρὴ πρότερον διελέσθαι ἕκαστα ἐν τάξει, καὶ ἐν εὐθυμοσύνῃ τινὶ κάπειτα, ἐπὰν δοκῇ ἤδη εὖ ἔχειν τότε ἐπιχειρεῖν εἰπεῖν κοσμίως. ἄλλως δὲ μή. θεὸν δὲ προσκαλεσάμενος αὐτοῦ γνώμονα γενόμενον, τῷ λόγῳ δεῖξαι θησαυρὸν φροντίδων. ἀρχώμεθα δὲ οὕτως. ὁ θεὸς ὁ μὲν πρῶτος ἐν ἑαυτῷ ὤν, ἐστὶν ἁπλοῦς, διὰ τὸ ἑαυτῷ συγγινόμενος δι᾽ ὅλου, μηδέποτε εἶναι διαιρετόν. ὁ θεὸς μέντοι ὁ δεύτερος, καὶ ὁ τρίτος, ἐστὶν εἷς. καὶ τοῦ δημιουργοῦντος δὲ θεοῦ, χρή, εἶναι νομίζεσθαι πατέρα τὸν πρῶτον θεόν. Latine autem: Qui cogniturus est de primo Deo, & secundo, oportet prius distinguat singula in ordine, & quadam animi tranquillitate. Tum si bene habere videatur, aggredi ad dicendum decorè. Aliter absistendum. Inuocato igitur Deo sibi conscio, verbis aperire thesaurum cogitationum. Incipiamus autem sic: Deus primus quidem in seipso existens est simplex, quòd ipse sibi vbique coniunctus est, nec vsquam diuiduus. At & secundus Deus, & tertius est vnus. Verum oportet nosse, Patrem primum Deum esse, præ Opifice Deo. Hæc Numenius. In quibus primum est, quòd quemadmodum Plato in Epistola, de tribus Numinibus, & in alia, de Causa, & Patre locuturus, præfatus est, & quemadmodum de eisdem dicturus Orpheus, præmonuit,

Numenius agnoscit Trinitatem.

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστί, θύρας δ᾽ ἐπίθεσθε βεβήλοις.
Dicam quem fas est, claudatur porta profanis.

Sic præfatus est Numenius, grandia mysteria traditurus. Præfatus autem est, oportere cùm de his narraturus accedas, esse te animo hilari, composito, tum separare quæque seorsum, ne primum cum secundo commisceas, & confundas: quoniam plerique hæc duo Numina non dignoscentes (Deum enim nemo vidit vnquam: sed Filius qui est in sinu Patris enarrauit) non crediderunt alterum esse primum ac genitorem, supremam mundi, rerumq́ æternarum arcem, alterum genitum atque opificem, secundum ab illo, vt Sabelliani. Hæc oportere disiungere præmonet, & scire quid Primi, quid Secundi sit, prius noscentem esse Primum & Secundum. Quod quidem non facilè assequaris, nisi ope diuina implorata. Hanc autem reconditam, eminentissimamq́ sapientiam appellat Thesaurum arcanæ meditationis, in qua pretiosissimi thesauri absconduntur. Sic & diuus Paulus, in Deo thesauros absconditos dicit. Atque Deum primum, iuxta Pythagoram, Empedoclem, omnemq́ Platonicam familiam, narrat esse simplicem, indiuiduum, qua de causa per totam maiorum Theologiam dictus est ipsum Vnum, quod propriè nomen Primi est. Verùm ab hac eadem simplicitate, quoniam eadem est diuinitas, ne Secun-

Non confundendæ personæ in Trinitate.
1. Ioan. 4.

A ne Secundus etiam ac Tertius absunt. Sunt igitur & ipsi Vnum. Primus est simplex, Secundus & Tertius, Vnus, quibus nominibus eadem natura subest. Sed illud cumprimis notis, inquit, etsi Pater, atque Opifex idem sint, eadem substantia, parq; & inseparata Diuinitas, Patrem tamen iure vocari priorem, quoniam Mens ab ipso, non ipse à Mente. Nec talis inter eos ordo, qualis duorum, alterius ab altero nihil habentium: sed qualis, si fas est mortalibus exemplis abuti, patris alicuius, ac prolis: vel quod in omni Theologia celebre est exemplum, qualis Solis, ac lucis, à Sole nascente luce ac radiante, non à luce Sole quicquam accipiente: Sic Proles Opifex, etsi tantus sit, quantus Genitor, nihilq; sibi desit paternorum bonorum, à Patre tamen iubar Diuinitatis suæ relucet. Et is patris imperiis obsequitur, cuius sub pedibus omnia subiecit. Et quanquam est Opifex etiam Deus, est tamen ab illo, qui eum genuit Deum. Similia quædam dixerunt illi, narrata melius, & declarata aduentu Filij Dei. Quanquam hæc lux, quæ venit in mundum, & ad propria, palatiumq; ab se quondam creatum, non fuit agnita ab his, quorum excæcauit oculos malitia: & dilexerunt quondam homines, sicut diligunt, magis tenebras, quàm lucem.

Popularibus interdum exemplis vtendum in reb. arduis & Theologicis.

B

De trino Deo, ternaq; Diuinitate ex Calcidio, quo sensa superiorum Platonicorum declarantur. Et quòd Primus est summum Bonum, Secundus Mens, Prouidentia, Sapientia æterna, Tertius Intimator & Anima mundi. Et quòd tres has personas, & hypostases apertè & distinctè fateantur.

CAPVT XIIII.

HANC admirabilem Platonicorum, priscorumq; Theologorum, atque oraculorum, & per successionem omnium ætatum traditam de triplici Deo Philosophiam legit & agnouit, produxitq; in medium Calcidius Platonicus super Timæum. Cuius hæc verba sunt: Vt igitur breui multa complectar, istius rei dispositio talis mente concipienda est: Originem quidem rerum, ex qua cæteris omnibus quæ sunt, substantia ministratur, esse summum & ineffabilem Deum. Post quem Prouidentiam eius, secundum Deum, latorem legis, & vtriusque vitæ, tam æternæ, quam temporariæ. Tertiam esse porro Substantiam, quæ secunda Mens Intellectusq; dicitur, quasi quædam custos legis æternæ. his subiectas fore rationabiles animas, legi obsequentes. Ministras verò potestates, naturam, fortunam, casum, & Dæmones inspectores speculatoresq; meritorum. Ergo summus Deus iubet, Secũdus ordinat, Tertius intimat. Animæ verò legem agunt. Lex porrò ipsum fatum est. Hæc ille. Paulò autem superius Plato veritatis instinctu locutus est, Principio, cuncta quæ sunt, & ipsum mundum contineri, regíque principaliter quidem à summo Deo, qui est summũ Bonum, vltra omnem substantiam, omnemq; naturam extimatione, intellectúque melior, quem cuncta expetunt, cùm ipse sit plenæ perfectionis, & nullius societatis indigus: de quo nunc plura dici, exorbitare est. Deinde à Prouidentia, quæ est post illum Summum secundæ eminentiæ, quam νοῦν Græci vocant. Est autem intelligibilis essentia, æmula bonitatis, propter indefessam ad summum Bonum conuersionem. Estq; ei ex illo bonitatis haustus, quo tam ipse ornatur, quàm cætera, quæ ipso autore honestantur. Hanc igitur Dei voluntatem, tanquam sapientem tutelam rerum omnium, Prouidentiam homines vocant, non vt plerique existimant, quia præcurrit in videndo, atque intelligendo, prouentus futuros, sed quia proprium est diuinæ mentis, intelligere, qui est proprius mentis actus. Et est Mens Dei æterna. Est igitur Mens Dei de intelligendo æternus actus. Sequitur hanc Prouidentia, Fatum, lex diuina promulgata intelligentiæ sapienti, modulamine ad rerum omnium gubernationem. Huic obsequitur ea, quæ secunda Mens dicitur, id est, Anima mundi. Hic fatum. Hæc quidem Calcidius, quibus profunda Platonicæ Theologiæ mysteria, cæterorumq; item Platonicorum, & omnium, qui de rebus diuinis locuti sunt, enodant. Hic igitur expressè nominantur, recoluntur illa tria Numina, tres Imperatores, trinus Deus, terna Diuinitas. Quorum primum iuxta superiores omnes, quos vidimus, summum Bonum, summus & ineffabilis Deus appellatur. Alter vocatur Deus secundus, vocatur Proui-

Calcidius Platonic.

Sũmus Deus iubet: Secundus ordinat: Tertius intimat.

C

νοῦς quid.

Anima mũdi.

Trinus Deus, terna diuinitas agnita Platonicis.

dentia, quemadmodum superius locuti sunt omnes. Nam Philo, prouidentem, guber- D
natorem, præfectumque mundi, dicit, hunc Secundum, primogenitum Dei Filium. Qui etiam de seipso dicit apud Ioannem, Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio. Et, Potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est. Paulus autẽ, Qui constitutus est iudex viuorum, & mortuorum. En igitur Prouidentia, en generis humani, omnis carnis iudiciũ. Ea enim est Prouidentia. Rectumque naturæ cursum dicebat superius Philo, qui constituit Deus primogenitum Filium, rectam legem. Eandem prouidentiæ causam, sicut ostendimus, proposuit Plotinus. Hinc etiam declaratur mysterium, quo Calcidius dixit, Ergo summus Deus iubet, Secundus ordinat, Tertius intimat. Declarantur item dicta Numenij, quibus dixit, Patrem vacare ab omni opere: & quæ dixit Philo, Quòd Patrem in excelsa, longéque optima Diuinitatis arce positum, nefas erat hominem ad suam imaginem creare, delegasse Filio, & Secundo tanquam minori, hanc prouinciã. Etiam declarantur quæ idem Deus dixit, Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio. Scilicet iussit, dictauit Pater, Filius iussis paruit, creauit mundum, creauit hominem ad imaginem suam. Iudicat item mundum. Hinc dictus à Philone organum, minister, legatus. Nomina igitur Patris apud Calcidium, quemadmodum cæteros omnes, sunt vt in sacris literis: item, quòd is propriè dicitur Deus, dicitur summum Bonum, dicitur Origo prima rerum cunctarum, quia primum Genitor Filij sui, Filius autem Creator omnium: dicitur ineffabilis: dicuntur omnia principaliter ab eo manare, sustineri, regi. Idem summus Deus, & summum Bonum nuncu- E
patur, vltra omnem substantiam, omnemque naturam, superans omnem cogitationem omni consideratione maior, non minus incogitabilis, quàm ineffabilis, nullius societatis indigus. Dicitur item Iussor, Imperator, Dictator Secundo, imperans iubensque Secundo. Nomina autẽ Secundi sunt, principio appellatur Deus, & dicitur Lator legis, Iudex scilicet, dicitur Autor æternæ & temporariæ vitæ, dicitur Prouidentia, dicitur secundi gradus, secundæ eminentiæ post Primum. dicit Calcidius cum à Græcis appellari νοῦν, Mentem. Audis Mentem (de qua primus liber) secundam esse à Primo. Dicitur Essentia νοητὴ, intellectualis: est enim Idea rerum, est perfecta Substantia, est Ipsum esse, quemadmodum vocat eum Dionysius, τὸ ὄν. Et ipse de se, Ego sum qui sum: propter rerum plenissimam fœcunditatem, originem vberrimam, aulam formarum ditissimam. Dicitur item æmula Bonitatis, & quod indefessè conuertitur ad summum Bonum: quia dixit ipse apud Ioannem, declarans hoc mysterium, Filius nihil agit nisi quod videat Patrem facientem. Et, Doctrina mea, non est mea, sed eius qui misit me. Obserua quoque contra Arianos, & Valentinianos, quòd hęc Mens est æterna. Non, quemadmodum illi dicebant, Fuit tempus quando Filius non erat. Nónne audis Mentem æternam, quemadmodum apud superiores? Itẽ obserua quòd beatitudo Filij, & Bonitatis haustus, est ex Patre. Filius enim est in sinu Patris. Æterno Pater deuictus amore, Filium amplectitur. Hic profundum, ineffabile mysterium, quòd eo haustu Bonitatis Filius ornatur, & Filius ornat, & honestat omnia. Vt Pater bonum filij, sic Filius bonum reliquarum rerum. Hæc vocatur ab F
hominibus, sapientia, tutela, salus omnium rerum, robur, sustentaculum, vt Philo δεσμὸς ἄρρηκτος, vinculum non dissoluendum. Nomina porrò Tertij, primum dicitur Sustentatio hypostasis, quemadmodum Primus & Secundus: dicitur Intimator, quia funditur, mittiturque, datur à secundo: Ipse enim (inquit Mens) quæcunque dixero, annunciabit vobis. Ipse prophetas afflauit. Ecce igitur verè intimator, declarator, Paracletus, consolator. Dicitur etiam secunda Mens, quia nomen Mentis est propriè Secundi: Isque est Mens, in omni Philosophia celebris. Quapropter Tertius dicitur etiam secunda Mens, vel Intellectus. Agnoscis distinctas personas, distinctas hypostases? Non confusas, quemadmodum apud Sabellianos. Omnes enim sunt Mentes, Intellectus. Dicitur item Tertius, quemadmodum apud superiores omnes, Anima mundi, nimirum vniuersalis afflatus, vita. Postremum tribus his dicuntur subiacere ministræ potestates omnes, casus, fortuna, Angeli, Dæmones. Habes hic profundissima mysteria, quæ Calcidius iuxtà atque Platonici cuncti, dicit Platonem veritatis instinctu vidisse, asseruisse. Ego verò dico, non veritatis instinctu modò, sed etiam quia didicerat ab Ægyptiis, Chaldæis, oraculis, Sibyllis, & quia per manus tradita, per omnes ætates descendit hæc Theologia, tunc latens apud paucos, nouissimis diebus apertissima, toto terrarum orbe radiantissima.

Ioan. 5. 8.
Ioan 5.
Act. 10.
Luc. 20.

Dictauit Pater, filius paruit.

Nomina Dei patris & filij.

Exod. 3.

Ioan 7.

Spiritus sanctus, hypostasis.

Deo trino subijciuntur omnes ministræ potestates.

De secunda

A *De secunda Hypostasi, id est, Mente creatrice mundi, ex Anaxagora diuinæ naturæ eius descriptio, & quòd ab hac creat visibilia, & inuisibilia Anaxagoras, quemadmodum hodierna religio.*

Caput XV.

De Menti creatrice mundi, hæc scripsit Anaxagoras, autore Simplicio Philosopho: Νοῦς δέ ἐστιν ἄπειρον, καὶ αὐτοκρατὲς, καὶ μέμικται οὐδενὶ χρήματι. ἀλλὰ μόνος αὐτὸς ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ἐστιν, εἰ μὴ γὰρ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ἦν, ἀλλά τεῳ ἐμέμικτο ἄλλῳ, μετεῖχεν ἂν ἁπάντων χρημάτων, εἰ ἐμέμικτό τεῳ. ἐν παντὶ γὰρ παντὸς μοῖρα ἔνεστιν. ὥσπερ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐμοὶ λέλεκται, καὶ ἀνεκώλυεν αὐτὸν τὰ συμμεμιγμένα, ὥστε μηδενὸς χρήματος κρατεῖν ὁμοίως, ὡς καὶ μόνον ἐόντα ἀφ᾽ ἑαυτοῦ. ἐστι γὰρ λεπτότατόν τε πάντων χρημάτων, καὶ καθαρώτατον. καὶ γνώμην γε περὶ παντὸς πᾶσαν ἴσχει. καὶ ἰσχύει μέγιστον, ὅσα γε ψυχὴν ἔχει, καὶ μείζω καὶ ἐλάττω, πάντων νοῦς κρατεῖ. καὶ τῆς περιχωρήσιος τῆς συμπάσης νοῦς ἐκράτησεν. ὡς περιχωρῆσαι τὴν ἀρχήν. καὶ πρῶτον ἀπὸ τοῦ σμικροῦ ἤρξατο περιχωρῆσαι. ἐπειδὴ πλεῖον περιχωρεῖ καὶ περιχωρήσει ἐπὶ πλέον. καὶ τὰ συμμεμιγμένα τε καὶ ἀποκρινόμενα, καὶ διακρινόμενα, πάντα ἔγνωσε νοῦς, καὶ ὁποῖα ἔμελλε ἔσεσθαι, καὶ ὁποῖα ἦν, καὶ ὅσα νῦν ἐστιν, καὶ ὁποῖα ἔσται. πάντα διεκόσμησε νοῦς. καὶ τὴν περιχώρησιν ταύτην ἣν νῦν περιχωρέει, τά τε ἄστρα, καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, καὶ ὁ ἀὴρ, καὶ ὁ αἰθὴρ οἱ ἀποκρινόμενοι. ἡ δὲ περιχώρησις αὕτη ἐποίησεν ἀποκρίνεσθαι, καὶ ἀποκρίνεται ἀπό τε ἀραιοῦ τὸ πυκνὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ ψυχροῦ τὸ θερμὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ ζοφεροῦ τὸ λαμπρὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ διεροῦ τὸ ξηρόν. μοῖραι δὲ πολλαὶ πολλῶν εἰσιν. παντάπασι δὲ οὐδὲν ἀποκρίνεται ἕτερον ἀπὸ τοῦ ἑτέρου, πλὴν νοῦ, νοῦς δὲ πᾶς ὅμοιος ἐστι. καὶ ὁ μείζων, καὶ ὁ ἐλάσσων. ἕτερον δὲ οὐδέν ἐστιν ὅμοιον ἄλλῳ. Mens autem est immensitas, absoluta potestas. Nulli rei est admista, sed sola B ipsa à seipsa existit. Si enim à se ipsa non esset, sed alteri alicui admista esset, omnes res participaret, si cuiusquam contagio infecta esset (In omni enim re inest omnis rei particula, quemadmodum in antecedentibus mihi scriptum est) Prohibuissentque ipsam & implicatam tenuissent res commistæ, vt nulli dominari posset, æquè, vt ipsa à se ipsa esset. Est enim omnium rerum tenuissima, ac purissima, & scientiam de vnaquaque re vniuersam continet, valetque maximè. Quæcunque quidem animam habent, maiorem vel minorem, his omnibus dominatur potiturque Mens. Omnem locum, complexúmque Mens comprehendit, vnde & ipsum principium comprehendit. Et primum orsa est à paruo complecti. Postea verò maius complectitur, & complectetur magis. Quin & quæ mista essent, & segregata cuncta nouerat Mens, & qualia futura essent, & cuius modi forent, & quot nunc sunt, & cuius modi sunt futura, cuncta exornauit, composuitque Mens, & hunc complexum, quem nunc complectitur, astra, & sol, & luna, & aër, & æther, quæ sunt segregata. Is autem complexus fecit secernere. Secernitúrque à raro densum, à frigido calidum, à tenebroso lucidum, ab humido siccum. Particulæ autem multorum multæ sunt. Omnino autem nihil est ab alio segregatum præterquam Mens. Mens autẽ C omnis similis est maior & minor. Nihil autem alterum vlli alij est simile. Hæc, vt ait Simplicius, scripsit Anaxagoras in primo suorum Physicorum. Duplicem quinetiam videtur, vt testatur idem, ponere creationem sensibilem & intelligibilem: Vt appareat manifestò eum ante tot sæcula cecinisse, quod canitur hodie ab omni lingua: Visibilium omnium & inuisibilium. Hoc ergo testatur de eo Simplicius his verbis. Quòd duplicem creationem statuat, alteram intelligibilem, alteram sensibilem ab illa, manifestum quidem & ex his quæ dicta sunt, & ex his: Mens, ait, quæcunque sunt omnino, & quæ nunc sunt vt & alia omnia in eo, qui continet multa, & in aggregatis & segregatis. Atque cùm dixit inesse multa & varia omnibus in rebus aggregatis & semina rerum cunctarum, & formas omnimodas, colores, & voluptates habentia, & hominibus compacta esse & alia animalia, quæcunque animam habent, subiicit. Et hominibus esse tum vrbes congregatas, tum opera constructa, quemadmodum apud nos & solem eis esse, & lunam & alia sicut apud nos, & terram eis producere multa & varia, quorum illi vtilia congregantes, in habitationem vtuntur. Hæc Anaxagoras. Simplicius subiicit: & quòd alium quendam mundum à nostro innuat, manifestat cùm dicit non semel, Quemadmodum apud nos. Vult etiam cum non sensibilem illam χρόνῳ δὲ ταύτης προηγησαμένην: sed tempore præcedentem istam nostram spectasse.

Mens dominatur animabus omnibus.

Nihil ab alio segregatum præter Mentem.

Duplex creatio, sensibilis & intelligibilis.

Comprobatio ex Plethone Gemisto, quòd Magicæ sententiæ de Trinitate loquantur, de primo, & secundo Creatore, siue Deo: & quòd Bessarion etiam vidit hæc, & confirmauit: quòd Auicenna Arabs hunc Trinitatis ordinem vidit apud Platonicos, sed non vsquequaque rectè percepit: & quod Intelligentia primi orbis, est eadem & Anima mundi.

D

CAPVT XVI.

Magi de Trinitate quid.

MAGICA quoque logia, id est, siue sententiæ, siue oracula, apertè de Trinitate ante Christi aduentum locuta fuerant, de duobus primis Patre, & Filio, vt primus liber ostendit, clarè prædicantia. E quibus illud oraculum, quo dixerant Magi, ἀλλ' οὐκ εἰσδέχεται κείνης τὸ θέλειν πατρικὸς νοῦς, μέχρις ἂν ἐξέλθῃ λήθης, καὶ ῥῆμα λαλήσῃ μνήμην ἐνθεμένη πατρικοῦ συνθήματος ἁγνοῦ. Hoc oraculum declarans Pletho, secutus Psellum, & quæ sit paterna Mens ostendens, ait: ὁ πατρικὸς νοῦς, ὁ δεύτερος δηλαδὴ θεός, καὶ τῆς ψυχῆς προσεχὴς δημιουργὸς οὐκ εἰσδέχεται ἐκείνης τὴν θέλησιν μέχρις ἂν ἐξέλθῃ τῆς λήθης. ἣν ἐκ τῆς πρὸς τὸ σῶμα ἐπιπλοκῆς ἔπαθε. καὶ λαλήσῃ τι ῥῆμα, ἤτοι λόγον φρονήσει τινά, μνήμης ἐχόμενον τοῦ πατρικοῦ θείου συνθήματος τοῦτ' εἶναι τῆς τε τοῦ καλοῦ διώξεως ἐντολήν. ὡς τὴν ψυχὴν ἀναμνησθεῖσαν οὕτως ἤδη καὶ τῷ ἑαυτῆς δημιουργῷ μάλιστα ἀρέσκει. Paterna, inquit, Mens, secundus videlicet Deus, & animæ immediatè Opifex, non admittit illius voluntatem, vsquequo egressa fuerit ex obliuione, quam ex complexu ad hoc corpus passa est, & locuta fuerit verbum aliquod, siue sermonem senserit aliquem, memoria pendentem paterni diuini signi, hoc esse & pulchri executionis mandatum. Cuius animam memorem sic iam, & suo ipsius Opifici maximè placere. Hæc Pletho, consentiens Mentem paternam dictam ab oraculo, secundum Deum Filium Dei. Secundo quoque oraculo, cùm ait, Omnia perfecit Pater, & Menti tradidit secundæ, quam primam vocat omne hominum genus: ὁ γὰρ πατὴρ ἅπαντα ἐξετέλεσε τὰ νοητὰ δηλαδὴ εἴδη. ταῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ ἐκτετελεσμένα τε καὶ τέλεια. καὶ τῷ μεθ' ἑαυτὸν δευτέρῳ θεῷ παρέδωκεν ἄρχειν δηλαδὴ καὶ ἡγεῖσθαι αὐτῶν. ὥστε ἤπτι καὶ ἄλλο. τούτῳ προσδέχηται τῷ θεῷ πρὸς παράδειγμα ἑαυτοῦ τε καὶ τῆς ἄλλης νοητῆς οὐσίας, καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ ἀνωτάτω πατρὸς ἔχειν τὴν γένεσιν, τοῦτον τὸν δεύτερον θεὸν πρῶτον φησὶν αὐτοῖς τίθεσθαι τὰ τῶν ἀνθρώπων ἔθνη. ὁπόσα δηλαδὴ τοῦ μὲν κόσμου τοῦ δὲ προσεχῆ τινα δημιουργὸν νομίζει, τούτου δὲ οὐκ ἔτι ἀνωτέρω οὐδένα. Nam Pater, inquit, omnia perfecit, nempe intellectuales formas: Hæ enim sunt perfectæ & absolutæ: & ei qui post se est Deo secundo tradidit, vt imperaret scilicet, & præesset eis. Quapropter si quid & per hunc producatur Deum, ad exẽplum suipsius & alterius intellectualis substantiæ, & hoc à supremo Patre habere generationẽ dicit. Hunc deum secundũ ait humanas gẽtes sibi fecisse primũ, quæ scilicet aliquem mundi creatorẽ immediatè arbitrãtur, eo autem superiorẽ nemĩnẽ. Hæc Pletho, iuxta ea quæ prior Psellus exposuerat. Est igitur hoc oraculum diuinissimũ, vetustissimum, quod legisse veteres Platonicos, præcipuè Numeniũ, ac Plotinũ apparet ex eo, quòd Plotinus exclamat ad omnes (vt visum superius) inducens Platonem loquentem, O homines, quem vos arbitramini primũ Deum, mundi creatorẽ, non est primus, sed est eo superior. & hoc ait quasi dixisse Platonẽ. Numenius autẽ dicit Patrẽ vacãtem ab omni opere, dedisse secundo totã mundi molitionẽ, & administrationem. Legerunt igitur id in his oraculis, & volunt eadem sensisse Platonem. Doctissimus etiam Bessarion, nullis priscis Platonicis inferior, vidit hoc dogma Chaldaicũ, Platonicumq́, & cõprobauit, exponẽs Platonica dogmata aduersus calumniatorẽ, libro secũdo: Seruat quidem, inquit, hoc propositum Plato semper, vt non primum per se Principium existimet creatorẽ sensibilium rerum, propinquum, sed eum qui post Primũ illum, quem Vnum vocat. Secundo loco constitutus est, cui cùm materia, tum Ideæ à Primo tributæ sunt, quas respiciens Creator secundus, formas materiales, atque sensibiles materiæ imprimit iam primæ, altero mentis cõceptu, & à Primo pendente, siue enim signis, siue relationibus ista distinguantur, nihil refert. Hæc Bessario. Ecce igitur quod est in dogmatis Magorum, vult etiam esse dogma Platonis, quod ab illis vtique manauit vti prioribus. Vides igitur Deum primum & secundum. Vides Creatores duos, velut vnum. Primum, qui det vim, sapientiã, ingenium, fœcunditatẽ, thesauros absconditos Secundo: hæ enim sunt Ideæ, siue species: Secundum, qui creet doctus iussusq́ à Primo. En quod canit Ecclesia,

E

F

Bessarij Cardinalis laus.

Creatores duo, velut vnus.

Patrem

A Patrem omnipotentem, creatorē cæli & terræ, visibiliū omnium, & inuisibilium. Deinde inducens creatorem secundum, Filium Dei vnigenitū, per quem omnia facta sunt. Vides Supremum, Primumq; à Platone vocari Vnitatem. Hoc vetustissimum, & cum primis sanctissimum dogma cum Arabs Auicenna legisset in libris Græcorum translatis in Arabicam linguam, & non intellexisset, quod accidit ei in aliis plerisque, affirmauit, Primam Mentem siue Intelligentiam produxisse, siue procreasse duntaxat Mentem secundam (quas duas Mentes memorauerat Chaldæus) Secundam verò producere Tertiam. Est enim hoc dogma Plotini, Platonicorumq; qui præcipuè tradiderunt à secunda Mente nasci Tertiam, id est, à Filio produci Spiritum. Primam verò genuisse duntaxat Filium suum vnigenitum, & primogenitum: qui deinde visibilia & inuisibilia creauerit: à quo prodeat Anima mundi, qui idem Spiritus dicitur sanctus, autore Calcidio. Hucusque legerat, & rectè intellexerat Platonicorum, vetustissimorumq; dogma Auicenna. Sed modum, quo putat Secundam cùm se ad Primā conuerterit, producere Tertiam, cùm verò seipsam respexerit, producere Animam primi orbis, fuit inane commentum adiectum à se, non extans vsquam neque apud Platonem, neque Platonicos, quos ille sequebatur. Est enim ineffabilis modus, & omni mente incomprehensibilis, quo vel Secundus à Primo nascitur, vel à Secundo procedit Tertius. Animam verò primi orbis probarem ex Platone, & Plotino, visumq; est superius, esse eandem Animam mundi, hanc autem esse tertiam Intelligentiam, seu Mentem, & Hypostasin. Idcirco enim vocatur Anima mundi, B quia mouet, animatq; principio cælum, dein vniuersum terrarum orbem. Spiritus enim Domini replet orbem terrarum, continens omnia. Hæc illa Intelligentia, quæ producitur funditurq; à Secunda, quæ sola generatur à Primo, eòque vnica proles eius. Superfluo igitur in hoc ordine addidit Auicenna Intelligentiam primi orbis. Modus etiā producendi à secundo per conuersionem, vel ad Primum, vel ad seipsam, suus est, non priscorum. Dicunt etiam quidam alij Græciæ Philosophi, de Theologia Magorum, quòd apud eos ὁ πρῶτος θεὸς ἀρχετυποῖ τῷ ἐλάττονι.

Auicennæ error.

Sap. 1. Act. 2.

Intelligentia primi orbis, Auicennæ commenta.

Quòd autore Suida Trismegistus de trina Diuinitate, sempiternáque Trinitate scripsit, quam solam dixit æternam, inseparabilemq; substantiam. & quòd creationem per Verbum Dei, quemadmodū & Moses, extitisse dicit.

CAPVT XVII.

QVICVNQVE qualis ante Platonicos, quos produximus testes, & ante Platonem Philosophia celebris esset, habuerit exploratum, desinet anxius quærere & admirari è quibus fontibus superiores mysteria tanta haurientes, digna Spiritu Dei locuti, cælesti numine afflati videantur. Figentes igitur velut vestigia per omnes retro ætates vsque C ad primæuos, diuisq; familiares Theologos, ad ipsam originem veniemus. Ecce enim Suidas autor valde bonus testatur Trismegistum appellatum, quia de Trinitate, quodam diuini Spiritus instinctu locutus sit: cuius autoritate multa super Theologia eius confirmantur: Ἑρμῆς ὁ τρισμέγιστος, οὗτος ἦν αἰγύπτιος σοφὸς, ἤκμαζε δὲ πρὸ τοῦ φαραώ. ἐκέκλητο δὲ τρισμέγιστος διότι περὶ τριάδος ἐφθέγξατο εἰπὼν ἐν τριάδι μίαν εἶναι θεότητα, οὕτως. ἦν φῶς νοερὸν πρὸ φωτὸς νοεροῦ, καὶ ἦν ἀεὶ νοῦς νοὸς φωτεινὸς, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ τούτου ἑνότης, καὶ πνεῦμα πάντα περιέχον. ἐκτὸς τούτου οὐ θεὸς, οὐκ ἄγγελος, οὐκ οὐσία τις ἄλλη. πάντων γὰρ κύριος, καὶ πατὴρ καὶ θεὸς, καὶ πάντα ὑπ' αὐτὸν, καὶ ἐν αὐτῷ ἐστιν. ὁ γὰρ λόγος αὐτοῦ παντέλειος ὢν καὶ γόνιμος καὶ δημιουργικὸς ἐν γονίμῳ φύσει πεσὼν, καὶ γονίμῳ ὕδατι, ἔγκυον τὸ ὕδωρ ἐποίησε. Quæ sunt, Mercurius Termaximus, is fuit sapiens Ægyptius. Floruit autē ante Pharaonem. Appellatus est autē Termaximus, quoniā de Trinitate edidit oraculū, dicens in Trinitate vnā esse diuinitatem his verbis: Erat lumen intellectuale ante lumē intellectuale. Et erat semper Mens Mētis luminosa. Et nihil aliud erat, quàm horū Vnitas, & Spiritus omnia cōtinens. Extra hunc non Deus, non Angelus, non substantia vlla alia. Omniū enim dominus, & Pater, & Deus, & omnia sub ipsum, & in ipso sunt. Nam Verbum eius perfectum existens, & fœcundum, & opifex, lapsum, in fœcunda natura, & aqua fœcunda, prolificam fecit aquam. Hæc affert Suidas ex Trismegisto. Ac quanquam ipse Ter maximum eum vocatum puto propter ingenij, sapientiæq; magnitudinem, hoc sum duntaxat contentus, apparere & hoc

Platonici locuti digna Spiritu Dei.

Suidæ laus.

Mercurij Trismegisti laus.

Cur termaximus appellatus Trismegistus.

testimonio Trismegistum de Trinitate ante Platonem, Platonicosq; natos scripsisse. Ecce enim tres personas distinctè suis nominibus appellat, appellans Patrem & Filium, lumen, lucem intellectualem: duas intelligibiles luces, quarum altera sit ante alteram, non tempore, sed qua Genitor antecedit gradu Genitum. Nempe quod idem Filius eius dixit, Pater maior me est. Horum substantiam lucem esse dicit, non lucem corpoream, sed lucem intelligentem. Et cecinit antiquissimus ille, quemadmodum hodierna religio, Deum de Deo, lumen de lumine. Sicut autem dicit diuinus: Ioannes, In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum: sic Trismegistus, Erat lux intelligibilis (siquidem etiam ipsum idem Verbum Lucem Ioannes appellat) ante lucem intelligibilem, & erat Mens Mentis luminosa. Id est, Deus de Deo, Mens à Mente nascens. Designat enim quod ait Ioannes, Et Verbum erat apud Deum. quia nascebatur æternaliter ab eo, lucens ab æterna altera luce, lux ipse intelligens, ex luce intelligenti. Loquitúrque de eorum Vnitate inseparabilique Diuinitate. Exin inducit Spiritum sanctum, quo cuncta contineantur, viuificentur: quia potestate celebratur in sanctis litteris: Spiritus enim Domini, inquit liber Sapientiæ, repleuit orbem terrarum, & hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis. Ecce etiam fatetur hunc Trinum solum, Deum fuisse semper, solum hunc viguisse: Præter hunc non fuisse Angelum, non Dæmonem, nullam aliam substantiam. Est enim hoc dictum Trismegisti, id quod quotidie canit Ecclesia de tribus illis, Sicut erat in principio, & nunc, & semper. Erat in principio, videlicet ab æterno. Ecce etiam vociferatio valida contra ignaros veritatis, rationis expertes Arianos, qui dicebant fuisse quando Filius non erat: non reputantes quantum non impietate modò, sed inscitia, & imperitia naturæ peccarent, partim quòd hunc errorem à Platonicis, & scriptoribus profanis, quos non intellexerunt videbantur suscepisse, partim quòd non viderunt quàm esset impossibile, vt qui erat Filius Dei verus, Deus & ipse ex Dei substantia non fuerit semper. Consequuntur enim se diuinitas, & æternitas. Si filius Dei verus est, etiam Deus est: Si Deus, etiam æternus. Adest igitur Trismegistus dicens, Fuit semper Mens Mentis luminosa. Mens Mentis Filius est, Mens ex altera Mente. De quibus Chaldæus in primo libro dicebat, Omnia perfecit Pater, & Menti tradidit secundæ, quam vocat Primam omne humanum genus. Hæc igitur tria duntaxat fuerunt semper & ab æterno. Non Angelus, non Dæmon, nulla alia substantia fuit, sed sola trium æterna in vna substantia coniunctio. Hoc sentit & loquitur diuinissimus Trismegistus, non solùm confirmans hodiernam sapientiam, sed contra omnes obtestans, qui Mentem secundam à prima putarunt priscos separasse. E quibus Ioannes Picus, & Marsilius dicta Procli videntes, qui hoc loco non rectè Platonem, maioresq; interpretatur, asseruerunt secundam illam Mentem, quasi creaturam quandam in tempore conditam priscos sensisse. Nos autem probauimus, & probamus nec Platonicos, qui talia prodiderunt, priscam Philosophiam syncere exposuisse, nec Platonicos illos Latinos Græcos rectè secutos esse, quos si sine iudicio nec vetustate cunctáque Philosophia bene consulta temere sequaris, tam in hoc, quàm in aliis multis haud leuiter occideris. Exposita igitur & decantata Trismegistus trium numinum trináque Deitatis, quæ sola sunt ab æterno, sempiternitate, accedit ad creationem, dicens fœcundum illud Verbum Dei, quod esset perfectissimum, fœcundissimum, opifex, aquas illas quibus superferebatur, amplexum fœcundasse & fecisse vt ex his omnia nascerentur, principio lux cælestis, tum aër, inde plantæ, stirpes, animalia. Ac quod ait lapsum Verbum fœcundum super aquas, est quod ait Moses, Et Spiritus Domini ferebatur super aquas. Ferebatur autem vt opifex, vt operans, maximè cælestes orbes, quos primos eodem Trismegisto teste, ex aquis secreuit, & in his primum Solem. Quòd autem hæc scripserit, locutusq; fuerit Trismegistus, ex eo liquidò nosceт prudentissimus quisque, quòd apud omnes Platonicos, qui post Platonem floruerunt, extant, vt non alium habuerint super his mysteriis præceptorem, quàm Trismegistum. Suidas igitur vbi dicta Trismegisti protulisset, adiecit: καὶ ταῦτα εἰπὼν ηὔξατο λέγων, ὁρκίζω σε οὐρανὲ θεοῦ μεγάλου σοφὸν ἔργον, ὁρκίζω σε φωνὴν πατρὸς, ἣν ἐφθέγξατο πρώτην, ἡνίκα τὸν πάντα κόσμον ἐστηρίξατο. ὁρκίζω σε κατὰ τοῦ μονογενοῦς λόγου, καὶ τοῦ πατρὸς τοῦ περιέχοντος πάντα. ἵλεως ἔσο: Et hæc locutus orauit dicens, Adiuro te cælum Dei magni sapiens opus. Adiuro te vocem Patris, quam protulit ipse primam, cùm omnem mundum stabiliuit. Obtestor te per vnigenitum Verbum, & Patrem, qui continet omnia, esto propitius. Hæc igitur carmina

Ioan 1. *Ioan 1.* *Spiritu sancto cuncta viuificantur.* *Sap 1.* *Act. 2.* *Arrianorum error.* *Tria semper ab æterno.* *Error Pici Mirandulani & Ficini.* *Gene. 1.*

mina, quæ Suidas tribuit Trismegisto, cæteri tribuunt Orpheo. Insuper quæ postremò citauit, quoniam in libris vulgatis non habētur, credendum est eum in aliis eius de Trismegisti legisse: Quẽmadmodum & Lactantius, Augustinus, Cyrillus aduersus Iulianum Imperatorem proferunt, quæ nos in libris eius, qui pauci ex innumerabilibus ad nos peruenerunt, non videmus.

Diuum Augustinum apertè testari Platonicos de tribus personis scripsisse.

CAPVT XVIII.

Lib. 10. cap. 28. & 29.

CÆTERVM etiam diuus Augustinus, in libris de Ciuitate Dei apertè testatur, quod etiam librorum illorum interpretes asseuerant, Porphyrium, quem vocat doctissimum Philosophorum, iuxta Platonicorum sententiam, tria Principia statuere, sed eos more suo loquentes tria Principia dicere, quæ Christiani ad certam regulam loquentes, vnum Principium, tres Personas appellant. Eius hæc verba sunt: Dicit enim, inquit, Deum Patrem, & Deum Filium, quem Græcè appellat paternum Intellectum, vel paternam Mentem, πατρικὸν νοῦν. De Spiritu autem sancto aut nihil, aut non apertè aliquid dicit: quamuis quem alium dicat horum medium, non intelligo. Si enim tertiam, sicut Plotinus vbi de tribus principalibus substantiis disputat, animę naturam etiam iste vellet intelligi, non vtique diceret, Horum mediũ, id est, Patris, & Filij medium. postponit quippe Plotinus animę naturam paterno Intellectui: iste autem cùm dicit medium, non postponit, sed interponit. & nimirum hoc dixit, vt potuit, siue vt voluit, quoniam nos Spiritum sanctũ nec Patris tantùm, nec Filij tantũ, sed vtriusque Spiritum dicimus. Hæc quidẽ Augustinus. Ecce testatur à Platonicis, videlicet Porphyrio, & Plotino claram, apertamq; habitam de Patre ac Filio commemorationem. Filium in primis appellatum, quemadmodum à principio in oraculis Chaldaicis vidimus, paternã mentem, quod sonat paternã Sapientiam. Tertium autem dictum ψυχὴν, Animam: Videlicet Animam mundi, qui dicitur à nostris & ab illis Spiritus sanctus. Hunc etiam Proclus medium amborum vocant. Filium igitur Patris summi, vocatum à Platonicis ait, patriam Mentem, de qua totus primus liber differebat. Quibus fit perspicuum, magnos in nostra Theologia viros, eiusq; suspiciendos antistites, non ignorasse profanæ Philosophiæ primates de Patre, Filio, Spiritu sancto scripsisse. Quæ Philosophi, vt idem ait Augustinus, liberis verbis loquentes, nec in rebus ad intelligendum difficilissimis, offensionem religiosarum aurium pertimescentes, soleant vocare, vel tria Principia, vel tres Deos. Eiusq; loci explanatores afferunt, quod nos quoque fecimus, testimonium Macrobij, de Mente Ideas continente, & Trismegisti dicta de Verbo perfecto.

Vnum principium, tres personæ.

Paterna Mẽs, paterna Sapientia.

De tribus Hypostasibus, ex Apollinis oraculo: & quòd apud priscos, omnia metricè scribebantur: & quòd ab his oraculis mysteria veterum Philosophorum manare potuerunt.

CAPVT XIX.

Oraculum de sancta Triade.

SIT postremo loco, quod sub Christi decessum, Oraculum Apollinis de tribus Numinibus diuinè pronuntiarit. Rogatus de vera religione, cui maximè genus humanum initiandum, cõseruandumq; esset, quaq; vti vera sapientia cunctæ nationes essent decorandæ, & quæ foret omnibus superstes, quod Daniel vaticinatus fuerat, ad hunc modum fertur dixisse:

Μὴ ὄφελες πύματόν με καὶ ὕςατον αὐτὸς ἐρέσθαι,
Δύςηνε περὶ πόλων, περὶ θεσπεσίῃ γενετῆρος.
Ἄμφιτε τηλυγέτοιο πανομφαίῳ βασιλῆος.
Καὶ πνοιῆς, ἣ πάντα πέριξ βοτὴς ἰδὲν εἴχει.
Οὔρεα, γαῖαν, ποταμοὺς, ἅλα, τάρταρον, ἠέρα, πῦρ τε,
Ἥ με καὶ οὐκ ἐθέλοντα, δόμων ἀπὸ τῶνδε διώξει.
Αὐτίκα ἐρημαῖον δὲ λελείψεται οὖδος ἀφήτωρ.

D

Ne me vtinam supremum, infelix ipse sacerdos,
Sciteris de sancto, ac diuino Genitore,
Et sobole chara, rebus magni Induperantis,
Et Flatu, qui mundum astrictum continet omnem,
Montes, tellurem, fluuios, mare, tartara, & ignem.
Aeráque, hinc templis is me discedere ab istis
Cogit, linquetur quo edebam oracula, limen.

Hoc oraculum excerptum cum multis aliis, ab his qui audierunt, traditumq; memoriæ, cuius modi carminibus Sibylla, quæ & ipsa Apollinis oraculo præfuit, multa decantata reperiuntur, philosophis etiam attestantibus, Sibyllas diuinas fuisse, & oraculum illud diuina sæpenumero mysteria aperuisse. Decantabantur autem, autore Plutarcho, ferme cuncta, scribebanturq; à priscis numerosè, Philosophíque prisci ferè omnes, siue de creatione mundi, siue de reliquis Philosophiæ partibus, poëticè, non oratione soluta scripserunt. Quid mirum igitur, si cecinit oraculum de tribus numinibus, quando Plato quoque & Trismegistus, Chaldæi, & Magi, homines scilicet, & minoris quam Dæmones sapientiæ, tam multa de his ipsis prodiderunt? Ab his arbitror oraculis, quibus miranda mysteria Deus aperuit hominibus, manarunt Philosophorum illa de summo Bono, de creatrice Intelligentia, priscorum hominum nonnullis, quemadmodum & Sibyllis, cælitus reuelata non æquè tempestate illa, atque postea cognita. Vt quod viderat Vergilius apud Sibyllam,

De Iside.

Homines minoris sapientiæ quam dæmones.

Eclog. 4.

E

Iam noua progenies cælo dimittitur alto

cecinerat simili modo Sibylla, Græcè,

Καὶ τότ᾽ ἀφ᾽ ἠλίου πέμψει θεὸς βασιλῆα,
Ὃς πᾶσαν γαῖαν παύσει πολέμοιο κακοῖο.
Et,
Αὐτὸν σὸν γίγνωσκε θεόν, θεοῦ υἱὸν ἐόντα.

Tum Deus excelso demittet ab æthere Regem,
Qui bella è tota pellat tellure, nefanda.
Atque tuum cognosce Deum, qui natus ab ipso.

Sibyllini versus non intellecti Paganis.

Hæc qui legebant, quò pertineret nesciebant. Philosophi verò libris suis excepta, quæ quidem nascebantur etiam ab antiquissimis Theologis, ac Prophetis, quando nationes ferè omnes, Prophetis abundare dederat Deus, qui de magno illo in mundum venturo Rege, velut anteambulones, vbique concinerent, speculationibus, egregiísque sermonibus decorarunt.

FINIS.

F

A

Auguſtini Steuchi Eugubini
DE PERENNI PHILOSOPHIA
LIBER TERTIVS.

De tota Diuinitate: & quòd omnes inſtinctu naturæ Deum ſingulariter in omni ætate nominarint: exempláque ex Platone, & Ariſtotele, & Homero, & Demoſthene.

B

CAPVT I.

POST hæc naturalis eſt ordo, vt qui de tribus Numinibus executi ſumus, nunc de Deo, totáque ſimul Diuinitate nobis ſit ſermo. Conuenit enim in tres illos, quicquid de Deo per vniuerſam Theologiã ab omnibus linguis, nationibusq; prædicatur. Primumq; erit de ſingulari Diuinitate myſterium, omnes ferè homines tum animo intento, tum natura duce, ac magiſtra, rapidóque veritatis æſtu, ſemper vnum, ſingularemq; Deum fuiſſe confeſſos. Vt quanquam corruptiſsima inoleuit nominandi, adorandíque plures Deos conſuetudo, propter inſitam tamen, altiſsiméque impreſſam à Natura Dei notionem, & ad eum inclinationem, cum ſeriò loquerentur, & ſe ab impetu Naturæ rapi paterentur, vnum modò Deum prædicarint, appellarint, habuerint in ore, cunctasq; ei veræ Theologiæ laudes attribuerint. Omnesq; quos ſub falſis religionibus, Deorumq; multorum cultricibus ortos conſtat, cùm de creatione rerum, de mirabili cæli, terrarumq; ordine, ſiue magna alia de re loqui cogerentur, nunquam Deos, ſed vt Naturæ ferè inſtinctus, verum Deum appellaſſe, ei prouidentiam, maximam, incommunicabilemq; bonitatem, cunctasq; Diuinitatis laudes tribuentes. Ac quanquam Platonis, Ariſtotelisq; Theologia, C differtur in poſterum examinanda, ad exemplum tamen perſpicuitatemq; dicendorum, præcedat eorum teſtimonium, quo fiat omnium Philoſophorum, vetuſtiſsimorumq; hominum ſingularis & vnius Dei è Natura manifeſta confeſsio. Nam Plato non modo neſcius, & eo quem dixi veritatis æſtu raptus, ſed ſciens & prudens confeſſus eſt, & oſtendit, quid inter Deos, Deumq; maximum ac ſingularem putarent ea ſæcula intereſſe, ſe cùm ſeriò loqueretur, Deum nominaturum: cùm minus ſeriò, plures Deos. In Epiſtola ad Dionyſium, De ſigno, inquit, Epiſtolarum, quas ſtudioſè, & quas minus ſcribam, arbitror te meminiſſe. Verùm cognoſce, animumq; intende. Multi enim ſunt, qui me iubeãt ſcribere, quos non ſit facilè reiicere. τῆς μὲν γὰρ σπουδαίας ἐπιστολῆς θεὸς ἄρχει, θεοὶ δὲ τῆς ἧττον. Nam ſeriæ Epiſtolæ Deus præeſt, Dij autem minus ſeriæ. Hæc igitur erit vniuerſalis admonitio, ac naturalis inſtinctus conſideratio, cunctos ferme mortales ea ratione locutos eſſe, cuius dedit documentum Plato. Et quod etiam Lactantius animaduertit. Cum verò, inquit, ipſos Deorum cultores ſæpe videamus Deum ſummum, & confiteri & prædicare, quam ſibi veniam ſperare poſſint impietatis ſuæ, qui non agnoſcant cultum eius, quem prorſus ignorari ab homine, nefas eſt. Nam & cùm iurant, & cùm optant, & cùm gratias agunt, non Iouem aut multos Deos, ſed Deum nominant: adeò ipſa veritas cogente Natura, etiam ab inuitis pectoribus erumpit. Videre igitur licet, quod Lactantius

Vnus Deus omnibus linguis & nationibus confeſſus.

Non à Dijs, ſed à Deo mũdum fuiſſe cõditum prædicarunt idololatræ.

Præclarus Platonis de vno Deo locus.

Deum ignorari ab homine, nefas.

monuit, vbique Naturam ad hoc homines impulisse, vt Deum Patrem suum recognoscerent, nominarent, appellarent, venerarentur, cumq; meritis præconiis, qualia sacræ litteræ cecinerunt, efferrent, nunc autorem generis humani, fabricatoremq; mundi, nũc prouidentem vniuersis, oculosq; Diuinitatis suæ per omnes terras latè de sublimi sede sua tendentem, cæteras item Diuinas attributiones decantantes, quas indefessè resonat Philosophia cælestis. Quas quidem laudes & Theologiam, partim ex fonte Naturæ, partim illa prisca, cùm solus verusq; Deus colebatur, Theologia, manare compertum. Ad hanc igitur rationem reuocabitur, omissis multis, quæ pòst examinabuntur, hoc autem vt exemplum multorum, quòd Aristoteles, qui videtur cælo, stellisq; Intelligentias diuinas adiungere, venatusq; ex motu cælesti Diuinitatem in libris de prima Philosophia, naturæ quodam impulsu definit Naturam diuinam: φαμὲν δὲ θεὸν, ζῶον ἀΐδιον, ἄριστον: Dicimus Deum animal aut viuens sempiternum, optimum. Ecce Deus optima vita, Deus ille naturalis, verusq;, nulla cælestis, aut quæuis alia Intelligẽtia, quarum nulla optima est, quòd Vnum duntaxat necesse sit esse optimum. Ecce item singularis & vnius Dei nuncupatio, cumq; multos Deos soleant Philosophi, poëtæq; nominare, vnus tamen singularis instinctu Naturæ nominatur: Cuius est solius, naturaliterq; hoc nomen Dei, & qui vt singulariter Deus, sic singulariter sempiternus & singulariter optimus. Apparet enim vel cogitur Aristoteles id ex ipsa locutione sensisse, quia sicut per eminentiam hæc Dei nominatio cadit in verum illum, ac naturalem, haud minus cadere debet reliqua definitio, quòd solus sempiternus, solus optimus. Vt habet singulariter quòd sit Deus, & quòd sit optimus, quod nemo negat, sic quòd singulariter sempiternus. Hæc illa veritas ex intimis pectoribus erumpens. Eundem innuit, & cum Natura duce respexit, cùm negans indiuidua fieri potuisse sempiterna: διὰ τὸ πόῤῥω τῆς ἀρχῆς ἀφίστασθαι τῷ λειπομένῳ συνεπλήρωσε τὸ ὅλον ὁ θεὸς ἐντελεχῆ ποιήσας τὴν γένεσιν: Quia longe distarent à Principio, altera, quę sola superesset ratio, absoluit, repleuitq; Deus Vniuersum, facta generatione perenni. Ecce Deus Naturæ, Deus maximus, ordinum, mundaníque concentus moderator. Certè igitur neque Solis, neque Lunæ, vlliusq; sideris intelligentia: minus etiam illi fabulosi Dij, Minerua, Diana, Mercurius, Apollo. Deus ille, verè Deus, qui ne rerum deficeret ordo, perpetuis generationum successionibus repleuit Vniuersum. Singulariter vnus Deus inducitur, eíque singulariter nomen hoc tribuitur. Naturæ moderator, ordinum cælestium, à quibus dependent terrestres, inuentor prędicatur. Quantum scilicet audimus in Theologia Mosis, si quis altè spectet, prædicari. Aliud exemplum est ex Platone, cùm ei structæ in Sicilia insidiæ fuissent, ex hisq; euasisset: καὶ τούτων δὲ μετὰ θεὸν, Διονυσίῳ χάριν εἰδέναι χρεών: Et pro his, post Deum Dionysio gratias habere par est. Quis is Deus, custos, prospector, liberator hominum, qui singulariter à Platone, sub religionibus superstitiosis, Dianæ, Solisq; cultricibus orto, Deus nominatur? Quid ponderis habet hæc nomenclatio? Naturalis videlicet est, spectans vnicum illum, singularem, eundemq; vniuersalem Deum. Sed his exemplis ex Platone, Aristoteléque quorum posterius declarabitur Theologia, dimissis, ingrediamur hunc campum, flores ex omni vetustate, quæ maximè singularem Deum coluit, & vbique singulariter nominauit, decerpentes. Hoc Theologos, hoc Poëtas etiam superstitiosos, & fictitiorum Deorum laudatores inuenies fecisse. Homerus igitur, qui pater fabularum visus est, poëticosq; illos Deos nunquam non habet in ore, Naturæ tamen instinctu, sæpe Deum vniuersalem, quemadmodum Philosophi, & præsens hæc ætas, cui singularis innotuit Diuinitas, nominauit. E quibus est, quod etiam adducitur à Iustino Philosopho eodem & martyre, quod vbi Phœnix affatur Vlyssem, inducit loquentem:

Aristot. Metaphysic. vt Deum definierit.

Deus singularis.

Deus optimus, ac sempiternus.

Dij fabulosi, & Deus verus.

In epistol.

Poëtæ deum vnum fassi sunt.

Iustin. martyr apologia.

> *Οὐδ᾽ εἴ κέν μοι ὑποσταίη θεὸς αὐτὸς*
> *Γῆρας ἀποξύσας θήσειν νέον ἡβώοντα.*
> *Non mihi si Deus hinc etiam promitteret ipse,*
> *Mutato senio, viridem instaurare iuuentam.*

En Deus singularis, potens auferre senectam, restaurare iuuentam. Iustinusq; ipse inquit: διὰ τῆς ἀντονομασίας τὸν ὄντως θεὸν σημαίνων: Significans per Antonomasiam, verum Deũ. Hoc scilicet perpetuum est in omni natura, instinctúque humano, quoties Deum nominant, designatur verus, vnicus Deus, & cuius est verè Diuinitas, qui verè, singulariterq; Deus nuncupatur. Non est is Homeri Deus ex his vllus, quos bellaces inducit, humanisq; affectibus deturpat. Est Deus magnus vniuersitatis, dictus simpliciter Deus, quia solus

Deus verus, vnicus Deus.

Dij bellaces Homerici.

A solus vetus semper Deus. Homerus item hunc ipsum innuit cùm dixit:

Αἰεὶ τὸν ὅμοιον ἄγει θεὸς, ὡς τὸν ὅμοιον.
Semper agit similem Deus ad similem, associatq́;.

Quis is Deus, nisi magnus, vetus, præpotens, naturalis, & naturaliter occurrens ori, offerens sese menti, dans sese obuiam vbique nobis, cogens vt eum cogitemus, sentiamus, loquamur, nominemus, eique potestatem vniuersalem tribuamus? Superius Homerus, quòd possit abradere senium, reparare iuuentam: nũc quòd agat similes ad similes. Quo decreto Dei impij scelestíque cum impiis, & conquinatis spiritibus associabuntur. De supremo Deo, cuncta prospiciente, moderante cum primis res humanas, hoc dictum ab Homero. Quod & Plato in eo qui inscribitur Lysis, declarauit afferens hoc carmẽ: ἀλλὰ τὸν θεὸν αὐτόν φασι ποιεῖν τοὺς φίλους αὐτοὺς ἄγοντα παρ' ἀλλήλους: Sed Deum ipsum asserunt amicos facere adducentem eos ad inuicem. Ille igitur facit amicos ad amicos accedere, suáque hac lege, sibi pios, & iustos, gratos, amicosq́; associabit, qui passim sparsit in humana pectora, vt Plutarchus inquit, charitatem. Eundem singulariter nominauit Deum, quod etiam affertur à Plutarcho: οὐχ ὅγε ἄνευ θεοῦ τόδε μαίνεται: Haud sine Deo is insanit. Eundem quoque confessus est omnipotentem, largitoremq́; bonorum, cùm in quartodecimo Odysseæ:

Similem ducit Deus ad similem.

Dialogo de Amicitia.

Θεὸς δὲ τὸ μὲν δώσει, τὸ δ' ἐάσει,
Ὅττι κεν ᾧ θυμῷ ἐθέλει, δύναται γὰρ ἅπαντα.
B *Largitur Deus hæc: ast altera linquit.*
Quicquid mente sedet, cunctorum nanque potens est.

Indicauit, significauitq́; hunc ipsum Demosthenes, etiam superstitiosorũ Deorum cultor, sed actus impetu Naturæ, cùm dixit, Conandum esse, vt omnia bona cum bona spe consectemur: φέρειν δὲ ἃ ἂν ὁ θεὸς διδῷ, γενναίως: Ferre autem quæ Deus dederit, generosè & fortiter. Is etsi Dianæ Palladisq́; cum Atheniensibus venerator esset, luce tamen Naturæ, vniuersalem magnumq́; Deum vidit, singulariterq́; appellauit.

Epistolis περὶ ὁμονοίας.

Quòd simili ratione locuti sunt, & quidem diuinius poetæ, qui Homero successerunt, de singulari Deo & his quæ verè de eo prædicantur.

CAPVT II.

EADEM ratione locuti sunt veteres celebresq́; poetæ. E quibus Pindarus propter pulchritudinem, ordinemq́; rerum cælestium, & omnium rerum bonarum inuentionem appellat θεὸν ἀριστοτέχναν, Deum, optimum, solertissimumq́; opificem. Quod adducit admiratúrque sæpe sæpius Plutarchus. Hic & quòd opifex mũdi sit, & omnia iuxta Theologiam Mosis fecerit optima, & quòd sit vnus, singularis, ostenditur.

Deus, solertissimus opifex Pindaro dictus.

C Crede mihi, quo sunt homines rerũ exordio propiores, hoc meliores, & singularis optimíque Dei colentiores. Idololatria fuit error posteriorum sæculorum, contráque impetum Naturæ. Similiter locutus est Æschylus, quod adducitur etiam à Platone: θεὸς αἰτίαν φύει βροτοῖς, ὅταν κακῶσαι δῶμα παμπήδην θέλῃ. Nimirum, Deus causam creat, cùm domum funditus labefactare decreuit. Ecce Deus is Æschylo, Deus Mosis, Deus Prophetarum, apud quos prædicat se creare malum, videlicet quod Æschylus, euertere, labefactare domos impiorum, quod toties in libris Regum refertur fecisse, & facit quotidie, etiã Prophetis non denuntiantibus. Vides eum fatentem, singularem illum iuxta superiores Regem moderatorémque humanarum rerum, vltorem impiorum, quorum domos euersurus, causam ipse reperiat, nos autem vnde veniat, nesciamus. Callimachus autem, vt est etiam apud Plutarchum, sic locutus est: εἰ θεὸν οἶσθα, ἴσθι ὅτι καὶ δαίμονι ῥέξαι πᾶν, δυνατόν: Si Deum nosti, noris quòd diuinitati sunt omnia possibilia. Quid diuinius hoc testimonio? Est hic eadem singularis Dei nuncupatio, est vniuersalis potestatis attributio, sacrarum litterarum Theologia, quòd non sit abbreuiata manus Domini, quòd sit omnipotens: sic pectoris humani naturalis confessio, sicut cælestis oraculi reuelatio, conspirante vtraque Theologia, & ea quæ de cælo, & quæ de natura manauit. Simonides autem non modò singularem Deum nominauit, sed item de sapientia bonitatéque eius singulari, & incõmunicabili, altissimè philosophatur. Testimonium sapientiæ adducitur ab Aristotele,

Idololatria naturam corrupit.

Æschylus de Deo.

Callimachus de Deo.

Simonides de Deo.

Lib. 3. cap. 2. bonitatis à Platone. Quo nomine suspicitur ab vtroque. Aristoteles in libro de prima Philosophia, Sola, inquit, sapientia quæritur causa sui. Quocirca iure non humana possessio dicatur. Multis enim modis serua est humana natura, ὥστε κατὰ σιμωνίδην, θεὸς ἂν μόνος, τοῦτο ἔχοι τὸ γέρας: Quapropter iuxta Simonidem, solus Deus habet hanc dignitatem. Quanta est, quàm profunda Theologia Simonidis, quòd solus Deus sit sapiens? Eadem causa per excellentiam dicitur in sacris litteris, Sapientia, per quam fundata est terra. Et Pindarus enim dicebat optimum artificem. Hæc sapientia Dei. Testimoniũ autem summæ, & incommunicabilis bonitatis, apud Platonem in Protagora, quod prior Chilon: ὅτι γενέσθαι μὲν ἄνδρα ἀγαθὸν χαλεπὸν ἀληθῶς, οἷόν τε μέντοι ἐπί γε χρόνον τινά. γενόμενον δὲ διαμένειν ἐν ταύτῃ ἕξει, καὶ εἶναι ἄνδρα ἀγαθὸν, ἀδύνατον καὶ οὐκ ἀνθρώπειον, ἀλλὰ θεὸς ἂν τοῦτο ἔχοι τὸ γέρας: Bonum quidem virum fieri verè difficile esse: licet tamen ad aliquod tempus esse. Sed cùm fueris, in hoc habitu permanere, virúmque bonum esse, impossibile, & non humanum: sed Deus hoc habeat decus. Nónne sapientia Simonidis hæc, naturali bonitate profusa, ea est, quam Seruator homines erudiuit dicẽs, Nemo bonus nisi solus Deus? Hic igitur Simonides, etsi Græcus erat, multísque ante coruscans Euangelium natus annis, deduxit eum Natura tamen ad inclytæ Theologiæ confessionem. Necdum enim eousque peruaserat superstitio vt bonitatem superioris ætatis, scientiámque illam Dei à primis hominibus venientem, obfuscarit. Quódque mirabilius est, hanc sapientiam vel à Simonide natam, vel antiquiorem putat Plato: ἢ ἀπὸ σιμωνίδου ἀρξαμένη, ἢ καὶ ἔτι παλαιοτέρα: vel à Simonide cœpisse, vel etiam vetustiorem esse. Hic est ille Simonides, qui non solum summam sapientiam, Deo, bonitatémque supremam adiudicauit, sed etiam dixit eum inscrutabilem. De quo, Marco Tullio autore, cùm quæsisset Hiero tyrannus, quid aut qualis sit Deus, deliberandi causa sibi vnum diem postulauit: cùm idem ex eo postridie quæreret, biduum petiuit. cùm sæpius duplicaret numerũ dierum, admiransq; Hiero quæreret, cur ita faceret, Quia quanto, inquit, diutius considero, tanto mihi videtur res obscurior. Vnum igitur singularémque spectabat, maximum, vniuersalem, naturalemq́; inscrutabilem, innominabilem, vt Mercurius dixit, non fabulosos illos, aut vllam cæli Intelligentiam. Ad hanc Theologiam, atque ad has laudes, Diuinitatísque semper impulit homines Natura confessionem. Is ante oculos obuersabatur, sese tum mirandis operibus suis exhibens animis, tum quibusdam primæ Theologiæ scintillis superstitibus, quibus mentes hominum excitabantur, multitudine fabulosos illos, nupérque declaros colente Deos. Audi igitur mirabiliora canentem Sophoclem, & cum sacris oraculis mirificè cõgruentẽ in appellatione singularis Diuinitatis, & prædicatione operum diuinorũ superstitionumq; detestatione. Is autore Cyrillo aduersus Iulianum Imperatorẽ, hæc scripsit:

1 de natura Deor.

Solus Deus semper bonus.

Natura semper homines impulit ad cognitionem & confessionem vnius Dei.

Sophocles de Deo.

Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐστὶ θεὸς,
Ὃς οὐρανὸν τέτευχε, καὶ γαῖαν μακράν.
Πόντου τε χάροπον οἶδμα, καὶ ἀνέμων βίας.
Θνητοὶ δὲ πολλοὶ, καρδίᾳ πλανώμενοι,
Ἱδρυσάμεθα πημάτων παραψυχὴν
Θεῶν ἀγάλματα ἐκ λίθων τε καὶ ξύλων,
Ἢ χρυσοτεύκτων, ἢ ἐλεφαντίνων
Θυσίας τε τούτων, καὶ κενὰς πανηγύρεις
Τεύχοντες. οὕτως εὐσεβεῖν νομίζομεν.
Vnus verò duntaxat, vnus est Deus,
Qui polum creauit, & latum solum.
Pontique lætos fluctus, ventorumq́; impetus.
Mortales autem multi, animo vagi,
Ereximus erroris & cladis, animi
Deorum simulachra, è lapidibus, materiéque
Siue constructa auro, vel ebore.
His sacrificia, festosq́; celebramus dies.
Sic pietatem retinere credimus.

Hæc reddidi, non moratus nunc numerum, temporáque syllabarum. Ex his clarescit magis, eandem, vnámque semper fuisse religionem, clariorem primis sæculis, mediis obscuriorem, hominum erroribus inquinatam, nouissimis clarissimam, quam nulla deinceps corrumpat superstitio. Agnoscebant igitur illi suorum temporum, ac fatebantur errores, ad

Ares, ad genitorem suum redeunte Natura, & quos superstitiones delirare cogebant, ad veritatem machinis suis reuocante. Quid posteri Philosophi dicent, cùm maiores, à quibus per successionem, vitam, mores, opes, sermonem, litteras, iure hæreditario acceperunt, videát piè confitentes vnum, singularem, eundemque iuxta Theologiam Mosis, Vniuersi conditorem? Omnia igitur sæcula hunc cognouerunt, meritis laudibus extulerunt. Modò Vnitatem, & inæstimabilem Bonitatem, Sapientiamque, interdum Omnipotentiam ei tribuentes, nunc Conditorem Vniuersi cum Mose, nunc Inscrutabilem asserentes. Eundem quoque singulariter nominant Euripides, etiam sub his religionibus ortus, quæ vanos illos, ineptosque Deos colerent, eiusque misericordem naturam indulgentemque fatetur. Asseritúque etiam à Plutarcho:

Cogūtur philosophi recentes veterum philosophorū sẽtẽtiæ subscribere.

Varia Deo nomina tributa.

Euripid. de Deo.

Μέλλει τὸ θεῖον, ἔστι δὲ τοιοῦτον φύσει.
Cunctatur Diuinitas, talisque est ingenio.

Hæc de clementia, misericordiáque diuina dicuntur, cuius Propheta simili ratione dixit esse plenam terram. Quo vocatur in sacris litteris μακρόθυμος, nostri dicunt longanimis sed melius, sero irascens, differens vlcisci. Ideo subdit quidam apud Plutarchum, minime dicere aduersus malos, ῥᾴθυμον εἶναι τὸν θεὸν, segnem esse Deum. Corrigitur autem à Plutarcho. Hic igitur Euripides, nullum è fabulosis illis Diis, quos illa sæcula colerent, sed vnum præpotentem vniuersalem, semper animis occurrentem spectauit Deum. Multo autem diuinius Phocylides, è priscis illis ante Platonem poëtis (fuit enim autore

Psal. 32.

De sera vindicta numinis.

Phocylides de Deo.

B Suida æqualis Theognidi) de singulari Deo scripsit, vt penè Prophetarum quis videatur extitisse. Fuit tamen Milesius, his temporibus ortus, quibus Deorum multitudo ab ignaris adorabatur, superstitionibúsque vanis scatebat Græcia. At is multa tamen diuinitus scripsit. E quibus sunt illa, quæ locutus est in his quæ vocantur παραινέσεις:

Præcepta Phocylidis parænetica.

Εἷς θεός ἐστι σοφὸς δυνατός γ' ἅμα καὶ πολύολβος:
Est vnus, sapiensque potens Deus, atque beatus.

Hinc non mirum superiora cecinisse Sophoclem de singulari Deo. Putat autem Suidas, qui autor est, verè Phocylidem scripsisse versus illos, vitæque degendæ præcepta, quæ hodie circumferuntur, inscripta, vt ipse inquit κεφάλαια, ex versibus Sibyllinis fuisse decepta, εἰσὶ δὲ ἐκ τῶν σιβυλλιακῶν κεκλεμμένα. Facile igitur potuit Phocylides de singulari Deo, sapientia, potentia, beatitudinéque eius, laudes has vel sub falsis religionibus ortas edidisse: quippe qui cum reliquis poëtis, hæc apud Sibyllas legeret. Videbis igitur in versibus Sibyllinis similia. E quibus:

Εἷς θεὸς, ὃς μόνος ἐστὶν, ὑπερμεγέθης, ἀγένητος.
Ἀλλὰ θεὸς, μόνος, εἷς, πανυπέρτατος.
Vnus solusque est Deus, maximus, ingenitusque.
At Deus est vnus, cunctis altissimus idem.

Lactant. lib. 1. cap. 6.

Ex his carminibus, quemadmodum suspicatur Suidas sumpsisse Phocylidem de summo, singulari, sapientéque Deo loquentem, sic forte sumpserunt Sophocles, & Simonides. Is

C loquens, Aristotele teste, de sapientia eius, quam ab eo solo possideri, vt appatet nunc Sibyllam cecinisse, dicebat. Ille superius cantabat vnum, summum, singularem, qui creauerit cælum, terras, maria. Sibylla verò totidem verbis:

Ibid. Lactant.

Ἀλλὰ θεὸς, μόνος, εἷς, πανυπέρτατος, ὃς πεποίηκεν
Οὐρανὸν, ἠέλιόν τε, καὶ ἀστέρας, ἠδὲ σελήνην,
Καρποφόρον γαῖάν τε, καὶ ὕδατος οἴδματα πόντου.
Sed Deus est vnus, summus, qui sidera fecit,
Cælum, Phœbumque iubar, lunæque nitorem,
Frugiferam & terram, ponti fluctusque tumentes.

Vidisti superius in Sophocle, non eandem modò sententiam, sed eadem prorsus verba, de vnitate Dei, de cæli, latæque terræ, æquoreíque fluctus creatione. Eadem igitur priscorum Philosophorum, quorum tempore, autore Plutarcho, metricè Philosophiá, Theologiam, & historiam solitum erat decantari, fuit de Deo atque Sibyllarum sententia, religio, par Theologia. Nam Thales Milesius, quemadmodú & Sibylla, dixit autore Laërtio, Deum ingenitum. Hoc ergo pro comperto, perspectóque habeamus, tam magis fuisse Diuinitatem suis laudibus decoratam, creationem mundi cunctis vocibus hominum atque Dæmonum, in eam relatam, quàm magis vlterius ad priscas ætates exordiúmque mundi quis aspiciat. Prosequitur Phocylides, qué Plato quoque nominat & admiratur,

Lib. de Iside, & cur oracula versib. edi desierint.

singularem Deum appellans, omnemq́; ei prouidentiá tribuens, & ante omnes res, operasq́; colendum docet: πρῶτα θεὸν τίμα: In primis venerare Deum. Vides eum non dixisse quemadmodum poëta, venerare Deos. Spectabat enim verũ illum, & singularem. Item:

Εἰ σὺ κακῶς δικάσῃς, σὲ θεὸς μετέπειτα δικάσει.
Si malus es iudex, Deus & te iudicat ipse.

Psal. 7. 49. 74. Psal. 95. Psal. 145.

Hæc Theologia est sacrarum litterarum: Deus iudex iustus. Qui iudicas omnem terrá. Viduam & pupillum suspiciet. Item Phocylides:

Ὧν σοι ἔδωκε θεὸς, τούτων χρῄζουσι παράσχες.
Quæ tibi largitus Deus est, des tu quid egens.

His illa Mosaicæ Theologiæ pars asseritur, qua docuit Deum, fructus, holera, bestias, mare, terras, in hominum potestatem tradidisse. Quæ cùm tanta copia, vbertateq́; donauerit, velit item nos eius imitari clementiam, manus egenis aperientes, quemadmodũ bonitatis suæ thesauros aperuit ipse nobis. Eundem fatetur Phocylides, omnibus animátibus arma sua dedisse, volucribus pennas, leonibus robur, tauris cornua, apibus aculeos, verùm pro cunctis his, hominem armasse ratione, valido aduersus omnia propugnaculo:

Armauit Deus animalia singula.

Ὅπλον ἑκάστῳ νεῖμε θεὸς –
Armauit nam cuncta Deus. –

Asserit etiam mirificè cum Mose, hominibus esse spiritum, & imaginem à Deo, quemadmodum videlicet Sibyllæ cecinissent.

Πνεῦμα γάρ ἐστι θεοῦ, χρῆσις θνητοῖσι καὶ εἰκών. Quod est,
Spiritus ipse Dei est mortalibus atque imago.

Et cùm ait omnes æquè mortales esse, Deum autem animis imperare. Non imperat autem mortuis, quemadmodum ipse dixit. Si est Deus Abraham, Isaac, non est Deus eorum, qui non sunt.

Πάντες ἴσοι νέκυες, ψυχῶν δὲ θεὸς βασιλεύσει.

Nominatur igitur Deus vbique singulariter: qualisq́; fuit Phocylidis Philosophia, talem arbitrandum est fuisse omnium eius tempestatis sapientum. Semper igitur Deus vnus cognitus est & prædicatus, quem sic exhibuit animis Natura, quemadmodum sunt animantibus instinctus cuique sui.

Eadem probatio ex priscis Philosophis, de laudibus diuinis, ab eis celebratis, quòd sit vnus Deus, quòd Mens Animatióque Vniuersi, principium, medium, finis, ex Pythagora, & Archyta, Philolao, & Asclepio, Acmone, Mercurio.

CAPVT III.

Philosophi ante Platonẽ.

POST poëtas, similem pietatem tenuisse Philosophos, præsertim vetustiores illos ante Platonem, vnanimi religione summi ac singularis Dei memoriam singulariter celebrantes, ac nominantes, si quis eorum dicta consideret, quæ partim nunc in libris eorum leguntur, partim ab subsequtis Philosophis, qui libros eorum legerunt, referuntur, facilè cognoscet. Ex his sunt Trismegistus, Orpheus, Sibylla, Empedocles, Pythagoras, Melissus, Anaxagoras, Philolaus, Pherecydes, pluresque alij, qui superiorum sæculorum sapientiam, cuius à Deo fuit origo, quam primis hominibus tradidisset, venerantes, de maiestate, singularique eius Diuinitate cunctisque bonis, quæ possidentur ab eo, diuinas laudes, cuiusmodi resonant in sacris litteris, decantauerunt. Ex his primum, quàm mirabilis, quàm diuinus fuit vetustissimus Trismegistus in confessione summæ Diuinitatis? quos hymnos ei decantauit, quibus nominibus appellauit? Cùm in Pœmandro deprecans vt rationale sacrificium suscipiat, sic eum vocat, ἀνεκλάλητε, ἄῤῥητε, σιωπῇ φωνούμενε. Ineffabilis, indicibilis, silentio vocatus. Qui scilicet silendo vocaris, audiens etiam silentes, orationemq́; diuinam exordiens: ἅγιος ὁ θεὸς, οὗ ἡ βουλὴ τελεῖται ἀπὸ τῶν ἰδίων δυνάμεων, ἅγιος ὁ θεὸς, ὃς γνωσθῆναι βούλεται, καὶ γινώσκεται τοῖς ἰδίοις. ἅγιος εἶ ὁ λόγῳ συστησάμενος τὰ ὄντα. ἅγιος εἶ οὗ πᾶσα φύσις εἰκὼν ἔφυ. ἅγιος εἶ ὃν ἡ φύσις οὐκ ἐμόρφωσεν. ἅγιος εἶ ὁ πάσης δυνάμεως ἰσχυρότερος. ἅγιος εἶ ὁ πάσης ὑπεροχῆς μείζων. ἅγιος εἶ ὁ κρείττων τῶν ἐπαίνων: Sanctus Deus, cuius voluntas peragitur à proprijs viribus, & potestate. Sanctus Deus, qui vult cognosci,

Trismegistus summam diuinitatem cõfessus.

A gnosci, & cognoscitur à suis. Sanctus es qui solo verbo cũcta fecisti. Sanctus, cuius omnis natura fuit imago. Sanctus es, quem non formauit natura. Nimirum cuius forma nusquã in natura est. Sanctus es qui superior & fortior es omni potestate. Sanctus es, qui omni magnitudine maior, & excellentia excellentior. Sanctus es, qui es omni laude superior. Sic ille. Agnoscis psalmos, & hymnos diuinos à cunctis, non ab Hebræis solis decantari. Sumus enim omnes filij Dei, omnes ab illo. Eóque spiritus omnis laudat creatorem suũ. Sibylla verò, quam Iustinus Philosophus vocat vetustissimam, eodem ipso autore scripsit (multis omissis, quæ reperies apud alios)

Psalmi & Hymni non à solis Hebræis decantati.

Apolog. pro Christianis I. ad Ant. lib. 1. cap. 6.

Εἷς θεὸς ἐστὶ μόνος καὶ ὑπερμεγέθης, ἀγένητος.
Παντοκράτωρ, ἀόρατος, ὁρώμενος αὐτὸς ἅπαντα.
Αὐτὸς δὲ οὐ βλέπεται θνητῆς ὑπὸ σαρκὸς ἁπάσης.

Vnus Deus solus est supra omnem maiestatem, ingeneratus, omnipotens, inuisibilis, videns ipse omnia, ab omni mortali corpore non visus. Hæc illa cum sacrosanctis Prophetis, & Apostolis vetustissima decantauit. Eodem Iustino autore dixit eadem:

Ὄλβιοι ἄνθρωποι κεῖνοι κατὰ γαῖαν ἔσονται,
Ὅσσοι δὴ στέρξουσι μέγαν θεὸν εὐλογέοντες,
Πρὶν φαγέειν, πιέειν τε, πεποιθότες εὐσεβίῃσι.
Οἳ νηοὺς μὲν ἅπαντας ἀπαρνήσονται ἰδόντες,
Καὶ βωμοὺς, εἰκαῖα λίθων ἀφιδρύματα κωφῶν
Αἵμασιν ἐμψύχων μεμιασμένα, καὶ θυσίαισι
Τετραπόδων, βλέψουσι δὲ ἑνὸς θεοῦ ἐς μέγα κῦδος.
Sunt homines illi verè in tellure beati,
Qui magnum coluere Deum, & cernere prius quam
Ad potumque cibumque adeant pietate decori.
Qui delubra oculis mox auferre videntes
Atque aras, lapides, vita & ratione carentes,
Sanguine pollutos animantum, pecudúmque
Cæsorum, vnius que Dei aspiciunt decus ingens.

B

Ecce igitur omnes cũ sacris litteris, id est, cum veritate pura cõsentiunt. Ecce quo magis vetustiores ætates respicias, tam magis cognitum, prædicatumque Deum singularẽ agnoscas. Cuius clarior scientia, cunctis ambagibus amotis, à filio suo nouissimis sæculis fuit patefacta. Orpheus igitur etiam vetustissimus, ante omnes celebratos in Græcia Philosophos & poëtas, multis carminibus de singulari Deo, non secus atque Prophetarũ quis, mira exprompsit, nemini non suspicienda. Hæcque carmina partim apud Platonicos, partim Theologos nostros, Iustinum, Eusebium, Cyrillum, Clementem Alexandrinum habentur, ne putes non vetustissimi, quemque vocat diuinissimũ Ioannes Philoponus, esse. Is ad filium Musæum de Deo scripsit, quorum nonnulla minores postea desumpserunt:

Quo vetustiores philosophi eò in doctrina puriores.

Orpheus de Deo.

-Μοῦνον δ' εἰσόρα κόσμοιο ἄνακτα
Εἷς δ' ἐστὶ αὐτογενὴς, ἑνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκται,
Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτὸς περινίσσεται, οὐδέ τις αὐτὸν
Εἰσοράᾳ θνητῶν, αὐτὸς δέ γε πάντας ὁρᾶται.
Οὗτος δ' ἐξ ἀγαθοῖο κακὸν θνητοῖσι δίδωσι
Καὶ πόλεμον κρυόεντα, καὶ ἄλγεα δακρυόεντα.
Οὐδέ τις ἐσθ' ἕτερος, χωρὶς μεγάλου βασιλῆος.
Αὐτὸν δ' οὐχ ὁρόω, περὶ γὰρ νέφος ἐστήρικται
Πᾶσιν γὰρ θνητοῖς, θνηταὶ κόραι εἰσὶν ἐν ὄσσοις.
Ἀσθενέες δ' ἰδέειν Δία τὸν πάντων μεδέοντα.
Οὗτος γὰρ χάλκειον ἐς οὐρανὸν ἐστήρικται
Χρυσέῳ ἐν θρόνῳ, γαίης δ' ἐπὶ ποσσὶ βέβηκως
Χεῖρα δὲ δεξιτερὴν ἐπὶ τέρματος ὠκεάνοιο,
Πάντοθεν ἐκτέτακεν, περὶ γὰρ τρέμει οὔρεα μακρὰ,
Καὶ ποταμοὶ, πολιῆς τε βάθος χαροποῖο θαλάσσης.
-Solum Regem aspice mundi.
Vnicus ex se natus, sunt atque omnia ab Vno.
In his ingreditur, nec quisquam respicit illum
Mortalis, verum ipse immensus respicit omnes.

C

Isq; bonis demptis mala dat mortalibus atra,
Et fœuum bellum, & lacrymas, fœuósque dolores.
Nec quisquam est alius, nisi Rex is maximus. illum
Non video: circum est etenim caligine septus.
Non sunt mortales acies mortalibus, atque
Cernere non possunt Regem, qui cuncta gubernat.
Is cœlo erato, robusto & præsidet axe,
Inq; throno sidet aurato, pedibusque per ipsam
Ingreditur terram, oceanique ad vltima, dextram
Porrigit vndique, montes ingentésque tremiscunt,
Fluminaque, & cani fluctus, æquórque profundum.

[*Pythagoras de Deo, ex Cyrillo.*] Primusq; Pythagoras autoribus Theologis Græcis, Plutarcho quoque & Cicerone, fertur velut vnus è Prophetis, dixisse. ὁ μὲν θεὸς εἷς, αὐτὸς δὲ οὐχ ὥς τινες ὑπονοοῦσιν, ἐκτὸς τῆς διακοσμήσεως, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ὅλος ἐν ὅλῳ, τὸν κύκλον πάντας ἐπισκοπῶν γενέας. ἐστὶ κρᾶσις τῶν ὅλων αἰώνων, καὶ φῶς, τῶν αὐτοῦ δυνάμεων καὶ ἔργων, ἀρχὰ πάντων ἐν οὐρανῷ φωστὴρ, καὶ πάντων πατὴρ, νοῦς, καὶ ψύχωσις τῶν ὅλων ἁπάντων κίνασις Quæ sunt, Deus quidem vnus est. Ipse verò non, vt nonnulli suspicantur, extra mundum, sed in ipso est, totus in toto, omnes circunquaque considerans generationes. Est Temperies omnium sæculorum, Opifex, seu Lumen suarum facultatum, & operum. In cælo Lumen, omnium Pater, Mens & Animatio cunctarum rerum & Motus. Hæc dixit Pythagoras, autore Cyrillo aduersus Iulianum Imperatorẽ, etiam Eusebio, multisq; E aliis: Etiam Cicerone, & Plutarcho. Nam quoniam dixit Deum rerum cunctarum Animationem, mentium, animarum Genitorem, hunc Cicero referens eius sentẽtiam, Nam Pythagoras, inquit, qui censuit animum esse per Naturam rerum omnem intentum, & cõmeantem, ex quo nostri animi carperentur, non vidit distractione humanorũ animorum [*Cic. 1. de nat. Deor.*] discerpi, ac dilacerari Deum. Et cùm miseri animi essent, quod plerisque contingeret, tum Dei partem esse miseram, quod fieri nõ potest. Cur autem quicquam ignoraret animus hominis, si esset Deus? Quomodo porrò Deus iste, si nihil esset in mundo? Vides Ciceronem, sub Epicurei persona, omnem hanc sententiam interpretantem, qua Pythagoras dixerat, Deum non extra, sed per omnem mũdum intendi, & commeare. Et quo- [*De°, ψύχωσις dictus à Pythagora.*] niam vocat eum Pythagoras ψύχωσιν, Animationem, hoc Latinus Philosophus interpretans animum, declarat quam ob causam, cum Pythagoras Animationem siue Animum vocasset: quia scilicet inde nostri animi carperentur. Plutarchus item referens placitum Pythagoræ de Anima, quod verbis Græcis superius positis cõtinetur: Pythagoras inquit, & Plato ἄφθαρτον εἶναι τὴν ψυχήν, ἐξιοῦσαν γὰρ εἰς τὴν τοῦ παντὸς ψυχήν, ἀναχωρεῖν πρὸς τὸ ὁμογενές: In- [*Expers corruptionis anima.*] corruptibilem esse Animam. Exeuntem enim, ad animam Vniuersi, vt ad suum genus reuerti. Verè igitur illa superiora sensit, posterisq; reliquit Pythagoras. Primáque Theolo- [*Quæ tradidit prima Theologia.*] gia de Vnitate diuina, tum de Maiestate, mũdum vniuersum complectente, nulla, quam non totus in toto cernat, amplectaturq; parte vacante: exin de prouidentia, quo præsente generationes ordinesq; omnes conciuiant, ipso velut coryphæo, ducéque choreæ, re- F rumq; temperie. Quorum cùm sit ipse moderator, & effector, iure Principium, Opifexq; vocatur, suaq; opera dicuntur, quæ circunspicimus: Luminum cælestium temperator, & ad vitam vniuersi, quacunque diffunditur mundus, luminis donator, imò vero lux ipse sempiterna, cælestis repertor: Genitor, Mens Vniuersitatis, qua viuit sentitq; plenus ordinum venustissimus mundus. Hæc tempestatis illius sacra, veneranda Theologia, nunquã sopita, vel extincta, quam primus homo manifestam vidisset, luce veritatis. Philolaus igi- [*Philolaus, de Deo.*] tur discipulus Pythagoræ, hæres huius sacrosanctæ sapientiæ, autore Philone Iudæo: ὁ ἡγεμὼν καὶ ἄρχων ἁπάντων θεὸς εἷς ἀεὶ ὢν μόνιμος, ἀκίνητος, αὐτὸς αὑτῷ ὅμοιος, ἕτερος τῶν ἄλλων· Princeps & Dux omnium Deus, vnus, semper existens, singularis, immotus, ipse sui similis, alius ab aliis. Quantum hic Diuinitatis? quàm claret nunquam non mundi, generisq; humani patrem, perspectum fuisse, & errante multitudine, Deosq; illos commentitios colente, sapientes aliud sensisse, vanitate vulgaribus concessa, veritatem sibi reseruasse? Quid aliud extat Theologiæ apud Prophetas? Quòd sit vnus, non plures, quòd in sempiternum, quo [*Deus, ille qui est.*] vocant seipsum in libro Mosis ὁ ὤν, Ille qui est, significatus nominis tetragrámi, existen- [*Deus immobilis.*] tis scilicet æterna substantia, vita, luce florentis. Immobilis autem, designat eius incommutabilem naturam, nullam in omni æternitate mutationem, alterationemq; recipientem. Eoq; sui similis semper, quantum cæteris rebus dissimilis, quæ semper variantur: &

tum

A tum fuit tempus cùm non essent, tum deinde creatæ, iugibus huc illuc fluctibus semper deportantur: nihil vsquam stabile, tam variantibus animis, quàm corpora nunquam in eodem habitu perseuerant. Ille autem idem semper, cuius est perfecta beatitudo, sempiterna possessio. Talis erat eius temporis Theologia. Nunquam abfuit à mundo Deus, nunquam se se abdidit, abstrusitq́; ne quis eum agnosceret. Hanc sanctissimam Sapientiam, par est totius tempestatis, & superiorum sæculorum, ad diluuium vsque floruisse, tametsi superstitiones inualescebant vbique, Barbaris cælum sideraq́; colentibus, Græcis homines illustres. Sed, vt dixi, is erat magis multitudinis error, luce veritatis quasi in crepusculo, & aurora apud paucos nitescente. Omnis igitur Pythagoreorum schola, quę ex nobilissimis Italiæ Græcisq́; viris constabat, hæc ipsa de summo ac singulari Deo sentiebat, ac prædicabat. Audi enim Archytam, Pythagoræ cum Philolao discipulũ. (Is autore Iamblicho de secta Pythagoreorum, quorum libri ad manus eorum peruenerunt, nobis temporum iniuria, incogniti) vt altissimè philosophatus sit de Deo: ὅστις ὦν ἀναλῦσαι οἷός τέ ἐστι πάντα τὰ γένεα, ὑπὸ μίαν τε καὶ τὰν αὐτὰν ἀρχὰν, καὶ πάλιν συνθέμεν τε καὶ συναριθμήσασθαι, οὗτος δοκεῖ μοι καὶ σοφώτατος ἦμεν, καὶ παναλαθέστατος. ἔτι δὲ καὶ καλὰν σκοπιὰν εὑρηκέναι, ἀφ' ἇς δυνατὸς ἐσσεῖται τὸν θεὸν κατοψεῖσθαι, καὶ πάντα τὰ ἐν συστοιχίᾳ, καὶ τάξει τᾷ ἐκείνω κεχωρισμένα. καὶ ταύταν ἁματίλατον ὁδὸν ἐκποεισάμενος, τῷ νόῳ, κατ' εὐθεῖαν ὁρμαθῆμεν, καὶ τελευτῶν ... τὰς ἀρχὰς τοῖς πέρασι συνάψαντα, καὶ ἐπιγνόντα ὅτι ὁ θεὸς ἀρχά τε, καὶ τέλος, καὶ μέσον ἐστὶ πάντων, τῶν κατὰ δίκαν τε, καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον περαινομένων. Quicunque, inquit, possit omnia genera rerum, ad vnum, & idem principium resoluere, & rursum componere, & connumerare, is mihi sapientissimus, maximéque veridicus esse videtur. Insuper pulchram speculam reperisse, ex qua possit contemplari Deum, & omnia, quæ in coordinatione, & serie eius separata sunt. Hacq́; regia via aperta menti, rectà pergere, cursumq́; conficere, principia finibus connectens, cognoscensq́; quòd Deus est principium, & finis, & medium omnium, quæ secundum ius rectamq́; rationem peraguntur. Hæc Archytas. Quanta Dij boni Theologia? quàm multiplex sapientia? quæ Philosophia? quæ laudes? quæ cognitio Diuinitatis? Quod sit principium, medium, finis omnium, quòd is sit sapientissimus, in numerum verorum Philosophorum ponendus, qui cuncta reuocet ad creatorem, principiumq́; suum, duabus incedens Philosophando vijs, primam per resolutionem, alteram per compositionem, connumerationémque. Principio respiciens fontem illum, cunctorum bonorum, ab eoq́; deducens visibilium, & inuisibilium molitionem: ab hac origine cælum, terras, mare, solem, lunam, genus hominum, vsque ad minima queque. Altera, rediens à nouissimis hisce ad illum, quasiq́; ascendens in cælum. Vt qui fontibus Nili repertis, per totum flumen vsque ad ostia descendat, cernens omnem hanc vberrimam aquam à fontibus illis nasci, citra originem illam, tantum flumen manare non posse. Aut si spectans ostia, fluménque perenne miratus, nesciens vnde tanta vis aquarum scaturiat, per flumen vsque ad fontes scrutaturus accedat. Eiusmodi philosophando rationem quicunque teneat, Archytas admiratur, sapientissimus ab eo, maximéque veridicus iudicatur. Quia hæc veritas est quòd Deus est principium, finis, medium: sic in medio manantibus omnibus ab eo, sustentatisq́; sicut autor fuit vt nascerẽtur. Hæc pulcherrima philosophandi specula, vnde latè diuina lustrare, fontem rerum prospectare queas. Hoc iter quo ducimur ad origiñe mundi, & innumerabiles ordines, seriesq́; rerum longissimas ab illo fluentes circunspectamus. Hac animus incedens, conficit cursum rectum, regium, cuius est supremus anhelitus, Deum principiũ, medium, finem nosse rerum cunctarum. Nam pulchritudo mundi, vt Marcus Tullius iuxta Philosophiam hanc ait, ordoq́; rerum cælestium, cogit confiteri, esse præstantem aliquam, admirandamq́; hominum generi naturam. Aspicis igitur veram philosophandi viam. Sed Archytas non modo in vniuersum Deum esse principium, medium, finem, verum etiam cõfitetur apertè, hominem sapientiæ capacem fecisse. Ad aliaq́; quæ proferentur in libris de Anima cõcludens sermonem, super humana creatione: τοῦτο δοκεῖ μοι ἦμεν ποθ', ὅπερ καὶ γέγονε, καὶ συνέστα ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὄργανα δὲ, καὶ δυνάμεις εἴληφεν παρὰ τῶ θεῶ. Hoc, inquit, videtur mihi aliquãdo fuisse, quod etiam fuit. Creatus est homo, & instrumenta, atque facultates accepit à Deo. Quid aliud locutus est Moses, vt fuerit olim, quod verè fuisse suspicatur Archytas? Deum manus ad opificiũ hominis admouisse suas, instrumenta corporis calidissimo artificio fecisse, facultates addidisse, quibus intelligentia contineretur, capax omniũ rerũ, sed in primis autoris sui. Cùm igitur candẽ Philosophiam in omni Pythagoreorum schola, quoniam is præ cæteris nobilissimus fuit,

Sapientia semper fuit, quãquam erroribus obscurata.

Schola Pythagoreorum.

Archytas de Deo.

Deus, principium, mediũ, finis.

Duplex via philosophãdi.

2. de natura Deor.

Homo à Deo creatus.

paucique alij æquè docti, viguisse par sit, apparet vtique Mosaicam illam sapientiam, quã non modò conscripsit oraculis diuinis eruditus, sed tradebatur etiam per omnes ætates, fama manante semper in posteros, in Græcia quoque priscis illis sæculis claruisse, singularémque Deum inter tot superstitiones præsertim sapientibus innotuisse: Hãc vltimorum sæculorum Sapientiam cunctos esse confessos, siue natura documenta præbente, siue patrum voce satorem æternum semper resonante. D

Quòd prisci Philosophi super vno, ac singulari Deo, mirabiliter cum sacris litteris consenserunt.

CAPVT IIII.

Asclepius de Deo.

ASCLEPIVS ad Ammonẽ Regẽ, de Deo profundè philosophatus est, cũ singulariter nominans, & ei maiestatis laudes eas cõmemens, quas canunt indefessè litteræ sacræ, quasq; superiores audiuimus decãtasse, vt cõstet vnã eandemq; tempestatis eius fuisse sapientissimam pietatẽ, & piissimam sapientiam, pares laudes diuinas, omnibus animis consonantibus: ἀκάματον μὲν ἐστι πνεῦμα ὁ θεός, ἀεὶ καὶ ὡσαύτως ἔχων ταῖς οἰκείαις ἐπιστήμαις, διηνεκὴς δὲ ταῖς εὐδαιμονίαις, ἐνεργείαις δὲ ταῖς αὐταῖς διὰ παντὸς κεχρημένος, ὕπατος βασιλεὺς τῶν ὅλων ἀγαθὸς ὁ θεός. Nimirum, indefatigabilis, ait, Spiritus est Deus, semper & eodem modo habens sua scientia. Perennis felicitate, operationibus eisdem vtens ad omne tẽpus. Supremus omnium rex, bonus Deus. Principio definit eum Spiritum seu Mentem, tum indefatigabilem, quod Philosophi dicerent, virtutis infinitę, facultatis inexhaustæ, tum sapientiæ, scientiæq; perpetuæ, immutabilis, ad quam nulla fiat vnquã accessio, nulla sit ei diminutio, aut quæ sit quemadmodum nostra varia, nunc hac, nunc illa sententia diuino animo surgẽte: Eadem perinde luce, Sole illo semper nitescente, á que sole corporeo, cuius lumen nemo vidit vnquam, vel largius creuisse, vel solitũ iubar ei caligasse. Æquè sapiens, semper item ęquè beatus. Tria sempiterna possidens, sempiternam potestatẽ, sempiternam sapientiam, & sempiternã beatitudinem Regiam quoque sublimitatẽ, & illem sæpe in sacris litteris prædicatã insuperabilem, nullaq; mente cogitanda bonitatẽ. Multorum igitur vocibus cõcurrentibus, exploratũ nobis erit, Deum, quẽ nouissima colit, vidit, declarauit religio, Natura quoque, & crebra quondam oracula, semper hominibus obtulisse, religione, Natura, cælo, inter se semper congruente. Et quas Prophetæ, diuinitusq; afflati viri laudes edidissẽt, easdẽ multos alios, quos sola Natura, sparsaq; per omnẽ mundum rationes cõmonerent, celebrasse. vt verũ sit quod Deus per prophetam: Viuo ego, dicit Dominus, quia mihi curuabitur omne genu, & omnis lingua confitebitur Domino. Itaque etiam Thales Milesius è priscis illis, tum Deum singulariter appellauit, tũ cum dixit autore Laërtio πρεσβύτατον, antiquissimum & ἀγένητον, ingeneratum: declarans videlicet cur esset antiquissimus. Eundem, autore Cicerone, dixit eam Mentẽ, quæ cuncta ex aquis finxisset, nimirum Sapientiam æternã, solertissimam, omnis pulchri, boniq; repertricem, quæ & Chaos, nempe aquam cum terra, ad ædificium mundi præparauit, & ipsum mundum super extruxit. Duos quoque vetustissimos Philosophos, quos prius memorare debueram, testatur Iustinus Martyr, & Philosophus in Apologetico, de Maiestate diuina vera prodidisse: Testimonia, inquit, πρεσβυτάτων φιλοσόφων, ἄμμωνος καὶ ἑρμοῦ, ἄμμωνος πάγκρυφον θεὸν ὀνομάζοντος, ἑρμοῦ δὲ φανερῶς λέγοντος θεὸν νοῆσαι μὲν ἐστι χαλεπὸν, φράσαι δὲ ἀδύνατον: Vetustissimorum Philosophorum extant, Acmonis, & Mercurij: Acmonis appellantis Deum vndique absconditum, Mercurij autem apertè dicentis Deum cogitare difficile, eloqui verò impossibile. Quàm veneranda vetus Theologia! Quæ Diuinitatis laudes nõ sunt apud priscos illos? nunc creationis, nunc omnipotentiæ, interdum inexhaustæ sapientiæ, nonnunquàm prouidentiæ, interim bonitatis, aliàs quòd sit absconditus, dignus quem silendo veneremur, sobriè de eo loquamur. Is forte est Acmon, ad quem superiora scripsit eiusdem tempestatis Philosophus Asclepius. Quanquàm ille dicitur in libris Mercurij Ammon, is Acmon. Sed mihi eundem fuisse persuadeo. Habes hic quoque testimonium Iustini, de Mercurio Trismegisto, quem Plato proculdubio secutus pronuntiauit & ipse in Timæo: τὸν μὲν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς, εὑρεῖν τε ἔργον καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. Creator & Pater vniuersitatis huius, & inuentu difficilis, E F

In Deo semper æterna potestas, sapientia, beatitudo.

Aduerte pereuntem Theologiam.

Esaye 45.

Thales Milesius Deum dixit antiquissimũ & ingenitum.

Acmon & Mercurius, philosophi vetustissimi.

Ammon & Acmon, idẽ.

Platonis præclare dictum de Deo.

& cũm

A & cùm inueneris, in vulgus efferre, impossibile. Vides admirantem, sequentemq́; priscam Philosophiam Platonem. Vides omnibus sæculis cum hominibus versatam, nunquam caligasse, aufugisséque penitus à terris cælestem lucem, donec à Sole deuecta suo rediret tota. Pherecydes quoque Syrus, qui fuisse dicitur Pythagoræ præceptor, & Deũ singularem, quemadmodum philosophi tempestatis illius omnes, nominauit, & creatorem, optimum dixit. Autor Aristoteles in libris de Philosophia: φερεκύδης καὶ ἕτεροί τινες, τὸ γεννῆσαν πρῶτον ἄριστον τιθέασι. Pherecydes, & alij nonnulli, quod primum genuit siue creauit, optimum statuunt. Item Euclides autore Laërtio, Numen vnum, Naturámque Bonitatis vnam, quæ multis nominibus appelletur, modò Deus, modò Sapientia, interdum Mens, agnouit, prædicauit, nihil aduersum esse bono, cum magnis Philosophis, & nostris contra insaniam Manichæorum consentiens: οὗτος ἓν τὸ ἀγαθὸν ἀπεφαίνετο πολλοῖς ὀνόμασι καλούμενον. ὁτὲ μὲν γὰρ φρόνησιν, ὁτὲ δὲ θεόν, καὶ ἄλλοτε νοῦν καὶ τὰ λοιπά. τὰ δὲ ἀντικείμενα τῷ ἀγαθῷ, ἀνῄρει, μὴ εἶναι φάσκων. Xenophon autem ille, cuius melle dulcior fluxit oratio, eadem atque Plato tempestate, declarat diuinam illam, admirandámque Philosophiam, non vnum Platonem detinuisse in admiratione, sed illius sæculi fuisse firmam de vero Deo sententiam. Is autore Cyrillo, aduersus Iulianũ, sic de Deo philosophatus est: ὁ γοῦν πάντα σείων, καὶ ἀτρεμίζων, ὥσπερ μέγας τις καὶ δυνατὸς φανερὸς, ὁποῖος δὲ τίς μορφὴν, ἀφανὴς, οὔτε μὴν παμφαὴς δοκῶν εἶναι ἥλιος, οὐδὲ οὗτος ἔοικεν ὁρᾶν ἑαυτὸν ἐπιτρέπειν, ἀλλ' ἄν τις ἀναιδῶς αὐτὸν θεάσηται, τὴν ὄψιν ἀφαιρεῖται. Qui igitur, inquit, cuncta commouet, iubétque quiescere, ceu
B magnus quidam & præpotens, manifestus quidem est, sed qua forma sit, obscurus est. Neque verò etiam qui suspicitur lucidissimus Sol, apparet seipsum ab vllo aspici sinere, sed si temere quis eum contueatur, visione multatur. Quo potuit clariore Diuinitas exemplo designari? quid ea dignius prædicari? quòd sit Sol, quòd appareat, luceat vbique cunctis sæculis, nationibúsque semper manifestus, sed non ita tamen, vt eum se quisquam gloriari possit vidisse, penitúsque oculos in naturam eius defixisse. Caligabit, qui voluerit eum videre quis sit. Deum enim nemo vidit vnquam, dicunt nostræ litteræ. Et, Nemo me videbit, & viuet in æternum. Similia dixerunt illi ab ipsa natura, suppetente luce. Eóque Trismegistus cùm aliàs Deum ineffabilem innominabilémque dixisset, docuit eum ex operibus clarere nobis. Et Mosi ostendit posteriora, non faciem. Obscurus igitur & clarus: operibus clarus, obscurus natura, quam nemo vidit vnquam. Et multi videre volentes, propiúsque oculos admouentes, cæci redierunt. Hoc exemplum, collatióque Solis, & Dei, cùm etiam extet apud Platonem, fit verisimile, fuisse temporis eius Philosophiam, Deum quidem nullo alio nomine sapientibus nuncupantibus, sed Soli similem arbitrantibus, qui partim sit omnibus nationibus clarissimus, partim tanta caligine septus, vt ab exordio mundi nemo potuerit eum cognoscere. Quid verò Cleanthes Stoicus de summo, ac singulari Deo antequam Filius eius concessisset in terras, perhibuit? de quo Simplicius super Epictetum: εὔχεται δὲ οὗτος ἐν τοῖς ἰαμβείοις τούτοις, ἄγεσθαι ὑπὸ θεοῦ, καὶ τῆς ἀπ' αὐτοῦ διὰ πάντων ἐν τάξει φοιτώσης αἰτίας, ποιητικῆς τε, καὶ κι-
C νητικῆς, ἣν πεπρωμένην, καὶ εἱμαρμένην ἐκάλει. ἐπαγγελλόμενος ἀόκνως καὶ ἑκὼν ἕψεσθαι. ἂν γὰρ ἀντιτείνω φησί μόνον ὅτι κακὸς ἔσομαι, καὶ οἰμώζων, καὶ στένων ἀκολουθήσω. ἀνάγκη γὰρ ἀκολουθεῖν τὸ ἀσθενέστερον, τῷ ἰσχυροτέρῳ, καὶ τὸ αἰτιατὸν αἰτίῳ. Quæ sunt, Precatur, inquit is, in Iambis istis, agi à Deo, & à Causa eius quæ per omnia ordinatè tendit, operans, & mouens, quam Fatum vocat & Decretum, promittens intrepidè libentérque se secuturum. Neque enim, inquit, resisto. Nam alioqui malus sim, & gemens ac lugens sequar. Necesse enim est sequi, quod debilius est, fortiorem, & causatum causam. Hæc ab his dicebantur, quorum terras etsi vana superstitio, veterísque ignara Dei, occupasset, aderat tamen primæua lux, quam maiestatis æternæ iubar in sensibus humanis accendisset, qua sæpe tetræ sæculorum tenebræ discussæ sunt.

Phereeydes Syrus de Deo.

14. Metaph. c. 4.

Euclides de Deo.

Xenophon de Deo.

1. Ioan 4.

Deus ex operibus claret.

Exod. 33.

Dei cum Sole comparatio.

Cleanthes de Deo.

Quòd appellata sit in veteri Theologia Natura diuina, prima excellentissimáque Vnitas: & quòd omnia ex ea dixerint esse nata, ex Empedocle & Parmenide & Zenone, & Aristotele, Melisso, Damascio: & quòd hanc Vnitatem vocarint immobile Principium.

CAPVT V.

Omnes deum ritus, violenti.

Dei Vnius elogia.

Empedocles de Deo.

SEMPER humanum genus vnum Deum cognouisse, & prædicasse, in hanc animos inclinationem perenniter pependisse, vtque vera pietas naturalis est, sic superstitiones, & omnes à veri Dei cultu deuios ritus violentos fuisse, non his modò claret, sed alijs etiam longè perspectioribus. Priscos appellasse Deum, perfectissimam, primam, præcipuam, & in omni vnitate tenentem principatum Vnitatem, Primum & vnitissimum simplicissimumque, Vnum, quod Græcè per articulū Emphaseos τὸ ἓν, id est, ipsam Vnitatem, & ab ea cuncta produxisse, idque profundissimum apud eos mysterium fuisse constat. In hac autem probatione primum ac præcipuum est testimonium Empedoclis, penes quem antiqua Philosophia resedit. Fuit enim discipulus ac successor Pythagoræ. Eum autem potissimū audire operæpretium est, quòd perperā Aristoteles mentē eius interpretetur, modò amicitiā ac discordiam, modò materiā asserēt eum cū nomine Vnitatis appellasse. Quid igitur per vnitatē antiquus Philosophus intellexerit, abunde docent eius carmina, è quibus hæc potissimū in libro de Mundo, quæ etiā ab Aristotele in prima Philosophia, & in compendio de Mundo proferuntur: ἐκ τοῦ ἑνός

D

Πάνθ' ὅσ' ἔην, ὅσα τ' ἐστί, ὅσα τ' ἔσται ὀπίσω
Δένδρα τε βεβλάστηκε, καὶ ἀνέρες, ἠδὲ γυναῖκες,
Θῆρές τ' οἰωνοί τ', καὶ ὑδατοθρέμμονες ἰχθῦς,
Καί τε θεοὶ δολιχαίωνες, τιμῇσι φέριστοι.

Ab ipso vno, inquit,

Quæ fuerint, quæ sint, quæ post ventura sequentur,
Et plantæ viuere, mares & fœmina quæque,
Atque feræ, volucresque, habitantésque æquora pisces,
Longæuique Dei, quorum est veneranda potestas.

E

Ab vnitate visibilia & inuisibilia profecta.

Quam igitur Vnitatem solitus esset celebrare Empedocles, à qua dicat visibilia, & inuisibilia profecta, natáque præsentia, præterita, & futura, quicquid mari, terráque nascitur, feras, aues, pisces, demum & Deos ipsos facilè constat. Audierat enim à superioribus, omníque priscorū Philosophia, Deum vocatum Vnitatē & totam incipientem à Dijs, id est Angelis, creationem, in vnum eum altissimū fuisse relatam. Ac quasi hoc loco est alter Moses Empedocles. Quicquid enim Moses à Deo creatū prædicauit, Empedocles prædicauit creatū ab Vnitate. Adiecit Empedocles etiam Deos, quos omisit Moses. Quasique ingressus est Empedocles, sicut & Dauid: Domine Deus meus magnificatus es vehemēter, confessionem & decorem induisti, amictus lumine sicut vestimentū: Extendens cælum tanquam cœnaculū, qui tegis aquis superiora. Et quæ sequuntur de rerum creatione, ob quā dicit Deū ostendi gloriosum, omnipotentem, magnificum. Siquidem, & idem ipse Dauid in tota quam refert creatione, adnumerat Angelos, quos Deos appellat Empedocles. Qui facit, inquit, Angelos spiritus, & ministros suos ignem vrentem. Quod ergo Dauid Deum dicit fecisse, id Empedocles fecisse dicit Vnitatem. Hanc sententiam videtur etiam Plato in Timæo secutus, cùm Deos factos à creatore mundi, dissolubiles autem natura, indissolubiles diuina voluntate confitetur. Deus igitur autore & assertore Empedocle, non solū est Vnus, sed ipsa princeps, & præstantissima Vnitas, rerum omniū est creatrix, etiam ipsorum Deorum. Quos si creauit, ipsa quidem æterna, hi non æterni. Tum si creati, vtique nec cum vnius Diuinitate substātialiter coniuncti. Postremò quod maximè considerandum est, si primum, præcipuúmque nomen naturæ diuinæ est Vnitas, & si in omni vnitate, hæc illa est Vnitas, quæ per excellentiam dicitur Vnitas, necesse est Deum naturaliter esse Vnum, magis quàm omnem rem, quæ vna est, natura simplicissimum, vt nunquam sit maior rei secum coniunctio. Illud item magnopere considerandum, vt ex Empedocle cæterorum dicta intelligantur, quòd tametsi multos Deos appellent, eósque ab vno dixerunt esse progenitos, sensisse quidem eos esse, & appellari Deos, sicut & sacra doctrina vocat, sed eos tamē à summo Deo condidisse. Deum igitur verum, *Vnitatem*, Deos autem tanquam germina, & propagines eius dixerunt, idémque asserit in Timæo Plato, & Aristoteles in libro de Mundo, & vbique in sua poësi demonstrant Homerus. Constat igitur Empedoclem non tam afflatu quodam diuino, hæc de Vnitate protulisse, quā quòd à maioribus ea suis acceperat, præcipuè Mercurio, patre & fonte omniū Græciæ veterum Theologorū. Is non vno in loco vocalissimè Vnitatē diuinā decantauit, celebréque est dictum eius apud Platonicos, ἡ μονὰς ῥίζα τῶν ἁπάντων: Omniū rerum radix & principiū Vnitas. Eiusdē quoque est, ὁ δὲ θεὸς εἷς, ὁ δὲ εἷς, ὀνόματος οὐ προσδέεται.

Psal. 103.

Psal. 113. Hebr. 1.

F

Angeli creati ab vnitate.

Vnitas, per excellentiam.

Angeli, tanquam germina & propagines.

Omnium rerum principium, vnitas.

Deus,

A Deus, inquit, vnus est: qui verò Vnus est, nomine non indiget. Ecce Mercurius confitetur, Vnum alterius nominis non indigere, cuius proprium sit nomen, quem alio nomine nefas sit appellari. Aristoteles igitur veterũ illorum sæpe ineptè irrisor, quasi Parmenidem irridet, quod ipsum Vnum vel Vnitatem Deum diceret, in primo de Philosophia libro: παρμενίδης οὐδὲν ἐσαφήνισεν, οὐδὲ τῆς φύσεως τούτων, οὐδ' ἑτέρας ἔοικε θιγεῖν, ἀλλ' εἰς ὅλον οὐρανὸν ἀποβλέψας, τὸ ἓν εἶναι φησί, τὸν θεόν: Parmenides, inquit, nihil clarum proposuit, neque harum rerum videtur vsquam attigisse naturam, sed in omne cælum suspiciens, ipsum vnũ dicit esse Deum. En testimonium Parmenidis confirmat Theologiam Empedoclis, vt nulla obscuritas relinquatur, quin sit apud vtrunque Deus ipsa Vnitas. Quodq; longè mirabilius est, idem Aristoteles quasi ex altissimo somno expergefactus, aut eum pœniteret eum occultatæ ab se veritatis, profert hæc ipsa carmina Empedoclis, in libro de Mundo, asserens excita voce eum de Deo fuisse locutum, & commendans. Omnia, inquit, quæ vel terra vel aëre, vel aqua generantur, ire Deo vendicantur, qui totum continet & regit mundum. A quo, vt ait physicus Empedocles,

Quæ sunt, quæ fuerunt, quæ post ventura sequentur
Et plantæ virentes, virique, & fæmina quæque
Atque feræ, & volucres, habitantesque æquora pisces,
Longæuique Dei.

Hæc Aristoteles in libro de Mundo, dicens Empedoclẽ de Deo prædicasse. in libris autem de Philosophia, de Vno. Sic clara veritas est, vt ne possit etiam

B ab ipso, qui conatus est, obscurari. Extat etiam in libris Aristotelis de Philosophia, antiquiorem Zenonem irrefragabili argumento comprobasse, Deum necessariò esse vnum, vt nisi sit vnus, ne Deus quidem esse possit. Cum autem omnium optimum, inquit, ac potentissimũ esse Deum, vinceret, eundem etiam esse vnum oportere demonstrabat. Nam si duo vel plures fuissent, optimum ac præstantissimum eum amplius esse non posse. Singulum enim quemque eorum, quia similes inter se omnes essent, fore optimum. Idem esse Deum, diuinámque potentiam constare asserens, quòd vbique & in omnibus teneat principatum. Quapropter eadẽ fieri ratione, vt ne esset Deus, qua neque optimus esset. Quòd si & plures, & alij aliis potentiores ac meliores essent, ne Deos quidem esse. Nunquam enim posse vinci ac superari Deum. Etenim æqualia neque maiora, neque minora inter se esse. Quocirca si conuincitur, & Deum esse, & eundem esse optimum, vnum necessario eum esse. Neque enim posset omnia quæ vellet, neque posset vnus, multis existentibus. Hæc Zeno. Sic & Parmenides, & Empedocles, & Aristoteles, Deo necessariã Vnitatem attribuerunt. Fuitq; id vetustissimæ Philosophiæ sacramentum. Nam & in dogmatis Chaldæorum inter alias proprietates Dei est nomen Vnitatis. Quod in oraculis Magorum visum est. Et Sibylla eiusdem Theologiæ vates:

Ἀλλὰ θεὸς μόνος, εἷς παντυπέρτατος
Εἷς θεὸς ὃς μόνος ἐστὶν ὑπερμεγέθης, ἀγένητος.
At Deus vnus, solusque & celsissimus ipse,
C *Est Deus, vnus solus, maximus, ingenitusque.*

Cum quibus carminibus est adiuncta ratio Zenonis, ideò Deum esse vnum, quia sit celsissimus, maximus, summus. Summum autem nisi vnum esse non potest. Non enim esset summus, si pares haberet, aut multos, aut alterum. Eadem sententia Pythagoras ex Mercurio, ἡ μονὰς ῥίζα πάντων Vnitas radix omnium, fons, & origo scilicet. Diuinéque Damascius Platonicus de Vnitate, τὸ ἓν ὥσπερ ἥλιος πόρρωθεν ἀμυδρῶς πως ὁρᾶται, ἐγγὺς δὲ ἀμυδρότερον, ἔπειτα καὶ τῶν ἄλλων ἀφαιρεῖ τὴν ἀντίληψιν. Vnitas, inquit, tanquam Sol, procul obscurè, quasi videtur. Si propius accesseris, obscurius, demum cæterarum rerum tollit apprehensionem. Verè igitur est lux incomprehensibilis, inaccessibilis. Et profundè Soli comparatur, in quem quo magis intucaris, eo magis cæcutias, & caliges, oculósque stupentes reportes. Idem Damascius de eadem Vnitate, considerata eius excellentia, τὸ ἓν τετιμήσθω σιγῇ: Vnitas, ait, honoretur silentio. Sic est sanctum silentium apud Dionysium, quo temeritate exclusa, Deus adorandus, & colendus est, sobriè de eo loquendum. Item Damascius, τὸ ἓν πάμφορον: Vnitas omnia producit. Ferax omnium rerum Vnitas. Sed alia in sequentibus libris differenda reueruntur.

Qui vnus est, nomine non eget.

1. Physic. ca 3.

Coactus est Aristot. fateri vnum Deum.

Deus necessario vnus, & nisi sit vnus, ne quidem esse Deus potest. Zeno.

Vide Lactant. lib. 1. cap. 3. & lib. 2. cap. 5.

Vnitas Dei, Chaldæorum opinione.

Summum, nõ nisi vnũ esse potest.

Damascius de vnitate.

Eadem probatio ex his quæ senserunt Parmenides, & Melissus, Empedocles, & Plato.

D

Capvt VI.

1. Physic. ca. 3.

TESTATVR quoque Aristoteles Parmenidem & Melissum, vnum & immobile decreuisse Principium. In quo testimonio hoc inclusum est, eos ipsum Vnum vocasse Deum, & id dixisse omnium rerum Principium. Nam Parmenides ipsum Vnum dixit esse Deum: Melissus ergo eodem Philosopho attestante, sentit quod Parmenides. Quare constat etiam istud omniũ rerum singulare Principiũ, eos nuncupasse Deum. Quoniam igitur sentit Melissus de vno Principio, quod & Parmenides: Parmenides autem vocat Deum vnitatem: palam fit vnam esse vtriusque Philosophiam. Considerare autem operæpretium est, quod aiunt, hoc Principium esse immobile. Docebit enim te Aristoteles ipse causam, qui quos insectatur secutus, sententiam in octauo naturalis Philosophiæ principiorum libro, pronunciat, affirmatq́; hoc ipsum mouens non motum. Antiquiores autem μίαν ἀρχὴν καὶ ἀκίνητον, Vnum & immobile Principium asserebant. Vt autem hoc immobile Principium est Deus apud Aristotelem, sic eundem esse necesse est, quem Parmenides & Melissus prædicabant. Empedocles autem & Parmenides, autore Aristotele, appellabant Deum nomine Vnitatis: ergo idem est apud eos τὸ ἕν, καὶ ἡ μία ἀρχὴ, ipsa Vnitas, & Vnum Principium. Rursum cùm & Empedocles ipsam Vnitatem affirmet omnium rerum creatricem, colligitur etiam id ipsum dixisse Parmenidem ac Melissum. Quo loco non æquanimiter interpretatur eorum Theologiam Aristoteles. Quos, cùm de rebus diuinis loquerentur, asserit de Principiis rerum naturalium fuisse locutos, vt dicerent Vnum esse ipse Ens. At quis adeo delirasset? Non videbant illi tot species, tot formas? Oculisne & auribus, cæterisq́; sensibus carebant, vt omne quod esset, vnum esse dicerent? Eodem autem autore discimus Theologiam esse vetustam, quòd Vnitas sit omnium rerum autor: ἔοικε παλαιὰ εἶναι αὕτη ἡ δόξα, ὅτι τὸ ἓν ἀρχὴ. Videtur, ait, antiqua opinio, Vnitatem esse Principium. Si igitur Principiũ & Deus sunt idem, & Vnitas ac Principium idem, necessariò Vnitas illa apud veteres, est Deus. Omnes enim confitentur Deum esse Principium. Deus ergo est Vnitas. Et hanc ait Veterem esse Theologiam Aristoteles. Refer igitur animũ ad ea quę superius de antiqua sapientia idem prædicabat, cuius quasdam asserebat quasi *naufragas reliquias ad posteros peruenisse.* Hæ sunt pretiosæ reliquiæ. Videbis ergo etiam apud Philonẽ Platonicum veteris Philosophiæ conscium, sæpe Deum appellari τὸ ἕν, ipsum Vnum. Aspice dicta eius in libro de Mundo. Nam ad alia cùm de oculis animi loqueretur, eorum dixit mirabilem videndi facultatem: ἄνωθεν ἀπὸ πολλῶν τῶν, τὸ ἓν καὶ πόθον τηλαυγῶς ἱμέρῳ πτερωθέντα: Qui cupiditate videndi ipsum Vnum perspicuè & clarè explicati, non solum ad supremum æthera tendunt, sed inferioris omnis mundi regionibus relictis, ad ipsum ingenitum applicant. Hæc Philo. Nulla superest igitur dubitatio, quin ipsum Vnum, aut ipsa summa Vnitas, sit Deus apud antiquos: vt Sophocles, Phocylides eadem tempestate decantabant, & Xenophanes eiusdem tẽpestatis Philosophus, apertè confessus est, autore Marco Tullio in Academicis. Xenophanes, inquit, paulò etiam quàm Anaxagoras antiquior, Vnum esse omnia, neque id esse mutabile, & id esse Deum, neque natum vnquam, & sempiternum, & conglobata figura. Desciscit quidem à vero Xenophanes vt ego corrigam, tribuens Deo figuram. sed incorrupta veritas non omnium fuit gentium.

E

F

Vnum & immobile principium.

Vnitas, & Vnum principium.

Parmenides & Melissus non fuerunt ab Aristotele ita reprehendendi.

Vnitas principium.

Deus, τὸ ἕν, Vnũ Philoni.

Priscam Philosophiã, Deum appellasse ipsum esse: consensusq́; eius cum Theologia vera.

Capvt VII.

Theologia & Religio sæculorum omniũ.

ALIVD mirabile veteris Theologiæ sacramentum, vt fiat exploratum, horum *sęculorum* Theologiam, & Religionem, fuisse omnium sæculorum Religionem, naturalémque Deo scientiam, quam à Natura *sentimus* animis nostris offerri, pectoribúsque clàm inspirari. Vetus Theologia vocat Deum celsissimam, pretiosissimam, primámque Vnitatem: clamat item eandem Vnitatem omnium rerum Principium. Audi mirabiliora. Dico eandem rem

ab eis

A ab eis fuisse nuncupatam τὸ ὄν, τὸ ἄπειρον, ipsum Ens, ipsam Infinitatem: Vt qui vocabatur ipsa Vnitas, idem dictus sit, ipsum Esse, & Infinitum. Et quoniam superius nomen Diuinitatis apparuit esse ipsum Vnum, & hoc loco probamus eandem Diuinitatẽ apud eos duo alia nomina habuisse, Ens & Infinitum. Principio sciendum est, antiqua Theologiam, & quæ cum Theologia finitima est, Poësin, ab hominibus Barbaris ad Græcos peruenisse. Ratio autem qua peruenit, duplex fuit. Prior, quòd homines prisci, primi terrarum coloni, ab vna stirpe orti, in quo copiosissima viguit rerum diuinarum magnarúmque scientia, eam cum aliis multis secum in omnes terras detulerunt. Ex quo fama quædam à veterum illorum successoribus per omnes latissimè manauit, semper, quo antiquior, longinquiórque à primis, hoc deterior, & quasi decoloratior. Secunda fuit ratio, cùm post multa sæcula, quos sciendi cupiditas tenuisset, terris suis relictis, ad exteras nationes, & vbi nomen sapientiæ celebrius ferretur, accedebant. Illique aut audiebant ab eis res antiquas, penes eos incorruptiores, aut in libris eorum introspiciebant. Tertia postea ratio accessit, non per famam antiquam, & successionem, sed lumen Naturæ fuit, quæ cum prioribus rationibus coniuncta, deduxit quosdam ad naturalem quandam, verissimámque Dei scientiam. Igitur qua ratione nomen illud cælestissimum, quod putamus apud omnes gentes olim nuncupationem Dei fuisse, Iehouah, quod designat ipsum Esse, eadem videtur nominis eius significatio ad omnes gentes peruenisse. Erat quoque in arcanis diuinarum litterarum, quas ipsas, aut earum sensus, apparet Homerum & Hesiodũ ac plures alios non ignorasse, verissima Dei appellatio, tralata atque expressa in sermone Græco, ὁ ὤν, Ille qui est. hinc euenit vt ea res celeberrima, vulgatissimáque circumferretur apud Græcos. Huc primum pertinet, quòd Plato in Timæo aggrediens exordium mundi, hanc rerum diuisionem præmittit: Aliud esse τὸ ὄν, Ipsum quod est, aliud τὸ γινόμενον, Id quod fit. Et quoniam sub Secundo omnia corporea, & sensibilia intelliguntur, necessariò sub Primo sunt ab oculis separata. Quod quoniam idem cum Ente, & Vno statuebant, apparet ipsum Esse, vnum apud eos tantum, idq; ipsum Deum fuisse nuncupatum. Primúmque adscisco eos, qui floruerunt ante Platonẽ, quorúmque est Philosophiam Plato secutus. Vocarunt antiqui Deum, τὸ ὄν, Ipsum esse, id quod solum, ac principaliter existat, quod nunquam non fuerit, nunquam esse cessauerit. Cætera enim aliquando fuerunt, aliquando non fuerunt. Vt ergo diuinitas cum articulo dicebatur τὸ ἕν, ipsa Vnitas, & τὸ ἀγαθόν, ipsa Bonitas: sic per excellentiã dicta est τὸ ὄν, Ipsum esse, id quod in omni re, & esse, teneat principatum. Quoniámque datur Deo ipsum esse principaliter, videtur designari, eam esse solam essentiam, solumq; esse, vt cætera præ illa non existant. Prisci igitur dixerunt ipsum Vnũ, esse Deum, Vnum vocarunt ipsum Ens: igitur perinde Ens designabat eis Deum, atque ipsum Vnum. Nam primo suæ diuinæ Philosophiæ Aristoteles de Melisso dicit, ἐξ ἀνάγκης ἓν οἴεται εἶναι τὸ ὄν. Necessario putat vnum esse ipsum Ens. Quòd si Vnum est Deus, vt Parmenides & Empedocles canebant, certè etiam est ipsum Ens. Et quoniam ipsum Ens dicebant immobile, Aristotele sæpe teste, immobilitas autem dabatur Vnitati ab illis, primo Principio ab Aristotele, certè hac ratione claret, esse Deum ipsum Ens. Hæc igitur omnia sunt nomina Naturæ diuinæ, τὸ ἕν, τὸ ὄν, τὸ ἀκίνητον, Vnitas, Ipsum esse, ipsa Immobilitas. Ac supra primo cætera fundantur, eique secundum, ac tertium assignantur. Vbi intellexeris, de quo dicatur ipsum Vnum, facilè de quo reliqua dicantur percipies. Tribus testimoniis constat Naturam diuinam esse & dici ipsum Ens, ipsumq; subsistere: testimonio veteris Theologiæ, testimonio Platonis, qui quasi eius est interpres, postremò Philosophiæ cælestis, magistræ ac ducis cæterorum, Etenim cùm nomen sacrũ Iehouah, sit quasi tertia persona verbi substantiui futuri, conuerso Iod in Vau, יהוה יהיה idq; fuerit antiquissimum Dei nomen tralatum ad Græcos ὁ ὤν, Qui est (Nam τὸ ὄν, & ὁ ὤν, genere tantum differunt) Proinde Platonis illa diuisio, in quo est ipsum Ens, & id quod fit, innuit rem creantem & creatam. Qui cùm secutus sit in hac diuisione maiores (reperit enim ea apud Empedoclem, Parmenidem, Melissum, Heraclitum) procul dubio & ipse cum Ente associauit Vnitatem, indicans illud id τὸ ὄν, non aliam quàm vnius singularis, ac summi Dei esse Naturam. Quòd si Ideas, aut mundum Idealem, appellauit ipsum Vnum, nulla controuersia est. Nam interprete Philone, idem est mundus Idealis, siue Archetypus, atque ipsum Dei Verbum, & Filius Dei. Declaránsque Plato quid de Vno, aut Ente dicerent, quod esset ἀκίνητον, immobile, apertè fatetur ipsum Ens, atque

Deus, ipsum Ens, & ipsa infinitas.

Theologiæ finitima poësis.

Prima Theologia purior.

Res antiquæ incorruptiores.

Lumen naturæ cognitionem Dei docuit.

Iehouah, quid.

Aliud τὸ ὄν, aliud τὸ γινόμενον.

1. Metaph.

Vnitas immobilis.

Vnus, ens dictus tribus testimoniis.

Mũdus Idealis, ipsum Dei Verbum.

B

C

τὸ ἕν, id est, Vnitatem, & Vniformitatem, esse Deum. Dicit enim ipsum Ens, esse semper idem, perpetuò constans, semper eandem habens naturam, contrà, quàm res sensibiles, quæ semper fiant, semper moueantur, semper aut crescant, aut dilabantur in deterius. Verúmque est tam ex parte animorum, quàm corporum, poteràtque dubitari quid Plato per id, quod est τὸ ὄν, intelligeret, nisi & superiores Theologos testes, & ipsam cælestem Philosophiam haberemus, cum qua nihil discrepat Plato, nisi quòd apud eum est genus variatum, vt qui erat ὁ ὤν in scripturis sacris, dictus ab eo sit τὸ ὄν. Quæ variatio iure quidem, duabus de causis facta est, tum quòd neutrum genus non est apud Hebræos, tum quia videtur esse plenius, dicere Deum Ipsum esse, vt totam existendi plenitudinem nomen complectatur, quàm τὸν ὄντα, id est, existentem. Plus enim significāt ipsarum nomina naturarum, quàm deriuata ab illis. Vt qui dicitur vita, non vitalis: salus, non salutaris. & de malis scelera potius, quàm sceleratr & portentum magis, ac portentosum. Declarant autem profundius hoc mysterium Plato, ac Plutarchus, Iustinus item Martyr, idem & Philosophus, cur sit Deus Id quod est, aut Ipse qui est. Iure autem per præsens Qui est, dicitur, quoniam apud ipsum, neque præsens, neque præteritum, neque futurum, sed ipsa sola æterna præsentia. Vocatus est Ille qui est, quo tollitur error, & exploditur falsa cogitatio, qua crederet homo in Deo præteritum vel futurum. Intelligimúsque in eo solam esse præsentiam. Consule etiam Plutarchum, quem etsi reieci in posterum, nunc paucis veterem Theologiam reddat clariorem. Viderat idem in templo Apollinis Delphici ad alia miranda, quæ prudentibus possent esse grata, scriptum, εἶ, Vox Græce designat Tu es. Cuius cùm cæteri variam rationem reddidissent, omnem eam recusaunt, eámque approbaunt potissimum, quòd his, qui illuc tanquam ad Deum accederent, offerebat ipse Deus hoc dictum, γνῶθι σεαυτόν, Agnosce teipsum. Resalutantes autem mortales solerent dicere, legendo εἶ, Tu es, tanquam vera, ac germana Dei appellatione. Nos enim cum vero Esse nihil communicamus, sed omnis mortalis natura, in medio generationis & corruptionis existens, simulachrum quoddam atque vmbram cassam, vixq; apparentem, sui ipsius ostentat. In quam si cogitationem coneris defigere, tanquam aqua defluens & manibus compressa diffugit, deferens etiam quæ manu teneretur. Similique ratione semper affectionibus variantibus, perditur omnis rerum certitudo, & fallitur cogitatio, dum aliud fit, aliud corrumpitur factum, nullam rem stantem, veréque manentem valens apprendere. Neque enim, sicut inquit Heraclitus, bis eundem fluuium tranicies, neque mortalem substantiam bis eandem licebit apprendere, Postea Plutarchus addit: τὸ δὲ ὄντως ὂν ἐστὶ τὸ ἀΐδιον, καὶ ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον, ᾧ χρόνος οὐδὲ εἰς μεταβολὴν ἐπάγει. Verum, inquit, Ens est æternum, ingeneratum, incorruptibile, cui nullam tempus affert mutationem. Nam tempus, inquit, cum quasi vas sit generationis, & corruptionis, partes eius priores, ac posteriores ostendunt ipsum non esse. Nam id esse dicere, quod nondum esse non habet, aut cessaunt existere, summa est deceptio. Rursum ne pium quidem, dicere eum vel fuisse, vel futurum esse, qui solum nunc sit. Nam hæ inclinationes quædam sunt, & mutationes, ac varietates eius, quæ in ipso esse non possit insistere. Sed de Deo dicendum est semper, ipsum Est, idq; non temporariè, sed æternè, immutabiliter, intemporeè, indeclinanter, cuius nihil sit prius, atque posterius, neque recentius. Sed quòd vnus existens, ipso nunc repleat sempiternitatem. Iure autem est verum Ens, in quo non olim, non futurum, neque principium, neque finis insit. Sicq; necesse est, eum venerari ac salutare dicendo, Salue qui es, Benedictus sis qui es. Hæc ferè grauissimus scriptor Plutarchus. Vt autem nulla superesse possit dubitatio, quin Vnitas, atque Ens sint idem, & hæc sint nomina Naturæ diuinæ, præbet locupletissimum testimonium idem Plutarchus. Quippe cùm diceret hæc, quæ nunc proposuimus, de salutatione Dei verissima, postea adiecit: ἢ καὶ νὴ Δία, ὥς ἔνιοι τῶν παλαιῶν, εἶ ἕν. Aut per Iouem, inquit, sicut priscorum nonnulli, Es Vnum. Neque enim, inquit, Diuinitas est plura, sicut quilibet ex nobis, qui ex innumerabilibus affectuum varietatibus constamus, quasi quædam turba, atque cōcio: ἀλλὰ ἓν δεῖ εἶναι τὸ ὂν ὥσπερ ὂν τὸ ἕν: sed vnum necesse est esse ipsum Ens, sicut Ens ipsum Vnum. Igitur ipsam Vnitatem, atque syncetitatem necesse est inesse ei, qui semper est incorruptibilis, & vndequaque purus. Hæc ratio & testimonium Plutarchi, nullam relinquit latebram obscuritatis, & nemini potest esse dubium, apud priscos cognitam, & prædicatam Diuinitatem veram, quam nunc totus mundus vnam, veréque existentem veneratur, ac confitetur. Salomon quoque in sua

Quod in sacris literis ὁ ὤν, Platoni est τὸ ὄν, & cur.

Plus significant primitiua nomina quàm deriuata.

Lib. de εἶ, ascripto pro foribus templi Apollinis.

γνῶθι σεαυτόν, scriptum literis aureis in eodem tēplo.

Omnia nata pereunt.

Entis attributa.

Deus est, & quidem æternè.

Diuinitas est vna.

D

E

F

A in sua sapientia, reprehendens vanos homines, ignaros Dei, qui cum ex aspectu rerum nosse recusassent, καὶ ἐκ τῶν ὁρωμένων ἀγαθῶν οὐκ ἴσχυσαν τὸν ὄντα γνῶναι. Non poterant scire eum qui est. Dionysiusq; Filium Dei vocat τὸ ὄν. Hoc Hebraicè est, Iehouah.

Quòd Deus in veteri Theologia appellatus sit ipsum Vniuersum.

CAPVT VIII.

Deus, τὸ πᾶν, & ἕν.

PROSEQVENS dico Diuinitatem, id est, illum ipsum, qui apud priscos diceretur ipsum Vnum, ipsumq; Ens, appellatum quoque magno quodam, altissimóque mysterio τὸ πᾶν, ipsum Vniuersum. Quod non obscuris, fictitiisq; testimoniis comprobabo. Aristoteles in primo de principiis Philosophiæ libro, prodit veteres illos dixisse ἓν εἶναι τὸ πᾶν: Vnum esse Vniuersum. Si probamus igitur & hoc, & aliis multis eadē eos de Vniuerso prædicasse, atque Ente & Vno, claret vtique Vniuersum, fuisse eis ipsum Deum. Vnitas est Dei, Vnitatem dicimt Vniuersitatem. Deum ergo dixerunt Vniuersitatem. Dixerunt ergo de Vniuerso quæcunque de Vno. Immobile Vnum & omnium Principium dicebant. Ante rē autem Aristotele, iidem prodiderunt τὸ πᾶν ἀκίνητον, Vniuersum immobile. Et quod est euidentius, idem Aristoteles primæ B maioris Philosophiæ libro: εἰσὶ δέ τινες οἳ περὶ τοῦ παντὸς, ὡς ἂν μιᾶς οὔσης φύσεως ἀπεφήναντο: Sunt qui de Vniuerso tanquam vna Natura pronuntiarunt. Ecce vnam Naturam dicunt Vniuersum. Vnitas autem Naturæ, dabatur concorditer Deo à cunctis. Eandem sententiam repetit in libro de Principiis. Sed omnium super hac re nobilissimum est testimonium Plutarchi, qui veteris sapientiæ omnium sui temporis fuit prudentissimus. Etenim hæc placita de Vnitate, & Existentia, Vniuersitate, ab antiquis profecta, ad Empedoclem, Melissum, Parmenidem, aliosq; cōplures deuenerunt. declarat igitur Empedocles quid crediderit esse ipsum Vniuersum, cuius Plutarchus citans in placitis Philosophorum de Mundo, & Vniuerso sententiam, hæc ad verbum: Ἐμπεδοκλῆς δὲ κόσμον μὲν ἕνα, οὐ μέντοι τὸ πᾶν εἶναι τὸν κόσμον, ἀλλ' ὀλίγον τι τοῦ παντὸς μέρος. Empedocles autem, inquit, Mundum quidem vnum dicit, non tamen ipsum Vniuersum esse Mundum, sed exiguam quandam partem Vniuersi. Ex quibus verbis & aliud esse Mundum constat, quàm Vniuersum: & magnum item mysterium considerationisq; plenissimum aperitur. Primum fatetur Mundum esse vnum. Quòd si Mundus est vnus, certè nihil est extra Mundum. Nam si quid esset extra, esset aut alius Mundus, aut pars aliqua Mundi. Si autem est vacuum infinitum extra Mundum, quomodo Mundus erit, pars vacui, cùm vacuum nihil sit, Mundus ipsa substantia? Necesse igitur est, eum qui verbis expressis asserit vnum Mundum, nihil enim aliud corporeum constituere. Cùm verò dicat tantum interesse inter Vniuersum, ac Mundum, quantum inter immensum quiddam ac breuem particulam, pa-C làm fit hoc Vniuersum, aliquid à Mundo diuersum, eum sensisse. Nam si res vlla esset corporea præter Mundum, iam vnus Mundus non esset. Ergo superiorum Philosophorum vestigia sequutus Empedocles, ipsum Vniuersum dicebat Deum, cuius quasi particula esset iste Mundus. Est autem Theologia Empedoclis, Deum esse Vnum, esse Immobile, esse ipsum Ens. Ergo de Deo dicit, quod Aristoteles testatur, Vniuersum esse vnum: vt sint duo interpretes Theologiæ Empedoclis, Aristoteles & Plutarchus. Homo igitur paruus Mundus, quoniam in eo sint omnia breuitate, quæ magnitudine quadam in hoc mundo corporeo, ac visibili. Simili ergo ratione Deus est Maximus Mundus, quia possidet infinita magnitudine cuncta, quæ paucitate homo. Paulo amplius, ac latius ipse visibilis Mundus. Vt autem mos inoleuit, vt homo appellaretur paruus Mundus, paruusq; Deus: sic Deus est maximus, infinitusq; Deus, & Maximus quidam Mundus: tanto nomine Mundi dignior, quanto non est vsquam rerum perfectio, comprehensióque maior: in quo veri sint, inexplicabilesq; thesauri, omnes infinitæ, innumerabilesq; diuitiæ, tanto plures, ac maiores, quàm in hoc Mundo, quantum nequeat neque cogitatione neque sermone comprendi. Habetq; non solum omnia quæ Mundus iste, Deus, sed tum ea ipsa perfectissimo modo, tum infinities plura, thesauris suis immensis latentia. Iure igitur solus Deus appellatur τὸ πᾶν, ipsa Vniuersitas. Non enim Mundus iste est vera Vniuersitas, cùm desint ei plura: solo Deo comprenduntur omnia quæ sunt, quæq; esse

Vnus Deus à cunctis confessus.

Lib. 1. cap. 5.

Mundus non vniuersum, sed pars vniuersi.

Quid differant, vniuersum & mundus.

Theologia Empedoclis.

Vniuersum & vnum, idem.

Homo, paruus mundus.

Deus, maximus mūdus.

Deus perfectissimus.

Mundus, non est vniuersitas.

possint, idque beatissimo, excellentissimóque modo. Mundus autem noster, huius Vniuersi quasi particula. Nulla igitur est vox mortalis resonare potis excedentem omnia Maiestatem. Cúmque nihil sit Vniuerso maius, hæc erit aptissima Naturæ diuinæ nuncupatio. Habet fontes & origines omnium rerum: quicquid hic est inops, mancum, debile, caducum, fragile, est in eo opulentissimum, perfectissimum. Apud nos, est vita, est sensus, est tempus. In illo Vniuerso, pro tempore æternitas, pro fragili, debilique vita nobilissima, potentissimáque vita, pro breui particula sapientiæ, ac sensus, ipse thesaurus, fónsque sapientiæ, consilij prudentiæ. Illa maxima, longe, latéque manus, & omnes amplectens causas causa. Igitur omnia quæ sunt in hoc Mundo, sunt etiam in illo, plura quoque, & hæc & illa incredibiliter nostris meliora. Deum autem nefas est intercipere cum isto Mundo, extra quem, sicut fuit, antequam eum condidisset, sic non est cum eo, nunc commiscendus, nec est in numerum rerum mundanarum referendus. Deus est extra Mundum, omniũ penes se causas, omnes origines tenens, solus verus, ac maximus, opulentissimusque Mundus, plusque inter magnitudinẽ eius, atque istius nostri distat Mundi, quàm inter microcosmũ, ipsumque magnũ, sensibilemque Mundum. Quo fit vt iste Mundus sit quasi breuissima quædam particula, respectum eius mirabilibus modis, nobisque incomprehensibilibus ab eo generatus, vel factus. Hocque, recitans veteris Theologiæ placita, sentiebat Empedocles, acceptum, vt arbitror, ab Ægyptiis, qui τὸν πρῶτον θεὸν τῷ παντὶ τὸν αὐτὸν νομίζουσι ὡς ἀφανῆ, καὶ κεκρυμμένον: primum Deum, eundem cum Vniuerso opinantur, vt obscurum, & abditum, autore Plutarcho in eo, qui est de Iside, & Osiride. E

In Deo omnia perfectissima.

Deum in antiqua Theologia appellatum ipsam Infinitatem.

CAPVT IX.

EXPONENDVM aliud altissimum sacramentum, quo melius etiam antedicta intelligentur. Eandem enim causam fuisse constat, vt nomen Infinitatis, antiquis significauerit ipsam Diuinitatem, & quòd imaginem Dei dicerent hunc Mundum. Quibus impenetrabile pelagus mysteriorum, vastáque Theologia subest. Erit igitur certissimus testis Aristoteles, ad quem antiquæ Sapientiæ quædam quasi ab remotissimo colle spirantes odores peruenerunt. Nostrum autem est ostendere, quæ magnus vir operi non apta suo dissimulauit, efferre in lucem. Pono autem ea, ex quibus intelligas, quid illis esset Infinitum. Non enim materia prima. Nam quem Vnum, quem Ens appellabant, hunc etiam ipsam Infinitatem, ipsúmque immensitatem. Aristoteles ergo primo suæ Philosophiæ maioris hæc ait: ὁ δὲ Μέλισσός φησιν εἶναι τὸ ἓν ἄπειρον, Melissus, inquit affirmat, ipsam Vnitatem, esse ipsam Immensitatem. Deinde alio loco Μέλισσος τὸ ὂν ἄπειρον εἶναι φησί: Melissus affirmat ipsum Ens infinitum. Si igitur constat, vt negari nequeat, eos dixisse Naturam diuinam Vnitatem, ipsúmque esse, eandem autem rem F vocat Melissus infinitum, certè palàm est, eandem eis fuisse Immensitatem, qui erat Vnitas, ipsúmque Esse. Est autem testis Melissus pro cunctis temporis sui Philosophus, sed & pro omni antiquitate. Descendit enim ab altioribus principiis hæc Sapientia. Qui fieri autem potest, vt materiam vocarint Infinitatem, cùm materia sit principium multiplicitatis, infinitum autem dicebant Vnitatem? Cæterum longè clarissimum est ac nobilissimum testimonium apud eundem Aristotelem alio loco. Nam cùm de Infinito dissereret, ait, καὶ πάντες ὡς ἀρχήν τινα τιθέασι τῶν ὄντων: Et omnes, inquit, antiqui, decernunt quasi quoddam rerum principium ipsum Infinitum. Paulò autem pòst longè clarius: περιέχειν ἅπαντα καὶ κυβερνᾶν ὥς φασιν ὅσοι μὴ ποιοῦσι παρὰ τὸ ἄπειρον, ἄλλας αἰτίας, οἷον νοῦν, ἢ φιλίαν, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ θεῖον, ἀθάνατον, καὶ ἀνώλεθρον, ὥσπερ φασὶν ὁ Ἀναξίμανδρος καὶ οἱ πλεῖστοι, τῶν φυσιολόγων. Infiniti, inquit, nullum est principium. Haberet enim terminum. Ingenerabile quoque est, & incorruptibile, vtpote principium. Siquidem quod genitum est, necesse est habere finem. finis autem ad corruptionem spectat. Ideo quemadmodum diximus, principium eius est nullum, sed ipsum omnium cernitur esse *principiũ*, & omnia complecti, ac regere, sicut dicunt, qui faciunt præter infinitum alias causas, vt Mentem vel amicitiam. Háncque esse diuinitatem veram, immortalem, & incorruptibilem, quod fertur dixisse Anaximander, pluresque è naturalibus Philosophis. Ecce Aristoteles, expresse confitetur,

Apud Arist. quædam particulæ veteris sapientiæ.

1 Physic. 3.

Materia non est principiũ infinitatis, sed multiplicitatis.

Lege 3. physi. cap. 2. & seq.

A confitetur, veteres dixisse, omnia complecti & regere ipsum Infinitum. In libro autem de Mundo, omnia regere & continere Deum fatebatur. Idem ergo, eo interprete, est Infinitum ac Deus. Denique nullus relinquitur dubitationi locus, cùm ait hoc esse ipsam incorruptibilem Diuinitatem. Triáque de infinito dicit maiores statuisse, quæ soli Deo conueniunt. Esse Principium, esse Incorruptibile & Immortale, omnia continere ac regere. Testemq; vnum vocat antiquorum Anaximandrum, in quorum numero necesse est etiam fuisse Melissum, Empedoclem, qui mundum dicebat esse particulam Vniuersitatis & Infinitatis. Necesse est fuisse Melissum, qui pronuntiauit Vnum, & Infinitum idem esse. Necesse item est fuisse Anaxagoram, quem Aristoteles ait de Infinito dixisse, Stabilire, ac firmare seipsum, ipsumq; in seipso existere: quique declarauit causam, ipsam νοῦν, Mentem. Quæ de solo Deo dici iure merito possunt. Apparet autem eos hanc Infinitatem, non corporeæ magnitudini dedisse, sed Diuinitati. Siquidem Aristoteles naturalissimis rationibus colligit, Infinitatem esse ipsam Diuinitatem: idq; ait creditum & assertum ab antiquis. Nec verò melius quisquam naturam Infinitatis, atque ipse, declaret. Dicit enim eam necessariò carere principio, & fine, & esse omnium rerum principium. Quæso, quid ex his Aristotelis verbis sequatur agnosce. Sequitur enim, solam Infinitatem, id est, solum Deum, carere principio & fine, natura. Sequitur eundem necessariò esse Deum, atque Infinitum. Sequitur item ab eo omnia proficisci, & gubernari, cúmque omnia continere. Id est, tria sequuntur Deum, vt omnium generator, & autor, B & principium, & constitutor, vt omnia contineat, complectatúrque, vt Græca vox ostendit, postremò vt gubernet, alat, foueat, sustineátque. Hæc verò illius afflatu dicta, in quo viuimus, ac mouemur animis, & sentimus. Atque Aristoteles referens eorum placita, semper addit, Videtur, Probabile est, vt sibi idem atque patribus videri & placere, præ se ferat. Non sunt autem dissimilia, quæ & ab eo, & ab antiquis de Infinito dicuntur, his quæ Plato dicit de omnium Rege, circa quem omnia dicebat existere, quod regere, & continere designat. Infinitatem autem illam corpoream veteres ne somniauere quidem. Aristotelésque colligit isto loco eum qui principio, & fine careat, esse necessariò infinitum. Deus caret principio, & fine: infinitus est igitur. Itaque siue prudens siue imprudens, cum maioribus sentit. Quod apertioribus expressit verbis, in libris Philosophiæ, cùm primum motorem probat infinitum, quia nisi infinitus esset, infinitam mouendi vim non haberet. Si non habeat, non posset infinito tempore mouere. οὐδὲν ἔχει δύναμιν ἄπειρον, πεπερασμένον: Nihil enim habere vim infinitam, quod sit finitum, ac terminatum. Neque verò de temporis Infinitate postremo loco dixit: Imò etiam dixit, Nam Infinitas temporis efficitur ex Infinitate Naturæ, posse infinito tempore mouere, est indefatigabilis, & indeficientis naturæ indicium. Ratiocinatúrque Aristoteles ex æternitate motus, æternam, & indefatigabilem vim ipsius motoris. Ast ego, si Aristoteles, ex motu infinito, quæ quidem ratio non patet quantum decuisset, ex longè potioribus argumentarer vim infinitam Dei. Vt si ei visum est primum motorem, ex C infinitate motus, esse infinitæ potentiæ, necessariò sit eius indefatigabilis potestas, infinita sapientia, quia regit, sustinétque mundum, quia prouidet omniáque habet tempora in numerato. Hoc arguit eum esse infinitæ virtutis, infinitæ naturæ. Leuate, inquit, oculos vestros in cælum, & videte, quis hæc creauit. Si motus æternus, Aristoteli placuit esse infinitæ potentiæ Dei testimonium, cur non ipsa pulchritudo, constantia, vsus? Qui eduxit, inquit Propheta, de cælo militiam eorum, & omnes ex nomine vocat, præ multitudine fortitudinis, & roboris, virtutísque eius, neque vnum reliquum fuit. Vides quàm locupletius Propheta, virtutis infinitæ testimonia proferat, non recedens etiam à cælo cum Aristotele? Aristoteles solum motum, Propheta creationem, multitudinem stellarum, scientiam earum creandarum, & creatarum. Vt si habet in numerato, singulam quamque stellam, vt possit nominatim appellare vnam quamque, id immensæ scientiæ eius, & sapientiæ sit indicium inueniendi, creandi, scientiæ, quòd teneat omnia earum nomina. Quæ est enim alia causa, nisi quam veteres de Infinito dixerunt, περιέχειν ἅπαντα, continere omnia? Propheta clamat multitudinem fortitudinis, roboris, virtutisq; diuinæ efficere, vt ne vna quidem sit stella residua, quam Deus non videat, noscat, teneat, pluráque alia inuenies in sacris litteris produci testimonia super incomprehensibili infinitáque potentia Dei, vt hæc Aristotelis ratio sit omniú minima, & tamen effici vult ex ea, vt Deus sit infinitæ virtutis. Considera

Deus & infinitum, idem Aristoteli.

Tria de deo statuunt veteres, esse principiũ, Incorruptibile, Immortale.

Infinitas, ipsa diuinitas.

De Infinitate corporea, nihil apud veteres.

In Aristotelem, qui motum infinitũ statuit, vt etiam deum infinitum, et infinitæ potẽtiæ agnoscat.

Deus, immensæ scientiæ, sapientiæ, potentiæ.
Psal. 146.
Ierem. 33.

enim, quò velit, nolit, trahitur Aristoteles. Nam quod de infinitate virtutis dicit, de primo motore dicit. At nisi ex alio colligas hanc immensam virtutem, nihil vnicum, ac præcipuum motoris illius colliges. Nam & cæteræ Intelligentiæ (ex Aristotele loquor) mouent in sempiternum. At tu argumentaris, Ideo motor est infinitæ virtutis, quia in omne tempus mouet. At Sol, at Luna, nónne mouent æternos motus? Cur ergo de solo Primo prædicas infinitam virtutem, cùm & isti proprios motus habeant æternos? Videbas igitur aliquid peculiare, ex quo ad confessionem virtutis infinitæ illius Primi deuenisti, cæterorum vim æternam còticuisti. Tota autem ratio, eo loco tendit in Primum. Nam prosequens ait, Nobis autem ex his, quæ proposita sunt, & definita, dicendum est, Ipsum Principium & Primum omnium quæ sunt, per se & per accidens esse immobile, mouens primum & æternum & vnicum motum. Sed ad antiquos reuertor. Dicentibus igitur illis, ab Infinito omnia contineri, & regi, & gubernari, & esse Principium, autore Aristotele, perfectò de Mente & Intelligentia necesse est, eos dixisse, non aliquo Infinito vel corporeo, vel inani. Neque enim vel corpus, vel inane, habent vim continendi, & regendi. Sola ratio gubernat, solius Mentis hoc officium. Si igitur infinitum gubernat & adeò gubernat, vt etiam contineat, vtique & sensu, & intelligentia, & sapientia pollet, sapit, videt, cognoscit. Cui autem potest merito infinitum sapere ascribere, nisi Deo? Cùm igitur principatus, ac gubernaculum Vniuersi sit solius Dei, hæc autem data sunt ab eis ipsi Infinito, certè clarissimum est, eos immensitatem, ac Diuinitatem copulasse. Quod apertè Philosophus ipse confessus est, asserens eos dixisse Infinitũ τὸ θεῖον ἀθάνατον, ἀνώλεθρον, ipsam Diuinitatem immortalem & incorruptibilem.

Principium, immobile per se.

Corpus, vel inane, non habēt continēdi vim.

Comprobatio eorum, quæ sunt antè demonstrata de sententia priscorum, nominibusq́, quibus appellarunt summam Diuinitatem, ex Simplicio, qui libros eorum legit, quod retulit etiam doctissimus Bessarion.

CAPVT X.

SED operæpretium est audire Simplicium, antiquorum Theologiam explicantem, vt omnes eorum super vera, supremáque Diuinitate sententiæ noscantur, quas Prophetarum, Apostolorumq́ Theologię congruentes effuderunt, hincq́ sit perspicuum, eundem semper Dominum, ac Deum mundi cunctis innotuisse, ab vniuersis adoratum, mundi creatorem prædicatum. Is super primo de Naturalibus principiis Aristotelis ait: Necessariò inquit vel vnum est principium, vel plura. Si autem vnum, aut immotum, aut cum motu semper. Et si immotum, vel infinitũ, vt Melissus Samius dicere videtur, aut finitum, vt Parmenides Eleates videtur dixisse, οὐ περὶ φυσικοῦ στοιχείου λέγοντες οὗτοι, ἀλλὰ περὶ τοῦ ὄντως ὄντος: Non de naturali elemento dicentes hi, sed de eo, quod vere est, μίαν δὲ τὴν ἀρχὴν ἤτοι ἓν τὸ ὂν καὶ πᾶν, καὶ οὔτε πεπερασμένον, οὔτε ἄπειρον, οὔτε κινούμενον, οὔτε ἠρεμοῦν Ξενοφάνην τὸν Κολοφώνιον, τὸν Παρμενίδου διδάσκαλον, ὑποτίθεσθαι φησὶν ὁ Θεόφραστος ὁμολογῶν ἑτέρας εἶναι μᾶλλον, ἢ τῆς περὶ φύσεως ἱστορίας, τὴν μνήμην τῆς τούτου δόξης. τὸ γὰρ ἓν τοῦτο, καὶ πᾶν, τὸν θεὸν ἔλεγεν. ὁ Ξενοφάνης, ὃν, ἕνα μὲν δείκνυσιν ἐκ τοῦ πάντων κράτιστον εἶναι. πλειόνων γάρ φησιν ὄντων ὁμοίως ἀνάγκη ὑπάρχειν πᾶσι τὸ κρατεῖν, τὸ δὲ πάντων κράτιστον, καὶ ἄριστον, θεός, ἀγένητον δὲ ἐδείκνυεν ἐκ τοῦ δεῖν, τὸ γιγνόμενον ἢ ἐκ τοῦ ὁμοίου, ἢ ἀνομοίου γίγνεσθαι. Vnum autem Principium, siue Vnum quod est & Vniuersum, neque terminatum, neque infinitum, neque motum, neque quiescens, Xenophanem Colophonium, Parmenidis præceptorem statuere dicit Theophrastus, confitens alterius esse potius, quàm historiæ naturalis, memoriam opinionis viri huius. Siquidem Vnitatem hanc, & Vniuersitatem dicebat Deum Xenophanes. Quem vnum quidem demonstrabat, ex eo quòd omnium rerum est optimum: Nam multis, inquit, existentibus necessariò in cunctis est supremum. Optimum autem omnium, & præstantissimum, Deus est. Æternum autem vel sine exordio demonstrabat, ex eo quòd oporteat id quod fit, vel ex simili, vel dissimili fieri. Sed simile, inquit, impassibile est à simili. Nihil enim magis generare, quàm generari conuenit simile ex simili. Si autem ex dissimili fieret, erit ens ex non ente. Et sic ingeneratũ & æternum demonstrabat, & neque finitum, neque infinitum esse, quia infinitum quidem, id quod non est, vt neque principium habens, neque medium, neque finem. Hæc, & alia quædam Simplicius, in

Comment. in Arist physica.

Vnum & vniuersum, nomina dei, ex Xenophane.

Omnium optimum ac præstātissimum, Deus.

A cius, in quibus apertè confitetur retulisse Theophrastum, Aristotelis discipulum, non fuisse faciendam mentionem de opinione Xenophanis in libris de Rebus naturalibus. Quippe qui non de rebus corporeis, ex forma, & materia constantibus loqueretur, sed de supremo ac singulari Deo, vt potius Theologus fuerit ille Xenophanes, quàm physicus Philosophus. Quo quidem iure coarguitur à discipulo præceptor, qui ineptè Theologiam antiquorum cum rebus naturalibus coinquinauerit, nec intellexerit, vel intelligere dissimularit, vetustæ Theologiæ bonitatem. Hic etiam cernis, vt Simplicius asserit, Xenophani præceptori Parmenidis Vnitatem, & Vniuersitatem fuisse nomina summi Dei. Refert item Simplicius, Nicolaum Damascenum dixisse, Parmenidem infinitum, & immobile appellasse Principium in libro de Diis, quo probatur infinitatem, & immobilitatem Deo dedisse. Alexander item vult Parmenidem, Deum appellasse Terminatum, & σφαιροειδῆ, Sphæricum: διὰ τὸ πανταχόθεν ὅμοιον: quia vndique simile. Eumque omnia dicit intelligere ac sentire:

Xenophanes non physicus, sed Theolog.

Cur Deus terminatus & sphæricus, Parmenidi.

Ἀλλ' ἀπάνευθε πόνοιο νόῳ, φρενὶ πάντα κραδαίνει.
Sed sine cura animi, res omnes mente mouere.

Quid hac Theologia diuinius, Deum solis nutibus cuncta mouere, omnis curæ, laboris expertem? De Xenophane quoque dicit idem Simplicius. Verùm Xenophanes inquit, ὡς πάντων αἴτιον καὶ πάντων ὑπερανέχον, καὶ κινήσεως αὐτὸ καὶ ἠρεμίας, καὶ πάσης ἀντιστοιχείας ἐπέκεινα τίθησιν: Vt omnium autor, & omnia superemineus, extra motum, & quietem, omnemque

Deus solo nutu omnia gubernat.

B contrariam elementationem. Parmenides autem inquit, quod similiter, & eodem modo habet, & extra omnem mutationem, fortè & operationem & potestatem. Θεασάμενος ἀκίνητον αὐτὸ ἀνυμνεῖ, καὶ μόνον ὡς πάντων ἐξῃρημένον, οἷον ἀκίνητον, τελέθει, τῷ πᾶν ὄνομα εἶναι: Speculatus, immutabile ipsum laudat, & solum, vt ab omnibus segregatum immutabile existit. Huicque nomen esse Vniuersitatem. Melissus verò, inquit, immutabile quidem ipsum similiter considerabat. κατὰ δὲ τὸ ἀνέκλειπτον τῆς οὐσίας, καὶ τὸ ἄπειρον τῆς δυνάμεως, ἄπειρον αὐτὸ ἀπεφήνατο, ὥσπερ καὶ ἀγένητον: Secundum autem substantiæ indeficientiam, & infinitatem virtutis, ipsum infinitum, quemadmodum & ingenerabilem, pronuntiabat. Quoniam igitur non est factus, ἔστι τε καὶ ἀεὶ ἦν, καὶ ἔσται, καὶ ἀρχὴν οὐκ ἔχει, οὐδὲ τελευτήν, ἀλλ' ἄπειρόν ἐστι. Est, & fuit semper, & erit, & neque principium, neque finem habet, sed est infinitum. Nam si factus, inquit, fuisset, principium vtique habuisset, & finem. cœpisset enim aliquando factus, finisset etiam aliquando. Cùm vero neque cœperit, neque desierit, semper erat, non habens principium, neque finem, ἀλλ' ἄπειρον, sed infinitum est. Atque ita inquit eum secundum tempus sine principio, & fine, καὶ ἀεὶ ὄν, & semper existens ostendebat. Et Parmenides attestans eisdem propè verbis:

Deus est, fuit & semper erit.

–Ὡς ἀγένητον ἐὸν καὶ ἀνώλεθρόν ἐστι.
Οὖλον μουνογενές, καὶ ἀτρεμές, ἠδ' ἀτέλεστον.
Οὐδέ ποτ' ἦν, οὐδ' ἔσται, ἐπεὶ νῦν ἐστὶν ὁμοῦ πᾶν.
Ταὐτόν τ' ἐν ταὐτῷ τε μένον, καθ' ἑαυτό τε κεῖται.
C Οὕτως ἔμπεδον αὖθι μένει, κρατερὴ γὰρ ἀνάγκη,
Πείρατος ἐν δεσμοῖσιν ἔχει τε μιν, ἀμφὶς ἐέργει.
Οὕνεκεν οὐκ ἀτελεύτητον, τὸ ἐὸν θέμις εἶναι.
Ἔστι γὰρ οὐκ ἐπιδευές. Quæ sunt,
Ingeneratus erat, semper sine morte futurus,
Vnicus & totus, stabilis, sine fine perennis.
Nec fuit ipse vnquam, neque erit, quia nunc simul omne est,
Idemque existens, eademque in sorte moratur.
Sic stabilisque manet, nanque illum magna necessi
Vis habet, astringens vinclis, claustrisque coercens.
Vnde nefas is qui est, includi finibus vllis,
Quem nulla vnquam rerum sollicitauit egestas.

Hæc & id genus alia Simplicius adduxit ex illis, quæ etiam producuntur à doctissimo Bessarione. Dixerat autem à principio Simplicius, quod Xenophanes, & Parmenides, & Melissus περὶ τῆς νοητῆς καὶ πρώτης ἀρχῆς διειλέχθησαν, de intelligibili & primo Principio locuti fuerant. Non scilicet principio corporeo, sensibili: sed intellectuali, inuisibili, nempe Deo summo. Eúmque appellasse Philosophos hos Vnum & determinatum, quia sit infinitus, determinans omnia, perficiens: μᾶλλον δὲ τέλος τῶν πάντων, ὡς καὶ ἀρχή: Imò

Principium intellectuale, & inuisibile, Deus.

verò finis omnium, quemadmodum & principium. Hunc item appellasse Parmenidem D Dæmonem, id est, Deum. τὴν ἐν μέσῳ πάντων ἱδρυμένην καὶ πάσης γενέσεως αἰτίαν δαίμονα τίθησι: Qui sit in medio omnium omnis generationis causa, cuius est carmen

Ἐν δὲ μέσῳ τούτων δαίμων, ὃς πάντα κυβερνᾷ.
Ταύτην καὶ θεῶν αἰτίαν εἶναι φησί
In medioque horum Dæmonum, qui cuncta gubernat,

Hanc & Deorum causam fuisse dixit. *Quia,*

Ejne Deus primum cunctorum fecit amorem.

Eudorus de Deo. Eudorus etiam referens placita vetustæ Theologiæ, præcipuè Pythagoreorum, ait eodem Simplicio autore. καὶ κατ᾽ ἄλλον τρόπον, ἀρχὴν ἔφασαν εἶναι τῶν πάντων, τὸ ἕν, ὡς ἂν καὶ τῆς ὕλης, καὶ τῶν ὄντων πάντων, ἐξ αὐτοῦ γεγενημένων, τοῦτο δὲ εἶναι τὸν ὑπεράνω θεόν. Quod est, Et secundum alium modum, Principium dixerant omnium rerum ipsam Vnitatem, quod ab eo nata sint omnia, etiam materia prima. Hunc autem esse supremum Deum. *Syrianus de Deo.* Syrianus quoque, qui fuit præceptor Simplicij, super libris Metaphysicorum collaudans, defendens sententias Pythagoræ & Platonis, sic perhibet: Archænetus & Brotinus, οὓς ἐπικολλήθησεν ὁ θεῖος Πλάτων, οἱ θεῖοι ἐκεῖνοι ἄνδρες τὸ ἕν, θεὸν ἔλεγον, ὡς ἑκάστοις τοῖς ὅλοις αἴτιον, καὶ παντὸς τοῦ ὄντος, καὶ πάσης ζωῆς. Quos secutus est diuinus Plato, diuini illi viri, Vnitatem *Vnitas, causa & autor rerum omnium.* dicebant Deum, vt vnitatis rebus omnibus causam, omnisque rei, vitæq; autorem. Ex his igitur omnibus claret quanta fuerit apud priscos veri, summique Dei cognitio, quàm sit vera, suspiciendáque omnibus hominibus hodierna religio, quæ tanquam ma- E gna, largáque lux exorta mundo, aperuit, posuit ante oculos omnem quæ per omnes ætates processit ab exordio mundi, sapientiam. Fecitque vt noscerentur, omnium in ore consonarent, pueri, fœminæ callerent, quæ vix à paucis quondam sapientissimis tenerentur. Sic apparet vna cunctarum gentium religio, à qua nemo se debeat auellere, quoniam hæc veritas sola.

Eadem ratione dixisse priscos Mundum imaginem Dei.

CAPVT XI.

Imago dei mundus. IMAGINEM autem Dei esse hunc Mundum sępe prædicauerunt, habétque profundissimum mysterium. Non potest enim isto Mundo maius præter Deum cogitari. Immensitas autem Dei, quæ nequeat intelligi, & percipi, rerum nostrarum indiciis significatur. Quod si Deus est maximus, imo vero infinitus, certè non habet nisi Mundum sui magis simile. Erit autem Mundus aptè imago Dei, si prius consideres naturam rerum verarum, atque imaginum ipsarum. Si consideremus, quid inter exemplaria intersit, primásque ipsas res, atque earum simulachra. *Quid differãt exẽplaria & res ipsa.* Ecce enim cùm varia multipliciaq; sunt simulachra, referentia scilicet res ipsas totas, vel F earum aliquã partem, interiorem, vel exteriorem substantiam, & qualitatẽ, vt filij parentes suos. Referunt enim cum primis humanitatẽ, quam ab eis acceperunt, nonnunquam ingenia, sæpe colores, ac lineamenta, gestus item, cæteráque id genus. Sunt alia rursum simulachra, similitudinẽ tantum eorum quæ repręsentant, reddentia, interuallũmque est *Mũdus, quomodo imago Dei.* à simulatis ad vera maximũ, sic Mundus est imago Dei, reiecta quidem natura corporea: sicut ex imagine humana in lapide, reiicis naturam lapidis, accepta tantum humana effigie. Vt in lapide cognoscis hominem, sic in Mundo Deus tibi repræsentatur. Nihil enim cogitabit homo, toto Mundo maius. sic cùm magnitudinem Dei nullis visibilibus exemplis (quoniam infima sunt, exiguáque omnia) possis colligere, apparet tibi in toto Mundo. Cogites igitur Deum ita maximam, vniuersalémque Naturam vbique præsentem, *Pulcherrima definitio.* omnia videntem, audientémque, cuncta continentem, nulla re complexum notionémque eius aufugiente, sicut in mundo cuncta continentur, nihilq; non est in eo, per omnia circumeunte, seséque extendente. Quid autem cogitabis de Deo verius? quando si non humana mediocritas, minus item cætera animalia, terrestres, aquaticæ, aëriæq; res vllatenus, propter non modo mediocritatem, sed cætera dissimilima, poterunt animis cum exhibere nostris, vt indignissima sit cogitatio, perinde si nescienti leonem, quis muscam aut formicam ostdeẽret, simile quiddam leonẽ esse dicens. Sic quicunque Deum

A Deum alteri mundanæ rei assimilet, plurimum de maxima Natura detrahat: vt si Mundum ipsum, quis non maiorem, quàm pingi solet, asserat. Est igitur Deus maximus Mundus, sicut diuersa ratione, homo paruus. Est Mundus sapientiæ, Mundus sanctitatis, Mundus intelligentiæ, Mundus vitæ, rationum, formarum, sed quoniam hæc inuisibilia, & ipse inuisibilis Mundus, constans, si dicere fas est, sed constans tamen ex inuisibilibus rebus: ita quidem constans, vt non ex alienis, sed suis, eóque maximus vnus Mundus. Proin qui prouidentiam (pauci tamen) sustulerunt, Deum non putantes sentire, nosséque mortalia, non viderunt huius Mundi magnitudinem, nec senserunt eum ita vbique præsentem, sicut aufugere non potes, quin semper à Mundo videaris, continearis. Hac ratione, Iouis omnia plena dixerunt. Et Aratus, omnes semitas, vbicunque concilia sint hominum, omne mare, portus omnes, esse Ioue plenos, tanquam Mundo inuisibili, omnia inuisibiliter amplectente. Prædicant hoc ille, qui per cælũ, liquidumq; elemẽtum, sidera, atque astra, totamq; molem, ac magnum mundanũ corpus immiscere eum sese dixit, aspectans & ipse inuisibilis istius Mundi vastitatem, per omnia sic inuisibiliter pertinentem, sicut per omnia visibiliter diffunditur visibilis Mundus. Eadẽ ratione Deum dixerunt animum per omnes Mundi partes intentum, & commeantẽ, ex quo nostri animi carperentur. Vtique per omnes Mundi partes intentus æquat necessariò totum Mundum magnitudine sua. Mundanæ autem partes vsquequaque diffusæ videntur, intentus per omnes partes non videtur. est ergo Mundus indiuisibilis, tendens per totũ B Mundum visibilem inuisibiliter. Hoc dixit Pythagoras, maiorum Theologiam imitatus, eámque prædicans posteris. Hinc quoniam Mundus est imago Dei, dixerunt Pythagorei, & Plato est eos secutus, Deum, qui Mundus ipse intelligibilis esset, creasse Mundum ipsum, vt quasi Mundus ex Mundo sit natus, visibilis ex inuisibili, minimus ex maximo, temporeus ex æterno, corruptibilis ex incorruptibili, visibilis ex inuisibili. Et Plato sicut in isto Mundo cuncta animalia visibiliter, sic τὰ γὰρ νοητὰ ζῷα πάντα ἐκεῖνο ἐν ἑαυτῷ περιλαβὸν ἔχει, καθάπερ ὁ κόσμος, ἡμᾶς, ὅσατε ἄλλα θρέμματα συνέστηκεν ὁρατά: Intelligibilia vel inuisibilia, Mundum illum in se esse complexum: quemadmodum ipsi, cæteráque animalia, contineamur ab isto. Sentiens rerum inuisibilia animalia, quæ Mundo diuino continentur, esse fontes illos, originesq; rerum, quibus infinitus sapientiæ diuinæ exuberat thesaurus, maximusq; est Mundus ille, plenus ordinum, ac rationum, plenus formarum νοητῶν, non visibilium, sed sola cogitatione, licet debiliter apprehensibilium more diuino. Et Timæus Pythagoræus, ipsum item Deum vocat ἰνδαλλικὸν κόσμον, Mundum exemplarem, quasi is cum illo gerat similitudinem. sed continens iste cuncta visibiliter: ille, vt illi loqui solebant, diuinè, mentaliter, sapienter, intellectualiter: non ad morem istius, qui corporaliter, corruptibiliter, visibiliter continet, & diffunditur, sed modo quodam superiore, qui dicitur νοητῶς, per modum mentis, sapientiæ, ratione à corporibus varia. Hancq; illi diuinissimam creati Mundi rationem assignauerunt, quòd corporeus, paruusq; mundus, profectus est ex maximo, in quo rationes, formæ, princi-C pia, causæ, erunt & sunt, originesq; innumerabiles. Neque enim ex nihilo factus est iste Mundus, sed factus ex originibus in maximo Mundo contentis, ex quibus ita tanquam seminibus suis cuncta in isto nasci potuerunt, sicut secreto, arcano, naturalíque modo, in seminibus rerum, sunt formæ earum.

Deus, quomodo mundus.

Quanto errore tenebantur qui diuinam prouidentiam tollerent.

Arat in phænomenis.

Deus, animus per omnes mundi partes intentus.

Mundus ex mundo.

è diuino mũdo omnia visibilia oriri.

Mundus exemplaris.

Deum apud veteres, Deorum esse creatorem.

CAPVT XII.

POSITIS his, quibus diuinæ Naturæ maiestas, vnitas, principatúsque cognoscitur, eo quoque ab antiquis confesso, rerum omnium eum esse creatorem, non visibilium solum, sed etiam inuisibilium, id est, animorum, ac Deorum: necessariò vnicam eius Diuinitatem, vniusq; veram, & ex omni parte immortalitatem, apparebit eos etiam esse confessos. Nam quod sapientissima, cælitúsque missa Theologia, diuino beneficio clarissimè cognouit, Deum solum ab æterno fuisse, Deos autem, id est, diuiniores animos, eum aliquando creasse, vt qui reperit tantam animorum Diuinitatem, teneat necessariò rerum cunctarum principatum, quoniam

Deus visibilium & inuisibilium creator.

Deus ab æterno solus: Dij verò, i. animi diuiniores creati.

antestat Dijs, corúmque est, sicut & noster, Deus, & creator, Dijs autem atque animis nihil est in omni mundo melius, eadem illis audita, & confessa, præcipuè melioribus eorum probatur. A quibus sententia dependet cæterorum. Referunt enim omnes ad sapientiores. Sunt autem sine dubio sapientissimi Orpheus, Hesiodus, Empedocles, Plato Orpheus clarissimè testatur, ab eodem simul, eodem tempore generata siue creata omnia, nulla re, quæ de Mente eius non profecta sit, exclusa. Nam ad filium, quem creatorem mundi formatorémque orbis inspiceret, hortabatur, hanc veluti ex oraculo profudit vocem:

Sapientissimi ex veterib. qui.

Μοῦνον δ' ἐξόρα κόσμοιο ἄνακτα τυπωτήν,
Εἷς δ' ἔστ' αὐτοτελὴς, ἑνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκται.
Et solum regem formatorem aspice mundi.
Vnicus ac sibi perfectus, sunt omnia ab vno.

Ecce Orpheus, & singularem vocat eum mundi Regem, & vnum dicit eum esse, quo superiora omnia comprobantur. Deinde vocat per se perfectum, a se perfectioné, complementúmque habentem, Denique dicit ab vno cuncta esse progenita, nihil non esse prolem eius, tanquam omnium rerum matris, ac genitricis sapientiæ. Connumerari autem in hac ab Orpheo prolata vniuersitate non terrestria solum, quorum Vnitas fueritauctor, sed etiam cælestia, id est, Deos ipsos, aut Angelos, si quis forte dubitet, liquido theologorum, qui sunt Orpheum secuti, testimonio cognoscet. Nam, etsi Orpheus ab vno cuncta nata dicens, Deos ipsos non expresserit, Empedocles tamen & Hesiodus expresserunt. Sed etiam expressit ab illo summo Deo, Deos omnes creatos. dicit enim de eo Proclus, ἀπὸ τοῦ κρυφίως ὄντος θεοῦ τὰ πάντα. καὶ ἀπὸ τούτου, πάσας ὑφίστησι τὰς δευτέρας τάξεις τῶν θεῶν: Ab arcano, & secreto Deo cuncta, & ab isto producit secundos omnes ordines Deorum. Vidisti igitur Empedoclem, interpretantem carmen Orphei, quo breuiter dixerat πάντα ἔκγονα ἑνός: Omnia sata ab vno. Quæ nam enim sunt illa omnia? Nempe, vt ait Empedocles, ἐξ ἑνὸς, vt superius productum est;

Ab arcano Deo creati a lijs Dij, quid.

Omnia ab vno creata.

Quæ fuerint, quæ sint, quæ post ventura trahantur,
Et plantæ virere, mares & fœmina quæque,
Atque feræ, volucrésque, habitantésque æquora pisces.
Longæuique Dij.

Ab vno hæc omnia parta dicit Empedocles, includens in hoc catalogo etiam Deos nominatim. Ecce quam similes sunt Empedocles & Orpheus, imò superioris Orphei, tempore posterior, interpres Empedocles. Ille dixit Omnia ab vno generata, Empedocles quasi per inductionem, præterita, præsentia, futura, plantas, homines, feras, volucres, pisces, postremo Deos etiam. vt clarius quiddam, quàm Moses, locutus sit Empedocles de creatione. Nam Moses cælum & terram, plantas, hominem, masculum & fœminam, sicut Empedocles, bestias item, serásque tum volucres, & pisces ait Deum creasse, de Dijs ne verbum quidem. Non enim omnia scripsit Moses. Et ab eisdem tamen parentibus sparsa est in omnes cognitio rerum diuinarum, à quibus accepit Moses, & Hebræi, licet etiam Spiritu diuino doctore sit vsus. Hæc profectò mira, eandem totius humani generis fuisse semper pietatem testantia, si quis eam contaminare dogmatis impiis noluisset. Cum igitur Empedocles eodem modo, eodem verbo, dixerit Deos ab vno pullulasse, atque omnia terrestria, videlicet, ἐβλάστησε, apparet eandem creationis rationem, idem tempus cunctis eum attribuere. Neque enim possunt (si forte quis deprauare, quod facere soliti sunt nonnulli Peripateticorum, dicta eius conetur) Deos ab eo dictos nasci à Deo, quasi per continuam dependentiam. Nam dixit de cunctis ἐβλάστησε. Et dixit in præterito quodam tempore, includens sub eadem ratione, ac tempore, terrestria, ac Deos ipsos. Ecce igitur, quod diuinissima vociferatur Theologia nostra, omnis Theologiæ, sese per terras diffundens latissimè, pelagus, Creatorem visibilium & inuisibilium. Eadem verò hæc apertè confessus est Hesiodus, quasi secutus Orpheum, totámque illius temporis Theologiam. Quippè clarissimè scripsit ad fratrem, vt omnino persuaderet sibi:

Empedocles de creatione rerum.

Non omnia scripsit Moses.

Peripatetici deprauãt interdum dicta Empedoclis.

1. ἔργων.

Ὡς ὁμόθεν γεγάασι θεοὶ, θνητοί τ' ἄνθρωποι.
Sunt homines, Dijque vna ab radice creati.

Nam Græci interpretantur illud ὁμόθεν, ex vna radice, ex eodem principio, origine, eodem fonte Deo. Nihilq; prorsus dissentit Hesiodus cum Orpheo, & ex vtroque locutus est Empedocles. Ecce & ab ipso datur eadem origo Dijs, atque mortalibus. Quòd si interpre-

A interpretens ὁμόθεν, Simul, vt dicat simul, eodemq; tempore natos Deos, atque mortales, eadem erit, clarior etiam confessio, vt mirabilis sit eorum Theologia, quæ perspicuè fateatur, quæ Moses aut tacuit, aut dissimulauit de generatione Deorum. Hæc tria testimonia diuina prorsus, & admiranda, faciam priscorum sæculorum Theologiam spirantia, reuelata siue cælestibus oraculis, siue diuinorum hominum, Deóque amicissimorum traditione ad posteros: Tres antistites veteris sapientiæ, quos cætera multitudo loquentes audiebat, dictisq; stabat eorum, vociferantur ab Vno cuncta nata, visibilia & inuisibilia, Deos & homines, cælestia & terrestria, eandem originem, idem nascendi tempus omnibus fuisse. Igitur etiam Plato secutus hæc ipsa, quibus semper fauit, pectusq; ex his ditissimè suum locupletauit, de rerum terrestrium creatione locutus: postremo transiens ad ipsos Deos, quos, patrium morem sequutus, non ex suo, vt postea docebo, pectore nominibus poëticis appellat, nihilq; altius de his, præter vulgata apud plebē disserit, omnes eos docet à creatore mundi creatos. Ac sunt apud eum, patrio more, populóque grata loquentem, duo genera Deorum, primū Intelligentiæ cælestes, de quibus disserit in Timæo, & in Epinomide: secundum, quos appellat obscuros, non ita videlicet apparentes, sicut sidera. Hos secundos etiam Dæmonas dicit, de quibus eisdem locis agit. Vtrunque igitur fatetur creatum ab illo suo mundano opifice, idq; non obscurè. Nam primū Deorum genus clarè scribit ab opifice illo creatos, millies idem diuersis verbis repetens, asserens totum ordinem cælestem, eius opificis esse repertum, qui corpora diuina creauit,

Tres Orphei, Hesiodi, Empedoclis.

Plato more vulgari & poetico loquitur de Dijs.

Dæmones.

B eisq; diuinas animas inseruerit. Eóque dicit: Vt inquit visu esset clarissimum, ac pulcherrimum æthereum corpus, reddens id vniuerso simile, circulare fecit, & ex igne ferme totum. Idq; genus verbis vtitur Plato sæpissimè. Ac paulò antè, de generibus animantium loquens, μία μὲν οὐράνιον θεῶν γένος Vna, inquit, species est cæleste Deorum genus. Concludensq; super his orationē, περὶ θεῶν ὁρατῶν καὶ γεννητῶν εἰρημένα φύσεως, ἐχέτω τέλος. Quæ, inquit, de visibilium, ac genitorum Deorum natura dicta sunt, finem habeant. Ecce eos genitos, id est, creatos dicit, sicut loqui solent Philosophi. Alterum autem genus quomodo factum, siue genitum sit, difficile explicatu asserit. Genitos eos tamen ab eodem opifice clarè confitetur. Nam prosequens inquit: De Dæmonibus dicere, & eorum nosse natales, maius est, quàm facultatis nostræ. Credendum est autem eorum filiis, qui se ab eis natos dixerunt. Sic igitur habeat nostra opinio, de ortu istorum Deorum. Paulo pòst, Posteaquam igitur, inquit, omnes, qui circūuagantur orbes, & qui perspicuè cernuntur, vtcunque velint, ortum habuere Dij, hæc, qui creauit hoc Vniuersum, ad eos affatus est, Dij Deorum, quarum ego rerum opifex & pater extiti, quoniam à me factæ sunt, certè me volente, dissolui non possunt. At omne, quod est ligatum, est dissolubile. Verum quod pulchrè compactum est, benéque habet, destruere, non est probi. Ob quam causam, quoniam facti estis, immortales vos quidem non estis, prorsusq; indissolubiles. Attamen non dissoluemini, neque mortalem conditionem subibitis. Quoniam voluntatem meam, vinculumq; maius, & fortius assecuti estis, quàm erant ea, quibus ligabamini, quando crea-

Ab opifice deos creari angelis, sed dicere quomodo, non est nostrę facultatis.

Dij Deorum.

C bamini. Paulò pòst: Transite igitur ad animalia creanda, μιμούμενοι τὴν ἐμὴν δύναμιν περὶ τὴν ὑμετέραν γένεσιν, Meam imitantes potentiam, qua sum vsus in creandis vobis. Hæc apertissimè Plato, sæpe, & clarè confitens, ortum vtriusque generis Deorum, natos omnes asserens à creatore mundi. Vocat autem hoc secundum genus, Deos Deorum, filios scilicet Deorum, quoniā prædixerat eos natos ex cælo & terra: quasi Deos ex Dijs. In quorū numero censet Tethyn & Oceanum natos ex cælo & terra, ex his Phorcyn, Saturnum, Rheam, cæterosq; omnes: Ex Saturno, & Rhea, Iouem, Iunonem, aliosq;. Apparet eum omne Deorum genus, siue illos è Philosophia, siue poëticos à creatore mundi confiteri satos: Et satos eodem atque visibilia, reliquumq; mundum, tempore. Nam simul omniū tradit creationem. Sic extant quatuor grauissimorum priscorumq; hominum testimonia, de creatione Deorum ab opifice mundano. Et obserua quòd quem Orpheus, & Empedocles dixerunt Vnum, Plato vocat δημιουργόν, Opificem, Creatorē: Anaxagoras Mentem: Idem Plato αἴτιον, Autorem, Causam. Quibus constat eundem creasse inuisibilia, atque visibilia. Hunc autem fuisse Filiū Dei, nomina ipsa, vt sæpe docui, declarant. Nam Mens est post summum Bonum, Secundum Principium, eadem Opifex, & Autor ab eisdem appellata. Reuertor igitur ad initium, ex his inclarescere, creatorem Deorum solum esse sempiternum, solum immortalem, solum omnipotentē, vt qui Deos ipsos crearit, quorum tanta est potestas. Et principatus, maiestas illius vnius ostenditur. Tum cla-

Dij geniti.

ret quæ fuerit hominum sapientum illius temporis religio. Apparet eandem fuisse, paucis demptis, atque posterorum sæculorum, sed à vulgaribus, nonnullisque nimium poëticè loquentibus de Deo, deprauatam. Apparet eos vni duntaxat dare principatum, æternitatem, cætera omnia creata confiteri. D

Quòd vnus tantum maximus Deus, ideóque solus æternus.

CAPVT XIII.

Tribus argumentis, vnitas Dei probatur.

1. Dij dæmones.

EX HIS etiam constat non fuisse apud eos plures Deos, sed verum Deum, & in quem vnum competat verum Diuinitatis nomen, vnum modò: Quidquid aliud inoleuisset, corruptam vulgi consuetudinem fuisse. Tribus autem hoc probo rationibus: vna ex Platone, altera ex Platone & Iamblicho, Demum ex Stoicis. Siquidem Plato luculentissimè, vt superius claruit in Timæo, Deos illos, quos multitudo coleret, Dæmones esse, id est, Deos minores, infimumque Deorum genus ostendit, quibus Deus, nempe creator mundi, eodem ipso teste supereminet. In his autem minoribus Diis, est ad alios Iupiter, quem etiam necesse est, & docuit ipse, ab Opifice mundi fuisse creatum. Cùm autem Iupiter sit maximus Deorum, docente Platone, id perinde est, acsi diceres maximum Dæmonem, primum è Dæmonibus, quos omnes à creatore mundi condidit Plato. Ecce igitur Iupiter ille nominatissimus, ex infimo genere Deorum, creatus à creatore mundi: itemque Saturnus, Iuno, cæteráque Deorum illius temporis familia. vt solus creator & opifex Platoni sit Deus maximus, verus, & singularis iuxta superiores. Quòd si, vt ego quidem arbitror, Iupiter est maximus Deorum, id est, non Dæmonum solum, sed totius mundi creator (quod cùm esset nomen summi & singularis Dei, attributum est postea homini nefario filio Saturni, quem veluti Dæmonem, id est, mistum ex humanitate, & diuinitate introduxit Plato, eumque vulgus hominē fecit, & vocauit ob quædam beneficia, Deum, nomine scilicet diuinissimo, Iehoua, quo passim apud antiquissimos vocabatur Deus, sicut Dios, & ζεὺς apud Græcos) etiam hac ratione docemus, vnum singularem Deum eos confiteri, cæteros autem quos Deos dicerent, ita dixisse, sicut in nostra religione dicuntur Angeli Dij, quasi Dij minores, Dij facti, creati, veram omnipotentémque Diuinitatem non habentes. Nam quod Homerus vocat Iouem ὕπατον κρειόντων, Deorum supremum, imperatorem Deorum, ab Aristotele, naturaliter, & à Platone, à Iamblicho, & à Plutarcho exponitur, quòd sit maximus Deorum, idque naturaliter, non poëticè. Hunc ipsum enim hypaton, Aristoteles affirmat mūdi rectorem, viuificatorem: déque eo dicit, τὴν μὲν οὖν ἀνωτάτω καὶ πρώτην ἕδραν, αὐτὸς ἔλαχεν, ὕπατος δὲ διὰ τοῦτο, ὠνόμασται: Supremam, inquit, mundi partem, primamque regionem obtinet ipse Deus, eamque ob caussam vocatus est hypatos. Hæc de quodam naturali verissimóque Deo dicuntur, quem necessariò sentiebat Homerus, cùm diceret ὕπατον κρειόντων, summum dominantium: Quasi, quod apud nos de eodem, Rex regum, Dominus dominantium: & Deus sabaoth, id est, exercituum cælestium. Qua ratione sicut nobis Rex eorum dicitur, quia creator, non quia sempiternis eis, maior ipse præsidet (Nam in æternitate non est maius, & minus) necessariò & illi eadem sensere. De qua re clarè locutus est Plutarchus: τὸ γὰρ ἄνω καὶ πρῶτον ὕπατον οἱ παλαιοὶ προσηγόρευον. πρότερον δὲ ὅμηρος τὸν θεὸν ἀρχόντων ἄρχοντα θεὸν, ὕπατον κρειόντων προσεῖπε Quæ sunt: Supremum & primum Hypaton vocarunt prisci. Prior autem Homerus Principem principum, siue Imperatorem imperantium Deum, vocauit Hypaton regnantium. Principes Plutarchus vocat Deos ipsos, qui in nostris litteris Angeli, δυνάμεις, ἐξουσίαι, Potestates, Dominationes. His omnibus, quod & nostri dicunt, est Deus. Itaque Plato in libris de Republica: εἰ δ' οὖν θεός, μή τοι, τόν γε μέγιστον τῶν θεῶν τολμῆσαι οὕτως ἀνομοίως μιμήσασθαι. Quod si, inquit, absurdum statuimus, Deos apud poëtas audire lugentes, multo minus maximum Deorum. Maximum Deorum Iouē vocat. Et Iamblichus: μία μὲν ἄρ' ἐστι παραμύθησις εἰς τὴν θείαν εὐδαιμονίαν, ἡ μεμιγμένη ταῖς εὐχαῖς, καὶ ἀνακλήσεσι τῶν θεῶν, καὶ μάλιστα τοῦ βασιλέως αὐτῶν διός. Vna, inquit, consolatio ad diuinā felicitatem, quæ mista est in vocationibus Deorum, maximè regis eorū Iouis. Quoniam igitur est Deus maximus, cæteri minores, profectò si bene cōsideres, illius maximi est æternitas. Eò enim est maximus, quòd ipse solus æternus. Si cunctorū æternitas esset, alter altero maior nō esset.

Deus maximus, ad singularis.

Saturnus dæmon.

Iehoua, Deus Dios, ζεὺς.

Angeli, Dij minores.

Iupiter quomodo Deorū maximus. E

In æternitate nihil maius & minus. F

Homerus de Deo.

Plutarc. deos angelos vocat.

Iamblic. de Deo & angelis.

Eademque

A Eademq́; potestas faceret omnes maximos, & omnipotentes, quæ fecisset æternos. Non enim si Naturã inspicias, a summa Diuinitate separata est æternitas. Cui fuit æternũ esse, fuit etiã vt posset vocari Iones, quod est ab essendo perpetuo. Et vnus tamẽ est Iones, vel Iupiter. Hæcq́; ratio ducitur ex fontibus Naturæ: vt si vnus est maximus, ille certè solus æternus. Vnus est igitur maximus Deorũ, eorumq́; creator. Cui rei etiam Dæmon ipse, quem fere plurima nomen indicat, perhibet testimoniũ. Igitur & Stoici similia prodiderunt, asseruerũtq́;. De quibus in contradictionibus Plutarchus: ἥλιος μὲν γὰρ καὶ σελήνη, καὶ οἱ ἄλλοι θεοὶ παραπλήσιον ἔχοντες λόγον, γεννητοί εἰσιν, ὁ δὲ Ζεὺς ἀΐδιός ἐστι: Sol, inquit Antipater Stoicus, & Luna, cæteriq́; Dij huiusmodi rationem habentes, creati sunt omnes, solus autem Iupiter æternus. Claret igitur Philosophorũ opinio de Ioue summo, solo, sempiterno. Plato quoque in Cratylo, declarat quid valeat nomen Iouis. Alij, inquit, vocant eum Ζῆνα, Alij Δία. Quæ si cõponas, δηλοῖ τὴν φύσιν τοῦ θεοῦ: declarant naturã Dei. οὐ γάρ ἐστιν ἡμῖν καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν, ὅστις ἐστὶν αἴτιος μᾶλλον τοῦ ζῆν, ἢ ὁ ἄρχων τε καὶ βασιλεὺς τῶν πάντων: Non enim, inquit, est nobis cæterisve cunctis, qui magis sit causa vitæ, quam Princeps, & Rex omnium. Vult igitur Plato Iouem dictum Zena, à Græco Zen, viuere. Quemadmodum scimus ab essendo vocatum Hebraicè, Iehouah, qui forte est Ioues. Agnoscunt igitur eundem esse Iouem, atque Deum. Qui dictus est ab Æthruscis, quorum sermo, & litteræ fuerunt Hebraicæ, nomine Hebraico Ioues, cùm prisci paulo post diluuium, per omnes terras diffunderentur, probaturq́; ex tribus linguis eundem esse Iouem, atque Deum. Dicitur Hebraicè Ie-

B houah, Græcè Dios, Dios Græcum, Deus Latinum, Iehouah Hebraicum, Iouis Latinũ, illud Latinum Deus. Declarat item vel id Iouem esse Deum. Diuus Paulus vocat testem Aratum apud Athenienses. In quo, inquit, viuimus, & sumus, quemadmodum quidam è poëtis vestris dixit, τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν: Huius enim genus sumus. Subiicitq́; Paulus: Genus igitur cùm simus Dei. At illud Aratus de Ioue dixerat, sic opus exordiens,

Vnus deus & solus æternus. Iupiter quasi iuuans pater. D. Augustinus ciuit. Dei 9. cap. 20.

Quid deum Zena vel Dia veteres appellarint.

Nomen dei apud varias nationes.

Aratus initio φαινομένων Act. 17.

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, τὸν οὐδέποτ᾽ ἄνδρες ἐῶμεν
Ἄρρητον, μεσταὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαὶ
Πᾶσαι δ᾽ ἀνθρώπων ἀγοραί, μεστὴ δὲ θάλασσα.
Καὶ λιμένες, πάντη δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες.
Τοῦ γὰρ γένος ἐσμέν.

Ab Ioue principium facimus, quem dicere nunquam
Cessant ore viri. Ioue nam sunt omnia plena.
Atque hominum cœtus implet, simul æquora ponti,
Et portus: Ioue mortalis nanque indiget omnis.
Eius enim genus extitimus.

Est igitur Iupiter ac Deus idem, & is solus æternus, cæteri Dij creati. Homerus itẽ quantum & antiquitate, & scientia cæteros Deos Iupiter antecedat, illo carmine ostendit, quod à Platonicis etiam affertur:

Iupiter & Deus, idem.

Ἀλλὰ Ζεὺς πρότερος γεγόνει, καὶ πλείονα ᾔδει.

C *Iuppiter ante alios, & longe plurima cernens.*

Declarat etiam Proclus Iouem iuxta priores esse principium & finem Vniuersi: ὅτι μὲν οὖν ὁ Ζεὺς μονάς ἐστι παντὸς καὶ πλήθους ἐγκοσμίων θεῶν, καὶ ὅτι πάντας ἐκ παράγειν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ δύναται, καὶ ἐπιστρέφειν εἰς ἑαυτόν, εἴρηται πολλάκις. Quòd Iupiter, ait, Vnitas sit Vniuersi, etiam multitudinis mundanorum Deorum, & quòd omnes & à se producere, & ad se cõuertere potest, dictum sæpius. Plato verò: αὐτοὶ δὲ οἱ ἄνθρωποι τυγχάνουσι νομίζοντες τὸν Δία, τῶν θεῶν ἄριστον, καὶ δικαιότατον. Hierocles quoque Pythagoreus sic scribit: τὸν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦ δὲ τοῦ παντός, ἔθος ἦν τοῖς πυθαγορείοις τῷ τοῦ Διὸς καὶ Ζηνὸς ὀνόματι σεμνύνειν, δι᾽ ὃν τὸ ζῆν, καὶ τὸ εἶναι πᾶσι.

Iupiter quid, Proclo.

Oraculum Apollinis de Deo, & de creatione Deorum.

CAPVT XIIII.

POST Philosophos igitur non ab re fortasse sit audire Dæmonum quoque Theologiam, & arcanas quasdam Diuinitatis laudes. Nullus erit cui vel summis labris latices sapientiæ Natura potandos dedisset, qui non miretur Dæmonum præclaram Diuinitatis, potestatisq́; diuinæ confessionem: Vt à Dæmone Mortalis, si quis esset tam profundè durus & peruicax, ad cultum Dei, vel inuitus

Dæmonum oraculum de Deo vero vnóque.

Ex Porphyrio.

trahatur. Adducitur hoc oraculum non à Christianis, sed à Porphyrio Christianorũ hoste, decimo libro εὐλογίων φιλοσοφίας. Rogatus Dæmon quomodo Deus colendus & rogandus esset, cùm negare non posset, hæc diuina carmina profudit: D

Ἀθάνατε, ἄρρητε πατὴρ αἰώνιε, μύστα,
Κόσμων ἀμφιδρόμων ἐποχούμενε, δέσποτα νώτοις
Αἰθερίοις, ἀλκῆς ἵνα σοι μένος ἐστήρικται
Πάντ' ἐπιδερκομένῳ, καὶ ἀκούοντι οὔασι καλοῖς,
Κλῦθι τεῶν παίδων, οὓς ἤροσας αὐτὸς ἐν ὥραις,
Σὴ γὰρ ὑπὲρ κόσμον τε καὶ οὐρανὸν ἀστερόεντα
Χρυσῆ ὑπέρκειται πολλὴ αἰώνιος ἀλκή,
Ἧς ὕπερ ἠώρησαι, ὀρίνων φωτὶ σεαυτόν,
Ἀενάοις ὀχετοῖς τιθηνῶν νοῦν ἀτάλαντον,
Ὅς ῥα κύει τόδε πᾶν, τεχνώμενος ἄφθιτον ὕλην,
Ἣν γένεσις δέδυκται, ὅτι σφε τύποισιν ἔδησας
Ἔνθεν ἐπεσπρείουσι γοναὶ ἁγίων μὲν ἀνάκτων,
Ἀμφίσε παντόπατορ, βασιλεῦ τε, καὶ μόνε θνητῶν.
Ἀθανάτων τε πάτερ μακάρων, αἱ δὲ εἰσὶν ἀτερθεν
Ἐκ σέο μὲν γεγαῶσαι, ὑπ' ἀγγελίῃσι δὲ ἕκαστα
Πρεσβυγενεῖ διέπουσι νόῳ, καὶ κάρτει τῷ σῷ.
Πρὸς δ' ἔτι καὶ τρίτον ἄλλο γένος ποιήσας ἀνάκτων,
Οἵ σε καθ' ἦμαρ ἄδουσιν ἀνυμνεῦντες ἀοιδαῖς
Βουλόμενον ῥα θέλοντες ἀοιδιάουσι δ' ἐς ὧδε.
Τύνη δ' ἐσσὶ πατήρ, καὶ μητέρος ἀγλαὸν εἶδος,
Καὶ τεκέων τέρεν ἄνθος ἐν εἴδεσιν εἶδος ὑπάρχων,
Καὶ ψυχή, καὶ πνεῦμα, καὶ ἁρμονία, καὶ ἀριθμός.

E

Hæc carmina quoniam difficilia sunt, & ipsa dogmata facilius oratione soluta intelligentur, non reddam, quod alibi feci, totidem carminibus, sed oratione soluta. Immortalis, ineffabilis, Pater æterne, sacer, super mundis circumuertentibus inuectus, dominator in campis ætheriis, vbi potestatis tuæ robur est defixum: indéque omnia despicis, pulchris & auribus audis: exaudi filios tuos, quos dilexisti ad omne tempus. Tua enim supra mundũ, & cælum sidereum, aurea supereminet, magna, æterna potestas. Super qua eleuaris, splendore teipsum excitans, perennibus riuis, nutriens animum infinitum. Qui producit hæc omnia, formans materiam indeficientem, quam generatio circumuagatur, quoniam illam formis obligasti. Ex eodem animo fluxerunt genituræ sanctorum regũ, qui te circumstant Pater vniuersalis, & Rex, & singularis, mortaliũ, immortaliumque beatorum Pater. Quæ quidem seorsum sunt ex te natæ, nuntiis autem singulæ præfectæ, æternæ Menti referunt, tuæque potentiæ. Prætereà tertium quoddam genus Regum creasti, qui te semper canunt, carminibusque laudant volentem te, ipsi cupidi, *prædicantque nũc* & semper. Tu es pater, & matris præclarum exemplum, & filiorum tener flos, existens forma in omnibus formis, & anima, & spiritus, & concentus, & numerus. Hęc oraculum, altissimæ Theologiæ mysteria. Quanta cum superioribus concordia? Vocat eum Patrẽ, Regem, Motoremque cæli, Mundos circumuertentes, orbes cælestes appellans. Eius est de motu cælesti verior, quàm Philosophorum sententia, Deum Patrem hominum atque Deorum, vitam, salutem, non vnum tantum primum mobile, sed vniuersos orbes incitare. Non ab homine dicitur, sed à Dæmone, quos à sciendo vocatos autor Plato, multo maiora, longéque plura cognoscentes, quàm mortales. Ecce Dæmon ait Deum superuehi, superferri, ac portari, mundis ἀμφιδρόμοις, circumrotantibus. Mundos appellans omnes cælestes orbes, quorum quisque sit instar mundi. Quòd si superuehi, non refertur ad motum, & impulsum cælestem, sed ad sedem, stationemque Dei supra cælo in altissimis cæli regionibus: sentiet tamen oraculum quædam diuina gubernacula, quasdam habenas, quibus vt equus à quadriga, cælestes orbes agantur, insidente desuper Deo, sub pedibus omni cælesti se machina vertente. Ac cælestes orbes rotatos gyrantesque memorauit, vt rectorem, moderatoremque agnosceres. Est in nostris litteris, Dominum esse in cælo, sedem eius ibi consistere. Oraculum autem in campis ætheriis regnare, ac dominari, præcipuè cælesti regno commemorato, quòd illa sit optima mundi pars. *Et nos paternæ* Sapientiæ, magnorumque mysteriorum nuntius orare docuit, Pater noster qui es in cælis. F

Mundi, orbes cælestes.

Math. 6.

Ecce

A Ecce & Dæmon veritatem abscondere non potens Patrem hic eum cælestem vocat, sicut & superiores omnes. Pater æternus, primum Filij sui, tum rerum creatarum. In cælo pulcherrimum, amplissimum, fortissimumq; eius regnum florere cauit. Inde mortalia cernere, distet licet longissimè. Dæmones fatentur, vsque in terras, oculos eius tendere, omnia diuinis auribus eum exaudire. Quæ sanctis oraculis nostris, infinities prædicantur. Quod verò sequitur, quàm diuinum? homines introducens tanquam filios eius orãtes. quod ipse quoque docuit, Pater noster. Nos vti filios introducit oraculum: Filius Dei iubet nos eum appellare Patrem nostrum. Fatetur item Dęmon amari nos ab ipso omni hora, nullam esse beneuolentiæ, paternæq; charitatis interpollationem. Nunquam illum nos amando defatigari. Rursum iterat potestatem eius auream, & pretiosam florere supra cæli vertigine, vbi sit eius æterna, immensáque maiestas, qua sublimatus ipse sit supra omnia, luminis in pelago, lucemq; habitans inaccessibilem. Riuos autẽ æternos, quibus, immensum, suum intrare animum dicit, sentiendum est, tum sapientiam eius infinitam, gaudiáque magna mentis suæ, tum quod dicebat Aristoteles, cognitionem Dei de seipso, cognoscentis bona sua, & ex eo voluptatem infinitam capientis: innumerabiles item rerum species, & Ideas continentis, quibus natus est, & nasci potuit iste mundus. Ideo eo statim adiecit, infinitam Mentẽ istam produxisse. Quo loco, quæso, sublatis animis, arrectáque mente simus. Vt enim superiores diuino quodam, & quasi ex aula cælesti allato consensu prędicant simul, ex eodemq; fonte natos Deos, atque mortales, cæteraq;

Pater noster, Deus.

B quibus mundi vastitas efficitur: sic Dæmon diuinè, ex illa infinita Mente parta vniuersa, nominatim Deos ipsos, eorumq; genera appellans. Laudat igitur eum primum Vniuersi opificem, formas materię perenniter affigentem, eamq; renouantem assiduis figuris, circum quam versetur semper generatio. Quod sæpe proditum à Philosophis, materiã subiacere formis, nunc vni, nunc alteri, inuicem succedentibus. Deinde tradit ex hac eadem Mente, fluxisse Prolem regum sanctorum. Reges sanctos angelos vocat. Sanctos, quoniã ab omni terreno contagio segregati. Reges autem, quoniam his maxima potestas, ciues, Heroësq; regni cælestis, exercitus Filij Dei, duces, & principes omnes, potestates etiam, autoritatesq; nostris in litteris, rectores item hominum, ac prouinciarum vocati. Mirabiliter item docet, quid faciant in cælo, totóque mundo. Assistunt, inquit, tibi semper, circunstant dextra, lęuáque frequentes thronum Dei. Esaiasq; vidit Dominum super solium excelsum & eleuatum, & Seraphin: non duo, cùm sit ibi numerus multus, sed innumerabilem Seraphinorum, solium Dei circunstantium, multitudinem. Et sæpe fatentur illi se conspectibus Dei assistere. Et Raphaël dixit Tobiæ, Ego enim sum Raphaël vnus ex septem, qui astamus ante Dominum. Ob hanc causam, cùm in hac commemoratione Dæmon esset, iterato confitetur eum Patrem omnipotentem, non eorum tantum, qui terras, sed etiam qui cælum incolunt, in immensum genus humanum multitudine superantes. Horum omnium Patrem eum & Regem dicit. Iteratóque confitetur eos natos, id est, creatos à Deo, eodem vsus atque Orpheus, Hesiodus, Empedocles, verbo, γεγαῶσαι.

Ab vniuersi opifice producta omnia.

Reges sancti, angeli.

Esa. 6.

Tob. 12.

C Et quod diuinius est, declarat munus eorum, qui sunt præfecti nimirum nuntiis, quo primò fuere apud antiquissimos Hebræorum vocati Malachim, missi, nuntij: & Græcos hæc secutos, Angeli. Quia, inquit Dæmon, præfecti sunt ἀγγέλλουσι, Angelis, nuntiis: referuntq; omnia, inquit, Menti πρεσβυγενεῖ, æternæ, magnæ, venerandæ. Tum tertium genus eorum nominat: quasi qui sunt nuntiis præfecti, sint duo genera, Angeli scilicet, & Archangeli: tertij autem assistunt, quanquam etiam omnes, laudantes, clamãtes, Sanctus sanctus, idq; cupidè, libenter, sicut ille voces eorum libenter audiat. Mireque concordant hæc cum Theologia Dionysij, super tribus Hierarchiis Angelorum, Dęmonibus ipsis, qui sæpe abstrusa multa confessi sunt, prędicata. Repetit iterum eum esse Patrem, esse instar optimæ matris. Sic enim etiam Græci locum intelligunt, quòd patris, ac matris charitaté ostendat erga nos Deus, & quòd condescendat per humanitatem, dulcedinemq; paternam, ac maternam, quam tenerum florem dixit. Deinde cum cæteris omnibus superius nominatis Theologis, appellat Animam Vniuersi, & Spiritũ, sicut & ille, Spiritus intus alit. Eóque etiam est Anima mundi apud Philosophos. Appellat Harmoniam, & Numerum perinde vt Pythagoras κρᾶσιν, Temperamentum, quasi moderamen, gubernaculumq; totius. Et sicut Pythagoras eum ψυχῶσιν, sic Dæmon ψυχὴν, vnde omnia viuunt, & intelligunt, intelligentiarum, ac vitarum fons. Hæc qui pressius consideret, mirabitur Dæmonibus etiam confessam eum priscis Theologiam.

Officium angelorũ quod.

Angeli & Archangeli.

Anima vniuersi.

Aliud ex eodem, de Deo, diuinisq́ue rebus, testimonium.

CAPVT XV.

Aliud oraculum dæmonis de Deo vero.

ALIVD eiusdem oraculi præclarum, admirabiléque de summa Diuinitate testimonium, quo maxima declaratur altißimæ Theologiæ pars. Rogatus à quodam Theophilo, an ipse Deus esset, Respondit ad hunc modum:

> Ἔσθ' ὑπὲρ οὐρανίου κύτους, καθύπερθε λελογχὼς,
> Φλογμὸς ἀπειρέσιος κινύμενος ἄπλετος αἰών.
> Ἔστι δ' ἐνὶ μακάρεσσι ἀμήχανος, εἰ μὴ ἑαυτὸν
> Βουλὰς βουλεύσῃ πατὴρ μέγας, ὡς ἐσιδέσθαι,
> Ἔνθα οὔτε αἰθὴρ φέρει ἀστέρας ἀγλαοφεγγεῖς,
> Οὔτε σεληναίη λιγυφεγγέτις αἰωρεῖται.
> Οὐ θεὸς ἀντιάει κατ' ἀταρπιτὸν, οὐδ' ἐγὼ αὐτὸς
> Ἀκτῖσι συνέχων ἐπικίδναμαι, αἰθεροδινής.
> Ἀλλὰ πέλει πυρσοῖο θεοῦ ταναμήκετος αὐλὼς,
> Ἕρπων εἰλυφόων ῥοιζούμενος, οὐ μὰν ἐκείνου,
> Ἁψάμενος, πυρὸς αἰθερίου δονέεις ἦτορ.
> Οὐ γὰρ ἔχει δαμάσαι, ἀζηχεῖ δ' ἐν μελεδήμασι,
> Αἰὼν αἰῶσι ἐπιμίγνυται ἐκ θεοῦ αὐτοῦ,
> Αὐτοφυὴς, ἀδίδακτος, ἀμήτωρ, ἀστυφέλικτος,
> Οὔνομα, μηδὲ λόγῳ χωρούμενον, ἐν πυρὶ ναίων.
> Τοῦτο θεὸς, μικρὴ δὲ μερὶς θεοῦ ἄγγελοι ἡμεῖς.

Hæc cùm & ipsa perobscura sint, soluta oratione reddam. Est supra cælesti vastitate, desuper fulgor, motus, immensum æuum. Est autem inter beatos inæstimabilis, incomprehensibilis, nisi seipsum, consilia, consiliet Pater magnus, vt videatur. Hic neque æther fert sidera nitentia, neque luna obscuræ lucis attollitur. Non Deus occurrit per semitam, neque ego ipse, radiis continens, amplectens spargor, per æthera volutus. Sed est flammæ Dei immensa profunditas, repens voluitur rapidè cum strepitu Non tamen qui illum tetigit ignem ætherium, timidus cor. Non enim habet ardorem, sed placida combustione, sæculum sæculi miscetur ex Deo ipso. Per se genitus, indocibilis, sine matre, inconcussus, cuius nomen sermone non capitur, in igni habitans. Hoc Deus, exigua verò pars Dei, nos Angeli. Hæc oraculum Apollinis, quo tota ferè traditur in aures hominum Theologia. Primum describit locum sanctißimæ Diuinitatis, vt Aristoteles etiã cælum dicit esse οἰκητήριον τοῦ θεοῦ, in libro de Mundo. Hunc locum supra cælesti locat immensitate, supra cælestes orbes, extra anni, Solisq́; vias. Hic esse largißimam lucis copiam, mundum lucis viuentis, vegetæq́; semper. Hic æuum infinitum, id scilicet quod est supra tempus. Supra tempus, quod ex cælesti motu colligitur, est ipsa æternitas, dicta Græce αἰών, quia semper fuit. Illic æternitas, illius infinitæ lucis ætas. Nec dubium est, quin hæc immensa flamma, ardorq́; sempiternus sit quod apud priscos Theologos, quos postea nostri sunt secuti, dicitur Cælum empirion, id est, igneum. Nam & ipse Dæmon appellat eum φλογμὸν, ardorem, & πυρσὸν, facem. Dicit item Deum habitare ἐν πυρὶ, in igne, vnde ἐμπύριον. Hoc Cælum empyrion, est claritas æterna, flagrans à Diuinitate. Ea quoque descriptio Cæli empyrij, Illic neque Solem esse, neque Lunam, neque astra, genus cæli diuersum, alia lumina, alia lux. Ad eam nostra hæc ne lucerna quidem videri posse. Ioannes illo in regno, diuináque regione, neque Solem esse, neque sidera, esse autem Christum Solem eius. Similia mirabili consensu locutus est Homerus, approbaturq́; vehementer ab Aristotele Olympum dictum quasi ὁλολαμπῆ, totum ardentem, nomen scilicet Empyrij, de quo scribat Homerus,

Cælum diuinitatis locus.

Æternitas, αἰών

Cælum, Empyræum.

Olympus vnde dictus.

> Οὔλυμπόνδ', ὅθι φασὶ θεῶν ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ,
> Ἔμμεναι, οὔτ' ἀνέμοισι τινάσσεται, οὔτε ποτ' ὄμβρῳ
> Δεύεται, οὔτε χιὼν ἐπιπίλναται, ἀλλὰ μάλ' αἴθρη
> Πέπταται ἀνέφελος, λευκὴ δ' ἀναδέδρομεν αἴγλη.
> *Venit Olympum, vbi sedes diuûm dicitur esse*
> *Immota, hec vento haud quatitur, nec spargitur hymbre,*

A *Non nix decidit, ast ſplendor puriſsimus albet,*
Et ſine nube nitor, campos hic occupat omnes.

Lucem, ignemq́; illum non eſſe, qualis noſter abſumens, ſplendorem eſſe tranquillum, lætum, puriſſimum, per terras latè micantem. Hunc ſplendorem ſi quis ex Homero, & Ariſtotele, qui dicta probat eius percunctetur, vnde nam emanet, dicent non à Sole. Nã Sol exurit, nec ſupra cæleſtes orbes. Ergo genus aliud luminis. Ergo veriſſimum eſt quod conſentaneè noſtræ quoque Theologiæ dixit oraculum, lucem illam infinitam, camporumq́; admirabilem, lætamq́; ſerenitatem, manare ab ipſa Diuinitate, Solis ipſius creatricem immenſam. Hunc igitur locum, vbi tanta lux apertè cernitur, appellat ardorem, facem, flammam, ignem, dicens eam eſſe αὔλακα ἀπειρέσιον, vallem immenſam luminis, regionem lucis vaſtam: Eſſe æternam hanc lucem in medijs beatis, circunſtant enim dextra, læuáque frequentes. Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt, iuuat vſque morari. Hæc beatitudo, θεωρία, contemplatio diuinitatis, quam Dæmon tanquam vnus è ſupernis Angelis luc prædicat, dicens Deum videri non poſſe, appellansq́; eum Patrẽ, niſi ipſe voluerit. Nam & Filius apud nos, Nemo, inquit, videt Patrem niſi Filius, & cui voluerit Filius reuelare. Deinde hanc lucem eſſe ſuauiſſimam, manantem à Deo ſemper. Deſcriptáque habitatione, & loco ſummi Dei, dein eloquitur eum, declarans quæ de Natura diuina fas ſit ab hominibus noſci. Eum primò vocat αὐτοφυῆ, per ſe ortum, à ſe natum. In quo latitat ſublime myſterium. Vt enim ad vnam primam cauſam omnium rerũ ortus reuocatur, ibiq́;

Genus luminis cæleſtis.

Aeterna lux beatis.
Virgil. 6. Aeneid.

Math. 11.

Ad vnã cauſam ortus omnium reuocandus.

B deſinit, vt non ſit progreſſus ad infinitum, ſic naturæ eius, bonorumq́; ſuorum cauſa deſinit in ipſum, quoniam non habuit aliunde, quod habet, qui maior eſt omnibus. Eſt autem, ne fallamur, ortus eius ex ipſo æternus, quod iſto nomine declaratur. Si enim nulla terrena creata res, fieri ex nihilo, id eſt, à nulla cauſa potuit, multo certè minus ipſe Deus. Quòd ſi Deus aliquando non exiſtens, natus eſſet ex ſeipſo, fuiſſet Deus, antequam eſſet: efficiturq́; ſi Deus natus eſt ex ſeipſo, vt hæc natiuitas, ſit æterna, vt & ſemper fuerit à quo naſceretur Deus. Semper enim oportuit id antecedere, à quo natiuitas diuina ex ſe ipſa proficiſceretur. Nam quod non erat, nihil poterat producere. Aſſeris autem eum, à quo natus eſt Deus, anteceſſiſſe, quia dicis ab eo Deum pullulaſſe. Duæ igitur ſunt cauſæ, cur hoc nomen, αὐτοφυὴς, altiſſimè deſignet æternitatem: quia cùm non poſſit naſci, nec tu confitearis Deum ex nihilo natum, ſemper habuit à quo naſceretur Deus. Iam ſi quando fuiſſet tempus, cùm Deus non eſſet, ſed poſtea ex ſe ipſo natus, neceſſariò fuiſſet Deus quando non eſſet. Ex quo efficitur, vt quoniam cætera dicimus à Deo nata, Deum autem natum à ſeipſo, cæteræ quidem res, quibus aliena à ſe ipſis cauſa fuit, eſſe quidem ſine cauſa non potuiſſe, cauſam autem ſine eis, à quibus nihil dependeret, potuiſſe. Vt autem res ſine cauſa ſua Deo, naſci non potuerunt, ſic Deus ſine cauſa Deo, nunquam potuit eſſe. Nunquam igitur poterat Deus naſci, niſi Deus prius affuiſſet. Hoc autem in æternum. In æternum igitur natus eſt ex Deo Deus. Hanc neceſſariam, naturaliſſimamq́; conſecutionem, non vidit ille, qui cùm de natiuitate Dei

C loqueretur. Verùm quia, inquit, fieri non poteſt, quin id, quod ſit, aliquando eſſe cœperit, natus eſt ex ſe ipſo. Error quidem euidentiſſimus. Significauit igitur & æternitatem, & maieſtatem ſupra omnes, quia nullius indiget Deus, potens à ſe ipſo cuncta bona petere Dæmon. Siquidẽ ſi à ſe ipſo habet ſeipſum. Deo autem nihil eſt melius, vtique vniuerſa ex ſe ipſo habet. Hinc efficitur etiam illud Ariſtotelis, eum in cognoſcendo ſe ipſo, eſſe beatum. Nam ſi ex ſe habet eſſe, vtique etiam beatitudinem vitæ ſuæ, omniaq́; naturæ ſuæ bona. Vt autem dixit vitam eius ex ſe ipſo proficiſci, ſic etiam ſapientiam cùm eum appellat ἀδίδακτον, non edoctum, quaſi videlicet αὐτόσοφος. Nam cùm ſit ſapientiſſimus, & Paulus μόνος σοφὸς, eius autem ſapientia non ſit aliunde: oritur certè à fonte naturæ ſuæ. Sic eum dicens ἀμήτωρ, ſine matre, declarat tum æternitatem, tum quoniam prædicat eum ex ſeipſo natum, non eo modo natum, quo ſolent ea, quæ apud nos naſcuntur, & quæ cauſam, in alijs cur naſcerentur, habuerunt, ſed diuino, & ineffabili modo, quoniamq́; ei dedit æternitatẽ, æternamq́; bonitatis ex ſeipſo dependentiam, efficitur vt ſit incorruptibilis, & immutabilis. Quia qui fuit ſemper, altiſſimã, optimam, eminentiſſimamq́; naturam ſibi ſuppetens, non habet à quo oppugnetur, corrumpatur. Quapropter vocat eum ἀσυφέλικτον, inconcuſſum, immobilem, incorruptibilem. Hoc, inquit, eſt Deus, hæc natura diuina. Habitat lucem inacceſſibilem, vt ait Apoſtolus, eſt æternus, per ſe genitus, non more noſtro, eſt incorruptibilis. Nos autem Angeli (omnes enim ſunt Angeli,

Sapientia Dei oritur à fonte ſuæ naturæ.

1. Tim. 6.

boni scilicet & mali, Philóque Iudæus confitetur, quos Moses Angelos vocet, Dæmones à Philosophis appellari) sumus exigua Dei portio: non videlicet per transfusionem suæ in nos Diuinitatis, sed quasi quædam scintillæ, quæ ex luce Diuinitatis suæ micuerunt. Ille maximus, solus, solus æternus. Intelligentiæ verò quędam quasi particulæ diuinę, quædam scintillulæ, natæ ex illo, vel productæ (Nam nasci Philosophis est creari) spirituali quodam modo, soli Deo, nescio an & illis noto. Et vt ait Philo, νοῦς ἀπόσπασμα θεῖον, Mens quædam diuina abscissio. Ex his constat, tum quid sit Natura diuina, tum apparet Dæmones confiteri, creatos etiam Deos ab illo. Demonstratur etiam cælum empyrium, locusq; supra sideribus, quem etiam Aristoteles duobus in locis, in libro de Mundo, & primo de Cælo, est confessus, his verbis: Extra cælum ostensum est, neque esse, neque esse posse corpus. clarũ igitur quòd neque locus, neque vacuũ, neque tempus, est extra. Ideo neque in loco, quæ illic sunt, existunt, neque tempus ea facit senescere. Neque est vllus vlla mutatio eorum, quæ supra extremam vertiginem consistunt. Sed immutabilia, & indolentia, optimam agunt, opulentissimamq; vitam, omne æuum. Ecce Aristoteles per numerum multitudinis, res nescio quas extra cælum collocat, sed præcipuum id Diuinitatis est regnum, cuius fecit, clementia ductus, alios animos participes. Latiusq; explicuit Dæmon illum locum, & melius quàm Aristoteles, vterque tamen diuinè. Vterque florere ibi vitam, optimam beatitudinem ac supremam. Nam quod Aristoteles per neutrum genus dixit, nolens explicare τὰ ἐκεῖ, quæ ibi, Dæmon expresse dixit, μάκαρας, beatos. Et ipse paulo superius Aristoteles ab eo loco πᾶν τὸ θεῖον. Vtq; Dæmon ἄπλετον αἰῶνα, sic Aristoteles ibi locat æuum immensum.

Nos sumus exigua Dei portio. Nasci, creari Philosophis idem.

Omnia immortalia & immutabilia in cælo ex Aristotele.

Aliud oraculum de Deo, locisq; cælestibus, quòd Deus fons, principium, creator omnium, inscrutabilis: quòd nemo peccans eum lateat: quòd omnia prospiciat.

CAPVT XVI.

Dæmonis responsum rogatu quid Deus.

ALTISSIME quoque Philosophatus est velut cælestis præco, Dęmon, de Natura diuina rogatus, afferens eadem atque superius.

Ἔστι ὑπὲρ οὐρανίου πυρὸς ἄφθιτος, αἰθομένη φλὸξ,
Ζωογόνος, πάντων πηγή, πάντων δὲ καὶ ἀρχή.
Ἥτε φύει μάλα πάντα, φύσασά τε πάντ᾽ ἀναλίσκει
Αὐτοφανής, ἀλόχευτος, ἀσώματος, ἠδέτ᾽ ἄϋλος,
Κεῖθεν δ᾽ ἐξελάων σε τάξις σφαιρηδὸν, ὄλυμπον
Ἔνθεν δ᾽ αὖ τυτθὴ διαφαίνεται αἰθέρος αὐγή,
Ἥλιος, μήνη, καὶ τείρεα φωτίζουσα.
Ταῦτ᾽ ἐδάην, ἔμαθόν τε νόῳ, τὰ δὲ λοιπὰ σιωπῶ
Φοῖβος ἐών, σὺ δὲ παῦε, οἷς μὴ θέμις ἐξερεείνειν.
Γνῶθι σῆς φυσικῆς σοφίης τάδ᾽ ὑπὲρ περιεργάζεσθαι.

Quæ & ipsa non carmine, sed ad verbum reddam.

Est supra cælesti igni, incorruptibilis, ardens flamma, vitalis, omnium fons, omnium quoque principium, Quæ & producit omnia, & producens omnia absumit, Ex se apparens, inlocabilis, incorporeus, immaterialis. Illinc circum olympum diffunditur in orbem. Hinc rursum paruus promicat ætheris splendor, Sol, Luna, & astra accendens. Hęc noui, didicíque mente, cætera vero taceo, Phœbus existens. Tu verò desine, quos nefas sit scrutari, propter tuam naturalem sapientiam, superiora vestigare. Ecce iterum meminit illius immensæ lucis, quam superius ignem, facem, flammamq; vocarat, nunc etiá flammam, à diuo quoque Paulo nuncupatam lucem inaccessibilem. Ab omni Philosophia Cælum empyrion, flammeum, ardens. Hanc flammam, quæ quemadmodum à Sole manat à Diuinitate, supra cælestem nitorem, vt paulò antè, & vt Homerus, & Aristoteles, supra sidera, supra motus cælestes locat. Duo diuina mysteria, primo de nitore illo sempiterno, tum de loco, si locum eum dicere fas est. Hanc quoque lucem, seu flammam, vocat vitalem, omnium rerum fontem, & principium. Deum videlicet ipsum extra cælum, motusq; cælestes. Hoc rerum Principium *dicit omnia producere*, atque absumere, fortasse, quod ait Dauid, Dante te illis, colligent, aperiente te manú tuá, omnia

1. Tim. 6.

Psal. 103.

A omnia implebuntur bonitate. Auferes spiritum eorum, & deficient, & in puluerem suũ reuertentur. Dominus necis & vitæ, auferens quæ dedisset, si voluerit: In eandem cùm placuerit, omnia potens redigere vanitatem, quæ fuerunt antequam conderentur. Hoc sentit oraculum, clamans eum sicut vitarum repertorem omnipotentem, sic omnipotentem mundi, rerumq́; omnium euersorem, si vellet. Ad cuius conspectum omnia contremiscunt. Qui tangit montes & fumigant, nutu tremefacit olympum. Hæcq́; multo de summa Dei Omnipotentia maior prædicatio, quàm motorem eum dicere cælestem. Multo enim potentius est, omnium vitarum, omnisq́; mundi euertendi habere potestatem, quàm machinam cælestem, leuem illam quidem, & vi sua incitatam mouere posse. Ingressus deinde de natura eius dicere Dæmon, prædicat eum αὐτοφαῆ, per se apparentem, spectans infinitam illam immensamq́; lucem. Est eum per se apparẽs, per se lucens à se, à fonte suo, è thesauris Diuinitatis, maiestatis suæ lucem diffundens. Radians a se ipso, non aliena lucerna, habens insitam magnam maiestatis suæ claritatem. Eóque semper ardet, tanquam Sol cælestis, illius magnæ Diuinitatis imago. Item eum vocat sine loco, neu circunscriptum, quia videlicet infinitus, immensæ maiestatis, nullo loco potens intercipi. Inlocabilem item, quia incorporeus, & immaterialis, extra mundum, omnemq́; locum & tempus. Vastitas igitur immensitasq́; eius incorporea, nullo loco capienda. Non est infinitus corpore, sed mente, sapientia. Secundò, tribuit ei motum per totum olympum: idq́; ad illam flammam, diuinissimumq́; splendorem referas, pandentem sese

B circunquaque, cunctáque complectentem, per totam olympi vastitatem. Quantus est enim olympus, cum terræ, quæ centri in toto Vniuerso habent rationem, sint vastæ, ingentes? At olympum cunctis orbibus sublatum, in immensum terra latioribus, quantum esse par est? Hunc circum sancta, amœna luce complet Deus, nullusq́; est locus, si locum illic esse fas est, qui à splendore sacro contingatur. Ex hac largissima luce, asserit accensa lumina cælestia, Solem, Lunamq́;. Testatur idem Iudæus Philo, Platonicorum eximius, Ideam omnis lucis, & fontem, thesaurumq́; nitoris Deum, παναύγειαν, omniluminem, luminositatem dicens, deducens ab ea, corporum cælestium, omniumq́; rerum lucem. Hæc diuinissima lux fecit corpora cælestia, & præ qua Sol tenebræ sunt, & caligo, facile potuit cæteris rebus dare nitorem. Prædicat oraculum, hanc ætheriam, Solis, Lunæ, astrorumq́; lucem, esse τυτθὴν, exiguam, paruam, minimam, obscuram. Reputa igitur, quanta sit illa diuina claritas, cui scintilla quædam est lux solaris, omniũq́; siderum collata. Hæc, inquit, sunt quæ de Deo mihi scire datum. Hæc vidi & noui. Et fortasse dicat ad hunc modum. Cùm ad illam claritatem venturus essem (vtinam mea scelera non obstitissent) oblata mihi fuerat, & vt præmium proposita. Vidi eam aliquando, sed procul, vidi animo. Cætera taceo, non licet homini loqui. Sunt enim arcana verba, id est, arcanæ res, quas tu quoque absiste scrutari, quas te scire nefas. Noster Theologus, Non licet: Dæmon, οὐ θέμις, Nefas est, Desine scrutari, amorem compesce quærendi. Nec fas est, quo tibi compares scientiam, quam vti naturalem possideas, arcana rimari cæle-

C stia. Tenes quæ teneri de Deo, potuissent. Rogatus item an quis peccans, Deum latere posset, respondit:

> Οὐδεὶς ἂν λήθοι τοῖς θεὸν, οὐδὲ σοφοῖσι
> Κέρδεσιν, οὐδὲ λόγοις ὑπεκφύγοι ἄλκιμον ὄμμα.
> Πάντα θεοῦ πλήρη, πάντη θεὸς ἐστεφάνωται.
> Πάντα ζωογονῶν, ὁπόσα πνείουσι καὶ ἕρπει.

Quæ sunt, Nemo profectò, qui talis est, Deum latere possit. Neque sagacibus dolis, aut verbis acerrimum oculum subterfugiat. Omnia plena Deo, Deus vbique vagatur, omnia viuificat, producitq́; quæcunque spirant, & inambulant. Ecce quæ de vno singularíque Deo prædicat Dæmon, sunt ea, quæ de Anima mundi, Poëta diuinus:

> *Spiritus intus alit, totamq́ue infusa per artus,*
> *Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.*

Is Deus vbique est, omnia viuificans, dans omnibus quæ viuunt, & mouentur, vitam, & motum, portans omnia verbo virtutis suæ. Eiusq́; sunt omnia plena. Eóque is est quem dixit Aratus, & eum secutus Poëta, Iouis omnia plena. Non alicuius videlicet fictitij, sed verissimi, naturalissimi Dei, de quo, velut diuinus Theologus hæc edit oracula Dæmon, prouidentiæ diuinæ magna confessio, quã nulli peccantes possint effugere. Idẽ atque illud in s[...]is litteris: Si ascendero in cęlũ, tu illic es: si descendero in infernũ, ades. Quanta

Psal. 103. & 143.

Deus habet potestate euertendi mundi.

Deus [...]

Magna Olympi capacitas.

Deus, idea lucis omnis.

Scrutanda nõ sunt arcana Dei.

Deum nihil latet.

Ex Porphyrio ἐκ λογίων φιλοσοφίας.

Virg. 6. Aeneid.

Virgil. 3. ecloga.

Psal. 138.

Deus omnia videt. inter vtrunque oraculum concordia? Dæmon oculum Dei ἄλλιμον, Fortissimum, robustissimum, acerrimum, omnia contuentem, terras, cælum, mare collustrantem. Quantumuis item artificiosa malitia, dolisq́ te circuntegas, quamuis abscondas, oculos eius non poteris effugere: Quidquid loquaris, dicta, factaque omnium sunt in conspectu eius. Illud Philonis ἀκοιμήτῳ ὀφθαλμῷ βλέπει πάντα, peruigili oculo cuncta cernit. Qui enim fieri potest, quin illi sint cuncta nota, qui vitas omnes, mentesq́ cogitatricesfinxit prior? En illa Pythagoræ ψύχωσις: Et Pauli, Genus eius sumus Dei, in illo mouemur, & sumus. *Act. 17.* Vniuersa, inquit oraculum, complectitur. Oraculum verè mirabile, omnipotente veritate, claros ex omni loco radios iactante. Omnis enim lingua confitetur, cælestium, terrestrium, & inferiorum, quia dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris. Rogante quoque sacerdote, quænam religio plurimum maximéque foret superstes, iniecit miranda de Diuinitate, vt visum superius. Vtinam ne me nunc supremo, ac nouissimè interroges, infelix sacerdos, de diuino Genitore, déque chara, & vnica prole Panomphæi regis. Et Spiritu, Qui continuatim continet omnia, Montes, terram, flumina, mare, tartarum, aërem, ignem. Qui me nolentem, domibus ab his repellet, Moxq́ linquetur desertum limen istud oraculorum fundendorũ. Panomphæũ regem cælestem dicit, quod ei cuncta oracula concinant. Panomphæus est, cui πᾶσα φήμη, omnis fama, siue oraculum canit. Huius, quem etiam diuinum Genitorem dixit, nominat vnicam Prolem. Sonat enim Græcè τηλύγετος, aut dilectum, aut vnicum Filium. Spiritum quoque nominat diffusum per omnia, de quo Marcus etiam Tullius, per se omnia pertinere, perinde vt oraculum, & per omnia continuatum, sicut hic ἔρχεσθαι affirmat. ex fontibus antiquæ Theologiæ hæc ad verbum de rerum pulchritudine, concentúque loquens: Hæc, inquit, fieri, omnibus concinentibus inter se mundi partibus, profectò non possent, nisi ea vno diuino, & continuato spiritu continentur. Bene igitur etiam Dæmon locutus.

Panomphæus rex, deus.

Vnica proles, τηλύγετος. 1. Tuscul.

Quòd Iupiter sit Deus ille verus, magnus, Dæmonis oraculo: quòd eius potestas, omnibus veneranda: quòd solus ille sapiens, largitorq́ sapientiæ: & quòd hæc oracula, verè sunt à Dæmone edita Philosophorum testimonio.

CAPVT XVII.

EVNDEM esse quoque Iouem, ac verissimum, naturaleḿq; Deum, quæq́; de Ioue dixit Aratus, & Homerus, esse de singulari Deo, Dæmonis etiam testimonio probatur. Rogatus de æterno Deo, respondit, addens de interitu suo:

Aliud responsum dæmonis.

Ἦν Ζεὺς, ἔστι τε νῦν Ζεὺς, κ' ἔσσεται, ὦ μεγάλε Ζεῦ,
Οἴ ἐι μοὶ χρησμῶν ὑπολείπεται ἠχήεσσα.

Alio in loco, vehementer ingemiscens:

Οἴ ἐμοι τρίποδες φονήσατε, οἴχετ' Ἀπόλλων
Οἴχεται, ἐπεὶ φλογερόν με βιάζεται οὐράνιον φῶς.

Erat Iupiter, est nunc, & erit, ô magne Iupiter, Hei mihi deficit oraculorum claritas. Hoc illud in facris litteris, Sicut erat in principio & nunc, & semper, & in sæcula. Heu heu Tripodes plangite, obit Apollo. Obit, quoniam flammans cælestis lux, vim adhibet. Lucem supra cælo mirabilem, vocat Deum. Et de suo vaticinatur interitu. De Byzanto quoque qui condidit Byzantium, contra eum, qui eum æmulabatur, cuidam pro eo sciscitanti respondit:

Vaticinatus de suo interitu dæmon.

Ε᾽γειρε καὶ παλίνορμος ἐπείγεο, καὶ λέγε ταῦτα,
Ο᾽υ σε γε Φοῖβος ἄνωγεν ἀμείνονι φωτὶ μάχεσθαι
Κεῖνον γὰρ θεὸς αὐτὸς, ἑὴν ὑπερέσχετο χεῖρα.
Ο῍ν καὶ γῆ τρομέει, καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν,
Πόντος τ', ἠ᾽ ὑλιόεντ', ἠδ᾽ ἀίδαο χάος αὐτό.

Quæ sunt, Excitare, & reuersus festina, & dicas ista, Non te Phoebus ipse iubet fortiori viro depugnare. Illi enim Deus ipse suam porrexit manum, Quem & terra tremit, & cælum desuper patens, pontusq́, solq́, & tenebrosum Chaos ipsum. Nihil abscódit de Deo: prius regionem, claritatem, creationem etiam Deorum prędicauerat, nunc vniuersalem præsen-

Apræſentiam. Noſtris igitur in litteris etiam extat, Tremunt poteſtates, tremunt videntes Angeli. Ecce nunc omnia tremunt ad nutum eius, vaſtitas olympi, terra, pontus, Sol inſuper, & ipſa tartara. Tremunt autem omnipotentem, tremunt, cùm voluerit, vementem. Nam mons Sina tremebat, & fumigabat, & horror erat maximus in caſtris Hebræorum. Talis vbique terror foret, ſi ipſe vellet, & ſeſe quantus eſt oſtenderet, quantum eum cœlicolæ cernunt. Meritóque vident, & obſtupeſcunt, horrent, & lætantur ad tantum numen. Serapis quoque in oraculo de ſapientia eius in cælo florente, prædicans eius largitatem:

Coelicolæ horrent & lætantur numen Dei.

> Τόσση ἀπείριτος σοφίη βασιλῆος ἐπ' οὐδῷ
> Ἀθανάτου, κεῖνος δὲ δίδοι, καὶ δῶρον ὀπάζει.

Serapis de Deo.

Infinita, inquit, ſapientia verſatur in limine Regis immortalis, Ille dat & munus largitur. Vocibus igitur humanis & vocibus Dæmonum decantata, apertáque eſt Theologia. Quæ ne quenquam è noſtris confinxiſſe ſuſpiceris, adſunt ipſi Philoſophi teſtes. Nam præterquam quòd ſuperiora oracula produxit in libris ſuis Porphyrius, in eo quoque, quem Plutarchus inſcripſit, Cur Pythia deſierit oracula fundere metrice, & Plotinus, Proclus, aliique Platonici, qui paſſim Apollinis oracula proferre ſolent, declarant his oraculis fidem ſe habuiſſe, & Dæmonem veluti declaratorem rerum abſtruſarum hominibuſq; ignotarum, eis fuiſſe. Affert igitur eo libro Plutarchus oraculum quo Dæmon ſingularem Deum eſt confeſſus, & prædicauit eum moderatè, & iuſtè indulgentem. Rogatus à quodam, qui peccauerat, an vlla ſceleris eſſet indulgentia, reſpondit: ἅπαντα ἀναγκαῖα συγχωρεῖ θεὸς, οὐ μὴν ἀλλὰ δοὺς, ἄν τις, ὡς οὐδὲν ἄνευ μέτρου: omnia neceſſaria concedit Deus, veruntamen ita largiens, vt nihil immodicè. His Dæmon & Deum vnũ nominat, & clementem prædicat, vſquequò iuſtitia poſtulet. Oraculum autem, quod affert Proclus, eſt altiſſimæ Theologiæ declaratio, ſimile Propheticis oraculis. Dicit ergo Proclus ſuper Timæum: οὕτω δὲ καὶ τὰ λόγια τὸν μέγιστον τοῦτον θεὸν, πηγὴν πηγῶν προσαγορεύει, καὶ μόνον ἀπογεννῆσαι τὰ πάντα.

Dæmon verè abſtruſarum declarator.

Deus iuſtus ſed moderatè.

Oraculum ex Proclo, de Deo.

> Ἔνθεν, ἄδην θρώσκει γένεσις πολυποικίλου ὕλης,
> Ἔνθεν συρόμενος πρηστὴρ ἀμυδροῦ πυρὸς ἄνθος,
> Κόσμων ἐνθρώσκων, κοιλώμασι, πάντα γὰρ ἔνθεν,
> Ἄρχεται, εἰς τὸ κάτω τείνειν ἀκτῖνας ἀγητάς.

Itaque, inquit, etiam oracula, maximum Deum, fontem fontium hunc appellant, & ſolum eum vniuerſa genuiſſe. Dicit enim de poteſtate eius:

> *Exilit hinc rapidè variantis materiæ ortus,*
> *Hinc rumpit iubar, & flos omnis debilis, ignis.*
> *Mundorumque globi, nanque hinc ſunt omnia nata,*
> *Hincque micant radij, & mundo mirabile lumen.*

Audis oraculum, cuncta ab altiſſimo Deo profecta canere, repetens quaſi Geneſim Moſaicam. Vt Moſes è primis operibus eius prodidit fuiſſe terram, & aquam, nempe Chaos, & materiam totius futuri mundi, congeriem, & ſementem omnium rerum, non ſecus Dæmon primùm affirmat ab eo profectam generationem materiæ multiformis, cui variæ ſpecies viciſſim inhærent, propterea multiformis. Poſt hanc materiem, ſementémque rerum, & maſſam, quemadmodum ad res gignendas eam præparauerat ſapiens opifex, ſic ex eis præcipuam, principem cunctarum viſibilium rerum, produxit lucem. Hoc memorans Moſes, poſt terram, aquámque creatam, ait ſubitò appáruiſſe lucem. Dæmon ſimiliter ab eodem præpotenti Deo, flumen lucis erupiſſe: lucis inquam, præ qua lux omnis, & ignis debilis ſit. Ipſa verò flos omnis lucis. Ea enim eſt lux ſolis, Lux mundi corporei. Poſt lucem, ſicut Moſes, qui ſiluerat creationem orbium cæleſtium, eam poſtea repetiturus, dixit ab eo omnia cæleſtia perfecta: ſic vno complectitur verbo Dæmon, mundorum globos omnes, & concauas illas, orbicularéſque cæli machinas eum feciſſe. Denique vt Moſes repetens ait, In die, qua creauit Deus cælum & terram, ſic per Epilogum repetit Dæmon, ab eo micare & in terras fundi radios omnes bonitatis. Omnis ergo lingua confitetur, cæleſtium, terreſtrium & infernorum, quia dominus Ieſus Chriſtus in gloria eſt Dei Patris. Iuſtinus igitur Martyr & Philoſophus ad gentes, ait oraculum fuiſſe quoddam, hymnum gloriæ diuinæ: ὅτι τὸ παρ' ὑμῖν χρηστήριον ἀξιωθὲν ὑπό τινος, ὑμνὸν τοῦ παντοκράτορος ἐκδεδωκεν, οὕτως ἐν μέσῳ τοῦ ὕμνου ἔφη, ὅτι

Gen. 1.

Principium lucis omnis Deus.

Gene. 5.

Philip. 2.

Oraculum apud Iuſtinũ.

πρῶτος πλάσας μερόπων, ἀδὰμ δὲ καλέσας. καὶ τοῦτον σώζεσθαι τὸν ὕμνον παρὰ πολλοῖς ὧν ἴσμεν συμβέβη. Nimirum, Oraculum vestrum rogatum à quodam, vt hymnum funderet Omnipotenti, sic in medio hymni dixit: Quod primus hominum formator, Adamq; vocauit. Et hunc hymnum apud multos, quos ipsi scimus, contigit asseruari. Vides Dæmonem hymnos, cuiusmodi sunt, quos ostendimus, edidisse, singularem Vniuersi creatorem Deum ingenuè confessum. Vidit item Lactantius oraculum illud, quo Dæmon dixit, μικρὰ δὲ μερὶς ἄγγελοι ἡμεῖς: Exigua Dei portio nos Angeli. Profert enim hoc carmen in suis Institutionibus. Quærenti, inquit, cuidam quis esset, aut quid esset omnino Deus, respondit viginti & vno versibus: quorum hoc principium est. Sic Lactantius. Nec refert quòd carmina sint transposita, vt quod Lactantius principium, nos finem carminis esse scriptum reperimus. Facile enim potuerunt versus transferri. Satis est oraculum reuera Dæmonis esse, id est Apollinis, editum non Delphis, sed Colophonæ. Idem in libro de Ira Dei, aliud oraculum, & quasi vnum ex superioribus ait Apollinem Milesium effudisse, consultum de religione Iudæorum.

Vide lib 2. cap. 14. 15. 16. 17.

cap. 23.

> Ἦδε θεὸν βασιλῆα, καὶ γεννητῆρα πρὸ πάντων
> Ὃν τρέμεται καὶ γαῖα, καὶ οὐρανὸς, ἠδὲ θάλασσα
> Ταρτάρεοί τε μυχοί, καὶ δαίμονες ἐκφρίσσουσι.

Fortasse præcedit hæc carmina quod affertur à Iustino, Eusebio, alijsq; multis, quod eundem Apollinem respondisse ferunt:

> Μοῦνοι χαλδαῖοι σοφίην λάχον, ἠδ' ἄρ' ἑβραῖοι
> Αὐτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι θεὸν ἁγνῶς.

FINIS.

Augustini Steuchi Eugubini
DE PERENNI PHILOSOPHIA
LIBER QVARTVS.

IN QVO PLATONIS ET ARISTOTELIS THEOLOGIA DISCVTITVR.

B *Aristotelem singularem Deum esse confessum: Non solis motibus cælestibus, sed omni item mundo eum præfecisse: Eandem fuisse Academicorum Philosophiam: Eandem & Senecæ: Non solas intelligentias, quæ cælum moueant, eum agnoscere.*

CAPVT I.

POST PRISCOS Philosophos, qui magis Theologi dicebantur, & post ea sæcula, quæ a Mose, Trismegistóque, ad Platonem, Aristotelémque vsque decurrerunt, in quibus adorata & cognita fuit, prædicatáque singularis Diuinitas, partim lucem hanc afferente natura, partim ab exordio generis humani, quo solùm Deus verus colebatur, ea scientia manante, quippe quam per omnes terras secum patres antiqui deferebant, successerunt duo multorum Philosophorum, Academiarumque principes, ad quos velut in portum veteris Sapientiæ naufragia deuenerunt, sed pro varietate ingeniorum magis Platonem, quàm Aristotelem, qui rerum infimarum, sensibúsque notarum studio magis delectatus, obscuras illas, ingeniúmque humanum excedentes, Platoni, cæterisque C vestigandas reliquit, veterum mysteria, secretáque Dei, silendo veneratus, quorum difficilis esset, nec procul à temeritate confirmatio. Sed quoniam nullus sermo, citra Dei appellationem haberi potest, nec vllius Philosophiæ fundamenta stabiliri, nisi origine reperta, multa de fontibus Theologiæ naturalis (naturalem dico, non fictitiam, fabulosam, quam ratio, naturáque docet omnes homines) similiter atque alij loqui coactus est. Quibus consideratis, id iudicium colligitur, aut veritatem inuito imprudentíque excidisse, aut non habentem quid pro vero assereret, diuersa ratione loquutum. Quam animorum inconstantiam, in omnibus Philosophis ferè deprehendas. Nondum enim fulgor veritatis terras impleuerat, quo pulsa omnis densa caligo, vnam duntaxat veritatem homines sequerentur. Erant autem cuncta crassis occultata, & circunfusa tenebris. Hac caligine effectum est, vt Aristoteles & Plato in asserenda Diuinitate modò cælum, motusque cælestes admirati, illic Deum se reperisse crediderint, modò resipiscentes, implentem omnem mundum, quemadmodum superiores, magnum illum, inscrutabilémque Deum, non cælum duntaxat mouentem, sed præsentem vbique prædicauerint: longè quidem clarius Plato, quàm Aristoteles. Delectis igitur verioribus, primum ex Aristotele, dein Platone, vt cuius vberior affluentiorque Theologia diligentius examinanda est, eandem atque apud superiores pietatem reperiemus. Ac primum instinctus illos, quibus ad appellationem singularis Dei compellimur à Natura, videamus. Sæpe

Duo principes philosophis successere primi, nempe Plato & Aristoteles.

Theologia naturalis.

Quomodo singularem deũ deprehenderint philosophi.

Deus & natura nihil agunt frustrà. 1. de Cælo ca. 4. lib. de animal. gressu. de partib. animal. 2. cap. 13 &c.

Gen. 1.

Deus, artifex optimus.

Deus & Natura idem.

extat apud eum, Deus & natura nihil agunt frustra. Hic & Deus singulariter excellentérque nominatur, & opus ei magnum, mirabile, varium tribuitur: tum verò cùm Natura sociatur: sed ipse prior, pòst Natura nominatur. Quicunque igitur hæc considerando dilatet, quid aliud reperiet, quàm Deum autorem naturæ & principem, quemadmodum scribit Moses, appellari? Quidquid enim tradidit Moses Deum fecisse, primù terram cum aqua, postea Solem, orbesq; cælestes, tum plantas & animalia, eáque mirabili ordine posuisse, hoc omne, Natura est: quæ idcirco nihil exorbitant, nec cursus suos deprauant, quia facta sunt optima ab optimo magistro. Eóque vocatur prima Sapientia, & à Pindaro, ἀριστοτέχνης, optimus artifex. Et Aristoteles dixit Pherecydem, multosq; alios, primum autorem, creatorem, optimum declarasse. Theophrastus omnia volentem optima. Itaque non agit frustra Natura, quia Deus eam fecit optimam. Hæcq; consociatio Dei, ac Naturæ, non est duorum, vel diuersorum: neque enim sociarentur ad vnum idemq; opus, neque duorum æqualium, quòd & Deus præfertur, & Natura sine Deo Nomen inane est. Sociantur igitur velut artifex, & artificium. Quidquid enim fit à Natura, eo teste, fit item à Deo. Si enim loquens de rebus in vniuersum, quæ sinu Naturæ continentur, eas nec à Deo frustra fieri, nec à Natura dicit, certè quidquid fit ab vno, fit item ab altero. Nihil enim superest alteri, si cuncta fiunt ab alterutro. Sed cur duo rerum autores declarantur, si sufficit vnus, vel Deus, vel Natura seorsum? Imò non sufficit, neque vult, quemadmodum Democritus, & Epicurus, sine Deo operari Naturam, nec Deum à Natura segregatum, ceu gubernatorem à naui. Sociat igitur vtrunque, alterum velut autorem, artificem, alterum velut artificium, vt gubernatorem, ac nauim. Iam verò si Deus agit Naturam, princeps eius, ac moderator, certè non motus cæli solos moderatur, nec per vnum motum gubernat Naturam, sed esse eum præsentem vbique, quemadmodum dixerat Pythagoras, necesse est: & quemadmodum ille cecinit:

6. Aeneid.

> *Spiritus intus alit, totamque infusa per artus,*
> *Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.*

Deus est vbique.

1. Acad.

Anima mũdi, mens, sapiẽtiáque perfecta.

Non solos igitur orbes cæli mouet, non in cælo duntaxat, sed vbique versatur, infusus, non infixus mundo. Quam fuisse Platonicorum, Peripateticorumque sententiam, testatur Tullius in Academicis. Partes, inquit, autem esse mundi omnia, quæ insint in eo, quæ natura sentiente teneantur, in qua ratio perfecta insit, quæ sit eadem sempiterna. Nihil enim valentius esse, à quo intereat. Quam vim Animum esse mundi dicunt, eandémque esse Mentem, Sapientiámque perfectam, quem Deum appellant, omniumq; rerum, quæ sunt ei subiectæ, quasi Prudentiam quandam procuratẽm, cælestia maximè, deinde in terris ea quæ pertinent ad hominẽ. Hæc Tullius. Similia igitur Aristoteles sentiebat, cùm Deum, ac Naturã nihil agere frustra, sæpenumero clamat. Sentiebat Deum esse Mentem vniuersi, Sapientiamq; perfectam, cui subiectę mundi partes omnes essent, procurantẽ omnia, sed maximè motus cęlestes, quibus regitur alitúrque omnis mundus. Hanc eius, & omnium Peripateticorũ de Deo sententiã etiam Seneca declarat in Quæ-

Senecæ locus, de Deo.

stionibus naturalibus: Quid est Deus? inquit. Mens Vniuersi. Quid est Deus? Quod vides totum, & quod non vides. Sic demũ magnitudo illi sua redditur, qua nihil maius excogitari potest. Si solus est omnia, opus suum & extrà, & intrà tenet. Quid ergo interest inter naturam Dei & nostram? Nostri melior pars, animus est: in illo nulla pars extra animum. Totus ratio est. Hæc Seneca. Huiusmodi fuit igitur etiam Aristotelis opinio, de Deo & Natura, Natura quidem, velut opere eius, cui præsideat vniuersaliter, extrà, & intrà commeans, seséque intendens, alénsque omnia. Seneca dicit eum esse Animum, cuius nulla pars non sit animus, non ratio, magnus non corporali magnitudine, sed magnitudine rationis, sapientiæ. Quare non affixit eam primo mobili duntaxat Aristoteles, qui solo motu primi orbis regeret mundum, præterea nihil ageret, sed præfecit vniuersæ naturæ, tam cælesti, quàm terrestri, motibus cęli, & terræ: Et, vt ait Tullius declarans eorum sententiam, procurantem omnia in terris maximè, quæ pertinent ad ho-

Vt definiatur Deus ab Aristotele.

mines. Hæc illo sæpe à se repetito sermone sentit Aristoteles. In libris autem de prima Philosophia, vt productum fuit superius, singularem Deum nominauit, & definiuit, Dicimus Deum viuens, immortale, sempiternum. Quid sequatur ex his, palàm est. Vnus appellatur, vnus immortalis, sempiternúsque definitur. Soli igitur congruit hæc definitio. Eisdem in libris vocauit eum, iuxta cæteros Philosophos omnes, Mentem, diuinas de beatitudine eius, omniq; ue vita disserens sententias: Vt se ipsum contempletur, contemplando

A templando sit beatus: Vnica beatitudo eius sit, quòd seipso fruatur, fons ipse sibi felicitatis suæ, inenarrabili gaudio perfusus semper ex intuitu pulchritudinis suæ. Quæ latius in sequentibus differentur. Volo igitur omnibus esse clarum, ac perspicuum, Aristotelem, etsi genus diuinum, in libris de prima Philosophia videatur agnoscere, duntaxat quod mouet orbes cælestes, quoniam hæc Barbara fuit superstitio, qui Deos appellarunt lumina cælestia semper labentia, quemadmodum Plato testatur in Cratylo, resipuisse tamen ab hac sententia, Deúmque verum asseruisse, magnum, vniuersalem, non qui solum primum orbem conuertat. Alterúmque è duobus de omni eius Philosophia dicendum: Aut quas suspicatus est cælestes Intelligentias orbium versatrices, non eas solas posuisse in genere diuinorum animorum, sed sensisse Diuinitatis etiam aliud genus, cuius princeps Deus summus tametsi moueat primum orbem, agat etiam alia per omnes mundi partes intrà, extráq; intentus: Aut eum inconstantem fuisse, nec in ea sententia permansisse. Quod ne cuiquam mirum videatur, possumus videre Platonem simili vertigine correptum, cùm in Epinomide, nullas laudes prætermisset, quas non in cælum effunderet, dans ei Diuinitatem, adoránsque vti Deum, agnoscere tamen eum, verum, vnicúmque Deum ipsius cæli motorem, & creatorem: Genus item animorum, quod supra Solem & Lunam degit, confiteri. Quemnam, inquit illic Plato, adorans ò Megille & Clinia, fatebor eum esse Deum? certè ipsum cælum. Multáque alia plurimum tantum virum infamant, nisi quòd mos eius temporis fuit, vt etiam flumina, terram, B mundum, fontes Deos dicerent. Tali Diuinitate cælum est Deus. Alioqui verum Deum agnouit, inscrutabilem, rerúmque artificem vocauit. Eandem constat fuisse Mentem Aristotelis, vt si cælo, cælestibúsque Intelligentiis, tribuat Diuinitatem, aliud tamen de vero, ac singulari Deo senserit, quàm vt moueat orbem cælestem, eas item Intelligentias confessus sit, quos Plato, veteréśque supra cælo viuere dixissent. Quo paulum considerato, ad singularem Deum reuertemur.

Barbara superstitio deos appellare astra.

Platonis error qui cælum Deum putarit.

Aristotelem aliud Intelligentiarum genus, quàm cælestes orbes mouentes sensisse: supra motus cælestes, Deos beatos locasse: Eorum veram felicitatem descripsisse: Antiquos qui hæc docuerant collaudasse.

CAPVT II.

IN LIBRO de cælo, loquens de significatione eius quod dicitur Cælum, Postremò, inquit, dicitur cælum corpus naturale, τὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ περιφορᾷ τοῦ παντὸς, εἰώθαμεν γὰρ τὸ ἔσχατον, καὶ τὸ ἄνω μάλιστα καλεῖν οὐρανὸν, ἐν ᾧ τὸ θεῖον πᾶν ἱδρῦσθαι φαμέν: Quod est in extrema circunferẽtia Vniuersi. Solemus enim extremum, & quod supremum est, præcipuè vocare cælum, in quo totam Diuinitatem dicimus habitare. Hæc ille. Apparet hîc Diuinitatis aliud omnino genus, quàm eorum qui moueant C orbes & lumina cælestia. Nam Platonem præceptorem secutus, supra syderibus, in extrema vertigine mundi, id est, vt clarum est, supra primo mobili collocat hos Deos. Deos autem in Metaphysica censuit Intelligentias orbium cælestium, Solis, Lunæ, astrorum, epicyclorum, planetarum, qui sunt omnes infra primum mobile, & extremam circumferentiam. Porrò quod hoc loco ad consuetudinem temporis, communémque omnium mortalium sententiam dixerat Deos habitare supra mundum, postea pluribus verbis, & ex Philosophia explicans, disserit præclara latius velut in ipsam Theologiam ingressus. Cuius hæc verba sunt: ἔξω δὲ τοῦ οὐρανοῦ δέδεικται ὅτι οὔτ' ἔστιν, οὔτε ἐνδέχεται γενέσθαι σῶμα. φανερὸν ἄρα, ὅτι οὔτε τόπος, οὔτε κενὸν, οὔτε χρόνος ἐστὶν ἔξωθεν. διόπερ οὔτ' ἐν τόπῳ τἀκεῖ πέφυκεν, οὔτε χρόνος αὐτὰ ποιεῖ γηράσκειν. οὔτ' ἐστὶν οὐδενὸς οὐδεμία μεταβολὴ, τῶν ὑπὲρ τὴν ἐξωτάτω τεταγμένων φορὰν, ἀλλ' ἀναλλοίωτα, καὶ ἀπαθῆ, τὴν ἀρίστην ἔχοντα ζωὴν, καὶ τὴν αὐταρκεστάτην διατελεῖ τὸν ἅπαντα αἰῶνα. Quæ sunt, Ostensum est autem extra nullum esse, neque esse posse corpus. Manifestum igitur quòd neque locus, neque vacuum, neque tempus est extrà. Quocirca, quæ ibi sunt, neque in loco sunt, neque tempus ea facit senescere. Neque vllius est vlla mutatio eorum, quæ supra nouissimam, supremámque vertiginem posita sunt, sed immutabilia, & impassibilia, optimam agunt vitam semper, & opulentissimam, omne æuum. Sic ille. Considera igitur singula. Prius dixerat, Cælum dicimus extremam

Aristot. de Deo.

Intelligentiæ orbium cælestium, Dij.

circumferentiam, vbi totam dicimus habitare diuinitatem. Nunc dat quiddam clarius. D Illic in cælo, nunc supra cælo, supra vltima circumferentia. Nam dicit etiam extra cælum nullum esse corpus. Igitur multo magis remouet eas res à toto mundo, dicens eas esse extra locum, extra tempus, quæ cum cælo sunt: Deinde eas res non esse mutabiles. Ex quibus omnibus clarissimè constat, eum non sentire de Intelligentia Solis, Lunæ, planetarum, epicyclorum, quæ sunt omnia infra extremam circumferentiam, & corporaliter sunt in loco & tempore. Tum loquitur de his, quæ non sunt corpora, ideo negat ea habere locum. Totáque descriptio est pulcherrima, diuináque, vt à Theologo nihil expectem amplius, de his, qui habitant in cælo, id est, desuper. Describit enim beatitudinem, immortalitatem, felicitatem æternam, æternámque eorum requiem: quia neque senescunt, neque subiacent tempori, non sunt in loco, nulla districti, & præscripti sede. Vita non deficit eos omnibus bonis copiosissima. Appellat enim eorum vitam, optimam, αὐταρκεστάτην, copiosissimam. Nec Aristoteles nunc dicit quid ea sint, sed per neutrum genus τὰ ἐκεῖ, ea quæ ibi. Superius autem declarauerat, & declarat alibi, eos esse Deos. & in secundo libro eiusdem operis, τὸν δ' οὐρανὸν, καὶ τὸν ἄνω τόπον, οἱ μὲν ἀρχαῖοι, τοῖς θεοῖς ἀπένειμαν, ὡς ὄντα μόνον ἀθάνατον. Cælum autem, & supremum locum, veteres quidem Dijs attribuerunt, quippe qui solus sit immortalis. Horum igitur est illud, quod supra cælo dixit esse. Eorum est regio habitaculum, vt in compendio suæ Philosophiæ quoque magis declarat. Veterumq; maiorum suorum Theologiam declarauit in primo libro, reducens eam ad considerationem Philosophiæ. Sunt igitur Dij, E Aristotele etiam teste, supra sideribus. Audi etiam quid de hoc ipso quod antiqui tradidissent, loquatur: διόπερ καλῶς ἔχει συμπείθειν ἑαυτὸν, τοὺς ἀρχαίους καὶ μάλιστα τοὺς πατρίους ἡμῶν ἀληθεῖς εἶναι λόγους: Quocirca, inquit, præclarè habet, vt quisque sibi ipsi persuadeat, veteres traditiones, præcipuè maiorum nostrorum, veras esse. O Aristoteles, si rectum est inducere in animum vnumquenque, vt credat vera esse quæ crediderunt antiqui, vide quæso quid retro antiqui omnes tradidissent, quid Chaldæi, quid Sibyllæ, quid Mercurius, quid Græci ipsi, quibus fidem maximã putas tribuendã. Orpheus, Pythagoras, Anaxagoras, Archytas, Philolaus, Parmenides, cæteriq; omnes vnanimiter, non illos fictitios orbium cælestium motores Deos, sed vnum singularem, omnipotentémque sunt confessi, qui non corpus quidem cæleste moueat, aliud non agat, sed Deum per omnia penetrantem, totum mundum implentem, omnia considerantem. Tum Deos quosdam minores ministros eius induxerunt, qui res humanas ei parentes administrent. Sic illi censuerunt, & tu aliquando asseruisti, si quis dicta tua bene consideret. Recordare quæ dicis vndecimo de Philosophia diuina libro, de eisdem antiquis. Traditum est, inquit, ab antiquis de Dijs, per fabulas interdum ὧν εἴ τις χωρίσας αὐτὸ, λάβοι μόνον τὸ πρῶτον, ὅτι θεοὺς ᾤοντο, τὰς πρώτας οὐσίας εἶναι, θείως ἂν εἰρῆσθαι νομίσειε: A quibus si quis id separet, id est, fabulam, solúmque accipiat, quod est præcipuum, quòd Deos crediderũt primas substantias, diuinè locutos eos arbitretur. Bene igitur habet o Aristoteles asseris maiores diuinè locutos, Deos esse primas substantias. At antiqui, si benè meministi dicta tua, non dixerunt Deos F illos orbium cælestium motores, sed sicut superius in libris de cælo monstrasti, supremũ altissimúmque locum extra cælum, & locum & tempus eis attribuerunt. Asseris autem diuinè eos locutos. Si diuinè igitur locuti sunt, non sunt Dij cælestes Intelligentiæ, nec prima Intelligentia mouet cælum duntaxat, aliud non agens. Hæc igitur consideratio verissima est, & incontradicibilis, nisi quis furiosorum Peripateticorum vanissimis quibusdam artificiis eam conetur subuertere. Denique supradictum locum testatur Simplicius quosdam interpretum sensisse de immobilibus causis cęlestibus, & immobilibus principiis, qui moueant sphæras cælestes. In quo quidem cùm rectè senserunt, quod Aristoteles de causis supermundanis sit ibi locutus, in vno tantum error fuit, quòd eas causas dixerunt, quæ moueant orbes cælestes. Quo modo enim mouent, si sunt, vt ait Aristoteles, ἐξωτάτω, longissimè, remotissimè, supra motus cælestes? Si motrices causas has Aristoteles sensisset, non longissimè ab eo, quod mouent, separasset. Cur enim causa mouens Solem, debuit supra Solem, sphærásque omnes longissimè locari? Clarum igitur, Aristotelem Deos quidem illic esse supra cælestes motus longinquissimos, sed non eos Deos, qui moueant orbes: quos si mouerent, vnusquisque sphæræ suæ vel inesset, vel assisteret.

Vita cælicolarum.

Dij minores, ministri Dei.

Dij fabulosi.

Dij, primæ substantiæ, & cælestes intelligentiæ.

Immobiles causæ & immobilia principia.

A *Compendium Philosophiæ Aristotelis, vnum singularem, moderatorem solum ordinum cælestium, vitáq; omnis confiteri. Collatio aliorum quorundam locorum, de prisca Philosophia, quæ singularem Deum prædicat: Deum inuisibiliter omnia mouere, & regere.*

CAPVT III.

Liber de mūdo, Aristotelis philosophiæ compendium.

ARISTOTELES in libro de Mundo, quem olim appellabant, vt Iustinus Martyr, Philosophiæ eius compendium, quod ipse scripsit ad Alexandrum, Latinis Peripateticis obscurum, diuinè iuxta maiores, quos videbat sentiebátque esse sequendos, locutus est de Deo, longè quidem alta, atque ea quæ in libris de Cælo, & Metaphysices, non amplius motus illos cælestes, ad quos affixæ Intelligentiæ, id est, Dij assideant mouentes, introducens, sed vniuersale dans summo, ac singulari Deo rerum gubernaculum. Et vt decet Philosophum, errores vulgi expoliens, detrahénsque fabulositatem, & impietatem. Audiamus igitur eum loquentem. Mundus, inquit, item dicitur alio modo, omnium rerum coordinatio ac dispositio, ὑπὸ θεοῦ τε καὶ διὰ θεὸν φυλαττομένη: Quæ & Deo & per Deum conseruantur: Paulò post, ἧς τὸ ἀνωτάτω, θεοῦ οἰκητήριον: Cuius supremum, inquit, est habitatio Dei. Quàm sui similis hic & in libris illis? Multo quidem hic

Mundus omnium rerum coordinatio.

B religiosius. A Deo, inquit, conseruatur is, qui dicitur Mundus: conseruatio autem esse non posset, si tantum supremum moueret orbem. Iam nomen Diuinitatis vim tantum tribuit, quod certè mirum. Nam si de cælesti motu, ob quem Diuinitatem Dijs dedisset, hic sermo esset, non vnum tantum nominasset, sed Intelligentias multas, sicut in libris Metaphysices. Alterum igitur è duobus dicendum est. aut ipsum sibi contradicere, mutante sententias hominum tempore, quod sæpe fit, cùm multa reuocamus in posterum, quæ prius constanter asserimus. Sæpéque accessit grauius iudicium. Et Hippocrates suos errores confessus est, similiter & Augustinus, aliique multi boni viri, apud quos veritas, gloriæ inani præponderaret. aut dicendum in illis libris eum quandam astrorum à Platone acceptam posuisse Diuinitatem, reseruantem sibi genus aliud Deorum, de quibus alijs in libris diceret: & de quibus quædam in libris de Cælo innuisset, cùm diceret veteres de Dijs diuinè locutos: & cùm eis tribuit supremum cælum, & vltramundanas regiones habitandas. Nam ea quæ sint, quæ non expressit, quæq; in supremo cælo, imò extra, dixit existere, appellans ea neutro genere, quia fortè nesciret, aut nollet fateri Deos, hoc loco clarissimè docuit, videlicet altissimam cæli partem esse οἰκητήριον τοῦ θεοῦ, Habitaculum summi Dei. Hæc igitur sunt illa τὰ ἐκεῖ, quæ dicebat in libris de cælo, Deus scilicet ipse princeps maximus, Deorúmque supremus, qui Deos alios minores admittit illuc: non quòd propius etiam eorum sit locus, sed quòd clementissimus princeps donat eis sedem in regnis suis. Et cùm Aristoteles supremam mundi partem habi-

Conseruatio mundi est à Deo.

Hippocrates, Augustin. & alij suos errores confessi sunt.

Altissima cæli pars, domicilium Dei.

C taculum Dei prædicat, innuit, quod ipsi clamamus, Pater noster, qui es in cælis. Aristoteles θεὸν vocat illum, nos Patrem. Sed & Patrem dicet Aristoteles, vt postea probabitur. Nos, Qui es in cælis: Aristoteles, ἧς τὸ ἀνώτατον οἰκητήριον τοῦ θεοῦ. Deinde eodem loco refert Aristoteles ipsum idem cęlum, quod habitaculum dixerat, esse plenum θείων σωμάτων, diuinorum corporum. Non ergo diuinorum animorum, aut diuinarum Intelligētiarum. Sempérque in prædicto libro appellat diuina corpora, vt eis corpoream Diuinitatem, non intelligibilem, vel intelligentem attribuat. Deinde diuinius multo, totámque animi sui prorsus declarans sententiam, adiecit in eodem libro: Superest, inquit, vt de causa, quæ continet omnia, breuiter dicamus, sicut de cæteris diximus. Error enim est, qui loquuntur de Mundo, tametsi, non diligenter, & exquisitè, sed saltem quod ad doctrinæ exemplum sufficiat, τὸ τοῦ κόσμου κυριώτατον παραλιπεῖν, quod in mundo optimum, potissimúmque sit, dimittere. Hæc ille. Deinde quanta concordia, quàm mirabili consensu cum his, quæ in libris de Cælo, & Metaphysices dixerat? Nam in vtroque opere maiorum de Dijs opiniones addiderat, eas diuinas appellans, & collaudans. Nunc autem, iuxta id quod dixerat Orpheus, Mercurius, Acmon, Pythagoras, cæteríque multi: ἀρχαῖος μὲν οὖν τις λόγος, καὶ πάτριός ἐστι πᾶσιν ἀνθρώποις ὡς ἐκ θεοῦ τὰ πάντα, καὶ διὰ θεοῦ, ἡμῖν συνέστηκεν: Antiqua quædam fama & patria est, omnibus hominibus, quòd ex Deo, & per Deum,

Math. 6.

Cælum, plenum diuinorum corporū. Aristotelis.

Ex Deo & per Deum nobis omnia.

fuerunt nobis omnia. Audis igitur antiquam famam & patriam, cuius meminit vt superius vidisti, in libris Metaphysices, & de Cælo, sæpe eodem loquens modo? In libris de cælo? ἀρχαίους καὶ πατρίους λόγους: Antiquos, & patrios sermones de Diis. In libris Metaphysices: παραδέδοται ἀπὸ τῶν ἀρχαίων, καὶ παλαιῶν: Traditum est ab antiquis, & priscis. Et illic de multis Diis est sermo, hic de vno tantum, hæcque declarant illa. Et cuius animi tunc esset, nunc in compendio totius Philosophiæ melius explanat. Ibi ferebat Deos ab antiquis traditum, vniuersam continere Naturam: hic & in libris de republica Deum vnum duntaxat. In compendio repetentes, quæ multis retro annis dixissemus, si quid erroris ignaris excidisset, solemus corrigere, solemus emendatius loqui. Sic fecit Aristoteles: quod antea retulerat de multis Diis, ab antiquis, nunc corrigit, sentiens id de singulari Deo. Hanc famam ait esse de Deo cunctis hominibus, eamque esse antiquam & patriam. Ergo omnium hominum antiquissimi genitores tradiderant, vnum vitæ cunctarumque quæ ab hominibus possidentur rerum, autorem. Non Hebræi soli à genitoribus, maioribusque id didicere suis, sed omnium etiam genitores nationum, posteris ea tradiderant. Ideo per totum mundum manauerant, apud omnes circumferebantur, Hebræos, Chaldæos, Ægyptios, Græcos ipsos, qui didicerunt, autore Platone, à Barbaris cuncta. Omnibus hominibus inuulgata fama fuit à maioribus, quòd à Deo συνέστηκεν, extiterunt, nata sunt, facta, data hominibus omnia. Prædicatur, inquit, hoc apud omnes gentes, acceptum ab antiquissimis, & per traditionem ab exordio mundi ad posteros deuolutum. Hócque est quod apud Ægyptios, Chaldæos, Phœnices, totúmque Orientem, inuenimus eandem atque apud Mosen de Mundo creato Philosophiam. Nascitur enim hæc fama, sicut alia pleraque mysteria, ab exordio mũdi, ab antiquissimis hominibus, qui Deum viderunt creantem, audieruntque loquentem, alterque referebat alteri. A Deo, inquit, & per Deũ. Duo genera causarum: altera inuentrix, altera cõseruatrix: Sicut superius à Deo & per Deũ seruari Naturæ ordinem. Deinde melius hæc omnia, & explicatius declarans, addit: Nulla verò, inquit, Natura ipsa per seipsam sufficiens est, huius destituta salute. Nulla, inquit, Natura, à Deo non cõseruata viuere posset. Hoc quidẽ non in motum cælestem tantum, sed vniuersalem conseruationem, & rerum tenacia vincula referendum perspicuum est, & sapiẽtissimi quique senserunt. Addit autem: ideo & priscorum nonnulli, eò vsque fando progressi sunt, vt dicerent hæc omnia Diis esse plena, & per oculos nobis, & aures, omnemque sensum offerri. Quod diuinæ quidem potestati congruenter dicitur, substantiæ non item. Seruator enim reuera est, καὶ γενέτωρ, & genitor, quarumcunque, quæ mundum hunc conficiant rerum, Deus: non tamen in eo laborantis, & per se operantis animalis laborem sustinens, sed vtens potestate indeficiente, per quam etiam quæ remotissima videantur, exuperat. Altissimam igitur, primamque regionem, sortitus est ipse. Hypatósque ob hanc causam à Poëtis est dictus: qui, vt Poëtarum princeps inquit, in summo totius cæli vertice præsidet. Cuius potestate maximè fruitur proximum ei corpus, deinceps per ordinem, vsque in nostras regiones vniuersa. Terrestriáque omnia, quoniam plurimum distant à bono, quod à Deo diffunditur, debilia sunt, & corruptibilia, plenáque tumultu. Non est autem verum, quoniam per omnia penetret Diuinitas, inde fieri, vt nostra, & quæ supra nos longius aut propius à Deo distent, magisque vel minus vtilitate fruantur. Præstat igitur arbitrari, quod quidem & ipsi Deo decorum maximè sit, potestatem eius in cælo præsidentem, omnibus etiam remotissimis rebus, causam esse salutis potius, quàm vt penetrans, quò neque decorum honestúmque sit, ipsa suo labore terrestria operetur. Nam id ne humanis quidem Principibus conueniat, vt vilissimo cuique operi ipsi adsint: vt in exercitu, aut vrbe, aut domo, si sarcinæ colligendæ essent, aut contemptibile quid agendum, quod sub magno Imperatore vile mancipium exequetur, Imperatorem adesse oporteret. Sed quale fertur de Cambyse, aut Xerxe, vel Dario, qui ad summam magnificentiæ pompam ac fastum, vt dictatrix ratio, vel, vt fama est, Susis aut Ecbatanis inuisibilis omnibus, sedebat, regiam domum admirabilem, cuius ambitus auro, & electro, eboréque refulgeret, obtinens. Vestibula multa, perpetuáque inuicem atria, & continuis distantia stadiis ab inuicem, foribus aureis, & altissimis parietibus muniebantur: Extra quas proceres, ac spectatissimi stabant ordine viri. Alij custodes, & famuli, & Regem ipsum circumstantes stipatores, cæteri cuiusque ambitus custodes, foribus item assidentes, excipientésque auribus omnia, vt ipse Imperator, quem & Dominum & Deum vocabant, omnia quidem aspiceret,

Non Hebræi solum de Deo aliquid nouerunt, sed & nationes aliæ.

Fama peruulgata apud homines antiquissimos.

Deus omnia creat, ordinat, & conseruat sine labore.

Magna principum quorundam potentia.

Dominus & Deus, impurus homo appellatus.

A ceret, nihilq; non exaudiret. Præter hos item præerant alij ærario, reditus accipientes: erant duces item exercitus, ac venationum: muneribus accipiendis alij præerant, cunctique officiis suis ordine fungebantur. Totum autem imperium, quod vniuersam amplectens Asiam, ab occasu Helespontо, ab ortu India claudebatur, distributi Præsides, ac Satrapæ, Reges per prouincias gubernabant, omnes serui magni Regis. Item veredarij, & exploratores, nuntij, & custodes, facesque, quæ & summis turribus noctu ostendebantur, obseruatores. Tantus autem erat ordo, maximè facum è summis turribus continuatim per prouincias ardentium, vt à finibus imperij vsque ad Susa, vel Ecbatana, sibi succedentium, vt eo die omnia, quæ in Asia noua accendissent, cognosceret. Comparanda est igitur magni Regis potentia, cum potestate Dei, qui continet mundum, eo quidem debilior, ac inferior Regis illius, quo hæc Dei sit, illa animalis vilissimi, ac tenuissimi. Quocirca si indecorum erat illi, ipsum Xerxem videre propriis manibus vniuersa operari, & perficere quæcunque vellet, præsentémque agere, longè certè id minus Deo fas sit. Sed congruentius erit, ac venerabilius, eius in altissima regione præsidentis potestatem per omnem mundum vagari ac pertinere, Soléruque mouere, & Lunam, totúmque cælum circumagere, autorémque esse salutis rerum terrestrium. Neque enim illi aut arte, aut aliorum ministerio opus est, quemadmodum nostratibus Principibus, quibus propter imbecillitatem, multorum manus sunt necessariæ: Sed ea est summa Diuinitas, vt B eum facilitate & vno simplici motu, omnes generatim formas rerum producat. Quemadmodum architecti, qui vnici instrumenti machina, multas & varias operationes exequuntur: Similiter qui neurospastæ dicuntur, id est, qui circulatorum instar aliquod animal simulate mouent. Vno enim filo contracto, mouent collum, manus, & humeros, & oculos, nonnunquam omnes partes numerosè, eius animalis, quod simulant: Sic profectò Natura diuina simplici motu primi cæli dat virtutem in succedentia, & ab illis rursum in longinquiora, donec in omnia perueniret. Nam aliud ab alio impulsum, rursum id mouet aliud ordinatè, cunctis tamen sua opera exequentibus. Non omnibus eadem via est, sed varia, ac priuata cuique. Nonnullis etiam contraria, tametsi prima sit incitatio ad vnicum motum impellat. Velut si quis ex vase simul pilam, cubum, & conum, & cylindrum iaceret, quodcunque enim in suæ figuræ motum se daret. Vel si quis simul animal aquaticum, & terrestre, & volucre, in sinu tenens, abiiceret. Perspicuum enim est, natatile elapsum in suas sedes natatiuum, terrestre ad mores, ritúmque suum inambulaturum, aërium à terra sublatum, sublime volans abiturum, quibus vnica prima causa propriam facilitatem dedisset. Sic habet in Vniuerso, per vnicum enim totius cæli circumactum, die & noctu expletum, diuersi omnium orbium motus, tametsi ab vno orbe contenti, alij quidem citius, alij tardius peraguntur. Et ex spatiis longitudinis, & propria cuique opera fiunt. Nam luna quidem, mense aucta, & diminuta, deficiénsque, suum conficit orbem: Sol anno, C æqualésque illi Venus, & Mercurius: Mars duplo temporis spatio: Iupiter sex istius tantum: supremus Saturnus duplo, & dimidio, quàm inferior. Vna autem harmonia ex omnibus per cælum concinentibus. Quæ & fit ab vno, & desinit in vnum. Mundúmque vel ordinem rectè dixeris Vniuersum, non Inordinationem. Quemadmodum in choro, præsidente choraula, & priore concinente, consonat totus chorus virorum, interdum etiam mulierum, qui diuersis vocibus, acutis aut grauibus vnum dulcem, temperatúmque miscent concentum. Sic habet in Vniuerso, moderante Deo. Nam desuper, vbi initium est, ab ipso qui iure merito dictus est Coriphæus, id est, princeps, mouentur astra semper & totum cælum. Ingreditur autem duas vias clarissimus Sol: quorum altera diem, ac noctem definit ortu & occasu: altera quatuor anni tempora peragit, citro, & vltro ad Boream, & Meridiem progrediens. Hinc hymbres, venti, rores, affectionésque, omnia continentis aëris, ex principali causa omnia, sequuntur manationes fluminum, tumor maris, arborum productiones, frugum maturitates, procreationes animalium, nutrimenta, vigores, ætates, defectus, concurrente ad hæc, vt dixi, propria cuiusque natura. Quando igitur omnium Princeps ac Genitor, qui præterquam quòd animo inuisibilis est, signum dederit omni naturæ, quæ inter cælum, & terram existit, mouetur omnis continuatim, motibus fini-

Comparatio Dei potentissimi cum potenti rege Xerxe.

Vno motu Deus omnia regit.

Quàm admirabilis diuinæ naturæ potentia.

Planetarum cursus.

Deus Coryphæus.

Principis vnius nutu, belli certamen initur.

busque suis, interdum obscurè, interdum clarè, producens innumeras formas, rursumque occultans, ex uno principio. Videturque res vehementer similis his quæ fiunt tempore pugnæ. Vbi tuba signum ex castris dederit, ea exaudita, concurrunt omnes, alius clypeum capit, alius induit loricam, pars ocreas impleat, aut galeam, aut balteum accingitur. Frena equo alius addit, conscendit alius bigam, alius ad signum se adiungit. statimque centuriones, ductoresque ordinum aciem instruunt, equites in cornu disponuntur, velites currunt in suum locum: Omniaque ad unius Principis signum aguntur, penes quem tota potestas: Sic de Vniuerso sentire necesse est. Vno enim motu, eoque inuisibili & abscondito, impulsis omnibus, fiunt cuncta propria. Nam quod inuisibiliter id fiat, neque illi ad faciendum, neque nobis ad credendum impedimento est. Nam etiam animus, per quem viuimus, vrbes, & domos habemus, cùm sit inuisibilis, operibus ipsis cognoscitur. omnis enim vitæ ordo ab isto repertus, & dispositus est, & tenetur. Agrorum cultus & consitiones, inuentiones artium, vsus legum, res publicæ, actiones vrbanæ, finitimis illatum bellum, pax item, ab illo omnia. Eadem hæc de Deo oportet cogitare, qui potestate sit fortissimus, pulchritudine formosissimus, vita immortalis, virtute optimus, qui omni mortali Naturæ inuisibilis ex ipsis operibus videatur. Nam affectiones aut aëris, aut terrarum, aquarúmque opera, Dei dicenda, qui ipsum continet mundum. A quo, vt ait Physicus Empedocles,

Dei pulcherrima descriptio.

Quæ sunt, quæ fuerunt, quæ post ventura sequentur,
Et plantæ virescunt, mares, & fœmina quæque,
Atque feræ, volucresq́, habitantesque æquora pisces.

Phidiæ artificium ingeniosum.

Videtur autem profectò, tametsi exiguum sit, mundus comparari posse vmbelicis, qui sunt exiguis lapillis inclusi. Qui in medio existentes, & ad vtraque partem æquè inclinantes, venustè & ordinatè seruant totam figuram ipsius ordinis & immotam. Ferunt etiam Phidiam statuarium, cùm Mineruam in arce fabricaretur, in medio eius scuto imaginem suam ita impressisse, & quodam occulto artificio, statuæ alligasse, vt necessario, si quis vellet eam conuellere, vniuersam statuam dissolueret, & destrueret. Hanc igitur in mundo rationem habet Deus, continens omnium rerum concentum & salutem. Verùm neque in medio est, vbi est terra, & turbulentus iste locus, sed desuper, purus in pura regione, quam appropriatè vocamus Cælum, Vranon, quia honos est, id est, finis rerum supernarum: Olympum quoque, quasi Hololampem, totum lucentem, ab omni caligine incompositóque motu segregatum: qualia fiunt in terris, propter tempestatum, ventorúmque violentias: sicut ait & Poëta Homerus:

Venit Olympum vbi sedes dicitur esse Deorum
Inconcussa, hæc haud ventis agitatur, & hymbre
Alluitur, niue nec tegitur. sed purior aura
Et sine nube micat, passim lux alba vagatur.

Idem semper ordo, & vitæ in astris locus.

Attestatur & vita omnis, quæ supernas Deo regiones adiudicat. Omnes enim homines tendimus in cælum manus, supplicantes. Qua ratione non male & illud dictum est:

Iuppiter accepit latum cælum in æthere, & nubibus.

Quocirca & sensibilium corporum pretiosissima, eundem obtinent locum, astra, Sol, Luna, soláque cælestia ob hanc causam semper eundem ordinem tuentur, nec vnquam variantia cursus, mota sunt. Quod patiuntur terrestria, exposita mutationibus & variationibus. Terræmotúsque olim violenti, multas terrarum partes abruperunt. Hymbres item immanes rupti alluerunt, fluctuúmque impetus in terras, & regressus, sæpenumero continentem mare reddiderunt, maria fecerunt continentem. Violentiæque ventorum, & quos Typhones dicunt, interdum integras vrbes euerterunt. Incendia quoque & flammæ, partim è cælo ruptæ, vt sub Phaëtonte ferunt olim, partes Orientales concremarunt: partim ad occasum è terra emergentes, eructantesq́, quemadmodum in locis, qui Crateres dicuntur apud Ætnam aperte, péisque terram torrentis instar deuoluti. Vbi & pios, præcipuè honore Deus affecit. Deprehensos enim à fluuio flammæ, quoniam in humeris parentes senio confectos portabant, filios seruauit. Nam cum

A cum fluuius igitis instaret iam propinquus, scissus est, & hinc atque hinc diuertit, seruauítque intactos cum patribus adolescentes. Omnino autem quod in naui est gubernator, in curru auriga, in choro choraula vel coryphæus, in vrbe lex, in exercitu princeps, hoc Deus in mundo: Excepto quòd his laboriosum est imperare, multarúmque sollicitudinum agitationúmque imperium est plenum: Deo autem lætum, ab omni labore, & corporea imbecillitate sepositum. Nam cùm habitet in loco immobili, omnia mouet & circumducit quocunque voluerit, & quomodo, in diuersis formis & naturis, sicut prorsus & lex vrbis: quæ in animis eorum, qui ea vtuntur immota manens, omnem moderatur rempublicam. Exeunt enim magistratus ad munera, sequentes eam, ius dictum ad forum quisque suum, consultores, & oratores ad conciones. Altérque in Prytaneum tendit, accepturus annonam, alius ad Iudices, se expurgaturus, alius ad carceres. Fiunt item epulæ legitimè, Panagyres, sacrificia Deorum, cultus Heroum, iusta defunctis soluuntur. Dúmque alia ab aliis ad vnum imperium, autoritatémque legis fiunt, seruant rationem creantis, & facientis. Vrbes autem simul odoribus fragrant, simul pæanismis & cantibus personant. Sic de maiore vrbe hoc mundo cogitare debemus. Lex enim nobis æquissima est Deus, quæ nullam admittat correctionem, aut mutationem: melior, firmiórque, vt reor, his quæ in columnis describuntur. Præsidente autem eo, immobiliter, & moderatè semper vniuersus ordo cæli, & terræ peragitur, diuisis secundum naturas omnes, per propria semina in plantas, & animalia, in generáque & species. Nam vites quidem & palmæ & persica, ficísque dulces oliuæ, vt ait Poëta: quæq; fructu carent, alios autem vsus exhibent, platani, pinus, buxi, Populus atque alnus pariter & odora Cypressus: & quæ fructum dulcem, sed qui difficilè recondi possint, Mespiláque & mali, præclaro & Punica fructu: Animalia quoque agrestia, & cicura quæ in aëre, terra, aqua nutriuntur, nascuntur, & augentur, & intereunt, Dei statutis obtemperantia. Omne enim quod reptile est, in terra pascitur, vt ait Heraclitus. Qui cùm vnus sit, multis nominibus appellatur, omnibus affectionibus, quas ipse nouat. Vocant autem eum Iouem, id est, Zena & Dia, appositè his nominibus vtentis, perinde si diceremus, Dio Zomen, id est, per quem viuimus. Dicitur item Filius chroni, vel temporis, quia ab omni æuo, in omne æuum est sempiternus. Fulgurator quoque & Tonans, Serenator, Æthereus, Fulminator, Hymbrificus, ab hymbribus, fulminibus, cæterísque. Item Frugifer à frugibus, Gentilis ab vrbibus, Natalis, Patrius, Domesticus, quia cum his communicet. Amicabilis item & Socialis, Hospitalis, Militaris, Trophæifer, Expurgator, Depulsor, Supplicabilis, Dulcis, sicut Poëtæ dicunt. Seruator item, ac Sospes verè. Vt autem in vniuersum dicam, Cælestis, Terrestris, ex omni natura, & sorte nomen accipiens, vtpote omnium ipse autor. Eóque apud Orpheum non malè appellatur tot illis nominibus. Necessitatem quoque alium, nisi istum dici non credo, quasi sit substantia immobilis. Fatum quoque, quia fatur, & ambulat citra impedimentum. Sors item, quia desinit omnia, C nihílque est in rebus infinitum. Pars item, quia partitur. Nemesis, quia vnicuique distribuit. Adrastia, quia operatrix causa, secundum naturam. Æsa quoque, quasi Aiusa, id est, semper existens. Et quæ de Parcis, ac fuso dicuntur, in istum etiam spectant. Tres enim sunt Parcæ, pro tempore distributæ, stamen autem aliud factum, aliud nendum, aliud quod ducitur. Ac præteritum tempus designat, quæ dicitur Atropos: quoniam præterita sunt immutabilia. Futurum Lachesis: in omnia enim naturalis manat sors. Præsens Clotho, complens, & ducens cuique sua. Terminatur etiam fabula non inconcinnè. Hæc autem omnia, nihil sunt aliud, nisi Deus, quemadmodum egregius Plato inquit: Deus, vt est antiqua fama, principium, finem, mediúmque omnium habens rerum, rectà tendit secundum naturam incedens. Hunc autem sequitur Iustitia, vltrix eorum, qui legem diuinam deserunt. Cuius, qui velit esse beatus, & fortunatus, ab ipso mox exordio sit particeps.

Prædictæ comparationes ad significandam dei potentiam.

Lex, Deus.

Varij vsus terræ fructuum.

Animalia omnis generis naturam Deumsequntur.

Deus, est per quem viuimus.

Ζῆνα καὶ Δία, quasi δι᾽ ὃ ζῶμεν.

Varia Dei nomina & eorum ratio.

Parcæ.

De hoc Philosophiæ compendio quædam probationes, quòd Aristoteles prouectioris ætatis, & ad Alexandrum scripserit, sæpe magnos viros sententiam mutasse: Multa ex priscis Aristotelem in contrarium retulisse: Multa scripsisse Aristotelem, quæ non extent.

CAPVT IIII.

Aristot. philosophiæ epitoma.

HÆc tot, támque præclara attulit de Deo Aristoteles testimonia, vt plura ferme, clarioráque, ab his qui cæleste nectar ebibissent, ore*que* diuino pectora imbuissent, dici non possint. Hunc autem librum illius esse, probat maiorum, vt superius dixi, autoritas, qui eum appellabant Philosophiæ suæ ἐπιτομὴν, Compendium, quod post omnia, quæ nunc habentur passim, cùm iam prouectæ ætatis, iam grauis annis, ad Alexandrum scripsit. Totamq; in hoc libro breuiter, & dilucidè, ad Imperatorem videlicet, cui non esset in obscurissimis Philosophorum sententiis tempus insumendum, explicauit traditam aliis in libris, additis nonnullis, Philosophiam. Propterea locutus est explicatius & apertius, quàm aliis in libris. Loquuntur enim senes dulcius, cùm posito iuuenili calore, & inanis gloriæ, quam sæpe ex sermonis obscuritate captamus, cupiditate, veriora loquimur & clariora. Nam quia cæteros sparsit Philosophiæ suæ libros obscuritate, non casu, talemq; phrasin ei suggerente natura, sed dedita opera eum adhibuisse, declarat ipsius testimonium, cùm quæreretur Alexander, quòd libros Philosophiæ in vulgus edidisset: respondit, sciret eos editos & non editos. Nunc autem ad maiorem totius Philosophiæ, quam difficilem cæteris in locis, & obscuram tradidisset, claritatem, & quòd tali principi scriberet, amplexus omnia, & additis nonnullis, luculenter expressit. Eóque, vt dixi, omnia hoc in libro ferme dogmata eius reperias. Quæ verò addita sunt, sunt ea quæ vel suppresserat propter obscuritatē, vel tempus nondum perfectè reuelauerat. Neque verò mirum est, aliquid eum hic vel diuersum ab aliis Philosophiæ libris tradidisse, vel explicatius, & melius de Deo docuisse. Nam omnes propemodum Philosophos, omnes item scriptores, aliquid in dogmatis suis inuenies, si diu vixissent, postea demutasse. Sæpe diuersæ sententiæ fuerunt in senectute, atque in iuuenta. Quin à sexennio variari animos magnorum philosophorum deprehendes. Vidi ego claros quosdam viros, quas professiones quondam constanter tuerentur, postea eousque deseruisse, vt execrarentur prorsus, auerterentq; mentem. Et quæ pro veris decretis habuissent, postea fuisse detestatos, aut omnibus modis contempsisse. Hæc, qui scriptores item habet Græcos & Latinos perspectos, facilè cognoscet: & omnis ætas abunde testatur. Semper enim ad meliora proficimus. Sine dubio autem sunt meliora posteriora, vt est in prouerbio, δευτέραι φροντίδες. Cuiuslibet enim, vt ille inquit, est hominis errare: nullius, nisi insipientis, perseuerare in errore: posteriores cogitationes sapientiores esse solere. Quòd si tempus esset, ostenderem in vnoquoque grauissimo scriptore huiusmodi multa. Quæ quidem non haberem pro inconstantia, sed potius in naturam humanam, semperq; elucentem magis veritatē retulerim. Quæ, vt Heraclitus inquit, cùm latitet in profundo demersa, tempus, quod, vt dicitur, πάντων βασανιστής, elicit in lucem. Sed tamen hæc, quæ dixit Aristoteles hoc in libro, non sunt his aduersa, quæ cæteris in libris tradidisset, sed magis aperta & explicata. Nam apparet eum eius mentis alibi fuisse, licet suppressè, & tacitè. Ac contulimus superius quædam loca. Verissimè quoque deprehensum est, Aristotelem in libris Philosophiæ naturalis & diuinæ, maiorum sententias sæpe peruersè, vt suis reprehensionibus esset locus, retulisse, postea verò modo proposuisse: cuius vnum nunc, vel alterum duntaxat afferam exemplum. Cùm in secundo maioris Philosophiæ, irrisisset Empedoclem, qui quandam Vnitatem, principium faceret omnium rerum, dissimulans se quamnam Vnitatem ille sensisset intelligere, in libro de Mundo apertè confessus est, eadem eius adducens & collaudans carmina, eum de Deo fuisse locutum, qui rerum omnium fuerit Principium. Ecce igitur quod illic occultabat, expressit in Compendio. Item eodem libro ferme reprendit Hesiodum, qui cùm Deos principia rerum dixisset, quæ quidem Nectar & Ambrosiam non gustassent, asserit mortalia remansisse. Ipse verò inquit, Certum est, quòd hæc nomina solis illis

Loquũtur senes dulcius.

Gellius lib. 20. cap. 4.

Aristoteles, vt viri docti solēt, suam mutauit.

Opinionum mutatio in viris doctis.

Posteriores cogitationes, meliores.

Veritas demersa in profundo.

Metaphys. 13. cap. 8.

Nectar & Ambrosia.

nota

A nota sunt. Et de ipsa nominum prolatione, supra nos dixerunt. Nam si voluptatis causa ea proposuerunt, nihil causæ subsistendi habent Nectar, & Ambrosia. Quòd si habent, quomodo sunt æterni, qui alimento indigeant? Sed de his qui per fabulas sapientiam ostentarunt, indignum est attentius loqui. Hæc ille. In quo non solum ineptè facit, quòd reucit quæ ad verum sensum facilè & expeditè poterat traducere, sed etiá sibimet contradicit. Recita enim ei verba ipsius, in vndecimo, cùm maiores asserit, id est, Hesiodum, aliosq́ diuinè locutos, quod Deos principia rerum dixissent. Clarum autem erat, cur Hesiodus diceret mortalia, quæ Nectar & Ambrosiam non gustassent. Vtrunque nomen sonat immortalitatem. A Deo non facta immortalia, nec naturæ diuinæ participia, Ambrosiam non bibisse. Et ipse ait de nectare Deorum in secundo magnorum Moralium, cùm reprehenderet eos, qui voluptates, velut generationes damnarent. Accidit, inquit, his, qui voluptates improbant, οἷον οἱ μὴ εἰδότες τὸ νέκταρ, οἴονται τοὺς θεοὺς οἶνον πίνειν, καὶ οὐκ εἶναι τούτου ἥδιον οὐδέν. Sicut illis, qui nesciunt Nectar, putant Deos bibere vinum, neque esse eo suauius quidquam: hoc autem patiuntur propter inscitiam. Se ipsum igitur condemnat Aristoteles: ibi fingebat se nescire quid Nectar esset, hic apertè ignaros, & vulgares vocat, qui nesciant Et cófitetur Nectar aliud esse, quàm vinum. Multa sunt alia huiusmodi, quibus intelligas non esse verba eius, quasi Deus quis sit locutus, tanti facienda, vt alia veritas esse non possit. Scias eum hominem fuisse, eruditum quidem, sed non æquè forB tasse bonum, quod in Philosophia plurimi refert. Ea sequimur enim, approbamus, opinamurq́ magis, quibus plurimum fauemus. Illud item constare debet, multa Aristotelem scripsisse, è quibus minima ad nos pars peruenerit. Ac vt mittam innumera, quæ scribit Diogenes Laërtius, adducit ipsemet autor librum de bono, in quo vt Græci testantur, vendicat sibi τὰς ἀγράφους πλάτωνος δόξας, opiniones Platonis non scriptas. Eius in prima de Anima, & Philosophia meminit. Quid illud quod Marcus Tullius, qui & orator magnus, vt inquit Lactantius, & Philosophus fuit, in primo de Natura Deorum? Aristoteles quoque, inquit, in tertio de Philosophia libro multa turbat, à magistro Platone dissentiens. Modo enim Menti tribuit omnem Diuinitatē. modo Mundum ipsum, Deum dicit esse: modò quendam alium præficit mundo, eique eas partes tribuit, vt replicatione mundi quadam, motum regat, atque tueatur. Tum cæli ardorem Deum dicit esse, non intelligens cælum mundi esse partem, quam alio loco ipse designarit Deum. Hæc Marcus. Iste autem tertius liber nusquam est nunc. Apparet autem vera, quæ dicit Marcus Et in hac inconstantia ex rei obscuritate eum fuisse, ex his, quæ habentur in Philosophia eius. Nam Mentem in libris, post naturales res, appellat diuinissimam, ea dicens nihil esse melius. Ardorem autem cæli, & cælum ipsum in eisdem libris deificat, appellans corpora diuina stellas. In hoc autem de mundo Cópendio, præficit, vt vidisti, Deum omni mundo. Obscuritas igitur Diuinitatis fecit vt prius diuersa sentiret, nunc hic, nunc illic statuens Diuinitatem. Itaque non mirum, quòd tantam etiam nos in dictis eius inconstantiam deprehendamus. Quam quidem conabuntur minores Peripatetici dissolC uere, sed, vt mihi semper visum est, quoties eos audiui, impudenter. Hunc enim sibi finem proposuerunt, vt quem solum sequuntur, non solùm Stentoreis contentionibus & clamoribus, sed vsque, si quidem opus esset, ad sanguinis effusioné tueantur. Accessit ea calamitas, quòd cùm cœptum est abhinc trecentis annis in Gallia & Italia philosophari, vnum Auerroën, quòd non extaret alius, sunt secuti. Qui cum Arabicè scripsisset, ab Hebræis in suam linguam tralatus, ab aliis in Latinum versus, solus tantæ apud eos celebritatis fuit, vt hunc vnum admirarentur, eumq́ & præceptorem supra cæteros efferrent. Scilicet & illam linguæ imperitiam, malæq́ tralationis verba vsurparint, & hominis parum rerum periti placita ebiberunt, vt vtraque barbarie degenerarint. Sed hæc nos omittentes, quædam ex his quæ sunt in Compendio declaremus.

Aristot. homo doctus, sed non æquè bonus.

M. Tullij laus ex Lactantio.

Peripatetici impudétes in rebus arduis, vt diuinitate agitanda.

Auerroës, autor impius & barbarus.

Examinatur Philosophia, quæ est in Compendio: Vbi vnum duntaxat cæli motorem, dominumq́ totius vitæ videtur Aristoteles agnoscere. Quòd minores isto supremo Deos quosdam confessus est: Quòd eius potestatem omnia inuisibiliter operari dicit.

CAPVT V.

Cælum, Dei domicilium.

OBSERVARE primum nos conuenit, cùm passim eo ipso libro dixerit Deum è cælo, totum gubernare mundum, ipse tamen & Plato sæpe dicunt Deos habitare in cælo, eos rebus humanis præsidere. Huc scilicet spectat, cælum, rerúmque moderamen, natura illius esse viuis, horum autem munere eius. Nam principio de mundo loquens: ἧς τὸ ἀνώτατον, θεῶν οἰκητήριον: Cuius altissimæ partes, sunt habitatio Dei. Paulò pòst: καὶ τὸ μὲν ἄνω, θεῶν ἀπέδειξεν οἰκητήριον, κάτω δὲ ἐφημέρων ζῴων: Cuius summum, Deorum habitaculum esse voluit, inferius animalium corruptibilium. Quis hoc voluit? Ille scilicet, de quo tam mira superius. Ille igitur statuit supremam mundi partem, vrbem esse Deorum. De quo etiam ibidem: τὸν κόσμον ὅλον συνεστήσατο: Totum mundum creauit. Factum est igitur eo confitenti, hoc omne aliquando. Et cùm dicunt Deos, sentiunt eos esse minores, non æquales primo, vt è toto opere, quo toties, totq; exemplis singularis vnius principatus probatur, apparet. Totáque eius collecta varius argumentis de Deo probatio, singularem, non multorum spectat Diuinitatem. Ac illud exemplum, quod de Rege Persarum, omníque regni, ministrorumq; ordine proposuit, pulcherrimum est, maximéque veridicum, si quis sanè de sede Dei præsentiáque cęlesti, quæ maximè in cęlo conspicua sit, senserit. Nam esse Deum vbique, superioribus, vt vidimus, Theologis est apertè prædicatum, cùm Iouis omnia plena, cùm portus & vrbes, & semitas eum implere, animationem Vniuersi per omnes mundi partes intentam & commeantem esse prædicarent. Nunc autem Aristoteles, cùm de omni terreno opere vitáque corporea, quæ sub cælo agitatur, loquatur, fatetur indignum esse Deo, eum vilissimis quibusque, exiguisq; Naturæ operationibus, tanquam architectum interesse.

Singularis diuinitas.

Aristotelis opinio de actione & prouidentia Dei.

Alter autem per omnem mundum eum versari, præsentem exploranteméq; omnia, & conseruantem, quorum primum ad Naturę prouidentiam, alterum ad res humanas pertinet, euidenter est confessus, in fine libri, dicens Prouidentiam res humanas contemplantem, Iustitiam illi ire comitem, planè viuentes insectantem. Principio autem tradiderat conseruari machinam mundi, variosq; rerum ordines à Deo. quod etsi possit in primum motum referri, perfecta tamen gubernatio, & cōseruatio, nisi pręsidente Deo, non est. Denique quod ait τῇ δυνάμει, per potestatem eum præsentem esse, idem est atque per præsentiam, si considetes, Deum non indigentem opera ministerióque cuiusquam, omnia, vt ipse fatetur, operari sine labore, & defatigatione. Si enim potestate sua operatur, vbi sit potestas sua, affore quoque ipsum: si non ope alterius, sed sua in creandis & conseruandis rebus vtitur, palàm est. Illud sanè verissimum est, omniumq; mortalium consensu prædicatum, Deum esse in cælo. Et de cęlo descendisse sæpe dicitur, in cælumq; functum muneribus, quorum gratia venisset in terras, redisse. Quomodo autem qui dicitur in cęlo videri, per totum mundum inuisibiliter sit diffusus, intelligi quidem à nobis non potest. Quia, vt inquit Mercurius, cogitare eum difficile, loqui impossibile: & si motus cæli, sit causa generationum, supersunt tamen alia, quæ nihil illum motum spectent. Tantundem igitur est, eum potestate inuisibili, & sua, non functione ministrorum, vbique esse, atque substantia. Spectat quoque illud exemplum, etsi de causis terrenis est maximè locutus, quæ sint tanquam eius obsequentes imperio ministri ad Angelos, quos per omnem mundum habeat distributos, imperium suum, velut Reges & Satrapæ, Ducesq; administrantes. Nam & ipse Philosophus eorum penè nomine est vsus, cùm de Rege Persarum loqueretur, ἀγγελιαφόροι, nuntios ferentes. Sic & custodes cæteráque officia. Iam quod ait, Omnium rerum Princeps, καὶ γενέτωρ, Genitor inuisibilis, quid aliud sonat, quàm generationes omnes eum fecisse ac facere, non solum per motum luminis & caloris cælestis, sed per àlias item particulares causas, quæ ad generationem concurrunt? Etenim species ipsæ, formæq; rerum, non sunt à motu cęli, etsi à calore Solis crescant. Innuit igitur totum exemplum, Deum per naturales causas, quarum inuentor ipse fuit, vt hoc facerent, quod facere videntur, rerum naturalium omnem agere cateruam. Quod ipse sapienter in potestatem eius, quæ primo cieat molem cælestem, vt per vnam principalem causam, multa cooriantur, retulit. Ideo enim Solem primum omnium corporearum rerum fecit, & fecit ab ortu in occasum euntem, rursumq; redeuntem, nuncq; ad Boream, nunc ad Meridiem accedentem, vt fieret, quidquid nunc per vnam hanc à Deo repertam causam fieri videmus. Quodq; ad operationes cæli ac terræ naturales spectat, diceret Aristoteles, non ad vnamquamque assidente

Angeli, ministri Dei.

Solis cursus & creatio.

A assidente Deo fieri, sed per maiores causas, vt qui posint maiores illas facturas, quæ postea constantissimè imperiis eius obsequentes fecerunt, vtique cunctarum rerum autor ipse fuerit. Iure que in sacris litteris, omnes Naturæ operationes, in eum referuntur, eum ventos impellere, arbores producere, animalia creare dicentes. Quod etsi per naturales, maioresq; causas, non per præsentiam eius, id est, manibus suis animalium corpora formantis, fieret, eadem tamen ratio esset. Nam quod manibus faceret suis, facit per cœlum, per Solem, cæterasq; causas, quas iussit & disposuit, hæc operari, tanquam manibus suis eis vsus. In Theologia quoque est, eum post creatam lucem, & missam vt circum cælum sese rotaret, creasse cælum, hoc est, aërem, factum à Deo per Solem: inde terram iussisse nudari, quod item per Solem factum est: nudatam plantas, animaliáque producere. Sic aquis imperasse, proles aquaticorum varias in lucem efferrent. Omnia ab omnipotente vno facta, quorum faciendorum diuinissimè causas excogitauit. Quod & Aristoteles referens, in hac omni eius operatione, rerumq; procreatione, vnam tantum principalem, cæterisq; maiorem memorat causam, Solem: Sacræ autem litteræ, tacitè Solem innuentes, particulares item in terra causas, quibus imperaret Deus, asciscunt. Non igitur Deus, cum animalia terrestria aquaticáque, cùm arbores & herbas crearet, manibus suis lutulentam illam terram capiebat, sed reperit, ordinauitq; causas, vt hæc ipsa operarentur. Adest tamen ipse præsens opificiis suis, non potens (qui tantus sit) non adesse. Hoc sentit Aristoteles. Atque obserua quæso, quod cæteris in libris tradidisset, ad vnumquemque B orbem assidere motorem mouentem, diuinam Intelligentiam, vt nunc emendet. Non enim vllam aliam memorat nunc in cælo Intelligentiam, torquentem cœlestes orbes, sed Deum vnicum, cuius potentia moueat Solem, Lunam, totumq; circumagat cælum: αὐτὸν μὲν ἐπὶ τῆς ἀνωτάτω χώρας ἱδρῦσθαι τὴν δύναμιν διὰ τοῦ σύμπαντος κόσμου διήκουσαν ἥλιόν τε κινεῖν, καὶ σελήνην, καὶ τὸν πάντα οὐρανὸν περιάγειν. Ipso quidem, inquit, in altissima regione præsidente, potestatem eius, quæ per vniuersum mundum penetret, mouere Solem & Lunam. Exclusit igitur cæteras omnes nunc, & toto illo opere Intelligentias, velut scilicet supervacaneas. Si enim fieri potentia eius, quam fatetur ἄτρυτον, indefatigabilem, totius cæli potest conuersio, Et si mouet primum, vtique poterit minores orbes mouere. Castigauit igitur, expoliuitq;, quod aliis in libris tradiderat. Atque item obserua, quòd & ipsum prouectior emendauit ætas. Non enim includit Deum in orbem cælestem, ipsum animantem, aut inclusum mouentem: sed ait eum præsidentem in altissima cæli regione, vt dicit in libro de Cælo, ἐξωτάτω τῆς φορᾶς, extra omnes motus cælestes, potestate sua, quæ sit vsquequaque diffusa, mouere, non primum solum, sed item omnes orbes: adhibens pulcherrimum exemplum, vt qui suum contineat diuersa animalia, volucria, reptilia, natantia, detq; libertatem, motumq; omnibus, alia cælum petent, alia terris inambulabunt, alia natabunt aquis. Sic ad vnum Dei motum, fieri diuersam Immiuũ cælestium motionem. Dei dico, non inclusi in orbe, sed velut Imperatoris, Dictatorisq; magni præsidentis in cælo, sua vera potestate, vtrúque cælum mouentis. Repete igitur, vt C totius Philosophiæ sentias concentum, quæ superius dixerat oraculum Apollinis, κόσμων ἀμφιθεόμενων ἐποχούμενος, Mundis circumrotantibus inuectus. Et sacræ litteræ, Psallite ei, qui ascendit super occasum. Hebraicè, Qui equitat super Araboth, sphæras cælestes aut præsidet in altissimis cæli regionibus. Hoc sæpissimè loquitur Aristoteles, dicẽs ad vnius Dei inuisibilem concitationem, totum mũdum moueri: nihil citra opem eius fieri posse, omnia vel in aëre, vel in terra & aqua opera, illius esse, qui totum contineat mundum, à quo per simplicem cœli motum, quo cuncta lumina contorqueantur, Sol, Luna, alique planetæ, omnes rerum forma in lucem edantur: appellans Deum inuisibilem, motumq; istum eius item inuisibilem, inuisibilemq; præsentiam & potestatem, sicut noster animus sit inuisibilis. Quo exemplo etiam Marcus Tullius est vsus pro Milone, his verbis: Et est profectò illa vis, neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra inest quiddã, quod vigeat & sentiat, & non inest in hoc tanto Naturæ tam præclaro motu? Nisi forte iccirco non putant, quia non apparet, nec cernitur. Perinde quasi nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua prouidemus, qua hæc ipsa agimus, ac dicimus, videre, aut planè qualis, aut vbi sit, sentire possimus. Ea vis, ea est igitur, quæ sæpe incredibiles huic vrbi felicitates, atque opes attulit. Hæc Marcus. In quo & ipse diuinæ Prouidentiæ est assertor, & eam comparans menti nostræ, non iccirco negandam dicit, quia non videatur. Nam & animum nostrum, quo hæc omnia dicimus, cogitamus, intelligimus, videri non posse.

Sol primum creatus, deinde alii omnia, Aristoteli.

Diuina intelligentia mouens orbes cæli.

Deus, vt imperator & dictator aliquis cælo præsidet.

Psal. 67.

Locus ex Miloniana Ciceronis.

2. De natura Deor.

Erit ergo in hac fragilitate nostra, quod regat, gubernet, vigeat, sentiat, & non erit in toto mundo? Ac Marcus paulò antè & ipse cælestis motus vsus est exemplo.

Aristotelem fateri à summo Deo factos Deos minores: interpretari Deum, quam Vnitatem Empedocles dixisset: confiteri diuinã Prouidentiam, quæ naturam excedentia aliquando inoperetur. Compendium verè eius esse. Loqui nunc emendatius cum de Vno singulari, quod alibi de pluribus.

CAPVT VI.

Illud item in Aristotele obseruandum est, quòd referens, vt sæpe dixi, carmina illa Empedoclis, in quibus cuncta ab vno deducebat, Vnius Dei singularem maiestatem est confessus, licet Vnitatem ipse hoc in libro non expressisset, sicut in Metaphysica. Nã quod illic Vnitatem dixerat, in Epitome Deum interpretatur. Item etsi non adduxerit in isto libro, dimidium carminis eiusdem Empedoclis, in quo dixerat ab vno natos καὶ δολιχαίωνας θεὺς, etiam Deos longæuos, subest tamen hæc sententia, creatos etiam à Deo Deos eum confiteri. Nam si probat ea carmina Empedoclis (in his autem dixerat ille, nata omnia ab Vno, etiam Deos) profectò sentit eadem Aristoteles. Sicq; apertè cuncta fatetur ab Vnitate, singularique Deo profecta. Nam in libris itẽ illis post res naturales, affirmat Empedoclem tradidisse nata ab Vno cuncta, πλὴν θεὸν, præter Deum, innuentem propemodum, ipsum esse illam Vnitatem quæ produxerit omnia. Iam in hoc Compendio perspicuè diuinam super rebus humanis confessus est Prouidentiam. Quod postea ex aliis libris eius demonstrabitur. Quippe dicit hic, cùm fluuius ignis ex Aetna prorumpens, omnem circùm regionem inuaderet, fugientibus ex oppidis, & agris omnibus, sed senioribus affectæ iam ætatis, fugere non valentibus, adolescentes filios, parentes in humeros sustulisse, ac flammam euadentes, fluuium ignis in eos superuenisse. Sed diuinam Prouidentiam, quæ rebus benefactis delectatur, perspicuam hîc fuisse. Scindens enim sese rapidus ignis in duas partes, reliquit intactos parentes & filios, quasi pietatem tantam veritus. Hic ergo nominat Aristoteles τὸ δαιμόνιον, Diuinitatem, eamq; dicit præcipuo honore affecisse genus piorum, pium genus. Quo duo consequuntur, diuinam præsidere rebus humanis Prouidentiam, tum ei res omnes esse subiectas, & posse cursum naturalium rerum sistere, si velit. Confitetur item miracula. Nam ingens fuit miraculum, vt cùm esset propinquus ignis, furens rapidissimè, se se in duas partes diuiserit, relictis in medio piis. Posset q; hæc assertio ad alia miracula transferri. Quis autem negabit librum eius esse, si forte quisquam eiusmodi est, quem apud veteres passim comperies, & cuius vbique exemplaria sint apud Græcos? Ex quo item exemplum contra Epicurum affert Plutarchus, & cuius meminit Proclus. Iustinus appellat Philosophiæ eius Epitomen. Certè qui sapit, non negabit. Nam similia locutus est, licet obscurius in his, qui nunc habentur libri. Proponam nunc euidentissimum exemplum. Hoc loco dicit Aristoteles, numen diuinum, quod eorum pietatem gratam habuissent, eximio eos honore prosecutum. Audi igitur & agnosce similia in decimo Moralium. Qui, inquit, secũdum mentem operatur, & hanc excolit, optiméque affectus est, is videtur Deo acceptissimus. Si qua enim cura rerum humanarum est à Diis, sicut apparet, vtique rationabile est delectari eos re optima, sibíque proxima. Hęc autem mens est: quam qui diligant, maximè & colent, redamari eos à Diis, tanquam rerum sibi acceptarum curatores, & rectè, ac probe agentes, fas est. Quid his luculentius? Est, inquit, rationi cõsentaneum, est euidens, Deos curare res humanas, diligere probos, ac sapientes, & eis beneficia præstare. In illa igitur deflagratione, quoniam Deus pietate delectatur, mens excolitur, & est simillima Deo, quæ colit pietatem, remuneratus est pios. Adhibuit eis custodiam. In Compendio dicit Deum fecisse, quod in Ethicis dixerat à Diis fieri, esse probabile: quòd scilicet bonos & honestos remunerentur. Hoc igitur Dii fecerunt. Honorauit eos Numen, ostendit eos esse sibi curæ, propter pios filios seruauit parentes. Simul obserua, quàm sese emendet. In Ethicis Deos, in Compendio τὸ δαιμόνιον, ipsam Diuinitatem, ipsum Deum, de quo singulari, toties loquitur. obserua quoque vt agnoscit Prouiden-

A Deo Deos creatos.

In Metaph.

Aristotelis præclara historia de eorũ pietate, qui ex incendio Aetna montis parentes liberarant.

Deo acceptissimus quis.

Consentaneũ, Deos curare res humanas.

A Prouidentiam, quæ mortalia curet, fine qua opinione, certáque fide, nihil vsquam possumus loqui. Item in eo ipso Compendio auditis Iouem esse Deum, per quem viuimus: auditis eum esse, cui cuncta obtemperent, qui seruet regatq; omnia, qui sit Necessitas & Fatum, quem vltrix Iustitia sequatur comes, vindex sceleratorum, leges diuinas transgredientium. Affirmat etiam quæ Plato diuinus ab Archyta, Pythagoreisq; audita, asseuerat, Deum esse principium, medium, finem omnium rerum. Affirmat item quod in Ethicis dixerat, eum esse beatissimum, qui & sapientissimus: Sapientem autem Deo gratum, hancq; eius esse felicitatem, quod placeat Deo. Nunc autem beatū dicit, qui simul natus cœpit obtemperare legi diuinæ, & qui velit esse beatus, & felix, legem diuinam, continuo vt editus est in lucem, sequatur.

De vno singulari ac supremo Deo, ex eodem Aristotele, quem à motu cæli absoluerit, cuius sit immensa sapientia, qua respicit etiam res humanas.

CAPVT VII.

SED PROPONAM alia ex hisce, qui nunc in propatulo sunt, libris indicia, mentis eius Aristotelem fuisse, quam Philosophiæ suæ testatur Compendium. Erunt autem velut quædam indicia, è quibus sapientes, non stultè pertinaces, possint intelligere singularem Diuinitatem ei placuisse, non multis eam, nisi per affinitatem quandam cum primo dedisse. Non orbi cælesti, quem torquens in sempiternū, actione, moderaminéque cæterarum rerum superis sedet et affixisse: sed potius Deum quendam vniuersalem, tam in cælo supra sidereum concitatione, quam per vniuersum mundum regnantem, cui res humanæ separatim, ac naturales, cui ea sint, sensisse: Non astrorum, Intelligentiarumq; cælestiū et diuinas esse, sed vnus, qui & cælum circumuertat, & omnia, quæ bona sentit de Deo Theologia, faciat Numen esse. Nam primò, quid illud est, quod in libris post res naturales, cum de sapientia quæreret, solamq; eam sui causam esse diceret, ideirco diuinam potius, quàm humanam censuit possessionē, quæq; à solo Deo possideatur? Si Sapientia est rerum omnium humanarum, diuinarumq; cognitio, & si in solo Deo est perfecta, veráque eius possessio, ille multo magis res naturales, humanasq; cognoscet, quam omnes homines, qui sapientes, cùm res humanas, ac diuinas habent exploratas, appellantur. Quas cum sine collatione præ illis Deus habeat perspectissimas, vtique quod debilitet, & obscurè sciatur ab hominibus, sciatur à Deo clarissimè. Scirent autem res superiores obscurè, inferiores eodem fermè modo mortales: quarum cognitio cum sit in Deo radiantissima, necesse est, quod vnanimiter antiquissimi Philosophi asseruere, Deum vbique adesse, omniumq; ante oculos eius, rerum verum absolutissimā notitiam, nullam vel tenuissimam rem non perspectissimā ei esse, vel in tartara sius oculis, vt oraculum dicebat, penetrare. Hinc oculum eius dixit ἄπλετον ὄμμα, fortissimum, robustissimum. Si res humanas nesciret, vt dementissimi, erroribus suis, quos procedere, nulloque impediri metu Dei cupiunt, fauentes contendunt, aut si in vniuersali tantum sciret, eò sapientiores longè homines essent. Contulit autem Aristoteles sapiētiam Dei, cum humana, dicens, quoniam tenuis & imbecilla sit humana natura, à solo Deo sapientiam possideri dicendum. Et vt dicat Simonides, quem Plato in primo de Repub. diuinū virum & sapientem vocat: θεὸς ἂν μόνος τοῦτ' ἔχοι τὸ γέρας: Solus Deus habeat hoc Decus. Quis igitur erit ille Deus, cuius vnius vere sit sapientia? Profectò qui solus in omnibus nominatur. Et vide quàm clarè & quod persibuit Simonides affirmet Aristoteles, & quod superius oraculum, cùm Deum appellabat ἀδίδακτον, non edoctum, se ipso modò sapientem, nimirum sapientissimum, fontemq; sapientiæ. In Theologia est, Sapientiam fuisse omnium rerum inuentricem. Itemq; eum clamauerunt veteres omnes αὐτόσοφον, per se, à seipso sapientem. Hæc omnia videns & sciens Aristoteles, tribuit & ipse Deo admirabilem, & plusquam humanam sapientiam. Nostra enim, inquit, natura serua est. Sumus præ Deo, tanquam mancipia ille dominus verus, Pater hominum atque Deorum, solus hoc nomine decoratus, et vnus vere possit dici sapiens, non vt nos mortales. Scit igitur Deus omnia melius, quàm nos ipsi. Quæcunque ab homine noscuntur, multò magis à Deo, in quo solo est vera sapientiæ possessio. Hæc Aristoteles, dicens Prouidentiam Dei

Sapientia, solius Dei professio.

Deus omnia videt & nouit.

Simonides, de Deo.

Deus, sapientiæ fons.

maximam, luminosissimam, oculum mentemq́; perspicacissimam sentit. Affirmans etiã quæ in Ethicis, Si qua, inquit, cura est Diis rerum humanarum, vt videtur, & est rationi consentaneum. Eadem affirmat hoc loco, corrigens, quod ibi de multis, hîc de vno Deo. Sed illi à maximo facti sapientes, & prospectores rerum humanarum, vt Plato docuit in Legibus, & Symposio. Clara igitur est ratio, veráque deductio. Deinde reprehendit Aristoteles Poëtas, qui, quoniam solius est Dei sapientia, possessio, dixerunt eam inuidisse mortalibus. Reprehendit Poëtas, mendaces, vt in prouerbio fit, appellans: Non enim in Deum inuidiam cadere posse. Ecce igitur Deus non inuidit mortalibus sapientiã: Si non inuidit, dedit. Si dedit, vt etiam ait Marcus, excepta sapientia nihil à Diis immortalibus dari amicitia melius potuisse. Excepit sapientiam munus Dei. Si dedit igitur, dedit quod est diuinissimum, vt ipse inquit, & pretiosissimum. qui autem dat, & dat quod optimum est, tum noscit eum cui dat, tum amat eum vehementer. Non inuidit autem Deus mortalibus sapientiam. Amat igitur. Recordare nunc, quæ dicit in Ethicis, eundem appellãs beatum, ac sapientem, sapientem autem θεοφιλέστατον, Deo acceptissimum. Et paulò inferius, tria deducere homines ad probitatem, naturam, consuetudinem, documenta. Naturam, inquit, certum est non esse in nobis: ἀλλὰ διά τινας θείας αἰτίας ἀληθῶς εὐτυχέσιν ὑπάρχειν: Sed per quandã diuinam causam, his qui verè fortunati sunt, existit. Exprimit igitur hoc loco, donari alteram sapientiæ veram partem à Deo, videlicet naturæ bonitatem. Duplex enim sapientia: altera contemplans, altera operans, mutuo connexa. Qui donat vnam, donat alteram. Probitas ex notione rerum diuinarum & humanarum: quibus bene perceptis, instituitur optimus vitę cursus. Deinde duplicem tradit Aristoteles esse sapientiam: ἥν τε γὰρ μάλιστ' ἂν ὁ θεὸς ἔχοι, θεία τῶν ἐπιστημῶν ἐστί, κἂν εἴ τις τῶν θείων εἴη, μόνη δ' αὐτὴ τούτων ἀμφοτέρων τετύχηκεν. ὅ τε γὰρ θεὸς δοκεῖ τῶν αἰτίων πᾶσιν εἶναι καὶ ἀρχή τις, καὶ τὴν τοιαύτην ἢ μόνος, ἢ μάλιστ' ἂν ἔχοι θεός. Hoc est, Quam maximè possideat Deus, diuina præ cæteris scientia est, & quam, si quis maximè diuinus. Sola autem ipsa, vtraque hæc assecuta est. Nam & Deus videtur causarum omnibus esse principium. Et talem vel solus vel maximè possideat Deus. Repetit Sapientiam esse singularem Dei possessionem: Et Sapientiam esse diuinam quandam, mirabilemq́; scientiam, tum eam à Deo maximè possideri, id esse decus eius, possideri etiam ab aliquo diuino homine. Quomodo autem diuino? nempe ex eo, quòd primam sedem & originem habet in Deo. Erunt ergo diuini, quibus Deus dedit sapientiam, quasi participes eius, quod largissimum est & naturale in Deo. Deinde prosequitur. Ideirco, inquit, est in Deo summa sapientia, & sapientia eius est prima, nobilissima. Quoniam nemo est cui non videatur Deus esse principium & origo omnium causarum. Aut hoc modo intelligas, Quia videtur in omnibus rebus Deus principium causarum: Videtur earum origo causarum, quæ res produxerunt, & producunt: Videtur Deus causa causarum. Quoties apud Aristotelem inuenies, δοκεῖ, videtur, scito non leuem, sed euidentem apparentiam denotari. Videtur, id est, apparet, ostenditur, claret, cognoscitur Deus esse principium causarum omnibus rebus. Si causas igitur omnes Deus orditur, tanquam principium, scit omnia, moderatur, regit, quia superiores causas fecit, propter res particulares. Vt existerẽt particularia, fecit vniuersalia. Et si causas omnibus rebus dedit, dedit etiam hominum, id est, singularem vnum (vt Archytas dicebat & Pythagoras) hominem, à quo tota humana propago nasceretur. Ex hac igitur omni Aristotelis confessione, sequitur vnum singularem esse Deum, quem singulariter nominat, non alias Intelligentias. Deinde sequitur, non solum motum cæli ciere Deum, sed etiam alia multa facere, gubernare res humanas, versari per mundum, scire omnia. Item fit hinc perspicuum, cùm dicit Principium causarum omnibus rebus, eum sentire totum illum ordinem, quem dixit in Compendio. Nam si deducas omnia, orsus ab ipso Deo, ad omnes vsque causas & res ipsas, erit totius ordinis illius explicatio. Princeps & origo causarum Deus. Prima causa cælum, cælíque motus. Qui mouet cælum, reperit cælum, vt ipsum moueret. Si datur enim origo causarum Deo, certè datur non motus modò, sed etiam corporis eius, in quo futurus esset motus. Quomodo enim esset origo causarum, si motus solius, non corporis moti fuisset inuentor? Duæ enim sunt causę: corpus ipsum quod mouetur, & motus ipsius. Motus sine corpore esse non poterat. Multo igitur magis est corpus ipsum vna maxima causa, quàm motus ipsius, qui sine eo esse non potuisset. Hęc igitur est vera deductio. Si datur Deo causarum principatus, datur omniũ eorum inuentio, & excogitatio. Non debet esse mouendi potens Deus, inueniendi non potens.

Deus non inuidit sapientiã mortalibus.

Tribus maximè homines probi fiunt.

Probitas vnde petitur.

Sapiẽtia quid.

δοκεῖ, apud Arist. quid.

Principium causarum, Deus.

Apotés. Nam non esset principium causarum. Aliquas causas fecisset, alias facere non potuisset: Sicque non esset principium, & origo. Qui potest indefatigabiliter mouere, & ex motu tam mirabilem, tamque varium rerum ordinem conficere, tot formas generare, multo magis inuenire potuit vnde talia fierent. Illud item obseruandum est, duplex esse rerum genus, naturales, & humanas. Naturales sunt corporeæ, quibus viuitur corporaliter. Humanæ spirituales, multo fortasse quàm naturales maiores, quia naturales propter humanas. Si Deus igitur omnibus rebus & causis earum est principium, non solum naturalium erit, sed etiam humanarum maioris ponderis. In quem enim earum principia, si non in Deum, referes? Iam verò quomodo vnam tantum causarum partem amplexus Deus, alteram tenere nō potuit? Qui igitur inuenit causas vt res essent, inuenitque res naturales propter humanas, vtique fuit etiam autor humanarum, eadem eas regens potestate, qua creauit, causis earum excogitatis. Eo enim consilio reperit res naturales, vt homines essent, & viuerent. Quibus si prouidit hac parte, multo magis prouidebit ea, quæ pertinet ad animos, ad præmia, & pœnas, ad merita in hac vita, & in alia. Quod & Aristoteles est confessus, dicens Deos redamare, & remunerari probos. Si remuneratur, non vtique his quibus corpus viuit, paratis æque bonis & malis, sed alio genere præmiorum: Et vt illic, & hic dixit, largitione probitatis & sapientiæ: multisque aliis, quæ Marcus superius est confessus, cùm felicitates, & opes vim illam Dei inuisibilem attulisse imperio dixit. Consentiunt igitur sapientes, super re clarissima, cuius confessionem natura extorquet ipsa nobis, impellitque animum ad has voces, vt nisi velis ei resistere, impetumque eius retardare, non aliud sis dicturus.

Deum remunerari probos.

B

Aristotelem miris laudibus efferre, qui Menti rerum creationem tribuissent, in quo sit inclusa confessio creati mundi. De Mente dixisse eum quæ prior præceptor Plato. In his vnius Dei confessionem esse.

Caput VIII.

Vt apparvit Aristotelis illa confessione, Deum cunctarum causarum esse principium, quæ res quàm latè pateat, videbunt sapientes, sic alio simili quodam testimonio sit perspicuum, creatricem illam Mentem, rerumque principium, sicut Platoni, vt superius est ostēsum, sic item ipsi, mirificè placuisse. Nam̄ cum maiorum, & antecessorum suorum de rerum principiis proponeret opiniones, variasque sententias protulisset, hæc demum intulit. Cogor enim rememorare, quo sit sermonis aptus ordo. Mentem autem qui dixit esse, sicut in animalibus, & in Natura causam mundi, item & totius ordinis, quasi euigilasse videtur ad comparationem eorum, qui antea temerariè loquerentur. Qui igitur hoc modo suspicantur, simul quod bene causam, principium esse rerum statuerunt, etiam talem constituerunt, vnde motus rebus existeret. Sic Aristoteles. Visum igitur superius ex Laërtio quæ sit Mens, quis Autor, vel Causa: nimirū opifex mundi, cui in secunda Epistola Patrem dat Plato. Duobusque verbis comprobat Aristoteles quod de Mente rerum Principio dictum fuisset ab Anaxagora, aliisque multis. Primùm quòd ait eos quasi νήφοντας, sobriè, prudenter, vigilanterque locutos. Deinde quòd καλῶς, benè, rectè constituerunt Mentem, vnde motus fuisset omnibus rebus. Recolas igitur quæ dixerat superius, Deum esse τὴν αἰτίαν πᾶσιν ἀρχὴν, causarum omnibus rebus principium. Illic Deum, hic Mentem, Causam. Illic omnibus rebus: hic animalium, Naturæ, mundi, ordinis omnis. Illic apparet, claret. hic καλῶς, bene, sobriè dicitur Mens esse Principium rerum cunctarum. Recordare quoque quæ Plato in Phædone loqui Socratem facit: ὡς ἄρα ἐστὶν ὁ διακοσμῶν τε, καὶ πάντων αἴτιος, ταύτῃ δὴ τῇ αἰτίᾳ ἥσθην τε, καὶ ἔδοξέ μοι τρόπον τινὰ εὖ ἔχειν τὸν νοῦν εἶναι πάντων αἴτιον. Hæc ex libris Anaxagoræ, quos de natura scripsit: Quòd scilicet Mens exornauerit, & omnium causa extiterit. Hac ego causa lætatus sum, visumque est mihi modo quodam bene habere, Mentem fuisse omniū causam. Vides mirum in modum cunctis placuisse inuentionem omnium rerum, & ordinum Menti adiudicari. Vides alium longè Deum, quàm illum, qui moueat cælestem machinam. Nam iuxta superiores, etiam ipsam, quam mouet, reperit. Quippe Anaxagoras, quod ab Aristotele, & Platone approbatur, non præsentem tantùm rerum,

1. Physic.

C

Mens, Autor, Causa, Pater, Deus.

Ordo rerum omniū à Mēte.

continuatamq; per omne tempus generationem, Mentem sustinere docuerat, sed inuenisse aliquando & fecisse, quod faciat ad omne tempus, quod & Aristoteli, & Platoni, si bene dicta sua pensitare, secumq; meditari voluerint, est confitendum. Sed Plato quidem manifestè in Timæo, inducens Creatorem mundi, supernum altissimumq; Deum, vt Plutarchus ait, eumq; appellans Opificem, quem Anaxagoras Mentem. Aristoteles autem paulò antè, dans principium omnium causarum ipsi Deo: nunc autem dans Menti causam mundi, Naturæ, animalium, totiusq; ordinis: & eos qui hæc confessi sunt collaudans, profectò sentit eundem Deum, ac Mentem, eumq; omnium rerum Principium. Ac verisimile est, eadem affectum lætitia, & quiete mentis Aristotelem super concessa Menti rerum inuentione, qua lætatus erat Socrates apud Platonem. Aristotelesq; ipse bene fatetur eos Mentem causam statuisse, vnde motus rerum extiterit. Socrates autem ait, bene habere sibi visum, dare Menti principatum. Hæc vera sunt, huc illi propensiores fuerunt. Quidquid alibi statuerint, aut aliò pertinet, aut tandem veniunt huc omnia, si rectè resoluas. Atque vbi paulò pòst eodem libro coarguit Aristoteles Anaxagoram super Mente, coarguit, quòd cùm rerum principium Menti dedisset, non ea vtatur ad totam Cosmopœiam. Sed solum cùm in dubitationem caderet, quare quidque esset necessarium, eò Mentem trahebat: Quare cælum moueatur, quia Mens, inquit, voluit, quæ causa creauit animalia. Nimirum Mens reperit modos eorum serendorum veros. Sic omnes rerum necessitates ad Mentem reuocabat. Faciebat enim quod perhibent eum fecisse Socrates, & ipse maximè comprobat dicens, Existimauique si Mens creasset mundum, τὸν δὲ νοῦν κοσμοῦντά τε πάντα κοσμεῖν, καὶ ἕκαστον τιθέναι ταύτῃ, ὅπῃ ἂν βέλτιστα ἔχῃ: Ipsam creantem, omnia adornasse, & posuisse sic rem vnamquanque, vt optimum esset. Denique hæc item addit ibi diuina Socrates, vt rem totam cognoscas. Si igitur, inquit, causam reperire volueris de vnaquaque re, quomodo existat vel intereat, vel sit, hoc oportuisse dices de ea inuenire, quod ei optimum esset, vel esse, vel alio modo affici, aut agere. Ex qua ratione nihil aliud homini considerare conuenit, tum de se, tum cæteris rebus, quàm quod sit optimum, & vtilissimum. Sic necesse erit cognoscere quid peius. Eadem est enim de eis scientia. Hæc igitur pensitans, lætabar me præceptorem inuenisse, qui mihi causam omnium rerum assignasset, Anaxagoram, cur terra lata vel rotunda facta esset: hoc asserto, dicturum illum, causam necessitatemq; putabam, quòd ita melius esset, & quòd præstiterit eam esse huiusmodi. Et cur in medio sit posita, nimirum quia melius esset eam in medio esse. Quibus ab eo assignatis, non eram aliam causam quæsiturus. Sic de Sole, Luna, cæterisq; astris, eorumq; celeritate, conuersionibus, alisq; affectionibus, agere, & facere ea quæ esset præstantius. Neque enim putabam eum, vbi Mentem ea exornasse dixisset, aliam causam super indicturũ, quàm quòd optimum fuerit, ea sic habere, sicut habent. Cæteráque persequitur Socrates, in quibus eam demum reprehensionem atque Aristoteles, adhibet, quòd cùm Mentem pulcherrimè, sapientissiméque principium fecisset, postea deserit eam. Vtunturq; Plato & Aristoteles eodem verbo de Anaxagora. Plato progressus, inquit, vt viderem & legerem, video hominem τῷ μὲν νῷ οὐδὲν χρώμενον, Mentem nusquam vtentem. Aristoteles, Ἀναξαγόρας μηχανῇ χρῆται τῷ νῷ πρὸς τὴν κοσμοποιΐαν. Anaxagoras vix vtitur Mente, ad creationem mundi id est, rerum creatarum post mundi ornatum. Ex hac igitur reprehensione apparet eis mirificè Mentis principatum placuisse, quæ sapienter omnia posuerit: sed cũ displiceat, quòd non vbique Mentẽ, quod facit Moses, adhibuerit causam, etiam palàm est, multo magis hanc eis causam placuisse. Moses eadem semper dicit Deum fecisse, creasse cælum & terram, animalia, plantas, hominem, vbique Mentem rebus creandis præficiens. Quam Theologiam si Plato & Aristoteles videre potuissent, quam approbassent? Quorum hoc loco eadem est atque Mosis certè confessio, à Deo cuncta generata, & facta, & disposita: dispositáque vt melius fuisset, cùm dicat ad vnum quodque, Et vidit Deus quòd esset bonum. Qua assignatione Plato fatetur se esse contentum vt dicas bonum, quod Mens excogitasset. Sic quod audis apud Mosen, Fecisse, deinde bonum ipsi visum esse, mirificè Plato approbasset. Quia si Deus, si Mens, sapientia, consilium, solertia fuit autor, & si ei bene posita videbantur, certè nihil esse melius poterat. Declarauit etiã Plato in Cratylo, illam Anaxagoræ Mentem, mirificè illi placuisse. Vbi Socrates rogat Hermogenem, nónne, inquit, credis Anaxagoræ Mentem, & Animam esse, quæ exornet, & contineat omnium aliarum rerum naturam? Nil aliud, inquit, τὴν [illegible] τὴν τῶν ἄλλων

Opifex Deus.

Mens, principium.

Cur terra lata vel rotunda.

Cur terra in medio.

Gen. I.

Plato & Aristot. eadem confessi quæ Moses.

ἄλλων ἁπάντων φύσιν, ὃ πιστεύεις ἀναξαγόρᾳ, νοῦν καὶ ψυχὴν εἶναι, τὴν διακοσμοῦσαν, καὶ ἔχουσαν. Eandem, vt in primo libro vidisti, vocat imperatricem, exornantem omnium, impermistam, ius vniuersale, segregatam ab omni concretione mortali. Quàm autem hęc Mens, quam Anaxagoras celebrauit, placuerit Aristoteli, collaudauerit, adorauerit, suspexerit, potes intelligere ex his, quæ scribit in vndecimo post res naturales. De qua hęc ad verbũ: Quæ de Mente dicuntur, habent quasdam dubitationes. Videtur enim omnium quæ cogitari possit diuinissima. Quomodo autem se habens talis existat, habet quasdam difficultates. Nam si nihil intelligit, quæ maiestas eius esset? Esset enim sicut dormiens. Si autem intelligit, hoc autem esset aliud peculiare, non esset hoc, quod est eius substantia, intellectio, sed facultas, certè non esset optima substãtia. Nam qua intelligit, dignitas ei existit. Insuper verò, siue mens sit substantia eius, siue intellectio, quid intelligit? Aut enim ipsa se ipsam, aut aliquid aliud. Et si aliquid aliud, aut idem semper, aut aliud. Vtrum igitur differt aliquid, vel nihil, intelligere ipsum bonum, vel quiduis: vel & absurdum est cogitare de nonnullis. Certum igitur quod diuinissima res, & pretiosissima, intelligit, & non mutatur. In peius enim fit mutatio. Et motus quidam iam, talis res est. Primum igitur si non est intellectio, sed facultas, rationi est consentaneum, laboriosum esse ei continuam intellectionem. Postea manifestum, quòd aliud quid esset pretiosius, quàm Mens, res scilicet intellecta. Etenim intelligere, & intellectio existent, & pessimum intelligenti. Quocirca, id vitandum est. Quædam enim nõ videre melius quàm videre. Non esset certè res B optima, intellectio. Seipsum igitur intelligit. Siquidem est, quod optimũ. Hæc dicit Aristoteles, non de omni mente, humana, vel Angelica, aut Sphærarum cælestium, sed optima, & pretiosissima, & qua nihil sit maius, quod ab ea intelligatur. Quia si quid præter se intelligeret, in quo cognoscendo delectaretur, maius esset ipsa. Constat autem quàm latè pateat hæc Aristotelis cõfessio. Videmus hinc eundem esse Deum atque Mentem, & hanc Mentem videmus Aristotelem fatentem esse rerum Principium. Nam si dat Deo, vt clarum, omnium causarũ principium, vtique dat etiam Mẽti, quia Mens est ipse Deus. Quod non solum ex his, quæ dixit nunc de ea Philosophus, constat, sed his etiam, quæ in libris de Republica, & quæ in secundo magnorum Moralium. Etenim dubitationẽ dissoluit in libris post res naturales de Deo, quæ oborta in libris moralibus fuerat. Oborta autem fuerat de intellectione, vel cogitatione Dei. Vbi dicit hæc ad verbum: Ea igitur quæ inter loquendum similitudo solet assumi de Deo, neque ibi rectè, neque hic esset vtilis. Non enim si Deus est sibi sufficiens, & nullius indiget, ob id neque nos vllius indigebimus. Est enim & talis quidam sermo, qui dicitur de Deo. Nam quoniam, inquiunt, omnia bona possidet Deus, & est sibi sufficiens, quid faciet? Non enim dormiet: speculabitur igitur, inquiunt. Hoc enim est pulcherrimum maximéque proprium. Quid igitur speculabitur? Si enim aliquid aliud, melius certè aliquid se ipso speculabitur. Sed absurdum est, esse Deo quidquam melius: ipse igitur seipsum contemplatur. Sed & hoc absurdum. Etenim hominem, qui se ipsum contemplatur, solemus tanquam insensibilem C reprehẽdere. Absurdum igitur est, si Deus, inquiunt, erit ipse se ipsum speculans. Quid igitur Deus speculetur nunc dimittatur. Hæc Aristoteles. Videmus igitur cum hanc dubitationem dissoluere, eandemq; rem repetere, in libris Philosophiæ primæ. In quibus affirmat, Deum contemplari se ipsum, non consequi autem vt sit insensibilis: Neque enim easdem esse res diuinas, atque humanas. His igitur locis considerare licet, eandem esse Mentem atque Deum. Nam quam Mentem vocat in Philosophia, in Moralibus & in libris de Republica, Deum. Sic apparet illam Anaxagoræ Mentem esse Deum, esse Creatorem mundi, omnium ordinum Inuẽtorem. Is per excellentiã dicitur Deus, huic datur vni Diuinitas. Nam intelligere seipsum, de Supremo solum, & qui verè Deus sit, dictum apparet. Non sunt hic vllæ aliæ planetarum Intelligẽtiæ, neque possunt esse. Hanc Mentem, quam in Timæo Plato vocat Opificem mundi, tum in eo ipso libro, tum in Phędone dicit esse Inscrutabilem, vt difficile possit inueniri: In Cratylo, αὐτοκράτορα, Imperatricẽ.

Mentis diuinæ attributa.

Mẽs diuinissima omnium quæ cogitari possunt.

Mens, Deus, Principium.

Deus omnia bona possidet, & seipsum cõtemplatur.

Intelligere seipsum, solius Dei est.

Quòd etiam in Moralibus vnum singularem Deum est confessus, rerum humanarum prospectorem: Et quòd ad aliam, quàm præsentem vitam prouidentia eius & quæ largiri bonis eum ait Aristoteles, referantur.

CAPVT IX.

SVNT item alia plurima hinc inde sese offerentia indicia, non solas illas cælestes Intelligentias Aristotelem Deorum nomine, & excellentia dignatum, sed iuxta maiorum suorum religionem, meliorem quandam, absolutámque ab incitatione cælesti Diuinitatem, eum asseruisse. Illámque astrorum diuinitatem ascititiam, peregrinámque illi esse, & ad tempus prædicatam, cùm non haberet quid de Deo clarius, & probatius tunc diceret. Cùm autem aliis in locis humanæ naturæ veros instinctus super confessione Diuinitatis sequatur, confitens Diuinitatem, quæ regit mundum, non solùm machinam cælestem mouens, sed etiam per omnem mundum inambulans, præcipuéque res humanas, propter quas sunt naturales, moderans, dicemus eum astrorum Diuinitatem, aut partem quandam Deorum statuisse, vt si quis aliquos Angelorum cælo voluendo præficeret: aut incõstantem fuisse, & vbi contra Naturæ impetum violenter locutus esset, postea relatum, ab eodem Naturæ, cui resistere non posset, æstu, veram Diuinitatem fuisse confessum. Numquid inquit, in Moralibus, Fortuna, quasi Prouidentia quædam, est Deorum? An potius id non est probabile? Quippe Deum cùm dominus sit huiuscemodi rerum, arbitramur tribuere merẽtibus bona, & mala. Fortuna, verò, & quæ à Fortuna sunt, verè fortuito eueniunt. Quam rem si Deo tribuamus, iudicem improbum eum faciemus, aut iniustum: quod Deo non conuenit. Itaque neque bonam Fortunam, Prouidentiam, aut Beneuolentiam Dei esse, probabile est: quia improbis etiam datur. Deum autem curare improbos, non est probabile. Primum iuxta vulgares, plures Deos loquitur: deinde sese ad Philosophiam recipiẽs, vnicum semper Deũ, qui dominus, ac patronus sit omnium, quæ possident homines rerum. Ad hæc negat quę Fortunæ bona dicuntur, ab eo proficisci, id est, dari certa quadam cura eius, & prouidentia, ac beneuolentia. Diuites, impiobos, Deíque contemptores esse. Præclaréque secum agi putare, quòd aliquẽ trucidarint, opes auxerint. Quorum à Deo nihil est. Non enim malarum rerum Deus est largitor, sed bonarum. A quo tametsi proficiscuntur omnia, vera tamen eius beneuolentia, vt Aristoteles ait, erga bonos duntaxat. Nec si Solem suũ oriri facit super bonos, & malos, & pluit super iustos, & iniustos, nullo discrimine id facit, sed propter bonos benefacit malis. Omninóque Aristoteles sentit caducarum rerũ, temerariámque istam felicitatem, neminem debere diuinæ erga se beneuolentiæ ascribere: quia datur æquè malis, atque bonis: sæpius etiam malis. Quoniam, inquit, quæ vulgo putantur bona, & quibus apud plebem solent homines fortunati vocari, eueniunt sine discrimine bonis & malis, non sunt quibus ea contigerunt, amici, gratique Deo dicendi, vt sit eadem ratio conciliandæ charitatis diuinæ, atque consequendorum terrenorum bonorum. Ipse enim etiam dicit, Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit. Et, Odisti obseruantes vanitatem. Non amantur igitur improbi à Deo, inquit Aristoteles. Si non amantur, bona quæ sunt consecuti, non omnino eius beneuolentia sunt assecuti, sed ipso conniuente, & sinente. Multo enim largitur amicis suis meliora. Quos igitur fortunatos aspexeris, non continuo amicos Dei, & quibus Deus faueat, arbitreris, sed scito hæc accidere, fieríque eo conniuente. Subiicit Aristoteles, Bona & mala meritis à Deo dari. Hunc ordinem esse Prouidentiæ, vt dentur bonis bona, mala malis. Quòd si terrena bona, quæ dicuntur εὐτυχίαι, temerariè contingunt, id est, casu quodam, & fortuito, quid superest quod detur à Deo, certo discrimine bonis & malis? Nam largitio, inquit, rerum fortuitarum non est recta à Deo. Ergo quod dat Deus, maius sit quàm quæ sint in potestate Fortunæ, necesse est. In potestate Fortunæ sunt vires corporis, forma, opes, à bonis, & à malis æquè possessæ. Igitur quid mali dabitur à Deo malis, boni bonis, si sunt ea fortuita, & in potestate Fortunæ? Et tamen Aristoteles fatetur: τὸν γὰρ θεὸν ἀξιοῦμεν κύριον τῶν τοιούτων, τοῖς ἀξίοις ἀπονέμειν, καὶ τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὰ κακά. Existimamus enim Deum, penes quem sint ista, meritis tribuere bona & mala. Nulla igitur supersunt mala & bona, quæ dentur à Deo. Eadem siquidem ratione cùm videam bonis esse mala, dicam fortuito id fieri. Et cùm dicas bene fieri bonis à Deo, verum miseriis & incommodis æquè atque improbi, sæpe magis, subiaceãt boni, quid superest quod detur vtrisque pro meritis? Cogimur ergo hæc ad alia bona & mala, quam præsentia, quę fortuito dantur, referre, maiora videlicet, & æterna, quod Aristoteles quadam mentis diuinitate fortasse perspexit. Obserua etiam, quòd nefas esse dicit, vt Deum faciamus iniustum, aut improbum iudicem. Itémque obserua, quòd ait non esse verisimile, Deum

curare

Margin notes:

Diuinitatis maxima potestas.

Fortuna quid

Deus, verum bonarum largitor.

Ioan. 15. Psalm. 30.

Improbi non amantur à Deo.

Fortunati nõ cõtinuo amici Dei habẽdi.

Deus, non est iniustus.

A curare improbos: ergo ex aduerso est verisimile eum diligere bonos: quod ipse euidentissimè confessus est in decimo, vt superius ostendi. Hic inquit, non est verisimile, improbis Deum consulere. Deinde putamus eum tribuere malis mala. In decimo autem Moralium dicebat, Si Dij mortalia curant, vt probabile est, & euidens, verisimile est bonos, beneq́ue & probè viuentes eos redamare. Aperta igitur est ratio Prouidentiæ, claraq́ue confessio, Deum cuiusque merita respicere, dantē bona bonis, mala malis, reuocienda in aliud tempus, diligentiusq́ue iudicanda, quoniam præsentia ferè sine discrimine. Atque hoc loco, clarissime non est Deus ille Motor cæli, aut vlla Planetarum Intelligentia, sed quidā vniuersalis Deus, non cælum tantum mouens, verumetiam respiciens, & intuens res humanas, ponderansq́ue merita cuiusque. Considera enim, Si negat Aristoteles fortuita bona debere referri in Deum, quoniam malis & bonis accidant, à motu autem cęli non datur nisi vita corporea, qua mali, & boni æquè fruuntur: certè si Deus, cæli motor non alia bona largitur, quàm corporea, & vniuersalia, non distinguens merita cuiusquā, sed vitam æquè suppetens omnibus, meritorū pondera nō attendat. Datur igitur aliud autore Aristotele in quo Prouidentia eius distinguatur, distinguantur mali à bonis. Super quibus æquè Sol lucet, pluit ęquè. Motor igitur ille Deus, curat etiam alia longè maioris sapientiæ. Nam mouere Solem, & sidera, solum ad vitam corpoream pertinet. At in nobis non est solum corporaliter viuere. Eóque necesse est, non illam cæli Intelligentiam hunc Deum esse, quem nunc dicit: aut illum quidem, sed non cælum duntaxat mouentem, B verum etiam humana gubernantem.

Deus vniuersalis, & primus verúsque Deus.

Prouidentia quibus distinguatur.

Ex eo quod Aristoteles de Nectare Deorum scripsit, probari & vnius summi Diuinitatē, qui sibi & cunctis sit causa felicitatis: & Deos illos nō esse vertētes orbes cælestes. Virtutes, quæ possidētur à mortalibus, multo magis à Deo possideri.

Capvt X.

QVOD superius de Nectare Deorum in Moralibus dixerat Aristoteles, Duo præclara, & Theologiam sapientiam in eo deprehendes: Illam dico Theologiam, quam Aristoteles, præterquàm de Intelligentiis cælestes orbes mouentibus, apertè proposuit. Primum Deos eos nominat, qui non moueant orbes cælestes, déque his ita loquitur, vt eandem de his, atque mortales omnes religionem prædicasse apertè conuincatur. Ad hæc nominat Nectar, vt Philosophus, non vt vulgares, sentiens vinum suauissimum, sed verè ex Philosophia diuinius, & incorporeum quiddam, quod perspicuo exemplo demonstrauit. Dicit enim esse nonnullos, quibus voluptates omnes, generationes viderentur, negantes voluptatem esse bonum. Hoc autem accidit eis, inquit, quia solas corporeas voluptates habent exploratas, haud alias esse putantes: ceu C qui nesciunt Nectar, putantes Deos bibere vinum, quia non putant dulcius esse quicquam. At Nectar est incorporea suauitas. Cùm igitur incorpoream voluptatem, aut suauitatem sentiat Aristoteles, qua Dij fruantur, ea profectò non est alia, quàm celebris illa apud Poëtas, quos Aristoteles edisserit, & quam dixit ipse Deus, Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Et, Amplius non bibam de genimine hoc vitis, nisi cùm vobiscum illud bibam in regno Patris mei. Qui bibunt igitur hoc Nectar, non sunt planetæ, nulla cælestis Intelligentia rotando cælo præfecta: sed certè Dij illi, quos beatos in omne tempus censuit triumphare supra cæli vertigine corporibus liberatos, sufficientissimam, copiosissimámque bonis omnibus vitam agentes. Hi sunt Dij, non Intelligentia Solis, Lunæ. Illud item considerandum est, quod secundo Moralium scripsit, cùm de Heroicis, & supra hominem virtutibus loqueretur. Est, inquit, quædam virtus opposita feritati, quæ nullum habet nomen, quia οὐκ ἔστι θεοῦ ἀρετή. ὁ γὰρ θεὸς βελτίων τῆς ἀρετῆς, καὶ ἡ κατ' ἀρετὴν ἔστι σπουδαῖος. οὕτω γὰρ βέλτιον ἔσται ἡ ἀρετὴ τοῦ θεοῦ: Non est Dei virtus Etenim Deus est virtute superior & melior. Et non secundū virtutem est bonus. Hoc enim modo virtus esset Deo melior. Is igitur Deus, virtute superior quis est, & quid designat eum habere virtute præstantius? Si enim non virtutes ipsas, quæ consuetudine, documentisq́ue acquiruntur, sed excellentius, & naturalius quiddā possidet, vtique cuncta bona, & omnem laudem, quam possidet homo, longè magis Deus possidebit. Hominum

Nectar quid Aristoteli.

Ioan. 7. Math. 26. Luc. 22.

Vita Deorum qua.

Deus, virtute superior.

Hominū virtutes.

virtutes sunt fortitudo, modestia, temperantia, iustitia, liberalitas, charitas, hæc omnia Deus longè excellentius possidebit. Ergo si solent homines, cùm prospiciunt reipublicæ, cùm humanè, iustè, moderatè, sapienter, liberaliter, & clementer agunt, laudari, extolli, præferri, prædicari, nónne æquitate his Deus erit excellentior, magisq; eas vsurpabit? Si enim est virtute superior, is sit necesse est quo beneuolentius, liberalius, clementius nihil possit esse: prae cuius æquitate, liberalitate, charitate, humana charitas sit penè vitiū, nedum virtus. Hinc igitur fit, vt Deus, quod omnis antiqua Theologia testatur, sit bonorum effusissimus largitor, eximia charitate & beneuolentia præditus, indulgentissimus, prouidentissimus, omnésque item laudes, omnem gloriam, absolutissima quadam ratione possidens. Hæc autem omnia in vnum competunt solum. Recordare hoc loco, quòd ait esse virtutes quasdam Heroicas nomine carentes, id est, diuinas quasdam & eminentissimas, quas Heroicas dixit, quasi similes earum, quæ in Dijs, vel Heroibus possidentur. Heroës autem hoc loco sunt Dij. Nam & ipse Aristoteles dixit ibidem, hanc virtutem Heroicam esse quidam, ac diuinam, vt feritas immane quoddam prodigiosumq; vitium. Ergo si quanto melius, laudabilius, rectius, modestiúsque agunt homines, Deo magis assimilantur, profectò necesse est eandem in virtutem esse in Deo, cuius in homine quædam sit imago. Cùm verò nihil sit liberalitate & clementia, charitatéque apud homines commendabilius, & quod magis prædicetur, extollatur, certè necesse est hæc esse in Deo præstantissima, absolutissima. Qui si careret Prouidentia rerum humanarum, si negligens esset salutis cuiusquam, si non audiret cùm inclamatur, si Patrem tantum ex motu Solis suppeteret, multi mortales eo meliores essent. Nec hi cum eminentissimis facits inclarescerent, Dei similes dicendi essent, sed Deus similis eorum. Fatetur ergo Aristoteles in Deo quandam esse mirabilem virtutem, eximiámque prouidentiam, benignitatem, charitatem, vsque eò præstantem, vt intelligi quidem possit, nominari nō possit. Incurrúntque omnia ad confessionem virtus Dei. Meministis item quæ Marcus ille Tullius ob ingenij diuinitatem vt diceret prouectus est: Verum animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, aduersarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem non modò extollere iacentem, sed etiam amplificare eius pristinam dignitatem, hæc qui faciat, non ego eum summis viris comparo, sed simillimum Deo iudico. Intelligebat sapientissimus orator, eminentissimas in Deo quasdam esse virtutes, quarum mortales aliquando essent participes. Vbi clementia, liberalitas, si res humanas negligeret? quæ sunt materia clementiæ. clementia autem sine prouidentia non potest esse. Nam qui nesciat, quibus parcendum est, & si nullum cum eis intercedit commercium, nec offenditur, nec patet, nec clementia præditus est. Rem igitur, quam Natura faciebat clarissimam, Philosophus est confessus, eámque celare non potuit. Cuius si vocem audiret, si dicta ponderarent iuniores tempestatis nostræ Peripatetici, non tam pertinaciter cōfessionem Prouidentiæ, aut Diuinitatis, quæ non cælum diuinat, sed alia agat pleraque digna maiestate sua, detraherent.

Deus optimus in omnibus.

Virtutes heroica.

Virtutis Dei, est imago quædam in homine.

Si non sit Prouidentia Dei, homo Deo melior est.

Pro Marcello.

Virtutum diuinarum homines participes.

Admiranda Aristotelis Theologia de beatitate diuina: quæ sit cōtemplatio: Eandem esse minorum Deorum felicitatem, Deum summum contemplantium. Ex quo summa vnius maiestas comprobatur.

CAPVT XI.

ARISTOTELES decimo Moralium, perfectam felicitatem probat actionem esse contemplandi semper, idq; ea ratione probat: Deos, ait, arbitramur beatos & felices. Sed cùm nullas eis humanas actiones tribuere possimus, viuere autem eos dicimus. Neque enim fas est eos dormire, vt Endymion. Viuenti cui sit omnis actio detracta, nihil superest, nisi θεωρία, speculatio: inde fieri, ὥστε ἡ τοῦ θεοῦ ἐνέργεια, μακαριότητι διαφέρουσα θεωρητικὴ ἂν εἴη: Vt actio Dei quæ beatitudine est præcipua, speculatiua sit. Omnis enim, inquit, vita Dijs est beata. Ex his eius verbis, quæ quidem & alijs in locis, & in libris post res naturales est locutus, efficitur hoc omne. Principio totā hanc contemplandi, in quo beatitudinem vult esse, rationem, habere caput, vbi sistat ne procedat ad infinitum. Et primum quod dixerat de Mente, cuius ferebat felicitatem in contemplan-

Felicitas perfecta quæ.

Atemplanda se ipsa, quod hoc loco asserit, præcipuè est verum. Hæcque erit Aristotelis Theologia: Deus cognoscit, contemplaturque se ipsum, ipse sibi felicitatis obiectum. Cæteri ergo Dij contemplabuntur eum, inde beati. Nam si Deus aut Mens, quam diuinissimam, optimam, pretiosissimamque prædicauerat, eximia in cognitione sui fruitur felicitate, tantundem beata, quanta maiestas sua, quam semper cognoscens efficitur beata, etiam minores Intelligentiæ Deum intuentes felicitabuntur. Scilicet fit ex his necessariò, Deos minores fieri beatos in cognitione Dei: quoniam ratio quæ cogebat ne confiteremur Deum præter se in quo beatus sit aliud contemplari, erat, quia quod contemplaretur, ex eo beatus existens, esset maius ipso Deo. Sed quoniam nihil Deo melius, & maius, necessariò se ipsum contemplatur. Hæc inquam ratio non habet in Dijs minoribus locum, sed in contrarium, quoniam Dijs est supremus quis, necessariò fiunt eo contemplando beati. Vt sit ratio, Deus, quo non est melius, se ipsum contemplatur, se ipsum contemplando est beatus: Dij minores, quibus est melius, & superius, illud ipsum contemplantur, & in eo contemplando fiunt beati. Hæc igitur necessariò sunt in hoc ordine, vt si Dij nihil aliud agentes, duntaxat contemplantur, eos necessariò Deum contemplari: Deum autem contemplari se ipsum. Vt qui dat sibi, qui maximus est, felicitatem in contemplatione sui, longè facilius daturus sit minoribus. Ex quo clarissimè efficitur, quod Aristoteles in fine totius rationis posuit: ὥστ' εἴη ἂν ἡ εὐδαιμονία θεωρία τις, Quocirca felicitas erit quædam theoria, id est, contemplatio Dei. Græcè theos, Deus, oria, visio. Totáque beatitudo erit B contemplatio Dei. vt nec Dij minores, nec maximus ipse Deus, in alio sint beati, quàm in contemplatione Dei. Ex eodémque cæteri Dij beati, quo maximus Deus. Quanta igitur hic cum religione concordia? Felices nos futuros oracula, cùm videbimus eum sicuti est. Cùm is igitur sit contemplationis ordo, vt felicitas omnis sit contemplatio Dei, eáque non cuiuscunque Dei, sed maximi, & eminentissimi tantum, & qui verè Deus sit, hæc deinde sequuntur, Huiusmodi contemplationem non fieri in absentia, Et Deos contemplantes oportere propius assistere, eodem in loco esse, in quo quem contemplentur: Haud aliter perfecta futura contemplatione. Ex hoc item sequitur, hos Deos, quorum beatitudinem dixit esse theoriam, visionem Dei, esse non posse Intelligentias cælestes, Solis, Lunæ, planetarum, nimium à primo distantium, è cuius contemplatione exuberat beata vita. Ex primo autem sequebatur, vt si ex vnius contemplatione omnis manat felicitas, illum esse optimum, maximum, omnibus his, quos sua præsentia efficit beatos, incommemorabiliter maiorem. Sic rationibus altera ex altera consequentibus, Dijs est beatitudo contemplatio: Non sui, quoniam est excellentior, qui possit eis esse obiectum contemplandi. Nam dicebat Aristoteles, Deus siue Mens est beata cognoscendo: Aut ergo se, aut aliud. Non alium, quia maior esset qui cognitus & inspectus eum bearet. Non admittit autem ratio Deo quidquam præstantius. Ergo ex aduerso, si Dij minores habent supremum, quia necesse est, ad vnum caput venire, quod & ipse Philosophus fatetur, in eo cognoscendo sunt beati. Hunc ergo contemplantes, propius adesse, intuentes eum C necesse est. Quod si verum est, assistentes non erunt motores orbium cælestium, sed aliud Deorum genus: Illi scilicet, quos in libris de Cælo dixit extra cæli motus viuere beatos. Hæc est autem eorum beatitudo, quòd contemplantur. Ratio autem docet, eos vnum primum contemplari, qui sit etiam sibi causa felicitatis. Ex his igitur, vt omnes rationes ad epilogum reuocem, efficitur, vt hac parte sapientissimè sit Aristoteles locutus, proponens similem nostræ, quam suggerebat ei ratio, philosophiam. Est hic clara primi Dei confessio, cuius contemplatio felicitat Deos contemplantes, corámque assistentes: Hos orbium cælestium motores non esse. Cúmque hic de cælesti motu, & animatione orbium nihil loquatur, constet eum non semper in eo sensu fuisse, esse Deos, qui moueant orbes. Est demum contemplatio Deorum ipsum Nectar. Nam contemplatio & εὐδαιμονία, id est, felicitas sunt idem. Nectar est pabulum Deorum: Dij non bibunt, non comedunt, non negotiantur, sed speculantur tantùm: Ergo Nectar est contemplatio, contemplatio beatitas. Hinc Poëtæ cecinerunt ad mensas, ab Hebe Nectaris huius plena pocula ministrari Dijs. Est enim Hebe iuuentus. Perpetuò iuuenes sunt Dij, Deum æternum contemplantes. Meritò Dij vocati, quia felicitas est & Diuinitas videre Deum. Vt cui datum sit venire ad conspectum illum, iam verè sit Deus beatus.

Deus, ipse sibi obiectum felicitatis.

Dij minores vt beati fiant.

Deus, vnde dictus.

Deus optimus qui.

Beatitudo cælicolarum quæ.

Repetitio superiorum.

Contemplatio & εὐδαιμονία idem.

Hebe quid.

Dij qui dicendi.

De beatitudine Deorum: de vnica, simplicique voluptate, quam Deo tribuit Aristoteles. Consensus eius cum sacris litteris, beatitudinem esse diuinam contemplationem.

D

CAPVT XII.

Non vna & simplex hominis natura. Deus verò semper idem.

ITEM Aristoteles septimo Moralium ad Eudemum, aliisq; in locis asserit, non eadem nobis esse dulcia, iucundáque, vt quod nonnunquam efficit hilaritatem, aliàs generet molestiam, quoniam non vna simplexq; sit natura nobis. Alioqui foret semper actio iucundissima. tum concludit, διὸ ὁ θεὸς ἀεὶ μίαν καὶ ἁπλῆν χαίρει ἡδονήν: Quamobrem Deus semper vna & simplici lætatur voluptate. De quónam Deo hoc dictum suspicemur, quem singulari appellatione Deum appellat, natura in hanc nuncupationem rapiente, tum ei tribuit vnam immobilem, æternamq; voluptatem? Certè de vnico illo singularíque Deo, quem post res naturales, iuxta maiores, appellat Mentem, in Moralibus Deum, cuius ferebat sui, non alterius, esse contemplationem. Nunc eandem contemplationem dicit esse vnicam, stabilemq; ipsius voluptatem, beatitudinemq; Diuinitatis suæ, quam habuit ab æterno, in qua nulla fuit vnquam mutatio, aut scilicet in deterius, aut melius, quippe quo nil melius. In deterius autem mutari, qui sit omnipotens, incorruptibilis, simplex, vnáque natura, non potest. Hæc mirabilis, diuinaq; confessio, in vnum duntaxat spectat altissimum, naturalem, vniuersalemq; Deum: Quod & appellatio designat, & quòd simplicem, vnamq; tribuit ei voluptatem, ex vna, simplicíque natura nascentem. Quæ si minoribus item Diis adest, eatenus aderit, quo sunt illi primo similes: vt quemadmodum non natura, sed affinitate & assimilatione sunt Dij, sic vna simplexq; voluptas eis ex illo primo. Nam quoniam hæc voluptas est contemplatio, Dij autem contemplantur, contemplantes sunt beati: ratio autem docebat eos contemplari maximum, qui sibi quoque se contemplanti sit causa felicitatis: efficitur necessariò, vt simplex illa, vnáque voluptas sit illius primi, cuius intuitus, & ex intuitu voluptas, in ipsum, & in minores Deos redundat. Vna est ergo, simplexq; Dei, Deorumq; voluptas ac delectatio, contemplatio maximi Dei: quæ quidem ideo simplex est, & vna, quia Deus est simplex, scilicet maximus ille. Ob id de solo Deo, cui soli vera Philosophia dat simplicem, singularémque naturam, hæc prædicatio præcipuè vera est. Non est item Diis ipsis ab hac voluptate digressis, qui facti sunt immortales & immutabiles ab illo primo. Colligentes igitur Aristotelis hinc inde dicta, deprehendemus vnum idémque esse, quatuor hæc, Contemplationem, Beatitudinem, Nectar, Voluptatem. Nam superius probauerat, Deos, quos communi consensu fateamur beatos, cùm nihil eos aliud agere fas sit, quàm contemplari, necessariò semper speculari. Ecce beatitudo, ecce speculatio. Iam dixerat Nectar esse suauitatem, vulgaribus incognitam suauitatem, non vini, vt illi crederent, qua Dij fruantur bibentes. Cùm autem probauerit eos nihil aliud agere, quàm speculari (bibunt autem Nectar. Nectar non est vinum, sed est æterna immutabilisque voluptas) Nunc autem tribuit Deo voluptatem vnicam, & simplicem, & immutabilem. Ergo est illa contemplatio. Vt rationes sic coaceruentur: Deorum est beatitudo: Dij nihil agunt, nec eos agere par est: intelligunt autem: Sola igitur superest speculatio, quæ sit eadem beatitudo. Bibunt Dij Nectar: Deos dictum est solum speculari: Nectar bibere, est speculari: hoc autem, esse beatum. Deus item capit immutabilem voluptatem: ergo voluptas est Nectar, Nectar speculatio, speculatio beatitudo. Ex his igitur efficitur, vt sint verissima in veteri Philosophia tradita, non postea ex superstitione Chaldæorum, & Ægyptiorum infecta, à Philosophis quibusdam approbata. Tradiderat prisca Philosophia, quod dixit Angelus Raphaël Tobiæ: Videbar quidem vobiscum manducare & bibere: sed ego cibo inuisibili, & potu, qui ab hominibus videri non potest, vtor. Is potus est Nectar, quod potant Dij, maximo Deo, vt idem Angelus est confessus, assistentes. Hunc potum inuisibilem dixit Angelus. Aristoteles autem vulgare, ait credere, Deos bibere vinum, quòd nesciunt Nectar. Hoc Nectar, hunc potum inuisibilem, & panem, vel Ambrosiam, prisca Philosophia prodidit Deos in cælo edere, & bibere. Aristoteles vt Philosophus perpendit, quis is sit cibus, & potus inuisibilis. Est, inquit, contemplatio Dei,

Contemplatio, stabilis est dei voluptas.

Dij sunt dei similes quomodo.

E

Contemplatio, beatitudo, Nectar, Voluptas, idem.

F

Nectar quid.

Chaldæorum superstitione doctrina de deo fœdata. Tob. 12.

Nectar quid Aristoteli.

A Dei, ipsi inninet primum efficiens beatum, eóque habet simplicem, vnicam, æternam, immutabilem, de cognitione & aspectu naturæ suæ, felicitatẽ. Eadem cognita ab astantibus Diis, efficit eos gaudiis ineffabilibus lætos. Hæc voluptas & lætitia tanto maior & vberior est in Deo, quanto magis ipsum cognoscit. Et quoniam nemo est, qui quoniam est infinitus, possit eum perfectè noscere, solus ipse perfectè, infinitéque de seipso beatus. Cæteri quoad capax eorum natura est. Hæc omnia sequuntur ex dictis Aristotelis. Húcque ei deueniendum fuisset, si rationes nectere & persequi totam rem voluisset. Hoc vetus philosophia confessa. Astrorum autem Diuinitas Chaldæorum & Ægyptiorum fuit superstitio.

Aristotelem summum Deum affirmare cum Homero Patrem esse Deorum, hominumq́; eiusdem esse generis cum illis. Hinc creationem Deorum, & solum Primum æternum demonstrari.

Capvt XIII.

DVAS in Aristotele & Platone Mentes de Diis ac summo Deo fuisse, aut non quidem duas, sed vnam tantùm, resipiscentem, ab erroréque euigilantem, quem prius natura pulsans semper conscientiam, ab erroréque ad veritatem reuocans, ferre non posset, qui mentem ad senB pta eorum legenda sagacem, æquam, prudentem attulerit, agnoscet. Accipimus autem, quæ mens euigilans, naturaq́; stimulis & rationis exagitata profudit. Quid enim illud item est, quod in primo Politicorum dicit: Filiorum autem dominatus, regius est. Nam quod genuit & secundum charitatem, & secundum dignitatem imperans est. Quæ species est regij principatus. διὸ καλῶς Ὅμηρος τὸν Δία προσηγόρευσεν εἰπών. πατὴρ ἀνδρῶν τε, θεῶν τε, τὸν βασιλέα. τούτων ἁπάντων. φύσει γὰρ τὸν βασιλέα διαφέρειν μὲν δεῖ τῷ γένει δὲ εἶναι τὸν αὐτόν, ὅπερ πέπονθε τὸ πρεσβύτερον πρὸς τὸ νεώτερον, καὶ ὁ γεννήσας πρὸς τὸ τέκνον. Videlicet, Quocirca bene Homerus Iouem appellauit, cum dixit, Pater hominum, atque Deorum, Regem istorum omnium. Natura enim vel ingenio Regem differre quidem oportet, genere autem eundem esse. Quod habet antiquius erga recentius, & genitor erga filium. Hæc Aristoteles dicens, & quæ locutus esset Homerus collaudans, approbansq́; nónne declarat sibi quæ mens inesset, probatq́; omnia antedicta? Appellat autem Homerus Iouem Patrem hominum, atque Deorum, qui sit idem Rex eorum. Eò igitur spectat dictum Aristotelis, Iouem patrem hominum, atque Deorum, qui sit idem Rex eorum. Eò igitur spectat dictum Aristotelis, Iouem patrem hominum, atque Deorum, iure etiam Regem esse, quoniam pater erga filios regiam gerat excellentiam: Regem oportere eiusdem generis esse, licet ingenio & prudentia differentem. Bene igitur Homerus Iouem, qui sit idem Rex Deorum hominúmC que dixit eorum esse Patrem. Aut bene qui sit pater hominúmque Deúmque, Regem etiam eorum appellare. Quoniam pater erga prolem, regiam obtinet potentiam, quia & natura idem cum filiis, & antiquior, ac venerabilior. Pater igitur Deorum & hominum, est eorum merito Rex appellatus. Et merito dictus Pater eorum, qui & Rex sit. Quòd si Homerus bene est locutus, & si verum est Patrem, Regem eorum esse, quos genuisset: aut Patrem eorum quibus imperet: certè colligitur Iouem, qui Græcè duo habet nomina, vt Aristoteles ipse dicebat in Compendio, ζεὺς διὸς, quæ copulata designant eum, per quem vita est, genuisse Deos & homines. Est autem generare apud Philosophos, creare, facere, vt Plato gignit tempus, aliáque exempla innumera. Genuisse inquam autoremq́; fuisse Deorum & hominum: & quia genuit non solum esse genitis antiquiorem, sed etiam excellentiorem, & Regem. Deinde eiusdem esse generis genitorem, ac genitos. Ergo est, quod dixit idem in Moralibus, Mentem esse Deo συγγενέστατον: Plato in legibus, οἰκειότατον: Moses, ad imaginem, & similitudinem suam fecit illum. Ex eodem genere sunt Pater & Filij, Deus & Dij, hominesq́; scilicet affinitas est cognatio, Æqualesq́; sunt homines Diis in cognatione: quoniam Pater idem vtrisque pariter satis, & simul sub filiorum nuncupatione cum Diis adscriptis. Ipse Deus omnium Imperator, inquit, est. Antecedit autem tempore & dignitate paternam retinens autoritatem. Ex his igitur omnibus hæc sequuntur, bene, teste Aristotele, Iouem esse Regem Deorum,

Resipuit Aristoteles.

Genitor, charitate & dignitate imperans est.

Rex differt ingenio, genere idem est.

Iupiter cur pater hominũ & Deorum, idémque rex.

ζεὺς διὸς quid.

Generare quid Philosophis.

Homines Diis æquales, quomodo.

Deus Imperator.

qui Pater sit: aut bene Patrem appellatum, qui idem Rex sit, vt siue propter imperium nomen Patris sit sortitus, siue propter generationem nomen Regis, vtrunque sit verum. Sequiturq; Iouem, apud antiquissimos Græcos, & Latinos fuisse nomen sempiterni Dei sæpius ostensum, Patrem, & Regem esse Deorum & hominum, præcedentem eos antiquitate, id est, anterioritate, vt fingam nomen æquipollens. Est enim Antiquus, ab ante, sicut à post, Postiquus, præcedens item regia autoritate. Sequiturq; dictorum superioribus libris confirmatio, etiam Aristotele suffragium ferente. Est enim Deus Pater & Rex, non hominum tantum, sed etiam Deorum. Si Pater, vtique autoritate, & tempore: cui paternitas dat regium principatum. Si Deorum & hominum, non solum humani generis, & generis diuini sator & creator, sed etiam eodem modo, eodem tempore ipse antiquus, & æternus. Vt homines ab illo geniti aliquando, sic Dij. Itaque apparet Aristotelem nunc sentire, quod dixerat in Compendio, cùm dixit Iouem esse nomen summi Dei, hunc autem esse supremum, altissimum, regentem omnia. Ibíque de Dijs nihil, sed de rebus naturalibus tantum: hic apertius de dijs. Apparet enim confirmare, quæ dixit in libris de Cælo, de Dijs extra cæli motiones viuentibus. Item enim nec primum, nec alios minores Deos orbibus affigere. Item Diuinitatis enim statuere ordinem, quem & natura, & ratio, reuelatáque desuper Theologia docet. Sicq; etiam nusquã illæ planetarum Intelligentiæ, sed Dij, quos creauit Deus æternus. Æternus autem, non illi, quia Pater ille. Nam super ęternitate paribus nulla paternitas, nullum imperium. Hęc ex Homeri, & Aristotelis, qui dicta probat eius, testimonio irrefragabiliter sequuntur.

Iupiter, nomẽ sempiterni Dei.

Antiquus. Postiquus.

Deum ab Aristotele, veluti generis humani Regem declarari, omni genere sapientiæ maiorem, cui libenter omnes obtemperare oporteat.

Capvt XIIII.

QVIS item erit è sapientibus, qui non consideret, admireturq; illud, quod Aristoteles item tertio Politicorum prudens & sciens de singulari Deo est locutus? Nam cùm de Republica, ciuibusq; quæreret, an quem virtute præstantem cæteris perspicuum esset, præferri reliquis ciuibus oporteret: an æqualem locum, atque cæteros obtinere: respondet huiusmodi viros iniquè laturos, se ad æquales conditiones redigi, qui virtute & scientia Reipublicæ inæquales sint: ὥσπερ γὰρ θεὸν ἐν ἀνθρώποις, εἰκὸς εἶναι τὸν τοιοῦτον: Huiusmodi enim virum, si quis sit, verisimile est esse tanquam Deum in hominibus. Quod quidem duobus potest sensibus intelligi: Aut talem virum, virtute præcellentem, fore inter cæteros, vt inter homines Deus: aut eum futurum veluti Deum cæterorum. Quocunque sensu concipiatur, primum singularis Dei clara nuncupatio: Exin munus eius præcellentiáque ante omnes mortales. Talem, inquit, existimandum est hominem sapientem, cæterisq; longè eminentem, reíque publicæ gubernandæ prudentem, esse, qualis inter homines Deus. Deus igitur qui præfertur hominibus, qui prudentiæ dicitur possessione nobilissimus, quis est alius, nisi Deus vniuersalis, gubernator humanæ Reipublicæ, ac moderator, cuius virtus, & scientia, cæteros antestat vniuersos, quos longo interuallo dicitur superare. Quæ esset autem eius cum homine prudente comparatio, si non prospiceret, si scientia reipublicæ moderandæ careret, si procul à gubernaculis mundanæ nauiculæ sederet? Videbat igitur quodam mentis acumine, & superiorũ sæculorum Theologia duce, singularem quendam Deum, qui perinde esset eminens, & omnes gubernans: vt (si parua licet componere magnis) videmus interdum quosdam mortales alios ingenio, dexteritate, prudentiáque antecellere. Hunc in natura esse confessus est, longe humanam prudentiam præcedentẽ. Quòd si sentis, talem virum esse veluti cæterorum hominum Deum, id item eò spectat, vt comparatio cernat cognationem gubernandi, reíque publicæ moderandæ communitionem. Quomodo enim est vt cæterorum Deus, nisi sentias Deum, Naturam, vimq; rectricem, gubernatricemq; & quasi regiam, sic hominibus omnibus antecellentem, sicut omnibus ille suis ciuibus? Vt sit totus mundus quædam respublica, ciues eius omne hominum genus, præstans omnibus ciuibus suis, cui dissimiles, atque cæteris honores propter infinitam prudentiam, virtutemq; debeantur, Deus. Ideóque paulò post adiecit Aristoteles,

Princeps ciuitatis, tanquam Deus aliquis.

Deus hominibus præfectus vt superior et melior.

Deus, natura, vis rectrix.

A Aristoteles, non debere grauari cæteros, si quem sapientiorem agnouerint, eum sibi præficere, eique veluti Regi parere: λείπεται τοίνυν ὅπερ ἔοικε πεφυκέναι, πείθεσθαι τῷ τοιούτῳ πάντας ἀσμένως, ὥστε βασιλέας εἶναι τοὺς τοιούτους ἀϊδίους, ἐν ταῖς πόλεσι. Superest igitur, quod videtur natura comparatum, parendum esse huic ab omnibus libenter, vt hi Reges sint perpetui in vrbibus. Eiusmodi Deum in hominibus decernit esse, qualis Rex in hominibus, decernit iudicatq; Deum esse Regem, huic esse parendum, quia sic natura sit comparatum, vt melioribus pareatur, honos deferatur, eorum consiliis stetur. Nulla autem esset inter homines & Deos comparatio, si cælestes tantùm verteret orbes Deus, humanarum rerum, maioris, quàm naturales, ponderis, gubernaculis aut spretis, aut ea capere non potens. Nam qui moles cælestes indefatigabiliter, & æternis motibus cient, ideo cum humana prudentia comparari non debent, aut quasi Reges nuncupari, quia nec habent rerum humanarum prouidentiam, naturaliter facientes quod faciunt, nec cognationem, affinitatemq;. Dixit igitur, quam suadebat instinctus, confirmatáque omnium mortalium consensu sententia de Deo: Qui rex humani generis sit, prudentissimus, æquissimusq; rector, habitans nobiscum, similis atque nos naturæ, si rationem, prudentiam, consilium benefaciendíque cupiditatem respicias, eminens inter nos omni genere sapientiæ, quem nos appellare Regem conueniat, si naturæ veros instinctus, si rationem, & quod ipse dixit εἰκὸς, verisimilitudinem, deorum sequi velimus.

Deo parendum, natura docente.

Sententia de deo.

B *Mentem, quam exterius venire scribit Aristoteles, non nisi ab vno singulari Deo venire posse. Quem Theophrastus eius discipulus confessus est omnium rerum originem.*

CAPVT XV.

IN EO quoque latitat admiranda suspiciẽdáque vnius Dei, Patris Vniuersitatis, autorisq; apud Aristotelem confessio. Quam duobus verbis expressisset, si voluisset: sed cæteri expresserunt, explicato eo, quod ipse propter obscuritatem, reticuisset. Nam in libris de Generatione animalium, cùm cæteras omnes animas à corporeis elementis esse, nascique cum corporibus, atque immori statuisset, quia cùm ex materia cooriantur, non possint sine corpore consistere, sicut nec ambulatio sine pedibus fieri, nec per seipsas possint ingredi in corpora, veluti inseparabiles, esse enim semen ventris excrementum, concludit: λείπεται δὲ τὸν νοῦν μόνον θύραθεν ἐπεισιέναι, καὶ θεῖον εἶναι μόνον: Superest, solam mentem exterius aduenire, solamq; diuinam esse. Hic igitur latitat vnius Diuinitatis, quam superius Orpheus & Pythagoras, Archytas, cæteríque omnes exclamauerant, aperta, claráque confessio. Nam si ingreditur extrinsecus anima, cum elementis, corporibusq; non habens commercium, præter elementum, mundumq;

Liv.2.cap.3.

Sola mẽs exterius adueniens, & sola diuina.

C corporeum non est nisi natura diuina, ab hac sola certè poterit animus aduenire. Si quis enim Aristotelem rogasset: Dicis exterius animam venire, à quibus locis? neque enim ab aliqua corporei mundi parte. Igitur à Deo solum. Atque Aristotelem sensisse clarum est, quale dixit Marcus Tullius grauissimus orator & Philosophus. Neque inuenietur, inquit, vnquam, vnde venire possint, nisi à Deo. Et quale apertè Moses, hominem terrenum, luteumq; hominis figmentum, exterius animatum à Deo, exterius à Deo animum infusum, & datum. Et quod dixit Lactantius proferens dicta Ciceronis: Marcus autem dixerat quæ prior Aristoteles. Qui si latius explicare ipsimet dicta sua voluissent, eò tandem deueniendum eis fuisset, quò Lactantius resoluta ratione tota peruenit. Sed & Marcus quidem expresè confessus est: Animal, inquit, hoc prouidum, sagax, quem hominem appellamus, præclara quadam conditione à supremo Deo generatum. Igitur non aliud loquitur Aristoteles tacendo, quàm quod cæteri exprimendo, Moses, & Marcus, & Lactantius. Sed maximè quod Pythagoras, qui Deum vocans ψύχωσιν, Animationem, vt superius vidimus, vitalem sensum cunctis animalibus eum tribuere confessus est. Et idem Marcus asserit, Pythagoram censere Deum esse animum per omnes mundi partes intentum & commeantem, ex quo nostri animi carperentur. Ab isto igitur Deo necessariò confessus est Aristoteles, qui fatetur exterius accedere mentem, animum nostrum infusum. Ideóque eum appellat, θεῖον, diuinum, id est, à Deo creatum.

1.Tuscul.

Gene.2.

De Opif. Dei 19 cap.

1.Legum. & Lactant. 2.cap.11.

Lactãt.lib.7. cap.3.

Cùm igitur declarauerint superiores omnes quod Aristoteles subticuerat, nec possit D aliud dici, certè confessus est tacitè vniuersalem, naturalémque Deum, nostrorum animorum satorem. Dixitq; quod Marcus, Animorum in terris nullam originem inueniri posse: & quod prior Pythagoras, Ab vniuersali Deo animos decerpi: vt Philo, ἀπόσπασμα θεῖον, νοῦς: Abscissionem quandam diuinam esse mentem, quasi particulam: Et quod antiquissimus Moses, afflatum. Et quod oraculum Apollinis, μικρὰ δὲ μερὶς θεοῦ ἄγγελοι ἡμεῖς: Particula quædam Dei nos Angeli: Hoc Aristoteles instinctu Diuinitatis sensit. In quo est euidentissima Dei summi, generisq; humani creatoris confessio. Elabitúrque Aristoteli creati hominis cæterarúmque rerum confessio. Iste quoque Deus, nec Intelligentia Solis est, nec Lunæ, vlliúsque planetæ, nec motor orbis primi, sed est vniuersalis Deus, potentissimus, maximus, non tam primi motor orbis, quàm præsidens vbique, supernum mundum, depressúmque gubernans. Qui igitur erat, estq; optimus, omnia vult bona. Quanta igitur est apud omnes sapientes concordia? Cùm autem omnia dicat Theophrastus velle optima: illud primum, quid aut quomodo voluisset, nisi creasset? nisi fecisset, quod Moses prodidit? Quod quidem etiam idem Theophrastus eodem libro est elocutus: θεία γὰρ πάντων ἀρχὴ, δι' ἧς ἅπαντα καὶ ἔστι, καὶ διαμένει: Diuina omnium rerum est origo, à qua vniuersa sunt & permanent. Hoc igitur omne cùm de vno Deo sit Theophrastus locutus, cui tantam maiestatem tribuat, vt eum fateatur omnia excedere, fateatur inscrutabilem, eíque omnium rerum tribuat principium, profectò is est, à quo venire, & dari nostros animos necesse est Aristotelem dixisse. Quia dicit Theophrastus E Aristotelis discipulus, eum esse omnium rerum principium, per eum esse cuncta, & conseruari. Quòd si Aristoteles venire externis mentem, siue intelligentiam, qui est verus homo, fatetur, profectò quoniam ab aliqua origine eam venire oportet, non nisi ab ista, cui tribuit omnium rerum autoritatem Theophrastus. Sic apparet, Soléque ipso clarius perspicitur, quid Aristoteles senserit, aut sentire coactus fuerit, præsertim cùm discipulus, quem sensa præceptoris tenuisse par est, perhibeat testimonium.

1.Tusc.

Theophrastus de Deo.

Appellari legem Deum ab Aristotele: imperium legis esse imperium Dei. Ex his sequi, vt tacitè fateatur legem hodiernam diuinam esse, cui maximè parendum sit: in his esse Dei singularis confeßionem.

CAPVT XVI.

ILLVD item quàm mirabile, suspiciendumq; apud Aristotelem, quàm clara de summo Deo, Prouidentiáque eius confessio, eáque duobus verbis, Politicorum tertio. Nam cùm leges laudaret, multáque de earum bonitate disseruisset, præstare dicens leges magis imperare, quàm homines, adiecit: ὁ μὲν οὖν τὸν νόμον κελεύων ἄρχειν δοκεῖ κελεύειν ἄρχειν τὸν θεὸν, καὶ τοὺς νόμους, ὁ δὲ ἄνθρωπον κελεύων, προστίθησι καὶ θηρίον, ἥτε γὰρ ἐπιθυμία τοιοῦτον, καὶ ὁ θυμὸς ἄρχοντας διαστρέφει, καὶ τοὺς ἀρίστους ἄνδρας: Quicunque igitur F legem iubet imperare Deum, & leges: quicunque iubet hominem, addit & feram, quæ est ipsa cupiditas. furor quoque principes peruertit, optimósque sæpe viros. In his Aristoteles clarissimè confitetur Deum quendam singularem, Deum simpliciter appellans. Deinde fatetur, Deum esse legem: Et quicunque velint leges, id est, rectam rationem imperare, velle imperare Deum. Esse enim Deum ipsam legem. Si igitur Deus est lex, quia quicunque vult imperium legis, vult Dei: lex autem est gubernaculum, est consilium, prouidentia, rerúmque humanarum dispositio: talis certè est etiam Deus. Est Deus moderamen, est lex Vniuersi, est ordo, princeps omnium rationum. Perspicuumq; Aristotelem hic sensisse, locutúmque esse, qualia à maioribus, & his ipsis Philosophis accepta locupletauit, aperuítque Marcus Tullius philosophus insignis. Qui, cùm de legibus scriberet, Erat, inquit, ratio perfecta, rerum Natura, & ad rectè faciendum impellens, & à delicto auocans, quæ non tum denique incipit lex esse, cùm scripta est, sed tum, cùm orta est. Orta autem simul est cum Mente diuina. Quamobrem lex vera, atque princeps apta ad iubendum, & ad vetandum, ratio est recta summi Iouis. Ergo vt illa diuina Mens summa lex est: item cùm in homine est perfecta, est in mente sapientis. Hæc Marcus Tullius diuinè dilatans, aperiénsque breue Aristotelis dictum, dicentis eandem

Lex Deus.

Lex, recta ratio.

Deus, lex & ordo Vniuersi.

1. Legum.

A eandem esse legem atque Deum, vt qui velit legem imperare, velit imperare Deum. Marcus autem clarè confessus est rationem summi Iouis esse legem illam, diuinam Mentem legem esse. Patet etiam summum Iouem apud Marcum esse, quem Aristoteles dixit τὸν θεὸν, ipsum Deum, dictus à veteribus Ioues, aut Iupiter, nomine præcellenti maiestatis, æternæque Diuinitatis suæ. Is amplissima lex, fons, origo legum omnium. Ab amplissima, vastáque lege, ratione, Menteque diuina, nati sunt omnes ordines, natæ mentes hominum sapientum, qui similes artificis sui leges confecerunt, deducentes eas ex illa ratione ad imaginem Dei creata. Deus maxima lex hominem creauit legis inuentorem, imitantem & ipsum rationem, æquitatem, prouidentiámque suam. Lex est ipse Deus, imperiúmque legis est imperium Dei: omnis ratio prouidentiæ, gubernandi, regendi, est similis magnæ rationi, à qua ratio, ordóque omnis est profectus. Si gubernaut homines Rempublicam, si iustè agere compellunt, multo facilius gubernat Deus rempublicam suam, totum mundum, cùm minor omnis ordo, minórque ratio contineatur in maxima. Sparsáque est per omnia æquitas diuina, cui leges, ideóque rei um gerendarum omnes rationes obsequuntur, & ad eam referuntur. Si quis igitur prudenter diiudicet, omniáque conferat, nec se à pertinacia, aut imbecillitate indicij agi decipíque sinat, videbit hic apud Aristotelem sublimem quandam, eminentissimámque Theologiam: Cognoscétque, quoniam legem esse Deum confessus est, multo magis ei confitendum fuisse, illam legem esse Deum, aut à Deo profectam, & fuisse diuinam, quę

B & optima omnium sit, & homines maximè doceat iustè, & sapienter viuere. Illud item ei confitendum erit, vt si lege imperante, Deus imperet, eò autem optimum sit imperare leges, id est, ad præscriptum, præceptúmque legis nihil non fieri in ciuitate, quia tunc Deus adsit Imperator, necessariò legi parendum esse, standúmque mandatis & dictis eius. Dicta autem legis diuinissima, & vniuersalis, ac sapientissimæ sunt, mundum & genus humanum esse à Deo creatum, mandatis eius parendum, quoniam non in hac vita quietis, beatitúque agenus solum, sed ad meliorem vitæ conditionem perueniemus. Hæc dicit lex, hæc iubet credi, vt ad fidem actiones sequatur. Iubes autem tu ò Aristoteles, & censes in ciuitate omnem legibus honorem deferendum, Deíque loco eas habendas: lex autem præstans imperat, quia verum est credere creatum à Deo mundum, qua fide sublata, nec legibus honos erit, nec ipsi Deo. Sícque destruentur decreta tua, quibus omnem honorem legibus decernis. Eóque censes eas venerabiles, quia sint ipse Deus. Neque verò imperarent ipsæ, si mendaces crederentur, si fidem apud auditores non promererentur. In contrarium autem tum maximè leges imperant, cùm veraces habentur, & incorrupti testes eorum, quæ decernunt. Cætera igitur quæ sequantur, luce clariora sunt. In his igitur confessionem Prouidentiæ, & alia multa bona, vniuersalémque Diuinitatem tacitè deprehendes.

C *Quòd Aristoteles dicens diuinissimum Reipublicæ genus Monarchiam, visus est vnum Deum singularem, qui singulariter omnem mundum gubernat, confiteri.*

CAPVT XVII.

ARISTOTELES item diuinissimum Reipublicæ genus fatetur esse βασιλείαν, Regnum, Monarchiam, πρώτην καὶ θειοτάτην, primum, & diuinissimum. Quid autem ex his sequatur, sapientes perpendent. Si enim Monarchia est prima Reipublicæ species, ac diuinissima, efficitur vt diuinissima sit, quia similis, & concors cum imperio diuino. Diuina enim dicuntur, quæ aut sunt à Deo, aut similia Deo. Si autem singularis principatus primus est, & diuinus maximè, fanè est, quòd ei est cum diuino similitudo. Et id imperij genus in mundo maximè vigere par est, quod in Republica, & apud homines est primum & diuinissimum. Id autem est cùm vnus imperat. Sic maximè Deus vnus in toto mundo debet esse. Et quoniam ideo Monarchia primum ac diuinissimum genus est Reipublicæ, quia melior & sanctior huiusmodi, certè credendum est esse in omni mundo. Aut ideo apud mortales Monarchia est diuinissima, quia diuino, ac summi Dei imperio maximè similis, habens bonitatem, ac diuinitatem ex simi-

Fons legum omniū deus.

Imperium legis est imperium Dei.

Legis diuinissima placita.

Regnū, præclarissimū genus Reipub.

Diuina quæ.

Deus vnus necessario.

Rex, imago dei vita.

litudine cum imperio diuino, quo solebant dicerent regem esse imaginem Dei viuam. Hæc Aristoteles, etsi clarè, & apertè non dicit, dicenda tamen ei fuissent, si fuisset vlterius progressus, resolutáque omni oratione ad calcem peruenisset: confessus item est in metaphysicis. Ex his autem efficitur hunc mundanæ Reipublicæ ordinem, non in solis vertendis luminibus cælestibus esse, quorum motus, ad corpoream duntaxat vitam spectat, sed in gubernandis, & naturalibus, & humanis rebus. Neque enim aliter humana Respublica similis esset diuinæ, nisi cuncta gubernacula, rationesq́; amplexa prospiceret vbique, & consuleret. Si igitur est vna Monarchia in toto mundo, totum vtique mundum gubernat gubernans: per solum cæli motum non gubernat, quia motus cæli solùm ad corpoream vitam spectat. Supersunt alia innumerabilia, ad quæ necesse sit prouidentiam se extendere. Itaque vniuersalis rerum cunctarum gubernatio per solum cæli motum, quia particularis est sola terrena mouens, animansq́; & augens corpora, causis particularibus cuiusque rei comitibus fieri non potest. Cæli motus est particularis: gubernatio Dei quia maxima, & prima Reipublicæ regendæ ratio, & quia similis est ei humana, vniuersalis: non igitur qui mundum gubernat, tantum cælestes orbes concitat. Nam si quis Rex in aula regia prospiceret tantum, vnde annona adueheretur, quibus ex locis carnes, piscesq́;, & vectes importarentur, cætera, quæ vis humanæ societatis respiciunt, non curaret, verus Imperator, aut Rex non esset, Tota ratione iuris & æquitatis, quæ maxima rerum pars est, neglecta, aut eo capere non valente. Sed vt fieri non potest, cuius iussu fit earum rerum importatio, quin habeat potestatem iuris & æquitatis moderãdæ, moderandorum morum, castigandorum scelerum, virtutum prouehendarum: sic fieri non potest, qui mouet orbes cælestes constantissimis & indefatigabilibus motibus, quin hominum facta respiciat, ac moderetur, omnemq́; gubernandæ prouinciæ moderationem amplectatur. Sed hæc quidem nobis clarissima, non ideo disputantur, vt fiant clariora, sed quia & super his loqui, ac meditari pulcherrimum est: & veris rationibus deducuntur ex Aristotele, cui, positis illis, necessariò sunt & hæc confitenda, quæ naturaliter sequuntur ex illis.

Vna in toto mundo monarchia.

Rex minorib. negotiis intẽtus dũtaxat, non vere habendus Rex. Vera Regis officia eáque optima.

Aristotelem pietatem collaudare, vtilemq́; esse fateri. Ex his deduci, vt pietatem, quæ verè Deum colit, creatorem mundi credit & fatetur, collaudarit.

CAPVT XVIII.

ILLVD item, cui prudentia, iudiciumq́; inesset, & qui statuisset exactè cuncta ponderare, & perpendere quæ apud magnos viros reperiuntur Aristotelem præcipuè, quem vera de Deo sententia caruisse contendunt, perspiciet, vigilantérque considerabit: Resolutáque tota sententia, cernet, quò necesse sit deuenire ei, qui primum aliquid statuisset. Nam Politicorum quinto, cùm de Imperatore aut Rege ageret, quibus moribus in republica moderanda eum esse oporteret, numeratisq́; nonnullis aliis, adiecit: ἔτι δὲ τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς φαίνεσθαι ἀεὶ σπουδάζοντα διαφερόντως. ἧττόν τε γὰρ φοβοῦνται τὸ παθεῖν τι παράνομον ὑπὸ τῶν τοιούτων, ἐὰν δεισιδαίμονα νομίζωσιν εἶναι τὸν ἄρχοντα, καὶ φροντίζειν τῶν θεῶν, καὶ ἐπιβουλεύουσιν ἧττον, ὡς συμμάχους ἔχοντι καὶ τοὺς θεούς: Insuper, inquit, præstat eum videri semper & præcipuè studere ea quæ pertinent ad Deos. Minus enim timeat aliquid subire, & perpeti præter legem ab eis, si putauerint principem esse religioni deditum, & curare Deos. Minúsque ei molientur insidias, quippe Deos habenti adiutores. Ex his igitur quid consequatur videbunt sapientes. Laudat, probátque videri, nosci, intelligi Imperatorem colere Deos immortales, quòd hæc publica cognitio multa commoda pariet populo. Nam si quid illatum fuerit à Principe supplicij, præterquam quod à lege fuerit proscriptum, magis verebuntur, arbitrantes Dei consilio eum egisse, castigasséque sceleratos nutu diuino: & minus ei insidias intendent, quem Deos habere custodes & præsides arbitrabuntur. Si bonum est igitur videri, melius est esse. Quidquid enim apparentia vtile, multo magis essentia. Vt si vtile est, & fructuosum hostibus videri fortem, & inexpugnabilem, longè præstet talem esse. Et si conducit aliquem videri probum, virtutisq́; colentem, quia diligetur, honores consequetur, cæterisque bonis locupletabitur, multo magis hæc ipsa consequetur, verè probus. Similiter

Princeps religioni additus, est in tuto.

Decreta punitio à lege, tãquam à Deo.

igitur

A igitur si ficta vel apparens pietas est vtilis principibus & omni populo, multo magis vera, & solida. Argumentum ab apparentibus ad vera. Deinde à contrariis: Si pietas apparens est vtilis, multo melior & vtilior vera. Impietas igitur primo apparens noxia, solida verò pestilentissima. Ad hæc, Omnia, quæ prosunt apparenter, aut verè, non solum apparentes causas bonitatis habent, sed etiam solidas. Igitur pietas quoniam vel apparenter vel verè prodest, semper solidas habet causas bonitatis. Pietas autem cùm sit, vt Mercurius Trismegistus ait, cognitio Dei: qui possidere eam velit, Deum noscat necesse est. prodest autem omni genere vtilitatis pietas: prodest igitur nosse Deum. Cognitio autem Dei, & pietas non consistit, nisi putes & credas eum creasse homines, & regere. Non potest igitur Princeps videri colere Deum, nisi credat eum vniuersa condidisse, & prospicere. Est autem vtile videri & esse pium: vtile igitur erit credere Deum omnia condidisse & regere. In contrarium, Vt noxium erit, & pestilens, neque esse, neque videri pium, sic neque Deum noscere. Quoniam autem quæ non apparentia solum, sed multo magis essentia bona & salutaria, sunt maximè naturalia, & vera, quia bonum, & ens conuertuntur, & ipse Aristoteles ait, οὐδὲν δὲ τῶν παρὰ φύσιν καλόν, Nulla res præter naturam est bona. Ergo Deum nosse, & colere & maximè naturale. In contrarium, maximè non naturale, eum ignorare, & non colere. O Aristoteles igitur vide & considera. Si enim præstat Principes videri pietatis studiosos, videri autem non possent, nisi præ se ferrent credere Deum super hominibus habere potestatem: Ideo enim populi timebunt, quia putabunt Deum cultori suo fauentem esse, & hoc bonum est: habere autem potestatem non posset, nisi creasset: cui etiam est adiunctum, quia nisi creasset, non faueret, & prospiceret: neque enim rei non suæ prospiceret. melior est igitur & vtilior, eóque verior, & naturalior Philosophia, quæ putat Deum creasse genus humanum & regere, quàm quæ negat. Contra igitur Philosophiam tuam nunc apertè pronuntiasti, si negas, vt perhibent, mundum, & genus humanum conditum: cum quo est adiunctum, nulla erga genus hominum Deum affici charitate. Quam opinionem tu dicis esse pestilentem, quia contrariã eius, dicis Principi & populo vtilem. Quæ autem sunt noxia, & pestilentia, sunt minus naturalia, sunt deprauata etiam tuo testimonio, eóque vitia Græcè dicũtur κακίαι, nocentia, labefactantia. Vitanda, quia noxia. Noxia, quia non naturalia. Quidquid enim corrumpit, tollit esse, & nasci. Impietas tollit bonum, & vtile. Tollit igitur naturam, tollit ipsum esse, tollit bene esse. Minimè igitur naturalis. Si non naturalis, non vera. quia verum, & esse, sunt eadem. Credere autem Deum non creasse mundum, humanúmque genus, perficit vt neque credatur hominibus prospicere, neque super eis habere potestatem. Hoc autem impietas, inutilis impietas, imò noxia, quia pietas vtilis: execranda ergo & fugienda, tanquam inutilis & pestilens Philosophia tollens pietatem, ingerens impietatem. Hoc tu dicis, hoc tu apertè testaris. Nascuntur enim altera ex alteris. Ergo aut obliuiosus es, nec vidisti quid tandem ex dictis tuis deduci posset, aut animo diuerso sæpe fuisti. Recordare etiam quæ in libris de cælo dixisti, δεῖ δὲ ἕκαστον λέγειν C τοιοῦτον εἶναι, ὃ φύσει βούλεται εἶναι καὶ ὃ ὑπάρχει, ἀλλὰ μὴ ὃ βίᾳ, καὶ παρὰ φύσιν. Oportere vnumquenque id dicere, quod è natura velit esse, non quod præter naturam, & violenter est. Illud item perpendendum est, & deducendum, Si non decipit homo iustus, multo minus Deus. Iustus credenti sibi, fidémque imploranti suam, aut in se speranti, non deerit. Multo minus igitur Deus fallere non poterit eum, qui se colat, & populorum fidem, vniuersalémque omnium hominum consensum deludere, qui credunt Principes Deum colentes Deo esse curæ. Et id etiam Aristoteles superius est confessus. Laudauit igitur Aristoteles religionem, eámque principes dixit colere oportere, vtilémque esse. Et quod dixit præstare eum τὸ δοκεῖν, videri, apparere, designat cerni, cognosci, intelligi, sentiri, vt denotent religionem perspicuam, exploratam, quam populus cernat, habeatq; perceptam, cuius exemplo fiat Princeps venerabilior. Hoc enim est, quod superius dicebat, Deos curare res humanas.

Pietas apparens si vtilis est, certe melior ea quæ vera est.

Pietas quid. Vera pietas.

Vtilior Philosophia quæ deum astruit, quã quæ negat.

Noxia esse vitanda.

Noxia impietas.

De singularis Dei beatitudine, quam Aristoteles vidit, vereq́; definiuit. Quòd omnes Ordines mundanos confessus est à Deo factos, dicens ab eo contineri naturam: & quòd is est Verbum Dei, ex Philone.

CAPVT XIX.

QVAM diuina quoque, quàm suspicienda, manifestáque singularis & vnius Dei duobus locis, Aristotelis confessio, qua nihil à nostra Theologia clarius, ac melius expectes, octauo Politicorum confirmans ea, quæ de Mente in libris post res naturales fuerat locutus, vt seipsam cogitet, contempleturq́; : quæ retulit quoque in Moralibus, vocans ibi Deum, quem Mentem in libris illis. In octauo Politicorum hæc sui similis dicit: ὅτι μὲν οὖν ἑκάστῳ τῆς εὐδαιμονίας ἐπιβάλλει τοσοῦτον, ὅσον περ ἀρετῆς, καὶ φρονήσεως, καὶ τοῦ πράττειν κατὰ ταύτας ἔστω συνωμολογημένον ἡμῖν, μάρτυρι τῷ θεῷ χρωμένοις, ὃς εὐδαίμων μέν ἐστι, καὶ μακάριος, δι' οὐθὲν δὲ τῶν ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν ἀλλὰ δι' αὑτὸν αὐτὸς, καὶ τῷ ποιός τις εἶναι τὴν φύσιν: Quòd igitur tantum cuique felicitatis adsit, quantú virtutis, & prudentiæ, & quantum secundum has virtutes agat, sit nobis in confesso, vtentibus teste ipso Deo, qui felix est, & beatus, non ob vllum exterius bonú, sed per ipsum ipsemet, & quia talis est natura. Quantum hic eminentissimæ, profundissimæq́; Theologiæ? Primum dicitur hoc de summo, & vno, ac singulari Deo, quem verò naturæ instinctu, Deum simpliciter vocat: non cõuenit vlli cælesti Intelligentię, quarum nulla est beata per seipsam, sed per ipsum illum, qui sibi quoque est beatus. Huic ergo tribuit magnam infinitamq́; beatitudinem, cui comes it omnium corona bonorú. Id enim est beatus per se. Audias quæ pòst eloquitur, simillima prorsus his, quæ sensit, & scripsit, in Compendio. Nam cùm ordinem, legemq́; in moderatione, non excessu consistere probaret, dixit, ὁ δὲ λίαν ὑπερβάλλων ἀριθμὸς οὐ δύναται μετέχειν τάξεως, θείας γὰρ δὴ τοῦτο δυνάμεως ἔργον, ἥτις καὶ τὸ δὲ συνέχει τὸ πᾶν: Numerus, qui nimium excedit, non potest ordinis esse particeps. Is enim fuit diuinæ potestatis inuentum, quæ continet hoc Vniuersum. Duo admirãda, Numerum, quemadmodum Plato in Epinomide, esse diuinú opus, opus Dei, rem diuinam, rem repertam à Deo. Appellans numerum ordinem, concentú, harmoniam rerum, quę tota in numero est & proportione, omnẽ hunc ordinem, hanc harmoniam, rerumq́; mirabiles situs ac concentus fatetur esse diuinę potestatis opus. Et quid aliud ei numerus, quàm quod Moses in creatione mundi, lux, cælú, maria, terræ, herbę, animalia? Deinde non inuenisse solum hunc ipsum ordinem dicit, sed conseruare, continere Vniuersum ordinibus, legibusq́; numerosis à se repertis. Si Deus igitur continet Vniuersum, primum hunc esse singularem quendam Deum, qualem ipse videtur describere, cui referat ordines, & situs omnes acceptos, oportet. Tum si continet Vniuersum, si numerus est opus eius, testatur id infinitam eius potestatem. Qui enim potest continere totum mundum, quoniam in mundo est, quidquid potest esse, necessariò potestate sempiterna præditus est. Nihil enim deest mundo, quod natura capere potuerit. Si qua igitur est potentia, quæ continet, sustinetq́; Vniuersum, eam infinitã esse necesse est: quia sustinet quidquid esse potest· vt si hæc continet, possit etiam alia, si darentur. Verisimile enim est, si tribuas Deo cunctarum rerum sustinentiam, in quo maxima potestas cernitur, nefasq́; dicis alterius quàm Dei, hanc esse potestatem, Deum, si adessent plura, cõtinere posse. Eadem enim ratio faceret vt ad ea sese Deus extenderet, qua facilè cõtinet hæc ipsa, quæ nunc sunt in mundo. Quoniam quæ ea facilè, & sine defatigatione continet, claret quòd multo plura continere posset. Nam qui facit aliquid sine labore, faceret etiam plura. Itaque efficitur, quod ipse dixit in Compendio, virtutem diuinam esse indefatigabilem. Deinde si tantæ potestatis est, vt efficiat numerum, contineat Vniuersum, facilius potuit ipsum creare. Imò nisi creasset, continere non posset, quia mundus non subiiceretur ei, nec pareret, vt res æterna, vt nullum habens ab ea principium. Qui continet ergo, moderatur rerum concentus, efficit & ordinem, oportuit eum res ita moderasse, vt imperiis eius obtemperarent. Si conuincitur autem potestas eius immensa, quoniam sustinet Vniuersum, quo neque est, neque potest esse maius, arguitq́; id potestatem infinitam, certè potuit & creasse, & creandi quoque habuisse potestatem. Quomodo enim cælos mouisset, nisi potestatem creandorum habuisset? Nisi ad motum corpora ipsa aptasset? Ad hæc, qui facit, creátque numerum, cur non semel creauit? Si perpetua quædam huiusmodi creatio est, cur adimis ei non aliquando potuisse? Quandoquidẽ hoc aut ęquale, aut maius illo. Non minor est virtus, quàm quęrere, parta tueri. Illa quoque euidentissima consecutio, Si diuina potestas continet regítque Vniuersum: in hoc Vniuerso sunt res humanæ. Nam Vniuersum constat è rebus naturalibus & humanis. Est autem significatus continendi, quod amplectitur vndequaque, & sustinet, astringit, alligat, regit. Quo declaratur potestatem diuinam, vniuersum amplectr mundum,

Deum vnum hic nominat Arist.

Harmonia rerum, tota in numero & proportione.

Numerus testatur infinitam Dei potestatem.

Virtus diuina, infatigabilis.

Ouid. 2. de arte.

Vniuersum quibus cõstat.

D

E

F

A mundum, sustinere, conseruare, sicut dicebat in Compendio. Qui hoc facit, etiam res humanas in omni mundo meliores contineat necesse est. Igitur & has sic continebit, & reget, vt dirigat, dispenset, quod est officij & potestatis suæ. Quòd si eas non cōtinet, non continet vniuersum. Aut etiam non potest, aut non vult, vtrumque absurdissimū. Probatur autem hoc testimonio, librum illum, aut sententias illas in libro de Mundo, esse eius: quia similia hic, atque illic de potestate Dei, quia contineantur omnia, loquitur. In eo autem libro prædicat Deum gubernare res humanas: in Moralibus, præcipuè bonos. Si, conferas igitur omnia, videbis ei veritatem confessionem sui luculenter extorsisse. Post hæc omnia sequitur, quoniam Philo Iudæus, omnesq; quos antea vocauimus testes, Verbum Dei dixere concorditer, id est, creatricem illam Mentem, cuncta continere, necessariò & istum tacitè Aristotelem innuere. Audi igitur Philonem, similia in libro de Mundo atque hic Aristoteles de Prouidentia, & rerum continentia requirentem, quid dixerit tandem continere hunc mundum: τὰς δυσωπίας ἂν εἴ τις ἀποδιδράσκειν βούλοιτο τὰς ἐν τοῖς διαπορηθεῖσι λεγέτω μετὰ παῤῥησίας, ὅτι οὐδὲν τῶν ἐν ὕλαις κραταιὸν οὕτως, ὡς τὸν κόσμον ἀχθοφορεῖν ἰσχύσαι. λόγος δὲ ὁ ἀΐδιος θεοῦ αἰωνίου τὸ ὀχυρώτατον, καὶ βεβαιότατον: Quicumque igitur, inquit, vellet ruborem euadere, qui solet in his de quibus addubitatur, accidere, is intrepidè dicat, nullam rem corpoream adeò robustam esse, vt possit sustinere mundum. Verbum autem sempiternum Dei æterni, firmissimam, ac stabilissimā sustentationem esse Quod à medijs ad extrema, & ab extremis ad media pertinēs, & stipans deducit inuictum Na-B turæ cursum. Vinculum enim indissolubile Vniuersi, qui genuit ipsum Pater fecit. Iure igitur neque omnis terra alluetur ab aquis, quæ finibus eius continetur, neque ab aëre extinguetur ignis, neque vicissim ab igne inflammabitur aër, Verbo diuino sese medium interponente. Hæc Philo. Dixi autem alibi, locum esse mendosum in impressis codicibus, vt legendum sit non νόμος, sed λόγος. Quid igitur diuinius his, & mirabilius, & pro quibus magis Deo gratias habere debeamus? Aristoteles censet diuinam potestatem continere Vniuersum. Philon declarat hanc potestatem diuinum Verbum, vinculum, & sustentaculum Vniuersi. Et Paulus similiter diuinè, & cum his omnibus maximè consonè, Portans omnia Verbo virtutis suæ. Paulus, & Philo Verbum: Aristoteles, & Paulus δύναμιν, Virtus. Est ipse quoque Potestas, ac Virtus Dei.

Verbum Dei, sustentatio mundi.

Diuina potestate continetur vniuersum, Aristoteli. Heb. 1.

Aristotelem fateri Deum masculum & fæminam creasse ad generis humani perennitatem, cum Mose mirificè consentientem.

CAPVT XX.

C COLLECTIS igitur hinc inde multis, conflabitur ex Aristotele mirabile, pulcherrimumq; Theologiæ corpus: quam cùm Deus postea præsens ipse docuisset, prius per oracula reuelabat. docebat item & suggerebat Natura. Nam cùm in Oeconomicis de coniugio, quàm bonum esset, ac necessarium, dissereret, dixit: ἅμα δὲ καὶ ἡ φύσις ἀναπληροῖ ταύτῃ τῇ περιόδῳ τὸ ἀεὶ εἶναι, ἐπεὶ κατ' ἀριθμὸν οὐ δύναται, ἀλλὰ κατὰ τὸ εἶδος. οὕτω προῳκονόμηται ὑπὸ τοῦ θείου ἑκατέρου ἡ φύσις τοῦ τε ἀνδρὸς, καὶ τῆς γυναικὸς πρὸς τὴν κοινωνίαν. Quod est, Simul autem & Natura supplet hoc circuitu, vt sit res semper, quia secundum numerum fieri non potest, sed secundum speciem. Sic prouisa fuit ab ipsa Diuinitate, vel Deo, natura vtriusque, masculi scilicet & fœminæ, ad coniunctionē. Hæc Aristoteles, dignus, qui nunc inter primates Theologos teneat primum locum: quandoquidem Naturæ locutus est instinctu, quæ magnus Moses ex oraculo cælesti, & antiquissimæ doctrinę successione scripsit. Vt igitur Moses dicit, Masculum & fœminam creauit eos: sic audis dicentem hoc loco (vt mirabile sit) Aristotelem, à Diuinitate prouisum fuisse, vt esset masculus & fœmina ad coniunctionem, vt repararetur propago per continuam speciem, quæ per vnum indiuiduum subsistere non posset. Quo loco multa consideranda. Primùm quòd hoc factum in præterito dicit, sicut Moses, vt det huius rei aliquod principium, in quo de vtroque sexu fuerit prouisum. Et quid aliud dicere possis, quàm quod semper Moses, Fecit, Creauit in principio? Si fuit autem istius rei principiū, fuit etiam cæterarum. Et qui prospexit, & ordinauit, vt esset masculus & fœmina, certè & eos ipsos etiam creauit: vt, qui dedit eis sexus varietatem, dederit etiam substantiam.

Secūdum speciem, non numerum natura conseruatur.

Aristoteles theologus. Gen. 2.

Continua speciæ propago conseruatur. Gen. 1.

Sic fuit is fator, & autor generis humani. Si item creauit, sexúmque amborum distinxit, cætera quoque non minus necessaria prouidebit. Si enim eousque se extẽdit Prouidentia, vt corpora ad generandum apta formaret, vt esset æterna successio, certè reliquas officij sui, prouidentiæq; partes non relinquet. Apparuit enim eam posse, quia potuit formare corpus, dare sexus varietatem, maximæ potentiæ res. Qua charitate autem, & clementia duos sexus ad æternitatem excogitauit, eadem volet alia ad genus humanum attinentia cernere, ac tueri. Quod autem opus sit prouidentia, nemo est qui non intelligat, nemo est qui non sit confessus. Deducitur etiam ex his, hunc Deum, quem generis humani cõfessus est Aristoteles creatorem, non esse Deum illum affixum voluendo primo mobili, sed Deum, qui & cælum vertat, & cætera in mundo necessaria agat. Neque enim si affixus erat orbi supremo, in terris esse poterat, distinguens duos ad perpetuam procreationem sexus. Deinde vbi sunt illi, qui negant Aristotelem Deo prouidentiam rerum terrestrium dedisse, ne vilesceret? Quid enim his clarius, minusq; amphibologiæ, deprauationique expositum? Videbis igitur apud Aristotelem, admiraberisq; eandem, atque apud Mosen de homine creato Theologiam, vt animum, & corpus cum Mose dicat expresè à Deo creata. Eisdem verbis, eadem sententia, de animo & corpore. De corpore, sicut Moses, Masculum & fœminam creauit eos, totidem & ipse verbis. De animo, vt Moses dixit Deũ exterius afflasse, mentemq; dedisse, sic ipse in libris de Generatione animalium, mentem esse diuinam, ac venire θύραθεν, exterius, à foribus, à porta. Itaque sibi etiam probè consentiẽs, eadem asserit alijs in locis, quæ nunc de propagatione iuxta Theologiam Mosaicam scripsit. In libris de Generatione, & interitu: Nam cùm, inquit, in omnibus Naturam appetere melius dicamus, melius autem sit esse, quàm non esse. hoc autem in omnibus fieri non possit, quoniam à principio recedunt: τῷ λειπομένῳ τρόπῳ συνεπλήρωσε τὸ ὅλον ὁ θεός, ἐνδελεχῆ ποιήσας τὴν γένεσιν: Reliquo qui superat modo, compleuit Vniuersum Deus, facta perpetua generatione. Moses autem, Vnumquodque iuxta genus suum. Ecce quod in particulari de masculo & fœmina dixerat in Oeconomicis, hic de indiuiduis omnium specierum. Loquitur item hic per præteritũ, συνεπλήρωσε, ποιήσας, compleuit, fecit. In Oeconomicis autem παιδοποιουμένη. Et Deum facit huius rei autorẽ illic, & hic, omnia Mosi similis. Eadem, quadam ingenij diuinitate vidit & confessus est Marcus Tullius: Quid loquar, ait, quanta ratio in bestijs ad perpetuam conseruationem earum generis appareat? Nam primum aliæ mares, aliæ fœminæ sunt, quod perpetuitatis causa machinata Natura est. Deinde partes corporis & ad procreandum & concipiendum aptissimæ. Et in mare, & in fœmina commiscendorum corporum miræ libidines. Sic ille dicens in vniuersum de animalibus, quod particulariter Moses & Aristoteles de homine. Quòd autem quæ refert in Naturam, referat in Deum, qui talem Naturam fecerit, apparet vbi cõcludit. Sic vndique omni ratione concluditur, mente, consilioq; diuino omnia in hoc mundo ad salutẽ omniũ conseruationemq; mirabiliter administrari.

Si prouisum est æterna successione à deo, sic & cæteris æquum est eũ prouidere.

Dei actio quæ

Gen. 2.

Mẽs externus esse, Aristoteles.

Melius est esse, quàm nõ esse.

2. De natura Deor.

Natura, De⁹.

D E F

Aristotelem cunctis in republica rebus præferre pietatem. Quæ causa iustissima, cur sit pietas potior. Super hoc, Aristotelem præceptoris Platonis sententiam fuisse secutum.

CAPVT XXI.

QVis non mirabitur item Aristotelem cum priscis Philosophis, cum sapientibus omnibus tam mirificè, tam vnanimiter, manibus, pedibusq; tendere in eum sensum, ac sapientiam, quam nostra semper ingerit religio? Deum oportere colere, primúmque regnum cælorum esse quærendum. Hoc Aristotele asseuerante, quid aliud sentire cogemur, & interpretari, quàm eum cogitasse, ac sensisse pietatem omnium rerũ optimã? cui multa alia necessaria cohærent. In libris igitur de Republica, cùm de his ageret, quę sint in ciuitate & republica necessaria, primumq; alimentum numerasset, tum artes, tertio arma, quarto copiam aliquam pecuniarum, subijcit, πέμπτον δὲ καὶ πρῶτον, τὴν περὶ τὸ θεῖον ἐπιμέλειαν, ἣν καλοῦσιν ἱερατείαν: Quintum & primum cultus Dei, quam religionem vocant. Paulò pòst, ὑπὸ γὰρ τῶν πολιτῶν πρέπει τιμᾶσθαι τοὺς θεούς. πρέπει δὲ τούτους θεραπείαν ἀποδιδόναι τοῖς θεοῖς: A ciuibus enim conuenit coli Deos. Et, Conuenit

Primũ quærite regnum Dei. Matt. 6.

A Conuenit cultum reddere Dijs. Primum, inquit, locum habeat in ciuitate cultus Dei. Nam τὸ θεῖον, est numen: quod etsi in multos competat, vt sanctitas, est tamen præcipuum singularis Dei nomen, sicut Deus, & quemadmodum sæpissimè locutus est idem. Quæro igitur ex eo primum, cur cultus numinis sit ex his, quæ sunt in ciuitate necessaria, aut sine quibus, vt ipse loquitur, res publica non possit consistere. Iam quid sit illud Numen, cuius in ciuitate cultus sit necessarius. Certum igitur Aristotelem dicturum, cùm primum in republica fateatur esse cultum Dei, quod Christus dixit, Primum quærite regnum Dei. Siquidem & ipse cùm de his loqueretur, quæ sunt in omni vita humana, præposuit omnibus, vt quæreremus regnum Dei. Id omnes communi consensu pietatem sentiunt, & interpretantur. Hanc autem cum sentiant omnes regnum Dei appellatam, palàm est ideo pietatem primum exercendam esse, quia per eam ad præmium cæleste peruenitur. Aut si non tam altè suspexit Aristoteles, superest vt primum in ciuitate locum dederit pietati, ob maximam aliquam æquitatem, ac iustitiam. Si colendus est enim, & qui eum colunt operantur iustissimè, faciuntque id quod est præcipuum in ciuitate: Iustitia autem posita est in dando & accipiendo: ciues iubentur reddere, reddentesque dicuntur agere iustissimè: necesse est pietatem siue cultum Dei, maximo debito respondere, ob maxima beneficia. Quænam igitur alia hæc esse possunt, quàm ea, quæ superius dixit Aristoteles? quòd continet Vniuersum, regitque Deus, quòd humana corpora creauit, inque sexus varietatem, vt nasceremur, distinxit, quòd animos exterius B immisit. Qui enim vtrunque sexum, vt nascerentur, qui postea nati sunt, aptauit, distinxit, is vtique fuit autor, vt nati sint omnes, quicunque postea nati sunt. Eique tanquam autori, & qui parauerit, vt nasceremur, omnes debemus perpetuas grates. Triáque maxima beneficia doceo ipso autore nobis à Deo largiri. Quod ab eo nati sumus, id est, prouidentia eius corpus effictum: Quòd animi nostri exterius ab eo donati: Quòd alimur semper, & vegetamur. Id cum cæli motus præstat, quem à Deo esse sæpius ipse testatur. Denique quod prouidemur ab eo, vt multis apparet locis Aristotelem fuisse confessum. Hæc illa maxima iustitia, ipsa Philosopho asserente, ob quam fit, vt primum cultus Dei habeat in ciuitate locum. Si negligat Deus res humanas, vt pertinaciter nonnulli Aristotelem suspicatum contendunt, nullus deberetur ei cultus. Efficitúrque necessariò quod Marcus latius aperuit: Sin autem, inquit, Dij neque possunt nos iuuare, nec volunt, nec curant omnino, nec quid agamus animaduertunt, nec est quod ab his ad hominum vitam permanare possit, quid est, quod vllos Dijs immortalibus cultus, honores preces adhibeamus? In specie autem fictæ simulationis, sicut reliquæ virtutes, ita pietas inesse non potest, cum qua simul & sanctitatem, & religionem tolli necesse est. Hæc ille. Nullus igitur ei cultus deberetur, si cùm precamur, & colimus eum, nec animaduertit honores, religionemque nostram, nec preces exaudit. Cùm autem nulla virtus non maximè naturalis, ac solida, minimeque fucata sit, nec possit esse laudabile, quod fucatum est: pietas cùm non solum virtus sit, sed omnium virtutum excellentissima: fieri non potest, vt sit simulata, sit C de eo quod non est, falsa, mendax. Sed sicut fortitudini subest materia à qua vera laus fortitudinis existat, cæterisque similiter virtutibus: sic necesse est, circa quod pietas versatur, & quo virtus est eminentissima, maximè naturale, maximè verum esse. Id autem est firmissima persuasio, à Deo cuncta bona homines accepisse, ingiterque præstari, quod aliquando dedisset. Quæ persuasio si falsa est, pietas ipsa virtus inclyta, virtutumque princeps, vana, falsa, inanis esset, vanissimoque fundamento niteretur. Sed nulla virtus est falsa, quia naturalis est potius, & communi consensu laudatur, possidentesque celebres facit & beatos, vt necessario sit res ingens, ac solida, quod laudem gignit & beatitudinem: sic pietas multo maximè habebit hæc omnia. Tum si nullum decorum, & honestum est falsum, contrà omne falsum, aut fictitium, est inhonestum. Et si decorum censet coli Deos Aristoteles, certè hoc decorum est maximè verum, habetque verum fundamentum, veras causas. Vt si decorum esset filium venerari parentes, aliqua maxima causa id efficiat: sic si decorum est homines venerare Deum, ab aliqua ingenti causa dependeat necesse est. Hæcque ab ipsa Natura comprobantur. Apertè igitur, vt in plerisque alijs, sic nunc secutus est præceptorem Platonem Aristoteles, qui in Epinomide dicit: μείζον μὲν γὰρ ἀρετῆς μηδεὶς ἡμᾶς πότε πείθη τῆς εὐσεβείας εἶναι τῷ θνητῷ γένει: Nemo vnquam nobis persuadeat, esse humano generi quicquam maius virtute, quæ dicitur Pietas.

Matt. 6.

Pietas primò exercenda.

Sexuum distinctio a deo.

2. de Natura Deorum.

Pietas, virtus summa maxima.

à Deo cuncta bona præstari.

FINIS.

Augustini Steuchi Eugubini

DE PERENNI PHILOSOPHIA

LIBER QVINTVS.

IN QVO DE SINGVLARI AC SVPREMO DEO PHILOSOPHIA PLATONIS PERPENDITVR.

Platonem vnum singularem Deum asserere. quam cælo perinde atque Aristoteles tribuat Diuinitatem, non veram, supremamq́; illi Diuinitatem, sed creatam esse, factamq́; ab illo supremo. Deum illum magnum ac supremum appellare Platonem ineffabilem, ex Theologia Trismegisti. Hunc ipsum, non corporis modo cælestis, sed etiam animi affirmare Platonem creatorem. Vehementer eos errare, qui dicunt Platonem sentire creationem perpetuò manantem. Secutum esse Platonem Aegyptios & Chaldæos in describenda creatione mundi.

CAPVT I.

QVOD in Aristotele fecimus, vt eius vel inconstantiam, vel necessariam mentis mutationem ab ea sententia, quam contra naturam violenter super maiestate singularis Dei, fictitiáque illa tantum luminum cælestium, quam in libris post res naturales confinxit, Diuinitate protulisset, conuinceremus, eadem, & multo quidem luculentior, occurrit ex Platone comprobatio. Quem eodem genere rationum verbis illis suis recitatis eò deducemus, vt quando corpora, Intelligentiasq́; cælestes deificat, vel inuitum, & Chaldæorum, Ægyptiorúmque receptæ apud Græcos persuasioni subscribentem fecisse monstremus, aut non veram, & solam, vt in Aristotele, illam cæli Diuinitatem, sed ascititiam, ac diuinum quiddam potius, quàm verum, & vniuersale Numen confessum ostendemus, productis his, quæ naturæ vel instinctu, vel iuxta maiorum Philosophiam, super vero Deo, summáque & naturali Diuinitate sensit, perspicuéque prædicauit. Incipiam igitur ex Timæo, quo in libro mirabili consensu ex Theologia videlicet Mosis, & Ægyptiorum, creatorem omnium rerum inscrutabilem, ineffabilémque Deum, non visibilium solùm, sed etiam ipsorum animorum, ac Deorum, maximè verò Animæ mundi, id est, eius, qua cælum animatum putauit, confitetur. Nec reliquum est quicquam, quod ille non referat in illum omnium rerum creatorem. Vt si quibus aliis locis, cælum & sidera deificat, aut inconstantem eum confiteri oporteat, aut ita deificasse, próque Diis habuisse, sicut item Deos appellat ab ipsomet Deo maximo creatos. Vt non quidem vera æternáque præditos eos, sed quadam donata, factáque diuinitate, senserit: quale nostris in litteris non Angeli modò, sed etiam viri iusti, ac Principes, Dij dicuntur, haud protinus suspicantibus nobis eos veros esse Deos, & non à summo, ac singulari Deo creatos. Hanc Theologiam clarum est extare apud Platonem, totius item Theologiæ sacratioris, quæ magnis mysteriis constat, recessus; quos qui scrutatus

Ascititia cæli diuinitas.

Plato, in Timæo deum verũ confitetur.

A scrutatus fuerit, fabulis, & his, quæ ceu sordes adhæserunt (quia nox atra terris adhuc incubabat) sepositis, cernet claram, vel instinctu Naturæ, vel prisca successione editã Theologiam. Exordiens igitur creationem rerum, hoc diuino principio auspicatus est, Marco Tullio interprete. Atque illum quidem quasi Parẽtem huius Vniuersitatis inuenire difficile & cùm iam inueneris, indicare in vulgus, nefas. Hæc Tullius. Plato autem, τὸν μὲν ὖν ποιητὴν κὴ πατέρα τῦδε τῦ παντὸς εὑρεῖν ἔργον, κὴ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. Hoc præclarum Platonis exordium, diuinũ, consonumq; nostræ cælitus reuelatæ sapiẽtiæ. Quandoquidẽ & Moses scribens de creatione mundi, nihil de creatore mundi, requisiuit, scripsit, indicauit. Nimirum ea de causa, quam memorauit, quia sit eum cogitare quidẽ difficile, in vulgus efferre, & pronũtiare, impossibile, & nefas. His de causis expeditè pronuntiauit vterque, eum fuisse Patrẽ, aut Parentem Vniuersitatis. Apud Mosem, Creauit cælum, & terram: Quod parentis est, & quasi gignentis. Et quia non propriè genuit, Marcus eum, quasi Parentem dixit. Vbi autem Hebraicè est Creauit, Sept. interpretes verterunt ἐποίησε, Fecit. Ecce igitur Creator, siue Parens, ecce Factor. De quo ergo Moses scripsit, In principio creauit Deus cęlũ & terram, de eodem Plato dixit, quòd eum, qui fuerit Creator, & quasi Parens Vniuersitatis, id est, cæli & terrę, difficile sit cogitare, multo difficilius effari in vulgus. Progressus vlterius Marcus pro Platone: Rursus igitur, inquit, videndum ille fabricator tanti operis. Paulò pòst, Atqui si pulcher est hic mundus, si probus eius artifex. Quandoquidem neque mundo quidquam pulchrius, neque eius ædificatore præ-

De Natura Deorum 1.

Parens Vniuersi, de quo Gen. 1.

2. De Natura Deorum.

B stãtius. Ostendens item vnà cum mundo à supremo Deo natos esse Deos, Quocirca, inquit, si fortè de Deorum natura, ortuq; mundi disserentes, minus id, quod habemus animo consequimur, vt tota dilucidè, & planè oratio exornata sibi constet, & ex omni parte secum ipsa consentiat, haud sanè erit mirum. Progressus inde, Quęramus, inquit, igitur causam, quæ eum impulerit, qui hæc machinatus sit, vt originem rerum, & molitionem nouam quæreret: probitate videlicet præstabat. Probus autem inuidet nemini. Itaque omnia sui similia generauit. Hæc nimirum gignendi mundi causa iustissima. Nam cùm constituisset Deus bonis omnibus explere mundum, mali nihil admiscere, & cætera. Eadem totidem verbis apud Platonem, paucis interiectis: Quamobrem efficere moliens Deus, terram primum, ignemq; iungebat. Subiicit item: Deus autem, ait, & ortu, & virtute antiquiorem genuit animum, eumq; vt Dominum, atque Imperantem obediẽti præfecit corpori. Paulò autem inferius de hoc ipso: Animũ igitur cùm ille procreator mũdi Deus ex sua Mente, & Diuinitate genuisset, tum denique omne quod erat concretum, atque corporeum, substernebat animo, interiusq; faciebat. Hęc Plato interprete Marco. Est autem is Animus, vt dixi, Anima cælestis orbis, est Deus ille, qui animat orbem cælestem, id non Platonicis modò perhibentibus, sed ipso indicante Platone, his verbis: Sic animus à medio profectus, extremitatẽ cæli à suprema regione rotundo ambitu circumiecit, sese ipse versans, diuinæ, sempiternæ, sapientisq; vitæ induxit exordium. & corpus quidem cæli spectabile effectum est, animus autem oculorum effugit obtutum. In his

De Vniuersitate.

Animi creatio à Deo.

C omnis ambiguitas dissoluitur, quam cælo tribuat Diuinitatem Plato, cuius & animũ & corpus fatetur à Deo creatum. Creatus est igitur animus cælestis, siue anima cæli à Deo, corpus visibile, anima inuisibilis. Si det igitur Plato Diuinitatem cælesti aut corpori, aut animo, cernis hic nec æternam Diuinitatem, nec veram, ac primam. Vt qui adoret animam cæli summo cultu, maximum apud Platonem faciat flagitium. Talisq; est animus ille cælestis, de cuius creatione tam multa disserit Plato, qualis maximus quis Angelorum, voluẽdo cęlo à Deo præfectus. Si creatus est igitur cæli totius animus à Deo, vtique etiam particulares animæ stellarum. Ecce igitur quomodo sit intelligendus in Epinomide Plato, cùm cælum Deificat, ita videlicet, vt intelligas eum non veram, ac primam Diuinitatem illi dedisse, sed factam, creatamq; aliquando à summo Deo. Eodem modo cõstat intelligendum esse Aristotelem, qui præceptorem Platonem danda cælo Diuinitate fuerat secutus: vt, quemadmodum exempla docuerunt, principalem sempiternamq; Diuinitatem alibi statuerit, aut oblitus suorum decretorũ statuere se non perspexit, cùm eam confitetur continere totum mundum, cùm sexus varietatem fecisse, cùm regnare supra vertigine cæli, extra anni Solisq; vias, non videlicet inclusum orbi cælesti, ipsumq; animantem, prædicat. Illum igitur, qui cæleste corpus impellit animator eius, non esse maximum, supremumq; Deum, sed Intelligentiam quandam à Deo creatam, cum qua corpus illam creauit, aptauit arte mirifica, vt semper versaretur rotũdo motu: vnde vita

Intelligentia à Deo creata.

esse perpetua, dogma Platonis est. Quare cæli ac Solis motum non Animæ illi debere- D mus, sed conditori magno, qui eam creauit. An autem sit Animus is, nunc non disputo. Tantum contendo Platonem ingenuè confiteri cuncta à supremo Deo creata, vel cæli vniuersalem Intelligentiam, si qua ea sit. Nam quemadmodum item Moses asserit Deũ creasse lucem, aut quarta die Solem & Lunam: sic eisdem pene verbis Plato: Atque, inquit, vt esset mensura quædam euidens, quę in istis octo cursibus celeritates, tarditatesq; declaret, Deus ipse Solem, quasi lumen accendit ad secundũ supra terra ambitu, vt quàm maximè cælum colluceret. Ecce igitur Solis creator Deus, nihil est autem apud profanos Sole venerabilius, cuius Intelligentiam Dei filiam dicat Iulianus. Sed quoniam totus liber est clarissimus, quo & mundi exordium prædicatur, & omnia visibilia, & inuisibilia ab vno Deo condita sæpe referuntur, aliud ex eo libro super hac ratione non addã. Nam Platonici illi, vt Proclus, & Alcinous & Simplicius, qui deprauare conati sunt sensa Platonis, quòd creationem non aliquo temporis exordio cœpisse, sed fluere manareque in sempiternum censuerit, ideo contemnendi sunt, & irridendi, quia tum manifesta, & ipso Sole clariora obscurare nituntur, tum id sunt conati, vt idololatriæ, profanæq; Philosophiæ suæ labenti ferrent opem, in qua nefas putabant, cælum, quod adorabant, aliquando creatum, aliquando non fuisse. Sed cùm totus liber sit planus, perspicimusq; fit Platonem in Timæo secutum fuisse Pythagoreos, hos autẽ Ægyptios, & Chaldæos, apud quos constanter traditur creatio mundi. Extat enim liber Timæi Locrensis de Creatione mundi, in quo ad alia ipse hæc: ἐποίησεν ὦν τὸν δὲ τὸν κόσμον ἐξ ἁπάσας τᾶς ὕλας, ὅρον αὐτὸν E κατασκευάσας τᾶς τᾶς ὄντων φύσιος: Creauit igitur hunc mundum ex vniuersa materia, terminum ipsum efficiens omnium Naturæ rerum. Multaq; eiusdem generis ibi Timæus, vt constet eum creationem vni Deo tribuere, materiam fateri sempiternam, de quo postea. Igitur quidquid Plato in Epinomide & in Legibus de astrorum Diuinitate loquitur, perspectum est qua ratione sit intelligendum. Nam quod paulò antè de Sole creato loquebatur, transferas licet, ad id quod de Legibus: Solis, inquit, corpus nemo est, qui nõ cernat, animam autem minimè. Neque enim etiam cuiusquam corporis anima cernitur aut viuentis, aut cùm moritur. Sed magna spes prorsus, hoc quod non sentitur vllis sensibus inseruisse genus nobis: esse autem sola mente intelligibile, quæ sola cogitatione capiamus. Hæc, quæ de Sole Plato loquitur, habent eum sensum, vt si qua Soli sit, vt perhibet, anima, eam fatearis, vt in Timæo vidisti, à summo Deo creatam. Similiter quod paulò antè de Anima totius cæli eodem libro dixit: ὡς τὴν ἀρίστην ψυχὴν φατέον ἐπιμελεῖσθαι τοῦ κόσμου παντὸς, καὶ ἄγειν αὐτὸν τὴν τοιαύτην ὁδὸν ἐκείνῳ: Optimum animum præesse omni mundo, ipsumq; agere ea via. Ostendam autem eum inconstantem, sibique cõtradicentem, & commentitia ponentem, de satu nostrorum animorum à Sole, nec quærã alium, à quo refellatur, nisi ipsummet testem. Sicut item commentitium est, de anima illa cæli. Quomodo enim totum cælum erit animatum, si cuique sideri sit anima? Esset ergo anima in anima, omninóque aliqua superuacanea. Sed hoc non sit nunc considerationis nostræ, nec magni referat. Quod item eodem libro scribit: De astris omnibus, Luna, annis, F mensibus, temporibusq; anni, quid aliud dicemus, quàm hoc ipsum, videlicet, quòd quoniam anima quidem, vel animę, horũ omnium causæ fuisse noscuntur, bonæq; sunt omni genere virtutis, Deos ipsos esse dicemus, siue in corporibus habitantes, cùm vti animalia exornant omne cælum, siue quouis alio modo. Deinde vt quispiam hæc confessus fuerit, num continere se poterit, quin fateatur omnia plena Deorum? Hæc Plato de stellarum Diuinitate, animisq; eas inhabitantibus, quibus vti rerum terrestrium autoribus tribuit Diuinitatem. Vidisti igitur in Timæo quam diuinitatem, nempe factam, datam à supremo Deo, vt ob id venerationẽ cultumq; minimè promereantur, sed animæ illæ habeantur quasi promeritibus Angelicis. De quibus fortasse Deus apud Iob, Cùm me laudarent simul astra matutina, & iubilarent omnes filij Dei. Dissereтur autem aliàs de anima cæli. Cùm igitur semper sint duo genera Deorum apud Platonem, sidera, corpusq; cæleste, tum Dæmones, constat vtrunque à supremo, ac singulari Deo confiteri eum fuisse creatos. Vnum autem duntaxat Deum ineffabilem, inexplicabilem, omnium rerum creatorem, cui subiecta sint vniuersa, solumq; sempiternum agnoscere. Ineptias autem recentium Platonicorum, Deos æternos prædicantium, autoritas ipsa præceptoris manifesta refellit. De qua re nihil nunc attingendum.

Gen. 1.

Nihil venerabilius sole apud paganos.

Depravatores Platonicorum librorum.

Aegypty et Chaldæi constanter mundi creationem astruunt.

Sibi contradicit Plato.

Iob. 38.

Duo genera Deorũ, apud Platonem.

A *Non solum in Timæo, sed alijs item locis, Platonem de Deo supremo egregiè loqui: Eum cunctarum rerum, etiam Deorum, affirmare creatorem. Exemplum in libris de Republica, de facili Dei rerum omnium creandarum potestate. Platonem dicentem, Deum etiam seipsum gignere, quis sensus.*

CAPVT II.

HVIVS item Platonem mentis fuisse, asseruisséque vnum omnipotentem vniuersa creasse, etiam Deos, vt in illum vnum eminentissimum, sicut in nostra est Theologia, cuncta visibilia & inuisibilia creata referantur, qui fuerit autor, vt non modò terrestria & cælestia, sed etiam ipsi Dij extiterint, quemadmodum videlicet tradidit in Timæo, alijs ex locis euidentissimè constat, præcipuè decimo & sexto de Republica, quo nihil de suprema Diuinitate disserere potuit excellentius, veræq; Theologiæ congruentius. In decimo igitur, cùm de opificiis cuiuscunque opificij loqueretur, hæc dixit: Aspice vero quemnam dicas δημιουργόν, Opificem istum. Quemnam inquit? Illum, ait, qui facit omnia, quæcunque singulus quisque opificum. Sapientem, inquit, dicis quendam, dignumq; admiratione virum. Nondum istud, inquit. At forte potius dices, ait. Idem enim iste artifex non modò omnia potest facere opificia, sed etiã facit omnia, quæ è terra nascuntur: & item animalia machinatur, cæteráque omnia, etiam seipsum, γῆν, οὐρανὸν, καὶ θεοὺς, καὶ πάντα τὰ ἐν οὐρανῷ, καὶ τὰ ἐν ἅδου ὑπὸ γῆς ἅπαντα ἐργάζεται: Terram, cælum, & Deos: Tum quæcunque sunt in cęlo, & quæ in inferis sub terra, hæc, inquam, vniuersa efficit ille. Admirabilem quendam, inquit, dicis sapientem. Forte non credis, inquam ego. Dic mihi, videtúrne omnino tibi eiusmodi opifex, aut aliquo quidem modo horum omnium ποιητὴν, creatorem fuisse, aliquo non? Annon percipis, quòd etiam tu possis ratione quadam hæc cuncta facere? Et quæ, inquit, hæc erit ratio? Non difficile est, inquam ego, sed varia celeriter efficies. Celerrimè profectò si voles, speculo accepto, eóque circumacto in omnes partes, extẽplo facies Solem & cælestia, mox etiam terrá, mox etiam te ipsum, cæteráque animalia, vasa, arma, artificia, plantas, omnia denique, quæ paulò antè dicebantur. Ita, inquit, sed apparentia, non ad verum existentia. Bene, inquam ego, & vt res postulat, loqueris. In hisce enim huiusmodi opificibus etiam pictor est ánne? Quî non? inquit. At dices, reor, eum non vera facere, quæ facit. Atqui, inquit, ratione quadam etiam pictor facit lectum, nónne? Ita, inquit, & is apparẽtem facit. Quid ipse lecti faber? Nónne modò dicebas, non ipsam formam facere quam dicimus esse, id quod est lectus, sed lectum quendã? Dicebam, inquit. Igitur si facit quod non est, certè non faciat rem existentem, sed simile quid, vt existens, existens autem nequaquam. Perfectè autem esse rem, opificium fabri lectum fabricantis, aut aliud id generis C artificium, quisquis dicat, apparet eum dicturum non vera. Non certè, inquit, vt censebunt hi, qui circa hæc versantur. Nihil igitur mirum, si & hæc obscura quædam res est respectu veritatis. Nónne? Vis igitur, inquit, in his ipsis quæramus imitatorem huius, quinam sit? Si placet, inquit. Igitur tres lecti isti sunt, vnus est in Natura, ἣν φαῖμεν ἂν ὡς ἐγῷμαι θεὸν ἐργάσασθαι, ἢ τίνα ἄλλον οὐδένα οἶμαι: Quam dicere nos oporteat, vt ipse arbitror, Deum fecisse, aut vllúmne alium? Nullum, inquit, alium arbitror. Alter erit lectus, quem facit architectus. Ita, inquit. Tertius quem facit pictor. Nónne? In confesso sit. Pictor igitur, lectique faber, & Deus, hi tres præsunt tribus generibus lectorum. Tres inquit. Igitur Deus quidem, siue nolebat, siue aliqua necessitas aderat, ne plusquam vna in natura efficeret lectum. Sic fecit vnum solum lectum, ipsam naturam, qui est lectus. Duo autem tales, aut plures, neque plantati sunt à Deo, neque nascuntur. Quomodo? inquit. Quoniá, inquam ego, si duos solos fecisset, rursus vnus apparuisset, cuius illi rursus vterque formá haberẽt. Et esset sanè, quod est lectus ille, sed non duo. Rectè, inquit. Hæc igitur arbitror explorata habens Deus, volens esse veri lecti factor, verè existentis, sed non lecti cuiusdam, neque quidam faber lecti, vnum natura duntaxat φύσει, produxit. Vis igitur hunc item vitium consitorem vocemus, an quid aliud? Iustum planè, ait. Quandoquidem ex natura, & productione, & istud, & cætera omnia fecit. Et quæ sequuntur in eo libro, quæ verba magis ad verbum transtuli, vt esset, quod sentit, clarius, ac manifestius, quàm nito-

Coll. 1. Heb. 11.

Δημιουργὸς Deus.

Deus, auctor rerum omnium.

Præclara ex Platone similitudo à speculo, & à lecto, vt probetur rerum omnium creatio à Deo.

rem, elegantiamq; sermonis attendens. Perspicuum igitur est hoc loco dogma Platonis, D secum constantissimè sentientis in Timæo, & isto libro. Ecce enim nunc citra omnem ambiguitatem prædicat Deum omnium rerum artificem, rerum cælestium & terrestrium, omnium quæ è terra nascuntur animalium, plantarum, omnium item quæ sub terra, denique etiam Deorum. Assumitq; pulcherrimũ exemplum speculi: quo in omnes partes conuerso, sicut omnia ab eo, qui circumuertit, nascuntur simulatè, & apparenter, sic à Deo vniuersa creari verè, & naturaliter, imò momento. Nullum est certè diuinius, luculentius diuinæ potestatis exemplum, quæ tam facilè possit cuncta extemplo producere, quàm facilè producuntur in speculo simulatè, & apparenter omnia. Hoc exemplo

Cur hac vsus similitudine Plato.

vtitur ad probandum ei, cui tarda mens esset, facilitatem omnium creandarum rerum à Deo, si forte quis esset, cui non videretur fuisse, ab vno omnia condita. Deinde proponit exemplum domesticum de tribus lectis, quorum vnus in natura sit, alter in speculo, alter in pictura. Non eo quidem consilio, vt affirmet lectum, quod artis est, in natura esse: sed naturam nunc appellat ipsam rerum veram existentiã. Lectus ergo, sicut omnis aliares, tres habet locos, aut gradus. Primus est verum esse, veritas ipsa: alij duo sunt apparentiæ, simulationes illius veri, alter in speculo, alter in pictura: Vterque similitudo veri. Sic

Aduerte similitudines ad creationem rerum intelligendam facilius.

Soles sunt tres: primus verus ipse, & in natura Sol: alius in speculo: alius in pictura. Similiter fluuius, aut lucus alius verus, alius expressus in speculo, alius in pictura. Vt autem per speculum, aut picturam fingere potest homo Solem simulatum, repræsentatum: sic Deus fingat Solem verum, cuius est opus veritas. Ac Plato respicit nunc, ac proponit dogma E Philosophiæ cælestis, quæ prædicat creationem, veramq; rerum productionem esse solius Dei, sicut simulationes, imitationesq; mortalium. Quoniamq; tota natura, veritasq; ipsa est solius Dei, consentanea ratione eum vocat φυτουργὸν, arborum consitorem: Sic omnium rerum verarum artificem vniuersalem. Ecce igitur vt in Timęo vocauerat eum δημιουργὸν, artificem mundi, cæli, & terræ, quorum complexu cuncta continentur, sic sui nunc similimus, vniuersæ veritatis architectum, rerum cælestium, & terrestrium, & subterranearum. Quidquid vel in cælo, vel in terra, vel sub terra sit, etiam Deorum clamat eum creatorem. Deos autem illos nominans cum cælo sentit, vt arbitror, Intelligentias illas cælestes, de quibus in Timæo, in Epinomide, in Legibus. In Timæo, animam vniuersalem totius cæli, particulares item astrorum creatos à supremo Deo fatebatur. Sunt, vt dixi, duo genera Deorum apud Platonem lumina cęlestia, id est, Intelligentiæ, lumina illa circumrotantes, & Dæmones, id est, Dij, siue Angeli corporibus aëriis, per vrbes, totũq; mundum vagantes, duces, & principes rerum humanarum, vt ipse & in Symposio, & in Legibus confessus est. Vtrunque genus prodicit Platoni magnus Parens Vniuersitatis.

Intelligentiæ & dæmones, duo genera Deorum, Platoni.

Hoc item in Critia siue Atlantico retulit. Quoties enim eo in libro, θεῶν γένεσιν, ortum & satum Deorum nominat? Si quis autem Aristotelem, totamq; ipsam aspiciat Philosophiam, tria sunt genera Deorum, Dæmones, Intelligentiæ siderum, Dij cælicolæ cum summo Deo, extra cæli, Solisq; vias habitantes. de quibus magis locutus est Aristoteles, quàm de Dæmonibus. Sed de his suo loco. Consentiẽte igitur Platone, & Aristotele, sed F clarius Platone, est vnius magni Dei rerum inuentio, eas non modò in præsens veluti à se manantes producentis, sed qui vt prædicant clarissimis in præterito verbis, ἔφυσε, produxerit, Sicq; nunc creare semper, sicut quondam dedit exordium. quod clarius explicat in Timæo. Illud item hoc loco mirabile est apud Platonem, quòd dicit Deum creare se ipsum. Recordare enim nomina illa apud vetustissimos Philosophos αὐτόγονος, αὐτοτελὴς, αὐτάρκης, αὐτογενὴς, αὐτοφυὴς, per se, vel à se genitus, à se absolutus, à se ditissimus, à se natus. Quibus nominibus, vt superius ostensum, designatur æternitas. Quia si Deus nascitur à se ipso, nec vel à nihilo, vel ab alio nasci potest, necessariò semper fuit Deus, à quo Deus ipse nasceretur. Si Deus est, non est natus ex nihilo, non ex aliquo alio: in æternum igitur fuit ipse sui causa. Ostenditur igitur hoc dicto, ipsum sumet esse principium æternum, à se habere quod est. Quæ res in seipsam reciprocans, æternitatem demonstrat, & omnino genus aliud rei, ac substantiæ, quàm simus ipsi, qui pendemus ab illo, quem formarum naturalium potentissimum creatorem fatetur Plato: vt qui se ipsum gignit, qui est omnipotens, maior toto mũdo, longe facilius possit cætera se ipso in immensum minora producere. Eò vocat eum θαυμαστὸν σοφιστὴν, mirabilem artificem, admirandæ sapientiæ architectum. Vocat naturæ ἐργάτην, opificem. Et hæc sunt nomina diuina mysteriis, Theologiáque fœcundissima apud Platonem, Cæli & terræ, Deorum, rerum cælestium,

Tria genera Deorum Aristoteli.

Æternitas Dei.

Mirabilis artifex, Deus.

Alestium, terrestrium, infernarum Creator, τῆς φύσεως ἐργάτης, naturæ Opifex, αὐτοφυὴς sui ipsius Genitor, sibi ipsi Autor, sibimet Principium, Verus rerum Procreator, Producens vnam naturam tantum, non plures, quia quidquid produxisset, veritas ipsa, ipsa natura vera fuisset. Sicq; eodem reuolutur res, vnam tantum futuram veritatem fuisse, ad quã omnia à Deo creata, reuocarentur. Simulatio autem, & mendacium duobus aut pluribus modis, fieri posset ab hominibus, naturam opificium Dei mutantibus. Sicut autem apud Mosem cælum, & terram, animalia, plantas, sidera, sic Plato clarè confitetur à Deo cuncta hæc creata, eumq;, quoniam vniuersalem naturam produxit, putat appellandum φυτουργὸν, plantarum consitorem, sicut Moses dat ei plantationem Paradisi, productionẽ omnium stirpium, plantarum, arborum, herbarum Quo mirabili, & diuino testimonio, ipsas sacras litteras intelligimus explicatas, cùm Deo dant plantationem Paradisi, vt nõ cogamur auxilio accire fictitias illas quorundam Ideas, pro Paradiso vero, naturali, è veris arboribus à Deo plantatis, qui ipsam naturam produxit, vanas allegorias, vbi nõ opus est, introducentium. Hunc locum apparet Platonem sumpsisse ex Mercurio Trismegisto, è cuius vberrimis fontibus potauit. Is ad Asclepium hæc loquitur: ἔξεστι τῷ ζωγράφῳ, καὶ οὐρανὸν ποιῆσαι, καὶ θεοὺς καὶ γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ ἀνθρώπους, καὶ τὰ ἄλογα πάντα, καὶ τὰ ἄψυχα. τῷ δὲ θεῷ ἀδύνατον αὐτὰ ποιεῖν. ὢ τῆς πολλῆς ἀνοίας, καὶ ἀγνωσίας τῆς περὶ τὸν θεόν. τὸ γὰρ πάντων καινότατον πάσχουσιν οἱ τοιοῦτοι. τὸν γὰρ θεὸν φάσκοντες εὐλογεῖν, τῷ μὴ τὴν τῶν πάντων ποίησιν αὐτῷ ἀνατιθέναι, οὔτε τὸν θεὸν οἴδασι, πρὸς δὲ τῷ μὴ εἰδέναι, καὶ τὰ μέγιστα εἰς αὐτὸν ἀσεβοῦσι πάθη αὐτῷ περιτιθέντες ὑπεροψίαν ἢ ἀδυναμίαν. εἰ μὴ γὰρ πάντα ποιεῖ, ἢ ὑπερήφανός ἐστι, ἢ μὴ δυνάμενος, ὅπερ ἐστὶν ἀσεβές. ὁ γὰρ θεὸς ἓν μόνον πάθος, τὸ ἀγαθόν. ὁ δὲ ἀγαθὸς, οὔτε ὑπερήφανος, οὔτε ἀδύνατος. τοῦτο γάρ ἐστι θεός. τὸ γὰρ ἀγαθὸν ἡ πᾶσα δύναμις τοῦ ποιεῖν τὰ πάντα. πᾶν δὲ τὸ γεννητὸν, ὑπὸ τοῦ θεοῦ γέγονεν, ὅπερ ἐστὶ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τοῦ τὰ πάντα δυναμένου ποιεῖν. ἰδὲ πῶς αὐτὸς μὲν ποιεῖ, πῶς δὲ τὰ γινόμενα γίνεται, καὶ εἰ βούλει μαθεῖν ἔξεστί σοι ἰδεῖν εἰκόνα καλλίστην, καὶ ὁμοιοτάτην, ἰδὲ γεωργὸν σπέρμα καταβάλλοντα εἰς τὴν γῆν, ὅπου μὲν πυρὸν, ὅπου κριθὴν, ὅπου δὲ ἄλλο τι τῶν σπερμάτων. ἰδὲ τὸν αὐτὸν ἄμπελον φυτεύοντα καὶ μηλέαν, καὶ τ' ἄλλα τῶν δένδρων. οὕτως ὁ θεὸς ἐν μὲν τῷ οὐρανῷ ἀθανασίαν σπείρει ἐν δὲ τῇ γῇ μεταβολὴν, ἐν δὲ τῷ παντὶ ζωὴν, καὶ κίνησιν. Quæ sunt, Licebit pictori cælum facere, & Deos, & terram, & mare, & homines, brutáque omnia, & inanimata, Deo autem erit impossibile. O dementiam, imperitiamq; incredibilem erga Deũ. Tales enim patiuntur rem nouam, & inusitatam. Nam cùm asserant, se Deum benedicere, quòd ei non ascribant omnium creationem, neque Deum norunt, & prætérquã quòd ignorat, etiam in eum peccant grauissimè, ei vel superbiam, vel imbecillitatem tribuentes. Si enim non creat omnia, aut superbus est, aut imbecillus, quod impium est. Deus enim vnam solam habet affectionem bonitatis. Bonus autem neque superbus est, neque imbecillus. Hoc autem est Deus Nam Bonum est vniuersalis potestas cunctorum creandorũ Omnis autem res creata, & generabilis, a Deo creata est. Quod est Boni, & omnia creare valentis. Aspice verò & quomodo ipse creat, & quæ creantur, quomodo fiant. Quòd si velis, licet tibi pulcherrimum, simillimumq;, cernere exemplum. Aspice agricolam semen iacientem in terram, alibi quidem frumentum, alibi verò hordeum, alibi sementem alterius generis. Eundem aspice vitem plantantem, & malum punicum, cæterasq; arbores: Sic Deus, in cælo quidem seminat immortalitatem, in terram vicissitudinem, in vniuerso vitam & motum. Hæc Trismegistus. Apud quem recognoscimus dogmata Platonica Alterum in Timæo, de Bonitate creatoris mundi, quæ fuerit eius creati causa. Alterum in libris de Republica. Dogma de Bonitate creberrimum apud Mercurium, etiam vero Platonem. Nunc ergo manifesto cernimus Platonem secutum Theologiam, rationesq; sermonis Trismegisti. Est apud Platonem exemplum speculi, rursum exemplum de tribus lectis, & de pictura. Apud Trismegistum est exemplum pictoris cælum, terras, mare, Deosq; creantis: Est item de agricola variam sementem in terram iacientis, eiusdem item omne genus plantas conserentis. Platoni ob eam causam Deus vocatur φυτουργὸς, plantarum consitor, quia naturæ repertor, quem Moses & Paradisum è terra, & omnes generatim plantas, & herbas produci iussisse refert. Est item Mercurio, quòd pictor creat Deos, astra scilicet cælestia, quæ Deos, vt Plato refert in Cratylo, constat Barbaros vocasse, eos à cursu, concitationéque sic vocantes. Sic etiam Deum, inquit, creare Deos, cui, qui detrahat hanc facultatem, grauissimè, planéque impiè peccet. Similiter Platoni, Deus creat Deos. Est item apud Mercurium diuinum dogma, quòd omnis res generabilis, generationi subiecta, facta est fitq; à Deo iugiter. Est item, quòd

Deus, αὐτοφυής.

Gen. 2.

Mercurij Ter Maximi verba, de creatione rerum.

Plato Trismegistũ sequutus.

Deus φυτουργὸς

nisi tribuas ei rerum cunctarum molitionem, aut superbiam, insolentiámque, quippe quiD res vti viles aspernatus, suáque diuinitate delectatus refugiat, aut imbecillitatem necessariò tribuas, qui velit quidem, sed non possit. Arguítque hoc suo testimonio vetustissimus Theologus eos, qui ne gerendis eis Deus vilescat, curam ei rerum humanarum abnegant: Eos falli asserit, aduersáque via pergere, veluti nescios veritatis meæ: Nesciunt eos naturam Bonitatis, ac Diuinitatis. Item immortalitatem in cælo fieri dicens Mercurius à Deo, sensit lumina cælestia non corrumpi: & quod Plato, nostríque cælum esse ἀγήρω, ἀθάνατον, citra senium, citra interitum, corpus incorruptibile? Nisi, vt idem ait, qui fecit, rescindat. Ex his igitur constat, Theologiam Græcorum à Barbaris fluxisse, necessarióque, nisi velit à fonte dissidere, eandem & apud Platonem & Aristotelem eam semper fore. Quod vbique monstrabitur.

Nesciunt naturam bonitatis Dei, qui eius prouidentiam negant.

Theologia Græcorum à barbaris.

Cur Plato in libris de Legibus magis astrorum Diuinitatem, quàm supremi Dei obtulerit. Quòd supremum Deum sentit ac dicit ineffabilem, de quo cautè sit loquendum.

Capvt III.

EX his item luce clarius constat, cõstabitq; magis, quidquid de Deo, vel Diis statuerit secus Plato, præcipuè in Legibus, Epinomide, vbi mi-E ris laudibus tollit cælum, astráque cælestia, eáque in numero Deorum putat habenda, quomodo debeat intelligi: scilicet vel sibi ipsi cũ apertè contradicere: aut minorem quandam Diuinitatem eis attribuisse: aut quoniam ciues suos aliqua manifestore pietate vellet imbuere, ostendisse eis manifestiora numina, à quibus inferiora gubernentur. Illum autem maximum, ineffabilemq; Deum idcirco non tam clarè adorandum proposuisse, quòd non posset enarrari, & describi qualis esset, & quomodo colendus. Confessus est enim eum tribus locis inenarrabilem, in Timæo cogitatu difficilem, dictu ineffabilem: Philo etiam cogitari, & intelligi non posse, nedum proferri. Quoniã igitur hunc ineffabilem, inexplicabilem, quemq; superiores omnes Theologi, alij innominabilem, alij inuisibilem, alij silentio colendum, alij ἀζήτητον inuestigabilem dixerant, non est de eo in Legibus locutus, cuius de cultu quicquam statuere, quia nec nomen nosset, nec naturam eius haberet exploratam, non posset. Sic etiã in Phædone, appellans eum Mentẽ, clamat, ἐγὼ μὲν τοιαύτης αἰτίας ὅ πήποτε ἔχει μαθητὴς ὁτουοῦν ἥδιστ' ἂν γενοίμην, ἐπειδὴ δὲ ταύτης ἐστερήθην, καὶ οὔτ' ἂν αὐτὸς εὑρεῖν, οὔτε παρ' ἄλλου μαθεῖν οἷός τε ἐγενόμην: Ego quidẽ eiusmodi causæ, id est, Mentis, quænam natura sit, libentissimè omnium didicerim. Sed quoniã ea priuatus sum, neque ipse per me inuenire, neque ab alio discere poteram, verti me ad alia. Ecce nec se inuenire posse, quænam sit ea Mens creatrix mundi, fatetur, nec ab alio discere potuisse. In Epistolis ad Dionysiũ cùm de natura Primi idẽ dubitasset, nec sibi satis antè F explicatũ dixisset, respondit ei, vt superius ostensum, per Epistolã missam per Archedemum: φραστέον δή σοι δι' αἰνιγμῶν, ἵν' ἄν τι ἡ δέλτος, ἢ πόντου ἢ γῆς ἐν πτυχαῖς πάθῃ, ὁ ἀναγνοὺς μὴ γνῷ: Loquendum est tibi per ænigmata, vt si quid tabella ponto, vel terra fuerit perpessa, qui legerit nõ intelligat. Paulò autẽ inferius, cui hæc putet vitãda: εὐλαβοῦ μέν τοι μήποτε ἐκπέσῃ ταῦτα εἰς ἀνθρώπους ἀπαιδεύτους, σχεδὸν γὰρ ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, οὐκ ἔστι τούτων πρὸς τοὺς πολλοὺς καταγελαστότερα ἀκούσματα, οὐδ' αὖ πρὸς τοὺς εὐφυεῖς θαυμαστότερά τε, καὶ ἐνθουσιαστικώτερα: Caue, inquit, nequando, excidant hæc in homines imperitos. Siquidẽ, vt ego censeo, nihil propè est quod magis irrideatur apud plebem: sicut nihil apud eruditos, rectiq; iudicij, mirabilius, ac diuinius. Habes igitur à Platone causam verã, cur oporteat de primo silere apud vulgus, cui efferre nefas in vulgus Parentẽ Vniuersi. Irridẽt enim nõ intelligentes, veluti à populari consuetudine, crassisq; auribus remota, quæ de eo dicũtur. Eoq; cùm de legibus loqueretur, quas populo publicare oporteret, magnũ illũ, & inscrutabilẽ Deũ, à quo nata omnia retulit in Timæo, & in Republica in Epistola principiũ, medium, finẽ vocat, & eũ cũ quem & per quẽ, & propter quẽ sint omnia: nihil est locutus, proposito tantũ cæli cultu, vt cui de certa religione loquendũ esset. Totaq; illa cæli apud eũ Diuinitas est, qualis fluminũ, fontiũ, Hamadriadũ apud Poëtas. In alia quoque Epistola ad tres amicos, Hermiã, Erastum, Coriscũ, vt primo libro ostensum est, longe aliũ Deũ proposuit quàm illã cæli fictitiam,

Plato, astra in numero Deorum habet.

Deus inenarrabilis & inuestigabilis.

Vtendũ Aenigmatis censet Plato ad docendos imperitos.

Atiam, poëticamque Diuinitatem. Adiurantes, inquit, in amicitia τὸν τῶν πάντων θεὸν ἡγεμόνα τῶν τε ὄντων, καὶ τῶν μελλόντων, τοῦ τε ἡγεμόνος καὶ αἰτίου πατέρα, Omnium rerum Deum, Principé, præsentium & futurorum, & principis ac causæ Patré & Dominum. En Deus is magnus ille, quem dixit ineffabilem in Timæo, & in Phædone. De hoc admirando Deo tam stupenda, mirabiliàque locutus est in ea Epistola, iam longæuus, iam senex, vt ipse in eadem testatur, λέγω γέρων ὤν: Etsi senex sim. Credendum autem senibus Aristoteles ipse testis: Quocirca, inquit, oportet seniorum, & expertorum, prudentumque etiá sine demonstratione pronuntiatis sententiis & opinionibus adhibere fidem, non minus quàm ipsis demonstrationibus. Vident enim principia, quoniam habent acumen & intuitú experientia. Hæc omnia, quæ nunc ait Aristoteles, habuit Plato, vt summa fides ei sit habéda. Erat senex, erat prudens, erat peritus. Grauissimas igitur, & prudentissimas opiniones, & sententias eius, quas in extrema senecta protulit de Deo, seuerio res, ac meliores omnibus, quas in omni vita retinuit, putandum. Ac credendum est eum quòd nunc tam magnificè, ac diuinè de Deo pronunciauit è fontibus Ægyptiorum præcipuè Mercurij Trismegisti hausisse. A Barbaris enim, vt idem perhibet ad Græcos, venit Philosophia. Eiusce modi multa apud Mercurium inuenies. Fuisse autem illam cæli Diuinitatem, quam apud eum & Aristotelem cernimus, non naturali ratione, sed superstitione potius inuectam, haustamque, ex erroribus Chaldæorum, & Ægyptiorum, quæ ab ipso Deo, per Prophetas suos coarguitur, idem ipse est testis in eodé libro, in quo fatetur primos Astrologiæ contéplatores fuisse Barbaros, loco perueteri, sempersque sereno inutritos, quod Ægyptus in primis Syriaque habeat, ob id claras semper stellas cos in apertis, & serenis campis spectare solitos, θεὸν καὶ πάντα χρόνον, καὶ διὰ τὸ ἐξ ἀπάσης δεδωδεκατημένα χρόνου μυριετῆ τε καὶ ἀπείρων. Vnde per omnem mundum, & in Græciam peruenerint, infinito tempore considerata, & expensa. Paulò post, Quoniam, inquit, Natura situm dedit nobis, non adeo clarú, & lucidum. ὑπέρον αὐτοῖς τοῦ ἀδελφοῦ τὸν τῶν θεῶν τὸν κόσμον καταλόμια: Effectum est, vt posterius nobis ipsis horum Deorum, qui in mūdo, id est cælo, sunt, scientiá tradiderit. Sed quæ, inquit, Græci à Barbaris acceperunt, fecerunt meliora. πολλὴν δ' ἐλπίς ἅμα καὶ καλὴ καὶ ἀκοῦ ἡ δικαιότερον ὄντως τῆς ἐκ τῶν βαρβάρων ἐλθούσης φήμης τε ἅμα ἡ θεραπείας πάντων τούτων ζῷων θεῶν ἐπιμελήσεσθαι τοὺς ἕλληνας. Magna spes & pulchra, melius & iustius eam famá, & cultum, qui de his Dijs venit à Barbaris Græcos curaturos, Ecce fatetur apertè famam, & cultum siderum à Barbaris ad Græcos peruenisse. Hæc illa superstitio, quæ damnatur, infamaturque apud sacras literas, tanquam Ægyptiorum, Assyriorumque error. Hæc à Barbaris transiit ad Græcos, Philo idem confessus est de Abraam, qui genere Chaldæus fuerit, ex patre Astronomico, & ex his τοὺς ἀστέρας θεοὺς νομίζουσι, καὶ τὸν οὐρανόν τε καὶ κόσμον, παρ' ὧς πάντα εἶν ἡ καλὸν φασιν ἀποβαίνειν: Qui astra Deos putant, & totum mundum, ac cælum, à quibus bene, & male putant euenire. Clarius item Plato id confessus in Cratylo: Videntur, inquit, mihi priores Græci, solos Deos putasse, ὥς νῦν πολλοὶ τῶν βαρβάρων, ἥλιον ἡ σελήνην, ἡ γῆν, ἡ ἄστρα, ἡ οὐρανόν: Quos nunc multi è Barbaris, Solem, & Lunam, & terram, & astra & cælum. Vt autem cà Barbaris meliorem quandam sapientiam Græci hauserunt in omni autem professione sunt adulterina, & vera: sic superstitiones eat repudiandæ, sola meliore scientia recepta. Quare quæ post res naturales disseruit Aristoteles de cæli, stellarumque Diuinitate, scito non naturali ratione dicta, sed ex superstitione Barbarorum, apud quos etiam erat bona Theologia, à superstitiosis, Zoroastre, Magisque vitiata, & adulterata. Vt autem tametsi Assyrij & Ægypti cælestibus luminibus tribuebant Diuinitatem, militiámque cæli adorabant, non tamen verum Deum ignorabant, vt in primis libris apparuit, item non dederunt æternitatem mundo ob eam causam: sic Græci Philosophi errare in eo nō debuerunt. Et Aristoteles, qui secutus est Platonem in deificatione cælestium siderum, debuerat item in eo sequi, vt ea confiteretur à supremo Deo creata. Nihil igitur amplius dicam de his, quæ vel in Legibus, vel Epinomide de Siderum Diuinitate disseruit, cùm cælestem ordinem, perennémque constantiam eat ordinis Diuinitatem indicare Plato. Totus enim is ordo inuentum est maximi Dei, ipso teste: qui sue dederit animam diuinam cælo, siue citra animam motum æternum, & constantem, quemadmodum cordibus animalium, rerúmque seminibus, ipse solus Deus, solus adorandus est. Quod igitur est in definitionibus eius de Sole, quòd sit ζῷον ἀΐδιον, ἔμψυχον, animal sempiternum, animatum, palàm est ex Timæo, non de priore æternitate, sed posteriore dictum, de qua dubius etiam Plato fuit. Nam priorem sine controuersia cælis non tribuit. De posteriore sic

Credendum senibus esse, vult Aristo.

A Barbaris ad Græcos philosophia venit.

Superstitio vnde primū.

A Barbaris sapientia.

Ordo cæli, numinum Dei.

Sol animal sempiternum quomodo.

in Epinomide, De cælo, inquit, & stellis, alterũ de duobus necesse est statuere. Aut enim vitam quanque incorruptibilem esse, & immortalem, prorsusq; diuinam: aut aliquam vitam, quanta fas sit vnicuique, & cui nihil amplius desit, viuere. Huiuscemodi tribuit Soli æternitatẽ Plato. Quorũ alterum etiam Theologia vera cõfitetur: vel prorsus interitura ea lumina, sublatis hominibus è terra, quibus astra refulgent: vel vsque in suprema secula futura, tunc vel remouenda, vel renouanda, vel vno in loco stabiliter figẽda. Hæc autem opinatus & confessus est Plato hoc loco, & in Timæo, vbi magnus ille mundi architectus alloquitur Deos creatos, id est, animos cælestes, & dæmones, prænuntiátque eos esse natura corruptibiles, nisi voluntas sua resistat, quia principiũ aliquando habuissent. Idemq; Timæus Locrensis in sua Genesi: idem tot locis, quos ostendã, Plato. Nam eos natos aliquando eum arbitratum apparet, quod in Epinomide dicit: καὶ τῆς μεγίστων σοφίας περὶ θεῶν γενέσεως ὀρθότατα διδαξάμενοι ἡμᾶς: Maxima, inquit, sapientia rectissimè nos de ortu Deorum cognoscere. Hic succurrit expressa apud Platonem contradictio, vt sentias, ea quæ eo in libro locutus est, mutum, &, quasi iocantem dixisse. In Timæo dicit Deum illum, maximum creatorẽ Vniuersitatis iussisse sideribus, & Dæmonibus, quos appellat Deos Deorum, id est, vt interpretatur Cicero, eos qui Deorum satu orti essent, vt partem mortalẽ attexerent immortali, hoc est, animo humano, cuius initium, & status esset ab ipso summo Deo, adiungerent corpus quasi magnus ille parens fuerit animi creator, corpus autẽ iussent minoribus Dijs effingere. Cæteráque item animalia iubet formare Deos minores. At in Legibus à Sole dari genus nobis, vt superius vidisti, est confessus. In Epinomide perhibet animam mundi, vel cæli creasse animalia ignea, aëria, aquatilia, forte etiam homines. Animalia autem aëria appellat Dæmones. Quomodo igitur creant Dæmones, & stellæ corpus humanum, cæterorúmque animalium, quæ cum cæteris vnà creantur ab anima illa? Ex quo licet dogmatis incertitudinem cernere. Et, vt Aristoteles inquit, veluti qui feriunt, imperiti pugnandi, & feriendi, dant sæpe oportunas plagas: aut qui dubij partes versantur in omnes: tale quid perpessus est Plato. Sed sine dubio meliora, quæ grauior ætas, quæ de Naturæ sinu, non superstitionum felle, protulit.

Contradictio Platonis. *Dij Deorum.* *Animalia aëria.*

Platonem de summo ac singulari Deo sensisse, quæ à maioribus audisset. Timæum Pythagoreum fateri Deum autorem mundi, itemq; temporis, & omnis cælestis ordinis inuentorem: quæ secutus sit, maximéque approbauerit Plato.

CAPVT IIII.

DE SINGVLARI Deo diuinè verèdicéque sensisse Platonem, tum superius allata loca demonstrant, tum verò multa alia, quibus aspersa passim est Philosophia eius. Habuit enim ante se præceptores diuinos, præcipuè Pythagoricos, Timæum Locrensem, Empedoclem, Trismegistum. Eos norat Plato, totámque eorum Philosophiam indidit libris suis. Timæus igitur Locrensis in sua quasi Genesi, aut Cosmopœia dicit: τουτέων δὲ τὸν μὲν τᾶς τ' ἀγαθῶ φύσιος ἦμεν, θεόν τε ὀνομαίνεσθαι, ἀρχάν τε τῶν ἀρίστων. Ex his, inquit, caussis, quæ mundum condiderunt, alterum fuisse dicit Timæus Locrensis ipsius boni naturam, appellaríque Deum, principium rerum optimarum: Cæteras autem socias caussas ad necessitatem adductas ab eo. Sic Timæus mundi præcipuam causam Deum confitetur, eúmque esse naturam bonitatis, quæ eum impulerit ad creandum, formásque rebus addendum, accepta materia informi, & inordinata. ἀγαθὸς ὢν ὁ θεὸς, ὁρῶν τε τὰν ὕλαν δεχομέναν τὰν ἰδέαν, καὶ ἀλλοιουμέναν. Eúmque fatetur expressè mundum hunc creasse, tota illa assumpta, distributáque materia, statuisséque corpus, & locum omnium rerũ, in quo res omnes continerentur, ipsum mundum ἐποίησεν ὦν τόνδε τὸν κόσμον ἐξ ἁπάσας τᾶς ὕλας, ὅρον αὐτὸν κατασκευάσας τᾶς τῶ ὄντος φύσιος. Deinde Deum volentem facere prolem optimam, fecisse hunc genitum, siue factum, siue generabilẽ Deum, θελόμενος ὦν ἄριστον γέναμα ποιεῖν τοῦτον ἐποίει θεὸν γενατόν. In quo vides, quo genere Diuinitatis mũdus sit Deus, factitio scilicet, & ab illo ineffabili, & supremo Deo, qualis astrorũ item, effecto. Eò quoque pulcherrimè fassus est à Deo mundũ creatũ, quia ab omni caussa sit incorruptibilis, nisi velit eũ Deus

Platonis magistri. *Mundus, quo sensu Deus appelletur.*

A ipse dissoluere, qui fecit, & instruxit eum. εἰ πόθεν φθαρησόμενον ὑπ' ἄλλω αἰτίω, ἔξω τῶ αὐτὸ συντεταγμένω θεῶ εἰ πόθεν ἐθέλετο αὐτὸ διαλύεν. Sed quoniam non sit improbi vertere se in perniciem rei pulcherrimæ, ob id eum incorruptibilē, immortalémque permansurum. Esseq; optimū omnium genitarum rerum mundum, quoniam sit ab optima causa creatus. Animam quoque mundi eundem admirabilem Deum, procreatam, à medio ad extremas partes duxisse, diffusam per ipsum totum, temperatamq; ex forma indiuidua, & diuidua substantia, quæ est tota cæli compago, ex anima scilicet, & corpore perfecta, vt illi putabant, eique vnam temperiem ex hisce duobus, duasq; mouendi facultates ei adhibuisse. Pluráque alia narrat de Anima cæli, a qua cæli motus est, à summo Deo creata, & ordinata, cui corpus etiam aptarit, corpus inquam dissolubile, cùm velit ipse. Temporis itē partes, & tempus, circuitúsque cæli Deum constituisse vnà cum mundo, sicut etiam Moses, fatetur. Neque enim astra fuisse ante mundū, ideo neque annum, neque circuitus horarum, & tempestatū, quibus mensuretur mundus iste creatus. χρόνω δὲ τὰ μέρεα, τὰς δὲ τὰς περιόδως λέγοντι, ἃς ἐκόσμησεν ὁ θεὸς σὺν κόσμῳ· οὐ γὰρ ἦν πρὸ κόσμω, ἄστρα. διόπερ οὐδ' ἐνιαυτός, οὐδὲ ὡρᾶν περίοδοι, αἷς μετρῆται ὁ γεννατὸς κόσμος οὗτος. Post mundi verò constitutionem, Deum animalium mortaliū generationem exorsum, animam humanam, ex substantia diuiniore, quam ipsi vocant ταὐτό, insecabilem, indiuiduam, inalterabilem, immutabilem, eandē semper, creatam tradidisse alteri Naturæ, quæ corpus est. Nimirum vt Moses ait, spiritum à se formatum in corpus inseruisse. Nouissimè concludit, mundi gubernaculum, qui plenus sit Deo-B rum, & hominum, traditum à principe Deo Dæmonibus, quos Angelos esse in sacris litteris, testis est Philo: ὡς ἁπάντων ἁγεμὼν θεὸς ἐπέτρεψε διοίκησιν κόσμω συμπεπληρωμένω, ἐκ θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων. Ecce principem omnium Deum fatetur, cui subiecti quoque sint Dæmones, id est, Angeli, qui mundum gubernent, præfecti ab ipso, qui sit omnium rerum princeps. Sicq; perspicua est altissima Philosophia Platonis, claret quo loco mundi, cæli, astrorūq; Diuinitas haberi debeat. Quibus etsi attribuerint Deificationem hi omnes, exerta tamē voce fatentur ab vno ineffabili, ac præpotenti Deo satos. Vt potius pro superstitione barbarica, Diuinitas illa cæli sit habenda, quàm ex vera Philosophia profecta.

Mundus, cur optimus rerū omnium genitarum.

Anima cæli.

Anima humana ex substantia diuiniore.

Exempla, quibus probatur Dei singularis & vnius confessio apud Platonem, in cuius potentiam & autoritatē cuncta bona referat idem, confitens eum cunctorum quæ possidemus autorem.

Capvt V.

C SED sunt etiam perspicua, & per totam Philosophiam eius quasi stellæ radiantia, testimonia, de summo, ac naturali Deo, ad cuius appellationem mens instinctu naturæ corripit omnes: quæ si dispersa congregaueris, & sub oculos posueris, videbis diuinam Theologiam. Principiumq; ab ipsa Epinomide, vbi cælum deificatur, facias. Ibi quærens quænā ars faciat homines sapientes, peruagansq; & examinās omnes, accedénsque ad agriculturam, ne hac quidem inquit nos fieri, quia nō arte aliqua sapienti, sed natura, & secundum Deum, id est, impulsu Dei, qui nos ad hoc instigarit, agriculturam exerceamus. οὐ γὰρ τέχνῃ, ἀλλὰ φύσει κατὰ θεὸν πάντες φαινόμεθα γῆν μεταχειρίσθαι. Quid enim hoc aliud est, quàm quod Moses perhibet? Deum misisse hominē in terram, vt laboraret, sudore vultus sui pane vesceretur: Et cùm terræ maledixit, vt homini spinas, tribulósque produceret. Qui hoc iussit, & statuit, vt omnes homines terra colenda victitarent, nónne fuit ille qui creauit omnia, protulítque omnes è terra stirpes, & herbas, quibus homo vesceretur, viueret, nutriretur? Vniuersalis scilicet Deus, omniū rerum, ordinúmque repertor. Et hoc Plato dixit, vbi de cęli Diuinitate loqui instituerat. Progressus, datam confitetur nobis cognitionem, & solertiam, rationémque à Deo, qua possemus præter cæteras animantes discere à patribus, quæ nobis illi tradidissent. Hoc primum Dei beneficium. Nullum autem animal esse cui data sit hæc facultas & solertia, vt esset capax eorum quæ traderentur, præter hominē. τοῦτο δὲ ἡμῖν τοῦτο αὐτὸ πρῶτον ἐνόμισεν ὁ θεός, ὥστε ἱκανοῖς δεχομένων ξυννοεῖν. Nónne iste Deus, est is qui apud Mosen ad imaginē suam fecit hominem, eíque à se ipso spiritum, mētémque dedit, quæ posset discere? Et sicut perpetua serie, à patribus filij generātur, sic ab eis, ab ipso Deo inchoato hoc ordine,

Gen. 3.

Ratio ad quid homini data.

discant loqui, & sentire, & numerare, multáque alia. Ille dedit ingenium primus, & hoc D inseruit nobis, etiam primarum vocum, nominumq́; quibus res appellarentur, institutor. Omnis igitur is ordo, à quo vniuersa pepēdit ætas, principium habuit à summo Deo. Deinde eodem libro, sicut Moses docuit supremum, eminētissimumq́; Deum fuisse cæli, luminumq́; cęlestium inuentorem, præcipuéque Lunæ, ad quam modò maiorem, modò minorem, modò apparentem, modò occultantem sese, fierent tempora, dies, & anni: sic Plato testatur hoc ipsum factum à Deo magno, vt ex Lunæ hac varietate vsque ad quindecim dies numeraremus, quod etiam perhibet de eo Laërtius: Vt enim, inquit, numerare possemus tria, quatuor, multáque alia, ex quibus vnum numerum faceremus, Deus fecit Lunam, ὡς γὰρ καὶ τρία καὶ τέτταρα. Nónne hoc quod Plato hic loquitur, est quod Vates diuinus? Fecit Lunam in tempora. Paulóque inferius iterum Plato fatetur datam nobis naturam percipiendi, cognoscendi, cum quo cōuenit dies & annos, & tempus, Timæus à summo Deo repertos: Timæus. Temporis, inquit, partes, quas periodos, id est, reuolutiones reditusq́; dicunt, Deus ipse vnà cum mundo constituit. Neque enim erant astra ante mundum, eóque neque annus, neque horarum, siue tempestatum reditus, quibus mensuratur genitus iste mundus. Hæc ille, prædicans ab eo necessariò tempora, dies & annos, & horas effectos, annuasq́; reuolutiones, qui ipsum creauit cælum. Non ergo cæli Diuinitas erit, vt ob id à Platone, vel Aristotele debuerit deificari, sed eius, qui cælum molitus, ei talem ordinem dedit, quem à se cælum habere ipsissimet testibus non potuit. Neque enim antequam Deus crearet mundum, inquit Timæus, erant E anni, dies, horæ, conuersionesq́; temporum. Plato quoque in legibus scribit: ἔστι δὲ θείῳ μὲν γεννητῷ περίοδος ἣν ἀριθμὸς περιλαμβάνει τέλειος: Est, ait, Diuinitati creatæ, aut rei diuinæ creatæ, conuersio, quam numerus perfectus complectitur. Ecce nihil clarius, cælum habere Diuinitatem genitam, factam, creatam. Talem aut debuit Aristoteles tribuere cælo, aut verisimile est tribuisse. Quare si de cælo diceret ea Plato, profectò dignus esset, quem omnes, posthabita solita erga eum reuerentia, irriderent velut inconstantem. Ordinem enim illum Lunæ, Solis, dierum, noctiumq́; ob quem putat cælum deificandum, probarem ex ore ipsius, & Timæi, quem expressit, non esse cæli, sed eius, qui inuenit cælum, cum cælo tempus item, totumq́; ordinem cælestem. Audi enim ipsum Platonem: Vt fieret, inquit, tempus, Sol, & Luna, & quinque alia astra, quæ Planetæ, siue Errones cognominantur, ad diuisionem, & custodiam numerorum temporis facta sunt. Quorum cùm vniuscuiusque corpora Deus creasset, posuit in uertigines. Nónne ita loquitur Plato? Ita certè, nihil addo ipse, nihil concinno. ἵνα γεννηθῇ χρόνος, ἥλιος καὶ σελήνη καὶ πέντε ἄλλα ἄστρα, ἐπίκλην ἔχοντα πλανῆτες, εἰς διορισμὸν καὶ φυλακὴν ἀριθμῶν χρόνου γέγονε. σώματα δὲ αὐτῶν ἑκάστων ποιήσας ὁ θεὸς ἔθηκεν εἰς τὰς περιφοράς. Cur igitur ò grauissime Plato, quasi oblitus tui, in Legibus, & Appendice legum, cælum & astra, quia doceant nos numerare, docerent rationes temporum, sine quibus omnia confusa & perturbata futura essent. Et quia beneficio nos afficiunt, faciunt nos viuere, alunt, sustinent, in Deos referre voluisti? Cur ò vir grauissime non hunc cultum ad illum transtulisti, qui te teste, reperit admirabilem F omnem hunc ordinem, Astrorum periodos excogitauit? Ea sic posita, ordinata, instituta, peragunt cursus suos æternos, quousque autor ipse voluerit. Hæc enim omnia tu dixisti. Quare cælum deificare non debuisti, cuius, te teste, te iudice, nō est Diuinitas illa, quam ei in Legibus dedisti, sed eius, qui reperit eam. Huic acceptam referre debemus vitam, quæ suppetit à cælo, scientiamq́; numerandi, temporū definitiones. Adorabo igitur horologium, siue solarium, quod mirabiliter motis machinis eius omnibus numerosè, distinguit nobis horas, dat rerum agendarum tempora, autorem, & inuentorem non adorabo? Et Laërtius asserit Platonem tradidisse, ad horas efficiendas, & vt animalia numeris agerent omnia, accensum Solem à Deo. Nolo igitur alium testem, nō ascisco Mosen, qui Platonem coarguat, Platonem Platoni oppono. Sed pergo ad alia ex Epinomide testimonia. Cùm de Diis, & Deabus loqueretur, quòd difficile de his foret definire, Perge modo, inquit, supplicáque Diis, dicq́; de Diis, & Deabus, quæ tibi succurrunt. Faciam, inquit, si Deus ipse nobis viam aperuerit ἂν αὐτὸς ὁ θεὸς ἡμῖν ὑφηγῆται. Quis iste est Deus, quē cupit de Diis locuturus, fauentem, ac propitium? Certè præpotēs ille autor & opifex toties apud Platonem Deorum. Hunc tanquam cōmunem præceptorem, largitoremq́; sapientiæ inuocat de Diis locuturus. Sunt enim oculis Dij, vt ipse dixit, obscuri. Progressus inde dicit fieri nō potuisse, vt tanta cæli vastitas, tātus orbis semper moueretur, nisi De-

Cur Deus Lunam fecit.

Temporu partes, i. reuolutiones cū mūdo deus constituit.

Cælum non est Deus, aut si sit, ea diuinitas creata dici debet.

Ordinis ratio à Deo.

Astra non sunt dij quòd nos viuere faciant & sustineant.

Cur Sol à Deo creatus.

Vult Plato Deum inuocari ab eo qui sit de reb. diuinis disputaturus.

ipſ

A ipse autor esset, neque futurum vnquam aliter. Nam animatum quidem præterquam διὰ θεὸν, per Deum, vt nos ostenderimus, nunquam futurum fuisse. Hoc testimonio indicat ea Plato, quæ dixit in Timæo, animam datam cælo à Deo, animam potentem, diuinam, ipsum semper vertentem. Ritus item, quibus colendi sint Dij, & de sacrificiis, præcipuos in republica, ac primates, nisi Deus ipse dux sit, neminem fore qui doceat. ἀλλ' οὐδὲν διδάξειεν εἰμὴ θεὸς ὑφηγοῖτο. Quis Deus iste dux hominibus ad pietatem? Vera autem dixit, diuinissiméque est locutus. Nam nisi Deus docuisset, quem colere homines oporteret, quæ religio, quæ pietas esse deberet, nullus vnquam homo dicturus erat. Hoc Plato appellat μέγιστον κυριώτατον. Maximum, præcipuum: ad quod cognoscendum, & cõmonstrandum, puréque exercendum, opem Dei putauit necessariam: sine qua, magna mortalium pars peccauit in eo. Postremò censet Plato tendendum ad diuinam pulcherrimamq́; spectandam visibilium generationem. ὅσην ἀνθρώποις θεὸς ἔδωκε κατιδεῖν: quantam dedit hominibus Deus aspicere. Generationem visibilium dicit de luminibus cælestibus, quæ & generata fatetur, & perspicua, claráque hominibus, ad quorum generationẽ eundum sit oculis animi, consideranda, cognoscenda, perspicienda eorum pulchritudo. Id enim Pythagoras monebat, φιλοσόφει τὸν οὐρανὸν ὁρῶν, Philosophare, cælum contẽplans. Et noster id contemplatus, Cæli enarrant gloriam Dei. Hocq́; testimonio, & cælum genitum, siue factum, profitetur, & factum vt ipsum homines contemplarentur. Quis enim alius Deus is, nisi vniuersalis ille, cuius magnitudo capiens omnia non recipit plures, & B quem naturali consensu adiuramus, testemq́; vocamus, tanquam exaudientẽ, accipientemq́; omnia, & vbique præsentem?

Nihil fieri & cõseruari posse nisi autore Deo.

Religio à deo, non ab homine tradita.

Creatio & pulchritudo rerum cælestium, quæ.

Apud Platonem multa, nomine diuino appellari, sed vnum esse singularem, & ineffabilem creatorem omnium, atque moderatorem.

CAPVT VI.

EX HIS omnibus licet in hunc definire modum, sicut in sacris litteris est verus Deus omnibus adorandus, suspiciendus, colendus, pater, inuentorq́; omnium: sunt Dij minores, id est, Angeli, & viri sancti, qui & iidem Dii dicuntur: sunt Dij falsi, id est, nihil diuinum habẽtes, sed nomen tantum Diuinitatis, inane, sicut idola, quæ Dij dicebantur, & Dæmones vocantur Shadaim quod est nomẽ Dei: etiam apud Platonem, cæterosq́; Philosophos tale quid inuenitur: Primus, ac verus, æternus, ac sempiternus Deus, Deus ante mundum, mundi, & cæli, & tẽporis potentissimus conditor: minores deinde Dij, siue natura diuinum quiddam, simuléque Dei habentes, siue opinione humana, & consuetudine, licentiáque Poëtarum, quorum interdum Philosophi testimoniis abutuntur. Prima Diuinitas sola sempiterna apud Platonem, & sola vera. C Eáque est, quam ineffabilem in Timæo, creatricemq́; mundi, ibi & in Republica, multisq́; aliis locis pronunciauit. Principium, medium, finem in Epistolis: Summum Bonum in Republica. Secundum Diuinitatis genus ei multiplex, & adeò multiplex, vt nihil non sit ei Deus. Tribuit enim cælo, terræ, stellis, mundo, terræ, dæmonibus, animæ, menti, hominis, diuinitatis nomen. Nam in Timæo, vbi caput, præcipuúsque sermo de creatore mundi, summo Deo, nominantur alij Dij, ab illo magno Deo sati. Quin etiam sunt ibi Dij Deorum, id est, Deorum satu orti. Ibi Terra, Oceanus est Deus, Deus etiam ipse [illegible] Mundus. Sunt alij multi Dij. In Philebo Dea voluptatis Venus. In Charmide Zamolsis rex Thracum, idem est Deus. In Phædro Mercurius Trismegistus, qui ab Ægyptiis dicebatur Theuth, est Deus ex antiquis Diis. Est Deus Dæmonium Socratis in Alcibiade. In Legibus tota penè Diuinitas, astrorum est. Ibidem parentes à filiis pro Diis haberi iubentur. Illic mens humana est Deus, associata animæ, quæ & ipsa Deus sit omninóque varia, ac multiplex Diuinitas apud Platonem, vt nulli fermè rei inuideat hoc nomen. Sic Marcus dixit, Deum te esse scito. Et veteri prouerbio, Homo homini Deus. In septimo item de Republica, ciuibus iustis, qui ad insulas beatas abiissent, iubet Plato monumenta erigi, & publicè sacrificari tanquam Dæmonibus, si minus, tanquàm beatis & diuinis. quod in religione nostra iustissimè fit sanctis & diuis. In sexto de Republica, Sol est Deus, natus tamen & factus à summo

Deus verus.

Dij falsi.

Dij facti hominum opinione.

Dij à Deo sati.

Deus, dæmonium Socratis.

Astra, Dij.

Mens humana, Deus. in Somn. Scipionis.

Sol, Deus.

Bono, & datus ad illuminandos oculos, visionemq; faciendam, quemadmodum ipsum Bonum summum illuminet mundum intelligibilem. Socrates iurat in Gorgia, per iocũ, νὴ τὸν κύνα, τὸν αἰγυπτίων θεόν: Per Canem, Deum Ægyptiorum. Et in Phædone, Esculapio Deo gallus sacrificatur. In Symposio, non Dionysius solum, sed etiam amor est Deus: τῷ ἔρωτι τηλικούτῳ ὄντι, καὶ τοσούτῳ θεῷ: Amori tãto, ac tali Deo, nullum Poëtã hymnum fecisse. Ibiq; passim Amor vt Deus prædicatur, prædicatur antiquissimus, pretiosissimusq; Deorũ. Ibi quoque ex Homero monstratur Ate, id est, noxa, Dea. Vtq; omnia bona accepta referũtur Amori, vti Deo, in Symposio, sic Cælũ deificatur, vt bonorũ autor, in Legibus. Amor autem non est Deus, sed cupiditas vniuersalis naturalis, vt cælum, inanimatum vtrũque. Eodem libro Amor, non Deus, sed Dæmon est, medius scilicet inter humanam, diuinãq; naturam. In Timæo quoque terra est Deorum antiquissima. In Cratylo sunt iuxta Græcos & Barbaros, Sol, Luna, Astra, Terra, Cælum, Dij. Ibidem sunt alij præter hæc, quidam Dij. Ibidem omnis vir bonus, seu viuens, seu mortuus, est Dæmon. In Apologia, Socrates Solem, & Lunam Deos putat, ne à vulgari pietate dissentiret. In quarto de Republica Apollo est Deus interpres, in medio terræ, in vmbilico. In Timæo sunt tres Dij, mundus iste visibilis, mundus inuisibilis, quem ipse vocat νοητὸν. Timæus Locrensis, ἰδανικὸν, mundum exemplarem, aut archetypum, id est, Ideam mundi, quã ab æterno Deus ipse cõcepisset, tum ipse opifex Deus Quanquã diceret Philo illam mũdi Ideã, mundumq; ipsum archetypũ, non aliud esse, quàm ipsum Verbum opifex mũdi. In Critia, qui liber mox sequitur Timæum, orat Timæus Deũ illum, qui olim re factus esset, nunc antẽ verbo, id est, ipsum mundum, quẽ olim re vera Deus fecisset, nunc autem verbis creationem eius descripsissent, quasiq; eum, loquendo fecissent. Eodem libro sunt Dij, qui olim inter se partiti essent omnẽ terram, non ex cõtentione, & ambitu, sed, vt fas est, Deos scire decorum sibi quẽque & homines velut gregem suũ duxisse, aluisse. Ex his autẽ Dijs sunt Vulcanus & Minerua. Ibiq; est, quòd ἡ τοῦ θεοῦ φύσις ἐπὶ πολλὰς γενεὰς ἐξήρκει, in multa sæcula Natura, vel Stirps Dei perdurauit. Ad postremũ ibi est, θεὸς θεῶν ζεὺς, Deus Deorũ Iupiter, Nostræ litteræ de supremo Deo. Deus Deorũ dominus locutus est. Agnoscunt igitur & ipsę quendam Deum Deorum, id est, conditorem, satoremq; Deorum, & regem, vt ibidem etiam asserit Plato. Is Deus Platone teste, qui prisca ab Ægyptiis audita, sed æui longinquitate deprauata, sæpenumero memorat, Deus Deorum, conuocatis omnibus Dijs in cælo disserit in medio multa, de genere illo diuino corrupto, diluuio eos perdere decernens. Quod nostræ quoque litteræ testantur, sed incorruptius, & apertius. Loquutus est etiam Latinus Poëta à Græcis audita, qui ea à Barbaris accepissent. In nostrisq; litteris inducitur, quòd Deus quasi cum aliis Dijs sit locutus: Venite igitur descẽdamus, & confundamus ibi linguam eorum Est igitur apud eos Deus Deorum is, quem in Timęo ineffabilẽ, & inexplicabilem confessus est, nominatq; eum, non habens hactenus aliud nomen, Iouem, vt sæpe dictum, antiquissimum Dei veri, ac summi nomen. De quo etiam Homerus inducens vnum è Dijs eum affantem:

> Ὦ πάτερ ἡμέτερε κρονίδη ὕπατε κρειόντων.
> *O genitor noster Saturnie, rexque supreme.*

Supremum imperantium vocat, quod Theologia, Rex regum, Dominus dominantium: Et Dominus Deus Sabaoth, id est, exercituum cælestium, ordinum, legionum cælestiũ. Quos illi promiscuè Deos vocant, nostræ litteræ promiscuè quidem Angelos. sed & κυριότητας, ἐξουσίας, θρόνους, dominationes, potestates, thronos: quod repræsentat illud Homeri à vetustissimis seculis veniens, κρείοντας. Id enim est κυριότης, dominatio, κρείων, dominator. De hoc ipso etiam clarius locutus alibi Homerus, inducens ipsum Patrẽ dicẽtem:

> Ὅσσον ἐγὼ περί τ' εἰμὶ θεῶν, περί τ' εἴμ' ἀνθρώπων.
> *Quantum ego, præcedo diuos, præcedo hominesque.*

Sic fit perspicuum, tametsi Plato diffundat nomen Diuinitatis in multos, eum tamen id sæpe iocando fecisse, & quasi poëticè. Nam Platonem perhibent medium inter poëtas, & oratores incedere, tum eum apertè fateri non poëticè solum, sed naturaliter vnum supremum, maximum, Deorum hominumq; satorem, ac Regem. Et huic opera grauissima tribuere, creationem mundi, omniaq; maxima ponderis opera. Nam Iouẽ esse illum verũ Deum etiam Paulus demonstrat ex Arato, qui dixerat, Iouis omnia plena. Et quòd genus eius sumus: Huius enim genus sumus. Hæc dixerat Aratus de Ioue, quem verum Deum, à quo genus ducamus, & in quo viuamus, Paulus interpretatur. Errabant [illegible]

[illegible] attribuere-

Canis Ægyptiorũ Deus. — *Amor, Deus.* — *Noxa, Dea.* — *Amor, dæmon.* — *Vir bonus, dæmon.* — *Tres dij, Platoni.* — *Idea mundi.* — *Dij paganorum.* — *Deus Deorũ, Psal. 49.* — *Deprauata doctrina de deo, quomodo.* — *Psal. 49.* — *Deus ineffabilis.* — *Iliad. a. initio ferè & Odyss. a.* — *Angeli, dominationes, potestates, throni.* — *Iliad o.* — *Plato, mediũ incedit inter poëtas & oratores.* — *Act. 17.*

D E F

Aattribuendo sacrosanctum Dei nomen tam variis, & indignis rebus, sed apud Philosophos, saltem Platonem (Nam de vetustioribus clarum est) est verior sensus. Eadem peccat Aristoteles, dum cælo, stellisq; tribuit Diuinitatem, etiam æternitatem, adeóque cæleste corpus deificat, vt omne genus laudis in ipsum effundat. Et vt eum arguit Marcus Tullius, licet in persona Epicuri, quòd in tertio de Philosophia libro (qui nunc non extat) multa turbet, modò menti tribuens omnem Diuinitatem, modò quendam alium præficiens mundo, eique eas partes tribuens, vt replicatione mundi quadam motum regat, atque tueatur, Tum cæli ardorem Deum dicat esse, non intelligentem, cælum esse mundi partem, quam alio loco ipse designarit Deum: Hoc ergo cogit eos inconstantes fuisse, & in re certa nihil habuisse, quod proferrent. Aut si boni consulamus, & fortasse melius mentem eorum interpretemur, dicemus eos vltro de vero, ac naturali Deo multa locutos, multa naturam ignaris extorsisse. Ac tametsi vaga sit Diuinitas apud illos, esse tamen etiam veram illam, ac singularem, quam & antiquitas suggerebat, & natura. Nam Iouem, vt superius, verum illum, ac naturalem Deum, non fabulosè, & poëticè Platonem & Aristotelem cum multis aliis sensisse, apparet quòd eum Aristoteles, vt nostræ litteræ, locat in vertice mundi, cuius per omnes mundi partes tendat immẽsa, & indefatigabilis potestas. Plato autem de eo dicit in Cratylo, quòd duo nomina, quibus eum vocant ζῆνα καὶ δία, coniuncta declarãt Naturã Dei, qua putamus omnia fieri, & peragi. Neque enim esse nobis, & cæteris omnibus, qui magis autor sit vitæ, quàm is, qui Princeps & Rex est

Nimium licenter abusi veteres nomine dei.

Inconstanter de diuinitate pagani senserunt.

B omnium. Hæc Plato, dicens de Ioue, certè sentit illum verum Naturæ Deum, Principem, Regemq; omnium, Causamq; vitæ, vt est in nostris litteris. Quodq; magis admirabere, quod in fabularum inuolucris dicitur, Iouem filium esse Saturni, audi quomodo id interpretetur. Hunc, inquit, filium fuisse Saturni, contumeliosum statim videatur audienti: εὔλογον δὲ μεγάλης τινὸς διανοίας ἔκγονον εἶναι τὸν δία: Rationabile autem est, magnæ cuiusdam Mentis filium esse Iouem. Nam, inquit, cronos designat quasi purissimam, incorruptamq; mentem, cuius filium dicunt Iouem. Hæc ille. declarauimus autem superius prolem Dei vocatum Iouem, qui dictus est ab essendo: ipse item Rex & opifex mundi, ipse omnibus imperans, ipse vita omnium, ipse rex hominumq; Deûmq;, sicut apud nostros. Aspice etiam, an Iupiter, & Mens illa apud Anaxagoram sint idem. Mentẽ autem probatum est sæpe, esse secundum è tribus, esse post summum Bonum, esse eam, quam litteræ Hebræorum Sapientiam, Ægyptiorum, & Hebræorum λόγον, Interpretationem, aut rationem vocãt, nomina ob creationem mundi. Iouem testatus est in Cratylo, quòd sit causa vitæ, Princeps & Rex omnium. In eodem autem libro de Mente, quòd sit αὐτοκράτωρ πάντα κοσμεῖν διὰ πάντων ἰών, Imperatrix, omnia exornans, per omnia pertinens. Eadẽ paulò antè tradit. Item Laërtio teste vocat creatorem mundi Plato νοῦν, αἴτιον, Mentem Causam. Vnus igitur, vt vides, est atque idem, Iupiter atque Mens, ille Rex, Princepsq; omnium, Autor, Imperator, exornans omnia: sicut ille Causa vitæ, sic ista per omnia commeans, & pertinens, quod Pythagoras de Deo, per omnes mundi partes intento di-

Iupiter, cur Saturni fil.

Iupiter & Mens, an idẽ.

Mens, causa.

C xit, ex quo nostri animi carperentur. Ecce idem hæc omnia, Iupiter, Mens, Deus, Causa, quia tendunt per omnia, regnant per omnia, regunt omnia. Superius item vidisti, πάντων αἴτιον τὸν θεὸν, omnium autorem Deum. Confer Ioũe in Cratylo αἴτιον τοῦ ζῆν, ἄρχοντα, βασιλέα τῶν πάντων: Causam vitæ, Principem, Regem omnium. Item Mentem, quòd sit αὐτοκράτωρ διὰ πάντων ἰών, Imperatrix, per omnia commeans. Ecce sunt idem Deus, Iupiter, Mens, Autor, qui in Epistola secunda extat, habet patrem, ergo est filius: & is autor, teste Laërtio, est Platoni mundanus opifex. Ex quo efficitur, vt quicquid illi de Ioue loquerentur, de summo Deo sit dictum, licet indigna Deo multa, vt poëtarum fuit error, ad suum arbitrium de Diuinitate fingentium. A Platone repudiata, ab aliis allegoricè interpretata, quibus nisi allegoria subsit, vt ait Palephatus, omnium mortalium impiissimum confiteri Homerum necesse sit. Sed & apud hunc, & alios omnes Trismegistum, Sibyllas, Orpheũ deprehendas fabulosa mista veris. Nam & populari consuetudini nonnulla dabant, vt apud Platonem visum, & sibi, ac sapientiæ, de rebus grauissimis differentes, item satisfaciebant. Itaque & veram, naturalemq; deprehendas apud eos sapientiam, & rursum populares, aut poëticos errores. Nos autem dicimus ab initio mundi natam veritatem, quę ex certa Dei conspecta præsentia habuisset initium, per omnes deinceps ætates descendentem, fuisse magis deprauatam, remanente semper aliqua luce: Solas autem apud sacras litteras incorruptam esse veritatem.

Quicquid de Ioue loquuti pagani, id de vero deo intelligi.

Fabulosa mista veris.

De summo Deo, quem summum Bonum vocat Plato, affirmans eum rerum cunctarum cælo ac terris autorem, à quo rebus omnibus adsit esse. D

CAPVT VII.

SED omnium nobilissimum, ac præclarissimum est testimonium de summo Bono, de quo mira, & ex intimis Theologiæ mysteriis eloquitur in libris de Republica Plato, cuiusmodi apud Theologos, præcipuè Paulum, multa deprehendas. Hic Plato supra mortalitatis conditione sublatus, tranauit cælos mente, & ad ipsam summi Boni regiam progressus, vidit arcana Dei: vidit ineffabilem summi Boni Diuinitatem: vidit luce & claritate maiestatis suæ, totum illuminari supernum mundum: vidit eum Solem creasse, omnium rerum visibilium & inuisibilium autorem fuisse: in eo omnem veritatem esse, omnia bona: Nos autem respectu Diuorum, qui propius eum intueantur, tanquam in carcere esse, inter vmbras, & simulachra. De hoc ipso igitur summo Bono, & Idea Boni, hæc loquitur in sexto de Republica. Hoc igitur, quod veritatem præbet rebus, quæ cognoscuntur, & ipsi cognoscēti dat virtutem, Ideam boni dicito esse, etiam scientiæ, & veritatis causam, vt quæ cognoscantur per mentē. Vtraque autē, quæ vsque adeò pulchra sunt, id est, notione & veritate, si quid aliud pulchrius existimaueris, rectè existimaueris. Scientiā autem & veritatem sicut rectè lumen & visionē, Solarem, non autem ipsum Solem credere rectum est. sic isto quoque loco, vtraque esse ἀγαθοειδῆ, id est, similia ipsi Bono, rectum est: Bonum autem arbitrari vtrum eorum, non rectum, sed, ἔτι μειζόνως τιμητέον τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἕξιν, adhuc habitus Boni magis honorandus est. Inauditam, inquit, dicis pulchritudinem, si scientiam quidem & veritatem præbet, ipsum autem est supra has pulchritudines. Neque enim dicis esse ipsum voluptatem. Bona verba, inquam ego. Sed sic magis imaginem eius contemplare. Quomodo? inquit. Solem his, quæ videntur, non solùm præbere facultatem vt videantur, reor, fateberis, sed & ortum, & incrementum, & alimentum, qui tamen res ipsa nata ipse non sit. Qui fieri potest? inquit. Itaque etiam his, quæ noscuntur, non solum adesse à summo Bono, vt cognoscantur: ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναί τε καὶ τὴν οὐσίαν ὑπ' ἐκείνου αὐτοῖς προσεῖναι, οὐκ οὐσίας ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἔτι ἐπέκεινα τῆς οὐσίας πρεσβείᾳ καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος. Sed etiam & esse, & substātiam ab illo, eis adesse, cùm ipsum Bonum non sit substantia, sed etiam excedens supra substantiam, dignitate & virtute. Hui, inquit cum risu Glaucon, Hercules diuina excellentia. Tu inquā ego causa es, qui me cogis fari, quæ de ipso mihi videantur. Nequaquam absistas nisi quid, sed similitudinem de Sole reliquisti. Relinquo, inquit, sæpe. At ne minimum quidem relinquas. Etsi multum feci, inquit, veruntamen quoad fieri poterit, in præsens non relinquam. Cogita igitur, inquam ego, sicut dicimus, ea duo existere, & imperare, alterum quidem τοῦ νοητοῦ γένους τε καὶ τόπου, τοῦ δ' αὖ ὁρατοῦ, ἵνα μὴ οὐρανοῦ εἰπὼν, δόξω σοι σοφίζεσθαι περὶ τὸ ὄνομα. ἀλλ' οὖν ἔχεις ταῦτα διττὰ εἴδη, ὁρατὸν, νοητόν, Generi, & loco intelligibili, alterum visibili, ne dicens cælo, videar tibi circa nomen cauillari. Saltem habes has duas species, visibile, intelligibile. Hæc & id genus Plato. Nouissiméque quam Ideam boni dixerat, vocat τὴν τοῦ παντὸς ἀρχὴν, Principium Vniuersi. In septimóque, qui statim attexitur sexto, déque eadem re est sermo, hæc infert. Hæc igitur sic mihi videntur. In intelligibili nouissima est Idea Boni, vixq; ea videtur. Visa verò considerandum est, quòd scilicet hæc sit omnibus omnium rectorum, & honestorum causa: & quæ in hoc visibili lucem & dominum Ens peperent. In intelligibili autem, hæc domina est, quæ etiam veritatem, & mentem præbet: & quòd oportet hanc videre, qui prudenter aut priuatè, aut publicè velit agere. Hæc Plato de Idea Boni, quæ quidem magis ad verbum, oratione Græcanica, non Latina protuli, vt dogma ipsum magis eluceret. Hic ergo effudit cælestem, auréamque orationem, adita Diuinitatis aperuit. Confert Solem, & ipsum Bonum, proponit duo regna, duo genera rerum. Collatio prima Solis, & Boni, quòd quemadmodum Sol efficit vt omnia videantur corporaliter, & in hoc corporeo visibilíque mundo, sic summum Bonum, in regno intelligibili, siue inuisibili, largissimam suæ claritatis spargit lucem. Hæc autem lux, non corporea, inquit, sed intellectualis, scientiæ, sapientiæ, cognitionis. Quia Idea Boni, vel ipsum Bonum, est pelagus, & locus sapientiæ, est asylum, arx totius sapientiæ, est ratio vniuersalis. Qui hanc videt, videt

Idea Boni, vt à Platone describatur.

E

Visibile & intelligibile.

F

Idea Boni, quid.

A omnia. Ab hac autem vasta sapientia, omnem mentem intelligentem manasse, tum omne lumen mentis, id est, & ipsam facultatem, virtutemq; intelligendi, quæ est ipsa mens, & ab eo infusam, tum donari sapientiam, notionémque omnium rerum dicit. Id enim clamant nostræ litteræ, Sine illo nihil nos scire posse: &, Lignum vitæ his, qui apprehenderint eum: &, Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Et ipse vocatus est sapientia, ratio, forma. Hic omnia tanquam in sua Idea coniuncta bona. Duobus igitur modis potest intelligi quod det his, quæ cognoscuntur, & cognoscenti vim potestatémque intelligendi: aut scilicet spiritualiter, & mentaliter, quòd ipse mentem crearit, & eam illuminet: aut referat ad mundum supernum, in quo regnet summum Bonum, immensa claritate sua dans illic se magis conspicabilem intuétibus, qui fecit eos, vt intueri, & cognoscere eum possent. Secunda, quòd quemadmodum Sol dat lucem, facit visionem, non tamen est aut visio, aut sparsa lux, sic summum Bonum, non est ipsa cognitio, radius, aut mens cognoscens, sed maius. Tertia, quòd quemadmodum Sol dat ortum, augmentum, alimentum visibilibus, ipse autem non est γένεσις, generatio, res facta, sic Bonum, non solum præbet rebus, quæ intelliguntur, vt intelligantur, sed & ipsum esse, & substantiam. Ipsum autem non est substantia, sed maius & melius, dignitate & potestate vltra substantiam. Quarta, de Imperio, quòd quemadmodum præest huic mundo Sol, & imperat, sic imperat ipsum Bonum mundo intelligibili. Quo loco cùm Plato statuat duo regna, duo genera rerum νοητὸν, ὁρατὸν, apertè noscitur sentire, & innuere ea, quæ

Multi sunt modi intelligendi summum bonum.

Bonum, est maius cognitione ipsa.

Duo genera rerum, νοητὸν intelligibile, & ὁρατὸν, visibile.

B summus Paulus: τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς, τὰ ὁρατὰ, καὶ τὰ ἀόρατα: Quæ sunt in cælis, & quæ in terra, Visibilia, & inuisibilia. Itaque quæ Philosophi appellant νοητὰ, intelligibilia, id est, sola ratione & mente comprehensibilia, nostri inuisibilia dicunt, tum quia corporeis oculis, corpore carentia, videri non possunt, tum quia sunt in loco, de quo cogitari potest, videri non potest: Etiam quia intellectus sunt & mentes. Quæ autem sint ista inuisibilia, Paulus ipse docet, statim subdens: καὶ τὰ ἀόρατα εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι. Inuisibilia, inquit, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates. In hoc etiam primum adnumerauerat ipsum Bonum Deum, dicens Christum esse imaginem τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου, Dei inuisibilis. Quare cum τὰ νοητὰ, id est, intelligibilia, sint inuisibilia, hæc erunt ipse Deus, & omnia genera Angelorum. Vtq; Paulus de his ait, τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται, Omnia hæc per ipsum Verbum facta sunt: sic Plato dicit, Bonum fecisse hæc ipsa inuisibilia, intelligibilia, quibus dederit ipsum intelligere, & intelligi, ipsum tamen esse longè præcellentius illis. Sic & Paulus innuit, ipsum antestare creata illa. Atq; Plato veritatem & notionem, qua illi cognoscunt, esse pulchras, sed longè pulchrius, qui dedit hæc ipsa. Sic conferens ipsum cum duabus rebus pulchris, scientia & veritate, dicensq; ipsum esse venerabilius, fatetur esse ἀμήχανον κάλλος, Inæstimabilem pulchritudinem. Sic supra substantiam. Item affirmat eum creasse Solem, esse omnium rerum principium, creasse Dominum lucis. Sunt item apud Platonem duo regna, visibile, & νοητὸν, intelligibile, siue spirituale, vel inuisibile. Duo genera rerum,

Christus, imago Dei inuisibilis.

Duo regna, Platoni.

C ὁρατὸν, νοητὸν. Sic etiam νοητὸν γένος, καὶ τόπος, Gens inuisibilis, locus intelligibilis. Videbis autem hunc locum intelligibilem apud eum, esse patriam cælestem, regna beata, vt declarat exemplum in septimo de Republica, quo fingit habitantes in terra, quasi in subterraneo Specu esse, qui à pueris assuerint illic videre in pariete sola rerum simulachra ab aliquo lumine repræsentata: Sic nos inter vmbras esse, veritatis autem campum, verasq; res, vere bona apud superos esse, vbi est Idea Boni. Eodem libro dicit, τὴν δ' ἄνω ἀνάβασιν καὶ θέαν τῶν ἄνω, τὴν εἰς τὸν νοητὸν τόπον, τῆς ψυχῆς ἄνοδον, Ascensum ad supera, rerumq; supernarum contemplationem, esse animi ascensum ad locum intelligibilem. Quòd si quis contendat Platonem, Ideam summi Boni, aut ipsius Boni in vniuersum sensisse non Deum quidem, sed vniuersale totius Bonitatis, quasi vniuersalem speciem, sicut humanitas, multáque id genus vniuersalia: Ecce tota oratio refellet eum. Nam vniuersalia neque generant neque generantur: at Idea summi Boni, genuit Solem: Tum ipsa est dominatrix in mundo intelligibili, in mundo mentali, vel inuisibili, sicut Sol in hoc mundo, qui sic det nasci, esse, augeri, ali, videri sensibilibus, sicut inuisibilibus ipsa Bonitas. Denique si Sol causa est rerum visibilium, partus autem, vel creatus est à summo Bono, ipsum autem summum Bonum, peperit alia non indigentia Sole, & ad quæ non se extendit eius potentia, vtique fatetur Plato quod diuus Paulus, per ipsum facta visibilia, & inuisibilia: quia fecit Solem causam visibilium, inuisibilia quoque ipse creauit: fecit

Comparatio pulchra.

Nomine Ideæ summi Boni, Plato non intelligit vniuersale Bonitatem.

luces quasdam, quædam lumina, dedit eis sentire, nosse. Eóque luces in nostris litteris vocantur. Et per allegoriam, non proprietatem, creatio lucis, fuit creatio ipsorum Deinde Idea bonarum rerum non est nisi Deus ipse exemplar, vt Philo ait, & Idea omnium Idearum, Idea maxima, id est, maxima ratio, maximus logos, verbum, forma, ratio, exemplum, Mundus, vt idem Philo perhibet, νοητὸς, intelligibilis, plenus rationum, formarum sapientiæ, scientię. Hæc omnia sensit Plato. Suntq; hęc nomina summi Dei apud eum plena Theologiæ, τὸ ἀγαθὸν, ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, βασιλεὺς τοῦ νοητοῦ γένους καὶ τόπου, τὸν ἥλιον γεννήσας, ἐπέκεινα τῆς οὐσίας, τοῦ παντὸς ἀρχὴ, ἀφ' οὗ εἶναι δεῖ, καὶ ἡ οὐσία τοῖς γιγνωσκομένοις, Ipsum Bonum, Idea Boni, Rex generis & loci inuisibilis, Genitor Solis, Vltra substantiam, Principium Vniuersitatis, A quo est esse & substantia his quæ noscuntur. Denique qui genuit siue creauit Solem, sibi ἀνάλογον, proportionatum, vt sic loquar, quia & ipse Sol est mundi inuisibilis. In quibus est tota Theologia, omnis sapientia.

Deus, Idea idearum.

Platonem fateri Deum omnium bonorum nullius autem mali autorem, optimum, pulcherrimum, veridicum. Prodesse dare pœnas, & castigari. Dogma de Bonitate, sumptum esse ex Trismegisto.

CAPVT VIII.

DIVINE quoque locutus est de summo, ac singulari Deo, in secundo de Republica. In quo agnosces ea, quæ proponit in Timæo, de Creatore mundi, ac Bonitate eius, & item quod superius in sexto. Ibi apertè fatetur in Deo solam bonitatem, autoritatemq; bonorum esse. In illum mala vlla accepta referri nec debere homines, nec posse, loquens in hunc modum: ἀγαθὸς ὄντως θεός τῷ ὄντι τε, καὶ λεκτέον οὕτω: Bonus profectò est Deus, idq; confitendum est. Nihil item quod bonum est, est noxiú. Ergo quod non est noxium, non nocet. Sic quod non nocet, non afficit malo, ne mali quidem sit autor. Est item ipsum Bonum, vtile: αἴτιον ἄρα εὐπραγίας: causa igitur est felicitatis, rerumq; bonarum. Non ergo omnium rerum, causa est ipsum Bonum, sed bonarum tantùm, benéque habentium, Malorum autem autor minimè. Non ergo Deus cùm sit bonus, omnium causa sit, vt plerique loquuntur: sed cùm quædam det hominibus, aliorum nullam ipse affert causam. Longe enim pauciora nobis bona, quàm mala sunt. Ac bonorum quidem neminem alium fatendum est autorem: malorum autem alias quasdam quærere causas oportet, ἀλλ' οὐ τὸν θεὸν, non Deum ipsum. Nouissiméque addit: Mala, inquit, Troianis illata, aut Pelopidis, aut omittendum ea referre in Deum vti autorem, aut si à Deo profecta sint, inueniendà est his, qui hæc dicunt, ea ratio, quam nos item vestigamus, & dicendum quòd Deus iusta & bona fecit: his autem profuit sic castigari, sed quòd vel miseri sint, qui luunt pœnas, aut quod Deus hæc fecerit, poëtæ dicere non est concedendum. Sed si diceret, eis castigatione opus fuisse, velut miseris, quia mali essent, dantes autem pœnam, ὠφελοῦντο ὑπὸ τοῦ θεοῦ, beneficio affecti sint à Deo, permitti debet. Malorum autem alicui autorem fuisse Deum dicere, qui bonus sit, omnino prohibendum est. Igitur, inquit, omnium dicemus Deum autorem, sed bonorum. Sic neque præstigiatorem, simulantemq; varias figuras Deum dicemus. Nam mutare formam suam in peius eum nefas est. ἀλλὰ μὴν ὁ θεός τε, καὶ τὰ τοῦ θεοῦ πάντη ἄριστα ἔχει. ταύτη μὲν τοι ἥκιστα ἂν πολλὰς μορφὰς ἴσχοι ὁ θεός. Atqui & Deus, & omnia, quæ sunt Dei, sunt vndequaque optima. Itaque minime varias figuras subeat Deus. Itaque cùm Deus sit ὡς ἔοικε κάλλιστος καὶ ἄριστος, vt apparet, pulcherrimus, & optimus, nefas est eum ad peiorem conditionem descendere. Denique concludit in Deo nullum esse mendacium: Κομιδῇ ἄρα ὁ θεὸς ἁπλοῦν, καὶ ἀληθὲς, ἔν τε ἔργῳ καὶ ἐν λόγῳ: omnino igitur Deus simplex & verus verbo & re. Hæc igitur omnis prædicatio, etsi in omnes Deos æqualiter, vt Plato fortasse sensit, tendit, ex dogmatis tamen eius apparet, propriè, ac primo in illum congruere, quem Ideam Bonitatis in ipsis de Republica libris dixit: & cuius bonitatem genitricem mundi fuisse confitetur: quæque cùm summa esset, fecerit mundum pulcherrimum: cuius pulchritudo non aliam habuerit causam, quàm ipsius opificis pulchritudinem, ac bonitatem, vt cui non placeant nisi pulchra, & optima, eóque omnia crearit formosa, pulchra, vtilia. proinde dicit eum Moses ad vnamquamque rem creatam vidisse eam esse bonam. At

Deus bonus, et bonum causa.

Si Deus malo afficeret, id optima causa facit.

Deus, non est malis causa.

Bonitas dei, mundi genitrix.

post

A postremumq; vidisse cuncta, & ecce erant valde bona. Excluditur enim, & exploditur etiam ab ipsismet Philosophis, turpissima Manichæorum insania, aliquid mali esse in hoc mundo, quod ab autore mundi habuerit principium. Quod illi vitare volentes, in aliud absurdius ceciderunt, in duas partes secantes autoritatem mundi creati, vt aliud à Bono, aliud à malo principe sit factum. Sed quoniam confitentur omnes, ab vno factam totam rerum Naturam, dicenda est vndequaque bona. Mala autem ab ingenio humano, quæ propriè mala dicantur, habere originem. Ac diuinitus etiam Plato, sicut item in Gorgia, clamat, si quid cui acciderit mali, profuisse dare pœnas eum fatendum esse. Nam in eodem libro sæpe affirmat, τὸ ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι κάκιον: Peius esse inferre iniuriam, quàm pati. Et, τὸ δίκην διδόναι, μεγίστου κακοῦ ἀπαλλαγὴ πονηρίας: Dare pœnas, esse liberari à maximo malo, nempe à scelere. sic nunc eadem asserens veluti diuinus Theologus, si quid cui mali eueniat, quod à Deo fatearis accidisse, reuocandum esse ad Bonum, quia melius sit castigari, quàm permanere in scelere: Possis, inquit, etiam si iustus interficitur, si patrimonio multatur, si vestalis virgo vitiatur, non referre hæc mala in voluntatem diuinam, sed in illorum, qui faciunt, prauitatem, qui pœnas tamen dantes, vel in hoc mundo, quod Troianis ob adulterium accidit, vel alibi, proderit eis, & omni mundo, dum scelus expiatur, quod bonum est, cùm iustitia redit in suum locum. Quæ etsi nocent castigato, prodest tamen alibi, quia labes eius, de medio tolli, pulcherrimum est. Hæc ferme Plato, asserens tum miseros appellandos non esse, qui dent pœnas, quia scelus eorum

Insania Manichæorũ hæresis, qui D.ũ, mali causam asserërent.

Dare pœnas, non est malũ, cùm sit liberari a maximo malo.

B expiatur: tum hanc voluntatem non esse rectà in Deum referendum, vt eueniant mala, quæ diluantur, vel quæ debeant coronare iustos, quibus melius sit pati quàm inferre iniuriam. Neque enim Deus quenquam beneficio affecturus noceret, alteri decernens castigari vel flagellari, iustum ab iniusto, vt is ascendat ad triumphos, ille descendat in Tartarum: sed in Deum non sunt referenda, tanquam ea nolentem, sed conniuentem. Interim tamen melius est pati, quàm inferre iniuriam: & beatius est dare, quàm accipere beneficium, vt dixit Dominus Iesus. Sicq; tria diuina dogmata sunt hic apud Platonem, πάντων αἴτιον τὸν θεὸν, ἀλλ' ἀγαθῶν, Omnium Deum esse autorem, omnium rerum bonarum. Bonum autem & Ens conuertuntur. Item omnium malorum ἀναίτιον, non autorem. Tertium si malorum autorem dicas, id est, non scelerum, non vitiorum, sed pœnarum, castigationum. Prodesse pœnas has perpeti. Et quòd hoc fuit diuinum beneficium, effectum te meliorẽ, expiato piaculo tuo prodesse tibi & omni humano generi, detrahi superbis supercilium, quoniam nimia felicitas corrumpit, reddit ad voluptates alaciorem: Virtus autem infirmitate perficitur. Hæc Plato sensit eo instinctu, quo creatus est homo ad imaginem Dei, eóque sentit eadem atque Deus. Nostra autem religio est sensus Dei, est locutio Dei, Locutique sunt homines sæpe similia, præcipuè sapientes, quia sunt imago Dei. Neque adeò potuit vnquam tenebris obrui mens humana, quin eluceret, quod diuus Paulus prædicauit, veritas in terris. Denique infert Plato, vt nec malorum sit autor Deus, sic nec eum esse mendacẽ aut versipellem, sed esse ἁπλοῦν, καὶ ἀληθὲς

Miseri non sunt, qui pœnas dant.

Tria diuina dogmata apud Platonẽ.

C rem simplicem, veram. Itaque hæc nomina supremi Dei, nunc apud Platonẽ sunt ἀγαθῶν αἴτιος, κακῶν ἀναίτιος, αἴτιος εὐπραγίας, κάλλιστος, ἄριστος, ἁπλοῦν, ἀληθής. Bonorum autor, malorum non autor, felicitatis, prosperitatis autor, pulcherrimus, optimus, simplex, verus.

Hoc de Bonitate diuina sumpsisse Platonem ex Trismegisto.

CAPVT IX.

HVNC locum haud dubiè sumpsit Plato ex Mercurio Trismegisto, à quo tota ferme Platonica Philosophia, vbi mysteria attingit, defluxit. Nec potuit ab Angelo cælesti dici de summo Bono quidquam diuinius, & excellentius. Duas censet veras summi Dei appellationes, Patris, ac Boni, sed eam quæ est Boni, veriorem: ὅθεν τὸν θεὸν δυσὶ ταύταις ταῖς προσηγορίαις σέβεσθαι δεῖ, ταῖς μόναις αὐτῷ προσκειμέναις, καὶ ἄλλῳ οὐδενί. οὔτε γὰρ τῶν ἄλλων λεγομένων θεῶν, οὔτε ἀνθρώπων, οὔτε δαιμόνων τις δύναται, κἂν ὁπωσοῦν ἀγαθὸς εἶναι, ἢ μόνος ὁ θεὸς καὶ τοῦτ' ἐστὶ μόνον, καὶ οὐδὲν ἄλλο. τὰ δὲ ἄλλα πάντα χωρητὰ ἐστὶ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως. σῶμα γάρ εἰσι καὶ ψυχὴ, τόπον οὐκ ἔχοντα χωρῆσαι δυνάμενον τὸ ἀγαθόν. τοσοῦτο γάρ ἐστι τοῦ ἀγαθοῦ τὸ μέγεθος, ὅσον ἐστὶν ὕπαρξις πάντων τῶν ὄντων, καὶ σωμάτων, καὶ ἀσωμάτων, καὶ αἰσθητῶν,

Duo nomina Dei, Pater & bonus.

καὶ νοητῶν, τοῦτ' ἔστι τὸ ἀγαθόν, τοῦτ' ἔστιν ὁ θεός. μὴ οὖν εἴπῃς ἄλλό τι ἀγαθόν, ἐπεὶ ἀσεβεῖς, ἢ ἄλλό τι ποτε τὸν θεόν, ἢ μόνον τὸ ἀγαθόν, ἐπεὶ πάλιν ἀσεβεῖς. λόγῳ μὲν ὑπὸ πάντων, λέγεται τὸ ἀγαθόν, οὐ νοεῖται δὲ τί ποτ' ἔστι, ὑπὸ πάντων. διὰ τοῦτο οὐδὲ ὁ θεὸς νοεῖται ὑπὸ πάντων, ἀλλ' ἀγνοίᾳ καὶ τοὺς θεούς, καί τινας τῶν ἀνθρώπων ἀγαθοὺς ὀνομάζουσι, μηδέ ποτε δυναμένους, μηδὲ εἶναι, μήτε γενέσθαι. ἀναλλοτριώτατον γάρ ἐστι τῶν ἄλλων, καὶ τοῦ θεοῦ ἀχώριστον: ὡς αὐτὸς ὁ θεὸς ὤν. θεοὶ μὲν οἱ ἄλλοι πάντες ἀθάνατοι τετιμημένοι τῇ τοῦ θεοῦ προσηγορίᾳ, ὁ δὲ θεὸς τὸ ἀγαθὸν οὐ κατὰ τιμήν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν. μία γὰρ ἡ φύσις τοῦ θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ ἓν γένος ἀμφοτέρων, ἐξ οὗ τὰ γένη πάντα, ὁ γὰρ ἀγαθὸς ἅπαντα ἐστὶ διδοὺς καὶ οὐδὲν λαμβάνων, ὁ οὖν θεός, τὰ πάντα δίδωσι, καὶ οὐδὲν λαμβάνει. ὁ οὖν θεὸς ἀγαθόν, καὶ τὸ ἀγαθόν, ὁ θεός. Quæ sunt proinde duabus hisce Deum appellationibus colere conuenit, quæ ei soli congruunt, alteri præterea nemini. Neque enim vlli ex his, qui dicuntur Dij, aut homines, aut Dæmones, possunt vllatenus boni esse, nisi solus Deus. Et hoc est solum, & nihil aliud. Cætera vero omnia sunt capacia naturæ Bonitatis. Corpus enim sunt & anima locum non habentia, qui possit bonũ capere. Tanta enim est boni magnitudo, quãta substantia omnium corporum, & incorporearum rerum, sensibilium & intelligibilium. Hoc est Bonum, hoc est Deus. Ne igitur dicas aliud Bonum, quoniam peccas impiè, aut aliud quid Deum, nisi solum ipsum Bonum, Quia rursum peccas impiè. Verbo quidem ab omnibus dicitur Bonũ, non cognoscitur autẽ ab omnibus quid sit. Propter hoc neque Deus cognoscitur ab omnibus, sed per inscitiã & Deos, & quosdam homines bonos appellant, qui neque sint, neque potuerint esse. Alienissimum enim est ab aliis, & à Deo inseparabile, cũ Deus ipse sit. Cæteri igitur Dij, omnes quidem immortales, hoc honore affecti, vt Dij appellentur. Deus autem est Bonum, non secundũ pretium, aut honorẽ, sed secundum naturã. Vna enim est natura Dei, ipsa Bonitas, & vnum genus vtriusque: Ex quo cætera genera. Nam bonus omnia dat, nihil accipiens. Deus igitur omnia dat, & nihil accipit. Ergo Deus est ipsum Bonum, & ipsum Bonũ est Deus. Hæc Theologus Ægyptius. Quibus nihil diuinius, ad refellendam veterẽ omnem idololatriam, Philosophorũ, Poëtarumq́; errores, si qui sunt, aptius dici potest. Ex his, & à Chaldaicis oraculis, Platonẽ apparet, quę de summo Bono in secũdo, & sexto de Republica disseruit, accepisse. Definiuit ergo, præscripsitq́; Mercurius de Bono sententiam veram, excellentemq́; Bonitatem, & quæ à Platonicis vocatur τὸ ἀγαθόν, ipsum Bonum, siue αὐτ' ἀγαθόν, per se Bonũ, soli ei congruere, quod ipsi etiam solent appellare ἐπέκεινα τῆς οὐσίας, Quod sit vltra substantiã. Quod sit vltra substantiam. Quod tanquam fontem omniũ rerum, etiam Mentis, & animæ prę ferũt, anteponuntq́; omnibus. Eoq́; nomẽ Dei & Boni declarat Mercurius in illum duntaxat vnum congruere: vt sit impietas, siue Dei nomen, siue Boni, cæteris aut hominibus, aut qui dicuntur Dij, attribuas. Estq́; apud eum, vt maiestatem priscæ Theologiæ noscas, ea quæ crebro solet à Theologis vsurpari differentia, quòd sit vnus verus, singularisq́; Deus, cuius substantia, ac natura sit ipsa Bonitas, cęteros autem, quos vsus obtinuit vt Dij vocarentur, esse non natura Bonos, sed τιμῇ honore, opinione, opinata quadam bonitate, & ab hominibus honoris causa tributa, non vera substantia Bonitatis. Atque in hoc non homines modò, sed Deos etiã recenset, qui verè neque nomen Bonitatis, neque Dei mereãtur. Ipse igitur Mercurius se ipsum vel refellit, vel declarat, omnesq́; alios cuiusuis disciplinæ Philosophos siue Platonicos, siue Peripateticos, in appellatione Deorũ. Vt enim ex ipso Mercurio refellitur, vel declaratur Mercurius, cùm dicit in eo qui inscribitur, Quòd Deus inuisibilis fit ex factis manifestus: ὁ ἥλιος θεὸς μέγιστος τῶν κατ' οὐρανὸν θεῶν, ᾧ πάντες ἐξίστανται οἱ οὐράνιοι θεοί, ὡσπερεὶ βασιλεῖ καὶ δυνάστῃ. Quòd est, Sol Deus maximus cælestium Deorũ, cui cedunt omnes cælestes Dij, veluti Regi, ac Principi. Et quod alio loco, χοροὶ δὲ δύο θεῶν, ὁ μὲν τῶν πλανωμένων, ὁ δὲ τῶν ἀπλανῶν: Duos esse choros Deorum, alterum errantium, alterum non errantium. Et quod alio loco, quòd mundus sit θεὸς ὑλικός, mundus materialis. Refellitur inquam Mercurius aut declaratur suis illi verbis recitatis, quibus dixit impietatem esse & inscitiam, vel Bonitatem, vel Diuinitatẽ cæteris, siue hominibus, siue quos vsus obtinuit, vt Dij vocarentur, tribuere. Declaratur autem, quòd tametsi Solem, astráque, & mundum Deos vocet, aut sequitur vulgi consuetudinem, relinquens sibi retinentẽ sensum verum, ac pietatem, aut quòd tametsi dixerit eos Deos, dixit quadam Diuinitate, quam ipse vocat τετιμημένην, appretiata, honorata, affecta hoc honore, non ex natura: affecta autem vel ab hominibus, vel ab ipso Principe Deo, Qui dedit nobis potestatem filios Dei fieri, & vt dedit astris Diuinitatem, id est, fecit nobilissima, immortalia corpora, nisi velit ipse abolere, sic dedit hominibus, vt in numerum Deorum possent

quadere

Deus, est solum ipsum bonum.

Homines, falsò boni & Dij appellantur.

Deus, bonus omnia dat, nihil accipit.

Dij nõ naturà boni, sed opinione humana.

Conciliatur Mercurius sibipsi.

A euadere, factis etiam alijs ac declaratis Dijs cælestibus. Ad hunc ergo modum Platoně, cuius Theologia prorsus ab hac Mercurij defluxit, eiq; simillima est, decet intelligere. Vt enim apud Mercuriū audis, vnius esse veram Bonitatem, ac Diuinitatem, rursus audis astra, Solem, cælum, mundum Deos esse: Similem scito Platonem expressisse Theologiam. In sexto de Republica agnoscit, confiteturq; veram Diuinitatem, in secundóque Deos ait satos cum omnibus ab ipso Deo. In eisdem libris vocat cælum θεῖον γεγεννημένον, Diuinitatem factam. In Timæo mundanus Deus creat omnia, etiam Deos, atq; omnia posse ab eo, qui ligauit, dissolui. Rursus audis in libris de Legibus cælum, astráque Deos, quin ipsum Solem iuxta ea, quæ Mercurius prior, maximum Deum esse. Hæc igitur eo modo interpretaberis, quo Trismegistus totius Philosophiæ princeps, præcipuè Platonicæ, docuit. Nec opus est confutationibus, cùm ipsimet seipsos declarent, augustè fatentes, ac sanctè Deum, Bonumq;, æternum, conditorem omnium, vnicū singularemq;, imparticipabile, Bonitatis ineffabilis, cæteram factitiā, & vel nomine tātum, vel simulatam quandam, & honore affectā Bonitatē vel Diuinitatē. Eodem sensu oportebit intelligere Aristotelem: quandoquidē omnis apud eum Theologia, à maioribus Græcis, & Barbaris manauit. Vt cæli Diuinitatem, necessariò eo loco habeat, quo habuere, à quibus ipse didicit, retinens sibi veram pietatem, velioremq; Diuinitatē, à qua Diuinitas venerit cæli, eo quo barbari docuere modo, non in æternū pendens, generataq;, sed facta à magna Bonitate, ac Diuinitate, rerum cæterarū creatrice, cuius sit tanta magnitudo, vt sola potue-

Assertio Trismegisti & Platonis, de Deo.

B rit, sola meruerit esse sempiterna. Cætera quoniam distant in immensum ab ea, noua Diuinitate, Bonitateq; fuisse donata. Hæc Aristoteles certè fateri cogetur, & quidē confessus est, siue illum huc rapiente natura, siue animo suo veriora cernente, respicientéque ad eos, à quibus manabant ea, quæ scribebat ipse. Eiusdē etiam alibi confessus est Trismegistus tantā esse, tam differentē ab omnibus maiestatem, vt dicat potentiæ eius ὥστε τὰ ἀνθρώπεια, ὥστε τὰ θεῖα παραβάλλοιτ' ἄν τις μηδέποτε τῷ κάτω, μηδὲ τῷ ἄνω ὁμοιοῦν ἢ γένη τῷ θεῷ. οὐδὲν ὅμοιον τῷ ἀνομοίῳ καὶ μόνῳ καὶ ἑνί, Neque humana, neque diuina esse comparanda. Neque quę deorsum, neque quæ sursum Deo similia arbitreris. Nihil simile dissimili, & soli, & vni. Ex quibus probantur ea, quæ nostra Theologia clamat: Vnum eum esse sempiternum, verè immortalem, omnibus dissimilem: factos autem ab eo Deos, & homines, quoniam ille solus debet esse sempiternus. Hæc eadem, de Bonitate Dei retulit item diuinè in Protagora Plato. Quo libro ex sententia Simonidis asserit, hominem bonum inueniri perdifficile esse: fieri autem posse, vt ad aliquod tempus. Sed cùm bonus fuerit, perseuerare in bonitatis habitu, virumq; bonum esse, vt dixit Pittacus, impossibile esse, minimeq; humanum. Sed solum Deum hoc honore præditum esse, hominē autē fieri non posse, quin sit malus.

Aristot. veritatem fateri coactus.

Deum creatorem omnium rerum dicere Platonē. Testimonia, quibus apparet eum Vniuersi conditorem nuncupasse. Prolem diuinam autorem mundi esse Platoni, cui det Patrem in Epistola.

C

CAPVT X.

EAM mentem in Platone fuisse, Deum sicut à maioribus audierat, cæli & terræ, cunctarumq; rerum cælestium & terrestrium, quæ prius non essent fuisse Creatorē, quod in Timæo tam clarè, & in decimo de Republica confessus fuerat, declarant alia, per omnem Philosophiā eius tanquam sidera internitentia testimonia. Similia enim in libro, qui dicitur Sophista, locutus est de Deo creatore, atque in decimo de Republica. Ibi cùm de veris rebus, ac fictis, simulatisq; dissereret, hæc ait: Animalia quidem omnia mortalia, & plantas, quæq; in terra ex seminibus, & radicibus producuntur, & quæcunque inanimata terræ cōplexu tenētur, corpora liquentia, & non liquentia, num altero, quàm creante, & opifice Deo, dicemus postea extitisse, cùm prius nō essent, μῶν ἄλλου τινὸς ἢ θεοῦ δημιουργοῦντος φήσομεν ὕστερον γίγνεσθαι, πρότερον οὐκ ὄντα; aut multorū dogma, assertionemq; sequemur, naturam ex quadam fortuita causā, & sine cōsilio, producente hæc ipsa genuisse: An cum ratione & scientia diuina à Deo extitisse? Hæc Plato. Huic autē altissimæ quæstioni Theætetus, quòd adolescēs esset, non respondet, sed vertit oculos ad Zenon, siue hospitem, expectans quid ille pronuntiet: Quanquam arbitror,

A Deo creata omnia.

Quæ fiant à Deo, & quæ ab hominibus.

inquit, te dicturum hæc ex Deo extitisse, idq; ipse arbitror, καὶ ὑπολαμβάνω οἴεσθαί σε τὰ δὲ θεῶν αὐτὰ γίγνεσθαι, ταύτῃ καὶ αὐτὸς νενόμικα: Tum verò pronuntiat ipse: Sed statuo, inquit, res quidem naturales factas, siue fieri arte diuina. quæ autem sunt ex his, fieri ab hominibus. Innuit scilicet artem. Deinde multo magis idem hospes: ἡμεῖς μὲν πού καὶ τ' ἄλλα ζῶα, καὶ ἐξ ὧν τὰ πεφυκότα ἐστὶ, πῦρ, καὶ ὕδωρ, καὶ τὰ τούτων ἀδελφὰ θεοῦ γεννήματα πάντα ἴσμεν αὐτὰ ἀπειργασμένα ἕκαστα: Nos quidem, tum cætera animalia, tum ea è quibus existũt, quæ nata sunt, ignem, & aquam, cæteráque id genus, Dei scimus esse opera. Hæc Plato diuinus, eadem atque in libris de Republica, loquens de arte, & inuentione diuina, cuius sint res veræ, ac naturales, quas humana ars imitetur. Sicut Moses incipiens à cælo, & terra, scribit plantas, herbas, arbores, animalia diuinitus effecta, tribuens vnicuique operi diem certam, gradusq; nascendi. Sic Plato persequitur vnamquanque rem, vniuersales primum res, tum particulares, quas Sapiẽtia diuina perfecerit, elaborarit. Ac quanquam nunc potius loquatur in præsens, vt innuat præsentẽ, ac continuatã rerum productionẽ diuina Sapientia suscitari, sustinerιq; natura perẽniter generante: claret tamen eum ostendere nunc diuinitus fieri, quòd aliquando diuinitus habuerit principiũ, sicut declarauit in Timæo, & sicut testatur Diogenes Laërtius Platonẽ sensisse, posuisse eum duo principia θεὸν, καὶ ὕλην. ὃν καὶ νοῦν προσαγορεύει καὶ αἴτιον, Deum & Materiã, quem & Mentem appellet, & Causam Ecce enim quemadmodũ idem est Deus, Mens, Causa, Opifex apud Platonẽ, sic apud Mosem, Deus Creator, Spiritus, id est, Sapientia. Vides enim hic artificem diuinũ, cuius sapientia veras res eduxerit. Vt autẽ est in Theologia, per Sapientiã diuinam creata omnia: sic affirmãte Laërtio apud Platonẽ idem esse Deum Opificem mundi, atque νοῦν, αἴτιον, Mentem, Intelligentiam, ac Causam. intelligimus hunc esse prolem Dei, magnamq; illam, infinitamq; Sapientiam. Accipe enim & confer loca inter se diuulsa, & iunge ea adinuicẽ. Appellatur teste Laërtio mundanus Opifex ille à Platone νοῦς, αἴτιος, Mens, Causa: ipse tibi declarabit Plato, si capias secundã Epistolam ad tres amicos, Hermiam Erastum, Coriscum. In cuius calce est vt in amicitia vera & stabili adiurent τὸν τῶν πάντων θεὸν, ἡγεμόνα τῶν τε ὄντων, καὶ τῶν μελλόντων, τοῦ τε ἡγεμόνος, καὶ αἰτίου πατέρα κύριον: Deum omnium rerum præsentium, ac futurarum Principem, tum principis & causæ siue autoris Patrem Dominũ. Si igitur Plato memorat Patrem τοῦ αἰτίου, eumq; Dominum appellat: istum autem αἴτιον Laërtius fatetur à Platone dictum mundanum illum Opificem: profectò cognoscimus hunc autorẽ, creatoremq;, vt nostra, ac Ægyptiorum, Chaldæorum quoque prædicabat Theologia, Filium esse, ac Prolem Dei. Est enim αἴτιος is, qui habet Patrem, in Epistola: & is Platoni est Opifex mundi teste Laërtio. Clarum igitur apud Platonem ab altissimis generis humani initiis & per omnes ætates delabens dogma, θεοῦ γεννήματα πάντα, cuncta esse creaturas Dei, non solum in principio temporis, sed etiam semper & perpetuò, non solum perpetuò, & semper, sed etiam aliquo temporis primordio, nata cùm prius non essent, diuina arte reperta, & reperiri semper (reiecto Democriti, Leucippi, quos secutus est Epicurus, dogmate) ex fortuita causa cuncta constitisse. Nam quod isti ingesserũt, ab antiquis sæculis non est profectum, ex eorum capite, quod & Atomos somniauit ortum. Sicq; claret sententia Platonis de summo Deo, Opifice mundi, cui tot locis vocalissimè dat creationem, dat cunctarũ rerum naturam, ac nascentium sapiẽtiam, ac causam appellans Naturã, Artem diuinam, Inuentionem ingenij diuini. Is est Deus, quem, vt perhibet Laërtius dixisse Platonem, ὅπως διάδηλος ᾖ ὡρῶν ἀριθμὸς, καὶ μετάσχῃ τὰ ζῷα ἀριθμοῦ, τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ἀνάψαι τὸν θεόν: Vt manifestus esset horarũ, tempestatumq; numerus, caperentq; numerũ animalia, Solis lumen accendit. Eóque sunt omnia creaturæ Dei. sic enim bene videor interpretari γεννήματα, quoniam creauit rerum formarumq; corporearum autorẽ Solem. Eóque Moses testatur eum post inuentam massam, & chaos, extulisse lucẽ, per quam nascuntur omnia corporea. Ac in eius creatione assignanda mirabiliter cum Mose consentit Plato. Neque enim etiam Moses alias, quas affert lux vtilitates assignat, sed temporum tantum, horarũ, dierum, noctium distinguendorũ. Posuit, inquit, ea in firmamento cæli, vt lucerent super terram, & vt essent in signa, & tempora, dies & annos. Plato autem ad distinguenda tempora, numeróque certo res separandas, accensum esse solis à Deo iubar in cælo. Cæteras autem vtilitates tacitè demonstrat Moses, dum primam cunctarum rerum lucem scribit à Deo creatam, nimirũ vt eius auspicus cætera coorirẽtur. Horum igitur omnium Plato sanctissimè distinctè, separatim, clarè refert inuentionem in vnum singularem, vnicumq; Deum, quem clamat iubar Solis inflammasse, ingenio suo, omnes rerũ species extulisse

Gene. 1.

Deus, Mens, Causa, Opifex, Platoni.

Deus, Creator, Spiritus, Sapiẽtia, Mosi.

Deus, filius ac proles Dei.

Moses, quam causam afferat finalem lucis.

Gen. 1.

Lux ad quid, Platoni.

A Hunc appellat Deum, Mentem, id est, Sapientiam, Intelligentiam, appellat Causam, in Cratylo αὐτοκράτορα νοῦν, regiam, imperatricem Mentem. Etiam Regem, Principem, vniuersalem, per omnia commeantem, naturam rerum, vt superius vidisti, producentem. Is autem est diuina proles, diuina sapientia, cui Patrem tribuit in Epistola.

Aliis locis creatorem cæli, ordinumq; cælestium moderatorem Platonem dicere Deum, qui distribuerit ad gubernacula mundi Angelos suos, creator mundi, bonorum omnium repertor.

Caput XI.

EADEM affirmat in eo, qui inscribitur Politicus, in quo Regem descripturus, qualem eum esse deceat, repetit fabulam ex Atreo, & Thyeste, qua dicitur antea Solem diuersa ratione atque nunc oriri solitũ, fuisse enim Solis occasum, vbi nunc sit ortus. Hęc autẽ etsi fabula sit, vt idem fatetur, posita tamen est, vt ex ea verior quædam descriptio depromatur. Ibi igitur sæpenumero repetit cælum à Deo creatum: concitationem, conuersionemq; eius, Dei opus esse: regi ab eo & circumuerti: potestatis eius esse, flectere in quam velit ipsum partẽ: in hunc ortum, & occasum, & in hanc formam, qua nunc sit, positum à Deo. Ac dicit: τότε δὲ δὴ μαρτυρήσας ἄρα ὁ θεὸς ἀτρεῖ, μετέβαλεν B αὐτὸν εἰς τὸ νῦν σχῆμα: Tum verò contestatus Deus Atreo, mutauit ipsum scilicet Solem, in præsentem figurã. Paulò pòst: Vniuersum hoc aliquando Deus ipse regit circũactum, flectit q; circum, aliquando dimittit, cum reuolutiones numerũ temporis ei congruum iam habuerit. Hoc autem iterum sponte sua in contrarium flectitur, vtpote animal, & rationem, ac prudentiã sortitum ab eo qui à principio ipsum construxisset. Hæc Plato. In quibus Deum gubernatorem cæli, motusq; eius præsidẽ fatetur, cuius maxima, & vniuersalis incitatio possit flecti, circumagi, sisti à Deo. Qui possit cælo sic imperare, ac quasi dicere, Siste gradum, aut, Flectere in aduersum, motusq; tuus, qui nunc tendit in occasum, flectatur in ortum. Deinde dicit cælum rationẽ accepisse ab eo à quo à principio factũ fuisset. In quo sunt tria dogmata, quæ etiam in Timæo proposuit, q; cælum est à Deo constructum, cõpositum, coaptatum, quòd id factũ sit κατ᾽ ἀρχὰς, ab initio, in principio, sicut est apud Mosen, In principio creauit Deus cælum & terram. Tertio quòd tametsi rationem, intelligentiamq; cælum habeat, habuit tamen ab eodem atque homo cõditore suo. Homo mentẽ, rationemq; sortitus ab eo, qui creauit rationem: ab eodem, Platone teste, cælum, factum est rationale. Quocirca sicut non meretur homo Diuinitatem, id est, diuinos honores, ob rationem & sapientiam, tanquam ipse rationis & mentis suę sit autor: sic non meretur, nec mereri debuit apud Philosophos cælum, ob rationem, certámque sapientiam, ordinísque Diuinitatem. Sed exclamandum fuerat, quod ille longe sapientior, Cæli enarrant gloriam Dei. Huic honores diuini, huic laudes, hymníque, non cælo de-C bebantur. Quod autem de reuolutione loquitur Plato, & quid veri habeat, quandoquidem toto illo loco differit de reditu ad alteram vitam, declarabitur alio oportuniore loco. Prosequitur Plato, qui totis suis libris ab Heraclito duo genera rerum semper memorat, quod semper est, & quod nunquam, fitq; semper, cælum dicit esse ex primo genere: ὃν δὴ οὐρανὸν καὶ κόσμον ἐπωνομάκαμεν, πολλῶν μὲν καὶ μακαρίων παρὰ τοῦ γεννήσαντος μετείληφεν: Quod, inquit, cælum, & mundum nuncupauimus, multa quidem, & beata ab eo qui D genitus creauit accepit. Factum dicit cælum beatum à Deo genitore siue creatore suo, factum incorruptibile, insenescibile, vt dixit in Timæo, eóque eodem ipso loco accepisse fatetur immortalitatẽ ἐπισκευαστὴν παρὰ τοῦ δημιουργοῦ, aduentitiam, factitiamq; à cõditore, ab opifice. Id est, non veram immortalitatem, qualis ipsius opificis, sed factam quandam, excogitatamq; ab ipso, qualis animorum ab ipso repertorum, qui potuit creare res æternas, & corruptibiles, vt vellet. Hic Plato quoque perhibet in illa παλιγγενεσίᾳ, reuiuiscentia, renasci terrigenas & ex terra, ex humo consurgere, eos duntaxat, ὅσους μὴ θεὸς αὐτῶν εἰς ἄλλην μοῖραν ἐκόμισε, Quos non Deus ipse in aliam sortem disposuerit. Quo docet, & cæli conuersionem, & illam regenerationem diuino nutu administrari. De quo postea diligentius. Prosequitur loquens de sęculo illo aureo, cùm sponte sua tellus ferret omnia, nec rastros patiebatur humus, non vinea falcem, eam sæculi felicitatẽ non fuisse sub hac cæli conuersione, motúque hodierno, sed alia. τότε γὰρ αὐτῆς πρῶτον τῆς κυκλήσεως ἦρχεν ὅλης

Fabula Platonis de solis ortu & occasu.

Dei summa potestas qui solem flectere possit.

Gene. 1.

Vt homo propter rationem Deus non est, sic cælum ob suum ordinẽ admirabilem non est Deus appellandus.

Platonis opinio de cælo beato & incorruptibili.

Platonis regeneratio.

ἐπιμελούμενος θεός: Tunc enim eius conuersionis primum Deus præses erat, & princeps. D
Autor, inquit, ipse fuit felicitatis eius, cælum vertebat ipse, præerat ipse cæli reuolutioni ille. Eodem loco tantam huius Dei maiestatē fatetur, quemadmodū Timæus Locrensis tradidit in sua Genesi, vt affirmet eum vniuerso mundo præfecisse Dæmones, id est, Angelos, vt Philo interpretatur, qui tegant tanquam ductores gregum, totum genus humanum, iuxta distributiones suas, quas assignarit eis Deus, θεὸς ἔνειμεν αὐτοῖς. Paulo inferius, τοῦ παντὸς κυβερνήτης, Vniuersi gubernator. Ibidem, θεὸς ὁ κοσμοποιήσας, Deus creator mundi. Et quod paulo superius mundum siue chaos inordinationis, confusionisq; antè plenū fuisse, quàm in hodiernum ordinem redigeretur. παρὰ μὲν γὰρ τοῦ συνθέντος πάντα καλά: Ab eo enim, qui composuit, omnia bona, aut pulchra. Id scilicet quod Moses: Et vidit Deus lucem, quòd esset bona. Sicq; ad omnia opera sex dierum, Quod essent bona. Tandem, Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, quòd erant valde bona. Nam cùm Ideam Boni, vniuersalē, magnamq; Bonitatem attribuit Deo, vt vidisti, tum eum verè Bonū duntaxat esse iuxta sacras litteras affirmat. Siquidem in Protagora quod à Simonide didicerat, perpetuam, aut veram bonitatem homines possidere non posse, sed soli Deo hoc decus esse. In quo & vetustæ Theologiæ, quæ in Simonide apparet, dignitatem admirari licet. Quippe & diuinam hanc Sapientiam Plato dicit, & eam, vel à Simonide cæpisse, vel esse etiam vetustiorem. Agnoscis inquam vetustæ Sapientiæ, ac Theologiæ maiestatem, quæ soli Deo perfectam adiudicat Bonitatem. Est enim hoc quod ipsa Progenies Dei apud nos, nemo bonus nisi solus Deus. Et, Omnis homo mendax. E

Angels præfecti mundo.

Gene 1.

Varia testimonia, quibus singularis Dei apud Platonem probatur confessio: quem & creatorem mundi fatetur, & ei bona cuncta accepta refert.

CAPVT XII.

Magni Dei confessio semper fuit apud sapientes.

SVNT aliæ per totam Platonis Theologiam, de summo, ac singulari Deo, mundi, rerumq; omnium autore clarissimæ voces: quas qui consideret, videbit eandem semper apud sapiētes fuisse magni Dei, quem Natura docuit ipsa, confessionem. Eas si quasi per epilogum sub oculos posueris, verissima, quæ dico probabis. Laërtius, Diogenes creatorem mundi Platonem asserit Deum sensisse, quod Marcus noster perhibet: qui in Timæo, inquit, mundum ædificauit Platonis Deus. Idemq; paulò pòst, Si hæc nata sunt, vt Platoni videtur. Et Aristoteles in libris de cælo: καὶ γενόμενον, ἄφθαρτον διατελεῖν ὥσπερ ἐν τῷ Τιμαίῳ. ἐκεῖ γάρ φησι τὸν οὐρανὸν γενέσθαι μὲν, οὐ μὴν φθαρτόν. Et Laërtius à Deo factum mundum sensibilem, & chaos indigestum, reuocatum ad ordinem à Deo, Platonem dixisse, Deumq; ei videri incorporeum: Iustitiamq; esse legem Dei. In Apologia, adeo Deum colendum obseruandumq;, & ob amorem eius, nunquam iustitiam violandam, vt fateatur Socrates ab antiquis Philosophis acceptū, se Deo potius obsecuturum, quàm hominibus omnibus: πείσομαι δὲ τῷ θεῷ μᾶλλον, ἢ ὑμῖν. Id est, nempe quod F
veri, ac sancti Theologi, Obedire oportet Deo magis quàm hominibus. Ibidem se datum à Deo suæ ciuitati gloriatur, qui mores eorum corrigeret, ostenderétque solam virtutem esse colendam: ὅτι δὲ ἐγὼ τυγχάνω ὢν τοιοῦτος, οἷος ὑπὸ τοῦ θεοῦ τῇ πόλει δεδόσθαι. Is Deus est, qui per omnes ætates dedit aliquos meliores, misit Prophetas, & Sapientes, & Scribas, singularis, prouidus, humanus, creator, prospector rerum humanarum. [illegible] co, qui inscribitur Phædon, apertè prædicat eum curare res nostras, εὐλόγως ἔχει, θεόν τε εἶναι ἐπιμελούμενον ἡμῶν, καὶ ἡμᾶς ἐκείνου κτήματα εἶναι. Id est: Rationabile esse, & Deum curare, ac prouidere nobis, & nos esse possessiones, aut peculium eius. Hoc Aristoteles est in moribus secutus. Ibidem se cogniturum paulò pòst, quæ post hanc vitam sequantur, si Deo placuerit, ait Socrates. In Cratylo, eum per quem viuamus, esse naturam τοῦ θεοῦ, Dei. In Theæteto quid dicturus, more piorum loquitur σὺν θεῷ, cum Deo, cum Dei adiutorio, si Deo placuerit. Eodem libro statuit ab hoc mundo quamocyssimè fugiendum: φυγὴ δὲ ὁμοίωσις θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν: Fugam autem esse fieri Deo similem pro viribus: innuens quod Moses, Ad imaginem Dei fecit illum. Similitudinémque esse, sanctum, ac iustum esse cum ratione, & prudentia. In Politico præter superiora, vocat Deum νομέα ἀνθρωπίνης ἀγέλης, Pastorem gregis humani. In Parmenide, solum Deum possidere al[illegible]

Act. 5.

Deus prouidet rebus omnibus.

σὺν θεῷ, iuuante Deo.

Deus, pastor gregis humani.

A solutissimam scientiam, qua possit etiam res humanas cognoscere: οὐκ ἄν τινα μᾶλλον θεὸν ἔχειν τὴν ἀκριβεστάτην ἐπιστήμην, οἷός τ᾽ ἔσται ὁ θεὸς τὰ παρ᾽ ἡμῖν γιγνώσκειν, αὐτὴν ἐπιστήμην ἔχων. Et quòd apud Deum sit hæc dominatio omnia noscendi. Quod Aristoteles in Metaphysicis. In Philebo, posuisse in mundo infinitum, & definitionem τὸν θεὸν τοῦ τὸ μὲν ἄπειρον δεῖξαι τῶν ὄντων, τὸ δὲ πέρας. Ibidem præter alia superius ostensa, Veras esse voluptates, quæ virtute pendentes, Deo sint Comites. In Phædro, Deum esse θεὸν ἀθάνατόν τι ζῶον, Animal immortale. Ibíque optat vt ea, quæ disserit, sint Deo placita, ταῦτα μὲν δὴ ὅπῃ θεῷ φίλον. Ibidem Iupiter est magnus Dux ac Princeps, vt apud nos, Rex exercituum, quem sequatur exercitus Deorum, & Dæmonum, vt est in nostris litteris, Currus Dei multiplex millia lætantium. pro quo Græcè, Currus Dei μυριοπλάσιον, multarum myriadum. Et pro Lætantium, sunt Angeli. Sic Plato: ὁ μὲν δὴ μέγας ἡγεμὼν ἐν οὐρανῷ Ζεὺς πτηνὸν ἅρμα ἐλαύνων, τῷ δὲ ἕπεται στρατιὰ θεῶν τε καὶ δαιμόνων: Magnus princeps in cælo Iupiter currum alatum inagitat, sequiturq́ eum Deorum, ac Dæmonum exercitus. Et quod ait, an possint inueniri qui intueantur in ipsum Vnum, aut multa, θεὸς οἶδε, Deus nouit. Et cùm rogat ibidem, an noscat quomodo Deo rem gratam possit facere, de oratione agens, vel loquens, ὅπῃ θεῷ μάλιστα χαριεῖ. Et in Alcibiade, cùm quid dicturus ait, ἐὰν θεὸς ἐθέλῃ, Si Deus voluerit. Similiter, ὅ τι ἂν θεὸς ἐθέλῃ, Quodcunque Deus voluerit. Et cùm ibidem testatur, quòd cognoscens quis Deum & sapientiam, sic etiam noscet se ipsum, θεόν τε καὶ φρόνησιν, οὕτω καὶ ἑαυτὸν ἂν γνοίη μάλιστα. Et cùm in Theage Socrates fatetur, Theagem multum augendum, ἐὰν μὲν τῷ B θεῷ φίλον, Si Deo gratum fuerit. In eo qui inscribitur Laches, postridie promittit se venturum Socrates, Deo volente. Simile in eo qui dicitur Hippias maior, ἐὰν θεὸς ἐθέλῃ. In eo autem qui appellatur Lysis, Deum amicos facere, quos, iuxta Homerum, associet adinuicem. Quid verò illud in Gorgia, Quantum temporis viuendum nobis sit non debere vos sollicitos esse, neque vitæ nimio amore detineri, sed super eo Deo relinquendam curam, credendúmque mulieribus, neminem esse qui diem constitutam subterfugiat. Itaque considerandum diligenter, vt hoc quidquid temporis est, iustè, & laudabiliter transigatur. Et illud quod est in septimo de legibus, Deum quidem esse omni beato studio dignum, hominem autem esse opus eius. Et cùm in decimo, de anima locuturus affirmat Deum inuocare oportere. Et in quinto, quòd Deus dedit eis vt nouam conderent rempublicam. Socrates item in Phædone, Deum, inquit, arbitror, & ipsam vitæ speciem, & si quid aliud est immortale, omnes confitentur nunquam interire. Omnes per Iouem, inquit, homines, & longè magis, vt ipse arbitror, Dij. Hic Plato monstrat omnium hominum, ac Deorum esse confessionem, Deum esse sempiternū, separans Deum à Diis, quorum confessione Deus sit immortalis. In eo autem qui dicitur Ion, ait Deum ablata vatibus mente, eis vti ministris, positis scilicet in excessu: Quale nostris Prophetis visu veniebat. Sunt alia plurima, quæ si quis sapienter consideret, cernet profectò validos naturæ, & veritatis impulsus in omni actione, cogitationéque vitæ ad inuocationem singularis Dei. Atque hanc Platonis variam, naturalémque Theo-
C logiam, quam Natura formabat ipsa, apud omnes, sed præcipuè vetustiores inueniet, qui libros eorum diligenter dictáque perspiciet. Similiter enim locuti sunt, vt vidimus, Pythagorei, Thales, Empedocles, Parmenides, Anaxagoras, Euripides, Æschylus, Theognis, Phocylides, Pindarus, Hesiodus, Demosthenes, Homerus.

Vera voluptates, quæ.

Rex exercituum, Deus.

Si Deus voluerit.

Deum, amicos facere.

Non debere nos esse nimiū de vita sollicitos, sed Deo curam relinquendam.

Deus vatibus vtitur ministris.

FINIS.

Augustini Steuchi Eugubini

DE PERENNI PHILOSOPHIA LIBER SEXTVS.

Quòd recentiores Philosophi, qui post Platonem & Aristotelem floruerunt Theologiam maiorum venerati imitatiq́, mirificè cum Theologia cælesti consenserint, vnum singularemq́ Deum appellantes, omniaq́ de eo prædicantes, quæ sunt in Libris sacris. Testimoniumq́ Theophrasti, & Alexandri de Deo.

CAPVT I.

Diuinitatis cõfessio vsurpata omnibus seculis.

OMNIVM sæculorum consensus, & omnis per vniuersa tempora linguis humanis consonè celebrara diuinitatis confessio declarat vel illam à rerum exordio lucem veritatis, per omnes ætates progressam, nunquam penitus caligasse, vel ipsam sese attollentem naturam, semper ad notionem, confessionemq; Dei iter hominibus aperuisse, instigasséque eos, vt eum non modo singularem vbique nominarent, sed eas quoque voces ederent, quibus in veris litteris, cæleste numen à Prophetis exaltatur. Vt appareat vnam eandemq; esse sapientiam, vel quam Natura, vel quam oraculum cæleste reuelauit. Ita demum fieri, vt lux posterioris sæculis allata terris, ea sit, quæ fuit semper, quamq; velut naturalem, verámque & vnam, multorum ratio, præcipuè sapientum, consentiens vidit, asseruit. Nullámque esse, si quis cunctas ad vnum fontem, ex quo fluunt omnes, reuocet hominum sententias, in vita degenda, in asserendis principiis ac finibus inter omnes discordiam. Nisi quòd obscuritate priorum sæculorum fulgore magnæ lucis illustrata, iter quod erat tenebrosum, & ambiguum ad veram sapientiam apertum est. Factumq;, vt audacius de rebus diuinis posteriores Philosophi, & maiore nobiscum consensu disseruerint. Sed vnde fulgor ille veniret, eorum plerique fateri noluerunt. Ordiamur igitur à Theophrasto, & quid de summo, & incomprehensibili Deo senserit, audiamus, vt ex discipulo præceptorem Aristotelem, omnémque scholam agnoscas. Is in libris de Metaphysica scribit de primo principio: τὸ γὰρ δὴ πρῶτον, καὶ θειότατον, πάντα τὰ ἄριστα βουλόμενος. τάχα καὶ τοῦτο μὲν, οἷον ὑπερβατόν τε καὶ ἀζήτητον [illegible] quod est primum & diuinissimum, omnia optima vult esse. Fortasséque id est exuperans omnem scientiam, & inscrutabile. Quid altius dici & veræ Theologiæ congruentius potuit? Hæc Theologia illa magnorum Philosophiæ nostræ principum: O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius! Quis enim cognouit sensum Domini? Dicitur idem à Theophrasto, dicitur excedens supergrediens, nempe mentes humanas, omnem cogitationem, cum non liceat vnquam ad supremam illam aspirare Naturam. Sic quoque vocatur à Dionysio ὑπερουσίαστος, supersubstantialis. Vocat Paulus ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, inuestigabiles vias eius. Theophrastus ἀζήτητον, inscrutabilem, inuentu impossibilem naturam eius. Est item in Theophrasti Philosophia hac, illa Mosaica, quæ per omnia sex dierum opera declaratur, ad quorum vnumquodque dicitur Deus vidisse quòd esset bonum. Vide[illegible]

Vna eadémque omnium ætatum ac tẽporum sapiẽtia, sed prioribus obscura, sed posterioribus clara illuxit.

Ingrati philosophi veritatem non agnoscentes.

Deus exuperat omnẽ sciẽtiam.

Gene. 1.

A quæ consilio voluntatéque sua bona, imò vero optima nascebantur. Sic Theophrastus confirmat eum voluisse, velléque optima cuncta, nusquam vt vitio, malitiæ, detrimento sit locus. Hæc in mundo formosa, venusta restari artificem, optima voluisse. Definitur igitur, & vocatur à Theophrasto prima Natura θειότατον, diuinissima, ὑπέρβατον, transcẽdens, supereminens. Quod Plato in Republica ἐπέκεινα τῆς οὐσίας, Vltrasubstantia. Nostræ litteræ, ὕψιστον, altissimum Mercurius & Acmon, vel Ammon, & Plato, vt visum superius, πάγκρυφον, obscurum, clausum vndique, cogitatu difficilem, dictu ineffabilem. Tria nomina Naturæ diuinæ apud Theophrastum, θειότατον, ὑπέρβατον, ἀζήτητον, diuinissimum, supergrediens, inscrutabilis. Adde, cuncta volens optima. Eodem libro Theophrastus hæc ex intimis Philosophiæ mysteriis: θεία γὰρ πάντων ἀρχὴ, δι' ἧς ἅπαντα καὶ ἔστι, καὶ διαμένει: Diuinum Principium, per quod omnia sunt, & permanent. Quo Moses ore loquitur alio? quid clamat aliud Philosophia cælestis? Ex ipso, per ipsum sunt omnia, diuus Paulus ait. Sentitur idem ab vtroque, altero cælitus instructo, alterum erudiente natura & ratione, quæ nonnunquam relicta regione terrestri, nubes & sidera tranat. Eruit item in lucem demersam in profundo veritatem. Non assero, quanquam fortasse possim, latitare sub hoc Theophrasti de diuino Principio sermone, creationem mundi, Si per ipsum sunt & permanent omnia, Sunt, referri ad originem, cum nata sunt: Permanent, ad conseruationem iam rerum conditarum. Sed hæc sapientissimo cuique cogitãda relinquo. Post hanc Theophrasti, qualis ac quanta manat Alexandri Aphrodisei ab ore Theolo-

Prima natura quæ Theophrasto.

Tria diuinæ naturæ nomina.

Esse, & permanere.

B gia? quod etiam Theologis Græcis mirum in modum placuit. Is de diuina prouidentia ad Antonium Pium Imperatorem scribens, & singularem illum, magnumq; Deum nominauit, & adesse præsentem rebus humanis, videntem, lustrantémque mundum, constanter asseruit, nihil à nostris dissentiens: τὸ δὲ λέγειν μὴ βούλεσθαι τὸν θεὸν, τῶν ἐνταῦθα προνοεῖν, παντελῶς ἀλλότριον θεοῦ. φθόνου γάρ τινος, καὶ παντάπασιν ἀτόπου φύσεως, τὸ τὰ βελτίω μὴ ποιεῖν δυνάμενον, ἐπειδὴ δὲ ἑκάτερον τούτων ἀλλότριον θεοῦ, οὔτε ἂν ἄμφω εἴη περὶ αὐτὸν, οὔτε θάτερον. εἰ δὲ βούλεται καὶ δύναται, δῆλον ὡς καὶ προνοεῖ. Dicere, inquit, nolle Deum, rebus quæ sunt hic, prospicere, omnino est à Deo alienum. Inuidiæ etenim, & prorsus iniquæ naturæ est, meliora, cùm possis, facere nolle Et quoniam vtrunque alienum est à Deo, neque vtrunque sit in eo, neque alterum. Quòd si vult & potest, vtique etiam prospicit. In his nõ modò singularis ille Deus nominatur, verum etiam is Deus, qui non solùm moueat cælestes orbes, aut primum Mobile, quod Aristoteles sentire videtur, verum etiam per omnem mundum diffusus, cuncta prospiciat, præcipuè res hominum, quas ęternis regit imperiis. Absoluítque eum Alexander (quanquam Peripateticus) ab orbe primo, cuius concitatione fit totius cæli conuersio. Neque dedit ei, quemadmodum sentire Peripatetici hodierni asseuerant Aristotelem, duntaxat machinæ cælestis motum. Neque enim si Deus prospicit, quod necessariis rationibus colligitur ab Alexandro, prouidentia eius solo cæli motu constabit, reliquis aliis multis, quibus nulla cũ cælesti motu sit cognatio. Neque solùm corporaliter more bestiarum viuitur, neque frugibus legendis, carpendis fructi-

Dei certa & necessaria prouidentia.

C bus motu cælesti maturatis constat hominum vita. Sunt aliæ actiones, ad quas oculos suos intendere prouidentiam oporteat, alioqui non efficiatur quod colligitur ab Alexãdro. Ecce igitur Deum verum, vniuersalem, totam mundi regionem complẽtem, vsque in intimas cogitationes penetrantem proposuit Alexander nobis, non Deum mouentem duntaxat primum orbem, aliud præterea nihil agentem. Cui si gubernaculũ, si prouidentia, rerúmque administratio tribuitur, non solus cæli motus profectò tribuitur, qui [illegible] est omnis, animans mundum corporaliter, sed tribuitur item cura rerum meliorum, spiritualium, actionum humanarum, dispositio regnorum, animaduersio malorum, prouectio bonorum, quibus constat prouidentia. Hoc testimonium Alexandri sufficit pro cunctis Peripateticis, quorum post Theophrastum nemo æquè nobilis. Fremat licet Auerroës, respiciam meliores vetustioréfque, quorum autoritas subsecutos pudefaciat. Sed ego qui post Theophrastum, seculorum ordinem respectans, è nostris eos, qui non longius ab eo secuti sunt, accersire debueram, qui luces quoque suas, muneráque Naturæ nobis ostenderent, Alexandrũ inieci propter familiæ cognationem. Hinc iuxta Theophrastum duos ex his nobilissimos statuamus, Marcum Tullium, & Vergilium, & alios nonnullos, qui de Deo præbebunt eadem testimonia.

Rebus omnibus & singulis Deus prouidet.

Alexander Peripateticorum princeps vnus è summis.

Theologiam Romanorum agnoſcere, fateri, nominare Deum vnum ſingularem, proſpicientem omnibus, vbique præſentem, mundum omnem implentem, immenſæ ſapientiæ, rerum creatorem, animorum largitorem, Mentem Vniuerſi, inuiſibilem, ex operibus agnoſcendum. Variáque de eo Marci Tully Philoſophia.

CAPVT II.

SIMILIS igitur, horum quoque atque Græcorum Theologia eſt, ſi quis voces eas capiat, quas ex illo inſtinctu protulerunt, quo non ſuperſtitioſi, ſed homines & ſapientes erant, ex illa progenie nati, quam Deum creaſſe, eúmque creantem & loquentem, vidiſſe, audiſſéque, doctrina cæleſtis declarauit. Iam primum audi Vergilium, qui & ſingularem, vniuerſalémque Deum iuxta Homerum, omnéque genus hominum nominauit, exinde quædam propius è Theologiæ fontibus manantia deſcripſit: vt illud, Dabit Deus his quoque finem. Is Deus, qui finé laboribus imponit, recreat afflictos, quis alius, niſi is, de quo Pſalmus, Dominus erigit eliſos, ſoluit cõpeditos? Non vtique quiſquam ex illius tempeſtatis poëticis Dijs. Nominatur enim per excellentiam Deus, qui res humanas attendat, Deus Vniuerſitatis. Naturalis, non natus è Saturno, aut fictitius quiſquam. Is ille quem Prophetæ ſemper celebrant, & nouiſſimis ſeculis omnium per ora verſatur, oblatus à Natura prius, dein manifeſtè reuelatus: quem ratio, Naturáque ſuggerit animis, & ad eum nominandum linguam impellit. Eundem poëta reſpexit, Numero Deus impare gaudet. Reſpicit enim hic harmoniam, rationéq; mundanorum numerorũ, quos repertos à Deo, factosq; vt inuicem concinerent, in quo imparitas eſt, eáque harmonia, id eſt, conſonantia, congruentia, etiam Ariſtoteles teſtis, vt ſuperius claruit. De eodem ſcripſit apertius ex ſententia Pythagoreorum:

Aeneid. 1. — *Deus verus.* — *Ecloga 8.* — *Georg. 4.*

-Deum nanque ire per omnes
Terráſque tractúſque maris, cælúmque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque ſibi tenues naſcentem arceſſere vitas.

Is Deus Vniuerſi, fons animorum, quia creator, origo, vnde petunt animas omnia naſcentia, vitam hominum gubernans, finémque laboribus, & incommodis imponens, omnia faciens numeris imparibus conſonare. Eundem deſcripſit, Naturámque magnam, per omnem mundum diffuſam, fundentem vitas omnes, mundum animantem, alentémque omnia nominauit:

Aeneid. 6.

Principio cælum ac terras, campóſque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titaniáque aſtra,
Spiritus intus alit, totámque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Hæc de magno Deo, quem Pythagoras ψύχωσιν τοῦ παντὸς, animationem Vniuerſi dixit, imitatúſque eſt eum Poëta. Hunc item Ouidius ſingulariter vocat, & mundanæ creationis autorem confitetur. Qui chaos inuolutum, confuſum expedierit, elementorúmque litem compoſuerit,

Metamorp. 1.

Hanc Deus & melior litem Natura diremit.

Cur Deus & Natura coniunctim nominentur. — *Quid Deus, iuxta Senecã.*

En quod Ariſtoteles, Philoſophíque ſolent in diſſerendis, explicandíſque Naturæ rebus, aſſociare ſemper Deum ac Naturam. Videlicet quia Naturæ princeps, autor, moderator, quo ſi vacaret, in cineres Natura, nihilúmque abiret, omniáque in chaos reuerterentur, chaos in nihilum, tenebráſque priores. Hanc ob cauſam Deus & Natura coniunctim nominantur, vt nauis & gubernator, vt hortus & conſitor, vt currus & auriga, opifex & opificium, Rex & regnum. Eundem pulcherrimè Philoſophiæq; ex theſauris nominauit, deſcripſit, aperuit alius Latinus Philoſophus Seneca. Quid eſt, inquit, Deus? Mens Vniuerſi. Quid eſt Deus? Quod vides totum, & quod non vides totum. Sic demum magnitudo illi ſua redditur, qua nihil maius excogitari poteſt. Sic ſolus eſt omnia, opus ſuũ, & extra, & intra tenet. Quid ergo intereſt inter Naturam Dei & noſtram? Noſtri melior pars, animus eſt, in illo nulla pars extra animum, totus ratio eſt. Hæc definitio Dei apud

Sene-

A Senecam, ostendit eandem omnium gentium cum Theologia cælesti super appellatione, scientiáque summi Dei, concordiam. Hebræi, Græci, Latini conclamant vnicum, omnipotens, magnúmque Numen, cuius magnitudo superet omnia. Quid enim aliud hoc Philosophi Latini, atque quod apud Hebræum Vatem de se prædicat Deus? Cælũ & terram ego impleo. Ecce Latinus quoque affirmat, tunc illi magnitudinem suam reddi, maiestatémque eius vero exemplo demonstrari, cùm circunspiciens cælum ac terrã, talem ac tantum cogites eum, qui fecit hæc omnia: maiorem quoque, quoniam est quod vides, & quod non vides. Non modò videlicet æquè atque visibilis mundus, ingens, sed ingentior item, inuisibili nostris oculis magnitudine. Quæ si videri posset, videremus cũ non modò cælum ac terras æquantem, sed inæstimabili interuallo superantem. Est igitur Deus, quod vides, & quod non vides. Est scilicet quasi mundus, sed mundus inuisibilis, mundus sapientiæ, scientiæ, rationis, vniuersitas incomprehensibilis, animi vastitas. Nihil illic non animus, non ratio, tam vnicus, quàm magnus. Immensitas vniformis, non corporis autem, non elementi, non ignis, aquæ, vel aëris immensitas, sed sapientiæ, rationis, consilij, prudentiæ, bonitatis. Cernitur autem in hoc mundo velut opifex in opere suo, cùm iudicamus ex opificiis opifices. Sic magnitudo diuina æstimatur ex operis sui magnitudine, cuius quidẽ mens esse dicitur, non quòd corpus Dei sit mundus, sed quòd opificium regitur, alitúrque ab opifice suo, perinde si dicas, mentem nauis esse gubernatorem. Item omnia dicitur esse, quoniam per ipsum facta sunt omnia, déque thesauris

Diuina magnitudo vt æstimatur.
Ioan. 1.

B suis proruperunt, nec sine ipso fieri quicquam potuisset. Item de immatura morte disserens, Non intelligis, inquit, autoritatem, ac maiestatem iudicis tui rectoris orbis terrarũ, cælique & Deorum omnium Dei, à quo ista numina, quæ singula adoramus, & colimus, suspensa sunt. Item in exhortationibus: Hic cùm prima fundamẽta molis pulcherrimæ iaceret, & hoc ordiretur, quo neque maius quicqua nouit Natura, nec melius, vt omnia sub ducibus suis irent, quamuis ipse per totum corpus se intenderat, tamen ministros regni sui Deos genuit. Hæc Seneca, quæ etiam à Lactantio proferuntur. Omnis ergo lingua confitetur Dominum. Incisa enim fuit ea lex in Natura, quam nulla peruersitas vnquam obliteret, qua sursum rapitur ignis, aqua labitur deorsum. Sed ad Philosophiæ Romanæ inter omnes facile principem reuertor, huc vsque volẽs vtroque prolapsus. Apud hunc, magnam Naturæ facibus illustratam lucem veritatis deprehendas, haud ei dissimilem, quam cælestes in terris voces intonuerunt. Modóque eum vim immortalem, inuisibilémque appellat, modò creatorem mũdi, sæpe quoque singulariter, quemadmodum superiores, nominat. Ac quanquam erat cum cæteris Romanis, sub vanis natus & educatus superstitionibus, quæ non ingentem modò Deorum plebem colerent ac nominarent, sed eorum etiam Deorum, quos vbique Natura repudiaret, sæpe tamẽ ad vnicum illum Naturæ totius Deum conuersa mente, singularem Diuinitatis appellationẽ ei vendicat. In Quæstionibus Academicis primum referens sententiam Philosophorũ, Nam cùm dicatis, inquiunt, visa quædam mitti à Deo. Item, Quærunt quonam modo

Cicero, quanquam superstitionibus immersus, tamẽ deum vnum sæpe confessus est.
In Lucullo.

C falsa visa quæ sint, ea Deus efficere possit probabilia. Et, Si tale visum obiectum est à Deo dormienti, vt probabile sit. Et sub persona contradicentium, Quis enim tibi dederit, aut omnia Deum posse, aut ita facturum esse, si possit? Et, Neque tam quererer cũ Deo, quod parum longè, quàm quod falsum viderem. Item, Plato ex materia in se omnia recipiente, mundum esse censet à Deo factum sempiternum. Item, Cur Deus omnia nostri causa cùm faceret, (sic enim vultis) tantam vim natricum viperarúmque fecerit? Et ex Epi[illegible]o, Sic ille & Deum opere magno liberat, & me timore. Quis enim potest, cùm existimet à Deo se curari, non & dies, & noctes diuinum Numen horrere? Et in Legibus, Ad Deos adeunto castè, opes amouento: qui secus faxit, Deus ipse vindex erit. His constat Philosophos vti caput, summámque omnium considerationem & scopum, ad quem totus de Natura sermo dirigatur, autorémque rerum omnium, de quibus dicendum est, Deum proponere, cui & factionem mundi, & rerum humanarum procurationem, vniuersalémque autoritatẽ decernũt. Eadem est Philosophorum nuncupatio Dei, omniũq; rerum attributio in libris de Natura Deorum. Ac quanquam Marcus iuxta vulgi consuetudinem nonnunquam plures Deos de rebus disserens asciscat, errore tamen abiecto, mens, linguáque redit ad vnum. Et in secundo de Natura Deorum, Non est igitur natura Deorum præpotens, neque excellens. siquidem ea subiecta est ei vel Necessitati, vel Naturæ, qua cælum, maria, terráque regantur. Nihil autem est præstantius Deo. Ab

2. de Finib.
2. de Legib.
Cicero sæpe iuxta vulgi cõsuetudinẽ, Deos nominauit.
2. de nat. Deor.

eo igitur necesse est mundum regi. Nulli igitur est Naturæ obediēs, aut subiectus Deus. Omnem ergo regit ipse Naturam. In his Marcus cùm Deos ac Deum appellet, cū summum aut supremum Deum, sæpe cæteris in libris nominauerit, vt ostendam, & cùm hic nihil Deo præstantius affirmat: qui præstat autem cæteris, vnum sit necesse est: neque enim præstaret, si multos æquales haberet: certè coarguitur vanitas esse, Deum non semper, vt nonnunquam, asciscere. De eodem cùm Philosophi res admirati, cœpissent philosophari, Sic Philosophi, inquit, debuerunt, si forte eos primus aspectus mundi conturbauerat, postea cùm vidissent motus eius finitos & æquabiles, omniáque ratis ordinibus moderata, immutabilíque constantia, intelligere inesse aliquem non solùm habitatorem in hac cælesti ac diuina domo, sed etiam rectorem & moderatorem, & tanquam Architectum tanti operis, tantíque muneris. Hæc consideratio respicit vnum singularem, iuxta ea quæ tradiderat Plato, quem libenter sequitur Marcus. Nam Architectus operis tanti, quem Græcè Plato vocat δημιουργὸν, vnus sit necesse est, & vnus à Platone nominatur. Habitatorem quoque mundi, si bene respicias, appellat, quem maiores animū mundi, mentem Vniuersitatis, animationémque dixerunt. Quam vim, inquit in Academicis, animum esse mundi dicunt, eandémque esse Mentem, sapientiámque perfectam, quem Deum appellant. Vnus igitur mundi Architectus ò Tulli, non plures esse possunt: sic vna Mens, non plures, vnus animus, vna sapientia Cur ergo dicis nonnunquam Deos, non semper vnum? cuius magnitudo impleat cælum & terram, Deos habens vti ministros. Eundem de Natura Deorum innuit, cùm ait, Quam, inquit, id est, rerum per omnē mundum varietatem, si vt animis, sic oculis videre possemus, nemo cunctam intuens terram, de diuina ratione dubitaret. Appellat diuinam rationem, quam in Academicis dixerat à Philosophis appellatam Mentem, sapiētiámque perfectam, eámque esse Deum. Eundem quoque respicit, autorémque generis humani, quemadmodū Moses, omniūq; ad vitam degendam commodorum largitorem, prædicat in secundo. Ad hanc, inquit, prouidentiam naturæ tam diligentem, támque solertem, adiungi multa possunt, è quibus intelligatur quantæ res hominibus à Deo, quámque eximiæ tributæ sint, qui primū eos humo excitatos, celsos & erectos constituit, vt Deorum cognitionem, cælum intuentes, capere possent. Et Cotta referens eadem in tertio, Sed à Deo, inquit, tantum rationem habemus. Quid amplius est in Theologia cælesti? quòd hominem ad similitudinem suam fecerit, præesse cunctis animantibus voluerit. Id enim est, celsos eos & rectos fuisse constitutos, vt cognitionem capere possent, non Deorum. quorum enim Deorum? sed eiusdem, qui celsos eos & erectos constituit. Ex quo, cælum intuentes, exclamarent, quod ille diuinus, Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius nuntiat firmamentum. Quem enim alium decet homines agnoscere, & fateri, colere, & venerari, admirari & suspicere, quam eum, de quo Marcus idem sic locutus est, vt si vates quis Hebræus esset, in secundo de Diuinitate: Et esse, inquit, præstantem aliquam, æternámque Naturam, & eam suspiciendam, admirandámque hominum generi, pulchritudo mundi, ordóque rerum cælestium cogit confiteri. Hæc ille. Vna igitur præstans, æternáque Natura, cuius pulchritudo mundi, ordóque rerum cælestium fuit inuentum, suspicienda & cognoscenda ex intuitu cæli, non Dij. Quos enim Deos sentiam, si vna est præstans, admirandáque nobis Natura? Innuit ergo singulare vnicumq; Numen, de quo quasi diuinum fudit oraculum in tertio de Legibus, de lege & imperio loquēs: Sine quo, inquit, nec domus vlla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum vniuersum genus stare, nec rerū natura omnis, nec ipse mundus potest. Nam & hic Deo paret, & huic obediunt maria, terræq;, & hominum vita iussis supremæ legis obtemperat. Ecce igitur, vt ipse loquar, Deus ille verus, vniuersalis, vnicus: quem terra, pontus, æthera colunt, adorant, prædicant: cui parent motus cælestes, cuius potestati nihil resistit: Sic ab his prædicatus, quos in eius admirationem natura, consideratióque trahebant, sicut ab his, quos paterna traditio vsque ab origine mundi, famáque cælestis commouebat: Eúmque sensit, maiestatémque eius inuisibiliter in omni mundo præsidentem, quæ Romanas opes auxerit, confessus est pro Milone, velut Theologus: Nec verò, inquit, quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim cælestem existimat Numénve diuinū. Quem neque imperij vestri magnitudo, neque sol ille, nec cæli, & signorum motus, nec vicissitudines rerū, atque ordines mouent, neque, id quod maximum est, maiorum sapientia, qui sacra, qui cerimonias, qui auspicia & ipsi sanctissimè coluerunt, & nobis suis posteris prodiderunt.

Animus mundi.

Vnus mundi architectus.

2. de natu. Deor.

Quid cogat confiteri Deū esse.

Dei numen vnus assertū à M. Tullio.

Locus Ciceronis de prouidētia diuina.

A est profectò illa vis, neque in his corporibus atque hac imbecillitate nostra inest quiddã quod vigeat & sentiat, & non inest in hoc tanto Naturæ tam præclaro motu. Nisi forte idcirco non putant, quia non apparet, nec cernitur, perinde quasi nostram ipsam mentẽ, qua sapimus, qua prouidemus, qua hæc ipsa agimus ac dicimus, videre, aut planè qualis, aut vbi sit, sentire possimus. Ea vis, ea est igitur, quæ sæpe incredibiles huic vrbi felicitates, atque opes attulit. Et de Aruspicum responsis Latinæ Philosophiæ facilè princeps, ex ea Natura, quæ, vt idem ait, sine doctrina notitias paruas ingenuit rerum maximarũ: Nulla maior res atque Deus, cuius ingenuit sine doctrina, notitias ingentes Natura nobis. Vt minimè mirum fieri debeat, eos de Deo sensisse, locutósque esse talia, quos Philosophia nunc magnum sparsa per orbem, non erudisset. Præstò enim erat alia minor quidem Philosophia, quam non didicimus, accepimus, legimus, verùm ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus. Ad quam non docti, sed facti, non instructi, sed imbuti sumus. Hæc aperit os nobis ad confessionem magni Dei. Eóque dux fuit eidem Ciceroni, vt item singularem Diuinitatem nominaret, eámque verissimè definiret in Tusculanis: Nec verò, inquit, Deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi Mens soluta quædam & libera, segregatáque ab omni concretione mortali, omnia sentiens & mouens, ipsáque prædita motu sempiterno. Agnoscis quod noster Vates introducens eum loquentem, Cælum & terras ego impleo. Et, Leuate in excelsum oculos vestros, & videte quis creauit hæc. Deus sempiternus, Dominus qui creauit terminos terB ræ, & non deficiet, neque laborabit, nec est inuestigatio sapiẽtiæ eius. Et, Verè tu es Deus absconditus, Deus Israël, saluator. In hac igitur Marci definitione, omnia sunt, quæ litteris sacris continentur, nomina diuina. Primum, Mens immortalis, incorruptibilis sapientia, perennis, incorporea, omnia sentiens. Spiritus enim, id est, Sapientia Domini, repleuit orbem terrarum, Per omnes spiritus penetrans, vt idem Salomon ait. Quem quodã mirabili consensu videtur Marcus expressisse. Vt enim Marcus asserit Deum esse Mentem omnia sentientem & mouentem, segregatam ab omni concretione mortali: sic sapiens ille, quisquis fuit: πάσης γὰρ κινήσεως κινητικώτερος σοφία, διήκει δὲ καὶ χωρεῖ διὰ πάντων, διὰ τὴν καθαρότητα: Omni motu velocior est Sapientia, penetrans per omnia, & cõmeans ob puritatem. Vides puritatem, quod ille suis verbis, segregatam ab omni concretione mortali. Et quem dixit omnia sentire, sapiens ille παντεπίσκοπον, omnia circunspicientem. Et εὐκίνητον, τρανὸν ἀμόλυντον, mobilitate vigentem, penetrabilem, incoinquinatum. Is igitur si mouet omnia, solus etiam mouet orbes cælestes, non aliæ Intelligentiæ. En igitur eandem exhibet Natura Theologiam, atque reuelatio diuina. Eundem singulariter Marcus appellauit, rectissiméque sensit eum inuisibilem ex operibus suis agnoscendum. Vt, inquit, Deum non vides, tamen vt Deum agnoscis ex operibus eius. Et, Illud modò videto, vt Deum noris, etsi eius ignores & locum, & faciem, sic animum tibi tuum notũ esse oportere Et, Certè & Deum ipsum & diuinum animum corpore liberatum, cogitatione complecti non possimus. Eundem affirmat creatorem animorum. Nec inuenietur, C inquit, vnquam vnde ad hominem venire possint, nisi à Deo. Ab eodem ait denunciari excessum è vita, sicut animi creatorem asseruerat. Nos vero, inquit, si quid tale acciderit, vt à Deo denuntiatum videatur, vt exeamus è vita, læti & agentes gratias pareamus. Et, Vetat enim dominans ille in nobis Deus, iniussu hinc nos suo demigrare. Et, Nec tamen illa vincula carceris ruperit (Leges enim vetant) sed tanquam à magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic à Deo euocatus, atque emissus exierit. Eundem singulariter [illegible]exit & nominauit, cùm ait in Legibus de eo, qui cælum, terras, maria, omnémque rerum naturam perspexerit, ipsúmque ea moderantem, regentémque penè prehenderit. En moderatorem, regémque cæli ac terræ, naturæq; eum consalutat. Eundem creatorem hominis in legibus sentit & nominat: Nunc quoniam, inquit, hominem, quod principium reliquarum rerum esse voluit, generauit, exornauit Deus. Et paulò antè, animi satorem: Animum, inquit, esse ingeneratum à Deo. Agnoscis Theologiam Mosaicam: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & præsit omni terræ. principium scilicet reliquarum rerum. Et de afflatu animi: Est, inquit, quoniam nihil est ratione melius, eáque & in homine & in Deo, prima homini cum Deo rationis societas. Et, Parent huic cælesti descriptioni, Mentíque diuinæ & præpotenti Deo. Et, Itaque ex tot generibus nullum est animans præter hominem, quod habeat notitiam aliquã Dei. [illegible]que ipsis hominibus nulla gens est, neque tam immansueta, neque tam fera, quæ nõ,

In Miloniana. *1 Tuscul.* *Omni motu sapientia velocior.* *1. Tuscul.* *Ad finem 1. Leg.* *Gene. 2.* *Ibid. 1. Leg.* *1 de nat. Deor.*

etiam si ignoret qualem habere Deum deceat, tamen habendum sciat. Et in Tusculanis: D Sic mentem hominis, quamuis eam vt Deum, non tamẽ vt Deum agnoscis ex operibus eius: sic ex memoria rerum, & inuentione, & celeritate motus, omníque pulchritudine virtutis vim diuinæ Mentis agnoscito. Hic & vnum Deum fatetur, & per ea quæ facta sunt, quæ opera eius dicit, putat eum agnoscere oportere. His omnibus igitur cõstat, vera esse, quæ Theologi nostri, primi religionis præcones, prodiderunt ex omni Natura cunctas nationes discere Deũ potuisse, nisi superstitionum agmen terras occupasset. Sed enim multos tibi segregauit Deus, qui non incuruassent genua coram Baal. Hi ex operibus eius, & per ea quæ facta sunt, inuisibilem eum agnouerunt, & asseruerunt. Videre autem ex his licet, quantum ab hac Latinorum grauissima Theologia desciuerit Plinius, quem laudes Diuinitatis, quas inuisibili Deo cæteri decantarunt, corporeo mundo non puduit vendicare: Quòd sit Numen æternum, immensum, nec genitum vnquam, neque interiturum. Æternus, immensus, totus in toto. Sed eum mundi, cuius omnes decreuerat explicare partes, longius extra decorum prouexit amor, in numerum Philosophorum planè non ponendus, verùm eorum duntaxat, qui promiscuè aliorum placita referẽtes, iudicium suum adhibere vel noluerunt, vel non potuerunt.

Plinius alienus à Theologia.

Senecam vnum singularémque Deum ore pleno nominare Autorem mundi, & rerum humanarum Præsidem sæpius prædicare: Et cuncta in terris bona accepta referre. E

Capvt III.

6. Aeneid. *Senecæ laus.*

SED CVM me necessitas abstraxerit, vt in declarationẽ Spititus eius, siue Mentis, quam sublimis Vates per omnes mundani corporis artus infusam dixit, duobus Senecæ testimoniis Tullianã Theologiam præueniens vterer, nunc à Tullio digrediens, ad Stoicum Romanæ Theologiæ maximum, eminentissimumq; antistitem reuertor. Huic Spiritus ipse, qui per ætates & gentes omnes inambulans, sæpe multorum pectus impleuit, dedit vt singularem Deum (quanquam Philosophus, quanquam Romana idololatria florente natus) sæpe nominaret, rerum creatorem moderatorémque agnosceret, fateretur, omnia tribuens ei, quæ litteræ cælestes indefessè clamant. Vt hinc sit perspicuum, verissima esse, quæ nostri dixerũt: Vnus Dominus, vnus Deus, vna tandem fides, vna religio. Is igitur primum in libro de Vita beata, aliisq; libris, sic vnum singularémque Deum veneratur, appellat. Hæc, inquit, qui contemplatur, quid Deo præstat? Ne tanta eius opera sine teste sint. En fatetur in mundum venisse homines, vt opera diuina contemplarentur, appellans opera eius, cuncta quæ sub contemplationem nostram cadunt. Et testes operum diuinorum Philosophos appellato sermonẽ aureum. Eodem libro. In regno nati sumus, Deo parere libertas est. Vides quid dicat. Nunquid aliud in religione vera? Libertate qua nos Iesus Christus liberauit, inquit diuus Paulus. Et ipse Deus, Iugum meum suaue est, & onus meum leue. Regnum vocat Seneca, diuinis parere mandatis. Eadem retulit in Epistolis: Philosophia, inquit, adhortabitur, vt Deo libenter pareamus, vt fortunæ contumaciter resistamus: hæc docebit, vt Deum sequaris, feras casum. Hic singularem Deum toties appellat, felicitatem appellat, huic viri parere. In libro autem de Prouidentia, Ipsis inquam, Deus consulit, quos esse quàm honestissimos cupit, quoties illis materiam præbet, aliquid animosè, fortiterq; faciẽdi. Hi itaque Deus, quos probat, quos amat, indurat, recognoscit, exercet. Eos autem, quibus indulgere videtur, quibus parcere, molles venturis malis seruat. Hæc nónne est Philosophia Christiana? quam quidem non quòd libros nostros legerit, licet legisse potuerit, arbitror Senecam effudisse, sed ex animi, & rationis bonitate. Audis, singularem Deum. Tum quæ Deus ipse in Apocalypsi: Ego, inquit, quos amo, corrigo, & castigo. Ibidem: Quid mirum si durè generosos spiritus tentat Deus? Digni visi sumus Deo in quibus experiretur, quantum humana natura posset pati. Et hoc est propositum Deo, quòd sapienti viro ostenderet hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona esse, nec mala. Hæc ab illo dicuntur, quem par est, cum cæteris Romanis ad templa Deorum adire solitum, quanquam iam fulgor Euangelij Romam afflauerat. Sed mihi crede, di-

Locus Senecæ ex lib. de vita beata. F *Alius locus eiusdem.* *Alius locus.*

Abantur ab eo tanquam ethnico, tanquam Philosopho, non plebeio, non vulgarium errores attendente, natura duce, diuino Spiritu duce, quo ducimur omnes. Prosequitur: Quare tamen bonis patiatur aliquid mali Deus fieri? Ille verò non patitur, omnia mala ab illis remouit, scelera, & flagitia, & cogitationes improbas, auida consilia, & libidinem cæcam, & alieno imminentem auaritiam. Ipsos tuetur, aut vindicat. Nunquid hæc quoque à Deo aliquis exigit, vt etiam sarcinas seruet? Remittunt ipsi hanc Deo curam. Democritus diuitias proiecit, & onus, illas bonæ mentis existimans. Quid ergo miraris, si id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus aliquando vult sibi accidere? Puta itaque Deum dicere, Quid habetis quod de me queri possitis, vos quibus recta placuerunt? Aliis bona falsa circundedi, & animos inanes veluti longo, fallacíque insomnio lusi: auro illos, argento, & ebore, adornaui. In his boni nihil est. Isti quos pro felicibus aspicitis, si non quà currunt, sed quà latent videretis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida, & syncera felicitas, crusta est equidem tenuis. Vobis dedi bona certa, mansura. Quanto magis versaueritis, & vndique inspexeritis, meliora maioráque permisi vobis, metuenda contemnere, cupiditates fastidire. Non fulgetis extrinsecus. Hæc ille in confessionem singularis vnicique Dei, qui solus sit, qui res aspiciat humanas, bonis, & malis consulat, sed malis tribuat quod in litteris sacris est, Recepisti mercedem tuam. Eiusmodi mercedem Deum clamat Stoicus improbis dedisse, quos auro fulgere, diuitiis affluere B dederit: probis autem dedisse longè maiora, si quis rectè decernat, bona, sanum, prudentem, fortémque animum, caducorum contemptorem, scelera ab eis flagitiáque auertisse. Hæc est omnis sacrarum litterarum doctrina. In Epistolis autē de eodem dicit, quod noster Theologus Ioannes, Deum nemo vidit vnquam. Seneca verò ad Lucillium, Nemo nouit Deum, multi de illo malè existimant, & impune. Et ad eundem, Nemo altius est Deo dignus, quàm qui opes contempsit. Et, Crastinum si adiecerit Deus, læti recipiemus. Ibidem, Agamus Deo gratias, quòd nemo nos in vita tenere potest. Et, Bonus vir sine Deo, esse nemo potest. An potest quisquam supra fortunam, nisi ab illo adiutus, exurgere? Ille dat consilia magnifica, & recta. Audi etiam quæ decima epistola: Audacter, ait, Deum roga, nil illum de alieno rogaturus. Quibus omnibus, qui Deos Romanorū cum multitudine coleret, appaiet, dum philosopharetur, dum mentem in rerum obseruationem immitteret, vnum nominasse operum mundanorum autorem, humanæ vitæ custodem sensisse, grauiter & sæpe cum superioribus sæculis, cum origine mundi, cum religione sancta, quæ totum mundum feliciter occupauit, asseruisse.

Cur Deus patitur bonos affici malo.

Felicitas vulgaris.

Cur felices improbi.

Multa Senecæ loca, quib. vnus Deus censetur.

Senecam exordium mundi fateri à Deo fuisse, qui singula distinxerit, loca rebus, situsq́ assignauerit. Antiquior mundo, lucis creator, operis sui spectator, per Vniuersum diffusus. Ventorum moderator, largitor, prospector, cuius decreto C *cuncta fiant, qui mare diffuderit ad beneficium nostrum, benignus Pater, bonorum amantissimus.*

CAPVT IIII.

PROPIVS autem ad Theologiam diuini viri, sub profanis cultibus Deorum nati accedens, videbis vera esse quæ libris his ostendere conamur, nullos vnquam errores, nullas superstitiones, nullam tam sæuam fraudem efficere potuisse, vt verus Deus, vera Philosophia eius, qua senserunt homines eum patrem generis humani, cæli, terræq́; artificem, moderatorémque omnium, caligaret, aboleretur ex hoc mundo. Audi igitur profundissimam eiusdem de summo singulariq́; Deo, tum qua sempiternus est ante mundum, tum qua condidit mundum, autórque est, vt omnia vigeant, nullo casu succumbant, Theologiam. Qualem Aristoteles, qualem Plato ratione pandente viam, deprehendit Deum, talem Seneca naturam secutus, indicauit, expressit. Principióque ait de vita beata: Vt inquisitio transeat ex apertis in obscura, & aliquid ipso mundo inueniat antiquius, vnde ista sidera exierint, quis fuerit Vniuersi status antequā singula descenderint, quæ ratio mersa & confusa disiunxerit, quis loca rebus

Nulli tā crassi errores fuere, vt vera de Deo persuasio penitus tolleretur.

Plato & Arist. ratione Seneca verò naturâ, Deum fassus est.

assignatit. Hæc quidem ille, per speculationes, & argumenta, ad eum perueniens, qui fuit ante mundum à quo exierunt sidera. Non quem quasi per transennam respicit nunc Seneca, is est, de quo Dauid canit, Ante Solem permanet nomen eius. Et Moses scripturus de mundo, clarè locutus est, tribuens ei cuncta, quæ Seneca philosophatus. Mundo enim antiquior est is, de quo Moses, In principio creauit Deus cælum & terram. creauit, quia prior fuit. Neque enim creasset, nisi præfuisset. Exisse autem sidera ab ipso isto, Moses apertè in ipso operis sui vestibulo monstrauit: Et dixit Deus, Fiat lux, Et facta est lux. Exiit igitur ab eo lux aurea mundi, Sol lucis omnis pater. Hunc ipsum cùm mundo antiquiorem Moses ostendisset, mersa, & confusa separasse probauit, cùm terra permista aquis, in quarum congerie, rerum confusarum multitudo latebat, facta est imperante Deo separatio, naráque sunt è terra terrestria, ex aquis aquatica, rebúsque cunctis assignata loca. Inde est, quod addidit eodem libro Seneca: Hæc qui contemplatur, quid Deo præstat? Ne tanta eius opera sine teste sint. Opera Dei, quæ testibus nobis, & spectatoribus ostendit, mundanos ordines cum Mose vocat. Eodémque libro vocat mundum opus Dei. An multa, inquit, Deus corpora eiusmodi sparserit, continua sit omnis, & plena materia, ex qua cuncta gignuntur, & solidis inane permistum sit, Deus sedens opus suum spectet an tractet, vtrum extrinsecus illi circunfusus sit, an toti inditus. Audis iterum mundum opus Dei, qui sit vel per eum omnem intentus, quemadmodum Pythagoras, ipsis Philosophis testibus, cantabat, aut extrinsecus circunfusus, velut celsa in puppi, mundi gubernacula torquens. Æquè bene Natura hæc docente, quàm cælestibus oraculis. Alio autem loco, Nam mundus, inquit, quoque complectens, rectórque mundi Deus, in exteriora quidem tendit, & redit. Ecce rector mundi, quale canitur in sacris litteris, Trinam regentem machinam. In Quæstionibus naturalibus perstat in eadem confessione: Non ad hoc Prouidentia, ac dispositor ille mundi Deus, aëra ventis exercendum dedit, & illos ab omni parte nequid esset situ squalidum, effudit, vt nos classes partem freti occupaturas compleremus milite, hostem in mari, aut post mare inquireremus. In his dispositor mundi, superius creator, rector, Ventorum largitor, illud quod in sacris litteris, Qui producit ventos de thesauris suis, & omnibus eis nomina vocat. Qui apud Mosen creat quod Hebraice dicitur, chamaim, nempe aërem, qui per omnes mundi partes diffusus, aleret omnes quiescens, motus autem nauigiis cursus dirigeret. Ibidem: Non tantum, vt paulò antè dicebam, queri possumus de autore nostri Deo, si beneficia eius corrumpimus & vt essent efficiamus. Dedit ille ventos ad custodiam cæli, terrarumq; temperiem, ad euocandas, supprimendas aquas, ad alendos satorum, atque arborum fructus, quos ad maturitatem cum aliis causis adducit ista iactatio. En gloriosa Philosophorum cum sacris litteris confessio, de autore nostri Deo singulari, qui non crearit modò genus humanum, sed ventos dederit, quibus excitæ cælestes aquæ, terras grauidarent. Quid amplius est in Psalmis, Prophetis & Mose, quod ad hoc attinet. Res naturales, ipsúmque omnem mundum docuit, asseruit inuentum, dispositum, regíque à Deo, humanas autem docuit, & docet similiter ab eodem administrari. Tertio eiusdem operis de rebus Naturæ: Nunc cùm maximè Deus alia exaltat, alia submittit, ac molliter ponit, aut ex fastigio suo nullas habituras reliquias iactat. Fatetur moderatorem rerum humanarum Deum summũ, confitens eum facere, quod prophetæ indefessè conclamant: Vidi impium superexaltatũ & eleuatum sicut cedros Dei, & transiui, & ecce non erat. Et, Dominus pauperem facit, & ditat, humiliat, & subleuat. Et, Suscitans à terra inopem, & de stercore erigens pauperem. Vnde hæc concordia, nisi quia veritas nullo loco non adest? Eodem loco Seneca: Quidquid acciderit, sic ferre, quasi tibi volueris accidere. Debuisses enim velle, si sciuisses omnia ex decreto Dei fieri. Sic denique nihil est, cuius non fateatur Deum autorem, cuius consilio fieri cuncta refert. Nam in Suasoriis: Non in hanc, inquit, conditionem Deus fudit æquora, quàm ne omnis ex voto iret dies. Quidquid fuit extra iussum Dei, tutum fuit adultero mare. Superius: Qui mundum condiderit, disposuerit. De Prouidentia quoque sic, Cùm præesset, inquit, Vniuersis, Prouidentiam probauerimus & interesse nobis Deum. Ibidem, Inter bonos viros ac Deum amicitia est conciliante virtute. Amicitiam dico, imò etiam necessitudo, & similitudo: quoniam quidem bonus tẽpore tantùm à Deo differt: discipulus eius, æmulatorq; ex natura prouenit, quẽ parens ille magnificus virtutum, non lenis exactor, sicut seueri patres, durius educat. Bonum,

Gene. 1. — *Cur à Deo creata omnia.* — *Cur creati venti.* — *Officia ventorum.* — *Bonus tempore tantùm à Deo differt.*

A virum in delitiis non habet, experitur, indurat, sibi illum præparat. Eodem(que) libro, Paternum Deus habet aduersus bonos viros animum, & illos fortius armat, & operibus, do lonbus, ac damnis exagitat, vt veri um colligant robur. Paulò infrà, Miraris tu, si Deus ille bonorum amantissimus, qui illos quàm optimos, atque excellentissimos vult, fortunam illis, cum qua exercentur, assignat. Ecce spectaculum dignum ad quod respiciat intentus operi suo. In quibus omnibus qualis in litteris diuinitus scriptis consonat Theologia, siue qua cum Deo nobis est similitudo, siue qua patrio nos ille complectitur amore. Aut quòd nos eum oporteat æmulari, ad quod ipse nos inuitat: Discite, ait, à me quia mitis sum, & humilis corde. Audimus etiam parentem magnificum virtutum, amantissimum bonorum. Nónne Stoicus item cõfessus est, quòd ipse generis humani magister, nos docendo declarauit, vt precaremur, Pater noster? Seneca verò, Paternum Deus habet aduersus bonos viros animum. Quibus probatur omnium gentium, quas ex vno fonte natas sensus, rationis(que) similitudo sociauit, fuisse semper in vnius veri, singularis(que) Dei maiestatem, laudés(que) omnes eius, ora propensa. Denique de moribus Seneca dicit: Optimus ergo animus, & pulcherrimus, cultor Dei est. Et, Quid est dare beneficiũ? Deũ imitari. Et, Post Deum, veritatẽ colendam, quæ sola homines Dijs proximos facit. Quid illud item quod in libris de beneficijs? Eunt(que), inquit, tua causa, etiam si maior illis alia, ac prior causa est. Quanto satius est, gratum aduersus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, sed suos benignè æstimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum indicauit Deus. Hoc satis est. Potuit plus, sed hoc quoque beneficium est. Nihil igitur relinquit, vt ipse loquar, sapientissimus, & grauissimus Philosophus, quod altitudinem Theologiæ veræ ante oculos ponat. Nihil illi ratio, & Natura negauit, quod benignitas diuina, melius oraculis suis declarauit.

Deus bonos amat & affligit.

Matth 6.

Dare beneficium, est Deũ imitari.

B

Designatio diuinæ Naturæ apud Senecam: quòd sit ratio incorporea, rerum magnarum opifex: per omnia diffusa, custos, rector vniuersi, Dominus, & artifex, causa causarum: Natura rerum ex qua nata sunt omnia. Quomodo sit ipse mundus, aut pars maxima mundi. Qui sit plenus Ideis æternis, ad quas formauit mundum. Fundator mundi: & quòd ipsa Natura.

CAPVT V.

DE SVBSTANTIA verò diuina, quoniam præclara quædam Philosophorúmque digna penetralibus mirabili cum nostris similitudine scripsit Seneca, ea libens, volénsque cunctis ostendam, vt fiat perspectum vnum fuisse Romanorum, vel cùm idola colerentur, cunctarũ(que) gentium atque Hebræorum Deum. In libro de Consolatione: Quocunque nos mouerimus, sequetur natura communis, & propria virtus. Id actum est, mihi crede, ab illo, quisquis formator Vniuersi fuit, siue ille Deus est potens omnium, siue incorporalis ratio, ingentium operum artifex, siue diuinus Spiritus, per omnia maxima, ac minima, æquali intentione diffusus, siue fatum, & immutabilis causarum inter se cohærentium series. Id inquam actum est, vt in alienum arbitrium nisi vilissima quæque non caderent. Hæc ille. Principio fuisse mundi formatorem confessus, quem quidem tribus appellationibus, sed in eundem congruentibus appellat ... si percũcteris quid sit Deus, optima erit & veræ Philosophiæ apta definitio, Ratio nempe intellectus, ingenium, mens, sapientia incorporalis, ingentium operum artifex. Item diuinus Spiritus per omnia maxima, ac minima diffusus: Nusquã scilicet non præsens. quod in sacris litteris pariter dicitur, Spiritus Domini repleuit orbem terrarũ. Quartam verò nuncupationem Fatum, non aliam quàm hunc ipsum designare ipsiusmet Senecæ sermone docemur. Nam cùm in confesso apud grauissimos Philosophos sit, idem esse Fatum, atque Naturam, vt quod ait Poëta:

C

Tribus nominibus Deus à Seneca appellatus.

Deus quid, Seneca.

Fatum quid.

Nam quia nec fato, merita nec morte peribat.

Is idem confitetur apertè, idem esse Deum atque Naturã. Si Natura igitur & Fatum idẽ: Deus autem & Natura idem, Idem ergo Deus & Fatum. In Quæstionibus igitur libro secundo, Eundem, inquit, Ethrusci, quem nos, Iouem intelligunt, custodem, rectorem(que)

Vniuersi, animum, ac spiritum mundi, huius operis Dominum, & artificem, cui nomen D
esse conuenit. Vis illum Fatum vocare? non errabis. Hic est ex quo suspensa sunt omnia,
ex quo sunt omnes causę causarum. Vis illum Prouidentiam dicere? rectè dicis. Est enim
cuius consilio, huic mundo prouidetur, vt inconcussus exeat, & actus suos explicet. Vis
illum Naturam vocare? non peccabis. Est enim ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu vi-
uimus. Vis illum vocare mundum? non falleris. Ipse est totum quod vides, totus suis par-
tibus inditus, & se sustinens, & sua. Et sui similis vbique, vocans rectorem mundi, & arti-
ficem, Spiritum similiter, atque in libro de Consolatione. Eundémque ait appellari Ioue,
qui non modò fuerit operis huius artifex, sed nunc quoque Dominus, & custos. Hunc
ipsum dicit appellari Fatum, quia causa causarum, ab eo pendentium princeps, à quo to-
tus ordo causarum dependet. Ex cuius decreto dicebat superius omnia fieri. Mirabilis
quoque est, & è Philosophiæ deprompta thesauris Naturæ nuncupatio. Magna veritatis
explicatio. Declarantur enim quæ sæpe cum multis, ac magnis alijs Philosophis Aristo-
teles vsurpat, cùm philosophantes, & per rerum vastos campos contemplando delati so-
ciant Deum, atque Naturam, Nihil agere frustra Deum ac Naturam dicentes, omnia
opera, mirabiléśque rerum ordines vtrique ex æquo tribuentes, sed priorem Deum no-
minantes. Declarant enim Naturam esse motum, artémque Dei, quòd à Deo moderatè,
solerter agitur, excitatos ordines, circúmque actos, & in hoc spiritu, vitáque conseruatos
à Deo. Quòd autem ait illum appellari posse Mundum, idem est atque Naturæ nomen.
Non scilicet hoc mundanum corpus. Quomodo enim, si superius Deum dicebat, ratio- E
nem incorpoream? Primo quoque Quæstionum naturalium, Quid est Deus? Mens Vni-
uersi. Quid est Deus? quod vides totum, & quod non vides. Vult igitur Deum appellari
posse Mundum, quemadmodum Naturam. Est enim Natura mundus omnis, cunctæ res,
quibus conficitur mũdus, quarum mirabilem vitam perennéśque motus, vocamus Deũ,
velut opus diuinum, diuinam sapientiam, solertiam. Nam quòd non sentiat Deum hæc
corpora, perspicuum inde est, quòd appellat eam Mentem, Rationémque Vniuersi. Ra-
tio verò, ac mens incorporeæ. Seuocat igitur eum à corporibus, superaddens, vocari pos-
se Animationem Vniuersi, sapientissiméque stantes ordines nomine tetum ab se repet-
tarum. Rectorem igitur, artificémque mundi vocauit nomine operis sui, propter sapien-
tiam in ipso opere apparentem. Non scilicet opus ipsum corporeum. Nam superius quę-
rebat mundo antiquiorem, à quo ista sidera exierint. Erat igitur ille anteaquã esset opus
suum. Non est igitur ipsum opus. Nec id vult Philosophus. Rationes ergo, ingenium, sa-
pientiámque apparentem in opere mundano, Deum clamauit. Eodem sensu intelligen-
dus est, totáque Philosophia declaratur, cùm ait in Quæstionibus, Neque enim omnia
Deus humanis oculis nota fecit. Quota oculis pars tanti operis committitur? Ipse qui
ipsa tractat, qui condidit, qui totum hoc fundauit, dedítque circa se, maiórque est pars
operis, ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est. Multa præterea cognata Nu-
mini summo, & vicinam sortita potentiam, obscura sunt. Paulò infrà, Cùm maxima pars
mundi Deus lateat. Hæc Philosophus. Vides vt primum fatetur Deum inuisibilem, effu- F
gientem oculos. Si inuisibilis, si fugiens obtutum, certè ne corpus quidem mundanum,
quod videtur & tangitur. Sicq; declaratur quod posuit superius. Quid est Deus? quod vi-
des totum, & quod non vides. Si Deus inuisibilis, non est quod vides totum. Ergo soler-
tiam operis, ac Diuinitatem designauit. Quòd autem dicit Deum maximã mundi par-
tem, tenes quo modo sit intelligendum. Maximam scilicet rem in mundo, inter omnes
res, inter omnes animos principem. In ipso enim exordio docebit: Qui, inquit, condidit,
qui totum hoc fundauit. Si condidit igitur, & si totum fundauit, certè fuit ante funda-
mentum. Fuit totus ipse. quo modo igitur pars eius quod condidit & fundauit? Imò to-
to opere suo, sed alia magnitudine, maior. Nam superius dixit, Deus est ratio incorpora-
lis, ingentium operum artifex. Ergo cùm dicit, Deus est maxima pars mũdi, sentit, Deus
est maxima res in mundo, omnibus substantijs, simul aggregatis maior. Vna res in mun-
do, ipso mundo maior, mundi nunc appellatione signando, quicquid vbique est. Quod
autem dubitans, & inquirens loquitur in Quæstionibus naturalibus, Quis autor sit, aut
custos: quid sit Deus: totus in se intendat, an ad nos aliquando respiciat: Faciat quotidie
aliquid, an semel fecerit: pars mundi sit, an mundus: Liceat illi aliquid ex lege Fatorum
derogare, an maiestatis diminutio sit, & confessio erroris, mutanda fecisse. Necesse enim
eadem placere, cui nisi optima placere non possunt. Nec ob hoc minus liber & potés est.

Deus fatum.
Deus, Prouidentia.
Deus, Natura.
Deus, Mundus.
Deus, Iupiter.
Deus & Natura nihil agunt frustrà.
Quid Deus, Senecæ.
Natura quid.
Non omnia visibilia sunt.
Deus, maxima mundi pars vt intelligatur.

A Ipse enim necessitas sua. Hæc omnia, quæ nunc disiungendo, inquirendóque proferuntur, habent suas aliis locis resolutiones, asseuerando probatas. Quis enim autor sit & custos, & an semel fecerit. Et an bonis suis delectatus, à nobis oculos auertat, sæpe confessus est, autorem esse Deum, nec autorem modo, sed nûc quoque custodem. Hunc ipsum superius fatebatur, semel hæc omnia fecisse: Qui condidit, inquit, qui totum hoc fundauit. Fundatio autem exordium machinæ designat. Mille locis autem vidimus eum superius fatentem, Deum res humanas attendere. An autem sit vel pars mundi, vel mundus, superius declarauit, mundum, rationes appellans, rectos ordines, leges æternas in mundo: Et has Deum largissimè appellatione diffusa, nuncupauit, designans ea esse solertiá, inuentionémque diuinam Declaratum quoque non posse Deum vocari ab eo mûdum, si mundum corpus mundanum sentis: quia dicit, Deum nunc Mentem Vniuersi, nunc Rationem incorporalem, ingentium operum Artificem. Ostensum quoque quomodo Deus sit pars mundi, scilicet res in omni numero rerum, qui dicitur mundus, maxima, eminentissima. Maior scilicet, quàm omnes homines, cælo, & terra quoque maior. Sentit autem Seneca, cùm Deum vocat partem mundi, rationem, mundum gubernanté, à corpore mundano segregatam, velut animum à corpore. Non vult autem vt cuipiam fortasse videretur, mundum esse quasi corpus Dei, Deum autem animum ipsius mundi Scit enim & fatetur artificem mundi, mundo longe antiquiorem, condidisse, & fundasse hoc omne, segregatum ab ipso semper. Sed cùm Deus sit inuisibilis, à quo mundus visibiliter

Autor & custos idem mundi.

Deus, pars mundi quomodo.

Mundus, non est Dei corp[us].

B regitur, dixerunt Deum eam rationem, qua regitur, agitúrque mundus, velut à ratione corpus. Quod autem inquirit, an ex lege fatorum ei liceat aliquid demutare, ipse declarat, vbique confitens in manu Dei esse Fata, quia ipse Fatum est, ipse princeps Causa. Facit quod vult, & non vult nisi optima. Non potest ab hac voluntate mutari, vt velit aliquando non optima, nec tamen minus ob id liber, & potens. Impotentia est, posse velle non optima. Ea verò pulcherrima, sacráque Philosophia apud eum de creatione mundi, de causis, de toto ordine creandi, explicantem quam probabat Philosophiam Platonis. Hæc, inquit ad Lucillum, exemplaria rerum omnium Deus intra se habet, numeros vniuersorum, quæ agenda sunt, & modos mente complexus est. Plenus his figuris est, quas Plato Ideas appellat immortales, immutabiles, indefatigabiles, innumerabiles. Non procul inde, Causa efficiens Deus est. Forma hæc est habitus, & ordo, quẽ videmus, exẽplar scilicet, ad quod Deus hanc magnitudinẽ operis pulcherrimi fecit. Propositum, propter quod fecit. Quæris quid sit propositum Dei: bonitas est. Ita certè Plato ait, quæ faciendi mundi sit causa. Bonus est, bona fecit. Bono nulla cuiquá inuidia est. Fecit itaque quàm optima potuit. Paulò inferius, Quærimus, inquit, quæ sit causa: ratio scilicet faciendi, id est, Deus. Ita nõ sunt multæ & singulæ causæ, sed ex vna pẽdent ea quæ faciunt. Progressus inde, Et non quærá, ait, quæ sint initia vniuersorũ, quis rerum formator, qui omnia in vno mersa, & materia inerti conuoluta discreuerit. Non quærá quis sit istius artifex mundi: Qua ratione tanta magnitudo in ordinẽ, & legem venerit: Qui sparsa collegerit, con-

In manu Dei, fata.

Propositum Dei, bonitas.

C fusa distinxerit: In vna deformitate iacentibus faciẽ diuiserit: Vnde lux tanta fundatur, ignis sit, an aliquid igne lucidius. Ego ista non quæram. Ego nesciam vnde descenderimus. In fine autem, Nempe vniuersa ex materia & Deo cõstant. Deus ista temperat, quæ circunfusa rectorem sequuntur & ducem. potentius autem est, ac pretiosius quod facit, quod est Deus, quàm materia patiens Dei. Quem locum in hoc mundo Deus obtinet, hunc in homine animus. Hæc omnis Philosophia Senecæ, maximè conformis Mosaicæ, de mundano primùm opifice, de maiestate eius, de exordio mundi, de Ideis, rerum scilicet [illegible]ibus affluentiaq; sempiterna. hæ sunt enim Ideæ, diuino Verbo, nempe opifice mundano, contentæ. Hæc rerum vbertas, diuinæq; sapientiæ fœcunditas, qua grauidus erat Deus. Ex hac magna, inenarrabili, nata sunt omnia. Secunda pars Philosophiæ eius, & ipsa Mosaicæ conformis est, qua dicitur à Mose Terra inanis, & vacua, à Græcis interpretibu[s in]uisibilis, & incomposita. Ea erat terra & aqua conuolutæ, iactæ ad fundamentum [illegible], in quibus omnes terrestres, & cælestes formæ latebant. Ibi erant ignes ætherij, puræ cælestium orbium substantiæ. Ibi aëris globus, illic animátes terrestres, & aquaticæ, plantæ quoque & herbæ. Ecce autem vt opifex, qui terras & aquas fundauerat, admouit potentes manus. primùm purissima lucis orbisq; cælestis, qualis nubiũ candentiũ educta est & extricata substantia. Sol cœpit rotari per orbem, aquas exhausit, aërem abstraxit, siccauit terras, mari subsedẽte Terræ madentes, herbas, arbores, animalia genue-

Ideæ quæ.

Gene. 1.

runt. E terra madenti, lutulenta, sumptum corpus humanum. Hæc cùm dixerint Prophetæ, Seneca ex vetusta fama apud Philosophos audita, confirmat. Vocat rerum formatorem, Deum illum Mosaicum. Hunc optima dicit fecisse, quemadmodum Moses, qui ad vnamquanque rem creatam facit Deum vidisse asseruisséque bona. Erant omnia in vno corpore terræ, & aquæ vt embryone mersa, & conuoluta. Tunc opus ex pulchris, & bonis factum, apparuit pulcherrimum. Venerúntque omnia in ordinem, legémque. Ab illo formatore nos descendimus. Ipse quidem inuisibilis, regnans, imperánsque in mundo, & vbique præsens, licet inuisibilis, quemadmodum animus in corpore. Talis est Senecæ diuina Philosophia, partim ex successione sæculorum, partim luce rationis ostensa. Nomina, quibus Deus ab eo vocatur, sunt, Formator, Opifex mundi, Ratio incorporalis, Mens Vniuersi, Animus in mundo, Fatum, Causa causarum, Vnica rerum Causa, Natura, id est, fons rerum & ordo, Spiritus per omnia diffusus, Fundator, Conditor mundi, Prouidentia, Temperator, Dux ordinis omnis. Vt autem finem faciam, audi tantùm diuinissimam eius vocem, qua docet nihil esse Naturam nisi Deum, in libris de Beneficiis Natura, inquit, hoc mihi præstat. Non intelligis, te, cùm hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud est Natura, quàm Deus, & diuina ratio, toti mundo, & partibus eius inserta? Ergo nihil agis ingratissime mortalium, qui te negas Deo debere, sed Naturæ. Quia nec Natura sine Deo est, nec Deus sine Natura, sed idem est vtrunque, nec distat. Si quid à Seneca accepisses, Anneo te diceres debere, vel Lucio, non creditorem mutares, sed nomen. Sic ille.

Nomina Dei, apud Senecā.

Natura quid.

De summo & singulari Deo, ex Plutarcho, Philosopho insigni, omnes fermè de eo laudes canente, quæ in sacris litteris habentur: Hunc vnum adorandum esse, non elementa mundi huius, Solem, Lunámque esse signa quibus diuina maiestas innotescat: Ea esse organum, artémque Dei. Deum esse creatorem mundi, qui sit templum sacerrimum, in quo spectator operum diuinorum introducatur homo. Mundum esse tanquam theatrum, in quo nobis spectatoribus Deus insignes opes suas ostentat. Deum creasse Solem, qui sit quædam lucis æternæ suæ per mundum decurrens imago. Diuinam naturam esse ac felicitatem, virtutis excellentiam.

CAPVT VI.

NEMINI dubium erit, qui sapientiores Philosophos consuluerit, quin omnes qui vanis superstitionibus populo relictis, se per campos totius Naturæ ferri passi essent, vnum, singulatémque Deum, omnium rerū autorem, parentémque didicerint, & hunc solum adorandum, suspiciendúmque confessi fuerint, eíque meritas laudes attribuerint. Audi igitur quàm diuina, excelsa, de fonte veritatis hausta, locutus sit Plutarchus, in eo qui inscribitur de Iside & Osiride: ἀγαπητέον δὴ, οὐ ταῦτα τιμῶντας, ἀλλὰ διὰ τούτων, τὸ θεῖον, ὡς ἐναργέστερα ἔσοπτρα, καὶ φύσει γεγονότων, ὡς ὄργανον ἢ τέχνην ἀεὶ [illegible] πάντα κοσμοῦντος θεοῦ νομίζειν καλῶς: Debemus, ait, lætari, cōquiescere, non hęc elementa mundi venerantes, sed per hæc, vt clara exempla, & specula, ipsam Diuinitatem, quæ cum [illegible] tura nascantur, tanquam instrumentum aut artem omnia semper ornantis Dei, arbitr[illegible] præclarè habet. O vocem penè Apostolicam, Propheticam. Non est, inquit, cur Solē, Lunam, Cælum venerari, & adorare decere te putes, sed per hæc venerare ipsam Diuinitatem, & hæc tanquam exempla clara maiestatis eius agnosce, tecumq́; reputa, nihil vniuersam Naturam aliud esse, quàm instrumentum, aut artem summi Dei, omnia semper exornantis, & pulcherrimos hos, quos sursum deorsumq́; cernis, cōcentus rerū efficien[tis]. Nimirū quod sapientissimus alius, qui & ipse popularibus superstitionibus contēptis, veriora quærebat: Et esse, inquit, præstantem aliquam, æternamq́; naturam, & eam suspiciendam, admirandáq; hominum generi, pulchritudo mundi, ordoq; rerū cælestium cogit confiteri. Aspicis ad vnam veritatem mortales concurrentes, maiestatemq́; diuiná ex aspectu rerum docentes? Cogit, inquit, fateri etiam inuitos ordo rerū cælestiū, mund[i]

Elemēta non adoranda sed Deus, elementorum autor.

Natura est instrumētum Dei.

Quid maxime cogit fateri Deū esse.

A pulchritudo, esse præstantem æternámque naturam, quam suspicere, & admirari, colere, venerari, non ea quæ fecit ipsa, non pulchritudinem ab ea effectam, mortales debeant. Idémque in Legibus: Nam & hic mundus Deo paret, & huic obediunt maria, terræq́; & hominum vita iussis supremæ legis obtemperat. Asserit hic, quod illic ex argumentis colligebat. Argumenta igitur & exempla diuinæ maiestatis, est ornatus mundi. Nónne & noster Theologus: τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται ἥτε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις, καὶ θειότης. Quod est: Nam inuisibilia, inquit, eius, scilicet maiestas eius (quod paulò post explicat) à creatura mundi, id est, à re creata in mundo, ab hominibus qui sunt creatura mundi, in ipsis rebus factis apparens conspicitur. Conspicitur inquam æterna potestas, diuinitásque eius in τοῖς ποιήμασι, rebus effectis. Hæ autem sunt quæ Tullius dixit, pulchritudo mundi, ordóque rerum cælestium: Et quòd huic obediunt maria, terræq́;. Verè igitur ipsorummet voce refellitur, coarguitur, exibilatur omnis idololatria. Ecce si quid populatibus superstitionibus dabant, alius in pectore sensus residebat. Veritas vna semper est & fuit. Sed prosequor Theologiam Plutarchi, dictis diui Pauli vehementer consonantem. In eo quem inscripsit De hilaritate animi, & quòd considerata mundi pulchritudo, nos in omni semper lætitia retinere debeat, visibilia, exempla esse inuisibilium, opera diuina, quæ tanquam spectacula, theatráque nobis aperuit: ἱερὸν μὲν γὰρ ἁγιώτατον ὁ κόσμος ἐστὶ καὶ θεοπρεπέστατον. εἰς δὲ τοῦτον ὁ ἄνθρωπος εἰσάγεται διὰ τῆς γενέσεως, οὐ χειροκμήτων, οὐδὲ ἀκινήτων ἀγαλμάτων θεατὴς, ἀλλ' οἷα νοῦς θεῖος αἰσθητὰ B νοητῶν μιμητὰ φησὶν ὁ πλάτων, ἔμφυτον ἀρχὴν ζωῆς ἔχοντα, καὶ κινήσεως ἔφηνεν. ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ ἄστρα, καὶ ποταμοὺς, νέον ὕδωρ ἐξιέντας ἀεὶ, καὶ γῆν, φυτοῖς τε καὶ ζώοις τροφὰς ἀναπέμπουσαν. ὧν τὸν βίον μύησιν ὄντα, καὶ τελετὴν τελεωτάτην εὐθυμίας δεῖ μεστὸν εἶναι, καὶ γήθους, οὐχ ὥσπερ οἱ πολλοὶ, κρόνια, καὶ διονύσια, καὶ παναθήναια καὶ τοιαύτας ἄλλας ἡμέρας περιμένουσιν, ἵνα ἡσθῶσιν, καὶ ἀναπνεύσωσιν ὠνητὸν γέλωτα μίμοις καὶ ὀρχησταῖς μισθοὺς τελέσαντες, εἶτα ἐκεῖ μὲν εὔφημοι καθήμεθα κοσμίως, οὐδεὶς γὰρ ὀδύρεται μυούμενος, οὐδὲ θρηνεῖ πύθια θεώμενος. ἢ πεινῶν ἐν κρονίοις. ἃς δὲ ὁ θεὸς ἑορτὰς ἡμῖν χορηγεῖ, καὶ μυσταγωγεῖ, καταισχύνουσιν ἐν ὀδυρμοῖς τὰ πολλὰ, καὶ βαρυθυμίαις καὶ μερίμναις ἐπιπόνοις διατρίβοντες. Quæ sunt, Templum sanctissimum, sacerrimúmque est mundus. In hunc introducitur homo per generationem, non quidem imaginum, quæ manibus fit spectator, sed quæ diuina illa Mens, vt ait Plato, sensibilia ad exemplum intelligibilium, insitum vitæ & motus principium habentia, proposuit: Solem & Lunam, & astra, & flumina noua semper aqua exuberantia: Terram quoque plantis & animalibus alimentum suppetentem. Horum vita cum quædam arcana initiatio perfectissimáque releta sit, decet eam plenam hilaritatis, gaudiíque semper esse. Non quemadmodum plerique Saturnalia, Dionysia, Panathenæáque, & id genus dies expectant, vt hilarescant, respiréntque emptitium risum, mimis, saltatoribúsque mercede soluentes. Exinde sedemus ibi compositè, incomptísque vocibus abstinentes. Nemo enim lamentatur cùm initiatur, neque deplorat qui Pythia spectat, aut cùm esurit in Saturnalibus. At quos Deus festos dies nobis apparat, & largiter quotidie primus actor celebrat, quasi nos ad initiones suas conuocans, defor- C mamus lacrymis plerunque, curis operosis, mœroribusque nos dedentes. Sic ille. Ecce igitur Deus, Solis, Lunæ, totius cælestis ordinis autor: & quoniam à sanctissimo repertus, & compositus opifice, & plenus diuinæ pulchritudinis, supremæq́; venustatis, nihil ineptum, incompositè vagans, nihil exorbitans, & errans continet. Ecce mundus templum sanctissimum, sacerrimum, alma lux, lux sacra diei. Ecce quoque rerum tantarum inductus homo contemplator, vt cælum suspiceret, opera magni Dei diligenter attenderet, inde coleret, suspiceret, manibus ad cælum tensis exclamaret, O rerum creator optime, dignus quem ob infinitam sapientiam, benignitatémque immensam veneremur: In his hymnis noctésque diésque agamus. Hæc sint nostra spectacula, è terra tanquam theatro cuncta cõtemplantes, hinc omne lætitiæ genus animis infundamus, diuinos ordines, incredibilémque varietatem in Theatro totius mundi variis animalibus, arboribúsque, fontibus, & fluminibus pleno, aspicientes. Hæc sunt spectacula, hi festi dies, celebritates, panagyris, ad quas Deus diuitias gloriæ suæ monstraturus, inuitat. Quarum spectacula, nisi se corrumperet, inficerétque animus, vberrima lætitia se pasceret. Tanquam diuini templi antistitem, ait Lactantius, spectatorem operum rerúmque cælestium, fecit hominem. Hæc illi prædicabant, non Christiani, non illa, quæ noua & magna mundo superuenit, attacti luce, sed illa duntaxat, quam Deus ad imaginem suam creans animum, infudit ei. Eadem memorat Plutarchus in eo quem scripsit aduersus

Cic. 2. de nat. Deorum.
Cic. 1. Leg.

Mundus, tẽplũ sanctiss.

Omnia à Deo creata, plena pulchritudinis.

Theatrũ mundi.

De Ira Dei cap. 14.

Sol & Luna, simulachra Dei pulcherrima.

Principem imperitum: Qualem, inquit, ἐνίδρυσε, posuit, pulcherrimum fuimet in cælo simulachrum, Solem & Lunam Deus, tale est in vrbibus exemplum, & lumen, Princeps, qui Dei similis, iustitiam sequatur, nimirum cuius animo ratio insideat diuina. Hac descriptione Plutarchus docet Simulachrum Dei esse Solem, velut scilicet Solem maximum, radiantissimum, sed vt is corporeus, sic incorporeus ille, incorporabilitérque nitens. Declarat etiam & fatetur, Deum Solis, Lunæ creatorem, qui locauerit, fixerit faces illas in sublimi, congruens vndequaque cum Mose, qui dixit, Et posuit Deus duo luminaria magna in firmamento cæli. Plutarchus ἐνίδρυσε, locauit: Addens hæc quasi Diuinitatis esse simulachra, per quæ vt diuus Paulus, ipséque idem, superius, velut imagines, peruenias ad scientiam creatoris. Prosequitur idem offerens multa, quibus intelligas, quæ sit Natura diuina, qualem nos eam cogitare deceat, velut quis è cælestibus Theologis eodem libro: Indignatur, inquit, Deus in eos, qui tonitrua sua, fulmina, fulgetras, radiorúmque iactationes imitantur: sed his qui virtutem eius, & probitatem æmulantur, séque ipsos ad honestatem, humanitatémque eius componunt, delectatus auget, participésque eos æquitatis, & iustitiæ, veritatis, mansuetudinis, qua ipse præditus est, fecit, quibus diuinior neque ignis est, neque lux, non solis rotatio, conuersio, non ortus, obitúsque astrorum, ὧ τὸ ἀΐδιον, καὶ ἀθάνατον. οὐ γὰρ χρόνος ζωῆς ὁ θεὸς εὐδαίμων, ἀλλὰ τῆς ἀρετῆς τῷ ἄρχοντι. τοῦτο γὰρ θεῖόν ἐστι, καλὸν δὲ αὐτῆς, καὶ τὸ ἀρχόμενον: non æternitas atque immortalitas. Neque enim diuturnitate vitæ Deus est beatus, sed excellentia virtutis. Hoc enim est Diuinitas, hæc pulchritudo eius, & principatus. Sic Plutarchus ore diuino locutus, vbertate cælesti completus. Ecce igitur Natura diuina, magnitudo Bonitatis eius. Ecce beatitudo, quòd inæstimabiliter bonus, virtute, iustitia, mansuetudine, clementia ineffabili. Eóque misericordia eius plena est terra. Hæc creationis causa, vt ait Plato. Nam cùm ea natura esset Deus, nemini bonitatem suam, ac lucem, sciens etiam ac prospiciens fore malorum ingratorúmque innumerabilem in mundo, quem creabat, multitudinem, inuidit. Hinc quo mansuetiores, placidiores, benigrioresque sumus, hoc ei similiores. Ex eodem fonte & causa est, quod idem in eo qui est de Theologia Ægyptiorum: οἶμαι δὲ καὶ τῆς αἰωνίας ζωῆς, ἣν ὁ θεὸς εἴληχεν εὐδαίμον εἶναι, τὸ τῇ γνώσει μὴ προαπολείπειν τὰ γιγνόμενα: Arbitror, inquit, & sempiternæ vitæ, qua Deus fruitur, beatitudinem esse, præoccupare scientia, ea quæ fiunt. Sic ait. Nam magnitudo sapientiæ, facit excellentem virtutem, ac bonitatem. His constat vnum eundémque singularem Deum Naturæ luce, eos agnouisse, cúmque singulariter nominasse, summasq; dotes ei tribuisse, quæ crebrò in sacris litteris canuntur. Sic apparet eadem omnium scientia, religio, idololatriæq; fictitiorumq; Deorum exhibilatio.

Gene.1.

Quia Deo amantur, aut quis odio habeantur.

Deus, quomodo beatus.

Item ex Plutarcho Deum in pelago sanctitatis habitantem, cuncta rectè moderari: Solem in cælo velut exemplum sui collocasse. Esse eum virtutis omnis simulachrum & Ideam, quam homines oporteat imitari quoad fas est. Principes esse distributores bonorum, quæ largitur Deus. Principem esse imaginem Dei viuam. Præcipuum, insignémque Dei cultum, esse, imitari bonitatem eius. Ad virtutes acquirendas opem eius esse necessariam. Res Romanas creuisse, Deo volente. Deum esse regem mundi, Bonorum largitorem.

CAPVT VII.

SIMILIA de Diuinitate scripsit Plutarchus eodem libro de Principe, sæpe & singularem, vnicúmque Deum, ac naturalem habens in ore, & Theologiam mirabilem, sacrosanctam de eo profundens, vt clareat quemadmodum omnes sumus filii eius, sic omnes Patrem suum duce Natura, licet oculis inuisibilem, ratione sibi aperiente viam, recognouisse. Neque enim, inquit, verisimile est, neque decorum, quemadmodum Philosophi nonnulli asseuerant, Deum mistum esse cum materia, cuncta patiente, necessitatésque & fortunas, mutationésque innumerabiles recipiente: ἀλλ' ἡμῖν ἄνω πῦ περὶ τὴν ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ ὡσαύτως φύσιν ἔχουσαν, ἱδρυμένος ἐν βάθροις ἁγίοις ἢ φη...

Absurdum est dicere, Deum esse cum materia mistum.

A πλάτων, εὐθεῖα περαίνει κατὰ φύσιν περιπορευόμενος. οἷον δὲ ἥλιον ἐν οὐρανῷ μίμημα περικαλλὲς αὐτοῦ δι' ἐσόπτρου ἀναφαίνεται τοῖς ἐκεῖνον ἐνορᾶν δι' αὐτοῦ δυνατοῖς: Sed nobis desuper defixus, stabilísque ea natura, quæ semper eodem modo permanet, immutabiliter sanctus, siue roboribus sanctis, vt ait Plato, recta peragit per omnem naturam inambulans, quasiq; præclarum suæ maiestatis indicium, Solem locauit in cælo, per quem vt speculum apparet his qui eum per ipsum intueri possunt. Hic iterum Plutarchus Solem dicit à Deo velut speculum & exemplum suæ claritatis collocatum in cælo. Est enim Deus Sol iustitiæ, Sol inuisibilis, incorporeus, luminosissimus, per hunc apparentem oculis, cerni posse non apparentem. Eum esse in natura stabili, vniformi semper, à Philosophis appellata κατ' ὁσίαν, robore, aut fundamento sancto, cuius scilicet firmamentum, ac fundamentum, stabilitas æterna, sancta, Deus, inquit, fundamentis sanctitatis subnixus, per omnẽ naturam inambulat: non quasi materiæ mistus, sed in excelso throno diuinitatis suæ, mirabili modo regnans in cælo, & per omnia diffusus, velut Sol flammis terrarum opera omnia lustrans. Sol est exemplum inuisibilis claritatis eius. Quàm magis Solem intueatis, tam magis delusus cœcatúsque discedas: sic oculis temere in Solem illum defixis æternum, periculum sit, ne tenebris offusis, non modò cognoscêdo nihil promoueas, sed noua caligine obuoluaris. Parte alia, possis ex Sole visibili, inuisibilem noscere, si claritatem, si vniuersalem præsentiam, si causam cur eo videant & videantur omnia, conferas. Pluráque alia. Plutarchus item in eo, quem inscripsit de his qui sero à Deo puniuntur, sæpe singularem, naturalémque Deum appellat, & ei mirabiles, suspiciendásque Theologiæ laudes vendicat, quas in nostris litteris audimus sæpe consonare: κατὰ πλάτωνα, πάντων καλῶν, ὁ θεὸς ἑαυτὸν ἐν μέσῳ παράδειγμα θέμενος, τὴν ἀνθρωπίνην ἀρετὴν, ἐξομοίωσιν ἁμωσγέπως πρὸς αὐτὸν ἐνδίδωσι, τοῖς ἕπεσθαι δυναμένοις. Iuxta Platonem, inquit, omnium bonorum honestorúmque, Deus in medio, seipsum proponens exemplum, virtutem humanam his qui possunt sequi, concedit assimilationem esse sibi. Sic ille. Nónne hæc est Theologia nostra? Imitamini, inquit ipse, Patrem vestrum qui Solem suum oriri facit super bonos & malos. & idem clamabat, Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Et alius de eo, Omnis Christi actio, nostra est instructio. Sic Plato & Plutarchus, humanam virtutem fieri, nasci ex assimilatione, & imitatione bonitatis diuinæ, quoad fas est. Neque enim sentiunt nos ad infinitam bonitatẽ eius, quantumuis conemur, labores plusquam Herculeos exantlemus, aspirare posse: sed dicunt quantum humanæ vires procedant, vsque quo naturæ datum. Hunc igitur virtutum fontem respicias, in eum velut speculum ac specimen contuitus te formes, componas. Respice si parcit hostibus, an sit beneuolentissimus, bonorum suorum effusissimus largitor. Agnosce puritatem, candorem, cæteráque quæ sacris libris decantantur. Hæc imitare. In libro quoque aduersus Principem imperitum, sic singularem, naturalémque Deum nominat, vt ei dicat seruire Principes ad curam, salutémque hominum, vt ea bona, quæ largitur hominibus Deus, partim distribuant, partim adseruent: ἀληθέστερον δ' ἄν τις εἴποι, τοὺς ἄρχοντας ὑπηρετεῖν θεῷ πρὸς ἀνθρώπων ἐπιμέλειαν καὶ σωτηρίαν: ὅπως ἃ θεὸς δίδωσιν ἀνθρώποις, τὰ μὲν νέμωσι, τὰ δὲ φυλάττωσι. Hæc autem ab eo dicuntur, qui Christianæ, Mosaicæq; religionis vix nomen audisset, solo Naturæ lumine superiorúmque Philosophorum bonorum, eodem naturali iudicio, ad veritatis veros fontes deuectus: seruire Deo principes ceu distributores, conseruatorésque bonorum, quæ Deus largitor hominibus effudisset. Hinc magnus Theologus noster dixit, qui potestati resistit. Fatetur cuncta bona, quemadmodum nostri, cælitus descendere. Omne datum optimum, & omne donum perfectum, descendit sursum à [illegible] luminum, inquit ille noster. Plutarchus autem, dari à Deo bona, honesta, quæ per Principes velut ministros eius, distribuantur, & conseruentur. Idem imaginem ornantis, moderantisq; cuncta Dei, Principem dicit, cui non sit opus Phidia aut Polycleto, vel Myrone sculptoribus, sed ipse seipsum ad similitudinẽ eius per virtutem cõponat: ἄρχων δὲ εἰκὼν θεοῦ τὰ πάντα κοσμοῦντος, οὐ φειδίου δεόμενος πλάττοντος, οὐδὲ πολυκλείτου, καὶ μύρωνος, ἀλλ' αὐτὸς αὑτὸν εἰς ὁμοιότητα θεῷ δι' ἀρετῆς καθιστάς. Hic toties singularis Dei nominatio, hîc illa Theologia, quòd is cuncta moderetur ab eo, componantur, quòd omnia bona ipso largitore contingant. Demum quòd imago eius sunt Principes, qua de re vocantur etiam in diuinis litteris, Elohim, Dij diuini. Illum Principem, pulcherrimam imaginem sui vel statuam erigere, qui se diuinis virtutibus reddiderit insignẽ, respectans archetypum suum. Principem quidem imaginẽ Dei dicit, quòd imperat, dominatur, moderatur, componit.

Sol, præclarũ indiciũ Dei.

Sol, exemplũ inuisibilis Dei claritatis.

Matth. 5.
Matth. 11.
Humana virtus quæ.

Deum imitare.

Roman. 13.
Iaco. 1.

Principes imago Dei quomodo.

Princeps, Dij cur dicti.

homines item sentit nihil maius assequi posse, quo si ui Deo queant, & quasi ex Diuini- D tate eius delibare, quàm vt venerantes persequentésque bona, quæ ab eo possidentur, ad virtutes contingant. In eo, Qui sero à Deo puniuntur: οὐ γὰρ ἔστιν ὅτι μεῖζον ἄνθρωπος ἀπολαύειν θεοῦ πέφυκεν. ἢ τὸ μιμήσει, καὶ διώξει τῶν ἐν ἐκείνῳ καλῶν καὶ ἀγαθῶν, εἰς ἀρετὴν καθίστασθαι. Sed breuiter summa quæque persequar, quæ velut verus, naturæq; apprimè natus Theologus idem Plutarchus scripsit & sensit de summo Deo. In eo, Qui sero Deo castigantur, patientiam sustinentiamq; diuinam (ob quam vocatur in sanctis litteris μακρόθυμος) exempla esse debere virtutis nostræ, & quos moueant dicta, factáque magnorum virorum, irámque nonnunquam retundant, multo magis debere θεὸν ὁρῶντας, Deum respicientes, quem neque metus sollicitet, nec pœnitentia mutet, sero & cunctanter ad pœnas procedentem, fieri meliores, putantes partem diuinam esse mansuetudinem, ἣν ὁ θεὸς ἐνδείκνυται, quam Deus claram ostentat. Hic enim commendarur celeberrima illa in sanctis litteris patientia: dicitur esse diuina virrus, procedit etiam ad alias Diuinitatis veræ laudes Plutarchus, non esse, vt ait Hesiodus, humanæ sapientiæ animorum latebras perspicere, ἀλλὰ θεοῦ, sed Dei. In eo autem quem inscribit, Quomodo se quis citra inuidiam laudare possit, vitari posse inuidiam, si bene facta referas in Deum, nonnunquam Fortunam. Emendat etiam sententiam Euripidis, dicentis, Deus magna curat, parua relinquit: ἐγὼ δὲ τῇ τύχῃ οὐδὲν οἴομαι ἐπιτρέπειν: Ego vero Fortunæ nihil arbitror permittendum. Quanquam alio loco id mulcet interpretádo. Siquidem & in nostris litteris, Nunquid Deo curæ est de bobus? Magna autem quæ curat Deus, sunt res humanæ. Illud in E eo quoque præclarum, quòd arbitratur ad virtutes obtinendas, opem diuinam necessariam. Mansuetudinémque & æquitatem animi, quæ prius aspera, duráque videretur, experientiam ipsam auxiliante Deo docere, & ostendere, nemini, quibus cùm degas adeò dulcem, gratúmque esse, ac iucundam, atque ei qui possidet: ὅθεν οἶμαι καὶ θεοῦ πολλαβόντος ἐσταφήνισεν ἡ πεῖρα τὴν κρίσιν ἐκείνην, ὅτι τὸ ἵλεων τοῦτο, καὶ πρᾶον, καὶ φιλάνθρωπον, οὐδενὶ τῶν συνόντων εὐμενές ἐστιν οὕτω, καὶ φίλον, καὶ ἄλυπον, ὡς αὐτοῖς τοῖς ἔχουσι. Sic quoque in eo, quem inscripsit, De fortuna Romanorum, quemadmodum Plato, ex igne & aqua, velut ad mundi constitutionem necessariis ac primis, vt posset videri ac tangi, opus fuisse, sic tempus post Romam conditam insecutum: μετὰ θεοῦ, τύχην καὶ ἀρετὴν ἐκέρασε, καὶ συνέζευξεν Cum Deo, fortunam, & virtutem temperasse, & coniunxisse. Primis quoque seculis illis, vrbe crescente vehementer, quòd nec fames, nec pestilentia desæuisset, non humanum consilium, sed fortunam diuinam fuisse, tempora illa gubernante: ὡς οὐκ ἀνθρωπίνης εὐβουλίας, ἀλλὰ θείας τύχης ἐπιτροπευούσης τῶν καιρῶν ἐκείνων. In his apparet omnigena Theologia, siue qua conditionis rerum maiestas, siue qua imperium, administratióque pertinet, omnia summæ sapientiæ consona. Idem in eo, qui est de documentis Reipublicæ gubernandæ, ait Principem ad maxima, potissimáque debere respicere: ὡς τοῦ κόσμου βασιλεύς, τῶν ἄγαν γὰρ ἅπτεται θεός, τὰ δὲ μικρὰ εἰς τύχην ἀνεὶς ἐᾷ: Quemadmodum Rex mundi. Deus enim magna, ingentiáque curat, parua Fortunæ relinquit. Hic regem mundi vocat, vt cernis, Deum. Quemadmodum noster, Regi sæculorum immortali, inuisibili, soli Deo honor F & gloria. Parua autem dicit ea, quæ non sunt vllius momenti. Quanquam & ea, cùm vult, respicit, vt idem superius. In eo autem, qui est De non fœnerando, ostendit, nihil nobis deesse diuinitus: ὅπως ἡμῖν ὁ θεὸς δίδωσι ξυλίνην τράπεζαν, καὶ κεραμέαν λεκάνην, καὶ παχὺ ἱμάτιον, ἐὰν ἐλεύθεροι ζῆν θέλωμεν. Sic, inquit, dat nobis Deus ligneam mensam, peluimq; testaceam, rigidamq; vestem, si liberi viuere voluerimus. His ostendit, nihil à Deo nobis defuturum, modo placeat libertas, nullis nos malis dedere.

Deus, ad vindictā tardus.

Patientia, diuina virtus.

Fortunæ nihil permittendum, Deus omnia moderatur.

1.Tim.1.

Affirmare Plutarchum omnia facienda in Republica, honoris diuini causa. Deum esse Patrem hominumq; Deûmq;, creatorem autem mundi. Hunc priscos fateri totius ordinis, harmoniæq; autorem. Principium iustitiæ Viuens æternum, optimum. Dæmones malos eum non fecisse: ex inordinatione ordinem fecisse. Optimum artificem, plenum artificij, immortalem, beatum, beneficum, videntem vniuersa.

CAPVT VIII.

SER.

A SED ea quoque mira, penéque de nostris cælestibus fontibus manantia, aut verius de fonte naturæ, qui & ipse fluxit à cælo. Sint, inquit in eo quem De politicis documentis edidit, distributiones, largitionesq́ primùm gratis. Ita enim deuinciunt, detinéntque accipientes. Tum ex occasione, ciuilem, honestúmque prætextum habente μετὰ τιμῆς θεοῦ πάντας ἀγούσης πρὸς εὐσέβειαν: Cum honore Dei, ducente prorsus ad pietatem. Ingeneratur enim simul multis validus affectus & opinio, esse Diuinitatem magnam, & venerabilem, cum quos ipsi honorant, magnósque arbitrantur, sic largiter & promptè viderint περὶ τὸ θεῖον, erga Deum profusos, accensos. Hæc Plutarchus, non Christianus quidem, sed rationem tantùm Natura suggerente, in Republica, in regno, quæ fiant, principio vertenda esse ad cultum, honorémque Dei. Populos enim videntes Principem, pietatis colentem, liberalémque in omni religione, & cultu, arripere de maiestate eius, sanctitatéque perspectiorem sententiam. Hoc religionis nostræ fundamentum: hoc principes, qui sunt pastores populorum, iubentur: hic rerum humanarum vertitur cardo. Agnoscit Plutarchus, fatetur, prædicat omnia munera, dignitates, honores, largitiones, pompas, apparatus priuatim & publicè, ad honorem Dei, quemadmodum fecit Dauid, Solomon, vertenda, vnde pietas in populo nascatur. Videatur, constet, quicquid honoris, magnificentiæ impenditur in Republica, ad honorem Dei fieri à Principe, aut qui assidet gubernaculo. Hic igitur & singularis B Dei est nomen, & vult, quod nostræ semper litteræ clamant, haberi certam, firmámque de maiestate eius ac veneratione sententiam: Omnem largitionem referri ad honestationem eius, eámque celebrem, magnificam, cum magnifica, liberalíque pietate. Has trahit è pectoribus hominum natura voces, Si nulla etiam afforent oracula. In eo quoque, quem De quæstionibus Platonicis prætitulauit, quærit cur Plato vocet Deum πατέρα πάντων, καὶ ποιητὴν, Patrem omnium ac creatorem: respondétque Patrem esse θεῶν τῶν γεννητῶν, genitorum Deorum, atque hominum, vt Homerus appellat: creatorem autem ratione, vitáque carentium. & Pater mundi Deus, quia mundus animal, plenum vitæ, motus. Hic habes & Deos genitos, nempe creatos, non æternos, & Iouem apud Homerum, ac Philosophos esse verum singularémque Deum, Patrem hominum atque Deorum: Sic Deorum, sicut hominum: Hominum autem vti factor, opifex, non procreator. In eo quoque quem De primo frigido cõposuit, moderatorem Vniuersi Deum dicit: καὶ ὅσα διακοσμῶν, καὶ βραβεύων ὁ θεὸς ἁρμονικὸς καλεῖται καὶ μουσικός. Quæcunque, inquit, moderatur gubernatq́; Deus, ob quæ vocatur Harmonicus, Musicus. Qui fuerint autem hi, qui Deum Musicum, harmoniæq́; autorem faterentur, declarat in eo quem inscripsit de Musica: τὴν γὰρ τῶν ὄντων φορὰν, καὶ τὴν τῶν ἀστέρων κίνησιν οἱ περὶ τὸν πυθαγόραν, καὶ ἀρχύταν, καὶ πλάτωνα, καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, οὐκ ἄνευ μουσικῆς γίγνεσθαι, καὶ συνεστάναι ἔφασκον. πάντα γὰρ καθ' ἁρμονίαν ὑπὸ τοῦ θεοῦ κατασκευάζεσθαι φασιν. Quæ sunt, Nam rerum omnes motus, siderúmque conuersiones, Pythagoras, Archytas, Plato, reliquíve priscorum C Philosophorum, non citra musicam fieri, ac constare dicere solebant, omnia per harmoniam, à Deo constructa contendentes. Agnoscis voces vetustatis? Vides priscam pietatem, naturalem de Deo Philosophiam, celebrem semper, quo magis in priora sæcula respicias? Quem dixere condidisse, fabricasse mundum, tanta harmonia, tanto ordine, concentúque rerum, vt emersent opus indissolubile, nullis casibus interiturum vnquam, nisi solus ipse resoluat, qui solus vbi sint vincula, quibus ligauit Vniuersum, cognoscit. Hunc omnes omnipotentem, omnium bonorum fontem, ordinum, iustitiæ, veritatis [illegible]nem agnouerunt, vt mirabilis sit, quo modo persuaderi potuerit hominibus olim cultus hominum, bestiarũ. Nam Chrysippus eodem autore Plutarcho (quod in Legibus imitatus est Marcus Tullius) οὐ γὰρ ἔστιν εὑρεῖν τῆς δικαιοσύνης ἄλλην ἀρχὴν, οὐδ' ἄλλην γένεσιν ἢ τὴν ἐκ τοῦ διὸς, καὶ τὴν ἐκ τῆς κοινῆς φύσεως: Neque enim est inuenire aliud iustitiæ principium, atque ortum, nisi à Ioue, & à communi natura. Hanc Chysippi sententiam Marcus sic expressit. Orta autem simul est cum Mente diuina. Quamobrem lex vera atque princeps, apta ad iubendum, & ad vetandum, ratio est recta summi Iouis. Iouem, vt vides, vocat Mentem diuinam, creatorémque, vt visum superius, omnium. Hunc ordinis harmoniæq́; cuncta repleuisse, quia fons ipse iustitiæ & æquitatis. Eum Antipater eximius Stoicorum, autore eodem Plutarcho eodem libro, quasi secutus Aristotelem definiebat: θεὸν νοοῦμεν ζῶον μακάριον, καὶ ἄφθαρτον, καὶ εὐποιητικὸν ἀνθρώπων. Deum, inquit, sentimus rem

Principes in Deum pij.

Cultus Dei primus esse debet.

Omnia ad honorem Dei facienda principibus.

Deus, pater & creator omnium, cur appellatus.

Deus, harmoniæ autor.

1. Leg.

Antipater, de Deo.

viuentem, beatam, & immortalem, hominúmque beneficam. Aristoteles autem in Metaphysicis: φαμὲν δὲ τὸν θεὸν εἶναι ζῶον ἀΐδιον, ἄριστον, ὥστε ζωὴ καὶ αἰὼν συνεχὴς καὶ ἀΐδιος ὑπάρχει τῷ θεῷ, τοῦτο γὰρ θεός: Dicimus Deum animal sempiternum, optimum. Quocirca vita, & æuum perenne, ac sempiternum, inest Deo. Hunc ipsum cùm Chrysippus præfecisse dixisset Dæmones malos ad clades & calamitates, Plutarchus redarguens Chrysippum bonum, Regem, omnipotentemq; sic prædicat: τὸ δὲ φαύλους δαίμονας ἐκ προνοίας ἐπὶ τὰς τοιαύτας ἐπιστασίας καθίστασθαι πῶς οὐκ ἔστιν ἔγκλημα τοῦ θεοῦ, καθάπερ βασιλέως κακοῖς καὶ ἐμπλήκτοις σατράπαις καὶ στρατηγοῖς, διοικήσεις ἐπιτρέποντος, καὶ περιορῶντος ὑπὸ τούτων ἀμελουμένους, καὶ παροινουμένους ἀρίστους: Esse autem ex prouidentia Dæmones malos, ad has prouincias delegatos, nónne crimen est Dei, ceu Regis, qui Satrapis improbis, vecordibusq; gubernacula permittat, sinatq; ab his optimos negligi, & in eos debacchari? Hoc loco Plutarchus primum non Stoicos modò, id est, Chrysippum, sed etiam Platonem, séque ipsum met reprehendit, siquando Dæmones hominibus curandis præfectos à Deo dicunt. Secundo dicitur Deus moderator Vniuersi, qui bonos, benignosq; præfectos, non improbos adhibuerit. Tertio dicitur Deus non permittere malos improborum Dæmonum potestati. In eóque reprehenditur Chrysippus, huius dogmatis assertor. In eo quoque carpitur Chrysippus ab eodem, prædicatur autem diuina maiestas, quòd cum Chrysippus diceret rebus necessitatem admistam: καὶ μὴν, εἰ πολὺ τὸ τῆς ἀνάγκης μέμικται τοῖς πράγμασιν, οὔτε κρατεῖ πάντων ὁ θεὸς, οὔτε πάντα, κατὰ τὸν ἐκείνου λόγον διοικεῖται: Atqui, inquit, Si multum necessitatis, rebus est admistum, neque regnator omnium est Deus, neque cuncta ad rationem nutumq; eius gubernantur. Ex his admiranda multa, & contra nonnullorum Philosophorum etiam ipsius Plutarchi sententiam colliguntur, de materia prima, quam Plato, secutus Timæum Locrensem, quosdámque alios superiores, Platonem secutus Plutarchus, arbitratus est sempiternam ante creationem, eíque motum quendam inordinatum affuisse. Stoici causam malorum, Deóque resistentem dixerunt. Hæc cùm ratio doceat vanissima, puerilésque suspiciones esse, tum verior autoritas eorum, meliora sequentium, animóque veriora cernentum destruit, & refellit. Quanta enim vanitas duo principia dicere, si Deus solus æternus, solus omnipotens, cuius omnipotenti manu fieri cuncta poterant? Si datur huic ratione docente vniuersale rerum gubernaculum, vniuersalis potestas, esti Deo parent cælum, ac terræ, eíque obediunt omnia, cunctis id vnanimiter fatentibus, cur etiam supra materiam primam non datur ei potestas, vt eam quocunque vellet, duceret? Cumq; docuerit eum ratio omnipotentem, vt cui pareant omnia, cur hæc ipsa rerum vniuersalis obedientia, non docebit eum cuncta, quæ parent, creasse. Si paruit materia, paruit quia talis ab eo, quæ pareret, facta fuit. Si Deus materiam non fecisset, sequeretur, quod inducit Plutarchus, multum necessitatis violentiæq; rebus inesse. Hinc Deum omnipotentem magistrúmque omnium, & dominum non esse. Verùm Plutarchus in libro de ψυχογονίᾳ, non suam, sed Platonis referebat sententiam. Hic Deum fatetur omnipotentem, nullam rebus inesse resistétiam violentiam, omnia ad nutum eius fieri. Similia scribit in Symposiis, Deum magnum ex inordinata, confusáque rerum congerie, ordinem fecisse, mundum edidisse, omnia suis locis disposuisse, pulcherrimumq; mundum, ex deformosissimo reddidisse: καὶ τὸν μέγαν θεὸν ὑμεῖς πού φατε, τὴν ἀκοσμίαν, εὐταξίᾳ μεταβαλεῖν εἰς κόσμον. οὔτε ἀφελόντα τῶν ὄντων οὐδὲν, οὔτε προσθέντα. τὸ δὲ ἕκαστον ἐπὶ τὴν προσήκουσαν χώραν καταστῆσαι, τὸ κάλλιστον ἐξ ἀμορφοτάτου σχῆμα περὶ τὴν φύσιν ἀπεργασάμενον. Hoc dogma, vt sæpe monui, Mosaicum est, & Trismegisti: sed cùm Græci causa discendi in Ægyptum profecti, non penitus intellexissent, quod facile fieri potuit, alieno sensu in Græcia sparserunt. Moses ante pulcherrimum mundum, ante lucem, aërem, plantas, animalia, fuisse terram dicit inanem & vacuam. Hoc ergo sic tempestare illa Græci cum multis, fortéque etiam Ægyptiis, non rectè quid valeret, intellexerunt, quemadmodum Christianorum tempore male fuit intellectum à Manichæis, crediderúntq;, Terra erat inanis & vacua, tempus æternum, quo terra ante mundum inanis & vacua, & chaos, formis, decore, coloribus, vacua, in creatione, ad mundanos ordines reuocata esset. Hoc igitur prauè intellectum est. Non enim Moses dixit, in æternum vacuam terram antecessisse, sed antecessisse ratione certa, velut exordium, massam, congerıem, eodem artifice massæ, atque ordinum. Sed satis est eos vnum singularem Deum, magnum, præpotentem, creatorem mundi, omnis bonitatis, pulchritudinis inuentorem nobiscum agnouisse. Similia refert eisdem libris:

Dæmones, ad quid Fati, iuxta Chrysippum.

Si ponatur necessitas, sublatus Deus, quod impium est.

Duo statuere principia, planè erroneum.

De procreatione animæ.

Gen. 1.

Terra inanis & vacua, initio quomodo.

A καὶ τὸν θεὸν ὁρᾷς, ὃν ἀριστοτέχναν ἡμῶν ὁ Πίνδαρος προσεῖπεν, οὐ πανταχοῦ τὸ πῦρ, ἄνω τάττοντα, καὶ κάτω τὴν γῆν, ἀλλ' ὡς ἂν αἱ χρεῖαι τῶν σωμάτων ἀπαιτῶσι. Deum quoque vides, inquit, quem optimum artificem Pindarus noster appellat, non vbique in superna regione ignem posuisse, infernáque terram, sed vt vsus corporum posceret. Sic nunc dispositorem, ordinatoremq; elementorum, Deum, quantum foret vsus, appellat. Hos ordines, quos cernimus in omni mundo, eius vnius esse. Eundem in Symposiis ingeneratum, sempiternumq; Deum, artificem mundi, omniumq; genitarum rerum appellat. Audio, inquit, Platonem, πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦ τε κόσμου, καὶ τῶν ἄλλων γεννητῶν, τὸν ἀγέννητον, καὶ ἀΐδιον θεὸν, ὀνομάζοντος, οὐ διὰ σπέρματος δήπου γενόμενον, ἀλλ' ἄλλῃ δὲ δυνάμει τοῦ θεοῦ, τῇ ὕλῃ γόνιμον ἀρχὴν, ὑφ' ἧς ἔπαθε, καὶ μετέβαλε, ἐντεκόντος. Patrem artificem mundi & omnium genitarum rerum, ingenerabilem, & sempiternum Deum nominantem, non per semen quidem generantem, sed alia virtute diuina (à quo patiebatur ipsa materia, mutabaturq;) ipsi genitale principium inserentem. En Deus sempiternus, rerum non sempiternarum, sed factarum opifex, & genitor. Genitor inquam non quemadmodum animalia, plantæq; per semen prolificum, sed alia virtute diuina, qua fecit omnia fœcunda, virginem, primordialemq; terram illam fœtibus omnigenis grauidauit, fecitq; virtute diuina sua cuncta quæ voluit. Hac de causa ferunt à Platone dictum, eodem autore γεωμετρεῖν τὸν θεὸν, ordinibus certis, mensurisq; ponderasse cuncta Deum. Quod declarans, & quo sensu concipi deceat, prosequitur: οὐ γὰρ ἔτι γε θεὸς δεῖται μαθήματος, οἷον ὀργάνου στρέφοντος ἀπὸ τῶν γενητῶν, καὶ περιάγοντος ἐπὶ τὰ ὄντα, τὴν διάνοιαν.

Deus, opifex rerum.

Deum, cuncta ponderib. & mensuris fecisse.

B ἐν αὐτῷ γάρ ἐστιν ἐκεῖνα, καὶ σὺν αὐτῷ, καὶ περὶ αὐτόν: Neque enim Deus mathematica indiget, velut organo, quod agat & conuertat mentem à genitis, factisque, ad ea quæ sunt. Est enim in illo ipso, & cum ipso, & circa ipsum: vel sunt ipsa entia. Hoc magnum in Plutarcho sacramentum, nostrarum litterarum sacerrimum mysterium, per ipsum, & cum ipso, & in ipso esse omnia. Quia fœcundum omnium principium, &, vt ait Plato, & idem Plutarchus, πέλαγος τοῦ καλοῦ, pelagus bonitatis. De eodem sapienter omnia moderante, in pondere, & mensura disponente eodem loco: ταύτην ὁ θεὸς ἐπάγει τὴν ἀναλογίαν τοῖς πράγμασι δίκην καὶ νέμεσιν προσαγορευομένην καὶ διδάσκουσαν ἡμᾶς τὸ δίκαιον ἴσον, ἀλλὰ μὴ τὸ ἴσον δεῖν ποιεῖσθαι δίκαιον: Hanc Deus inserit rebus analogiam, siue proportionem, quæ Iustitia, Nemesisq; vocatur, docetq; nos, oportere facere iustitiam æqualitatem, non æqualitatem iustitiam. Hoc est, quòd æquitas subiacet iustitiæ. Idem eodem loco, quomodo creauerit Deus: οὔτε θεὸν ἑτέρῳ τινὶ τρόπῳ κοσμοποιεῖν, ἢ περατοῦντα τὴν ὕλην ἀπειροῦσαν οὐ μεγέθει καὶ πλήθει, διὰ δὲ ἀταξίαν, καὶ πλημμέλειαν αὐτῆς, τὸ ἄλογον, καὶ ἀπερίωτατον ἄπειρον εἰωθότων καλεῖν, τῶν παλαιῶν: Neque Deum alio modo mundũ creasse, quàm finientẽ terminantemq; materiam infinitam, non magnitudine, & multitudine, sed propter inordinationem & errorem eius, quod erat ei optimum, sed interminatum, infinitum solitis priscis nuncupare. Hæc ille. Sed docuimus, quomodo (neque enim veritatem prorsus agnouerunt) de materia sentire deceat eis æterna, non creata. Fuit error, si fuit in prisca Philosophia, manans ex libris Trismegisti, dictisque Mosis haud sapienter intellectis, Terra erat ina-

Iustitia & Nemesis.

C nis & vacua. Non erat in æternum. Quanquam duos habet sensus, vt liquet ex fonte. Inanis & vacua, aut penitus nihil, priuatio non formarum modò, sed ipsius etiam materiæ, vanitas omnimoda inæternum. Nihil enim erat ante terram, primordium, fundamentúmque rerum. Quòd si nihil ante primordium, ne etiam ante ea, quæ ex primordio. Alter sensus, vt superius, fuit prius seminarium confusum, congeries ex terra & aqua: Verùm non in æternum, fuit vt fundamentum naturaliter antegrediens omnem subsecutam creationem. Sed hæc toties exagitata mittamus. Singularem quoque Deum Plutarchus nominat, & ab eo precari mortales bona dicit: καὶ ὅσα μὴ παρ' ἡμῖν ἐστιν, εὐχόμεθα τὸν θεὸν διδόναι, δρόσους μαλακοὺς, καὶ εἱλήσεις ἐν πνεύματι μετρίως ὡς ἀεὶ τοῦ ἀπολείποντος ἀναπλήρωσιν ἡ φύσις ἔχει διατηροῦσα τὴν κρᾶσιν. Quæcunque, inquit, quæ non sunt apud nos precamur Deum, vt largiatur molles rores moderatosq; turbines, vt semper reparet Natura, quod deficit, seruans temperiem. His constat mortalium vota, precesq; olim, etsi colebant portenta, simulachra, in vnum singularem Deum spectasse semper, Natura, quo nihil est rapacius, sic ad id rapiente, quemadmodum nemine docente, ad cibos, Venerémque accurrunt animantes. A Deo reparare fœtus Naturam, nouisq; semper seminibus fœcundari. Idem in eo, quem De facie quæ visitur in Luna, inscripsit. τῷ θεῷ δὲ ἡ τάξις τῶν ὄντων προσήκει: Deo, inquit, rerum ordinatio, dispositio conuenit. Hic enim, quanquam non erat Christianus Plutarchus, & Deos Græcorum colebat,

Error ex libris Trismegisti de Materia.

Natura docuit vnum esse colendum Deum.

Plutarch. vnum Deum fassus.

t

verum tamen Deum appellat, & moderatorem rerum fatetur. Natura docente. De quo D vult etiam Homerum vbique scribere: μαρτυρεῖ δέ μοι καὶ Ὅμηρος, αἰτίας μὲν ἄνευ θεοῦ οὐδὲν ὡς ἔπος εἰπεῖν ὑποτιθέμενος περαινόμενον, οὐ μὴν περὶ πάντα χρώμενον ποιῶν θεόν, ἀλλ' ἑκάστῳ, καθ' ἣν ἔχει τέχνην ἢ δύναμιν: Attestatur, ait, mihi etiam Homerus, nihil sine causa Dei, vt sic loquar, perfici demonstrans. Sed non ad omnia faciens Deum vti, sed vnoquoque secundum quam habet artem, ac facultatem. Hæc ille. Vult etiam Homerum nomine Iouis designare verum, naturalémque Deum, quanquam etiam Fortunam, & Fatum: quæ tamen & ipsa sunt diuinitas. In eo, Quomodo debeat adolescẽs audire poëmata: πολλῶν οὖν οὕτω λεγομένων, εἰδέναι δεῖ, καὶ μνημονεύειν, ὅτι καὶ τῷ τοῦ Διός, καὶ Ζηνὸς ὀνόματι, ποτὲ τὸν θεὸν ποτὲ δὲ τὴν τύχην, πολλάκις δὲ τὴν εἱμαρμένην προσαγορεύουσι: Sed cùm multa dicantur, inquit, scire operæpretium est, & admoneri, quòd nomine Iouis, interdum Deum, nonnunquam Fortunam, sæpe Fatum vocant. His constat Iouem non hominis primam appellationem fuisse, sed cùm priscis esset nomen æterni Dei, prauis moribus inualescentibus, ad mortalem corruptibilémque hominem fuisse tralatum. De quo sæpe dictum fuit. Fatum quoque & Fortuna, quæ nomine Iouis arbitratur appellata, sunt ipse Deus, quoties operatur occultè, Fortuna: quoties rerum consequentium necessitas aspicitur, Fatum nuncupatus. Naturam quoque diuinam Plutarchus, iudicio naturali cernens, quod oraculis patuit cælestibus definit in libro contra Stoicos: οὐ γὰρ ἀθάνατον καὶ μακάριον, ἀλλὰ καὶ φιλάνθρωπον, καὶ κηδεμονικόν, καὶ ὠφέλιμον προλαμβάνεσθαι, καὶ νοεῖσθαι τὸν θεόν. Quod etiam apud alios: Neque enim, inquit, duntaxat immortalis ac beatus Deus credendus sentiendúsque est, verumetiam E humanus, procurator, vtilis. Hæc omnia, quæ Natura suis vocibus homines erudiuit, si aspexeris, sunt ea quæ toties resonarunt vocibus ætheriis. Senties in sacris litteris prædicari, Misericordia domini plena est terra. Nemo bonus, nisi solus Deus. Quantum distat ortus ab occidente, longè fecit à nobis iniquitates nostras. Pupillum & viduam respicit, & alta à longe cognoscit. Nónne hoc est id, quod ex Platone & Aristotele, aliisque Philosophis producit idem Plutarchus contra Epicurum ἔστι δίκης ὀφθαλμός, ὃς τὸ πᾶν ὁρᾷ. πέλας γάρ ἐστιν ὁ θεὸς ἐγγύθεν βλέπει: Est, ait, acer oculus iustitiæ, qui cuncta contemplatur. Haud procul Deus consistens, proximè respicit. Vides eandem Philosophiam, & quam Natura docuit, & quam noua lux irradians terris reuelant. De summo quoque Deo, illóque superno Ioue, Plutarchus idem contra Stoicos: ὁ δὲ πατρῷος καὶ ὕπατος, καὶ θεμίστιος Ζεύς, καὶ ἀριστοτέχνας κατὰ Πίνδαρον, οὐ δρᾶμα δήπου μέγα καὶ ποικίλον, καὶ πολυμαθές, δημιουργῶν τὸν κόσμον, ἀλλὰ θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἄστυ κοινὸν συνοικησομένων μετὰ δίκης, καὶ ἀρετῆς, ὁμολογουμένως, καὶ μακαρίως: At patrius, inquit, & supremus, iustissimúsque Iupiter, &, vt ait Pindarus, optimus artifex, non modò fecit hunc mundum, opus ingens, varium, artificiosum, sed etiam velut vrbem communem hominum atque Deorum, qui iustè, beatè, cum virtute consensuque in eo habitarent. Quanta quæso, quàm multiplex his Plutarchi dictis Theologia subest? Deus supernus, patrius, quia nos vt pater tuetur, optimus opifex, conditor mundi, Deorum, hominúmque genitor, qui tanquam ex vna stirpe nati, in hac ingenti, decora, præclara socialiter vrbe, degerent. Factus igitur à Deo mundus, non sibi, sed Diis & ho- F minibus: Cælum, cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum. Diis, id est, Angelis, datum cælum, hominibus terra. Sed Dii diligunt homines, sæpéque ventitant ad eos: homines eos venerantur. Sic vna vrbs omnium, consensus vnus, & pater idem. De quo perhibet sentire Stoicos: αὐτοὶ δὲ τῶν καλῶν ἀρχὴν ἀγαθὸν ὄντα τὸν θεὸν ποιοῦσι: Ipsi, inquit, Principium bonorum, Deum bonum faciunt. Et contra eosdem, qui censerent pleraque Deum volentem prudentémque mala fecisse: πρῶτον μὲν οὖν τὴν κακίαν γεγονέναι κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ πρόνοιαν ὥσπερ τὸ φαῦλον ἐπίγραμμα γέγονε κατὰ τὴν τοῦ ποιητοῦ βούλησιν, πᾶσαν ἐπίνοιαν ἀτοπίας ὑπερβάλλει. Principio, inquit, extitisse ex diuina prouidentia, malum, malitiam, nequitiam: ceu si malum epigramma, poëta volente, extitisset: nihil absurdius potest cogitari. O Plutarche diuine, duæ monitiones, castigationésque, in te, Philosophósque, ex his dictis tuis colliguntur de Dæmonibus, de materia prima: cùm in confesso sit, Dæmones esse malos, autorésque malorum, non fuisse, cùm crearentur, naturæ huius, quia superat te teste cunctas absurditates, mali alicuius fateri Deum autorem. Secunda, non esse malam, siue malificam materiam primam. Siue enim Deus eam creasset, non malam creasset. siue non creasset, quod absurdum est, tanta tamen bonitas eius fuisset, vt euincere malitiam eius, & abolere potuerit.

Homerus, Iouis nomine Deum intellexit.

Nomine Iouis quid Pagani intellexerint.

Psal.32.
Luc.18.
Psal.145.
Oculus Iustitiæ omnia videt.

Mundus, cõmunis vrbs hominum & Deorum.

Deus quorũ gratia factus.
Psal.113.

Error Plutarchi.
Dæmones mali.

Deum

A *Deum fecisse hominem animal placidum, sociabile. Amore patrio eum hominum res attendere. Omnia circum mare & terras prospicientem, omnibus consulentem. Voluntate eius, pulcherrima quæque fieri. Animam esse instrumentum eius. In eo sempiternam esse præsentiam. Hominem ad cognoscendum fecisse.*

CAPVT IX.

SVNT alia multa, quæ neque religio, quippe qui coleret Deos Græcorum, nec reuelatio, sed Natura duntaxat suggessit, de singulari, naturalique Deo dicta Plutarcho, è quibus est in eo, quem De discernendo adulatore inscripsit, de suauitate amicitiæ loquens, sicut sit iucunda lux, ὅτι τῷ βίῳ μίξας τὴν φιλίαν ὁ θεὸς, ἅπαντα φαιδρὰ, καὶ γλυκέα, καὶ προσφιλῆ ταύτης παρούσης, καὶ συναπολαυούσης ἐποίησε: Sic admista Deus humanæ vitæ charitate, & amicitia, cuncta læta, dulcia, chara, præsente ea versanteq; nobiscum, reddidit. Hic Plutarchus cur homo sit animal placidum, amicabile, societatis amans: cur amicitia, charitasq; vigeat, agnoscit Deum autorem. Taciteq; illam Mosaicæ Theologiæ partem confitetur, qua retulit hominem ad imaginẽ suam, Deum fecisse. Ea

Cur amicitia omnia læta faciat.

B enim imago Dei cum primis fuit, quòd quemadmodum Deus est placidus, mitis, bonus, amoris, beneuolentiæq; cupidus, tenax, amator, amans, & amari cupiẽs, sic animal creare sui simile decreuit. A ratione verò, sensu, cognitione nascitur amor. Feritas enim est non cognoscentium. Ergo fecit animal prouidum, sentiens, qui facere beneuolum, sociabile, mite decreuerat. Is autore non Mose solùm, sed his etiam, qui nec Mosen legerunt, nec vllam Numinis præsentiam cælitus habuerunt, sed vnam Naturã ducentem sequebatur, Deus fuit: Qui charitate beneuolentiaq;, pectoribus humanis inspirata, ingeniisq; placidis, similibusq; sui nobis concessis, humanam vitam alacritate, iucunditateque replent. Eundem singularem Deum nominat, eiq; prouidentiam humanarũ rerum attribuit, qui patrio genus humanum gubernet amore, in eo, quo consolatus est Apollonium: τίς γὰρ οἶδεν εἰ ὁ θεὸς πατρικῶς προειδὼς, καὶ κηδόμενος τοῦ ἀνθρωπείου γένους, προορώμενος τὰ μέλλοντα συμβήσεσθαι προεξάγει τινὰς ἐκ τοῦ ζῆν ἀώρους: Quis inquit, nouit, an Deus paternè prospiciens & cõsulens humano generi, & procul aspectans quæ possint accidere, subducit immaturos aliquos è vita? Hic & prouidentiam, paternamq; charitatem erga genus humanum, & gubernaculum, rerum item futurarum prospectum Deo vendicat. Optimam quoque rationem consolandi proponit relatis omnibus ad prouidentiam diuinã, cuiusmodi celebris est in sacris litteris. Ibidem quoque Deum singularem nominat, de quo sæpe mortales iniuste querantur: Qui, inquit, fortunã lamentantur, posset in eos dici, θεὸς δέ σοι πῆμ' οὐδὲν, ἀλλ' αὐτὸς σὺ σοί: Deum iacturam tibi nullã, sed ipsemet attulisti tibi, per socordiam & imprudentiã,

Vnde amor nascatur.

Homo sibi, nõ Deus malum creat.

C quia ferre nescis aduersa. In Symposio quoque referens Orionem vectum super Delphinibus incolumem, quem iniustè nautæ in mare demersissent, Cælum stellis serenũ suspicientem eum, considerasse secum, ὡς οὐκ ἔστιν εἷς ὁ τῆς δίκης ὀφθαλμὸς, ἀλλὰ πᾶσι τούτοις ἐπισκοπεῖ κύκλῳ ὁ θεὸς τὰ πραττόμενα περὶ γῆν τε καὶ θάλατταν: Quòd non vnus duntaxat sit oculus iustitiæ, sed omnibus his præsidet Deus prospectans circùm, quæ terra & mari gerantur. Aduectumq; incolumem, αἰσθέσθαι θεοῦ κυβερνήσει γεγονέναι τὴν κομιδήν, Sensisse, Dei consilio, vectionem illam Delphinum fuisse. Is Deus Plutarchi, est Deus, cuius consilio Iona Propheta præceps actus à nautis in mare, exceptúsque ventre Ceti, tertia die in littus eiectus est incolumis. Prædicatur Deus, omnium quæ toto in mundo, mari, terrísque gerantur, prospector, custos, cuius non vnus sit oculus. Sic nullis mortalibus fuit vnquam obscurum, quin vnus esset singularis Deus, humanorum operum contemplator, quem nihil, quocunque loco fiat in mundo, lateat, tam cernentem maria, quàm terras. Rex item Æthiopum eodem libro dicit, ὠφελιμώτατον θεὸς, Vtilissimum omnium Deus. Cui respondit Thales, πρεσβύτατον θεὸς, ἀγέννητον γὰρ, Antiquissimam rem esse Deum: Ingeneratum enim. In his apparet confessio singularis Diuinitatis. Suæ Deo veræ dotes tribuuntur. Dotes maximæ bonitatis, & incommunicabilis æternitatis. Deus antiquissimus dicitur, quia solus æternus, præterea nihil. Solus ille ingeneratus: cætera genita, vel facta. Damnatur eorum imperitia, qui vel materiam sempiternam, antiquissimam,

Deus scelera videt.

Ioan. 2.

Deus, vtilissimum omnium, & res antiquissima.

vel mundum quoque antiquissimum, id est, æternum dixerunt, plusquam vnum antiquissimum inducentes. Speciosa deceptio patet eorum Philosophorum, qui vnum quidem antiquissimum, sed mundum, cui dant æternitatem, idcirco non antiquissimum dicunt, quia in æternum pependit à Deo. Formosus imposturæ color. Sensus clarus Antiquissimi nunc est, non quòd antecedat natura, gradúque vniuersa, sed quòd tempore, æternitate. Id enim sonat Antiquissimus, & eo sensu protulit Thales priscus Theologus. Eodem libro dicitur, Haud mirum esse, εἰ τὰ κάλλιστα περαίνεται θεοῦ γνώμῃ: Si pulcherrima quæque ex Dei sententia perficiantur. Esse enim instrumentum animæ, corpus: θεοῦ δὲ ἡ ψυχή, Animam instrumentum Dei. Et quemadmodum corpus, multos à seipso motus habeat, plurimos ac pulcherrimos ab anima, sic rursum animam à seipsa motam, plurima operari: τὰ δὲ τῷ θεῷ παρέχει χρωμένῳ κατευθύνειν καὶ τρέπειν ἑαυτήν, ᾗ βούλοιτο: Multa Deo cedere vtenti, vt dirigat flectatq; quocunque velit, quæ sit omnium instrumentorum sibi aptissimum. Neque enim æquum esse, si ignis quidem & ventus, aqua & nubes, & hymbres instrumentum sint, δι' ὧν πολλὰ σώζεται καὶ τρέφει, πολλὰ δὲ ἀπόλλυσι, καὶ ἀναιρεῖ, ζώοις δὲ χρῆται πρὸς οὐδὲν ἁπλῶς, οὐδέπω τῶν ὑπ' αὐτοῦ γινομένων, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξηρτημένων τῆς τοῦ θεοῦ κινήσεσι, ἢ σκύθαις τόξα, λύραι δὲ ἕλλησι, καὶ αὐλοὶ συμπάθωσι: Quibus multa conseruet, & alia multa quoque perdat, & interimat, animalibus ad nullam omnino rem vtatur, quasi quæ non fiant ab eo, sed ea magis ex potestate diuina pendentia, seruire & cõsentire moribus Dei, quemadmodum Scythis arcus, lyræ tibiæq; Græcis obsecundent. Hæc è penetralibus Theologiæ veræ, intimisq; Philosophiæ thesauris, in potestate Dei motus animorum esse. In sacris litteris, Scrutatur renes & corda: Intellexisti cogitationes meas de longe. Quocirca Thales priscus Theologus rogatus, εἰ λήθοι θεοὺς ἄνθρωπος ἀδικῶν, ἀλλ' οὐδὲ διανοούμενος ἔφη: An lateat Deos quis peccans: Sed ne cogitans quidem, inquit. Hæc etiam sunt quæ nostri, Templum Dei estis vos. Habitat in vobis Deus. Quid illi minus, pandente Natura viam, senserunt? Idem in eo, quem inscripsit, Ignísne, an aqua sit vtilior: διότι τέτταρα μὲν στοιχεῖα, θεῷ καθάπερ τεχνίτῃ πρὸς τὴν τῶν ὅλων ἐργασίαν ὑποκείμενα: Quocirca, inquit, quatuor elementa, Deo velut opifici subiacent ad operandum. Nullas igitur vel absente lege Mosaica, vel ante diuinum Euangelij iubar, natura voces non dabat, inuitans omnes ad cognitionem scientiamq; creatoris sui. Quas cùm clarius nonnulli, cæteri obscurius audissent, demum venit creator Naturæ verus, omniumq; ambagum, apertis mysteriorum abstrusissimis thesauris, resolutor. Quo veniente, vulgata sunt omnia bona, corroborata verarum rerum scientia. Plutarchus item in eo, quem inscripsit de eo quod erat Delphis, Tu es, De Natura diuina altissimè philosophatur, Nefas esse, vt de eo qui est, dicatur fuit vel erat, quæ mutationes quædam, declinationésque eius sint, qui in essendo nequeat consistere: ἀλλ' ἔστι θεός, χρὴ φάναι, καὶ ἔστι κατ' οὐδένα χρόνον, ἀλλὰ κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν ἀκίνητον καὶ ἄχρονον, καὶ ἀνέγκλιτον, καὶ οὗ πρότερον οὐδέν ἐστι, οὐδ' ὕστερον, οὐδὲ νεώτερον. ἀλλ' εἷς ὢν ἑνὶ τῷ νῦν, τὸ ἀεὶ πεπλήρωκε. καὶ μόνον ἐστὶ τὸ κατὰ τοῦτο ὄντως ὄν, οὐ γεγονός, οὐδ' ἐσόμενον, οὐδὲ ἀρξάμενον, οὐδὲ παυσόμενον: Sed est Deus, oportet dicere: & est, non secundum tempus, sed secundum immobilem intemporalem & indeclinabilem æternitatem: Cuius neque prius sit, neque posterius quicquam, neque recentius: sed vnus existens, vna præsentia, sempiternitatem repleuit. & solum est quod verè existit, non præteritum, aut futurum, neque quod cœpit, aut desinet. Hæc apud Plutarchum philosophia, mysterij totius Mosaici declaratio, quo dixit Deus de se, Ego sum qui sum. Nec possit hoc mysterium apertius explicari. Declarat enim Plutarchus præsens illud in Mose designare totius æternitatis præsentiam, cui neque futurum, neque præteritum sit admistum. Est enim præteritum tempus earum rerum, quæ præterierunt: futurum earum, quæ non sunt, at quæ non habent vel ætatis, vel alterius rei, quod habitura sunt. At Deus habet, quod semper est habiturus. Habuit etiam semper, idq; immobile, indeclinabile. Quocirca cùm regnum eius, cùm diuinitatem, & beatitudinem, cum aliquo ætatis fluxu cogitamus, innotescat nobis, nos metiri diuina cogitationibus rerum fluentium, miscere non miscenda, falli quemadmodum febricitantes, quibus amaror linguæ cuncta reddit amara. Illud quoque præclarũ de Natura diuina testimonium, velut è thesauris Philosophiæ cælestis depromptum: quo maximè probatur, nunquam non claram lucem mortalibus obtulisse Naturam ad cognitioné veri Dei. Idololatriam autem fuisse vulgi superstitionem. Contra Epicurum Plutarchus probans quam viam ad voluptates, iucundamq; vitam putaret se aperuisse, auertisse potius à magnis gaudiis: Esse autem magnam

iucund-

Error philosophorum.

Pulcherrima quæque à Deo perfecta.

1.Paral.28. Psal.7. Ierem.17. Rom.8. Apoc.2. Psal.138. 2.Cor.6.

Deus tandem abstrusa soluit mysteria.

Tu es, delphis inscriptũ

Exod.3.

Deus, semper habet, quod est habiturus.

D

E

F

A iucunditatem in cognitione, certáque scientia veri Dei, qua piissimi quique fruantur. Quantis, inquit, quamq; synceris voluptatibus fruitur genus hominum meliorum ac piissimorum super consideratione Dei? vt sit omniū bonorum Princeps, Pater omnium honestorum, omnis pulchritudinis: Qui nihil improbum possit facere, aut pati. Bonus enim est. Bono autem nulla de re incidit inuidia, aut metus, aut ira, vel odium. Neque enim calidi est frigefacere, sed calefacere. Sic neque boni nocere. Ira quoque à benignitate, iracundia à mansuetudine, ab humanitate & clementia perturbatio, & truculentia, longissimè naturæ lege distat. Hæc enim vt virtutis sunt ac roboris, sic eæ imbecillitatis & impotentiæ. Itaque Diuinitas neque iracundiæ, neque gratificationibus subiecta est. Sed quod benefaciendi, auxiliandique naturam habet, irasci, malóque afficere minimè potest. Magnus autem in cælo Iupiter, inambulat per terras componens, curansq; omnia. Cæterorum autem Deorum alius est Largitor: alius Milichius, benignus: alius Alexicacus, malorum depulsor: omniáque Deorum sunt, iuxta Diogenem, amicorúmque omnia communia. Amici autem Diis sunt boni. Itaque amicum Dei, vel non esse fortunatum vel modestum & iustum, impossibile est. Hæc Plutarchus. Quibus intelligimus, paucis demptis, eandem esse scientiam Dei, quam capacem veritatis hominem propter similitudinem Dei natura docuisset, atque eam quam suis Deus oraculis demonstrasset. Eundem singularē Deum autorem, vt homines nascerentur, & ad cognoscendum nascerentur, fatetur in eo, qui est, an rectè dictum sit Viuens latita. δοκῶ δὴ ἐγὼ, καὶ τὸ ζῆν αὐτὸ, B καὶ ὅλως τὸ φῦναι, καὶ μεταχεῖν ἄνθρωπον γενέσεως εἰς γνῶσιν ὑπὸ θεοῦ δεδόσθαι: Videor, inquit, etiam ipsam vitam, omninóque ipsum nasci, & quòd generationis homo particeps factus sit ad cognoscendum, à Deo fuisse datum. Fatetur à Deo lucem, vitam, natales homini datos, datos autem ad noscendum: omnium autem notionum, Dei nobilissima. Hæc potior igitur, ad hanc conditus homo.

Magna iucunditas in cognitione Dei.

Non est boni nocere.

Ex alio Philosopho, qui dicitur Epictetus, Stoicus autem fuit, non Christianus, de Natura diuina, de qua deprædicet quæ sacræ litteræ concelebrant. Eandem esse naturam bonitatis ac Dei. Substantiam diuinam esse Sapientiam, perfectamq; rationem. Deum cunctis prospicere, mundum gubernare. Hominem esse opificium eius. Ad vnum Deum respiciendum esse. Et pro beneficiis gratias haberi oportere.

CAPVT X.

SED dimisso Plutarcho, diuinus eiusdem tempestatis alius Philosophus audiendus Epictetus, non ille quidem Christianus, sed Philosophus, tamen & vir bonus, qualis Plutarchus. Bonus autem Philosophus, & C qui oblatam veritatis à Natura lucem, intueatur, eamq; sequatur, adeò congruet cum hodierna Theologia, quia non commenticia, sed plena rationis est, vt id putem, quemadmodum mihi fuit, plerisque mirum. Is igitur Arriano autore, velut Oraculum, velut Propheta sic diuino pectore fatur: ὁ θεὸς ὠφέλιμος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀγαθὸν ὠφέλιμον. εἰκὸς οὖν ὅπου ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ, ἐκεῖ εἶναι καὶ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ. τίς οὖν οὐσία θεοῦ: σάρξ; μὴ γένοιτο: ἀγρός; μὴ γένοιτο: φήμη; μὴ γένοιτο: νοῦς, ἐπιστήμη, λόγος ὀρθός. ἐνταῦθα τοίνυν ἁπλῶς ζήτει τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγαθοῦ. Deus est vtilis. Sed & bonū est vtile. Veri igitur simile, vbi sit substantia Dei, illic esse & substantiam bonitatis. Quæ igitur est substantia Dei? Caro? Absit. Ager? Absit. Fama? Absit. Mens, Scientia, Recta ratio. Hic igitur simpliciter quære substantiam Boni. Hæc quidem ille dixit, quem forte iam toto orbe coruscans Euangelium ad hanc tam sublimem, præstantemq; pietatem prædicandam adiuuerat. Sed etiam potuit à Platone, multísque aliis Philosophis Naturam hanc diuinam didicisse. Vides igitur quid ei, qui non Christianus esset, veritas obrulerit. Primum Naturam diuinam esse naturam, substantiamq; Bonitatis. Id enim etiam docuit Christus: Nemo bonus, nisi Deus. Eadem superius Philosophatus est Plutarchus. Sed ante omnes antiquissimus Trismegistus. Ad hæc, non carnem, non corpus, nihil eiusmodi esse Diuinitatem, sed mētem, sapientiam, scientiam, rectam rationem. Magnitudinem, maiestatem, regnum, opes q; eius esse sapiendo, noscendo, recta volendo. Has eius

Epictet⁹, vir bonus, Natura ducte, veritatem intuitus.

Deus quid, Epicteto.

Diuina natura, substantia Bonitatis.

Marc. 10

diuitias, nobilitatem, robur esse, quòd tam incomprehensibiliter est sapiens, quàm inæstimabiliter bonus. Eóque est inuisibilis, perinde vt nostra ratio, magnæ illius veluti scintilla. Tanta igitur Theologia dictis esse subest, vt stupor sit ab eo religionem veram tantopere cognitam, qui forte eam vel nesciebat (Nisi quod Galilæorum semel meminit) vel lucem eius procul velut albescente Aurora aspexerat. Omnis ergo lingua confitetur Dominum. Addit idem, Monstrant ait philosophi, ὅτι μαθεῖν δεῖ πρῶτον τοῦτο, ὅτι ἔστι θεὸς, καὶ προνοεῖ τῶν ὅλων, καὶ οὐκ ἔστι λαθεῖν αὐτὸν, οὐ μόνον ποιοῦντα, ἀλλὰ οὐδὲ διανοούμενον, ἢ ἐνθυμούμενον, Hoc primum discere oportere, quòd Deus sit, & prospiciat vniuersis, & non est qui latere possit eum, non modo operans, sed ne cogitans quidem ac mente reuoluens. Hæc ille dixit, quem Philosophi veritatis hostes, dico Proclus, Simplicius, Lucianus venerabantur, dicta eius velut oracula suspiciebant, cælestem Prophetam putabant locutum. Est enim grata, dulcisq; veritas animis, nisi priuatus affectus, vt sæpe fit, gustum deprauet, oculorumq; aciem hebetet. Si dicunt igitur, Epicteto teste, præcipiuntq; ea Philosophi, quis residuus est veritatis inimicus? Quia dicebantur à suo, gaudebant, mirabantur: si dicerentur à nostris, fortasse non æquè. Probat igitur ratio, nisi quid priuatum prohibuisset, futuros omnes tales ea tempestate, quales nunc omnes ferme gentes. Sed prosequar alia cateruatim ex Epicteto, quibus ad vnam pietatem semper animos sapientum inclinasse, hoc vnum pro summa sapientia summoq; Bono habuisse, voces hic eorum demum conquieuisse, noscas. Nec Græcis vbique, ne sim inuisus, vtar: τί ποτε οὖν ἐστιν ὁ κόσμος, τίς αὐτὸν διοικεῖ &c. Quid, inquit, est mundus, quis eum gubernat? Nemo. At quomodo vrbs, vel domus permanere ne ad exiguum quidem tempus possunt sine gubernatore & præside. fabrica verò tam ingens, & tam pulchra, temere & vt casus tulerit, inordinatè gubernari? Est moderator, aliquis, & certa ratione gubernat, nos autem quidam sumus ὑπ' αὐτοῦ γεγονότες, ab ipso facti ad aliquod opus. Habemusq; coniunctionem & habitum cum eo. Hæc ille, appellans vbique singularem, &, vt vera religio, creatorem mundi, moderatoremq; creati. Habere nos cum illo societatem, affinitatem, velut origine nostra ex eo pendentes. Eóque iubet nos in eum respicere, cùm angimur, omniumq; bonorum agnoscit autorem: κύριε ὁ θεὸς, Domine Deus, quomodo vexor. Stulte nónne manus habes? nónne tibi fecit eas Deus? Nónne dedit tibi fortitudinem, nónne magnanimitatem, nónne virtutem? tot manus habens, quæris etiam qui te emungat? Aude respectans πρὸς τὸν θεὸν, ad Deum, dicens: Vtere me ad quæcunque velis, tecum sentio, æquanimus sum Nihil eorum detrecto, quæ tibi videantur. Quocunque velis age. Si vis, adde vesté. Vis me imperare, in priuata vita degere, exulare, pauperem esse, diuitem? Ego tibi pro omnibus his apud homines assentiar. Totidem verbis ab eo Græcè dicuntur. Quod etiam sit homo simulachrum, Similitudo Dei, iuxta Theologiam Mosaicam, delibatio, haustus, his confitetur: σὺ ἀπόσπασμα εἶ θεοῦ, ἔχεις τι ἐν σεαυτῷ μέρος ἐκείνου. τί οὖν ἀγνοεῖς σου τὴν συγγένειαν: Tu, inquit, es abscissio, delibatio Dei. Habes aliquam in te ipso partem eius. Cur igitur ignoras affinitatem tuam? Cur nescis vnde venisti? Non vis meminisse cùm comedis, quis sis qui comedis, & quem nutris: cùm in congressu es, quis sis, qui vtaris. Cùm in colloquio, in exercitatione, cùm disseris, nescis quod Deum nutris, Deum exerces, Deum circumfers. Miser & ignoras. Videris me dicere argenteum quendam, vel aureum extrinsecus. In te ipso fers ipsum, ipsum coinquinans non sentis, impuris quidem cogitationibus, fœdis autem operationibus. Et imagine quidem Dei præsente, non audeas horum quicquam facere: ipso autem præsente Deo exterius, & aspiciente cuncta exaudientéque, non erubescis hæc cogitare? Hæc ad verbum ille. Cùm partem diuinam hominem appellat, designat afflatum, similitudinem, & ex æterna luce scintillam. Est autem homo Deus factus à magno, vero Deo, paruus ipse, simulachrúmque veri. Quemlibet pudere debeat fœdis aut factis, aut cogitationibus inquinare sacrum illud exemplum, partemq; diuinam. Manifesta igitur in his Mosaicæ Theologiæ confirmatio, tum de nata, diuinitusq; nobis donata mente, tum cum creatore similitudine. Repetit eandem creati hominis à Deo prædicationé, reor ex sapientia Mosis, cuius vbertate Philosophorum omnium aucta est doctrina: τούτου τοῦ δημιουργοῦ κατασκεύασμα ὤν, καταισχύνεις αὐτόν. Huius opificis opus cùm sis, dedecoras ipsum. Quid quòd non modò te fecit, sed & tibi solum te credidit, & commisit. Neque id modò non recordaris, verum etiam dehonestas mandatum. Si autem Deus orphanum quem tibi commisisset, sic sanè negligens eius esses, tradidit te ipsum tibi, neque possim dicere fidelius te ipso. Hunc mihi asseria

Philip. 2.

Philosophi, hostes veritatis.

Quid pro summo bono habitum apud omnes.

Homo, simulachrum & imago Dei.

Αὐτὸς πέφυκε, qualis natus est, modestum, fidelem, excelsum, sine stupore, sine morbis, sine perturbationibus. Hæc de conditione sensit prædicauitque hominum, Philosophus bonus, vt si quis æquus, iustúsque arbiter esse velit, videat omnes sapientes veræ Theologiæ reuerenter assurgentes. Hodiernam Sapientiam, non priuatam quandam, sed vniuersalem, humanam ipsam, à Naturáque in pectoribus hominum insitam, atque inustam Sapientiam. Audi de pietate, de virtutum origine, quàm sentiat nobiscum, & fugandorum penitusque extirpandorum vitiorum quis sit modus: Pestes, inquit, has ταῦτα δ' οὐκ ἔστιν ἄλλως ἐκβαλεῖν, εἰ μὴ πρὸς μόνον τὸν θεὸν ἀποβλέποντα, Non est aliter eiicere, nisi ad vnũ Deũ respiciendo, vni illi cohærendo, rebus eius sanctificatum Si, inquit, aliud volueris, lugens & gemens, sequêris fortiorem, extrà requirens semper felicitatem, καὶ μηδέποτ' εὑρεῖν δυνάμενος. ἐκεῖ γὰρ ζητεῖ; αὐτὴν, οὗ μή ἐστιν, ἀφεὶς ἐκεῖ ζητεῖν ὅπου ἐστί. Et nunquam inuenire potens. Illic enim quæris eam, vbi non est, omisso inquirere, vbi esset. Quid hac voce præclarius, magnificentius, qua vel inuiti, quanquam non inuiti, confirmant, collaudant, in cælum ferunt Philosophi Sapientiam hodiernam, cuius est omnis cura, ad veros felicitatis fontes, hos ipsos, quos Epictetus vidit, homines adducere? Hinc similis Theologi nostri exclamatio: Irrequietum est cor meum Domine, donec requiescat in te. Prosequitur idem de hoc ipso fine: Nulla, inquit, causa est cur fortunæ deploremus vnquam iniquitatem, sed beati potius haberi debemus omnibus de causis: μάλιστα δὲ διὰ τὸν θεὸν, τὸν ἐπὶ τοῦτο ἡμᾶς κατασκευάσαντα: Cùm primis autem propter Deum, qui nos ad hoc creauit. O diuinam

B attestationem, quam nunquam reor effudisset, (quanquam similia Plato sæpe locutus est) nisi lux illa noua, tenebris superiorum sæculorum fugatis, in mentes omnium clara illuxisset. Sed ingrati Philosophorum nonnulli, & Aristotelis decretis corrupti, quod nõ ita contigit Epicteto, agnoscere noluerunt. Repetit idem aduentum nostrorum animorum à Deo, cunctorúmque cum ipsis bonorũ comitatum: Quapropter, inquit, optimus quisque memor, & quisnam sit, & vnde venit, & à quo factus est in id vnum duntaxat incumbet, vt locum suum modestè καὶ εὐπειθὴς τῷ θεῷ, Deóque parendo tueatur. Vis me esse vt liberum, vt ingenuum, sicut tibi placitum est. Tu enim me sine impedimento creasti. Sed amplius vsum mei non habes. Tibi obsequens mansi, eidem parens decedo. Hæc & id genus ille referens, omnia iuxta Theologiam veram, in voluntatem diuinam. Ideo prosequitur, In carcerem trudit, non odio te habens. Absit. Quis enim optimum inuisum habet famulum? Neque negligens, ὃς οὐδὲ τῶν μικροτάτων τινὸς ἀμελεῖ, Qui ne minima quidem negligit, sed exercens, & teste te apud alios vtens. Nónne ego totus ad Deum, καὶ τὰς ἐκείνου ἐντολὰς, καὶ προστάγματα, ταῦτα ἔχων ἐν χερσὶν ἀεὶ, καὶ τηρῶν, Et mandata eius ac præcepta hæc habens in manibus, & terens semper intentus sum? Audis Philosophorum voces, veritati quam colit omnis mundus acclamantes? omnes ei mortales deferre cogentes. dum nullas omittunt, quas ei laudes non decantent, dum rerum finem eundem, vitæq; ordinem eundem agnoscunt, suspiciunt, summissis animis adorant, Natura monstrante viam, scopúmque hunc tantum non ostendente manu. propterea subdit

C Epictetus: ὁ θεὸς ἀμελεῖ τῶν ἑαυτοῦ ἐπιτευγμάτων, τῶν διακόνων, τῶν μαρτύρων, οἷς μόνοις χρῆται παραδείγμασι, πρὸς τοὺς ἀπαιδεύτους, ὅτι καὶ ἔστι: Deusne, inquit, negligit opera sua, ministros, testes, siue, vt Græcè dicuntur, diaconos, martyres, quibus solis vtitur exemplis apud imperitos, quòd sit, & quòd bene cuncta moderetur, qui res humanas non spernit? Ex his videre est, Epictetum lucem Euangelij iam toto orbe radiantem, non vt Christianus (Fuit enim Philosophus Stoicus) sed vt is, cui veritas non inuisa, sed grata esset, cùm certum esset, nullius hominis autoritatem tãtopere venerari, vt iudicium veri obtunderet: adorasse eos, quibus inaudita tormenta à crudelibus infligebantur, ceu diuinitatis testes credidisse. Commendans igitur & comprobans quod eos tempestate sua facere audiebat, sic clamat: τοῦτο τὸ ἔργον ἦν, ὑμνεῖν τὸν θεόν: Hoc erat operæpretium, inquit, laudare Deum, & ipsum in meipso, & apud vnum & plurimos. Non multa mihi largitur, non copiosa, nõ vult me luxuriari Atque ita εὐχαριστοῦμεν τῷ θεῷ, ἐφ' οἷς δεῖ εὐχαριστεῖν: Gratias agimus Deo, ob quæ decet habere gratias. Liberatus sum à Deo, cognoui mandata eius. Melius enim cẽseo, quod Deus vult, quàm quod ego. Adhærebo ei minister & assecla. κρεῖττον γὰρ ἡγοῦμαι ὃ ὁ θεὸς θέλει, ἢ ὃ ἐγώ, προσκείσομαι, διάκονος καὶ ἀκόλουθος ἐκείνῳ. Prosequitur ibidem diuiniora: Mihi, inquit, satis est, si possim ad Deum tendere manus, dicens quòd quas abs te occasiones accepi, vt moderamen tuum agnoscerem & sequerer, has non contempsi. Egóque habeo, cui me placere oporteat, cui me subiicere, cui obtempe-

Hodierna sapientia de Deo, qualis æstimanda.

Ingrati philosophi, Deũ non agnoscẽtes.

Pia Stoici verba.

rare. Nempe Deo, & his qui post eum. Ille me mihi ipsi commendauit, subiecit electionem mihi vni, traditis regulis ad vsum rectum. Addit etiam, Pugna recum pro libertate: τῦ θεῦ μέμνησο, ἐκεῖνον ἐπικαλοῦ βοηθὸν: Memento Dei, illum implora adiutorem, & assidentem, quemadmodum Dioscuros, in tempestate. Beatos etiam appellat, εἰς τὸν θεὸν ἀφορῶντας ἐν παντὶ, καὶ μικρῷ, καὶ μεγάλῳ: Qui Deum attendunt in omni re, parua & magna. Quàm præterea clara totius creationis, prouidentiæq́; confessio, cùm ait: Frustra igitur tibi Deus oculos dedit, incassum spiritum eis tam acrem, artificiosum, vt procul expatians, rerum visarum formas apprehenderet adiecit? Quis nuntius adeò velox, & diligens? Incassúmne aërem in medio tam clarum, & pellucidum dedit, tanquam artificiosum, vt per ipsum traiiceret visio? Frustra lucem creauit, qua non præsente, nullus erat cæterarũ rerũ futurus vsus. O homo neque ingratus esto, neque immemor supremæ potestatis. Sed pro visu, & auditu, & quidem mediusfidius pro ipsa vita, & quibus ea ipsa sustinetur, pro fructibus maturis, pro vino, & oleo εὐχαρίστει τῷ θεῷ, gratias agas Deo. Meminerísque quòd aliud excellentius quàm hæc omnia tradidit tibi, nimirum quòd his ipsis vteretur, probaret quantum quídque valeret. Hæc Epictetus. O sapientiam, cum vera germanaq́; est hominum sapiẽtia, vbique sui similem, radiis suis omnium passim mentes collustrantem. Quid aliud sonat Theologia Mosaica, & hodierna, cultum, memoriámque Dei, semper inculcantes? Ecce vox Naturæ, vox cælestis. Quæ dixit oraculum ore Prophetarum, dixit etiam Natura ore Philosophorum. Denique subiicit: Coruus crocitans tibi quid portendit Non coruus est, qui portendit, sed Deus. Quòd si quid signi datur humana voce, nónne fecit idem Deus loqui, quo scires potestatem diuinam aliis sic, aliis alio modo significare? περὶ δὲ τῶν μεγίστων καὶ κυριωτάτων διὰ τοῦ καλλίστου ἀγγέλου σημαίνει: De maximis autem ac potissimis per pulcherrimum Angelum significat. Hæc ad verbum ille. Ad postremum air, Digressus hinc tecum dicito, Hæc mihi non Epictetus dixit. Vnde enim ei? Sed Deus quis propitius, per illum. Neque enim succurrisset Epicteto, hæc effari non solito. Agè igitur τῷ θεῷ πειθώμεθα, ἵνα μὴ θεοχόλωτοι ὦμεν, Deo pareamus, ne diuinæ iræ subiecti simus. His omnibus non modò singularis, vniusq́; Dei confessio, hominis quem Natura duceret, ore prædicatur, sed cuncta ferme Theologia confirmatur.

Oraculum ore Prophetarũ, vt natura ore Philosophorum.

D

E

Eadem de summo ac singulari Deo sensisse subsecutos Philosophos. Iamblichum affirmare, Deum principium, medium, finem, in eo respiciendo & sequendo felicitatem esse. Eum esse Dominum omnium bonorum, principium beatitudinis, finemq́ omnis Philosophiæ. Felicitatem esse, sequi mandata eius.

CAPVT XI.

EADEM fuit Philosophorum, qui successerunt, Theologia, idem sermo, nisi cùm vel per allegorias fabularum, incerti vagarentur, & commentis aures adhibentes, à Naturæ documentis audiendis auerterentur, vel hominis vnius, ei quasi addicti & consecrati, decreta pertinaciter tuentes, tam non æquo iudicio mortalem illum, quàm fabulas poëtarum illi admirarentur. Sed siquando sese à coactis imposturis exemissent, & ad veram Philosophiæ viam reuersi Naturam, cęlumq́; omne conspexissent, tum verò senties mirabiles eis voces excidisse, tacitamq́; veritatem in eis vires exercuisse suas. Videbis eos alios, quàm prius cùm in cogitationibus suis euanuissent, & quales spiritus mendaces, qui falsis oraculis editis, sæpius etiam miranda cecinerunt, verámque Theologiam aperuerunt, animos, quos superstitiones raperent, ad se veritare reuocante. Ex his Iamblichus sæpe Platonicorum more multos Deos nominare solitus, poëticis item fabulis, Ægyptiorúmque superstitionibus interdum implicitus, euigilans, oculósque ad sidera tollens, & quasi supra regione terrestri leuatus, ex antiquioribus Philosophis ceu flores decerpens, velútque è Prophetis veris vnus, super vno singularíque Deo, super omni cælesti Theologia voces admirandas edidit. De secta Pythagoreorum hoc primum: θεία αἰτία ἀρχὴ, τέλος, μέσον, ἧς δεῖ ἀντέχεσθαι τοὺς μέλλοντας εὐδαιμονήσειν: Diuina causa, est principium, finis, medium, cui adhæreant necesse est, qui volunt esse beati. O vocem magnam, cælestem, Angelicam, non hominis, sed Naturæ vo-

Philosophi fabulis, vel hominum autoritatibus nimium addicti.

F

Iamblici error, & confessio veritatis.

…n. Hæ

Acem. Hoc prior Orpheus dixerat, confirmatum dein à Pythagoreis, maximè verò Archyta, & Philolao, tum Platone & Aristotele. Prosequitur: ἐπειδὴ γάρ ἐστι θεός, καὶ οὗτος πάντων κύριος, δεῖν ὁμολογεῖται παρὰ τοῦ κυρίου τὸ ἀγαθὸν αἰτεῖν. πάντες γὰρ οὓς ἂν φιλῶσιν, καὶ οἷς ἂν χαίρωσιν τούτοις διδόασι τὰ ἀγαθά, πρὸς οὓς δὲ ἐναντίως ἔχωσι, τὰ ἐναντία: Nam cùm sit Deus, & is sit omnium Dominus, in confesso est, oportere à Domino bona petere. Nam quos quidem diligimus, quíque iucundi nobis sunt, eis beneficio præstamus, contrà solemus in eos affici, qui nõ diligunt. Hæc ille. Quid igitur superest, quo minus sit, fueritque semper vna pietas, religio, scientiáque Dei, vnáque ad eum semper animorũ propensio? Certnis à vera via seductos exoptatam demum lucem respexisse: quibus autem veritatis oppugnatio placuisset, tenebris obortis bellum suis dictis intulisse: Spes suas in vna demũ, quæ lucet hodie, veritate quenque posuisse. Dum finis, qui nunc ostenditur, est is quem cuncti concorditer prædicauerunt, respexerunt. Infert enim Iamblichus eodem libro: πάσης ἀληθείας καὶ εὐδαιμονίας, οὐσίας τε καὶ τῶν ἀρχῶν, ὁ θεὸς ἐξηγεῖται: Omnis veritatis & felicitatis, substantiæ, & principiorum, Deus est princeps. Vnde splendor iste mentes eorum subiit, qui veræ religionis exortes fuerunt? A Natura certè, à qua, si desit oraculum, veritas hauriatur. Qua duce, hæc quoque mirabiliter fudit Iamblichus idem: τέλος πάσης θεωρίας, τοῦ ἑνὸς θεωρητικὸν, ἀνάγειν ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ πλήθους εἰς τὸ ἕν: Finis omnis contemplationis, est contemplatio Vnitatis, attollere seipsum à multitudine ad Vnitatem. Sæpe declaratum est, Vnitatem antiquissimis Philosophis fuisse nomen summi ac simplicissimi Dei.

Vna religio, vnáque scientia de Deo.

Contemplatio Vnitatis: est finis contemplationis.

B Multitudinem dixerunt res omnes propagatas ab ipsa. Ecce igitur beatitudo vera nostræ religionis, aspirare contemplando ad rerum fontem, videre illum sicuti est. Hic terminus hæret omnis felicitatis, totius Philosophiæ, quemadmodum sacris oraculis reuelatus, sic à Philosophis, natura testimonia petentibus agnitus. propterea propius hæc explicans, & confitens Iamblichus: ἡ μὲν γὰρ ἀμείνων ψυχὴ, μετὰ θεοῦ οἰκεῖ, κἀυτῷ πορεύεται κατ' οὐρανόν, Anima, inquit, melior, habitat cum Deo, & per cælum cum eo despatiatur. Testatur idem, Pythagoreos omnem vitæ degendæ rationem direxisse ad confessionem, τοῦ θείου, Diuinitatis: καὶ ἀρχὴ αὕτη ἐστι, καὶ βίος ἅπας, συντέτακται πρὸς τὸ ἀκολουθεῖν τῷ θεῷ: Et hoc esse principium, omnémque vitam coordinatam esse ad sequendum Deum. Sentis philosophorum voces cum sacris litteris consonantes, eas reuerenter affirmantes? Quid est, quod separet eorum Philosophiam à Christiana sapientia, quam quidem coluerunt, sed aliis nominibus deprædicantes, animis eisdem respexerunt, cùm lumen pietatis nostræ terras intrauit. Tunc enim Philosophi os aperire cœperunt, audaciusq; asserere, quę prius magnis ambagibus occultabantur. Quocirca subiicit Iamblichus: Certum est, inquit, ea solum agenda esse, οἷς τυγχάνει ὁ θεὸς χαίρων, ταῦτα δὲ οὐ ῥᾴδιον εἰδέναι, εἰ μή τις ἢ θεοῦ ἀκηκοὼς, ἢ θεοῦ ἀκούσῃ, ἢ διὰ τέχνης θείας πορίζηται, Quibus delectatur Deus. Hæc autem non est facilè nosse, nisi quis aut Deum audierit, aut arte diuina comparet ipse sibi. Hæc cùm dixerit Iamblichus, nónne pro philosophis omnibus testis erit, eam denique religionẽ, solam vitæ magistram, artémque viuendi veram, mortalibus apparuisse, quę Deum audi-

Philosophia non est aliena à Christianorũ doctrina.

Quæ religio vera.

C uit, cognouítque ex ore eius, quæ grata forent illi? Philosophi protestantur neminẽ quæ placita Deo sint, facilè cogniturum, in quo totius Philosophiæ vertitur cardo, nisi Deum audierit. Quis autem Philosophorum Deum audiuit, qui partim oracula, partim indicia Naturæ secuti, loquebantur? Quo fit, vt illic solum vigeat perfecta cognitio bonorum, vbi diuinæ voces auditæ sunt, cognitáque Deo placentia. Ea fuit Philosophia Christiana solùm, etiam verò Hebraica, sed ea magis, quoniá quæ præsentia sua corporaliter Deus in ea gessit, in Hebraica per internuntios ac legatos suos. His & aliis constat Iamblichũ cum cæteris Philosophis, singularem Diuinitatem, Principem mundi, Reginam rerum, Principium causarum cognouisse, suspexisséque, creationis autorem, & à quo totius felicitatis, beatitudinis ducatur exordium, prædicasse.

Porphyrium, singularem, vnicumq; Deum commemorare, cui rationabili sacrificio, castisq; cogitationibus sit litandum. Eum esse omnipotentem, omnis virtutis autorem.

CAPVT XII.

Ingrati Philosophi, qui etiam euangelij luce illucescente, caligarunt.

HAud secus cæteri Philosophi, Porphyrius, Damascius, Proclus, Simplicius, Olympiodorus, de quibus minus fortasse mirum, quod Euangelio coruscante, cuius ad eos nitor veniebat, licet ingratos, floruerit. Omnium quidem horum Philosophia superstitionibus eius temporis est contaminata, sed veritas tamen fulgore suo superior emersit. Principio Porphyrius in vita Plotini testatur oraculum ab Apolline non de se, sed vero Deo, sic editum:

Oraculum Apollinis.

Οἶδα δ' ἐγὼ, ψάμμου τ' ἀριθμὸν, καὶ μέτρα θαλάσσης,
Καὶ κωφοῦ ξυνίημι, καὶ οὐ λαλέοντος ἀκούω,
Est mihi perceptus cumulus numerosus harenæ.
Audio quid mutus loquitur, & verba silentum.

Iacob. 2.

Hoc oraculum simile Propheticis oraculis, Dæmones eum credunt & contremiscunt. Si tanta est igitur diuina sapientia, vt possit harenæ numerum cogitatione complecti, quæ fuit dementia, ne dicam impietas, eorum, qui prouidentiam eius intra certos limites incluserunt? Et si longe & incommemorabiliter maior est harenarum numerus numero hominum, habet autem capillos illos omnes, licet peresiguos, in numerato, non longè facilius nosset singulum quenque hominum? Igitur vel tacentes, vel arcanum animi exaudit silentium. Idem Porphyrius de summo ac singulari Deo, in secundo de Abstinentia, ostendens quo sacrificio sit colendus: Sacrificemus, inquit, etiam nos, sed sacrificemus vt decet, θεῷ μὲν τῷ ἐπὶ πᾶσι ὥς ἀνήρ σοφὸς ἔφη, μηδὲν, μήτε θυμιῶντες, μήτε ἐπονομάζοντες· οὐδὲν γάρ ἐστιν ἔνυλον, ὃ μὴ τῷ ἀνωτάτω εὐθὺς ἀκάθαρτον. διὸ οὐδὲ λόγος τούτῳ, ὁ κατὰ φωνὴν οἰκεῖος, οὔτε ὁ ἔνδον, ὅταν πάθει ψυχῆς ᾖ μεμιασμένος. διὰ δὲ σιγῆς καθαρᾶς, καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ καθαρῶν ἐννοιῶν, θρησκεύωμεν αὐτόν: Deo quidem, qui est super omnia, quemadmodũ inquit vir sapiens, nihil neque euaporantes, neque acclamantes. Nihil est enim materiale, quod nõ mox supremo Deo sit pollutum & immundum. Quocirca neque oratio exterior, neque interior cũ fuerit affectu animi polluta: Sed puro silentio, castisq́ de eo cogitationibus colamus ipsum. Porphyrius virum sapienté reor appellat Paulũ, cuius est celebre dictũ, Deus qui est super omnia. Deum supremũ, altissimũ nominat, sentit solis puris cogitationibus ei sacrificandũ, quas habet, vt oraculum dixit, exploratas, cæteris sacrificiis supersedendũ, maiestati summæ eius non congruentibus. Diceremus quidem ipsi, primũ, præstans, verumq́ sacrificiũ, quo Deus, qui Mens est, pura mente colitur, si quid externus offeratur, esse puræ mentis illius indicium. Quid igitur ô Platonici superestat, qui Deum supremum nominabatis, venerabamini, pie celebrabatis, quàm vt eam veram religionem declararetis, quæ superstitionibus, numinibusq́ falsis damnatis, coleret tantùm Deũ supremum, eique sola pietate, sapientia, castissima veritate litaret. Tum si supremus, eminentissimusq́ à vobis inducebatur, cur non hunc vnum, inepta poëticorum Deorũ turba irrisa, non approbata, toto Philosophiæ regno exturbata colebatis, non colentes amplectebamini, non hos vnos sapere censebatis? Solus ille supremus rationi notus erat, séque exorari volebat & sinebat, cæteri non poterant, quos ratio, & natura negabat. Sunt alia generis eiusdem apud Porphyrium: sed mihi satis est, è Philosophis eos flores decerpsisse, quos mentes superstitionibus liberatæ, solámque ad veritatem intentæ non rapido errorum æstu longius abstractæ sparserunt, docere semper decus hodiernæ viguisse veritatis, cunctis philosophorum suffragiis comprobatũ. Simplicius igitur, qui se Philosophorum in numerum, professionem Christianæ pietatis refugiens, ponebat, incredibili miraculo ea de summo sentit & docet Deo, quæ sacræ litteræ, quarum ille maiestatem dissimulabat agnoscere, perpetes concelebrant. E quibus est, quòd omnẽ refert hominum, rerumq́ mundanarũ constitutionem in illum vnum, quem singulariter appellat vbique Deũ: vt quòd si peccet animus, minimè sit accusandus Deus, qui liberum, suiq́ iuris eum creauerit. Et quòd libertas electionis & arbitrij ad vtilitatem τῶν ὅλων γέγονε, fit à Deo. Et mirabilem fuisse Dei molitionem, animam inter æterna caducaq́ fecisse, quæ se quocunque vellet siue sursum, siue deorsum flecteret, & quodcũque vellet, eligeret. Et quòd ipse fecerit eiusmodi virtuté, vt maneret immotus animus, quoad ipse vellet. Eamq́ esse proprie cum Deo similitudinem, qua nihil hominibus beatisq́ animis sit melius. Quippe Deus habet robustissimam potentiã, omnis potestatis autor, itemq́ optimã voluntatẽ: ὁ γὰρ θεὸς δύναμιν ἔχει τὴν ἰσχυροτάτην πάσης δυνάμεως αἴτιος ὑπάρχων, καὶ βούλησιν τὴν ἀγαθωτάτην. ἀγαθὰ μὲν πάντα, φαῦλον δὲ μηδὲν εἶναι βουληθείς: Qui bona cuncta voluerit, prauum autem nihil,

Silentio, purisque cogitationib. colendus Deus.

Simplicius, de Deo.

quoad

A quoad fieri possit. Æquata voluntate ac potentia, omnia bene efficiat, quatenus cuique fas sit, participem esse bonitatis eius. Et quòd animus humanus, cui non sit superna potestas, quia tamen, βούλησιν δὲ ἔχει ἀπὸ θεοῦ αὐτεξούσιον, voluntatem habuit à Deo liberam, qua posset cuncta bona velle, cum certum id ei fuerit, iure hac parte, Deo maximè assimilatur, cùm voluntatis vtitur omni iure suæ.

Item ex Simplicio profunda Theologia, de vno bonitatis fonte, vnico rerum, singularíque principio. à quo causæ cunctæ, cunctáque principia dependeant. Et quòd sese ad ferendam miseris opem inclinet.

CAPVT XIII.

Zoroastris error, de duobus principiis.

ILLA verò è profundis hausta Philosophiæ mysteriis, quæ contra vesaniam eorum, qui duo principia, Bonum & Malum, è Zoroastris impietatibus constituebant, Simplicius disseruit: Vnitas, inquit, necessariò præcedit multitudinem, cunctáque ex participatione Vnitatis extiterunt: ἀπὸ γὰρ τοῦ θεοῦ, καὶ ἀρχικοῦ καλοῦ, πάντα τὰ καλὰ πρόεισι. καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης τῆς θείας ἀληθείας, πᾶσα ἀλήθεια. ἀνάγκη καὶ τὰς πολλὰς ἀρχὰς, εἰς μίαν ἀρχὴν ἀναφέρεσθαι. οὔτινα μερικὴν ἀρχὴν οὖσαν ἐκείνην, ὥσπερ τὴν B ἄλλων ἑκάστην, ἀλλ' ἀρχῶν ὑπερέχουσαν πασῶν, καὶ ἐξῃρημένην, καὶ πάσας εἰς ἑαυτὴν συνάγουσαν: A diuina enim & principali pulchritudine, cuncta pulchra prouenìunt. Et à prima diuina veritate, veritas omnis. Necessarióque omnia principia, ad vnum principium rediguntur, quod quidem non sit aliquod particulare principium, quemadmodũ reliqua omnia, sed principium cuncta principia supergrediens, seséque superattollens, & omnia principia, ad se colligens. Omnibúsque principiis præbens a seipso principalem dignitatem, vt cuiusque naturæ congruit. Hinc igitur absurdum est, duo vel plura omnino quàm Vnũ, prima principia dicere. Coguntúrque duo principia Vniuersitatis asserentes Bonum & Malum, & Bonum qui dicitur ab eis Deus, non amplius omnium autorem dicere, neque verò omnipotentem, iure laudare: neque supremam ei potestatem vendicare, sed totius autoritatis dimidium. Quod si verum sit, neque omnia beneficio afficere, illuminaréque, πηγὴν λεγόμενον ἀγαθότητος καὶ φωτός, Qui dicitur fons bonitatis & lucis. Hæc ille præclara super Epictetum. In principio vero operis, longè quàm ferè cuncti Philosophi diuinius, decerpens ex illis, & lumen Christianæ religionis quod iam toto terrarum orbe relucebat, ob oculos habens, sic scribit, Omnium rerum, fons & principium est τὸ ἀγαθόν, ipsum Bonum. Nam quod omnia concupiscunt, id omnium est principium & finis. A seipso quoque Bonum cuncta producit, prima, media, & extrema. Sed prima & sibi proxima, quæ sola seipso producit. Vna Bonitas multas bonitates, Vna simplicitas, & Vnitas, quæ super omnes multas vnitates, & vnum principium, multa principia. Idem est C Vnitas & Principium, & Bonũ, & Deus. καὶ γὰρ θεὸς μὲν τὸ πρῶτον, καὶ πάντων αἴτιον. Etenim Deus quidem est ipsa prima, & omnium causa. Necesse verò est primum, simplicissimum item esse, quoniam quod compositionem habet vllam, & multitudinem, iam non vnum, sed Vnitate posterius est. Omnis autem multitudo, & omne quod non est bonum, Bonũ desiderat, vt quod ipsa supereminent. Et quod non est principium, à principio sit oportet. Necesse quoque supremam, omnémque habere potestatem quod omnia producit. Quocirca Vnum principiũ, multa principia, multásque bonitates, simplicitatésque proximè ex se producit, inter se distantes, ad vnum cuique proprium principium reuocatas. Vtq; omnia pulchra in mentibus, animis, & corporibus, ad vnum fontem pulchritudinis rediguntur. sic recta, veréque omnia principia & fontes, ad vnum fontem & principium. πᾶσαι οὖν αἱ μερικαὶ ἀρχαὶ ἐνιδρύωνται τῇ ὅλῃ: omnia igitur principia, in vno vniuersali sunt defixa. In Vnitate numerus, in vna Bonitate, multas bonitates. Illúdque Principiũ non particulare est, sed principiorum Principium. Hæc Simplicius, non Christianus, sed merè Philosophus, quod ad alia vel inde constat, quòd Philosophorum more, & quo discrimine distat Philosophia cælestis à terrena, admiscuit quædam non vera, quasdam per se bonitates αὐταγαθότητας, numero multo constituens, quæ per se beatæ semper, non indigeant fontali Bono. Sentit autem Ideas æternas, ad quarum singulas vti fontales & supremas, rerum series redigantur. Ad fontalem pulchritudinem, omnis pulchritudo. Ad

Bonum, principium rerũ.

Vnitas, Principium, Bonũ, idem.

Principium principiorũ.

concinnitatem supremam, quæ dicitur ab eis συμμετρία, concinnitas omnis. Verùm vna D est Idea fonsq; supremus omnium, vna per se Bonitas, cui subiacent bonitates omnes. Bonitates autem dico, non Ideas illas fontales, sed omnia tam in animis, mundóque intelligibili, quàm corporibus bona. Fuit autem ea Procli, quem secutus is est, de Ideis, vti rerum genitricibus, sententia. Nos autem meliora secuti, probamus eis veritatem, confessionémque singularis Dei, licet superstitiosis, commentitiorúmque Deorum cultoribus, placuisse, siquid essent aduersus sententiam cælestis sapientiæ prolocuti, resipuisse, pectoribus eorum insinuantem sese mentem meliorem, veros sensus nescijs, cùm venit vsus, suggessisse. Quorum aliquando latratibus decus veritatis esset imminutum, retrorsum reflexis vocibus, demum ad sidera prouectum. Progressus autem Simplicius hæc quoque superaddit: Quos, ait, honores offeremus, Deus hominibus declarauit, quemadmodum historiæ testantur, vt & nos per ipsos cum eo familiaritatē assequamur. Suntq; nobis quæ sunt extrinsecus vberrima, vtiliáque, diuina irradiatione fluentia. Quemadmodum enim animam cuius autor ipse est, offerimus ei, & consecramus, expiantes eam diuinis de eo considerationibus, & cùm naturaliter viuimus: sic opus est etiam corpus ab ipso datum, offerre purgantes. Hæc Simplicius, agens de sacrificio, quo primum animum & corpus expiatum, puráque in veste sacrificamus, & cùm primitias eorum, quæ Deus elargitus est, damus, Sanctum esse, iustúmque his qui dedissent offerre: Non quòd his indigeat Deus, sed ob gratificationem, gratiarúmque actionē. Quid quòd ait essendi patrem fuisse causam μετὰ θεὸν, post Deum, & essendi, benéque essendi, quemadmodum E Deum, parentes autores fuisse, referens scilicet in Deum diuinarum litterarum more cuncta? Et cùm dicit eum præsidijs humanis destitutos prospicientem misereri magis, ac defendere: ἔρημον γὰρ ὄντα ἐπικουρίας ἀνθρωπίνης, ὁ τοὺς ξένους ἐφορῶν θεὸς, ἐλεεῖ μᾶλλον, καὶ μᾶλλον ἐκδικεῖ. Et cùm ait, Deum vbique esse, cum diuinis suis omnibus virtutibus: ὁ γὰρ θεὸς ἅμα πανταχοῦ πάρεστι μετὰ πασῶν αὐτοῦ δυνάμεων. Et quòd cum multa sunt à Deo producta, etiámque humana species. Et omnia, lapides, arbores, secundum virtutem cuiusque, ἐπέστραπται πρὸς τὸν θεὸν, vertuntur ad Deum. Quin etiam separationem specierum futuram nunquam fuisse, nisi ὁ τοῦ κόσμου δημιουργὸς ὁ θεὸς, opifex mundi Deus, secundum separatas in se causas, eas produxisset. Et quòd cuiusque formæ est priuata causa, vsque ad extrema, αἱ δὲ πολλαὶ ἀρχαὶ πάντως ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς ἔχουσι τὸ τῆς ἀρχῆς ἀξίωμα. οὕτω δὲ αἴτιον αἰτίων, καὶ θεὸς θεῶν καὶ ἀγαθότης ἀγαθοτήτων: Multa porrò principia, prorsus ab vno Principio, principij dignitatem habuerunt. Sicq; Causa causarū, Deus Deorum, & Bonitas bonitatum est ipse Deus. Quódque magnum miraculum est, quemadmodum Mosi dixit Deus, Cur quæris nomen meum, quod est mirabile? Et Trismegistus cum Sibyllis asseruit nullum posse summo Deo nomen coaptari. Sic Simplicius: ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπιστῆσαι χρὴ, ὅτι τοῦ πάντων αἰτίου ὑπὲρ πάντα ὄντος τὰ ὄντα, οὐδὲν ἐστὶν οἰκεῖον ὄνομα. Adhuc, ait, considerare decet, quòd causæ, quæ cuncta supereminet, nullum est proprium nomen. Nam Deus, autore Platone, priscis fuit astrorum à cursu, rotationéque cælesti nomen, exin ad intelligibiles substantias, sed apprimè priorem tralatum. Cætera quoque nomina, qui- F bus Diuinitatem designamus, sunt ex his, quas notas habemus, rebus assumpta. Hæc ait Simplicius.

Resipuerunt Philosophi vel inscij.

Animus, vt expietur.

Nullum Deo nomē coaptari.

Ex eodem Simplicio, Deum esse absoluti boni nostrorum animorum principium finemq́, in quem vnum sit respiciendum, cui quandiu cohæserit animus, sua radice hæreat, diuulsus marcescat. Quòd mundum Deus creauerit.

CAPVT XIIII.

QVAM illa quoque admiranda, suspiciendáque, quibus apparet ex quo lux magna superis concessit ab oris, eam Philosophos aspicientes obstupuisse, lætósque in laudes eius os aperuisse, confirmasse, non vt Christianos, quod eis nomen propter inscitiam inuisum fuit, sed vt Philosophos. Dicit enim: διότι πάσης εὐζωΐας, καὶ τελειώσεως ψυχικῆς ἀρχὴ καὶ τέλος ἐστὶν ἡ πρὸς τὸν θεὸν ἀνάτασις. διά τε τὴν ὀρθὴν περὶ αὐτοῦ προλῆψιν, ὅτι τε ἔστι, καὶ προνοεῖ καλῶς, καὶ δικαίως τὰ πάντα κατευθύνει: Omnis beatæ & perfectæ vitæ, inquit, in animo principium & finis, est suspectus ad Deum, & amplexus, & inclinatio, tum

Christianorū nomen inuisum philosophis.

Omnis à Deo profectio.

rectis

Arectis de eo sensibus, quòd sit, & prospiciat rectè, tum quòd iustè cuncta gubernet: Tum obsequendo, obtemperandóque libenter his quæ fiunt ab eo, vt ab optima sententia proficiscentibus. Nam tametsi sui iuris sit, motúsque anima suos in potestate, principiáque habeat bonorum & malorum, at à Deo talis creata fuit, quæ seipsam moueret: διὸ ἕως μὲν ἐρρίζωται τῷ ἑαυτῆς αἰτίῳ, καὶ σώζεται, καὶ τὴν ἑαυτῆς ἔχει τελειότητα, μεθ' ἧς αὐτὴν ὑπέστησεν ὁ θεός. ἀποσπάσασα δὲ ἑαυτὴν, καὶ ὅσον ἐφ' ἑαυτῇ ἀπορριζώσασα ἐκεῖθεν, μαραίνεται καὶ φθίνει, αἰσχρὰ καὶ ἀσθενὴς γενομένη. ἕως ἂν πάλιν ἐπιστραφῇ, καὶ ἑνωθῇ πρὸς τὴν αἰτίαν, καὶ οὕτως ἀπολάβῃ τὴν ἑαυτῆς τελειότητα, Quocirca dum se radicibus altis cum autore suo tenuerit, conseruabitur, suámque perfectionem obtinebit, cum qua creauit eam Deus. Simul verò vt se diuulserit, totámque illinc sese absciderit, marcescet, & diffluet turpis, ac debilis effecta. Vsque dum rursum conuersa fuerit, séque cum causa coniunxerit, sicq; perfectionem suam receperit. O verba cælestia, miraculum Philosophos in pectore sensus hos habuisse, tum pias voces profudisse, cunctos in hodiernam sapientiam consensisse, quæ Philosophis, quantum velint dissimulent, aditum ad hanc veram sapientiam, ad hos profundos diuinósque sermones apperuit. Addit idem Simplicius, ὅτι πᾶσα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς τελειότης εἰς τὴν πρὸς θεὸν ἐπιστροφὴν, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν σύνταξιν ἀποκορυφοῦται, Omnis animi humani perfectio, est vt sese ad Deum couuertat, séque ad eum supremo coordinet. Refert item cuncta in hunc singularem ac supremum: Vt quòd non diuturnam voluptatem, quoniam exitialis sit, Deus fecerit. Et iudicium πάντα εἰδότος θεοῦ, cuncta scientis Dei. Et quòd hunc finem pœnitentiæ respicit, vt animus omni prorsus cogitatione ab antea factis abhorreat: δῆλον καὶ ἐκ τοῦ, καὶ τὸν θεὸν εἰς τοῦτο τέλος ὁρᾶν τῆς καθάρσεως. Et quòd à piis munera Deus accipiat: ἀπὸ μὲν γὰρ τῶν εὐσεβούντων δῶρα πολλάκις ὁ θεὸς ἀποδέχεται. Et quòd quales voluerimus esse, in nostra sit à Deo potestate, qui causas voluntatibus nostris reliquerit, facultates eligendi permiserit: ad minimas operationes vsque. Et quod mirabilius, καὶ οὐχ ἅπαξ ταῦτα μηχανησάμενος ἐν ἀρχῇ τινι χρόνου ἀπέστη τοῦ προνοεῖν, Nunquam destitit prospicere Deus his, quæ machinatus esset in aliquo temporis exordio, & in eo cunctarum rerum creationem. Clarissima enim nunc fatetur voce temporis exordium & in eo cunctarum rerum creationem, quam in commentionibus Philosophiæ siluisset. Neque enim, inquit, principium temporis habet Bonitas Diuina, à quo bene cuncta fiunt. Neque Deus aliquando adest, aliquando abest. Hæc enim corporea sunt. Sed ipse semper adest omnibus, ab omnibus segregatus. Et prouidentia eius, quia semper ipse & vbique est, & bonus est, omnibus rebus infunditur, vt quodque meritum est. Et quemadmodum à lumine Solis omnia irradiantur: aliáque vident, alia videntur, alia germinant, alia proseminantur: aliáque albescunt, alia nigrescunt: alia densantur, alia dissoluuntur, vnumquodque vt aptum est, vnius ac magnæ bonitatis suæ, sine labore cunctis dante portionem, neque horum ad aliquod laborante sole, & de sua beatitudine detrahente: Sic multo magis, bonitatis diuinæ, quæ & τῷ κόσμῳ τὸν ἥλιον δωρησαμένη, Solem mundo donauit, omnia participant sine labore, benefiúntque secundum mensuram bonitatis eorum, nihil in eo laborante Deo, & sese distrahente. Neque enim, quemadmodum res naturales, recipit offensam. Neque aduentitiam, peregrinámque habet bonitatem, ne forte absumpta fatiscat. Neque aliud est è natura eius operari: vt ad multa noster animus, sic is ad prouidentiam mundi fatigetur, aut ad illam boni contentionem, quod excedit omnem mundú, debilitetur. Nam si perfectus animus humanus, & εἰς θεὸν ἀνατεθεῖσα, ad Deum contentus, dicitur in sublime ferri ac vagari, omniq; mundo despatiari, quanto magis ὁ τῆς ψυχῆς ὑποστάτης θεὸς, animi conditor Deus, sine defatigatione rebus ab se creatis prospiciet. Hæc Simplicius de Natura diuina, de prouidentia, de animi creatione. Repeténsque rationem prouidentiæ, Haud, inquit, peior hominibus sit Deus, qui vna eadémque arte partes curant, & vniuersum, & partes quidem propter ipsum totum. Neque verò, inquit, vile peculium Dei est homo, vt eum Deus negligere debeat: οὐδ' εὐτελές ἐστι τοῦ θεοῦ κτῆμα ὁ ἄνθρωπος. Naturam quoque diuinam in eos, qui de prouidentia eius dubitant, definit. Nam cùm τὸ θεῖον, Diuinitas, inquit, ea natura sit, habens absolutissimam scientiam, fortissimam potestatem, optimam voluntatem, omniáque à se ipso producens, profectò neque suarum rerum curam nescit, quod ne tardissimis planéque bardis & stupidis animantibus accidit, quæ prolem suam diligunt. Neque verò propter imbecillitaté tanquã vires suas rebus excedentibus absistit. Qui enim fieri potest, vt τὸ παραχθὲν τοῦ παράγοντος, res creata, sit creatore

Liberum agẽdi principiu.

Deus, semper adest omnibus, ab omnib. segregatus.

Deus, hominem non negligit.

Dei attributa.

Res nulla creata, maior creatore.

maior? Tum cõcludit, Quocirca omnibus modis est impossibile, quin à Deo cuncta prospiciantur. Hæc & id genus plurima Simplicius, quem quidem arbitror apertius & copiosius sermones religionis nostræ prolocutũ, quòd iam terrarum orbem rerum diuinarum lux, quam Dei Filius è cælo penetrasset: quo claret eos veritatem quidem suspexisse, eíque penitus assensisse, sed veros cultores eius, propter inscitiã, ac superbiam, vt eam sibi duntaxat vindicarent, cuiúsque inuentores se suósque primos gloriarentur, contempsisse. Quemadmodum videlicet maiores eorum qui furati à Barbaris sapientiam, cuius se repertores, primósque autores ostentare cupiebant, à quibus didicissent, siluerunt. Itaque sic à Barbaris, litteris nempe sacris, didicit Theologus esse, diuiniúsque, quàm pat erat profanum loqui, Simplicius, quemadmodum Plato suscepit ab Ægyptiis mysteria de tribus Regibus, de creatione, de Dæmonibus, quæ viribus humanis comprehendi nõ potuissent. Omnis item hæc Theologia Simplicij, si bene cuncta reuoluas, non stat cum æternitate mundi, pro qua contra Ioannem Grammaticum Christianum fortiter dimicauit. Hócque argumento est, quos Aristotelis dogmata corrupissent, veritatem, rerũq; omnium profundiorem considerationem, lucémque sacrarum litterarum, meliora docuisse, eósque secutos esse libenter & assensisse.

Ingrati Philosophi, & primæ sapientiæ fures.

Ex Proclo, de singulari Deo, quòd sit Vnus, quòd Bonum, quòd prima causa, bonorum cunctorum Autor, Deorum etiam Creator. Quòd ineffabilis, incogitabilis, Virtutis infinitæ, Naturæ indeficientis.

CAPVT XV.

Proclus ante Simplicium vixit.

Proclus resipuit.

IN Proclo verò (Neque enim moror ordinẽ, quòd ante Simplicium floruerit) quantũ veritas exercuit vires suas, eruens ex inuito pectore velut è silice lucẽ? Dico pectus inuitum, quoniã inter confertissimã superstitionũ turbam, quæ comes ibat ei cæteris in libris, nõ alio quàm veritatis æstu ad sermones demũ rediit meliores. Vnius certè vis, & impetus eius fuit, hominẽ, cui domicilium, certaq; sedes eius adeò displicuisset, vt insectatus esset, postremò velut pœnitentẽ, velut alium, nouumq;, pristina mẽte penitus exuta, voces inclytas, voces Angelorũ edidisse. In libro, quo format ex Platone Theologiã, quanquã de summo Patre, quẽ vt sæpe claruit Platonici vocant τὸ ἓν, τὸ ἀγαθὸν, ipsam Vnitatẽ, ipsum Bonum, pręclara, profundaq; disseruit: ego flores quosdã, paucis cõtentus legã. Quis igitur, inquit, sit Rex omniũ, vel ὁ ἑνιαῖος θεὸς, Vnificus Deus, ab omnibus segregatus, & omnia producens à se ipso, & per vnã causam præcedẽs vniuersos ordines. Quis itẽ, qui fines omnes conuertit ad seipsum, & circa se ipsum creauit. οὗ γὰρ ἕνεκα τὰ πάντα, τοῦτον ἁπάντων τελῶν τέλος καὶ πρωτουργὸν αἰτίαν: Nam cuius causa sunt cuncta, hunc omnium finiũ finẽ, metã metarum, primã operandi causam vocans, nõ errabis à vero. Quis item omniũ pulchrorũ, bonorumq; autor in omnia irradians τῷ θείῳ φωτὶ, lumine diuino, & turpe immensuratumq; ad extremum vsque, omniumq; obscurissimum includens? Si verba Platonis attendas, est id quod neque sermonem admittit, neque notionẽ: οὔτε γὰρ νοῆσαι τοῦτον ὡς ἄγνωστον, οὔτε ἀφερμηνεῦσαι δυνατὸν, ὡς ἀπερίγραφον: Neque enim cogitare licet hũc, vt ignotum, neque effari, fandóque declarare, vt incircunscriptum: Sed quidquid dixeris, de illo quidem dixeris, ipsum autem non dixeris. Nam quorum sit causa, poterit quidem assignari: sed quidnã sit, dicere aut cogitare non poterimus. Detrahit enim semper cogitatio nos ad nostra. postremò concludit, Vna igitur de primo principio veritas esto, quę cũ primis eam laudat, appellans ἄρρητον, ἁπλοῦν, τῶν πάντων ἐκβεβηκὸς, Ineffabilẽ, simplicẽ, egredientem extra omnia. Cùm igitur adoraueris eum, vocans ineffabilem, secundus honos erit, omnium desiderium ipsum esse. Tertius, principium omnium, quo se facit omnium bonorum creatorẽ. Itaque prima simplicitas, Rex omnium, principatus, excessus, incomprensibilis, cum nullis coordinabilis. Primus Deus, Vniformis, supereminẽs omnes causas. Omnium Rex primus Deus à Platone declaratus, cuius causa cuncta, autor omnium bonorum, καὶ τὴν ἀγαθοειδῆ τῶν θεῶν οὐσίαν ὑφιστῶν, Creans boniformẽ Deorum substantiam, omnia post ipsum, adhærentia, producẽs, perficiensq; omnia intelligibilia, vt Sol sensibilia. Duos itẽ ait esse Platoni modos demonstrandæ Vnitatis. Duplex enim, inquit, tradit Plato nobis nomen τῆς ἀῤῥήτου ταύτης αἰτίας, ineffabilis causæ huius. In Republica, inquit, vocat,

Deus, causa, finis, meta rerum omnium.

De Deo quãquam aliquid dixeris, non tamen eum dixeris, quem perfectè cogitare non potes.

A vocat, ipsum Bonum, fontémque veritatis, Mentem, & intellectualia vnientis. In Parmenidem nominat ἕν, θείων ἑνάδων ὑποστατικόν, Vnitatem, diuinarum vnitatum creatricem. Horúmque nominum aliud est creationis, ac productionis, alterum conuersionis. Procedunt enim, inquit, subsistúntque omnia à Primo: Vnitatem ad ipsum tenentes, quæ causa est omnis multitudinis. Appellamus autem ipsum Bonum, quoniam ab omnibus desideratur: ὅτι πάντ᾽ ἀπ᾽ αὐτοῦ προελήλυθεν. ἀρχὴ γάρ ἐστι τῶν πάντων, καὶ τῶν ὄντων, καὶ τῶν μὴ ὄντων: quoniam omnia ab ipso processerunt. Est enim principium eorum, quæ sunt, & quæ non sunt. Videlicet quod prior Empedocles,

Vnitas diuinarum vnitatum creatrix.

Quæ sint, quæ fuerint, quæ post ventura sequentur.

Ea sunt enim τὰ μὴ ὄντα, quæ nondum conspicua sunt. Est principium eorum quæ sunt, & eorum quæ fieri ab eo possunt, non existentia. Denique in eisdem libris hæc in vniuersum disserit Proclus (ne multus in eis referendis, quæ possunt apud autores legi, stomachum moueam) primum ostendit viam, qua peruenitur ad ὑπερούσιον τῶν πάντων ἀρχὴν, Superstantiale cunctorum principium, sub ratione, & allegoria Vnitatis & multitudinis, quorum primum est creator, secundum res creatæ. Tum probat essentiam Vnitatis ab omnibus corporeis substantiis esse separatam. Ad hæc ostendit nomina, quibus, vt docuimus, appellatur ineffabilis Vnitas illa à Platone. Explicat item collationem primi Principij cum Sole apud Platonem. Probat item Platonẽ in Epistola ad Dionysium de πρώτου θεοῦ, maximo, supremo, principali Deo, quem primum Regem ap-

Vnitas & multitudo.

B pellat, fuisse locutum, & quomodo circa eum omnia, & eius causa cuncta, & vt omnium causa sit bonorum. Et quod de suprema hac & ineffabili Vnitate Plato disserit in Parmenide. Audi etiam diuinas quasdam de Natura diuina eiusdem voces, agnosce mirabilem, cælestémque apud homines Theologiam, partim à sacris oraculis, partim ab altioribus exordiis, postremo ab ipsa Natura venientem: διὸ οὐκ ἐν χρόνῳ, ἀλλὰ παντὸς χρόνου ἔξω. τοῦ μὲν γὰρ χρόνου σκιδναμένου ἀεὶ πρὸς διάστασιν τῆδε αἰῶνος ἐν τῷ αὐτῷ μένοντος, καὶ κρατοῦντος, καὶ πλείονος ὄντος δυνάμει ἀϊδίῳ, τοῦ ἐπὶ πολλὰ δοκοῦντος ἰέναι χρόνου. ἔστι δὲ ἐκείνη φύσις, οὐ μόνον τῷ ἀεὶ ἄπειρος, ἀλλὰ καὶ τῇ δυνάμει. χρὴ καὶ πρὸς ταύτην ἀπειρίαν τῆς δυνάμεως ἀντιπαρεθεῖσαν ὑποθέσθαι φύσιν ἀνταιρουμένην, καὶ ἐξηρτημένην ἐκείνης. πάρεστιν ὡς ζωὴ μία. οὐ γὰρ μεμετρημένος ἐν ζωῇ, ἡ ζωὴ ἀεὶ ἔχει δύναμιν τὴν αὐτὴν βυσσόθεν. ἐὰν οὖν λάβῃς, ἀέναον ἐν αὐτῇ ἀπειρίαν φύσιν, καὶ ἀκάματον, καὶ ἄτρυτον, καὶ οὐδαμοῦ ἐλλείπουσαν ἐν αὐτῇ, οἷον ὑπερζέουσαν ζωήν. Post pauca, εἰς ἐκεῖνον δὲ αἱ πόλεις ἐπιστρέφονται, καὶ πᾶσα γῆ, καὶ πᾶς οὐρανὸς πανταχοῦ ἐπ᾽ αὐτῷ, καὶ ἐν αὐτῷ μένοντα, καὶ ἔχοντα ἐξ αὐτοῦ τὸ ὄν, καὶ τὸ ἀληθῶς ὄντα μέχρι ψυχῆς καὶ ζωῆς ἐξηρτημένα, καὶ εἰς ἓν ἄπειρον ἰόντα ἀμεγέθει τῷ ἀπείρῳ: Quocirca non in tempore est, sed extra omne tempus. Cùm tempus semper discindatur, dissipetúrque ad spatium, quod interiacet, æternitas in eodem statu permanet, & durat, plusq; est æterna virtute, quàm tempus, quod in multa videtur tendere. Est autem illa Natura non modo infinita, quia semper, sed & virtute. Oportetq; ad hanc infinitatem virtutis, æqualem & correspondentem ex ea pendentẽ statuere Naturam. Adest igitur vt vna vita. Neque enim vsque ad præscriptum, & certũ

Deus extra tempus.

C in vita. Hæc vita semper habet virtutẽ eandem, infinitam, intimè in penetralibus naturæ suæ, si acceperis perennem in ea infinitatem, naturam inconsumptibilem, & indefatigabilem, nusquam deficientem, ceu vitam superferuescentem. In illum autem vrbes respiciunt & omnis terra, & omne cælum vbique in ipso manentia, & habentia ex ipso essentiam, & ea, quæ verè subsistunt vsque ad animam & vitam inhęrentia, & in Vnitatem infinitam euntia, infinitate sine magnitudine. Hæc grandia mysteria, quibus non potest mens humana cogitare maiora, Deóque digniora. Hic primum cernimus Philosophos virtutem Dei infinitam, indefatigabilem fateri, virtutem æternam, perennem, nusquam deficientem. Deus, inquiunt nostræ litteræ, cuius potestati nihil resistit: cuius inuentio infinita, inexhausta creatio, manatio virtutis æterna: Non solum æterna vita, sed immẽsa potestas æternitati respondens. Quæ si nullo vnquã tempore defecit, nec defuit ipsa sibi, semper habuit quo viueret & posset æternam. Ab hac omnia nata pendent, quibus esse fuit ab illa. Immensitas eius non corporea, sed simplex, Vnitas infinita, Immensitas incorporea, Potestas incognita, sed immensa, sine magnitudine. Omnis terra, cælum, mare flectitur in illum, pendet ab illa. Idem hæc quoque scribit: ἡ τῶν ἀγαθῶν πρωτίστη καὶ ἀρχικωτάτη, καὶ ἑνοειδὴς ὕπαρξις. Et quæ sequuntur, Bonorũ prima, & principalissima & Vniformis existentia, omnium simul bonorum causas, & continentias in seipsas, & circa

Deut. 7. Rom. 9. & 13.

Deus omnipotens.

Dei descriptio.

A Deo bona omnia.

seipsas firmauit. Nec vsquam est boni quicquam, quod non ipsa possideat eiusmodi virtutem. Neque beneficium, quod non ad ipsam conuertat participationem eiusce causæ. Omnia enim illinc & producuntur, & perficiuntur & seruantur bona, & vna omniũ bonorum concatenatio, & ordo in illum vt fontem. Hic appellat, vt cernis, Naturam diuinam, supremam, eminentissimam, fontalem omnium bonorum existentiam, fontem omnium quot in omni natura sunt bonorum, principium primum, originẽ. Quod habet beneficium, quod naturam virtutémque Bonitatis, ab illa habet. Illic omnium aggregatio bonorum: Si quid in orbe boni, dimittitur inde: palatium, aula, vbi nascuntur: thesaurus, vbi celantur cuncta bona: inde ad nos vsque promuntur Vitæ, animæ, corpora, mentes. Ex his, & id genus omnibus, quæ de summo Deo, Philosophorum celebrantur ore, quorum verus, & limpidissimus, vberrimúsque fons manat in sacris litteris, docemur omnes, vnum, eundémque Deum cunctarum gentium toto terrarum orbe diffusarum esse, hunc omnibus sæculis, hominibus apprimè sapientibus innotuisse: cúmque sit omnium ore celebratus, meritis, singularitérque suis laudibus ab omnibus prædicatus, probatur certè reuera sapientiam cælestem diuinitus allatam, & veram generis humani doctrinam apparuisse, quæ clarum, perspicuúmque eum ostendit, celebrauítque semper, quem Philosophi adorauerunt, laudésque eius partim à maioribus acceptas, partim ab hac ipsa Sapientia, pleno ore decantarunt, ob quas à suis diuini dicebantur. Sícque vna veritas est, sicut Creator vnus, & hominum Natura vna.

Vna veritas, vt creator vnus.

FINIS.

Augustini Steuchi Eugubini
DE PERENNI PHILOSOPHIA
LIBER SEPTIMUS.

IN QVO AGITVR DE CREATIONE MVNDI.

Omnem nationem à vetustißimis sæculis traditione per omnes ætates descendente, fateri mundum creatum. Vidisse quædam Creati mundi priscos signa. Fuisse famam apud priscos Creati mundi creberrimam. Rationes, quibus nonnulli noluerunt creatum mundum.

B

CAPVT I.

POST RES æternas explicatas, de Creatione mundi disserendum, locus huic operi longè aptißimus, cuius institutũ est, docere, quod quidem non magni laboris fuit, cùm ea ratione, quę viget in omnibus, quáque sapimus, loquimurq́; omnes, rerum naturas ponderamus, tum cõmuni quodam omnium gentium consensu, quem inuicem sibi per omnia sæcula nationes tradiderunt, quémque ab exordio generis humani manasse constat, cunctis ritè rectéque libratis, solam eam superesse, veritatem, in quam omnium cogitationes, sermonésque tandem resoluuntur, quámque audiuimus cælitus postea reuelatam. Ac de Creatione mundi, quemadmodum de Deo, mirabilis fuit omnium mortalium, signorum quoque coniecturarúmque consensus, vt quo anterius procedas, eo reperias constantius exordium cæli ac terræ prædicari, vt de mundi creatione videatur euenisse, quod de clarissimis, vetustißimísque quibusque monimentis, de bello Troiano, post multa sæcula Romanorum triumphis, ac potentia, quorum illud quo fuerunt homines ei propiores, eo magis prædicabatur, distinctiúsque apud omnes resonabat. Circunuolutis autem sæculis, famáque paulatim obsolescente, obscurari cœpit, vt vix tenuis quædam notio superauerit. Sic plurima nouerunt iactaruntque superiora sæcula de Romanis, quorum nunc maxima pars obscurata, ex humanáque opinione obliterata, pars in libris, rarísque quibusdã vestigiis vix credibilis remansit. Humana autem imbecillitas est, vt tum facile obliuione capiamur, tum vix etiam præsentia clarè intrepidáque fide credamus. Sic euenit de Creatione, quam cùm vetustiora sæcula constantissimè prædicarent, signis etiam quibusdam claris adhuc superstitibus, posterioribus, quos diuersæ, incertæq́; opiniones conflictarent, & in varias sententias circunflecterent, probabilius, veríque similius visum est, nullum habuisse mundum principium, sed his omnino perpaucis. Attulerúntque illi rationes, quibus maximè & credebant ipsi, nullum vnquam rerum fuisse primordium, & cæteris persuadere conabantur. Itaque fit, vt de conditione mundi sermo duabus necessariò partibus integretur: vna quæ respondeat ad eorum oppositiones, easq́; dissoluat, demonstretq́; si fieri possit, probabilius esse, Naturæq́; conformius & aptius, res habuisse principium, quàm fuisse sempiternas: Altera qua vetustatis, gentiumq́; omniũ, ac religionũ proponatur consensus. Qui per omnes

Solam veritatem & sapientiam superstitem.

De creatione mũdi, omniũ consensus.

Vetustiores, veriores posteriorũ verò ratio fuit obscurata.

Humana imbecillitas facile obliuione capitur.

Consentaneũ magis naturæ est, aliquid fuisse rerum principium.

ætates superiores sensim resolutus, ad aliquod rerum initium denique reducatur. Habuit igitur mundus aliquod primordium, idq; Græci, Ægyptij, Phœnices, Chaldæi, totus Oriens, omnes litteræ religionésque omnes asseruerunt. Cui consensui, quoniam naturalis est, veritas ipsa, rectúsque prouidentiæ, pietatis, & veritatis ordo mirabiliter assentitur, nunquam vtique futurus, nisi in conditione, & initio certo mundi. Ac quoniã quibus visus est æternus mundus, tribus cum primis rationibus sunt permoti: è quibus est, quòd scelus sit inferre potius sempiternam priuationem, rerumq; carentiam, quàm sempiternum esse: Altera quòd non sit rationi consentaneum, nec videat prudentia, cur tot sæculorum millibus cessator ille Deus, quasi de somno euigilans, repentè ad creandum, quod prius non faceret, se dederit: Tertia, quòd non sit verisimile, nec appareat, cur non creauerit ante hæc tempora, sempiternis retro sæculis ociosus. Quoniamq; his rationibus omnis ferme de conditione mundi sermo continetur, ingrediemur super his disserendo, paulatim, quas primus Aristoteles, deinde ex aliorum persona Plutarchus, tum Proclus, cæteríque de Æternitate mundi attulerunt: quibus in dubitationem plures venire posse non reor, rationibus explicatis. Ac Plutarchus, grauis sanè autor, testis est, multos sua tẽpestate Philosophos nihil nõ conatos, susq; deq; detorquere, violentare omnia aggressos, vt absconderetur, negaretur Creatio mundi, ceu graue flagitium, nefandumq; piaculum adirent, qui tollerent eius æternitatem. Quibus ille ex dogmatis Platonis, quę conabantur peruertere, & in suas sententias trahere, respondit. de quo postea differetur. Nunc ea quæ ex fontibus suis suggeret Natura, persequamur.

Quib. rationib. vsi, qui mundum fuisse ab æterno statuant.

Resoluuntur rationes de Aeternitate mundi. Nulli Aeternitatem prodesse, sed vehementer obesse. Hunc esse mortalibus omnis impietatis, omnis infelicitatis fontem rerum humanarum confusionem. Nullam reddi posse prouidentiæ rationem, rebus æternis. Non posse animos immortales esse rebus æternis: aut eos non ascendere in cælum: nulláque esse post vitam præmia virtutum. Stultos esse, qui deteriora velint æterna, quæ sint melioribus impedimento. Non esse malum destruere mundum causa maiorum bonorum.

CAPVT II.

Æternitas mundi, scelus inexpiabile.

NON enim inexpiabile scelus est, Creatio mũdi, sed Æternitas potius, non modò scelus, si quis altius spectabit, sed omnium scelerum, omniũ religionũ, virtutũ, iustitiæ, probitatis omnis est interitus, vt ex omnibus flagitiis, quæ detestatur Natura, quonia veritatem, lucem, substantiamq; labefactant, hoc sit principium, hoc caput, hoc profunda, vasta, lachrymabilisq; confusio, in qua nullus ordo, nulla veritas, sed sempiternus hortor inhabitet. Sublata enim Creatione mũdi, nemo est, quin noscat ac fateatur, nec mortalitatem animorum, nec prouidentiæ rationẽ defendi posse, nec res humanas ceu mare fluctuantes, vllam habere sedem, solumq;, quo stabiliatur: Vt eueniat ex hac horribili confusione, ceu cùm sublimis arbor radicitus conuulsa, aut excelsæ moli fundamentis ablatis, omnium virtutum, & cum virtutibus labentibus hominum, rerumq; humanarum confragosa ruina, & hoc ipso necesse sit eas in nihilum redigi ex quo illi plurimũ eas stabilire, decorareq; se putabant. Quis est enim, qui si sibi proponens (quemadmodum sæpe exemplorũ causa proponimus ante animũ quæ neque sint, neque possint esse) nullũ mundi fuisse principium, extendat animum per omnia, quæ cogitanda in Æternitate essent, qui nõ videat cuncta ex cõtrario inuehi, quæ Creatio cunctis hominibus attulisset? Ex Creatione rerũ nata est pietas, natũ est, vt eum admiremur, & colamus, potentiam, clementiam, bonitatemq; eius suspiciamus qui dedit nobis quod ipse esset. Tunc primùm potestatem eius admirantes, quòd potuerit è nihilo tam pulchras, tamq; varias, tam multas species producere, veneramur, incendimur amore in illum, collaudamus benignitatem, ac bonitatem, gratias referre gestimus, talem ac tãtum nobis parentem gratulamur Quis enim est, qui cùm se circunspexerit, omnẽq; corporis sui fabricã contemplatus fuerit, in interiores animi sedes penetrauerit, eaq; sibi quondã à supremo Deo cognouerit donata, quod sine tẽporis exordio fieri nõ potuit, quin rapiatur in

Vt sunt suppositiones philosophorum.

Quæ nata bona sint ex creatione.

E consideratione hominis, admiratio cultusq; creatoris.

Atur in cognitioné & admirationé, cultumq́; creatoris sui? Hincq́; coniectet, se charum, acceptúmque illi esse, vtpote qui prouidentiam, curam, charitatem, sapientissimæ mentis in eo artificio adhibuerit. Qui cùm posset bonis suis sempiternis frui, quorum ante mundum copia circunflueret, plúsque vnus sibi sufficeret, quam si totius mundi ad eum fieret accessio, maluerit tamen largiri & effundere Bonitatem. Id verò intuens animus, penitùs amore incenditur & flagrat, amplectitur Parentem optimum, veneratur, adorat. Neque enim si dependentiam attuleris, per quam à Deo conserueris, ac sustinearis, tantopere ad pietatem accesseris, tam te Deo debere credideris, quàm si te conditum cùm nihil esses, regi in omne tempus ab eo, & sustineri persuaseris. A quo cum creatus es, perinde quasi genitus, & conceptus, editúsque in lucem fuisti, vt cùm genitrices, filios, quibus antea carerent, enituntur, efficitúrque incredibilis genitricis, & prolis amor. Mirabilísque est alacritas nostra, cùm nos scimus à Deo creatos, Parentem nostrum illum audimus. sicut incredibilis mœror, & quasi luctus, cùm tantus honos eripitur, & per infinitatem temporum, ceu per profundissimas tenebras, inexplicabilésque ambages, quibus ne caput sit, nec locus vbi consistas, cogitando vagamur. Nullúmque apparet in omni rerum desperatione, & quibus refertam constat humanam vitam difficultatibus, cladibusq́; perfugium nisi ad eum, qui tui, totiusq́; mundi autor fuerit, qui te tanquam amantissimus procreauerit, creatum amet, foueat, amplectatur. Quod totum prorsus conuellitur, cùm primæua origo denegatur. Nec aliud succurrit cogitandum,

Creationis cognitio quid præstet.

B rebus æternis constitutis, quàm quòd condere Deus eas non potuerit: Tum quod exiguum maiestas eius præcellat, nihilq́; habeat ferme singulare, si totus mundus æternus cum eo fuit, si Sol, & Luna tam indefatigabili, diuináque vi extiterunt, vt lucere in sempiternum, moueri in sempiternum potuerint. Ex omnibus enim dotibus, ac quasi priuilegiis, quibus Diuinitas supra omnia sublimatur, vel maximè est æternitas, quæ si singularis in Deo non est, efficitur, ingeneratúrque suspicio, vt supra mundum præcipuè cælo, luminibúsque cælestibus non multum maiestas eius emineat. Nec valet hic illa responsio, Regitur, conseruatur, generatur semper. Verba prorsus inania, cassáque oratio. Aut enim si dari potest sempiterna generatio, potuit aliquando generare ac creare Deus: Et quod perenniter facit, potuit semel fecisse: at si ita regit, vt tamen creare efficeréque non possit, ne potest quidem regere, & generare. Vt quod non possit creare, non possit regere. Si potest semper, potuit etiam aliquando. Neque enim perfectè regeret, nisi in potestate totam Naturam, conditionemq́; haberet. Aut etiam cõstituuntur, res æternæ, quia Deus eas creare non potuit: aut quia potuit quidem, sed Æternitas melior fuit. Si creare non potuit, non poterit etiam in præsentia: priuatúrque maxima parte Diuinitatis Deus, quia nec creat in præsens: nec si deest facultas creandi, aderit perfecta regendi. Æternitatem autem non esse meliorem, superiores, aliæq́; multæ rationes coarguerent. Nam neque hominibus, neque animalibus brutis, nullis denique sub cælo rebus prodest Æternitas magis quam creatio. Similiter enim in Æternitate cuncta, atque

Diuinitas sola, æterna.

C in Creatione corrumpuntur. Nec profuit cuiquam mundum fuisse sempiternum, qui tametsi species habuisset sempiternas, dulcedo vitæ tamen, & vtilitas, sensusq́; est particularium: particulares autem homines, tantundem in omni æternitate cecidissent, ac si mundus non fuisset æternus. Cuius enim æterna fuit ista dulcedo, cùm res particulares corrumpantur, sentire autem bonitatem, sit particularis vnius? Hoc vel maximè de hominibus verum, quorum nihil interfuit an æternus, an creatus mundus: quia vel in Æternitate nemo fuit æternus. Quid Platoni profuit mundus æternus, quid Aristoteli, si similiter ceciderunt, ac si creatus esset? Recense cæteros, mentéque euolue per omnes. Ne ipsi quidem mundo profuit æternitas ista, cùm omnia indiuidua sint corrupta. Itaque in particulari nullæ res capere ex Æternitate mundi fructum potuerunt: vniuersale autem non sentit, nec vtile est particularibus, dum ea ipsa intereunt, eorum species esse sempiternas. Quinetiam dum profuit speciebus, obfuit particularibus, quia non habuerunt, quò referrentur capite carentia: Hominésque in miserrimam impietatem delabebantur. Quod autem vni, & alteri nocet, nocet etiam vniuerso. Ecce quod ad vtilitatem æternarum specierum asciscitur, ad ruinam, calamitatémque indiuiduorum ascitum, non cognoscitur. Sic ad interitum quoque, & dedecus specierum assumptum non cernitur, dum vniuersale, quod est aggregatio particularium, tantundem affirmatur, quantum particularia deprimuntur. Itaque quot damna dat Æternitas mundi particularibus,

Æternitas rerum, nõ est melior creatione rerum.

Quæ ad vtilitatẽ veniũt specierum, ea cadunt ad interitum indiuiduorum, si omnia sint ab æterno.

totidem vniuersalibus det necesse est. Virtutes autem & pietatem, prouidentiã,& quod euidens est, immortalitatem aufert Aeternitas mundi, confusionem animis, perturbationémque offundit, id est, vniuersis agmen affert malorum, vt non sit aliud Aeternitas mundi, quàm impietas æterna, æternáque animorum confusio, mœror sempiternus, & sempiternus interitus animorum. Sic vastitas ingens particularium & vniuersalium. Itaque & hanc rationem discutiamus, quos Aeternitas mundi delectet, si bene desiderium istud suum euoluãt, nihil agnituros eos aliud se cupere, quàm mortalitatis, corruptionis, flagitiorum, miseriarum, luctuum, calamitatum, homicidiorum æternitatem. Quid enim aliud est humana vita, quàm nefariorũ scelerum spectaculum, fortunæ sæuæ, nisi sit alia ratio, ludibrium, viuorum acerba collectatio, vexatióque perennis, iustitiæ & pietatis violatio? Quid aliud fit viuendo, quàm quòd regnant, vigentq; rapinæ, odia, veneficia, homicidia, adulteria, proditiones, violentiæ, direptiones, luctus vbique, dolorq;, & plurima mortis imago, lasciuiæ præterea, & corporis ad senectã vsque ludibria, sexus, vsusq; naturæ veræ deprauatio, pessimarum artium exercitatio, errores omnigeni, prauus semper rationis vsus? Denique nusquam certa quies, dulcis animorum tranquillitas, optata mentis ac placida securitas. Hæc tu vis fuisse sempiterna. Ex hac miseria effectum est, vt plerique pronuntiarint, meliorem esse sortem, conditionemq; mortuorum, quàm viuentium, & bene agi cum eo, qui simul natus occumberet, aut certè quàm ocyssimè. Socrates, & cum grauis orator secutus, vitam hanc, quam volunt hi sempiternam, mortem dicere non dubitarunt, quam lamẽtatus est idem, defleuitq; multis lacrymis, vt qui legeret quæ super eo scripsit, nihil mallet, quàm res has relinquere. Hegesias sic copiose de fuga vitæ huius disputauit, vt à Rege Ptolemæo prohibitus esse dicatur, quòd multis his auditis mortem sibi ipsis consciscerent. Docuit Silenus Midam Regem, non nasci, homini longè optimum esse: proximum autem, quam primum mori. Euripides, lugendum esse qui nascitur, lætandum super eo qui moritur. Solomon sapiens ille, cunctis miseriis, spiritusq; afflictionibus & erroribus humanis cõsideratis, intrepidè laudauit magis mortuos quàm viuos, præ his eos, qui nonquam ad hæc mala venissent. Non modò igitur sempiterna mundi, hominumq; progressio ei non est visa vtilis, sed eò vsque prouectus est, vt hoc qualecunque viuitur, censuerit abolendum, exortesq; lucis, prætulerit viuis, priuatióque omnis vitæ, visa sit ei, tota vita melior. Sic profecto priuationem mundi, non solum sempiterno mundi statui, sed etiã temporario, reor, anteponere potuisset, nisi maior ratio fortasse, quæ pendet omnis ex creatione mundi, obstetisset, sortéque iudicasset, aut non interesse, fieret mundus nécne, aut melius futurum, si nunquam apparuisset. Nam tranquilla quies meliórque sese ostentaret, nisi spes maior affulgeret, nisi portum, quo tranquille, quassata mundi fluctibus nauicula, conquiesceret, animus cerneret, & lacrymis redundare, luctibus resonare necesse esset, & diem illam omnibus diris insectari, quæ nos in hanc vitam extulisset. Longè autem paucis exceptis, quod miserrimo illi contingeret, qui diem natalem, noctemq; conceptus execratus, nullum inter annos, omnemq; temporis tractum, locum eis fuisse desiderasset, maledictis prosecutus, quæcunque in vitæ suæ primordio accidissent. Iam verò quoniam quæ carent ex decretis Philosophorum initio, fine quoque nullo terminantur, si mundo nullum fuit exordium, minus item exitus erit. Efficit autem hæc ratio, vt nunquam sit futurum, quod futurum maximéque rebus humanis necessarium, sapiẽtia cælestis docuisset. Nam cùm innumerabilia scelera in hac vita impune perpetrentur, cùm multos videas innocẽtes miserabiliter patrimonio, aut imperio, vitaq; priuari: cùm ratio vitæ, qua degunt homines, non multum ab ea, quam pisces in mari, procul sit, quòd illi dentibus agunt, hi & armis, & omni fraudum genere, quas ratio mala ministrat, perpetrantibus, cùm sæpe iudicium, vindictámque Dei, vexari violenter, imploremus: denique cùm maxima perturbatio in sensibus humanis insidat, quòd tam malè, tam sceleratè, tam iniquè viuentes, nemo sit, qui iudicet, & vlciscatur, qui bonos à malis defendat, aut distinguat, dum non modò bonorum & malorum æqualis, vt etiam longè deterior bonorum sit conditio, & sicut non prodest bonis bonitas, sic malis malitia non noceat. Hæc inquam cùm per omnem humanam vitam obambulent, quæ & Philosophi viderunt, & super his obstupuerunt, ignorantésque verum portum turbati sunt, vt mouit multos Dionysius, qui templis Deorum expoliatis, feliciter nauigauit, vlrus eos, quos amor patriæ ad eam liberandam instigasset. Et Pœnorum crudelitati Reguli corpus est permissum. Aphricanum domestici parietes

Quid est vita, si sit æternus mundus.

Optimum nõ nasci prouerb.

Hegesiæ sermo, de vita miseria, quid attulerit.

Spes necessaria virtutibus.

Sequitur rerum omnium inaudita perturbatio, si mũdus æternus statuatur.

A parietes non texerunt, infinitáque nostrorum exemplorum est copia. Hæc cùm ita sint, cùm tam multa nunc impune perpetrentur, quæ nisi animaduertantur, nisi persuasum sit, meliorem aliquando sortem futuram bonorum, maior esset rerum humanarum confusio, quàm cùm susq; déque commistis elementis, Chaos inhorruit, statuit Deus diem rerum supremam, cum miserabili hac, & cæca vita conclusa, vis ab vnoquoque in theatro totius mundi reposcer, Satisfiétque omnibus super ratione prouidentiæ, & malis male, bonis bone, cunctis spectantibus dabitur.

Deus, scelerũ vindex.

Quod cùm in omnium oculis totóque humano genere præsenre fieri debeat, expectatur dies suprema, qua, facto omniũ mortalium concursu, a iudice Deo, cuncta iudicentur. Tollitur igitur hæc rebus humanis necessaria præscriptio, dum philosophis habet Aeternitatem in posterum, cuius ante nullũ apparuit principium Et hæc si rectè cernas, est rerum humanarum terribilis illa, vastaq; confusio, cæcáque inuolutio, in qua iustitia cum iniquitate, vitium cum virtute, prudentia cum stultitia, probitas cum improbitate miscetur.

Dies supremæ spes, quid conferat.

Nihil est in quo à malis boni separantur: dedecus ascendit, decor descendit: scelus sublimatur, probitas deprimitur. Aut in eadem strage iacent bona cum malis. Est tamen omnium Philosophorum, quos aliqua ratio tenuisset, quorum ingenium à veritate non prorsus abhorruisset, firma, congruensq; sententia immortali Deo curæ esse res humanas.

Inducitur vitiorum agmen, tollitur virtus, si mũdus æternus.

De immortalitate quoque animorum, & præmiis, ob vitam honestè aut turpiter actam, plures locuti sunt, etiam illi ipsi, quibus Aeternitas placuisset. Quorum oratio nec caput habebit, nec exitum, in-

B tricata pugnansq; secum consequetur, nisi rerum origine constitura. Vt cùm te ratio, pudorq; deducant ad confessionem prouidentiæ, alios autem veritatis impetus admoneat, fore malis & bonis perinde ac meriti sunt, digna præmia, reuolui necesse sit eos, si tueri hoc voluerint, ad creationem mundi, cuius Aeternitas facit, vt nec tota prouidentia consistat, nec ea maximè pars prouidentiæ, quæ in remuneratione bonorum ac malorum est posita.

Ratio, pudor, veritatis impetus, homines adigunt ad confessionẽ prouidentiæ Dei.

Ac quoniam non superiores modo, melioresq; Philosophi, sed vel ipse quoque Aristoteles asseruit, Deum remunerari bonos, fortunæ autem quæ dicuntur bona, censuit idem, quippe quæ bonis & malis ex æquo denrur, indigna quæ recta diuinitus donari prædicentur. Hæc duplex attestatio efficit, vt hæc, quam dixit, bonorum remuneratio, in hac vita fieri non possit. Remuneratur enim Deus pios, bona autem fortunæ sunt temeraria. Nam si, inquit, diuinitus darentur, solis bonis darentur. Nefas enim est Deum erga malos, & immeritos esse beneficum. Igitur si non sunt bona fortunæ diuinitus, nec peculiaris esset hæc remuneratio, qua promiscuè fruantur boni vt mali: Donari autem peculiare, priuatúmque aliquid amicis suis à Deo necesse est, idq; in hac vita, in qua mali sunt ferè beatiores, non inuenitur, reuoluitur necessariò ratio ad alia præmia futura post hanc vitam.

Bonorum remuneratio hac in vita non fit omnibus.

Quorum perfecta distinctio, rectúmque examen, omniúmque oculis satisfactio, atque adeò mentis perturbatæ sedatio, alia nulla ratione, cunctis ritè consideratis, erit, nisi vt conueniat totus ad iudicium mundus. Quoniam igitur Philosophi confessi sunt prouidentiam, remunerationémque bonorũ: hæc autem in hac mor-

C tali vita, in qua fluctuant omnia, nec solum eisdem subiacent casibus boni ac mali, sed sæpe deterior est conditio bonorum, non cernitur, certè nemo erit quin fateatur, ad aliam vitam ea oportere referri. Nullus autem sermo de præmiis illis, vitáque futura fieri potest, si mundus sit æternus, omniúmque eorum necessariò sequitur euersio, quæ de virtutibus Philosophi disputauerunt.

Nulla præmia statuũtur bonis si mundus æternus est.

Effectúmque primò hac necessitate est, vt quibus Aeternitas placuisset, alij certum incorruptorum fine, principióque carẽtium animorũ, numerum fuisse semper dicerent, alij vnicam cunctis animam attribuerent, alij corrumpi, euanescereque eos assererent. Et hæc omnia dedit Aeternitas mundi. Iidem tamen, quibus horum alterum visum esset, multa rursum de probitate, & improbitate disseruerunt, de prouidentia rerum bumanarum, quibus à Deo prospiciatur, non pauca. Nam Alexander qui tertiam sententiam putatur secutus, de prouidentia diuina multa locutus, vidimúsque superius eum rationem conficientem, aut non posse Deum, aut nolle res humanas attendere, cúmque alrerutrum, & absurdum, & indignum Deo palàm sit, confiteri vt attendat.

Alexandri Aphrodisæi error.

Nulla verò, si cæteros Philosophos audias, res humanas respicias, cernitur nunc eiusmodi prouidentia, quæ maximè in eo laborare deberet, vt boni beatè viuerent, mali à iocundissimæ lucis aspectu submouerentur. Quod contraria ratione transigitur. Sic Simplicius, qui modò primam, modò secundam sententiam videtur approbasse, non de prouidentia solum disseruit, sed eò vsque progressus est, vt quos oratio

Epicteti, in quo libro grauissimè & pulcherrimè dixit, non permoueret, solum superesse D diceret, vt à iudicibus subterraneis expectare supplicia possent. Denique ipse Aristoteles qui vnam ex his sententiis est secutus, remunerationem non tacuit. Omnem demum

Præcipua philosophiæ pars de moribus.

Philosophum necesse est, vbi multa de natura, de cælo, terra disputasset, venire ad mores, quæ prima, præcipuáque est pars Philosophiæ. De moribus autem loquentem, nisi subdolus simulator, sæuus impostor sit, aliquod caput, aliquem finem, ad quem, & à quo tota disputatio fluat, & desinat, statuat oportet, idq; serio, non populariter, ex Philosophia. Hinc effectum est, vt qui prius in contemplatione rerum occupati, plurima, quæ non caperent, explicaréque non possent, aut tacere, aut contrà quàm Natura decernat, statuere coacti essent, cùm ad mores ventum est, mutare sermonem, os aperire, loqui quod Natura volebat, compulsi sunt. Id apud Aristotelem, Alexandrum, Simplicium, multosq; alios reperias. Caput igitur illud, & finis quis sit, alij tacitè innuerunt, alij apertè prædicauerunt. Apertè Plato, superioresque omnes, tacitè Aristoteles, apertius alij

Finis disputationum omnium.

post eum in Philosophia eius clari multi. Est autem finis, vt res humanæ ad aliam quàm præsentem conditionem referantur, sine qua tota claudicat disputatio de prouidentia.

Absurditas quæ cōsequitur æternitatem mundi.

Caput, vt à Deo habuerint initium. Si statuis mundum æternum, statuis aut vnam in omnibus animam, aut certum numerum sempiternorum animorum, aut eos euanescere ac resolui. Quodcunque statueris, tota collabitur ratio prouidétiæ. De moribus item, & fine rerum humanarum, ratione remunerationum sermo vanissimus est, & commentitius, præstigiosus, ac simulatus. Simulata, ficta sunt ea quæ dicis, Deum remunerari E pios, ò Aristoteles, decimo de moribus. Non minus subdola, & vana quæ de iudicibus subterraneis loqueris ò Simplici. Nam vnica anima nullas pœnas admittet: si resoluuntur, minus. Si certus æternorum numerus animorum, æternus etiam ad corpora & à corporibus reditus & discessus. Quòd si de moribus, & prouidentia, remuneratione, & præmiis simulatè locuti estis, & quasi populo satis facientes, valete Philosophi, cum vestra

Sublatis virtutis radicib. tota philosophia perit.

Philosophia simulata, impostrice. Sublatis igitur & conuulsis radicibus, quibus virtus efflorescit, vani sunt omnes de virtutibus Philosophorum libri, vana tota ipsa Philosophia: cuius finis est docere, non obtundere: augere, non minuere: condere, non destruere: vtilitatem, non detrimentum afferre. Prima præstátissimáque virtus est Pietas. Hanc

Præstantissima omnium virtus, Pietas.

velut reginam cunctæ virtutes facta corona circunstant, ducémque sequuntur. Sublato duce, dispergitur agmen, palantes, incertíque vagantur. Pietas non potest, si rectè consideres, consistere, nisi stantibus his, quæ Mosaica, & Christiana Philosophia, Philosophi quoque meliores tradiderunt, quòd creauerit hominem Deus, propter hominem mundum, quòd gubernet, quòd magna præmia virtuti dabit in theatro totius mundi.

Sublata Pietate, pereunt & cæteræ virtutes.

Sic stat dux Pietas. Ablato duce dissipatur agmen: agmine virtutum dissipato, hominum vita, non magis hominum, quàm bestiarum vita, deterior etiam, quòd hæ ratione carentes, ea neque ad bona, neque mala abutuntur. Exuta ratio virtute, pessima est, noxia est. Exuitur, si pietas detrahitur, cum qua fugiente, terga vertit omnis virtus. Æternitas mundi dat tres de Anima opiniones, à quibus sic manat pietatis & virtutis omnis interi- F tus, sicut aduersa, quòd à Deo habuerint initium. Virtus omnis cum principe pietate. Vides quanta strages, quis sonitus, quis fragor omnium bonorum, quibus præclarum

Deducimur ad naturam bestiarum, si mūdi statuatur æternitas.

est humanum genus, Diisq; immortalibus æquatur, ruentium? Deducimur hac opinione, ad naturam bestiarum: humanitate, iustitia, pietate exuti in naturá beluarum transformamur. Illa igitur de fontibus Naturæ vberrima ratio, sceleratam, exitialem, magnorum bonorum interemptricem esse istam Æternitatem. Tollit enim renouationem ad meliorem conditionem, quasiq; deificationem omnium rerum, quam præsenti modo & omni eius miserrima Æternitate, longe esse meliorem nemo est qui nesciat. Si sit mundus æternus, fit vt nunquam desinat, qualis ad omne tempus fuit. Nec recipiet, quam & sancta oracula promittunt, & summis votis efflagitat Natura, vt penè Deum accuset, quòd tam corruptibilem se esse voluerit, renouationem. Promittitur, decantatur, celebratur, clamitat, efflagitat, Natura, ac Ratio, humani primum generis reparationem. Sed dicatur renouatio deinceps omnium corruptibilium, mortaliúmque rerum. Hæc omni mundi æternitate melior, desiderabilior, optatior, qua sine nihil homi-

Quid velint assertores æternitatis.

nibus miserabilius esse potuisset. Volunt autem Æternitatis amatores, nos in æternum miserrimos fuisse, æternæ corruptioni, morti sempiternæ subiacuisse. Misera, lacrymabilis est, nisi sit melior, humani generis conditio. Hanc omnes deplorarunt, ingemuerũt,

huic

A huic multi æternam priuationem antepofuerunt. Deus, quæ ſua eſt clementia, omnium ſtatuit renouationem & in meliorem ſtatum, commutationem, qua diſcedent lacrymæ, luctus, abradetur corruptio, deformitas. Quidquid nunc turpitudinis inſedit, expurgabitur. Multáque bona conſequentur, quæ fando nemo audiuit, aut poſſit exprimere. Hæc adeò naturalis eſt, vt niſi futura eſſet, humana natura penè monſtrum extiterit, cuius omnis culpa in commutatione relinquitur corrigenda. Denique ruina euerſióque eſt beatæ vitæ, mundíque futuri (ſi mentem latius extendas) Æternitas præſentis. Nec ſtat quicquam eorum, quæ de futura beatitudine, quaſi Philoſophi ſomniauerunt. Quæ quidem omnis eſt in abolitione, & commutatione præſentis mundi. Quo ſunt autem res meliores, ſunt Naturæ propiores, optabiliores, magis eas à Natura deſiderari par eſt. Naturalior beatitudo, quàm mortalitas, & corruptio. Sic naturalior mundus ille beatus, quàm corruptibilis lacrymoſus iſte. Solus debet eſſe ſempiternus in poſterum, non mundus is, per quem regnat latè corruptio, mors, cui ſi propter hominum flagitia, quibus fuerat creatus, paratus eſt interitus, neceſſariò debuit inchoari. Tam autem propter corruptionem, turpitudinémque, non dico rerum, ſed hominum, non debuit olim eſſe ſempiternus, quàm propter eadem reſcindetur in poſterum. Tam debet corruptibilis, flagitiorúmque, dedecoris, lacrymarúmque plenus mundus cadere, aut mutari, quàm beatus ille ſempiternus eſſe. Támque naturale eſt, vt iſte non diu ſit, eò nec ſemper fuerit, quàm vt beatus ille ſit perennis. Sola igitur à Natura & à Deo Naturæ principe, merentur æternitatem, in quo mirabiliter ratio conquieſcit: in quibus eſt perfecta beatitudo: imperfecta verò, & triſtia inſuauia, & in quibus dedecus eſt, & turpitudo, non modò non debent eſſe ſempiterna, ſed aboleri cito debent à Natura, & à Deo. Et ſi ex duobus bonis, alterum altero ſit melius, impediat autem ſtatus deterioris, ſtatum melioris, profectò natura Deus & homo deſtruent deterius, vt melius exiſtat. Illud ergo conſiderabitur, cognoſcetur à prudentiſſimis, multíque cognouere & confeſſi ſunt, nihil prodeſſe ipſum eſſe abſque bene eſſe. Nec tam dulce eſſe iſtud eſſe, vt ipſum mox admireris, & collaudes. Ecce tot teſtimonia, tot exempla. Pluris, ait ſapiens ille, fit vnus homo iuſtus à Deo, quàm mille impij. Si decem iuſtos in flagitioſa vrbe reperiſſet, pluris eos, quàm omnem ciuitatem feciſſet. Deleuit igitur omnes, quòd turpiſſimos melius erat non eſſe, quàm eſſe. Nec curauit extingui, aboleri, vaneſcere tantam hominum multitudinem, præferens non eſſe, ipſi eſſe, quia non aderat bene eſſe. Sic cùm tota mundi ciuitas plena flagitiorum ſit, futuráque ſit magis, non eſt cur raptus in admirationem ipſius eſſe, mundi Æternitatem probabilem, & piam iudices. Tam non debes dare Æternitatem mundo, quàm Deus vrbem flagitioſam maluit non eſſe. Si diuinus, ſi immortalis, ſi ſanctus fuiſſet mundus, fortaſſe præbendæ aures eſſent de Æternitate eius differenti: nunc autem Natura potius ſuadet, vt cupiatur, credatur, neque fuiſſe, neque eſſe debuiſſe ſempiternus. An ſcilicet vt æterna bella, ſempiternas miſerorum mortalium ſtrages, tot nefanda flagitia, Sol deſuper aſpiceret, & ſempiternum eſſet, quod eſt apud Homerum?

Æternitas mundi, ruina vitæ beatæ.

Non merentur æternitatem imperfecta, triſtia, et in quib. dedecus eſt.

Non homine eſt animal certè infelicius vllum,
Quod tellure ſuperſpiret, & inambulet ipſa.

Noſtrum quoque:

-Subeunt morbi, triſtiſq; ſenectus,
Et labor & diræ rapit inclementia mortis.

Illud igitur examinetur, ſi duo ſint bona, alterum longè & incomparabiliter melius altero, ſed ſtatus deterioris impediat ſtatum melioris, nónne ſtultiſſimi fuerit, potius deteriori, quàm incomparabiliter meliori velle locum eſſe? Vt ſi manu capiendum ſit, quantum capere manus poſſit, aut ferrum aut aurum, acceptóque ferro, non ſit locus auro, non dementis erit ferrũ potius ſumpſiſſe, quàm aurum? Sic cùm ſint, vt dem iſtud, duo bona, quorum alterum ſit altero incomparabiliter melius, beatitudo, glorificatio, deificatio animorum, & corporum, Aeternitasq; beatæ vitæ, alterum Aeternitas præſentis mundi, prior conſiſtere non poſſit, niſi renouato vel abolito præſenti mundo (abolitio autem vel renouatio infert vt non fuerit ſemper, quia quæ fine terminantur, etiam principio clauduntur) certè dementiſſimi, naturæq; parum gnari erit, potius iſtius mundi vanam, & inutilem Aeternitatem, quàm Beatitudinem animorum, ac Deificationem voluiſſe, cùm ex Aeternitate iſtius mundi nihil boni, nec ad eum qui faueat ei, nec ad alios redundet: Longè autem ſit optatior, ac melior vna illius beatæ vitæ hora, quàm

Renouatio quid ſupponat.

Ex æternitate mundi, nihil boni

omnis vita in hoc mundo. Hac stultitia, & ignoratione veri implicati sunt omnes Philosophi, quibus sapientiæ summæ visum est, dare rebus corruptibilibus Aeternitatem, non videntes hanc cum omni agmine scelerum, insuper beatæ vitæ, de qua vel profani multa disseruerunt, ferre secum perniciem. Nos igitur potius Naturam quàm eos audientes, delectúmque in bonis, & malis, aut bonis, & optimis habentes, dicemus incomparabiliter meliorem beatitudinem illam, ac renouationem, qua cunctas miserias animorum, & corporum exuti, deiformes erimus, quæ & commutationem rerum, commutatio vt non sit æterna, inducit, quàm æternitatem corruptibilis, tumultuosiq; istius mundi: eósque in suis delyriis cæcæq; vanitatis volutabro versari sinemus.

Rebus corruptibilib æternitatem dare, quid cõferat.

Quòd autem causa meliorum destruamus sæpe deteriora: & quòd non omne esse, sit eligendum, claris apparet exemplis. Sæpe domum præsentem, meliorem, elegantioremque refecturi destruimus. Agricolæ, vinitores, ramos, & pampinos etiam late florentes, quanquam pulchrum voluptuosumq; erat frondes videre virentes, amputat. Si decem catulos canis, aut feles sustulisset, sæpe maiorem numerum suffocamus. Ciuitas apud Aristotelem, exiguo, certóque hominum numero conficitur, reiicitur vt inutilis immanis multitudo.

Causa meliorum, destruimus deteriora.

Nusquam Natura visa est infinitatem affectasse, moderatis, & paucis vbique contenta. Nec placet ei qualiscunque multitudo. Magis autem optimis & paucis delectatur, quàm infinitis quidem, sed inutilibus, impeditis, incompositis, sese inuicem euertentibus. Sic rerum corruptibilium Aeternitatem displicere ei par est, quippe quæ omnia bona, egregias primum virtutes, rerum ad vnum caput coniunctionem, beatitudinem sempiternã destruat, & tollat. Nam eos quos tantopere mundi delectauit Aeternitas, dicendum est animi imbecillitate, vilium, imperfectorum sempiternam durationem affectasse, maiorem beatitudinem non vidisse (vt qui Deos bibere vinum, inter fœmineos amplexus resolui, maiores melioresque voluptates nescientes arbitrantur). Quam si vidissent, nunquam rerum imperfectarum Aeternitas eis Probari potuisset. Itaque constat eadem vanitate, miserabilique hallucinatione istius mundi Aeternitatem eos affectasse, qua deificarunt flumina, fontes, astra, terram, oceanum, & adorarunt elementa istius mundi, ipsúmque omnem mundum, quem sicut Deum nuncupassent, vt est apud Platonem, Aristotelem quoque, Marco Tullio teste, sic æternum voluerunt.

Natura non affectat infinitatem.

Opinio de mundi æternitate, elementa & mundi partes Deos fecit.

Est enim Aeternitas, quædam quasi Deificatio. Diuinitatem veram beatiorémque vitam, statúmque rerum humanarum meliorem nescientes, in gremio istius mundi nati, cuius omnes & studia, in speculatione rerum visibilium posuerunt, quarum vt studium esset venerabilius, & præstantius, eas æternas, non corruptibiles voluerunt. Ne de rebus Aeternitate carentibus, sed sempiternis libros scripsisse viderentur. Visum quoque est eis quasi Heroicum, discedere à vulgari persuasione, nouámque Philosophiam, quam cæteri non adeò perspexissent, condere.

Aeternitas est deificatio quædam.

Sed fons totius mali verus, vt dixi, fuit Glorificatio, Deificatióque luminum cælestium, quæ quidem incorruptibilia diuináque declarata, nefas sit non fuisse sempiterna. Nescientes, nec animum ad cogitandum instituere valentes, cælestia lumina Deum incorrupta fecisse, vt inferiora alerent, illuminarent. Id autem fieret non semper, quoniam non semper optimum est, sed quoad vtile esset. Nec illud quoque viderunt, quod euidentissimum & in Philosophia Mosis est, & in Natura clarum, non homines propter cælum, sed cælum propter homines effectum. Nec adeò cælum mereri Diuinitatem, & Aeternitatem, quòd ordinatè moueatur, quòd & res corporea sit, & similis in motu constantia etiam in cordibus, & humoribus animalium inueniatur, cæli verò splendor, & claritas, permanénsque Natura ab optimo artifice compacta sit, quem Natura interdum imitata, similia quædam, terra, & aëre pariat.

Fons erroris omnis.

Cælum, propter homines factum.

Sed his satis sit ostendisse, Aeternitatem mundi primum nemini profuisse, tum exitialem, perniciosámque esse, quæ nec Deo decus, nec homini vtilitatem conciliet, tollat autem ea quibus homo nobilis sit, à naturáque bestiarum remotus, Immortalitatem animorum, virtutes, beatitudinem. Quod si nec Deo decus, homini autem dedecus, & detrimentum afferat, quid superest in natura, cui prodesse potuerit Aeternitas? Neque enim debes, dum quæris gloriam, Deificationémque luminum cælestium, res humanas luminibus illis longè meliores euertere: Dum Solis & Lunæ captus amore, effundis in eos omnem Diuinitatem, homines bonis suis exuere. Cumque luminum cælestium, & mundi Aeternitas, ac Deificatio, cum Beatitudine, Deificationéque humana pugnet, malim ego, Solem & Lunam conflagrare, totum mundum ruere

Repetitio breuis superiorum.

Atuere, nullam eius ante paucos annos vel ſcintillam extitiſſe, quàm me beatitudine, munere liberalitatéque diuina digna, ſpoliari. Quæ ſi vel paucorum ſit, melior eſt quàm omnis, triſtis, infelixque Aeternitas mundi, hominúmque retro mortuorum ſempiternus interitus.

Diſſoluitur ſecunda ratio, In creando mundo non eſſe prius & poſterius tempore. Quandocunque creatus fuiſſet mundus, quæri potuiſſe, cur non prius creatus. In æternitate non eſſe prius & poſterius. In multis hallucinari mentes humanas perinde atque ſenſus. Omnem infinitatem abſurdam eſſe, & indecoram, præter diuinam. Vnius tantum eſſe naturaliter Aeternitatem. Quod ſuperſedens Deus Creatione mundi, neque tardauit, neque ceſſator fuit. Neque dici poteſt ſuperſediſſe, ac diſtuliſſe.

CAPVT III.

SECVNDAM rationem diſcutiamus, cum qua ſequitur etiam tertia, vt vtraque ſit clara, alterutra examinata. Non eſſe veriſimile, nec cadere in animum poſſe, vt tanta quæ mundum anteceſſit, æternitate, creationem Deus diſtulerit. Et quomodo tandem in eum cogitatio faciendi inciderit, quod in omni æternitate non feciſſet. Et ſi creare viſum eſt ei, cur tot annorum millibus antè non condiderit. Primum igitur conſiderare, & animaduertere, rationéque perpendere operæpretium eſt, noſtrorum animorum imbecillitatem, ac ludificationem, quibus euenit ſæpe, quod oculis corporeis, cùm baculum in aquam intuentes, fractum referunt animo: maiorem matutino, & veſpertino tempore Solem dicunt, quàm meridie. Eundem nuntiant maiorem non eſſe menſura bipedali. Nec ſolum in ſenſibus qui tamen iudices habentur incorrupti, eſt deceptio, ſed in animo multiplex, ac varia, vt mirabilis ſit rerum, quæ placent & diſplicent, bona vel mala putantur, varietas iudiciorum. Ac ſunt multa, quæ cùm nobis videantur, accurrens ratio, ac mens, & in ſeipſam conuerſa, caſtiget errorem, ſicut cùm veniam noſtrorum ſcelerum imploramus, aut errores noſtros, quod fecit Hippocrates & Auguſtinus, confitemur, refellentes ſcilicet priorem ſententiam, in qua nos hallucinatos eſſe deprehendimus. Sic ſæpe fit, vt incidat in animum abſurda cogitatio, ſubitóque accurrens ratio corrigat errorem, dicat rem ſic habere non poſſe, ſecus ſentiendum eſſe, propter maiorē validioremq́; rationem. Ecce occurrit animo, difficileq́; eſt non aſſentire, extra cælum ſemper aliquid eſſe, ſuccedereq́; res ſibi inuicem, in infinitū, quia non capit animus illud nihilum, cui extremitatem oportet eſſe adiunctā. Is error ea ratione corrigitur, quòd impoſſibilis ſit, & abſurda infinitas rerum. Similis error accidit infinitate durationis mundi. Percipienda igitur primū, diligenterq́; attendenda, rerū vniuerſalis infinitas, & omnis qui in ea verſatur error aperiendus. Nam cùm ſpecioſa prima frōte videatur, quòd quo maior ſit numerus bonorū, hoc probabilior, & optatior, naturæq́; adhęrentior iudicetur, fit hac ſpecioſa perſuaſione, vt infinitas temporū ac ſeculorum, rerumq́; ſub ſęculis infinitis natarum, bona & naturalis videatur. Vt autem errorē occultum, errore manifeſto ſępe detegimus, oſtendentes abſurdum, ac impoſſibile quod fieri poſſe ac naturale videretur, ex eo quod non tam occultum, & ab oculis remotū eſt, cuiúsve abſurditas eſt clarior, ſic qui vellet iſtam irrationabilem, abſurdam, & aduerſam naturæ rerum ſempiternarum æternitatem cernere, animóque ſuo declarare rerum ſempiternarum cupiditatem & apparentiam eſſe præter naturam, clarioribus exemplis vſus, eam fortaſſe coarguat. Opinantur probabiliorem, magisq́; naturalem eſſe infinitatem ſæculorum, quàm principium ac terminum, aut numerum certum, eóque putant naturalius ſemper mundum fuiſſe, quàm aliquando cœpiſſe. Oportet igitur animorum, ac temporum infinitatem abſurdam agnoſcere, ex omni alia abſurda infinitate vt mundorū, vt infinitate extra mundum. Si placet enim infinitas, eamq́; arguis meliorem, quia infinita eſt, arguas etiam licet melius non modò plures mundos, ſed innumerabiles eſſe, quàm vnum, quia quo plures res ſunt, hoc melius eſt. Aut ſi vnum mundum concedam, melius mundum millies plures homines quàm præſentē eorum paucitatē habuiſſe.

Refellitur alterum de mūdi æternitate argumētum.

Vt ſenſus fallaces ſunt, ſic animus ſæpe.

Ratio ac mens caſtigat errorem.

Abſurda eſt rerum infinitas.

Error occultus errore manifeſto detegitur.

B C

Vagetur animus per absurdas infinitates, vt finitum rerũ statum tandem agnoscat.

Impoßibilitas existendi profecta ex absurditate. Quid sit infinitas.

Infinitas quid ex Proclo.

Infinitũ duplex philosophis.

Aeternitas mũdi perinde execrabilis, vt mundorũ infinitas. Modicis natura delectata.

Non est infinitum, quod aliquãdo habuit principium.

Melius, si cęlum non potuit in immensum extendi, saltem effici centies latius aut ducenties. Melius infinitam vim hominum sapientum, innumerabiles item stellas existere. Sic melius vnumquemque hominem, si placet multitudo, centum manus habuisse, cælum vertice tetigisse, proceritorisq; staturæ esse. Montes item aureos, aurea flumina extitisse. Vagari quę potest animus per omnes absurdas infinitates & rapi cogitandi ludibrio, velut à ventis, ad omnia, nusquam sistens. Simile prorsus ludibrium, errantis, & captantis sæculorum ceu meliorem Aeternitatem. Agnoscas igitur absurdam ex reliquis infinitatibus. Non inuenit vllum extra cælum finem cogitatio, nec adduci potest, quin opinetur vbi desinit supremus orbis, subsequatur hæreatq; aut corpus aut quiduis aliud. Putes plures esse mundos, nunquam tam exiguum hunc fieri debuisse, decuisse maiorem numerum hominum existere, stellarum copiam numerosiorem, latius mare, latiorem terram. Perspicuum igitur sit inimicas esse naturæ, & ad conditionem eius minimè aptas, omnes infinitates, vt quæ nec fieri possint, & impossibilitas existendi profecta sit ex absurditate, quòd omnis infinitas, sine capite, sine ordine sit, confusionis plena. Nec aliud est infinitas, quàm inane animi commentum, vanumq; cogitationis ludibrium, quæ possit non modò per omnes Naturæ conditiones tendere, sed extra naturam lapsa per ea quæ neque sint, neque fieri possint quasi naturæ, fingens sibi omnia, temere in ea incurrentia, ipsorum quoque Philosophorum suffragiis condemnata. Vera enim sunt, quæ Proclus refert: ἡ μὲν γὰρ ἀπειρία, παντάπασιν ἄγνωμον, καὶ ἄλογος. καὶ μηδεμιᾶς προεστώσης θεῶν, ἀλλὰ χρωμένη πρὸς πάντα τῷ κατὰ τύχην, καὶ αὐτομάτῳ. ἡ δ' ἐν ὡρισμένῳ πλήθει, καὶ ἀριθμῷ κόσμων, ἐπιμέλεια, καὶ πρόνοια: Est, inquit, infinitas irrationabilis, incognoscibilis, nusquam recipiens Deum, sed vbique temeraria, & fortuita, procuratio autem & prouidentia in multitudine certa & numero mundorum. O Procle, cur non vides etiam in infinitate temporum quod opinaris in infinitate mundorum? Et quod item ait Plinius de infinitate mundi, transferatur ad infinitatem temporis: Quasi, inquit, non eadem quæstione, semper in termino cogitationis occursura, desiderio finis alicuius. Ac quanquam Philosophi distinguant infinitum in actu, & in potentia, primum negantes, secundum concedentes, dicendum est, quod prohibet ne sit secundum, idem prohibere ne fuerit primum. Nam cùm tempus respiciat non futurum modò, sed etiam præteritum, vt illud sit verum tempus quod præterit, rotęq; millibus annorum confectum sit, extiterit iam hoc infinitum, suámque substantiam, qualisqualis est, habuerit, & nunc esse ac dici posset infinitum. Et potuerit fieri in præteritum, quod nunquam in posterum fieri posse dicas. Nunquam enim fore infinitum tempus in actu dices. Sed friuolas has vanásque subtilitates relinquamus illis: quæ suis Natura docet vocibus, execrabilem esse Aeternitatem, innotescant. Perinde enim suam fert secum confusionem, sicut illa mundorum, ac rerum infinitas suam. Meritóque quibus infinitas ista placuisset, absurdiora confiteri compulsi, & ab illo cogitationum ludibrio, tanquam phrenesi ad visata, inaudita sunt raptati. Nusquam igitur Natura patitur infinita, quæ cernitur vbique moderatis delectata. Non est pulchritudo aut vtilitas in infinitate sed temperamento, moderatione, numero certo. Iam aufertur & interpellatur decor, non modò si infinita, sed si plura addideris, quàm si pauciora. Vbique sunt certæ leges, limites præscripti, & intra suas metas habitat venustas, quam si vel ad plura vel pauciora redegeris, labefactaris, sustuleris, venustatis re & nomine priuaueris. Certis regionibus circumscriptum est cælum, definita terra, cælestes orbes, & lumina, generis humani multitudo, numerus stellarum. Nec plura facta sunt vbique, aut pauciora, quàm quæ venustas, & vtilitas postulasset. Nusquã temeraria rerum immensitas & infinitas aspicitur. Vbi plura sunt, quàm deceat, confusio est, turpitudo est. In illa sæculorum ac rerum infinitate, aut æternitate, turpissima quæque sordescit confusio. Quàm pulcherrimum fuit, vt aliquo principio, & capite res includerentur, ab aliquo initio manarent, tam fuit turpissimum esse eas ἀκεφάλας, sine capite, sine initio, eóque sine ordine. Quod cogitans sapiens animus, tristatur, mœret, nec habet vbi sistat. Sicut autem modicis delectatur Natura, sic ars imitata Naturam, conclusit cuncta artificiosis præscriptis. Ipsi quoque non delectamur vel audiendo, vel videndo, nisi modicis, vt quod ait ille, sicut sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus. Sic perpetuare mundum non patitur ratio, ea perpetuatione, quæ nunc vsque ducta in æternum fuerit. Nam quod futurum est in posterum, habuerit initium, cui nitatur, nec vnquam erit infinitum, quod aliquando habuit principium.

Acipium. Clarum igitur est, nisi Deum, cuius nullum debet esse principium, ipse omnium principium, æternum nihil esse debuisse. Necesse enim est, Deum fuisse sempiternum, quòd ante eum nulla sit maiestas, nec aliud initium. Qui nisi fuisset æternus, nec ipse nasci ex nihilo, nec res ex illo potuissent. Solus igitur ipse debet esse sempiternus, res autem & mundus non debent, tum quia habuerunt vnde nascerentur, tum quod nefas sit æquari Diuinitati ac maiestati eius quicquam. Aequaretur autem, si pariter sempiternum esset. Peculiaris enim est naturæ diuinæ dos, Aeternitas, qua demonstratur ipsum sibi principium, ortúsque sempiternus esse, nec à quo procederet, indiguisse. Quem gradum si res attingerent, non singulare decus id ac necessitas Diuinitatis esset. Nec valet, si detur æterna manatio, aut dependentia. Ad Aeternitatem quouis modo res attingentes, vel in æternum à Deo nascentes, per Aeternitatem coæquarentur. Melius igitur mundo & ad conditionem naturæ eius aptius est, habuisse principium, quàm semper fuisse, vt seruetur maneátque Deo soli dignitas Aeternitatis. Qui nisi sempiternus esset, non solùm illi, sed etiam nobis origine & causa carentibus nocuisset. Prodest autem nobis, vt ille solus sit sempiternus, quoniam Aeternitas eius fuit causa natalis nostri. Et prodest illud caput esse præstantissimum, omnique dignitate, & æternitate præcellens. Iámque pulchrum est & vtile nobis, habuisse principium, quàm decorum & vtile vniuerso, vnum illum esse sempiternum. Cuius decus, & excellentia redundat in honorem nostrum, dum habemus caput nobilissimum, originem infinitam, principem æternum. Nec nocuit, nec dedecus fuit nobis, semper non fuisse, qui nec sentiremus ipsum esse, & natis postea melius fuerit habuisse caput sempiternum, qui illa Aeternitate excepta, quod nefas, & impossibile esset, omnibus præterea bonis, vel ipsa Diuinitate nos donaturus esset: Quæ donari non potuisset, mundo isto corruptibili sempiterno, in quo eodem semper manente nulla beneuolentiæ diuinæ erga genus humanum probatio fieri potuisset. Sempérque quæsitum fuisset, cur id prius non fecisset. Cur quandocunque beneficium contulisset, in æternum retro non contulisset. Nec verò solum non malum est, aliud æternum esse, aliud creatum, aliud supremum, aliud infimum, sed etiam optimum, ac necessarium. Sic in homine est nobilissima pars ratio, est venter & pedes indigniores. Sunt item genitores antecedentes prolem. Idem in omni Natura, quæ mirabili varietate decora est, vbique viuit. Ita fuit & in omni mundo venustissimum, vt ipsum principium esset sempiternum, res autem haberent initium, creatore cùm omni alia dignitate res creatas præcellente, tum verò Aeternitatis honore. Cognita igitur & animaduersa absurda infinitate temporum, informíque æternitate rerum, ex aliis absurdis infinitatibus, & viso pietatis veræ, ac naturalis esse, vnius tantùm fateri, & agnoscere Aeternitatem, iustitia postulante, vt cuius supra omnes præstat ineffabiliter maiestas, solus esse sempiternus, solus his debitis honoribus à nobis adorari debeat, facilis erit responsio ad ea quæ obiiciebãtur. Nunquam enim cessator fuit Deus, nec vita sempiterna eius, vocari debet cessatio, sed necessaria, naturalísque Aeternitas, quam nullæ res neque potuerint, neque debuerint attingere: quæ quandocunque creatæ fuissent, semper æternus ille, ipsæ creatæ, & inchoatæ dicendæ fuissent. Vt eadem conditio futura fuerit, si vel sexcentis millibus annorum antea mundus creatus fuisset. Tantundem enim Deus æternus, tantundem mundus non æternus erat futurus, eadem in omni Aeternitate mensura manente. Quare mentis error corrigendus, per absurdas has infinitates vagantis. Nunquam enim locum, finémque inueniet, qui quæret, cur non antè creatus mundus: cur tandiu Deus cessauerit. Quidquid tibi finxeris, semper idem erit, remanente semper eadem Æternitate. Animi ludibrium est, cæcáque hallucinatio, vt qui non possunt adduci credere Antipodas, cogitatione fingente sibi, si qui eiusmodi essent, ruere eòs in inferius cælum. Sic & ipsum cælum sub pedibus necessariò fore, mare quoque, & omnis aqua superna videtur eis fluere in cælum. Qui quidem error ratione castigatur & exemplo. Adhibe similem castigationem in hac vana cogitatione, stultáque animi vanitate. Neque enim erat adhuc ante vel post, prius & posterius, nec tandiu. Indiuisibili quadam & incomprehensibili ratione coniuncta fuit creatio cum Æternitate. Ipsáque Æternitas non habet prius & posterius, neque in illa Æternitate fuit quod antegrederetur, quod subsequeretur, quod fit in tempore. Difficiléque nobis, qui solum tempus habemus exploratum, nunquam in Aeternitate fuimus, erit percipere, inq; animum inducere, vnicum

Solus deus sempiternus, & cur.

Peculiaris deo æternitas.

Melius est & aptius, vt mundus principiũ habuerit, & cur.

Beneuolentia diuina ex creatione mundi agnita.

Quibusmodis principium sempiternum & præcellẽs intelligitur.

Dei naturalis æternitas.

Antipodas esse certissimũ est, quamquam id negarint. Lactant. lib. 3. cap. 24. et D. Augustin. de ciuitate Dei 16. cap. 9.

Aeternitatẽ astruere us qui discernũt deus tantum quæ fiant in tempore, absurdiß. & plane difficile.

Sempiternitatis ac simplicem actum. At agnouere & confessi sunt Philosophi, præcipuè Plato. Quare quærens cur ante tot annorum millibus Deus cessauerit, falleris, pueriliter laberis, non vides te tempora fingere, vbi nulla essent tempora. Fingis in illa Aeternitate fuisse quod ante, quod in medio, quod pòst sequeretur, fuisse diuturnitaté, breuitatem, temporis conditiones, & fluentium, instarq; aquæ prætereuntium rerum, quæ nunc natæ, post crescunt, ac dilabuntur: succedunt aliæ, fitq; idem circuitus, totáque ratio vnum quondam temporis exordium respicit. Illic nil tale. Vbi nullum fuit exordium, ne fuit etiam prius & posterius, quæ maximè principium quoddã respiciunt. Sic bellum Troianum antecessit Persicum. & Moses omnium scriptorum est antiquissimus, quoniam & principium fuit, cui tota temporis niteretur ratio, & antecessio. Et res, collapsis prioribus, successerunt, quæ prius non essent. Illic quoniam eadem res semper est, nec aliud antè corrumpitur, aliud surgit, ac succedit, sed idem semper status permanet, non potest nisi per errotem & insolentiam asciri prius & posterius, quibus tempus integratur. Fluuius est tempus, res quoque fluunt, Diuinitas eadem est. Quare qui fingat ibi prius & posterius, accidit ei, quod his, qui putant Antipodes labi in inferius cælum: Ac si posset intelligi, quanquam periculum est ne non intelligatur: adeò varia est à tempore, & eo quod nunc viuimus, Aeternitatis ratio, vt dicendum sit, coniunctam fuisse indiuisibilitet, nullo spatio intercedente, Creationem cum Aeternitate. Nulla fuit igitur vacatio, nec ociabatur Deus, quem etiam (tanta animi nostri obtusio est) vt non capiamus vbi potuerit esse antequam mundus fieret, existimantes eum perinde ac nos & nostra, aliquo mundi loco necessario contineri, & intercipi. Atqui nemo fuit, quin fateretur, omni mundo Deum esse maiorem. Quid igitur aliud, nisi stupor, obtusáque acies, te cogit addubitare, ac quærere, Deus vbi esset ante conditum mundum, si mundo maior est, res autem continens est maior contenta, Deus toto mundo maior, vt mundo nequeat intercipi? Sic non egebat hoc mundo, quo contineretur, qui nec capere quidem eum possit. Sunt alia, vt principio dixi, absurda nostrorum imbecillium animorum simulachra, figmentáque, quibus rationis, prudentiæq; auxilio dissipatis, docemus nos ipsos, aliunde petitis exemplis sæpéque ab errore reuocamus.

Deum nõ debere ea esse conditione & sorte, vt nos.

Examinantur Philosophorum, primum Aristotelis de Aeternitate rationes. Aristotelem non impugnare simpliciter Creationem, sed qualem nonnulli ante eum deprædicassent, qui Chaos æternum, Creationem in tempore fuisse asserebant. Priscos non quemadmodum calumniatur Aristoteles, tempus æternum credidisse. Priscos asseruisse tempus & cælum creatum, creatum cælum ex liquida aquæ substantia.

Capvt IIII.

HÆC fuit prima setmonis tatio, de mundi vel Æternitate, vel creatione. Secundo est, vt pressius, ac nominatim eorum rationes apponátur, quibus visa est Æternitas probabilior. Ex his fuere præcipuè tres, Aristoteles quidem primus, pòst quidã Platonici, exinde Proclus & Simplicius, qui creationem euertere non solum à natura, sed etiam autoritate Platonis conati. Quorum priori respondit quidem solerter Ioannes Grammaticus, non autem quoad huic operi congruit, partim eadem, partim diuersa tatione respondebimus. Paucas igitur quasdam rationes attulit super Aeternitate Aristoteles, è quibus est in octauo de Auditione naturali, & in libris de Cælo, ea, quòd mutuo se consequantur tempus & motus, & res quæ mouetur. Omnes autem præter vnum Platonem, confessos tempus æternũ. Quos necessariò sequatur æternus motus. Nam sine motu cæli, non esse tempus: Sic non esse motum sine re mota. Itaque tria hæc ab inuicem esse inseparabilia, Tempus, Motum, Cælum. Vt qui dixerunt tempus æternum, necessariò motum & cælum rem motam, æternã dixerint. Sic totum mundum æternum. Argumentumq; est à consensu maiorum validum certè, si sit quod ait: sed prorsus in contrarium ostendam. Neminem priscorum, tempus aut cælum æternum dixisse. Altera ratio à Natura ducitur: Nullum tempus sine præsenti, & nunc esse aut co-

Qui statuerint æternitatem mũdi.

Iob 8. de natura.

Tria inseparabilia, tempus, motus, cælũ.

A aut cogitari posse. Ipsum autem nunc, seu præsens, medium esse quoddam inter principium & finem, principium futuri, finem præteriti: Sic necesse esse semper esse tempus. Extremum enim postremi accepti temporis, in aliquo nunc præsenti esse. Nihil enim in tempore accipi posse, præter præsens. Quocirca, quoniam semper est principium & finis, ipsum nunc seu præsens, necessariò semper ad vtramque partem eius esse tempus. Tempus autem sempiternum, motum inducit sempiternum. Hæc ratio (pace tanti viri dixerim) non modò naturalis non est, sed penè sophistica. Alias rationes proposuit aliis in libris. De Cælo, quòd corpus illud sit diuinum, incorruptibile, cuius nunquam fuerit, nec maiorum memoria dicatur fuisse, labefactio: Quòd sit Deorum domicilium ex maiorum autoritate, vt æternorum æternum. Quòd sit præter quatuor elementa quintum diuinum corpus: Quòd dictum sit æther, ab æterno motu: quòd si sit incorruptibile, non sit creatum: Incorruptibile à Platone dictum: Ex ordine item rerum constanti: Ex ipso corpore. In libris autem post res naturales, quòd à diuinis Intelligentiis regatur, quòd æterno motu moueatur à Deo primus orbis, sic omnes deinceps. A substantiis æternis animatum. Hæ ferè sunt Aristotelis rationes. Illud autem primum in his sciendum, attentéque animaduertendum, non vsquequaque rationes eius contra dogma nostrum, & creationem mundi, qualem tradimus ipsi, tendere, sed potius aduersus ante eum de Creatione locutos. Tres enim absurdas de Creatione mundi producit idem maiorum opiniones: Alios tempus æternum, sine cælo, & mundo statuisse: alios creatum mundum,

B sed in posterum incorruptibilem: Partim modò nasci, modo corrumpi, idque in omni Aeternitate: omnésque rationes eius id laborant, vt hæc doceant absurda, præstaréque mundum semper fuisse, quàm quoduis horum trium ostendentes. Nos autem qui è tribus illis nihil asserimus, qui & tempus cum cælo, & mundo simul natum dicimus, mundum autem aliquando creatum, non incorruptibilem, sed corruptibilem, quanquá alia sublimiore ratione quàm Philosophorum illa, quòd omnia orta occidant, nec tertium, quòd mundus modò cadat, ac senescat, modò reficiatur, statuimus, certè liquet, rationes omnes eas contra Mosem non dirigi. Optimum verò est, absurda, & à Natura dissidentia destruere, veritate tamen integra, quá sæpe dum defendimus, labefactamus. Prima igitur ratio & attestatio non modò non aduersatur nobis, sed ipsius etiam Aristotelis testimonio prorsus est falsa, vt non mea, sed eius autoritate arguatur, priscos æternum tempus, postea cælum natum non credidisse. Conferamus igitur inter se loca. Octauo de Auditu Naturæ libro, præter vnum Platonem, tempus æternum cunctos statuisse refert. At verò in libris de Cælo, omnes Græcos, & Barbaros attribuere Diis cælum vti immortalibus, & ingenitis, immortale & ingenitũ. In libris post res naturales, præclarè maiores statuisse Deos cælestes, primas, æternásque esse substantias. Posse item multis rationibus probare, fermè neminem è priscis, nisi fortè vnum Democritum, tempus æternum, cælum creatum dixisse. Nam Timæus Locrensis imaginem Æternitatis dicens Tempus, id tunc extitisse dixit, cùm cælum factum est. In qua sententia verisimile est etiam Pythagoram

C Pythagoreósque omnes fuisse, fuit apertè Trismegistus, & Orpheus. Sed relinquamus hanc nihil contra nos, vt dixi, pugnátem rationem, & destrui patiamur ab illis, quæ fuissent à nobis euertenda. Secunda ratio, quòd tempus semper habuerit præteritum quomodo vera erit ei, qui cælum nullo adhuc tempore sentit creatum? & cum cælo, tempus creatum contendit? Vbi fuit præteritum illud, cùm cælum creatũ est, si non Sol, non motus vllus adhuc cælestis esset? Quid cogitauit Plato, qui Aristotele autore creat tempus, cùm tempus post natum cælum, aut cum cælo dicit extitisse? Non vidit opificẽ mundi, sine tempore operatũ, massamque cælestem volubilem, rapidam, subitò à se creatá moueri iussisse? Quid Mercurius, & Phœnices, qui censent ex liquabili aquæ substantia, cælestes substantias coalitas. Puerilis propè argumẽtatio, Tempus semper iunctum est præterito: nullũ igitur habet initiũ. Verum est de omni subsecuto & iam nato tẽpore quod ex illo depẽdet exordio. De nascente tẽpore non est verũ: quod nascens post cælum, aut pariter cum cælo, vt ait Philo, necessariò cum cælo non erat, sicut non erat cælum pater eius. Quòd si fuit spatiũ vllum ante cælũ, iam illud vestra autoritate non est tẽpus, qui tempus non quodcũque spatiũ, sed motus cælestis dũtaxat asseritis. Sic illud spatium, in quo creatum est cęlum, & cui subito tẽpus, cęlestisque motus coniunctus est, non fuit tẽpus, sed vel Aeternitas, vel quiduis aliud. Quod ad me igitur attinet, nihil non modò video in hac ratiocinatione necessariũ, sed penè vitiosam video, peccantemque à tẽpore nascẽte, ad tẽpus

De tempore, tantùm habemus τὸ νῦν, Aristotelis.

Sophistica ratio Aristotelis.

Aliæ opiniones absurdæ de mũdi creatione.

Tempus cum cælo & mũdo natum.

Aristoteles ex Aristotele refutatur.

Imago æternitatis, tempus, Timæo Locrẽsi.

Non fuit tẽpus ante cælum.

narum. Vt si quis nullum habere Tybrim ortum, principiumq; contenderet, quia semper aqua, quæ sit ante oculos, cùm præterlapsa, & superius aduentante sit iuncta, quo fiat vt semper sit eadem superioris, inferiusq; fluentis aquæ ratio, perpetuáque manatio. Quod quidem arguerēt, qui fontem ortumq; fluminis scrutari nollent. Sic cui non placeret explorare tempus vbi ortum habuisset, omne tempus cum præterito, & fururo cōiunctum contēderet. Vt igitur omnes operationes aliquo initio particulari inchoátur, aliqua fine claudúrur, sic necessariò tēpus earum inchoatur, & desinit, & à particularibus, priuatisq; operationibus, est ad magnam illam cæli, terræq; operationem peruenire, cuius inchoatio, temporis ortum inchoauit, cùm neque tempus, neque res ipsa prius existeret. Quod autem de corporis cælestis Diuinitate disputat, cui memoria maiorum nulla facta sit vnquam diminutio, & quòd sit eorum assensu, Deorum domicilium, vt æternorū æternum, & quod inditum sit nomē ab æterno cursu. Hæcq; omnia ferme ex maiorum autoritate trahuntur, cuncta potius in eum reuoluuntur. Si placet enim aliquo in loco maiorum autoritatem esse, clarum est maiores, nemine discrepante, præcipuè si vetustissimas gentes animo adreris, mirabili consensu, Tempus, & Cælum creatū tradidisse. Hebræi, Aegyptij, à quibus didicere omnia Græci, Phœnices, Chaldæi, Poëtæ, Theologíque & superiores Græciæ sapientes, omnes vnanimiter mundum condiderunt. Famáque per omnes ætates manabat, quàm magis initiis mundi hominibus propioribus, tam clara magis, & cōstans. Quod paucis testimoniis postea demonstrabo. Maiores igitur non quidem imminutum Solis vnquam, aut Lunæ iubar, obtusámque astrorum aciem, aut de cæli substantia defecisse quid, tradiderūt, sed illud verè ac constanter tradiderunt, cælū cùm antea non esset, fuisse creatum. Hoc Moses, totáque Hebræorū classis. Hoc Trismegistus, quem & Aegyptij, & Phœnices ac Græci, vti Philosophiæ Deum adorauerunt. Hoc Orpheus, Hesiodus, Homerus, aliiq; subsecuti. Maiores itē indiderunt cælo nomen æther, non ab æterno cursu, licet & id Plato asserat in Cratylo, sed à nitore, ardore, lumine. Cuius substantia luminosa, puráque est, & nitens inardescit, vitalémque terris infundit calorem, omne nomine ætheris designatum. Hinc vnus è septem erronibus, Mars ardens, dicitur ab eis Aethon, & Solis equi cùm sint quatuor, inditum est, vno excepto, cæteris nomen ab ardore, Pyrois, Phlegon, id est, igneus, & ardens: ratióque nominis quòd ardeat, designat eum esse cælestem ignem, ex elementorum puritate generatum. Tradit enim vetustissimus Trismegistus, quod apud alios quoque maiores videas, & in quo Plutarchus multos Græciæ Philosophos consentire scribit, ex liquidissima purissimáque aquæ substantia factum æthera, & Solis orbem, sicut fiunt purissimæ nubes, facesq; & flammæ sublimes, & nubes aquosæ, collisæ, flammatæq, longum aëris illuminant tractum. Hæc illi dixere, vt ostendam, estq; vehementer rationi consentaneum, cùm videamus eiusdem vis & substantiæ multa luminosa ex aqua, quæ variatur incredibiliter in pulcherrimas quasque admirandasq; species, fieri, vt aurum, crystallus, aër, nubes, ignes, colorum varietates, nubes luminosæ, vel in media nocte. Sic potuit à sapientissimo Opifice liquidissima cæli substantia ex aquis secerni, ac seligi. Plutarchus igitur autor est, Empedoclem ex aëre, ab igne instar crystalli densato, in quo igneum, & aërium insit, cælum credidisse. Aristotelem, ex quinto corpore, igne, vel ex calida & frigida contemperatione: Anaximandrum, plenum ignis esse Solem: Xenophanem, ex igniculis collectis: Stoicos, accensionem intelligentem ex mari: Platonem, ex igne plurimo: Anaxagoram, petram igneam: Philolaum, vitreum ex igne mundano sumentem. Quibus apparet, veteres æthera non à cursu perenni, sed ab ardore & igne nuncupasse. Apparet etiam eis non fuisse cælum adeò diuinum, quantum Aristoteles postea deificauit, quippe quod ex elementis natum, puréque selectum cuncti asseruerunt: natura quidem elementare, sed purissimè segregatum, & compactum. Triáque clarent ex autoritate maiorum, contrà, quàm Aristoteles postea innouasset, cęlum ex igne, & aqua esse, aut purissimam ex aqua substantiá, quemadmodum ex aqua fit aër, & ex aëre, æther, ætheriæ verò sunt substantiæ cælestes. Sícque claret eos ex eadem elementorum massa, cælum ædificasse. Ex eo claret secundum, eos corpora cælestia non deificasse, nec diuinum corpus, nisi quo purissimum est & incorruptibile, appellasse. Tertium, non quintam quandam substantiam orbibus & stellis adiudicasse, sed ex eadem atque nostra hæc terrestria, quibus dominatur corruptio, fecisse, puriorem tamen earum compagem, sicut ex cibo fit sanguis: demúmque ex crassis, & feculentis nascitur purissimus spiritus, quo non modò viuunt, sed etiam sentiūt animantes.

Cælum, æther ab æterno cursu nomen habet, ἀπὸ τοῦ ἀεὶ θεῖν.

Vetusti quique cælum creatum statuerunt.

Aether, vnde nomen habet.

Solis equi.

Vnde factus æther & Sol, Trismegisto.

De cæli materia, opinio Empedoclis.

Aliorum de cælo, sententia.

A animantes. Quis in loco esset, vbi nihil labefactaret, & nisi animal deficeret, nunquam & ipse deficeret, vt cælum, quod in altissimis regionibus nulla aduersa re labefactatur. Mirabilis igitur est maiorum consensus, cælum fuisse creatum, & ex igne, aut ex aqua purissimè selectum. In qua sententia cùm primus fuisset Mercurius Trismegistus, cuius super hac re diuinum est testimonium, fuit deinceps omnis qui ante Aristotelem, & Platonem floruerunt, Philosophorum caterua. In eandem grauis autor Plutarchus asserit ipsum Aristotelem iuisse, his verbis, ne putes meum esse commentum: de placitis Philosophorum scribens, Anaximenes, inquit, vltimam circunferentiam terrestrem esse. Empedocles, solidum esse cælum, ex aëre compacto ab igne, instar crystalli, igneam, aëriámque naturam in vtroque hemisphærio complectens. Ἀριστοτέλης, ἐκ πέμπτου σώματος, πυρὸς, ἢ ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ μίγματος: Aristoteles, ex quinto corpore, igne, vel frigida, & calida contemperatione. Hæc tametsi Aristoteles non dixit in his, qui nunc passim habentur libris, credendum est tamen in aliis, qui ad nos non peruenerunt (Siquidem & Tullius profert, & alij, quæ his in libris nunc non extant) Plutarchum legisse. Trismegistus autem vetustissimus, è cuius fontibus bibit vniuersa Græcia, apud quem omnē propè Mosaicam reperies Creationem, hæc aurea verba, vt semper mihi visum est, scripsit de Creatione Solis, primo libro διεξοδικῶν, ad Tat filium: ὁ δὲ πάντων κύριος εὐθέως ἐφώνησε. τῷ ἑαυτοῦ ἁγίῳ, καὶ νοητῷ, καὶ δημιουργικῷ λόγῳ. ἔστω ἥλιος. καὶ ἅμα τῷ φάναι, τὸ πῦρ τὸ φύσεως ἀναφεροῦς ἐχόμενον, λέγω δὴ τὸ ἄκρατον, καὶ φωτεινότατον, καὶ δραστικώτερον, καὶ γονιμώτερον ἐπεσπάσατο ἡ φύσις, τῷ ἑαυτῆς πνεύματι, καὶ ἤγειρεν εἰς ὕψος.
B Hoc est, Dominus autem Verbo suo sancto, intellectuali, & opifico, inclamauit, Esto Sol, simúlque dicto, ignis, qui naturæ sublimi cohærebat, dico scilicet purum, syncerúmque illud, & luminosum, efficacius & fœcundius, natura suo ipsius spiritu, attraxit, & in altum, ex aqua sublimauit. Hęc Trismegistus. rogatus autem superius fuerat, ἡλίου γένεσιν βούλει ἡμᾶς καταλέξαι, πόθεν ἔφυ: Vísne generationem solis aperire nobis, vnde extiterit? Quid hoc testimonio diuinius, naturalius, de ortu Solis, diuinis imperiis, ex aqua, quicquid esset purius, luculentius, fœcundius, syncerius extractum, subductúmque in altum, idque Solem fuisse, accedente opere diuino. Fiunt enim etiam nunc candidissimæ, quæ surgunt altissimæ, nubes, ex aqua. Hæ sæpe inflammatæ, etiam non à Sole, sed suapte vi (Est enim etiam in aqua naturalis calor) illuminant subiectas terras Hanc etiam famam, cùm apud Græcos legisset, ad Græcos manauit à Phœnicibus, & Ægyptiis: Poëta Latinus, versibus eam Latinis decantauit, separatum dicens ex infima congerie, liquidum cælum.

Maiorum fuit maximus de creatione cæli consensus.

De ortu Solis, Trismegisti sententia.

Ignea conuexi vis, & sine pondere cæli,
Emicuit, summáque locum sibi legit in arce.

Ouid. 1. Metamorph.

Quod ne fortuitu & temere, vt Lucretius diceret, factum fuisse, sed diuino consilio, & voluntate, quemadmodum docuit Moses, & Trismegistus, suspiceris, audi:

Hæc super imposuit liquidum, & grauitate carentem
Aethera, nec quicquam terrenæ fæcis habentem.

C Deus igitur imposuit, qui diremit litem, defecatámque Solis, atque ætheris ex aqua substantiam, sustulit in altum, & descriptione cælesti cuncta conclusit. Quibus si fidem adhibere velis, claret cælum non esse quintam à quatuor elementis naturam, nisi putes hoc nomine nuncupari, quòd sit purissimum, liquidissimum, incorruptibile. Quintum autem non erit, quasi non quod cætera quatuor, aut non ex his, vt omnia terrestria. Hisq; often ditur nullam Philosophiam, nec Græcam, nec vetustiores, cælo vel Diuinitatem, vel separatam quandam naturam dedisse, quod confessæ sunt à Deo creatum. Sequitur etiam, non vetetum illorum modò, sed ipsiusmet Aristotelis testimonio, istud cæli velut æternum æternis Diis habitandum à maioribus non datum. Nam ne que illi, neque ipse Aristoteles Deos habitare censent in orbe Solis, aut Lunæ, aut stellarum, & omnino in dissoluendo isto, & quod nobis suspicitur, creato ex aqua, cælo, sed vltra flammantia mœnia mundi, vbi neque locus, neque tempus sit: Extra, anni, Solisque vias, Lunæq; labores. Quod cælum, si quidem sit diuina, luminosissima claritas, sempiternum & increatum est, Essentiæ diuinæ fulgor sempiternus. Non est cælum illud, quod subiectæ terræ irradiantur, & cuius Æternitas reddat mundum corruptibilem, æternum. Quod an corruptibile sit, vel incorruptibile, quod perhibet ipse Aristoteles sensisse Platonem, & arguit contra leges Naturæ, Platonem rei, quæ principium habuisset, dare perpetuitatem, argumētatúrque multis, quod principium habuisset, habiturum quoque finem, dicendum, Pla-

Cælum, non est quinta illa natura, de qua Aristot.

Dare perpetuitatē cælo, quod habuit principium, Aristot. conatur, Plato minimè.

tonem (eáque responsio vera est quod non syncerè, & candidè ipse reticuit, & suppressit) prudenter locutum, hoc cælum suapte quidem natura, quoniam inchoatum aliquando, incorruptibile non esse. Maiorem autem necessitatem, quam naturæ accersiuit, quæ cælum efficiat incorruptibile, suæ naturæ relictum necessario corruptibile. Porrò autem posse diuinam potestatem, quod corruptibile natura est, reddere incorruptibile, perneget Aristoteles quantum velit, sufficit mihi ratio, & vnus Plato. Aristoteles igitur seipsum redarguat, Cælum quod Diis tribuitur à maioribus habitandum, non esse visibile istud, quippe qui vt superius vidimus, ait habitare Deos remotissimè à vertigine cælesti: & hoc dicit, vbi de cælo differebat. Hæc ratio & attestatio destruit item ab Intelligentiis cælestibus cælum moueri. Locat enim cęlestes Intelligentias, aut Deos πᾶν τὸ θεῖον, totam Diuinitatem Aristoteles, extra cælum. Et vidimus Barbaricam fuisse supetstitionem, deificare cælum: Cui ne illi ipsi quidem, qui ipsum adorabant, Intelligentias diuinas præfecerunt, sed ipsum merum corpus adorarunt Chaldæi, sicut item ignem adorabant, rem inanimem. An autem tantus ordo cæli duci possit sine assistente, & mouente Intelligenria: sit sanè non posse sine ratione, & Intelligentia duci: illud certè ex omni vetustate constat, eam Intelligentiam mouere, non quòd sit anima in corpore, sed velut vniuersalis potentia Dei, ad cuius imperium, & nutum, per cælum, & terras commeantis, cuncta moueantur, prima machina cælestis, deinceps omnia terrestria. Hoc etiam dixit Aristoteles, vt videre est in libro de Mundo: Hoc Pythagoras, hoc omnis priscorum Theologia. Mouetur igitur omne cælum à Deo, cuius voluntas non solùm mouet, sed creauit etiam omnia. Mouetur autem non tanquam anima, & ratione eius, sed extra, & intra mundum existente: superuacaneæq; sunt cæteræ Intelligentiæ. Mouetur autem ceu res corruptibilis, & sicut nasci facit indiuidua & particularia, sicut item mortalia regna commutat, non mouetur autem, tanquam ea sit naturalis actio eius: sic indignissimum est, Deum cuius est æterna, & infinita sapientia, hanc cæli corpoream actionem habere naturalem, & inseparabilem, vt quam efficiat solo nutu, non quadam animatione. Quod apparet maiores sensisse, omnes vnanimiter cælum, ex aqua corruptibili, creantes. Atque vt Marcus noster, non modò mentis suæ bonitate, naturalíque instinctu, sed etiam quia similia vidit apud superiores: Quod, inquit, dico legem, à me dici nihil aliud intelligi volo, quàm imperium, sine quo nec domus vlla, nec ciuitas, nec hominum vniuersum genus stare, nec rerum Natura omnis, nec ipse mundus, potest. Nam & hic Deo paret, & huic obediunt maria, terræq;, & hominum vita iussis supremæ legis obremperat. Ea dicens Marcus profectò sentit vim, potestatémque diuinam cælo ac terræ, maríque præsidentem, mouere, gubernare cunctas non naturæ solùm, sed etiam humani generis res, & actiones, ídque non tanquã animum mundano corpori infusum, à quo discedere, absoluiq; non possit, sed tanquam imperatorem, stantem celsa in puppi, velut nauclerum, dictatorémque supernum. Quod Deo longè dignius est, quàm vt animet orbem cælestem. Duóque sunt ab Aristotele, vt male posita, corrigenda, quod fecit in Compendio, vt Deus non sit anima cæli, ita mouens ipsum, vt ab anima mouentur animalia: sed nutu imperiisq;, quibus obediunt inuisibiliter omnia, exclusa prorsus illa indecora mundani corporis animatione. Secundum quòd cùm sit eius vnius tanta potestas, imperiúmque, per omne cælum & terras, & maria pertinens, superuacaneum est, plures adhibere Intelligentias. Quod ex maioribus neminem inuenies fecisse. Sed res luce clariores inculcare, vitium fortasse sit. Satis igitur constat, nec corpus illud tantopere diuinum esse, vt Diuinitatem mereatur, cùm sit eo melior sensus brutorum animalium. Et vilis musca, vermísque, vt ait Augustinus, Sole sit melior, quòd hic vita, illic nulla vita, nec autoritate maiorum, orbes hosce cælestes, qui portant lumina, diuorum esse domicilia. Nam Deum præter corpora, genúsque hominum, Deos quoque creasse, fuit perspicuum. Nec æthera ab æterno cursu appellatum, nec à diuinis Intelligentiis, sed vniuersali Dei potestate cieri: quæ quidem non sit eius naturalis actio, sed nutus, voluntásque omnia concitandi potens. Et hæc omnia non ratione solùm constant, sed maiorum cum primis autoritate, perenníque sæculorum successione, cui videbatur Aristoteles deferre.

Deificatio cæli, barbara superstitio.

Mouetur cælum à Deo, cuius nutu creata omnia.

1. de Legib.

Duplex Aristotelis error.

Sensus brutorum melior & diuinior, quàm corpus sit sensus expers.

A *Dissoluuntur rationes Procli partim è natura, partim opinione Platonis ductas. Tempus in quo conditus est mundus, non esse cæleste tempus. Plura esse posse tempora, quàm cæleste. Redundare, superuacaneámque esse animam cæli, aut eam esse Deum summum. Maioris honoris esse Deo, æternitatem suam, quàm perennem rerum factionem. Aeternitatem mundi, impiarum opinionũ esse fontem. Non sequi potestatem æternam Dei, æternam mundi conditionem. Deum non esse mutatum cum creauit. Naturalem fuisse Dei æternitatem, mundi principium. Platonem non æternum, sed in tempore factum mundum scripsisse.*

CAPVT V.

Proclus, veritatis deprauator, quanquã doctus.

RELICTO igitur Aristotele, ad rationes Procli veniendum est, quas & ipsas non absurdas modò, & ineptas, sed deprauatrices etiam veritatis & dogmatum eorum, quos sibi proposuit imitandos, reperies. Fuit autem Proclus eruditus quidem, & vbi maiores sequeretur, autor valde bonus, vbi autem seipso contentus natare cœpit sine cortice (cunctis enim ferme posterior floruit) mirificis commentitiarum B allegoriarum figmentis libros occupauit. Quem Ioannes Grammaticus, autore Suida, etiam in quibus sibi plurimum arrogaret, Platonicorum profanorúmq; dogmatum arguit imperitum. Cúmque superstitiones mallet incolumes esse, quàm religionem Christianam, quam putaret cum cæteris ineptam superstitionem, reuolutus est ad poëticos superstitionísque Deos, elementa istius mundi, cælum, aërem, terram, Venerem, amorem vniuersalem, Vulcanum, ignem ætherium, & cælestem deificans. Quorum vt esset Diuinitas venerabilior, eos cum omni mũdo declarauit sempiternos. Deorúmque arbitrariis genealogiis incredibiliter est delectatus. sed vbi superstitionibus, fabulisque relictis, se Philosophiæ commisit, melior est. Huius igitur præter eas quas attulit Ioannes Grammaticus, partim eò spectant rationes, vt Plato, non quemadmodum multorum sit sententia, creauerit mundum, sed asseruerit sempiternum. Partim, vt hoc ipsum è Natura comprobet. E quibus è Natura sunt, Quia si tempus non habuisset temporale principium, quod omnium sit impossibilissimum, vt eius vtar verbo, etiam cælum fuisset sempiternum. Semper item animam cæli fuisse, igitur & corpus. Opificem item mundi oportere non temporariorum, sed sempiternorũ esse opificem. Ad hæc eum non esse mutabilem. Si semper est opifex, semper rem fuisse quæ fit. Ad hæc cur infinito tempore fuisset otiosus, num ignarus creationem esse meliorem? quod absurdum. Si nõ ignarus, cur non prius sit operatus? Si item mundus genitus, quod minus pulchrum sit, Deum C sequi: Peccare quoque in opificem qui aliquando mundum non fuisse contendant, quia si quando mundus non fuisset, ille non creasset. Si non creabat, erat potestate operans, quod arguit imperfectionem. Si autem in Deo prius & posterius statuas, eum non fore ex his, quæ in æternum agant? Tum si secundum tempus operaretur, ad faciendum eum mutari. Deinde creationis assertores peccare in potestatem prolificam, & voluntatem ἀγαθοειδῆ, boniformem, quæ concurrens generet mundum, in sempiternum. Denique nititur in hanc quoque sententiam vocare Platonem. Priórque ratio, quòd in Timæo, de mundo locuturus quærit, an ad imaginem alicuius æterni vel creati sit creatus, quod nõ quæsisset, si genitum mundum statuisset, quòd ante genituram mundi nihil esset. Tum non sustulisse Æternitatem Platonem, vt quidam in Aristotelis testimonium consentientes, opinentur. Nam quoniam tempus sit à cælo: tempus autem sempiternum (neque enim, vt exposui, dari posse tempus, in quo tempus sit natum, ne tempus in tempore sit factum) confieri, vt cælum sit æternum. Iam in Republica pronunciasse, omne ortum occidere, in Timæo mundum fore incorruptibilem, ergo etiam sine principio. Ad hæc in Legibus, docere Platonem, infinitum esse tempus præteritum, quia dicat infinities artes, & scientias, ac res publicas natas & extinctas. Præterea, quòd in Timæo affirmaret, semper hominum genus fuisse, vbi vel exustiones, aut cataclysmi immanes non accidissent. Postremo Proclus refert Porphyrium, Iamblichum, Plotinum, Crantorem, qui pri-

Ioan. Grammaticus arguit imperitiæ Proclum.

Quid sequatur, si nõ sit principium tẽporis.

Platonis autoritas de creato mũdo.

Non potest dari tempus in quo tẽpus incæperit.

Omnia orta, peritura.

mus in Platonem commentarios ediderit, asseruisse esse mundum sempiternum Platoni: genitum autem non velut in aliquo temporis exordio, sed vti semper nascens à causa superiore. Hæc & id genus quædam opposuit gignentibus mundum Proclus. Primum igitur rationes è Natura perpendantur, si quæ supersunt è tribus illis non examinatæ, aut strictim superiores responsiones retexantur. Ac primum docuimus argumentum esse præstigiosum, puerilémque techinam & argutiam: Tempus non potuit in tẽpore creari, ergo sempiternum. Si tempus sempiternum, etiam cælum, à quo nascitur tempus. Incredibilis profectò hallucinatio. Non vides multos credidisse tempus esse potuisse nondum cælo creato? Nonne fuere multi, vt Aristoteles perhibet, etiam illi ipsi qui creant cælum, æternum quoddam tempus ante cælum suspicantes? Ipse quoque Aristoteles supra Solem & Lunam, temporis veros parentes, locat gentem diuinam, viuentem omne æuum beatè. Deus etiam supremus, quem locant supra motus cælestes, viuit, & viuit non in tempore. Rogo te quoque Procle, An Deus, qui potest torquere lumina cælestia, possit sistere vnam diem, aut horam (quod nostræ litteræ prædicant, à méque creditur constantissimè) Solem. & à te credo non negabitur, si non his litteris credente, saltem fieri posse, vt qui moueat, potestate quoque sistendi, si voluerit, sit præditus. Sole igitur desidente, quod tempus erat vel esset? Tempus enim colligitur ex motu Solis, cuius diurnus ac nocturnus accessus & discessus diem efficit: è diebus fiunt menses: è mensibus annus: Anni conficiunt vniuersale tempus: Vt tempus, quod apud Philosophos est celebre, solo ex motu Solis colligatur. Nam Lunæ varietas à Sole quoque est. Sole igitur rapidos cursus sistente, quod fuit, vel esse possit tempus? Quod tempus item his, qui sub altissimis cauernis degentes, vel ipsi, quos in Republica teterrimo in carcere, a die natali locat Plato, qui nunquam cælum vidissent, sed illic habitantes, & aliquid necessariò agẽtes, suásque actiones, sine motu Solis, quem nunquam suspexissent, fortè ad clepsydram, ad motum aquæ, ad motum pulueris, non Solis, metientes, quod inquam his tempus esset, Solem Solisque vicissitudines, hominúmque negotia ignorantibus, quíque Natura postulante, modò dormirent, modò vigilarent? Horrida quidem & crudelis vita, à luce iucundissima segregata, sed quæ possit esse & cogitari. Vt igitur, qui à particulari vniuersale, aut à paucis multa colligeret, Vidi Germanum ferũ, omnes ergo sunt feri: Vidi Gallum tumultuantem, omnes ergo tumultuant: Græcum leuem, omnes ergo leues: vitiosè colligeret: sic qui argumentaretur, Tempus cęleste, aut Sol non potuit sine tempore fieri, ergo sine cælesti tempore non potuit fieri. Non cernis vitium? Do tibi tempus cæleste, aut Solem temporis cælestis patrem, sine tempore, aut aliquo spatio, vel actione, fieri non potuisse: sed non protinus do, spatium illud, aut actionem fuisse cælestem, tempus. Atque apud me sunt plures species eius quod dicitur tempus. Est ipsa primum Æternitas, quam Philosophi insigniter omnes à tempore distinguunt. Est actio illius beatæ vitæ, quæ viuitur vltra tempus cæleste. Est item tempus, quod ex aquæ aut pulueris descensu colligitur. Nam si fuero in thalamo vndique clauso, ad quem nulla lucis aspiret scintilla, sed partiendum mihi sit negotium, vt modò hoc, modò illud agam, metiar mihi, & colligam tempus ex descensu pulueris, vel aquæ, in quo cum motu solis, nulla sit affinitas. Sic, quemadmodum dixi, ad cogitandum facilimum est, quibus persuasum sit potentiam diuinam, vniuersalem esse, posse Solem, qui Deo volente, tribus, aut quatuor horis requieuit, mensem, vel annum, in medio cælo consistere. Quæso hic, quod tempus esset, Sole quiescente? Decurrisset tempus, non decurrisset Sol: stante cælo non stetisset tempus. Nam & interior digestio, suis spatiis conficeretur, & homines agere non desisterent, quamdiu viuerent. Qui autem lapsura cuncta, si vel horam Sol consisteret, contendunt, pueriliter ipsi labuntur, obstinatáque est ad deificationem cæli voluntas. Tempus igitur, aut non est solum cæleste, aut si solum cæleste meretur dici tempus, dico ipsum creatum non in tempore, sed actione diuina, aut subita, aut quoad rerũ creatarum postularet natura, in quibus necessariò sit aliud prius, aliud posterius. Hæc autem actio non solum nõ cogitur fuisse, & potest facilè cogitari non fuisse in tempore, vt apud homines etiam actiones inueniantur, quæ sine isto cælesti tempore possint transigi. Fuit igitur ante cęleste tempus Æternitas, aut spatium aliud, etiam ipsorũ Philosophorũ testimoniis. In hac Æternitate, vel dimensione, vel quiduis appelles, creatus est mundus. Ac quoniã vetustissimi Theologi Moses, & Mercurius, quẽ Platonici reuerenter adorant, & colunt, librosq; suos Philosophia eius decorauerunt, docẽt Solem temporis genitorem, è purif-

Repetitio triũ superiorum, de mundi æternitate argumentorũ.

Tempus esse potuisse, nondum creato cælo, falsum.

Deus viuit, non in tempore.

Vnde colligitur tempus.

A speciali ad vniuersale non valet ita consecutio.

Nullum esse tempus potest Sole quiescẽte.

In rebus solùm creatis est prius & posterius.

A è purissima, liquidissimáque aquæ defecatione creatũ, necessariò ante Solem fuit aqua, aqua sine terra esse non potuit. Igitur ante Solem, & tempus, fuit aqua cum terra. Certè igitur non in tempore. Nec erant igitur in tempore, nec creatæ sunt in tempore. Et hoc dicit Mercurius Trismegistus, pater & autor Platonicæ Theologiæ: Cuius si testimoniũ non recipiunt, infirmatur eorum Philosophia. Egóque facilius assentiar & adhærebo principi, & fonti, quàm famulis, & riuulis. Et hæc de prima ratione satis. Non minus ineptit, plenáque vitiorum est secunda, de Anima cæli. Duóque hic sunt responsa, vnum ex Natura, alterum ex Philosophia Platonis. Primũ est, quòd aut anima illa cæli est Deus ille summus, aut alia quędam anima. Si Deus summus, quæ tandem dementia, cum dicere animam cæli, cùm Deus, omnium Philosophorũ, vetustatis omnis autoritate, sit à cælesti, & mundana compage absolutus, & maior omni mundo? Si non est Deus summus, redundat hæc anima in corpore cælesti: Satis est, & esse docuit in libro de Mundo Aristoteles, diuina quæ per omnem mundum diffusa sit potentia, mouens, & viuificans indefatigabiliter omnia. Sed hæc ratio quoniam magis est ex Philosophia Platonis, audiãt impudentes, & quę luce clariora sunt, perfricta fronte negantes, Platonem apertè fatentem creatam à summo Deo hanc animam. Quod Marcus Tullius interpretans, Deus, inquit, ortu, & virtute, antiquiorem genuit animum, eúmque vt dominum, atque imperantem obedienti præfecit corpori. Paulóque inferius, Animum igitur cùm ille procreator mundi Deus, ex sua mente, & Diuinitate genuisset. Hæc Plato, à solis impudentibus, à B prudentibus nunquam neganda. Retorquebóque in eos: Plato claris, miniméque dubiis verbis creat mundanum corpus, ergo & animam. Sed vera responsio est, nullam cælo inesse animam, & Platonem non clarè percepisse, quæ Trismegistus de hac anima docuisset: quam dixit non cæli esse, sed vniuersalem animationem:

Absurditas ex opinione de mundi æternitate.

Deus, non est anima cæli.

> *Vnde, Hominum, pecudúmque genus, vitæque volantum,*
> *Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.*

Virgil. 6. Æneid.

Quæ superius melius claruerunt. Sed veniamus ad tertiam rationem, Deum oportere sempiternorum esse, non temporariorum opificem. Hæc quoque ex parum perspecta, animaduersáque rerum Natura. Fit autem sæpe quadam humanæ mentis imbecillitate, vt quos cupimus, & credimus honorare, his ipsis, quibus decus afferre putassemus, dehonestemus, & contaminemus. Quotidianáque sunt exempla. Sic Proclus dum vult, & putat pietatem, Deum sempiternum rerum corporearum opificem, detrahit totum decus ei Diuinitatis suæ. Decus est vt solus ipse sit æternus, sola ac peculiaris dos præcellentiáque Diuinitatis, vt sicut singularis est, solúsque Deus, sic singulariter sit æternus, nulláque res æquare possit eius Æternitatem, & Maiestatem. Nec indigeat ad maiestatem suam, eximium, & inæstimabile decus suæ Diuinitatis, creatione istarum rerum. Quanto igitur est Deo dignius, & dignius esse sapiens animaduertet, vt Deus creatione & perenni factione ad honorem suum non indigeat? Quasi non idem Deus futurus, non eadem Diuinitas, si creando supersederet. Quasi cogatur creare, ne maiestas eius sit diminuta. C Si crescit decus eius ex creatione corporearum rerum, cur non plures fecit mundos? aut si cuncta potuit vno complecti, cur non fecit, vt is esset latior, capaciórque, & hominum numerus esset maior? Cur non plagam Solis iniquam fecit temperatiorem, homines vbi degerent? aut frigidam vtranque, aliquo calore temperauit, ne tanta terrarum vastitas cultore careret? Iam si sempiternus istius mundi Deus operator fuisset, quarum quæso rerum operator sempiternus? Videlicet blasphemorum, impiorum, qui & illum, & opera eius nunquam non execrarentur, maledictis incesserent. Cuius cùm nos habeamus optimam solutionem ex abolitione istius mundi, quibus placet Æternitas, ea carêres, necessariò turbabuntur, ambagibus inextricabilibus irretiti. Ecce Proclo euenit, quod in prouerbio est, Deuitans ignem, incidit in fumum. Dum pietatem putat, Deum æternum rerum corporearum declarare opificem, delapsus est in eam execrabilem impiámque sententiam, quòd Maiestas diuina indigeat creatione rerum. Quasi si mundum aboleret, nõ possit Diuinitas eius consistere. Quasi cogendus sit, etiam si plenus sit habitatorum impiorum mundus, eos non delere, ne careat maiestate sua. Cur enim non vidit, nec considerauit, maiorem hominum partem impiam esse, ex quorum vita nec decus nec voluptas Deo possit accedere? Quòd si dicas propter bonos eum mundum fecisse, & his solis eum à quibus honoretur delectari, vtinam verò dicas: necessariò enim re deducam, vt nõ sit æternus is mundus in posterum, ideo neque in præteritum, vt dentur bonis opulen-

Cæcitas ea est humana, vt quod putat honore afficere, cõtaminet.

Deus, singulariter æternus, non indiguit creatione rerum.

Deus nõ creat perenniter.

Proclus in deo creationẽ æternam & perpetuam dum statuit, deum necessitatis & impotentiæ alligauit.

tiora bona. Quibus in hoc mundo nihil quàm malis sit melius, sæpe etiam deterius. Sicq; propter eos is mundus in sempiternum durasse non debuit, cuius bonis neque fruantur, nec si fruerentur syncera, ac sine temperatione multorum dolorum constent, nec syncera, nec diuturna, sed omnium euersio breuissimè futura. Quare cùm nihil ad dignitatem, decúsque diuinæ substantiæ faciat iste mundus, cuius inuentio, cunctorum consensu non propter Deum, sed homines, & Deos fuisse dicitur, vtique nec minuitur bonitas non fecisse, nec decus crescit fecisse. Quis est enim, qui non videat singularem Dei bonitatem, à rebus in infinitum disiunctam? Illud item non vidit Proclus, quod vidisset, nisi pertinax Æternitatis obstinatáque persuasio, à vero perspiciendo eum retorsisset, lögè decus Dei in eo præcellere, si solus sit æternus, quàm si corruptibilium rerum Æternitate sociatus? Adde quòd ideo non modò decus maiestásque ei ex eo non accrescit, sed vehementer decrescit, quòd cum Aeternitate mundi sequitur cultus sui, pietatísque euersio, interitus omnium virtutum. Ecce autem tota ratio in eum relabitur, quòd non solum ex Aeternitate decus augetur Deo, sed ex hoc ipso penitus minuitur, cùm ex Aeternitate, Philone Iudæo cum ratione teste, nascatur persuasio contra prouidentiam, contra immortalitatem animorum, contra futuræ beatitudinis suppliciorúmque expectationem, contra religionem, cuius fundamentum est Creatio mundi. Quibus euersis, quod fit ab Aeternitate mundi, fit pietatis euersio, tollitur, eiicitur, fugatur ex hominum genere Deus, non est eius iste mundus. Quòcirca cùm sit gloria Dei maior, si pios remuneretur præmiis æternis, impios æternis deputet suppliciis, si princeps humani generis, & autor, & fons credatur, credendo colatur, quàm vt fecerit res corruptibiles mœstásque, sempiternas, sempiternáque ista, ac perpetua labentium rerum nece sit delectatus, certè nihil conficit, sed inficit, sicut superiores. hæc ratio Procli: & ex qua putabat gloriam opificis Dei prouehere, ea demum quicquid dedecoris esset, ei conciliauit. Ex his claret quartæ rationis præstigium, Si semper opifex, semper opificium. Ratio prorsus à dialectices arte aliena. Arguat igitur Proclus, si tam pulchra ratiocinatione delectatur Semper est ædificator, semper ergo ædificat. Semper belligerator, semper ergo belligeratur. Quamdiu quis est medicus, aut Philosophus, semper aut medetur, aut philosophatur. Sic Deus opifex semper fuit, semper igitur operatus est. Si stat hæc argumentandi ratio, dicam de te, & quid in te sequatur, vide. Quamdiu Proclus potuit scribere, ac dictare, semper scripsit ac dictauit. Itaque nunquam hoc officium intermisit, nec dormiuit, nec comedit, nec aliis actionibus functus est. Quod si absurdum est, & aliud agendum est melius, magisq; naturæ suæ necessarium, quàm dictare ac scribere cùm opus fuit, & tamen cùm voluit & debuit, scripsit, & dictauit, cur item Deum, cuius natura longè quàm corporearum rerum perenni factione, melioribus bonis, sua Diuinitate contenta, ipsa suis pollens opibus, sempérque beata, & opis nil indiga nostri, fruitur, non putet vt est, sic fuisse semper hac ratione beatam, habentem alia meliora bona (quod omnes Philosophi confessi sunt) quæ debuit in omni Aeternitate retinuisse, hícque instituisse? Vt quemadmodum nunc isto mundo nihil indiget, sic in omni Aeternitate nihil indiguerit. Vt ergo superius vitiosè colligebat, argumentabatúrque à particulari ad vniuersale, eodem hic vitio, arguit ab eo quod est in potentia, ad id quod in actu ab eo quod cùm fieri posset, omnino factum sit. Vt quamdiu potuit Deus operari, tamdiu operatus sit. Et absurditatem domesticam, non transfert ad diuinam illam. Nec cognouit, præter hanc mundi molitionem, longè inæstimabiliora bona possidere Deum, quibus potuerit in omni æternitate frui. Quo quidem fit, vt prorsus aduersa colligantur his, quæ colligere decreuisset, dum commentitia tantopere eum iuuat Aeternitas, eámque Deo magis congruere, háncque fuisse perennem dignitatem eius putat, detraxit ei maximam Diuinitatis partem, eripiens tum maiora bona, quàm corruptibilium molitionem, tum omnipotentiam creandi è nihilo, tam separatam, incommunicabilémque Aeternitatem Diuinitatis suæ. Quod quoniam fieri non potest, merito falsas, non veras argumentationes accersiuit. Nam & prorsus contrà est quàm veritas postulet, quod mox subdit, ex hac creatione, sequi in Deo mutationem. Eadem atque superius argumenti ineptia. Scilicet & hic præstigiosè, & per æquiuoca, & à particulari, vniuersale colligitur. Vt si quis ratiocinetur, Mutatio à sanitate ad ægritudinem, est mala, omnis ergo mutatio est mala, etiam si nunc sedens, paulò pòst proficiscar: Si sedatus, merito irascar. Vt liceat arguere, Nunc cùm placidus esses, post flagitium conspicatus, iratus es: omnis autem mutatio est mala: mutatus igi-

Singularis dei bonitas à rebus in infinitũ disiuncta.

Aeternitatẽ mundi sequitur omnium virtutũ euersio.

Si semper opifex, semper fuit artificiũ, captiosum & falsum argumentum.

Deus, se contentus, nihil indiget mundo.

Ex creatione, minimè sequitur in Deo mutatio.

Atus igitur es, mutatus peccasti, aut imbecillitatem indicasti. Ne igitur hæc imbecillitas, & mutatio sequatur, his autoribus oportet aut semper sedere, aut semper proficisci: semper aut comedere, aut non comedere: semper aut irasci, aut non irasci: manendúmque semper in eadem conditione, ne si qua fiat mutatio, nostra declaretur debilitatio. Nec vident, nec norunt, alias malas, & accusandas mutationes, alias bonas, & necessarias, quæ non aliud quàm ipsa vita sunt. Nec aliud est viuere, quàm modò sedere, modo stare, modò inambulare, modò dormire, modò vigilare. Non aliud iustitia, quàm modò irasci, modò nihil irasci. Hic mitem esse, illic seuerum: alios præmiis afficere, alios supplicio: erga hos clementi animo esse, aduersus illos aspero. Hæc ratio prouidentiæ postulat, ea vis & natura eius, vt modò flagelles, modò placatus, sedatusq́; serenes frontem, modò laxes vbertatem, modò cohibeas. Omnis hæc, optima, iustissimáque, & naturalis mutatio, si nobis est necessaria, eáque est natura, ea vita nostra, cur detestemur in Deo, præcipuè quod ad res humanas attinet? Nam sicut Deus his mutationibus non indiget, sic indigent res humanæ. Tantúmque abest, vt sint malæ, & vituperabiles, vt sint necessariæ, ea sit vita nostra, Id demum viuere. Quoniámque in Deo prouidentia est, & esse probatissimi quique Philosophorum asseruere, prouidentia mutationibus, & varietatibus constat, certè in Deo sunt varietates, & mutationes. Vt autem Stoicos irrisere omnes, quos vnum exemplum deprauauit, quòd irasci aliquando malum sit, concluserúntque semper malum esse irasci, absurdiúsque prouecti,

Multiplex mutatio est.

Res humanæ mutabiles, Deus minime.

B omnem in animo commotionem etiam misericordem, & bonam, decreuere malam: sic irridere Philosophos hos necesse est, quibus vna mala, imbecillísque mutatio persuasit omnem mutationem malam. Dederúntque nobis quasi quendam Stoicum Deū, immutabilem, inexorabilem, qui nec possit irasci, nec ad misericordiam commoueri. Cui si fuit turpe à necessaria Aeternitate Diuinitatis suæ, ad creationem mutatio: eadem esset etiam turpitudo, cùm quotidie, vt sacræ docent litteræ, mutat regna, & pectora Regum, modò viuificat, attollit, modò deprimit: Et ad vindictam sui tarde procedens, demum supplicium, quod distulisset, magnitudine compensat. Id, si Stoicos audieris, in Deo nequaquam est, sicut nec in homine sapiente. Sapientem enim non irasci, nunquam gratia moueri, nunquam cuiusquam delicto ignoscere: neminem misericordem esse, nisi stultum, & leuem: viri non esse neque exorari, neque placari. Sapientem nihil opinari, nullius rei pœnitere, sententiam mutare nunquam. Perunt aliquid homines, caue quicquam momenti habeat gratia. Supplices aliqui veniunt miseri & calamitosi, sceleratus & nephatius, si quicquam misericordia adductus feceris. Fatetur aliquis se peccasse, & eius delicti veniam petit, nefarium est facinus ignoscere. Hęc & id genus, quæ grauis orator, Stoicorū vetius delyria, quàm decreta recenset, à Stoicis nostris, vt Proclo, quæ propter vicinitatem, & experientiam in hominibus indecora, stultaq́; habentur, in Deo nostris ab oculis remoto impune statuuntur, arguētes maiestati eius nos detrahere, si faciamus eum irascentem, pœnitentem, ignoscentem: dicens has esse muta-

Non omnis mutatio mala.

Val. Max. lib. 1.

Sapiens Stoicorum.

Cicero pro Murena.

C tiones, omnem autem mutationem malam. Nec videt eadem ineptia ac leuitate, hanc mutationum varietatem nos à Deo summouere, qua submouetur à sapiente, quē solum Dei similem in terris censuit Plato. Vt igitur contemnimus, irridemus, humanę vitæ noxios & inutiles iudicamus Stoicos, quorum est error exibilatus, explosusq́; vndique, sic contemnēdus Proclus qui omnem hanc iniuriam Deo faciat, vt nec eum pœnitere, nec ignoscere, nec exorabilē esse, nec gratia duci contendat. Hoc autē facit, dum putat eum, cum mūdū bonitate, vt ait Plato, gratia, benignitate ductus, creare decreuisset, quasi imbecilliter mutatū. qui cùm esset in Aeternitate necessaria, solaq́; possibili Diuinitati suæ, sic dedit se ad creandum, sicut contulit alicui gratiā, beneficium, quibus ille quondā careret: aut quemadmodū ignouit, exoratusq́; est delinquenti. Valeat igitur speciosa diuinæ stabilitatis prędicatio. si in homine sapiente turpis, noxia, indecoraq́;, multo magis indigna Deo. Latetq́; sub specioso nomine immutabilitatis, vt sæpe fit, impostura mirifica. Meritoq́; ea & dedecus diuinæ maiestatis, & humanarū rerū continetur euersio. Quas si Deus inexorabilis, & immutabilis, si nūquā gratia aut misericordia ductus negligeret, in pessum ire, ceuq́; nauē sine nauclero iactari cerneres. Hęc omnia darētur nobis ex illa mirabili, diuinaq́; Aeternitate mūdi, Aeternitate Solis, Lunæ, nō mea, aut tua, quorū etiā in Aeternitate est miseranda corruptio. Quod igitur arguis, Deū mutari ab Aeternitate ad Creationē, idq́; indecorū esse, duplex respōsio, Nec omnem mutationē esse malam, imò

Procli absurditates.

necessariam, ac naturalem, Nec hanc propriè dicendam mutationem. Non enim si optimum est, maximéque naturale, Deum duntaxat æternum esse, creauit autem postea, protinus mala & vituperosa hæc mutatio fuit. Fuit necessaria, & naturalis. Vt fieri non potest, quin Deus sit æternus solus: sic fieri non potest, vt mundus sit æternus. Nec debes, dum tollis quod tibi videtur absurdum, aliud absurdius inducere. Videtur absurdum, Deum ab Aeternitate ad Creationem quasi mutatum transisse. at absurdius est, vnum eum æternum non esse, creatorem & creata paris Aeternitatis esse. Iam, vt dixi, hæc idcirco nec est, nec appellari debet mutatio, quoniam omnis mutatio fit in tempore: ante mundum creatum non fuit tempus: non potuit ergo fieri, nondum creato tempore, mutatio. Dico scilicet, nullum, quale nostris debilibus animis cogitamus, spatium ante mundum fuisse, in quo cum diuinum consilium antea fuisset immutabile, postea in Creatione mutatum fuerit. Somnia sunt nostra: sicut putamus extra cælum necessariò aliquid esse, extremámque sphæram in loco non esse non possumus cogitare. Sic spatium in Aeternitate opinamur ex errore, & vitio, quo solas res humanas opinamur. Quin nec ipsam probè nouimus Aeternitatem. Cùm ergo omne spatium cum corporibus, & mundo, temporéque intelligatur: mutatio autem exigat aliquod temporis spatium, vt locus sit inter duo consilia, certè non fuit ante mundum, aut esse potuit mutatio, à cuius creatione ad antecedentem, qualis qualis fuerit, conditionem, nihil interfuit, quia nihil fuit, quod spatium, quod relatio est duorum terminorum, posset recipere. Indiuisibilem enim, sempérque præsentem Aeternitatem cuncti fatentur. Spatium autem, si temporis est, necessariò est inter præteritum, ac præsens, siue futurum: si loci, inter duos terminos. Submoto loco & tempore, designa tu quid sit, digitóque ostende. Vt autem spiritus per corpora penetrant, vt intellectio non indiget luce, vt non potest à corporibus mens capi, nec indiget lumine ad intelligendum corporeo: sic diuersum quiddam est illud, quod mundum antecessit, ab omni spatio, quod animis nostris confingitur. Sic quidam Platonici diuinæ maiestatis ab omni re, quæ cogitari possit, discrimen ostendentes, appellant eam Non ens. & apud Dionysium est negatoria Theologia, quòd Deus sit non Deus, non substantia, Theologia in hoc spatio declarando necessaria: Vt appelletur non spatium, non mutatio. Ex hisque apparet ineptia eius quod infertur, Deum fuisse otiosum. Quasi Deo non sit beatior longè, meliórque actio, suæ Diuinitatis contemplatio, gaudiúmque ex se ipso, quàm creatio istius mundi. Quî potuit igitur otiosus esse, qui beatitudine sua, nihil isto mundo indigens, fruebatur? Itaque miserabilis eorum error inclarescit, adeò mundum hunc deificantium, vt sine eo Deum nec esse, nec viuere potuisse, sibi persuasisse videantur. Sic & mundum, Deum appellarunt, ac declararunt æternum, nihil melius habente Deo, quàm eius perpetuam conseruationem, qui perpetuò in voluendis orbibus cælestibus, in creandis bobus, asinis, equis, vermibus, sit defixus, qua nullam habeat maiorem voluptatem, eaq; nunquam carere potuerit. Quid quòd omnes litteræ, omnis Philosophia nouit, prædicauit, hac corporea vita, aliam meliorem, ostendentes vitam istius mundi, non eam esse, qua nihil melius dari possit? Immensa igitur est beatitudo diuina, immensa gloria, à factione istius mundi longè disiunctissima. Ea Deus fruebatur, id agebat ante mundum. Est enim, vt ait Aristoteles, felicitas, actio, non ocium. Hæc actio, hæc vita Dei perennis: ipsa suis pollens opibus, sempérque beata, & opis nihil indiga nostræ: vt me pudeat, Epicureum, melius quàm Platonicum hæc vidisse. Etenim, Sæpe etiam est holitor valde opportuna locutus. Peccat igitur argumentatio Procli, eodem quo superiores vitio, ab æquiuocis, vel à particulari ad vniuersale: Qui vacat à creatione mundi, ociatur vsquequaque. Et quasi in hunc modum: Omnis actio diuina, est mundi factio. Hac ergo intermissa, Deus ociatur. Et quasi sic: Qui non scribit, nihil superest, quod agat: ociatur igitur. Sic absurdum est, quod infert: Aut nesciebat creare mundum, melius fore: aut sciebat. Dico eum sciuisse. Sed videris tibi fingere tempus, & spatium à creatione ad infinitatem. Sciebat, nónne tempus præteritum est imperfectum? Fingis igitur tempus interiectum à factione mundi, ad nescio quem alium terminum: Et quasi sic cogitas, vt si homo qui sub tempore, ac motu cælesti est, cuiúsue actiones, vitæ humanæ spatio decurrunt, prius aliquid non agens, agere inde cœperit: Id verò si in Deo cogitas, scito te falli, miscere sacra profanis, humana transferre ad diuina, rerum corporearum similitudine te ludificari. Scis tamen Platonem dixisse, in Deo non esse, erat, vel fuit, erit: sed has esse nostra-

Ex absurdo absurdius.

Spatium omne quomodo intelligamus.

Deus, minimè ociosus.

Alia vita melior est quàm hæc corporea sit.

Felicitas in actio.

Rerum corporearum similitudine ludificatus Proclus.

A nostratum rerum mensuras, semper autem in Deo præsentem esse Æternitatem. Est & ea vera responsio, Si naturalis fuit, vt exposuimus, necessariáque Dei solius Æternitas, qui solus mereatur, debeátque esse sempiternus, necessarióque mundus non fuit æternus, necessariò quoque Deus in æternum antecessit, mundus in aliquo Æternitatis puncto creatus est. Vanáque prorsus, & inepta quæstio, aut illatio, An creare mundum nesciebat melius, aut sciebat. Et infers ex postremo absurdo alteram partem velut necessariam. Dico neutrum in Deo fuisse, nec sciebat, nec nesciebat. Quod hoc sensu volo intelligi, non habere, vel habuisse locum illic, Sciuit, vel Nesciuit: Æternitatem naturæ diuinæ, necessariam durationem, & antecedentiam habuisse ad creationem mundi: Et necessariò mundum tanquam vmbram aut ludum, præ maiestate diuina, subsecutum esse. Quod erat maximum, ac infinitum, diuina claritas, naturaliter ac necessariò in æternum durauit, & res infinita, & immensa, immensam vixit ætatem, quod infinitum, & minimum præ ea, necessario & naturaliter non fuit æternum. Si quis enim cogitet quid intersit inter hunc mundum, atque creatorem eius, profectò videbit infinitam distantiam, vt non sit mirum, mundum cœpisse, illum vnum sempiternum esse, & esse potuisse. Quare nec sciebat, nec nesciebat: sed gloria, & claritate Diuinitatis suæ, omni mundo inæstimabiliter maiore, naturaliter ac necessariò mundum æternaliter antecedens, fruebatur. Nec si Deus sciuisset, melius esse creare mundum, mundus æternus esse potuisset: sed quidquid Deus super eo cogitasset, ipse Deus semper æternus, mundus semper aliquando genitus fuisset.

Dei æternitas, mundi creatio.

B Quemcunque capias Æternitatis locum, in quo mundi ponas creationem, semper eadem ratio, eadem cogitatio. Est tanquam orbis, cui non est principium, Æternitas: vbicunque punctum defixeris, eadem ratio: quia neque principium, neque finis, neque prius, neque posterius in eo. Vbicunque punctum in orbe defixeris, prius, aut posterius dicere non poteris: Tantundémque erit, si alibi defixeris.

Æternitas, cōparata orbi cui nō est principium.

Est quoque in promptu, & ex superioribus facilis, naturalisque responsio, cùm ait Deum, si mundus sit cum principio, non fecisse melius, sed secutum esse deterius. Non cernis errorem. Mundus non ex deteriore conditione, sed naturali, necessariáque, creatus est. Omne autem naturale bonum est: optimúmque est cuique, vt ait Aristoteles, quod ei è natura est. Sicut naturalis est Æternitas Deo, sic non Æternitas mundo. Transferre mutaréque Naturæ limites, sceleratum est, quantumuis speciosum. Qui regiam ad se, qua iure careat, rapit autoritatem, capitali sententia damnatur. Qui vult aduersantia Naturæ, ineptus est: Sic cùm naturaliter solus Deus sit æternus, mundus naturaliter non æternus, qui putat generationem eius, Natura deteriorem, quia non vult Naturam suis in sedibus esse, ineptus est. Eamus igitur, & homines deificemus, ignem, terram, aquam vti Deos veneremur, cupiamus aureos montes, flumina decurrere Nectare, & Ambrosia, quòd his carere miserum sit. Et quia Deus hæc ad hunc modum fecerit accusetur, quasi inferiora secutus. Speciosa igitur, sed non naturalis Aeternitas mūdi. Et quia non naturalis, deterior, specie modò formosior,

Naturaliter, Deus ætern⁹, mundus verò creatus.

C in recessu turpior. Dictum quoque, responsúmque est, molitionem mundi non esse præcipuam, hærentémque inseparabiliter diuinitati operationem, vt ea carens Deus, caruerit maiestate sua, qui longè maioribus bonis perfruatur. Nec peccatum est, negare eum semper mundum fecisse, scelus potius & maiestatis eius dehonestatio, non vnū eum declarare sempitérnum, non existimare Diuinitatem eius à mundo disiunctam, sine mundo eum beatum esse non posse, magnitudine sua contentum, semper perennitérque lætum, id demum scelus turpissimum. Sic non est imperfectio, quod non actu, sed potentia esset in omni Aeternitate. Dico in Aeternitate nullum spatium, in quo potentia ociaretur, fuisse: metienda diuina cogitationibus rerum humanarum dico non esse. Nego potentiam illam, quia necessariò Deus æternus, mundus non æternus fuit. Ad hęc, alia possedit meliora in actu, gloriam, decus, voluptatémque æternam suam, quàm generationem istius mundi in potentia. Deciperis item humana cogitatione. In Aeternitate non est prius, & posterius Orbis si quis stet ante oculos (vt ab exemplo pulchro ne discedam) & in eo quid designas, hic nec spatium distantiamq; complecti possis, quia nō est principium, nec dicere appropinquare, vel abesse quod designasti, propius esse, vel remotius: Sic quocunque in Aeternitatis loco, quæ velut orbis est sine principio & fine, creationē statueris, non potes prius aut posterius, propinquius aut remotius dicere, nec potétiam, quæ spatio actionē antecedente nititur, fingere. Sic in Deo non est prius & posterius. De

Speciosa quidem, sed non naturalis mūdi æternitas.

Diuina non sunt metienda humanis cogitationib.

Creatio mundi a Deo quæ & quomodo.

Cur non plures mūdi, sed vnus mūdus.

mutatione quoque dictum est. Non enim Deus in sua Diuinitate, Aeternitatéque est D mutatus, sed creare voluit mundum æternus ipse naturaliter, non æternum ipsum naturaliter. Si fuit mutatio, fuit in mundo, non in Deo, quem necesse fuit esse sempiternum. Eadem est solutio, quod non peccatur in potestatem prolificam, ac bonam voluntatem. Nam potius voluntas tunc verè cognita est, cùm creauit, potens desistere, haud æquè cognoscenda, mundo sempiterno. Putatúmque fuisset naturalem mundo Aeternitatem esse, non à Deo. Prolificam vero virtutem in infinitum non ire, sed iustis finibus includi debere: meliúsque esse, rem etiam bonam habere principium, & aliquem terminum, satis supérque superius claruit. Hac ratione Deus non fecit plures mundos, non plures Soles, non lunas, non terras decies maiores, maiorísque multitudinis capaciores. Sic non infinitate Deus aut natura delectatur, sed modicis, moderatis, paucis & bonis. Claruit etiam quàm maiora, pluráque bona ex creatione mundi prouenerint, quam æternitate: vt merito mundum potius creare Deus debuerit quàm (si detur id eum potuisse) dimittere sempiternum. Mihi tamen inuictus Naturæ ordo videtur, vt Deus æternus, mundus non æternus sit. His resolutis, superest vt pro Platone, quem eadem vanitate nititur in suos errores protrahere, præstigiosis certè rationibus, vt non minus hic quoque mira sit hominis leuitas, quàm his rationibus, quæ de Natura ducuntur, depugnemus. Ac cùm Aristoteles, quem ferunt viginti duos annos Platonem præceptorem audisse, vt eum sensa præceptoris calluisse, sit verisimile, apertè fateatur, Platonem mundum & tempus creasse, ídque affirmet etiam Plutarchus, & Philo, ostendentes insuper opi- E nionis Platonicæ principium, quòd secutus sit Hesiodum, cui Chaos primum, exinde tellus existit: non defuere tamen, qui veteris Theologiæ ordinem peruertentes, delectati elementorum huius mundi Diuinitate, Solis, & Lunæ, stellarum, inepta, sceleratáque Deificatione, nullum aliud hominibus bonum quam quæ videntur in hoc mundo, relinquerent, aut esse vellent, ídque ob gloriam luminum cælestium, quorum semper admirantur oculis obtusis claritatem. Quæ dum fuisse semper qualia sunt, contendunt, hominis interea beatitudinem, & longè quàm eorum luminum, maiorem claritatem labefactare se non viderunt. Nec viderunt nihil homine melius in hoc mundo, vel illis ipsis sideribus esse, quæ facta in ministerium, adiumentúmque cunctis gentibus, non testimonium modò diuinæ sapientiæ, sed etiam quotidianus vsus ostēdit. Hunc vitæ corruptibilis ordinem, qui pendet omnis à cælo, nō debere sempiternum esse, quod imperfectus sit, in quo plus malorum insit quàm bonorum, Deo autem, ac Naturæ placere meliora, etiam ipsi sint confessi. Quo fiat, vt quæ nostra religio prodidit, Philosophiæ sint magis consentanea, quæ, commutata præsenti vanitate in statum longe diuiniorem, promittat inæstimabilem cunctis, qui rectè vixerint, felicitatem. Quo quidem ordine respondeant ipsi, an quicquam melius, rationabiliusque esse possit. Plato igitur, cuius ferme fluxit omnis ex fontibus Mercurij Theologia, qui priscæ Philosophiæ studiosissimus fuit, Pythagoræ, Philolai dogmatum apprimè gnarus, Socratis auditor assiduus, non vt inepti ipsi, sempiternam mundi factionem, sed iuxta priscos omnes, tempo- F rariam, paucis abhinc annis cœptam est confessus. Cuius rei prudentibus erit perspicua ratio, si sæculorum quasi vestigia sequentes, ad primos vsque fontes, vnde Platonis fluxit sententia, peruenerint. Neque enim Plato ex sua quasi diuinitate, mundum creatum sensit & scripsit, sed tum publica fuit celeberrimáque omnium gentium confessio: tum præcipuè sapientes earum nationum, ad quas discendi causa, adiere Græci, ea prodiderant. Adeóque clarè Trismegistus de creatione scripsit, vt quod à nonnullis Græcis est obseruatum, etiam simplices Mosis dictiones Hebraicas Græcè scriptas, cuius linguæ, quippe quæ materna esset, non fuit ignarus, vsurpauit. Hunc præcipuè Plato secutus est, vt paulò pòst ostendam: interim singulam quamque rationem seorsum perpendamus. Quæsiuit inquit Plato ad cuius imaginem factus esset mundus, an ad id quod nullum vnquam habuerit principium, aut quod sit genitum. Qua quæstione vult Platonem innuisse, siue ad æternam rem, siue creatam factus sit mundus, necessariò ante mundum aliquid fuisse, ad cuius similitudinem mundus fieret. Hanc rationem præstigiosam, cauillosámque planè esse, declarabunt similia exempla. Neque enim cum primum quærentes qua de re, duas partes proponimus, protinus harum aut vtranque, aut alterutram veram esse volumus, sed sæpe ex duabus propositis rebus, quas per disiunctionem quærimus, altera possibilis, & vera est, altera nec vera, nec possibilis. Quæro an Deu

Creatio mundi à Deo, quæ & quomodo.

Cur non plures mũdi, sed vnus mũdus.

Philosophi nullos alios præter astra, Deos putarunt.

Plato, confessus mundi creationem.

Trismegistus Mosem sequutus.

Disiunctarũ propositionũ partes omnes, nõ semper veræ.

A an Deus sit, an non sit. Alterum verum, & necessarium: altetum falsum, & impossibile. An plures mundi, an vnus. An Deus naturam sibi associare possit humanam, néc ne. In hunc modum quærentes, non protinus quærimus, quasi fieri possit vtrunque seorsum: sed alterum possibile sæpe est, alterum falsum, & impossibile. Sic quærens Plato an mundus ad imaginem rei æternæ an creatæ esset factus, proposuit alterum quod esset, alterum quod nec esset, nec fieri posset. Quomodo enim potuit esse quid genitum ante mundum, ad cuius similitudinem fieret mundus, si res omnis genita est ipse mundus? Perinde igitur quæsiuit an ad rei factæ similitudinem mundus conditus esset, ac si quæras, an Deus esse non possit. Quæris scilicet impossibile, vt inducas possibile, & verum. Plato quæsiuit, vlláne res ante mundum esset genita corporea, ad quam factus sit mundus. Proposuit quod nulla ratione fieri possit, tanquam partem inanem, & impossibilem, vt induceret veram & possibilem. Sic quærere possum, an cæcus videat, néc ne: surdus audiat, néc ne: mundus aboleri possit in nihilum, néc ne. Possunt igitur in quæstionibus partes impossibiles versari. Hoc Proclus non vidit, nec puduit eum ex tam friuolis argumentis, extorquere Platoni exordium mundi. Quin ipsa hæc argumentatio prorsus in eum reflectitur, quòd Plato quærens ad cuius similitudinem factus sit mundus, inducénsque ad similitudinem sempiternam factum, prorsus quid senserit, expressit. Proteruis tantùm, & quos nulla ratio ab irroborata opinione flecteret, hæc non videbuntur. Secunda ratio diluta est, ostensáque, & patefacta subiecta fraus, aut in tem-

E suppositione rei falsæ verum colligit Plato

B pore tempus non esse creatum, aut creatum quidem, sed non eo tempore, quod generatur è cælo, diuerso spatio, vel æternitate, vel quod vis appelles. Quod autem ait Platonem in Republica pronuntiasse, Omne ortum occidere. In Timæo verò mundum incorruptibilem, vt duabus rationibus inter se sociatis, Quod ortum est occidit, Quod occidit ortum est. Ergo ex aduerso, quod non occidit, deletúrque, non habuit ortum. Plato autem in Timæo censet mundum non occidere, ergo nec habuisse principium. Facilis, & expedita responsio. Non enim vsquequaque Plato mundum incorruptibilem pronunciat, imò verò suapte natura corruptibilem: sed cùm videret quàm longè, latéque pateat diuina potestas, hanc censuit efficere posse, vt qui suapte natura mundus sit occiduus, ac corruptibilis, fiat incorruptibilis, diuina maiestate eum ab interitu seruante. Hoc Plato claris & apertis verbis expressit. Marcúsque Tullius interpretans Latinè, sic pro Platone loquitur, Opificem mundi, Deos creatos, Dæmones, & sidera inducens affantem: Quando igitur omnes, & qui mouentur, palámque ostenduntur, & qui eatenus nobis declarantur, quo ipsi volunt, creati sunt, tum ad eos is Deus, qui omnia genuit, fatur, Hæc vos, qui Deorum satu orti estis, attendite: Quorum operum ego parens, effectórque sum, quæ per me facta, non sunt dissoluta omnino, quanquam omne ligatum solui potest. Sed haudquaquam boni, ratione vinctum velle dissoluere. Sed quoniam orti estis, immortales vos quidem esse, & indissolubiles non potestis, nentiquam tamen dissoluemini, nec vos vlla mortis facta periment, nec fraus valentior quàm consilium meũ,

Plato facit corruptionē obnoxium mūdum.

C quod maius est vinculum ad perpetuitatem vestram, illa, quibus estis tum, cùm gignebamini, colligati. Hæc Plato diuinitus, non procul à sancta, cælitúsque reuelata Theologia, quæ tradit multa hominum corpora suapte natura, longo temporis spatio alimentis carentia, morti debita, fuisse diuino consilio, ab interitu defensa. Sic in deserto, quadraginta annis non sunt attritæ vestes & calcei. Hoc consilium, hanc potestatem dicit Plato vigere in cælo, cùm debeat ortum, occidere, labefactari, obsolescere paulatym, seruari tamen ab omni fraude. Hæcq; perspicua sunt, & manifesta. Hanc suam sententiam iterat in Politico, in Republica. In Politico vsus verbo euidentissimo, de cęlo loquens: λαμβάνοντα ἀθανασίαν ἐπισκευαστὴν, παρὰ τοῦ δημιουργοῦ: Accipere cælum immortalitatem fabricatam, extructam ab Opifice. In Republica verò, vocat cælum θεῖον γεννητὸν, rem diuinam factam, genitam. Claráque sunt omnia, à Proclo in argumentando dissimulanter prætetita. Immortalitas cæli, si qua est, inquit Plato, non naturalis est. omnia enim quæ principium habuerunt, denique dissoluuntur. Hoc fatur Plato clara voce. Est vis, inquit, cunctis naturis imperitans, cui sunt omnia facilia, cælũ reddens insenescibile. Quin ipse Aristoteles ea potissimũ ratione pugnat contra Platonẽ, quòd dixerit incorruptibilem rem, cui principiũ dedisset. Epicureus itẽ apud Ciceronem hęc de Platone loquitur, eũ irridens: Sed illa palmaris quidẽ, quòd qui nõ modò narũ mundum introduxerit, sed etiã manu penè factum, is eum dixerit fore sempiternum. Hunc cẽses primis, vt dicitur,

Iof. 5.

Cælum fabricatum.

In quo pugnet aduersus Platonem Aristoteles.

labris gustasse Physiologiam, id est, Naturæ rationem, qui quicquam quod ortum sit, putet æternum esse posse. Quæ est enim coagmentatio non dissolubilis? aut quid est, cuius principium aliquod sit, nihil sit extremum. Hæc Epicureus, aut Marcus pro eo. Philo autem Iudæus inter Platonicos eximius, eadem in libro de Mundo perhibet. Eadem & Plutarchus, digni omnes, quibus maiorem quàm iuuenibus recentioribúsque hisce, fidem habeas. Conuenit igitur inter omnes, mundum à Platone creari, sed non dissolui. Potéstne igitur tam perfrictam habuisse frontem Proclus, vt quæ tot testimoniis confirmarentur, denegaret? Quod autem ex Legibus arguit, Platonem dixisse infinities artes natas, & abolitas, hoc item consideratione dignissimum, pugnandúmque pro veritate, & Platone. Ostendam igitur ex aliis locis, luçéque clarius probabo, sermonem quo Plato fert artes infinitis temporibus extinctas ac renatas, non designare Aeternitatem, sed plurimum quendam temporum tractum. Accipiam igitur alia loca ex Timæo, ex Politico, quibus expressè fatetur mundum creatum, rursum hunc longum annorum cursum commemorat. In Timæo igitur, vt cognoscas quod in Legibus scripsit, artes infinities aboleri, ac renasci, non tollere creationem mundi, cùm scribat clarè, vt Aristoteles quoque, & Marcus, & Philo, alíique plures fatentur de creatione mundi: principio autem tradit similia, atque in Legibus, vel eluuionibus, aut conflagrationibus immanibus, hominum interitum euenire, profectò constat eum, qui diluuiis asserat homines sæpe aut conflagrationibus extinctos, non protinus putare mundum sempiternum. Nam Timæus pariter & creationem memorat, & huiusmodi diluuia, & exustiones. Eundem igitur arbitrandum esse sensum in Legibus. Conferamus verò loca. In tertio de Legibus hæc habentur: Arbitror, inquit Atheniensis, à temporum longitudine, & infinitate mutationibúsque crebris natas & creuisse res publicas. An verò, inquit, ex quo ciuitates sunt, & homines Rempublicam tenuerunt, arbitraris te posse comprehendere quantum temporis abierit? Nequaquam inquit. Id ergo, Atheniensis ait, infinitum quoddam, & incomprehensibile sit. Omnino sic est, inquit ille. An igitur non innumerabiles inuicem sibi succedentes fuere Respublicæ hoc tanto temporis spatio, eademq; ratione non pauciores extinctæ? Post pauca, An videntur vobis vera, quæ priscorum nobis sermo prodidit, diluuiis, & pestilentiis, multisque aliis casibus sæpe homines interisse, exiguámque partem remansisse? Hæc ibi, addens eos, qui ad mare habitassent, eluuionibus facilius perisse, his qui montana tenerent, superstitibus, velut quadam humani generis scintilla, referens scilicet quod ab Aegyptiis audierat, sed obscurè, seruatam in montibus Ararat arcam, qua vehebatur Noe. Hunc igitur Platonis sermonem, tametsi tempus infinitum, variásque generis humani clades referat, non designare tamen Aeternitatem, licet agnoscere ratione ex Timæo, & Politico. Refert autem in Timæo eadem prorsus, vbi Sacerdos Aegyptius sic cum Solone loquitur: Iuuenes estis animo vos Græci, in quo nihil habetis vetustum, nihil tempore diuturnum. Cuius caussa est, quòd sæpe genus humanum variis casibus perit & peribit, aut exustione, aut eluuione, aliísque seorsum innumerabilibus malis. Tunc igitur qui montes, excelsáque loca, & arida tenuissent, facilius sunt, quàm qui ad mare, & flumina habitassent, concremati. Quo casu nobis Nilus adiumento fuit, eius beneficio hac calamitate liberatis. Rursum cùm terram aquis Deus alluerit, montes incolentes, vt pastores, bubulci, seruati, vestræ autem vrbes, quæ mari adiacerent, fluminum impetu in mare portatæ sunt. Hæc in Timæo Plato. Cùm ergo in Timęo, & vicissitudinem diluuiorum incendiorúmque memoret, rursum clarissimis verbis scribat de creatione mundi, Aristotele cum multis id confitente, profectò liquet ex eo in Legibus sermone, Platonem de Aeternitate mundi non cogitasse, sed potius de numero quodam diuturno sæculorum, quia diluuia, incendiaq; audisset, & tempus à condito mundo ignoraret. Sciebat tamé, audierátque ex libris Mercurij, maiorúmque suorum, mundum fuisse creatum. Hoc constat item ex his, quę scribit eiusdem generis in Politico. Ibi primùm testatur Deum creasse cælum, ac terram, Deosq; minores gubernaculis præfecisse, per omnes mūdi partes distributos. eodem tamen libro hæc scribit: Interitus igitur, & clades maximæ animalibus acciderunt, exiguaq; hominū pars est seruata. Quibus & aliæ calamitates admirandæ, & inauditæ extiterunt. Hæc ibi, & alia plura Plato, quæ mihi non est cura referre. Tantùm constet, sermonem de cataclysmis, & incendiis, & cladibus hominumq; & artiū, non designare Platoni mundi Aeternitatem, sed potius diuturnitatem quandam, hominibus incognitam,

Infinities artes natas & abolitas, Platonis, quomodo intelligatur.

Incomprehensibile tempus anteactum, Platonis.

Multis variisque casibus res sæpe mutatæ. Gen. 9.

Plato Alcibiade 1.

Plato statuit sæculorum diuturnitatem, nō æternitatem.

quibus

A quibus ortus mundi non esset notus. Neque verò semper infinitum, teste Aristotele, designat, cui nullum sit principium, sed numerosum sæpe, & copiosum, humanáque mente, non natura, incomprehensibile. Nesciebat Plato, quod nobis Iesu Christi in terris aduentus attulit, per quem factum est, vt creatio mundi & tempus à creatione sit per totum orbem terrarum inuulgatum: nesciebat inquam quantum ad sua vsque tempora, ab hominum satu processisset. Idcirco multa sæcula suspicabatur, sed longè pauciora erant, quàm suspicaretur, quamq; eum Ægyptij docuissent, apud quos nouem annorum millia (sed annorum lunarium Plutarchus & alij tradunt) deprehendisset. Est igitur clara, & perspicua argumenti dilutio, ipso sibi Platone suppetias afferente. Quæ porrò vis argumentationis, ingeniíque elegantia, si locus vnus duntaxat porrigat aliquam de Æternitate mundi suspitionem, longè plures de creatione testantes, conniuenter prætermittere? Plenus est Plato sermonis de mundo condito. Quid poterit igitur vnus ille in Legibus locus? Sic claret quo sensu sit accipiendum, quod de cataclysmis, ac diluuiis, quibus semper hominum pars perierit, scripsit. Quod tam clarum est, vt nugax sit qui prolixius refellat. Dissoluet autem Proclus postea, si ex diluuiis, aut exustionibus Æternitatem aucupatur, quæ mihi quoque ex his ipsis fortasse veriora occurrunt: Aut hæc incendia & diluuia fuisse vniuersalia, aut particularia, si primum, deletis omnibus, nemo nunc esset superstes. Si particularia, cur nullis litteris comprehensa sunt plura annorum millia, sed totus orbis conuenit, paucis abhinc annis mundum cœpisse, vt si perierint scriptorum maxima pars, omnia perire, quæ sunt in omni Æternitate scripta, non debuerint? Ad hæc, ratio Naturæ est, diluuia, totam aliquam obruentia prouinciam, existere non posse, vt possunt his aliquæ maritimæ vrbes, & castella, aut pars insulæ mergi. Non potest, verbi causa, tanta inundare vis aquarum, vt omnem obruat vel Italiam, vel Galliam, aut Germaniam, vel Hispaniam. Quicunque Naturæ vires, certásque rerum & incommutabiles vicissitudines elementorum & reciprocationes ponderauerit, videbit id fieri natura non posse. Tantundem est in elementis, & rerum compage, caloris, quantum humoris: huiusce quoque tantum, quantum illius. Eadem est caloris, & aquæ proportio, altero ex altero nascente, vt inuicem sese delere, quoniam pernicies vnius interitus esset alterius, non possint. Vt sæpe squalores, vt aquæ rapidæ inundationes extiterint, tanta tamen fuerunt, quo ad Natura progredi potuisset. Nunquam tamdiu pluit, vt sapientibus, causarumq; peritis admirationem afferret. Nunquam eo vsque squalluit, vt dici potuerit Naturæ limites squallorem transcendisse. Neque verò fuit vnquam talis, tantáque conflagratio (quoniam esse non potest) qualem apud Solonem iactabant Aegyptij, vt vrbes, & gentes fuerint concrematæ. Quanquam de Palestinæ conflagratione, diuinitus facta, quòd illi fortè nescierunt, famam audierant, non erat in vniuersum transferenda. Nec legitur vsquam tantam cælitus conflagrationem extitisse, vt integram prouinciam incenderit. Diluuia verò prouinciarum nulla legimus, quibus vna prouincia, genúsque sit submersum. Nam diluuium Deucalionis, teste Plutarcho, fuit diluuium Noë, referente scilicet Deucalionem ex arca columbam, & coruum emisisse. Diluuium autem Ogygis, vix particulam Græciæ alluit. Nostra quoque tempestate Hollandia in medio Rheno, qua mare Oceanum inuehitur, immanibus nimbis, quibus fluuius excreuerat, penè obruta est: sed tametsi parte aliqua demersa, non oppressa tota. Quid quòd ipsemet stat pro veritate Plato, dicens eisdem in locis, quos alluuio pressisset, seruari homines in locis editioribus? Semper ergo, vbi fuit diluuium, aliqua pars hominum fuit superstes, penes quam artes, & litteræ, & monimenta remanere potuerunt. Quid quòd hæc diluuia maritimis tantum vrbibus accidere Plato testatur? vt si detur vrbes Italiæ mari supero vel infero adiacentes mergi potuisse, montana tamen omnis mediterraneæq; regiones calamitatem euaserint. His igitur claret, siue Platonis autoritatem, siue rationem sequaris, nec fuisse, neque vnquam esse potuisse diluuium, quod totam aliquam prouinciam oppresserit, vt totum genus, verbi causa, aut Italicum, aut Gallicum, aut Hispanum, aquis perierit, quòd vbique montes sunt, plusq; est ferme quauis orbis terrarum regione montium, quàm terræ campestris. Hoc autem omne efficit vt si non fuit vnquam, nec potuit esse diluuium, quo genus vllum, aut prouincia funditus rapta, mergeretur, homines maiore ex parte superstites, artes & disciplinas, litteras & libros, memoriásque retinere debuisse. Quid igitur est, quòd hæc monumenta nusquam sunt? Nusquam inuenies memorias decem aut viginti annorum

Infinitũ, sæpe numerosum & incõprehensibile homini significat.

Annorum infinita millia philosophi temere posuerunt.

Necesse est incendia & diluuia fuisse aut vniuersalia aut particularia.

Non fuere tantæ conflagrationes vt iactabãt Aegyptij.

Diluuiũ Deucalionis fuit diluuium Noë.

Omnes homines vel maximo diluuionõ fuerunt immersi vndis.

Si mundus fuisset ab æterno, longè plura veteris scripta haberemus.

millium? Nam vt ait Lucretius (sæpe enim homines mali loquuntur bene) D

Præterea si nulla fuit mundi genitalis origo,
Terrarum & cæli, semperq; æterna fuere,
Cur supra bellum Thebanum, & funera Troiæ,
Non alias alij quoque res cecinere Poetæ?
Quo tot facta virûm toties cecidere, nec vsquam
Aeternis famæ monumentis inclyta florent?

Nihil enim verisimile est in omni Æternitate, quod ipsi fatentur, nouum esse, impressuram, vel Grammaticam aut vllam denique disciplinam in omni Æternitate defuisse. Putandum est, si mundus est æternus, litteras quoque, & scriptores, historicos, & Poëtas innumerabiles semper extitisse: vt si scriptorum pars perierit, plura tamen cum hominibus remanserint. Quoniam igitur diluuia aut conflagrationes, nec vniuersum genus hominum, nec aliquam prouinciam extinguere potuerunt, sed si quid id genus calamitatum accidit, vix exiguam prouinciæ particulam rapuit, & in omni Aeternitate, si mundus est æternus, innumerabiles scriptores florere debuerunt, quorũ aliqua monumenta, de sæculis æternis, rebus inæternum gestis memorarent, id autem nusquã apparet, certè ratio de cataclysmis, & exustionibus, non modò nulla est, sed potius confirmat mundum paucis abhinc annis exortũ, perindeq; homines & disciplinas natas, paulatim adoleuisse, ad summumq; peruenisse, sicut homines sensim omnes terras repleuerunt. Quod autem de Insula Atlantide ab Ægyptiis Plato auditum scripsit, ingẽtibus nimbis fuisse demersam, scitu dignissimũ est, famę causa. Audierat illud Noë diluuium, vt ob humana flagitia non Natura, nec ad Naturæ leges, sed summi Dei cõsilio, non modò pluuiis, sed subterraneis portentosis scatebris, omnes terras inundasset. Cumq; de loco ei non adeò liqueret, gratificariq; Reipublicæ suæ vellet, cui genus ab ea gente deduceret, cætera quidem mirificè cum sacris litteris consensit, locum duntaxat mutauit, quemadmodum solitus est Homerus, ex Mesopotamia, aut Armenia, in insulam Atlantidem. Quòd autem terribile illud diluuium, non naturaliter, sed Dei voluntate, delere sceleratos decernentis, Plato accidisse voluerit, & quòd adamussim repræsentet tempestatem Noë, apparet ex his, quæ scribit in eo, qui inscribitur Critias. Vt enim ante diluuium, sanctum genus creatũ à Deo in terra, moribus paulatim iniquis deprauari cœpit, donec summus Deus de abolitione decerneret: & vidisse dicitur, omnem terram scelere repletam: sic refert id genus quædam Plato in Critia, Donec progenies illa diuina Atlantica, his in locis à Deo collocata, legibus instituta suis, sanctam affinitatem retinuisset, iuri, & Deo, cui similis esset, beneuolè, & piè paruisset, in multa sæcula durasse, fuisséque prudentia, & mansuetudine insignem, contemnentes aurum, omniáque inferiora virtute ducentes, nullis immoderatis voluptatibus à vero vnquam aberrasse. At vbi satus ille diuinus, similitudóque eos sensim defecisset, humanique mores præualuissent, tum verò nihil non turpitudinis apud eos viguisse, in iustitiam, violentiam. Itaque Deum Deorum Iouem genus diuinitus natum, tam misere affectum conspicatum, pœnas eis importare, vt meliores redderentur, statuisse, deísque omnibus in pulcherrimo cæli loco, quia media cæli regio est, vnde despicit omnia, congregatis, in hunc modum verba fecisse. Omnis igitur hæc historia, quam obscurè audierat Plato, & quasi poëtico more locum transtulerat, videtur referre genus, moresq; eorum, qui ante diluuium floruerunt. Sed sit quidquid libet, mihi satis est ostendere, nihil ibi naturaliter, sed diuina potentia factum docuisse Platonem.

Atlantis insula demersa nimbus ingentibus, Platonis, quod intelligendũ de diluuio quod fuit Noes tẽpore.

Ante diluuium sancti homines.

E F

Platonicos priscos, non quemadmodum affirmat Proclus, mundum æternum dixisse, sed factum. Diluuntur rationes Plutarchi sub aliorum persona. Deum creantem mundum, humanisq; rebus consulentem non laborasse, Deum creasse hunc mundum non causa voluptatis suæ, sed propter homines, quod Stoici etiam fatentur. Vexationes bonorum, improborum secundas res non prohibere, quo minus mundus sit creatus.

CAPVT VI

SVPEREST magnorum Platonicorum autoritas, quam opposuit velut aliquid ponderis habentem in asserenda Aeternitate mundi Proclus. In quo sic mendacem eum ostendam, sicut in his rationibus, quæ vel ex Platone, vel Natura deducebantur. Ostendam, inquam, Plotinum apertè creationem temporis & mundi prædicantem, Porphyrium autem, & Iamblichum, Simplicium item oblitos erroris sui. si vera dicit Proclus, non semper in ea sententia permansisse. Quæ quoniam in vltimum locum differuntur, nunc rationes allatas à Plutarcho super Aeternitate mundi, non suam, sed aliorum sententiam recensente, in medium afferam: tum ea quæ idem obiecit his, qui trahunt Platonem in Aeternitatem mundi, proponam: quæ & ipsæ, sicut Aristotelis illæ, cùm maximè pugnent aduersus eos, qui mundum antecessisse Chaos, & confusionem contendunt, non omnino nobis aduersantur. Communiter, inquit, vterque peccat, Anaxagoras scilicet & Plato, quòd Deum faciunt rerum humanarum curantem, huiúsque rei gratia mundum molientem. At, inquit, animal beatum, & incorruptibile, omnibúsque bonis opulentum, expérsque omnis mali, in amplexu felicitatis, & immortalitatis totum, curam humanarum rerum suscipere non debet. Miser porrò esset, si velut quidam faber statuarius, aut lignarius, solicitudine, curáque torqueretur ad molitionem mundi. Iam Deus, quem dicunt creasse, aut in anteriore æternitate non fuit, cùm corpora vel immota erant, vel incompositè iactabantur, aut dormiebat, aut vigilabat, vel horum neutrum. Primúmque est absurdum. Est enim Deus sempiternus. Secundum quoque nulla ratione stat, quòd æternus somnus, æterna mors, nec somnus cadit in Deum, plurimúmque dissita sunt immortalitas Dei, & in mortem inclinatio. Quòd si Deus vigilabat, aut beatitudo deficiebat eum, aut omni beatitudine fruebatur. Primum efficit, Deus vt beatus non esset: cui enim perfecta beatitudo non suppetit, beatus dici non potest. Quòd si beatus erat, & pulchrè degeret æuum, rerum nouarum molitione delectari non debuit. Quomodò verò, si Deus est, & eius cura, res hominum gubernantur, vitia, sceleráque locum nobiliorem ferè obtinent, indigniorem virtutes? Agamemnónque & bonus Rex, & fortis Imperator, ab adultero, & adultera dolo cæsus occubuit. Hercules ei consanguineus, qui monstris hominum vitam expiasset, à Deianira dolosè venenata veste sublatus est. Hæc Plutarchus, siue sua, siue aliorum sententia. Si sua, possem suis eum testimoniis vbique refellere, cùm de virtute, & pietate sit ei multus vbique sermo. Tanquam transfugam, & impostorem coarguam. omnis enim hæc oratio, prouidentiæ est destructio. Et tamen ipse de his, qui sero à Deo puniantur, optimis allatis, & quales à vera Theologia afferuntur, super eo, rationibus scripsit. Vidit & asseruit à Deo castigari delinquentes, rationémque cur sero castigentur, vidit & exposuit. Satis igitur mihi est Plutarcho contra Plutarchum. Sed pauca quædam è Naturæ, Philosophiæq; gremio, vera ad ea quæ posuit, petamus. Dico Deum curare res humanas, idq; Philosophos omnes, vno aut altero delyris exceptis, prædicasse. Vt mittam Platonem, Aristotelem, Alexandrum Aphrodiseum, quorum toto hoc operæ visa sunt testimonia. Ac ratio, quæ mouit eos, perspicua est. Quid est enim melius, ac dignius, quàm Deum gubernare mundum? Eadem autem ratio, quæ persuasit omnibus hominibus Deum curare res humanas, eadem ante creationem eum Diis & hominibus prospexisse, bonitatem, felicitatémque communicare suam voluisse, persuadebit. Quòd verò dicis, Deum animal beatum, laborare in attendendis rebus humanis non debere: aut videlicet quia non potest, curáque velut mortalis, qui vndique beatus est, angi nec debet, nec potest, eámque ob causam quasi ferens ei suppetias, ab hac solicitudine eum eripis: aut quia vel res mortales non indigent, vel indignum Deo est hoc officium. Primum certum est, animali beato nihil quod agat, laboriosum esse. Neque enim beatum esset, nisi perfectum esset. Perfectum autem quidquid agat, in eo sustinere laborem, solicitudinéque torqueri non potest. Quiduis agat Deus, quantum velit cogitet, nihil potest ei laboriosum esse. Id enim est animal beatum. Quare neque mundo creando, neque prouidendo Deus laborare potest. Indigentibus autem rebus humanis aliquo præside, nónne Deus solus, omni mundo maior, potest & debet curam suscipere, qui & cæteris prodesset, & id ei laudi esset? Optimi enim est prospicere, si potest, regere, moderari (Nihil est enim melius, aut præstantius bonitate, & beneficentia) Deus autem potest, & est optimus. Ecce igitur aceruus, Deus potest prouidere prouidendo, neque

Philosophi veritati aduersantes, verū fassi.

Nugamentū nō philosophi, sed argutantis ea de re quam ignorabat.

B

Plutarc. sibi ipsi cōtrarius.

C

Prouidentia, mundíque gubernatio rectissimè Deo tribuitur.

Labor in Deū non cadit.

laborat, neque interpellatur beatitudo eius: contrà autem, nobile est & gloriosum suáque maiestate dignissimum prospicere, regióque hoc munere fungi: postulant autem, efflagitántque humanæ res hanc prouidentiam: prouidet ergo & attendit. Ad hæc Plato, & Mercurius Trismegistus docuerunt, Deum quòd bonus esset, molitum hoc omne: fuitq; bonitas maxima & incommemorabilis, cui ex creatione rerum fieri nulla posset ad felicitatem accessio, quæsisse eadem in homines effundere, quæ possideret ipse, bona. Cuncta enim in hoc mundo tandem ad homines reuocantur. Hominum autem felicitas vera atque perfecta, ob quam fuerint à Deo creati (Neque enim eis mortalibus hunc mundum condere, admodum profuisset, bonáque sua verè communicasset) est, regiones felicissimas subire, fortunatis ciuibus, & his qui pulcherrimum vultum eius intuentur, adscribi. Hoc Deus sciens, & videns, perspectúmque habens, quanta in domo sua sint gaudia, esse humanissimi, & qualis ipse natura est, iudicauit, condere quos in hoc iucundissimo prospectu collocaret. Duósque gradus bonitatis, quasi fontes duos, produxit: alterum istius mundi, lucem corpoream, qua viderentur, sentirentur res corporeæ, hacq; vita, res minores fruerentur, infimos rerum gradus hoc orbe comprehendens: alterum, quo diuina tantum, beata, læta, syncera, sempiterna, incorrupta, perfecta, cupiditatem, animúmque explentia continerentur. Vides quanta bonitas, quanta gloria, quantum decus eius (Et nihil laboris admittebat, nihil interpellabat sua gaudia) ex prouidentia inclaruerint. Vtile fuit nobis declarari eius bonitatem, quanquam hoc ei non fuit nouum gaudium, cumulúsque felicitatis suæ. Tantum fuit, quoad ipse vellet. Lætatúrque quotidie, aut quod in sacris litteris dicitur, tristatur, vsque quo placitum est ei. Æternus tamen ipse, res autem creatæ, ne minor gradus, vitáque infima, maioris ac perfectæ sit exercitio. Nec potest vterque mundus sempiternus esse. Debet autem melior tantum permanere in sempiternum. Si das meliorem æternum, das inferiorem desiturum habuisse principium. Constat igitur magis decere Deum res hominum attendere, quàm spernere: falsáque est argumentatio, Deum si res humanas curet, suam beatitudinem labefactare, quasiq; lætitiæ suæ mœrorem offundere. Cogitatio, ex humana imbecillitate diuinam naturam iudicans. Quis tibi concesserit? Homo prouidendo vexatur, angitur, vritur curis, similiter Deus. Neque verò Theologia vera, inducit Deum, tanquam Ideam mentis suæ intuentem, consultantémque de creatione mundi, magnísque quasi curis æstuantem: sed vnico verbo, soláque cogitatione, quod & à Platonicis traditur, fecisse: Dixit, & facta sunt. Mandauit, & creata sunt. Ideam illam Platonis archetypam, dicemus ipsam Dei sapientiam, non exemplar, in quod velut lignarius, aut statuarius inspiceret. Plato quidquid dixerit, non attendã: si voluero, tuebor dictis Platonicorũ, Ideam mundi, diuinam esse Sapientiam, Verbúmque fœcundum, Mercurio, Philone autore. Vt autem aliam rationem dissoluam, non consequitur, Fuit Deus ante mundum, non dormiebat, vigilabat in actione felicitatis suæ, beatissimus: Ergo ad rerum nouarum molitionem non potuit aggredi. Falleris, putas creasse, vt astris tanquam signis, aut æde picta delectaretur, vt adderet quod ad perfectam beatitudinem deesset. Quasi domo, aut familia ante molitionem mundi carentem, domos, homines ædificasset. Hæc suspicio, nobis, qui nihil causa sua, sed nostra, quod placuit etiam Stoicis, Deum fecisse censemus, non obstrepit, iudicamúsque eam puerilem & ineptam. Soluta est igitur ratio, nihil diuinam bonitatem, opulentissimam, felicissimam, sui causa, sed nostra fecisse: quæ si sua fecisse dicitur, eôdem pertinet, vt ad se scilicet cuncta reuocaret, quoniam ipse finis omnium. Hoc autem adeò naturale, & clarum est, vt etiam Stoici quemadmodum dixi, id agnouerint. Epicureúsque contra Stoicum apud Marcum Tull. An hæc, inquit, vt ferè dicitis, hominum causa à Deo constituta sunt? Sapientúmne? propter paucos ergo tanta est facta rerum molitio. Hoc igitur omittamus. Superest, vt postremum diluamus, quod omnes ferme mortales, pietatem veram, & non veram profitentes, torsit: mei autem penè moti sunt pedes, penè effusi sunt gressus mei. Quia Zelaui super iniquos, pacem peccatorum videns. Quia non est respectus morti eorum, & firmamentum in plaga eorum. In labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabantur. Sic queritur propheta, Vsquequò Domine clamabo, & non exaudies? Vociferabor ad te vim patiens, & non saluabis? Quare ostendisti mihi iniquitatem, & laborem, videre prædam & iniustitiam contra me? Quare respicis contemptores, & taces conculcante impio iustiorem se? Similiter Claudianus:

Creationis mundi causa, Dei bonitas.

Duo gradus bonitatis diuinæ.

Magis est cõsentaneum, Deum rebus adesse moderatorem, quã eas non curare.

Psal. 148.

3. De Natu. Deor.

Psal. 72.

Sæpe

A *Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem,*
Curarent superi terras, an nullus inesset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu.
Nam cùm res hominum tanta caligine volui
Aspicerem, lætósque diu florere nocentes,
Vexaríque pios.

De laudib. Stiliconis in Rufinũ, in ipso principio.

Communis igitur omnium mortalium dubitatio, nec aliud est totus liber Iob, cuius ex parte solutionem illi agnouerunt, perfectè autem agnoscere non potuerunt. Quippe nisi ad aliam vitam, cuius etsi scientiam Philosophi tenuerunt, perfectam tamen eius rationem non viderunt, hæc referantur, nulla solutio est. Viderunt autem nonnulli Philosophi, Pythagorei, Plato, perinde vt iustis, ac piis præmia cælestia tribuenda essent, sic danda pro meritis æterna supplicia sceleratis. Non igitur huius sæculi breuitatem vel in beatitudine vel suppliciis oportet attendere, quia sicut non sunt digna Deo præmia temporaria, sic supplicia debent esse sempiterna. Cúmque opinatus sit cum multis Plato, pios in concilio Deorum collocandos, impios in profundum tartarum deturbandos, aut certè hoc denegas, aut concedis. Si denegas, primum quæram cur neges, & cur te tantorum virorum autoritas non flectat. Si concedis, iam intelligis, nihil in hac vita decerni posse, satísque suppliciorum homicidis, rapacibus, violentísque futurum, cùm ad ignes æternos, quod & Poëta noster cecinit, adigentur. Sic satis præmiorum futurum iustis, cùm regnis cælestibus, vbi gaudiorum, beatitudinísque

Breuitas huius vitæ beatitudine vel suppliciis minimè pensitanda.

B omne genus, ascribentur. Bona verò temporaria non solum ceu probitatis eorum præmium, iustis non sunt augenda, vt etiam non concedenda videantur, quòd tum diuina liberalitate, ac beneficentia indigna noscantur, tum sæpe deprauant, & à virtute deducunt ad vitia. Paupertas autem, aut calamitas sæpe desides animos excitatos reddidit meliores, & contenta terrestri, fluxáque felicitate, fecit maioris illius cupidiores. Clariórque virtus ac perfectior elucet in aduersis huius mundi, quàm rerum secundarum perenni successu. Illéque ipse Hercules, tunc toto terrarum orbe, clarissimus effectus est, cùm tyranni crudelitas eum egit exulem. Ac vt rationem reddam, cur sit Agamemnon interfectus, plures possunt esse. Primum vt fatali decreto ab adulteris per dolum sit intereptus, qui filiam Sacerdotis, Numen non veritus, captiuam constuprandámque abduxisset, gementíque patri reddere noluisset. Sic iniustè sæpe turbamur, & qui cæcos consiliorũ recessus, obscuráque pectora non perspicimus, sola superna specie capti, æquè bona non meritis effundi, sicut immeritis supplicia, calamitatemq; infligi, temerè iudicamus. Vniuersale humani iudicij malum. Altera ratio, quàm dixi, quòd (vt Philosophi ingenuè confessi sunt, creditumq; est ab omni vetustate, ac prædicatum) præmiis iustorum, vel iniustorum æternis constitutis, oportet ad meliorem, & sempiternum statum hæc referri, vbi sicut verus carcer erit scelestorum, sic vera præmia bonorum. Tertia ratio est, quam vel ipse Plutarchus attulit, dignius esse, atque honorificentius Deo, grauiter, moderatéque procedere, expectare pœnitentes, quàm simul, perpetrato crimine,

Bona, quæ putantur, sæpe deprauãt & contrà, mala, vt calamitates, reddunt hominem meliorem.

Præmia bonis proposita, pœnæ improbis

C fulmen corripere. Quippe cùm nemo sit qui non peccet, plenáque vita sit omnis delinquentium, si quoties peccatur, sæuiret, breui totum humanum genus perderet Deus. Clementiæq; suæ est expectare pœnitentes, ad illatas iniurias conniuere. Nec sunt tamen diu felices, quos luce, tot sceleribus perpetratis, putas indignos. Iidemq; illi sibi satisfecerunt. Tolluntur in altum, vt lapsu grauiore ruant: paucósque videas euasisse limina advsque senectæ beatos, quorum in vita, vagata late crudelitas, impietásque fuisset. Esse autem vexationes, aduersamq; fortunam virtutis quasi sopitæ stimulum, occasionemq; ad meliora, non nostri solum, sed sui quoque Plato, Epictetus, Simplicius asseruerunt. Nec malum est Platoni, in Gorgia, malos puniri, quibus cum omni mundo prosit scelus expiari. Simplicio autem Epictetum interpretanti, ea de exercitatione in hac humana vita disseruntur, vt qui se putat immeritum, & quæ non demeruisset, perpessum, facili possit eius oratione mitigari. Sacras enim litteras prætereo, nihil in aures nostras aliud tam magis intonantes. Quarum autoritas eò grauior, potentiórque est, quòd non modò sunt à Deo reuelatæ, sed etiam validissimas secum apportant rationes breuissimæ vitæ, bene aut male facta, ad futurum iudicium referentes. Aut igitur is, qui Agamemnonem interfecit, debuit subitò rapi ad supplicium, aut prohibenda scelerata voluntas fuit. Primum credo non desideres, ne tibi, innumerabilibúsque aliis idem contingat, vt vel homicidio, vel adulterio, vel alio admisso facinore, subitò traharis ad pœnas, breuiq;

De sera [illegible] dicta numinis.

Claudian.

Non est malũ puniri malos.

omnis terra deserta cultoribus squalescat. Minus etiam qui sapiens est, postulet secundum, quia quæ ratio prohibendi alterum, vel alterum consilium fuisset, eadem in vniuersum toto humano arbitrio sublato valuisset. Fortasse si Deus meliorem sententiá obruisset, ille scelere victus, non se cohibuisset. Pleriosque enim nec leges, nec pœnarum metus, nec amicorum consilia frænare potuerunt, plus cupiditati, ac libidini, quam rationi obsequentes. Si cogites cohiberi, occultóque quasi motu retrahi debuisse, vide quid cogites. Omnes enim actiones malas, & omnes consiliorum malorum exitus, quorum infinita mentes humanas insidet multitudo, prohibere oportebit, vt longè paucis exceptis, cætera non nostro, sed alterius arbitrio transigantur, sublata laudis, aut vitij materia vera. Melius igitur est, sinere quenque voluntate sua duci, legibus interea, monitis, exemplis, & probitatis, atque improbitatis præmiis propositis, vt qui bene, rectéque viuere, cùm viuere peruersè potuisset, maluerit, perinde ac meritus est, coronetur: sic à beatorum choro excludatur, qui se factis impiis coinquinauit. Hoc iustissimũ, hoc optimum, quo non liceat cogitare melius: perindéque decorum, atque pulchrum est dare pœnas delinquentes, sicut coronare merentes. Hæ sunt veræ rationes, quas nec Philosophi ignorauerunt. Satisque mihi videor Plutarcho respondisse.

Diluuntur rationes Epicurei & Cottæ apud Tullium. Earum solutionem esse, quod vbi Marcus ipse loquitur, secus sentit. Et ea est Academicorum libertas. Platonem non suis primum oculis creationem vidisse, sed apud priscos legisse. Platonem dicere mundum corruptibilem in posterum, sed potestate opificis non interiturum. Non ociatum esse Deum, fruentem ante mundum Diuinitate sua. Non supersedisse creatione mundi. Sapientibus & Stultis creando mundo prodesse voluisse. Assecutúmque esse, quòd bonitatem suam fecit clariorem. Omnes particulares motus in primum motorem referri.

CAPVT VII.

Vide quæ disputat Augustin. de ciuit. Dei 11. cap. 4. 5. 6. 7. et Euseb. Pamphy. præpar. euãg.

1. De Natura Deor.

Argumenta Epicureorum ad tollendam dei prouidentiam.

AD EPICVREVM, & Cottam, qui contra creationem mundi, non quòd mundus non sit creatus, sed non à Deo creatus, apud Ciceronem pugnant, veniamus. Quærit Velleius primùm quibus oculis intueri potuerit Plato fabricam illam tanti operis, quæ ferramenta, qui vectes, quæ machinæ, qui ministri tanti muneris. Quemadmodum obedire voluntati architecti elementa potuerint. Vnde natæ quinque formæ, quas in Timæo nominat. Quòd mundum factum, asserit non interiturum. Prouidentia cur mortalem fecerit mundum, iuxta Stoïcos, non quemadmodum Platonicus Deus, sempiternum. Cur mundi fabricator repentè extiterit, innumerabilibus antè sæculis & in omni Æternitate cessator. Laborem non fugisse, qui Deum non attingat. Cur Deus delectari quasi signis, sideribus, & cælo voluerit. Si vt melius habitaret, peius ergo habitasse in Æternitate, opúsque ei fuisse isto mundo. sed nequaquam carere voluptate hac eum tamdiu potuisse. Si propter homines, an sapientes, vel stultos: sapientes esse paucos, propter paucos ergo tantam rerum factam molitionem. Stultos autem hoc beneficio affici non debuisse. Deinde nihil eum esse assecutum, quòd stulti sunt semper miseri, vt nasci nihil eis profuerit. Cottæ verò rationes sunt, Si Deus creasset, ac prouideret, bene bonis, malis male esset. Cùm ratione peruersè & ad malum semper homines abutantur, vel à Deo dari non debuisse, vel non daram prorsus. Quòd ea quæ diuina prouidentia facta videantur, per errorem rationi & menti ascribantur, cùm Naturæ quædam sit vniuersalis necessitas, omnes res motibus suis cientis. Sicut reditus tertianæ, aut quartanæ febris, marinorúmque æstuum, quorum motus etiam certi & constantes, nulla ratione gubernentur: eadem necessitate, & ordine, caro diuulsa renascitur, arbor cæsa reuirescit, multa nascuntur in terra prodigiosa. Quòd contemptoribus, cauillatoribúsque Diuinitatis prosperiores res successerint, quàm melioribus. Hæc & id genus multa opposuit ille. Quorum præcipua, veráque solutio est, quòd

Amore disputantium, ingeniúmque ostentantium, & quamcunque contradictionem arripientium, egit, & quorum sit certa professio, omnia infirmare, ac refellere, vt si vel Solem dicas lucere, professionis suæ iura tuentes, parati sint contradicere. Quòd autem potius ea sit arrogans libertas, quæ cuncta subuertere sibi licere putet, appatet vel inde, quòd contradicendi libidine relicta, eadem illa sæpissimè confirmauit, quæ fecit Cottam subuertere. Satisque vno erit testimonio, quo veritatis omnis hæc oppugnatio redarguitur. In Legibus hæc dixit: Nihil porrò tam aptum est ad ius, conditionémque Naturæ, quod cùm dico Legem, à me dici nihil aliud intelligi volo, quàm imperium, sine quo nec domus vlla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum vniuersum genus stare, nec rerum Natura omnis, nec ipse mundus potest. Nam & hic Deo paret, & huic obediunt maria, terræq́; & hominum vita iussis supremæ legis obtemperant. Hæc ille. Idémque, Orta autem simul est cum mente diuina. Quamobrem lex vera, atque princeps apta ad iubendum, & ad verandum, ratio est recta, summi Iouis. Et, Ergo est lex iustorum, iniustorúmque distinctio, ad illam antiquissimam, & rerum omnium principem expressa Naturam, ad quam leges hominum diriguntur. Hæc dixit qui Cottam induxit, quasi libidine, vel quæ pulchrè, & verè Balbus disputasset, euertendi prouectum, dum & Carneadis petulantiam imitatur, bellum inferre veritati. Igitur ingenij fuit ostentatio, ne videretur asserere & assentiri his, quæ Balbus disputasset. Nam hæc ipsa cùm ab illomet dicuntur, tum verò pleno ore laudantur. Et in secundo de Diuinatione, vbi simili modo **B** quæ frater asseruisset, destruxerat. Nec verò, inquit (id enim diligenter intelligi volo) superstitione tollenda, religio tollitur. Nam & maiorum instituta tueri, sacris, ceremonijsque retinendis, sapientis est. Et esse præstantem aliquam, æternámque Naturam, & eam suspiciendam, admirandámque hominum generi, pulchritudo mundi, ordóque rerum cælestium cogit confiteri. Quibus apertè mentem suam declarauit, tollendam quidem vbique superstitionem, veritatem retinendam, veritatem autem esse, quam pulchritudo mũdi ordóque rerum cælestium cogat confiteri, esse præstantem aliquam, æternámque Naturam, quam homines adorare, venerarique deceat, cuius imperio maria, & terræ, omnis denique mundus obtemperet. Cottræ igitur rationes ipse resoluit. Nam in Legibus quoque, contra petulantiam Academicorum, & quòd ei non semper placuisset hæc in cunctis, veritatis opugnatio, sic docuit: Perturbatricem autem harum omnium rerum Academiam hanc ab Arcesila & Carneade recentem exoremus vt sileat. Nam si inuaserit in hæc, quæ satis scitè nobis instructa, & composita videntur, nimias edet ruinas. Epicurei rationes, vel id abũde perimit, & euertit, quod Epicureus erat, contra quam gentem, eiúsque delyramenta, totis ipse suis libris bellum implacabile gessit, proscidit, vexauit, etiam inscitiæ, & ignorationis omnium rerum, arrogantiæ præterea, semper eos arguens. Sed pauca quædam cum eo, & quasi præteruolentes, loquamur. Quibus oculis Plato machinam mundi intueri potuerit. Duo responsa: non suis primum oculis Platonem machinã mundi, sed apud vetustissimos, cum primis Ægyptios, aliosq́; **C** Græciæ veteres Theologos, vidisse Pythagoreos, Empedoclem, Philolaum, Pherecydem, Poëtas antiquissimos, Orpheum, Hesiodum, sed præcipuè Trismegistum, cuius non dogmata modò, sed meras etiam dictiones vsurpauit, omnium gentium litteris & testimonijs, claris præterea coniectutis in vnum congruentibus mundum habuisse principium. His tot testibus, tanto hominum consensui putauit assentiendum modestissimus Plato, non vt temerarius Epicureus, quæ natio in omnem Philosophiam, veritatémque fecit impetum, ac ceu cæteris Philosophis vrbanis, & ciuilibus, ipsi agrestes, rustici, impoliti, rudes consurrexerunt. Quare non multum est ponderis in eorum autoritate. Ad hæc, duplices sunt oculi, animi & corporis: corporeis solis velut homines, Epicurei, sapientiores autem magis animi, quam corporis vtebantur. His oculis Plato vidit fabricam mundi: videre Epicureus non potuit, quia non habuit. Itaque miratus est alium vidisse, quod cæcitas cum sua videre non siuit. Eiusdem stuporis cætera, Qui vectes, quæ ferramenta, qui ministri. Si sciisset, aut tenere voluisset quæ maiores de maiestate diuina tradidissent, nec solita temeritate prouectus, vltro desipere voluisset, vidisset sanè, nullis hic ferramentis opus fuisse, sed quod Marcus ipse paulò antè, mundum, maria, & terras, ei obtemperantia, sine instrumentis fieri potuisse. Quo modo autem Plato dicat mundum non interiturum, superius expositum est. Congruit autem Stoicorum, & Platonis de mundo corruptibili sententia, quorum autoritati multo ma-

Philosophi ingeniorum ostentatores.

1. De Legib.

Lex quid.

Epicurei, bellum veritati intulerunt.

Quidnã coegit paganos confiteri, Deũ esse.

Balbus nempe Stoicus 2 de natura Deor.

1. De Legib.

Sed maximè 2 de finib. 1. & 3. de Natura Deor. 2. de diuinat. & Tuscul. sæpe.

Qui astruxerint mundi creationem.

Epicureorum imperitia.

Duplices oculi.

1. De Natu. Deor.

gis, quàm Epicureo subiiciendum est iudicium. Formas autem illas in Timæo, etsi rectè possint intelligi, ac declarari, nos quidem non laborabimus quales sint, ostendere, non Platonem, sed ipsam veritatem defendentes. Ostensum quoque, fabricatorem mundi non repentè, & quasi ex infinito somno surgentem, aut qui laborem in æternum refugisset, extitisse, arreptúmque fabricandi cupiditate, quod antea non faceret, operi manus admouisse. Delyrantis animi, & humana tantum capientis, nihil se supra corpus attollentis figmenta, ad puriores cogitationes non aspirantis. Aliter Deum in æternum ante, & supra mundum extitisse, & existere, aliter homines viuere. Non otiari potuisse, cuius esset actio beatissima, perennibus gaudiis exuberans, vacantemq; à creatione mundi, non ab eo vacasse, quod esset beatitudo eius, sed eo quo carere sine detrimento posset, & quod vbi effectum esset, ad beatitudinem eius nihil addiderit. Vt si rex duabus actionibus, altera naturali, dignissima, grauissima, altera nihil ad se pertinente, proposita, hácque omissa, grauiorem, propriámque sibi exerceret, eum quasi otiosum damnes. Non potuit igitur otiosus esse, cuius fuit æterna ex maiestatis suæ contemplatione, beatitudo. Est enim cognitio, & contemplatio, actio perfectissima. Hoc autem cùm sit felicitas diuina, facile potuit, ac debuit æterna mundi molitione supersedere. Tunc otiosus fuisset, si nihil aliud, quod ageret, habuisset, & si mundana factio, sola fuisset eius, ac naturalis, inseparabilísque substantiæ suæ operatio, qualis igni calor, aut ascensus ad altum, sine quibus ignis esse non potest. Aristoteles autem fatetur Deum ex contemplatione sui, non mundi molitione esse beatum. Quoniam igitur vna ea potuit beatitudine felicissimus, & contentus esse, vt quidquid additum sit, nullam ad suam felicitatem accessionem fecerit, liquet eum, qui sine mūdi operatione putet Deum otiosum fuisse, ipsum potius à sapiendo, & intelligendo, semper otiari. Creatione autem mundi naturaliter Deus in omni æternitate non supersedit, aut distulit ad illud vsque tempus condere, quòd tum omnis Æternitas est æqualis, nec potest in ea fieri dilatio, aut acceleratio, prius aut posterius, tum naturale fuit ei sic viuere, sic esse, quemadmodum mundo, habere principium. Quare nec vnica fuit eius voluptas, iste mundus, qui meliore & præstantiore frueretur, & ea potuit facile carere, nec quasi ad habitandum factus est ei mundus. Aristoteles enim affirmat, Deum sic extra mundum esse, sicut intra mundum. Superest quod maioris est ponderis argumentum, Quibus ab eo sit creatus, sapientibúsne, an stultis. Respondeo, sapientibus & insipientibus. Tum si solis sapientibus, nihil mali, nihil absurdi. Vtrunque probabiliter, optiméque defendi posse: principalius autem, solis sapientibus. Creatus est igitur mundus à Deo solis sapientibus. Sapientes autem intelligo, non quales fortasse sentit ipse Philosophos, Epicureos, Stoicos, Peripateticos, Platonicos, quorum sub titulo sapientiæ, plures stultissimi sunt, & fuerunt semper: sed bonos, innocentes, integros, quorum fuit semper magna in omni ætate multitudo. Si nemo sit qui non peccet, omnis autem qui peccat, stultus est, maximam tamen peccantium multitudinem pœnitet peccati, hoc ipso sapientem, quòd errores suos agnoscit. Numerus autem exiguus ille Philosophorum, tantum abest, vt abducat in hanc de mundo suspicionem, vt hos ipsos, si pauciores fuissent, melius propemodum futurum fuisse, contendam. Nam contra hos, omne pro veritate certamen, plebe, quam naturalis duceret instinctus, sæpe meliora sentiente. Soli igitur boni sunt sapientes: Hi plures sunt: pauci autem prodigiosè mali. Longè paucissimi, qui si vel deprauatissime viuant, sæpéque cupiditatibus victi, scelerata perpetrent, non demque summum Deum quoque tempore agnoscant, & fateantur. Sed demus solis bonis factum hunc mundum, pluris sit, ait Sapiens, vnus bonus à Deo, quàm mille impii. Vt ille, vno Platone satis esse sibi dixit, plebe ab auditorio eius defluente: sic satis erit opifici, si vel pauci bonitatem eius agnoscant & fruantur. Vt agricola plures conserit arbores, nec sperat omnes feliciter pullulaturas: vt qui seminat, scit quòd infelix lolium, & steriles dominabuntur auenæ: dulcius tamen ei est, triticum quantum quantum est, legere, quàm triste, auenas comburere: sic tametsi Deus cunctos beatos esse, & sapientes voluisset, omnibúsque his mundum condidisset, solos tamen ante oculos habuit, quibus cælum, & terras conderet sapientes. Quæ est etiam ars, quod elementum, quæ disciplina, quæ instrumenta ad vsum & commodum reperta, sed abutentium prauitate nonnunquam perniciosa, quæ soleant magis accusari, quàm ipsi abutentes, & in ea ipsa potius, quàm peccantes, crimen omne conferri? Quis eloquentiam incessiuit, in ignem & ferrum, aquamq́;

Deus nunquā ociosus, in æterna nempe contemplatione sui, quæ est actio perfectissima.

Non mundi molitione, sed contēplatione sui Deū beatum.

Deo naturale est, æternum esse vt Mundo principium habuisse.

Quorum gratia creatus mundus.

Ex 1 Georg. Virgil.

Crimen sæpe confertur in instrumenta, non in eos qui iisdem abutūtur.

quis

Aquis criminibus inuectus est, & inuolauit, quod afferant nonnunquam perniciem? Sic planè, etsi non omnes nati sunt in mundo sapientes, nec mundus accusandus, nec autoris bonitas non admiranda, suspiciendáque nobis, cuius & si fuit consilium solertissimum & res sapientię suæ magnitudine repertas voluit optimas esse, desiderauitq; omnes nasci sapientes, nec futuros tamen sapientes omnes animaduertit, omittere, quin crearet, nec voluit, nec debuit, sed eo vel maximè bonitas eius incredibilis apparuit quòd immeritis etiam, & quos prospiceret ingratos sibi, beneficiíque immemores futuros, creauit, promiscuéque cùm bonis, & sapiẽtibus, luce & aspectu istius mundi eos frui permisit. Quod quicunque apud nos faceret, humanissimus haberetur, simillimus Deo prædicaretur. Si, vt inquit orator grauis, iracundiam cohibere, victoriam temperare, aduersarium amplificare, hæc qui faciat, vsque adeò laudatur, vt Deo simillimus iudicetur, cur non ea ipsa efficiens Deus maximè sui similis habeatur, quod factum ab homine, facit eum simile eius? Imitamini, inquit ipse, Patrem vestrum, qui Solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Ecce igitur incõmemorabilis bonitas, non modo profuisse, ac prodesse gratis, & sapientibus, sed ingratis etiam, insipientibusq;. Sapientibus enim, & insipientibus, dixit alius eius assecla, debitor sum. Cùm itaque diuina virtus habeatur, vel malis prodesse, ignoscere peccantibus, ingratisq; beneficia præstare, cum Natura instinctu id collaudet suo, extollatq; in hominibus, certè & in Deo erit supremè, à quo supremè virtus omnis possidetur. laudatur autẽ, admirationiq; habetur ea virtus, non sine ratione Fructuosior enim est humanitas, & bonitas, clemẽtia, benignitas, quàm seueritas, durities. Nec fas est propter malos nocere bonis: cùm beneficio bonorum mali nasci potius, ac vita frui debeant, quàm propter malos vita carere boni. Nec si Deus prospexit fore maiorem numerum stultorum, quàm sapientum, hanc sapientibus & bonis iniuriam facere eum decuit, vt propter multos illos stultos abstineret à creatione bonorum: sed quæ sua semper fuit probitas, hunc honorem bonis deferre debuit, vt tum hi, quantumuis malorum agmen consequeretur, conderentur, nec quicquã eorum creationem impediret, tum hoc adderet, vt in eorum gratiam, etiam malis prodesset: quemadmodum sæpe, charissimis deprecantibus, ignoscimus his, qui in nos peccassent: sic cùm sciret Iudæorum pectora dura, pronosq; animos in nequitiam magis quàm æquitatem, non omisit, quin legem per Mosen præsens promulgaret, paucos illos bonos, multaq; alia dignissima, spretis & contẽptis tot stultis, magis attendens. Responsio igitur est, (vt summa quæque complectar) tanquam de bobus, & asinis, muscis, cæterisq; bestiis, Deum de malis, & stultis illis innumerabilibus nihil curasse, attendisse, cogitasse, tum magis eum decuisse vsquequaque beneficũ esse etiam erga malos & ingratos, cuius vberrima, latissimáque bonitas non modò non soleat propter stultos, & malos impediri, sed etiã propter bonos prodesse malis. Bonus agricola, non propter lolium in segetibus cooriturum, segetum satum, frugibus velut ob stirpem malam iratus, dimittit, sed propter segetes bonas sinit cooriri lolium. Hoc apud mortales sapientissimus quisque facit. Quod autem rogas, quid tandem sit assecutus stultis & sapientibus promiscuè, mundo ædificato, quòd omnes stulti sine dubio sint miserrimi, vel hoc ipso, quòd stulti sunt: dico quòd quanquam hi, qui sine dubio miserrimi sunt, & stulti, non principaliter consilio eius, cùm conderet mundum, propositi erant, intuebaturq; magis alia innumerabilia bona, tamen etiam stultis vita & omnis mundi habitatione concessa, assecutus est hoc, quo nihil est cogitare melius, quòd bonitatem suam fecit clariorem, quæ latuisset, si sapientibus duntaxat, gratis, & beneuolis profuisset. Ad hæc quærerem, si possem, qui sint miserrimi. Nam fieri potest, vt miseros, & stultos habeas, quos cæteri non habeãt. Egóque ô Epicuree, qui te fortasse vnum è paucis illis sapientibus existimabas, miserrimum vel hoc ipso arbitror, quòd hæc flagitia animo concepisti. Ita fore factum est, vt eodem iudicio de stultis, & miserrimis, atque tua sapientia, & Philosophia, senfetis. Non protinus igitur omnes stulti sunt miserrimi: neque si sunt, forte eo genere sunt, vt nec vnquam nasci debuerint, eisque vitam datam esse, fuerit reprehensibile. Vidi enim plerosque stultos, postea sapientes. Itaque non erant illi miserrimi propter stultitiam, vt nunquam nasci debuerint, futuri aliquando sapientes. Plenáque sic est vita pœnitentium, ac resipiscentium, sicut delinquentium. Quòd si sapientiam, vel stultitiam ad hanc vitam referas, vt stulti sint, quos cruciant cupiditates & ęgritudines, sapientes quos non crucient, fingis quæ natura fieri nequeunt, esse sapientes qui careant ægritudine, &

Consiliũ Dei in rerum molitione.

Oratione pro Marcello. Matth 5.

Deus non modo bonorum sed & malorum hominũ causa mundũ creauit, & cur.

Bonitatẽ suã clariorẽ Deus fecit in malorum & improborum promiscua cum bonis creatione.

De religione minime aliquid statuere poterant, qui religionis fundamentum euertebant.

prodest differere, quod diligenter accuratéque fecit Simplicius super Epictetum, si vel nesciebant religionem, in qua ea præcepta perfectè continentur, aut à qua didicerent, eam insectabantur, aut quæ de virtute locuti essent, euertebant omnia, ex Æternitate mundi, aliísque suis dogmatis impiis? Ex quo apparet eos partim impostores, simulatorésque probitatis, partim inconstantes, & leues fuisse, modóque hoc, modò aliud statuentes, aut non vidētes summam in dictis suis confusionem, & pugnam. Gratias agamus diuinæ clementiæ, quæ mundo ab imposturis eorum liberato, fecit id toto terrarum orbe, etiam recentioribus his Philosophis sese opponentibus, vigere, quod esset melius ac verius, vicitq; potentissima veritas. Simplicius igitur super libris naturalis Philosophię Aristotelis, Ioannem Grammaticum Procli leuitatem, & ineptiam, inscitiamq; super Æternitate mundi, optimis rationibus refutasse, indignè ferens, tumido Philosophorū sublato supercilio, solitáque inflatus arrogantia, qua se veritatis Deos, vníque sibi datum sapere putant, criminatus est primum doctiorem, ac meliorem se virum, tum rationes contra molitionem mundi, præcipuè quam tradidit Moses, vibrauit. cuius librum cùm non intelligeret, quod aliis plerísque Philosophis euenit, irrisit quæcunque de rerum creatione ille prodidisset. Ac cùm maxima pars suarum rationum in id sit intenta, vt Aristotelem contra Ioannem Grammaticum, qui rationes eius super Aeternitate motus coarguerat, defendat (octauus autem liber commentationum Philoponi super naturali Philosophia Aristotelis, ad meas manus nondum peruenit: audire autem aduersarium, rationes & argumenta inimici referentē, non adeò fidele est, nec certum habet locum, vbi sistat disputatio) non sum cum Simplicio pedem collaturus, quoad ipsum Philoponum loquentem audiam. Tantum pauca quædam afferam. Apparet enim Simplicium ineptè superstitiosum, similique morbo atque Proclum, & Porphyrium laborantem, quo Philosophiam, profanamq; religionem, iam Christiana tota terrarum orbe coruscāte, defendere, proq; ea stare inuictis animis conabantur, cōtra Philoponum, verbis contumeliosis inuectum. Apertè quidem fatebor quod vidi, & probaui, hoc deteriores Philosophos fuisse, quò posteriores, ac recentiores. Id quod in Peripateticis, ac Platonicis facilè noscas, quorum qui vetustiores sunt, meliores, religiosiusq; de Deo, de Prouidentia inuenies loquentes. Iuniores autem cùm Aeternitatem defenderent, vetustissimam Theologiam, maiorúmque pietatem peruerterunt, aut fabulosam iudicauerunt. Cuius nunc exemplum ex ipso Simplicio proponam. Is cùm tueretur Aeternitatem motus, apud Aristotelem, sine delectu & ratione sequens eum, cuius, quia non Deus, sed homo esset, non debuerat autoritas iudicium & examen veritatis tollere, contra Philoponum, qui creationem temporis, & motus apud Mosem repertam, ratione roborabat: præcipuè quòd rationes Aristotelis debiles, & præstigiosæ nihil conficerent, irrisit Theologiam Mosaicam, eámque commentitiam appellauit, & cùm non intelligeret, quòd quarta die Sol dicatur creatus, prima autem die lux creatrix diei, censuit eam Theologiam fabulosam. Eius hæc verba sunt. Si autem Iudæorum legislatorem ostendit dicentem, In principio creauit Deus cælum, & terram: Terra autem erat inuisibilis & incomposita, & tenebræ super faciem abyssi, & Spiritus Dei ferebatur super aquas. Deinde cùm idem creasset lucem, diremissetq; lucem à tenebris, intulit: & vocauit Deus lucem diem, tenebras noctem. Et facta est vespera, & mane dies vna. εἰ δὲ ταύτην τὴν χρόνου νομίζει γένεσιν, τὴν ἀπὸ χρόνου, ἐννοείτω ὅτι μυθική τις ἐστὶν ἡ παράδοσις, καὶ ἀπὸ μύθων αἰγυπτίων ἑλκυσμένη. ἐπεὶ πῶς εἶχε λόγον, τὸν ἥλιον, τὸν τῆς ἡμέρας αἴτιον, ὡς καὶ αὐτὸς Μωσῆς φησί, τῇ τετάρτῃ τῶν ἡμερῶν γεγενῆσθαι, Quæ sunt, Si igitur hanc creationem temporis ab exordio temporis existimat, norit quòd fabulosa quædam sit ea traditio, ex fabulis Aegyptiorum tracta. Qua enim ratione stat, Solem diei autorem, sicut & ipse Moses perhibet, quarta die extitisse? Hæc ille ex irroborata, contentáque animi obstinatione vnius alicuius scriptoris decreta tuendi: scilicet quidquid aduersatur, siue verum est, siue falsum, siue cælitus reuelatum, siue vetustissima successione proditum, cæca temeritate tollitur, negatur, commentitium iudicatur. Et hic ille Simplicius est, cui Ioannes Philoponus visus est audacissimus, quòd inclyti Aristotelis verba non oscitanter, quale fit ab ipsis, admisit, sed censuit examinanda, diligentérque perpendenda, nec se passus est autoritate ludificari, impedirique ad notionem veritatis. Cuius igitur fuit maior audacia eiúsne, qui Aristotelem allatis quæ sibi viderentur rationibus, non fuerit secutus, aut eius qui nulla ratione, vetustissimam Theologiam, quam Plato veneratus est (nam extat dictum Numenii, nihil aliud esse Platonem, quàm

Mosis doctrinā irrisit impius Simplicius.

Simplicius vnà cum Proclo & Porphyrio paganismum tueri, stat(?) tuebat.

Vetustiores Philosophi, meliores, posteriores autē deteriores.

Gen 1.

Philoponus rectè censuit Aristotelis exploranda esse verba.

Mosem

A Mosem Attica lingua loquentem) insolenter fabulosam vocarit? Sed his omissis, rationibus agamus. Dicis fabulosam traditionem, nec tamen cur fabulosa sit, demonstrasti. Sed persuadeamus nobis duas eum rationes posuisse. Vnam, quòd hæc de creatione mũdi traditio, ducta sit ex fabulis Aegyptiorum: altera quòd in ea sit contradictio, autorem dici lumen primum esse creatum: quarta autẽ die referre Mosen creatum Solem. Oportebat igitur hominem acutum, prius probare, & hanc traditionem Aegyptiam esse. Deinde si vel Aegyptia esset, cur fabulosa esset. Furore igitur & libidine contradicendi cæcus, duo posuit falsissima, aut certè parum considerata. Falsum enim est, hanc traditionem ab Aegyptiis narrationibus desumptã. Omnium enim scriptorũ iudicio, & omnibus rationibus, Moses est omnium, qui scripserunt, antiquissimus. Neque Chaldæorum, aut Aegyptiorum, vel Græcorum, & Phœnicum, quæ sunt vetustiores nationes, habetur scriptor vllus, aut traditur fuisse Mose vetustior. Quin ille Mercurius ter Maximus, Aegyptiæ Theologiæ pater, post Mosem temporibus enumeratis inuenitur floruisse. Obseruatúmque à Græcis Theologis, eum etiam meras dictiones Mosaicas, vbi & ipse de creatione scripsit, vsurpasse. Duo sunt qui vetustissimi omniũ, quos veteres Græciæ Philosophi secuti sunt, narrantur, ceu Theologiæ principes, Zoroaster apud Persas, Trismegistus apud Aegyptios. Nam Linus & Orpheus, cæteríque horum æquales in Græcia, longè post eos floruerũt. His autem duobus, si quis ætates enumeret, multos annos Mosem inueniet antiquiorem. Ac qui putet quæ scripsit Moses, ex Aegyptiis monumentis

Plato, sic Moses Attica lingua loquens.

Libidine contradicendi cæcutit Simplicius.

Moses, omniũ scriptorũ antiquissimus.

Zoroaster & Mercurius vetustiss.

B desumpta, non potest ex alio Aegyptio scriptore desumpta putare, quàm Trismegisto. Neque enim extat antiquior quisquam, qui de creatione mundi scripserit, & qui peruenerit ad manus Simplicij, non peruenerit ad Platonis, Platonicorũ, superiorúmque manus. Sed cùm probet vera sæculorum supputatio, Trismegistum multo post Mosen floruisse, nónne fuit is impudentissimus, inconsideratæq; vanitatis, qui contendat, quæ scripsit Moses, sumpta ex Aegyptiis, cùm Aegyptij sumpserint ex Mose? Hæc igitur erit prima ratio falsitatis, quòd in contrarium, Genesin Mosis dicat ab Aegyptiis acceptam, cũ contrà sumpserint ex Mose potius Aegyptij. Quod clarum fit, tum temporibus consideratis, tum scriptis vtriusque Theologis diligenter perspectis. Secunda ratio coarguit hominem, qui de Mose, quem non nostri modò, sed profani semper admirati sunt, summísque laudibus extulerunt, quem facit venerabilem, veridicúmque ipsa vetustas, tam impudenter contumeliosé que sit locutus, insolentem & temerarium, nec aliud præter Philosophorum arrogans supercilium, tenentem: qui falsa & fabulosa ferat eum scripsisse, quem non modò scripta eius, sed omnes etiam mortales agnoscunt & fatẽtur sapientissimum, & optimum, qui primus Hebræos ex impiis erroribus Aegyptiorum auxilio cælesti liberatos, summi ac singularis Dei scientia initiauit. Ac vt taceam alios, fidelem vnum testem proferam Strabonem, qui curiosissimè gentes, locáque omnia lustrauit, ritus moresque omnium diligenter exquisiuit. Is cùm non esset Christianus, sed tamen cui certum esset vera scribere, non Philosophorum more, qui dum stare Aristotelis dogma-

Genesis Mosis nõ fuit ab Aegyptiis accepta.

Moses admirabilis apud omnes lege Augustin. ciuit. Dei 16. cap. 43 sed maxime lib. 18. cap. 37 & Euseb. præp. Euang. 2 cap. 1. Idem [illegible]

C ta volunt, omnem veritatem nituntur euertere, de Mose scripsit, primum referens famã esse, quod multos forte fefellit, genitores gentis Iudaicæ Aegyptios esse. Moses enim, inquit, quidam sacerdos Aegyptius, cùm partẽ Aegypti obtineret, destomachatus Aegyptiorum mores, inde in Iudæam demigrauit. Secutiq; eum sunt plures τιμῶντες τὸ θεῖον, quibus Dei cultus charus esset. Dicebat enim ille, & docebat quòd non rectè sentirent Aegyptij, iumentis & reptilibus diuinitatem assimilantes. Minus Libes, & Græci, qui Deum humana forma fingerent. Esse enim Deum id solum, quod nos omnes, & maria & terras (quod omne cælum & mundum, rerúmque naturam vocamus) sustinet, & cõtinet. Huic igitur vllam ex his, quę sunt apud nos, figuram quis sanæ mentis audeat aptare? Sed oportere omnia simulachra relinquere dicebat, positóque satis pro dignitate tẽplo, sine figura hic Deum colere: indormiréque, & incubare, pro se & aliis, bona somnia, ac munus semper aliquod ac signum à Deo expectantes, qui sobriè & iustè viuant: cæteros autem minimè expectare oportere. Ille, inquit, talia dicens, persuasit bonis & sanis, deduxítque in hunc locum, qui se non armis, sed sacris, & ipso Deo tuerentur. Aliáque multa Strabo, addens nouissimè Mosem vnum fuisse, qui diuinis alloquiis, & oraculis assueti, referrent ad homines à Deo præcepta, propemodum ostendens, quod clarum est etiam, & confessum apud nos, quæ scripserit, ex ore diuino, cælestíque oraculo Mosen excepisse. Cùm igitur Moses fuerit optimus, ac pius, doctórque pietatis, quique Aegy-

Locus Strabonis de Mose, lib. 16. Geographiæ.

Moses execratus impietates Aegyptiorũ.

ptiorum impietates execratus, cuius gentis inquilinus, non oriundus fuit, docuent Hebræos aliam vitæ rationem: & cùm hi, qui Deum colunt, aliósque ad id cohortantur, veritatis, non mendacij sint studiosi, & cùm alios ab errore, & impietate declinare Moses docuisset, nónne par est, eum maximè veridicum fuisse, præcipuè scribentem, quo nihil esse, ac melius potest, Deum autorem esse cæli & terræ, eúmque vnum inuisibilem, infiguratum oportere colere? Quis arguet mendacij, nisi mendacissimus, eum, cuius optimus animus vbique cernitur, scriptáque eius testantur, eum nec gloriæ, nec imperij, aut pecuniarum, sed solius virtutis, ac pietatis cupidum, meliorem vitam homines docuisse, quæ in eo potissimum versatur, vt veram Dei teneas scientiam, pro comperto habens, eum cunctarum rerum autorem esse? Cùm igitur testimonia (alios enim præterea patria atque Strabonem referentes) doceant Mosen iustissimum, ac veridicum, scriptáque eius testentur, singularis eum probitatis, sapientiæq; fuisse, hæcq; ratio abunde refellat, qui dicat eum fabulosa, commentitiáque de rerum conditione scripsisse, est alia quoque ratio, quòd in ea historia nihil est implicatum, nihil excogitatum, optatum, sed adeò primum simplex est, vt appareat scriptorem eo modo res retulisse, quo factæ fuissent, nihil addentem, nihil polientem, nusquam elegantiam captantem. Ad hæc temporum, personarum continuatio, ac quasi concatenatio, sæculorum ad amussim relatus ordo, nomina gentium, ac prouinciarum, quæ nunc vsque perseuerant, regnorum exordia, descriptionésque rerum gestarum, quarum nunc etiam extant indicia, vt deflagrationis in Palæstina, hæc omnia docent abunde eius historiæ autorem fuisse veracem, non fabulas, sed veE rissima scripsisse. Huc adde, quòd facile possis, si velis, vnicuique narratæ rei à Mose, petere ex scriptoribus profanis duo & tria, plurâque testimonia: vt si velis de creato homine à Deo vera eum scripsisse docere, possis ex testimonijs profanorum scriptorum etiam roborare. Sic de creationis ordine, postea de diluuio, & de Gigantibus, quod factum est hoc opere, & alijs scriptis, fecerunt eruditissimi apud Græcos. Et Iosephus contra Appionẽ Grammaticum, multorum scriptorum testimonijs nostram antiquitatem, primatúmque suæ gentis satis ostendit. Philóque Iudæus Philosophis admirandus, docuit Chaldæos fuisse genitores Hebraicæ gentis, vt tametsi natus in Aegypto Moses est, pietas tamen & doctrina, ac sapientia, cognitioq; creationis mundi venerit à maioribus suis, qui norant perpetuis maiorum suorum relationibus, non infinitis quidem illis, sed infra breue tẽpus constrictis, mundum fuisse creatum. Nam Abraham, ad cuius tẽpora peruenerũt anni Noë, potuit ab eo non solum de diluuio, sed etiam de creatione mundi audisse. Quippe Noë vidit & cognouit Matusalem: is vidit, & cognouit primum hominem, à Deo creatum. Potuítque Abraham audisse eum, qui referret vidisse se eum, qui creatũ à Deo vidisset. Hæc igitur temporum propinquitas, relationem creati mundi facilem, memorabilẽq; continet. Non erat cur Moses hanc scientiam ab Ægyptijs * mutuaret, cùm maiores sui, Ægyptijs vetustiores, eam optimè tenerent, in primis Abraham, Isaac, & Iacob, qui cùm scirent perspectissiméque nossent, Deum paucis antè annis, hominẽ mundúmque creasse, venerabantur eum, & colebant, Creatorémque mundi & humani generis appellabãt. Abrahámque dixit, Leuo manum meam, ad Dominum meum, possessorem cæli, & terræ. Melkizedek verò ibidem dicens, Benedictus, inquit, Abraham, Deo excelso, qui creauit cælum, & terram. Ecce vterque non Ægyptius, norant, & fatebantur Deum creasse cælum, & terram. Quare non fuit opus Mosi ab Ægyptijs hanc scientiam petere, quam longè melius, & incorruptius maiores sui tenuissent. Apparuit enim sæpissimè Deus patribus, ac maioribus ipsius Mosis, quibus ostendebat se Creatorem cæli, & terræ, & prædicabat omnipotentem, id quod semper ab antecessoribus suis audierant. His ergo rationibus non coactus vt præceptoribus Ægyptijs, didicit creationem mundi Moses, tribus scilicet: Vna, quòd maiores sui, quibus apparuit Deus, docens se Creatorem, reliquerunt posteris eam scientiam. Secunda quòd ijdem maiores, ac progenitores, ab antecessoribus suis perpetua successione in domo Hebræorũ remanente, audierant, feruebatq; de Creatione mundi apud omnes sermo: Tertia, quòd Deus etiam ipsi Mosi apparuit, séque omnipotentem ei, creatorémque monstrauit, & prædicauit, sæpius id Moses audiuit. Sed reuertor ad tertiam rationem, qua temeritas, summáque cæcitas Simplicij cõprobetur. Nam si vel concedam doctrinam Mosaicam ab Ægyptijs manasse, non modò non habendam ob hanc caussam fabulosam, sed venerabilem, amplexandámque probabo. Luce clarius ostendam omnem Græcorum Theologiam, quicunque eam tractaue-F

Moses veracissimus quibus signis col ligitur.

Etiam profanorum autorum testimonium vera Mosis doctrina colligitur.

* *Mutuaretur.*

Moses nõ fuit [illegible] ab Ægyptijs. Gen. 14.

Creatio mundi triplici firmata ratione.

Quamquam Mosis doctrina ab Ægyptijs manasset

runt, siue

Arint, siue recentiores, siue vetustiores, (vetustiores dico vt Orpheus, Musæus, Linus: recentiores, Pythagoras, Anaxagoras, Empedocles, & Plato) non modò qui cõferat, agniturum eam Ægyptiam, sed ipsorum etiam hanc esse confessionem, quicquid Græci de Deo, diuinisque rebus essent locuti, à Barbaris, cum primis Ægyptiis, qui sunt Græcis viciniores, allatum. Hoc Plato confessus est apertè in Cratylo, & in Timæo. In Symposio, & Phædro est honorifica mentio de Mercurio Trismegisto. Hoc Plutarchus, & Strabo, Iamblichus, & Proclus, qui paribus testimoniis perhibent, Philosophos Græcorum, ad Aegyptios vti præceptores adiisse. Tota ferme Platonis de generatione mundi Theologia, nominibus sermonisque tenore considerato, quam prior Timæus didicerat, Trismegisti est. Quòd autem sapientissimi Græcorum, Aegyptiorum sibi mysteria indaganda, noscendáque censuerint, sit nunc, multis aliis posthabitis, Plutarchus testis. In eo qui inscribitur de Iside, & Osiride, Testantur, inquit, quàm veneranda sit Aegyptia Theologia, Græcorum sapientissimi, Solon, Thales, Plato, Eudoxus, Pythagoras, & vt alij ferunt, etiã Lycurgus, qui in Aegyptum venerũt, vsiq; sunt commercio Sacerdotum Fertúrque Eudoxus audisse Chunepheum, Sólon Sonechitum Saitam, Pythagoras Aenopheum Heliopolitam. Præcipuéque Pythagoras admiratus eos, imitatus est rationem symbolorũ ac mysteriorum, ænigmatis ea inuoluens. Nam ab his, quæ dicuntur litteræ Hieroglyphicæ, nihil propè discrepant præcepta Pythagorica. Vt est, Super sede ne comedas: Super chœnice ne sedeas: Ne plantes palmam: Ignem gladio ne diuerberes. Huc vsque Plu-

fabulosa tamẽ dicenda proinde non fuit.

Ab Aegyptiis præceptoribus Græca philosophia profecta est.

Veneranda Theologia Aegyptiorũ.

Pythagoræ symbola.

B tarchus. Ex his igitur constat, Simplicium dum mordicus Philoponum insectatur, dum magis quàm deceat, Aristotelem admiratur, putat irrefragabiliter locutum, homini non humanam, sed diuinam tribuens autoritatem, non modo vetustissimam Hebræorum Theologiam, omnibus hominibus, & sæculis venerabilẽ, contempsisse, sed maiores suos, superioresque Philosophos Aegyptiam Theologiam admiratos, & amplexos, præcipuè Platonem, insigni cõtumelia affecisse. Si enim fabulosa est Hebraica, & Aegyptia Theologia, secuti sunt fabulas, qui ad Hebræos, & Aegyptios causa discendi se contulerunt. Plúsque vidit vnus Simplicius, quàm omnis Græcia. Sed ad id veniamus quod eum maximè fefellit, ac ludificauit, vidẽtem in libro Mosis, lucem causam Diei, quarta die creari. Quo loco, primum dicendum est, non hoc solum, quo fabulosam eam narrationem ostenderet, sed totam historiam fuisse considerandam. Neque si quo in loco obscuritas esset, aut implicatio, debuit omnem historiæ fidem subuertere. Erant alia perspicienda, quæ si vera, si cohærentia, si sapienter dicta viderentur, horum bonitas, debuit obscuritatem vnius loci defendere, non ex obscuro loco cæterorum claritas denigrari. Cùm ergo reliqua historia sit mirabilis, sit diuina, credendum erat locum illum obscurum quidem, & ignotum sibi, non falsum esse. Sed quid his faciat, quibus certum est, vno mortali nec satis probo homine, suis rationibus motum æternum colligente, cæteris quidquid dixerint, nihil credere, nihil attendere? Qui morbus non modò in hoc, sed aliis longè clarissimis rebus toto humano generi grassatur, dum sæpe male affecti, plus credimus falsa lo-

Quarta die, lucem creatã, quomodo intelligitur.

Locus Geneseos obscurus quidem, sed non falsus ta-

C quenti, quàm vera. Quod ergo reddidit eum dubium, fabulosúmque ea de causa putauit: mihi etsi dubium est, & obscurum, non est protinus fabulosum. Quis est enim alicuius ingenij, qui ad istum modum, in scriptis omnium Philosophorum, ab vna re obscura, colligeret vniuersum autorem mendacem? Declaro igitur locum, ac declaraui in mea Cosmopœia, quòd tametsi multi sint mysticè interpretati primam lucem fuisse naturã Angelicam, quorum mihi expositio, quoniam hanc lucẽ narrat Moses diem fecisse, nulla ratione probatur: verius esse, ac melius lucem illam, vt docuit Moses, fuisse Solem, quòd tum in sacris litteris nomen lucis creberrimè sit nomẽ Solis, tum nihil fuerit naturalius, qui sit omnium corporearum formarum, omnis mundanæ vitæ autor, præses, ac principium cunctarum apparentium rerum, primum post informia primordia esse creatum. Ac Moses naturalissimè, & vt venire in mentem melius non possit, primũ recensuit creata duo rerum inter se commista principia, tanquam mundi fundamẽtum, tanquam Embryonem, terram, & aquam: Mox autem ceu tertium atque agens principium, quod adiunctum terræ & aquæ, omne genus formas produceret, effectã lucem. Omnium enim rerum terrestrium, causa sunt terra, & aqua, & Sol. Prima duo velut accipientia, rationémque fœminæ habentia, tertium velut masculum, imprimens in ea calorem & lucem genitalem. Decuit autem terram & aquam priores fieri, ob multas causas: præcipuã verò, quòd ex aqua omnium veterum Philosophorum consensu selecta, purissiméque ab-

Terra & aqua primò creata, et cur.

ſtracta fuit ætheria ſubſtantia, ex eáque Sol factus, & omnia lumina cæleſtia. Non enim D moror hic Ariſtotelis autoritatem, ſed ſequor non modo vetuſtiſſimæ Theologiæ ſententiam, verumetiam rationem, & exempla, cùm videas nubes aquoſas colliſas, horrenda in nocte largam exhibere lucem: ſic Lumina per aërem volantia, ſtelláſque cadentes videmus & ſcimus ex humoribus & vaporibus generari, eiuſmodi quandam natura cogitantes eſſe lucem cæleſtem, artificioſius ab autore ſapientiſſimo compactam, ac denſatam. Sed quoniam poteſt facile perſuaderi, lucem illam primogenitam fuiſſe Solem: obſcuritas autem omnis inde eſt, quòd quarta die dicitur effectus: quod nulla ratione cohærere poſſit, cùm lux cauſa diei ſit effecta prior: vt non ſolum non potuerit creari quarta Die Sol, ſed ne prima quidem: quoniam nulla fuit Dies ante Solem creatum: Dicendum igitur, duóque ab his qui hæc legent, obſeruari poſtulanda: Vnum vt attentè conſiderent, agnoſcántque falſo dici, vulgóque iactari, & ſcribi, hác vel illam rem factam prima, vel ſecunda, vel tertia die. Vt prima die ſit facta lux, ſecunda cælum, tertia patefacta terra, quarta creatus Sol. Dico hoc & falſum eſſe, & impoſſibile, nec à Moſe ſcriptum, ſed hiſtoriam eius hoc habere. Primò res ipſas fuiſſe creatas, pòſt dies fuiſſe ſecutas, & circumuolutas. Nec deputaſſe Moſen Opifici ſummo dies, quibus, vt ſolent homines, operaretur, nocte ab opere quieturus, ac quaſi dormiturus diſcederet. Dico, & obſeruandum ab omnibus prædico, non eſſe facta opera illa, in hoc, & illo die, vt manè exorto Sole, ad opus quaſi ſurgens è ſtratis Opifex accederet: ſed eum dico ſine diebus operatum: operante autem eo, exactos fuiſſe ſex dies. Nam quando Deus eſt opus mundanum E aggreſſus, nulla dies fuit: primúmque opus ab eo non fuit factum in die, ſed facto opere, Dies ſecuta eſt. Aſpice & conſule Moſen, videbis eum apertè fatentem, cùm crearetur lux, nullam diem fuiſſe, ſed luce creata, diem apparuiſſe: creata autem luce, ordine naturali ſecuta ſunt cætera opera: effectus eſt aër, quo effecto, ſecunda dies expleta eſt. Vt primum aër eſt à luce flagranti ſelectus ex aquis, eodem tempore terra nuda remanſit, quæ humida ob recentes aquas, inflammatáque à Sole, non ſtirpes modò, ſed etiam terreſtria, aquaticáque animalia produxit, vt Nilo in alueum redeunte, totámque Aegyptum humidam relinquente, naſcuntur monſtra, verſiſq; animalia glebis aratores inueniũt. Hæc igitur omnia, non fiebant in die, ſed his rebus effectis, trium dierum interuallum abſolutum fuit. Veriſimile enim eſt, cùm primum lux eſt creata, ſubitò vagari cœpiſſe, aquasq; inflammantem eas in aërem extenuaſſe, illo videlicet primo die. Attamen aër fertur ſecunda die creatus. Hoc interuallo ſcias, benéque perpendas, non modò terreſtria, ſed etiam cæleſtia fuiſſe abſoluta. Perfectum eſt enim cæleſte, & terreſtre opus hoc ſpatio, narrante diuina hiſtoria, primum terreſtria facta, quę ab illa primogenita luce dependebant, intermiſſiſq; rebus terreſtribus, quibus naturale trium dierum ſpatium attribuerat, ſubitò reuertitur ad opus cæleſte, quia narrata prima re, & ab ea paulum digreſſa, venerat ad terreſtria. Vides igitur, quòd non dicit creata quarto die ſydera, Solem, Lunam, ſtellas: ſed ideo videntur dici ab ea quarta die, creata, quia omiſſa fuerat narratio rerum cæleſtium, vt breui facta digreſſione, mox repeteretur. Ea repetita, non fuit quarta dies F ipſarum rerum creandatum: ſed ideo fuit, quia tres dies opere terreſtri fuerant exacti, & narrati: reuocato opere cæleſti, oportuit addere, & dicere diem quartum: non quòd pręcisè factũ in ea die fuerit opus, ſed facto, & abſoluto, ac narrato terreſtri, ac cæleſti opere, circumuolutum eſt ſpatium quatuor dierum. Audi, & attende, quòd non eſt deputata vnicuique rei dies vna. Qui enim fieri poteſt, cùm prima lux, dum crearetur, nullam habuerit diem? Si non prima res, ne ſecunda quidem, nec tertia, nec quarta eodem ordine. Idcirco autem non eſt certa dies primis illis rebus deputata, quòd die, & noctu fierent: & tum lux facta eſt non in die, tum nonnullæ res, quæ videntur dici certa die creatæ, tribus, aut quatuor diebus ſunt factæ. Credendum eſt enim, vt dixi, vbi lux apparuiſſet, aërem ex aqua flammis ſuis feciſſe, prima ſcilicet die & ſecunda: credendum quoque eadem die, terras nudari cœpiſſe, nudatas eodem tempore & herbas, plantáſque produxiſſe, & animalium corpora informaſſe: ſic dum hęc in terris fierent, ſydera cœperũt toto efferueſcere cælo. Datur igitur dies non quidem vniuerſo operi, ſed perfectioni, abſolutioni. Sic vbi abſolutum fuit omne opus cæleſte, dicitur veſpere quartæ diei affuiſſe, cum creato Sole non in die, conſecuta eſt creatio omnium ſtellarum: ſed ipſis expletis, abſolutæ ſunt quatuor dies. Hoc igitur obſeruato, quod quidem omnibus ſcriptoribus eſt vſitatiſſimum, qui prius principium alicuius rei attingentes, eámque intermittentes narrando,

Quomodo ſanè intelligendum, prima, ſecunda, &c. die creatas eſſe à Deo res omnes.

1. Metamorp. Ouid.

Scriptorum mos in narrãdo.

A narrando, quæ non intermitteretur operando, mox redeunt ad primam rem, quam breuiter attigissent, narrántque tempus exactum his rebus fiendis, quod ad prima, & secunda spectat. Constat etiam Mosen non retulisse quarta die creatum Solem, neque hunc diem operi cælesti deputasse, sed cùm principium operis cælestis breuiter narrasset, solam scilicet lucem, aut Solem, móxque ad terrestria descendisset, iterum rediisse ad id quod narrasse cœpisset. Ac dico eodem tempore, eodémque spatio, creatum fuisse Solem, Lunam, Sidera, omnémque substantiam cælestem: sed cùm narratio venisset ad terrestria, paulóque pòst reuersa esset ad cælestia, repetitum esse totum cæleste opus, cum ea re, quæ prius fuisset exposita. Propositum fuit exemplum in Cosmopœia, quia naturale est, ex scriptoribus profanis. Ouidius, qui Genesim mundi, pariter atque Moses decantabat, cùm prius dixisset magnum illum Opificem, certos rebus, & ventis situs dedisse, retulit interim sidera nata. At quomodo id factum est, si venti, omniáque terrestria, quæ fiunt à sideribus, sequi post sidera debuerant? *Metamorph. 1.*

Vix ita limitibus dissecuerat omnia certis,
Cum quæ pressa diu, massa latuere sub ipsa,
Sidera cœperunt toto efferuescere cœlo.

Ecce scribit eodem fermè modo atque Moses. Vt Moses narrata luce, & die, persequitur res terrestres, mox reuertitur ad sidera: cum sideribus autem Solem sidus maximum necesse fuit comprehendere: sic ille cùm ventos, cùm tractus aërios, cùm situs elementorum descripsisset, ante quæ necesse fuit esse sidera, tamẽ quoniam cuncta narrare statuerat, ait, sidera, quæ sub massa, substantiáque ætheria latuissent, efferuescere interim cœpisse. Tale quiddam memorat Moses, dum fieret aër, dum plantæ, & animalia in terris coorirentur. Ecce, inquit, ab eodem Deo sidera quoque sub illa æthera massa delitescebant, creabantur, rutilabát per omne cælum. Ac quasi præteritum perfectum Mosis, Dixit quoque Deus, fiant luminaria in firmamento cæli: intelligi debet ceu præteritũ plusquamperfectum, vt loquatur ad hunc modum, Dixerat quoque Deus, vt fierent luminaria in firmamento cæli. Hæc autem luminaria erant non modo Sol, de quo principio dixi, sed etiam Luna & stellæ, quæ prius omiseram. Maiora autem sidera, quod antea tibi non indicaueram, Iussit esse in signa, dies, & annos, vt lucerent, vt designarẽt omnia. Hoc autem omni opere absoluto, fuit vespera quartæ diei, & mane sequentis. Sic Moses. Vides igitur quàm ea narratio sit naturalis, necessaria? Quámque vitare non possimus, quin aliquid prius exorsi, paulò digredientes alia complectamur, rursum quod fuerat inchoatum, & omissum, repetamus. Dico igitur sapientissimè, naturalitérque scripsisse Mosen, factum esse Solem primum. Semel quidem factus est Sol à Deo, bis à Mose descriptus, propter narrationis ordinem, vt aduocaret sidera efferuescentia, superius omissa. Quartus autem dies non est huic operi, sicut nec primus primo deputatus, sed opere toto absoluto à Deo, narrato à Mose, exactũ est spatium quatuor dierũ. Ad ipsum Poëtam, vbi cuncta cælestia, ac terrestria posuisset, vt ordo clarior esset, & aptior, iterum dixit:

B *Præteritum pro plusquãperfecto vsurpatum.*

Semel à Deo sol factus, bis à Mose descriptus.

C *Hæc super imposuit liquidum, & leuitate carentem,*
Aethera, nec quicquam terrenæ fecis habentem. *Ouid. ibidem.*

At hoc antecedere debuerat ea, quæ prius descripsisti, motum oceani, ventos, ortus, obitúsque signorum. Repetisti igitur, sicut Moses reducit Solem, cum omni ætheria classe. Reuocasti superimpositum rebus terrestribus, velut claustrum, & septum (vnde Græcè dictus Vranos, suprema descriptio) ambitum cælestem, sublatámque ab Opifice Deo in altissimas mundi regiones, leuissimam ætherium substantiam. Atqui id non est eo loco, quem hic ostendis, id est, nouissimè, pòst res alias, quas memorasti: sed primo, cùm sapiẽs Opifex ille, Chaos aggressus, omnipotentique manu, separaret liquidissima, leuissimáque ætheria substantia, ex ea luces cælestes, ante omnes, Solem creauit, circúmque terras latos duxit orbes: Quod quidem fuit primum infinitæ, inexhaustǽque sapientiæ suæ opus: cætera subsecuta sunt, quæ tamen prius memorasti. Cùm hoc igitur exemplo, cuiusmodi apud omnes scriptores magna copia est, Mosaicæ narrationis ordo verus ac naturalis appareat, resolura, deiectáque est Philosophorum importuna calumnia, qui spernentes quæ non intelligunt, in apertissimos errores dilabuntur. Responsio igitur est (vt per epilogum fiat clarior) ante formas omnes visibiles, Sapientiam diuinam creasse Solem, Lunam, omniáque sidera, totúmque hoc opus ad quartum diem peruenisse. Secundo, quartum diem operi cælesti vti certam non deputari, sicut nec reliquis operibus, sed supremã

Vranos vnde dicatur.

Philosophorũ delirià in ijs statuẽdis quæ non intelliguntur.

manum designari,& quasi perfectum re & historia opus. Vt quod dicatur,quarta die facta lumina cælestia,intelligendum sit,spatium vsque ad quartam diem exactum, cælesti & terrestri operi explendo:& quod dicitur ea die factum, intelligatur non tunc inchoatum,sed à principio inchoatū,ibi completū, & absolutum. Vt cum de syderibus & astris creatis loquitur quarta die Moses,Vt fierent luminaria in firmamento cæli, & diuiderēt diem ac noctem,& sint in signa,& tempora,vt luceant in firmamento cæli,& illuminent terram.& cùm subiicit,Et factum est ita.&, Vidit Deus quòd esset bonum, & factum est vespere & mane dies quartus.is sit sensus,non quòd a mane vsque ad vesperam illius diei ea facta sint:dico Mosen nil tale dixisse, sed omni opere cælesti cum terræ nudatione & plantis,& herbis expleto,quartam diem circumuolutam. Tertio sciendum,operationes & narrationes hoc differre,quòd ea narratio,cui sint plura complectēda, non potest nisi vnam rem seorsum eodem loco referre:operationes autem variæ fieri eodem tempore, diuersis locis possunt. Sic dico quòd cùm Mosaicæ historiæ esset describenda creatio cęlestium,& terrestrium,necesse fuit,vt vnum,deinceps alterum referret. Operationes autem hoc impedimentum non habuerunt,nec erat quod prohiberet, dum fierent terrestria,quo minus etiam cælestia complerentur, aut dum fieret vnum opus terrestre, non fieret alterum,vt dum extenuaretur aqua in aërem,nō detegeretur terra. Igitur tametsi Moses post lucem narrat in terris factum aërem, factam nudationem terræ, natas arbores,& herbas,non propterea cæleste fuit opus intermissum, etsi fuit intermissa narratio. Dum fierent terrestria,etiam cælestibus suprema manus imponebatur. Circumacta autem quarta die,ecce tibi absoluta erant lumina cælestia, & tria opera terrena, aër, nudatio terræ,satus plantarum,cum quibus etiam animalia nasci cœperunt. Neque hæc ego dicens,non sentio potestatem diuinam subitò cuncta facere potuisse,sed ordinem naturæ quendā declaro,quem posuisse Deus, descripsisse Moses videtur. Quarto dicitur visitatissimum scriptoribus esse,ob iustam aliquam causam reuocare, reducere, quod prius retulissent,& addere quod omisissent,vt sit concinnus ordo: Sic Mosen,etsi Solem prius in cælo posuisset,reuocasse postea,vt adderet quod omisisset, Lunam, stellas, signa,tempora.Nec tamen est adeò quisqua hebes,vt putet scriptorem bis eam ipsam rem creasse, etsi bis descripserit.Hanc repetendi consuetudinem ipsi Mosi frequentem esse, exempla in rebus clarioribus, in Cosmopœia docuerunt. His ita resolutis, quibus apparet Simplicium tam sapuisse in historia Mosaica, quàm in propria suæ Philosophiæ professione,& in refellendis argumentis Philoponi,reliquas eius, vt dixi, rationes, quibus impugnat iudicium Philoponi super decretis Aristotelis, de Aeternitate motus, non perpendam,donec audiam diligentius ipsum sua verba loquentem Philoponum. Tantum nunc admirabor,quod regnat in eadem atque Proclus insania,vt expresè & apertè Aristotele asserente, Platonem tempus,& cælum creasse, probare conetur (vide quæ sæpe detinet homines insania) vim verbis allatis,non dissonare mentes duorum Philosophorum,ac non ad Platonem Aristotelem,sed ad Aristotelem trahit Platonem. Quid igitur ad hunc philosophari modum,aliud est,quàm date operā,vt cum ratione insanias,sciens, & prudens desipias,professionem facias, vt te, & omnes homines semper decipias? Historia Mosis de Generatione mundi dicitur fabulosa: Plato quæ de creato cælo, & tempore disputat,alium habere sensum prædicantur:siquis aliud, quàm quod attulit Aristoteles,opposuerit, ἐσκοτωμένος, obtenebratus appellatur. Quo planè constat, eorum eiusmodi Philosophiam,non aliud esse quàm lucis omnis,& veritatis obtenebrātionem. Satis igitur esset magnorum,ac priscorum hominum testimonio, Aristotelis, Tullij nostri, qui toties prædicat Platonem mundum creasse, Philonis Iudæi, Plutarchi, Alexandri Aphrodisei,quorum autoritatem Proclo, Simplicio, aut siquis ex iunioribus pariter desipiat,præponderare, vti maiorum meliorúmque Philosophorum, clarum est. Sed ipsa ratio,qua Platonem æternum declarare mundum asseuerant, satis ostendit, nihil ibi nisi violentum esse: Ac similia his quæ Proclus refert, quosdam Platonicos sensisse, tota ratione desumpta ex eo,quod Græcè dicitur γινόμενον,genitum,quod sit,alterum τὸ ὄν, vere existens. Quorum cùm primum Plato pro rebus creatis, & corporeis vsurpant, secundum pro nunquam factis,sed semper eodem in statu permanentibus, designans Ideas,à quibus ceu fontibus æternis,natæ sint res sensibiles in tempore: hæc duo ex aduerso velut irruentes,sic isti corripuere,& in suas sententias violenter abstraxere,vt primum non sonet id quod in tempore habuerit principium, vnáque cum tempore partum,sed quod nascatur,

Operationes & narrationes vt differant.

Repetuntur quædā à scriptoribus ad cōcinnum ordinem.

Error intolerabilis Simplicij.

Philosophia Simplicij, veritatis est obtenebratio.

Quo sensu accipiendum sit Platonis illud, mundi creationē æternam.

Anascatur, pendeat, oriatúrque ab alio, etiam in æternitatem: Secundum, quod in contrarium, à nullo dependeat, seipso stans, sibi principium. Has Ideas esse, illa quæ ex Ideis oriantur semper, infinito tempore nascentia. Eóque hoc secundum vocari γενητὸν, generabile, factibile, quod semper fiat. sic Aristotelem, cùm Platonem asserit generasse tempus, sensisse generationem continuam, perennémque transitum: vt non sit duorum Philosophorum discrepans super tempore sententia: altero dicente motum, & tempus ἀΐδιον, sempiternum: altero generabile, qui senserit, perpetuam ex altero generationem. Hanc igitur violentam, coactámque interpretationem, ratio, magnorúmque Philosophorum, quibus hæc ante Proclum, & Simplicium non fuerunt obscura, autoritas coarguet. Respondeant igitur autoritate sua, & ratione, ipsi vetustiores, ac venerabiliores recentibus hisce, nouitiisque Philosophis. Plutarchus in eo qui inscribitur de Placitis Philosophorum. Pythagoras, inquit, & Plato, γεννητὸν ἀπὸ θεοῦ τὸν κόσμον, καὶ φθαρτὸν μὲν, ὅσον ἐπὶ τῇ φύσει, αἰσθητὸν γὰρ εἶναι, διότι καὶ σωματικὸν, οὐ μὴν φθαρησόμενόν γε προνοίᾳ καὶ συνοχῇ θεοῦ. Quod est, Mundum factum seu genitum à Deo, & corruptibilem suapte natura, quòd & corporeus sit, & sensibilis, non corrumpendum autem diuina prouidentia, & sustentatione. In hunc modum Plutarchus, & ad verum sensum interpretatur id quod vocatur genitum, seu factum, afferens in medium rationem Platonis, quòd omne sensibile & corporeum corrumpatur, quoniam habuit exordium. Hæc fuit ratio Platonis, clara, aperta, vera. Eadem affirmat Laërtius qui Philosophorum vitas, &

Opinio Pythagoræ & Platonis de mundo.

B dogmata diligenter descripsit. κόσμον τε εἶναι ἕνα γεννητὸν, ἐπειδὴ καὶ αἰσθητός ἐστιν, ὑπὸ θεοῦ κατεσκευασμένον: Vnicum mundum & quia sensibilis sit, genitum, & factum à Deo, sensisse Platonem. Sic Laertius quoque constat quo sensu interpretetur genitum: factum scilicet in tempore, afferens & ipse rationem Platonis. Idem Plutarchus differens de satu animæ, quæ est in Timæo, de hoc hominum genere, qui Platoni detrahunt creationem mundi: Sunt, ait, plurimi operam dantes Platoni, qui timentes, & anxij, omnem mouent lapidem, omnia conantur, torquent, vim adhibent, ceu nefariam, ac nefandam, occultare, negare, mundi & animæ molitionem, & constitutionem, velut quæ fuerit ab æterno, tempúsque permanserit infinitum. Quibus responsum est, & nunc id sufficiat, quòd certamen, & orationem de Diis, quo Plato fatetur summa contentione, & præter ætatem se aduersus impios decertasse, confundunt, imò verò tollunt in totum. Si enim ingenitus, aut non factus est mundus, elabitur Platoni, animam, quæ corpore prior, & antiquior sit, mutationis, ac motus omnis principem, & causam esse, sicut ipse dixit. Quæ autem sit anima, & quo corpore, prior, & vetustior progrediens oratio demonstrabit. Quod ignoratum videtur magnam dubitationem veræ sententiæ iniecisse. Exponam igitur primum, quæ mihi videantur probabilia secutus, eóque me ipsum consolans, quòd sit veritas aliqua, etiam ab aliorum opinione seclusa, tum interpretationem, demonstrationémque inducam. Sic enim res, vt ipse quidem arbitror, habent. Hunc mundum, inquit Heraclitus, neque Deorum quispiam, neque homi-

Plutarchi locus, de creatione & principio mundi.

C num fecit. Quasi vereretur, ne Deo excluso, hominum alicui creationem mundi traderemus. Melius igitur est Platoni credentes, Mundum quidem à Deo factum dicere, & decantare, cùm & mundus rerum factarum pulcherrimus, Deus optima causarum sit. Post multa Plutarchus: Quid opus est afferre, quæ dicuntur in Timæo? inquit. Totus enim liber est de creatione mundi. Et in Critia, siue Atlantico Timæus cum dicit τὸν πάλαι γεγονότα, qui olim factus à Deo esset, nunc eorum orationem fieret. In politico hospes Parmenidis, Mundum à Deo constitutum, multa bona habuisse: si quid difficile cernas, ex pristino confusionis, & inordinationis habitu remansisse. In Republica θεῖον γεννητὸν, Diuinitatem factam, aut rem diuinam effectam, mundum appellat Socrates. Hæc & alia pleraque Plutarchus, quæ cùm sententiam Platonis claram exponant, nostra declaratione non sunt adiuuanda. Philo autem Iudæus insignis Platonicus, cùm de mundo loqueretur, Philosophorúmque super eo sententias afferret, neque sua tempestate deessent, qui quemadmodum Simplicius, & Proclus, Platonem ad Aeternitatem mundi nolentem traherent, perennem et generationem asserentes dedisse, loquitur ad hunc modum. Genitum autem, & incorruptibilem aiunt mundum à Platone in Timæo declarari. Nonnulli verò, qui sapientiam iactant, eámque sibi arrogant, aut sophisticè agunt, arbitrantur à Platone mundum generabilem dici, non quod generationis acceperit principium, sed quia si factus fuisset, non alia ratione, quàm quæ ab eo

Philo Iudæus de mũdi creatione.

A

posita est, constare potuisset: aut quia semper partes eius in generatione, & mutatione cernantur. βέλτιον δὲ καὶ ἀληθέστερον ὑπονοεῖν τὸ δεύτερον: Sed melius est, & verius opinari primum. non solum quia in omni opere Patrem, & Genitorem, & Opificem Deum illum, Architectum appellat, opificium autem venustum, ac quasi partũ, ac prolem hunc mundum, ab exemplari intelligibili, simulachrũ sensibile, omnia quæ ille intelligibiliter, sensibiliter in se continentem, perfectissimum ad Mentis perfectionem, exemplum sensibile: verum etiam quia testatur id Aristoteles de Platone, quem ob Philosophiam mentiri sanè puduisset. Huius autem Platonici dogmatis autorem nõnulli Poëtam Hesiodum arbitrantur, qui genitum, & incorruptibilem cecinerit mundum? *Genitum*, cùm ait:

In Theogonia.

Extitit antè chaos, exin latissima tellus,
Cui super innixum pondus rerum incubat omne.

Incorruptibilem verò, quia nullo in loco de eius interitu meminerit. Clarissimè igitur extat apud Hesiodum, mundum genitum. Hæc Philo. Quoties item Marcus noster, de Platone sensit idem, & prædicauit? Qui in Tusculanis, Possumúsne, inquit, dubitare, quin his præsit aliquis conditor, vel effector, si hæc nata sunt, vt Platoni videtur, vel si semper fuerunt, vt Aristoteli placet? Simplicius item ipse in octauo, ὁ μέν τοι Ἀλέξανδρος καὶ τὸν Πλάτωνα φησὶν ἀπ' ἀρχῆς χρόνου, τὸν κόσμον ὑφιστάναι: Alexander tamen, inquit, fatetur, & ipse Platonem ab exordio temporis creasse mundum. Affertq; idem in libris de Cælo verba Alexandri, quibus ostendit, Platoni mundum creatum in tempore. Tantorum igitur adeóque antiquorum Philosophorum, non refutabit iuniorum leuitatem, & ineptiam, autoritas? Qui non solum æternum à Platone mundum dici, sed etiam vbi super hoc carpitur ab Aristotele, defendere, conciliare duos quasi Philosophiæ antesignanos satagunt. Egregia verò pax, ad quam vocant, omnibus modis repugnantes. Ea demum est eorum Philosophia, certum, constitutúmque est eis, modò regnet quod ipsi opinentur, miscere omnia, nihil non peruertere, pudore quo carent funditus, à nullo flagitio eos retrahente, temeritate, & insolentia duce, quæ pars est mysteriorum Aristotelicæ hodiernæ Philosophiæ, nihil non audentes. Multæ sunt item aliæ rationes, quibus à Simplicio defenditur Æternitas apud Platonem. Veluti quòd rogans an factus sit mundus nécne, respondet, factus, quia visibilis & tangibilis: non respondet, quia cùm prius non esset, extitit deinceps. Quasi non sit eadem ratio, factum cùm prius non esset, aut tangibilem, & visibilem factum dixisse. Cùm Plato velit omne quod tangitur, & cernitur, habere principium: Eóque etiam dissolubile, nisi diuina potestas obstiterit, esse. Peruertitur quoque ac deprauatur, quòd Æternitatis imaginem dicente tempus Platone, quo declarat iuxta Timæi Locrensis sententiam, æuum semper fuisse, tempus non sempet, velut rem factam ad illud exemplar æternum, peruertit inquam Simplicius, in eo temporis exemplum Æternitatem asserens, quòd ea maneat in æternum, tempus in ęternum fluat. Sed quomodo foret Aeternitatis imago tempus, si par vtrique duratio, perennitásque esset? Qua causa ascita fuit à Timæo, & Platone hæc collatio perennitatis & temporis, vt primum foret exemplar, secundum simulachrum, nisi quia ad similitudinem eius quod fuit semper extra mundum sine mundo, factum tempus cum mundo dixerunt? Alioqui non opus erat hoc exemplo, si in vtroque perennitas esset. Nã exemplariorum ac simulachrorum ratio assumpta est à Platone, vt redderet causam, & inueniret principium & fontem creati mundi, & temporis, quasi simulachrorum mundi intelligibilis, & Aeternitatis. Dixítque causam exemplarem facti mundi, intelligibilem mundum, qui fuisset æternus, causam temporis exemplarẽ ipsum æuum. Hoc omne indicat factionem & exordium, ponúntque distinctè ea quæ semper fuerunt, & quæ non semper. Semper exemplaria, nõ semper simulachra. Nec verum est quod Simplicius ait, si simile sit tempus Aeternitatis, necessariò infinitum, immensúmque & ipsum esse. Dico similitudinem temporis, & Aeternitatis esse, quam aspexit Plato, quòd Aeternitas semper fuit, tempus autẽ quasi factum est eius particeps, sicut cùm simulachra fiunt ad corũ, quæ prius extabant, exẽplaria. Dicoq; Platonem idcirco exemplarem causam, & res ad hanc factas induxisse, vt ostenderet, quid inter æternum, atque creatũ interesset, & vnde venire res creatæ potuerint: arbitratus sic rationem mundi facti habuisse, sicut cùm ædificatores, longe prius quàm ædificent, existentes, continent animo speciem futuri ædificij: Sic Deum semper habuisse formam mundi, animo inhærentẽ, mundum autem in lucem exisse ad eam speciẽ, quæ semper in animo diuino extitisset. Itaque non erat cur has similitudi-

Tusc. 1.

Autoritas tot veterum philosophorũ frangere debet ineptias iuniorum & recentium.

Quod tangitur & cernitur principiũ habet, Platoni.

Tempus & æuũ, non idẽ.

Intelligibilis mundus causa exemplaris creati mundi.

Cur inducta exẽplaris causa à Platone.

A similitudines assumeret Plato, si fuissent semper causæ & causata. Nec est in eo simile tempus Æternitati, quòd sit semper sicut Æternitas: sed in eo, quòd habuit quandam similem naturam, ipsi Æternitati sua perennitate remanente, tempore, cùm prius non esset, creato, in quo fuit ei similitudo cum Aeternitate. Quia cùm factum est, ad similitudinem eius quod prius foret, factum est, sicut ad similitudinem Patris dicitur Filius procreatus, qui prius non esset, existente Patre. Sic existente semper Aeternitate, quasi filius eius natum est tempus, & quasi filius mundi intelligibilis, qui semper fuisset, conceptus, editúsque in lucem est mundus sensibilis. Res igitur clara. Quod autem, dicente Ioanne Philopono, Deum operari sine tempore: opponit sese Simplicius, & arte sophistica armatus occurrit, Si sine tempore, ergo in Aeternitate, nunquam igitur operari destitisse, Aperta cauillatio. Non protinus si sine tempore operatur, semper operatur. falsa inductio. Sine tempore operari tria designat, aut semper operari, aut momento inuisibili, aut actione, non sub sole. Deus Sol extra mundum, & tempus, omnia operatur, & operari potest, sine isto mundano tempore. Nec Deus tantum, sed omnes qui sunt extra Solem, quidquid agunt, sine tempore mundano agunt. Hoc modo Deus existens extra mundum, maior omni mundo, quicquid fecit, sine tempore fecit. Non opus ei fuit Sole, & die, qui Solis & diei fuit autor. Sex autem illi dies apud Mosen, sunt rerum ipsarum absolutiones, non spatia, quibus operatus sit Deus, qui prius sine die creauit terram & aquam, & ipsum cælum, orbémque Solis. Philoponus

Deus operatur sine tempore.

Deus, omni mũdo maior.

B autem sentit verissimè Deum immediatè operari, hoc est, quòd si velit facere, nullum est impedimentum: subito fit quod vult, actione inuisibili, in ictu oculi, immensurabili momento, cui nihil resistat. Hoc ille dixit: Simplicius peruersè & inscitè intellexit, peruersius interpretatur. Qui quod dicitur ἀμέσως, ἀχρόνως, cùm putet sonare Aeternitatem, cùm sonet actionem momentaneam, profectò suam inscitiam declarat, qui nec vocum pondera sentiat. Quod autem inducit Simplicius tanquam absurdum, si Deus non semper operetur, inesse in actionibus eius prius, & posterius, & quasi gradationem, nec fieri posse vt cuncta simul fecerit sex diebus, quatuor anni tempora, ver, æstatem: primum nego absurdum in actionibus eius esse prius & posterius, secundum dico non inesse. Neque enim fas est, si quis mortalium plectendus esset à Deo, qui non plecteretur antea, postea plecti: Etsi Iupiter decreuisset aliquam perdere gentem, quod quondam non faceret, aut turpe fuit ei fecisse, aut coactus est semper perdere, ne in actionibus eius sit prius, & posterius. Inest igitur gradatio in operationibus Dei, non quòd ei sit impossibile, cuncta momentis inuisibilibus operari, qui posset omnia actione immensurabili, & intemporea, quæcunque sex millibus annis fecit, fecisse: sed ordo rerum, ac Natura postulat inesse prius & posterius eis, temporúmque gradationem, ad confusionem euitandam. Nec oportet ad naturam Dei transferre quod rebus corporeis, & creatis est necessarium, quas necesse est sæculis, ætatibúsque suis paulatim explicari. Eáque bonitas eius, & prouidentiæ inuariabilis ordo. Quod autem negas

Deus immediatè operatur.

Natura postulat vt sit prius & posterius.

C eum, si creasset, sex diebus omnia tempora simul potuisse complecti, hallucinaris. Quis est enim vel mediocriter eruditus, qui non sentiat, cum simul omnia tempora fecisse, ver, autumnum, æstatem, hyemémque, eodem tempore, qui Solem harum vicissitudinum causam creauit? Qui dixit, Fiat lux: id est, Sol, qui dicitur lux, lucíque dedit mirabiles ordines, & motus, simul cum luce quatuor anni tempora, quorum est causa lux, propterea certos eundi, redeundíque, accedendi, & abscedendi nacta ordines, vt fieret, quod factum vidimus, creauit. Nam idem adiecit, Et sint in signa, & tempora, & dies, & annos. Ergo cum luce totum fecit annum. Ipséque consilium ab se creatæ lucis declarauit. Instruxit, aptauit causam omnium temporum: & cùm mirabiles Soli dedisset ordines, quibus sese inter vtrunque Tropicum flecteret, profectò repertor ipse veris, æstatis, autumni, & hyemis fuit. Res igitur clara. Cui enim non constat, inuentores primarum causarum, omnium consequentium effectuum haberi, & dici merito autores? Sunt aliæ rationes apud Simplicium, quas, vt dixi, si dabitur vnquam, vt quid Philoponus sit locutus, possim diligentet explorare, dissoluam.

Deus, simul omnia fecit.

Gene. 1.

Ostenditur Creationem mundi ab antiquissimis omnium nationum fuisse confessam Cunctos ferme Philosophos vetustæ famæ, patrumq́ traditioni subscripsisse. Explicatur in primis Theologia Trismegisti de creatione mundi. Trismegistum cum Mose congruere in describenda Creatione. De creatione lucis, siue Solis, siderúmque aliorum, & aeris ex aquæ purissima defecatione. Ante omnia de creatione terræ & aquæ, quæ cæteris fuere principia, dictum chaos ab illis, aut hyle. De nudatione terræ, creatione animalium, & hominis ad imaginem Dei creati. Hanc Theologiam vidisse Ouidium apud Græcos, Latineq́ expressisse. Deos eorum esse sidera, factos ex aqua. Secutos esse priscos Græcos hanc Theologiam. exempla ex Platone. D

CAPVT VIIII.

SVPEREST vt ipsam mundi Creationem omnes gentes, & Philosophos, vno aut altero excepto, omnē vetustatem, fuisse confessam, exēplis comprobemus. Non fuit certè nisi mirabile veritatis argumentū, tot fuisse voces in hac re scriptorum gentiumq; cunctarum, omnibus in libris pariter consonantes. Quin etiam eos ipsos, qui defendendam E sibi Æternitatem suscepissent, sæpe dixisse reperies, quę recurrente ad veritatem animo, violentamq; persuasionem deserēte, super rerū molitione, & temporis exordio eis exciderunt. Pleraque etiam statuerunt, quæ cùm necessario rerū principio (si quis resoluendo per omnia pergat, perueniatq; ad aliquod supremum) nitantur, cernentur sine dubio secum creationem mundi trahere. Itaque mirabilem in eorum scriptis pugnam, summamq; dogmatum confusionem cernunt legentes, occultoq; mœrore circum præcordia, ea legendo occupātur, nihil certum, nihil nisi acæphalon, male positum, male constans, & prodigiosum, quasi plenum lacrymis & horrore humanarum rerum chaos, offendēres: dum misera, mœstaq; hac vita, quam luctus, & labor, omnesq; calamitates comitantur, nihil fore nobis melius pollicentur, & cælum, elementaq; istius mundi venerati, eripuerunt hominibus, dederunt illis Æternitatem. Cùm hæc igitur sit in dogmatis eorum confusio, qui persuasionem hāc obtinentes, ne mutire quidem de moribus, de prouidentia, de nostris animis, de virtute possint, de quibus quātumuis loquantur, quia subneruarunt, fundamentaq; subduxerunt, vanus sermo est, iure qui legit eorum dogmata, nullum fructum, sed mœrorem, tristitiam, cōfusionemq; animo reportat. Parte alia, quia non omnes cæcitas oppressit, & quia violenta, tempore, aut ratione tandem dissoluuntur: sic rationis auxilio violenta illa dogmata, ipsa semet paulatim dissoluunt, destruunt. Omnes igitur gentes à maioribus auditam, frequentemq; priscis sæculis, conditionem mundi decantauerunt, & qualis apud Mosen est, celebrauerūt. F Ac vt ostensum est, & confessus est Plato, cùm Barbari sint Græcis longè vetustiores, & traditum monimentis sit, ob hanc causam, Græcos ad Barbaros disciplinarū causa adisse, certum est, vti præceptorum, quæ Barbari sensissent, à Græcis quoque sentiri, & agnosci, & recipi fas esse. Quod etiam fecerunt. A Barbaris autem post aliquod tempus venit ad Græcos, vt alia dogmata, sic de Creatione mundi sermo, quem tamen etiam Gręci ab antiquissimis progenitoribus acceptum, paulatim posteris reliquerunt, & per successionem tradiderunt. Eoq; apud vetustissimos quosque Poëtas Græcorū, inuenitur de Creatione & principio rerum celeberrima fama. Quo magis in antiquitaté te insinuaris, tam magis deprehendas famigeratam, celebrem. Mercurius igitur Ægyptius, quem constat vnū propè fuisse, quem Plato cum primis & Pythagorei fuerint secuti, de Creatione locupleter scripsit. Item Chaldæi, Phœnices, Hebræi, quibus nulla natio vetustior, ac memorabilior. Nam ab his natæ sunt aliæ, & sparsę circum orbem terrarum gentes. Ipse igitur Mercurius omnibus Ægyptiis, ac Græcis præceptor, totam adamussim creationem, in vniuersum, & per partes descripsit, cùm cælum ac terras ostendens à Deo sumpsisse primordium, tum verò claras & apertas rationes expediens, quibus ea, quæ fuerunt minorum postea rerum generalia principia, & ex quibus omnia nata feruntur, à Deo fuerint composita, & excogitata. Quomodo Sol conditus: tellus quod principium proferendarum

Mercurium Trismegistū Plato & Pythagorei ī primis sequuti.

Arendarum plantarum, frugum, florum, quibus quasi circumuestita sit, habuerit. Quid rerum postea natarum varietatem, vt necessarium fundamentum antecesserit. Hæc ille docuit, & docuisse, verbáque eius esse quæ de Creatione vir antiquissimus scripsit, non ea solum, quæ passim de hoc homine summo consensu à profanis, & sacris scriptoribus feruntur, testantur, sed etiam quæ cernimus apud Platonem, Platonicosq; omnes, & Pythagoreos vetustiores, vt Numenium, Philonem, Archytam, Anaxagoram, ac plerosque alios: de quibus dicere pergemus, vbi res, locúsque postulabunt. Nunc autem Mercurij Genesim explicans, dico eum confessum, & Creationem mundi aliquando extitisse, & inueniẽdarum rerum modum, quo ad humano ingenio fas est, aperuisse. In libro, qui dicitur Pœmander, id est, Pastor hominum, nomen prouidentis Dei, quale etiam Prometheus, quem librum hoc titulo præscripsit, quòd in eo loquatur is ille, qui item apud Mosen, appellans seipsum Iehouah, ingressus de Creatione scribere, eum ipsum Pœmandrũ qui apparuisset, inducit docentem, & explicantem. Omnium enim maximarum abstrusarumq; rerum prisci, Deum, aut Angelos eius habuere præceptores. Quo fit, vt quæ dixerunt, longè maiorem fidem, quàm quæ posteri Philosophi, qui ipsi sibi fuere magistri, promereantur. Vbi igitur ei Pœmander apparuisset, vt soliti erant prisci patres, cum Angelum, aut Deum vidissent, rogauit quis esset. Ego, inquit, sum Pœmander, Mens autoritatis. Et scio quid velis. Hæc vbi dicta dedit, mirabile spectaculum se vidisse testatur, in quo Creatio mundi, & qualia fuerint noua illa partáque è nihilo primordia continẽtur.

Pœmander apud Trismegistum quis & Theologia eiusdẽ quam cõsentiẽs cum Mosaica.

B Primum vidit diuinam claritatem, quæ fuit ante mundum, regnum Dei gloriosissimum, totius mundi principium. Parte alia vidit tenebras quasdam horribiles, longè infra diuinam illam gloriam subiácentes. His subiacere Naturam quandam humentem, inexplicabiliter turbatam, fumumq; velut ex igne exhalantem, tum sonitum fragorémque inenarrabilem ex ea prodeuntem. Tum verò etiam vocem velut ex igne emissam. ἐκ δὲ τοῦ πυρὸς, &c. Ex igne autem, Verbum sanctum, Naturę insedisse, ignémque purissimum emicuisse ex humida Natura in altum, leuémque fuisse, & acutũ, simúlque efficax. Aërémque leuissimum fuisse consecutum spiritum, ascendentem vsque ad ignem è terra, & aqua, vt videbatur. cúmque ex ipso pepẽdisse. Terram autem, & aquam fuisse inter se commista, vt præ aquis terra videri nõ posset, sed commota fuisse propter spirituale Verbum, quod super ferebatur. Deinde explicat is qui apparuisset spectaculum, docens se lumen illud esse, quod fuisset ante humidã Naturam, quæ è tenebris apparuisset. Verbum autem radiosum, luminosum qui ex Mente sit, Filiũ Dei esse. Mentem autem Deum Patrẽ. Neque enim separati, inquit, sunt ab inuicem, quorũ sit vnio, ipsa vita. Hæc vbi dixisset, in ipsum defixisse oculos, vt contremisceret ad eius Ideam, Trismegistus ait: cumq; nutu eum subleuasset, Ecce, inquit, video animo, lucem illam innumerabilibus virtutibus radiantem, video mundum in circum scriptibilem, & continere ignem, & stationem habuisse, contentum maxima virtute. Ac cum in stupore essem, cogitans quæ mihi à Pœmandro aperirentur, rursum mihi dixit, vt intuerer animo speciem Archetypam, quæ principium infinitũ antecedit. Hæc Pœmandrum dixisse. Elementa verò, inquit, Naturæ, vndenã extiterunt? Iterũ ille, Ex voluntate Dei, inquit, quæ verbum nacta, intuitaq; pulchrũ mundũ imitata est, creans mundũ per sua ipsius elementa, & genituras animarũ. At Mens Deus, cùm sit mas & fœmina, peperit Verbum, alterã Mentem. Huc vsque progressi, Mercurij verba explicemus: deinceps alia proferentur, in quibus reliqua de mundi Creatione historia continetur. Est autem diuina historia. Duoq; de ea noscẽda sunt: primũ, eam similem esse Mosaicæ: deinde, hanc esse Platonem secutum, multosq; ante eum Græcorum, Orpheum, Anaxagoram, Hesiodum, vt appareat verè vetustissimi illius Trismegisti librum esse, non modò quia multi eius meminerunt, verum etiam quia claret, Pythagoreos, superioresq; hæc imitatos, de Creatione mundi scripsisse. Nã quæ Timæus Locrensis, & Plato, vocant mundum, νοητὸν, ἰνδαλικὸν, exemplarem, mentalem, ad cuius imitationẽ Deus fecerit mundum sensibilem, hancq; potissimum causam celebrauerũt, & de ea copiosè scripserunt, ecce Mercurius prior prodiderat, qui & Ideam archetypã memorauerat, & ad hanc, quã Principium infinitum ante oculos haberet, ait factum sensibilẽ mundum. Hocq; fuisse principium elementorum, hinc origines illas, quatuórque membra, quibus constat mundus, apparuisse. Ac primò sciendum, duas hic esse & nominari luces: Alteram, incorpoream, infinitam, incircunscriptam, creatricem, immensum quendam mundum: Alteram, corpoream, creatam. Igitur Moses scripsit, In principio creauit Deus

Mundus exemplaris, mentalis.

Lux duplex. Gen 1.

cælum & terram. Tum creationem aggressus, Terra, inquit, erat inanis & vacua, & Spi- D
ritus Domini ferebatur super aquas. Trismegistus autem non ex animo suo, sed ex reue-
latione, Antequam crearetur mundus, fuisse lucem, vt ipse inquit, hilarem, flagrantem,
gloriosam claritatem, qua fuit gloriosus antequam mundus fieret, creator ipse. Et quem
Moses vocat Deum, & Spiritum, dicens eum primò creasse cælum, & terram, deinde
creatæ iam terræ, & aquæ superincubuisse, eum Mercurius Lucem appellat, immen-
sámque claritatem & maiestatem, ad quam ipse contremisceret, ei per speciem oblatã.
Hæc claritas inenarrabilísque lux videbatur supernè, & quasi extra mundum, sine mun-
do rutilare. Huic longè subiacebant tenebræ illæ immensæ, quæ dicuntur apud Mosen,
super abyssum incubuisse. Iam Deus creauerat terram & aquam. Sed humidæ Naturæ,
id est, terræ & aquæ, superextabant tenebræ, nondum ab illa æterna, supernáque clarita-
te, luce corporea producta. Vides igitur omnia similia inter Mosen, & Trismegistum.

Consensus Theologiæ Mosis & Trismegisti.

Apud Mosen est Deus Principium, Creator, apud Mercurium Lux immensa, & Mens,
vt ipsa docuit paulo pòst. Apud Mosen verus, ac naturalis Creationis ordo, quo non pos-
sit naturalior cogitari, est, quòd principio Deus creauit terram, & aquam, deinde lucem
cælestem. Quomodo eam creauerit, non adeo declarauit, sed obtulit tantùm cognitio-
nis scintillam, vt intelligeremus. Nam cur Spiritus Domini ferretur super aquas, cúrue
mox Dominus dixerit, Fiat lux, Mercurius ipse declarauit. Sæpe enim cùm fuissent duo,
aut tres idem scribentes, quod ab vno prætermissum esset, aut breuiter positum, refertur
copiosius ab altero. Sic Ioannes multa retulit à cæteris Euangelistis prætermissa. Desi- E
gnauit igitur tantum, quasiq; innuit Moses, quomodo cælestis orbis, aut lux corporea
post terram, & aquam creata sit, aut cur super aquis Spiritus ille ierit, quídue illic fecerit.
Causa igitur fuit, veráque ratio, quam Trismegistus expressit. Qui vbi Deum opificem

Tenebræ, chaos, hyle.

claritatémque eius induxisset: Exinde tenebras horribiles, quibus subiacebat humida
Natura, id est, quod dicitur Chaos, aut Hyle, terra videlicet & aqua obuolutæ: deinde,
Verbo sancto, Spiritu scilicet illo Mosaico, incumbente, & turbante, ac commouente
aquas, quod Moses dicit merachephet, quasiq; sonitu ingenti, ex aquarũ collisione, edi-
to, refert exhalãsse velut fumum, ætheriam substãtiam, ignémque, vt ipse vocat, ἄκρατον,
purum, impermistum. Is igitur erat fragor aquarum, hæc abyssus tumultuans, vt Hebrai-
cè sonat Thehom, scindebatur ab Opifice Deo, quatiebatur, turbabatur, ętheria substan-
tia, purissimúsque ignis ex ea eliciebatur. quemadmodum collisis nubibus aquosis, nasci-
tur purus ignis, terras horrenda in nocte latè collustrans. Tale faciebat Verbum sanctũ,
gloriáque diuina apud Mercurium, apud Mosen Spiritus Domini. Et quod Moses dixit,
merachephet, agitabat, quatiebat, mouebarur, operabatur vt opifex, hoc Trismegistus
Ægyptiè, eodẽ fortasse verbo, aut Græcè, cuius linguæ non fuit ignarus, dixit ἐπῄει, super-
ibat, superambulabat. Cur superambulabat? quia videlicet ignem purum, qui de humi-
da natura se sustulit in altum, eliciebat, fabricabatur Spiritus ille, eliciens ex aqua puram
substantiam, Solem, lucémque corpoream. Ideo subitò adiecit Moses, factam lucem:
Mercurius autem, ignem ἄκρατον, purissimum, in altum se sustulisse. Habes igitur apud F
vtrunque mirabilem, & consonum creationis ordinem, quòd ante omnia fuit sempiter-
nus Deus, lumen æternum, claritas sempiterna. Pòst ab eo creata est terra, simul &
aqua. Absente autem luce, tenebræ terrificæ super aquis illis creatis incubabant. Opor-

Creata lux.

tebat ergo creare lucem, & cælum, cælestésque lucernas, quibus subiectæ terræ illumi-
nantur, & aluntur. Ecce igitur Verbum sanctum, & Spiritus ille magnus, infinitus, pote-
statis immensæ, mirabilem, inauditúmque fragorem super aquis, ac veluti tonitru effi-
ciens extraxit ex eis purissimam æthercam substantiam: extracta in altum sublata, & ar-

Creatus aër.

tificiosè compacta, rutilare cœpit. Ac sicut apud Mosen mox post lucem, efficitur sha-
maim, id est, aër, extenuatióque illa, quam ipse vocat sua lingua Rakia: sic Trismegistus
ait cum illo cælesti, puro, acuto, efficacique igne, secutum esse aërem raptatum, extenua-
tum, attractum, ab ipso igne cælesti, id est, Sole, qui ei contiguus adhæreat. Fuisse autem
quasi repetẽs, anteaquàm hæc fierent, docet terrã simul, & aquam, commistas, confusas,

Terra & aqua, creatæ.

pòst separationem esse factã. Cernimus hucusque diuinam, mirabilemq; Trismegisti Phi
losophiam, Creationem cernimus, & modum, atque ordinem mirabiliter Mosi consen-
taneè relatum, clariora etiam nonnulla, quàm apud Mosen. Nihil naturalius, verius. Ecce
terra & aqua priores creatę, vt vna mũdi cõglobatio, vna massa, ex aqua facta sunt omnia
cælestia, & terrestria. Cælestia mirum in modum consentientes, nunc vterque ex aqua,

videlicet

A videlicet purissimum ignem, purissimam lucem, defecatioremque substantiam, vt nubium albentium, & candentium, vt facum, & cometarum per aëra volantium. Item aërem ex aqua, cum igne, cælestique illa substantia, subsecutum. Creatio duorum principiorum, terræ & aquæ, creatio duarum rerum cælestium, ex aqua, ignis ætherij, lucis cælestis, Solis, & aëris contigui. Hoc vterque Theologus docuit mirabiliter conformis. Sic Poëta quoque noster his apud Græcos antiquos Theologos repertis, cecinit,

Et liquido spissum secreuit ab aere cælum. Superius autem dixerat,

Nam cælo terras, & terris abscidit vndas. Et,

Ignea conuexi vis & sine pondere cæli

Emicuit, summáque locum sibi legit in arce.

Metamorp 1

Erant enim in eadem creationis massa. Moses primò Spiritum Domini super aquis agitasse, statimq; lucem accendisse, diuinámque fecisse, extemplóque, & secunda die aërem. Trismegistus autem ait aërem συνεκολλήθησαν, ignem illum efficacem, rapidum, Solarem, assecutum. Neque enim aliud sentit Moses, nec separat à luce primogenita aërem, quæ simul creata, simul rapuit aërem ex aquis. Quod autem Mercurius Trismegistus, per quem collatum nobis à Deo beneficium, satis admirari & collaudare non possum, vt quæ tradit obscurius Moses ipse fecerit perspicua, & nos adiuuerit ad intelligendã Theologiam Mosaicam, hunc ordinem Creationis tradiderit, diuinam, immensámque potestatem creasse primum, terram, & aquam, ex aqua luces cælestes accendisse, atque hoc B esse quamobrem & tenebræ essent super aquis creatis, non dum reperta luce, & cur Spiritus diuinus super abyssum mouerit, operarúsque fuerit, & hanc super abyssum commotionem, fuisse creationem Solis, aut lucis, omníque ætheriæ substantiæ: quod Moses prodidit quidem, sed obscurius, cum ea declarant, quæ eo libro scripsit, tum verò nobilissimus ille locus, quem superius adduxi, hic reperam re postulante. In libro διεξοδικῶν, ad Tatsium, quem locum citat etiam diuus Cyrillus contra Iulianum Imperatorem, rogatus Trismegistus, vt causam doceret modúmque, quo Sol esset creatus, & vnde apparuerit, sic diuinitus respondit: ὁ δὲ πάντων κύριος, εὐθέως ἐφώνησε, τῷ ἑαυτοῦ ἁγίῳ καὶ νοητῷ, καὶ δημιουργικῷ λόγῳ. ἔστω ἥλιος, καὶ ἅμα τῷ φάναι, τὸ πῦρ τῆς φύσεως ἀνωφερῶς ἐχόμενον, λέγω δὴ τὸ ἄκρατον, καὶ φωτεινὸν, καὶ δραστικώτερον, καὶ γονιμώτερον ἐπεσπάσατο ἡ φύσις τῷ ἑαυτῆς πνεύματι, καὶ ἤγειρεν εἰς ὕψος ἀπὸ ὕδατος. Quod est, Dominator omnium, inquit, ex templo sancto suo mentali, opificóque Verbo inclamauit, Existat Sol. ac simul dicto, ignem qui naturæ sublimis, ac leuis esset (dico scilicet purissimum, ac luminosissimum atque efficacius, & genitalius) corripuit spiritu suo Natura, & extulit in altum ex aqua. Hæc ille. Agnoscis Theologiam Mosaicam? Moses, Et dixit Deus, Fiat lux. Mercurius, Voce sua sancta inclamauit, Sit Sol. Ecce lux illa Mosis, non alia atque sol. En causa quamobrem Spiritus Domini ferebatur, mouebatur super aquas: creabat videlicet Solem, orbémque cælestem, & creabat ex aquis. Quidquid purissimum, vitalissimum, maximéque efficax esset, Natura imperiis impulsa Dei, corripuit in altum. En Sol, en orbis cælestis. Hoc spiritus C agebat, hoc moliebatur super aqua, cui superferebatur. Simul enim superferebatur, Simul locutus est mentaliter, vt fieret Sol, eadem molitio, & locutio, Ferebatur, & Loquebatur: Locutus est, & Loquendo operatus Si simul dicere Moses potuisset, Ferebatur, Locutus est, dixisset. Non potuit, eóque primum ait eum affuisse, tum præsentem locutum esse. Opera igitur diuina in primordio apud Mosen, & Trismegistum sunt terra, & aqua, tum lux, id est, Sol, purissimúsque substantiarum ætheriarum globus ex aqua. Sequitur apud Mosen eadem opera, eodem tempore à luce cælesti, aërem, quem sua lingua vocat, shamaim, effectum, consecutúmque flammas illas cælestes, & purum igné. Idem relatum est à Trismegisto. Hoc autem ipso tempore creata lampade cælesti, solaríque ardore, sublimiúsque assurgente ex aquis aëre, necessariò terra nudata est, sublatis aquis, inq; aërem extenuatis, quibus premeretur, simul scilicet factus est aër, simul aperta terra, & aquæ remanentes in loca caua profundáque descenderunt. Hoc docens Moses, Et dixit Deus, Congregentur æquæ in vnum locum, & appareat arida. Mercurius autem, super quo obstupesco, ad Asclepium, quem fecit Latinum Apuleius, quem locum profert diuus Cyrillus contra Iulianum Imperatorem: καὶ εἶπε, φησὶν ὁ ὄσιρις, εἶτα ὦ μέγιστε ἀγαθὲ δαίμων, πῶς ὅλη ἡ γῆ ἐφάνη, καὶ εἶπεν ὁ μέγας ἀγαθὸς δαίμων, κατὰ τάξιν καὶ ἀναξηραινομένην ὡς εἶπον, καὶ τῶν πολλῶν ὑδάτων κελευσθέντων ἀπὸ τοῦ νοῦ εἰς ἑαυτὰ ἀναχωρῆσαι, ἐφάνη ὅλη ἡ γῆ ἔμπηλος, καὶ τρέμουσα, ἡλίου λοιπὸν ἀναλάμψαντος καὶ ἀδιαλείπτως ἀνακαίοντος καὶ ξηραίνοντος, ἡ γῆ ἐστηρίζετο

Cur sol creatus.

Cur spiritus Domini ferebatur super aquas.

ἐν τοῖς ὕδασι ἐμπεπλεγμένη ὑπὸ τοῦ ὕδατος Hoc est, Et dixit, inquit Osiris, deinceps ô maxime bone Dæmon, quomodo terra omnis apparuit? & dixit magnus bonus Dæmõ, Iuxta ordinem, inquit, & arefactionem, vt dixi. Et quia multitudo aquæ iussa est à Mente, vt in seipsam concederet: Apparuitq; tota terra cœnosa, tremens. Deinceps Sole radiante, & irrequiete comburente, & exiccante, terra solidata est, in aquis, quam aqua circumplectitur. Hæc ille. Quid diuinius? Quæ Moses neruosè, paucis, is pluribus verbis, luculenter, apertè, naturaliter, diuinè, vt aliud dici non possit, quòd apparuerit terra per siccationem Solis, quòd iusserit Mens, Sapientia diuina, Opifex Filius Dei, congregatas aquas, abire in profundiores terræ partes. Iussit, quia exhausit aquas per Solem, quæ superiores terræ partes premerent, mare profundiores appetiuit. Hoc Dei, hoc Sapientiæ æternæ & Mentis opus, Mentis, quæ placuit Anaxagoræ, Platoni, Aristoteli, sapientissimis quibusque. Huc vsque igitur omnia inter Mosen & Trismegistum consona. Post apertam terram cœnosam, madidam, trementem, virginem, tenellam, vt teneri infantes, palpitantem, ex hac ipsa a sole tepefacta, nata docuit animalia Moses, & diuina benedictione aucta, Trismegistus autem, ὁ δὲ θεὸς εὐθὺς εἶπεν ἁγίῳ λόγῳ, αὐξάνεσθαι ἐν αὐξήσει, καὶ πληθύνεσθαι ἐν πλήθει πάντα τὰ κτίσματα καὶ δημιουργήματα: At Deus, inquit, continuò locutione sancta, dixit, Augeamini incremento, & multiplicamini in multitudine omnes creaturæ & opera Sic Mercurius. Sed antè docuerat veram animalium creandorum, naturalémque causam, dignam quam cuncti vehementer attendant. Nanque Sol, per quem, non vnum, aut alterum, sed longè plurima bona Deus efficere statuerat, cuius prudentissimum consilium norat facienda, & quo modo fieri possent habebat exploratum, non solum aperuit terras, maximéque ad omnia necessarium aërem sustulit, quo spatium inter cælum, & terram repleretur: sed etiam duo fecit alia non minus miranda opera. Firmauit ardoribus suis terram, & ex ea adhuc madida, cœnosa, tremente, tenera, virgine, creauit animantes, omne genus. Hoc Moses quidem dixit, sed principalem tantum causam proposuit: Mercurius tres causas, diuinam voluntatem, ardorem Solis, & astrorum, & terram ipsam humentem. Moses diuinum duntaxat imperium, & terram madidam, præterito Solis tempore, calore. Trismegistus igitur, ἡ δὲ τούτων περιφορὰ καθὼς θέλει ὁ νοῦς ἐκ τῶν κατωφερῶν στοιχείων ζῷα ἤνεγκε ἄλογα, ἀὴρ δὲ πετεινὰ ἤνεγκε, καὶ τὸ ὕδωρ νηκτά: Horum, inquit, septem astrorum conuersio, vt voluit Mens, ex infimis elementis, animalia produxit. Aër autem protulit volucres, & aqua aquatica. Sic Trismegistus. Euidenter autem Ouidius, vt noscas hæc non ab vllo nostrorum conficta, sed esse, vt sunt, & ferũtur, longe vetustissima, vidit in litteris Græcorum, & vsurpauit, Latinisq; versibus donauit. Audisti Mercurium. Ille autem:

Terra feras cepit, volucres agitabilis aer.
Cesserunt liquidis habitandæ piscibus vndæ.

Cùm autem fuerint tres causæ, quæ ad animalium primordialem procreationem conuenerint, diuinum Imperium, Sapientiæq; voluntas, Solis ardor, madida ac tenera terra: quartam, quæ comitata est, & sine qua fieri quòd factum fuit, non potuisset, quę non causa fuit efficiens, sed finalis, Moses & Trismegistus pariter inducunt: sed occultè Moses, oblata tantum sapientibus occasione, vt super eo Philosopharentur. Trismegistus apertè. Vide igitur quanta fuerit eius, qui cuncta creauit, sapientia. Molitus est terram, altissimasq; aquas ei superiniecit. Quo autem consilio tantam aquarum vastitatem condiderit, declarauerunt sequentia. Nam si terra sine aqua fuisset, quod fieri quoque non poterat, multa incómoda secuta fuissent: Ea maximè omnia, quæ sunt in mari sabuloso, vbi nihil aquæ est. Fuisset igitur primum inhabitabilis omnis terra. Sed cætera non prosequor. Ex his igitur aquis, quibus altissimè terras Deus operuisset, hæc bona secuta sunt, quæ quidem docuere, sine his Creationem constare non potuisse, sapientiamq; eius clamitát, qui tantas eas cum terra exoriri fecisset. Principio ex his facta est ætheria substantia, similiter atque aër, ac nubes, ex aqua accepta, purissimeq; genita, exinde diffusus aër: tertio remansit tellus humida, madida, apta ad generandas fruges, herbas, flores, arbores, & animantes. Agnoscis quot ex aquis illis bona? Tres igitur habuit causas ingens ille cumulus aquarum, vt fieret ætheria substantia, vt fieret aër, vt terra madesceret. Non erant in terra permásuræ semper ingẽtes aquæ, ne forent eadem incõmoda, atque his non creatis. Eleuata igitur sublimi substátia, quæ diuiditur in æthera, & aerẽ, terra madida remansit ad gignẽdos animátes, & aperta, vt esset habitabilis. Docẽt igitur Moses & Mercurius

separa-

Locus Mercurij expressissimus de creatione mundi.

Nata animalia post creatã terram.

Solis bona. Compara huc Lactantiana e 2. cap. 5. & 6. & de ira Dei cap. 13.

Ouid 1. Metamorp.

Ratio separationis aquæ a terra.

A separationem hanc terræ & aquæ fuisse, quæ cùm duas causas finales habuerit, Moses nullam quidem assignat, sed vnius ostendens effectum, docet cur arida diuinis imperiis apparuerit. Trismegistus autem assignat causam & effectum. Is fuit animalium ortus, declarátque cur aperta sit terra. Quod tacitè Moses innuit. Moses, congregentur aquæ in vnum locum, & appareat arida. posterius autem describit ortum animalium. Trismegistus vero: διεχωρίσθη δὲ ἀπ' ἀλλήλων ἥ τε γῆ, καὶ τὸ ὕδωρ, καθὼς ἠθέλησεν ὁ νοῦς. καὶ ἐξήνεγκεν, ἀπ' αὐτῆς, ἃ εἶχε τετράποδα, ἑρπετά, θηρία, ἄγρια, καὶ ἥμερα: Separata est abinuicem terra & aqua, quemadmodum voluit Mens. Et protulit ex seipsa quæ continebat vtero suo, quadrupedia, reptilia, feras agrestes, & cicures. Sic ille. Vltima demum totius operis manus, fuit hominis satus, naturaliter & diuinè post omnia secutus. De quo eadem ferme locutus est Trismegistus atque Moses, Quòd eum similem sui condiderit, quòd vti propriam prolem dilexerit, quòd dominatum super omnes animantes ei tradiderit. His verbis: ὁ δὲ πάντων πατὴρ ὁ νοῦς, ὢν ζωὴ, καὶ φύσις, ἀπεκύησε τὸν ἄνθρωπον, αὐτῷ ἴσον, οὗ ἠράσθη ὡς ἰδίου τόκου, περικαλλὴς γὰρ ἦν, τὴν τοῦ πατρὸς εἰκόνα ἔχων. ὄντως γὰρ καὶ ὁ θεὸς ἠράσθη τῆς ἰδίας μορφῆς, καὶ αὐτῷ παρέδωκε τὰ ἑαυτοῦ πάντα δημιουργήματα. Quæ sunt, Omnium autem pater Mens, quòd vita esset, & natura, peperit hominem sibi similem, quem dilexit vti propriam prolem. Formosus enim erat, quippe qui patris gereret imaginem. Verè enim Deus propriam formam dilexit, eíque suas omnes creaturas tradidit. Sic Trismegistus. Moses autem: Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram, & præsit

Homo, creatus vltimus. Lactant. li. 2. cap. 9.

B piscibus maris, & volatilibus cæli, & bestiis, vniuersǽq; terræ, omníque reptili quod mouetur in terra. Sic Moses. Nec hoc loco solum Mercurius, sed omni etiam opere suo, copiosè de mundi, & hominis creatione scripsit. Est autem liber is, ex quo hæc produximus, qui inscribitur ab eo, Pœmander, velut Genesis Mosis, & Timæus Platonis. Inq; eo sunt quædam quæ possint animum offendere, similia videlicet his quæ scripsit Plato, aliíque profani scriptores, quos cum delectu, & iudicio legere necesse est, solis sacris litteris hoc priuilegio pollentibus, quod vsquequaque sunt incorruptæ, syncerè, puréque veritaté edocent. Hócque argumento cum multis aliis, apparet esse hunc Trismegistum, antiquissimum illum Ægyptiæ Sapientiæ principem, De quo & Mose, quidam apud Græcos vehementer eruditus, qui quædam ex Pœmandro interpretatus est, arbitratus Trismegistum à Mose accepisse: Claret, inquit, Theologiam Hebræorum toto orbe fuisse celeberrimam, ἡ νομοθεσία αὐτῶν ἀρχαιοτέρα ἦν, καὶ ἑρμοῦ τούτου, καὶ εἴ τις ἄλλος παρ' ἕλλησι, σοφὸς, πολλοῖς ἀποδέδεικται. Hoc est, Legémque eorum, quòd vetustior esset, & Mercurio isto, & omni alio, quisquis fuit apud Græcos sapiens, multis est probatum, & ostensum. Hoc ille scribit. Illud est clarissimum argumentum, hunc ante omnes Græciæ Philosophos floruisse, quòd Anaxagoras, Plato, multíque priscorum Philosophorum nomina Philosophiæ, & res ab eo didicerunt. Nam Mens apud eos celeberrima, creatrix mundi, principium formarum, à Mercurio priore nominata, inductáque fuit: Quam credo eum lingua Ægyptia, Hebraicæ finitima vocasse Rochma, Sapientiam, in qua, & per quam

Quædā sunt in Pœmandro Mercurij cū iudicio legēda.

Mens, creatrix mundi.

C cuncta creata prædicat Solomon. Adhæc, Chaos, siue Hyle, alterum mundi principium, patiens, recipiens, Græcis vsitatum, Mercurij est, vt apparet in Asclepio, & in sermone sacro. Idea quoque mundi, Platonis, & Pythagoreorum, Timæi Locrensis, & multorum, à Mercurio venit: quibus & aliis claret, superiora priscum illum Trismegistum scripsisse. Nam totus ferme Timæus Platonis ab eo fluxit, Fuit autem inanis ostentatio Græcorū, quæ est apud Platonem, quòd à Barbaris accepta, Græci fecerunt meliora. Dilatarunt quidem Græci, eloquentiúsque rescripserunt ea, sed plerisque prauè intellectis, non pauca superstitionibus suis contaminarunt, vt potius à Barbaris accepta, quia sanus sensus deesset, fecerint peiora. Sed venio ad alia, quæ de Creatione scripsit Trismegistus. Duóque sunt diuinissima in eodem Pœmandro de Creatione, quemadmodum in Genesi Mosis testimonia: vnum quòd quemadmodum Moses solis verbis, & locutionibus inducit Deum operatum, sic Mercurius, vbi in calce libri, admiratus opera diuina, in laudes Creatoris os aperuisset, cúmque ex variis operibus eius collaudaret, dixit: ἅγιος εἶ ὁ λόγῳ συστησάμενος τὰ ὄντα: Benedictus es, qui solo Verbo cuncta fecisti. Sic Moses item ad vnamquanque rem testatur Deum dixisse, vt fieret lux, fieret firmamentum in medio aquarum, terra produceret, fierent luminaria in firmamento cæli. Et noster diuinus Vates, Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris eius, omnis virtus eorum. Agnoscis eandem locutionem apud Mercurium. Idem Trismegistus docet, fuisse verbum illud

An verū sit, Græcos fecisse meliora quæ ab aliis acceperunt.

Psal. 32.

mentale, intellectuale, non exterius resonans, ore, dentibus, lingua formatum. Secun- D
dum quod mirabile, & vt dixi, ab omnibus Philosophis præcipue Platonicis vsurpatum, & quo vera mundi declaratur origo, est apud eum, quod omnis rerum inuentio, & omne esse, in Deo fuit antè per originem & formam originaliter, & formaliter, non ipsa rerum corpulentia, sed efficacia, plenitudine, Idealiter, Diuinitus. Idem ferme, ac si dixeris, ignem in silice esse, per modum silicis, non per modum ignis, antequam sit excusus. Et in seminibus animalium, per modum seminis esse animalia, non per modum animalis. In illa igitur infinita sapientia, originaliter, ac diuinitus, velutique in suo fonte, & origine cuncta continebantur. Eóque non est factus mundus è nihilo, sed habuit originem verissimam, ortúmque antecedentem & virtutem, in qua cuncta virtualiter, vt sic loquar, essent congregata. Hócque est, Quòd per ipsum omnia facta sunt: & sine ipso factum est nihil, quod factum est. Aut, quod factum est in ipso vitam fuisse. Hoc prisci Philosophi declarantes, induxerunt mundum archetypum, imaginem mundi sensibilis, dicentes hunc mundum simulachrum illius æterni, perinde ac ad originem, formámque suam eum referrent: omnémque naturam, similitudinem & quasi Diuinitatis partum, & prolem asseruerunt. Modus autem quo cuncta in illa diuina vbertate tenerentur, non est omnino comprehensibilis, sed intelligi tantum terrenis exemplis posset. Hoc igitur omne indicans Mercurius, & in principio Pœmandri, induxit speciem illam mundi ἀρχέτυπον προϋπάρχον, quæ præesset in Æternitate, ipsáque Diuinitate: & in calce, cùm eum benediceret: ἅγιος εἶ, οὗ πᾶσα φύσις εἰκὼν ἔφυ: Benedictus es, cuius omnis natura fuit E imago. Sicut autem Moses in primo capite Geneseos totam creationem complexus, repetit in secundo, nonnullis, quæ prius omiserat, adiectis, sic Trismegistus, cùm in Pœmandro latè de tota generatione rerum inscripsisset, iterum eam repetit in tertio sermone, quem inscripsit ἱερὸς λόγος. Quo libro mira, prodigiosa, & quæ possint testari eandem semper Philosophiam, notionémque Dei floruisse. Hic recognosces dogmata nominaq; Philosophiæ Græcæ. Videbis vnde manarit ad Græcos, νοῦς, Intelligentia creatrix, & Chaos illis celebre. Recognosces totius Platonicæ Philosophiæ fontem, de rerum principiis. Iterúmque maximi hominis assertionem videbis, cæleste corpus diuinum quidem esse, sed factum tamen, segregatúmque ex aquis, non quintam quandam substantiam, vt Philosophis visum, qui substantiæ cælestis originem inuenire non potuerunt. Sic verò scribit: δόξα πάντων ὁ θεὸς, καὶ θεῖον καὶ φύσις θεία, ἀρχὴ τῶν ὄντων, ὁ θεὸς καὶ νοῦς, καὶ φύσις, καὶ ὕλη, σοφία εἰς δεῖξιν ἁπάντων ὤν. ἀρχὴ τὸ θεῖον καὶ φύσις, καὶ ἐνέργεια, καὶ ἀνάγκη, καὶ τέλος καὶ ἀνανέωσις. ἦν γὰρ σκότος ἄπειρον ἐν ἀβύσσῳ, καὶ ὕδωρ καὶ πνεῦμα λεπτὸν, νοερὸν, δυνάμει θείᾳ ὄντα ἐν χάει. ἀνείθη δὴ φῶς ἅγιον, καὶ ἐπάγη ὑφ' ἄμμῳ ἐξ ὑγρᾶς οὐσίας στοιχεῖα, καὶ θεοὶ πάντες κατὰ διερῶσι φύσεως ἐνσπόρου. ἀδιορίστων δὲ ὄντων ἁπάντων, καὶ ἀκατασκευάστων ἀποδιωρίσθη τὰ ἐλαφρὰ εἰς ὕψος, καὶ τὰ βαρέα ἐθεμελιώθη ἐφ' ὑγρᾷ ἄμμῳ, πυρὶ τῶν ὅλων διορισθέντων, καὶ ἀνακρεμασθέντων πνεύματι ὀχεῖσθαι, καὶ ὤφθη ὁ οὐρανὸς ἐν κύκλοις ἑπτὰ, καὶ θεοὶ, ταῖς ἐν ἄστρων ἰδέαις ὀπτανόμενοι σὺν τοῖς αὐτῶν σημείοις ἅπασι, καὶ διηρθρώθη σὺν τοῖς ἐν αὐτῇ θεοῖς, καὶ περιειλίγη τὸ περικύκλιον, ἀέρι κυκλίῳ δρόμῳ πνεύματι θείῳ ὀχούμενον. ἀνῆκε δὲ ἕκαστος θεὸς διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως τὸ προσταχθὲν αὐτῷ, καὶ ἐγένετο θηρία τετράποδα καὶ ἑρπετὰ, καὶ ἔνυδρα, καὶ E
πτηνὰ καὶ πᾶσα σπορὰ ἔνσπορος, καὶ χόρτος, καὶ ἄνθη παντὸς χλόης, τὰ σπέρματα τῆς παλιγγενεσίας ἐν αὐτοῖς ἐσπερμολόγουν τάς τε γενέσεις τῶν ἀνθρώπων εἰς ἔργων θείων γνῶσιν. Quæ sunt, Gloria omnium Deus, & Diuinitas, & Mens Natura. Diuinum principium rerum Deus & Mens, & Natura, materia, Sapientia ad declarationem omnium existens principium Diuinitas, Natura, & efficacia, siue operatio, & necessitas, & finis, & renouatio. Erant enim tenebræ infinitæ in abysso, & aqua, & spiritus tenuis, intelligibilis, diuina virtute existentia in Chao. Sublata igitur est sancta lux, & congelata sunt, ac firmata elementa inferius, ex humida substantia. Et Dii omnia amplectuntur, adamantique Naturam seminalem. Cúmque omnia essent indistincta, & incomposita, separata sunt leuia in altum, grauia in imum, in arena humida, diuisis omnibus per ignem, & appensis spiritu, vt vehantur. Et apparuit cælum in circulis septem, & Dii aspectibus astrorum apparentes, cum suis omnibus signis. Et distinctus est cum Diis, quæ in ipsa sunt, & circumscriptus est ambitus, aëre circulari vago, spiritu diuino vectus. Protulitq; vnusquisque Deus, per propriam virtutem, quod imperatum fuit ei, natáque animalia quadrupedia, reptilia, aquatica, volucria. Omnisque satus seminalis. Et fœnum, & flores, omnisque herba, semina regenerationis in seipsis continuerunt, & generationes hominum ad cognitionem operum diuinorum. Hæc & id genus alia Trismegistus, in quibus clara est creatio totiusq; mundanæ

Ignis in silice, & animalia in semine quomodo.

Ioan 1.

Mundus archetypus, imago sensibilis mundi.

Vnde νοῦς, & Chaos.

Creatio & ordo rerum.

Adanæ generationis ordo. Primumque ipsa principia memorat, quod Plato in Timæo, Moses noster compendiosè, principium nobilissimum, gloriosissimum, immensa gloria, qua glorificatus ipse fuit antequam mundus fieret. Idem gloria rerum omnium Deus, & Diuinitas diuinum principium, Deus & Mens, Sapientia, efficacia, vel energia, operatio scilicet diuina. Parte alia idem Natura, materia, necessitas, finis, renouatio, adde in his ipsam, si vis, energiam. Vides igitur hic principium mundi, quod Theologia nostra clarius exposuit, Mentem, Sapientiam. Hæc illa Intelligentia, ac Sapientia, per quam facta sunt omnia, per quam Dominus fundauit terram, cælos stabiliuit. Hæc item energia, ob quam Plato de Generatione scribens, induxit δημιουργὸν, Opificem, qui eam operationem efficeret. Renouatio autem & finis fuit, quòd ex incomposito principio facta sunt omnia, formísque distincta, mundúsque melior inductus. Quod quomodo factum fuerit, declarat, sicut declarauit & Moses. Creatio autem spectat mundum inchoantem, informem, incompositum, exinde mundum meliorem, qualis nunc est, mundum verum. Vtrunque mundum Deus creauit. Prior vocatur Chaos, Hyle: ipse autem verus mundus, renouatio, Natura. Primus fuit ceu rude principium, vilis massa secundi, perinde ac creta, venustissimi paulo pòst futuri vasis. Vtrunque Moses, In principio creauit Deus cælum, & terram. Trismegistus docuit eum Verbo cuncta fecisse. Creatio secundi mundi incipit apud Mosen quidem, vbi ait, Et tenebræ erant super faciem abyssi, & Spiritus Domini ferebatur super aquas. Nam quod dixit antea, Terra erat inanis & vacua, vt in Cosmopœia fuit expositum, declarat, Terram fuisse nihil, fuisse inane, vacuum, factam è nihilo. Vbi verò inducit, Et tenebræ erant super faciem abyssi: Iam innuit terram & aquas creatas. Igitur etiam apud Trismegistum præuertitur, terram & aquam creatá, cùm ait, Erant enim tenebræ in ipsa abysso. Hic itaque incipit ei secundus mundus. Igitur & Ouidius quæ legerat apud Græcos, canens poëticè, duplicem hunc mundum celebrauit, exordiens à fundamento, & materia secundi:

Dei nomina varia.

Chaos & Hyle, mūdus informis.

Gene 1.

Initio Metamorp.

Ante mare, & terras, & quod tegit omnia, cælum,
Vnus erat toto Naturæ vultus in orbe,
Quem dixere Chaos, rudis, indigestáque moles,
Nec quicquam nisi pondus iners, congestáque eòdem,
Non bene iunctarum discordia semina rerum.

Hucusque primus mundus, informis, indigestus, incompositus, vt dixere septuaginta apud Græcos, sacrarum litterarum interpretes, & Trismegistus hoc loco: Creatus est igitur primus & secundus à Deo, euidentissiméque Moses & Trismegistus id scripserunt. Hi Philosophi, qui materiam putarunt æternam, & à veritate longius abierunt, & veteris Theologiæ mentem praua interpretatione obfuscarunt. Aspicis igitur, vt Mose dicente, Et tenebræ erant super faciem abyssi, quod Hebraicè hoc sibi vult, horrorem teterrimum, lucis absentiam, iam aquis, cum terra (quia terra solum aquarum) creatis incubuisse latè: Etiam super faciem terræ tenebræ erant, quia terris incumbebant aquæ, & ab aquis operiebatur terra. Mercurius etiam ait: σκότος ἄπειρον ἐν ἀβύσσῳ: Tenebræ immensurabiles, infinitæ in abysso. Vtq; duo sunt aquarum nomina apud Mosen: primum cùm ait, Et tenebræ erant super faciem abyssi. secundum ipsum aquarum nomen, Et Spiritus Domini ferebatur super aquas: Sic apud Trismegistum, primum nominatur abyssus, exinde ὕδωρ, aqua, quæ dicitur in abysso, ipsáque abyssus fuisse. Quemadmodū item Moses post abyssum, nominat Spiritum, qui non potest iuxta quarundam Hebræorum ineptiam esse ventus, sed verus Dei Spiritus, id est, quam aliis nominibus vocat Mercurius νοῦν, σοφίαν, λόγον, Mentem, Sapientiam, Verbum: Sic idem Trismegistus πνεῦμα λεπτὸν, νοερὸν, Spiritus tenuis, intelligibilis, videlicet νοῦς νοερὸν. Vt Moses item ait animum hunc ingentem, omnipotentem, solertissimúmque spiritum, fuisse super aquis: paulò autem prius tradiderat, quòd etiam tenebræ erant super abysso: Sed tenebræ erant, spiritus merachephet, id est, mouebat, agitabat, motum Opificis agebat: Hebræíque exponūt merachephet, alio illustriore verbo, [Hebrew] ithnonegag, mouebatur: à Græcis antiquissimis, motus is creditus est & dictus διάκρισις, diuisio, diremptio. sic Mercurius dicit hæc in Chao fuisse, videlicet aquam, tenebras, spiritum: Sed tenebræ velut priuatio lucis, spiritus velut opifex, aqua vt ipsa abyssus. Hæc ait in Chao fuisse, appellans Chaos, ipsam terræ & aquæ indigestam, incompositámque congeriem, cui & aquæ inerant & tenebræ: Spiritus autem vt Sapiens Opifex superextabat moliens orbes. Hucusque

Tenebræ super faciē abyssi, quid.

Chaos quid.

Hebraica, Ægyptia, Latináque Theologia, diuinè congruunt. Nam Ouidius, à qua D præclari operis sui auspicatus est initium, Theologiam sine dubio ab hisce Mercurij libris, quippe qui tempore quoque Platonis iam ad Græcos peruenissent, edidicit. Habuítque a Mercurio totam illam creari mundi descriptionem. Quod clarissimum cum aliis multis est vetustatis horum librorum argumentum. Chaos igitur non erat omnium elementorum confusio, nec pugnabant illic elementa: sed duo tantum mista erant elementa, terra, & aqua, sic ab Opifice creata, paulò pòst dirimenda, omnium rerum terrestrium ac cælestium primordia. Terrestrium terra, humore temperata, mollefacta. Cęlestium aqua, purissimè, & quadam diuina operatione, in ætheriam, aëriámque substantiam extenuata. Sicq; erant illic non pugnantia, non nata, sed vt in sua origine reliqua duo elementa ignis, & aër. Ignis inquam ætherius. Nam ignis terrestris naturaliter inest omni corpori, nec solitarium est elementum. Inest etiam aquæ, quæ suis sæpe motibus incalescũt. Vt igitur inerat aquis illis primordialibus virtute & facultate ætherius ignis, sic inest aquis, & terræ, omnibúsque corporibus, suus. Erant igitur duo elementa. Sed his ita admista, congenita & conglobata, vt sunt nunc semper, altera duo, ignis & aër. Satis igitur supérque erat duo creare, è quibus altera duo seligerentur, atque elicerentur vicissim, diuino ordine. Nam vt aqua fuit cælestis ignis origo, sic ignis cælestis, pater, ac genitor aëriæ tenuitatis, atque exilitatis. Sicq; aquæ creatio, duo secum elemẽta traxit, cælestem ignem, & aërem. Reliquus, qui in corporibus est, non verus ignis, sed mistus, magisq; corpus igneum, quàm ignis: in corporibus ceu pars eorum remansit, purissimus in E altum sublatus est. Triplex igitur fuit, & triplex à Mose, & Trismegisto, ex sacra reuelatione describitur ortus. Primus est è nihilo, terræ, & aquæ. Secundus duorum aliorum ex his elementorum, ignis cælestis, & aëris. Tertius rerum ex his omnibus: ex terra & aqua vt substantia: ex igni cælesti, & aëre, altero vt patre gignente, altero vt matre nutriente, alente, multáque alia bona præstãte. Hæcq; omnia bona vt ordine diuino creata, sic mirabili descripta, alteris ex alteris mirabiliter nascentibus. Cum aqua igitur tria sunt elementa creata, ipsa aqua, purissimus ætherius ignis, & aër, qui latebat in aqua. Hæc docuere diuinitus Moses & Mercurius. Prior quòd vbi dixisset Spiritum Domini sese agitasse super aquis: quis agitatus, quæ molitio spiritus esset super aquis, ex aquis, docuit statim, cùm Deus dicit, Fiat lux: Ætheria scilicet, solaris, pura, nitida. Mercurius autem ἀνείθη τὸ φῶς ἅγιον, Sublata est, eleuata, ascendit lux sancta. Ea igitur fuit eleuatio, quòd ex aquis purus, albescens ascendit diuino impetu ad regiones supernas ignis. Lucem autem sanctam vocat, vt videre est, toto opere, cælestem & sanctam: quòd, vt apparet vbique, & quod Plato, Aristotelésque, omnesq; item Platonici secuti sunt, cælestia lumina Deos, Deosq; septem eodem libro septem Planętas appellat. Hæc igitur lux sancta supernas regiones pura, nitens, appetiuit, selecta mirabiliter ex aquis à Deo. Hoc clarius explicãs adiecit: ἀδιορίστων δὲ ὄντων ἁπάντων, καὶ ἀκατασκευάστων, ἀπεδιωρίσθη τὰ ἐλαφρὰ εἰς ὕψος. Quod est: Cum omnia essent indistincta, indisiuncta, & incomposita, segregata sunt leuia in altum. Hoc Moses non tam multis verbis explicuit, sed breuitatis studiosus, ipsam dun- F taxat rem factam indicans, quomodo facta sit, vno tantum nutu demonstrauit, quòd Spiritus Domini mouebat, operabaturq; super aquis. Et Solomon, cum Iob, testantur eum super aquis cælestem orbem extendisse. Cernis etiam, vt loquitur, quemadmodum Gręcè est in Genesi, Terra erat inanis, & vacua, ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, inuisibilis, incomposita: omnia enim incomposita, nondum elementis separatis: Deus autem separauit ætheriam substantiam, præcipuè Solem, is separauit aërem. Elementa igitur densiora, grandia docet remansisse, terram & aquam lutulentam. Hæc omnia cùm legisset Ouidius apud Græcos, ad verbum expressit:

Nam cælo terras, & terris abscidit vndas,
Et liquidum spisso secreuit ab aëre cælum.
Astra tenent cæleste solum, formæq; Deorum.

Trismegistus enim prior, hos Deos dixerat: καὶ θεοὶ πάντες καταδιερῶσι φύσεως ἐν σπόρῳ: & omnes Dij amant naturam seminalem. Paulò inferius: καὶ ὤφθη ὁ οὐρανὸς ἐν κύκλοις ἑπτά, καὶ θεοὶ ταῖς ἐν ἄστρων ἰδέαις ὀπτανόμενοι. Quod est, Et cælum, inquit, apparuit in circulis septem, & Dij in formis astrorum conspecti. Vides formas Deorum apud vtrunque. Vt autem Ouidius canit de terra ponderibus librata suis, Et pressa est grauitate sui: Sic Trismegistus, καὶ τὰ βαρέα ἐθεμελιώθη ἐφ' ὑγρᾷ ἄμμῳ πυελῷ τ' ὅλων διακλωθέντων. Hoc est, Et grauia fundata

fuit

Chaos, non erat elementorum omnium confusio.

Ignis elementaris, & mistus.

Lux sancta & cælestis.

Ouid. abid.

sunt super humidam arenam, igni cunctis separatis. Quæso igitur inspice & obserua, vnde nati sunt Dij quorundam philosophorum, sydera: ex aqua videlicet. Quanquam ergo Mercurius Deos eos dixerit, factos tamen & ortos in tempore asserit: ortos autem ex aqua. Habésque quo in loco habuerint astra. Vt autem Moses secunda die creat aërem, innuitur autem per lucis ardorem effectum: sic Trismegistus, illo igni cælesti, flammísque supernis, asserit factam superioris, ac inferioris aquæ diuisionem: & sublato supra mare & terras aëre, alteram diuisionem, ac quasi selectionem effectam. Docet igitur leuia superiores locos appetisse, grauia in terra, vt in fundamento remansisse: πυρὸς ὅλων διακριθέντων, καὶ ἀνακρεμασθέντων πνεύματι ὀχεῖσθαι: Igni, cunctis segregatis, & suspensis, vt vento ferrentur. Post lucem creatam, vitales eius flammas, aquis & terris inuectas, aquas quidem in aëra resoluisse, post eas abactas, ac dissolutas, eodem ardore grauidasse, ac tum effecisse terram, & ex eius vtero plantas, animaliáque extraxisse, tacitè perhibuit Moses, proponens cum rerum creatarum ordinem, & effectas res memorans, prius causis memoratis, vt hoc quod diximus facilè intelligeremus. Trismegistus autem planè, & clarè declarat sydera cælestia, quæ Deos vocat, ad imperium sibi datum, protulisse feras, quadrupedia, serpentes, aquaticos, & volucria, & quod antecesserat, fœnum, herbam, fruges: ἀνῆκε δὲ ἕκαστος θεὸς διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως τὸ προσταχθὲν αὐτῷ, καὶ ἐγένετο θηρία τετράποδα, καὶ ἑρπετά, καὶ ἔνυδρα, καὶ πτηνά, καὶ πᾶσα σπορὰ ἔνσπορος, καὶ χόρτος, καὶ ἄνθους πάσης χλόης. Ex quibus apparet stellas fuisse antequam herbidæ coorirentur vbertates. Quemadmodum item Moses docuit imperatum à Deo, vt terra non modò virores omnes produceret, verum etiam eos produceret, vt semen continerent, ad similem sui propagationem, stirpísque perennitatem: sic Trismegistus, τὰ σπέρματα τῆς παλιγγενεσίας ἐν αὐτοῖς σπερμολόγουν: Semina regenerationis in ipsis seminarunt. Moses autem, Lignúmque faciens semen iuxta genus suum. Quibus omnibus apparet denuo Creationis repetitus ordo eadem ratione, atque tenore, quo scripsit Moses, & quo nullũ in omni natura videre potest animus meliorem, congruentiorem. Apparet item quoniam Latini, & Græci scripta Trismegisti hæc secuti sunt (Nam tota generatio mundi apud Ouidium ex hisce libris sumpta est) apud Græcos autem & Hesiodus, & Orpheus, vt docebo, exinde Philosophi ferme omnes ante Aristotelem, verba & res istius libri decerpta, libris suis inseruerunt, hunc autorem & antiquissimum esse, & summæ apud omnes mortales autoritatis cuius Theologiam amplexi sint, & cõprobauerint omnes Græci. vt hinc facilè possit intelligi, quantus error, quàm inaudita fuerit temeritas Simplicij, qui Theologiam Ægyptiorum, quam maiores sui summa veneratione coluissent, tam turpiter appellarit fabulosam. Sed alia prosequamur ex Trismegisto, de Creatione, vt fiat iuniorum Philosophorum clarior insolentia, qui sibi sapientiæ laudem ex inuentione nouarum rerum optantes, quæ maiores sui, à quibus genus, mores, sermonem, vrbes, domos, omniáque bona ipsi habuissent, stulta temeritate, grauissimam eorum autoritatem in assertione creati mundi, reiicientes, sequi noluerunt, sed pauci omnino. In libro, qui dicitur κρατήρ: quod nomen videtur in Timæo suo Plato secutus. Nam quemadmodum & Plato de illo suo cratere, sic is loquitur: κρατῆρα μὲν γὰρ πληρώσας τούτου, κατέπεμψεν δοὺς κήρυκα: Quod arbitrij cratera repletũ demiserit adhibito præcone. Mirabiliter fatetur omnia Deum non manibus, sed verbo solo fecisse, qualis est Theologia Mosaica, sic librum exordiens: ἐπειδὴ τὸν πάντα κόσμον ἐποίησεν ὁ δημιουργὸς οὐ χερσὶν, ἀλλὰ λόγῳ. Id est, Posteaquam mundum omnem creauit Deus Opifex, non manibus, sed verbo. Progressus inde prosequitur, euidentissima pectoris sui, suæq; ætatis superiorúmque sæculorum vsque ad diluuium, primósque Ægyptiæ gentis progenitores sensa. Atque quasi prospiciens recentiorum Philosophorum impieratem, hortatus est filium Tat, vbi de homine creato dissetuisset, in hunc modum: μηδέποτε ὦ τέκνον Τάτ ἀποστερήσῃς τοῦ δημιουργοῦ τὰ δημιουργήματα. Videlicet, Nunquam ô fili Tat, priues opificia suo opifice. Illi igitur planè separant creaturas à creatore, qui mundum nunquam à Deo creatum contendunt, priuantes opifice opificia, seiungentésque alterum ab altero. Illud verò pręclarum est quoque testimonium, simillimúmque dictis Prophetarũ, quorum indefessè voces canũt, terminos cum mari posuisse, terram suis columnis, stabilique mole, vt in æternum moueri nequeat, firmasse. Quis, inquit, qui, ὁ τῆς θαλάσσης τοὺς ὅρους περιβαλών, τίς ὁ τὴν γῆν ἑδράσας; ἔστι γάρ τις ὦ Τάτ, τούτων πάντων ποιητὴς καὶ δεσπότης: Terminis, ac definitionibus mare circunscripserit? Quis terram firmauerit, ac stabilierit? Est enim aliquis ô Tat, horum omnium Creator & Dominus. In his confirmatur Creatio mundi,

Aër vnde.

Stellæ ante herbas.

Vnde principium sumptũ sit, Metamor. Ouidij.

Iuniorũ Philosophorum insolentia.

Deus, verbo, nõ manib. mũdum creauit.

& Prouidentia, vt nihil sit in omni mundo, quod non habeat æternæ Prouidentiæ rationem. Sic & Dauid cecinit de mari: Terminum posuisti eis, quem non transgredientur, nec conuertentur operire terram. Et Iob, vt ab eo penè Mercurius videatur accepisse: Indica mihi, Vbi eras quando ponebam fudamenta terræ? Quis conclusit ostiis mare, quando erumpebat quasi de vulua procedens? Circumdedi illud terminis meis, & posui vectem, & ostia, & dixi, Vsque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos. Mercurius item in eo qui inscribitur Quod Deus inuisibilis, fit ex operibus manifestus, inquit, ἀρχὴ δὲ καὶ περιοχὴ, καὶ σύστασις ἁπάντων ὁ θεός: Principium, complexus, consistentia omnium rerum, Deus. Sic quoque in eo, quem de Bono inscripsit, materiam mundi, quæ in illa desecatione, selectionéque rerum, subsedisset, ab opifice Deo dicit corpulentam effectam, consolidatámque in orbicularem formam. Quale Ouidius de eodem Opifice:

Iob 38.

Deus inuisibilis, ex operibus manifestus.

Principio terram, ne non æqualis ab omni
Parte foret, magnus speciem glomerauit in orbem.

Ouid. ibidem.

Trismegistus autem: καὶ ὅσον ἦν τῆς ὕλης ὑποκείμενον τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ τὸ πᾶν ὁ πατὴρ σωματοποιήσας, καὶ ὀγκώσας ἐποίησε σφαιροειδές: Et quantum, inquit, materiæ subsidens esset, id omne verbo suo corpulentum efficiens, & in tumorem ducens, orbiculare fecit. Quis non videat Ouidium, vt reliqua omnia, de mundi ortu, sic item de specie terræ, hinc didicisse? Illo etiam elogio Mercurius mundum prodidit creatum, quòd solitus est multis in locis Patrem vocare Deum, ipsum mundanum opificium, Partum eius. Quid quòd in eo libro quem inscribit Mens ad Mercurium, contra eum qui contendat Deum inuisibilem, imò vero maximè visibilem asserit, ex operibus, quibus creandis idcirco incubuerit, vt maiestas eius clara fieret? ἀόρατος ὁ θεός, εὐφήμησον. καὶ τίς αὐτοῦ φανερώτερος, διὰ τοῦτο, πάντα ἐποίησε, ἵνα διὰ πάντων, αὐτὸν βλέπῃς. Inuisibilis, inquit, est Deus? Bona verba quæso. Et quis est eo illustrior? Ob hanc vnam causam, cuncta creauit, vt in omnibus rebus eum cerneres. Hæc bonitas Dei, hæc eius virtus, videri, apparereque eum per omnia. Sic ille. In eo quoque qui dicitur Hymnodia, cùm precaretur omnia, vt silentium agerent, sic dixit: μέλλω γὰρ ὑμνεῖν τὸν κτίσαντα τὰ πάντα, τὸν πήξαντα τὴν γῆν, καὶ οὐρανὸν κρεμάσαντα, καὶ ἐπιτάξαντα ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ τὸ γλυκὺ ὕδωρ εἰς τὴν οἰκουμένην, ἀοίκητον ὑπάρχειν εἰς τὴν διατροφήν, τὸν ἐπιτάξαντα πῦρ φανῆναι εἰς πᾶσαν πρᾶξιν θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις. Quæ sunt, Laudaturus enim sum qui creauit omnia qui terram firmauit ac fixit: Qui iussit aquam dulcem ex Oceano in vniuersum terrarũ orbem, siue qui habitatur, siue qui non habitatur existere, ad alimentum: Qui iussit ignẽ apparere ad omnes operationes, Dijs & hominibus. Hucusque ille. Ostensum quoque superius, locũ illum nobilẽ in Republica Platonis, quo quasi pictor naturalis dicitur Deus, potens omnia facere, quæ pictor effingere, sumptum esse ex Mercurio, qui ad Asclepiũ scribens: εἶτα τῷ μὲν αὐτῷ ζωγράφῳ ἔξεστι καὶ οὐρανὸν ποιῆσαι, καὶ θεούς, καὶ γῆν, καὶ θάλασσαν, καὶ ἀνθρώπους, καὶ τὰ ἄλογα, καὶ τὰ ἄψυχα: τῷ δὲ θεῷ ἀδύνατον ταῦτα ποιεῖν; ὢ τῆς πολλῆς ἀγνοίας, καὶ ἀγνωσίας τῆς περὶ τὸν θεόν. Quæ sunt. At pictori, inquit, licebit & cælum facere, & Deos, & terram, & mare, & homines, brutáque, & exanima: Deo autem impossibile erit hæc facere? ô singularem inscitiam, & imperitiam erga Deum. Hæc & alia multa scripsit de Creatione vetustissimus Theologus Trismegistus, cuius, vt dixi, Theologia fuit maximè in causa, vt vetustiores Græci, de rerum primordio loquerentur. Cuius libros hosce cum primis legisse Platonem, dogmata eius in Timæo ex his desumpta, testantur. Quorum quædam ad exemplum nunc recognoscam. Principio quam creandi mundi causam Plato posuit, amplexusq; maximè est, quòd diuina Bonitas, in quam non modò inuidia cadere non possit, sed quæ cupidissima sit benefaciendi, Mercurij fuit prioris, cuius extat liber de Bonitate Dei, hócque vnum verum esse eius solique ei congruens, cæteris incommunicabile nomen testatur. Totúmque de Bonitate apud Platonicos dogma, Trismegisti fuit. Verba Platonis sunt, Dicamus, inquit, ob quam causam constitutus est iste mundus, ab eo, qui eum constituit: ἀγαθὸς ἦν, Bonus erat videlicet. Mercurius autem in Cratere: ἀγαθὸς ὤν, μόνῳ γὰρ τούτῳ ἀνατέθεικεν, ἠθέλησε καὶ τὴν γῆν κοσμῆσαι. Quod est, Cùm esset bonus, hoc enim vnum in eo excellit, voluit terram ornare. Secundum dogma de Cratere, vt superius monstratum est in Timæo Platonis, quem mundanus opifex impleuit animorum, & de quo Plato: ἐν ᾧ τὴν τοῦ παντὸς ψυχὴν κεραννὺς ἔμισγε: In quo miscens animam vniuersalem, temperabat: fuit etiam Trismegisti, cuius est liber inscriptus Crater, quasi temperatio: in quo sic loquitur: ἠθέλησεν ὦ τέκνον, τοῦτον ἐν μέσῳ ταῖς ψυχαῖς ὥσπερ

Deus, quomodo visibilis.

Græci de creatione rerum non loquuti, nisi post Trismegistum.

Crater, liber Trismegisti.

ὥσπερ ἆθλον ἱδρῦσθαι, καὶ αὐτὸν ἱδρύσατο κρατῆρα· μὲν γὰρ πληρώσας τοῦτον κατέπεμψε, δοὺς κήρυκα, καὶ ἐκέλευσεν αὐτῷ, ταῖς τῶν ἀνθρώπων καρδίαις τάδε· βάπτισον σεαυτὴν ἡ δυναμένη, εἰς τοῦτον τὸν κρατῆρα, ἡ πιστεύουσα, ὅτι ἀνελεύσῃ πρὸς τὸν καταπέμψαντα τὸν κρατῆρα. Quæ sunt, Voluit ô fili, hoc in medium quasi certamen animis ponere. Ipsúmque cratera statuit plenum, demisitq; adhibito præcone, iussitq; ex eo cordibus humanis talia: Tinge, immerge te ipsum, qui potes, in hunc Cratera, qui credis, quòd reuerteris ad eum qui demisit cratera. Sic ille. Acceptus est igitur hinc Crater ille Platonicus, plenus & ipse animarum, sicut iste Mercurij plenus mentis, sapientiæ, ad quem per præconem opifex Deus omnes animas inuitarit, vt quæ se immerserit, accepta sapientia, reuolet ad superos. Similia dicuntur in Timæo, vt videre potes. Quin etiam illa ipsa anima Vniuersi, quam in illo cratere miscet Plato, à Mercurio sumpta ad verbum est, cuius ad Asclepium hæc verba sunt: οὐκ ἤκουσας ἐν τοῖς γένεσιν, ὅτι ἀπὸ μιᾶς ψυχῆς τῆς τοῦ παντὸς, πᾶσαι αἱ ψυχαί εἰσι, Nónne audisti in generibus, quòd ab vna anima Vniuersi, omnes animæ existunt? Hæc ille. Dogma quoque de mundano Opifice, & hoc ipsum nomen δημιουργὸς, quod est in Timæo Platonis creberrimum, venit à Mercurio: quod vt clarum relinquo. Præterea quæ Plato in principio Timæi de vehiculis animæ disseruit, manarunt à Trismegisto. Verba Platonis sunt, νοῦν δ' αὖ χωρὶς ψυχῆς, ἀδύνατον παραγενέσθαι τῳ. διὰ δὴ τὸν λογισμὸν τόνδε νοῦν μὲν ἐν ψυχῇ, ψυχὴν δ' ἐν σώματι συνιστὰς, τὸ πᾶν ξυνετεκταίνετο: Mentem verò adesse cuiquam sine anima, non licet. Quam ob causam, mente quidem in anima, anima in corpore inclusa, vniuersum compaginauit.

B Hæc Plato. Trismegistus autem in eo qui inscribitur κλεὶς, Clauis: ψυχὴ δὲ ἀνθρώπου ὀχεῖται τὸν τρόπον τοῦτον, ὁ νοῦς ἐν τῷ λόγῳ, ὁ λόγος ἐν τῇ ψυχῇ, ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι· τὸ πνεῦμα διῆκει διὰ φλεβῶν καὶ ἀρτηριῶν, καὶ αἵματος, καὶ κινεῖ τὸ ζῶον, καὶ ὥσπερ τρόπον τινὰ βαστάζει. Quæ sunt, Anima autem hominis vehitur hoc modo, Mens in ratione, ratio in anima, anima in corpore: Spiritus autem transit per venas, & arterias, & sanguinem, & mouet animal, & quasi portat. Est item apud Plotinum, cæterósque Platonicos, aliud vehiculum igneum, quo animus indutus, circumambulet mundum & cælum. Est autem hoc vehiculum, vestis illa nectarea corporum glorificatorum, Quando fulgebunt iusti sicut Sol in conspectu Dei. De eo scripsit eodem libro Trismegistus: ὁ δὲ νοῦς καθαρὸς γενόμενος τῶν ἐνδυμάτων θεῖος ὢν φύσει σώματος πυρίνου λαβόμενος, περιπολεῖ πάντα τόπον. Quorum est Latinè sensus: Mens effecta pura, ex indumentis diuina existens natura, igneo corpore assumpto ambulat omnem locum. Locutus etiam Trismegistus prior, ad eum modum, quo Plato, quòd impossibile sit mentem sine anima existere in corpore, Eodem libro: ἀδύνατον γὰρ τὸν νοῦν ἐν γηΐνῳ σώματι γυμνὸν, αὐτὸν καθ' αὑτὸν ἑδράσαι: Impossibile est mentem in humano corpore, nudam ipsam per se firmare. Illud quoque dogma quod multis in locis de transitu animorum, præcipuéque in Timæo extat apud Platonem, palàm Mercurij est. Inde primũ fluxit, inde Pythagoræ Platoníque desumptum, fortasse non quæ ipsi probassent, sed quæ apud vetustiores vidissent affirmantibus. Ac Plato censuit, quemadmodum à Mercurio didicerat, puras animas seu mentes reuolare ad astra, impuras in secunda vita re-

Animæ vehiculum.

De transitu animorum.

C uerti ad corpora, primúmque eas fieri fœminas, sin impuræ perseuerauerint in tertio reditu, transire in corpora brutorum, donec earum peccata expientur. Mercurius verò bonas, ac puras mentes fieri Deos cælestes. de malis hæc loquitur ad Asclepium, Nónne audisti, inquit, ab vna Vniuersi anima, cunctas alias nasci? τούτων τοίνυν τῶν ψυχῶν πολλαὶ μεταβολαί. τῶν μὲν γὰρ ἐπὶ τὸ εὐτυχέστερον, τῶν δὲ ἐπὶ τὸ ἐναντίον. αἱ μὲν ἑρπετώδεις οὖσαι, εἰς ἔνυδρα εἰς χερσαῖα, αἱ δὲ χερσαῖαι εἰς πτηνά, αἱ δὲ ἀέριαι εἰς ἀνθρώπους, αἱ δὲ ἀνθρώπιναι, τῆς ἀθανασίας ἔχουσαι, εἰς δαίμονας μεταβάλλονται. εἶτα οὕτως εἰς τὸν θεῶν χορὸν χωροῦσι: Harum igitur animarum multæ sunt mutationes, quod aliæ in sortem beatiorem, aliæ in peiorem statum recidunt. Humi repetens abeunt in aquaticas, aquaticæ in terrestres, terrestres in volucres, aëriæ in homines. Humanæ factæ immortales, in Dæmonas mutantur, tum in Deorum choros abeunt. Sunt autem Dij stellæ. Hoc dogma quanquam veritati, & dictis ipsiusmet Mercurij est contrarium, nunc tamen mihi satis est, ostendere Platonis Theologiam omnem à Trismegisto fluere, vt appareat huius scriptoris antiquitas.

Orpheum adoraſſe, ſecutumq́; eſſe Theologiam Triſmegiſti de conſtitutione mundi. Minores affirmaſſe quæ prior Orpheus prodidiſſet. Primam Theologiæ partem apud Orpheum, eſſe laudes Creatoris æterni, ſapientiſſimi, fæcundiſſimi. Omnia nata eſſe ex fæcunda ſapientia Verbi diuini ſecundum Orpheum, Secundam Theologiæ partem eſſe de Chao, nempe terræ & aquæ creatione, poſt quas ex eis creatæ ſint formæ rerum. Similem eſſe Moſi Orpheum in hac creationis aſſignatione. Phaneta eſſe Solem. apud Orpheum, Amorem ipſam diuinam ſapientiam creandi cupidam. Ex Chao & Oceano natos eſſe Deos, nempe ſydera cæleſtia.

D

CAPVT X.

POST Mercurium Triſmegiſtum ſupereſt vt alios veteres Græciæ Theologos cum Theologia Moſis conſentire, & eadem atque Triſmegiſtum de generatione mundi ſenſiſſe, ac ſcripſiſſe monſtremus. Eſt autem primus ferme ſicut Triſmegiſtus Ægyptiorũ, ſic Orpheus Græcorum Theologorum, in quem ſubſequentes Philoſophos omnes præcipuè Pythagoram reſpexiſſe, ipſi vna Græci voce teſtantur. Et vt ordo Theologiæ, talis per omnes ætates extiterit: quod Triſmegiſtus primus qui maiorum Theologiam audiſſet, vt vetuſtior, Ægyptios docuit: ab eo fluxit ad Phœnices, & Græcos. Reuocatur à Græcis ad Ægyptios, ab Ægyptiis ad maiores quoſdam, famámque celebrem, certámque in toto terrarum orbe ſcientiam, quæ cùm ſæculis paulatim ſuccedentibus obſoleuiſſet, in libris remanſerit. Quocirca, eadem omnia ſunt apud Orpheum de creatione mundi, atque Triſmegiſtum: niſi quòd & ſuperſtitionibus, magicíſque vanitatibus ſe dedidit, & carminibus deſcripſit obſcurius, inuoluens quibuſdam ambagibus, quæ clarius Triſmegiſtus docuiſſet. Eſtq́; duplex apud eum Theologia: vana quædam, & ſuperſtitioſa: altera diuina, ſuſpicienda, de fontibus Ægyptiorum (ad quos ſe veniſſe, ſacerdotéſque eorum adiiſſe, teſtatur in Argonautica) profluens. Vt igitur Mercurius dicturus de ortu mundi, opificem eius, ſapientiam, gloriámque infinitam prius memorat, à vera mundi præpotentique cauſa feliciter auſpicatus (quod item & Moſes antea, poſtea Plato, qui & Bonitatem Dei, & Ideam mundi, ipſam ſcilicet diuinam Sapientiam cauſas aſciſcit) ſic Orpheus quædam diuiniſſima carmina de magnis illis ante conditum mundum in pectore diuino, & in palatio Iouis theſauris, cecinit, Theſauros abditos, & arcanos, palatiúmque Iouis, in quo cuncta bona continerentur, appellans, quas Ideas Platonici, noſtri Sapientiam, & Verbum, ſicut item Triſmegiſtus, in quibus vera mũdi latitaret origo. Hæcq́; carmina etiam ab ipſis Platonicis proferuntur.

Propagatio philoſophiæ.

Orpheus, non tam purus, quàm Triſmegiſtus.

Duplex Orphei theologia.

Theſauri Iouis apud Orpheum, ſunt Ideæ Platonicæ, & ſapientia, verbúmque Chriſtianæ doctrinæ.

E

F

Οὕνεκα σὺν τῷ παντὶ Διὸς πάλιν ἐντὸς ἐτύχθη
Αἰθέρος εὐρείης, ἠδ' οὐρανοῦ ἀγλαὸν ὕψος.
Πόντου τ' ἀτρυγέτου, γαίης τε ἐρικυδέος εὐρη.
Ὠκεανός τε μέγας, καὶ νείατα τάρταρα γαίης.
Καὶ ποταμοὶ καὶ πόντος ἀπείριτος, ἄλλα τε πάντα.
Πάντες τ' ἀθάνατοι μάκαρες θεοί, ἠδὲ θέαιναι,
Ὅσσα τε ἦν γεγαῶτα, καὶ ὕστερον ὅσσα ἔμελλεν.
Γίγνεσθαι, Ζηνὸς δ' ἐν γαστέρι σύρρα πεφύκει.
Ζεὺς πρῶτος γένετο, Ζεὺς ὕστατος ἀργικέραυνος.
Ζεὺς κεφαλή, Ζεὺς μέσσα, Διὸς τε πάντα τέτυκται.
Ζεὺς πυθμὴν γαίης τε, καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος.
Ζεὺς βασιλεύς, Ζεὺς αὐτὸς ἁπάντων ἀρχιγένεθλος.
Ἓν κράτος, εἷς δαίμων γένετο, μέγας ἀρχὸς ἁπάντων
Ἓν δὲ δέμας βασίλειον ἐν ᾧ τάδε πάντα κυκλεῖται.
Πῦρ καὶ ὕδωρ, καὶ γαῖα, καὶ αἰθήρ, νύξ τε καὶ ἦμαρ.
Πάντα γὰρ ἐν Ζηνὸς μεγάλου τάδε σώματι κεῖται.

Quæ quidem oratione ſoluta reddam, vt ſint clariora.

A *Fuerunt*, inquit, *intra Iouem: cum vniuerso, ætheria vastitas, & cæli præclara sublimitas.*
Immensiq́, maris, & telluris inclytæ latitudo,
Oceanusq́, ingens, depressáque tartara terræ,
Fluminaque & pontus, sine fine, & cætera cuncta,
Immortales omnes, beati Diique, Deæq́;,
Quæ fuerint exorta, & quæ ventura sequuntur,
Hæc in ventre Iouis rerum compago manebat,
Iuppiter ipse est primus, Iuppiter vltimus idem.
Iuppiter & caput, mediúmque, & cuncta Iouis sunt.
Iuppiter est terræ fundamentum, cælique micantis.
Iuppiter idem rex cunctorum, principiúmque,
Vna potestas, & Deus vnus, magnus & autor.
Vnum est regale corpus, in quo hæc cuncta tenentur.
Omnia nanque hæc in domibus Iouis magni iacent.

En Orpheus appellat, vt multis sæpe rationibus ostensum, Diuinitatem vetustissimo nomine Iouem. Est enim Iupiter, Philosophis & nostris congruentibus, per quem viuunt omnia. Id, inualescente idololatria, antiquáque religione obsolescente, nomen hominibus attributum Audi igitur diuinam, pulcherrimámque Theologiam, quantúsque sit priscorum inter se Theologorum consensus respice: Omnia in visceribus Iouis, id est, Sapientiæ thesauris, mente capacissima, ac scientia cuncta extitisse: In thesauris illis æternis antequam crearentur, cuncta latitasse. Eóque res antequam crearentur, erant in altero mundo, qui appellatur Iupiter, ab aliis Verbum Dei, prolificum, seminale, vocatur Sapientia, originibus rerum fœcundissima. Nec res (ne forte decipiaris) creatæ sunt è nihilo, id est, nullo earum primordio antecedente, sed antecessit mundus ille, formarum, inuentionum, rationum locupletissimus, sapientia, ratio vberrima, ditissima rerum aula, vnde & potuerint quondam, & possint, cùm libuerit, omnia depromi. Hoc receptaculi, sedemq́; cunctarum rerum, nomine mortali vocat venerem, vt etiam in nostris litteris, venter aut vterus Deo tribuitur: Ex vtero ante luciferū genui te. Appellat item regiam aulam, palatium: In palatio Iouis cuncta, ætheriam vastitatem, cælum sublime candens, pontum, terram, tartara, flumina: Denique & ipsos beatos Deos, antequam crearentur, vt in sua origine, fuisse: Perindéque illic iacuisse, aliquando in lucem prodituros, sicut in origine sua sunt omnia. Idcirco Deus omnia est, vt à quo nata, & ex thesauris suis deprompta cuncta. Qui producit, inquit noster, ventos de thesauris suis. In illa diuina regione fontes sunt omnium rerum, nihil factum est quod non fuerit in illa latissima Sapientiæ aula, nobilissimarum formarum rationúmque plenissima, opulentissimo regno: vnde rebus origo, etiam Diis beatis fuit. Ecce igitur ea quæ Diuus Paulus de filio Dei, diuina Sapientia (libet enim sæpius commemorare, ipsa ratione cogente, vt priscæ Theologiæ maiestas, quam maiores ab origine mundi continuatisq́; successionibus accepissent, sit clara) Vt consormentur, inquit, in agnitione mysterij Dei, & Patris & Christi, ἐν ᾧ εἰσὶ πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας, καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι: In quo sunt omnes thesauri sapientiæ, & intelligentiæ absconditi, laritantes. Agnoscis consensum? Siquidem totus ille rerum numerus in vtero, aut palatio Iouis apud Orpheum, sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ absconditi, arcani. Et qui apud nostrum est Christus, apud Orpheum Iupiter, vt sæpe probatum, probabitúrque magis. Idémque noster Theologus de eodem Ioue, (sic enim etiam Hebraicè vocatur Iehouah) ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ, καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι, τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται: καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, καὶ αὐτός ἐστι κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας: Qui est, inquit, imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipso condita sunt omnia quæ in cælis, & quæ in terra, visibilia, & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum, & in ipsum sunt creata. Et ipse est ante omnia, & omnia in ipso consistunt, & ipse est caput Ecclesiæ. Hæc noster Theologus, respondente sibi apud omnes veritate, sed aperta magis, nouissimis sæculis. Vt ergo dixit Orpheus, Iouem esse Primum: sic noster, fuisse & esse eum ante omnia, & primogenitum. Vt ille prædicat omnia intra Iouis arcana latitasse, quæ postea proruperunt in lucem, numerans

Diuinitas, Iupiter.

Res corporeæ tribuuntur Deo, docendi causa. Psal.109.

Ephes 4.

Ephe.1. & 5. Coll.1.

Iupiter ante omnia.

visibilia & inuisibilia, terrestria & cælestia, multúsque est in catalogo rerum terrestrium, quantus noster vt perfectior, sapientiáque instructior, in catalogo cælestium, & inuisibilium: sic ipse noster per eum cuncta fuisse creata, contenrus res terrestres, vt notiores, vno nomine significasse: res autem cælestes occultiores aperiens, instánsque declarando nominibus eorum prolatis. Quósque noster nominatim vocat thronos, dominationes, principatus, potestates, hos vno nomine Orpheus, Deos beatos, poëticéque addit, Deásque. Neuter enim sexus est apud Deos, vt vtroque possint appellari. Sed dignius nostra semper Theologia, sexu masculo. Quod ergo Paulus, In ipso & per ipsum condita sunt omnia: Et, quia complacuit in ipso habitare omnem plenitudinem: est quod magis poëticè Orpheus, quòd in eo antequam crearentur, erant cælestia, & terrestria, perinde vt in arcana sapientia, thesauri, fontésque rerum: Vt in vtero aut palatio, ditissimáque aula. Quodq; noster alibi, Vnus Deus, & Pater Domini nostri Iesu Christi. Orpheus, Vna Potestas, vnum Numen, vnus omnium Princeps, Vnum corpus regium, in quo omnia. Quo vel totum mundum possis sentire, qui sit quasi corpus, cuius animatio visq; sit ipse Deus, vel perstat in eo quod cecinit, omnia in vtero Iouis fuisse. Quare redditur omnium rerum ratio, quas conditas à Deo memorat Moses, cùm refert eum, ignē, aquam, terram, maria, cælum, noctem, diem, fontes, flumina, plantas, animalia creasse, quia scilicet in thesauris suis, vnde facilè depromi possent, latitabant. Erat adeò sapiens, & solers, plenusq; rerum, fœcundúsque conditor ille, vt quidquid cuperet, fecerit eóque doctissimè, & diuinè subiecit Orpheus:

Coll. 1.

Ephes. 3.

Omnia in Deo latitabant antequam creata essent.

Πάντα τὰ δὲ κρύψας αὖθις φάος ἐς πολυγηθὲς
Μέλλεν ἀπὸ κραδίης προφέρειν πολυθέσκελα ῥέζων.
Cuncta hæc abscondita lætas eduxit ad auras,
Pectore mira suo proferens, & facta superba.

Est item hæc omnis Orphei Theologia, ea quæ tam varia, multipléxque est de Ideis apud Platonicos: quibus si verum sensum adhibueris, erunt veræ, & dignæ quæ recipientur. Siquidem & Mercurius adhibuit mundano opifici εἶδος ἀρχέτυπον. Hæ sunt apud Platonem ζῶον νοητὸν, Animal intelligibile, omnium scilicet rerum origo. Apud Timæum Locrensem κόσμος ἰνδαλικός. Nimirum, mundus sapientiæ diuinæ, anteaquam res crearentur. θησαυροὶ ἀπόκρυφοι. Neque possis rectius de Ideis sentire, quàm si eas appelles, iuxta diuinum Paulum, Thesauros sapientiæ absconditos. Dionysius θελήματα, καὶ προορισμοὺς τοῦ θεοῦ. Rectè, nam sola voluntate Deus creat: Ergo voluntates, sunt antecedenres creationes. Hanc item Theologiam Orphei postea secutus est Empedocles. Vt enim cuncta ab Ioue producit Orpheus, etiam Deos beatos: & vt diuus Paulus, ab imagine Dei, visibilia, & inuisibilia: Sic Empedocles ab Vno, vel Vnitate, res omnes terrestres, volucres, pisces, mares, & fœminas, arbores, denique etiam Deos longæuos. Et in ea enumeratione est idem loquendi modus apud vtrunque:

Deus, ζῶον νοητόν.

Colloss. 2.

Coloss. 1. Hebr. 11.

Quæ sint, quæ fuerint, quæ pòst ventura sequentur. Orpheus,
Ὅσσά τ' ἐκ ἦν γεγαῶτα, καὶ ὕστερον αὖθις ἔμελλεν.
Γιγνέσθαι. Empedocles,
Πάνθ' ὅσα τ' ἦν, ὅσα τ' ἐστὶ, ὅσα τ' ἔσται ὀπίσω.

Quam ob rem, constat Empedoclem, ab Orpheo ea didicisse, appellasséque Vnitatem, quod prior Orpheus, Iouem. Est igitur nunc apud tres Theologos, quædam Genesis, quædam Cosmopœia, Orpheum, Empedoclem, & Paulum, Omnes vnanimiter fatentes, terrestria & cælestia, visibilia & inuisibilia à summo Deo creata. Enumerántque in particulari, duo Græci Theologi res terrestres, vtpote superiora minus callentes: noster autem appellat nominatim omnes ordines Deorum, satos ab illo magno Deo, quatuor eorum choris nominatis. Illud quidem Orpheus sapientissimè & quasi ex fontibus nostræ Theologiæ, quòd agnoscens thesauros Sapientiæ diuinæ, eos appellat δῶμα, palatium, aulam Iouis, eos in vtero, & pectore, seu corde eius latitare, diuinámque Sapientiam palatium rerum, aulam, pectus fœcundissimum, omniáque bona in palatio & domo Iouis affluere prædicans. Post commemoratum diuinum illud & ineffabile omniporénsque mundi principium, veram fœcundámque originem, descendit ad creationem, & ad ipsas iam res apparentes Orpheus, estq; omnis ei de Chao rerúmque ex eo creatione Theologia, quæ visa est in Trismegisto. Duo sunt rerum principia: alterum sempiternum, Deus, inæstimabilis sapientia: alterum creatum Chaos, origo, massa

Vnitas, Iupiter.

Coll. 1.

Duo rerum principia, ex Orpheo doctrina.

rotius

A totius mundi, mundanarúmque rerum materia. Globus informis, præcedens omnia non tempore, nullo adhuc tempore, sed natura. Fecit enim primò Deus vnam rem, ex qua cuncta depromeret, inde Sol, & omnis candida, puriórque educta est substantia, exinde cuncta coorta, & formata terrestria. Hoc igitur prosecutus est carminibus Orpheus, quę sunt in Argonautica, quibus totum mundi exordium, rerúmque ex Chao explicationē, qualem cecinit Ouidius, refert se cecinisse:

Πρῶτα μὲν ἀρχαίου χάεος μελανήφατον ὕμνον.
Ὡς ἐπάμειψε φύσεις, ὥς τ' οὐρανὸς ἐς πέρας ἦλθεν.
Γῆς τε εὐρυστέρνου γένεσιν, πυθμένα τε θαλάσσης.
Πρεσβύτατόν τε καὶ αὐτοτελῆ πολύμητιν ἔρωτα.
Ὅσσα τ' ἔφυσεν ἅπαντα, διέκρινεν τ' ἄλλο ἀπ' ἄλλου.
Καὶ κρόνον ἀπολέτην. Quæ vt poterunt, Latina fient

Principióque vetus Chaos, atro concinit hymno,
Vt naturas mutauit, fuit vtque per actum
Cælum, tum latæ terræ ortum, tum maris imum,
Aeternum canit ex se perfectum, sapientem,
Vt quæcunque creauit amor, tum cuncta diremit.
Saturnúmque voracem. Hæc Orpheus. Ecce Chaos antiquum, quam nuncupationem à Trismegisto didicerat. Antiquúmque Chaos designat illud mundi nascentis initium. Rectè vocatum antiquum, quòd ante omnia extiterit. Et Græcè Archæum, quod in principio mundi fuerit. Hoc apud Mosen est, terra & aqua, quarum duarū rerum conglobatio dicitur Aphar, cui respondet Græce ἰλὺς, quod nomen, vt docebo, Orpheus etiam vsurpauit. Post Chaos tametsi eius creationem sicut nec Trismegistus, nō expressit, naturaliter secutum est, à maioribus auditum & celebratum, vt naturas Chaos mutarit. Hæc fuit secunda mundi creatio, secundus mundus, scilicet ex informi, rudíque principio, formarum pulcherrimarum productio, ex deformibus formosissimis effectis. Iuréque dixit naturas mutasse Chaos, quippe quæ ex ipso, velut rudi, incompostáque origine, eductæ sunt, & pro deformi rudimento, successit multitudo formosarum naturarū. Naturas vocat ipsas res natas, vniuersales, ex quibus omnia nascuntur, cælum, Solem, terram, mare, aërem. Has docet ex Chao depromptas, non explicans ad amussim sicut Trismegistus, qua quidque ratione productum sit, sed eum tamen ordinem retinens, quem in præceptore animaduertisset. Nam in illa explicatione, principium nascendi habuit cælum, cùm diremit, aquis inoperans, diuina Sapientia, selegitque ex eis ætheriam substantiam. Quocirca docet in hac explicatione, cælum ad finem, perfectionémque venisse. Ac cùm dicat Orpheus se cecinisse quomodo nata sint omnia ex Chao, primúmque cælum absolutum, necesse est eum animo suo vidisse, notámque habuisse hanc absolutionem, eámque spectasse, quæ litteris Trismegisti contineretur, de creatione Solis, siue lucis, de creatione purissimi ignis ætherij, quod Trismegistus latè & verè enarrauit. Igitur ex Chao primum factum segregatúmque est οὐρανὸς, cælum, cælestis substantia, in primísque Sol. Et Moses commemorato Chao, subito perhibet extitisse lucem. Quod idē Orpheum quoque retulisse paulo pòst constabit. Præcessit igitur Chaos, secuta est naturarum mutatio. Id vt factum sit, explicat. Primum, ait, facta est absolutáque ætheria substantia Exinde tellus lata sinus aperuit, cœpítque esse & dici, videríque terra, cùm, Sole desuper ardente, & inflammante, exhaurientéque aquas, vt docuit Trismegistus, latissimos sinus aperuit. Tunc verè nata est: etsi foret antea cum aqua: sed erat in massa, verè terra dici non poterat. Ea fuit terræ γένεσις, ortus, exiccatio videlicet eius, & consolidatio, ac firmatio. Eadem autem opera, qua terra patefiebat, mare dirimebatur, situs, locósque profundos suos sortiebatur. Eóque præcipuè, non creationem maris, sicut terræ, sed profunditatem & concauitatem sicut Moses item, memorauit Orpheus. Nam aquarum antea creatarum, in vastas terræ voragines congregatio, mare vocitatum est. Moses igitur dixit, Congregentur aquæ in vnum locum, & appareat arida. Orpheus autem expressit hunc locum, in quem diuino imperio coiere aquæ, πυθμένα θαλάσσης, profundum maris, sedem maris profundissimam. Huc vsque mundi creatio. Satísque nunc erat Orpheo, vniuersalia dixisse: Primum Chaos, exinde cælestem substantiam, tum terræ apparentiā, demum secessum aquarum in profundum mundi. Sed ne putes eum solis rebus creatis memoratis, contrà quàm maiores tradidissent, creatorem siluisse, & casu temeritatíque

Chaos, mundi nascentis initium.

Præcessit Chaos, sequuta est naturarum mutatio.

Terræ ortus.

ordines pulcherrimos adiudicasse, ecce nõ minus piè, quàm Moses & Trismegistus, quis fuerit autor tantarum rerum, cum suis veris nominibus appellans, inducit. Nam quem vocat Moses sua lingua, Spiritum, videlicet Sapientiam, Mercurius autem νοῦν, Mentem, Intelligentiam, Orpheus vocat ἔρωτα, Amorem, tribus nominibus maiestatem eius designans: Antiquissimi, nimirũ ante mundum, ante Chaos illud (dicunt enim Græci & Latini, Antiquissima, sempiterna) tum αὐτοτελῆ, per se perfectum, sibi ipsi substantiam, cõplementum, originẽ sui: posttremò πολυμῆτιν, quod Sapientiæ diuinæ, in qua sunt omnia consilia scientiáque omnis, est nomen. Amoris autem ratio ea est, vt claret, quòd designatur amor, cupiditas, voluntas creandi, & creatoris bonitas, quem cupiditas impulerit, vt communicaret bona sua. Ideóque sunt apud Hebræos, qui Spiritum illum Mosis, interpretentur voluntatem. Et Aristoteles in primo maioris Philosophiæ, amorem istũ, rerum principium apud Theologos, cupiditatem interpretatur, dicens Parmenidem amorem seu cupiditatem principium statuisse: καὶ εἴ τις ἄλλος ἔρωτα ἢ ἐπιθυμίαν ἐν τοῖς οὖσιν ἔθηκεν ὡς ἀρχὴν, οἷον καὶ παρμενίδης. Cornutus quoque veterem Theologiam explicans, dicit: ὁ δὲ ἔρως σὺν αὐτοῖς ἐῤῥήθη γεγονέναι ἡ ὁρμὴ ἡ ἐπὶ τὸ γεννᾶν: Amor autem cum eis dicitur fuisse cupiditas ad generandum. Hoc quidem testimonio nihil diuinius, vt scias quid sit Amor antiquissimus, sapientissimus, per se perfectus, apud Orpheum. Illud item mirabile est, quod ego cùm reperi, miris gaudiis incessi, quod Proclus super Timæũ, testatur Pherecydem priscum illum Pythagoræ præceptorem, dixisse, Iouem cùm creare vellet, in Amorẽ se transformasse: εἰς ἔρωτα μεταβεβλῆσθαι τὸν Δία, μέλλοντα δημιουργεῖν. Hunc Amorem testatur Orpheus cuncta produxisse, seorsum diremisse, quod fuit creatio, direptione, ac diuisione facta omnium rerum, quæ globatæ in sua massa, origineque latitarunt. Porro Saturnum, vt videre est alibi, vocat tempus vorax, vnà cum æthere natum. Atque hucusque est consona cum Mosaica, & Ægyptia sapientia Orphica Theologia admiranda, naturalis, suspicienda. Rursum in Argonautica eadem de Chao, totúmque explicatione describit Orpheus. Quæ carmina conabor pro viribus enodare:

Amor, ἔρως, Dei nomen.
Amor ante Chaos.
Amor, creatoris bonitas.
Pherecydis sententia de Deo se in Amorem transformãte, cùm mũdum creare vellet.
Saturnus quid.

Ἀρχαίου μὲν πρῶτα χάους ἀμέγαρτον ἀνάγκην,
Καὶ κρόνον, ὃς ἐλόχευσεν ἀπειρεσίοις ὑπὸ κόλποις
Αἰθέρα, καὶ διφυῆ περιωπέα κυδρὸν ἔρωτα.
Νυκτὸς ἀειγενέτης πατέρα κλυτὸν, ὅν ῥα φάνητα.
Ὁπλότεροι κικλήσκουσι βροτοὶ, πρῶτος γὰρ ἐφάνθη.

Antiquum, primúmque Chaos, magnúmque necesse,
Saturnúmque, sinu immenso qui clauserat ipsum
Aethera, tum geminum, vigilem, venerandum & Amorem,
Aeternæ & noctis patrem dixere Phaneta,
Quem post nati, nam cunctis prior iste refulsit.

Chaos, materia rerum.

Principio necessitatem ascribit Chao, in quo rerum cunctarum necessaria materia cõtineretur. Ingens exordium, magna moles ac globus (vocant etiam Philosophi materiam, necessitatem) Post hoc principiũ & rude Chaos, mox extitit ætheria substantia, quæ certis molibus atque orbibus distributa, tempus expressit: commemoraturq; primũ Chaos: deinde æther natus ex aqua. Huic adiunctus est Saturnus, id est, tempus. Memorat item Amorem illum diuinum, de quo est apud Philosophos carmen ex eodem Orpheo:

Καὶ μῆτις πρῶτος γενέτωρ, καὶ ἔρως πολυτερπής.
Prima fuit genitrix Sapientia, dulcis Amórque.

Hoc carmine, quo nullum diuinius, claret quid Amor priscis Philosophis celebris, & ad mundi creationem ascitus, sit, quam vim habeat. Ecce sunt idem μῆτις, Sapientia, atque Amor. Sapientia dicitur prima fuisse genitrix, dicitur etiam Amor. Quem Orpheus superius vetustissimum, id est, sempiternum, per se genitum, aut perfectum, sapientissimũq; appellat, cum nunc vocat περιωπέα, oculatum, omnia circunspicientem, sapientẽ scilicet, deinde venerandum, cultu dignum. Post Amorem creatorẽ, sapientem, sicut Moses, ante res omnes visibiles clamat eductam ex Chao lucem: & Trismegistus purissimum ignem diremptum, in altumq; sublatum ex aqua: & Ouidius huius interpres Theologiæ,

Sapientia & Amor, idem.

Ouid. ibid.

Ignea conuexi vis, & sine pondere, cæli,
Emicuit, summáque locum sibi legit in arce.

Sic Orpheus prodit, ante omnia Phaneta, hoc est, Solem, lucem, apparuisse, eo nomine nuncupatum, quoniam prior apparuit, visus & ipse primus, & vt omnia viderentur, pri-

Atur, primus autor, designatus Orpheus, quod Latinis, ex eo & Trismegisto acceptum, indicauit Ouidius:

Nullus adhuc terris præbebat lumina Titan.

Moses autem, Et tenebræ erant super faciē abyssi. Trismegistus, ἦν σκότος, ἄπειρον ἐν ἀβύσσῳ: Erant tenebræ infinitæ in abysso. Quoniam igitur horrorem teterrimum primus apparens mundo Phanes, discussit, merito suo nomine celebris apud omnes mortales fuit. Atque agnosce, quòd quem Moses vocat Hebraice or, à quo Græcè factum orao, video, vertitur autem ea vox à Græcis interpretibus, φῶς, hunc Orpheus appellat φάνης, Phanes. Vtrunque nomen ab eadem origine, & eiusdem significationis. Phos apud Mosen lux, lumen primogenitum, apud Orpheum Phanes, opus diuinæ potentiæ, mirabile argumentum, nihil in rebus corporeis melius. Apparuit prior omnibus lux, prior cùm se visibilem præbuit, tum vt cætera viderentur, fecit. Hæc Græcè vocatur φῶς, phos, & φάνης, phanes. Is apud Orpheum Genitor noctis, quoniam creata luce, diuisit Deus inter lucem, & tenebras. Eodémque tempore, eadémque opera, Sol diem fecit, & noctem. Inhorruerat autem nox æterna, quoniam fuit in æternum id quòd lucem antecessit. Antecessit autē priuatio, intercisa, & terminata, cùm lux inuecta est. Est igitur in Theologia Orphei manifestas sempiterna ante mundum, creatrix mundi, ineffabilis, insuperabilis Sapientia, exinde creatum Chaos, rude & iners pondus, origo informis, deinceps diuisio, euolutio rerum, primum ætheriæ leuitatis, Solisque vel lucis, & cum luce diei, ac noctis. Primū egregium mirandúmque opus Sapientiæ diuinæ. Cum Sole creatum est tempus, latens sub finibus & reuolutionibus ætheris. Inuentor omnium fuit Amor. Quòd autem senserit Orpheus creationem rerum inchoasse à rudi inertique congerie, & quòd Chaos fuerit vetustissimus ille limus ex aqua, & quòd omnes res ex illo aceruo sint eductæ, declarat Athenagoras Philosophus Christianus, interpretans ea, quæ prodidit Orpheus, cuius hæc sunt verba: καὶ τοῦτο πᾶσιν αὐτοῖς συμφωνεῖ. ὁμήρου μὲν γὰρ λέγοντος,

Phanes, Sol à φαίνεσθαι.

Quid per Chaos, intelligendum.

Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα τηθύν.

Ορφέως δὲ, ὃς καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν πρῶτος ἐξεῦρε, καὶ τὰς γενέσεις διεξῆλθε, καὶ ὅσα αὐτοῖς πέπρακται, εἶπε, καὶ πεπίστευται παρ᾽ αὐτοῖς ἀληθέστερον θεολογεῖν, ᾧ καὶ ὅμηρος τὰ πολλὰ καὶ περὶ θεῶν μάλιστα ἕπεται, καὶ αὐτοῦ τὴν πρώτην γένεσιν αὐτῶν ἐξ ὕδατος συνιστάντος. ὠκεανὸς ὅσπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται. ἦν γὰρ ὕδωρ ἀρχὴ κατ᾽ αὐτὸν τοῖς ὅλοις. ἀπὸ δὲ τοῦ ὕδατος, ἰλὺς κατέστη. Hoc, ait, inter eos omnes conuenit, natos scilicet, & factos Deos. Nam Homerus canit

Oceanúmque Deum patrem, Tethynque parentem.

Ocean' pater.

Orpheus autem, qui & ipsorum nomina primus excogitauit, & ortus eorum, & quæcunque eis gesta essent, enarrauit fideliúsque putatur de Theologia scripsisse, quem & Homerus, maximè in opinione Deorum est secutus, etiam ipse primam Deorum originem, ex aqua fuisse dixit. Fuit enim secundum hunc, aqua omnium rerum principium: ex aqua verò hylen, siue limum dicit extitisse. Hæc ille. Claret igitur, Orpheum Theologiam Ægyptiorum expressisse. Deos enim, vt superius Mercurius, vocabat sydera cælestia, è quibus septem planetas, septem Deos nominat Mercurius, formas Deorum Ouidius. Hos Orpheus, vt prior Trismegistus, natos ex oceano docuit, omnem videlicet substantiam cælestem. Nam

Aqua, principiū rerum.

Ignea conuexi vis & sine pondere, cæli,
Emicuit, summáque locum sibi legit in arce.

Ouid. ibidem.

Hi sunt Dij nati Orpheo ex aqua, quibus segregatis, ac selectis, terra remāsit hyle, limus, ex quo nata sunt omnia terrestria. Quam ob causam iure dicitur oceanus origo cunctorum, præcipuè Deorum, id est, syderum cælestium, quos solos à motu, vt testatur Plato, dixere prisci Deos. Nec sunt nunc Dij, Iuppiter, Saturnus, Iuno. Nam etiam Trismegistus, Deos nuncupauit, quorum propria est nomenclatio θεὸς, ab incitatione & cursu. Hoc designat aliud Orphei carmen:

Ὠκεανὸς πρῶτος καλλιρόου ἦρξε γάμοιο.
Oceanus primus cœpit connubia pulchra.

Aqua igitur illa primordialis, genuit Deos cælestes. Item terrestria, quæ etiam Moses quoque perhibet, nata ex ea, quæ dicitur Hebraicè Aphar, hoc est, limus. Nam animalibus quoque brutis ea dedit principium. Mirus igitur priscæ Theologiæ consensus, cunctis asserentibus cælestem liquiditatem, ac perspicuitatem, ab aquis purissimè segregatam. Tum super antiquissima materia, seu limo, quorum postremum à Græco est Ilys,

primum, dicta est materia, quasi mater omnium rerum, eadem canentibus. Ex his liquet (nam multa alioquin prætereo) Orpheum principem Græcæ Theologiæ, & creatū mundum asseruisse, & docuisse qua ratione sit creatus, mirabiliter cum Mose congruentem. Repertus etiam fons Theologiæ eius, quòd omnis fluxit à Trismegisto. Et quod memorabile est, cum superioribus, Orpheo cælestia lumina ex oceano sunt nata. Vidimus qua ratione oporteat intelligere carmen Homeri, translatum à Poëta Latino, D

Oceanum rerum patrem, Tethynq; parentem. Homerus autem cecinerat,

Oceanúmque Deum patrem. Deos cum Orpheo dicens, Solem, Lunam, septémq; planetas, quos lumen sanctum vocat Trismegistus, ex oceano in primordio mundi natos. Omnésque de eis, ex eadem Theologia,

Astra tenent celeste solum, formæque Deorum.

Prius autem docuerat hanc substantiam ex aqua natam,

Ignea conuexi vis, & sine pondere cæli, *Emicuit.*

Vidimus hylen, seu materiam antiquissimam. Vidimus quid esset Chaos. Apparuit antiquissimum Theologum, creationem apertè fateri: vt sit stupenda recentium Philosophorum impudentia, super æterni mundi assertione, creatione, & à vetustissimis eorum prodita, & maximis Philosophis priscæ Theologiæ placita reuerenter confirmantibus. Scripsit etiam Orpheus peculiares hymnos, vt ipse de seipso testatur in Argonautica, de Cosmogonia, de Generatione mundi. Autor quoque est Proclus, Orpheum ab vno singulari Deo cuncta producere, etiam Deos, super Timæum scribens: E ἀπὸ τοῦ κρυφίως ὄντος θεοῦ τὰ πάντα, καὶ ἀπὸ τούτου πάσας ὑφίστησι τὰς δευτέρας τάξεις τῶν θεῶν: A secreto, & in arcanis habitante Deo, vniuersa, & ab eo reliquos ordines secundos Deorum, producit.

Homerum atque Hesiodum veneratos hanc Theologiam, similiter atque priores de mundi origine, & eius principiis cecinisse. Terram & aquam Homerum primas res creatas dixisse. Hesiodum primum fuisse Chaos, id est, terram & aquam, totámque creationem affirmasse ac decantasse.

CAPVT XI.

SECVTI sunt post maiores hosce, diuinósque Theologos, Homerus, & Hesiodus, idem sacrosanctæ Theologiæ vnanimiter acclamantes, cúmque mundanæ creationis ordinem, quem apud Trismegistum, & Orpheum vidissent, piissimè seruantes. Siquidem & opifici autoríque mundano, meritos creationis honores detulerunt: deinde verò Chaos illud, rudémque ex aqua, & terra materiam, ex qua sit informatus, decoratúsque mundus, nominauerunt. Nam quòd cum maioribus sen- F senserit Homerus, principium rerum fuisse terram, & aquam, nimirum Chaos, ad alios Iustinus Philosophus testis, ipsáque Homeri carmina demõstrant, cùm inducit imprecantes, vt hostes in terram & aquam reuertantur:

Homerus, de rerum principio. Iliad. η.

Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ, καὶ γαῖα γένοισθε

Sed vos in terram cuncti redeatis, & vndam.

Subiicit Iustinus: δι' ὑπερβάλλουσαν ὀργὴν εἰς ἀρχαίαν φύσιν αὐτοὺς ἐκ γῆς ἀναλύων: Per vehementem iram, eos in antiquam originem ex terra resoluens. Additque eum hæc ab Ægyptiis didicisse. Deinceps Hesiodus. Hinc interpretantur Græci quæ Poëtæ canunt, mundum antiquum fuisse πηλέα, καὶ θέτιν, nempe limum & mare, mistionem terræ & aquæ. Hocq; Orpheus respectans:

Mundus antiquus Peleus & Thetys.

Νηρέα μὲν πρώτιστα καλῶ, πρεσβύτατον ἁπάντων.

Nereáque ante alios omnes appello vetustum.

Hesiodus verò in Theogonia, ad verbum prodidit ea quæ prior Orpheus. Atque cùm in libro, qui inscribitur Opera & dies, omníque sua poësi, det summo Ioui principatum, autoritatémque omnium rerum, tum super omnes Deos & homines imperiũ, in cuius potestate sint cælum & terræ, certè cõuenit cum Trismegisto & Orpheo, super hoc æterno principio, vt prima eius Theologia æquè atque superiorũ, sit de conditore, de maiestate, singula-

A singularíque potestate, prouidentiáque eius: secunda de Chao, origineq; rerum, deq; ipsa iam mundi constitutione. Eius igitur carmina ex Orphei fontibus hausta sunt:

Hesiod. Theogonia.

Πάντων μὲν πρώτιστα χάος γένετο, αὐτὰρ ἔπειτα
Γαῖ' εὐρύστερνος, πάντων ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ,
Ἠδ' ἔρος, ὃς πάντεσσι μεταπρέπει ἀθανάτοισι.
Extitit antè Chaos, post hæc latißima tellus,
Quæ super innixum pondus rerum incubat omne,
Atque Amor, inter qui diuos sacer emicet omnes.

Ecce Chaos ante omnia, terra scilicet & aqua, sicut in Mose. Initium mundi, rudis origo, inchoamentum, materia postea natarum formarum mater, informe cæli & terræ semen. Natui aliter ante omnia, factum ab eodem opifice, qui difficiliora, nempe mundum qui successit, fecisset. Quíque ea de causa rude rerum inchoamentum fecisset, & inuenisset, vt faceret, quod fecit. Qui nisi verus autor materiæ fuisset, núquam ex ea formas depromere potuisset, sed ideo facile deprompsit, quia qualis sibi visa est apta & fœcunda ad generandum mundum, materiam præparauit. Igitur post Chaos, ac vile initium, exinde iuxta Theologiam Trismegisti, & Mosis, apparuit terra tremens, madida, lutulenta, quæ solis fœcunda calore, peperit arbores, animalia. Non memorat Hesiodus pulcherrimum illum, qui primus visus est in mundo, & fecit vt viderentur omnia, Phaneta, sed tria tantum contentus est principia posuisse. Forte Orphicam, Hermaicámque Theologiá,

Verus amor, autor materia vniuersi.

B non vsquequaque clarè intellexit. Nam Trismegistus, & Orpheus, non postposuerunt Amorem Chao, & terræ: sed Trismegistus prodiderat Mentem cuncta fecisse, exornasse, Orpheus Amorem omnia ἔφυσε, produxisse. Quare non fuit Amor post terrá, aut cum terra, sed creator, & autor, cupidus & sapiens inueniendi, fuit ante res inuentas. Tria igitur iuxta Hesiodum, fuerunt in principio, quorum postremum est primum, Chaos, Terra, Amor. Fac, vt dixi, & vt Theologia priorum, vnde nata est Hesiodica, priorem, ipsum Amorem. Inuocarat autem Musas Hesiodus, hoc carmine:

Amor, Chaos, terra.

Hesiod. ibidē.

Εἴπετε δ' ὡς τὰ πρῶτα θεοὶ, καὶ γαῖα γένοντο,
Καὶ ποταμοὶ, καὶ πόντος ἀπείριτος, οἴδματι θύων.
Ἄστρά τε λαμπετόωντα, καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν.
Dicite vos, vt primum Dij, tellúsque creata,
Fluminàque & pontus vastus, qui tollitur vndis,
Astráque clara, Polúsque immensus, in alto.

Constat etiam nunc Hesiodum confiteri mundum, Deósque satos, Deos sentientem, vt par est, eosdem atque Trismegistus, & Orpheus, & de quibus Ouidius,

1. Metamorp.

Astra tenent cæleste solum, formæque Deorum.

Hos ergo Deos canit cum cæteris mundanis rebus, cum terra, mari, fluminibus, satos: Deos inquam, quos Aristoteles à maiorum suorum sententia vehementer aliené, & sempiternos censuit, & substantias quasdam diuinas iudicauit. En cuncta vetustas, producit

C cælum & sydera ex aqua, & oceano, quo & eorum inchoata progenies declaratur, & ex eisdem rebus constare, eiusdémque esse substantiæ, atque omnia mundana, cælum monstratur. Scilicet non esse quintam vllam essentiam. Hanc eandem sententiam, eodem opere, carmine mirabili, Hesiodus declarauit:

In Theogon.

Γαῖα δέ τοι πρῶτον μὲν ἐγείνατο ἶσον ἑαυτῇ
Οὐρανὸν ἀστερόεντα, ἵνα μιν περὶ πάντα καλύπτῃ
Ὄφρ' εἴη μακάρεσσι θεοῖς ἕδος ἀσφαλὲς αἰεί.
Principióque sibi peperit simile vndique tellus,
Stellatum cælum, quo circum clauderet ipsam,
Vtque foret diuis sedes secura beatis.

Hoc carmine non solum dicitur natum cælum, & factum, cùm non esset, verum etiam genitum ex terra, his scilicet aquis, quæ in regione terrestri immorabátur: Æqualem autem terræ, videlicet sphæricum, rotundum, orbicularis formæ: Genitum à terra, cuius à sedibus, aquarum plenis, diuino imperio, stupendóque artificio, sublata purissima substantia, clarissimas illas luces accendit. Nec potest venire in animum de cælesti substátia verisimilius. Super quo mirus est omnium priscorum cósensus. Philosophia Mosaica, omni sapientia vetustiore, id priore innuente, à nostris deinceps Theologis assertum. Quippe diuus Petrus in Epistola docet cælum aqueam esse compagem: ὅτι οὐρανοὶ ἦσαν ἐκ πάλαι,

Philosophia Mosaica, omni sapientia vetustior.

καὶ γῆ ἐξ ὕδατος, καὶ δι᾽ ὕδατος συνεστῶσα τῷ τοῦ θεοῦ λόγῳ: Quoniam cæli dudum facti sunt, & terra, ex aqua, & per aquam diuino imperio constipata. Habes terram, & aquam commistas ab exordio, ex aquis tellurem emersisse, ex eisdem cælum, qui dicitur ob eam causam æther, enituisse & exarsisse aquis, inaudito, & inscrutabili artificio, à sapientissimo ingenio, in eam liquiditatem extenuatis. Huiusmodi est de creatione mundi Hesiodi Theologia. Neque enim laboro nunc vniuersam eius Theologiam interpretari, his testimoniis contentus, quibus cæli, & mundi continetur origo, & quòd sit aqueum. Quid autem Chaos, quídue Amor apud priscos Theologos esset, præter ea, quæ diximus, etiam Cornutus ostendit, explicans priscam Theologiam: ἔστι δὲ χάος μὲν τὸ πρὸ τῆς διακοσμήσεως γενόμενον ὑγρὸν, ἀπὸ τῆς χύσεως οὕτως ὀνομασμένον, ἢ τὸ πῦρ, ὃ ἔστι ὁ ἰονεὶ χάος, καὶ αὐτὸ δὲ κέχυται διὰ τὴν λεπτομέρειαν. ὁ δὲ ἔρως σὺν αὐτοῖς ἐρρήθη, γεγονέναι ἡ ὁρμὴ ἡ ἐπὶ τὸ γεννᾶν. ἅμα γὰρ τι ἔκτιπος γίνεται, καὶ παρεῖναι τῇ γενέσει νομιστέον ταύτην τὴν δύναμιν καλλίστην, καὶ ἀξιοθέατον ὥσπερ ἐγέννησε δὲ τὸν οὐρανὸν ἀπὸ τῆς ἀναθυμιάσεως, οὐρανοῦ νῦν κοινότερον λεγομένου παντὸς τοῦ περὶ αὐτὴν λεπτομεροῦς. De Hesiodo verò, τὰ μέν τινα ὡς οἶμαι, παρὰ τῶν ἀρχαιοτέρων αὐτοῦ παρειληφότος, τὰ δὲ μυθικώτερα, αὐτοῦ προσθέντος ὧ τρόπῳ καὶ πλεῖστα τῆς παλαιᾶς θεολογίας διεφθάρη. Est, ait, Chaos, ea humiditas, is humor, qui creationem antecessit, hoc nomine dictũ à Chyseos fusione, vel ignis, quasi Chaos à comburendo, fusilis & ipse ob tenuitatem. Amor autem cum eis dicitur fuisse cupiditas ad generandum. Simul enim ac fit aliud ex alio, adesse pulcherrimam hanc, dignámque admiratione vim censendum est. Genuitque cælum ex euaporationibus. Dicitur autem nunc communius cælum, omnis exilior circum terras substantia. Atque Hesiodus, inquit, quædam, vt arbitror, ab antiquioribus accepit, quædam addidit ipse fabulosius. Qua ratione, maxima ex parte vetusta Theologia vitiata fuit. Hæc quidem Cornutus. Ecce igitur Chaos, nõ aliud, quàm limus ille priscus, abyssus illa Mosaica, terris incumbens humiditas, quæ dicitur à Mose Hebraicè Aphar, Græcè Hyle, siue limus. Ecce cupiditas, diuina scilicet sapientia, cupidissima, volentissima, plena impetus, & cupiditatis, vt communicaret sua bona. Sicitem cognoscit, & fatetur Cornutus priscam Theologiam fuisse meliorem, à subsecutis poëtis alicubi fabulis vitiatam. Ecce quoque cælum natum ex aquis euaporatis aut extenuatis in liquidissimam, qualis crystalli, substantiam.

Cornutus, seu Phornutus de Chao & Amore.

Chaos quid Vide Lactãt. lib. 1. ca. 5. & lib. 2. cap. 9.

Parmenidem, Thaletémque creationem esse confessos. Amorem esse Deum sempiternum apud eos. Solum Deum æternum dixisse Thaletem. Mundum opificium diuinum appellasse. Noctem antecessisse diem, dixisse Thaletem, vt Moses tenebras ante lucem. Aquas illas primordiales Mosaicas eum principium dixisse, Mentem autem creatricem.

CAPVT XII.

TESTATVR quoque Plutarchus, Parmenidem, & Hesiodum, de creatione scribentes, Amorem vetustissimum retulisse: διὸ παρμενίδης μὲν ἀποφαίνει τὸν ἔρωτα, τῶν ἀφροδισίων ἔργων πρεσβύτατον ἐν τῇ κοσμογονίᾳ γράφων.

Πρώτιστον μὲν ἔρωτα θεῶν μητίσατο πάντων.

Ἡσίοδος δὲ φυσικώτερον ἐμοὶ δοκεῖ ποιεῖν ἔρωτα, πάντων πρεσβύτατον, ἵνα πάντα δι᾽ ἐκεῖνον μετάσχῃ γενέσεως. Quocirca, inquit, Parmenides pronunciat Venereorũ operũ amorem antiquissimũ, scribens in creatione mundi:

Cunctorúmque Deum, primum molitur Amorem.

Verum Hesiodus naturalius mihi videtur, antiquissimum omnium Amorem fecisse, vt omnia per ipsum nascerentur. Verè, & sapienter sentis ò Plutarche. Nam Amor sapiens, Amor inquam diuinus, diuina cupiditas, non res creata, sed creator fuit: per ipsum nata sunt omnia. Ecce igitur post Orpheum, & Hesiodum, Homerúmque qui secuti sunt primores Philosophi, iidem & Theologi, ac Poëtæ creationem mundi constanter asseruerunt. Nam Parmenides, quemadmodum & Orpheus, carminibus Cosmogoniam, creationem mundi celebrauit. Itémque Empedoclem vidimus superius asserentem ab vno cuncta fuisse profecta, etiam Deos longæuos: credóque eum, quemadmodum superiores omnes, Deos appellasse sydera cælestia. Exinde Thales Milesius, qui ...

In Amatorio.

Amor sapiẽs et verus qui.

Aqui iuxta Theologiam Orphei, atque Aegypriorum, omnium rerum principium aquam pronuntiauit, non ad eum videlicet sensum, quo creditur passim, quòd omnia antequam oriantur, sint aquea, vt animalium genituram, sed vetustissimam, primordialémque aquam respexit, è qua primum, autore Trismegisto, nati sunt Dij, Sol, Luna, natus item aër, natæ plantæ, camporum, montiúmque virores. Inde metalla quotidie, inde carnes animalium principio coaluerunt. Diogenes item Laërtius, & Plutarchus in Symposio testantur Thaletem dixisse, πρεσβύτατον τῶν ὄντων θεὸν, ἀγέννητον γάρ: Deum cunctarum rerum antiquissimum. Ingeneratus enim. Si mundum igitur credidisset æternum, non Deum solum antiquissimum retulisset. Nam etiam mundus, & homo, Sol, Luna, sydera fuissent pariter antiquissima, quia pariter æterna. Soli igitur Deo dedit summam antiquitatem & æternitatem, non mundo, non materiæ. Quæ si etiam manasset perenniter à Deo, certè non vnus fuisset antiquissimus. Quid enim aliud designat antiquissimum, quàm quod omnia æternaliter antecessit? Secus qui contendat, aut peruertit, aut non percipit vocum significatus. Eôdem pertinet quod eodem autore Laërtio pronuntiauit idem Thales: κάλλιστον κόσμος, ποίημα γὰρ θεοῦ: Pulcherrima omnium rerum, mundus. Fabrica enim & opus Dei. Sentis eum subscribentem Theologiæ Mosaicæ? Moses, In principio creauit Deus: Græcè, ἐποίησε, fecit: Thales per nomen affirmat, Est opus Dei, mundus: designans quod Moses per verbum ἐποίησε. Rogatus etiam, τί πρότερον γέγονε, νὺξ ἢ ἡμέρα; ἡ νὺξ ἔφη μιᾷ ἡμέρᾳ πρότερον: Quid prius extiterit, nóxne, an dies? Nox, inquit, vna die prior. Ne putes eum aliud sensisse, quàm quod Moses prior tradidisset, & quod Poëta Latinus ab iisdem Græcis audisset: Thales autem qui autore Laërtio ad Ægyptios sacerdotes erudiendus profectus est, ab eisdem audierat:

Quomodo intelligendum Thaletis placitũ, de aqua principio rerum omnium. Vide Augusti. de ciuita. Dei 8. cap. 2 & Eusebi prae. euang. ca. 15 & 25. cap. 5.

Deus, omnium rerum antiquissimus.

Res omnium pulcherrima, mundus.

B

Nullus adhuc terris præbebat lumina Titan.

Ouid. 1. Metamorp.

Si nondum erat luciferum astrum, certè nox erat, de qua Moses, Et tenebræ erant super faciem abyssi. Orpheus quoque de Phaneta, id est, luce, Sole, πρῶτος ἐφάνθη: Primus apparuit. Hunc igitur antecessit nox. Vna autem die antecessit, quia primum creata terra, & aqua, quibus horrenda nox incubabat, subitò lux producta est. Non diu, non æternaliter, terra, & aqua cum tenebris antecesserunt, sed paulum, & quasi vna die: subitò lux extulit os sacrum. Qualis igitur Mosis, Trismegisti, Orphei Theologia, talis Thaletis. Sicut hi omnes de mundi creatione locuturi, æternum & ingeneratum principium prius memorarunt, cum suis laudibus præsertim æternitatis & ingenerabilitatis decorantes: Sic Thales prius pronuntiauit, Deum vnum antiquissimum, ingenerabilémque esse. Rogatúsque quid esset τὸ θεῖον, Diuinitas, respondit, τὸ μήτε ἀρχὴν ἔχον, μήτε τελευτήν: Quod neque principium habet, neque finem. Exinde de creatione mundi, tria perhibuit testimonia, Quòd mundus est pulcherrimus, quia diuinum opificium, referens id quod Moses, ad vnamquanque mundi partem creatam, dicit Deum affirmasse, quòd esset bonum, pulchrum, primum. Et vidit Deus lucem, quòd esset bona. Bonum enim Hebraicè Pulchrum. Sic quòd firmamentum quòd mare, quòd herbas, & plantas, & animalia produxisse, pulchrum. Sic opus pulcherrimum mundus. Secundum quòd dixit aquam fuisse primordium. Laërtius de eo: ἀρχὴν δὲ πάντων, τὸ ὕδωρ ὑπεστήσατο. Quia ex aqua natus Sol, sydera, nati Dij, quorum luminibus nata, vt nascuntur, omnia terrestria. Postremò quòd nox antecessit diem, nondum creata luce, & tenebris super aqua, quæ fuit primordium, vnde lux nata, incumbentibus. Refert etiam Marcus Tullius: Thales, ait, Milesius, qui primus de talibus rebus quæsiuit, aquam dixit initium rerum, Deum autem eam Mentem, quæ ex aquis cuncta fingeret. Quibus probatur eadem eum sensisse, atque Trismegistum, Anaxagoram, Platonem, qui Mentem reginam mundi, Creatricem appellauerunt.

Diuinitas quid.

C

Bonũ & pulchrum, idem.

Physicos autore Plutarcho confessos creationem mundi, cuius initium fuerit à terra: Ab aquis segregatam ætheriam substantiam primam.

CAPVT XIII.

Physici creationem mūdi confessi sunt.

POST Thaletem cæteri quoque, qui propter inuestigationem Naturæ, dicti sunt Physici, non solum creationem mundi sunt confessi, sed eum etiam creationis ordinem posteritati scriptum reliquerunt, quē apud Mosen traditum cernimus. Mundana creatio, si Mosen consulas, ipsaque cogit fateri ratio, à creatione terræ inchoata est. Terra enim erat inanis & vacua. Ea fuit exordium mundi, fundamētum magnæ molis. Nec verò sine aqua, terra intelligi potest. Hæc itaque duo tanquam origo informis, subiecta sunt, ab his surrexit ingens machina mundi. Dicta sunt autem ea duo, Chaos, ob confusionem ipsarum, mistionémque. Ex his, vt demonstratum est superius, æther primum segregatus est. Hoc igitur referens Plutarchus, οἱ φυσικοὶ ἀπὸ γῆς ἄρξασθαι φασὶ τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου, καθάπερ ἀπὸ κέντρου. ἀρχὴ δὲ σφαίρας, τὸ κέντρον Physici, inquit, à terra velut à centro dicunt inchoatam creationem mundi. Principium autem sphæræ centrum. Quod ait Plutarchus, eos physica ratione terram subiecisse, nos quidē non modò ob hanc rationem, exordium fuisse fatemur à terra, sed etiam quoniam ea est Theologia Mosaica. Post terram cum qua, vt dixi, necessariò consequitur aqua, quemadmodum Moses, refert exortam lucem. Extemplò enim memorata terra & aqua, creat purissimam lucem. sic pro cæteris Physicis Empedocles dixit iuxta superiores, ex illa terræ, & aquæ massa, primum separatam ætheriam substantiam, eodem autore Plutarcho, Ἐμπεδοκλῆς τὸν μὲν αἰθέρα πρῶτον διακριθῆναι Vides igitur eundem vbique dictorum ordinem, eandem vbique scientiam, & confessionem. Hunc ordinem Theologiæ & confessionem creati mundi, Poëtæ & Philosophi, qui post primos Philosophos secuti sunt, asseruerunt. Siquidem Euripides, & Sophocles, Phocylidésque prior modum illum creationis (dicitur enim Anaxagoræ discipulus fuisse) retulit: posteriores autem, quemadmodum Prophetæ, creatorē mundi Deum cecinerunt. Vt igitur Mercurius, Orpheus, Phœnices, Empedocles, Anaxagoras, quos respexit Ouidius,

Ouid. ibidem.

Ante mare, & terras, & quod tegit omnia cælum:

Chaos.

retulerunt fuisse Chaos, molem rudem, atque indigestam, duntaxat rerū pondus iners, quod Theologiæ Mosaicæ dogma si rectè quis interpretetur, est, qua dicitur, Terra erat inanis, & vacua: sic scripsit Euripides:

Ὡς οὐρανός τε, γαῖά τε ἦν μορφὴ μία
Ἐπεὶ δ᾽ ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα
Τίκτουσι πάντα, κἀνέδωκαν εἰς φάος
Δένδρα, πετεινά, θῆρας, οὕς τε ἅλμη τρέφει.
Γένος τε θνητῶν.

Cælúmque terráque vnius formæ fuit,
Sed cùm fuissent abiuncta amplexu mutuo,
Emersit omnis in lucem res progenita,
Arbores, aues, feræ, quásque affert mare,
Genúsque mortalium.

Hæc igitur est eadem rerum conditarū dispositio, atque à superioribus Philosophis assignata, Vnam fuisse rerum nondum explicatatum confusam, ignobilémque formam: facta autem disiunctione primum segregatum esse æthera, deinceps cuncta terrestria. Sed nolo toties inculcare, quæ sæpe coëgit dixisse necessitas. Sophocles autem, reprehēdens multorum Deorum cultum, singularem Deum prædicat adorandum:

Sophocles, de Deo.

Ὅς οὐρανὸν τέτευχε, καὶ γαῖαν μακράν.
Πόντου τε χάροπον οἶδμα, καὶ ἀνέμων βίας.

Qui fecit axem, terrámque latè patentem,
Aequorisq; pulchros fluctus, ventorúmque impetus.

Hæc, vt cernis, alio, atque Prophetarum sensu, intelligi non possunt. Vt dicitur à Mose, creauit, segregauit aquam, iussit esse lucem: Phocylides ad alia pulchra, quę testantur originem, canit, ὅπλον ἑκάστῳ νεῖμε θεὸς: Dedisse Deum cunctis propria animantibus arma.

Aratum fateri Deum summum posuisse stellas in firmamento cæli, quemadmodum Moses. Idem cantasse Ouidium.

CAPVT XIIII.

MIR

A MIRABILE mihi visum est, vt Aratus è priscis illis ante Platonẽ Poëtis, nõ modò cum superioribus omnibus, verum etiam cum ipso Mose, tantopere super creatione cæli, ac stellarum consonet. Quemadmodum enim Moses declarans quam ob causam, & ad quem vsum, Deus in cælo lumina posuisset, dicit, Dixit autem Deus, Fiant luminaria in firmamento cæli & diuidant diem, ac noctem, & sint in signa & tempora, & dies, & annos, vt luceant in firmamento cæli, & illuminẽt terram. sic Aratus eximia quadam pietate, Iouem, quem singularem Deum esse apud eum, declarat testimonium diui Pauli, confitetur in cælo stellas statuisse, vt hominum quasi antesignani operúmque duces essent, signáque rerum gerendarum offerrent. His carminibus:

Aratus antiquiss.

Genes. 1.

Αὐτὸς γὰρ τάγε σήματ' ἐν οὐρανῷ ἐστήριξεν,
Ἄστρα διακρίνας, ἐσκέψατο δ' εἰς ἐνιαυτόν.
Ἀστέρας, οἵκε μάλιστα τετυγμένα σημαίνοιεν,
Ἀνδράσιν ὡράων, ὄφρ' ἔμπεδα πάντα φύωνται.
Τῷ μὲν ἀεὶ πρῶτόν γε, καὶ ὕστατον ἱλάσκονται.
Ille quidem cælo defixit signa superno,
Partitis astris, stellásque prouidit in annum,
Quæ tempestates homines, & signa docerent,
B *Vt firma in terris essent certo ordine cuncta.*
Hinc primos illi, extremósque adhibemus honores.

Docuit & cælum variis luminibus distinctum à Deo, defixásque passim stellas radiantes, tum diuersum omnibus ortum, obitúmque attributum. Primúmque verbum, ἐστήριξεν, est quod apud Mosen, Posuit in firmamento: Aratus autem fixit, stabiliuit, alligauit. Quod autem dixit, ἐστήριξεν, spectat eò, quòd data sint, & distributa sydera cunctis gentibus, totúsque annus ortu, & occulatione sydetum variatur. Et quod Plautus simili modo dixit,

Qui est Imperator diuûm atque hominum Iuppiter,
Is nos per gentes, alium in alia disparat.
Ex quo tempestates, rerúmque gerendarum opportunitates dignoscuntur.

Cui igitur rerum istarum tribuitur inuentio, est, eodem autore, is cuius genus sumus, quum non cælum modò, sed humanum quoque genus natum ab eo declarat. Sic Philosophia maiorum, quæ mundo suæ origini propinquo, per omnes populos sui similis circumsonabat, piissima, longè quàm quorundam è iunioribus sanior fuit. Fatentur enim omnes cælum, & à præpotenti, ac supremo Deo repertum ac positum, & cælestes ordines inuentum fuisse illius, tum verò ex substantia sensibili, nota, non extranea, & noua, originem habuisse: vt si quam cælum habeat Diuinitatem, ea tum corporea sit, qualem dicimus formam diuinam alicuius: tum tribuúnt ortum eius summo Deo. Ouidius etiam, vt profert Lactantius, eorum assertor fuit, quæ Moses vetustissimus, & quæ pòst Aratus scripserant, affirmans Deum lumina cælestia creasse, & in cælo posuisse.

Philosophia vetus, sanior.

C

Tot, numero, talique Deus simulachra figura,
Imposuit cælo, pérque atras sparsa tenebras,
Clara pruinosæ iussit dare lumina nocti.

Lib. 2. cap. 5.

Aristotelem, rationem fateri coegisse creationem mundi. In æternitate, vel animos esse mortales, vel ascendere in cælum non posse, corpora semper animantes. Sequi ex his in Philosophia grauissimos errores. Aristotelem à maioribus in creatione mundi dissentire non debuisse. Verba Aristotelis quæ diuersis locis posita probant eum creationem prudentem vel imprudentem esse confessum.

CAPVT XV.

SED his omissis, quæ priscorum sæculotum cunctarúmque gentium constantissimam famam de creatione mundi, consensúmque omniũ nationum, qui naturæ vox esse putarur, demonstrant, ad eas rationes nunc ordo vocat, quibus ex ore ipsorum Philosophorũ raptis, probare, luceq; clarius ostendete conabor, eos ipsos, quos Proclus, & Simplicius Aeternitatem mundi sensisse asseuerant, id est, Crarorem, Plotinum, Iamblichum, Porphyriũ, prorsus alia credidisse. Ipsos quin etiá Aeternitatis assertores, sibi ipsis apertè contradixisse. Verùm anteaquam huc deueniam, cum Aristotele, qui primus omnium Philosophorum, Aeternitatem inuexit, dictis eius nonnullis obseruatis, loquar, precabórque omnes, vt quæ sequantur, animaduertant. Ac sit prĩma ratio, quam breuiter superius explicuimus, eum qui primus, scientia omnium anre eum sæculorum, firmáque in pectore mortalium persuasione, in ore omnium constante prædicatione de tetum ortu, repudiata, nefariam de Aeternitate mundi sententiam effudit in mundum, magnæ audaciæ hominem fuisse, vt quem nec religio suæ gentis, vel Barbarorum, nec tantorum hominum, qui ante eum in Philosophia floruerunt, sapientia, ab hac persuasione concipienda reuocarint, nec succedentem per omnes ætares famam attenderit: Parte alia, mirari hominis sapientiam necesse erit, qui corporum cælestium, mundíque huius magis omni genere calamitatum redundantis, quàm cuiquam beatitudinem veram largientis, æternitatem desiderans, humanarum rerum, cunctis mundanis rebus meliorum euersionem, ingentémque stragem attulisse se non perspexerit. Hæc verò admiranda eius sapientia fuit. Erir & illa in promptu ratio, si quis eam perspicere, rectéque ponderare voluerit, quòd cum plerique doctissimi viri opinentur eum sensisse, & clare præ se ferat ipse Aristoteles, animos immortales, vt quorum nulla in terris sit origo, omnis hæc eius oratio vana, ficta, & ignara sui, plenáque contradictionis inuenietur, mundo nullum habente ptincipium, cum quo sequitur vel interitus animorum, vel æternus eorum à corporibus discessus, ac reditus. Cúmque & ipse quædam quasi somnians de beatitudine, quá in perfecta contemplatione, animíque beara actione statuerit, locutus sit, vetus item ante eum cuncta priscorum corona, hanc ipsam beatitudinem, quæ quidem in terris reperiri non possir, extulerit laudibus, celebrauerit, mitáque rapti dulcedine & quasi collacrymantes prouexerint, hunc portum, hanc sedem certam, miseriarúmque finem prædicantes, falsus, & inanis omnis is erit sermo, quod in Aeternitate necesse sit, vel animos euanescere, vel modò abire à corporibus, modò ea repetere, non aliud in omni Aeternitate munus gerentes. Neque enim restat aliud, quod possit de animis sentiri, mundo sempiterno. Primum si sunt immortales, erit eorum numerus infinitus, & incomprehensibilis, Naturæ contrarium. Si quotidie nasci, qui prius non essent, censueris, aut à corporibus originem trahentes euanuerunt, vel aliunde ortum habuerunt. Quòd si non à corporibus, sed exterius venerunt, quid tandem istud erit exterius, aut Deus scilicet, aut aliquis Deorum? Quid enim post visibilia corpora superest? Igitur si ortum à Deo habuerunt, aut eius è substantia abscissi, ac quasi diuulsi, aut è nihilo creati. Quorum cùm primum fieri nulla tatione possit, nec priscorum ea fuerit sententia, superest rantum eos à Deo è nihilo procreari. Dabitur igitur nobis, & concedetur, ab ipsis Philosophis, res alrissimas, res oprimas, multo quàm corpora meliores, è nihilo posse fieri. Et si nascuntur animi ex nihilo, cur non etiam mundus? Sed redeo ad primam rationem. Quis potest de animorum beatitudine loqui, qui mundum dicat æternum? Nam in Aeternitate vel corrumpuntur animi, vel immortales non habent alium mundum, aliam regionem, sed has sedes mortales obtinentes, semper abeunt, redeuntq; ad corpora. At Aristoteles in moralibus, multa de animi beatitudine disseruit, eam in actione mentis, quæ verus homo est, existere confessus. Hæc autem actio mentis, & contemplatio, & speculatio, in hoc mundo, in quo nihil est beatum, ac certum, nec inueniri potest, nec inuenta est, neque inuenietur vnquam. Vbi igitur, & quo alio modo erit, nisi quo traditum est à vetustate, sapientissimáque religione, traditum etiam ab ipso Aristotele, Quòd Deus sit beatus, contemplans se ipsum? qui si sibi tanro, ac tali exuberat, visus, & agnitus felicirate, facilius minoribus animis exuberabit. Sic quoque Deos dixit beatos contemplando, & cognoscendo, certè maximum illum, vberrimúmque voluptatis fontem. Hic igitur beatitudo minorum animorum erit, quam Aristoteles tantum non agnouit, & confessus est. Ad hanc igirur nunquam attin-

Aristoteles, æternitatis mũdi primus assertor.

Aristot. fassus animorum immortalitatem.

Si animi sint immortales, non potest esse mũdus æternus.

Animi à deo creati e nihilo.

Beatitudo sita in mentis actione.

Dij beati, quomodo.

A gent animi, hoc mortali mundo sempiterno, in quo necesse est, vel interire eos, & vanescere, vel permanentes, ire rediréque ad corpora. Sic sermo ille de beatitudine vanus, & autori contradicens comprobatur, si stat mundus æternus. Vanum est etiam, ac simulatum, falsumq; si quid vnquam de pietate, quod videtur in Politicis, & moralibus est Aristoteles locutus, Si vera sunt, quæ magni Philosophi prodiderunt, Æternitatem mundi tollere rationem pietatis, ac prouidentiæ. Sed examinemus exquisitius sentẽtias de Anima: Si mũdus est æternus, & animi sunt immortales, quod Aristoteli placuisse, dicta eius, virorúmque magnorum autoritas testatur: duo sequuntur, quòd aut in dies procreantur. & si sunt immortales, non ex vllo corpore, elemẽtóve oriuntur, sed diuinitus dantur. Diuinitus autem dicens, sentio quòd abscindi ac quasi diuelli ex substantia diuina nequeunt, quia nec error nec prauitas in eos caderet, testabitq; diuinitus eos è nihilo creari. Hinc igitur primùm duo dogmata contra mundi Æternitatem sequentur, quòd animæ, quarum est maior pretiosiorq; quàm corporum substantia, è nihilo generãtur. Tum datur immortale, & incorruptibile, quod habuit principium. In Aeternitate mundi, animi fuere semper immortales, nascebantur quotidie, non à corporibus, sed à Deo: à Deo autem, non ex Dei substantia: è nihilo igitur. Ergo tum sunt incorruptibiles in posterum, qui principium habuissent, tum fuerunt è nihilo. Quòd si non concedit eos immortales hac ratione, quòd quotidie nascantur, sed ea quæ superest, & quæ placuit plerisque, quòd semper fuerunt immortales, & sine principio, eóque semper incorruptibiles, aut

Aeternitate mũdi posita, tollitur pietas.

B igitur fuit in omni Aeternitate numerus eorum infinitus, aut certus, ac definitus. Si certus ac definitus, necessariò aut ille numerus meauit, remeauítque à corporibus ad corpora, quæ in omni Aeternitate pro se minabantur. Sicq; non aliud gesserunt, quàm quòd animus Socratis in Aeternitate infinita corpora peragrauit, desertóque corpore Socratis, concessit ad alterum, similitérque omnes animi: aut si certus erat numerus, & animato vno corpore, post discessum, non aliud appetierunt, efficitur vt in Aeternitate, paucis illis corporibus animatis, relictísque, reliqua corpora, quæ fuerunt in Aeternitate, infinita, exanima extiterint. Sicq; homines sine animis vixerũt, locuti sunt, cogitauerunt, senserunt. Quòd si fuit numerus eorum semper infinitus, quę ratio fuit, vt qui antea in æternum separati essent à corporibus, traditi sint, ac dimissi in corpora? Anima Platonis, cùm esset ingenerabilis, & incorruptibilis, antequam venisset in corpus Platonis, tota illa Aeternitate abfuerat ab illo corpore, paritérque omnes illius tempestatis homines. Quæ fuit ratio eos in corpora demitti, cùm Philosophi testentur melius animos manere separatos à corporibus, quàm cùm eis alligari? Deinde vbi in omni Aeternitate habitarunt? Si enim in cælo, quomodo descendere in terras, & corporibus alligari voluerunt? Et si non sponte sua, sed à Deo coacti venerunt, cur fecit Deus quod esset peius? Iam verò si numerus infinitus animorum fuit, suspicio possit esse æquasse eos ipsam Diuinitatem. Nam si vel granum sinapis vnus animus valuisset, congregata in vnum infinitorum animorum virtus, infinita virtus extitisset. Ad hæc quæ fuit ratio, cur cùm

Statuendum animas fuisse vel numero infinito, vel finito.

C infiniti animi essent, magis is vel ille, puta animus Platonis, vel Socratis, demitterentur in corpora, cæteri extra corpora remanerent? Cur data hæc illis pœna, cæteris non data? Quæ porrò ratio, quis ordo in infinitate animorum, quæ cognatio, quis sensus inter eos, quæ discretio, quæ amicitia, cùm infinitas non possit cognosci, ac percipi, gubernaríque? Plena confusionis infinitas: sicut ordo est vbi res certæ, moderatæ. Quis genius, vt vult Plato, infinitos illos animos rexisset, in vitam egisset? Quî scire potuisset, quinam ex infinito numero animorum ad corpora duci debuissent? Infinitas enim, vt dixi, sub cognitionem non cadit, quod ipse docuit Aristoteles. Quòd si ob multas causas infinitus numerus animorum esse non potest, certus autem ac definitus, nunquam ascendet in cælum, bibétque Nectar, nec contemplabitur vnquam, quam veram esse beatitudinem sensit & confessus est Aristoteles cum multis, quia tam paucos necesse est in omni Aeternitate, infinita corpora animare, modò hoc, modò illud animantes. Et propter hæc incommoda refugis ad aliam partem, eos morte multans: id verò si feceris Aristoteles, tum te, omnésque sequaces tuos, mendacij ratio coarguet. Elabitur enim tibi, quidquid asseruisti in Moralibus de parte hominis diuina, quam verum hominem, partemq; diuinam, actionemq; eius, & facultatem à corporibus segregatam dixisti. Nec aliã hominis beatitudinem statuisti, quàm viuere per intellectum, qui verus homo sit, cuius actio non habeat cum corporibus affinitatem & dependentiam. Eámque partem, ibi

Actio animi segregata à corpore: & quid beatitudo Aristoteli.

Deo simillimã, in libris de Generatione animalium, solam diuinam prędicasti. Speculationem autem Dei, veram beatitudinem esse censuisti. Sic necessariò etiam animis si speculandum est, & speculando sunt beati, non est alia speculatio, quæ faciat eos beatos, nisi Dei, non cæli, non terræ, non astrorum, non animalium. Hæc ratio, quam tu proposuisti, elabitur tibi, si sit animus mortalis. Elabitur quoque quod in libro de Ortu animaliũ tradidisti, Solam quæ dicitur mens, νοῦς, exterius aduentare, solamq; diuinam esse, cæteris animæ partibus ortum à corpore ipsóque semine habentibus, & à natura corporis inseparabilibus. In libris quoque de Anima semper de intellectu seu mente loquens, aliam esse rationem dicis. Ibíque apertè prædicas, intellectum seu mentem, à sensu separari, quemadmodum corruptibile, ab incorruptibili. Sed quoniam apud doctissimos, melioresq; Philosophos constantissima sententia est, Aristoteli mentem & diuinã esse, & alterius quàm corpora substantiæ, tum habere cum natura Deorũ similitudinem, quod quatuor summum rationibus constat, quòd eam appellat in libris de Satu & ortu animalium, θεῖον μόνον, solam diuinam: Ibidem separatam à corporibus, solámque θύραθεν, exterius aduenientem: In moribus θεοῖς συγγενέστατον, Diis simillimam, maximéque finitimam: Ibíque vitam beatam mentis, contemplari, & nosse decernit: pro comperto & confesso sit, cum hoc vnum tenuisse. Sint igitur Aristoteli immortales animi, mundus item æternus. Sic necessariò eò res reuoluitur, vt vel infinitus numerus eorum, vel certus ac definitus: quarum vtranque partem cùm fœda in Philosophia flagitia consequãtur, certè nulla ratione stabit cum immortalitate animorũ, æternitas mundi. Eritq; in Philosophia Aristotelis, maxima pugna, & irresolubilis contradictio, considerato diligenter, funditúsque pensitato, quod fortasse pauci faciunt, toto negotio, rebúsque cunctis, quod prudentiæ est, inter se collatis. Decet enim Philosophos qui se solos veritatis ponderandę tenere rationes arbitrantur, videre quid quodque dogma, cuius primum molitioné aggrediuntur, consequatur. Sed sunt interdũ adeò obtusi, & hebetes, arroganterq; inepti, vt peius de vnaquaque re, quàm vulgares iudicare cernantur. Nunquam enim ad illam oratoris grauissimi monitionem oculos attollunt, in omnibus studiis à multis cõmodissimum quodque potius eligentes, quàm sese vni alicui certo addicentes, minus in arrogãtiam offendere, nõ tantopere in vitiis perseuerare, aliquanto ex inscitia leuius laborare. Hoc igitur eos cauere ferè nunquam videas, quorũ sunt in dogmatis vnius Aristotelis peruersè tuendis ingenia efferata. Si quis igitur sit, qué veritatis amor, nõ certa vnius mortalis autoritas veluti pecudẽ trahat, agnoscet cum Æternitate mundi, tum fœdissimas de animis humanis, quos esse reges huius mundi, nec in terra omníque hoc corporeo rerum ambitu eis melius esse, inter omnes constat, sententias, obscœnásque opiniones consequi, tum inexplicabiles ambages, quas nec viderunt, nec videre fortasse Philosophi potuerunt. Nec solũ in omni Natura sequi abominandam confusionem, sed in ipsa eorum, qui hæc statuerunt, doctrina, locorum, sententiarum, dogmatum inter se fatalem discordiam, se inuicem mirificè perimentium, vnóque stante, altero vel cadente, vel tuipiter cõsistente. Stante enim Æternitate mundi, non stat vel Æternitas, vel Felicitas animorum. Non ascenditur ab hoc statu vitæ, in cælum. Non contemplabitur animus vnquã. Quia perfecta, quæ possit reddere beatum, contemplatio, non maris aut terræ, animalium, plãtarum, syderum est, quibus rebus animus ipse longè supereminet, sed Dei, ad cuius conspectũ venire nunquam animi poterunt, aut potuerunt, si fuit mundus æternus. Neque enim is ascendentiũ animorum ordo consisteret, æterno mundo. Cùm autẽ animi, vt dixi, sint omnibus mundanis rebus meliores, qui mundũ ipsum, soli speculentur, noscant, loquantur, rogãt, quis est tam stultus, ac demens, qui censeat, mundi nec sentientis, nec intelligentis, sed muti, ignari, nescij, meliorem statum, quàm animorum, quos incorporeos & diuinos esse, & ipsimet testantur, & probat ratio? Cùm ergo Æternitas mundi, tollat aut Æternitatem, aut Felicitatem animorum: & cùm vnus animus sit Sole, Luna, totóque cælo, & mundo melior, pretiosior: aut stultitia fuit rei deterioris cum exitio, damnoq; melioris, Aeternitatẽ credidisse: aut imprudentia, in vnius Aeternitate, alterius interitũ nõ vidisse: aut execrabilis insania, mundi statũ sempiternum, quàm Animorũ Aeternitatem, ac Felicitatẽ maluisse. Et cùm ipsi iactent, Deum, ac Naturã semper facere meliora, videant vtrum naturalius, ac melius sit, reges mundi animos, propter quos omnia esse, quibus omnia velut dominis parere, clarum est, & confessum, peruenire ad veram beatitudiné, quàm corporeũ mundum in æternum permansisse. Melius est, Naturæq; & diuinæ voluntati congruentius,

Mens exterius aduenit, & sola diuina.

Maxima sequitur cõtradictio in Aristotelis doctrina, ex mũdi æternitate.

Quæ absurda consequantur æternitatem mundi.

Animi sunt mundo meliores.

Deus & Natura meliora faciunt.

Aut vel vnus animus, qui noscit, sentit, videt, sit beatus, attingens ad beatam Diuinitatis contemplationem, quàm vt Sol, Luna, stellæ, maria, terræ, quæ muta sunt omnia, sensúsque carentia, permanserint in æternum. Prædictum quoque fuit, eius errorem fuisse, dum cæli motus constantes, corporisque cælestis claritatem, incorruptionémque admiratur, dignos Æternitate censuit, excidisse illi meliorem considerationem. Neque enim fingenda mens erat, quanquam altius fortasse conscendere non poterant, in sola stellarum Diuinitate. Diximus & à Barbaris profectam stellarum adorandarum superstitionem. Illud porrò posset ex Aristotele quæri, qui vidit, prædicauítque de ea vita, quæ degitur extra motus cælestes præclara, vbi nec locus, nec tempus, nec corpus sit, sed animi beati degentes optimam, vberrimámque vitam, quis roget, Quid malis Aristoteles, quídue Deo, Naturæque, quos dicis semper affectare meliora, aptius censeas, vitámne beatam illam esse, ac vigere in sempiternum, an mortalem hanc, quam tot incommoda circunstant? Quis dubitet, postremam hanc, nisi desipiat, eum responsurum? Quid igitur, si quærenda hæc beata, omnibusque conatibus ad eam aspirandum, oportuit deificare hunc mundum, eíque Æternitatem munerari, cuius Æternitas, detinuit in hoc corruptibili statu animos in æternum, nec passa est eos ad felicitatem illam aspirare? Et si meliora quæruntur, cur iste tanquam optimus perfectissimusque rerum status, fuit sempiternus? Quasi nihil esset melius, cùm melius esse rectis animis repositum, quasi fit ipse confessus. Præterea quòd Socrates, & Plato, & Marcus Tullius, omnesque ferme præclaro ingenio viri (quod & Aristoteli fuisset confitendum) dixerunt, vitam hanc potius mortem esse: quam si voluit sempiternam Aristoteles, non modò non optauit sempiternam vitã, vt potius mortẽ sempiternã expetiuerit. Diximus item rationes eius, quibus pro Aeternitate pugnat, in eos tendere, qui vel tempus fine cælo putassent, ex Chao sempiterno postea mundũ creantes, vel natum mundum postea non interiturũ, vel nunc stare, nunc deficere, certis temporum periodis. Quorum nihil opinamur ipsi. Sed rationes ob quas Aeternitas mundi infamat, desiperéque probat Aristotelem, sub Epilogo colligamus. Primum, quod vel audacia fuit, à vetustissimis gentibus, maioribusque suis de rerum molitione tradita cõtempsisse: vel admiranda inscitia, nesciuisse, vel socordia, execrabilísque caligo, tantam humani generis suæque philosophiæ labem, ex Aeternitate cæli allatã non vidisse. Tollit enim Aeternitatem, aut tollit, impeditque beatitudinem animorum. E duobus bonis desideratur deterius, creditúrque Deus & Natura peius fecisse. Nullum autem negotium in Philosophia maius, nulla maioris ponderis in terris, quàm de animis contemplatio: de quibus nisi bene constitutum ac definitum fuerit, in omni vita summa perturbatio consequatur necesse est. Vanum est philosophari. Super quibus cùm bene Aristoteles statuisset, in libris de Anima, quòd mens, id est, animus, est incorruptibilis: in libris de Ortu animalium, quòd aduentat, ingreditúrque corpus extrinsecus, solusque diuinus est: in libris de Moribus, quòd est Diis simillimus, συγγενέστατος, ex eodémque maximè genere: ibidem, quòd pars melior mens, siue animus, est verus homo, cuius operatio non fit corporea, cuius vita vera, veráque beatitudo, sit intelligere: in libris de Cælo, hanc beatitudinem bene nosset, collocassétque extra vertiginem cæli remotissimè, vbi non sit tempus, locus, corpus, sed vita beatissima in æternum, Deósque beatos esse, quæ est etiam animorum beatitudo, contemplando asseruisset: hæc inquam cùm optimè, cùm sapientissimè ipsam Naturam, rationémque magistram, præceptorésque Platonis philosophiam secutus, statuisset, sustulit omnia, confudit, euertit, astrorum motúsque cælestis corporeæque vitæ, quæ mors à Socrate, & ab omni sapiente dicta est, illata Aeternitate. His autem omissis, quoniã plura quoque superius posita sunt, ea duntaxat verba adhibebo, quæ super rerum molitione (cogit enim suadétque sic loqui Natura) imprudenti exciderunt. Vno in loco fatetur ordinem rerum, perennémque indiuiduorum inuicem sibi successionem, quemadmodum & Moses, inuentionem Dei fuisse. Moses ergo dixit, Et ait Deus, Germinet terra herbam virentem & facientem semen, & lignum pomiferum, faciens fructum iuxta genus suum, cuius semen in semetipso sit super terra. De bestiis autem, Benedixítque eis dicens, Crescite & multiplicamini, & replete aquas maris, auésque multiplicentur super terra. Eáque Moses refert facta in principio, in exordio rerum, non in æternum. Ad eandem prorsus rationem locutus est Aristoteles, quòd cùm cuiusque rei indiuiduum semper permanere non posset, propterea quòd nimium ab incorrupto æternóque principio Deo distent: ἀλλὰ τὸ πόῤῥω τῆς ἀρχῆς ἀφίστασθαι,

Nefas fuit mundum deificare.

Audacia Aristotelis qui contempserit doctrinam veterum.

Nullum negocium maius [illegible] philosophia [illegible] contemplatio.

Aristotelis placitum de rerũ ordine.

Gene. 1.

Gen. 2.

τῷ λειπομένῳ τρόπῳ συνεπλήρωσε τὸ ὅλον ὁ θεὸς, ἐντελεχῆ ποιήσας τὴν γένεσιν. Quo superat modo, Deus vniuersum compleuit, facta generatione perenni. Hic enim duo sunt, exordium mundi, rerúmque hodiernarum ordinem apertè testantia, quòd Deus repleuit defectum eius rei, quasiq; opem tulit, quæ permanere non posset. Fieri non poterat, vt ea indiuidua in illo primordio creata, longo tempore subsisterent, illæ arbores, illæ bestiæ primæuæ, illæ volucres, illi duo homines, vt breui tota rerum compago recens inuenta, dissoluenda esset. Hoc sagacissimus Deus videns, & animaduertens, nisi noua remedia adhiberentur, quædámque arctiora vincula rerum pararentur, vanam futuram ipsam creationem, nihil profuisse res è nihilo extulisse: Quocirca, reperit alium ordinem, quo rerum cunctarum indiuidua, licet natura cadentia, ita tamen sese inuicem repararent, instaurarentq;, vt ad omne tempus quasi catenatim se continerent, quasi manú inuicem sibi porrigentia. Nam indiuidua, non sterilia, non infœcunda, non sine semine creauit, sed fœcunda, stirpisq; suæ seminibus scatentia. Et quod inauditę, inexplicabilisq; sapientiæ fuit, fecit vt in seminibus, exigua quædam animalia exiguæq; & inuisibiles arbores latitarent, quæ postea in lucem erumpentia grandescerent. Hoc inuentum Dei fuisse, ingenuè fatetur Aristoteles, nihil cum Mose discrepans. Súntque præteriti temporis verba συνεπλήρωσεν, ποιήσας. Prouisio quoque, & quasi opitulatio rei deficienti vel defecturæ, designat interuallum, quo primum res non existentes, paulò pòst extiterint, ita moderatæ & positæ, vt defecturæ breui, non defecerint. Secundus locus huic simillimus est in Politicis, quod in libris de Generatione, & interitu, generatim tradiderat, pressius ad humanam propagationẽ referens. Vt enim diuinam inuentionem, perennem hunc rerum ex præcedentibus ortum fuisse retulit, sic in libris de Republica, non dissimulauit quæ veritas esset, super humana creatione. Vt si quis benignè sapientérque duos hos consideret locos, agnoscat eandem de vniuersali creatione, esse Mosis, atque Aristotelis Philosophiam. Nam tametsi Aristoteles creationem ipsam, ore pleno non memoret, referens tamen ordinem illum, in quo tota posteriorum rerum creatio continetur, in Deum, dicénsque ab eo factam indiuiduorum perennitatem, haud dubiè Deum omnia condidisse, quemadmodum & Moses, confitetur. Quæ igitur Moses de plantarum, brutorúmque animalium propagatione, nouissimè de fœcunditate, & restauratione prolis humanæ scripsit, his similia prorsus scripsit Aristoteles. Moses, Masculum & fœminam creauit eos, benedixítque illis Deus, & ait, Crescite & multiplicamini, & replete terram. Aristoteles autem, ἅμα δὲ καὶ ἡ φύσις ἀναπληροῖ ταύτῃ τῇ περιόδῳ, τὸ ἀεὶ εἶναι, ἐπεὶ κατ' ἀλθμον οὐ δύναται, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ εἶδος οὕτω συνεζευχονόμηται ὑπὸ τοῦ θείου ἑκατέρου ἡ φύσις, τοῦ τε ἀνδρὸς, καὶ τῆς γυναικὸς πρὸς τὴν κοινωνίαν. Simul, inquit, natura sempiternum esse complet, hoc indiuiduorum reparatione. Propterea quòd per speciem tantùm durare res poterant, non per numerum. Sic prouisa fuit ab ipsa Diuinitate, aut Numine diuino natura vtriusque, masculi & fœminæ, vt inuicem copularentur. Quid hic dissimile inter Mosen & Aristotelem? Quo discrepat vtraque Philosophia? Et non est hoc, quod ipse Deus dixit, Quod Deus coniunxit, homo non separet? Iesus eam vocauit coniunctionem, Aristoteles κοινωνίαν. Factum à Deo, Iesus: Aristoteles, ὑπὸ τοῦ θείου. Sicut autem Moses, hunc ordinem factum à Deo, in exordio temporis, non in æternum fatetur: Sic cùm sit eadem prorsus sermonis ratio in Aristotele, nulla ratione possumus aliud suspicari, quàm eum à principio factum, ac constitutum sensisse. Quod prudentibus cogitandum relinquo. Duóque hic adhibet Aristoteles, Naturam ac Deum. Ex quo declarat, aut idem esse Naturam, atque Deum: aut, quod verius est, hunc ordinem, qui Natura est, esse inuentum Dei. Tertius locus est in libris, de suprema Philosophia, vbi in maiorum opinionibus, de rerum principiis recensendis, occupatus, multorúmque placitis reiectis, eorum vero collaudauit sententiam, qui Mentem omnium rerum inuentricem statuissent: eos ita efferens, vt cæteris præ his dormitasse, hos verò sapuisse, vigilasse, acri iudicio fuisse, assereret, his verbis: νοῦν δή τις εἰπὼν εἶναι καθάπερ ἐν τοῖς ζώοις, καὶ ἐν τῇ φύσει τὸν αἴτιον, καὶ τοῦ κόσμου καὶ τῆς τάξεως πάσης, οἷον νήφων ἐφάνη παρ' εἰκῆ λέγοντας τοὺς πρότερον. οἱ μὲν οὖν οὕτως ὑπολαμβάνοντες ἅμα τοῦ καλῶς τὴν αἰτίαν, ἀρχὴν εἶναι τῶν ὄντων ἔθεσαν, καὶ τὴν τοιαύτην, ὅθεν ἡ κίνησις ὑπάρχει τοῖς οὖσι. Qui verò mentem, inquit nescio quis, dixit quemadmodum animalium, & Naturæ causam, & mundi, & omnis ordinis, is præ cæteris, qui antea temere locuti essent, euigilasse videtur. Qui hæc igitur suspicantur,

simul

Inauditæ sapientiæ fuit, quod ex seminibus cuncta producantur.

Indiuiduorũ perennitas.

Specie perdurãt animalia, non numero.

Matth. 14.

Natura, inuentum Dei.

D

E

F

A simul & ipsam causam principium rerum bene statuerunt, & talem causam, vnde motus rebus extiterit. Hanc Aristotelis sententiam, si quis altius ponderet, excutiat, euoluat, in ea claré contineri confessionem creati mundi, siue prudens, siue imprudens, cúmque rapiente natura locutus sit, facilè dignoscet. Atque adeò clara res est, vt mirabile sit, quo sæpe veritatis æstus rapiat imprudentes. Repetamus igitur omnes, qui Mentem, mundi creatricem declarauerunt. In his præcipue fuerunt Trismegistus, Orpheus, Pythagoras, cùm primis verò Anaxagoras, tum Socrates, & Plato: omnésque hi cum aliis multis asseuerunt, Mentem generasse hunc mundum, in cælo lucem accendisse, cælum & tempus condidisse, animalia, plantásque ex humo cooriri fecisse. Quorum declarans Latinè Ouidius Theologiam, canit,

Veritatis æstu rapit interdũ imprudentes.

Ouid. ibidem.

Nam cælo terras, & terris abscidit vndas,
Et liquidum spisso secreuit ab aere cælum,
Dissociata locis concordi pace diremit.
Principio terram, ne non æqualis ab omni
Parte foret, magni speciem glomerauit in orbis:
Tum freta diffudit, rapidisq́ tumescere ventis
Iussit, & ambitæ circundare littora terræ.

Aliáque multa, de Sapientia parente, regináque huius mundi, cuius asserit eam originẽ. Quicquid igitur ex antiquorum Theologia cecinit Ouidius, asseueratur, prædicatur, B effertur miris laudibus ab Aristotele. Affirmat eos bene, prudenter, sapientérque locutos, qui dixerunt νοῦν, id est, Sapientiam, Intelligentiam, Mentem, omnis ordinis, Naturæ, animalium, totiúsque mundi causam, & autorem. Et bene sapientérque eos statuisse dicit hanc, quæ dicitur excellenter Causa, rerum principium, & tale principium: à quo motus, vitáque cunctis rebus extiterit. Hoc suo suffragio totam collaudat, & comprobat Mosaicam Theologiam Aristoteles. Primus enim Moses, ex his qui vetustam Theologiam litterarum monimentis tradiderunt, scripsit, Spiritum siue Sapientiam Domini, quem sua lingua Græci vocarunt νοῦν, ornasse cælos, fecisse vt oriretur lumen in cælo: Hanc veram mundi originem fuisse, cùm terram, & aquas, quod Chaos, à confusione duplicium hatum rerum, vocarunt Græci, primùm è nihilo, tantùm ex Ideis suis æternis, quæ sunt ipsamet, extulisset. Quippe quæ cuncta sinu & pelago suæ Sapientiæ contineret. Hanc clarissima luce cælum & terras compleuisse, diem noctémque ab inuicem diiunxisse, aërem in vastas, sublimes regiones, à terris in cælum vsque diffudisse, maria in profundos sinus, concauásque mundi planicies considere iussisse, è terra plantas, animaliáque, ex aquis item alia pullulare iussisse. Nouissimè tanquam regem iam genitarum rerum, in mundum ceu pulcherrimam aulam, hominem induxisse. Hæc prior vbique motum vitámque dedit: prior ipsa mota super aquis, vnde cieri omnia, agitari, fieríque cœperunt. Ex illo motu, Solis iubar emicuit, rapida vertigine concitatum est cælum, terræ quoque & aquæ primum moueri cœperunt. Sic Mens inuẽit omnem ordi- C nem, cunctámque Naturam, fuit autor mundi, autor animalium. Hoc admiratur Aristoteles, effert præconiis egregiis, tribus verbis declarans & quàm sibi huiusmodi Theologia placeret, & quàm diuinè senserint, qui nobis hanc sapientiam reliquerunt. Primum quòd fuerunt νήφοντες, prudentes, sapientes. Quòd omnes alij secus suspicantes, temere & imprudenter locuti sunt. Postremò, quòd καλῶς, bene, pulchre, hi principium rerum appellarunt eam quæ vocatur ab eis αἴτιος autor, causa: quæ est eadẽ Mens, vt asserit Laërtius sensisse Platonem. Siue igitur prudens, siue nescius, sed solo secreto Naturæ ac veritatis æstu asseruit, plenóque ore laudauit mundanam creationem Aristoteles, admiratus est huius Philosophiæ præcones, quàm velit alibi desipuerit. Sufficit mihi ex inuito (quanquam forte non inuito) pectore, testimonium veritatis excidisse. Quæ igitur deduxi, & quæ sum hactenus locutus, videbunt vera esse, qui norint, quam de Sapientia seu Mente diuina, Theologiam maiores, & qui ante Aristotelem floruerũt Philosophi reliquissent. Quæ tota est, vt dixi, quòd ea creauit mundum, præcipuéque Chaos in ordinem redegit, & rerum formas cæco deprompsit aceruo: denique, vt Aristoteles ait, quòd fuit autor mundi, Naturæ totius, ordinísque repertor. Quod cùm bene sapienter, præclaræq́; prædicatum asseueret Aristoteles, nemini dubium poterit esse, quin creationis, qualis à Mose & ab Ægyptiis, vetustissimísque Græcis fuerat decantata, assertor fuerit. Aliud testimonium, quod de creatione, rerumq́; noua inuentione, prudenti vel imprudenti excidit,

Moses scriptor primus.

Homo, postremò à Deo creatus.

Deus, mundi, & ordinis autor.

quod ſanè prudentiſſimus quiſque conſiderabit, eſt, quòd quemadmodum Marcus Tullius, pluréſque alii, quendam hominem ſapientiſſimum fuiſſe dicunt, qui diſperſos homines congregauit, in quo neceſſario, aliquod rerum initium continetur, quo rudes, nupérque nati homines, ſocietatis experti eſſent: ſic ab Ariſtotele ſimilia dicta, velit nolit, cum origine mundi ſequuntur: ὁ δὲ πρῶτος συστήσας μεγίστων ἀγαθῶν αἴτιος: Qui primus, inquit, diſperſos homines congregauit, maximorum bonorum autor fuit. Videat igitur, quicunque vult, an in Aeternitate non ſemper homines congregati fuerint. Nihil enim eſt nouum in Æternitate. Nam ſiquando congregati homines, prius diſperſi erant, in æternum certè diſperſi fuerunt.

1. de Inuentione, & 1. de Oratore.

Ex dictis oratorum & poetarum, artium, ſermonis, & humani generis probatur exordium.

CAPVT XVI.

EADEM ratio colligitur ex Tullio contra Philoſophos: Aut qui primus, inquit (quod ſummæ ſapientiæ Pythagoræ viſum eſt) omnibus rebus impoſuit nomina. Si primus enim quis impoſuit nomina, certè antequam impoſuiſſet, non erant nomina. Arguitur ergo humani generis initium: quoniam ſi fuiſſet Aeternitas, ſemper homines locuti fuiſſent, ſemper ſermo viguiſſet. Nec primus quiſquam nomenclaturas indere potuiſſet. Si fuit principium locutionis, & ſermonis, fuit etiam vitæ. Sic quod ſequitur, Aut qui ſonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis litterarum notis terminauit, aut qui errantium ſtellarum curſus, progreſſiones, inſtitutionéſque notauit. Hæc omnia comprobant exordia iſtarum artium. Ergo nec ſemper artes fuiſſe, nec homines eis vſos eſſe. Similiter quod ſubiicit, Etiam ſuperiores, inquit, qui fruges, qui veſtitum, qui tecta, qui cultum vitæ, qui præſidia cōtra feras inuenerunt. Hęc docent apertè, omnium fuiſſe aliquod primordium. ſi diluuia attuleris, deſtructū eſt, & euerſum, Nullā vnquā potuiſſe tam immanē eluuionē eſſe, quæ totam humanam gentē abſtulerit. Quæ ſi cunctos abſtuliſſet, nemo nunc eſſet ſuperſtes. Quòd ſi fuerūt homines ſemper, ſemper etiā & ſermo. Itaque non fuit quidam, qui primus nomina rebus impoſuerit. Si fuit, non ſemper homo, linguáque, ſed fuit exordium. Eadem ratio colligitur ex Platone, & eodem Marco. In Cratylo Plato perhibet priſcos fuiſſe meliores, quia Diis propiores. Marcus veriora eſſe à priſcis tradita, quòd minus aberant à progenie diuina. Si mūdus igitur eſt æternus, vbi priſci, vbi Diis propiores? In Æternitate nil prius, nil poſterius, nil propinquius, nil remotius. Fuiſſe quoque Deo propiores aliquos, arguit initium, cùm ſcilicet Deus creās, & aſtās cernebatur à priſcis illis, quos priores crearat, quos Marcus progeniem diuinā appellat. Plato θεῶν παῖδας, θεῶν ἀγχισπόροι, Filios Deorum, Diis proximos, propinquos Iouis. Eadem ratio colligitur ex eodem Marco, cum quaſi ab omni alia dubia opinione, huc tandem ſiſtente, & appellente Natura. Non enim, inquit, temere, nec fortuitò ſati & creati ſumus, ſed profectò fuit quædam vis, quæ generi conſuleret humano, nec id gigneret, aut aleret, quod cùm exantlaſſet omnes labores, tum incideret in mortis malum ſempiternum. Si ergo ô Marce ſati & creati ſumus, & ſi fuit quædam vis conſulens humano generi, certè fuit exordium quoddam, cùm nondum creatis nobis, aut dum crearemur, ab ea vi nobis conſulebatur. Similis probatio colligitur ex Poëtis, vt appareat, vndique pro veritate contra mendacium auxilia concurrere. Vergilius canit iuxta priſcos vates, ſponte ſua quondam fruges terram hominibus dediſſe, lætis, ociantibúſque, cùm non cogerentur, ad ſuſtentationem vitæ, varias artes excogitare:

Ex eo qui nomina primus impoſuit, arguitur initiū mundi.

Litterarū inuentio & artium plurimarum.

Priſci cur meliores.

> *–Primúſque per artes,*
> *Mouit agros, curis acuens mortalia corda,*
> *Nec torpere graui paſſus ſua regna veterno.*

Geor 1.

Ergo non fuerunt ſemper artes, non ſemper agricultura. Quomodo igitur mundus Æternus, & homines æterni, ſine artibus? Et ſi non ſine artibus vnquam, quomodo primus quidam, ſiue Deus, ſiue homo, reperit eas, cum prius non eſſent? Reperta agricultura, nauigatio, aſtronomia, venatio.

Titi-

A *Tunc alnos primum fluuij sensere rapaces,*
Nauita tum stellis numeros, & nomina fecit. *Virgil. ibidē*
Tum laqueis captare feras, & fallere visco
Inuentum, & magnos canibus circundare saltus.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina serræ,
Tum variæ venere artes.

Artes igitur, quæ deerant, docent homines natos, non æternos.

Plotinum apertè fateri, contrà quàm Proclus contendat, tempus creatum, cum cuius conditione consequitur etiam cæli, mundique creatio.

Caput XVII.

QVONIAM verò Proclus asserit in his, qui mundum sempiternum credidissent, ad alios fuisse Plotinum, ecce veritas ipsa sibi suppetias afferens, cui cum mendacio bella perpetua, quæ sæpe mentes in mendacium prolapsas, deluctata diu, tandem subrigit ad lucem, & verum, contrà, quàm ille pronunciet, ostendet. Neque verò boni iudicis est, in alteram partem inclinantem, audire rationes eius cui faueas, ad eius quem odio habeas, aures obdere. Sic si bene hic, sicut aliis Philosophiæ locis, rem Proclus ponderasset, fortasse iudex æquior fuisset. Nemo vnquam me continebit, quin in ea semper sententia persistam, omnes ferme philosophos super eadem re (quoniam homines quales nos omnes, fuerunt, qui nostra placita tota vita variamus) opinione alternante, diuersa protulisse. Pessima verò, sed apud imperitos tantùm, regnat consuetudo, vt vnius alicuius autoris, cui se consecrarunt, dicta perinde ac irrefragabilia, inuiolatáque, aut qui sibi contradicere non potuerit, omnibus conatibus defendere certant. Sed his omissis luce clarius ostenditur, Plotinum, aut volentem, aut eorum oblitum, quæ dixisset alibi, factum tempus, ac mundum asseruisse, factum inquam, non quòd fiat, aut generetur, sed quòd fuerit postea, cùm non esset. In libro de Aeuo & tempore hæc scribit: Δεῖ δὴ ἀναγαγεῖν ἡμᾶς αὐτοὺς πάλιν εἰς ἐκείνην τὴν διάθεσιν, ἣν ἐπὶ τοῦ αἰῶνος ἐλέγομεν εἶναι τὴν ἀτρεμῆ, ἐκείνην, καὶ ὁμοῦ πᾶσαν, καὶ ἄπειρον ἤδη ζωήν. καὶ ἀκλινῆ πάντη, καὶ ἐν ἑνί, καὶ πρὸς ἓν ἑστῶσαν. χρόνος δὲ οὔπω ἦν, ἢ ἐκείνοις γε οὐκ ἦν. γεννήσομεν δὲ χρόνον λόγῳ καὶ φύσει τοῦ ὑστέρου. τούτων δὴ ἡσυχίαν ἀγόντων ἐν αὐτοῖς, ὅπως δὴ πρῶτον ἐξέπεσε χρόνος, τὰς μὲν μούσας οὔπω τότε οὔσας οὐκ ἄν τις ἴσως καλοῖ εἰπεῖν τοῦτο. ἀλλ' ἴσως ὑπάρ ἦσαν, καὶ αἱ μοῦσαι τότε. αὐτὸν δὲ ἄν τις τάχα τὸν γενόμενον χρόνον ὅπως ἐστὶν ἐκφανὴς, καὶ γενόμενος, λέγοι ἂν περὶ αὐτοῦ ὧδέ πως. ὡς πρότερον πρὶν τὸ πρότερον δὴ τοῦτο γεννῆσαι, καὶ τοῦ ὑστέρου δεηθῆναι σὺν αὐτῷ, ἐν τῷ ὄντι ἀνεπαύετο χρόνος οὐκ ὤν. ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ καὶ αὐτὸς ἡσυχίαν ἦγεν. φύσεως δὲ πολυπράγμονος, καὶ ἄρχειν αὐτῆς βουλομένης, καὶ εἶναι αὐτῆς, καὶ τὸ πλέον τοῦ παρόντος ζητεῖν ἑλομένης, ἐκινήθη μὲν αὐτή, ἐκινήθη δὲ καὶ αὐτὸς, καὶ εἰς τὸ ἔπειτα καὶ ἀεὶ, καὶ τὸ ὕστερον:

B

C Oportet, inquit, attollere nos ipsos ad illam dispositionem, quam in Æternitate dicebamus esse, quietam illam, & simul totam, & infinitam iam vitam, omninóque indeclinabilem & in vnitate, & ad vnitatem stantem. Tempus autem nondum erat, vel illis certè non erat. Generabimus autem tempus definitione, & natura posterioris. His igitur quietem agentibus in se ipsis, quonam primum ratione exciderit tempus, Musas quidem quæ nondum essent, aut quisquam fortasse inuocet, quæ hoc canant, sed forte erant & Musæ tunc: ipsum verò creatum tempus, forte quispiam, quomodo appareret, & factum fuerit, dicat de eo in hunc modum: Quòd antequam primum hoc gigneret, & posteriore cum ipso indigeret, in ente requiescebat tempus, cùm non esset. Sed in illo & ipsum quietem agebat. Natura autem solicita & curiosa, & imperare, vel incipere ipsa volens, & esse ipsa, plúsque habere, quàm quod præsens esset, quærere eligens, mota est quidem ipsa, motum est & ipsum tempus, & in posterum, & semper. Talia locutus est Plotinus, in quibus euidens & luculenta est temporis creatio. Nos ergo Plotinum explicantes dicamus. Primum vt quid Æternitas cum tempore discrepet, noscas, iubet te attollere mentem ad illam, quæ rectè vocetur dispositio, cùm nihil horum, quæ cernimus & sentimus, extaret, non Natura, non cælum, non terra, ne tempus quidem cùm quiescerent omnia vita carentia, soláque esset Æternitas, vita Dei infinita, vt dixit eodem libro. Est enim Æternitas, Deus ipse, ipsa vnitas, vita simplex, secum coniuncta,

Indicandum, audita parte vtraque.

Vt qui nimiū præfractè iurant in verba magistri.

Æternitas et tempus nō idē, apud Plotinum.

Aetern. tas Deus.

indeclinabilis, immobilis, infinita. Nondum erat tempus, nec rebus illis tempus erat. D Dico res eas, ipsum Deum, Ideásque rerum, tempore carentes. Vt autem tempus describas, assumenda est natura posterioris, scilicet quod posterius est, in cuius essentia intelligitur tempus. Cunctis igitur rebus quiescentibus, quia nihil dum esset exortum, quomodo tempus apparuerit, quis explicet, inquit. An Musas Poëtarum more, nondum & ipsas natas inuocabimus? vt quod ait Homerus,

Μῆνιν ἄειδε θεὰ πηληϊάδεω Ἀχιλῆος. Iliad α.

Iram pande mihi Pelidæ diua superbi: Sic nos dicamus,
Vos Musæ nobis exponite temporis ortum.

Atqui forte etiam erant tum Musæ, Deæ videlicet. At tempus vt fuerit creatum, vt emerserit, Musis dimissis, dicas licet in hunc modum, quòd antea quàm iungeretur prius & posterius, è quibus Aristotele autore, conficitur tempus: quiescebat, & quasi dormiebat, cùm non esset, fieri quidem potés, sed nullam dum vitam nactum, tempus. Quiescebar autem in vasta totius vniuersitatis origine Deo. Natura vero solicita, exeundique cupida, lucémque appetens, nec præsenti conditione contenta, continuò erupit: simili quoque erupit tempus impetu. Nihil igitur clarius & apertius, ipso vel Sole luculentius, de creatione temporis. Hic enim nullæ latitant ambages, tota in propatulo oratio. Non est dependentiæ, fluxúsque perennis, vllum profugium. Ne Moses quidem tam clarè locutus est. Creationem autem temporis nemini non perspicuum, trahere secum cunctam mundanam creationem. Neque enim sine cælo potest esse tempus, natis cum tempore, Sole, omnibúsque cælestibus machinis his, quibus motis, efficitur tempus. Sic qui dicit E creatum tempus, dicit cælum, Solem, Lunam, astra, totum denique mundum creatum. Tum Plotinus ipse refert Naturam quiescenté, nondum existentem, lucem, aspectumq; optasse. Atque alibi quoque, vt primo libro claruit, confessus est, omnem mundum creatum, cùm mundum sic introducit loquentem, Fecit me Deus, & inde ego extiti. Et alia, quæ visa sunt illic, quòd terra sit plantis ornata, quòd Mens sit omnia fabricata, stabilis ipsa, & quiescens. Et quòd Prouidentia Dei, sit quidam prospectus, & antecedens consideratio, vt mundus fieret pulcherrimus, bonis & pulchris locupletissimus. Et quod de animis scribens, ἀΐδιοι γὰρ αἱ ψυχαί, καὶ ὁ χρόνος ὕστερος: Animas esse sempiternas, tempus autem posterius. Nónne cuncta consentiunt? In libris quoque de Tribus imperatricibus subsistentiis, de tertio principio differens, quod illi Animum mundi, nos Spiritum diuinum dicimus, apertè super hac re locutus est, Hæc, inquit, ἐποίησε, cuncta creauit animalia, eis inspirata vita, quæq; terra nutrit, quæ've mare, quæ feruntur per aëra, quin astra quoque diuina in cælo. Hæc Solem, hæc magnum hoc cælum ἐκόσμησεν, ornauit. Sic loquens Plotinus, nónne mentis suæ perspicuè declarat sensus? Eodem quoque libro, Anima, inquit, ingressa cæleste corpus, ἔδωκε, dedit vitam, dedit immortalitatem, ἤγειρε δὲ κείμενον, excitauit cælestem illam molem iacentem. Ea circunrotata motum sempiternum, ab animo sapienter agente, animal beatum ἐγένετο, factum est, cælúmque habuit decorem, anima introducta. ὂν πρὸ ψυχῆς σῶμα νεκρὸν, γῆ καὶ ὕδωρ, μᾶλλον δὲ σκότος ὕλης, καὶ μὴ ὂν, καὶ ὃ στυγέουσι θεοί, φησί τις: Cùm esset ante animam, mortuum cadauer, terra & aqua, imò F verò tenebræ materiæ, & non existens, & quod, vt quidam ait, abominantur Dij. Hæc ad verbum Plotinus, quibus nihil diuinius. Apertéque ponitur duplex cæli status, anteaquam esset, posteaquam fuit. Nullæ hic ambages, vt dixi. Quantumuis verba distorquere coneris, non possis ea, vt in Platone soliti sunt quidam Platonici, dimouere loco: neque enim si Plotinus sensisset semper tempus & mundum in hoc honore fuisse, quo nunc est, vsus hac & superiore oratione fuisset. Hic quoque est status ille rerum ante mundum, qui est apud Mosen, Terra, & aqua, & tenebræ super faciem Abyssi, super Hyle, super Chao, super materia, nondum luce creata, quam sequitur motu eius generatum tempus. Nec possum admirando satiari, cernens apud Philosophos, confessionem Theologiæ Mosaicæ, & apud omnes gentes tanto in pretio veritatem, cuius consonè mirantur omnes maiestatem. Dicitur enim à Plotino, quòd à nostro Poëta:

Nullus adhuc terris præbebat lumina Titan.

Dixerat prius fuisse Chaos & Moses, Terra erat inanis, & vacua. Aqua videlicet, & terra. Hic quoque Plotinus innuit in aceruo, & congerie informi illa rerum, corpus cæleste vt in sua homœomeria iacuisse, & ex eadem massa, atque cætera omnia, emersisse, natum, ac factum ex aquis, vbi tanquam cadauer iaceret. Hoc testimonium,

Naturam & tempus à deo profectis.

Sine cælo non potest esse tēpus.

Animus mū di, diuinus Spiritus.

Duplex cæli status.

Ante creationem nullus sol erat.

nem

A non potest inuito Plotino excidisse, sed suapte arbitrio loquente, & eo modo loqui volente, pronuntiatum, necesse est.

Apertè perspicuéq; Porphyrium de temporis exordio scripsisse. Iamblichum multis rationibus omnia nata esse, consiteri: Qui consentanee cum Mose prædicet hominem diuinitus factum. Itémque ordines cœlestes à diuinissimo Verbo repertos. Et quòd condemnat hunc mundum, asserens ab eo fugiendum esse.

CAPVT XVIII.

Porphyrius & Iamblichus etiam nolētes vera dixerunt.

PORPHYRIVM, & Iamblichum, quin ipsos etiam creationis inimicos, Proclum, & Simplicium, probabo vel falsitatis oblitos, vel aliquo veritatis impetu, creationem temporis asseruisse. Quorum dicta, qui diligentius, accuratiúsque pensitet, totámque eorum rationem euoluat, & quid ex ea necessariò sequatur, altè spectet, eos deuolui cernet ad creationem, sine qua stare quæ loquuntur (licet ipsi id forsan non animaduerterint) nulla ratione possint. Sed testimonium Porphyrij est omni luce radiantius, admiratione certè dignum, allatum superius. Is loquens de ea quæ dicitur à Philosophis Mens, Principium & Origo mundi, consideránsque statum eius quo vixisset ante mundum, tribuénsque ei eas Diuinitatis laudes, quibus cùm tempore nulla sit ei communicatio, apertéque & luculenter eam à summo bono æternaliter natam asserens, dixit, quòd hæc natiuitas non modò fuit æterna, sed etiam ante omnem Æternitatem. Natam autem fuisse, vt dixi, æternaliter dicit, non in tempore, non modò quia sempiterna fuit ea natiuitas, sed etiam quia nondum tempus esset. Hæc enim sunt expressa verba eius: προελθόντος δὲ οὐκ ἀπ' ἀρχῆς τινὸς χρονικῆς, οὔπω γὰρ χρόνος ἦν, ἀλλ' οὐδὲ χρόνου γενομένου, πρὸς αὐτὸν ἐστί τι ὁ χρόνος: Processisse vero non ab aliquo temporali principio Neque enim adhuc tempus erat. Sed nec facto quidem & creato tempore, tempus præ ea quidquam est. Hæc pauca ex multis apud Porphyrium verbis. Quid mirabilius? Non potes hic aduocare solitum refugium, Tempus factum quidem, sed æternaliter factum, sicut dicunt de mundo. Ecce duo status proponuntur, æternæ Mentis, æternaliter manantis, atque temporalis principij. Nominatur principium temporis, & dicitur hoc principium aliquando non fuisse, cùm scilicet nascebatur vel nata est æternaliter Mens à summo bono, nondum erat quod postea fuit. Mens non est nata in tempore, quia tempus nondum erat. Etiam verò post factum tempus, nihil habet cum Mente tempus affinitatis, vt res creata cum æterna. Audis hic, cernisq; γενόμενον χρόνον, tempus creatum. Cernísque ἀρχὴν χρονικὴν, temporale principium. Vides, οὔπω χρόνος ἦν, Nondum tempus erat. Ibidémque dicit Porphyrius, κἂν ἀπ' αὐτοῦ γεγόνηται τὰ πάντα: Etiam si ab ipsa Mente facta sint omnia. Hæc igitur cùm clara sint, qui secus intelligenda contendat, impudentem: Porphyrium autem, aut inconstantem, si secus alibi statuisse deprehendatur: aut quod fieri solet, veritatem secretis ad se machinis eum traxisse, dicendum erit. Quomodo autem Iamblichum, quem diuinum non cessant vocare Platonici, confessus sit, mundum, & genus humanum certo temporis initio, à Deo habuisse principium, hac ratione probatur. In libro de secta Pythagoreorum, ostendens Pythagoreos in omni genere virtutum claruisse, sapientiámque eorum, veram illam germanámque fuisse, in notione rerum diuinarum omnem existentem, quippe qui censerent, persuaderéntque sibi, ad hoc ipsum factum hominem à Deo, magnis in animo, & corpore dotibus adhibitis, vt omnis scientiæ capax esset, quo loco prorsus cum Mosaica Theologia consonante, reperto, mira sum affectus lætitia, súmque exosculatus mirum in modum. Eorum verba videlicet Archytæ sic profert: τοῦτο δοκεῖ μοι ἦμεν ποθ' ἅπερ καὶ γέγονε, καὶ συνέστα ὁ ἄνθρωπος καὶ ὄργανα δὲ, καὶ δυνάμεις εἴληφεν παρὰ τοῦ θεοῦ: Hoc, ait, mihi videtur fuisse quod certè fuit, Factum hominem, organa quoque, facultatésque à Deo accepisse. Hoc igitur omne Iamblichus approbans & interpretans, & ad comprobationem suorum dictorum adducés, primùm quid illi senserint, ostendit: tum ascensum suum declarat. Itaque assentitur, probátque Pythagoram, Archytámque

Mens mundi nata æternaliter, & ante omnia tēpora.

Duo status æterne mētis.

Iamblichus diuinus Platonicus appellatus.

Factus homo à Deo.

bene locutos, cùm hominem factum à Deo confitentur, καλῶς ἄρα κατὰ γε τοῦτον τὸν λόγον, D Πυθαγόρας εἴρηκεν ὡς ἐπὶ τὸ γνῶναι τε καὶ θεωρῆσαι, πᾶς ἄνθρωπος ὑπὸ τοῦ θεοῦ συνέστηκεν: Pulchrè igitur & congruè hac ratione locutus est Pythagoras, ad cognoscendum, speculandúmque factum omnem hominem à Deo. Nemini igitur dubium, vt ipse nunc loquar, quin si genus humanum est creatum, cætera quoque eo inferiora, & vsibus eius cuncta seruientia, sint aliquando creata. Trahit enim humana creatio, cæterorum secum creationem, Hoc Pythagoras, & Architas censuerūt: Iamblichus multis verbis explicat Atticè, quod Doricè illi protulissent, additque. καὶ πρὸς τοῦτο γέγονε, καὶ ὄργανα, καὶ δυνάμεις εἴληφε παρὰ τοῦ θεοῦ: Et ad hoc factus est homo & organa, facultatésque accepit à Deo. Hæc & id genus multa Iamblichus, in quibus cum creatione hominis, clarè & perspicuè, totius mundanæ machinæ molitionem, siue palàm, siue absconditè fatetur. quod qui non tardus, aut proteruus sit omnino, facilè noscat. Totum enim illum locum accuratè, diligentérque interpretans, ex eóque ad Philosophandum omnes cohortans, repetit, inculcátque quasi quandam de humana creatione historiam texens, Deum, mentem & corpus sic fecisse, vt ex omni mundo, notionem capientes, philosophari homines possent, cuius finis sit scientia, cultúsque Dei. Altera ratio, qua persuaderi possit, aut expeditè volentem, aut ratione ex dictis suis manante, Iamblichum rerum corporearum principium credidisse, ea prudentibus erit, quoniam vna è præcipuis rationibus, quibus pro Æternitate mundi pugnatur à nonnullis, est quòd nihil hoc mundo melius, iucundiusq́; existimantes, totámque corpoream vitam admirantes, nefas esse putant, eam, non semper fuisse, sempérque futuram esse, nunquam tam diuino ordine vitæ, clarissimísque illis cælestibus luminibus defecturis. Huic igitur rationi, quæ ferme præcipua est, aduersatur, totámque hanc destruit persuasionem, quòd non Plato modò, sed & ipse Iamblichus, sublimi quadam, admirandáque sapientia retulerunt, Qui velit verè sapiens, & beatus esse, fugiendum ei celerrimè ex hac vita, odióque eam habendam: Nos inter magna discrimina versari, corpus quod mille nobis afferat incommoda, & ad notionem veritatis impedimenta, deferendum esse omnino, nunquam nobis veritatem adepturis, nisi relicta odióque habita præsenti vita, quæ veris bonis ignoratis, nos cupiditatibus, vanissimísque detineat amoribus. In primísque ait, τὸ μέγιστον ἡμῖν ἡ φιλοσοφία παρέχουσα, τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ γενέσει δεσμῶν: Maximum bonum afferre nobis Philosophiam, quòd liberat & disiungit nos à vinculis, quæ & in animo sunt, & in hoc præsenti mundo corruptibili, qui dicitur à Philosophis Genesis, factio, generatio, instabilitas rerum. De corpore quoque, μηδὲ ἀναπιμπλώμεθα τῆς τούτου φύσεως, ἀλλὰ καθαρεύωμεν ἀπ' αὐτοῦ, ἕως ἂν ὁ θεὸς αὐτὸς ἀπολύσῃ ἡμᾶς: Neque verò repleamur natura huius, sed quàm maximè puri simus ab eo, donec Deus ipse nos ab eo dissoluat. Dicit etiam de anima, huic misero mundo implicata: καὶ ἐκ τούτων ἄμοιρος εἶναι τῆς τοῦ θείου τε καὶ καθαροῦ, καὶ μονοειδοῦς συνουσίας: Ne cupiditatibus, & huic mundo connexa, consortij diuini, purissimæq́, & vniformis illius societatis sit expers. De eadem liberata, καὶ ἐπειδὰν τελευτήσῃ εἰς τὸ ξυγγενές, καὶ εἰς τὸ τοιοῦτον ἀφικομένη ἀπηλλάχθαι τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν: Et cùm abierit ex hac vita, & ad con- F sanguineam gentem peruenerit, liberetur ab humanis malis. Hæc & multa alia præclara philosophatur Iamblichus de contemptu, & fuga istius mundi, beatiorem dicens, qui eo minus vtatur. Ex his, cui prudentia, iudiciúmque inerit, videbit necessariò deduci, non esse tanti mundum hunc, vt æternus esse debuerit, qui sit animis potius causa mali, quàm boni, & in quo magno cum discrimine versentur animi. Apparétque ipsum mundum, cùm potius malus sit, quàm bonus, voluptatésque eius spernendæ, fugiendæq́; à sapientibus censeantur, nec melius fuisse semper esse, nec semper esse debuisse, cúmque nec diuinum esse, nec deificandum, adeo, vt maiorum bonorum amittendorum sit causa: & à quo discedentes, à malis potius quàm bonis, vt ait Cicero, abducamur. Huic annexa est ea ratio, qua sumus vsi superius, euidentissima sanè, & perspectissima. Cùm in confesso sit apud sapientes, Æternitatem mundi, tollere pietatem: Secundò, cùm vitæ futuræ Sempiternitas, impediatur ab Æternitate præsentis: quia si vita præsens est æterna, non potest esse futura, nec possumus quicquam de futura loqui, quia nunquam perfecta cælestis apparebit, nisi deleta terrestri, vt propter cælestem, necessariò remouenda sit terrestris: vbi autem finis est, fuit principium: efficitur vt hæc vita, tanquam corruptibilis, fugax, inferior, debilis, fragilis, quo succedat melior, sit interitura: nec æternum debere fuisse, à quo fugiendum Philosophi, abstinendúmque crediderunt.

Humana creatio trahit etiā vna secū creationem cæterorum.

Finis philosophiæ, cultus Dei.

Sapientib. hac vita fugiēda.

Maxima vtilitas e philosophia petitur.

Non est tanti mundus, vt æternus esse debuerit.

Vita huius sempiternitas impeditur præsentis Æternitate.

Aderunt: nec æternum esse, vel esse debuisse, cuius Æternitas sit melioribus bonis impedimento. Huic adiuncta ea ratio est, qua possit intelligi, mundum nec fuisse perennem, nec esse debuisse, nec futurum esse, ex Iamblicho, qua diximus, Melius non esse prorsus, quàm malè esse. Cùm autem mundus potius in statu calamitoso, lugubríque sit, malis, quàm bonis affluentior, nulli non modò perfectam lætitiam, sed mœrorem afferens, idq; semper, quandiu mundus fuit: Iamblichus autem asserit homini prauo, vtiliorem esse mortem, quà vitam, his verbis τῷ μοχθηρῷ βέλτιον τὸ τεθνάναι, τῷ ζῆν videtur certè aliqua ratione posse deduci, si quis totam hanc considerationem explicet, eum iudicare potuisse, mundum, qui refertus miseriis sit, & potius in malo, ac tristi statu, quàm bono, ac delectabili (vt in quo non solum leuium gaudiorum, si qua sunt, per mortem sit abolitio, verùm nemo sit mortalium, quem non potius vexatio, quam lætitia, in omni vita tenuerit) huiuscemodi mundum, nec natura semper esse debuisse, nec prudentis esse, Æternitatem eius aut optasse, aut credidisse, cùm melius sit, in iucunda, laboriosa, non esse, quàm esse. Hæc ratio potest ex Iamblicho duci. Ea verò euidentissima est, qua non ambiguè, non inuolutè, sed clarè, apertéque dixit, à diuinissimo Verbo, iuxta Platonem, visibilem mundum repertum, & instructum. ἕως ἂν ἐξεύρωμεν τὸν ὅλον κόσμον ὃν ἔταξε λόγος ὁ πάντων θειότατος, ὁρατὸν: Philosophandum, inquit, donec vniuersum mundum, aut ornatum reperiamus, quem omnium diuinissimum Verbum posuit visibilem. Qua potuit clariore voce creatio designari, decantari, prædicari? Quid aliud vetustissimus Iob? Spiritus eius, inquit, ornauit cælos. Quod λόγος Iamblicho & Platoni, hoc Ratio, Spiritus, Ingenium, Sapientia, ipsi Iob. Ea quoque clarissima ratio est, quòd humanam creationem totam attribuit Deo summo, in præteritum tempus prædicans eum, non facultatem modò sese supra mundum, ad aspectum rerum diuinarum attollendi homini dedisse, qui sit finis rerum humanarum, verum etiam duces, custodésque, à quibus arcanis documentis agamur ad recta, adhibuisse. primum sic perhibet: τὴν γὰρ πάντων καλλίστην, καὶ θειοτάτην φύσιν ὅσην ἀνθρώποις θεὸς δέδωκε κατιδεῖν: Pulcherrimam omnium ac diuinissimam Naturam, viuendo, & contemplando, philosophandóque assequamur, quantam dederit hominibus Deus aspicere. Ecce datum hominibus à summo Deo, tum cum eos crearet, spiritum Diuinitatis suæ similem infudit, mente, intelligentia decorauit, vt creatorem suum, cuius est pulcherrima natura, noscerent, ad scientiam eius assurgerent, vt venustissimam naturam assecuti, in vero beatitudinis regno collocarentur. Hoc fuit à principio, cùm Deus hominem tam inclytum, nobilémque fecit, & super omnes animantes subleuauit, eúmque paulominus, quàm Deum nobilitauit. Fuit hoc in exordio, fuit cùm legibus cuncta suis disponerentur. De custodibus autem datis, Oportet, inquit, ad omnia, aciem mentis inflectere: διαφερόντως δὲ δὴ τὸ κυριώτατον τῆς ψυχῆς εἶδος, ὅτι δαίμονα ὁ θεὸς ἑκάστῳ δέδωκε, καὶ ὅτι ἀπὸ γῆς ἡμᾶς αἴρει πρὸς τὴν ἐν οὐρανῷ ξυγγένειαν. Quod est, Cum primis autem, præstantissimum animorum genus, quòd Dæmonem Deus vnicuique dedit, idq; est, quod nos è terra tollit ad cælestem cognationem. Sentit Iamblichus Deum non hac modò parte hominem nobilitasse, quòd ei similitudinem spiritus ac Diuinitatis suæ dedit, extulítque adhibita ratione & sapientia super omnes animantes, sed etiam sublimiores spiritus, socios & comites adiecit, à quibus vt ducibus præsidibúsque gubernaretur. Hócque quando factum sit, Plato docebit in Timæo, cùm sator hominum, atque Deorum, creato mundo, allocutus est Dæmones, siue Angelos, paulò antè cum mundo satos, vt alerent, fouerentque homines, & custodirent. Sunt alia plurima, quibus possim, si velim, docere, claras edidisse voces Iamblichum super creatione rerum factarum & inuentarum, cùm prius non existerent, siue natura secreta, siue voluntate, certáque persuasione huc eum vocante.

Melius nō esse prorsus quā male esse.

Visibilis mundus instruē a diuin. simo Verbo.

Mens hominibus à Deo concessa cur.

Sublimiores spiritus comites hominibus dati.

Crantorem Platonicum, vitam præsentem condemnasse, eique non esse & mortem antepotuisse. Quo sequitur improbatio Æternitatis mundi. Idem ex Aristotele infertur.

CAPVT XIX.

SIMILIS probatio posset, si verum est quod Proclus refert, Crantorem Platonicum, Aeternitatem mundi voluisse, seq; dictis Platonis violenter ad hanc sententiam adiuuisse. Quicunque enim volunt fuisse semper mundum, volunt quia videtur eis melius semper aliquid quàm nihil fuisse. Dictis igitur Crantoris probabo, non fuisse cur ob hanc causam desideraret mundum æternum, quem dicit esse miserorum mortalium habitaculum, vitámque datam non ad voluptatem, sed supplicium. Plutarchus in consolatione Apollonij, hæc de eo perhibet: πολλοῖς γὰρ καὶ σοφοῖς ἀνδράσιν ὥς φησι κράντωρ, οὐ νῦν, ἀλλὰ πάλαι κέκλαυσται τἀνθρώπινα, τιμωρίαν ἡγουμένοις εἶναι τὸν βίον, καὶ ἀρχὴν τὸ γενέσθαι ἄνθρωπον, συμφορὰν τὴν μεγίστην: Multis, inquit, & doctis viris, vt inquit Crantor, non nunc, sed olim deploratæ sunt res humanæ, arbitrantibus vitam esse supplicium, initiúmque nascendi hominem, maximam calamitatem. Plutarchus hæc quidem. Si calamitas igitur est nasci, si vita supplicium, certè non aliud desiderant, qui mundum retro sempiternum desiderant, quàm sempiternas hominum calamitates, sempiterna supplicia. Sunt enim cum æterno mundo, etiam æternæ vitæ, calamitates æternæ. Aeternásque hominum calamitates, æterna supplicia cupiunt, qui cupiunt mundum æternum. Nec solum non meliora ferunt nobis, sed deteriora. Melius est enim aut minus malum, paucis annis, quàm innumerabilibus fuisse miserum. Non solum igitur horum iudicio, non debuit æternus, sed etiam nunquam esse mundus. Vera certè sententia, nisi spes melioris vitæ iunctæ cum abolitione præsentis nos solaretur. Nam vitam fugacem veluti vmbram, & quod grauius est, miserijs & incommodis refertam, melius erat nunquam hominibus contigisse. Hoc incommodum non accidit his qui creant mundum, quia & finis fuit malorum aliquando, & erit, cùm nullus malorum finis adsit illis. Eandem rationem ducet ex Aristotele, qui volet: quem autor est idem Plutarchus, similia fermè de repudianda, nullíque sapienti magnopere expetenda vita prodidisse, eodem libro scribens: Hoc Aristoteles testatur etiam Silenum Midam docuisse. Sed melius, inquit, est ipsa Philosophi verba subijcere. Dicit hæc in eo qui inscribitur Eudemus, vel de Anima: Quocirca ô optime omnium, & beatissime, præter quàm quòd beatos, & fortunatos esse defunctos arbitramur, etiam mentiri, aut insultare maledictis in eos, pium, ac sanctum, vtpote contra eos, qui meliores effecti sunt, non ducimus. Hæcq; adeo prisca vetustáque decreta apud nos perseuerant, vt nemo neque temporis initium, neque qui primus posuerit recordetur, sed infinitum æuum semper vti lex inualuerunt. Ad hæc autem cernis per ora hominum iam multis pridem annis circunferri. Quid hoc? inquit. Et ille subijciens, Quòd videlicet non nasci optimum quidem omnium, & melius est mori quàm viuere. Quod multis quidem à Deo testimonijs comprobatum fuit. Hoc quidem illi Midæ dixisse Silenum dicunt, postquam ipsum in venatione cepisset. Roganti autem, ac sciscitanti, Quidnam sit hominibus melius, omniúmque maximè eligendum: primum quidem nihil dicere voluisse, sed tacuisse. cùm verò tandem omni conatu responsum extorsisset, tum denique coactum respondisse, Fortunæ ærumnosæ, & asperæ diurna progenies, quid me cogitis dicere, quę præstaret vos ignorare? Iucunda enim vita est, suis cuique malis ignoratis. Optimum primùm hominibus non nasci, natos autem quàm primum mori. His dictis subdidit Plutarchus: δῆλον οὖν ὡς οὔσης κρείττονος τῆς ἐν τῷ τεθνάναι διαγωγῆς, ἢ τῆς ἐν τῷ ζῆν, οὕτως ἀπεφήνατο: Claret igitur eum pronuntiasse, melius agere cum mortuis quàm viuis. Hæc igitur cùm Aristoteles ipse proferat, videtur certè in eadem sententia fuisse, hominibus aut nihil prodesse vitam, aut melius fuisse non nasci. Cum quibus sequitur execratio, detestatióque Aeternitatis mundi. Eorumq; iudicium sanius, & melior cupiditas probatur, qui iudicant mundum nec semper fuisse, nec esse debuisse. Euripides item eadem censuit, cuius carmen sic vertitur à Cicerone:

Vita hominibus ad supplicium data.

Aeterna calamitates, si mundus æternus.

Optimum nõ nasci.

Melius cum mortuis quam cũ viuis agi.

Tuscul. 1.

Nam nos docebat cœtus celebrantes domum
Lugere, vbi esset aliquis in lucem editus,
Humanæ vitæ varia reputantes mala.
At qui labores morte finisset graueis,
Omnes amicos laude, & lætitia exequi.

Iudicant igitur omnes meliorẽ mortem, quàm vitam. Sic Solomon laudauit magis mortuos quàm viuos. Eiusmodi igitur vita, cui mors anteponitur, nõ debuit esse sempiterna

Qui

A Qui cupiunt æternam, deteriora cupiunt: cupiunt calamitates, ob quas vitæ mors præfertur, sempiternas. Similia grauissimum autorem Senecam sensisse videbis in libro de Consolatione, vt veritas huius rei facile comprobetur, cui sapientes adeo concordes assenserunt: Nihil, ait, est tam fallax, quàm vita humana, nihil tam insidiosum. Non mehercule quisquam illam accepisset, nisi daretur inscius. Iraque felicissimum est non nasci, proximè puto, breuitate vitæ defunctos cito in integrum restitui. Hæc ille. Si felicissimum igitur est non nasci, non nasci autem est non esse: felicius ergo fuit, mundum paucioribus annis fuisse, quàm sempiternis. Ac certè minus malũ fuit, si vita miserabilis est (quia non esse, & felicissimum) vitam pauciorum annorum, quàm æternam fuisse.

Felicissimum non nasci, aut breuem esse vitam.

Epictetum & Arrianum homines à Deo creatos, in mundum, operum diuinorum spectatores introductos fateri.

CAPVT XX.

EADEM ex cæteris Philosophis assumi poterit probatio, si dictis eorum quis prudenter institerit. Arrianus è Philosophis, aut Epictetus, confessus est ad bene, beatéque viuendum, homines à Deo creatos: ὁ θεὸς πάντας ἀνθρώπους ἐπὶ τὸ εὐδαιμονεῖν, ἐπὶ τὸ εὐσταθεῖν ἐποίησε. πρὸς τοῦτο ἀφορμὴν ἔδωκε, τὰ μὲν ἴδια δοὺς ἑκάστῳ, τὰ δὲ ἀλλότρια. τὰ μὲν ἀκώλυτα, καὶ ἀναγκαστὰ, καὶ ἀφαιρετὰ οὐκ ἴδια. Quæ sunt, Deus omnes homines ad feliçem, optimúmque statum creauit, ad hoc occasionem dedit: alia propria largitus vnicuique, alia non propria. Sed quæ non sunt libera, coacta, & quæ auferri possent, non propria. In his quis est, qui non cernat, apertam mundi creati confessionem? quia generis humani prædicatur primordium, quum creator & sapiens, optimusq; ille Deus dicitur homines ad felicitatem, optimámque conditionem creasse? Quæ quidem, si Mosen percunctêris, est, cùm creauit eos ad imaginem & similitudinem suam, dominatum super omnes animantes dedit. Dedit sapientiam, qua se contra malas cupiditates tuerentur, & in optima se conditione, beatæq; vitæ actione continerent. Hæc omnia respiciunt primordium, non perennem dependentiam: nec sine principio, si spectes altè, potest intelligi, vt Deus creauerit, ad felicitatem occasionem dederit. Semper enim fuit hæc occasio, si fuit mundus æternus. Qui si æternus fuit, nulla fuit ad felicitatem, & εὐσταθῆ, compositámque vitam occasio, sed fuit potius ad infelicitatem, ad confusionem. Idem Epictetus, & Arrianus (pauca enim è multis) τὸν δὲ ἄνθρωπον, θεατὴν εἰσήγαγεν, αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ. καὶ οὐ μόνον θεατὴν, ἀλλὰ καὶ ἐξηγητὴν αὐτῶν: Hominem verò spectatorem sui, & operum suorum introduxit, nec spectatorem modò, verum etiam interpretem. Quæso Philosophi, quando spectator in mundum introductus est homo, si fuit æternus mundus? Nullum enim fuit vnquam tempus, in quo non homines spectatores Dei affuissent. Introducuntur enim prius absentia: æterno mundo, humanum quoque genus æternum. Quomodo igitur introductus homo, quasi prius non adesset? Nec defendes vnquam per introductionem sempiternam. Nam tametsi posset æterna creatio, æterna prouidentia dici, absurdè tamen diceretur inductio sempiterna, cùm inductioni sit absentia necessaria. Repetit eadem Epictetus: πῶς δὲ γίνεται, ὡς διέταξεν αὐτὰ ὁ διατάσσων, διέταξε δὲ θέρος εἶναι, καὶ χειμῶνα, καὶ φορὰν, καὶ ἀφορίαν, καὶ ἀρετὴν, καὶ κακίαν, καὶ πάσας τὰς τοιαύτας ἐναντιότητας ὑπὲρ συμφωνίας τῶν ὅλων. ἡμῶν δὲ ἑκάστῳ σῶμα καὶ μέρη τοῦ σώματος, καὶ κτῆσιν, καὶ κοινωνοὺς ἔδωκε. Quæ sunt, Quomodo fiunt hæc omnia? Quemadmodum inquam moderator ea moderatus est? Aestatem iussit esse, hyemem succedere, statuit abundantiam & caritatem, terræ virtutem dedit, dedit & vitium. omnes id genus contrarietates pro concordia rerum. Vnicuique verò nostrum dedit corpus & membra corporis, possessionem & participes. Hæc Epictetus. quibus omnibus, rerum dispositarum non æternus, sed inchoatus quidam continetur ordo, eruente Natura voces has, è pectoribus hominum. Seneca quoque grauissimus Romanæ Philosophiæ scriptor, exordium mundi sæpe fatetur, cùm nominat fundatorem eius, cùm docet, qua ratione cuncta disposuerit. Denique ait in Epistolis: A primo mundi ortu, vsque in hoc tempus perduxit nos ex splendidis, sordidísque alterna dies.

Ad quid homines nati.

Cur homini data sapientia.

Homo spectator & interpres Dei.

Ordo quidem rerum, sed inchoatus.

Ex sententijs Plutarchi de mundo, Principijsq́; eius. Ea in quibus nonnulli peccauerunt, de materia prima, de anima malefica, Responsionis contra calumnias Lucretij, quas contra prouidentiam, temeritatem, & casum defendens, effudit. D

CAPVT XXI.

Plutarchus excusatur, Lucretius arguitur impietatis.

SVPEREST, vt quosdam de mundo Philosophorum non ferendos errores coarguam, Plutarchi scilicet & Lucretij. Nam quæ vel Aristoteles, vel Platonici quidam in disputatione de mundo peccauerunt, superius declarata sunt. Quanquam protinus in ipso sermonis limine vera sese offert responsio, quòd Plutarchus non ex sua sententia, sed Platonis & aliorum quorundam loquitur. Lucretio verò si leporem poëticum detraxeris, nihil ferè boni reliqueris. Quippe qui eam sectam sit professus, cui certum esset, nihil quod a superioribus ingenio præclaris philosophis dictum esset, asserere: & quasi rustica coacta manu, in Philosophiæ campos lutulentis pedibus inuaserunt: sed celeriter reiecti, latrare tamen non destiterunt. Videas homines loqui velut furentes mirificas animorum phantasias, monstráque terrifica, quales quibus elleboro sit opus: vt pariter cum illis desipiat, qui sese malesanorum delyriis opponat. E Plutarchus igitur in eo quem de Satu animi in Timæo Platonis inscripsit, principio sic scribit: κόσμον τόνδε φησὶν ἡράκλειτος, οὔτε θεῶν τις, οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησε: Hunc mundum Heraclitum dicere, neque Deorum quenquam, neque hominum fecisse. Quasi, inquit, timeret, ne Deo excluso, aliquem hominem suspicaremur creasse mundum. Non ita ô Plutarche, sed sentiebat nec hominem vllum, nec Deum ex illis, quos colebant illa sæcula, Mineruam, Apollinem, Dianam, fecisse mundum. Dein Plutarchus proponit aduersus Chrysippum rationes de materia prima, in quam cuncta mala, quæ suspicabantur in creatione remansisse, solebant reiicere, esse materiam ἀπειρίαν, αἰσχρὰν, καὶ κακοποιόν, αὖθις δὲ ἀνάγκην πολλὰ τῷ θεῷ δυσμαχοῦσαν, καὶ ἀφηνιάζουσαν: Infinitam, turpem, maleficam, necessitatem quoque Deo repugnantem, & rebellem. Hæc quidem Plutarchus optimè primum refellit, mihíque mirificè probantur. Nisi Deus cuncta fecisset, si necessitas in rebus inesset, non omnium dominus esset. Hoc impium & vsquequaque rationi dissonum. Hic igitur laudo Plutarchum, ingenium plenis laudibus honoro. Cùm verò Platonem, vel Chaldæos, Zoroastrémque secutus, animam quandam maleficam describit, quæ teneret ante mundum Chaos, elementáque in confusione, turbans inordinatè, rebellis Deo, repugnánsque creandi, hic ego clamores continere non possum. Falleris ô Plutarche, & te quoque defendentem Platonem, contra Stoicos, & Epicureos, eadem incommoda sequuntur. Arguebas Stoicos de necessitate, de repugnante materia: at idem & deterius flagitium, de anima malifica, ἀντιπάλῳ, aduersante summo Deo. F Quid est enim quod possit Deo supremo resistere? Iam non erat ille motus animæ, si fuisset, sed elementorum confusorum, inanimatorum velut ignis, & aquæ: sic quoque non omnium Dominus, cui tu sæpe submittis omnia, sceptrum rerum cunctarum dedisti, esset Deus. Qui quidem si esset, nullus ei in creatione obsistere potuisset, deuictus, & expugnatus, in cineres redactus ab illo. Quis æternæ inexhaustæ bonitati Dei obstare potuisset? Veritas igitur est, quòd ante mundum non fuit Chaos, vt verissimis rationibus Aristoteles euincit. Neque fuit Chaos, neque Anima. Si Chaos fuit, vt veritas est, ab antiquissimis sæculis descendens, fuit initium rude mundi, non æternis sæculis ante mundum, sed ipsum mundi rude exordium, massa mundi, primum fundamentum, cui iacto positóque, reliqua mundi fabrica superextructa fuit, ab eodem architecto fundamenti atque totius ædificij. Nullum interuallum, nullum otium à fundamento ad ædificium. Turbatio quidem elementorum, quæ dicitur etiam à Mose nomine Hebraico rachaph, vnde Græcum addita syllaba ταραχὴ, Tarachi, vera fuit, sed fuit non ab aduersanti anima, sed ipso eodem Deo, turbante nempe, fabricante, moliente, terribiliter ex aquis & abysso cælestes orbes elementáque disiungente. Iam Plutarchus peccat, quòd Platonis in Timæo Phædróque animam, non verè nec iuxta mentem præceptoris interpretatur. Anima cuius origo contextúsque describitur in Timæo, non est omnis,

De materia prima.

Plutarch. reprehenditur, de anima malifica.

Neque fuit chaos neque anima ante mundum.

Nullū interuallum a fundamento ad ædificium.

A omnis anima, sed anima cæli. Eodem quoque libro describitur origo particularium animarum. In Phædro quoque scribitur de anima humana: sed in Timæo generatur, in Phædro sempiterna declaratur. Quod à Plutarcho non est explicatum, ambagem hanc contradictionemq́; refugiente. Veritas igitur est primum, quod Plato (quis enim non præferat hominibus veritatem?) inconstans fuit, quòd generatum & ortum in Timæo, sempiternum in Phædro constituat. Deinde nusquam est apud eum anima malefica rebellisq́; Deo. Sceleratum Magorum dogma. Si Platoni Chaos placuit, secutus est maiores. Non rectè. Delectus enim in dogmatis humanis haberi debet. Aut si rectè, sensit Chaos nulla comitatum anima, sed rudem elementorum confusámque congeriem, turbatam non ab anima, sed quia frigida pugnabant calidis. Ad postremum verè defenditur Plutarchus, veris auxiliis à dedecore redimitur. Non ex vbertate pectoris sui sanáque Philosophia, qua florentissimum eius ingenium exuberauit, talia scripsisse, sed ex Platone, Platonem autem ex maioribus nonnullis, quorum dogmata plusquam lyncæis oculis euoluenda, sub eadem massa bonis & malis iacentibus.

Anima cæl.

Plato inconstans quis ortum, sempiternum statuit.

Chaos apud Platonem.

Excusatur Plutarchus.

Dissoluuntur vanæ Lucretij contra mundi creationem, rerúmque ordinem, calumniæ. Coarguitur necessariò sensisse prouidentiam rebus inesse, Omnia causa nostri fecisse Deum: quæ putasset Epicurus noxia, vel superuacanea, summam prouidentiam habuisse.

B

CAPVT XXII.

LVCRETIO verò propter sermonis insolentiam quis respondeat? Meras enim, velut emota mente, crepat vanitates: sed non potest sic veritas aboleri, quin illam mens humana nonnunquam profundat. Principio igitur nominat naturam:

Confringere vt arcta
Naturæ primus portarum claustra cupiret.

Videtur itẽ eã detestari religionẽ, quę peperit scelerata & impia facta:

Quin contra sæpius olim
Religio peperit scelerosa atque impia facta.

Impius Lucretius.

Lib. 1.

Ibidem.

Procedamus igitur per singula. Coëgit enim inuitum, vel incautum Natura fateri, quod omni eo libro fugiebat. Si natura est, ordo quoque est. Quid enim est aliud Natura, quàm rerum nascentium, crescentium certus ordo, concentus, recta ratio? Si recta ratio & certus ordo rebus inest, qui Natura dicitur, vbi casus, vbi temeritas, quã totis illis libris obnixè tuetur? Vbi temeritas atomorum? Vbi mundi constitutio ex concursu temere cadentium atomorum? Vbi lapsus & interitus eiusdem, nullo præside? Si vult ratione & natura discutiendos esse terrores, vult agi ratione cuncta. Quæ maior ratio, quàm Deum esse, résque humanas eum scire & attendere? Quæ maior ratio, hominúmque consensus, quàm mundum consiliis vnius maxime sapientiæ gubernari? Quæ ratio tam effera, id non confessa est? Quis animus non animaduertit? Quot argumentis confirmatur? rerum ipsarum testimoniis prædicatur? Vult autẽ ratione nos vti Lucretius, & eius auxilio terrores vanos, falsásque opiniones discutere. Ipsa igitur hæc ratio, docet esse falsissima, quæ libris illis scripsit. Præterea quid sibi vult quod prosequitur?

C

Natura, est ordo rerum.

Quippe vbi non essent genitalia corpora certa,
Qui posset mater rebus consistere certa?
At nunc seminibus quia certis quæque creantur,
Inde enascitur, atque oras in luminis exit
Materies vbi inest cuiusque, & corpora prima.
Atque hac re nequeunt ex omnibus omnia gigni,
Quòd certis in rebus inest secreta facultas.

Ibidem.

Audis vt seminum certos ac præscriptos ordines fateatur? Vt rerum formas inuariabiles, constantes, æternosq́; reditus rerum nascentium? Hæc constantia & certus ordo seminum, quid est aliud, quàm consilium Dei, quod Moses explicuit datum, cùm cuncta producerentur? Dixitque Dominus, Producat vnumquodque iuxta genus suum, habens

Certus ordo seminũ quid. Gene 1.

ſemen in ſemetipſo. Vides ordinem, ſecretamq́; facultatem, quam Lucretius agnoſcit & D fatetur fuiſſe imperium Dei. Secreta rerum & certa facultas arguit quandam ſapientia inuentricem & præſidem. Certa quoque genitalia corpora, quod Ariſtoteles & priſci plenis vocibus prædicauerunt, temeritatem tota Natura exulare cogunt. Proteſtantur artificis mirabilem, quæ dedit ordinibus, perennitatem, ſapientiam. Situs ille genitalium membrorum probat aliquem conſilio, ſolertiáque potentem: Non caſu, fortuitóque veniſſe tale, tantúmque artificium, quod perennem ſuppeditaret originem. Nam qua temeritate veniſſet, eadem breui concidiſſet. Cito enim cadunt, quæ temeritas inueniſſet. Per tot annos ordo naſcendi ductus eſt, idem ſemper & ſimilis ſui. Quòd igitur creantur quæque ſeminibus certis, arguitur ratio magna, mundi præſes, ingentium operum opifex, Naturæ rector, arguitur ſpiritus intus alens. Quòd verò deteſtatur eam religioné, quæ peperit ſcelerata & impia facta: Ergo laudabilis & ſancta, quæ ſanguinem humanũ fundi prohibuit, ſcelerata ſacrificia ſuſtulit, iter hominibus ad innocentiam aperuit: eos ſumma charitate, modo ſequantur, deuinxit: cuncta flagitia ſummouit. Quòd ſi mala, nefariáque

Conſilio non caſu membra humana facta.

Maleficæ religionis & veræ ſanctæque effecta.

Tantum relligio potuit ſuadere malorum,

Certè quæ tot bona quotidie ſuadet, exoſculanda, ſummis laudibus efferenda. Vera generis humani magiſtra iudicanda. Hæc ad alia fatetur, ſuadet, mundum non temere, ſed conſiliis æterni Dei fuiſſe creatum. Alias autem rationes, quas Epicurus, non contra creationem, ſed contrà quale retulit Moſes, inuexit, ſuperius diſcuſſas nõ repetam: quòd E Deo nullum emolumentum gratia noſtra præſtare poteſt, vt cauſa noſtra mundum moliri voluerit: Quòd tanto antè tempore quietum nihil illicere debuit, vt cuperet vitam mutare priorem. Fas enim eſſe, rebus nouis ſtudere eum, cui veteres obſint: ſed cui nulla omni anteacto tempore ægritudo accidiſſet, cùm pulchrè degeret æuum, non potuiſſe amore nouitatis accendi. Nobis quoque non naſci nihil mali fuiſſe. Reſponſum enim ſuperius, Maiorem eſſe bonitatem, charitatémque diuinam, quàm cuiuſuis hominum. Nec ſi homines remunerantur, qui beneficium dediſſet, eadem ratione Deum eos remunerari, à quibus beneficium accepiſſet: ſed cuius omnes virtutes ſunt virtutibus humanis in immenſum maiores: ſic benignitatem & clementiam tanto noſtra eſſe debere maiorem, quòd noſtra remuneratur à quibus accepiſſet, illa gratificatur à quibus nihil accepiſſet. Improbatur etiam & criminibus inceſſitur à mortalibus amicitia, quæ remunerationes expectat, mercatura dicitur, non amicitia. Contrà, ſummis laudibus tollitur, vera charitas iudicatur, cum gratificatur amicus amico, nullius remunerationis cauſa, ſed ſola bonitate ſua. Deo quoque ſimillimi iudicátur, qui beneficium inimico contuliſſent, qui pepercíſſent. Vera igitur bonitas Dei fuit beneficium dare creandi mundi, à quibus nihil accepiſſet. Sic enim magnitudo bonitatis ſuę cognita fuit. Quòd autem Deum creando mundo, vitam mutaſſe priorem, & quaſi tædio prioris ætatis accuſas ad creationé veniſſe, magna cæcitas, inexpiabilis error Si Deus cauſa noſtri, non ſua, creauit, cur putas eum vitam mutaſſe priorem? Mutaſſet, ſi propter ſe mundum feciſſet, ſi quaſi male prius F habitans mutare ſedes, reficere domum ſtatuiſſet. Hoc ſtulti dicant: ſapientes autẽ, Deo ſemper vbertate felicitatis ſuæ circunfuſo, nunquã ſempiterna gaudia ſua defuiſſe. Quibus cùm bonitas quoque par adeſſet, alios eius efficere participes voluiſſe: Id autem in Aeternitate fieri non potuiſſe. Solus enim ipſe potuit æternus & lætus eſſe lætitia ſempiterna. Homines igitur & Deos feciſſe, terras hominibus, Diis cælum, vtriſque cælum & terras, vt maieſtatem ſuam noſcerent, colerent, paritérque ſecum beati eſſent. Quòd in tempore duntaxat, in Æternitate minimè fieri potuiſſet. Solius enim eius æternũ æuũ. Sed his facilè reſolutis, quæ mouere forſan aliquem poſſent, quæ poſuit Epicureus idem probaturus temere & fortuito, non à Deo creatum mundum, quòd tantis culpis ſubiectus ſit, quòd magna vbique temeritas & inordinatio, & confuſio, refellantur.

Maior Dei bonitas quam hominum.

Vera Dei bonitas in creatione.

Ibidem.

Principio quantum cæli tegit impetus ingens,
Inde auidam partem montes, ſyluæque ferarum
Poſſedere, tenent rupes, vaſtæque paludes,
Et mare quod latè terrarum diſtinet oras.

Hæc Lucretius. Ad hæc, quòd duæ maximæ mundi partes, aliæ feruoribus, aliæ gelu aſſiduo mortalibus ſint ablatæ: quidquid autem arui reſtet, ni vis humana reſiſtat, breui ſentibus obducatur. Et cùm iam latè virere, florerêque fruges cœpiſſent, partim nimis

plagæ mundi caloribus & frigoribus inhabitatæ.

feruori-

a feruoribus Solis, partim hymbribus gelidisq; pruinis auferri: Vexari violentis flatibus ventorum. Ad hæc cur feras horriferas, hominibus infestas alant mare & terræ. Cur anni tempora morbos apportent. Quare mors immatura vagatur. Cur infans humi proiectus, contrà quàm bruta, indigus opis, implet locum vagitu. Nec pecudibus quemadmodum nobis, opus est mœnibus altis, quibus se tueantur. Quibus omnibus Epicureus nitebatur probare, mundum non Dei consiliis, sed temeritate & casu emersisse, cuncta Fortuna gubernante. Ad quæ è verissimis Naturæ thesauris rationes depromptas, poterit, qui voluerit, obiicere. Principio vt in omni causa, atque opere, qui bonis silentio præteritis, mala & accusationi obnoxia persequeretur, improbus haberetur: sic improbus habendus, qui tam mirabilibus rebus, quibus conficitur ornatus mundi, tacitis, ea tantum insectetur, quæ calumniandi locum prębere possent. Verè enim dixit grauis orator*, Sed est iniqua in omni re accusanda, prætermissis bonis, malorum enumeratio, vitiorúmque selectio. Innumerabilia sunt in mundo, quæ non admirari modò sapientes, sed obstupescere coëgerunt. Nec satiare sese considerando illi potuerunt. Improbantur, stultíque dicuntur, qui vel ignem, vel aquam, vel ferrum conuitiis insectentur, quòd aliquas clades ab his importatas audiamus. Denique nulla res, cunctorum iudicio, vtilis, necessariáque iudicata, quæ non ob aliqua adiuncta incommoda vituperari possit. Consideranda sunt igitur longè plura ac meliora, quàm paucissima, ac minima mala. Quemadmodum qui eloquentia quàm diuina virtus sit, vult noscere, non vrbes euersas malorum loquacitate, B sed innumera bona bonorum eloquentia parta consideret. Vt igitur dem, in tanto bonorum numero, quædam mala interuenisse, non protinus assequeris vt calumniari mundum, mentémque magnam, qua gubernatur, tollere possis. Sed præter hoc responsum, mihi non modò calumniæ patere non videntur, quæ Lucretius obiecit, vt non minus in his ipsis prouidentia vigilasse, ingeniúmque suum exercuisse videatur, quàm his, quę claram prouidentiam protestantur. Montes, Syluæ, vastæq; paludes, & mare latissimum Lucretio visæ sunt, quæ prohibeant ne fateamur mundum diuinitus creatum. Audiat igitur principio. Montes nihil habent in terris, quod non maximorum commodorum, incredibilisque venustatis causa factum videatur: vt si montes in terris non adessent, multa mala cum dedecore consecutura fuisse videantur. Cernentur autem mala montibus absentibus, si commoda venustásque his præsentibus considerentur. Iamprimum coërcetur montibus rupibúsque celsis mare, ne prosiliat in terras: in eos durissimos, & inexpugnabiles carceres illidit fluctus insanos. Hic rabies efferata quiescit. In montibus cælum saluberrimum, defecatus aër, corporibus firmandis aptus. Et cùm graue cælum infestat æstate habitantes in plano, qui tenent montes, locorum celsitudine, cælíque bonitate à morbis defenduntur. Hic amœnissimi secessus, hic saltus opaci, virides syluæ, ad voluptatem, vitámque quietiorem iucundissimæ. Secedit in montes innumerabilis hominum multitudo, secessus illos sacros, syluásque viridantes & propiora cælo loca adamantes. In campis nulla grata oculis varietas, eadem semper terrarum facies. Mōtes au-C tem mirabili varietate distinguuntur. Hic valles vmbrosæ. Hic latè prospectus oculorū. Nunc tumulus surgit, nunc caua vallis hiat. Nunc pendet rupis, nūc occurrit nemus vmbriferum. Nihil in montibus ociatur. Nam syluæ tum gratissimæ sunt, tum præbent nobis omne genus materiam ad humanos vsus maximè necessariam. Tum feras, animaliaq; mansueta nutriunt, quæ causa hominum esse facta, declarat, quòd his soli homines vtuntur. Qui feras item persequentes, tum earum venatu victitant, tum exercentur: firmant vires corporum: Incredibilis est lætitia persequendis eis. Ad postremum, magna montiū necessitas. Sine his nec hominum vita sustineri, nec vlla in terris venustas inueniri posset. Quis est enim, qui nesciat, si non essent fontes & flumina, maximis incommodis humaniam vitam fuisse vexandam, imò verò defecturam breui? Montes igitur gignunt nobis fontes & flumina. In cauernis montium cogitur frigidus aër: hic destillat, defluítque in fontes. Fontes aggregati flumina conficiunt. Hæc ad vrbes in plano sitas descendentia, deferunt secum quæ nullius ore numerari possunt bona. E montibus Æthyopiæ oritur, labitúrque per varias terras Nilus. Heluetiorum montes quatuor inclyta flumina mittūt in varias terras, Danubium in mare Euxinum, Padum in Italiam, Renum per Germaniā in mare Oceanum, Rhodanum in Galliam. Sic è monte Tauro, Tigris & Euphrates Denique cuncti fontes, è cauernis illis, latissimísque specubus oriuntur. Quid esset autem humana vita sine fontibus, & fluminibus? Qui igitur accusauit montes, eósque temere

Incōmoda vitæ quanta.

Ea tātùm insectatur improbus quæ mala putantur, bona verò silentio transigit

** 3 de Legib.*

Nihil tam cōmodum quin incommodum videri possit.

Lucretius calumniator rerū diuinarū.

Ordo admirabilis & pulchritudo partiū vniuersi.

Mo[illegible]

Syluæ.

Campi.

Feræ.

An mala mitia.

Fontes.

Flumina.

Cauernæ.

Nilus.

Flumina quatuor è mōtib. Heluetiorū.

Fontium commoditas.

terras occupasse putauit, nec eorum vidit commoda & necessitatem, diuinámque creãdis eis prouidentiam non perspexit, is sine dubio dementissimus fuit. Quorum accusatione expiata, purgata est etiam culpa syluarum, quæ tametsi tenẽtur à feris, tamen feræ ipsæ, ad vtilitatem, voluptatémque nostram deseruiunt: vt, si non fecisset Deus, facienda fuerint ab hominibus earum lustra: tum maiores capiunt homines è syluis fructus quàm feræ, vt propter homines factæ, non propter feras apertè nascantur. Venio ad paludes, & lacus, & mare, quorum non minor necessitas & vsus, quàm montium, ac syluarum. Hincque primum aggredior. Quanto melior Lucretio & Poëta & Philosophus fuit? qui collustrans oculis opera mundana, inq; his lacus & paludes contemplans, ea non temeritatis, sed summæ prouidentiæ, diuinæq; bonitatis munera iudicauit, & inter præcipuas Italiæ laudes ascripsit:

Feræ ad quid creatæ.

Paludes, lacus, mare.

An mare quod suprà, memorem, quódque alluit infra?
An'ne lacus tantos, cælari? maxime téque
Fluctibus & fremitu assurgens Benace marino?

Laudauit igitur mare, lacus, ad pulchritudinem Italiæ data, non ad infamiam prouidẽtiæ putauit. Marcus igitur Tullius omnibus laudibus Lucretio superior, quantus est in explicanda diuina prouidentia? quæ perspicitur in his, quæ mari, lacubus & paludibus nascuntur. Duos igitur vni Romanos oppono, quanquam nulla ratione conferendos, Lucretio, siue patrij sermonis elegantiam, siue mentis diuinitatem compares. Lacus igitur in Terris etsi prohibent habitationes humanas, non tamen tollunt commoda, decorem, necessitatẽ. Neque enim erant omnia casis, domibus, palatiis replenda. Pars terrarum ad vrbium ædificia, pars ad agros, vnde victitarent homines, parabatur. Vt hominibus replere terras venustissimum fuit, sic replere piscibus maria, lacus, paludes. Non decoris tantùm, quòd diuersi generis animalia nata sunt, terrestria & aquatica, verum etiam & is, quòd cibus ex omni loco datus hominibus fuit, perspectus est. Ad postremum doceo, summo consilio, magna necessitate, mare factum esse latissimum, ipsisq; terris longè magnitudine, vastitatéque amplius Nec secus fieri potuisse, nec debuisse. Omnium rerum quibus animantium vita sustinetur, nemo est qui nesciat, aërem maximè necessarium. Eo viuunt, spirántque animantes, eodem olfaciunt, eodem vident. Nubes item & vapores, atque hymbres, ad vbertatem, fœcunditatémque terrarum necessarios esse quis nesciat? Hoc igitur tam salutare, & omnibus terris vniuersale beneficium, qui rectè consideret, nobis mare ministrat Nunquam citra mare contigisset. Tantundem est ad id in terris mare necessarium, quàm Sol supernus. Sol igitur super immensas aquas, quę per vniuersum terrarum orbem circunquaque diffusæ sunt, flammas euomens, eásque irrequietis ignibus excoquens, & resoluẽs, elicit reparátque aërem, quo tota inter cælum ac terras regio repleta, suggerit animantibus spiracula, recreat haustus, frigiditate sua, cordis æstuantes calores. Is, vt dixi, reficitur, reparatur, renouatúrque semper extractus è mari, rapidi potentia Solis. Qui quanquam elicitur etiam è terris, at is perexiguus est, vt nisi magnitudo maris, aquarúmque numerus tantus adesset, nulla ratione tantus aër fuerit reparandus, exhauriendúsque quantus ad omnem mundum satis esset. E mari quoque trahitur alia euaporatio, quæ coacta, densatáque in nubes, pressáque vt spongia, protinus hymbrem ingentem demittit in terras. Is gremio telluris exceptus, magnus alit, magno permistus corpore fœtus. Nisi igitur tantus, quantus est numerus aquarum, fuisset creatus, nisi sese per omnes terras mare diffudisset, nec aër reparari potuisset, nec nubes è mari sublatæ, terras hymbribus fœcundassent. Vtilius igitur fuit animalibus, & ad eorum vitam magis necessarium, vt fieret latissimus aquarum cumulus, quàm vt vbi nunc mare decumbit, esset habitabilis terra: quę nec ipsa, nec alia pars terrarum, quæ nunc habitatur, teneri ab hominibus propter sterilitatem potuissent: ipsiq; animantes nec nati fuissent, & si nati, respirare postea non potuissent. Hanc calamitatem, quia contra Naturam arma susceperat, & in eam scripturus venerat, videre Lucretius non potuit: cui visum est, caruisse consilio & prouidentia, quòd mare tantum terrarum occuparit. Mitto enim nunc alia, nullius ore enumeranda commoda, quæ percipiuntur è mari: mitto nauigationes, piscésque omnigenos, quibus maxima pars humanæ vitæ sustinetur.

Præcipue 2. de nat. Deor.

Lacuum commoditas.

Animalium vsus.

Mare ad quid creatum.

Aëris vsus.

Solis commoditas.

Maris commoditas.

Lucretij cæcitas & imperitia.

Venio ad perpurgandas alias accusationes, quòd aliæ terræ propter feruores, aliæ gelu assiduo sint mortalibus ablatæ. Eadem atque superius, Naturæ calumniandæ dira cupido. Principio deprehensum est, nullas esse terras vel ob frigora, vel calores, non habitabiles. Deprehensum est, eos falli, qui vel Zonam torridam, vel

Feruores & frigora terræ ad quid.

Adam, vel duas frigidas inhabitabiles existimassent. Inuentúmque est, nec tam sęua frigo-
ra, nec tantos esse feruores in mundo, qui prohibeant, quo minus omnis terra colatur,
quisque locus hominum cultu teneatur. Omnis enim regio, quæ Solis rectis radiis sub-
iacet, à Tropico Cancri, ad Capricorni, innumerabiles sustinet habitatores. Mitius qui-
dem cælum nostrum, ac temperatius, at & illis sunt sua bona, quæ nos in terris produci
nostris cuperemus. Illique ad æstus assueti tam iucundè ac beatè viuunt in sua, quàm nos
in nostra regione. Cunctis Natura proprium quid gratificata est. Si quid aduersi dedit,
remedia quoque, quibus incommoda locorum leuarent, non denegauit. Eas quoque
Zonas, quæ polis rectè subiacent, vbi necessario sunt dies ac noctes temporibus variis
bimestres ac trimestres, vidi qui ferrent nõ modò facilè ab hominibus habitari, sed vsq;
eò cælum illud temperatum esse, vt binas ac ternas fruges singulis annis legant. Cui ra-
tio quoque astipulatur. Quo tempore Sol assiduus super terris immoratur, fruges matu-
rari, produci de terra cuncta bona. Densiores autem tenebræ, mensem duntaxat ingra-
uescunt. Hæc vidi qui vidissent, fidelissiméque referrent. Non illic mare glaciale est. Tum
si glaciale, habitabile quidem, & vestigia patiens. super astricta glacie casas figunt, dum
gelu durata solidæ terræ modum præbet. illic negociantur. Vbi resolutio propinquat,
tollunt vrbem, redeunt in terras. Vbique igitur fuit diuinitus consultum. Cur porrò ta-
cuit Lucretius, qui queritur æstus & frigora, quæ solis facit accessus, ac discessus, diuinũ,
quo Sol it, reditque singulis annis, ordinem, nunc hyemes, nunc æstates efficiens? Quo
B quid diuinius? Dum nobis hyems necessaria, frigoráque grauidant terram, & in viscera
naturalem calorem reiiciunt, hymbrésque omnia fœcundant, interea dat illis Sol acces-
su feruores, quibus maturatas fruges ad horrea portant. Quòd autem queritur accusatq;
Naturam Lucretius, quodcunque restet agri boni, ni vis humana resistat, sentibus obdu-
ci, partimque feruoribus, partim casibus aliis auferri: primùm monebo eum, si voluerit,
aut potuerit suspicere, quod longè meliores Philosophi docuerunt, exemplorúmque
abunde est, cùm felicitas, rerúmque secundarum successus & copia mortales reddat in-
solentes ac peiores, cùm sint deteriores, quo ditiores, cùm corrumpunt animos & cor-
pora haud citra diuinum consilium euenisse vt victus sudore constaret, vt excussa cor-
poribus atque animo torpedine, & fortiores fierent homines, & alacriores, addo etiam
meliores. Nemo enim est qui nesciat, laborando non modò corpora, verum etiam ani-
mos effici meliores, quòd ocium tam corporibus tabem ingenerat, quàm animis rubigi-
nem. Cernere est equos longè deteriores, quos ocium & sagina corrupisset. Certissimum
igitur sit, nisi victu quærendo labores hominibus dati fuissent, multa mala consecutura
fuisse. Nec vlla designari poterit honesta causa, cur Deus auferre labores hominibus de-
buisset, quibus ablatis remanent ociosi, ventri, libidinibúsque fœdis, quales hodie, quibus
res affatim suppetunt, seruientes. Tales essent omnes in ocio & ignauia, quales Campa-
ni, quos agri bonitatem grauis orator dicit superbos & crudeles reddidisse. Itaque ma-
ximè fallitur Lucretius, quod optimum fuit, hominibúsque vtilissimum, diuineq; sapien-
C tiæ testimonium, suspicatus fuisse temeritatis. Similis est responsio, de pruinis & hym-
bribus. Neque enim si quando calamitas ab igne contigit, vt domus incẽderetur, infans
in ignem lapsus arderet, protinus accusabimus ignem, & temere non ad vtilitatem ex
summa prouidentia datum arbitrabimur: Sic cùm sint hymbres optimi, necessarij, sine
quibus vniuersa terra squaluisset, qualis ea regio, vbi mare sabulosum est: siquando cadãt
vberius, non est protinus temeritati tantum, tanquam diuinum munus tribuẽdum. Sunt
[illegible]atem regiones, quibus pruinæ rosq; cælestis, quibus cadit copiosissimus, est pro pluuia.
Eadem de ventis dicenda. Nemo potest enumerare commoda, quæ venti largiuntur. Hi
differunt nubes, & grauidas hymbre per omnes terras diffundunt. Per omne mare cur-
sus dirigunt: magnos afferũt hominibus vsus, vt ex omni regione vectigalia, merces, vnũ
in locum comportent: efficiunt vt mores. habitúsque peregrinos, quæ semper fuissent
incognita, noscamus. Sed hęc quidem oblectationis, illa necessitatis, quòd ab his vapores
è mari Solis ardoribus educti congregantur in nubes & constipantur. Ab eisdem velut
manu spongiæ nubila compressa in pluuias laxantur: quod sine ventis nulla ratione fieri
potuisset. Venti præterea purgant aëra, tetros odores, malásque exhalationes ex omni
[illegible]undo surgentes amoliuntur. Iidem serenitatem, iidem nubila, velut aëris moderatores
[illegible] domini, apportant. Sine ventis non minus homines viuere, quàm sine Sole nõ potuis-
sent. Nunquã enim his absentibus pluisset. Nunquam serenitas cælestis affulsisset. Vbiq;

Natura omnibus gratificata. Zonæ.

Temporũ anni vicissitudines.

Rerum copia insolentiam parit.

Cur homini labor propositus.

Ignis non accusandus quod adurat.

Ventorum cõmoda.

caliginosus aër inhorruisset. Numerare igitur ventorum commoda Lucretius, non in- D commoda debuerat. Sic commoda, quę nimij feruores apportant, quos vehementes fieri ad torrendas fruges conueniebat.

Insignes virtutes nõ omittendæ in vitiis notandis.

Neque verò bonus apud mortales baberetur, qui cuiusquam leuioribus vitiis notatis, maximas, insigniorésque virtutes omitteret. Siquid igitur nimij feruores frugibus natis nocuerunt, at respice vt ab eisdem è terræ visceribus promuntur, aluntur ad incrementum & maturitatem, denique maturatæ caloribus, domum ab hominibus deportantur. Sine feruoribus nec nasci, nec crescere, nec maturari potuissent. Ac verè dixit ille, longa est oratio, multæq; rationes, quibus doceri possit, omnia quæ terra concipiat semina, quæq; ipsa ex se generata stirpibus infixa contineat, ea temperatione caloris, & oriri, & augescere. Solus autem Deus vndequaque bonus ac beatus.

Bona nostra nõ eadẽ semper: Dei bona permanentia.

Nostra, bona quidem, sed quoniam à Deo longè dissita non eadem perfecta, syncera, inuiolara bonitate, vt semper prosint, nunquam noceant. Quemadmodum nihil est luce melius, ac delectabilius: at Sol sæpe corpora hominum inflammauit. Quod autem de feris horrificis, quæ nobis infestas alant maria & terræ, obiecit Lucretius, similis responsio.

Ex feris plura commoda quam incommoda.

Paucissimæ enim sunt feræ hominibus infestæ, at innumerabiles ad omnes vsus aptæ. Ex eisdem quoque remedia, vel ad earum, vel aliarum ferarum nocumenta sumuntur. In omni igitur Europa, siue Italiam, siue Germaniam, & Galliam aut Hispaniam peragraueris, has hominibus infestas, nisi fuerint priores irritatæ, feras paucissimas enumerabis.

Monstra in locis calidioris.

Nam regiones calidiores, necessariò multa monstra, propter feruores, aluerũt: sed & ea prodigiosa, magnæ voluptatis cum visuntur, magna Naturæ potentis indicia, non E vnam aut alteram faciem, sed longè varias ac dissimiles nobis offerentis, & quasi ludẽtis. Quid Elephantis, Rhinocerotibus mirabilius? Quis Cetum conspicatus, non obstupuit, miratúsque vocem & mentem ad artificem sustulit? Quòd Naturam accusans, casum temeritatémque defendis, quòd lupos, voracésque bestias crearit, cur non laudas & admiraris, quòd boues & equos, ad humanam vitam necessarios, quòd tot ferarum genera ad cibos, omnésque alios vsus eduxit? Cur oculis iniquis munera eius, támque mirabiles diuitias cernis, nec te vel odium, vel hebetudo laudare sinunt, quæ meliores non modò laudarunt, sed etiam obstupuerunt? Factæ sunt igitur quot fieri formæ potuissent. Mirabilius est, & ad diuinam prouidentiam illustrius, tot tantásque animalium formas apparuisse, tam varij generis arma, quibus se tuerentur, accepisse, quàm questu dignum, quod his arma dedisset.

Ferrum datũ ad vsum, non ...

Quæ neque data sunt, vt hominibus nocerent: sed sicut non fuit datũ ferrum ad exitium sed ad vsum, sic vt his illa se tuerentur. Vt igitur cornua tauris, apibus aculeos, ceruis velocitatẽ, equis calces dedit, sic venena serpentibus, morsus feris terrioribus: quibus vt dixi, non nocerent, sed se defenderent. Hoc fuit naturæ mirabile consilium.

Morbus & mors temere deploratur à Lucretio.

Quòd autem morbos, mortémque immaturam deplorat Lucretius, hincq; prouidentiam, quæ rebus humanis consuluisset, tollere festinat, in mediúmque protrahit infantes, humi proiectos & flentes, & opis indigos, vna eadémque responsio. Nã quæ morbos apportant, parte alia sunt optima, salutaria, vitalia. Sol magnis feruoribus febres accendit: at eodem tempore fruges torret, fructus maturescere cogit: efficit vt vuæ dulce- F scant, lectæq; & pressæ dulcia vina profundant. Hisq; intelligimus, non idcirco totius orbis dominum, nobis lampada Solis inflammasse, quò corpora morbis conflictarẽtur, sed quò frumenta, frugésque omnes maturatæ carperenrur, & vuarum liquores, acerbitate mitigata, suaues effecti, non multò pòst ab hominibus biberentur. Quod si eodem tempore febres inflammant, tum id perrarum est, tum nulla ratione cum bono & vtilitate, quam feruor ille largitur, conferendum. Sed nostræ prudentiæ extiterit, quemadmodũ ignem ne lædat, declinamus, duntaxat autem ad vtilitatem, quæ tam varia, mirabilisque est, vtimur: sic domibus, & tectoriis, quorum faciendorum Deus idem ingenium dedit,

Domorũ & ædificiorum vsus.

feruores Solis declinantes, eos sinere flammas iactare per arua, & maturandarum frugũ munus absoluere. Quoties agricolas ipse vidi, summis votis æstus ingentes efflagitantes, quibus excutiendis frugibus incredibiliter iuuantur? Vidi nautas mare, quod nauigantes, tam varia bona domum aduertunt, dicere mare benedictum, mare diuinum, ac sanctum: Sic feruores Solis agricolæ sciunt ac faenttur sanctos, diuinósque, propter incredibiles vsus.

In mortẽ nulla culpa conferenda, sed in nostras cupiditates quis eã acceleramus.

Mors igitur immatura non fuit Naturæ consilium, quæ cuncta mirabilibus modis ad omnium conseruationem studuisset. Raro bæc culpa eius, sed nostra, qui cupiditatibus effrænatis seruientes, exitium nobis acceleramus, & aut inimicitiis, ferróque ante diem cadimus, aut morbis, quos voluptates ac libidines attulissent, conflictamur. In

vniuer-

A versum reperies, viros meliores ac modestiores diutius vixisse, Natura longos eis vitę cursus aperiente. Sunt aliæ causæ, quas Lucretius videre non potuit: eas ego contentus his quæ sunt in oculis, sensúque patescunt, sciens & prudens relinquo. Nam cur infans, contrà quàm aliæ animantes, omnem locum vagitu compleat, proiectus humi, Philosophi verissimas, optimásque causas, quibus assignaris, omnis suspitio conticescat, adducēt. Primum docentes, vagitus infantium, non magis humani generis infelicitatem, quàm nobilitatem supra cæteros ostendere. Nam cùm reliquas animantes Natura villis & cortice, pelléque sepiuisset, quo frigora depellerēt, animal nobilissimum leuissima cute, quo minimum ponderis Spiritus haberet ex carne, circundedisse: Infantes ex calidis matrú visceribus egressos, frigus externum sentientes, naturaliter vagire, quos durities cutis, villisque obtecta, non defendat. Crassa igitur animalia, villis & pellibus armauit: nobile, factúmque magis ad rationem, & cogitandum, quàm ad corporea, tenuissima cute contenta est protexisse: Cui ratio, non cornua, vel aculei, aut plumæ, & rostrum ad præsidiú dabantur. Quòd si leones aut equi, propter cutis tenuitatem, dolorem quemadmodum infantes acciperent, haud dubiè, dolentes aliquam vocem, quemadmodum cùm verberantur canes & feles, emitterent. Ecce igitur vagitus infantium, non calamitatem, miseriámque testatur, sed corporis delicati contextum, immortalis spiritus artificiosam, ac leuem, minimúmque ponderis habentem sedem. Simili modo cæleste sacramentum docebunt Philosophi fuisse, quòd opis indigus infans nasceretur: vt animal sociabile, B vinculum charitatis ex alterius auxilio retineret: parentes qui non modò genuissent, sed etiam aluissent, diligeret & coleret, & beneficium quod ab eis infans accepisset, senibus redderet. Hoc diuinissimum, hoc facit vt contrà quam bruti, & ratione carentes animātes, parentes diligamus, & colamus, veneremur, pro eis in ferrum, flammásque ruamus. Genuerunt, difficillimam educationem præbuerunt. Quo tempore, ipsi quoque parentes optimum beneficúmque Deum, natis educandis, imitantur. Fítque amoris maxima coniunctio. Animantes rationis expertes, nisi subitò nati in pedes stetissent, educationis indigentes, quòd rationis expertes essent, è vestigio periissent. Charitas igitur ratióque parentum, plus est ad educandum, quàm brutis nasci non opis indiga. Eadem quoque de mœnibus altis, quibus nos defendimus, pecudes defendi non indigent, dicenda. Multo enim melius fuit mœnibus altis indiguisse, quæ cùm vellent homines, ædificarent, quàm non indiguisse. Hæc enim ædificiorum egestas arguebat animal nobilissimum, quod ad habitandum parate sibi domicilium, tuerique se ab iniuriis externis deberet & posset. Pecudes autem si mœnibus indigentes insuper ingenio cōdendorum caruissent, sine dubio non vixissent. Homines ergo mœnibus altis indiguerunt: sed huic egestati ratio pulcherrimum remedium, quę solis hominibus dabatur, erat adhibitura. Ad hęc possent homines vt tempore prisco, pecudes imitati, sine mœnibus habitare, sed melior, nobiliórque est habitatio sub tectis, præclarásque vrbes apparuisse. Quapropter hæc egestas peperit hanc toto orbe pulchritudinem, quòd vrbes aspeximus hominum solertia C constructas. Quis nesciat, si possent pecudes, quemadmodum homines, vrbes statuere, potius in his ipsis, quàm teterrimis, horridísque speluncis, aut caulis habitaturas? Quocirca quod optimum, & humanæ nobilitatis testimonium fuit, id Lucretius, qui nescio qua beneuolentia pecudibus homines similes volebat, dedecus infamiamq; prouidentiæ, temeritatis argumentum putauit, eadem cæcitate magis temeritatem, quàm prouidentiam defendens, qua similes brutis homines habitationes non habuisse quæstus est.

Vagitus infantium.

Differentiæ corporis humani & mutorum animalium.

Homo, animal ad societatē natum.

Charitas parentum.

Homines cur mœnibus indiguerunt.

Nobilior habitatio sub tectis.

Ad huius capitis illustrationem confer Lactantiana è cap 10. de ira Dei.

FINIS.

E

Augustini Steuchi Eugubini
DE PERENNI PHILOSOPHIA
LIBER OCTAVVS.

De Angelis, & ea natura, quæ inter Deum supremum, atq; homines intercedit, & quòd de his etiā prisci Philosophi sunt locuti: Et de veris Diis, fabulosis exclusis.

CAPVT I.

E

Angeli, media inter Deū & homines natura.

NVNC DE DIIS, & omni ea gente, quæ maior homine, minor principe, ac summo Deo, media inter nos, & illum creditur, de qua varius sermo priscis & iunioribus Philosophis habitus, agendum, hinc inde mendacus, & fabulis à veritate segregatis: & quod nominibus confusum, confusas quoque res exhibet, moratúrque mentem ab aspectu veritatis, seiungendum, & in separata genera partiendum: vt quæ bona, & vera sunt, iucundè suscipiantur, in suos situs, & sacrum domicilium reuocata veritate notam semper hominibus, & cælesti beneficio semper in terris radiantem, luculentissimam autem magni Dei in terras aduentu, ob quæ venerari Theologiam veram necesse sit. Ac iuniores Platonici omnia ferme Deorum genera, quæ nostris in litteris vidissent, furtímque vsurpassent, celebrauerunt: apud superiores, vetustiorésque Philosophos varia ratio, nunc qui moueant lumina cælestia Deos, nunc alia quædam numina vaga, nulli corpori alligata, cælum, & terras inambulantia, celebrantes. Sed quoniam ad vnum veritatis filum cuncta reuocanda sunt, reiectis his, quæ minus rectè senserunt, eorúmque testimonio declaratis, testabit nuda, exutáque mēdacis veritas sola. Omnes quidem propè vetustissimæ gentes, cùm iam veritas, priorúmque sæculorum bonitas obsolesceret, post primum, ac supremum Deum, stellas deinde vt Deos coluerunt. Verissimúmque est quod suspicatur in Cratylo Plato: Videntur mihi, ait, priores homines Græciæ, hos solos Deos putasse, quos nunc plerique Barbarorum, Solem, Lunam, terram, & astra, cælúmque. Quæ concita perenni cursu intuentes, ab hac currendi natura Theus eos vocarint. Deinde, inquit, deprehendentes alios, iam omnes ipso isto nomine nuncuparunt.

...ary Dii.

F

Post Deum, astra pro Diis habita veteribus.

Primæ substantiæ, Dii Aristotelis.

Eadem in libris primæ Philosophiæ affirmat Aristoteles, Veteres primas substantias Deos putasse. Verùm quod arbitratur, corpora solum, Intelligentiásque cælestes, Deos dixisse, non est verum omnino. Docebo enim tam ex Chaldæorum, quàm Ægyptiorum, Hebræorum, denique veterum Græcorum Theologia, non Deos istos modò, id est cælestes Intelligentias, priscos, sed alia quoque Deorum genera putasse. Alterum quod peccat idem Philosophus, nec rectè sententias antiquorum interpretatur, est in secundo de Cælo, Antiquos superiorem locum Diis attribuisse, veluti solum immortalem: Inde confieri, vt nec genitus vnquam. Nam omnis vetustas, & cuiusuis gentis Philosophia credidit, confessáque est cælum quanquam diuinum & incorruptibile, at creatum, cuius vel ipse Aristoteles arguit Platonem. Duóque male de priscis interpretatur, quòd primas substantias, & Deos, sola sydera, Intelligentiásque cælestes crediderint, quòd tribuerint eis cælum vti sempiternum. Quorū falsitas colligi poterit, tot superius prolatis testimonus. Vt igitur omnia segregata, sepositáque melius inspiciantur, dicendū est, tria

Errores Aristotelis.

A est, tria fuisse, & esse in Philosophia, veteriq; Theologia genera Deorū. Ac sicut separauimus Dæmonas fabulosos à veris, sic veris Deis à fabulosis & poëticis segregatis, Primum genus dicendū, Solis, Lunæ, stellarū: secundum eorū Deorū, qui à motu cæli absoluti, per terras vagari, è cælo terras petere, in cælo beatè viuere, res humanas gubernare, dixerūt: Tertium est genus eorū, quos ex hominibus in Deorum concilio collocarunt poëtæ. Ex his generibus, solū medium, si quis altè spectet, & non Naturā modò, sed omnē veterum, maiorumq; Theologiā consulat, inueniet veros Deos, primū, & tertium fictitiū, & fabulosum. sed postremū à poëtis: primum ab his, quibus apud Barbaros, visum est cælum habere Diuinitatē, fictum. Vt quo errore terrā, quod Plato perhibuit in Cratylo, asseruit in Timæo, oceanū & flumina, omnemq; mundum deificarunt, eodē tribuerint & cælo Diuinitatem. Vtq; fictitia fuit Diuinitas Herculis, Martis, Palladis, totq; poëticorum Deorum, si modò homines eos constet fuisse: sic Diuinitas cæli fuit ex errore post antiquam, ac sacrosanctā Religionē, vniuersalemq; Dei cultum extinctum, ascita. Nam vetustissima Hebræorū Philosophia, longè & Chaldæorū, & Ægyptiorum Theologia superior, nunquam dedit cælo, sicut nec cæteris rebus Diuinitatē. Quæ Religio & Philosophia quoniā antiquissima est, illud priscis illis sæculis, anteaquā pro veritate succederet mendacium, placuisse, creditumq; fuisse sentiēdum, quod traditur in ea. Ac Plato quoque testis est in Cratylo, & in Legibus, à Barbaris allatam ad Græcos astrorū Diuinitatem. Sed vbi inueneris non vetustiores, sapientioresq; barbaros id fecisse, nec semper apud Barbaros hunc B errorē viguisse, pronuntiandum erit, Græcos in eo non verā Barbarorum Theologiā, sed eorum vanitatē, erroresq; secutos, cùm cælo dederunt Diuinitatem. Nec Aristoteles fecit aliud, cùm Diuinitatē syderum adeò suspexit, hucq; mentē omnē defixit, quàm quòd Barbaros secutus est in eo, in quo post multa sæcula ab ortu generis humani illi errauerunt. Atque Aristoteles quoniā hanc cæli, syderumq; Diuinitatē à præceptore Platone, Trismegisto, Chaldæis, accepit, certè fatendum est ei, quod priores illi prodiderūt, Deos quidem esse planetas, sed creatos à summo Deo, quod Plato toties, vt vidimus, confitetur, & Trismegistus. Igitur autore Platone nil aliud est cæli Diuinitas, quàm Barbarorū superstitio, qualis fuit Diuinitas terræ. Siquidem eodem tempore, eadem religione terræ, ac cæli Diuinitatem suscepere. Sed facilius de terra, quoniam præsens est, negari potest quòd sit Dea, quàm de cęlo ab oculis remotissimo, & incorruptibili, tum ordinū sempiternotum pleno. Triaq; de cæli, & syderum, planetarumq; Diuinitate statuenda. Eam superstitionem esse Barbarorum, tum eodem honore, eadem opinione cælum, atque terram ab eis deificatā: vt tam desipuerint in Diuinitate cæli, quàm terræ & oceani. Postremò, quòd tametsi Deos vocent Solem, Lunam, stellas, ab supremo tamen, & magno opifice Deo facta confitentur. Hoc Mercurius, hoc Timæus Locrensis, hoc Plato. Exclusa igitur veluti fabulosa, ferméque poëtica, cælesti Diuinitate, cuius in Theologia Mosis, omniū vetustissima, nulla fit mētio, imò quæ sit infamis apud Prophetas, & quæ, si quidē vlla sit, creata sit à summo Opifice, & quæ nil aliud nisi motus cælestes operetur, quo sola C corporea vita administratur, ad animos nihil attingat, de veris Diis loquendū est, ex Philosophia. De quibus quoniā multa vera, admirationeq; digna, rursum fabulosa & fictitia multa disputantur à Platonicis, conandū est pro viribus, aurum quasi ex scoria deligere.

Tria deorum genera in vetere philosophia.

Dij Poëtici.

Vetus Theologia Hebræorū, Chaldæorum, & Ægyptiorū nunquam cælum & astra pro Diis habuit.

Vnde manarit error Aristotelis.

Cæli diuinitas, est barbarorum superstitio.

Propositio disputationis de veris Diis.

In sermone Platonis, Aristotelisq́, apparere Deos alios, quàm qui moueant orbes cælestes. Nec alios esse posse, quàm Angelos supercælestes.

CAPVT II.

EX OMNI veterum Philosophorum, Theologorúmque sermone ratio quædā de Diis colligitur, id quod postea beneficio Christianæ religionis, melius & explicatius Platonici tradiderunt, apud quos nomina Deorum, siue Angelorum distincta, officia quoque, quæ tribuit eis sacra Theologia, Theologorúmq; Corypheus Dionysius, quē clàm præcipuè Proclum, Platonicos secutos Græci testantur, inueniūtur. Quos autem veteres omnes promiscuè Deos vocarunt, & quę in mundo munera eis attribuerūt, deprehensa sunt esse, quæ dilucidè, & clarè, ex vetustissima Hebræorum Theologia, exposuere nostri. Permanauit quidem ex Hebraica Theologia quædam

Ad hoc caput cōfer quæ disputat D. August. lib. 9. cap. 19. 20. 21. 22. 23.

Dij, i. angeli.

in omnes gentes fama de diuino illo genere, quod inter homines & Deos intercedens generatim sit appellatũ Deorũ, separatim autem apud Platonem, pluresq́; alios, Dæmones. Ac quoniã apud quos est mentio istorũ Deorum, quibus munera quædã diuina, præcipuè gubernacula humani generis assignent, & beatos esse eos, cælumq́; colentes prędicent, est etiã summi, ac singularis Dei mentio, deducendũ est, eos asseruisse genus illud, quod asseritur à nostris post Deum altissimũ, omnemq́; de eis Theologiã eam proposuisse, quæ vetustissima docuit sapientia nostra. Dico videlicet quòd cùm apud Platonem, Aristotelẽ, omnes denique Philosophos, & Poëtas sint, ac nominentur sæpe Dij, rursum celebretur singularis ille, sempiternus, & omnipotens Deus, necessariò cogũtur de Dijs illis minoribus sentire, & definire, quæ vetustissima docuit sapientia nostra. Rursum cùm Aristoteles, & Plato quædã de Dijs illis prædicent, quæ quidem facere non possent, si ad cælestes orbes adhærescentes, inde moueri non possent, quoniã dicunt eos interesse rebus humanis, multaq́; alia gerere, quæ nõ possent, si cælestes orbes animantes ab illo suo corpore discedere non possent, deducendũ est ex his, aut per errorẽ eos cælo Deos affixisse, aut aliud Deorum genus tradidisse, à cæli motu vagũ, ac liberũ. Nam si Aristoteles affirmat probabile, & verisimile, Deos curare res humanas, & gratos eis esse, & acceptos, pios, eosq́; præmiis afficere, certum est hoc eos facere non posse, si cælum velut corpus suũ animantes, separari ab eo, venire in terras, & prouidere, & consulere bonis, & eis pro pietate reddere præmia nequirent. Rursum cùm Aristoteles multa sæpe de singulari, ac supremo Deo prædicet, necesse est Deos istos, quos alibi memorauit, longè illo minores esse. Vt quoniã ille supremus, hi minores, necessariò tanquam vniuersali Imperatori obsequentes introducantur. Eadem ratio valebit apud Platonẽ, Tullium, Poëtas, & omnes, qui de Deo, & Dijs loquuntur. Quod quidem alij clarè & apertè prædicauerunt subijcientes Deos minores vni maximo: alij si non apertè, hac tamen, quam dixi, ratione asserere coguntur. Ac primum hac agendum ratione cum Platone. Prædicat in Timæo duo genera Deorum, quod etiam in Legibus, & in Epinomide, astra scilicet, & Dæmones: primi noti, clari: secundi obscuri, inuisibiles: vtrosque ab opifice mundi satos asserens. In cęteris autem libris vbique & singularis Dei est mentio, & Deorum, qui rebus humanis intersint, speculentur, quæ fiant in terris. Ad hæc in Phædro, in Gorgia, in Phædone, alijsq́; libris, prædicat supra cæli vertice, vbi nec Sol, nec Luna sit, nec astra, Deos beatos & felices viuere, quibuscum, animi hominum puri, ac sancti pariter triumphent. Et illi igitur, qui res humanas præsentes videant, & illi, qui supra cælo viuunt beatissimè, quinam sint, quoniam nec sunt animi syderum, & astrorum, quippe quæ nequeant à corporibus suis separari, nec sunt Dæmones, quibus locos sublunares attribuunt, diligenter sunt inquirendi. Eadem quærerem ex Aristotele, qui pressius, & cautius loqui visus est. Asserit in libris de Cælo extra cæli vertiginem, viuere Deos, omne æuum beatos. In libris de Moribus, Deos prospicere rebus humanis, præmia reddere bonis, & iustis. Quid igitur sequitur aliud, quàm fabulosam esse astrorum illam Diuinitatem? Quomodo enim supra, vel extra cælum sunt Dij, si cælesti corpori suo inseparabiliter inhærescunt? Quomodo etiã prouident hominibus, dant præmia iustis, si cælum relinquere, ne quiescat aliquando, mundique accidat euersio, discedere à clauo, & reuolutione non possunt?

Dij minores, alij quam qui dicuntur orbibus cælestibus affixi esse.

Prouidentiã diuinam verisimilem esse ponit Aristo.

Duo genera Deorum apud Platonem.

Fabulosa diuinitas astrorum.

Quòd Plato de Dijs siue Angelis vera sensit, & scripsit. Et quòd eorum sedes in cælo constituit, quibus Deus gubernationem humani generis tradiderit: & de eorum natura.

CAPVT III.

Vnus Deus apud Platonem.

CVM igitur apud Platonem sit vnus maximus, ac princeps Deus, sæpe autem nominetur multitudo Deorum, aut cum multitudinis ritu loqui, non ad Philosophiæ pręscriptum, aut naturam illam, genusq́; Deorum, quos intercedere quasi legatos, & internuntios inter hominem, & Deum dixit in Symposio, spectasse, fatendum est. Ac Laërtio de Platone dicente, οἴεται δὲ καὶ θεοὺς ἐφορᾶν τὰ ἀνθρώπινα, καὶ δαίμονας εἶναι: Existimat Deos aspicere res humanas, & Dęmonas esse: & cùm ipso Laërtio teste creatorem mũdi Deũ collaudet, & suspiciat, toto autem opere nominet plures Deos,

A Deos, qui versentur in terris: ad hæc autor sit Philo Dæmones esse apud Philosophos, quos apertè Moses, & appositè vocarit Angelos: constat quidquid de multis illis Diis locutus sit Plato, etsi non habuit nomen Angelorum notum, scripsisse, & sensisse de Angelis, qui etiam apud Prophetas, & in Theologia Mosis, & apud Sibyllas, Dij vocãtur. Nam Elohim, quod est singularis Dei nomen, sæpenumero Angelis adiudicatur: In conspectu Angelorum psallam tibi. Hebraicè, In conspectu Elohim Deorum. Et, Minuisti eum paulominus ab Angelis, Hebraicè, ab Elohim, à Diis. Sibylla quoque superius, vt visum est, Patrem constituisse Prolem suam dicebat ἡγητῆρα θεῶν, Ducem, Principem Deorum. Quos item choros, & Hierarchias Angelorum describit Dionysius, Platonici acies, & ordines Deorum solent appellare. Ex his igitur fit clarum quidquid de multis illis Diis omnes, sed Philosophi præcipuè loquuntur, aut volentes, aut rationis necessitate sensisse de Angelis. Ac primum quod ait in Eutyphrone Plato, quòd sanctitas φιλεῖται ὑπὸ τῶν θεῶν, diligitur, charáque habetur à Diis, iuxta superiorem rationẽ, cùm singularem Deũ alibi introducat, cùm Philosophi sit vnum caput, vnam originem statuere, cùm Platonici contenta voce fateantur apud Platonem iuxta Pythagoram, priscósque Theologos Deum vocari, τὸ ἕν, Vnitatem, & cùm Dij illi cælum vertentes, quos alibi nominauit, nõ possint res hominum præsentes cernere, quòd curam vertendi cæli, & illuminandi terras deserere non possunt, necessariò hi, quos in definitione sanctitatis asciscit, definiens sanctitatẽ, quæ Diis placeat, sunt quos Moses vocat puros, ac sanctos Angelos. Sic quod B scripsit in Phædone, εὖ λέγεσθαι, τὸ θεοὺς εἶναι ἡμῶν τοὺς ἐπιμελουμένους καὶ ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἓν τῶν κτημάτων τοῖς θεοῖς εἶναι: Rectè solere dici Deos curatores esse nostros, & nos esse quasi possessionem, aut peculium Deorum, clarè de Angelis locutus est. Laërtius enim perhibet Platonem confessum, Deos res humanas respicere, Eósque Dæmones esse. Dæmonas autem Philo esse qui apud Mosen vocentur Angeli, testis est. Et Plato refert in Phædone, quod in Politico, & Legibus, in quibus libris fatetur supremum Deum quosdam hominibus diuinos, non humanos adhibuisse veluti gregi custodes, vtens eisdem illic, atque in Phædone nominibus, videlicet κτήματος, gregis, ouilis, & ἐπιμελεῖσθαι, custodire, gubernare. Quare tota ratione consentiente, illi in Phædone, & Euthyphrone Dij sunt Angeli, rebus humanis à Deo præfecti. Propterea sanctitas, quoniam sunt ipsi sanctissimi puritatéque delectantur, definitur esse, quæ placeat eis. Illud quoque quod item in Phędone est, ratio ipsa demonstrat, nec stellas esse Deos illos, quibus Deorum nomina data sunt, nec aliud Deos esse posse quàm Angelos. Viros sanctos & probos post mortẽ proficisci. πρῶτον μὲν παρὰ θεοὺς ἄλλους σοφούς τε καὶ ἀγαθούς, ἔπειτα καὶ παρ' ἀνθρώπους τετελευτηκότας ἀμείνους τῶν ἐνθάδε: Ad Deos quidem alios sapientes, & bonos, tum homines iam vita functos, longè his, qui apud nos sunt, meliores. Nónne & nostræ litteræ diuinitus scriptæ vociferantur semper, exertáque voce promittunt rectè viuentibus, Deorum, Angelorum consortium, & quòd erimus æquales Angelis Dei? quòd filij Dei? Nam & Angeli nonnunquam filij Dei vocantur. Nec aliud egit nostræ felicitatis autor è cælo profectus C in terras, quàm quòd nos Deos effectos, in Deorum regionibus, & regnis collocaturus venerat. Item quod ait eo loco Plato, Deos esse omnium optimos, ἐπιστάτας, præfectos, quid aliud ratione fateri cogetur, nisi Deos istos esse præfectos Angelos à Deo? Et Philo insignis Platonicus, scribens de Angelis, Platonis hoc vtitur nomine ἐπιστάται. Deus summus præfecit eos à quibus regimur, vt rectè viuentes, in cælũ ab eis adducamur. Clarius itẽ quod antè proposuerat, repetens in Phædone, quòd immũdus iacebit iuxta Orpheũ, in cælo illo turpi inferorũ, purgatus autem, & expiatus illuc appellens, μετὰ θεῶν οἰκήσει, habitabit cum Diis, Angelorũ innuit cõmercium, & celeberrimã in sacris litteris ἀποθέωσιν. Hanc Plato ab omnibus retro sæculis auditam, celebratam, Socratem fecit moriturum decantare, Quicunque iustè vixisset, lætus iam cum Diis futurus moriatur. Eodem libro iterat, ei qui non fuerit rectè puréque philosophatus, id est, qui curã carnis nõ abiecerit, sordes voluptatum non eluerit, in genus Deorũ aspirare nefas: εἰς δέ γε θεῶν γένος μὴ φιλοσοφήσαντι, καὶ παντελῶς καθαρῷ ἀπιόντι, οὐ θέμις ἀφικνεῖσθαι. Quanta quoque maiestas est & eorum quæ denique eodẽ libro cõcludit, quæ de fontibus his, à quibus fluxit Theologia nostra, per omnẽ mundum iam inde ab ortu hominũ manantibus, habuere originẽ? Quòd in cęlo sint diuina spectacula, beati spectatores, καὶ δὴ καὶ θεῶν ἄλση τε καὶ ἱερὰ αὐτοῖς εἶναι: Etiam verò lucis, & templa Deorum esse, ἐν οἷς τῷ ὄντι οἰκητὰς θεοὺς εἶναι: In quibus veri habitatores Dij incolant. Quodq; euidentius probat planetarum Diuinitatem esse superuacaneã, veros

Dæmones, angeli.

Psal. 137.
Psal. 8.

Deus, τὸ ἕν, Vnitas.

Dij curatores qui.

Alij Dij non sunt, quam angeli.

Angeli, filij Dei vocatur.

Dij cælicolæ verè beati.

autem Deos esse cælicolas illos beatos, ecce manifestè fatetur Plato ab illis Dijs cælestibus, Solem, Lunam, & astra, qualia sint, cuiúsve naturæ, videri, reliquámque omnẽ comitari eos felicitatem. καὶ τόν γε ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ ἄστρα ὁρᾶσθαι ὑπ' αὐτῶν, οἷα τυγχάνει ὄντα, καὶ τὴν ἄλλην εὐδαιμονίαν ἀκόλουθον εἶναι. Qui sunt igitur isti Dij, qui sub pedibus labentia sydera cernunt, cernunt quæ substantia Sol & astra, in cælestibus templis habitantes, cũ quibus iusti triumphant: Vident ordines, motúsque cęlestes: Videlicet illi in nostra Philosophia, nusquam non obuiam Angeli cælicolæ: Quorum multitudinem adorare virum in excelso throno sedentem, & psallere vnà vidit Propheta: quorum esse templa in cælo & Plato dicit, & felicissima, iucũdissimáque spectacula cerni. Et in Cratylo cùm dubitat de Dijs loqui, quid aliud suspicandũ quàm substantias illas inuisibiles cũ sensisse? Hi quoque sunt Dij, quorum neminem inimicum homini esse dixit in Theæteto: οὐδεὶς θεὸς δύσνους ἀνθρώποις. Quo quidem liquet solos qui dicuntur à nostris Angelos, tales esse, qui custodes vbique & fauentes hominum asserũtur, & qui gaudent in cælo super vno peccatore pœnitentiam agente, ob incredibilem erga genus humanum beneuolentiam. Neque enim hi, vel Homerici Dij possunt esse, qui sæpe mortalibus nocuere, neque Dij, qui Aristoteli concitant orbes cælestes, quòd naturaliter agentes, homines neque odisse, neque amare possunt. Quod autem dicit ibidem, peritura omnia vel apud Deos vel homines, si rapidus cæli cursus semel consisteret, ostenditur hos Deos esse cælicolas illos, quorum sint cælestia domicilia, cum Solis orbe adiuncta. Sic necesse est Angelos sentire eum, cùm ait eodem libro, mala nullum apud superos habere locum. Eóque conandum, vt illuc quàm ocyssimè conuolemus, οὔτ' ἐν θεοῖς αὐτὰ ἱδρῦσθαι. Deus quoque hospitalis, quem memorat in Sophista, qui nos comitetur, bene, ac male facta intuens, est primum quidem ipse summus Deus, tum verò Angeli, qui venerunt Sodomam, sceleratorum facinora cogituri, vt animaduerterent. Venerúntque peregrinorũ habitu, καὶ δὴ καὶ τὸν ξένιον οὐχ ἥκιστα θεὸν συνοπαδὸν γιγνόμενον, ὕβρεις τε καὶ εὐνομίας τῶν ἀνθρώπων καθορᾶν. Nec aliud ferme est Angelorum munus quàm quod ibi ex opinione maiorum Plato pronuntiat, eos peregrinorum habitu versari per vrbes. De quibus etiam diuinè iuxta Theologiam nostram in Politico, quòd omnes mundi partes distribuerint inter se principes Dij: ὡς νῦν κατὰ τόπους ταυτὸν τοῦτο ὑπὸ θεῶν ἀρχόντων πάντῃ τὰ τοῦ κόσμου μέρη διειλημμένα. Qui sunt enim hi Dij principes, nisi qui à nostris item priscis Theologis principes prouinciarum, nationúmque declarantur? Et Deus constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Dei. Hi sunt, quos beatos omnes dixit in Symposio, & in Phædro, quos item sensisse Deos par est, nisi Angelos, cùm ait eruditione nihil apud Deos, & homines esse honorabilius: τῆς ψυχῆς παίδευσιν, ἧς οὔτε ἀνθρώποις οὔτε θεοῖς, τῇ ἀληθείᾳ τιμιώτερον. Et cùm memorat eodem libro, equos Deorũ, & aurigas, & dicit in cælo habitare τὸ τῶν θεῶν γένος, Deorum genus: Et quod omnium euidentissimum, magnum in cælo principem Iouem currum agitantem volucrium equorum, ire per cælum ornantem omnia, & disponentem, hunc autem sequi totum exercitum Deorum, ac Dæmonum. Hi Dij neque poëtici illi, neque sydereum, qui nequeunt à corporibus luminibúsque suis diuelli. Et ipse Plato dicit hæc fieri ἐντὸς οὐρανοῦ, intra cælum supra syderibus. Idq; etiam Aristoteles suscepit, vt postea monstrabitur. Et quòd ibi sit vita Deorum, Ambrosia, Nectárque, & quòd locum illum nemo pro dignitate decantauerit. Nónne hæc excludunt hinc Deos Poëticos, illinc cælestes Intelligentias inseparabiles, vt toties dixi, ab orbibus suis? & qui infra Deos illos beatos, Iouísque asseclas habitent? In Alcibiade, qui dent hominibus bona largientes, & qui non exaudiant iniusta precantes, & quòd muneribus non capiantur. Et quod in Protagora, qui à Dijs diligantur sint optimi. Et in Gorgia, minus miserum esse, qui det pœnas ὑπὸ θεῶν καὶ ἀνθρώπων: à Dijs, & hominibus. Ab illis nimirum qui per omnem mundum inuisibiliter commeantes, castigant sæpe delinquentes. Eodemq; libro, sententiam sapientum esse, Deos, hominésque habere τὴν κοινωνίαν, societatem. Et quòd sit lex apud Deos, sanctè qui vixisset, tendere ad insulas beatas. Denique nõ manifestos illos, & claros astrorum Deos, Platonem, sed quosdam alios diuinos animos, ignotos autem nobis, sensisse, apparet quòd in Cratylo veretur de eis loqui: ἐκ μὲν τῶν θεῶν, πρὸς θεῶν ἀπαλλαγῶμεν, ὡς ἐγὼ δέδοικα περὶ αὐτῶν διαλέγεσθαι. Deorum, inquit, sermoni, per ipsos Deos supersedeamus, nam de eis vereor loqui. Sunt alia multa toto opere exẽpla, ex quibus hæc necessariò consequuntur. Primum, Deos hosce neque Intelligentias cælestes esse, neque Deos Poëtarum, ex hominibus in Deos relatos. Secundum,

Dij, custodes hominum, angeli.

Dij Homerici, noxij sæpe.

Mala nulla apud superos.

Deus hospitalis.

Gene 19.

Dij principes.

Iouis currus, & Deorum exercitus.

Ambrosia, Nectárque.

Dij castigatores scelerum.

Aquòd cum separatim nominet multis in locis, Deum eminentissimum, in Timæo, vt alia taceam, cunctarum rerum opificem, in Epistolis, principium, medium, finem, omniumq́; regem, necessariò quos alibi dixit, ac celebrauit Deos, esse genus illud, quod antiquissima Mosis Theologia vocauit Angelos. Cúmque ferat in Timæo cuncta ab illo supremo satore creata, etiam Deos, hi & inferiores erunt summo illo, & erunt creati, omnesque eorum natura talis erit, & munera, quæ vera Theologia tribuit Angelis.

Ex Aristotele de Diis siue Angelis, quos similiter ac Plato in cælo supra motus æthereos locauit, & beatos eos, rerumq́ humanarum custodes dixit.

CAPVT IIII.

EADEM ratio valet apud Aristotelem, & quidem vel inuitis, si qui forsan obtusiores, effaciorésque sunt, Peripateticis. Aristoteles in libris vniuersalis Philosophiæ, in cæteris item libris, vnius primi motoris celebrat maiestatem, ei solam hanc tribuens mirabilem, stupendámque potentiam, quòd indesatigabiliter cælestes orbes intorqueat, prætermissis indignè multis longè melioribus, quibus altissimi Dei maiestas præcellit, sensibilibus modò consideratis, inuisibilibus, quæ religiosè B tota vetustas concelebrauit, silentio posthabitis. Quo flagitio etiam peccauit, cùm esset alia Diuinitas audita sibi, traditáque à patribus, quorum diuinam censet sapientiam, præterquam illam cælestium sphærarum motricem, eam tamen dissimulanter vbi disserendi locus erat reticuit. Verùm quoniam quod bene interdum dissimulamus, languescente vigilia elabitur incautis, sic eximius vir tandem à barbarica illa, coactáque superstitione reuocatus, aliam confessus est, & summi illius Dei, & diuinorum animorum Diuinitatem. In libris de cælo, si quis originem sermonis recognoscat, scripsit, quæ præceptor antea Plato in Phædone, & Phædro de Diis supercælestibus, sempérque beatis, quibus & templa in cælo dedit, & lucos, aureásque domos, itémque spectacula diuina, diuinas voluptates, Nectar, Ambrosiam. Hoc igitur sentiens, & respiciens Aristoteles, in primo de Cælo, primam è tribus nuncupationem vocari cælum asseruit, ἐν ᾧ τὸ θεῖον πᾶν ἱδρῦσθαι φαμὲν: In quo totam dicimus habitare Diuinitatem. Hanc autem Diuinitatem, ne stellarum arbitreris, ecce primum, hoc significatu refert cælum appellari, extremam totius mundi circunferentiam, quidquid extra Solem, Lunam, omnésque cælestes orbes putatur esse. Siquidem statim subiicit secundum & tertium significatum. Secundum, cælum esse quod his extremi mundi regionibus subiaceat, in quo luceat Sol, Luna, multáque alia astra. Tertium significatum esse, totum vniuersum, quod ab vltimis mundi regionibus clauditur. Apparet igitur primum cælum, & Deos eius, neque Solis, Lunæ, stellarúmque orbem esse, neque Deos illos esse Intelligentias, orbis quamque sui C motricem. Intelligitur eum prædicasse quod in nostra Theologia, Chaldæorum, Ægyptiorum, veterum Græcorum habetur, & sæpe dulci amore raptus Plato prædicauit, fecítque Socratem decantare moriturum, quò sit accessus iustis, ac bonis. Ac ne putes Aristotelem iuxta consuetudinem, quotidianumque sermonem fuisse de hoc cælo locutum, ecce melius, & clarius, & ex intimis Philosophiæ mysteriis repetit, extra cælum ostensum, ác probatum sibi nullum esse, neque esse posse corpus. Itaque perspicuum esse, neque locum, neque vacuum, neque tempus esse extra mundum. Quocirca neque in loco quæ ibi sunt, esse, neque facere tempus ea senescere: neque vlli mutationi subiacere, quæ longissimè sita sunt supra cælesti concitatione: Sed immutabilia, & impossibilia, optimámque vitam, & opulentissimam perenniter, omníque æternitate degere. Hanc Aristotelis rerum beatarum descriptionem, omnem sermonem, scito esse, quem Socratem moriturum, cui mors ob hanc fidem non modò displicere, sed propemodum placere videbatur, inducit Plato prædicantem, in quo miris laudibus patriam cælestem commendauit, eam esse è lapidibus pretiosis, omnem visibilem pulchritudinem superantibus, Sardis, Iaspidibus, Smaragdis: Hic auream esse terram, diuina spectacula, beatos spectatores, multáque alia egregia, vt suo loco narrabitur. Antea verò dixerat, ὅτι ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς οὐρανός, καὶ τὸ ἀληθινὸν φῶς, καὶ ἡ ὡς ἀληθῶς γῆ: Quòd illud sit verum cælum, & verum lumen, & vera terra. Postremò templa Deorum ibi, Deósque veros esse habi-

Primus motor, celebratur ab Aristotele.

Flagitiũ Aristotelis qui sphæris cælestibus diuinitatem tribuit.

Cælum quid apud Aristo.

Extra cælũ, nullũ corpus: & quæ cælestis beatitudo.

Mors cur Socrati nõ displicuerit.

Templa Deorum, cælestes sedes.

tatores: Non scilicet poëticos illos, aut stellas. sic cælum aliud esse longè quàm istud, sicut Aristoteles de primo cæli significatu locutus est, eóque præmisit tanquam dignius omnibus cælum illud. Et res quas dixit illic incorruptibiles, beatas, sunt quas antè vocauit πᾶν τὸ θεῖον, totam Diuinitatem. Omnis igitur hæc duorum magnorum Philosophorum descriptio, & omnis de beatitudine sermo est de Angelis, qui etiam à nobis dicuntur Dij, quia quos describit, neque sunt poëtici illi, neque motores orbium. Nam docuit eos esse longissimè supra & extra motus cæli, non in loco, non in tempore. Hæc autem Theologia vera. Cùm igitur Aristoteles, & principem quendam Deum, & item Deos extra Solem, & Lunam beatissimè, sempiternúmque viuentes prædicet, certè non possunt hi esse, nisi Angeli apud Mosen, quod nomen officij est non Naturæ. Nam ad Naturam debent appellari aut Dij, aut animi beati, aut mentes, vt à nostris, & à Platonicis vocantur. Etiam verò interpretes Aristotelis, videlicet Simplicius, pluresque alij, sentiunt eum illic in libris de Cælo de separatis Intelligentiis locutum, sed orbium motoribus: Cæteri, inquit interpretes omnia, de ἀκινήτων αἰτιῶν, immotis causis, cælestia mouentibus, dicta volunt intelligi, probátque Simplicius contrà quàm sentiret Alexander, de corporibus diuinis Aristotelem hæc dicere non potuisse. Nam cùm dicat extra cælum degere beata illa, quomodò cælum extra cælum esse potest? Et cùm dicat nullius eorum esse mutationem, cùm cælum semper moueatur. Sed neque ea quæ sunt remotissima à motu cælesti dixisset, Tum concludit: περὶ τῶν θείων καὶ τῶν ἀκινήτων ἀρχῶν ἔοικε λέγειν, τῶν τὰς θείας κινούντων σφαίρας. καὶ τὰ προηγούμενα πάντα χωρὶς βίας ἁρμόττει ἐπὶ τὰς νοητὰς καὶ ἀκινήτους, καὶ ἔξω τοῦ κόσμου εἰρημένας, ὡς ὑπερκοσμίους ἀνάγκη: De cælestibus & immotis principiis videtur dicere, sphæras cælestes mouentibus. Sed omnia, quæ præcedũt, fieri potest, vt minime violenter ad intellectuales, & immobiles causas, & quæ dicuntur extra mundum esse, vt supermundanæ, possint applicari. Cernis substantias supermundanas. Sed interpretes addiderunt motum, quem nec Aristotelis memorauit, nec rationi est consentaneum, vt substantias extra cælum remotissimas, dixerit mouere cœlum. Ergo sunt Angeli, siue Dij, & eorum munera respexit quemadmodum Philo Iudæus, quæ Plato & Aristoteles tacitè senserunt: ἄγγελοι πρὸς ἀνθρώπους ἱεραὶ καὶ θεῖαι φύσεις, ὑποδιάκονοι, καὶ ὕπαρχοι τοῦ πρώτου θεοῦ, δι᾽ ὧν οἷα πρεσβευτῶν, ὅσα ἂν ἐθελήσῃ τῷ γένει ἡμῶν προθεσπίσαι ἀγγέλλει.

Angelus, officij nomen, non naturæ.

Ex cæteris locis probatio, Deos Angelosque Aristotelem sensisse supra sydera motusque cælestes, eumque de beatitudine eorum vera scripsisse.

CAPVT V.

EADEM ratio apparet, & colligitur ex his, quæ cæteris in locis est sæpenumero locutus. quæ declarantur in libris de Cælo testimoniis. Nam referens oculos ad eam beatitudinem, qua in libris de Cælo, Deos, beatósque animos illos extra motus machinámque cælestem, & extra flammantia mœnia mundi frui dixit, in libris de moribus addit, τοῖς γὰρ θεοῖς πᾶς ὁ βίος μακάριος: Diis enim omnis vita beata est. Repetamus igitur rationem: cùm vnum singularémque sæpe Deum nominet, cùm sit Philosophi principem, singularem, summum, vnúmque fateri, qui tandem erunt hi Dij beati? non videlicet ex hominibus arbitrio poëtarum deificati: Deos autem illos oportet ab hominibus differre, neque animi syderum, sed illi quos extra cælum supra mundum viuere felices prædicauit. Superest igitur in quo Platonem est secutus vt sint animi, mentésve, quas nostri ad hunc Aristotelis sensum, vocant ὑπερθείους, super cælestes, quorum incredibilis fertur beatitudo, & agere dicuntur, quod Deorum proprium censuit Aristoteles, intueri, intelligere, noscere, cùm omnia, tum verò pulcherrimum, formosissimum Deum. Dicit enim ibi Aristoteles: ἡ δὲ τελεία εὐδαιμονία, ὅτι θεωρητική τίς ἐστιν ἐνέργεια, καὶ ἐντεῦθεν ἂν φανείη, τοὺς θεοὺς γὰρ μάλιστα ὑπειλήφαμεν μακαρίους καὶ εὐδαίμονας εἶναι: Quòd perfecta beatitudo, contemplandi sit actio quædam, vel inde claret, quòd Deos maximè beatos, & fortunatos arbitramur: Deinde durationem nullam esse actionem, quam Diis illis dignam adiudicemus, quàm contemplationem. Ex hoc igitur apparet eos esse Angelos, quorum vnus videlicet Raphaël, vnus inquam ex septẽ dixit se vesci cibo inuisibili, qui ab hominibus videri non possit, & quod astaret cõspectui diuino

Dij beati qui, & quo …

Animi supercælestes. et quod eorum munus.

Cõtẽplatio, sola digna Deorũ vita.

Adiuuo. Hæc contemplatio, quam Aristoteles, siue ex superiore Theologia, siue ingenij bonitate sensit, iudicauitque solam dignam, quæ vita, & actio diceretur Deorum. Attare se præsentiæ diuinæ fatentur illi, Aristoteles eos contemplari, intueri, speculari. Quid aliud à cælestibus Theologis expectes? Eosdem Deos, & hanc rerum felicitatem cum necesse est innuere, cùm in eisdem libris de Nectare Deorum loquens, quod vulgares arbitrentur vinum, quoniam nihil vino dulcius opinentur. Id ait eis accidere ex insolentia, quasi decemens Nectar illud Deorum, non quidem vinum esse, sed omni vino suauius, longéque iucundius. Cúmque superius nihil aliud agere Deos, quàm contemplari ex ratione reperisset, bibunt autem Nectar, claret certè Nectar esse contemplationem. Sicque eò deuoluitur ratio, vt etiam hi Dij contemplantes sint, qui se cibo inuisibili, isto nempe Nectare vesci prædicabant. Verisimiléque sit Aristotelem sensisse, de beatitudine Deorum, scribentem quæ priscus vates Homerus* cecinerat, θεοὶ ῥεῖα ζώοντες: Dij beatè, & facilè, sine labore viuentes. Et de Olympo:

Nectar Deorum quid.

* *Odyss.δ.*

Τῷ ἐνὶ τέρπονται μάκαρες θεοὶ, ἤματα πάντα.

In quo Dij gaudent, exultant tempus & omne.

In Iliad. alicubi.

Et quòd sint ἀχθέες, citra dolorem, & curam. Quam solam veram esse de Diis sententiam Plutarchus existimat. Vt item Plato ex antiquissima Theologia docuit Deum supremum diuinos principes quosdam, qui regerent homines, præfecisse, qui scirent, cernerentque pia & impia facta, sic tales etiam Aristotelem spectasse necesse est, in decimo B de Moribus, vsus Platonis nomine: εἰ γάρ τις ἐπιμέλεια τῶν ἀνθρωπίνων ὑπὸ θεῶν, γίνεται ὥσπερ δοκεῖ, καὶ εἴη ἂν εὔλογον: Si qua enim rerum humanarum est apud Deos prouidentia, vt videtur, etiam rationi consentaneum, delectari eos re optima, & sui simillima. Quæ quidem est mens. Et eos qui partem hanc honorent, excolant, redamare, remunerari, ceu qui rem sibi amicam & consanguineam curent, laudabiliter item, & honestè viuant. Talia fatur Aristoteles de Diis curantibus res humanas, quibus mens, quam solam in libris de Generatione animalium diuinam, solámque extenus venire in libris de motibus, differre, & separabilem esse à composito, dixit, sit συγγενέστατος, maximè consanguinea, coniunctissima, simillima, gentilissima, vt sic nunc loquar. Hanc docet amari à Diis, vti rem eorum similem, vt ille dixit, Conseruus enim tuus sum, & fratrum timentium Iesum. Hanc Deorum in terris esse prouidentiam, quòd gubernent in vniuersum quidē res humanas: in particulari autem, eos qui excolant animum purum, integrúmque habeant, amicam Deorum & consanguineam mentem non sinant impurari, violari, contaminari, hos redamare, hos remunerari Deos. Qui sunt igitur hi Dij, ab illo summo, quem singulari tantum celebrat, nomine multorum distincti, qui veniunt, vidéntque res terrestres, non scilicet corpoream vitam suppeditantes, sed etiam subtiliora cernentes, videntes qui bene, qui male agant: Qui sunt inquam qui amore afficiuntur erga bonos, erga sapientes, redamantes eos vti fratres suos. Quid enim aliud est συγγενής, ab eadē stirpe, ex eisdem fontibus ortus, ex eadem Diuinitate delibatus? Ecce quanta sit de C Diis, aut Angelis apud Aristotelem Theologia. In libris de Cælo explicat eorum beatitudinem, describens locum, quòd sint vltra Solem, & Lunam, vltra definitionem hanc, qua cuncta clauduntur, cælestem, in alio meliore mundo: Hic eos agere beatos omne æuum, nec tempori subiectos, nec locis interceptos. In libris autem de Moribus, particulatibus, & clarius beatitudinem, præstantissimásque voluptates eorum esse, quòd contemplantur, quòd sint sapientissimi. Et dicit eos suauioribus interesse mensis, quàm sint vina mortalium, respiciens illam contemplationem, panémque Angelorum. Rationem igitur attende. In libris de vniuersali Philosophia, inquirit de beatitudine eius, quæ dicitur Mens: denique multis examinatis, eò tota ratio recidit, quòd Mens est beata contemplando, sed non contemplando aliud quàm seipsam. Hanc autem Mentem requirens eadem, de ea in libris de Moribus, Deum illum summum appellat. Quid igitur sequitur? Deus summus qui dictus est à prisca Philosophia Mens, contemplatur, & contemplando est beatus, non contemplatur autem nisi seipsum, quia siquid aliud contemplaretur, quod contemplando felicitaretur, omnino excellentius esset, à quo Deus esset beatus. Sed non est Deo melius, ergo seipsum contemplatur, ex seipso fit beatus. Item Dij contemplantur, ex eo beati: sed non nisi vnus est qui dicitur propriè Deus, cui nihil anteſtat, & præsidet, qui ex sui contemplatione fiat beatus. ergo Dij, quos in libris de Cælo, & de moribus, serio, & asseuerantèr beatos dixit, & beatos ex contemplatione,

Dij delectantur reb° optimis & sui simillimis.

Mens cognata Diis.

Apocaly. 19. & 22.

Deorum prouidētia vniuersa & particularis.

Dij ab eodem fonte & genere orti.

Deorum cūm quod.

Mens beata contemplādo.

Dei contēplatio qua.

Deus vnus propriè.

non sunt beati contemplantes seipsos, cùm sit vnius eminentissimi, quo nihil excellentius, sumet contemplatio. Ergo cùm Dij illi sint beati, beatitudo sit contemplatio, non ex seipsis sunt beati, quòd ratio quæ facit primum contemplari seipsum, quia non est superius, eadem facit eos contemplari maximum illum, supereminentem. Efficitúrque vt isti Dij sint beati ex contemplatione illius maximi, cuius contemplatio & ipsum met, & minores Deos reddat beatos, Hæc omnis ratio fluit ex Aristotele, Sícque descripsit locum, descripsit beatitudinem. Definiuit eam, luculentérque expressit, quòd sit contemplatio: ex dictis autem ratio descendit, hanc contemplationem esse Dei illius superni. Ad hæc Aristoteles, de Dijs his, naturæ bonitate, nouit hanc Theologiam, eos gubernare res humanas: in particulari autem, bonos, rectè, iustéque viuentes, sapientesq́; nec diligere modò, sed ex amore, & beneuolentia remunerari eos. Sicque colligitur tota, quæ nostris in litteris Spiritus sancti instinctu scriptis, de Dijs, vel Angelis extat, apud Philosophos Theologia. Ducit enim vocátque nos Natura ad has considerationes, & confessiones. Et sicut litteræ nostræ nos docuerunt beatitudinem esse, videre illum facie ad faciem, & sicuti est: sic docuit eos Natura, non aliud esse beatitudinem, perfectissimam, locupletémque omnium magnarum voluptatum, quàm contemplari Deum, quem dixerunt contemplari seipsum, ex eo beatum. Deus autem si sit ex seipso beatus contemplando, certè & minores omnes mentes reddit visus beatas. Sicq́; ex contemplatione Dei nascitur omnis generatim beatitudo, & omnium Platonicorum est confessio, nos redire oportere ad vnitatem, à qua processimus, quòd sola perfectè docuit horum temporum Theologia. Hæc erit illa, quam Aristoteles dixit à Dijs remuneratio bonorũ, quod ad has inauditas ducent eos voluptates. Nihil enim licet aliud cogitare remuneratione Deorum dignum, cùm terrena bona sint corruptibilia, non ipsa modò euanescentia, diffluentia, sed corrumpentia etiam possessores. Quæ nemo sapiens vnquam concupiuit, nec Deus ipsa nobis ea largiri, nec polliceri voluit. Et hoc item est, quod diuinitus omnis confessa est vetustas, & approbauit idem Aristoteles, in Eudemijs moralibus septimo: ὥςε εἰ χαϑάπερ φασιν ἐξ ἀνθρώπων γίνονται θεοί, δι' ἀρετῆς ὑπερβολὴν: Si ita est, inquit, vt dicitur, homines fieri Deos, ob virtutis excellentiam, hanc virtutem esse heroicã, quam ipse scribit esse supra nos. Hoc præmium Deorum collatum sui simillimis, quod quasi in hoc mundo excellenti virtute deificatos, efficit ex hominibus Deos: fiunt æquales Angelis Dei, fiunt filij Dei, cohæredes Christi. Hæc tota vetustas clamabat, sentiebat, erant voces quædam per omnem mundum, de præmijs cælestibus, quòd iustissimi, sapientissimi, patriæ, suorum, Dei cum primis & virtutis amantissimi, ex hominibus fiunt Dij: æquales scilicet supernis illis. Et nos fatemur eos diuos, qui virtutibus his heroicis inclaruerunt, quos nulla fraus corripit, excellens virtus, stabilis beneuolentia, & charitas, insignisq́; iustitia decorauit, pepercerunt inimicis, quos multo quidem dignius, & magis ex Philosophia retulimus in diuos, quàm illi Herculem, multosq́; alios mortales, in quibus virtutes heroicæ illæ perfectæ non fuerunt. Possem alia multa deducere ex Aristotele super confessione Deorum, quos ipsa ratio & sermo & Philosophia separat ab illo primo, & sermo de his necessariò cadit in eos, quos Angelos Moses, omnium scriptorum vetustissimus appellauit.

Dij quomodo beati.

Beatitudo quid.

Remuneratio bonorum.

Diui quatenus Christianos.

D E F

Quòd vitam, naturámque Angelorum, & felicitatem Poëtæ sicut & Theologi descripserunt.

CAPVT VI.

DEos etiam siue Angelos innuunt Poëtæ, beatitudinémque eorum habent exploratam à sacris litteris non dissentientes, cùm de eis multa disserunt: Vt quæ canit optimus Poëta Callimachus:

Κεῖνοι γὰρ τ' ἄνοσοι καὶ ἀγήρασοι πόνων δ' ἄπειροι
Βαρυβόαν πόρθμον πεφευγότες Ἀχέροντος.
Hi morbis, senióque carent, nesciuntque labores,
Traiectum resonum qui effugerunt Acherontis.

Non extat Callimachi liber vnde id sumptum est.

Et quod Homerus præter supradicta, qui regionem eorum, locum, vitam, escámque sæpe pulchrè descripsit:

Οὐ γὰρ

A *Οὐ γὰρ σῖτον ἔδουσι, οὐ πίνουσιν αἴθοπα οἶνον*
Οὕνεκα ἀναίμονες εἰσὶ, καὶ ἀθάνατοι καλέονται.
Non pane vescuntur, non gustant cærula vina,
Sanguinis expertes hinc sunt, immortalésque.

In nostris litteris fatentur se cibo vesci, qui ab hominibus videri non possit. Panísque Angelorum notus, non quo vescimur ipsi. Hi sunt etiam, quorum se naturam nominaq; nescire fatentur. In Cratylo Plato: ὅτι περὶ θεῶν οὐδὲν ἴσμεν, οὔτε περὶ αὐτῶν, οὔτε περὶ τῶν ὀνομάτων: De Dijs, inquit, nihil scimus, neque eorum nomina sunt nobis nota. Eorum cibum, verámque beatitudinem audiuit, nouítque vetustus Pherecydes, Pythagoræ præceptor, de quo Plutarchus in eo quem de facie quæ visitur in Luna: ὡς φερεκύδης ὁ παλαιὸς οἴεται σιτεῖσθαι αὐτοὺς θεοὺς ἀμβροσίαν, καὶ νέκταρ: Quemadmodum sentit priscus Pherecydes, eos ipsos vesci Nectare & Ambrosia. Agnoscunt omnes igitur, Deorum cibum non mortalem, vt nostrum.

Deorum nomina nobis ignota.

Considerationes ex Marco Tullio, apud quem est Deus supremus, & item alij Dij nominantur, qui præterquam Angeli esse non possunt.

CAPVT VII.

B EADEM si quis velit, ex Marco Tullio, quem ego Romanæ non modo facundiæ, sed etiam cum Varrone Philosophiæ principem libenter prædicauerim, præcipuè quòd ferme quæ apud Philosophos Græciæ scripta reperisset, cum delectu, & iudicio suo, Romana lingua expressit, deducet. Est apud eum supremi Dei sæpenumero confessio, quem modo vocat, vt dixi, supremum: Animum, inquit in Legibus, generatum esse à supremo Deo. Nunc appellat Mentem diuinam, nunc summum Iouem. Orta, inquit, simul est lex cum Mente diuina. Quamobrem lex vera, atque princeps ad iubendum, & ad vetandum ratio est recta summi Iouis. Ortam dicit cum Mente diuina, id est, æternam, comitem æterni Dei Sapientiam: Modò Platonem secutus in Timæo, mundi procreatorem, qui animum ex sua mente & Diuinitate genuisset: Modò creatorem Solis, qui eum in secundo ambitu seu sphæra supra terram accenderit: Et in Somnio, Animus datus à Deo: Et, ab eo munus humanum assignatum. & quòd princeps ille Deus mouet, moderatur hunc mundum. Hæcq; declarant vnius magni, ac sempiterni Dei excellentiam. Supremus, summus, creator mundi, & lucis, creator animi, princeps Deus, motor mundi. Cùm igitur hæc eminentissimum, singularem, vnúmque designent, quò pertinebit cùm Deos multos nominat, præcipue poëticis illis exclusis, quos nec ipse, mea quidem sententia admitteret in Philosophia? Ergo cùm quærit de Natura Deorum, * Quid hæc nominatio designabit? Omnem fortasse C naturam, quæ diuina putatur. Quid illud in secundo? Itaque fit credibile Deorum, & hominum causa factum esse mundum, quæq; in eo sunt omnia. Si factus est causa Deorum mundus, certè fuit tempus, cùm non essent Dij, quibus factus est mundus, sicut item non erant homines, quibus item factus est. Sed mouet admirationem, quod addit: Faciliúsque intelligitur à Dijs immortalibus hominibus esse prouisum, si erit tota hominis fabricatio perspecta, omnísque humanæ naturæ figura, atque perfectio. Quantus error? quàm non digna tanto viro inconstantia? Paulò antè, Dijs creatus est, & hominibus mundus, vt vna probetur generis vtriusque conditio. Si creatus igitur, an à supremo, ac præpotenti Deo, an ab his, quos postea dicis hominibus prouidisse? Si à præpotéti Deo, non à Dijs est hominibus prouisum, sed ab isto ipso principe Deo. Si ab illis, non est ergo eorum causa factus mundus, quippe quo tandiu carere non potuisset. Hoc item consequitur, si Dijs hominibus est prouisum, Dij non sunt homines in Deos relati, quia res creabantur, prouidebatúrque hominibus à Dijs, nondum poëticis Dijs illis exortis: sic neque sunt, aut esse possunt Dij sydetum, ac astrorum, qui præter motus illos perpetuos, nihil largiri possunt hominibus, solam lucem, & calorem terris infundentes: cùm autem prouidentia, quam prædicat, sit multiplex, ac varia, præcipuè quòd eam, quæ ad figuram humanæ naturæ, & totam hominis fabricationem pertinet, narrauit, si rectè censeas à Dijs illis motoribus, quos sola versandorum perenniter cælestium orbium cura solicitat,

Cicero, et eloquentiæ & philosophiæ princeps.

De Legib. 1.

Lex orta cum mēte diuina.

Deus princeps, animi creator.

Lib. 1.

2. De natura Deor.

profectò exerceri non potuit, qui relictis motibus cælestibus, in terras ad humanam tam solertem fabricationem descenderent. Huc adde, quòd nec isti erant anteaquam prouisum esset à Diis. Superest igitur corrigendum quod secundo loco dixit, & testimoniis eius destruendum, cùm dicit Deum supremum præclara quadam conditione hominem genuisse, viuendi munus hominibus assignasse, animum in corpus induxisse, à quo iniussu eius discedere non liceat. In Timæo fatetur eum cum Platone mundi parentem, ac procreatorem. Illud igitur verius, hominum, & Deorum causa, à principe, ac supremo Deo factum esse mundum: Deos autem animos esse maiores hominibus, minores ipso principe, non Deos autem stellarum, aut poëticos illos in catalogo hominum, non Deorum referendos. Non Dij stellarum faciunt quod supremus Deus decreuisset, vt hominum causa Deus eos fecisse videatur, nempe vt lucem, calorémque in terras mitterent. Eorum autem causa factum nihil videtur, qui seruiunt consiliis eius, qui cuncta hominum causa facere decreuisset. Túque in libris illis repetens rationem, iterum fateris mundum Deorum, hominúmque causa factum, quæq; in eo sunt omnia, ea parata ad fructum hominum, & inuenta. Esse enim mundum quasi communem Deórum, hominúmque domum, aut vrbem vtrorumque. Denique subiicis, Hæc si hominibus solis nota sunt (loquens de stellis, & effectibus) hominum causa facta esse iudicanda. Sic dicis ab hominibus solis notata esse tempora, cognitos ortus, obitúsque syderum, vt appareat te iudice, ea facta propter homines, vt Moses docuit à supremo Deo. Ex his igitur testimoniis claret eum contra naturam, Diis toto illo opere demandasse rerum prouidentiam, ac creationem. Quoniam poëticis Diis, qui creare mundum, attendere ad omnia nondum nati non poterant, & Diis astrorum exclusis, qui nec ipsi adhuc extabant, facti postea cum toto mundo, nihil apparet, nec cadere in animum potest, quod nomine multorum Deorum sit sentiendum, quibus nec nomina sunt, nec capit mens, vt Deorum multitudo concurrere ad creandos homines, omnemq; mundum potuerint. Tum testimoniis eius tota res destruitur, nunc principem, supremúmque Deum, nunc summum Iouem, nunc singulari nominatione parentem mundi nominantis. Videat igitur ipse, quid tandem sit, quod ait, Vt vero perpetuus mundi esset ornatus, magna adhibita cura est à prouidentia Deorum, vt semper essent & bestiarum genera & arborum, omniúmque rerum. Quæ tanta inconstantia, nunc vnum singularem rerum creatorem, nunc multos, declarantis? Nisi forte Platonem est secutus, qui generationi animalium non eundem illum maximum, quem mundo nascenti præfecit, sed Deos inferiores. Quod item apud eum inconstanter dicitur. Eo autem vel maximè declaratur, Tullium incertæ mentis fuisse, quòd earundem rerum nunc naturam facit inuentricem, nunc Deum singularem, nunc Deos plurimos. Nam quod dixerat magnã prouidentiam adhibuisse Deos, vt semper essent genera bestiarum, de his ipsis loquens, Nam primum, inquit aliæ mares, aliæ fœminæ sunt, quod perpetuitatis causa machinata Natura est. At non vides admissa Natura, quàm pateat Epicureis, & Cottæ contradicenti insultandi locus, qui quadam Naturæ necessitate, nullius Dei consiliis, fieri cuncta contendunt. At Aristoteles, quod quidem arbitror etiam Marcum sentire, ferè semper Naturam cum Deo conuocat, Deum & Naturam nihil temere facere prædicãs, Deos autem multos in creatione rerum, nunquam admisit. Et hoc ipsum quod nunc est à Marco dictum, duobus locis memorans, in libro de Generatione & interitu, de Republica, Deo singulari vtrobique adiudicauit. Ipséque repetit hæc opera fuisse prouidæ, solertisque Naturæ. Deinde exclamans, Sed illa quanta benignitas Naturæ? Cùm igitur hanc Naturam, solertem, prouidámque prædicet, quis erit nisi Deus, qui sit Natura prouidentissima, solertissimáque? Siquidem infert nouissimè, Sic vndique omni ratione cõcluditur, mente, consilióque diuino, omnia in hoc mundo ad salutem omnium, conseruationémque mirabiliter administrari. Quibus intelligimus, nunc Natura nominata, nunc Diis illis, reuolui tandem eum ac referri quasi Naturæ æstu, ad confessionem magnæ, singularisque Diuinitatis, quæ fuerit rebus origo: Qui fecerit mundum earum animantium causa, quæ ratione vtantur: hos autem esse Deos, & homines, Naturámque solertem, & prouidam, solum Deum esse. Hæc igitur veritas erat, vt hi Dij, nec autores mundi, rerúmque fuerint, & quorum, & hominum causa facta cuncta dixit, non poëticos, & superstitionis Deos, sed naturales sentiret, nec Deos astrorum. Nam Cotta contradicens grassatus est, & desæuit pro libidine cõtra Deos, videlicet poëticos &

1. de Legib. 1. Tuscul. & in 6 de Repub.

Omnia hominis causa creata.

Neque Dij poetici, neque Dij astrorũ, pro Diis prouidentibus habendi.

Prouidentiæ testimonia innumerabilia.

Cicero inconstans.

Aristot. 1. de cælo cap. 4.

Natura, Deus

1. & 3. de natura Deor.

A & superstitiosos. Faciléque fuit tollere, qui non essent, his auferre mundi, rerumq; motionem, qui quoniam homines fuissent, nullum Diuinitatis suæ signum dedissent. Perspicuum igitur, nisi Deos, quos sæpenumero creatores, prouidentes vocat, animos illos diuinos sentiat, nomen inane esse Deos, quibus nihil subsit, qui nec poëtici, Dijque illi, quos ex hominibus in Deos relatos fatebantur, possint esse, nec motores orbium cælestium. Et sæpe singularem nominauit. Illis autem Dijs, & animis diuinis creationem rerum ac prouidentiam etiam ipsius testimonijs, & rationibus, eam ob causam detrahemus, quò cùm iuxta Platonem fateatur vnum totius mundi creatorem, cùm mundo necesse est omnes animos creatos: Sicque creare mundum, qui non erant, non potuerunt. Minus item suapte natura prouidere, nisi magnus ille postea præfecisset. Hique erunt, quorum & hominum causa effectum mundum prædicauit. Nam Deus summus, qui mundo sua Diuinitate, omni mundo meliore contentus, nunquam eguisset, sui ipsius causa mundum non effecit. Nostra igitur, & illorum causa fecit omnia. Illis cælum, nobis terram dedit, daturus etiam nobis cælum: quod Marcus Tullius ipse etiam asserunt. Hos igitur quos semper habet in ore ex superstitione potius quàm physica, constantique ratione, & quos contra naturam interdum præfecit creationi Deos, non esse Deos veros, sed à summo Deo creatos constat: quo redarguitur eos laborare creando non potuisse, totúmque penè fictitium esse, quem de eis sæpe fudit sermonem, apparet ex eo quòd Cotta euertens de Dijs habitam orationem, de Mente diuina sic loquitur: Audit igitur Mens diuina etiam de singulis. Videtis ergo eam non esse tam occupatam, quàm putatis, Fac esse distentam, cælum versantem, terram tuentem, maria moderantem, cur tam multos Deos nihil agere, & cessare patitur? cur non rebus humanis aliquos ociosos Deos præfecit, qui à te Balbe innumerabiles explicati sunt? Hæc ille dicens, profectò sentiebat aliam esse Mentem illam diuinam omnipotentem, cælo, & terra præsentem, omnia gubernantem, alios Deos ab eo præfectos, aut qui præfici debuissent. Et Dij à Balbo explicati sunt, quos diuina Mens præficere debuisset. Eóque merito conclusit, Itaque aliunde mihi quærendum est, vt & esse Deos, & quales sint, discere possim, quàm quales tu esse velis. Quare hoc primum reprehendendum in eo, nisi quòd more suorum temporum locutus est, quòd de Natura diuina, à qua cælum, ac terra regatur locuturus, præmisit in titulo, de Natura Deorum. Quòd si de Dijs veris, fabulosis, & non naturalibus amandatis, ad quorum explicationem cùm delata fuerit oratio, non habet vt in te commentaria quid proferat, deficitque omnis ratio, & ad Poëtas accurrendum est, venerat quæsiturus, non de Natura Deorum debuit inscribere, sed vi, mentéque diuina, aut Diuinitate. Sed dicamus proposuisse eum quandam Deorum farraginem, vt in sermone & vera, & omnis ea, quam vulgus colleret, Diuinitas quæreretur, ratio autem naturalisque inquisitio separaret à falsis vera. Sic certè effectum est. Nam is, de cuius prouidentia ac solertia, locupletissimáque omnium bonarum rerum inuentione, pulcherrimè & fœcundissimè disserunt, est verus, ac C naturalis, singularisque Deus.

Facile fuit refellere Deos qui nō essent.

Deus sui causa mundum non fecit.

3. de natur. Deor.

Ex alijs autoribus de Angelis siue Dijs, post summum Deum.

CAPVT VIII.

OMNES igitur mortales, post vnum principem, ac caput, fontémque omnium, genus minorum animorum, quod ab omnibus retro sæculis audierant, constituerunt. Nec fabula fuit, quòd Homerus, Deum hominúmque Deúmque patrem toties appellat, sed rem naturalem & veram poëticè decantauit. Nec aliud est, vt sæpenumero dictum, quod vetustas vsurpare solebat, à veteribus poëticis decantatum, cuius meminit in Republica Plato, quòd

Deus, hominúmque Deúmque pater Homero appellatus.

Θεοὶ ξείνοισιν ἐοικότες ἀλλοδαποῖσι
Παντοῖοι τελέθοντες ἐπιστρωφῶσι πόληας
Hospitibus similes, variáque in veste, figuráque
Ipsi adeunt vrbes superi, ac versantur vbique.

Quàm quod sæpe litteræ sacræ referunt ad viros innocentes, & integros venisse Deos,

Angeli, peregrinorum forma diuersati apud pios & innocētes viros.
Gene. 19.
Huc refer quæ disputat August. lib. 16. cap. 29. de ciuitat. Dei.
Gene. ibid.

D ipsos scilicet Angelos, quos illi primum peregrinos arbitrati, ob eximiam, quæ tempore eo vigebat, hospitalitatem, mutuámque charitatem, accurrebant, prensáque manu, ad hospitium deducebant, instruebant conuiuium, pedes lauabant, vt est etiam apud Homerum tam crebrum. Hoc memorans item Philo, παλαιὸς λόγος ὅτι τὸ θεῖον ἀνθρώποις εἰκαζόμενον, ἄλλατε ἄλλοις περινοστεῖ τὰς πόλεις, ἐν κύκλῳ, τάς τε ἀδικίας καὶ παρανομίας ἐξετάζων: Prisca fama Diuinitatem in humana similitudine nunc hoc, nunc illo habitu obambulare vrbes, æquitatem, & inæquitatem contemplantem. Quod Philo, & Plato prior ex poëtis antiquis retulerunt, factum fuit eo tempore, quo duo Angeli Sodomam venerunt, scelerati populi facinora diligentius consideraturi. Eóque dixerat Deus, Clamor Sodomorum, & Gomorreorum multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatum est nimis: descendam & videbo, vtrum clamorem qui venit ad me, opere compleuerint, an non est ita, vt sciam. conuerterúntque inde Sodomam, & abierunt. Ecce Deus quidem effatus est. Tacetur autem quod illi postea docuerunt, dicentes viro iusto Loth, Delebimus enim locum istum, eò quòd creuerit clamor eorum coram Domino, qui misit nos vt perdamus illos. Missi ergo fuerant à Domino, eóque Angeli, & missi, etiam Hebraice. Tales Deos audierat, & norat vetustas adire vrbes. Atque ea quæ pauca, & potiora referuntur in sacris litteris, credendum est, non apud sanctos viros illos modò, sed etiam gentes alias accidisse, vt Dij præsentes aut ad beneficia bonorum, aut supplicium malorum, aut alia in terris necessaria venerint, vnde apud omnes constans ea fama generatim increbuerit. Catullus igitur potius ex antiquis, quàm nouitiis poëtis, E quæ quidem audierat:

Dij humana conspecti forma.

Catull. Argonauticu.

Præsentes nanque antè domos inuisere castas
Cælicolæ nondum spreta pietate solebant.
Sed postquam tellus scelere est imbuta nefando,
Iustitiámque omnes cupida de mente fugarunt,
Perfudere manus fraterno sanguine fratres,
Destitit extinctos natus lugere parentes,
Optauit genitor primæui funera nati,
Liber vt innuptæ potiretur flore nouercæ.
Ignaro mater substernens se impia nato,
Impia non verita est, diuos scelerare penates.
Omnia fanda, nefanda, malo permista furori,
Iustificam nobis mentem auertere Deorum.
Quare nec tales dignantur visere cœtus,
Nec se contingi patiuntur lumine claro.

Deos obambulare vrbes.

Tales igitur cælicolæ adiere castas domos sanctorum integrorúmque virorum, Abrahā, Loth, Iacob. Inde increbuit fama, Deos obambulare vrbes, humanos inuisere cœtus, & Plato eodem loco ex poëtis famam esse, ὡς ἄρα θεοί τινες περιέρχονται νύκτωρ, πολλοῖς ξένοις, καὶ παντοδαποῖς ἰνδαλλόμενοι: Circunuagati Deos quosdam noctu, variis peregrinis similes. F Noctu videlicet per insomnia: vt Iacob vidit per Somnium scalam super terram cacumine tangentem cælum, & descendentes, & ascendentes Angelos, & Dominum innixum scalæ. Quam scalā videtur penè Homerus audisse, appellans eam aureā cathenam Iouis, qua cælum, ac terræ sint deuinctæ. Et mirum in modum placuit Philosophis. Illud adeò mirabere in Philosophis, & sacris litteris, quòd promiscuè nunc Deum vnum principiū, & autorem omnium gerendarum rerum, nunc Angelos eius inducunt, simile quid extat apud Philosophos. Vides enim Platonem, Tullium, multósque alios, in eadem re, nunc Deos nominantes, nunc Deum singularem. In sacris litteris item quod Deus ipse dixit, Descendam, & videbo, vtrum clamorem, qui venit ad me, opere compleuerit, an non est ita. Postea non ipse refertur venisse, ac deleuisse, quod ibi toties minatur se facturum, sed duos Angelos, qui & venerunt, & deleuerunt vrbem. Et cùm subuerterent vrbem, dicitur Dominus pluisse super Sodomam, & Gomorram sulphur & ignem à Domino de cælo. Additur inde: cùm enim subuerteret Dominus ciuitates regionis illius, recordatus Abraham, & liberauit Loth de subuersione vrbium, in quibus habitauerat. Atqui duo Angeli liberauerant Loth. Sic in libris Iudicum, cùm Angelus apparuisset, allocutusq; fuisset Manue patrem Sampson, denique eo recedente, & intelligentes illi, Angelum esse, dixerunt, Morte moriemur, quia vidimus Dominum. Sunt alia quædam exempla,

Iacob somnium. Gene. 28.
Dei & angelorum mentio in sacris & profanis litteris.
Gene 19.
Iudic. 13.

quæ

A quæ nunc libens prætereo. Similis igitur est loquendi quædam Philosophis consuetudo, vt quoniam quidquid minores Dij faciunt, maximi illius imperio faciunt, narrent modò Deum fecisse, modò Deos. Vergilius:

Attonitus monitu tanto, imperióque Deorum. At Iupiter miserat. Sed hoc habent sacræ litteræ melius, quòd in rebus maximis, vt in creatione mundi, nunquam memorant Deos illos, clariúsque est in eis singularis illius, æterni, discrimen ab istis. Illud tamen obseruabit prudentissimus quisque, quò scriptores sint vetustiores, eò sanctius, & distinctius de singulari Deo loqui. vt quod asseruit Cyrillus, cùm ab origine mundi ad eluuionem vsque noscerent omnes, faterentúrque singularem Deum, tum propinquiora secula temporibus Noë, similiter vnum essent confessa, tandem emerserint malorum examina, & fabulæ de Dijs, ac principe Deo.

Æneid. 4.

Quo vetustiores scriptores, eò melius de vno Deo loquuti.

Ex oraculis Chaldaicis de potestatibus, siue mentibus summis: & quòd has rectores mundi Chaldæi dixerint.

CAPVT IX.

B POTESTATES igitur post altissimum Deum, cùm ea apud Homerum aliósque ratione, tum magis clara, & Physica, & aperta agnouerant Philosophi, similia de his loquentes, atque nostri. Ac Magi Chaldæorum, à quibus multa delibarunt Platonici, delibasse Platonem, & Aristotelem autor est Psellus, & Pletho, proposuerunt, & descripserunt eas, πῶς ἔχει κόσμος νοεροὺς ἀοχῆας ἀκάμπτεις: Vt mundus habet intelligibiles sustentatores, inflexibiles. Hæc nomina sunt Angelicarum potestatum, quæ vocantur etiam in nostris litteris Autoritates, Virtutes, Dominatores. Nomen quidem νοεροὶ, est eorum substantiæ, quòd mentes, quòd intellectus sunt omniúmque Angelorum substantia, à nostris ab illis dicitur νοερά. At verò ἀοχέες sonat, quod appellantur à nostris Dominationes. Quemadmodum enim Dominatores, regunt, agúntque ac sustinent ea, quibus imperant: sic qui sustinent, dominantur & præsunt. Est autem in hoc veluti carmine ἀοχεύς, sustentator: quod clarioribus apud Platonem nominibus de eisdem loquentem designatur, ἐπιμελῆται, ἐπιςάται, curantes, præfecti: pastores item & gubernatores, nomina diuinatum harum potestatum. Hoc igitur & id genus multa carmina verisimile ad Platonem peruenisse, susceptis hinc, quæ de præfectis à principe Deo super omnes mundi partes locutus, audiens mundum quosdam habere rectores, ac sustinentes, eóque inflexibiles, incorruptos, immotos, stabilis, solidæ, fortísque naturæ. Hoc igitur carmen explanans Psellus scribit: δυνάμεις οἱ χαλδαῖοι ἐν τῷ κόσμῳ τίθενται, καὶ ὠνόμασαν αὐτὰς κοσμαγοὺς, ὡς τὸν κόσμον ἀγούσας προνοητικαῖς C κινήσεσι. ταύτας οὖν νῦν ἀοχέας καλεῖ, ὡς τὸν πάντα ἀοχέως ἀνέχοντας. τῷ μὲν ἀκαμπεῖ τῆς σταθερᾶς αὐτῶν δηλουμένης δυνάμεως, τῷ δὲ ἀοχικῷ τῆς φρουρητικῆς. ταύτας δὲ τὰς δυνάμεις διὰ μονῆς τοῦ κόσμου αἰτίας, καὶ ἀκλινοῦς ὁρίζονται τάξεως. εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεραι δυνάμεις λεγόμεναι παρ' αὐτοῖς ἀμείλικτοι, οἷον ἔντονοι, καὶ ἀνεπίστροφοι πρὸς τὰ τῇδε. καὶ τὰς ψυχὰς ποιοῦσαι τοῖς θελκτηρίοις μὴ μειλίσσεσθαι πάθεσι, Potestates statuunt in mundo Chaldæi, eásque appellarunt mundi ductores ceu quæ mundum agant, motibus prouidentiæ. Has igitur nunc vocat sustentatores, videlicet mundum suffultiendo tenentes. Ac quòd eas vocat inflexas, designat stabilem, firmámque eorum potestatem, quòd sustentatores, indicat custodiam. Has autem potestates definiunt permanentiæ, perennitatísque mundi, & ordinis immoti causas. Sunt autem & aliæ potestates, quæ dicuntur ab eis amilicti, quod est, intensi, inuertibiles, ad ea quæ sunt hic, & facientes animas illecebris & affectibus non demulceri. Hæc Psellus. Ecce igitur claro in lumine omnis omnium gentium consonat Theologia. In vetustissimis Hebræorum litteris, principes prouinciarum, populorum, & in bello duces protectoréśque, contemplatores humanorum factorum declarantur, à Platone Græcáque Theologia similiter principes, legati, interpretes à Chaldæis, nunc sustentatores, custodes, conseruatores mundi, nunc humanum genus tuentes, agentes, moderantes prospectores.

Nomina Angelicarum potestatum.

Angeli, potestates, mundi ductores, sustentatores.

De triplici ordine Deorum, siue Angelorum ex Platonicis, præcipuè Proclo, in quo videtur nostros secutus, vbi à veritate dissentiat: & de primo Deorum ordine. D

CAPVT X.

Procli furtũ.

Tres hierarchiæ Angelorum.

Suprema Vnitas ante omnia producit diuinas ἑνάδας.

GENERATIM igitur à priscis illis cognitæ, & prædicatæ sunt diuinæ potestates, particularius à subsecutis Platonicis eorum genera, nationésque, & actio vitæ descriptæ, maxima ex parte è nostris libris, licet hoc ab eis dissimuletur, accepta. Primus omnium Platonicorum Proclus (Nam neque apud Plotinũ, neque Iamblichum, neque Amelium, nec superiores ea mysteria reperio) ausus est locupletius de his in sua genera distributis loqui. Quæ cùm superiores Platonici, quos in cæteris ferè semper imitatur, non prodidisset, nouimus apertè, vt Græci quoque testantur, eum ex Dionysio Areopagita surripuisse, sed multis adiectis contaminasse. Dico scilicet hæc tria genera Deorum, siue Angelorum, qui dicuntur νοητοὶ, νοητοὶ καὶ νοεροὶ, νοεροὶ μόνον: id est, intellecti, intellecti & intelligentes, intelligentes solum, quæ sunt tres Angelorum à Dionysio constructæ Hierarchiæ. Proclum secutus est Hermias, & Damascius, aliíque nonnulli. Cùm igitur primus Dionysius Deos illos intellectos, & intelligentes nominasset, omnémque de eis Theologiam ex sacris litteris accepisset, Proclus violen- E ter, & contaminatè colligens ex fabulis Poëtarum & Platone, cum primis Parmenide, veram super his Theologiam infecit. Restituentes igitur omnia in sua loca, Proclumq; partim declarantes, partim cum Dionysio collatum, paucis (Nam alioqui numerosè de his ille scripsit) emendantes, Theologiæ consensum demonstramus. Is igitur in eo, quem inscripsit de Theologia Platonis, post singularem, atque ineffabilem summi Dei Vnitatem, necessariò de generibus Deorum sermonem habendum esse dicit. Ac primum censet, in quo secutus eum Simplicius est, Quemadmodum Natura naturaliter, Mens mentaliter, Anima quoque per modum animæ operetur, & gignat: sic supremam Vnitatem quoniam vnificè, & per modum Vnitatis suæ oporteat eam gignere, ante omnia producere diuinas quasdam ἑνάδας, vnitates, ipsi principi Vnitati simillimas. Nam optimum, vt Timæus ait, nisi optima facere nefas esse. Hæc ab eis etiá vocatur ἑνιαῖον πλῆθος, vnifica multitudo. Dicitur fons bonorum Deus, multas producere bonitates, Vnum esse Deum & multos Deos, vnam Vnitatem, & multas ante omnes res vnitates. Vnam bonitatem, & multas post vnam. Non esse autẽ diuinas has vnitates imparticipabiles, & omnino ab omnibus rebus separatas, quemadmodum excellentissima illa Vnitas. Quid enim ab ea differrent? Sed esse veluti florem, aut summitates, & summum in vnaquaque re: Eásque esse medias, quibus omnia vniantur ad supremam Vnitatem. Vnitates igitur Deos esse participatas, quæ coniungant omnia, & vniant, quæ post se sunt, ob illam Vnitatem, que transit in eos omnes. Quoniam igitur quilibet Deorum Vnitas est, & F ab aliquo rerum ordine participatur, ob hanc causam esse participationem, cum ordine, quod prima à primis, secunda à secundis participantur: Sícque propinquiores summæ Vnitati vnitates à primis & simplicissimis substantiis participari, longinquiores ab his quæ magis sunt composita: concludítque de his omnibus Proclus: εἴπομεν ὅτι μετὰ τὴν μίαν τῶν ὅλων ἀρχὴν, μονάδες ἡμῖν αὐτοτελεῖς ἐφάνησαν οἱ θεοὶ, μετεχόμενοι μὲν ὑπὸ τῶν ὄντων οὐσίαν, οἱ δὲ κατὰ τὴν συνθετωτέραν τὴν εἰς αὐτὰ ποιούμενοι πρόοδον. Quæ sunt, Dicamus quòd post vnum rerum principium, vnitates nobis Dij apparuerunt, per se perfectæ. Qui substantialiter à rebus participentur: alij verò secundum compositionem, substantiam facientes in cuncta processum. Hæc à Proclo dicuntur, examinanda postmodum, & quid veritatis habeant diiudicanda. Item Proclus ait, vt ex his ea, quæ sequentur, melius innotescant. ἁπάντων δὴ τῶν ὄντων, καὶ αὐτῶν τῶν τὰ ὄντα παραγαγόντων θεῶν μία καὶ ἐξῃρημένη, καὶ ἀμέθεκτος αἰτία προϋφέστηκεν, ἄρρητος μὲν παντὶ λόγῳ, καὶ ἄφραστος, ἄγνωστος δὲ πάσῃ γνώσει, καὶ ἄληπτος, πάντα μὲν ἀφ' ἑαυτῆς ἐκφαίνουσα, πάντων δὲ ἀρρήτως προϋπάρχουσα, καὶ πάντα πρὸς ἑαυτὴν ἐπιστρέφουσα, τέλος δὲ οὖσα τὸ πάντων ἄριστον. ταύτην δὴ οὖν τὴν ὄντως ἐκβεβηκυῖαν χωριστῶς ἀπὸ πασῶν, καὶ πάσας μὲν τὰς ἑνάδας τῶν θείων. πάντα δὲ τὰ γένη τῶν ὄντων. καὶ τὰς προόδους ἑνιαίως ὑφιστᾶσαν, πάσης θεότητος αἰτία. τὸ γὰρ εἶναι θεὸν, πάντες οἱ θεοὶ διὰ τὸν πρῶτον ἔχουσι θεόν: Omnibus igitur rebus, etiam ipsis Diis, qui res producunt, vna separata, segregatáque & im-

A & imparticipabilis causa præexistit. Inæstimabilis quidem omni sermone, & indicibilis: omni autem cogitationi incomprehensibilis, & ignorabilis, omniáque ex se producens, & ante omnia ineffabiliter præexistens, cuncta ad se reflectit. Finis optimus omnium rerum. Hanc igitur separabiliter & verè ab omnibus segregatam, & omnes Deorū vnitates, generáque rerum & processus vnifice creans vocat Plato Solem, vocat regem circa quem omnia. Hæc omnis Diuinitatis causa. Nam vt essent Dij, cuncti Dij à primo Deo habent. Ad hunc modum Proclus diuinè, si perseueraret, insisterétque semel inuentæ & prædicatæ veritati. De Dijs autem primis, quorum est post excellentissimam Vnitatem primus ordo, præter superiora subiicit: ἑνάδες γὰρ ἐφάνησαν ἡμῖν ἀπὸ τῶν σωμάτων ἀνιοῦσιν οἱ θεοί. ἑνάδες ὑπερούσιοι γεννητικαὶ τῶν οὐσιῶν καὶ τελεσιουργικαί, καὶ πάσας οὐσίας τὰς προσεχεῖς εἰς ἑαυτὰς ἀναδησάμενοι: Vnitates, inquit, apparuerunt nobis Dij à corporibus ascendentibus. Vnitates supersubstantiales, genitrices substantiarū, & perfectrices, & omnes substantias proximas ad se ipsas colligantes. In hoc Procli dogmate hoc iudicium adhibendum est, vt eum qui bene, rectéque Deos post altissimam Vnitatem locauit, errare constanter asseramus, & quæ apud maiores, ipsumq; Platonem nusquam extent, confingere, cùm Deos illos primos dicit supersubstantiales. Afferunt enim Damascius, & Iamblichus, sed prior Dionysius, Vnum duntaxat esse supersubstantialem, Vnum illum singularem, eminentissimúmque Deum iure vocari supra substantiam, vt qui fuit, et sit autor substantiæ. Qui cùm fuerit, ipsis etiam testibus, autor Deorum, quos creauit, planè suprà Deos in-

Dij à Deo vno & primo summóque.

Vnitates, angeli.

Vnus supersubstantialis.

B effabiliter extat, & hæc ineffabilis excellentia dicitur supersubstantialis, quæ soli illi congruat, cui soli congruit nomen Vnitatis. Quare idololatria est hæc Procli, & crimen læsæ maiestatis, incommunicabile Decus, honoréque singulares, & soli Deo inhærentes, creaturis vindicasse. Itaque eiusdem impietatis est, hos Deos substantiarum prædicare genitores, nimirum creandi singularem Dei, & imparticipabilem potestatem transferre ad minores Deos. Et quod Plato, cæterique omnes de custodia generis humani, quam summo consensu Dijs adiudicarunt, ad generalem substantiarum creationem deducere. Nónne Platoni mundanus opifex, quem Mentem & causam, & Deum vocat, autore Laërtio, creat omnia corporea, & incorporea, ipsos etiam Deos? Vbi sunt apud eum Dij substantiarum genitores? Similiter erat assertio Deos alligare ad se cuncta. Nam Philo Iudæus, optimus è Platonicis verbum Dei solum dicit esse, quo cuncta ligantur, sustinentur, vinciuntur. Et Trismegistus, in eo, quem inscribit, Quòd in solo Deo sit bonum & pulchrum: πάντα γὰρ ὅσα ἐστὶν ὦ Ἀσκληπιέ, ταῦτα ἐν τῷ θεῷ ἐστί, καὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ γινόμενα, καὶ ἐκεῖθεν ἠρτημένα. Quæ sunt, Omnia quæ sunt, inquit, ô Asclepie, sunt in Deo, & à Deo fiunt, & illinc dependent, & sustinentur. Paulò verò superius: ἀρχὴ δὲ καὶ περιοχή, καὶ σύστασις πάντων ὁ θεός. Hoc est, Principium, complexus, continentia rerum omnium Deus. Quare Proclus finxit nouam nunc Theologiam, à qua maiores sui prorsus abhorruissent. Nam item allegationem, & reductionem non ad seipsos dixerat Dionysius, quem Proclus imitari conatur, non imitatur bene: αἱ πατρικαὶ δυνάμεις ἀναγωγικαὶ πρὸς τὸ θεῖον: sacræ

Proclι error.

Deus creator omnium, & quidem Deorum. i angelorum.

C potestates sunt reductrices ad Diuinitatem. Reducunt ergo non ad se, sed Deum. Sed nos delectum habentes in illis, quoniam solis sacris litteris data est incorrupta, & inuiolabilis sapientia, probamus eos in admiratione & assertione diuinarum rerum pariter contendere nobiscum.

Sola litterarum sacrarum inuiolata sapientia.

Generatim de Dijs, & eorum prima acie, quidve Proclus commentitium affixerit.

CAPVT XI.

EXINDE isdem cum diuum Dionysium tres Hierarchias Deorum siue Angelorum vidisset, refugeret autem verum veritatis ac religionis fateri fontem, dissimulata horum trium diuinorum ordinum doctrinæ origine, suæq; superstitioni colorem adhibens, conatur ex Platone deducere, præcipuè ex Philebo, vbi sint terminus Deus, & indeterminatio, in medio, id quod dicitur mistum. Quo libro sit etiam hęc trinitas, κάλλος, ἀλήθεια, συμμετρία, pulchritudo, veritas, commensurabilitas. Hæcq; esse tria illa genera, & tres ordines Deorum. Ac de superioribus sic statuit: ὧν τὸ μὲν πέρας ἐστὶ θεὸς, ἐπ' ἄκρω τῶν νοητῶν, προελθὼν ἀπὸ τοῦ ἀμεθέκτου, καὶ πρωτίστου θεοῦ πάντα μετρῶν. καὶ ἀφορίζων, καὶ πᾶν τὸ πατρικὸν, καὶ συνεκτικὸν, καὶ ἄχραντον τῶν θεῶν γένος ὑφιστάς. τὸ δὲ

Verba Dionysij detorsit ad friuola cōmentitia Proclus.

ἄπειρον δύναμις ἀνέκλειπτος τοῦ θεοῦ τούτου. πάσας τὰς γεννητικὰς διακοσμήσεις ἐκφαίνουσα, καὶ πᾶσαν D τὴν ἀπειρίαν, τήν τε προούσιον καὶ τὴν οὐσιώδη, καὶ μέχρι τῆς ἐσχάτης ὕλης. τὸ δὲ μικτὸν ὁ πρώτιστος, καὶ ὑψηλότατος διάκοσμος τῶν θεῶν, καὶ κρυφίως τὰ πάντα συνειληφὼς κατὰ τριάδα μὲν νοητὴν συνεκτικὴν συμπληρούμενος, παντὸς δὲ τοῦ ὄντος τὴν αἰτίαν, ἑνιαίως περιέχων, καὶ ἐν τοῖς νοητοῖς τοῖς πρωτίστοις ἀκρότητα, καὶ τῶν ὅλων ἐξῃρημένην ἱδρυσάμενος. Quæ sunt, E quibus, inquit, terminus est Deus in summo intelligibili progrediens ab imparticipabili, & primo Deo, omnia commensurans, & determinans, & totum paternum, & contentiuum, purúmque Deorum genus creans. At infinitum virtus est indeficiens istius Dei, omnes generat ordines, efferens, & omnem infinitatem, & ante substantialem, & substantialem, & vsque ad extremam materiam. At verò mistum primus, & altissimus Deus, ordo Deorum, secreto cuncta complexus, per trinitatem intellectualem, contentiuam, repletus, omnis rei causam vnifice complectens, & intellectualibus primis, summitatem, & ab omnibus separatam statuens. Hæc Proclus, nimium certè allegorica, imò verò friuola, & commentitia, ex fonte vero, locóque detorta, in somnis humanis, chimerísque contaminata. Adhibenda igitur correctio, errórque omnis, bonis selectis à malis, aperiendus. Prima igitur emendatio, idq; ex doctrina Dionysij, vnde manarunt ista Procli, erit, quòd ille Deorum ordo non sunt vnitates illæ fontales, nequicquam est, cur hoc nomine vocentur, nec subiacet nomini quod suspicatur, & asseuerat Proclus. Quod vt clarius intelligatur, intelligenda est, & conferenda sententia Procli, & Dionysij. Primum conueniunt vterque, quòd ineffabilis, ac supereminens Vnitas, sit causa omnium Deorum. Quod in E superiore testimonio Proclus dixit, Dionysius autẽ de cælesti Hierarchia, de Iesu: ἡ τῶν ὑπερουρανίων οὐσιῶν ὑπερούσιος αἰτία: Supercælestium substantiarum, supersubstantialis causa. Non conueniunt autem, errórque Procli est, quòd non dicit genitos aut factos aliquando ab eminenti Deo, Deorum hos ordines, sed generari, fieríque semper, & quasi semper nitescere, innuens quendam sempiternum ordinem nascentium Deorum à supremo. Vera autem doctrina est, quòd Deus est æternus, substantiæ supercælestes, & si maximæ sunt, maximéque diuinæ, creatæ tamen sunt. Et id designat Dionysius, cùm Iesum vocat causam supercælestium substantiarum. Generatio autem illa cum sit impossibilis, & non naturalis (quia qui nascerentur, manaréntque à Deo, eodem genere Diuinitatis, atque supremus, Dij essent, habentes fluentem in se substantiam, Diuinitatem, & dicunt tamen ipsi nobiscum, ineffabilem illam Vnitatem ab omnibus esse separatam) certè verius est & naturalius, vt supercælestes ordines sint creati, illáque perpetua dependentia, manatióque quasi radiorum à Sole, sic à supremo Deo, ipsorum Deorum esse non possit. Secundum emendandum est, quòd Proclus idcirco vocat primos illos Deos, & quasi primam Hierarchiam, θείας ἑνάδας, diuinas vnitates, quia deprauans veram, quam super hoc apud Dionysium deprehendisset Philosophiam, censet ad eos, quasi fontes omnium rerum, &, vt ipse vocat, ἀκρότητας, summitates, cuncta reuocari, atque vniri, totum hoc ad creationem, generationémque rerum vniuersalem referens, quæ à supremis hisce Diis administretur. Credítque Deos hos supernos, esse Ideas illas F summas, & quasi vniuersalia rerum cunctarum, quod & impossibile est, & Naturæ contrarium, Ideis neque per se subsistentibus, neque modum, & rationem inueniente animo huiusmodi commenti. Vera igitur doctrina est, & id prodit Dionysius, quòd Angeli, seu Dij, sunt vnifici, quia per eos, genus humanum edocetur, & ad autorem suum reuocatur, sicut ipse multis exemplis ex scripturis declarat Dionysius, dicens alios initiare, alios initiari: alios illuminare, alios illuminari: παντὸς τοῦ ἱεροῦ τὸ ὑπερέχον, ἐξῃρημένην, αἱ γὰρ ἅγιαι τῶν ὑπερκοσμίων οὐσιῶν, διακοσμήσεις. Ita non attingit creationem, neque designat, neque vniuersalis est ista vnio, sed particularis administratio humani generis, quo & à Platone, & à Dionysio dicuntur πορθμεύοντες, transportantes, & inter homines, ac Deum intercedentes. Hæc vnio est. Hoc vocati vnifici, cõiunctores, ductores: creatio autem non est eorum. Itaque emendandum quoque, diligentérque discutiendum, quod super eorum actione vitæ traditur à Proclo. Neque enim agunt Dionysio & sacris litteris Dij, quod illi ex inepta superstitione voluerunt. Vera enim & naturalis doctrina Dionysij, Platonis & Aristotelis est, quòd eorum vita est contemplatio Dei, amórque inauditus, & inebriatio, æternáque dulcedo, & nectar ex intuitu diuinæ præsentiæ, secreta colloquia, gaudiáque omnibus mortalibus incognita. προσεχεῖς μὲν μένουσαι, καὶ ἀεὶ πρὸς τὸ ἄνω ἀεὶ ἄναντες ὡς θέμιτον, ἐν συντονίᾳ τοῦ θείου καὶ ἀκλινοῦς ἔρωτος, ἀνατεινόμεναι, καὶ τὰς ἀρχικὰς ἐλλάμψεις αὔλως

Vnitas supereminens, omnium Deorũ, id est angelorum causa.

Error Procli.

Substantiæ supercælestes, creatæ.

Alius error Procli.

Angelorum officium.

Angeli vnifici, cõiunctores, ductores.

Vita angelorum quæ.

Ἀΰλως, καὶ ἀμιγῶς δεχόμεναι. Vt ait Dionysius, proximi assistunt, defixique intuentur, quátum eis datur, in Deum, amore diuino nunquam deficiente, accensi. Regiósque illos radios immaterialiter, & impermiste accipiunt. Deinde generis humani administratio, procuratióque, vt ad eadem gaudia homines perueniant. Hæc agunt Angeli, id est, Dij. Proclus autem dimissa nobilissima hac actione vitæ, & à dignissimis rebus ad inferiorem mundum eos auocans, sicut humani generis immortalitate, deificationéque vera contempta, ineptissimè deificarunt hunc mundum, facit eos occupari in procreatione, & genituris omnium corporum. Itaque nec vnitates sunt hac ratione: nec est rerum inferiorum cum eis participatio. Non enim participant res terrestres ipsos Angelos. Solius Dei rectè dici potest vniuersalis participatio: quia solus ab omnibus, præcipuè Angelis participetur: designante participatione, vniuersalem, diffusámque per omnem naturam prouidentiam, tutelam, quod solius Dei est, & esse potest. Nec res substantialiter participant illos ordines Deorum, in quibus non sit vniuersitas Naturæ. Et participationẽ scribit: αἱ μὲν ὑπερβεβηκυῖαι τάξεις, ἔχουσι καὶ τὰς τῶν ὑφειμένων διακοσμήσεων ἐλλάμψεις καὶ δυνάμεις. ἀμέθεκτοι δὲ τῶν αὐτὰς ὑπερκειμένων εἰσὶν αἱ τελευταῖαι: Ordines supereminentes, habent radios & vires ordinum inferiorum, imparticipabiles autem sunt, id est, non participantes nouissimi supereminentium eos. Postremo velut totum commentitium, ac fabulosum & minime naturale reiiciendum, quod tradit de Deo Termino, & de Apiria, déque Misto. Primum quòd ea Platonis mens non fuit in Philebo, ad hæc non est Naturæ, & ra-B tioni consentaneum, vt Terminus sit Deus, creans ordines inferiorum Deorum, cùm omnis creatio sit solius Dei. Et quòd Apiria sit infinita Dei istius potẽtia. Nam nulla nisi supremi, eminentissimíque Dei est immensa potestas. Ad hæc nulla est Apiria, id est, immensitas, nisi Dei. Nulli quoque sunt ordines Deorum γεννητικοὶ, generatores, vno creatore sufficiente. Præterea προούσιος, & ὑπερούσιος, sunt nomina solius Dei, non vllius ordinis Angelorum. Solus enim Deus quod superioribus libris ipsimet fatẽtur, est supra substantiam. Ea quoque quæ de Misto loquitur, friuola sunt omnia, vitiatis bonis suorum commercio commentorum. Quod autem sint maximè violenta, & coacta, quæ de Infinito, Termino, & Misto comminiscitur, apparet ex ipso Philebo, quo libro Plato disserit de tribus rebus, quibus omnis res corporea subsistat, indicans iuxta Pythagoreos omnia constare ex materia, quæ ab eis dicebatur Infinitum, & ex forma, quam Terminum appellabant, qua definiatur infinitas materiæ. compositum autem ex materia, & forma, vocabant Mistum. Hæc est sententia Platonis: Factum est autem, vt quoniam arbitrariè interpretatus est hæc Proclus, quibus nullum subest fundum, meritò fabulosa, vanissima ex his sint nata. Insatiabilitérque nugatur super re commentitia, longam fabularum, commentorúmque animi sui contextam seriem ducens, in quibus neque ordo est vllus, neque ratio. Sed nobis satis est docere, vt veritas eis etiam hostibus placuerit, & suis superstitionibus accommodare conati sint.

Procli error angelos ad corporum genitură à Dei contẽplatione auocantis.

Vniuersalis participatio est solius Dei.

Procli cõmenta de Deo termino, de Apiria, déque mixto.

C *De triplici Hierarchia Deorum, & quid veri, aut à vero dissentiens de ea scripserit Proclus.*

CAPVT XII.

RVRSVS Proclus miscens bona malis, hæc de Hierarchiis vera, nostrísque litteris consona loquitur: καὶ γὰρ αἱ τρεῖς αὗται τριάδες μυστικῶς ἐπαγγέλλουσι τὴν πρώτου θεοῦ καὶ ἀμεθέκτου παντελῶς ἄγνωστον αἰτίαν. ἡ μὲν τὴν ἄρρητον αὐτῆς ἕνωσιν, ἡ δὲ τὴν πασῶν δυνάμεων ὑπεροχὴν, ἡ δὲ τὴν παντελῆ τῶν ὄντων ἀπογέννησιν. Etenim, ait, hæ tres trinitates mysticè enuntiant primi, & imparticipabilis Dei, omnimodo ignotam causam. Alia secreta eius Vnitatem, alia omnium virtutum eminentiam, alia omnimodam rerum generationem. Hæc de Natura, super qua longè falsissima narrat, sed officio congruentia nostris è litteris sumpsit Proclus. Nam vt hoc nũtiandi munus, mysteriorumq; notionem amplectimur, ratione docente, & summo Theologorum Dionysio eadem tradente, sic reiicimus fabulosáque iudicamus, quæ de primo genere Deorum eloquitur: καθάπερ ἑνάδες εἰσὶν οἱ νοητοὶ θεοὶ πρώτως καὶ πατέρες εἰσὶ πρώτως. αἱ γὰρ ἑνάδες αἱ θεῖαι κατὰ βραχὺ προϊοῦσαι, πάντων τῶν ἐγκοσμίων τὸ πλῆθος ἀπεγέννησαν. ἔστιν οὖν ἡ τριὰς αὐτὴ πηγὴ, καὶ αἰτία πά-

τὸν τῶν ἐγκοσμίων τὸ πλῆθος ἀπεγέννησαν. ἐστὶν οὖν ἡ τριὰς αὕτη πηγή, καὶ αἰτία πάντων, καὶ ἀπ' αὐ- D
τῆς πᾶσα ζωή, καὶ πᾶσα πρόοδος ὑπέστη, θεῶν τε καὶ τῶν κρειττόνων, ἡμῶν γενῶν, καὶ τῶν θνητῶν ζώων: Quemadmodum vnitates sunt intellectuales Dij primo, etiam patres sunt primo. Nanque vnitates diuinæ, paulatim emanantes, omnium mundanarum rerum multitudinem progenuerunt. Est igitur trinitas ista fons, & causa omnium, & ab ea, vita omnis, & processus subsistit, videlicet Deorum meliorúmque nobis generum Deorum, & mortalium animalium. Hæc à Proclo inconsideratè, ne dicam impiè dicũtur: primum quod ipse sibi pueriliter contradicit, vt qui multis in locis tria rerum principia ex Theologia Platonis erigens, à quibus corporea, & incorporea nascantur, videlicet summo Bono, Mente, quibus superius cunctas res genitas referebat, nunc adeò deformat, lacerat, prædarurq; eorum imperium, maiestatémque lædit, vt putet, & eo adducatur, vt credat posse alios esse Deos, à quibus omnia cælestia, & terrestria sint progenita. Nec videt indigna Philosophia, & rebus, quas extulit, inconstantiam, friuolásque ineptias, & contra Naturæ leges impietatem. Si Deus vnus est autor hominum, atque Deorum, vt Plato, vt Aristoteles, vt ipsi fatentur, vt Natura fateri cogit, quid opus erat, Dijs his genitoribus aliorum Deorũ, mortalium, quàm animalium? Causa mali fuit, quòd Deos istos, Ideas illas Platonicas primus credidit, per quas omnia nata prodierint in lucem, separans Ideas à Mente diuina, quod nec Plato, nec boni Platonici fecerunt, eásque quasi quendam potentissimarum Dearum chorum, primósque fontes statuens. Et tamẽ prisca Philosophia, vt tot superius exemplis est probatum, Ideas Mentem diuinam dixerunt ipsam maximá Ideam, ac formam vniuersalem, fontémque genitorem omnium rerum. Qui autem Ideas à diuina sapientia separatas diuinam esse gentem contendat, nõ secus deliret, atque is cui flumina, fontes, arbores, Dij prædicantur, & quasi poëta Idearũ est. præterquàm igitur quòd sunt falsa, & impia, etiam verò non naturalia, quæ dicit, ratione sentiente, ipsis item docentibus, vnum duntaxat singularem fontem, & autorem esse hominúmque Deúmque, idq; nullo Idearum interueniente patrocinio. Quæ si sunt Deus ipse, sunt diuina Mens, incõprehensibilis, ineffabilis, inexhausta sapientia. Quare abijciantur tanquam scelerata, & sacrilega, impiáque figmenta hæc Procli, quòd nec Plato diuinus, nec cæteri Platonici ea tradiderint. Tum vera Philosophia Dionysij ab his Procli deliramentis inuiolata nobis remaneat, quam cùm imitaretur, & è Platonis libris non inuentam violenter deduceret, quibuscunque casus tulisset, nugis adhæsit. Præclara quidem de summo Deo Plato locutus est, itémque de Dijs, qui inter supremum Deum, & homines intercedant: locutus autem est, quòd medij sint, & internuntij, quasiq; legati, quòd preces, & benefacta humana ad Deum perferant, ad homines diuina beneficia. Sed quòd sint post singularem Deum, ceu fontes aliorum Deorum, mundanarúmque rerũ, multáque alia prodigia longis sermonibus à Proclo contexta, hoc verò nusquam nec sensit, nec dixit Plato. Itaque his annotatis reliquam nugarum seriem, quam mihi curæ non fuit euoluere, dignoscent, qui in libros Procli inciderint. Quem enim habent in veritate locum, quæ addit, quòd hoc genus Deorum νοητὸν, ab omnibus diuinis ordinibus vnificè separatur, & quòd ante F omnia quæ intelliguntur, subsistat, quia imparticipabile sit, & diuinum, intelligibile. Violenta sunt sedibúsque suis transposita, Dei sunt, non Angelorum, siue Deorum. Illa quidem vera etiam à Dionysio tradita, quòd hoc genus πληροῖ ἄνωθεν τοὺς θείους καὶ νοεροὺς διακόσμους, Replet supernè diuinos, & intelligentes ordines: videlicet irradiat, vt ait summus ille theologus, Angelorum primus ordo, secundo, & tertio veritatem, lucẽ, mysteria, communicatq;, & quasi initiat. Vera quoque sunt & illa, & eiusdem generis, εἰκότως λέγομεν νοητοὺς θεοὺς τὴν ἄρρητον ἐκφαίνειν τῶν πάντων ἀρχήν, καὶ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνης ὑπεροχήν, καὶ τὴν ἕνωσιν. Quod est, Iure dicimus Deos siue Angelos intellectuales secretam efferre omnium originem, & admirabilem eius excellentiam, & vnitatem. Hęc enim sunt arcana illa mysteria, quæ primo ab altissimis illis, Deóque proximis Angelis noscuntur, de quibus tertio & quarto capite, in cælesti Hierarchia loquitur Dionysius. Ea verò partim vera, partim falsa. Quòd sunt reges omnium cum cæteris Dijs incoordinabiles: Et quòd summũ Bonum intellectuali luce afflauit omnia: & Deos ἀνέφηνε, declarauit, patres omniũ: & quòd primum Deorum genus propter propinquitatem, & similitudinem, cum summo Deo substantiã dat secundis Dijs. Si igitur adimas creationem rerum, quam Dijs hisce supremis iniustè concessit, cætera ferme vera sunt, & ex fontibus Dionysij syncere fluentia.

Trinitas, causa omnium.

Error Procli, statuentis tria rerum principia.

Dij non sunt Ideæ.

Idea quid apud priscos.

Vanitas Idearum Procli.

Idea verè accepta quid designet.

Platonis doctrina de Deo summo, & Dijs præclara.

Deus irradiat omnes angelorum ordines.

A *De secundo Deorum siue Angelorum ordine, quem ex Dionysio deducat Proclus.*

CAPVT XIII.

PROSEQVITVR post hos Proclus secundum Deorum genus, quos appellat νοητοὺς καὶ νοερούς, intellectos siue mentales, & intelligéres: προσεχὴς τοίνυν ἐκ τῶν νοητῶν οἱ πρῶτοι νοεροὶ θεοί. κατὰ πάσας ἄρα τὰς νοητὰς αἰτίας ἀπεγεννήθησαν αἱ νοηταὶ καὶ νοεραὶ διακοσμήσεις τῶν θεῶν. τῶν γενομένων ἐν τῇ τριαδικῇ προόδῳ τῆς ἑνιαίας ὑπάρξεως, οὐκ ἀποστάντων, οἱ νοητοὶ καὶ νοεροὶ θεοὶ τριαδικῶς ὑποστήσονται: Procedunt igitur ab intellectis, intelligibiles, ac mentales Dij. Itaque secundum omnes intellectuales causas, geniti sunt ordines intellecti, & intelligentes Deorum: intellectis Diis in triplici processu, non discedentibus ab vnifica sua essentia. intellecti, & intelligentes Dij tripliciter subsistunt. Hæ tres propositiones de hoc secundo genere, apud Proclum. Declarans autem quare intellecti & intelligentes dicantur, dicit: νοοῦντες μὲν τοὺς πρὸ αὐτῶν, νοούμενοι δὲ ὑπὸ τῶν μετ᾽ αὐτοὺς θεῶν: Quia intelligant eos, qui ante se sunt, intelligentur autem ab his qui subsequuntur. Tum id ipsum à principio commonstrans, & post Deos intellectos succedere intelligentes dicens in duo genera distributos. De his inquit, τὰ μὲν ἐστι νοητὰ καὶ νοερά, ὅσα νοοῦντα νοεῖται, κατὰ τὸ λόγιον, τὰ δὲ νοερὰ μόνον: Alia quidem sunt intellecta, & intelligentia, quæcunque videlicet intelligentia intelliguntur, vt ait oraculum: alia intelligentia solum. Hæc Procli dogmata, quoniam à vera Theologia, quam in Dionysio viderat, nascebantur, speciem habent veritatis: rursum sordent falsitate, humanis cōmentis violata. Ac quemadmodum hi Dij, partim intellecti sunt, quòd ab inferioribus intelligūtur: partim intelligentes, quòd supernos intelligunt: sic dogmata, & dicta Procli, partim vera sunt, quia de fonte bono prodierunt, partim falsa, quia vera Philosophia violentis insomniis est contaminata. Verum igitur est, post primam Hierarchiam summorum, excellentissimorum Angelorum, sequi secundam. & verum est, à Dionysióque item traditum, quòd primi dicuntur intellecti solum, quòd ab inferioribus tanquam discipulis, ipsi eorum magistri, doctorésque aspiciuntur, considerantur. Vtitur enim ea voce Dionysius, quòd inferiores μαθητιῶσι, cupiunt ab eis noscere, séque eis vti discipulos offerunt, à quibus arcana mysteria, quæ Deo proximi noscunt, accipiant, eóque Dionysius vtitur frequenter nomine irradiationis, ἐλλάμπεσθαι, irradiari, illuminari: & veritas, ac sapientia, quæ traditur, & qua inferiores initiātur, dicitur irradiatio. Atque ad alia super hac re ait, τοῦτο γὰρ σαφῶς οἱ θεολόγοι δηλοῦσι τό, τὰς ὑφειμένας μὲν κρειττόνων οὐσιῶν διακοσμήσεις παρὰ τῶν ὑπερβεβηκυιῶν εὐκόσμως ἐκδιδάσκεσθαι τὰς θεουργικὰς ἐπιστήμας, τὰς δὲ πασῶν ὑψηλοτέρας ὑπ᾽ αὐτῆς θεαρχίας, ὡς θεμιτὸν τὰς μυήσεις ἐλλάμπεσθαι: Hoc enim clarè Theologi significant, inferiores ordines cælestium substantiarum à supernis per ordinem scientias diuinas edoceri: Ipsas autem omnibus superiores ab ipsa summa Diuinitate, vt fas est, initiationes irradiari. Vides fontem Theologiæ Procli, vnde loqui de diuinis ordinibus (Nam in Platone, vt ego quidem sentio, ordines hi non sunt) animatus. Adducit Proclus tamen Chaldaicum oraculum, Quæcunque intelligunt, & intelliguntur, medio in ordine esse. Nam multa admiratione digna, maximéque diuina apud Chaldæos illos deprehendas. Quàm sint autem concordes in eo, Dionysius, & Proclus, & quòd secutus sit Proclus Dionysiū, declarant, quæ simili modo de irradiatione loquitur Proclus, dicens de sapientia, quam vult esse ordinem Deorum: καὶ ὥσπερ οὐσίας ἐκείνη πᾶσιν ἐνδίδωσι, οὕτως αὕτη τὰς γνώσεις ἐπιλάμπει τοῖς θεοῖς, οὐχ ὃν ὁ μὲν ἡνίοχος τρεφόμενος τοῖς νοητοῖς ἑνιαίως μετέχει τῆς τελειότητος τῆς ἐκ τῶν θεῶν ἐλλαμπομένης: Et quemadmodum illa dat omnibus substantiam, sic ista cognitiones irradiat Diis. Igitur auriga quidem nutritus intelligibilibus vnificè patricipat perfectionem à Diis radiantem. Sunt igitur hæc omnia vera, nota, nō solum nostris, sed etiā Chaldæis, qui substantias has appellant, vt superius visum, κοσμαγοὺς, mundi ductores, & propter summam sanctitatem ἀχράντους, intactos, intemeratos, & ἀμειλίκτους, incorruptos, indemulcibiles. Illa verò nec apud Chaldæos sunt, nec vsquam in sacris litteris. Naturæ quoque & dictis eorum sunt contraria, quòd quàm benè de doctrina, & initiatione, & irradiatione dicuntur, quæ à maioribus dētur inferioribus, tam male de generatione, & ortu, quòd minores à maioribus nascantur, ac subsistant, hoc ab ipsomet Proclo addi-

Intellecti & intelligentes cur angeli appellati.

B

Doctrina vera Dionysij corrupta Procli commētis.

Prima & secunda hierarchia angelorum.

Irradiari & irradiatio.

C

[illegible] Chaldaicū: Quæcunque intelligunt & intelliguntur, esse in ordine medio.

Error Procli: minores à maioribus angelos nasci.

tum est, omnia enim à primo principio immediatè profecta, & creata etiam ipsi fatentur. Quare falsum est medios à primis oriri, & subsistere. Reliqua doctrina, cùm tota ferme fabulosa sit & ficta, vt quæ non ex apertis testimoniis sit, sed violentis allegoriis collecta, quas inexplicabiliter adamauit Proclus, vt, si meieret Socrates, allegoricè meiere non est nec excutienda, nec admiranda. Illud item côsiderare operæpretium, vt scias Proclum, hæc ab alio fonte accepta quibusdam vanis suis insomniis colorasse, in hoc ordine Deorum intellectorum, & intelligentium dicit esse hanc trinitatem, τὴν ἐκφαντορικὴν, τὴν συναγωγὸν, τὴν φρουρητικὴν, Annunciatricem, colligentem, custodientem. Hæc nomina si videris Dionysium, videbis ab eo prius inuenta, & formata. Additque Proclus: διόπερ ἡ μὲν ἐστι συναγωγὸς τριάς, ἡ δὲ συνεκτικὴ τοῦ πλήθους, ἡ δὲ τελεσιουργός: Vt alia trinitas sit colligens, alia continens multitudinis, alia perficiens totum hoc genus. Et hæc trinitas, nomináque sumpta sunt ex Dionysio, cuius peculiare nomen est ἐκφαντορία, neque à Platone, neque Orpheo, nec vllo ferè ex Platonicis vsurpato. Illud quoque Dionysij est, quod Proclus ait de Diis, siue Angelis, qui dicuntur τελεσιουργοί: οὐκ ὧν τελούμεθα μὲν ἀνιόντες, ὑπὸ τοῖς τελεσιουργοῖς θεοῖς, μυούμεθα δὲ τὰ ὁλόκληρα καὶ ἀτρεμῆ φάσματα ὑπὸ τοῖς συνεκτικοῖς. Quæ sunt, Ergo, ait, perficimur ascendentes sub perficientibus Diis, initiamur autem visiones perfectas & stabiles, sub contentiuis. Hæc inquam Dionysij sunt omnia, nõ res modo sed etiam nomina. Illud quoque Dionysij est, quod ait, εἰς ἣν δὴ καὶ ἡμᾶς οἱ τῶν ὅλων ἀγαθῶν ἡγεμόνες τελετάρχαι κατασήσαιεν, οὐ λόγοις, ἀλλὰ ἔργοις φωτίσαντες: Ad quam teletam & nos omnium bonorum principes Teletarchæ deducunt, non verbis, sed rebus illuminantes. Hoc totum Dionysij est, cuius sermo plurimus est, quòd ab Angelis irradiatur, illustratur, perficitur animis. Nomen quoque Teletarches ipsius est, quo primum, ipsum initiationis principem Christum, exinde Angelos appellat. Totáque res de illuminatione spirituali, quæ etiam initiatio ab eo vocatur, Dionysij est. Neque Proclus de his loqui quicquam potuisset, nisi libros eius legisset, sed dissimulato præceptore vero, ex Platone miris artificiis, ordines hos Angelorum deducit. Quo fit vt eius doctrina sit plena confusionis, mirificarúmque fabularum, quas pro veris traditionibus, vt veritati, & his quæ erant alterius, germanum nitorem detraheret, supposuisset. Adeóque in hoc est impudens, vt meras deliberationes, arbitria, ac decreta, de Diis, eorúmque vita, genere, moribus, differentiis statuere non erubescat, quasi qui semper eorum fuisset à secretis, & à cubiculis, cùm eis omne æuum exegerit, vt non exteriores actiones modò, & quas in omni mundo gerant prouincias vident, sed cogitationes etiam, arcanáque pectoris abdita penetrauerit. Quæ breuiter ego admonuisse contentus, nec arbitrans ad singula quæq, operæpretium insistere, selectis bonis, & ostenso, eos super Angelis, ordinibúsque eorum conuenire nobiscum. Nam congruente Proclo facile cæteros assensuros, docet consecutio, assensusq; est Damascius, & Hermias. venio ad tertiam Hierarchiam.

Proclus allegoriarum studiosus.

Nomina Trinitatis apud Proclum.

Teletarches quid.

Procli doctrina fabulosa.

De tertia Hierarchia, vel ordine Deorum, ex Proclo, & quòd in eo secutus est Areopagitam.

CAPVT XIIII.

HANC Proclus, vt à principio dixi, vocat νοερὸς μόνον, Intelligentes tantum, quia cùm intelligãt, aspiciántque superiores, à quibus, vt ait Dionysius, veritatem, ac sapientiam irradientur, ipsi in vltimo ordine, nullos alios illuminantes, dicti sunt Intelligentes tantùm. De his Proclus in hunc modum disputat: τὸ δὴ μετὰ τοῦτο, τρίτην ἄλλην διακόσμησιν θεῶν, τὴν νοερὰν ἀποκαλουμένην θεωρήσωμεν, συνεχῆ μὲν τῇ πρὸ αὐτῆς, συμπεραίνουσαν δὲ τὰς ὅλας προόδους τὴν θείαν καὶ ἐπιστρέφουσαν εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ κύκλον ἕνα τῶν πρωτουργῶν καὶ παντελῶν διακόσμων ἀποτελοῦσαν: Post hæc, ait, tertium, alium exercitum, vel ordinem Deorum, qui vocatur intelligibilis, consideremus, continuum quidem ei qui ante se est, absoluentem autem omnes processus diuinorum, & reflectentem ad principium, circulúmque vnum omnium ordinum, qui primi opifices sunt, absoluentem. Hæc Proclus. Tertius igitur ordo Deorum, est continuus secundo, deinde in eo absoluentur omnes diuini ordines, & quasi facto circulo, ad caput reflectũtur. Hæc vera sunt, & à Dionysio priore prodita, quibusdam autem adiectis, & variata verborum serie,

Tertius angelorũ ordo.

A serie, à Proclo dissimulata, Sed vniuersale scelus Procli, Dionysius igitur: λοιπὸν ἡμῖν εἰς θεωρίαν ἱερὰν διάκοσμος ὁ τὰς ἀγγελικὰς συγκλείων ἱεραρχίας, ὁ πρὸς τῶν θεοειδῶν ἀρχῶν ἀρχαγγέλων τε καὶ ἀγγέλων διακοσμούμενος: Reliquus nobis ad speculationem sacram ordo, qui Angelicas concludit Hierarchias, quíque à diuinis potestatibus Archangelis, & Angelis ornatur. Hæc Dionysius. Flagitium igitur Procli, Deos hos à superioribus producentis, suppositium, non germanum dogma. Nam quod ait, αὕτη τοίνυν ἡ νοερὰ τῶν θεῶν ὑπόστασις, ἤρτηται μὲν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων αἰτίων καὶ πληροῦται παρ' αὐτῶν τῆς ὅλης ἀγαθότητος καὶ αὐταρκείας. Nempe, Hæc igitur intelligibilis Deorum subsistentia, pendet quidem ab antiquioribus causis, repletúrque ab eis vniuersa bonitate, & vbertate. Hæc ex Dionysio desumpta, id habent verum ex fonte suo, quòd replentur inferiores hi à superioribus, irradiantur, docentur, afflantur, initiantur: sed quòd pendeant velut à causis, & autoribus suis, suppositum, & adulterinum. Melius igitur Dionysius, quem locum totum vsurpauit, donauitq; libro suo Proclus: Archangelorum, inquit, diuinus ordo attingit communiter supremá per medietatem Hierarchiam. Nam & sanctissimis principatibus communicat, & sanctis Angelis: Illis quidem, quoniam ad supersubstantiale principium principaliter conuertitur, & ad ipsum, vt fas est formatur, & Angelos ἑνοποιεῖ, viuificat secum, inuisibiles, coordinatósque eius principatus. τοῖς δὲ, ὅτι καὶ τῆς ὑποφητικῆς ἐστι τάξεως, τὰς θεαρχικὰς ἐλλάμψεις ἱεραρχικῶς διὰ τῶν πρώτων δυνάμεων ὑποδεχομένη, καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτὰς ἀγαθοειδῶς ἀγγέλλουσα, καὶ δι' ἀγγέλων ἡμῖν ἀναφαίνουσα: His autem, quoniam est ex ordine interpre-

Non pendent angeli inferiores a superioribus tãquam causis & autoribus.

B tum, thearchicas irradiationes Hierarchicè per primas potestates excipiens, & Angelis eas boniformiter annuncians, & per Angelos nobis ostendens. Vides totum locum à furacissimo Proclo, sed callidè & artificiosè latrocinia sua occultáte, sublatum. Vides quid minores à maioribus accipiant, irradiationes scilicet, & sciétias, sapientiam, mysteria, sacramenta, non substantiam, non essentiam. Non dependet hypostasis eorum à superioribus, sed à solo, atque vnico Deo. Replentur autem bonitate, si bonitatem interpreteris sapientiam, cognitionem, non substantiam, & essentiam. Sed vt agnoscas, quàm approbauerit Proclus nostra, licet hostis, & quid de eo sit iudicandum, addit Dionysius: οἱ γὰρ ἄγγελοι καθὼς ἤδη προειρήκαμεν συμπληρωτικῶς ἀποπερατοῦσι τὰς ὅλας τῶν οὐρανίων νοῶν διακοσμήσεις, κατὰ τὸ τελευταῖον. Angeli, inquit, quemadmodum diximus, completiuè absoluunt & terminant omnes ordines cælestium mentium. Proclus autem paulò antè, συμπεραίνουσαν τὰς ὅλας προόδους τῶν θείων: Complentem totos ordines diuinorum. Apud vtrunque igitur absoluit, terminat omnes ordines Deorum, hæc suprema acies Deorum, aut Angelorum. Totus itaque sumptus est è libris Dionysij, horum Deorum ordo, quem nulla ratione ex Parmenide Platonis, vt fingit Proclus, ne Minerua quidem magistra informare, & quasi in catalogum ascribere potuisset. Prosequitur eadem illa suo de pectore: προήρχονται δὲ ἀπὸ πάντων τῶν πρὸ αὐτῶν οἱ νοεροὶ θεοί: Procedunt, nascuntur ab omnibus, qui eos antecedunt intelligibiles Dij. Hoc iam dixi fieri non posse, summo Deo, cunctarum rerum primo, ac vniuersali fonte. Sed maiores ineptias,

Furtum Procli.

Quid accipiãt minores angeli à maiorib.

Non à Platone mutuatus est angelorũ ordinem Proclus, sed à Dionysio.

C ne dicam impietates adiecit, quas quomodo vel animus suus somniare, vel cuiquam probabiles fore credere potuerit, satis admirari non possum: Vnitates, aut vnitiones, inquit, accipiunt ab vnitate, quæ est ante intelligibilia: τὰς δὲ οὐσίας ἀπὸ τῶν νοητῶν, τὰς δὲ ζωὰς τὰς παντελεῖς, καὶ συνεκτικὰς καὶ γεννητικὰς τῶν θείων, ἀπὸ τῶν νοητῶν καὶ νοερῶν. τὴν δὲ νοερὰν ἰδιότητα παρ' ἑαυτῶν λαχόντες: Substantias autem ab intellectis. At vitas vniuersales & contentiuas & generatiuas diuinorum ab intellectis & intelligentibus. Verùm intelligibilem proprietatem à se ipsis. Quæ est hæc distributio, ac quasi dilapidatio, aut vetius fabrica, vt tanquam ad ædificium palatij, sicut alius calcem, alius lapides, alius ligna confert, sic ad compositionem istorum Deorum, Deus vnitatem, prima Hierarchia substantiam, vitam autem apportet secunda? cur qui dedit vnitatem, non etiam dedit vitam? Nouis igitur quibusdam Dijs, veris, ac naturalibus expulsis, cælum ac mundum complere, nouámque quasi eorum Rempublicam conscribere satagit. Sed ego cupidior bonorum, ac verorum, quàm malorum fictorúmque esse narrator, productis quæ bona, nostræq; Theologiæ conformia viderentur, cætera ipsi Proclo de fece suarum fabularum hausta relinquam.

Quòd Hermias item, quemadmodum & Proclus, secutus est Dionysium in definiendis Hierarchijs cælestibus, & quid non veri addiderit. D

CAPVT XV.

DIONYSIVM quoque & Proclum secutus est Hermias, ea nomina Deorum, & res afferens, quæ clarè sunt apud diuinum, supremúmque omnium Theologorum. Vtitur etiam irradiationibus illis Dionysiacis, quibus minores ab altioribus, Deóque propioribus Angelis afflantur. E quibus ad alia super Phædrum Platonis ait: τὰ γὰρ ὑπέρτερα τοῖς κοιλοτέροις, ἀληθείας φῶς ἐλλάμπει: Superiora, inquit, lumen veritatis inferioribus irradiant. Hoc quàm sit Dionysij, videre est, in omni propè opere de cælesti Hierarchia, visúmque abundè superius. Prosequens autem Hermias, résque acceptas à Dionysio, nominibus suarum fabellarum appellans, addit: κοινῶς μὲν τοίνυν τέσσαρα ταῦτα, τὸ ἕν, τὴν πρώτην ἀρχὴν, τὸν φάνητα, ὅπερ ἐστὶ πέρας τῶν νοητῶν θεῶν, ἀρχὴ δὲ τῶν νοερῶν ἐξῃρημένη. Quæ sunt, Quatuor, ait, hæc consideremus, Vnitatem, primumq; principium, Phaneta, qui est terminus, finísque intellectorum Deorum, principium autem ab intelligentibus separatim. Reuocando igitur cuncta in suum locum, & nostra à fabulis eorum segregando, dicatur verissimum esse, quod de primo principio, quæ concorditer ab illis, priscáque omni Philosophia vocatur Vnitas, asseuerat. Quòd autem ait Phaneta finem, absolutionémque Deorum intellectorum, principium intelligentium, sentitque Deos intellectos, vt sæpenumero docui, primos illos celsissimósque Angelos, quos inferiores aspiciunt, intuentúrque velut doctores suos, intelligentes autem hos ipsos, quorum in sublimes supremósque illos acies est defixa, dicendum Orphicum illum Phaneta, non esse cum Dijs cælestibus, intellectisque adnumerandum. Phaneta enim Solem appellabat Orpheus, cuius reddidit ipse rationem, quòd primus fecit, vt omnia viderentur in mundo, visus ipse primus, omnibus antea cæcis, teterrimáque in nocte sepultis. Nam E

Quatuor apud Hermiã: Vnitas, principiũ, Phanes, terminus.

Phanes, Sol.

Ouid. Metamorp. 1.

Nullus adhuc terris præbebat lumina Titan.

Dictus est Phanes ipse Titan. Cùm igitur Phanes sit corporeus Sol, & cùm sensibilia, & intelligibilia suos tueri locos, quos Natura præscripsit, debeant, vtique non erat inter choros Deorum sistendus: Sola forte poterat allegoria, vt sit allegoricè Phanes Deus inter Deos intellectos, sicut Sol iustitiæ est Deus. Sed si Phanes est Deus, vtique Deus ille, non qui claudat Deos supremos, vt finis primæ Hierarchiæ, principium secundæ, sed supremus Deus, Sol omnium cælestium Intelligentiarum. Id enim locutus est Plato, aptans exemplum Solis ad intelligibilia, quemadmodum Sol est causa vt omnia sensibilia sint & videantur, sic summum Bonum ceu infinitam lucem, vt sit, & intelligat omnis ordo cælestis. Addit quoque Hermias: Ζεὺς ὑπερκοσμίων βασιλεὺς πέρας ἰδίων νοερῶν θεῶν. ἕκαστος δὴ τούτων τοῖς ὑπ᾽ αὐτῷ φῶς ἐλλάμπει, τουτέστιν ἀλήθειαν, ἣν ἔχει ἀπὸ τῆς ὑπερκειμένης τάξεως, οἷον ὁ ἥλιος φῶς ἐπιπέμπει τοῖς αἰσθητοῖς ὑπερκόσμιον. διὸ καὶ ἡ οὐσία αὐτοῦ λέγεται ἀπὸ τῶν ὑπερκοσμίων εἶναι. πάλιν ὁ Ζεὺς φῶς ἐλλάμπει τοῖς ὑπερκοσμίοις νοερόν. πάλιν ὁ φάνης φῶς ἐπιλάμπει τοῖς νοεροῖς θεοῖς νοητόν. ἡ δὲ πάντων ἀρχὴ, καὶ τοὺς νοητοὺς θεοὺς καὶ πάντα, τοῦ ἀπ᾽ αὐτοῦ θείου πληροῖ φωτός. F Quod est, Iupiter supermundanarum rerum, finis propriorum intelligibilium Deorum. Vnusquisque igitur horum, sibi subiectis lucem irradiat, hoc est, veritatem quam habet à supremo ordine, vt Sol lucem immittit sensibilibus supermundaná. Quocirca, & substantia eius dicitur à supermundanis esse. Item Iupiter lucem irradiat intelligibilem. Iterúmque Phanes irradiat lumen intelligentibus Dijs intellectuale: Principium autem vniuersale, & Deos intellectos, & omnia diuina luce sua complet. Hæc Hermias. Primum quæ de irradiationibus disputat, vera sunt & nostra. Sed quoniam verus ordo Theologiæ peruertitur, paulum emendare operæpretium est. Quomodo enim Iupiter rerum intelligentium infundere lucem eis ab ordine superno acceptam dicitur, si generatim apud priscos, Iupiter est pater hominum, atque Deorum, est sator cæli, & terræ? Non superare Diuinitate debet omnes cælestes ordines, qui creauit omnia, quem vti summum Deorum suspexere omnes? Quæ nouitas ista Procli? Nam hunc secutus Hermias in Deorum choris describendis. Quæ audacia, Iouem è culmine Diuinitatis suæ deiectum, redigere in ordinem Deorum inferiorum, qui lucem accipiant a superno ordine?

Deus cum Sole cõparatus.

Error Hermiæ detegetur, Iouem cũ Dijs inferiorib. statuẽtis.

A ordine? Quasi non sit ipse lucis omnis, veritatísque fons, & principium, nullius luminis indigus. Verum igitur est lucem veritatis irradiare Iouem, sed à nemine acceptam, vt qui supremus sit omnium Deorum, dicendúmque, & prædicandum de Ioue, quod nouissimè prædicat de principio vniuersali. Est enim hoc principium ipse Iupiter. Et quod ait de hoc principio, à quo tota curia cælestis, omnésque ordines Deorum, larga luce Diuinitatis compleantur, lux autem veritas est, & initiatio, & sapientia. Acceprúmque ex vbertima illa, quæ loquendi de rebus hisce audaciam dedit Platonicis, Theologia Dionysij, quæ ad alia hoc habet: συνῆκται τοίνυν ἡμῖν, ὡς ἡ μὲν πρεσβυτάτη τῶν περὶ θεὸν νοῶν διακόσμησις ὑπὸ τῆς τελεταρχικῆς ἐλλάμψεως ἱεραρχουμένη τῷ ἐπ' αὐτὴν ἀμέσως ἀνατείνεσθαι κρυφιωτέρα, καὶ φανοτέρα τῆς θεαρχίας φωτοδοσία, καθαίρεται καὶ φωτίζεται, καὶ τελεσιουργεῖται, κρυφιωτέρα μὲν, ὡς νοητοτέρα, καὶ μᾶλλον ἁπλωτικῇ καὶ ἑνοποιῷ, φανοτέρα δὲ ὡς πρωτοδότῳ καὶ πρωτοφανεῖ, καὶ ὁλικωτέρα. Quæ sunt, Collegimus igitur, & conclusimus, quòd nobilissimus, supernúsque mentium, quæ circunstant Deum, ordo, à Teletarchica, id est, initiatrice, irradiatione, sacris modis recta, quòd in eam immediate intendat, occultiore, & clariore illuminatione à summo Deo manante purgatur, illuminatur, & perficitur. Occultiore quidem, vt intellectiore, magisque simplici, & vnifico, clariore autem, vt quæ prima datur, primóque apparet & vniuersaliore. Hæc ille, omníque opere differitur de lumine veritatis, à fonte diuino in superiorem inferiorémque mundum manante. Inde diuini operis principium auspicatus dixit, πᾶσα πατροκίνητος φωτοφανείας πρόοδος εἰς ἡμᾶς ἀγαθοδότως φοιτῶσα. Omnis, ait, luminis, & claritatis à Patre scatentis in nos, benefica manatio. Quare

B hinc accepere minores Platonici, quorum certè nemo erit, qui non miretur (vt loquar grauissime) prauitatem, eam religionem infensam eos habuisse, cuius mysteriis suam Philosophiam nobilitare studuerunt, sine quibus fabularum ineptias colorare nequiuissent. Nam nobilissima materia, diuinísque nominibus, totóque sermonis ordine à Dionysio suscepta, fabularum sordes, vt sectionem Saturni ac Cæli, expulsione dilacerationemq; Dionysij, cæteráque id genus affixerunt, & tanquam nobilem vestem centonibus assutis, dehonestarunt. Sed boni est, nec bona spernere, necnon acri iudicio veritatem à mendacio perpurgare.

Lux veritatis Dei a se ipso.

De alijs generibus, & nominibus Deorum apud Proclum ex Dionysio, & quid in his dissentiat à vero.

CAPVT XVI.

SVNT item apud Proclum, etiam à Dionysio desumpta alia genera Deorum, siue Angelorum, quorum vnum vocatur ἀπόλυτοι, absoluti, exempti à mũdanis gubernaculis, & quasi semper cælestes, alij his oppositi, ἐγκόσμιοι, mundani: de quibus Proclus: λοιπὸν δὲ οἱ ἐγκόσμιοι πάντων ὑποδέχονται τὰς ἐλλάμψεις τῶν πρὸ αὐτῶν, διὸ καὶ ἐνεξουσιάζουσι τῷ παντὶ μιμούμενοι τοὺς ἀπολύτους, καὶ τοῖς εἴδεσι διακοσμοῦσι τὰ τῇδε. Deinceps, inquit, mũdani, omnium qui ante se sunt irradiationes accipiunt. Quocirca dominantur vniuerso, imitantes exemptos, & speciebus informant res has nostras. Sic ille. In

C quibus, vt moris est, sunt falsa & vera. Quod enim de administratione generis humani dixerat Dionysius, quòd Angeli mundani rebus humanis præsidentes, versantur in hoc mundo, vnde & venti, & fulgura vocari, quòd iussa Dei in hac prouincia celeriter exequuntur, longè à veritate est, hoc à Proclo designatum est munus, quòd creationem formarúmque productionem moderentur: solita scilicet temeritate plus res naturales, quàm humanas, & hunc corruptibilium rerum ordinem, quàm felicitatem hominum attendentes. Eadem de verorum dogmatum deprauatione: εἰκότως ἄρα καὶ οἱ τὰ θεῖα σοφοὶ τήν τε ἐσχάτην τριάδα τῶν νοητῶν αἰτίαν ἔλεγον, τῶν τε πηγαίων, καὶ τῶν ἀρχαίων θεῶν. Iure, inquit, diuinarum rerum prudentes, extremam trinitatem Deorum intellectorum causam dixerunt fontalium & principalium Deorũ. Ego verò, Procle, neminem inueni, qui Deos aliorum Deorum causam, autorésque assereret, vni supremo Deo, rerum cunctarum, visibilium, & inuisibilium imperium, cunctis, ipso vel Platone, & Empedocle adiudicantibus. Deos autem fontales vbi reperies, nisi in dogmatis Chaldæorum? in quibus delectum habere oportere boni Philosophi iudicarunt. Vnus modò fontalis, cuius fuit,

Angeli absoluti, & mundani qui.

Error Procli de angelis mundanis, vt appellantur.

Dissensio res apud Chaldæos.

estque cuncta creatio. Principales autem Dii, nostri sunt, vocati à summis Theologis, ἀρχαὶ, principatus, non ἄρχοντες. Illud porrò examinandum: ἅπαντες γὰρ ἡγεμόνες εἰσὶ καὶ ἄρχοντες ἐν τῷ παντὶ, καὶ πολλὰς μὲν ἀγγέλων τάξεις περιχορεύουσιν αὐτοῖς, πολλοὶ δὲ δαιμόνων ἀριθμοί, πολλαὶ δὲ ἡρώων ἀγέλαι: Omnes enim sunt duces & principes in vniuerso, & multi ordines Angelorum circunstant eos, multæ Dæmonum copiæ, multi greges Heroum. Dicendum vbi nomen Angelorum Proclus inuenisset, ibi reperire potuisse omnes super nos animos vocatos Angelos. Et quanquam verum est infimam Hierarchiam, quæ ex Angelis apud Dionysium conficitur, subiectam esse superioribus, qui potestates, & principatus vocantur: at quòd circunstent illos vndique Angeli, fortasse nõ est verum, ne maiestatis vnius, ac singularis honores ad alios transferantur. Adhæc vanum est Dæmones ab Angelis separare, quos quidem separat, dum cum Angelis, vt & ipsos bonos supremos illos, vult circundare. Nam boni Dæmones, sunt Angeli, autore Philone. Commentitium quoque Heroas ab animis hominum separare, quod eo ipso loco, cum multis alijs Platonicis facit. Quid enim aliud Heroes sunt, quàm iustorum, bonorúmque hominum animi? Sed satis est eos ex parte veritatem vidisse, & agnouisse, gratámque habuisse.

Boni dæmones, angeli.

De esca Deorum, vel Ambrosia, & Nectare: quæ cùm vere à Platone, & Aristotele fuerit assignata, Proclus parumper infecerit.

CAPVT XVII.

EXAMINANDA quoque sunt, & conferẽda, quæ de esca Deorum locuti sunt nostri, & Philosophi. Vidimus superius, præclaram Aristotelis sententiam, Deorum felicitatem, indeficientémque beatitudinem esse cognitionem, scientiámque perennem. Deducebat autem ex dictis Aristotelis ratio, qui censuit supremam, diuinissimámque Mentẽ, beatam esse contemplãdo seipsam, ex maiestate sua diuina gaudia decerpentem, inferiores mentes eadẽ ex causa beatas esse, & supremum illum intuentes. Qui cùm sibi ipsi sit infinitæ voluptatis causa, multo facilius felicitet inferiores mentes. Cur autem non aliunde, quàm ex se ipso beatus sit Deus, causa dicebatur, quòd non habeat maiorem ex cuius contemplatione, & notione fiat beatus. Quę ratio efficiebat, vt quoniam minoribus mentibus vnus eminentissimus ante stat Deus, hûc vnum necessario respectent demersæ in pelagus infinitarum voluptatũ. Hoc Plato prior dixerat, secutus est Aristoteles, cæterique Platonici, Dionysius autem noster omni opere super hac Angelorũ felicitate disserut. Hæc igitur omnia partim Proclus de esca horum Deorum loquens secutus est, partim adiecit ex suo pectore, perpendenda nobis an vera sint. Secus autem quàm deceat, mea quidem sententia, Platonem interpretatur, qui cum prata in cælo ad exprimendã cælestem felicitatẽ statueret, nil aliud hac in re quam beatitudinem Deorum, qui semper sunt beati respiciens, per commentitias allegorias à Proclo contaminantur, eam esse vim feracem omnis vitæ formarúmque omnium. Esse porrò Deorum escam vnitionem quandam intellectualem, Ambrosiámque & Nectar, notionem, & prouidentiam esse inferiorum, ὅτι δὲ καὶ τὴν ἀμβροσίαν, στερεὰν τροφὴν εἶναι φασὶ, τὸ δὲ νέκταρ ὑγρὸν: Quandoquidem Ambrosiam robustum pabulum esse ferunt, humidum Nectar. Hanc ob causam, solutam perquè omnia tendentem prouidentiam Nectar esse, robur autem, firmámque assistentiam, in superioribus esse Ambrosiam. Concludénsque Proclus, νέκταρ δὴ καὶ ἀμβροσία, θεῶν τελεώτατοι θεοί: Nectar igitur & Ambrosia Deorum perfectiones, quatenus Dij. Hæc de esca, ab eorum, opinor, qui melius hæc ante eum norant sententiis, aliena, cùm nec Plato, nec Aristoteles, Dionysiúsue ac poetæ aliam Deorum Ambrosiam, ac Nectar celebrauerint, quàm ineffabiles eorum voluptates, quòd iuuenes semper procul ab omni clade, & vexatione, futuri semper tales, quòd assistant vultui diuino, in quo contemplando, inæstimabiles voluptates nullis nisi his, qui fruuntur cognitæ. Est quidem, & esse putandum est beatitudinis partem eorum, lucis illam mysteriorúmque mutuam communicationem, qua minores à maioribus irradiantur, dum tam sublime, diuinúmque inter eos trãsigitur munus, sed perfecta beatitudo est intuitus gloriosissimæ Diuinitatis, largos maiestatis suæ, quemadmodum Sol in mundo sensibili, in regione suprema radios effundentis, implentísque circunstantes beatitudine.

Felicitas Deorum in scientia perenni, et contemplatione.

Deus beatus ex seipso.

Platonis doctrina de cælesti felicitate per allegoriã.

Esca Deorum quæ.

3. Metaph. cap. 4.

A *Circunſtant animæ, dextra, læuáque frequentes:*
Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt, iuuat vſque morari.

Virgil. 6. Aeneid.

Hoc nectar Deorum, & Ambroſia, quod Raphaël confeſſus eſt. Ea denique exibilanda, quoniã Naturæ contraria tendunt, quæ de Dijs omnibus in vniuerſum eſt locutus. Aliũ eſſe Deum ſimpliciter, alium per vnitionem, alium per participationẽ, alium per συναφὴν, connexionẽ, alium per ſimilitudinem. Et quòd vnuſquiſq; τῶν ὑπερουσίων, ſuperſubſtantialium, πρώτως θεὸς, ſit primo, principalitérque Deus. Quilibet ex intelligentibus per vnitionẽ, Dæmones diuini per copulationem cum illis, Animæ hominum per ſimilitudinem. Quoniam igitur vnus eſt duntaxat ſuperſubſtantialis, & principaliter Deus, cæleſtes autem omnes & terreſtres Dij ſunt per ſimilitudinẽ, redundat vnitio & copulatio, & cum poeticis fabulis connumerabitur.

Dei vocabulũ multis dici modis.

Ex Theologia Damaſcij de Dijs, ſiue Angelis & vno ſuperſubſtantiali Deo, & quòd is etiam imitatus eſt Dionyſium.

CAPVT XVIII.

DAMASCIVS quoque ſimilis eſt cæteris Platonicis in deſcribendis mentibus cæleſtibus, Dionyſium & ipſe imitatus, qui præbuit Platonicis loquendi de choris cæleſtibus exemplum. Ex fontibus igitur eius, non modò rebus, ſed nudis etiam ſimplicibúſque vocibus vſurpatis, hæc ſcribit: ὡσαύτως δὲ φαίη τις ἂν καὶ τὰς πολλὰς εἶναι δοκούσας ζωάς, ἐλλάμψεις εἶναι ζωτικὰς ἀπὸ τῆς μιᾶς ζωῆς ὑφεστώσας, ἀναρρεούσας εἰς πάντα τὰ ζῶντα, καὶ τὰς πολλὰς πάλιν εἰδόσεις εἶναι κατ' ἔλλαμψιν ἀπὸ τῆς μιᾶς οὐσίας προϊούσας εἰς τὰ πάντα τὰ ὄντα. τί δὲ δεῖ πολλὰ λέγειν: ὅτε καὶ τοὺς θεοὺς οὕτως ὑποτίθενται πολλοὺς οἱ περὶ Ἰαμβλίχου σχεδὸν πάντες φιλόσοφοι, ἕνα μὲν τὸν ὑπερούσιον θεὸν λέγοντες, τοὺς δὲ ἄλλους οὐσιώδεις εἶναι ταῖς ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἐλλάμψεσιν ἀποθεουμένους. καὶ εἶναι τὸ τῶν ὑπερουσίων πλῆθος ἑνάδων, οὐκ αὐτοτελῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ τῶν ἐλλαμπομένων ἀπὸ τοῦ μόνου θεοῦ, καὶ ταῖς οὐσίαις ἐνδιδομένων θεῶν: Similiter item dicat quiſpiam & multas, quæ videntur eſſe, vitas irradiationes eſſe vitales, ab vna vita ſubſiſtentes, promanantes in omnia viuentia. Multáſque item miſſiones ſecundum radiationem ab vna ſubſtantia, procedentes in omnia quæ ſunt. Quid multis? quando & Deos multos hi omnes ferè qui ante Iamblichum floruerunt Philoſophi ſic ſtatuunt, vnum quidem ſuperſubſtantialem Deum dicentes, alios ſubſtantiales eſſe, radiationibus ab vno deificatos: & eſſe ſuperſubſtantialium vnitatum multitudinem, non per ſe perfectarum ſubſiſtentiarum, ſed radiantium ab vno Deo, & ſubſtantiis manantium Deorum. Hæc à Damaſcio dicta eo iudicio perpendenda ſunt, quo multa Philoſophorum dogmata cæleſtibus litteris non irradiata, digna fuerunt, quæ paulum lucis acciperent. Principio verum eſt, & exempli vice ſeruiens ad agnoſcendum rerum præcipuéque animorum creationem, lucis manantis, ac radiantis exemplum: ſic omnibus rebus, omníque vita animis natis, & profectis à Deo, quemadmodum radij funduntur à luce. Eóque Philo vocat animos ἀπαυγάσματα, radiationes. Radiationes inquam vitales ab vna maxima lucidáque vita profectas. Sed quòd hæc quaſi radiorum, Deorum multitudo perenniter lucens fluat à Deo, nunquam radius à Sole ſuo non manantibus (quod eius, aliorúmque Platonicorum videtur dogma) multis de cauſis verum eſſe non poteſt. Eſſet primum Deorum ac ſummi ſingulariſque Dei ſempiterna connunctio, ſemper Sole ſuas fundente luces. Eſſent æterni Dij minores, ſicut maximus æternus. Subſtantiam ſummæ Diuinitatis fluentem in eos, vel ipſi fluens ipſa Dei ſubſtantia forent: ſicq; non vnus ſolus æternus, ſolus verus ſubſtantialiſque Deus, ſed in tot partes ſciſſa Diuinitas, quot à Deo manarent luces. Quocirca neque fieri etiam poteſt quod Iamblichum, multóſque ante eum Philoſophos opinatur ſenſiſſe, eſſe multos οὐσιώδεις, ſubſtantiales Deos, radiis diuinis deificatos, id eſt, quorum Diuinitas radiet cum primo ac ſingulari Deo. Nam is qui eſt ſuperſubſtantialis Deus, veram ſolus obtinet ſubſtantiam Diuinitatis. Reliquorum ſimilis ſubſtantiæ diuinæ, non ſubſtantia diuina: quemadmodum ſolus habet ſubſtantiam humanitatis, quicunque eſt ſubſtantialiter homo: qui autem non eſt naturaliter, ſubſtantialitérque homo, nunquam ſubſtantiam humanitatis poſſidebit. Eſt autem ſubſtantia natura cuiuſque. Quare cuicunque ſubſtantia Diuinitatis

Vnus ſuperſubſtantialis deus, alij ſubſtantiales.

Animi radiationes.

Subſtantia quid.

B

C

adesset, vera supremáque diuinitas etiam adesset. Vt igitur Philo mentis humanæ creationem, pulchro declaraturus exemplo, eam vocauit ἀπαύγασμα, radium, scintillam à Deo, sensit autem non æternam scintillationem, splendorémque perenniter lucentem, sed semel quiddam splendoris ex æterna luce diuina demissum: sic si Damascium sensisse putemus, sanum erit dogma, & Deorum quos ait radiationibus à Deo ἀπελλαμφθέντας, fieri Deos, quos etiam Dionysius testatur in Theologia Deos vocari, dicemus creationem fuisse, cùm diuinitus à potestate prolifica sua Deus splendores quosdam vitales, qui Dij nempe mentes angelicę fuerunt, demisit, non ex sua Diuinitate, sed fœcunda potestate luces illas sui similes accendens, quemadmodum ex ditissimis potestatis suæ thesauris lucem corpoream, quæ nusquam prius esset, inflammauit. Obseruandum igitur Dionysium non vsum esse nomine creberrimo ipsi, & Platonicis ἐλλάμψεις super eorum à Deo radiante substantia, sed super sapientia, doctrina, scientia, mysteriis, quæ tanquam lumen à Deo supremo Angelis suis infundatur. De quo in cælesti Hierarchia, Inferiorum, inquit, substantiarum ordines, igneæ, sapientis, intellectualis, diuinæ virtutis, sunt participes, inferius, & ad ipsas priores respicientes. Ipsæ enim prius Deum cognoscentes, & diuinam virtutem excellenter cupientes, etiam priores merentur, quoad eis fas est, diuinam potestatem æmulari. Tum eas, quæ post se sunt, substantias omni potestate inflammant, dantes eis copiosè splendorem, qui in eas descendit. Similiter & hæc inferioribus, per ordinem quælibet prima subsequenti. Transitq; in omnes, ex proportione, ἀναλογίᾳ διαπορθμευτικῶς θείου φωτός. Dispensatio per omnes commeantis diuini luminis. Est igitur omnibus illuminaris principium illuminandi, Deus quidem natura, & verè, propriéque vt luminis substantia, & ipsius esse, ac videndi autor, verum & omnibus mentalibus, ex proportione ἐπιφαίνεται, apparet, lucescit, propriam illuminationem præbens proximis, ac dignissimis. Hæc ad verbum Dionysius, in quibus apparet, quàm non syncerè Platonici, quemadmodum multa, sic nec dogma de illuminatione & irradiatione intellexerunt. Est igitur illuminatio Nectar illud, & Ambrosia diuina, cognitio, sapiẽtia, quam supremam animorum voluptatem sensit Aristoteles. Hæc incipiens a supremo Deo, qui primus dat sapientiæ suæ lucem, transit per omnes ordines diuinos ex proportione, & ordine, prius primis, exin postremis. Hæc illa θεωρία esca Deorum ineffabilis voluptatis, spectaculum implens animos vberrima lætitia, iure lux appellata, vt quæ non sit nisi cognitio, contemplatio diuinorum mysteriorum. Quare quod Iamblichus dicit, refertúrque etiam à Damascio, ἕνα ὑπερούσιον θεόν, τὰς ἄλλας ἐλλάμψεις ἀπ' αὐτοῦ θεότητος. Quod est, Vnum esse supersubstantialem Deum, cæteros radios ex Diuinitate eius. Errabit, quicunque nõ rectè interpretatus fuerit, vt radius Dei sit Angelus, quemadmodum est mens humana. Creata scilicet à Deo, & tanquam lux accensa creando. Vnus est enim Deus supersubstantialis, de cuius prolifica potestate cuncta manarunt.

Mens, radius à Deo et quasi scintilla.

Angeli participes diuinæ virtutis quomodo.

Platonici non intellexerunt irradiationẽ.

Esca Deorum & lux quid.

Radius Dei angelus, vt humana mẽs.

DE DÆMONIBVS.

Priscis Dæmonum naturam innotuisse. Profanas litteras similia sacris de Dæmonibus perhibere. Nomen Dæmonum, Græcum, Hebraicúmque esse posse. Esse hoc nomen commune bonorum, ac malorum.

CAPVT XIX.

NVNC erit sermo de Dęmonibus: propositísque ex prisca Philosophia, cui natura, vísque eorum non fuit incognita, sententiis, in sacrarium veritatis bona reuocabuntur, fabulis, & sæculorum diuturnitate è sedibus suis transposita. Omnia quidem propemodum apud exteros, super natura, casu, genere Dæmonum deprehenduntur, atque in Theologia vera, si veritatis origine reperta, & quoniam inter veritatem, ac falsitatem sæpe magnum est commercium, prudenti ab inuicem iudicio separentur. Vt autem præpotens Diuinitas, Diuinitatísque mysterium, creatio mundi, principium generis humani, immortalitas animorum cognita fuit cunctis, & prædicata.

Confer hunc August. ciuitat. Dei 9 à cap. 6. ad cap. 14.

Veritatis imaginẽ falsa sæpe induunt.

Acata: sic quandam fuisse semper de Dæmonibus scientiam apparet, quam nostræ litteræ postea melius explicuerunt. Ac primum nomen ipsum vestigandum, & in quos pertineat, apud Philosophos, ac Theologos dirimendum, vt locis cunque suis datis, veritas elucescat. Tres sunt huiusce appellationis rationes, duæ Græcæ, vna Hebraica. Plato primus autor fuit in Cratylo, quo tamen libro, cùm de re difficillima, atque ab animo longinqua quæreret, dubius vbique, & incertus velutique palpitans ingreditur, censet Dæmonas ex sententia Hesiodi vocatos, quasi δαήμονας, prudentes, scientes, in vetusta lingua Græcorum eo nomine nuncupatos. Atque ait esse non modò Hesiodi, sed multorum aliorum è poëtis sententiam, viros probos magnis honoribus affectos post mortem, Dæmones, iuxta hoc prudentiæ, sapientiæq; nomen, fieri. Eique sententiæ se quoq; libenter assentiri, vt optimus quisque, siue viuens, seu defunctus sit, rectè quàm vocetur Dæmon. Hoc de eorum nomine sensit Plato. Quæ autem de re dicit, paulò pòst disquirentur. Cæteri Græci, præcipuè Eusebius, Dæmonas putat dictos ab eo, quod est δειμαίνω, exterreo, pauefacio, quod spectrorum, Dæmonúmque sit proprium. Tertia deductio, vera ni fallor est. Sæpe enim sum arbitratus quemadmodum magna nominum vis ex Hebraica lingua fluxisset ad Græcos, quoniam nati sunt Græci à vetustissimis cognatis eorum, qui Hebræorum, Ægyptiorúmque gentem progenuissent: sic hoc nomẽ antiquum à vetusta Hebraica lingua: quam videtur somniasse in Cratylo Plato, asserens quandam barbaram linguam dedisse cæteris linguis nomina, ad eos venisse. Hebraicè Shadai dici-

Plato dubius. Dæmones vnde dicti, & qui dæmones habiti.

Dæmonis, vocabuli deductio è lingua Hebraica.

B tur Deus & Dæmon. Scribitúrque in ea lingua, quæ solas consonantes, raro vocales scribit, prior littera shin coniuncta cum daleth. Videntur itaque Græci illi vetustiores reiecta priore littera, aut iuncta cum sequenti vocasse Daimones, qui dicuntur Hebraicè Sdaim, vt si reiicias priorem consonantẽ, fiat Dai, in numero multo Daim. Quod ne cuiquam mirum videatur, norit pleraque nomina Hebraica, in lingua Græca, vel detractis syllabis vel auctis inueniri. Hebraicè dicitur Rapha, mederi, Græci addiderunt vnam syllabam Therapha. Hebraicè dicitur Banum, intelligere, Græci vnam syllabam detraxere νοῦν, Num. Hebraicè est Ba, ambulare, Græci, & Latini addidere: Latini vnam, Græci duas syllabas: illi Vado, hi Badisso. Itaque minimè mirum, cùm sint alia complura exempla, ab Hebraico Sdaim, factum Græcum Daimon: nam diphthongos veteres Latini & Græci proferebant. Cognita igitur etymologia nominis Hebraici, vnde Græcum defluxit, tum de natura Dæmonum melius disseremus. Est Hebraicè nomen Sdai, Dei omnipotentis, fortis. In numero multo Sdaim, semper Dæmones malos designat. Dicitur autem nomen à verbo Hebraico, Sadad, euertere, vastare, inde nomen fortis, & omnipotentis. Vt igitur in cæteris diuinis nominibus Hebraicis, Græcis, & Latinis, communicatio fuit cum hominibus, superioribúsque substantiis (Etenim Elohim, quod Dei nomen est, etiam Angelis & iustis hominibus est attributum. Erant item Dij gentium, hoc nomine dicti: Græci autem θεὸν, non illum modò, verum singularem, vnicúmque Deum, sed multos alios appellarunt, item & Latini) sic videtur nominis diuini Sdai, fa-

[...]ũ nomẽ quibus tribuũ.

C cta Dæmonibus, spiritibúsque malis communicatio. Nisi malis opinari vocatos Sadaim, quasi euersores, destructores: sed, vt dixi, id etiam est in sacris litteris nomen omnipotentis Dei. Videtur igitur rectius, arbitrari id nomen datum eis ex communicatione, & similitudine, quòd sint potestates superiores, Angelis similes. Proinde simile nomen obtinuerunt. Illud quidem mirabere in sacris litteris, quod promiscua sunt nomina bonis & malis potestatibus. Quippe cùm sit vnus Rex omnipotens mundi, hos tamen diuus Paulus etiam vocauit κοσμοκράτορας, mundanos principes. Ergo verissimum est, & ad intelligendum quicquid de Dæmonibus, à Philosophis disputatur, maximè opportunum, quod Philo Iudæus admonuit in libro de mundo, his verbis: Animas, inquit, & Dæmonas, & Angelos nomine quidem differre: vnam autem atque eandem esse rem, tibi persuadens, molestissimam superstitionis sarcinam abiicies. Vt enim bonos Dæmonas & malos plerique dicunt, similiter animas. sic & Angelos, alios quidem, qui futura prædicerent, legatos quosdam hominum ad Deum, sacros, & incorruptos custodes propter præclaram hanc, & inculpatam administrationem: contrà alios impuros & indignos, qui prædicerent, ipse arbitratus, haudquaquam errabis. Hæc Philo. Estq;, vt dixi, optima, necessariáque in omnibus Philosophorum libris admonitio. Monet autem tum eandem esse naturam animarum, Dæmonum, Angelorum, & sæpe alterũ esse pro altero, tum hæc omnia, bona esse, & mala, bonas animas &

Cur simile nomen angelorũ & dæmonũ.

Dæmones & angeli nomine non differunt. Sed lege D. Augusti. de ciuita Dei cap. 19 lib 9.

malas, bonos Dæmones, & malos, bonos Angelos, & malos. His cognitis, fieri, vt grauissimum superstitionis onus non feras animo. Neque enim deciperis, impiéque peccabis, Dæmonas malos, arbitratus bonos, quod peccauit Plato, interdúmque Porphyrus, multique alij Platonicorum. Rursum non errabis, audiens apud Philosophos Dæmonas custodes generis humani, interpretaberísque eos Angelos illos bonos. Sic noſces prædictionem rerum futurarum, legationémque Dei ad homines, bonorum esse Dæmonum: bonos autem Dæmonas, intelliges Angelos. Quoniam igitur hæc omnia sunt in libris Philosophorum, obseruanda sunt diligentet, ne altera, pro alteris accipiantur.

Dæmones, custodes hominum.

Exempla quibus monstratur hoc nomen, diuinam potentiam, numenq́ designare, & vsurpari pro Deo, Disq́ à Poëtis, & Philosophis. Demum quòd malorũ potestatum sit proprium nomen. Esseq́ apud eos bonos & malos Dæmones.

CAPVT XX.

AD intelligendum igitur ea, quæ à nostris, & à Philosophis, de Dæmonibus, post nominis etymologiam, quam Hebraicam illam vetiorem credimus, à qua totius rei sermo dependet, oportet ex illo præcepto Philonis nosse, varium ac multiplex esse Dęmonis nomen apud Poëtas & Philosophos, sicut ipsum Hebraicum Sadai est omnipotentis, & fortis Dei, Dæmonum item malorum. Etenim Orpheus cùm de singulari Deo, quem Iouem nuncupat, loqueretur, vt vidimus, dixit:

Varie dæmonis vsurpatũ nomen à poetis & philosophis.

Ἓν κράτος, εἷς δαίμων γένετο, μέγας ἄρχος ἁπάντων.

Imperium, Dæmonque vnus, mundíque ingens Rex.

Orpheus de Deo.

Homerus item promiscuè pro eodem nomine Dei ac Dæmonis abutitur, iidémque sunt apud eum Dij, ac Dæmones, quod & apud priscos omnes plurimum inoleuisse videtur. E quibus est, quòd vim diuinam, vniuersalem, cuius nutu cuncta gubernantur, solitus est, vt Orpheus, appellare Dæmona, veluti cùm Vlysses fluctibus oppressus, tempestatumq́; procellis iactatus, & naufragus timebat, ne Dæmon immitteret aliquẽ immanem cetũ:

Dij ac dæmones promiscuè accepti.

Odyss. ε.

Ἠὲ ἔτι μοι καὶ κῆτος ἐπισσεύῃ μέγα δαίμων

Ἐξ ἁλός, οἷά τε πολλὰ τρέφει κλυτὸς ἀμφιτρίτη.

Aut mihi cetum immanem Dæmon mittat ab vndis,

Qualia pontus habet sub aquis & plurima pascit.

Et alio loco, de reddita diuinitus tranquillitate:

Odyss. μ.

-Ἡ δὲ γαλήνη

Ἔπλετο νηνεμίη, κοίμησε δὲ κύματα δαίμων.

Tum venti posuerunt, strauítque æquora Dæmon.

Hic Dæmonem appellauit vim vniuersalem, diuinam, vt si Deum ipsum nominasset, vt ante eum Orpheus, Vnus Dæmon, vna potestas. Similiter locutus est Aristophanes, quòd Dæmon efficiat alios dominos, alios seruos, & parentes. Is enim Deus vniuersalis est. Homerus item cùm Deum ipsum vniuersalem, Dæmonem, tum generatim quos Deos, eosdem etiam Dæmonas dicit. Vt quòd Neptunus profectus esset ad Æthiopas, -μετὰ δαίμονας ἄλλους, ad cæteros Deos. Et cùm, in hymno Apollinis apud Iouem, -Ἔπειτα δαίμονες ἄλλοι Ἔνθα καθίζουσι, Dehinc alij Dæmones consedere. Hi enim Dæmones sunt, quos semper Deos appellat. Denique testatus est etiam Plutarchus, Homerũ videri vti vtroque nomine promiscuè, esséque quando Deos vocet Dæmonas. Primum autem Hesiodum seorsum rationalia genera in quatuor diuisisse partes, Deos, Dæmonas malos & bonos, Heroas, & homines. Verùm vt postea monstrabitur, illi apud Hesiodũ Dæmones, non sunt veri, naturalésque Dæmones. Thales Milesius, vt refert Athenagoras, primus partitus est naturam diuinam in Deos & homines. Hac ratione locutus est Aristoteles exordiens librum de Mundo, Semper ei Philosophiam visam fuisse θεῖόν τι καὶ δαιμόνιον χρῆμα, diuinam quandam, & dæmoniam rem. Pro eodem dicens diuinam, & dæmoniam, alterũ alteri simile. Idémque ait de insomnijs, an fieri possit, vt per insomnia, futura cernantur: & si cernantur, an ea, quorum homo causa, ἢ ὧν τὸ δαιμόνιον ἔχει τὴν αἰτίαν, vel quorũ causa est Dæmonium, Hic Dæmoniũ est Deus. Nam de hac ipsa re loquens de diuina-

Dæmon, vis vniuersalis.

Hesiodi partitio.

Philosophia, dæmonium, & diuina.

Deus, dæmonium.

A diuinatione per insomnia, etiam sapientibus futuram ait hanc insomniorum diuinationem, εἰ θεὸς ἦν ὁ πέμπων, si à Deo darentur. Et Plutarchus, quem alij diuinum Platonem, Dæmonium in libro de Educatione. Et quod ait solitum suo tempore mores & verba & viros vocari dæmonios & diuinos. Item de his, qui sero à Deo puniuntur, cunctationem Dei, ac tarditatem vocat βραδυτῆτα τοῦ δαιμονίου, Dæmonij, quem toto opere Deum dicit. In Galba, qui adoptaret Pisonem, Cæsarémque declararet, tempestates, hymbres, tonitrua, tenebras fuisse, quasi Dæmonium declararet, adoptionem boni causa minimè factam non approbare, ὡς κατάδηλον εἶναι, μὴ προσιέμενον, μηδ' ἐπαινοῦν τὸ δαιμόνιον, γινομένην οὐκ ἐπ' ἀγαθῷ, τὴν εἰσποίησιν. Et inde discernendo ab adulatore amicum verum, adducit Euripidem dicentē, ὅταν δ' ὁ δαίμων εὖ διδῷ, τί δεῖ φίλων; Cùm Dæmon bene dederit, quid amicis opus est? Hic enim Dæmon est Deus, Fortuna. Sic Aristophanes dixit Dęmonem facere seruos. Sic & ad Apolloniū tribus rebus prosperis nuntiatis Philippo, manus eum in cælū tetendisse dicentem, ὦ δαῖμον μέτριόν τι τούτοις ἀντίθες ἐλάττωμα, O Dæmon, moderatā his iacturam recōpensa. Sic Græcus vetus sermo beatos vocauit εὐδαίμονας, quibus esset Deus propitius. Eandemq; Fortunam, & Dæmonem dixerunt, Est enim Deus ipse, operans occultè, Fortuna vocatus. Sic fortasse locuti sunt Epicurei & Stoici, diuo Paulo Iesum Christum Athenis prædicāte, ξένων δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεὺς εἶναι: Quòd videretur peregrinorū Dęmoniorum nuntiator. Dęmonia enim Deos promiscuè vocabant, diuo Paulo nouum eis, & antehac inauditū Deum prædicante. Plutarchus item referens, quæ apud Tragicū

B Sisyphus ait fuisse sapientem quendam, qui diceret oportere sibi persuadere homines, ὡς ἔστι δαίμων ἀφθίτῳ θάλλων βίῳ, ὃς ταῦτ' ἀκούει, καὶ βλέπει, φρονεῖ δὲ ἄγαν: Quod sit Dæmon, immortali æuo beatus, qui hæc audiat, sentiátque mirum in modum. Hic enim Dęmon est, sicut apud superiores, Deus vniuersalis. Ibidémque profertur, quod dixerat Callimachus, εἰ θεὸν οἶσθα, ἴσθι, ὅτι καὶ δαίμονι ῥέξαι πᾶν δυνατόν· ὁ δὲ γὰρ ὁ θεὸς δύναται πᾶν ποιεῖν. Si Deum nosti, scito quòd & Dæmoni faciendi cuncta potestas est. Sisyphus autem impius respondet, Deum omnia facere non posse. Hic appaɪet pro eodem vniuersali, magnóque Deo, Dæmonem esse, sicut apud Orpheum. In Politico Platonis est maximus Dæmon, & cæteri cum eo principes. Et in Eutyphrone dicit se accusari Socrates ὡς καινοτομοῦντα περὶ τὰ θεῖα, καὶ ποιητὴν τῶν θεῶν: Veluti nouos Deos introducentem fictorémque Deorum. Sentiebat autem de suo Dæmonio. & Deum vocat Apollinem, quem fatentur omnes Dæmonem fuisse, vt & Plutarchus. Sunt alia per omnes scriptores exempla, ex quibus facilè cernas, sicut nomen Hebraicum Sadai, est omnipotentis fortissimique Dei, in numero multo Sdaim, sunt Dæmones mali: sic priscis Græcis ipsum Dæmonis nomen designasse Deūm omnipotentem. Secunda igitur Dæmonum significatio inoleuit apud posteros, vt dicerentur genera Deorum à primo illo maximo ac præpotenti Deo conditorum. Hoc autem significatu idem sunt Philone teste Dæmones, atque Angeli, vt quos Angelos litteræ sacræ vocant, hos Philosophi Dæmones, Angelos eos nunquam propemodum appellantes, sicut Dæmones nunquam sacræ litteræ. Eísque omnia, quæ nostra

C Philosophia Angelis, dederunt. Nomen quidem Angeli in Philosophia cælesti, promiscuum est pro cælestibus Angelis, & pro eo, quicunque mitteretur, siue à Deo, siue ab hominibus, etiam verò pro potestatibus malis. Tertius Dæmonum significatus est, sicut in sacris litteris Sadaim malorum, sic semper malorum apud profanos. His ita separatis facilius de natura eorum, ex prisca Philosophia differemus. Sunt autem ex Philosophis, qui Dæmones bonos & malos agnoscant. Quo perspicuum est, sentire Dæmones eos, quos nostri Angelos: qui autem semper malos eos putauerunt, eo in loco habuerunt, quo sunt apud nostros. Semper enim pro malis sunt in nostra Philosophia. Ac vt ait Psellus de Chaldæis. καὶ ὁ μὲν χαλδαῖος τινὰς μὲν τῶν δαιμόνων ἀγαθοὺς, τινὰς δὲ κακοὺς, τίθεται, ὁ δὲ ἡμέτερος εὐσεβὴς λόγος, πάντας κακοὺς οἶδεν, ὡς ἐκ προαιρέσεως ἀποπεπτωκότας, τὴν κακίαν ἀντικαταλλαξαμένους τῆς ἀγαθότητος: Chaldæus, inquit, alios bonos, alios malos Dæmonas agnoscit: sacra vera, piáque Theologia nostra omnes definit malos, quoniam voluntariè peccauerunt, bonitate in scelus commutata. Hoc inquam quod Chaldæus habet, est etiam apud multos posteriores Philosophos, quibus sunt Dæmones boni & mali. Ac variant scriptores ferme omnes, alij tantum bonos agnoscentes, alij bonos & malos, cæteri promiscuè, sicut Chaldæus. Platoni nunquam mali. Mercurio Trismegisto nusquam boni. Chaldæo potius mali, quàm boni: nonnullis, vt Porphyrio, vtrunque. Quoniam autem sicut in omni Philosophiæ quæstione, vetustiora cum primis rimanda, sic potissimum in in-

Mores, verba, viri dæmonij.

Fortuna Dæmon.

εὐδαίμονες qui

Fortuna, Deus occultè operans.

Deorum peregrinorū nuntiator appellatus D. Paulus Act. 17.

Dæmonis nomine, Deus vniuersalis intellectus.

Dæmon Socratis.

Dij à supremo conditi Deo.

Angeli sacris litteris dicti, qui dæmones paganis.

Dæmones boni & mali, Philosophis agniti.

Varia de dæmonibus doctrina.

uestiganda Dæmonum natura facere conuenit: cùm primis autem Philonis præceptum D oculis intentis obseruandum, molestissimum superstitionis pondus abiecturi, vt quæ de Dæmonibus bona dicuntur apud veteres, ne malis tribuantur: sed ita de his eos locutos putes, vt si de Angelis sermo eis fuisset.

De vario genere Dæmonum apud Philosophos: & quòd non semper Physicè nomen hoc vsurpent, transferentes nomen, naturámque Dæmonum ad alios. De Dæmonibus veris & fabulosis ex Platone, & Poëtis. Et quòd veri Dæmones sint aerij. Correctio eius, quòd situm aerium dicunt naturaliter Dæmonibus attributum.

Capvt xxi.

Plato de dæmonibus fabulosa quædam tradidit.

INCIPIENS igitur à Platone, non vnam eandémque apud eum, nec physicam semper de Dæmonibus, sed fabulosam nonnunquam deprehendes rationem. Physica ratio, veréque Dæmonibus congruens est, cùm eos in Epinomide iuxta sensus omnium ante, & post eum Philosophorum, definit genus aërium. Nam de prioribus Dijs, astris scilicet, quorum præclaram naturam pretiosissimámque docuisset, locutus, addidit: μετὰ δὲ τούτους καὶ ὑπὸ τούτοις ἑξῆς, δαίμονας, ἀέριον δὲ γένος E ἔχον ἕδραν τρίτην καὶ μέσην, τῆς ἑρμηνείας αἴτιον, εὐχαῖς τιμᾶν χρεὼν χάριν τῆς εὐφήμου διαπορείας: Post hos, ait, & sub his deinceps censendi Dæmones. Est autem genus aërium, habens tertium, ac medium locum interpretationum, legationúmque autor: eósque honorare votis valdè operæpretium est, vt fausta sit eorum pro nobis legatio. Hæc Plato locutus subiicit: Horum duorum generum animalium, alterum ex æthere, alterum ex aëre, prorsus vtrunque non cerni, adesse nobis tamen, etiam non perspicuum, persuadere debemus: Esséque mirabili sapientia præditum, vtpote genus docile, ac memor, cognoscens omnem nostram cogitationem, mirabilitérque amplectens, qui ex nobis boni, probíque sint, odio habens incredibiliter malos, ceu qui mœroris sint capaces: Deum enim supremam dignitatis arcem obtinentem, extra dolorem, & voluptatem esse, solum sapere & nosse dicendum. Cúmque mundus animantium sit plenus, eos ad inuicem, & supremos Deos omnes, omnia perferre, eò quòd animalia interiaceant, quæ mira celeritate in cælum, ac terras, omnémque mundum ferantur. Hæc Plato, recto, sanóque iudicio perpendenda: quoniam plurima vera multis fabulosis temperauit. Adiecit enim, quasi suum quendam ordinem secutus, genus aqueum, semideum, Tritones,

Genus aqueũ semideum.

Leucotheam, Matutam, Inous Melicertem, cæteriosq; id genus Poëtarum, non Naturæ Dæmones, à Poëtis, non à Deo factos. Vt autem in Timæo, & in Epinomide, in Dæmones recenset Iouem, Iunonem, quos homines fuisse constat, idq; Poëtarum testatur descriptio, hi quoque dicendi sunt, in natura, & in hac Platonica superius definitione F nullum habere locum. Cauendúmque ne fabulis vetæ Naturæ inquisitio deprauetur.

Cauẽdum ne fabulis vera & naturalis inquisitio deprauetur.

Dæmonas igitur illos aqueos constat esse fabulosos, & poëticos, ab ipsismet Poetis, non à Deo repertos, qua licentia deificant flumina, fontes, arbores, antra. Itaque etiam Dæmonas illos Iouem, Iunonem non esse naturales, de quibus quærimus, Dæmonas, testantur hi, à quibus accepti sunt. Vbique enim Poetæ demonstrant eos partim Deos, partim homines fuisse, non agnoscentes cum fabulosè loquuntur alios Deos. Quare etiam Apuleius, qui Platonem imitatus in his Dęmonibus censet Palladam, quæ Græcis ferret opem, palàm est à vera Philosophia ad fabulas delapsum. Quomodo enim persuadere sibi poterat Pallada Dæmonem esse, si cum cęteris, qui Deorum apud Poetas implent numerum, ex hominibus est in Deos relata? An igitur ante Deos, Dęmones non fuerunt? At Plato in Timæo censet Dęmones in principio rerum, imperio Dei homines creasse. Huc quoque pertinet, vnde sententiam hanc hausisse Platonem palàm est, quod idem ait in Cratylo, secutus Hesiodum, Dęmonas esse probos homines, quibus post mortem id præmij sit datum, vt Dæmones effecti custodes essent generis humani.

Dæmones, probi homines post mortẽ, dicinõ propriè.

Verũ enimuero etiam hæc non naturalia, sed poëtica. Quærimus ipsi Dęmonas eos, quos genus, & natura separet ab hominibus, & quos oportuerit eum toto mundo fuisse creatos. Nam si ex hominibus assumpti, & tralati in Dęmonas fuerũt, nulli antequam

A antequam hi excederent è vita, Dæmones fuissent. Nos autem quærimus naturales Dæmones, exclusa vanitate, ac superstitione. Nam hæc Platonis in Cratylo, & Timæo sententia, etiam ipsius autoritate refellitur: quoniam & in Phædro, & in Republica censet eos dari custodes & duces, simulac nati sint homines. Ergo multi homines anteaquam homines in Dæmones referrētur, sine ducibus fuissent. Testatur item in Legibus Deum adhibuisse humano generi custodes, non adhibuisse autem eiusdem generis: sicut nec nos mortales pastores pecorum, aliquam pecudem, vel capram, sed hominem adhibeamus: vt tantum inter duces illos interesse, atque nos statuat, quantum inter homines & pecudes. Ad hæc cùm in Epinomide de naturali rerum ordine, mundanisque regionibus, & incolis loquatur, tribuens supremam ætheriámque Diis cælestibus, aërtiam Dæmonibus, videtur illi naturale esse, vt cùm Deus crearet mundum, replens eum animalibus, simul impleuerit cælum, simul aëra, simul aquas, simul terras. Quòd si vera essent, quæ ex sententia Hesiodi disputat, aër in creatione suis animalibus caruisset, necesséque fuisset expectare, dum probi homines vita functi Dæmonésque effecti, aëriam regionem complerent. Quoniam igitur Plato & Apuleius cum Natura Poësin contaminarunt, pugnantia scilicet inuicem, effectum est, vt nihil rectè, & ex Philosophia eis successerit. Aut enim sequenda seorsum Poësis est, aut Natura. Si temperes, coinquines, nihil efficias clarum & certum. Examinanda igitur Platonis illa descriptio, amandata procul interim Poëtice: quoniam ipse quoque proponit quendam ordinem naturæ.

Error Platonis de dæmonibus.

Regio ætheria Diis cælestib. aëria dæmonibus plena, Platoni.

B Plato igitur sentit Dæmonas aërios, etiam in eo fortasse Hesiodum secutus, qui ex hominibus in Dæmones commutatos ait:

Ἀέρα θ' ἑσσάμενοι πάντη φοιτῶσιν ἐπ' αἶαν.
Aëraque induti tota tellure vagantur.

Tribuit scilicet aërium corpus Dæmonibus, vt etiam Apuleius ex sententia Platonicorum Sed Plato & Apuleius etiam aërem eis tribuunt, non modò ex quo corpora eorum sint formata, exigua, tenuia, sed etiam quem habeant pro regione, & regno, existimantes nullam fuisse mundi partem, quam Deus animalibus non repleuerit. Sicut autem cælum plenum est syderibus, diuinis scilicet animalibus, vt ipsi censent: sic aërem fuisse animalibus natura, & Diuinitate, genere cælesti inferioribus repletum. Exclusis igitur fabulosis illis, poëticisque Dæmonibus, naturales Dęmones priscorum omnium ac Philosophorum est sententia, aërios esse, duabus de causis: quòd & in regione sint aëria proximè post Lunam, orbémque cælestem: & quòd sint corporibus aëris, sed propter tenuitatem, quales sunt soni & voces, & id genus spiritualia, inuisibilibus, quibus induti per omnem mundum inambulant. Hæc autem definitio erit omnium generatim Dæmonum tam bonorum, quàm malorum. Quod autem Plato de interpretatione, legationéque dicit, sanabitur illo documento Philonis, hoc munus Angelorum, non Dæmonum esse, quod eorum nomine significatur, quo in Hebraica lingua, & ab antiquissimo Mose, & ab antecessoribus eius sunt ab eo munere appellati: ab Ægyptiis, superioribusq́;

Corpora dæmonib. tributa Platonicis.

Legati dæmones angeli boni.

C Theologis, Platoni auditum, sed nomē immutatum: Aut dicemus eum secus quàm maiores prodidissent, fuisse locutum, ascribentem Dæmonibus, quod erat apud priscos, meliorum potestatum, quos fama, certáque scientia erat, creditis eis à Deo rebus humanis, à cælo in terras nuntios mitti. Hoc non Dæmonibus decuit ascribi, sed vt apud maiores fama increbuisset, Diis ipsis cælestibus, & Angelis, quos super scala, quæ solo fixa cæli cacumen tangeret, vidit ascendentes, & descendentes Iacob. Id officium in sacris litteris dicitur ἀγγέλλειν, nunciare, apud Philosophos ἑρμηνεύειν, interpretari. Inde Hermes, diuûm interpres. Dicitur etiam πορθμεύειν, intercedere, perferre, transmittere. Definitionem igitur Platonis, quòd Dæmones sit gens aëria, non modò aëriis, inuisibilibúsque corporibus, sed etiam regione, vt sint quasi mundani Dii, proxima cælo loca obtinentes, quoniam is est omnium ferme Philosophorum consensus, approbabimus. Sed officium, quod tribuit eis, dicemus iuxta Philonem, non ipsorum esse, sed Angelorum, quibus veritas cælestis, non aërem tribuat, sed ipsum cælum habitandum, diuinaq́; præsentia semper frui, exceptáque mandata proferre in terras, affirmat. Quod cùm sit ipsorum proprium, Dæmones à tam præclaro, vt ait Philo, munere excludemus, ne mala pro bonis accipientes, deceptíque rerum similitudine, superstitionis pondus nostris ceruicibus imponamus. At dicemus vnam quidem gentem, vnum genus esse Dæmonas & Angelos, sed non omnes Dæmonas, duntaxat autē bonos legationibus fungi. Definitio

ἀγγέλλειν in sacris, idē quod ἑρμηνεύειν Philosophis.

Legatio Angelorum est, non Dæmonū officium.

Dæmones prauis à sua dignitate deiecti.

igitur Dæmonum erit, quòd aërijs corporibus regiones aërias incolant: legationes au- D
tem erunt Deorum ætheriorum, non Dæmonum, quibus morum prauitas dignitatem, decúsque hoc eripuit. Veritatémque à fabulis, & mendacijs, attentis oculis, sic apud Platonem, vt apud cæteros Philosophos secernentes, duabus correctionibus vtemur in explicatione Platonica de Dæmonibus: primum reijcientes poëticos illos Dæmones, qui cùm homines fuissent, separatum à Dæmonibus genus habuerunt, nomináque ipsa fuerunt hominum nuncupationes: secundum, vt legationem, custodiam generis humani non Dæmonum esse, sed eorum, quos Deos appellant, dicamus. Aut si demus bonos, & malos Dæmones esse, bonos, Angelos appellabimus, quorum sint legationes, & interpretationes. Sed definitio, quòd sint aërij regione, quoniam Angeli, ac Dij in sacris litteris (nam nomen Dei Elohim, etiam Angelorum, sic etiam in profanis) legationibus funguntur, humano generi dati à Deo præsides, & sunt cælestes, non aërij, nisi forte corpore, non congruent, nec erit eorum cum Dæmonibus miscenda natura. Separato igitur munere legationis, & interpretationis, reliquam definitionis partem accipiemus, esse eos aërios, à cælestibus aulis, commercióque Deorũ exclusos, & in terram, aëremq; tenebrosum deiectos. Illud item videtur in Platone, Apuleio, fortéque etiam Philone corrigendum, situm aërium datum Dæmonibus non naturaliter, ac quasi succedentibus inuicem sibi mundanis regionibus, quæ fuerint in creatione repletæ, cunctis elementis habentibus sua animalia. Nam si natura situs is Dæmonibus esset, nunquam mali, sed boni semper fuissent: quoniam tum autor omnia bona fecit, tum nihil est à Natura fa- E
ctum deprauatum. Nec Deus malis habitatoribus mundum suum repleuisset. Ille igitur aëris situs accidentalis fuit: non natura, nec fuit diuina dispositio, vt cælo diuinis animis repleto, compleretur, aër item suis incolis. Quod si Deus fecisset, bene fecisset, nec mali Dæmones essent, nec aërem, sed cælum incolerent. Relinquitur igitur has sedes datas vti malis, vel vt quibus non licuerit ad cælestia templa propter scelus aspirare. Quocirca quod Philo perhibet in libro de Mundo secutus Platonem, ἀέρι μὲν τὰ πτηνά, καὶ δυνάμεις ἄλλας, αἰσθήσει οὐδαμῆ οὐδαμῶς καταλαμβανομένας, ψυχῶν ὁ θίασος οὗτος ἀσωμάτων ἐστί, διακεκοσμημένας ὅσαις αὐταῖς ἐντάξεσιν: Aëri, inquit, attribuit volucres, & potestates alias, quæ sensu non possint percipi. Est autem is chorus animarum incorporearum, per acies & ordines distinctus suos. Deinde infert, Quorum alias ratio probat corpora mortalia ingredi, certísque temporibus rursum migrare, diuiniorem compagem sortitas, omnis terrenæ habitationis expertes esse, sed supernè ad ipsum æthera purissimas esse. Quas Græcorum Philosophi Heroas, & Dæmonas vocant, Moses recto nomine Angelos, legationibus fungentes, & nuntiantes à Principe bona subditis, & ipsi Regi ea, quibus indigent subiecti. Et in libro, quò insomnia sint à Deo, ἀὴρ ψυχῶν ἀσωμάτων οἶκος: Aër incorporeorum animorum domicilium. Quandoquidem omnes mundi partes replendas esse, pulchrum iudicauit opifex. Quocirca terram terrestribus, mari & fluminibus aquatica, cælo stellas attribuit. Quarum singula non modò animal est, sed etiam purissima mens. Quare etiam in alia regione vniuersi, aëre, ζῷα γέγονεν. εἰ δὲ αἰσθήσει μὴ καταληπτά, τί τοῦτο; καὶ ψυχὴ F
γὰρ ἀόρατον, καὶ μὴν εἰκός γε ἀέρα, γῆς μᾶλλον καὶ ὕδατος ζωοτροφεῖν: Animalia creata sunt. Quòd si sensu non percipiuntur, quid mirum? Siquidem & anima inuisibilis. Atqui veri fit simile, aërem multo magis quam terrã animalia nutrire. Hoc igitur Philonis dogma, dicerent Theologi non esse planè Mosaicum, negantes esse in aëre animas, anteaquam in corpus descendant, aërémque purissimos animos habitare non concedentes, qui locus datus sit eis à Deo, tanquam naturalis, vt legationibus fungantur. Si enim accedunt ad Regem, certè cælestes sunt, non aërij. Et ipsi angeli confessi sunt se semper astare conspectui diuino. Si sunt cælestes, vt clara ratio est, quoniam sunt Angeli, qui Dij dicuntur à Philosophis, etiámque in Theologia, superest eos etiam cælum habere pro regione, eósque solos legationibus fungi. Eos autem qui tenent aëra, non modò non esse purissimos, sed aliorum Theologorum testimonio inquinatissimos, vtpote vetitos propter impuritatem cęlestes penetrare domos. Quare secutus in eo Platonem Philo, dogma proposuit non vsquequaque Mosaicum. Probarem enim testimonio Mosis, tum Angelos cęlestes esse, semper in aula regis sui commorantes: tum aërem non alia animalia, quàm volucres habere: nec aliud animantis genus aëri necessarium fuisse, quo repleretur, nisi volucres & volatilia: sicut nec aquę sunt alia animalia, nec terræ nisi corporea, & visibilia. Dęmones autem quoniam tantus est Philosophorum consensus aërios esse,

Dæmones aërij regione.

Non esse credendũ aërem Dæmonib. assignatum naturà à Deo.

Aërẽ plenũ animis incorporeis, Philonis dogma à Mosis alienũ doctrina.

Angeli non sunt aërij, sed cælestes.

Aër non habet alia animalia quàm volucres.

dicerem

Adicerem non consilio creatoris, & natura situm hunc habuisse, sed casu & vitio suo, quibus cælum, quemadmodum cæteris animis, esset paratum. Eadem correctione vterer in Apuleio, selectis bonis multis, quæ de Dæmonibus sentit.

Cur dæmones putandi sunt aerij.

Declaratur sententia Platonis de Dæmonibus, qua tribuit eis legationes, intercessionémque inter hominem, atque Deum. Et quòd hi sunt Angeli cælestes.

CAPVT XXII.

DECLARATVM est igitur, quod Plato prodidit in Epinomide. Cùm ergo legationes, & interpretationes, non Dæmonum aëriorum, sed cęlestium Deorum esse deprehenderimus, recognoscere, & in sedes suas restituere necesse erit, quod item Plato dixit in Symposio de Dæmonibus: Etenim, inquit, omne Dæmoniorum genus interiacet inter Deum, & mortales, referens Dijs res humanas, hominibus diuinas: Hominum quidem preces, & sacrificia: Deorum imperia, & præmia sacrificiorum. Cúmque sit in medio amborum, efficit vt vniuersum sit inter se deiunctum. Per hos tendunt omnia vaticinia, arsq; sacerdotum, eorúmque omnium, qui B sacrificijs & initiationibus, incantationibúsque & veneficijs insistunt. Deus autem non habet cum hominibus commercium, sed per hos omnis fit legatio, & allocutio Dijs ad homines. Vigilantibus item & dormientibus. Atque qui in his doctus est, vir dæmonius dicitur. Igitur hi Dæmones multiplices sunt & varij. Hæc Plato. Quæ quidem eodem atque superiore calculo examinanda esse, ne vel in suspitionem, vel indignam Philosophia hallucinationem cadamus, certum est. Tanta est enim propter separationem à corpore inter Dæmones bonos & malos, aut Angelos, & Dæmones similitudo, & quia mali sæpe transformant sese in Angelos lucis, vt eadem eisdem apud Philosophos tribuantur, deceptos eorum nonnullos, vt ait Porphyrius, ea similitudine. Quoniámque credendum est Platonem, sicut omnem aliam Philosophiam, sic de Dæmonibus hanc ab Ægyptijs, cæterísque Barbaris, etiam iudice Plutarcho hausisse, verisimile fit quæ de vtroque genere audisset, huc eum in commune attulisse. Dico igitur in hac Platonis relatione, etiam Platonicorum testimonio, cùm mista sit duplex natura, non congruere Dæmonibus omnia, separandáque esse recto sanóque iudicio: quoniam nihil est aliud miscere superstitionem cum religione, quàm indigna Deo, indigna malis, prædicare, vt siue bonis mala, siue mala bonis assignes, par vtrinque periculum adeas. Functio igitur illa, legationes, & interpretationes, & inter Deum, hominémque intercessio, delatio mandatorum Dei ad homines, precum, & benefactorum ab hominibus ad Deum portatio, non est eorum, quod ibidem incantationibus, & ei qui dicitur γοητεία, maleficium, initiatio- C nibus item, quæ sæpe fuerunt execrabiles, præfectos dicit, & quibus totam attribuit Magicem: sed est cælestium Deorum, & eorum, qui semper assistunt diuino conspectui, quos Aristoteles & Plato beatos in cælo prædicant ob hanc causam viuere. Quod longe quàm Ægyptiorum, & Græcorum Theologia Mosis vetustior, in qua Dij cælestes à summo & Principe, ac Rege suo Deo monstrantur ad homines missi, rursum ab hominibus preces, & benefacta attulisse, probat. Ac vt taceam Mosen, de precibus clarum. Apud Tobiam inquit Angelus, Quando orabas cum lacrymis & sepeliebas mortuos, & relinquebas prandium tuum, & mortuos abscondebas per diem in domo tua, & nocte sepeliebas, ego obtuli orationem tuam Deo. Et quia acceptus eras Deo, necesse fuit vt tentatio probaret te: nunc misit me Dominus vt curarem te, & Saram vxorem filij tui Dæmonio liberarem. Ego enim sum Raphaël vnus ex septem, qui astamus ante Dominum. Hæc ipse Angelus, addens se vesci cibo immortali, inuisibili, qui ab hominibus cerni non possit. De sacrificijs autem in Apocalypsi: ascendit fumus Aromatum ante conspectum Dei de manu Angeli. Ergo non à Dæmonibus, sed ab ipsismet Dijs functio hæc celebratur. Triáque sunt in hac Platonis assignatione corrigenda, vt Theologiæ transpositus ordo in suas regiones reuocetur: Quòd ait Dæmonas intercedere inter Deos & homines. Nam qui inter Deum, hominésque intercedunt, quasiq; mediatores, & πρόξενοι existunt, non sunt Dæmones, sed ipsimet Dij: nec est cum Dijs illis multis, quos & ipsos

Dæmones inter Deum & homines medij.

Similitudine decepti homines, bonos & malos angelos eosdē esse statuerunt.

Periculosum miscere superstitionem cū religione.

Bonorum angelorum officium est offerre preces hominum Deo.

Tob. 12.

Apocalyp. 8.

Dæmones non intercedunt inter Deū & homines, sed angeli.

confessus est Plato ab Opifice mũdi creatos, interceßio: nec ad eos fit relatio, sed Deum D supernum, nec habent ministros, internuntios, & legatos. Qui enim sunt Dij illi, inter quos, & homines, medij, & internũtij Dæmones intercedant? Transpositus igitur est ordo corrigẽdus & restituẽdus à nobis, vt quos dixit Deos, & quos Aristoteles prædicauit extra cæli vertiginem viuere beatos, quod etiam Plato vbique, descendant è cælo inter homines Deumq; altißimum intercedentes, digni qui vocẽtur, sicut in sacris litteris vocantur, Dij: Quos omnis vetustas etiam cognouit, & sensit, & audiuit, expertáque est ad homines venire. Namque Catullus, Qui cœtus humanos inuisant: & quod Plato in Epinomide, bonos & pios amplectũtur: non aërios illos Dæmones, sed Deos cælicolas dixit, qui quondam sumptis pulcherrimis, visibilibusque corporibus, darent sese in cõspectum pijs, ac iustis, vt Abrahæ, vt Mosi, vt Iacob, plerisque probatißimis viris post & ante eos. Scelera autem nostra auertisse, iustitiæ, probitatisq; amatricem eorum mentem à nobis. Hi sunt legati, interpretes, relatores, vltro citróque à cælo in terras, à terris in cælum, legatorum more reuolantes. Secũdum corrigendum est, vt quemadmodum non est inter Deos, hominesq; interceßio, sed inter Deum principem, quem & ipse agnoscit, veneraturq; Plato, nec ponere fas est alium ordinem inter homines, & Deos: sic prædictio futurorum, legatio, & allocutio, Dæmonibus & aëriis illis potestatibus erepta, tradatur Dijs melioribus, non nuntius ex potestatibus, sed ipsis nuntiorũ munere fungẽtibus. Tertium, quod quemadmodum munus istud præclarum traditum Dæmonibus, restituitur veris poßessoribus Dijs: sic officium execrabile, veneficiorum, incantationum, teletarum, quæ E sæpe turpißimæ, abominandæq; fuerunt, non bonis illis, & potentibus Dijs, quibus mens est, vt Catullus ait, iustifica, tradatur, sed relinquatur aërijs istis Dæmonibus. Hoc igitur pacto fiet, vt datis suis cuique locis, ordo Theologiæ verus appareat. Habemus interim à Platone, Dæmones esse genere aërios, magicæ, veneficiis, incantationibus, oraculis præfectos. Legationes autem, vt ipsa ratio docuit, restituimus Dijs. Docet enim ratio, non inter Deos, sed maximum præpotentemq; Deum intercedere legatos. Ergo si sunt Dij cælicolæ, vt fatetur Plato, hi maximè patentes principi Deo legationibus funguntur. Sequitur item ex dictis Platonis, necessaria, naturalisq; deductione, Dæmones non esse bonos, idq; duabus rationibus. Sunt aërij, non admittuntur in cælum, non fruuntur diuina præsentia. Sunt item sceleratis maleficisq; artibus, teletis execrabilibus præfecti. Quo arguitur eos impuros esse, & inquinatæ mentis, nec eos delectari, quod in Epinomide dixit, bonis, odisse malos, quod est ipsorũ Deorum cælicolarum, vt Catullus ostendit. Emendandum item aut declarandũ, quod ait Deũ vel Deos cum hominibus non habere commercium. In Gorgia sentit contrarium: φασὶ δὲ οἱ σοφοί, ὦ Καλλίκλεις, καὶ οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους τὴν κοινωνίαν συνέχειν, καὶ τὴν φιλίαν, καὶ κοσμιότητα: Aiunt sapientes cælum & terram, & Deos, & homines habere societatem, & amicitiam & inter se ordinem. Hucusque poßent sic Dæmones definiri secundum Platonem: Dæmones genere sunt aërij, id est, loco, & corpore: sunt malis affectibus, quia delectantur impuris veneficiis: præsunt incantationibus, quæ sine impuritate, & flagitiis non fiunt. Habemus etiam ex Platone, & Catullo definitionẽ F Angelorum, siue Deorum, quòd sunt cœlestes, præfecti legationibus, inter nos & Deum intercedentes, imperia Dei nobis, nostras Deo preces perferentes. Delectantur mirum in modum bonis, adeunt domos castas, execrantur malos, auertunt sese ab eis.

Angeli aliquando visibiles.

Angeli internuncij & interpretes.

Veneficia & incantationes sunt malorũ dæmonum.

Dæmones non sunt beati, & cur.

Deum cum hominibus societatem habere.

Separantur ea, quæ promiscuè de Dæmonibus aëriis & Angelis cælestibus locutus est Plato. Et, quod mirè cum sacris litteris consentit, de principibus humano generi datis.

CAPVT XXIII.

VT PLATO in Epinomide, & in Symposio confudit naturam bonorum, ac malorum, transtulitque Deos in Dæmonas: nos autem separatis à veritate mendacijs, sua quibusque restituimus: sic faciendum est cæteris locis, in quibus de Dæmonibus est locutus. Quarto de Legibus hæc scribit, Cognoscens Saturnus, quemadmodum narrauimus, humana natura, cuius imperio subiecta cuncta essent, fieri non posse, quin iniustitia & iniquitate in gubernando vteretur, ἐφίστη βασιλέας τε καὶ ἄρχοντας ταῖς πόλεσιν

Dæmonas præfecit hominibus ex Platone.

ἀπόλεσιν ἡμῶν, οὐκ ἀνθρώπους, ἀλλὰ γένους θειοτέρου τε καὶ ἀμείνονος δαίμονας: Præfecit Reges, & Principes vrbibus nostris, non homines, sed alterius generis diuinioris Dæmonas. Tum subiicit: sicut nos facimus pecori & omni domesticorum, mansuetorumq; animalium gregi, non boues boum, neque capras capratũ principes, ac duces damus, sed nos dominamur genus quàm ipsa præcellentius. Sic videlicet clemens Deus genus excellentius Dæmonum præfecit nobis. Quod summa pace, & clementia, summáque erga nos prudentia, libertatem, abundantiam, modestiam affatim afferebat, efficiebatq; vt sine tumultu, beatè res humanæ agerent. Ac vera hæc fama addit quoque, quibus vrbibus mortalis quis, non Deus imperet, nec malorum, nec miseriarum fore finem. Hæc & alia Plato. Hic quoque duplex necessaria vel correctio, vel declaratio, ipso etiam Platone nobis eam ostendête, quòd hoc non fecit Saturnus, sed Deus, vt idem postremo professus est, & docuit in Timæo, & in Politico. In Timæo mundanus opifex, summusq; Deus iubet Deos minores, quos Dęmones Græci, Latinè Genios dictos putat Marcus Tullius, in corpus humanum, quod imperio eius collectis ex omni elemēto purissimis quibusque partibus effinxissent, animã, quam ipse creasset, inclusã, omnem dein generis humani curam eos suscipere, regentes ante vitam, in vita, post vitam. Quare non fuit is Saturnus, sed Deus Sempiternus, omnipotens. In Politico quoque dicit ad verbum: Sicuti nunc per loca idem fit à Diis principibus. Nam omnes mundi partes interceptas, & quidem etiam animalia, generatim & greges, veluti pastores diuini, partiti sunt inter se Dęmones, quorum quisque B sufficit suæ gubernandæ prouinciæ, quam Deus eis credidit. Paulò pòst: Deus ipsos distribuit, præficiés ipse sicuti nunc homo animal diuinius, cætera inferiora genera pascit. Ecce refert eadē hoc libro Plato, atque libris de Legibus, nominans apertè Deum, quem Saturnum in Legibus. Ipse igitur vel corrigit, vel declarat seipsum. Secundo loco emendandum, vel declarandum, quæ possit etiam ex Platone colligi correptio. Hoc munus mundi gubernandi, ac regendi, non fuisse à principe Deo Dæmonibus delegatum, sed Diis illis cælestibus, vt superius Catullus cum Platone prædicabat: possétque, quod ipse fortasse non grauatè acciperet, autoritate vetustissimi Mosis corrigi Plato, qui in suo diuino carmine longè ante natum Platonem cecinit, Constituit terminos populorum, iuxta numerum filiorum Dei. Quanquam Hebraica lectio est filiorum Israël. Item Daniel genere Barbarus (à Barbaris autem fluxit ad Græcos Theologia) multos natus annos ante Platonem, inducit quendam è cælitibus, nimirum Angelum Gabrielem, cui populus Hebræus creditus esset, dicentem restitisse sibi principem Persarum, venisse autem Michaelem vnum de Principibus primis in adiutorium suum. Ibidem est princeps Græcorum, & Michael item princeps Hebræorum. Hi sunt igitur quos Plato similiter dixit ἄρχοντας, Principes, mundi rectores, Præsides generis humani. Nec alia sentiebat ipse, quàm à Barbaris audira, nomine tantum dissensit, nec quæ Barbari docuissent, quoad decuisset, percepit. Posséмque ex ipso declarare, vel corrigere Platonem, qui cæteris libris non à Dæmonibus, sed Diis asserit curari genus humanum. In Phædone, vt alia loca taceam, Bene, inquit, illud celebrari, crebro quæ iactari, mihi videtur, C θεοὺς εἶναι ἡμῶν τοὺς ἐπιμελουμένους, καὶ ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἓν τῶν κτημάτων τοῖς θεοῖς εἶναι: Deos esse gubernatores, custodésque nostros, & nos esse Diis, quasi peculium. In Apologia quoque dicit non negligi res viri pii, ac iusti à Diis. Ergo correxit Platonem Plato, tũ litque etiam pro veritate suffragium. Vt ergo fabulosè propè fuerat pro vero Deo Saturnus, sic pro veris Diis, aut Angelis, nominati sunt Dæmones. Sed corrigitur & autoritate Prophetarum, quorum vetustior est, quàm Platonis Theologia, & ipsiusmet testimonis Plato. Habes igitur præter supradicta nihil aliud quidem de Dæmonibus: de Diis autem, quod concorditer cum vera Theologia, distributas partes omnes mundi à principibus suis Diis asserit Plato. Sicque potuerunt Dii definiri. Dii cælestes, quos Angelos & nuntios cæteri vocant, incolunt cælum, sunt legati Dei, inter Deum, & homines intercedentes: sunt item principes prouinciarum, vrbium, locorum rectores, ac pastores diuini quidam, à quibus tanquam ducibus & principibus gubernantur res humanæ. Hosq; distribuit præpotens ille Deus. Quare non sunt Dæmones illi aërii principes, quos dixit Plato, cùm Dæmones magnis illis principibus longè sint inferiores & imbecilliores. In Tobia vidimus ab Angelo fugatum Dæmonem vtpote immundum, impurum, imbecillum, à sancto, puro, præpotenti. Hi sunt igitur veri principes, & hos verisimile fit ex Theologia Barbarorum audisse, & scriptis suis celebrasse Platonem. Et

Corrigitur Plato.

Dii minores, genii.

Angelo Gabrieli populus Israël creditus.

Dan. 10.

Michaël, princeps Hebræorum.

Plato à Platone correctus.

Definitio Deorum seu angelorum.

nos in suum locum theologiam restituimus, etiam non reclamante Platone: qui & in Politico hæc ipsa differens, πάντες οὖν οἱ κτ᾽ τόπους συνάρχοντες τῷ μεγίστῳ δαίμονι θεοὶ, γνόντες τὸ γεγνόμενον, ἀφίεσαν αὖ τὰ μέρη τοῦ κόσμου τῆς αὐτῶν ἐπιμελείας: Omnes, ait, qui cum magno Deo per loca imperabant Dij, cognoscentes iam quod fieret, partes mundi suis gubernaculis destruerunt. Sic Deos appellat, quod alibi Dæmones. Mirabile, diuinúmque propè oraculum apud Platonem, principibus diuinis creditas res humanas, eos & Principes appellantem sicut litteræ sacræ, & eam gerendam prouinciam demandantem, quam item litteræ sacræ, per omnia sanctæ Theologiæ conformis. Et Philone dicente, apud Philosophos Dæmonas esse, qui in sacris litteris Angeli, noscimus principes Dæmonas esse principes Angelos.

Dij, dæmones, angeli.

De Dæmonibus eligendis, eorumq́; præsidio, custodiáque hominum in vita, & post, à Platone tradita, in Deos, vel Angelos congruere. Quis sensus, cùm aiunt iustos post mortem fieri Dæmones.

CAPVT XXIIII.

ILLVD item obseruandum suspiciendúmque est, &, vt fecimus etiam, declarandum, quòd alijs multis in locis de Dæmonibus tradit Plato, Quos vt docui tribus vitæ conditionibus, sortitos res humanas, eas administrare, ante vitam, in vita, post vitam asserit. Quæ dicta sunt, spectant ad conditionem, qua viuimus: quæ autem in Phædro, decimo de Republica, ante vitam & post. In Timæo quoque cùm iubentur humano corpore formato animas diuinitus creatas inserere, & regere, atque alere, & consumptos sinu recipere, tradit ea, quæ cæteris libris. Et quod progressus in Timæo: τὴν δὲ θνητῶν τὴν γένεσιν, τοῖς ἑαυτοῦ γεννήμασι δημιουργεῖν προσέταξε, οἱ δὲ μιμούμενοι παραλαβόντες ἀρχὴν ψυχῆς ἀθάνατον, τὸ μετὰ τοῦτο θνητὸν σῶμα αὐτοὶ περιετόρνευσαν: Mortalium autem satum & opificium suis filiis aut progeniei demandauit: Qui quidem eum imitantes, acceptóque animæ immortali principio, deinceps ipsi corpus effinxerunt, & adornarunt. Iuxta igitur hoc suum dogma in creatione hominis, quod autoritate eius, aut corrigitur, aut declaratur, Plato multa alijs locis disseruit. In decimo de Republica docet electionem Dæmonum, quos ipsi vitam ineuntes eligimus, vel ipsi nos eligant, nostram esse. Referendúmque, vt dixi, ad Angelos & Deos cælestes, quos dari simul ac nati sumus, custodes nobis, omnes propè sacri scriptores consentiunt. Eliguntur autem à nobis, quòd quancunque viam, electionémque vitæ suscipere velimus, nostræ sit libertatis: vita verò suscepta, suscipitur, eligitúrque Genius siue Angelus, qui diligunt, amplectuntúrque bonos, execrantur, auertúntque sese à malis. Cuiustitia, pietas, probitásque placuerit, Angelum sibi custodem, præsidémque elegit. Nam Plato & Aristoteles, ipsa quoque sacra doctrina bonos cum primis à Deo curari, diligi, foueri contestantur. Viroque iusto nec viuo, nec defuncto nocere quicquam ob illam custodiam posse asseruit Plato. Nostra igitur est electio, nostrum est decernere, vtrum pijs castísque factis puros illos, sanctos, & cælestes animos velimus aduocare & conciliare nobis, an sceleratis, impurísque auertere. Quod vbique in nostris litteris decantatur. Reuocabitur igitur & istud, quod ad statum ante vitam pertinet, in suum Theologiæ locum, aut mentem Platonis fuisse dicemus, quod aperte & in Phædone, & Politico, alijsque locis demonstrauit, Dæmones esse Deos illos cælestes humani generis præsides à Deo datos. In Phædone quoque vbi loquitur de statu animorum post vitam, hæc ad alia habentur, referente ipso famam quandam priscam, Animam indigere custode, ὡς ἄρα τελευτήσαντα ἕκαστον, ὁ ἑκάστου δαίμων ὥσπερ ζῶντα εἰλήχει, οὗτος ἄγειν ἐπιχειρεῖ εἰς δή τινα τόπον, οἷ δεῖ τοὺς ξυλλεγέντες διαδικασομένους εἰς ᾅδου πορεύεσθαι: Scilicet, vnum quenque vita functum vniuscuiusque Dæmonem sicut viuentem sortitus fuisset, sic conari agere ad quendam locum: Quo collectos, oporteat ad inferos tendere iudicandos. Hæc Plato, addens quòd animas, quæ vel homicidiis aut iniuriis, vel alio scelere se commaculassent, earum duces execrati, & perosi, neque proficisci cum eis, neque duces esse velint. Ipsas ire vagas, & palabundas, donec certa temporis reuolutione peracta, à necessitate ad dignum sceleribus suis locum rapiantur. Quæ autem purè, ac sanctè, moderatéque

Dæmones qua cõditione sortiti res humanas.

Angeli nobis dati custodes.

Genius siue Angelus bonorum.

Angeli boni auersantur sceleratos homines.

Aderatéque vixiſſent, vectas duces & comites Deos, in locum congruum deduci: ξυνεμπόρου, καὶ ἡγεμόνων θεῶν τυχοῦσα ᾤκησε τὸν αὐτῇ ἑκάστη τόπον προσήκοντα. Ipſo igitur etiam atteſtante Platone, videmus duces illos, & comites animarum eſſe Deos. Apparétque venerabilis, primæua, per omnes ætates deſcendens, habens ortum à cælo Philoſophia de Dijs, ſiue Angelis cæleſtibus: Eos à Deo rebus humanis præfectos, quàm natura hominum, ſuperioris conditionis, iuſſos & antequam vitam ineant animi, & cum in vita degunt, & cùm exceſſerint, ſequi, comitari, amplecti, regere veluti gregem. Traduntur eadem in Theologia, Quòd Michael princeps iuſtarum animarum: Et in Petro pulſante hoſtium ſuſpicio, quòd Angelus eius eſſet. Et quòd ab his in terra vita noſtra munitur. Et quòd aſcendit fumus aromatum de manu Angeli in conſpectu Domini: Et quòd Angelus eius nobiſcum eſt: Et quòd Angelus meus præcedet te: Et in Tobia, Angelus Domini comitetur vobiſcũ: & quòd tradit Deus Michaëli animas ſanctorum. In quibus apparent non res modò, ſed nomina ſimilia, duces, principes, comites, munientes, ferentes ſacrificia, præceſque. Apud Platonem ξυνέμποροι ἡγεμόνες, ἑρμηνευταί, πορθμεύοντες, Hæc apud Platonem Theologia, eſt illa ſæculorum omnium, eſt ingens, quod ſemper cælo cum terra fuit commercium: quo, ſicut cælites, & princeps ipſe Deus, exploratas habuere ſemper res noſtras, & claras, defixéque eas intuebantur: ſic terræ propter id ipſum commercium, cùm crebrò ante domos caſtas ventitarent, nouerunt, viderunt eos in omni ſæculo, ſicut apud Hebræos, & noſtros, ſic item exteras gentes. Omnes enim ſumus filij Dei. Et prioribus illis ſæculis nondum terra violata idololatria, ſæpe Angeli in terris viſebantur. Dogma verò, quod iidem ducant, animas corporibus exutas, mirabile eſt, vt illis etiam perſpectum fuerit. Sic vndique omni ratione concluditur eandem ſemper fuiſſe pietatem, religionem, Philoſophiam, ſed nominibus mutatis, & ordine Theologiæ tranſpoſito, aut ab aliquibus ineptis, & male ſanis temerato, primorum ſæculorum ſanctitatem caligaſſe: donec magna Mens, creatrix hominum, cæleſtibus aulis digreſſa in terras, eas larga bonitatis ſuæ luce repleuit, fecítque ſapientiæ ſuæ fontibus exuberare omnia. Hactenus habemus ſeorſum ex Platone, nempe ex priſca Philoſophia, eóque veriore. Nam & Plutarchus perhibet hæc à Chaldæis, Ægyptiiſque manaſſe, quæ de medijs inter Deum & homines Dæmonibus poſuit Plato, natura Angelorum, ſiue Dæmonum bonorum, ſicut ſuperius aërios illos à cæleſtibus ſeparauimus, ſemouimus etiam fabuloſos, & non naturales Dæmones, poëticos ſcilicet à veris. Poetici Dæmones ſunt homines, ex hominibus in Dæmones relati, Pallas, Minerua, Iuno. Qui cùm non ſint naturales, mirum eſt Apuleio, ſed antea Platoni fuiſſe inductos. Quod poterit tamen rectè interpretari. Vt enim in noſtris litteris homines pij fieri ſicut Angeli Dei dicuntur, & vt oſtenditur finis totius beatitudinis eſſe ἀποθέωσις, deificatio, vt efficiamur Dij, conſortes imaginis filij Dei, & cohæredes eius: ſic tale quid innuebant illi, poſt mortem fieri bonos, ac iuſtos vti Deos, ac Dæmones. Sic etiam Plotinus credidit malos animos fieri Dæmones malos. Sed Theologię, retúmque vitanda confuſio. Quod & Iatianus Philoſophus admonuit: δαίμονες δὲ οἱ τοῖς ἀνθρώποις ἐπιτάττοντες, οὐκ εἰσὶν αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαί, πῶς γὰρ ἂν γένοιντο δραστικαί, καὶ μετὰ τὸ ἀποθανεῖν, χωρὶς εἰ μὴ ζῇ μὲν ὁ ἄνθρωπος; Dæmones, ait, qui hominibus imperant, non ſunt hominum animę. Quomodo enim eſſent operantes, poſt mortem niſi viuat homo? Hęc ille. Sed non placet autoritas eius, quantum Chryſoſtomi, & aliorum.

Primæua de Dijs philoſophia.

Dan 10. Act. 12.

Act. 19. Baruc. 6. Tob. 5. Dan. 10. 12.

Attributa nomina angelis.

B

Quando angeli in terris viſi.

Is eſt ſeruator noſter Ieſus Chriſtus.

Dæmones poëtici qui.

Homines fieri angelos, quid.

C

Separantur veri Dæmones à fabuloſis, quos celebrant poetæ. Veros Dæmonas aerios illos eſſe.

CAPVT XXVI.

TRIA igitur, vt ſeorſum, ſeparatímque cuncta tradantur, ſunt apud Platonem Dæmonum genera, è quibus vna tantùm natio ſunt veri, naturaléſque Dęmones, reliqui non naturales. Naturales & veri ſunt aërij illi, iſq; eſt omnium Philoſophorum, totiúſque Philoſophię conſenſus, eſſe naturales, quos Plato veneficiis, incantationibus, Magicę, γοητείᾳ, ſacerdotúmque artibus oraculíſque pręficit. A quibus ex vna parte ſeparandi ſunt Dæmones fictitij, & poëtici, vt Matuta, Oceanus, Galacia, Phorcis, Satur-

Tria genera dæmonũ apud Platonem.

Naturales dæmones qui.

nus, Opis, Iupiter, Iuno, quos memorat in Timæo Plato, in libro de Vniuersitate Marcus. Ex altera parte cælestes illi Dij, quibus aërij Dæmones subiecti, reformidant, tremuntq; ad potentiam eorum, possuntq; varijs cruciatibus ab eis torqueri: Et quos nonnulli Philosophorum ministros Angelorum, id est Deorum, dixere. Hac separatione facta, facilius omnia, quæ traduntur a Philosophis, & a Theologia vera cognoscemus. Tam vero sunt in Theologia seorsum Dæmones à superioribus, & ab hominibus disiuncti, quam apud nonnullos Philosophos confusi. Confusum est igitur, primum quod Laertius ait Platonem existimasse θεοὺς ἐφορᾶν τὰ ἀνθρώπινα, καὶ δαίμονας εἶναι: Deos intueri, & regere res humanas, & Dæmonas esse. Dico, Dæmones hic, non esse veros illos, aërios que Dæmones, sed vt à principio demonstraui, ex cõmunicatione nominis Dæmonis, quod apud priscos erat etiam nomen Dei, vt exempla probabant, Deos, id est Angelos, Dæmonas dictos. Dæmonium autem Socratis, cuius meminit tot locis Plato, cùm Socrates esset vir bonus, hortareturq; ad virtutẽ omnes homines, & ab ipso Dæmonio ad bonum semper vocaretur, fortasse non mali esset, sentire fuisse Angelum ipsius, qui & Balaam hariolo, & Mago apparuit, à sceleréque auertit. Quod autem dicit in Apologia Dæmonas, aut Deos esse, aut filios Deorum nothos ex Nymphis, dicendum est hos poeticos, & fictitios, fabulosósque Dæmones esse, non veros illos, ac naturales, & quos in Epinomide genere aërios definiuit. Et nec filios Deorum Dæmonas, nec Deos esse posse. Præter naturam, solumq; poeticum, esse vt Deus misceatur cum muliere, indéque nascatur Dæmon. De quo postea. Sic quos dixit in Cratylo ex sententia Hesiodi Dæmones, homines scilicet iustos vita functos, non minus erant fabulosi, atque poëtici illi: habebit autem res veri quandam similitudinem, si Dæmonas velut Angelos interpreteris, quibus post hanc vitam similes fiant homines, iusti, ac pij. Ad eandem rationem attinebit vocatus Trismegistus Dæmon, quasi Deus quidam, non Dæmon verus. Et quod Plutarchus ait, vti nonnullos mutationibus, vt quemadmodum è terra aqua, ex aqua aër, ex aëre ignis fit, sic ex hominibus Heroes, ex Heroibus Dæmones, è Dæmonibus pauci in Deos abeant. Hæc ratio vera non est, Naturæ modos non seruat, datos, ac præfixos à Deo. De quo posthac. Ex genere quoque fabulosorum, poeticorumq; Dæmonum erunt, quos ex sententia Hesiodi refert Plutarchus, proferens quædam ex eo carmina:

> Ἐννέα τοι ζώει γενεὰς λακέρυζα κορώνη
> Ἀνδρῶν ἡβώντων, ἔλαφος δέ τε τετρακόρωνος
> Τρεῖς δ' ἐλάφους ὁ κόραξ γηράσκεται, αὐτὰρ
> Ἐννέα τοὺς κόρακας, δέκα δ' ἡμεῖς τοὺς φοίνικας ὁ φοῖνιξ
> Νύμφαι ἐϋπλόκαμοι κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο.

Quæ non curabo reddere carmine. Nouem, inquit, secula viuit arguta cornix virorum adolescentium. Ceruus autem quatuor cornices. At tres Ceruos Coruus senescit. Verum Phœnix nouem Coruos. Decem autem Phœnices viuitis vos Nymphę crinitæ, filiæ Iouis Ægiochi. Arbitratur enim Plutarchus has Nymphas ex sententia Hesiodi Dæmones esse. Dicendum igitur hos minimè veros, sed fictitios, & fabulosos Dæmones, & à poetis introductos, sicut fontes, quercusq; Deos, reliquámque fictitiam Diuinitatem. Item erit falsa commentitiáque prorsus persuasio, vt superius, bonos viros in Dæmonas bonos migrare dicebant, sic quod à sanctissimis, & grauissimis Theologis nostris repudiatur, homines malos post mortem Dæmones redditos, nonnunquam corpus humanum vexare. Eo enim non esse credendum Chrysostomus inquit, quoniam Dæmones ipsi deceptores sempérque mendaces id fateantur. In hac persuasione fertur fuisse Plotinus. Quod nisi similitudinem interpreteris, vt sicut bonis detur habitatio, quædámque similis Angelorum natura, animo, & corpore beatis effectis, sic mali sint Dæmonibus corruptis, & infelicibus pares, loco & sorte, aliàs violandus & transponendus ordo Naturæ non esset. Similiter quos ipse in tertio de Republica reiicit Dæmonas, Heroásque fictos ab Homero, pariter reiiciemus.

Cælestes Dij qui. — *Dij angeli.* — *Dæmonium Socratis. Num. 22.* — *Filij Deorũ. Dij nõ miscentur mulierib.* — *Dæmones, iusti homines post mortem, an verum.* — *Ex hominib. heroes, ex heroibus dæmones.* — *Commẽtario, de oraculorũ defectu.* — *Nymphæ, dæmones.* — *Dæmones mendaces.*

Veri Dæmones ostenduntur esse aërij, natura malefici, ingenio praui, boni nunquam ipsismet Philosophis autoribus. Et quod etiam Aristoteles de Dæmonibus est locutus.

CAPVT XXVII.

A SELECTIS igitur, & accuratè cunctis sepositis, veri Dæmones, omnis Philosophiæ consensu, dicendi sunt aërij, malefici. De quibus Platonis etiam testimonio, hæc pronuntianda sunt, primum eos aërios esse habitatione & corpore, tum scelere, turpitudine delectari. Quod propositionibus ex ipso Platone prolatis probabitur, altera ex altera nascentibus. Prima propositio est, quòd ait Dæmones præfectos ei, quæ dicitur à Græcis γοητεία, hoc autem est deceptio, qui decipiunt sunt mali, Dæmones ergo mali. In tertio de Republica: ἔοικε γοητεύειν πάντα ὅσα ἀπατᾷ· Videntur inquit Plato, facere præstigium, quæcunque decipiunt. ergo ex Platone nihil est aliud γοητεία, præstigiũ, quàm deceptio, cui præfectos dixit Dæmones. Secunda propositio est ex secũdo de Legibus, vbi nititur omni conatu probare Deum esse bonũ. Bonum autẽ non fallere, neque esse γόητα, præstigiatorem. Ergo si Deus, quia bonus, non est γόης, vt loquitur ibi Plato, necessariò quicunque est γόης, est malus. Longè autem peior, qui præest veneficus, vel præstigus. Dæmones igitur maximi deceptores, & implanatores, nec mali modò, sed etiã pessimi. Tertia propositio ex decimo de Legibus, vbi prohibetur ea, quæ dicitur γοητεία, & quæ ἐπῳδαί, incantationes, vt quę funditus vrbes euertãt, suppliciáque ibi exercentibus adhibentur, ὡς θυσίαις τε καὶ εὐχαῖς καὶ ἐπῳδαῖς γοητεύοντες, ἰδιώτας τε, καὶ ὅλας οἰκίας, καὶ πόλεις, χρημάτων χάριν ἐπιχειρῶσιν κατάκρας ἐξαιρεῖν: Quasi sacrificis & votis & incantationibus præstigiãtes, priuatos item & domos integras, atque vrbes pecuniæ causa B conantur funditus euertere. Ecce docet Plato euentũ, studiumq; incantationũ, ac prestigiarum, euersionẽ nempe priuatorum, familiarũ, & vrbium, idq; ob pecuniã. Quicunque igitur hæc exercent, mali, execrabiles, quicunque præsunt, scelestissimi, nocentissimi. Itaque Dæmones ore ipsius Platonis, Platonicorúmque sunt, quales testantur nostræ litteræ, inquinatissimi, scelestissimi. Denique, quæ nos ex coniecturis colligimus, Porphyrius aperta voce confessus est in secundo de abstinentia: διὰ μέντοι τῶν ἐναντίων ἡ πᾶσα γοητεία ἐκτελεῖται· τούτους γὰρ δὴ μάλιστα, καὶ τὸν προεστῶτα αὐτῶν ἐκτιμῶσιν. οὗτοι κακὰ διὰ γοητειῶν πάσης φαντασίας. οὗτοι καὶ ἀπατῆσαι ἱκανοὶ οἱ διὰ τῆς τερατουργίας. δι' αὐτῶν φίλτρα, καὶ ἐρωτικὰ κατασκευάζουσιν οἱ κακοδαίμονες. πᾶσα γὰρ ἀκολασία, καὶ πλούτων ἐλπὶς καὶ δόξης, διὰ τούτων, καὶ μάλιστα ἡ ἀπάτη· τὸ γὰρ ψεῦδος τούτοις οἰκεῖον· βούλονται γὰρ εἶναι θεοί, καὶ ἡ προεστῶσα δύναμις δοκεῖ θεὸς εἶναι: Per contrarios, ait, Dæmones, omne maleficium peragitur. His enim maximè eorum principem colunt, qui mala in maleficiis, aut præstigiis omnigenæ apparentię aucupantur. Hi & decipiendi artifices per oblata oculis portenta. Per hos amatorias illecebras cõponunt miseri homines. Omnis enim intemperantia, diuitiarũ, honorisq; spes, per hos est, maximéque deceptio. Mendacium est his proprium. Volunt enim esse Dij, & præsidens eis potestas videtur Deus. Ecce eos præstigiis pręfectos, & per eos exerceri Porphyrius testis. Sic omnis deceptio, infandaq; cupiditas, Veneris, pecuniæ, dignitatis, quæ Plato in Legibus, per eos fit. Mendacium esse eis familiare, idq; in portentis, falsisq; miraculis: & quòd volunt videri Dij, & princeps eorũ Satanas est Deus huius seculi. Quare C in contrarium & sibi contradicens quod in eisdem libris Plato. ξύμμαχοι δὲ ἡμῖν θεοί τε ἅμα καὶ δαίμονες, ἡμεῖς δὲ αὖ κτήματα θεῶν καὶ δαιμόνων: Coadiutores nobis Dij simul, & Dæmones. Nos rursum possessiones Deorum, & Dęmonum. Clarum est hęc in contrarium tendere Platoni. Nam pręstigiatores confessus est vrbes euertere, multo magis qui pręsunt diris his artibus. Non ergo auxiliatores Dęmones, sed euersores, hostes, inimici. Quarta propositio ex ipso Platone: οὐδεὶς θεὸς δύσνους ἀνθρώπῳ: Nullus Deorum hostis homini. Ergo neque Dij sunt Dęmones, neque non inimici. Si enim pręsunt maleficiis, & pręstigiis, & incantationibus, odere homines: ex quo nascitur, vt non sint Dij. Ex primo nascitur odium, ex hoc secundo, quòd non sunt Dij. Quinta propositio ex Homero:

> Οὐ γὰρ σχέτλια ἔργα θεοὶ μάκαρες φιλέουσι
> Ἀλλὰ δίκην τίουσι, καὶ αἴσιμα ἔργα ἀνθρώπων.
> *Dij scelerata adamant haudquaquam facta, beati.*
> *Iustitiam sed amant, rebus lætantur & æquis.*

Ex quibus existit euersio suorum poëticorũ Deorum, qui noxij fuerunt omnes, vt Diana interficiens Actæonem, & alij, vt Mars: sequitur item Dæmones non esse Deos, neque etiam bonos, quia diligunt præstigias, & incantationes, & sacrificia, quæ prę se ferunt odium, & mentem inquinatam. Quinta propositio, ex Euripide: εἰ θεοί τι δρῶσιν αἰσχρόν, οὐκ εἰσὶν θεοί: Si quid turpe faciant Dij, non sunt Dij. Cùm Dæmones operentur vbique omnium

Veri dæmones, id est malì angeli, qui & quales.

Dæmones incãtatores & deceptores.

Bonus minimè fallax neque præstigiator.

Omnis incantator, malus. Incantationes exitiosæ.

Dæmones scelestissimi.

Ministerio dæmonũ genus omne maleficij fieri.

Mendaciũ & falsa miracula, familiaria dæmonibus.

Nullus deorũ hostis homini.

Odyss ξ.

Poëtici Dij, noxij.

consensu turpia, nefanda, certè nec boni sunt, nec Dij. Hæc item probantur ex his quæ D multipliciter attulit, & in multa abeuntia, Plutarchus. Ex cuius dictis, bene animaduersis, nulla supererit dubitatio, quin Dæmones sint, quales induxit Plato, præfectos maleficis: tales autem existentes, quin necessariò sint mali, & impuri. Quæ & ipsa in suas propositiones distinguam. Primum quod ait de defectu oraculorum, stultum esse & puerile, ego impium dixerim putare Deum subeuntem viscera ventriloquarum, quæ Græcè ἐγγαστρίμυθοι, ex eorum ore loqui. Huic addit Chrysostomus, eum qui partes impudicas mulierum, è quibus loqueretur, subiret, claram fateri solitum suam impuritatem. Ex his igitur efficitur, sicut ex illo Platonis testimonio, vt Dæmones sint omnium consensu mali, & incesti. Prosequitur aliam propositionem Plutarchus, Magnis difficultatibus Philosophos liberasse, qui Dæmonum genus in medio Deorum, nempe Angelorum, atque hominum statuissent, qui quidem Dæmones πάθη θνητὰ, καὶ μεταβολὰς ἀναγκαίας, affectus mortales, necessariásque mutationes reciperent. Ex his enim efficitur, vt affectus mortales excipientes indigni sunt, qui vel Dij vel boni habeantur. Nam illi homines, etiam Philosophorum consensu meliores, diuinioresque habentur, qui diligenter, prudentérque affectus hos humanos, ac mortales sopierunt. Deinde quòd interiecti sint inter Deos & homines, ea causa fuit, quòd cùm multa fieri vidissent à superiore, quàm humana potestate, sed ea mala, ac scelerata, Deóque indigna, mediam posuerunt potestatem, cui malas affectiones has affigerent. Nefas enim putat Plutarchus, & qui cum eo super hac re philosophantur, humanis affectibus, malis scilicet, non bonis, admiscere E Deum. Ergo qui præsunt his, & per eos exercentur indigni, & Diuinitate, & nomine bonorum. Ac fatetur Plutarchus, sicut in hominibus, sic in eis inesse differentias virtutis, id est, potestatis, καὶ τοῦ παθητικοῦ, καὶ ἀλόγου, affectionum & irrationabilitatis. Ergo vbi & affectus sunt, & pars bruta & feritas, certè neque Diuinitas est, neque Bonitas. Rursum apertè Plutarchus asserit, Orgia quædam & humana sacrificia, multáque alia nefanda, θεῶν οὐδενὶ, δαιμόνων δὲ φαύλων ἀποτροπῆς ἕνεκα, Nulli Deorum fieri, sed causa auertendi Dæmones malos: Et quòd violenti Dæmones quidam expetant animam humanam, corpore circundatam, cum qua per corpus misceri non valentes, tempestates, bella, seditionésque ciere soleant, donec potiantur. Ex quibus & illi cognouere Dæmones esse pessimos, interitus humani cupidos, animarum expetentes. Plutarchus item prædas, erroresque Deorum, fugas, occultationes, non Deorum, sed Dæmonum affectiones habendas ait. Denique concludit Cleombrotus apud eum, discrimen quo differant à Diis Dæmones, non posse monstrari, si & sine affectibus & peccatis sint, & non substantia, virtute, incorruptionéque differant à Diis. Hæc Plutarchi præpositio verissima. Omnis enim differentia, quæ constituit duo genera, alterum Deorum cælestium, alterum Dæmonum subcælestium, qua separatim cognita sunt à mortalibus hæc duo genera, fuit probitatis & improbitatis. Et quòd cælestes illi semper boni, eóque humanæ salutis amantes, hi semper mali, incesti, debiles, polluti, deceptores, affectibus malis obnoxij: Hoc fecit vt in omni sęculo dignoscerentur, separatimq; prædicarétur. Denique F Plutarchus ait Dæmones malos, non Empedoclem solum scriptum reliquisse, sed etiam Platonem, Xenocratem, Chrysippum, quin etiam Democritum, qui cùm precaretur bona spectra, mala quædam ex aduerso nosset. Ad hæc proponit dignam, quæ debeat attendi propositionem, soluens ea, quæ obiicerentur Empedocli de Dæmonibus malis, non posse sempiternos, & immortales esse malos. Affert exemplum in contrarium, Multos malos diutius vixisse, quàm bonos. Hæc p[r]opositio necessaria, ne putes ideo bonos, Dæmones, quia incorruptibiles. Ex his igitur omnibus, sensim illatis, & inuicem se consequentibus, solum restat, Dæmonas esse malos, idq; cognitum, & prædicatum non à nostris solum, sed etiam ab omnibus gentibus, præcipuéque vetustissimis Philosophis: confessos esse Empedoclem, Platonem, Xenocratem, Chrysippum, etiam Mercurium Trismegistum, Chaldæos, Pherecydem, Syrum, omnes denique mortales, omnia secula vt duo dicta & prodita fuerint à cunctis, quæ quidem nec Aristoteles omnino negare possit, Dæmones esse cunctis ætatibus, omni religione consentiente, tum eos esse malos: Fuerat igitur Platonis superiorúmque omnium sententia, Dæmones esse animalia aëria. ex aërio corpore constantia, quemadmodum terrestria ex terrestri. Nam Plato tum in cæteris locis, tum verò in Timæo ea maximè ratione Dæmonas esse corporeos innuit, quòd opifex mundanus iubens nouitiis Diis, qui sunt omnium consensu Dæmones,

geni

Dij, omnium consensu mali.

Qui homines meliores & diuiniores.

Sacrificia fieri solita ad auertẽdos dæmonas.

Dij à dæmonibus differentes.

Non boni dæmones, quia incorruptibiles.

Dæmones mali, omnium cõsensu.

Agenij à Romanis appellati, vt ibi Marcus interpretatur, vt corpus humanum, animaliaq́; terrestria effingerent, partibus ex omni mundo, quibus corpora stiparentur, acceptis, adiecit, ὀυ τοῖς ἀλύτοις, οἷς αὐτοὶ ξυνείχοντο δεσμοῖς: Non eisdem, scilicet, vinclis, atque eadem indissolubili compage, qua ipsi ligati essent, astringerent. Quibus Plato demonstrat corpora Dæmonum constare quidem ex elementis, sed ea compage, eáque temperie reunctis, atque stipatis, vt sint indissolubilia. Eóque mundanus opifex alloquens hos ipsos nothitios Deos, eos, quoniam creati sunt, & ex elementorum temperie compacti, pronuntiat esse non omnino indissolubiles. Hinc Apuleius definiens Dæmonas, ait eos esse genere animalia, corpore aëria. Hanc igitur Aristoteles priscorum superiorúmque Theologorum sententiá declarans, & sentiens idem, atque illi, de Dæmonibus in quarto Metaphysi scribit: Substantia, inquit, dicuntur simplicia corpora, vt terra, ignis, aqua, & id genus, omninóque corpora, & ea, quæ ex his constant, ζῷά τε καὶ δαιμόνια, καὶ τὰ μόρια τούτων, Animalia, & Dæmonia, & partes horum. Ecce igitur asserit Dæmonia constare ex elementis, quemadmodum & animalia. Quo autem elemento, quóve corpore cõstent, eorum quis locus, aut regio, quæ gens item Dæmones, in primo de Anima cum superioribus consentiens, ἐπιζητήσειε γὰρ ἄν τις καὶ διὰ τίνα αἰτίαν, ἡ ἐν τῷ ἀέρι ψυχὴ, τῆς ἐν τοῖς ζώοις βελτίων ἐστὶ, καὶ ἀθανατωτέρα: Quærat quispiam, quam ob causam anima, quæ est in aëre, sit potior & magis immortalis ea, quæ est in animalibus. Hæc Aristot. quorum quanta cum nostris concordia, vel inde clarum, quòd dicta diui Pauli Græci exponentes aiunt, σαφῶς ἡμᾶς ἐδίδαξεν ὡς πάλαι ὁ μὲν διάβολος τοῦ ἀέρος ἐνεπιστεύθη τὴν ἐξουσίαν. φύσει γὰρ τοῖς πνεύμασιν ἡ ἐναέριος διατριβή: Aperte nos docuit quòd olim Diabolo data est aëria potestas. Est enim natura spiritibus, aëria regio, regnúmque. Hæc igitur animalia aëria sensit Aristoteles, Simpliciúsque eius interpres: ἀλλὰ ὁ μέγας Ἰάμβλιχος πολλὰ τὰ ἀφανῆ ἡμῖν οἴεται εἶναι ζῷα, δαιμόνιά τε καὶ κρείττω. Hæc Aristoteles, qui tametsi improbet eorum sentẽtiam, qui putabant animam inesse omnibus mundi partibus. Improbat autem, quoniam si anima in omni parte mundi necessariò existit, anima in igne erit ignea, in aëre erit aëria, quia pars est similis toti. Volebant autem illi animam esse partem eorum, è quibus desumeretur. Improbat igitur Aristoteles, si dicatur anima pars elementorum, quæ inhabitat. Ego autem pro priscis dico, eos non dixisse Dæmonas esse animas, quibus inesset vis aëria, sed quorum corpora ex aëre constantia ab animis excellentioribus inhabitarentur. Propter corpus igitur aërij Dæmones dicebantur. Tertius locus est item in libris de Anima. Aliis, inquit, cogitatiua inest, atque item mens, vt hominibus, & si quid aliud excellentius. Quem locum Simplicius explicans, τιμιώτερον δὲ εἰ καὶ δαιμόνιον ὑποτιθείη γένος, ποτὲ, καὶ αὐτὸ εἰς παθητὸν προϊὸν σῶμα: Pretiosius, inquit, si genus Dæmonium statuat vnquam progrediens & ipsum ad passibile corpus.

Corpora Dæmonum.

Dæmonũ definitio ex Apuleio & Aristot.

An anima in omni mundi parte necessario existat.

Dæmones esse gentem aëriam. Hoc sacram & profanam sentire Theologiam. Idem Platonem, Pythagoram, Aristotelem prodidisse. Testimonium etiam diui Pauli.

Capvt XXVII.

Hæc igitur vltima de Dæmonibus fuerit resoluta explicatáque sententia, primum cunctis Theologis & Poëtis vetustissimis testibus esse Dæmonas, esse item aërios, animi autem conditione malos, & improbos. Itaque quod ad genus eorum definitionémque attinet, credendũ est Aristotelem, apud quem de Dæmonibus mirum silẽtium, innuere voluisse, quæ prior Plato, totáque priscorum schola prodiderat, vt superius visum. Substantia, inquit, dicuntur tum corpora simplicia, vt terra, ignis, aqua, cæteráque id genus, omninóque corpora, tum ea quæ ex his constant animalia, & Dæmonia. Credendum est inquam Aristotelem nunc spectasse publicam quandã communémque inter omnes gentes de Dæmoniis sententiam, ea esse ex elementis cõposita, sicut animalia, quorum quo plus terræ corpora possideant, eóque visibilia, & tangibilia, tanto minus corpora Dæmoniorum solum aëria. Constant igitur ex elementis animalia & Dæmonia, sed animalia magis ex terra, Dæmonia magis ex aëre. Illa propter

Dæmones esse, & quales.

Cõmunis omnium gẽtium sententia de dæmonibus.

terram visibilia, hæc propter aërem inuisibilia. Illa corruptibilia, quoniam magis com- D posita: hæc incorruptibilia, vt simpliciora. Conueniunt igitur Plato, & Aristoteles in definitione Dæmonum, eos esse genere aërios: genere autem dico corpore, & sede, habitatione. Plato sedem expressit, Aristoteles crasim, cōpositionem. Hesiodus item crasim:

ἠέρα καὶ ἡμῖν.

Η'έρα θ' ἑσσάμενοι πάντη φοιτῶσιν ἐπ' αἶαν.

Aëráque induti, tota tellure vagantur.

Nostrorum quoque vnus, idémque consensus, semper aëris potestates, Dæmones vocantium, siue quòd in aëre morentur, siue quòd corporibus sint aëriis. Sed qui statuat alterum, alterutrum statuat necesse est: vt si des Dæmonibus aërem habitandum, necessariò des propter corpus volucre, sicut corpora terrena, tenent terram: siue des aërium corpus, necessariò des corpori volucri conuenientem habitationem. Aristoteles igitur & Plato definiunt Dæmones aërios. Hac de causa putatur à Theologis ab Apostolo dictū,

Ephes 6.

Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, Contra mundanos principes, tenebrarum harum, aduersus aërios, & spiritualia sceleris in cælestibus. Tria sunt nomina, vim, naturam Dæmonum declarantia, quòd sunt principes tenebrarum. Tenebrásque aërem circum terras omnem caliginosum dicit, quidquid intra Lunam & terras interiacet. Hunc ipsum etiam vocat ἐπουράνια, cælestia: cælum enim aër est Latinis, Græcis, Hebræis, in cælestia dicuntur, quæ in cælo hoc tenebroso. Sunt istæ potestates in caligine, sunt in aëre, vocatæ ob id ἐπουράνια, quasi aëriæ. Tertium nomen πνευματικὰ, spi- E ritualia, ventosa, aëria, ex aëre, ex vento, qui dicitur πνεῦμα, non spiritualia, vt cælestes Angeli, ex ætheris serenitate, vt ait Calcidius, corpora tenentes, sed vt corpore vestita aërio, aut habitatione aëria, circa caliginem hanc terris incumbentem habitáres, exclusi à consortio diuorum. Natura igitur, Dæmones iuxta sublimem Theologum, sunt aërij, loco, & corpore, sunt mali, scelerati Sicq; conueniunt sacra & profana, Dæmones esse aërias potestates, malas, sceleratas, vt Plato, vt Plutarchus, Chrysippus, Empedocles, & Philo superiores Theologos secutus, Platonem, Aristotelem, sed priores Ægyptios, Chaldæos, Empedoclem. In libro de gigantibus ipse Philo: οὓς ἄλλοι φιλόσοφοι δαίμονας, ἀγγέλους μωσῆς εἴωθεν ὀνομάζειν, ψυχαὶ δὲ εἰσὶ κατὰ τὸν ἀέρα πετόμεναι: Quos, inquit, alij Philosophi Dæmones, Moses Angelos solitus est appellare Sunt autem animæ per aëra volantes. Sed aduerte ò Philo, quòd isti per aëra volantes Angeli, nō sunt illi boni, ac cælestes, qui propriè dicuntur Angeli, nuntij Patris summi, sed quos superiores Philosophi dixere malos, incantationibus, veneficiísque præfectos, cum quibus nobis colluctatio. Eadem Eusebius, secutus Theologos, & Philosophos omnes, exiguam qui ex tanta bonorum Angelorum gente cecidissent partem, datam exercitationis causam circum aëra, & terras habitantem: ὃν βραχύ τι καὶ μικρὸν ἀπόσπασμα γυμνασίου χάριν τῆς εὐσεβείας ἀθλητῶν ἀμφὶ γῆν, καὶ τὸν ὑπὸ σελήνην ἀέρα, καταλειφθέν. Augustinus item super Genesim Dæmones dicit aëria animalia. Similia in oratione regia Eusebius, αὗται γὰρ αἱ δυνάμεις, αἱ τὸν ἀέριον χῶρον διακατέχουσαι δυνάμεις οὐρανοῦ εἴρηνται: Hæ potestates aëriæ vel cælestes dictæ, quòd aëriā F regionem obtineant. Cęlum enim aër est in Theologia. Iterum Philo in eo, quòd insomnia sint à Deo, ἀὴρ ψυχῶν ἀσωμάτων οἶκος: Aër, ait, incorporearum animarum domicilium. Hoc suum dogma ea, vt superius dictum, ratione probant, quoniam cùm omnes mundi partes complendas visum fuisset Opifici, terris animalia, mare piscibus, cælo sydera, quæ non modò animalia sint, sed etiam mentes vniuersales purissimæ, dedisse. Quocirca etiā in reliqua vniuersi parte animalia facta esse. Quæ etsi sensū non capiantur, quid mirum? Siquidem & anima inuisibilis. Atqui verisimile est, aerem magis, quàm terra & aqua, animalia nutrire. Sic ille. Sed sciat Philo hunc non naturá disponentis, sitúmque rebus dantis Dei ordinem fuisse, vt quemadmodum omnia elementa sunt animalibus, sic suis & aer repleretur. Fuit alia recondita magis, & non cuiuis perspicua ratio, cur aer datus sit illis pro domicilio. Sed nunc constet esse Dæmones aërios. Idem perhibet incorruptibiles, æternásque animas habere aerem. Ad hanc rationem videtur Pythagoras locutus, cùm præcepit, venti flantis sonitum venerari. Quod explicans Iamblichus, αἰνίττεται γὰρ ὡς δεῖ τῶν θείων οὐσιῶν καὶ δυνάμεων τὴν ὁμοιότητα ἀγαπᾶν: Innuit, inquit, oportere diuinarum substantiarum & potestatum similitudinem amare. Diuinas ergo substantias, quibus aerem similem dixit, fortasse Dæmonas sentit, quanquam id patet latius etiam in supercælestes. Eandem ferme adhibuit definitionem Tatianus: Dæmones, inquit, πάντως

Tria nomina vim & naturam dæmonū declarantia.

Dæmones, animæ per aëra volantes.

Dæmones, aëria animalia D. August.

Cælum pro aëre.

Cur aër, sedes dæmonum nō liquet.

στοιχαον

Ἀσάρκιον δ' κέκτηνται, πνευματικὴ δέ ἐστιν αὐτῶν ἡ σύμπηξις ὡς πυρὸς ὡς ἀέρος, μόνοις δὲ τοῖς πνεύμασι θεοῦ φρουρουμένοις εὐσύνοπτα καὶ τῶν δαιμόνων ἐστὶ σώματα τοῖς δὲ λοιποῖς, οὐδαμῶς. Quæ sunt, Omnino carnem non possident, sed eorum compositio spiritualis est, vt ignis, vt aëris. Solis autem his, qui spiritu Dei custodiuntur, conspicua sunt eorum corpora: cæteris haud ita. Eadem ferme Plotinus: καθόσον δαίμων μετά τινος σώματος, ἢ ἀέρος, ἢ πυρὸς εἶναι: Vt Dæmon, ait, est cum aliquo corpore, siue aërio, siue igneo.

Dæmones puri spiritus, sed corporei aliquantum.

Ex prisca Magorum Theologia, naturæ Dæmonum clara definitio. Eos esse maleficos incantationibus præsidentes, quod Plato asseruit: esse feras agrestes, Stygios canes, Vltores, carnifices malorum: affectibus malis delectari, domiciliisq́ impiorum: Transferre sese in Angelos lucis.

CAPVT XXVIII.

ETSI Dæmonum propria sedes aer, quoniam sunt aerijs, volucribusq́; corporibus, dicitur apud antiquissimos tamen, datæ sunt eis, præcipuè inquinatissimis, subterraneæ partes, consentiúntque super eorum improbitate. Apud Mercurium igitur Trismegistum audies Dæmonas esse, & esse malos, sceleratorum carnifices, quibus Deus dignam sua natura demandarit prouinciam. Sic & Chaldæi, & Magi à Zoroastre fatentur Dæmonas impuros, inquinatos, vltores hominum malorum. Ac primum extant apud eos, quæ Plato ab eis accepit, eos incantationibus veneficiisq́; præfectos esse. Sententia Chaldaica, ἡνίκα δὲ ἐρχόμενον δαίμονα πρόσγειον ἀθρήσῃς, θῦε λίθον μνίζουριν ἐπαυδῶν: Cùm videris venientem Dæmonem terrestrē, sacrifica lapidem Mnuzirim, excantans. Hoc dogma Chaldaicum probat Dæmonas præfectos incantationibus, ideo malos. Sed Psellus explanans, inquit, Mendaces, inquit, natura sunt Dæmones terrestres, vt qui procul à diuina cognitione summoti, & tenebricosæ materiæ impliciti. Quòd si vis ab eis verum capere sermonem, præpara sacrificium, & offer lapidem Mnuzirin. Lapis autem is vim habet euocandi alterius Dæmonis maioris: qui obscurè accedens ad materialem Dæmonem elicit veritatem eorum, quæ poscuntur, quam ille respondebit sciscitanti. Dic etiam & nomen euocatiuū, cum sacrificio lapidis. Atque Chaldæus alios Dæmonas bonos, alios malos statuit: nostra autem pia Theologia, in vniuersum decernit malos. Hæc ille. Sed sciat Psellus, nulla ratione Chaldæum decernere Dæmonas vllos bonos, sed generatim omnes malos & inquinatos. Et hæc ipsa excantatio, aduentúsque Dæmonis, probant eos esse scelestos, non probant esse bonos, quoniá præstò adsint. Ex his Chaldaicis verbis apparet Platonem, qui hæc ipsa, teste Psello, legit, præfecisse Dæmonas sacrificiis, præstigiis, incantationibus, ex quo nequitia eorum, & quam dant ei nostræ litteræ fallacia scelúsque probatur. Nihil enim aliud innuebat in Sympósio, cùm Dæmones incantationibus præfecit Plato, quàm quod traditum fuisset ab his Chaldæis. Audisti quoque Dæmonem materialem, terrestrem, fœculentum, sordidum, humoribus fœdis gaudentem, qui ambulans per loca arida, & inaquosa, nec inueniens humorem, reuertitur in locum pristinum. Sunt quidem Dæmones omnes generatim aerij, quia corporibus aerijs, inuisibilibúsque, & per aera volant: sed nonnulli, quoniam magis petunt terram, humoresque terrestres, terreni, inquinatioresque dicuntur. Ex Chaldæo igitur habemus Dæmones scelestos, & malos, duabus de causis, tum quia præsunt incantationibus, scelestisque præstigiis, tum quia terrestres dicuntur. Confirmatúrque magis improbitas eorum, quam eis antiquissimi Philosophi tribuerunt, vt superius ostensum. Hoc item melius, & apertius duabus aliis sententiis Chaldæus declarauit: è quibus prior prædicat Dæmonas insidere corpus humanum, impurum, affectibus malis mancipatum: altera, quod veluti carnificibus hisce traduntur mali homines. Prior, σὸν ἀγγεῖον θῆρες χθονὸς οἰκήσουσι: Tuum vas feræ terrestres inhabitabunt. Quod explicans Psellus, Vas, inquit, est composita vitæ nostræ cōstitutio. Feræ terrestres, qui circum terras vagantur Dæmones. Igitur nostram vitam scatentem malis affectibus, ex feræ inhabitabunt. Siquidem hæc genera cum ipsis affectibus coalescunt, fiuntq́; eadem substantia, & sedem habent & ordinem materialem. Quocirca cùm & ipsi affectionū sint pleni

Dæmonum officia.

Dæmones terrestres, natura mendaces.

Lapis euocans dæmonas.

Dæmones aerij & terrei.

Dæmones occupare corpus humanū affectibus malis mancipatum.

ad corporea, & incorporeas affectiones, adiunguntur, & connectuntur, simile simili attrahentes, cùm habeant vim mouendarum affectionum. Sic Psellus. Feras ergo terrę, vetustissima Chaldæorum Theologia vocat Dæmonas, in quibus feritas est, & crudelitas. Et similiter in nostra Theologia vocatur, Leo rugiens, Draco insidiás, Echidna, Serpens. Hi circum terram volutantur, sedibus ætheriis exclusi. sed cùm sint inuisibiles, & volucres, feruntur per aëra inuisibiliter. Affirmauit autem Chaldæus, & tradidit, hoc dicto, quod toties habetur in nostris litteris, & quod ipse Deus dixit, Cùm immundus spiritus exierit ab homine, ambular per loca arida, & inaquosa, quęrens requiem, & non inuenit. Ecce enim & Chaldæus docet inhabitare Dæmones humani corporis domicilium. verùm non cuiusuis corporis, sed malis affectibus scatentis. Quod & ipse seruator dixit, quòd inuenit domum scopis mundatam: videlicet quasi per ironiam, aptam habitationi Dæmonis, plenam malarum affectionum, quas Dæmones consectantur, vt qui sunt etiã ipsi affectibus husce detenti, pleni. Sunt autem affectus vel passiones, mediæ inter animã & corpus, non sunt prorsus corpora, nec prorsus incorporei, Dæmones, & ipsi huiusmodi quadam præditi natura, qui nec corpora crassa sint, nec penitus incorporei, magnam habent cum affectionibus affinitatem. Affectiones sunt motus impotentes animi, iræ, cupiditates, vehemens in terram inclinatio. Hi motus cùm vigeant cum primis in illis, quibus in omnia scelera rapiuntur, seruéntque mentis æstu, ardentes cupiditate nocendi, si quem eius generis hominem nacti fuerint, propter similitudinem associantur illi, quorum est in humoribus, & omni mala materia, à qua affectus sæpe excitantur, sedes. Ad hos humores libenter inhærescunt, vniuntur, assident, alligant sæpe. Ex his igitur etiam elucet magis natura Dæmoniorum, consentientibus omnibus, eos circum terras, per aëra vagari, delatos vbique corporibus inuisibilibus, corpora malarum affectionum redundantia insidentes. Quo & improbitas eorum noscitur, & quod ipse Deus apertè pronuntiauit, Spiritus immundus cùm exierit, &c. Sunt enim immundi, immundis, & inquinatis domiciliis, terráque gaudentes, materiales ob hanc causam vocati: & confitentur Philosophi nidoribus eos sacrificiorum delectari: incantationibus item, quæ plerunque sanguine fuso, suffumigationibus adhibitis celebrabantur, præfuisse. Vbi etiam intentio nocendi. Apparétque omnium consensu Dæmonas esse malos, & immũdos, quod studium & delectatio declarat, aërios esse, quia corporibus aëriis πάντη φοιτῶσιν ἐπ' αἶαν, tota tellure vagantur, vt ait Hesiodus. Postremo ἐμπαθεῖς, affectos esse, affici semper. Et quod Plutarchus superius, plenos ἀλόγου, irrationalitatis. Sed multo magis eorum improbitatem, naturámque mentiendi confessus est alia sententia Chaldæus, affirmans ea, quæ nostra Theologia: ἐκ δ' ἄρα κόλπων γαίης θρώσκουσι χθόνιοι κύνες, οὔποτ' ἀληθὲς σῆμα βροτῷ δεικνύντες: Ex finibus terræ exiliunt canes terrestres, nunquam verum signum mortali ostendentes. Quod explanans Psellus, De Dæmonibus, inquit, materialibus est sermo. Et canes quidem eos appellat, velut animarum vltores: terrestres autem, vt è cælo lapsos, circumq; terras vagos. Igitur isti, inquit, longè à vita beata semoti, intellectualiq; contemplatione destituti, prædicere futura non possunt. Quocirca quicquid dixerint, & ostéderint, falsum est, & arbitrarium. Vident enim per phantasias præsentia: ad futura verò coniecturis incertis, & non clarè expressis, sed confusis notionibus vtuntur. Sic Psellus. Superius Feras, nunc Canes appellat vetustissima Chaldæorum Theologia Dæmones: quæ cum præcipuè coluerit artem Magicen, quod ipsum Chaldaicum nomen indicat, cùm prima dicatur incantationibus malorúmque Dæmonum euocationibus vsa, fatetur tamen ingenuè, venisse quidem eos vocatos è terra, sed veri nihil vnquam ostẽdisse, quidquid prædixissent, ostendisséntque, falsum fuisse semper & simulatum. Sicq; conuenit cum Theologia nostra, quam Deus ipse reuelauit, quòd Diabolus est mendacium, & pater, inuentórque ipsius mendacij. Etiam Cerberus ille apud veteres Poëtas, qui latratu trifauci terret exangues animas. Vt conueniunt cum nostra vetustissima Sapientia cuncta, quòd feras crudeles, quòd canes eos appellat, viperas, serpentes, leones, dracones? Terrestres autem, tametsi proprij sint aërij, quia corporibus aëriis circum terras vagantur, tamen scelestiores eorum in altissimis cauernis immorari par est, fatentúrque multi. Ideo dixit eos emicare, emergere è terra vocatos. Sed an sit in eis differentia, quod Plutarchus dixit, postea disquiretur. Alia sententia Chaldæus expressit qui sint Canes & feræ: ἆ ἆ, τοὺς δὲ χθὼν κατερύκεται ἐς τέκνα μέχρις. Hoc est, Terra mugit, vociferatur a a, contra hos, ad filios vsque. Designatur hoc oraculo latratus Stygiorum canum cõtra sceleratos.

Dæmonas vim habere mouendarum affectionum.

Matth. 12.

Affectiones quid.

Spiritus immundi. Matth. ibid.

Canes terrestres, dæmones.

Fallaces dæmones veri nihil ostẽdunt.

1. Ioan. 3.

Cerberus quinam dæmon.

Terrestres cur dicti dæmones.

Stygij canes.

Ideo

A Ideo terra mugit in eos, in subterraneis cauernis: Idq; vsque ad filios, quando filij paternas impietates persequentes, permittuntur vltoribus Dæmonis. Hanc sententiam declarans Psellus, De impiis loquitur, inquit, quòd vsque ad posteros extendit eis supplicia Deus. Nam subterraneas pœnas ostendens oraculum, dicit in eos mugire solum, hoc est, locum subterraneum in eos vociferari, & quasi leonis quendam rugitum edere. Quomam, vt Proclus ait, eadem est animarum ex eadem prosapia conditio. Et quæ non vinculis Naturæ sunt absolutæ, in consanguineorum suorum affectibus detinentur. Necesse igitur est, & has totius iudicij partem capere, & plenas propter naturalem affinitatem piaculorum, expurgari iterum ab eis. Hæc ille. Supplicia igitur & pœnas subterraneas Chaldæus memorauit, quod traditur passim à nostra Theologia, vt vndequaque pateat improbitas Dæmoniorum: Esse iterum malos, imputósque eos, sed seipsos in Angelos lucis transformantes, videri quales non sint, mirabiliter cum nostra Theologia concordes, iidem antiquissimi Magi pronuntiarunt, hoc oraculo:

Suppl. ca subterranea.
2. Cor. 11.

Ἡ φύσις πείθει εἶναι τοὺς δαίμονας ἁγνούς.
Καὶ τὰ κακῆς ὕλης, βλαστήματα χαλὰ καὶ ἐσθλά.

Natura suadet vt credas esse Dæmonas puros, & malæ materiæ germina pulchra, & bona. Hoc oraculo designatur, naturam Dæmonum præstigiis, humanis oculis illudentem, falsáque pro veris offerentem, adniti vt credas Dęmonas esse puros & bonos, quales cælestes animi, cum quibus ex parte similitudinem Dæmones gerentes sæpe mortales mul

Dæmones illusores.

B tos deceperunt, vt Platonem vidimus superius asserentem, nisi iuxta Philonem interpretemur. Persuadétque malæ materiæ, inquinatęq; substantiæ genus se esse bonum, & honestum. Eos inquam, qui cum turpi & immunda cohærescunt materia, habere nitorem, puritatem. Quod secus est longè, Insluit, inquit Psellus, in inuocationibus, multus Dæmonum chorus, & multiformes Dæmonum species excitantur. Abscedentibus autem partibus mundi lunaris, & compositæ, ac partitæ, & iocundæ, & gratæ sæpe ostenduntur, imaginem alicuius bonitatis ei, qui initiatur, simulantes. Ex his igitur vetustissimis Chaldæorum sententiis, quas autore Psello, & ipsa ratione docente legit Plato & Aristoteles (Platonici autem indefessè his abutuntur, quod vel maximè in libris Simplicij, & Procli, Porphyrij que videre licet) apparet quid de Dæmonum natura sit sentiendum, & sentsent antiquitas, vt si quid à posteris fuerit confictum, necessario sit ad veritatem ponderandam, ad maiores recurrendum. Similia enim sensit, & tradidit Mercurius Trismegistus: vt omnis Theologia Ægyptiorum, Chaldæorum, Hebræorum, id est, quam colimus ipsi à Mose primum, tum Christo. & Apostolis traditam, conueniat super declaratione Dæmonum, primum eos esse, tum malos, impuros, coinquinatos, immundos esse.

Si quid fictū de dæmonib. ad ponderandū ad maiorē veritatem.

Ex Theologia Aegyptiorum vetustissima apud Trismegistum Dæmonas esse, & esse malos, malorum inspirationum autores. His esse omnia plena. Vltores impiorum esse. Eos esse ex alijs aëreos, vagos, per phantasias, & illusiones decipientes. In quibus cum nostra Theologia concordia.

C

CAPVT XXIX.

MERCVRIVS igitur in eo qui inscribitur, quòd in solo Deo sit bonitas, de Dæmonibus eiusdem generis atque ea, quæ tradit nostra Theologia, scribit, eos esse humanorum scelerum autores, cogitationes improbas, malorúmque operum principia afflantes. Mens, inquit, humana cum bonarum cogitationum acceperit à Deo, recta parit: ἐναντία δὲ ὅταν ὑπό τινος τὴν δαιμονίαν, μηδενὸς μέρους τοῦ κόσμου κενοῦ ὄντος, δαίμονος τῷ ὑπὸ θεοῦ πεφωτισμένῳ δαίμονι. ὅστις ὑπεξελθὼν ἔσπειρε τῆς ἰδίας ἐνεργείας τὸ σπέρμα, καὶ ἐκύησεν ὁ νοῦς τὸ σπαρὲν, μοιχείας, φόνους, πατροτυπίας, ἱεροσυλίας, ἀσεβείας, ἀγχόνας, κατὰ κρημνῶν καταφορὰς, καὶ ἄλλα πάντα ὅσα δαιμόνων ἔργα: Contraria verò, cum ab aliquo Dæmoniorum. Cum nulla mundi pars vacua sit Dæmone. Qui subiens tacitè mentem, propriæ operationis inseruit semen, & peperit ipsa mens, quod satum fuerit, videlicet adulteria, cædes, parentum verberationes, sacrilegia, impietates, strágulationes, per præcipitia impulsiones, & alia omnia, quæ sunt Dæmonum opera. Ecce Mercurius nouit,

Effecta bona mentis.
Dæmonum opera.

confessus est, vim, ingenium, studia, conatus Dæmoniorum, quòd tacitè subeant pectoris arcana, sicut in nostris extat litteris, cùm Diabolus misisset in cor, vt traderet eum Iudas: omniumque nostrorum est confessio, eos irritare cupiditates, conturbare stimulos naturę, suggerere semper mala. Ac Tertullianus, ex quo pauca quædam in declarationem istius loci delibabo: Operatio eorũ, inquit, est hominis euersio, sic malitia spiritualis à primordio auspicata est in hominis exitium. Itaque corporibus quidem & valetudines infligũt, & aliquos casus acerbos. Mentis quoque corruptelas agit furoribus, & amẽtiis fœdis, ac obscœnis libidinibus cum erroribus varius. Lactantius quoque in eandem sententiã pendet: Illicita, inquit, desideria immitrit, vt aliena contaminent, quibus habere propria sine delicto licet. Obiicit quippe oculis irritabiles formas, suggeritque fomenta, & vitiis pabulum subministrat, tum intimis visceribus stimulos omnes conturbat, & commouet, & naturalem illum incitat, atque inflammat ardorem, donec irretitum hominem, implicatumque decipiat. Eadem sensit, & prodidit Athenagoras Philosophus Christianus: ὅταν ὁ δαίμων ἀνδρὶ πορσύνῃ κακά, τὸν νοῦν ἔβλαψε πρῶτον: Cùm Dæmon cuipiam suggerit malam mentem, labesactat prius. Eusebius item Cæsareensis, in Panegyrico: Et communis quidem omnium seruator, rebelles potestates, quæ circum hunc, qui terris imminet, aërem peruolantes humanis animis insinuabant sese, inuisibili, ac diuina potestate, velut feras agrestes, suarum ouium ceu pastor bonus, procul fugauit. Hic audis apud Eusebium insinuare se potestates illas inuisibiles in animos hominum. Tatianus etiam simile quid scriptum reliquit ad gentes in Apologetico: δαίμονες εἰς πολλὴν κακίαν ἐξοκείλαντες τὰς μεμυημένων παρ᾽ ὑμῖν ψυχὰς διὰ ἀγνοιῶν, καὶ φαντασιῶν ἐξηπατήκασι: Dæmones, ait, in multum scelus prolapsi, animas apud nos initiatorum per inscitias, & apparentias deceperũt. Sic ille. Talia superius Plato: Vt igitur alia complura taceam, apparet mirabilis consensus veterũ Philosophorum, cùm cœlitus reuelata sapientia, de prauitate Dæmonũ, de potestate penetrãdi in animas, & cõmouendi humores interiores, spiritales inspirandi cogitationes. Et quod accidit instinctu dęmoniaco Iudæ, vt strangulent sese mali, aut dent præcipites, vt agant & quatiant furoribus mentes, vt adulteria, homicidia suggerant. Audisti etiã vt Eusebius similiter atque Chaldæus, eos appellauerit feras agrestes. Quæ Trismegistus igitur dixit, sunt quæ Plato, Pherecides, Chrysippus, Xenocrates, de prauitate Dæmonum senserunt. Sic apud nos, quoniã omnium scelerum princeps, & inuentor est, per excellentiam vocatur ὁ πονηρός. Et Deus ipse docuit nos precari, Libera nos à malo. Quod Græcè, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ: A maligno, ab eo qui prauus, & malignus est. Et in Symposio septem Sapientum dictus est δαίμων βλαβερώτατον, nocentissimus. Consentiunt igitur Chaldaica, Ægyptiaca, Hebraicaque Theologia super Dęmonũ improbitate, & quòd sint Dæmones. Quam quidem concordiam, priscorumque tantam Theologiam, Aristoteles, nisi sit impudens, negare non possit. Meminit etiam Dæmonum Mercurius in Pœmãdro, declaratque summo cum cęteris consensu, vim eorum: A stultis, inquit, ergo Deus, prauis improbisque, inuidis, & auaris, & homicidis, & impiis procul facesso: τῷ τιμωρῷ ἐκχωρήσας δαίμονι, ὅστις τὴν ὀξύτητα τοῦ πυρὸς προσβάλλων, θράσκει αὐτὸν αἰσθητικῶς, καὶ μᾶλλον ἐπὶ τὰς ἀνομίας, αὐτὸν ὁπλίζει, ἵνα τύχῃ μείζονος τιμωρίας, καὶ οὐ παύεται, ἐπ᾽ ὀρέξεις ἀπλάτους τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων ἀκορέστως σκοτομαχῶν καὶ τοῦτον βασανίζει καὶ ἐπ᾽ αὐτὸν, πῦρ ἐπὶ τὸ πλεῖον, αὐξάνων: Vltori cedens Dæmoni, qui acumen ignis accipiens impellit, feritque eum sensibiliter, & magis ad impietates ipsum armat, vt assequatur maius supplicium, & non cessat in cupiditates infandas cupiditatem habens insatiabiliter, in tenebris pugnans, & hunc cruciat, & in ipsum ignem plus auget.

Ioan. 13.

De testimonio animæ.

Lib. 2. cap. 15.

Potestates inuisibiles insinuant se humanis animis.

Scelerati manus sibi violẽtas afferũt.

Dæmon, scelerũ princeps.

Dæmones nidoribus oblectari, ob id materiales appellari.

CAPVT XXX.

IN ALIO quoque consentiunt nostri & illi, scitúque dignissimum est, de Dæmonibus, Eos nidoribus sacrificiorum, libaminibúsque oblectari: Quod ex nostris cumprimis asseruerit Tatianus, Tertullianus, Lactantius, Eusebius, ex illis Porphyrius, fortéque etiam Plato. Nam cùm eos sacrificiis præfecerit, & sub eorum tutela esse, & in eorum gratiam fieri, quas teletas dicunt, asseruerit, ea de causa verisimile fit, id statuisse, quod postea nostri, nonnullíque Philosophorum melius explicuerunt, quia nidoribus illis

Dæmonas nidore sacrificiorũ delectari.

Aillis inquinatis delectentur. Eandem rationem fuisse putauerim, cur à multis nostrorum, & eorum, existimati fuerint circa materiam versari, vt eos materiales vocarent: & corũ principem, materiæ primum inuolui. Hæc materia, etsi possit omnis mundus, quatuórque elementa, quibus præsint Dæmones, intelligi, videtur tamen nidor ille sanguinis, & sacrificiorum præcipuè sentiendus. Quo crediti etiam, & vocati fuerint immundi, non modò videlicet ob peccatum, mentísque turpitudinem, flagitiosásque cogitationes (omne enim peccatum macula est, & turpitudo) sed etiam ob nidores hos, & immundiciem, qua dicuntur oblectari. In hoc igitur conueniunt ferme omnes. E quibus Athenagoras. δαίμονες περὶ τὰ ἱερεῖα οἱ προστετηκότες τῷ ἀπὸ ἱερείων αἵματι, καὶ ταῦτα περιλιχνώμενοι: Dæmones ad hostias assident, earum sanguine illecti, quem auidissimè captant. Pauloq; inferius, οἱ περὶ τὴν ὕλην δαίμονες λιχνοὶ περὶ τὰς κνίσσας, καὶ τὸ τῶν ἱερείων αἷμα: Materiales Dæmones gulosi circa nidores, sanguinémque hostiarum. Ecce materiales Dęmones nidoribus hostiarum illecti. Similia Porphyrius, addens, quòd eo nidore eorum aëria, odoribúsque similia corpuscula pinguescunt, in secundo de abstinentia: οὗτοι οἱ χαίροντες λοιβῇ τε, κνίσσῃ τε, δι' ὧν αὐτῶν τὸ σωματικὸν καὶ πνευματικὸν πιαίνεται. ζῇ γὰρ τοῦτο ἀτμοῖς, καὶ ἀναθυμιάσεσι, καὶ ποικίλως διὰ ποικίλων, καὶ δυναμοῦται: Hi mali Dæmones, sunt qui gaudent libamine, & nidore, quibus eorum corpusculum, & aërium illud pinguescit. Viuit enim id vaporibus & fumigationibus, varieq; id, vt varia sunt ea, roboraturq; nidoribus. Et alia, quæ sequuntur. Quæ forte vera sunt, vt proinde locis humidioribus inhæreant. Sed mihi B cum primis vestigantur, quæ multorum mortalium testimoniis confirmata, ob id veriora noscuntur. Sic ambulantes per loca arida, & sine humoribus, & aqua, non habent vbi conquiescant. Tertullianus quoque, omnem paucis verbis hanc rationem aperuit: Renuntiant, inquit, se immundos esse, quod vel ex pabulis eorum, sanguine, & fumo, & putidis rogis pecorum & impuratissimis linguis ipsorum vatum intelligi debuit. Est igitur ex his ratio clara, cur & materiales vocentur & immundi. Nam quòd melioribus eorum data sit inferioris mundi custodia, ob quam causam sint appellati materiales, non adeò sicut superiori rationi, assentior nec arbitror Christianæ Theologiæ congruere.

Dæmones immundi.

Matt. 12.

Quæ Dæmonibus nonnulli Philosophi attribuerunt, eos omni mundo præficientes, Angelis congruere, idque ab eis deprædicari.

CAPVT XXXI.

Sed cùm Plato Dæmonas tradidisset bonos, sed ex dictis eius prauitas eorum eliciatur, secuti sunt deinceps cæteri Platonici dicta eius, ea nõ examinantes, quemadmodum decuisset, præceptoris autoritatem venerati, è quibus fuit Philo & Iamblichus. Posterior de secta Pythago- C reorum, explicans ea, quæ de Dæmonis electione Plato tradiderat, ait, αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἐσμὲν ἐν τύχης καὶ δαίμονος τάξει, καὶ ἡμεῖς τὸν δαίμονα αἱρούμεθα, καὶ εὐδαίμονας αὐτοὶ ἑαυτοὺς παρασκευάζομεν: Ipsi nobis ipsis sumus Fortunæ, & Dæmonis loco, & nos Dæmonem eligimus, & Eudæmonas, id est, Genij, aut Fortunæ bonæ nempe beatos ipsi nos efficimus. Hoc loco scito Dæmonas ex sententia Platonis appellatos Angelos, qui nos sortiuntur, aut quos sortiamur ipsi: quia si bene statuimus viuere, comitantur boni nobiscum: si male, continuò sontes assistunt. Hocq; explicans fusius Iamblichus ex Pythagora: δευτέρα δὲ ἡ τοῦ παραδοθέντος, καὶ συγκληρωθέντος ἡμῖν ἀπὸ θεῶν δαίμονος δεῖξις ἐμφανής, καὶ δι' αὐτοῦ πάλιν πρὸς τοὺς θεοὺς πάλιν ἀναγωγή. οὐδὲ γὰρ ἄλλως τις δυνηθείη πρὸς τὸ θειότατον αὐτοῦ, καὶ κυριώτατον τῆς οὐσίας, ἀναδραμεῖν, εἰ μὴ τῷ τοιούτῳ δαίμονι ἡγεμόνι χρήσαιτο. ὃν δεῖ πάντως τὸν ἐραστὴν τῶν θεῶν γνησίως ἀποκαθαίρειν, ἀφ' οὗ δὴ πρώτη μέν ἐστι κακῶν παῦλα, τῶν συμπεφυκότων ἡμῖν ἀπὸ τῆς γενέσεως, ἔπειτα γνῶσις ἡμῶν ἀληθινὴ παρέσται τῆς εὐδαιμονίας, καὶ μακαρίας ζωῆς, ὅστις καὶ ὁποία, μεθ' ἧς ἀνιόντες τὸ ἀρχαῖον γένος τῶν ἀνθρώπων κατορθώμεθα, καὶ εἰς αὐτὸ ἐνιδρυθέντες τέλος ἕξομεν τοῦ προτεθέντος ἀπὸ τῶν θεῶν, τοῖς ἀνθρώποις μακαριωτάτου βίου: Secunda, inquit, via rectè viuendi est, tradiri, & sortiri nos à Diis, dæmonis manifesta demonstratio, & per eũ rursum ad Deos reductio. Neque enim secus quis possit ad diuinissimam, maximeq; propriam substantiam redire, nisi tali Dęmone duce vtatur. Quem omnem Deorũ amatorẽ oportet legitimè expiare, à quo prima erit malorum depulsio, quæ nobiscum ab exordio

Angeli boni & mali.

Dæmon, siue angelus dux hominis.

I

cohæſere. Tum perfecta noſtri, & felicitatis, beatæq́; vitę, quanta, & qualis eſſe poſſit notio. Cum qua aſcendentes præcipuum genus hominum intuebimur, in quo defixi, finem aſſequemur propoſitæ à Diis homini, beatæ vitæ. Hæc ille. In quibus is error, quòd Dæmonas ipſi ſortiamur, & quòd hi ſint humanæ vitæ duces, non erit omnino, intollerabilis: quia Dæmonas, Angelos ſentimus. Illud prorſus Philoſopho tanto indignum, quod ait hanc Dæmonis ſortem datam hominibus à Diis, cùm ipſe Plato aperte fateatur Deú patrem, ſummúmque parentem, dediſſe, præfeciſſe certos hominibus cuſtodes, duces, moderatores, nõ Deos id feciſſe. Eſtq́; obſcœna in Philoſophia idololatria, cùm ſit Iamblichus vbique confeſſus Deum caput, principem rerum humanarum. Quod tot exemplis poterit probari. Sed ſufficit nunc, quòd contrà quàm locutus eſſet Plato, cuſtodiam hanc, & gubernacula à Diis data dixerit, quod ille factum à ſuperno Deo confitetur, vt vidiſti. Itaque longè ſapientius Philo non ſolum in dicta Platonis intuens, ſed etiã à Moſaica ſapientia adiutus: Aër, inquit, eſt animarum incorporearum domicilium. Quoniam omnes mundi partes replere dignum cenſuit opifex. Ob quam cauſam terræ dedit terreſtria, fluminibus & mari aquatica, cælo ſydera, quæ non ſolum animalia, ſed etiam puriſſimæ in totum mentes eſſe dicuntur. Quocirca & in alia parte vniuerſi aëre, animalia facta ſunt. Quæ tametſi oculis non vſurpantur, nil mirum. Nam & anima eſt incomprehenſibilis. Atqui veriſimile eſt, quàm terram, & aquam magis aërem, animalia nutrire. Tum proſequitur, Sunt aliæ animæ, puriſſimæ & optimæ, maioris diuiniorísque mentis, quas nulla terrenarum rerum attingit libido: ſunt autem magiſtratus mundani, vniuerſalíſque principis veluti maximi regis aures & oculi, intuentes omnia, & exaudientes. Has cæteri Philoſophi Dæmonas, Moſes conſentanea nuncupatione vocat Angelos. Siquidem iuſſa, & mandata patris ad filios, filiorum neceſſitates ad ipſum parentem perferunt. Hæc Philo. Longe quidem ſapientius, & magis ex Platone, quàm cæteri Platonici, quos vana ſuperſtitio in Deorum traxit appellationem. Duóque rectius Philo, quàm illi, quòd datos hos cuſtodes, & magiſtratus, & nuntios a Deo, qui inter nos, Deúmque intercedant, ob quam cauſam non miniſtri Deorum, ſed Dei ſunt: quòd Dæmonas Philoſophorum, Angelos Moſis interpretatur. Et quoniam Angeli & litteris ſacris, & profanis ſunt Dij, hi certè erunt, qui imperio Dei res humanas adminiſtrent. Nec erunt duo genera Dij, ac Dæmones illi boni, puriſſimæq́; mentes apud Philoſophos. Quippe boni Dæmones, & nuntij, ſunt Angeli, Angelij ſunt Dij cæleſtes. Quare genus, quod poſt Dæmonas bonos ſequeretur, erunt Dæmones mali: Vt boni illi Dæmones ſuperius quidem habeant maximum imperatorem, regémque vniuerſi, Deum, inferius Dæmonas malos, veluti mancipia, viliáque animalia. Eadem ratione ſunt vel emendanda, vel declaranda, quæ Iamblichus idem eodem libro, Pythagoram priorem tradidiſſe, quod poſtea Plato tot locis aſſeruit: ὅτι οὐρανόθεν ἡ διάβασις, εἴς τε ἀέρια, καὶ τὰ ἐπίγεια φέρεσθαι πέφυκεν, καὶ ἐπὶ τέλει τῆς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀκολουθίας πάντων, διεξῆλθε γνωρίσματα πᾶσι: Eſſe cœlitus in aëria, & terreſtria, traiectionem, ac tranſitum, rurſum quod omnia in cælum reflecterentur, cunctis perſpectiſſimum docebat. Loquitur enim Iamblichus de his quæ Plato, & Philo paulò antè tradiderant. Eſſe nuntios inter homines, ac Deum, eſſe tranſitum, vltro citróque commeare inter cælum, & terram Angelos, vt ſit ſocietas, & communio inter Deum, & homines. Sic Iacob vidit ſcalam, cælum quæ vertice tangeret, & Angelos Dei deſcendentes, & aſcendentes. Tranſitus igitur is fit à Diis cæleſtibus, non Dæmoniis, & illi ferunt cælitus auxilia, non Dæmonia, quod ipſe per errorem paulò antè dixit. Bellis ſæpe ſæuis, aut peſtilentia graſſante, aut fama, ſeu ſterilitate, παραγενομένων δαιμονίων τινῶν, καὶ θείων εὐεργετημάτων, ἐπειρᾶτο συμπείθειν ὡς ἐστι θεία πρόνοια πᾶσαν ἐλπίδα ἀνθρωπίνην, καὶ δύναμιν ὑπεραίρουσα: Quoniam acceſſiſſent præſentia quædam Dæmonia, diuináque beneficia, conabatur perſuadere Pythagoras, eſſe diuinam prouidentiam omnem humanam ſpem, & vim, ſuperantem. Præclarè locutus es Iambliche, ſed vnum duntaxat corrigendum. Nam qui peſtilentiam, belláque depulerunt, non fuerunt Dæmonia, ſed Angeli, Dij ſcilicet illi cæleſtes, ætherij, vt apud Ioſue antiquiſſimum ducem legitur. Cùm autem, inquit, eſſet Ioſue in agro vrbis Hiericho, leuauit oculos, & vidit virum ſtantem contra ſe, euaginatum tenentem gladium, pertexítque ad eum, & ait, Noſter es, an aduerſariorum? Qui reſpondit, Nequaquam. Sed ſum princeps exercitus Domini, & nunc venio. Hæc autoritas cùm ſit vetuſtiſſima, quam Pythagoras forte didicit ab Hebræis, ad montem Carmelum longo tempore, eodem Iamblicho teſte, Philoſophatus, adorãda quoque Platonicis eſt,

qui m-

Error Iamblichi.

Cuſtodia hominum nõ eſt à Diis data, ſed à Deo.

Animalia aëria inuiſibilia dæmones putantur à Philone.

Miniſtri Dei, non Dei appellandi genij.

Societas inter Deum & homines per angelos.

Error Iamblichi.

Ioſue 5.

A qui iuuenes semper, Theologiam à Barbaris didicerunt. In Maccabæis quoque visi sunt Angeli in acie pro suis dimicantes. Eadem sunt exempla de pestilentia. Quòd si quid à Dæmonibus illis factum est quod prodesse videretur, magna quoque detrimenta erant adiuncta, aut humana sacrificia, aut obscœni ludi, vt facilè naturam tuam qui apparuissent, indicarent. Longè igitur nostri Philosophi melius hæc declarauerunt. Nam & Eusebius in libro de Euangelica ἀποδείξει, demonstratione, proponens ex sacra Theologia, quæ Pythagoras & Plato ab Ægyptiis, & Hebræis audita vehementer approbauerant, vulgarántque per omnem Græciam, scribit iuxta Philonem: Optimus, inquit, ille Rexq; omnium altissimus vniuersalísque Deus, ne bestiarum ritu homines sine principibus, & præfectis in terris agerent, præfectos eis & gubernatores, ceu pastores, gregúmque ductores, diuinos Angelos, adhibuit, quibus omnibus præfecit vnicum, ac primogenitum suum Verbum. Huic subiecit Angelos & Archágelos, diuinásque potestates, omnes immateriales, supercælestésque spiritus, velut vnum exercitum, partémque eius præcipuã. Et quidem etiam animas pias eorum qui agunt in cælo, qui quondam terras tenuissent. Hoc maximum mysterium, primus Theologorum Moses olim inter arcana docuit Hebræos, dicens, Interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi, maiores tuos, & dicent tibi, Quando diuidebat altissimus gentes, cùm separaret filios Adam, constituit terminos populorum iuxta numerum Angelorum Dei. Hæc ille, licet Hebraicè non sit, iuxta numerum Angelorum Dei, sed filiorum Israël. Hic igitur apparet quàm rectius, quámque magis consentaneè Philosophiæ, à summo, ac principe Deo, constitutam hanc prouidentiã

Visi angeli in acie pro suis dimicantes. 1. Macch. 7. 2. Macch. 11. & 15.

Præfecti angeli hominib. cur.

Angeli & Archangeli.

B tradiderint, non à Diis, cùm Dij sint ipsi constituti, & nefas sit, alium vllum rem tam præclaram atque illum qui mundum creauit, fecisse. Vt qui situm locúmque dederit elemẽtis, multo magis superas Intelligentias ad gubernacula generis humani adhibuerit. Ministros autem malos, pœnis exercendis addictos, esse maioribus illis Angelis cælestibus subiectos, Asclepius in definitionibus asseruit ad Ammonem regem. Esse primum multos Dæmonum choros circum radios solares, variis exercitibus similes, non procul à superis. Inde sortiti regiones has res hominum attendere, τὰ δὲ ὑπὸ τῶν θεῶν ἐπιταττόμενα ἐνεργοῦσι θυέλλαις καὶ καταιγίσι, καὶ πρηστῆρσι, καὶ μεταβολαῖς πυρὸς, καὶ σεισμοῖς, ἔτι δὲ λοιμοῖς, καὶ πολέμοις ἀμειβόμενοι τὴν ἀσέβειαν, A Diis imperata facientes, procellis, tempestatibus, conflagrationibus, terræmotibus, pestilentia, faméque, impietatem castigantes. Sic ille, concordans cum litteris sacris, immissiones per Angelos malos memoratus. Qui pœnas igitur exercent, in numero malorum sunt habendi, quos alij nomine Erinnyas dixerunt. De quibus scribit Iamblichus, ὁ Ἐπιμενίδης ὁ Πυθαγόρου μαθητὴς μέλλων ὑπό τινων ἀναιρεῖσθαι, ἐπειδὴ τὰς Ἐριννύας ἐπεκαλέσατο, καὶ τοὺς τιμωροὺς θεοὺς ἐποίησε τοὺς ἐπιβουλεύοντας πάντας ἀναιρεῖσθαι ἑαυτούς. Epimenides discipulus Pythagoræ, cùm à quibusdam esset interficiendus inuocatis Erinnybus & Diis vltoribus, fecit vt omnes interficerent sese.

Officia angelorum, & dæmonum supplicia a Deo assignata.

Immissiones per angelos malos.

C *De Dæmonibus qui dicuntur se mulierum commercio contaminasse, aliósque Dæmones genuisse: Hos esse Dæmonas fabulosos, & quasi poeticos, non veros: & quòd is fuit multorum error.*

CAPVT XXXII.

HIS ITA declaratis, illud quoque reiiciendum, separandúmque à natura Dæmonum vera, & penè inter fabulosos Dæmones censendum quod non modò è nostris quidam, sed etiam profanæ Philosophiæ, professores pleriqne sibi persuaserunt, de filiis illis Dei, qui dicuntur apud Mosen filias hominum vidisse, accensósque in earum cupiditate, ex eis filios genuisse: qui cùm dicantur Hebraice Nepbelim, ab Hebræis nescio quibus, & nostris, vt dixi, quinetiam extremè Philosophis, Dæmones crediti sunt, qui partem diuinam, atque humanam mistam habuerint. Fuerúntque multi, filios illos Dei, Angelos suspicati, è quibus cum multis Hebræis, Iosephus, in sua de Antiquitatibus Iudaicis historia: πολλοὶ γὰρ ἄγγελοι θεοῦ, γυναιξὶν συμμιγέντες ὑβριστὰς ἐγέννησαν παῖδας διὰ τὴν ἐπὶ τῇ δυνάμει πεποίθησιν. Quod est, Multi enim Angeli Dei mulieribus misti, contumeliosos filios genuerunt, ob virium fiduciam. Quanquam

Quibusdã veteribus male intellectus locus ex 6. Geneseos.

Vide Augustin. 15. de ciuitase D cap. 23. Lactãt. 2. c 15. Euseb. 5.

Zonatas historicus excusat Iosephum: ὁ δὲ Ἰώσηπος ἀγγέλους λέγει τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων λαβεῖν, οὕτω καλέσας οἶμαι αὐτοὺς υἱοὺς Σὴθ, ὡς εὐαρεστοῦντας θεῷ, καὶ τὴν ἐκείνων πολιτείαν ἐπιτηδεύεσθαι: Iosephus autem Angelos dicit filias hominum accepisse, sic arbitror appellas filios Seth, vt Deo placentes & Angelorum vitam æmulantes. Sic ille. Sed quidquid velit, senserit Iosephus, certè alij fuere in ea suspicione, vt Lactantius. Videturq; antiquissimus error è libris Mosis, non rectè intellectis, haustus. Siquidem perhibet Plutarchus Pythagoram, Xenocratem, Platonem, Chrysippum, superiores Theologos sequentes, credidisse, Dæmones fuisse hominibus quidem robustiores, viribusq; longè præcellẽtes, τὸ δὲ θεῖον οὐκ ἀμιγὲς οὐδὲ ἄκρατον ἔχοντας, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς φύσει καὶ σώματος αἰσθήσει συνειληχὸς, ἡδονὴν δεχομένην καὶ πόνον: Diuinitatem, inquit, habentes neque synceram, neque puram, sed cum animæ natura, & sensu corporeo coniunctam, voluptatis & laboris capacem. Hoc etiam credidit Athenagoras Philosophus Christianus, Iustinus item, idem Philosophus, & Tertullianus, omnes ambiguitate vocabuli ducti, arbitratique filios Dei, Angelos, purósque Deos, genitos ex eis, alij Dæmonas, alij Heroas, vocantes eos ἀπὸ τοῦ ἔρωτος amore illo, quo illi filij Dei in fœminas exarsissent, filiósque eximiæ virtutis, & audaciæ genuissent, quod in Cratylo retulit etiam Plato & Athenagoras in legatione scribit: καὶ τὸ κατὰ τοὺς ἀγγέλους ἐν ὁμοίῳ καθεστήκει. οἱ μὲν ἄλλοι αὐθαίρετοι δὴ γεγόνασιν, οἷοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἔμειναν, ἐφ' οἷς αὐτοὺς ἐποίησε, καὶ διέταξεν ὁ θεός. οἱ δὲ ἐνύβρισαν καὶ τῇ τῆς οὐσίας ὑποστάσει καὶ τῇ ἀρχῇ. Et quæ sequuntur. Quæ sunt, Similis quoque conditio fuit Angelorum. Etenim cùm essent omnes liberæ voluntatis, alij in ea, qua creati à Deo fuissent, conditione permanserunt, alij & naturam suam, & conditionem violauerunt. Is ergo Dæmon materiæ, & formarum, quæ sunt in ea imperator extitit, & cæteri, qui ex his circa primum æthera versantur. Scitis autem nihil absque testimonio nos prædicare, cùm nitamur dictis Prophetarum. Illi igitur à carne victi, & in concupiscentiam prolapsi: is autem neglector, & prauus circa rerum sibi creditarum curam, est inuentus. Ex his autem qui in virgines exarserunt, nati sunt hi qui gigantes sunt appellati. Itaque Angeli lapsi de cælo, circa aërem, & terram, prohibiti deinceps cælum repetere, versantur. Animi quoque Gigantum circa mundũ Hæc ille. Tertullianus quoque eadem sensit. Sed quomodo, inquit, de Angelis quibusdam sua sponte corruptis, corruptior gens Dæmonum euaserit, damnati à Deo, cum generis autoribus, & cum eo, quẽ diximus principe, apud litteras sanctas ordine cognoscitur. Hæc illi senserunt. Quæ quidem meliores doctioresque Theologi, quibus filiorum Dei notior fuit appellatio, nunquam dixissent, non Hieronymus, non Augustinus, non Gregorius Nazanzenus, nõ prudentissimus Chrysostomus. Nec difficile est erroris fontem agnoscere, nec durum probare solitas sacras litteras, filios Dei nuncupare dilectos illi, illumq; colẽtes. Vt de Israël, Ex Ægypto vocaui filium meum. Et in Exodo, Filius meus Israël. In Psalmo quoque clara differentia, cùm homines sunt filij Dei, & cùm non sunt: Ego dixi Dij estis, & filij excelsi omnes: vos autem sicut homines moriemini. Ecce eosdem filios Dei, & homines appellat. sed filios Dei, quia creati ab illo, factique velut Dij, futuriq; si Deum coluerint: homines autem in terrenam fragilitatem delapsi, regis cęlestis imagine denigrata. Tales erant illi eluuionis tempore filij Dei, bona progenies ex Seth, quæ commista cum filiabus hominum, scilicet corruptissimis fœminis, quæ, sicut vxor Adam, deincepsq; fermè omnes, sic maritos suos corruperũt, vnde corruptiores filij nati, origo mali, sanguinis pij cum impio commistio, propterea nati, bellicosi, superbi, contumeliosi. Hæc sunt veriora, à natura non abhorrentia, cùm illa non absit à fabulis Poëtarum. Nec natura fieri potest, nec assentitur Philosophia spiritus corpore nudatos, amore fœminarum capi, aut ex eis generare potuisse. Habet enim fontem suum, & inferiores ortus, cupiditates, si desit causa, desit effectus. Vbi non sunt membra genitalia, non est amor coëundi. Vbi non est cibus, & potus, non est sperma. Vbi non fuit quærenda successio, & propagatio, non adhibuit natura cupiditatem generandi. Sicut spiritus nudi sitire, esurire non possunt, sic Veneris libidine nequeunt inflãmari. Absurdum quoque esse duo genera Dæmonum, tum ipsos Angelos lapsos in concupiscentiam, tum animas gigantum. Fuerunt enim gigantes homines: nec ex hominibus faciendi sunt Dæmones: Nec casus eorum fuit, quòd exarserint in amorem. Erunt igitur fabulosi Dæmones, tam quos libido rapuisset, quàm generati ex eis. Tales erunt, quales Hector, Achilles, Æneas, Hercules, ex hominibus, & Deis nati, apud poëtas.

Angeli appellati homines, Angelorum vitam æmulantes.

Dæmones hominib. præcellentiores.

Angeli omnes creati, liberæ voluntatis.

Angeli, quomodo facti dæmones.

Ex angelis de cælo lapsis natos gigantes, nonnulli nimium audenter asseruerũt.

Filij dei, cur appellati.

Spiritus corpore nudati non possũt mulierib. commisceri, & cur.

Fabulosi dæmones.

D E F

Apud

A *Apud Orpheum cùm sint Dæmones boni & mali, hoc nomen denique malorum potius esse, quàm bonorum, sicut in sacris litteris.*

Caput XXXIII.

CVM Plato Dæmonas solum bonos, ceteri ferme omnes, qui post eum promiscuè bonos & malos tradiderunt, videntur Orpheum, & Chaldæos secuti. Is enim tum bonos & malos eos induxit, tum varia corũ genera perhibuit, aërea, terrestria. Verũ cùm Dæmonas bonos appellat, vt principio docui, sentit quasi Deos quosdam, quemadmodũ vocat Homerus Deos, Dæmonas, μετὰ δαίμονας ἄλλους: sed præcipuè malos sub hoc nomine conclusit. Testatur ergo etiam Plutarchus, apud Homerũ, & Hesiodum esse Dæmonas bonos & malos, mala & bona volentes, impulsores ad bona & mala. Hesiodũ verò, custodes, diuitiarũ largitores. In primo tantũ nominis societas, secundum tralatum, non verum. Inuocat igitur in hymnis Orpheus:

Dæmonum nomine malos intelligi.

Dæmones bonis & mali.

Δαίμονα τ᾽ ἠγάθεον, καὶ δαίμονα πήμονα θνητοῖς,
Δαίμονας οὐρανίους, καὶ ἠερίους, καὶ ἐνύδρους
Καὶ χθονίους, καὶ ὑποχθονίους, ἰδὲ πυριφοίτους.
Dæmonáque imploro sanctum, pariterque malignum,
B *Aërios, aqueos, cæli & conuexa tenentes,*
Terrestres, infernósque, circum omnia euntes.

Hæc Orphei partitio id habet veri, quod ex priscorum constitit Theologia, vt Dæmones boni non sint in eodem genete: Vt in hominum genere, quemadmodũ sunt boni, & mali, sic in genere Dæmonum, boni, & mali inueniantur. Sed Dæmones apud Homerũ sunt Dij, iidémque Angeli, quod suprà monstratum est. Vtq; tyrannus commune fuit omniũ imperatorum, regúmque bonorum, ac malorum nomen, postea ad malos solos recidit, sic Dæmon commune cælestibus, exclusisq; è cælo nomen, recidit ad exclusos tantum, ac sceleratos. Dæmon igitur sanctus, & Dæmones cælestes sunt Dij. Dæmonas autẽ aërios, & aqueos, terrestres, ac subterraneos nullo genere, sed loco duntaxat differentes, agnoscunt etiam nostri, ratioq; ostendit, qui sunt aërij, qui per aëra ferantur, posse terras petere, totóque in mundo versari, quod ab eis appellatur περιφοιτᾶν. Sceleratiores autem corruptioresque fuisse in Dæmonibus quosdam, sicut in hominibus malis, sunt aliis alij nequiores, hisq; datas pro meritis infernas sedes, etiam nostra Theologia, ratióque agnoscit, Tenebras exteriores, earumq; habitatores Dæmonas appellans. Rursum non refugiens, imò docens esse Dæmonas etiam aërios, & in cælestibus, quod est in aëriis. Hæc igitur partitio vera est, si modò sanè, rectéque intelligatur. Illud adeo mirum in Orpheo, quòd totus denique inclinat in sententiam, Dæmonas esse malos, eósque flagellis Deorum castigari. Nam in hymno ad Titanes:

Dij & Angeli ydem Homero.

Dæmones loco differẽtes.

Dæmones aliy nequiores aliis.

Dæmones malis, flagellis Deorum puniuntur.

C Δειμαίνουσι δὲ σοῦ ῥοίζου μάστιγος ἀπειλὴν,
Δαίμονες, ἀνθρώπων δηλήμονες ἀγριόθυμοι.
Ψυχαῖς ἡμετέραις δεινοῖς κακὰ πορσύνοντες
Ὄφρ᾽ αἰεὶ κατ᾽ λαῖτμα βαρυσμαράγου βιότοιο
Σώματος ὃ πλένουσιν ὑπὸ ζυγόδεσμα παθοῦσαι
Ὑψιτενοῦς δὲ χάζοιντο πατρὸς πολυφεγγέος αὐλῆς
Ἀλλὰ σὺ ψυχῶν ἀναγεῦ
Κέκλυθι δὴ καὶ με καθηρὸν ἁμαρτάδος αἰὲν ἀπάσης,
Δέχνυσο δ᾽ ἱκεσίην πολυδάκρυον, ἐκ δὲ μελιχρῶν
Ῥύσο κηλίδων.
Exhorréntque tuum rapidum, durúmque flagellum,
Dæmones humani hostes, atque feri, atque maligni,
Qui nostris animis vacuis infanda ministrant,
Vt semper diram vitam cum crimine ducant,
Corpore peccantes, semper vinclísque retenti,
Excidat vt nobis summi fulgor patris aulæ,
Sed tu dux animorum.

Vides eũ Dæmones humani generis hostes dicere mala, nequitias suggerentes, volupta-

tibus, illecebrisq; mundi, animos irretientes, vt obliuiscantur curiæ cælestis, quam vocat πολυφεγγῆ, luminosam, radiosam: orátque vt ei ab eorum insidiis liceat viuere securo.

Dæmonas ab antiquis Philosophis proditum, dare pœnas toto mundo persecutionem patientes. Nullum eos elementum admittere cælo cadentes, ab Empedocle dictos Pherecydem de eis scripsisse. Zoroastrem principem malorum quendam prodidisse. Nomen Dæmonis eis proprie malorum esse.

Capvt XXXIIII.

Dæmones scelerũ dant pœnas, iuxta Empedoclem.

Esse verum & constans priscos potius malos, quàm bonos Dæmones credidisse, etsi, vt Plutarchus quoque testatur, Homerus eo nomine vtatur promiscuè, ἐπί τε χρηστῶν καὶ φαύλων, super bonis, & malis, apparet vel inde (éstque mirabile, vt cum litteris sacris congruat) quod Empedocles priscus Theologus autore Plutarcho Dæmones vti nequam & malos, scelerum dare pœnas eorum quæ peccauerint, totoq; mundo exagitari, vndique repelli, nusquá admitti, scriptum reliquit: ἐμπεδοκλῆς δὲ καὶ δίκας φησὶ διδόναι τοὺς δαίμονας, ὧν ἐξαμάρτωσι καὶ πλημμελήσωσι. Idq; Empedocles cecinit his carminibus:

Αἰθέριον γὰρ σφε μένος, πόντον δὲ διώκει
Πόντος δ' ἐς χθονὸς οὖδας ἀπέπτυσε, γαῖα δ' ἐς αὐγὰς
Ἠελίου ἀκάμαντος, ὁ δ' αἰθέρος ἔμβαλε δίναις.
Ἄλλος δ' ἐξ ἄλλου δέχεται, στυγέουσι δὲ πάντες.
Aetherius motus in pontum deiicit illos.
Pontus at in terram pellit, sed terra remittit
Ad Solem rapidum, is vbi fit conuersio cæli:
Ex alióque alius fugat, execrantur & omnes.

Nihil his carminibus Empedoclis diuinius. Ecce enim quod nostræ salutis autor: Videbam Satanam sicut fulgur descendentem de cælo. Et, Non est amplius inuentus locus eis in cælo. Quæ declarat ipse melius Plutarchus, comparans in libro de non fœnerando, eum qui fœnerarunt, Dæmonibus hisce vagis: ἀλλὰ πλάζονται καθάπερ οἱ θεήλατοι καὶ οὐρανοπετεῖς ἐκεῖνοι τοῦ ἐμπεδοκλέους δαίμονες αἰθέριον γάρ σφε: Quemadmodum illi labentes è cælo, diuinitúsque exagitati Dæmones Empedoclis, vagantur debitores fugientes conspectum eorum, quibus debent. Vides eum dicere Dæmones vagos, cælóque labentes. Addidit autem ex se Plutarchus (Neque enim par est Empedoclem retulisse) hanc persecutionem Dæmones, & fugam pati, donec castigati, & expiati, iterum locum naturalem, & ordinem recipiant. Credendum est, hoc eos perenniter pati, Nisi quod verissimum est, cùm scelus perpetrarunt, cùm homicidij, belli, mali alicuius autores fuerunt, diuina sapientia tantas imponit pœnas ad supplicium, quanta fuit sceleris magnitudo, nec minus luunt pœnas flagitiorum quotidie quàm parata sunt impiis, pro nequitiis, pondera pœnarum. Hic admirabilis est prisca Theologia. Ex hac igitur fertur & Pherecydes de casu eorum scripsisse. Ex eadem antiquissima Theologia, multa de Dæmonibus constant mysteria. Constat eos duntaxat malos agnouisse. Vt nostræ litteræ docuerunt esse cæli & terræ totiúsque Naturæ, omniúmque bonorum, omnium rerum existentium autorem Deum, ex aduerso Satanam non quidem creatorem, aut opificem, & autorem alicuius rei, sed scelerum tantum, malarum suggestionum, qua ex re vocatur in nostris litteris κοσμοκράτωρ, princeps mundi, non scilicet cæli, terræ, Naturæ, sed malarum opinionum, errorum, scelerum, flagitiorum. Simile quid traditum est in Theologia vetusta Chaldæorum, ac Magorum, cuius meminit Plutarchus, sed malè postea à nonnullis intellectum est: Duos, inquit, Deos inuicem aduersarios, alterum bonorum, alterum malorum autorem arbitrantur. Aliique vocant hunc bonorum autorem ἀμείνονα θεὸν, τὸν δὲ ἕτερον δαίμονα, ὥσπερ Ζωροάστρης μάγος. Meliorem Deum, alterum autem Dæmonem, quemadmodum Zoroastris Magus, quem quinque millibus annis ferunt bellum Troianum antecessisse. Hæc igitur docent, Dæmones esse tantum malos, quorum princeps ab antiquissima Theologia, suomet nomine vocatus est Dæ-

Dæmones vagi, cælóque labentes.

Deus, auctor omnium.

Satã, cur princeps mundi appellatus.

A est Dæmon. Ex descriptione quoque noscitur, Dæmon ipse malus, scelerum autor, qua descripsit eum Zoroastris, vt appareat priscos de Dæmonibus, omnia ferme tenuisse, atque posteriores. Describit enim autore Plutarcho Zoroastris eum, quòd primũ illum summum Deum, rerum creatorem dicebant lucem, ardorem: aduersarium autem similem esse σκότῳ καὶ ἀγνοίᾳ, tenebris, & inscitiæ. Sed superstitiosè iussit Zoroastres, & velut Magus propitia sacrificari priori, & in quibus haberentur gratiæ: posteriori autem hostias tristes, malorúmque depulsorias. Et in sacrificio dicit Plutarchus eos inuocasse ᾅδην, inferum, & tenebras, cum sanguine lupi, in loco tenebroso. Eóque secundum apparet Satanam eis fuisse, quod pugnante bono, & malo, tandem superari à bono malum, & succumbere dicebant. Cætera, quæ non sanè intellecta Persæ & Manichæi super hac re confixerunt, relinquantur illis. Nos veritatem à superstitione, & mendacio duntaxat separare conamur. Perhibet etiam Plutarchus, Pythagoricos Typhonem vim Dæmoniacam credidisse. Verè & rectè. Est enim Typhon ventus turbulentus, tempestuosus, euersor, strages edens. Talis est Dæmon pessimus. Proinde dictus Hebraicè shadaim, euersor, destructor. Ex his igitur luce clarius cõstat, ritè cunctis examinatis, nomen Dæmonis esse potius malarum potestatum. Constat etiam priscam Theologiam audisse tradidisséque eos malos, scelerum autores, & inuentores, odio haberi ab omni mundo, vndique velut immundos, nequissimos repelli, nusquam eis locum esse, quo consistant. Eóque simili modò Seruator dixit, eos ambulare per loca arida, & inaquosa, requiem B quærentes & non inuenientes. Constat igitur, Dæmonas etiam priscis potius malos quàm bonos fuisse. Communicationem nominis si quando bonæ potestates dicantur Dæmones, non esse communicationem, societatémque naturæ. Nec in eodem genere Dæmonum, bonos esse ac malos, vel eosdem, modò bona, modò mala volentes. Tantum nomen commune Naturæ seorsum variæ. Eorum prauitatem experti sunt homines sæpe. Eóque Xenocrates autore Plutarcho censuit, turpia sacrificia, neque Dijs, neque Dæmonibus bonis congruere, sed esse quasdam in vniuerso naturas magnas, & fortes, δυστρόπους καὶ σκυθρωπάς, peruersas, & truculentas, quæ delectentur istiusmodi sacrificiis, quæ consecutæ, nihil præterea mali faciant. Ex hac descriptione noscuntur Dæmones mali, vocati simili modo κοσμοκράτορες, à nostris, Principes mundi, tenebrarum harum. Et apud diuum Paulum, Deus huius seculi. Hæ sunt Naturæ magnæ, & fortes, peruersæ, truculentæ. Quicunque igitur eos bonos putauerunt, partim ab ipsis de quibus sermo est, decepti sunt, partim nomine Dæmonum Deos ipsos appellarunt, velut non propriè homines vocantur Dij.

Dæmon autor scelerum.

Deus, lux, ardor

Dæmon, tenebrarum & inscitiæ nomine nũcupatus.

Typhon, vis dæmoniaca.

Marc. 12.

Alij boni, alij mali dæmones: sed posterim hoc dæmonum nomine rectiùs appellantur.

Dæmones sacrificiis delectantur.

Ephes. 6.

Dæmonis nomen apud priscos malorum esse. Vera eorum descriptio apud Philosophos veráque cognitio: eos esse aerios, vagari per omnem mundum, Deo persequente dare pœnas.

C

Capvt XXXV.

CLARAE quoque coniecturæ ex Philosophis occurrunt, nomen Dæmonis eorum esse, quos scelerum vltores, truces impiorúmque carnifices instituit Deus. Idem enim Plutarchus in eo, qui inscribitur de his, qui serò à Deo puniuntur, ait impios & malos: τούτους δίκῃ μετὰ τὴν τελευτὴν ὁ δαίμων παραδίδωσι, Iustitiæ, siue pœnis Dęmonem tradere, post mortem. Et quòd in Galba facit eos scelerum autores, cùm Centurionem milites obiurgantem inducit, qui toties ad proditionem imperatoris mutarentur, nulla ratione, bonique delectu, sed modo Dęmonis alicuius impulsu: κατ᾽ οὐδένα λογισμὸν, οὐδ᾽ αἵρεσιν ἀμεινόνων, ἀλλὰ δαίμονος τινὸς, αὐτοὺς ἐκ προδοσίας εἰς προδοσίαν ἐλαύνοντος. Et cùm ait de generatione animæ in Timæo Platonis proponens sententias Philosophorum de principiis: Zoroastres, inquit, ponit θεὸν καὶ δαίμονα. Hic apparet Dæmonem ex aduerso opponi Deo, noménque hoc esse malorum. Et cùm ait de Milesiis mulieribus, quibus insolitum malum accidisset, vt seipsas interficerent, καὶ τὸ πάθος ἐδόκει δαιμόνιον εἶναι, καὶ κρεῖττον ἀνθρωπίνης βοηθείας: Dæmoniacam fuisse calamitatem & plusquam humanam. Et quod ait hominem per visionem, in regione pœnarum vidisse τρεῖς δαίμονας ὁμοῦ καθημένους ἐν σχήματι τριγώνου πρὸς ἀλλήλους τὰ ῥεύματα μέτροις τισὶν ἀνακε-

Dæmones, impiorum carnifices.

Dæmonem ex aduerso opponi Deo.

ἐγκύπτοντας, Tres Dæmones simul sedentes in figura triangulari, inuicem stagna illa, quibus animæ versantur, miscere, quibusdam mensuris. Et quod Dæmonas nescio quos præfectos supplicijs, in stagna illa mergere & attrahere dicit animas, καὶ τινὰς ἐφεστῶτας δαίμονας. Et quod ait in libro de non irascendo, τὸ δὲ κολαστικὸν, ἐριννυῶδές καὶ δαιμονικὸν οὐ θεῖον δὲ οὐδὲ ὀλύμπιον: Castigare, torquere, Erinnyum, & Dæmonum esse, non eorum, qui diuini sunt, cælúmque tenent. Hoc constat, esse Dæmonem atque Erinnym eundem, & qui torquent, vexántque, non Deos cælestes esse: tormenta, non esse bonorum. Ex his igitur claret, vexatores illos, ac tortores, carnifices, nec Deos esse, nec bonos, nec datam eis hanc prouinciam vti bonis, sed vt impuris, prauis, ministris immundis, quippe quos tormenta delectant. Eóque coarguitur falsum, quod idem Plutarchus in libro de defectu oraculorum: γίνονται γὰρ ὡς ἐν ἀνθρώποις καὶ δαίμοσιν, ἀρετῆς διαφοραὶ καὶ κακίας: Sunt enim sicut in hominibus, sic in Dæmonibus discrimina virtutis, & vitij. Dico ex tua sententia ô Plutarche, non esse verum. Facis enim Dæmones eosdem atque Erinnyas, suppliciáque exercere dicis eorum esse, qui cælum non habitent. Ergo non sunt hæ, neque possunt esse differentiæ, malis, fœdísque ministerijs fungentibus. Ex hoc etiam apparet vera eorum declaratio, & confutatio, quæ dicit in libro de defectu oraculorum. Primum cùm ait Dæmones esse mediam naturam inter Deum, hominémque habentes affectus humanos, & potentiam Dei: ἡ δαιμόνων φύσις ἔχουσα καὶ πάθος θνητοῦ, καὶ θεοῦ δύναμιν Quomodo virtutem Dei, si tantum mali, improbi, nequissimi tortores, carnifices, vt superius dicebas, cùm hoc fœdum ministerium negares esse Deorum? Nihil igitur te teste commune Deo, & Dæmoni. Dæmon tortor, Deus semper beneuolus, placidus. Sic falsum, quod eodem libro, tanquam in medio Deorum, & hominum, excipientes affectiones mortales, necessariásque mutationes, quos Dæmonas arbitrantes, & nominantes, bene habent secundum morem patrum colere. O Plutarche, quo te rapit oratio, tibi ipsi te aduersari non cernis? Non sunt necessariæ mutationes in Dæmonibus. Neque enim tales creati fuerunt, sed se tales ipsi reddiderunt, deprauantes naturam suam. Quid enim necessitatis habet in mundo natura hæc immunda? Ad quid ea opus est, si velut tortoribus impiorum, carnificibúsque fuit eis opus? Iam hæc non est bona natura, nec ei cum Deo societas. Nec prouincia plectendi, animaduertendi, commune quid facit: quandoquidem tu ipse pronunciasti, nulla ratione diuinum esse τὸ κολαστικὸν, quod cruciat, vexat, torquet. Longè a Dijs disiunctissimum, cælestia templa tenentibus. Norant igitur audierántque Dæmonas esse potestates improbas, malis inhiantes, sed causam cur tales essent, nesciebant, putantes eorum prauitatem, naturalem, non fortuitam, & ex deprauatione. Errórque est manifestus. Non enim Deus opera sua tam tristia, tam dira, nefandáque fecisset, qualia norunt illi, confessíq; sunt esse Dæmones. Est'ne probabile, Deum creasse monstrum illud, cuius à doctissimo vate natura describitur?

Dæmon & Erinnys.

Error Plutarchi.

Nihil commune Deo & Dæmoni.

Dæmones suã ipsi naturam deprauarunt, non à Deo creati.

Dæmonum prauitas est fortuita, non naturalis.

D

E

Æneid. 7.

> *Tu potes vnanimes armare in prælia, fratres,*
> *Atque odijs versare domos, tu verbera tectis,*
> *Funereásque inferre faces, tibi nomina mille,*
> *Mille nocendi artes, fœcundum concute pectus,*
> *Desiice compositam pacem, sere crimina belli.*

F

Et superius autem,

> *Luctificam Alecto, dirarum ab sede sororum,*
> *Infernisque ciet tenebris, cui tristia bella,*
> *Iræq; insidiæq;, & crimina noxia cordi.*
> *Odit & ipse Pater Pluton, odere sorores*
> *Tartareæ monstrum, tot sese vertit in ora,*
> *Tam sæuæ facies, tot pullulat atra colubris.*

Deus non est autor mali.

Veritas igitur est, eiusmodi naturam Deum minimè fecisse, sed eam se talem reddidisse. Neque enim Deus creauit homines rapaces, homicidas, violentos, improbos, sed cùm boni, & sine crimine ancipitésque creati essent, & electionis liberæ, maluerunt esse tales, quàm boni. Veriora sunt igitur quæ eodem libro, ab eodem dicuntur, has improbitates nulla ratione diuinum quidquam habere. Et quod ἰσχυροὶ καὶ βίαιοι δαίμονες ἐξαιτούμενοι ψυχὴν ἀνθρωπίνην περιεχομένην σώματι, καὶ διὰ στομάτων ὁ μὴ λέγω δυνάμενοι ταύτῃ λοιμούς τε πόλεσι, καὶ γῆς ἀφορίας ἀπάγουσι, καὶ πολέμους, καὶ στάσεις, ταράττουσιν, ἄχρις οὗ λάβωσι. καὶ τύχωσιν οὗ ἐρῶσι. Quæ sunt, Fortes, & violenti Dæmones, expetentes animam humanam corpore circundatam

Acundatam, & per corpora et misceri non valentes, pestilentias vrbibus, annonæq; caritatem adducunt, bella, seditiones turbant, donec quam amant, potiantur. Hæc sunt vera. Quo fit clarum nihil Dæmones habere diuinum, solúmque hoc esse nomen malorum, impiorum, noxiorum. Omniáque hæc conueniunt cum nostris, eo excepto, quòd non expetunt animam Dæmones vt amatores, sed vt odio habentes, vt crucient, obsideant. Quod etsi Plutarchus hic non fatetur, alijs tamen fatetur locis, cæteríque congruunt, Chaldæi, Trismegistus, Orpheus. Vera sunt & illa, fugas, raptus, seruitia, non Deorum, sed Dæmonum esse. Malim tamen hæc neque Deorum esse, neque Dæmonum, se fabulosa. Ea veriora, Dæmones oraculis præfectos, τοῖς περὶ τὰ μαντεῖα, καὶ χρηστήρια τεταγμένοις δαιμονίοις. Et illa maximè vera, ἀλλὰ δαίμονας ὑπηρέτας θεῶν, quòd Dæmones sint ministri Deorum. Hoc maximè verum, Sunt ministri, carnifices Dei, nihil cum Deo commune, sed tantùm ministri, mancipia, iussi faciunt, permittuntúrque facere mala. Sed quod displicet Plutarcho, mihi placet, nonnullos sensisse iuxta superiorem Empedoclis sententiam, Dæmonibus inesse ἁμαρτίας καὶ ἄτας, καὶ πλάνας θεηλάτους, peccata, & noxiá mala, persecutionésque diuinas. Ideo autem placet, quia ratio docet esse verum. Et idem Plutarchus in eo, qui inscribitur de Iside, & Osiride, ostendit hanc sibi placere sententiam. Peccant igitur Dæmones, nocent, diuina potestas eos insectatur. Quod ipse Dæmon confessus est: adducitur à Lactantio:

Cur Dæmones animam expetant.

Dæmones, ministri & carnifices à Deo constituti.

Lib.1 cap.7.

> Δαίμονες οἳ φοιτῶσι περὶ χθόνα, καὶ περὶ πόντον,
> B Ἀκάματοι, δάμνανται ὑπὸ μάστιγι θεοῖο.
> *Dæmones errantes per terras, & mare semper,*
> *Aeternas pendunt diuino verbere pœnas.*

Hoc, vt vidisti, superius cecinerat etiam Empedocles: Vagantur per omnia dæmones. Quod noster expressit magis, vt sit mirus consensus. Aduersarius vester Diabolus circuit quærens quem deuoret. Et Satanas in Iob; Circumiui terras, & perambulaui eas. Illud admirabile, quòd externi Philosophi, ipsiq; etiam Dæmones confessi sunt se flagellis Dei, verberibúsque torqueri, vt scelestos scilicet, & peccantes, nocentesq;. Neque enim impune nocent mortalibus. Eodem libro Plutarchus dicit non solum Empedoclem, sed & Platonem, & Xenocratem, Chrysippum, & Democritum Dæmones malos credidisse: qui cùm simulachra bona precaretur, indicasse, alia praua esse, καὶ μοχθηρὰ, ἔχοντα προαιρέσεις τινὰς καὶ ὁρμάς, Et scelesta habentia electiones quasdam & cupiditates. Vera quoque & illa, vt stupeam Titanica, & Typhonica, quæ circunferantur, fuisse pugnas Dæmonũ, contra Dæmones, fugásque superatorum, ἢ δικαιώσεις ὑπὸ θεοῦ ἐξαμαρτόντων, aut iudicia Dei, contra eos, qui peccauerunt. Hæc inquam vera. Vt congruunt cum nostris dicentes flagellis, iudicisq; Dei Dæmones exagitari? Quocirca superius vocabat eos θεηλάτους οὐρανοπετεῖς. Et illa vera, vt superius, ἀφισταμένων καὶ ἀπολιπόντων τὰ χρηστήρια δαιμόνων, Abscessisse, deseruisse Dæmones, oracula. ecce Dæmonum oracula erant. Hinc se præcipitem dedit, eodem autore, aliquado Pythia, dæmoniaco furore correpta. Idemq;

Dæmones vagantur per omnia. Matt.12. 1.Petr.5.

C in eo, qui est de deuoratione carnium, declarat nomen Dæmonis malorum esse cùm ait: τὸ γὰρ ἐν ἡμῖν ἄλογον καὶ ἄτακτον, καὶ βίαιον οὐ θεῖον ἀλλὰ δαιμονικὸν, οἱ παλαιοὶ τιτᾶνας ὠνόμασαν, καὶ τοῦτο ἐστὶ κολαζομένου, καὶ δίκην διδόντος Nam quòd in nobis est irrationale, citra ordinem, violentúmque, non diuinum, sed dæmoniacum, veteres Titanas appellarunt, Et hoc est eius qui plectitur, dátque pœnas. Vides Dæmonem, violentum, irrationalem inordinatum. Hæc eorum natura, hæc naturæ descriptio. Vt possis eam sic ex Plutarcho describere, Dæmones natura sunt irrationalis, inordinata, temeraria, violenta, quæ dat pœnas semper, & castigatur. Id quoque euidentissimum argumentum, nomen Dæmonis, malorum potius fuisse priscis, non bonorum, naturámque prauam eorum cognitam eos habuisse, quod in Symposio septem sapientum idem Plutarchus dictum refert in conuiuio, optimam, vtilissimámque rem Deum, βλαβερώτατον δαίμονα, nocentissimam Dæmonem. Chrysippúsque eodem autore de rebus Romanorum, φαῦλα δαιμόνια περινοστεῖν, Errare circum, mala Dæmonia: quibus vti carnificibus, malorúmque vltoribus vtatur Deus. Ex priscorum igitur Philosophia, hæc de Dæmonum natura scitu digna constant: Eos esse aërios, vagari, rapi, turbari per omnem mundum, persequente Deo fugere, peccasse, & peccare, scelerum luere pœnas, Dei flagellis verberatos, Exitiales, nocentissimos esse. Ex his item posset corrigi ipse idem Plutarchus, qui non animaduerterit, quæ totis libris suis variè tradiderit. Nam in libro de fato, triplex esse fati genus dicens, de tertio scribit:

Titanes, & Titanum nomen Dæmoniacum.

Qualis natura dæmonum.

Tertium inquit, fatum iure dicatur, prouidentia, curáque Dæmonum, qui circum terras præfecti sunt custodes, & prospectores rerum humanarum. Hoc igitur multipliciter eiusmet autoritate coarguitur. Tum quòd vbique cernitur ire in eam sententiam, Dæmones esse malos, hócque nomen ferè malorum esse & improborum, vt exempla superius docuerunt: Tum ipsa eius clara verba sunt, quibus hæc refellas. Hos enim Dæmones, quos dicit custodes, cùm ferat circum terras versari, constat esse Dæmones illos vagos, cælóque cadentes, Deo persequente terga dantes vbique, apud Empedoclem. Eóque dicũtur in terra versari. Boni tum in terris versantur, tum redeunt ad superos, suntq; cælestes. Iam verò Dæmones hi sunt, quos ipse contra Chrysippum negat vt improbos rerum humanarum datos custodes, hæc dicens, τὸ δὲ φαύλους δαίμονας ἐκ προνοίας ἐπὶ τὰς τοιαύτας ἐπιστασίας καθίστασθαι πῶς οὐκ ἔστιν ἔγκλημα τοῦ θεοῦ. Et quæ sequuntur. Adhibitos inquit esse Dæmones improbos ad eiusmodi gubernacula, quomodo non est Dei calumnia, velut regis, malis, vecordibúsque satrapis, & prætoribus credentis prouincias, eosq; permittentis, in optimos neglectos debacchari? Benedictus sis Plutarche, aurea verba fudisti. Cùm Dęmones omnium ferè consensu Philosophorum sint improbi, rabidi, violenti, irrationabiles, vagi, calumniam Deo facit, qui censet eum rebus humanis eos præfecisse, in quibus neque ratio sit, neque prouidentia, sed furor tantum, truculentia, sitisque nocendi, vt leonibus, viperis. Vera igitur duntaxat quæ Chrysippus sensit eodem autore de rebus Romanorum: ἢ μᾶλλον ὃ λέγουσιν ἔνιοι ῥωμαίων ἀληθές ἐστι, καὶ καθάπερ οἱ περὶ χρύσιππον. οἴονται φιλόσοφοι, Et quæ sequuntur. An potius, inquit, verum est, quod quidam Romani sentiunt, & Chrysippus Philosophus prodidit, praua Dæmonia circumire, quibus Dij vt publicis carnificibus, aduersus impiobos, impiósque homines vtantur? Sic lemures & lares Erinnyci quidam sint infestíque Dęmones domuum, rerúmque gestarum exploratores. Hæc vera sentiebat Chrysippus ab anterioribus Philosophis manantia. Errantes igitur, circúmque euntes illi Dæmones, sunt illi mali, improbique carnifices hominum, nostris calumnijs inuigilantes, merito vocati Diaboli, sitientes necem, cladésque, tanquam publicorum facinorum vltores. Huiusmodi traduntur in sacris litteris, & hæc eorum munera feruntur accusandorum criminum, plectendorum malorum, in hoc quidem mundo multo validius in futuro. Vides quanta Philosophiæ cum litteris sacris concordia? Nam Chrysippus multis ante Euangelium floruit annis. Tradidit autem Seruator, prodiderunt Apostoli toto orbe, perspicuúmque fecerunt, quod à Philosophis quidem, à sæculis superioribus veniens dicebatur, sed obscurè, dubiè. Nam super eo dubitat Plutarchus.

Mali dæmones non sunt hominum custodes.

Calumniam Deo facit, qui Dæmones præfectos hominibus esse dicit.

Diuinationem, vaticiniáque & oracula ab halitu terrestri fieri non potuisse. Aristotelem, Plutarchum, Ciceronem ista suspicatos, se ipsos declarare, contrarias rationes opponentes.

CAPVT XXXVI.

ILLVD insuper quod ab Aristotele, Plutarcho, nostro Cicerone affirmatur, disquirendum est, an diuinatio, quam Dæmones enuntiauerunt, quæq; fuisse fertur in Dæmonibus, ex halitu terræ potuerit fieri. Nam Aristoteles refugiens fortasse Dæmones substantias separatas confiteri, redditurúsque oraculi Apollinis rationem in libro de mundo, perhibet, exhalationes terrestres, varias efficere affectiones: ὧν τὰ μὲν ἐνθουσιᾶν ποιεῖ τοὺς ἐμπελάζοντας, τὰ δὲ ἀτροφεῖν, τὰ δὲ χρησμῳδεῖν, ὥσπερ τὰ ἐν δελφοῖς, καὶ τὰ ἐν λεβαδίᾳ: Quarum aliæ diuinos furores inijciunt appropinquantibus, aliæ cibi odium, aliæ faciunt vaticinari, vt oraculum Delphicum, & id quod est in Lebadia. Hanc Aristotelis autoritatem Marcus noster in Diuinatione secutus, Nam terræ vis, inquit, Pythiam Delphis incitabat. paulò antè, Potest autem, inquit, vis illa terræ, quæ mẽtem Pythię diuino afflatu concitabat, euanuisse vetustate, vt quosdam exaruisse omnes, vt in alium cursum contortos, & deflexos videmus. Sed vt vis accidert, Magna enim quæstio est. Talia Marcus, Plutarchus, cuius tempore quòd oracula iam toto orbe siluissent, auditúmque sub Tiberio Cæsare, magnum Pana, quem Dæmonem arbitratur, de-

Lib.1.

Magnum Pana mortuum Tiberij tempore, Plutarch. tradit, sed quàm verè et Philosophicè, nostri viderunt.

A tur, defunctum, voluit eam afferre rationem, quòd halitus ille terræ, quemadmodum omnia terrestria, vt fontes, vt metallorum venæ, potuerit deficere, & diuinatio oraculorúmque, præcipuè Delphici, tanta celebritas interpollari: ἡ δὲ γῆ πολλῶν μὲν δυνάμεων πηγὰς ἀνίησιν ἀνθρώποις, τὰς μὲν ἐκστατικὰς, καὶ νοσώδεις, καὶ θανατηφόρους, τὰς δὲ χρηστὰς, καὶ προσηνεῖς, καὶ ὠφελίμους, ὡς δῆλα γίγνονται πείρᾳ προστυγχάνουσι, τὸ δὲ μαντικὸν ῥεῦμα, καὶ πνεῦμα, θειότατον ἐστὶ, καὶ ὁσιώτατον: Terra, inquit, plurimarum aliarum facultatum fontes hominibus edit. Quarum sunt aliæ arripientes in excessum, aliæ morbosæ, & mortiferæ, aliæ vtiles, & clementes, & iuuantes, vt his qui periculum fecerunt, claret. Fluxus autẽ diuinatorius, & halitus, seu spiritus, diuinissimus est, & sanctissimus. Tum Plutarchus prosequitur: Diuinissimus est, ait, is spiritus, siue per aëra, siue cum humida scaturigine feratur. Cõmistus enim cum corpore, efficit animis temperiem quandam insolitam, & inusitatam, de cuius proprietate clarè pronunciare, perdifficile, coniectari tantum ratio possit. Quippe caliditate, & diffusione poros aperit quosdam, rerum futurarum imaginatorios. Sicut cùm vinum incaluisset, multas alias commotiones facere solet, reueláreque arcana quædam, & latentia. Nam debacchatio, & insania, plurimum ex diuinatione habet, iuxta Euripidem. Cum animis concalefactus, & igneus, abiecit pudorem, quem mortalis prudentia inducens, sæpenumero auertit, & extinguit diuinationem, furorémque diuinum. Denique concludit Plutarchus, haud mirum videri debere, multis è terra exhalationibus surgentibus, has solas in Delphis animas ad diuinandum disponere, & ad concipienda futura.

B Attestari enim huic rationi, etiam quæ de eo oraculo fama publica sit. Eam enim vim manifestam cuidam pastori, qui casu eò deuenisset, fuisse, deinde vocibus quibusdam diuinis editis contempsisse, qui accessissent, postea euentu probatis, quæ is dixisset, admirari cœpisse. Hæc & id genus mulra proposuit Plutarchus, sed tam dubius, & varius, quàm varij, qui hæc apud eum disserunt. Quorum non alia nobis perenda ex ratione confutatio, quòd apud eum ab alio in contrarium disserente, dissoluuntur. Si vis terrestris, & exhalatio incitaret, cur non omnes accedentes, aut si non omnes, saltem è tot millibus, aliquot, cur sola virgo Pithia incitabatur? Quam tandem ob causam, in omni vita castam, & incorruptam eàm seruarent? Cur non homines robustioris, meliorísque ingenij, ea vis arriperet? Et pastor ille dictus Coretas, non erat cæteris multis pastoribus, & caprariis dissimilis, si modo id non sit inane commentum, & fabula, vt ipse arbitratur. Eam quoque rationem idem ptoponit, quòd cùm tot bonorum autor fuerit illud oraculum bello & vrbibus condendis Græciæ, indignum sit referre temeritati hanc rationem. Hæc igitur est vera, sicut & superior, & valida ratio. Sicut enim mentem, & intelligentiam sapientissimi quique immortalem dixerunt, quòd à nullo elementorum haberet originem, & quòd operationes eius longe distent ab operationibus terrestribus: & Aristoteles in libris de Generatione animalium, & in libris de Moribus, mentem exterius venire, quoniam non à semine nasceretur, & quòd ex operationibus manifestis, facultates, & fontes occultos diiudicamus, pronuntiauit, eásque operationes alterius

Commentum id certè fuit & illusio cacodæmonis.

Indignũ fuit referre temere oraculũ.

De generat. 3. anim. 2 cap 3.

C generis, quàm ipsius compositi ostendit: sic ex oraculorum operationibus apparet terram tales halitus edete non posse. Spiritualis enim est omnis diuinatio, & mentalis: halitus autem etsi disponere animum, & in furorem agere, quemadmodum vinum possit, puritatem tamen illam vaticiniorum efficere vnquam. Furor ac dementia, & à sensibus abstractio fiat ab halitu, & à vino, at prædictio, quæ non solum mens est, sed & humana mente melius, à terrestri principio excitari, quis sibi persuadeat? Rationem igitur ex Aristotele ipso, & Plutarcho claram deduces, si volueris Aristotelem refellere: Dicis ô Aristoteles in libris illis mentem solam diuinam esse, solam exterius ingredi, solam separari, cæteras animas non separari, sed à semine, & spiritu terrestri, qui est in semine, nasci. Id autem dicis ex operationibus mentis, quas diuinas, alteriusq; omnino generis, quàm aliarum animarum, sensitiuæ, vegetatiuæ, cognoscis, & similes operationibus, quæ fiunt à diuinis, cælestibúsque animis, præcipuè ipso Deo, quæ dicuntur, ratio, consilium, solertia, multiplex cogitatio. Diuinatio autem non solum hæc ipsa est, sed etiam diuinius, & excellentius. A terrestri igitur vapore non dependet. Neque enim etsi phrænetici, & melancholici, aut ebrij & dementes aliquid vnquam inusitarum dixerunt, protinus aut diuinarunt, viderúntque futura, vt quod minimum est, & fortuitum, referas in rationem certam, ac stabilem, aut tales etsi similes, aliquo modo diuinantes erunt. Nam & Prophetæ à sensibus in aduentu numinis abstrahebantur, cadebántque penè mortui,

Spirituals et ment. [illegible] diuinatio omnis, nõ terrea.

Non pendet à terrestri vapore diuinatio.

Prophetantes à sensibus abstrahebantur.

1. de Diuinatione.

túncque prophetabant. Et Marcus ipse Tullius, refert eodem loco vim Naturæ Sibyllam, sicut vis terræ Pythiam, incitasse. Quæ est enim hæc vis Naturæ? Quæ differentia inter Pythiam, & Sibyllam? Etsi Naturæ vis Sibyllam, cur non item Pythiam concitabat? Quid hoc ab illo segregat? Igitur satis his rationibus erit ad refellendam illam Aristotelis sententiam, vt Aristoteles Aristotelem oppugnet, & ex verbis eius eliciatur redargutio. Sic etiam est ratio apud Plutarchum in contrarium apud Ciceronem quoque ita loquentem: Quid tam diuinum, quàm afflatus ex terra mentem ita mouens, vt eam prouidam rerum futurarum efficiat, vt non modò cernat multo antè, sed etiam numero, versúque pronunciet? Eadem ergo vaticinij Delphici, ac Sibyllini ratio, vt quam des vni, necessariò des & alteri. D

An oraculum Apollinis à bono vel malo Dæmone funderetur. Quod à malo, signaq; eius. Quòd sæpe Deus spiritibus, hominibúsque improbis vsus est ad prædictionem futurorum.

CAPVT XXXVII.

Ab Apollinis oraculo multa bona, & imposturæ nullæ.

ET QVONIAM huc deuenimus, de oraculo Apollinis vestigandum. Nam multa bona bello, pacéque autore Plutarcho Græcis attulit: tursum multa obstant, quo minus in numero bonorum, spiritum illum referas. Leguntur quidem nonnulla, quibus beneuolentiam, æquanimitatem, prouidentiam eius agnoscas: in contrarium multa deprehendas, partim imposturam oraculi, partim autorem eius non fuisse spiritum bonum, testantia. Prima igitur ratio, spiritum illum in numero bonorum non habendum, ab ipsis Philosophis exhibetur. Nam cùm pudenda, ventrémque mulierculárum, aut Deum, aut animos diuinos subisse, sentire nefas asseuerent, oraculum autem Apollinis ex ventre mulierculæ funderetur, Philosophorum certe ratione, non erat spiritus ille è numero bonorum. Plutarchus igitur: εὔηθες γὰρ ἐστι, καὶ παιδικὸν κομιδῆ, τὸ οἴεσθαι τὸν θεὸν αὐτὸν, ὥσπερ τοὺς ἐγγαστριμύθους εὐρυκλέας πάλαι, νυνὶ δὲ πύθωνας προσαγορευομένους ἐνδυόμενον εἰς τὰ σώματα τῶν προφητῶν ὑποφθέγγεσθαι τοῖς ἐκείνων στόμασι καὶ φωναῖς χρώμενον ὀργάνοις καταμιγνὺς ἀνθρωπίναις χρείαις, οὐ φείδεται τῆς σεμνότητος οὐδὲ τηρεῖ τὸ ἀξίωμα, καὶ τὸ μέγεθος αὐτῷ τῆς ἀρετῆς: Stultum enim, inquit, est & pucrile admodũ, putare Deum ipsum, sicut ventriloqui spiritus, qui Euriclei quondam, nunc autem Pythones appellantur, subeuntem in corpora Prophetarum, ore ipsorum, & vocibus vt organis vtentem respondere. Qui si sese misceret vsibus humanis, non parceret grauitati, neque seruaret dignitatem, & magnitudinem virtutis suæ. Hæc verò ex intima Philosophia locutus est Plutarchus. Chrysostomus autem de Pythia vel Apollinis oraculo sic perhibet, λέγεται τοίνυν αὕτη ἡ πυθία, γυνή τις οὖσα, ἐπικαθῆσθαι τῷ τρίποδι, διαβᾶσα τε, εἶθ᾽ οὕτω πνεῦμα πονηρὸν κάτωθεν ἀναδιδόμενον, καὶ διὰ τῶν γεννητικῶν αὐτῆς διαδυόμενον μορίων πληροῦν τὴν γυναῖκα τῆς μανίας, καὶ ταύτην τὰς τρίχας λύσασαν, λοιπὸν ἐκβακχεύεσθαι τε καὶ ἀφρὸν ἐκ τοῦ στόματος ἀφιέναι καὶ οὕτως ἐν παροινίᾳ γενομένην τῆς μανίας φθέγγεσθαι ῥήματα. Dicitur, inquit, hæc Pythia fuisse fœmina, quæ super Tripode cruribus diuaricatis, malignum spiritum inferius emissum, partesq; genitales subeuntem, excipiens, furore repleretur, & crinibus passis, spumánsque ore debaccharetur, funderétque insana oracula. Duobus his igitur testimoniis collatis, constat oraculũ Apollinis, quoniam spiritus ille fœminæ pudenda ventrémque subiret, à puro, sanctóque spiritu, Deo, vel spiritibus cælestibus non fuisse. Erítque verum quod idem Plutarchus adiecit, magnis difficultatibus homines liberasse, qui Dęmones inter Deum, & homines medios statuissent, in quos referrentur ea, quæ neque vires humanas efficere posse constat, & quæ cùm in maiorem quam humanam potestatem redigere necesse sit, sed alia ratio prohibeat, ne referantur in optimum Deum, similésque eius spiritus alios bonos, in eam potestatem redigantur, quæ tamensi superet humanam facultatem, res etiãt tamen testentur eam neque Deum esse, neque mentem puram, diuinámque autoritatem. Signa maioris quàm humanæ potestatis, cùm plura cum nostris illi collegerunt: in primis ipsa fuit diuinatio, præterea fascinationes, vexationes corporum, ægritudines inlectæ, pluráque alia nemini non nota. Sed signa potestatis improbæ, quòd

Apollo, cacodæmon fuit.

Apollinis Pythia.

E F

A cùm rarò beneficio homines affecerunt, tum verò modus ipse, ratióque prophetandi, naturam inquinatam declarauit. Magnis igitur difficultatibus, ait Plutarchus, homines liberarunt, qui medios hominum, atque Deorum, Dæmonum genus interiecerunt, siue à Zoroastre, Magísque fama hæc descendat, siue ab Orpheo Thrace, vel Ægyptijs, Phrygibúsve, vt licet ex Teletis & Orgijs, quæ cum lamentis, debacchationibúsq; celebrantur, cõicere. A Philosophis igitur datur ratio, oraculum Apollinis, Dæmonis oraculum fuisse, Dæmonis inquam, non Dei, vel spiritus alicuius puri, melioris. Sed quoniam sparsa per libros Philosophorum oracula, quibus velut diuinis documentis sunt eruditi homines, testantur spiritum eius bonitatẽ, vt quod est in Xenophõte, qui ad bellum cum Cyro, contra Xerxem profecturus, sciscitatus est oraculum, iténe reuersurus, respondit vtrunque. Et quòd Socratem sapientissimum Græcorum iudicauit. Et Plutarchus de virtutibus mulierum refert Chius, actis prodigijs cælestibus, oraculum respondisse, vt interficerent, qui interfecissent Regem Hippoclum: cumq; illi dixissent, totam vrbem cum interfecisse: Omnes iussisse oraculum relinquere vrbem, si sceleris cuncti participes fuissent, sicq; non paucos eiectos ex vrbe: Quo quidem apparet spiritũ docuisse expiadi modum, quasi cædem execratam. Alium autem, qui matrem interfecisset, agereturq; pœnis, Hermias autor, oraculum iussisse, vt aliam terrã quæreret: Illum insulam à flumine emersam sibi dari percepisse, ibiq; habitantẽ pœnis cruciari desisse. Pluráque sunt alia, beneficium oraculi præ se ferentia. Horum igitur omniũ, sicut à Philosophis exhibetur oraculi Apol-

B linis demonstratio, sic à sacris litteris vera solutio. Est igitur solutio vera, quòd Deus vti bonus, & humanus, cùm homines falsa vaticinia relicto Deo vero, suscitassent, ne per spiritus quidem aut homines malos dedignatus est respondere, vsus ad beneficium improbitate malorum. Huius assertionis vera sunt in sacris litteris testimonia. Balaam ariolo vno è Magis illis Persarum à Zoroastre (fuit enim Babylonius) qui fœdus cum Dæmonibus mali pacti, eorum auxilio multa facerent cæteris hominibus prodigiosis, quo vel opes, quemadmodum ipse Balaam, vel opinionem Diuinitatis sibi compararent, vsus est Deus ad prædictionem bonorum, veroiumque oraculorum. Is enim prædixit, Orietur stella ex Iacob. Hunc autem, iubente Mose, in bello cum cæteris Israëlitæ interfecerunt, quia nefarius improbusq; monuerat fornicari Moabitidas cum Israëlitis, vt læso numine, caderent in bello. Est item testimonium in libris Regum, quod ad Pythonem profecto Sauli dicitur Dominus respondisse per Pythonem, quemadmodũ oraculum Apollinis Python erat. Est autem Apollo Pythius dictus ab interfecto dracone Pythone. Inde omne per os vaticinium, dictum Python, quasi Apollineũ. Dedit igitur pœnas Saul, cùm ob alia scelera, tum quia consuluerat oraculum, quod ipse iam dudum Zelo religionis sustulerat vt impium è terra. Et tamen respondit ei Dominus per Pythonem, misso Angelo sub persona Samuelis. Item est testimoniũ in Ezechiele dicente Deo, Si adieris ad falsos Prophetas, ego tibi respondebo per illos. Dicendum igitur prædictionem futurorum, non per bonos duntaxat extitisse, quemadmodum nec miracula. Nec contra ra-

C tionem esse vt vsus homine, vel Dæmone malo Deus, agat vel loquatur bona. Nam Caiphas, qui in necem Domini consensisset, prophetauit: plurésq; homines mali prophetauerunt etiam bona, vtilia. Autor insuper Plutarchus cum alijs, Erythræam Sibyllam oraculo Apollinis præfuisse. Ea tamen vsus est Deus ad prædictionem rerum futurarum, non earum modò, quæ à Romanis toto terrarum orbe gerendæ essent, sed etiam quæ Christus facturus, suprema quoque sæcula oraculis complexa. Et ipse Seruator testatus est, non admissurum se eos in regnum cælorum, qui dicant, Domine nónne in nomine tuo prophetauimus, Dæmonia eiecimus? Quid? quòd exibant Dæmonia clamantia, Tu es filius Dei. Veritatem scilicet clamantia. Vt autem Balaam qui aliquando bona prædixisset, sceleftus fuit aliàs & improbus, sic oraculum Apollinis, etsi sæpe bona consuluit, multas tamen vbique fraudes, ambages item, & indignas spiritibus bonis voces apud scriptores deprehendas, quas vt notas præteteo.

Modus vaticinandi Apollinis Pythiæ, naturã inquinatam declarauit.

Oraculũ Cyro iunioris redditum.

Aliud oraculum Chiis redditum.

Oraculum aliud Hermiæ redditum.

Deus, cur per malos spiritus oracula eds permiserit.

Balaam vaticinatus.

Num 14.

Pytho, Saulis. Apollo Pythius.

1 Reg 28.

Ezech 13.

Vaticinia non per bonos tantum sed & malos edita.

Ioan 18.

Sibylla Erythræa [illegible]

Matth.7.

Balaam bona prædixit, & tamen scelestus.

Dæmones nunquam in consortio beatorum fuisse, non ex cælestibus gaudijs, quæ possiderent, sed possessuri essent, si rectè operarent, cecidisse. Peccatum eorum fuisse superbiam, inuidiámque.

CAPVT XXXVIII.

An dæmones aliquando beati fuerint. & quod tantum flagitiũ admiserit, vt damnari meruerint.

Cælestia præmia non amittunt iam adepti.

ETSI libris hisce profanam Philosophiam pertractamus, comprobantes, vbi fieri possit, eam Philosophiæ cælesti conformem, tamen vt sit perfecta de Dæmonibus inquisitio, duæ supersunt examinatæ sententiæ: Prior, an aliquando fuerint in cælo, beato ac sacrosancto diuinorum spirituum regno, gloriosi, felices, vnde propter scelus immane deturbari. Tum quod scelus tantum, flagitiúmque eorum extiterit, vt hoc decus amittere, damnari pœnis æternis meruerint. Nam super vtroque variare sententias apud Theologos inuenies. Fuerũt igitur probatissimi Theologi, in quibus & Augustinus esse videtur, qui censerent nunquam Dæmonas in cælo fuisse, nunquam gloriam Dei vidisse, sed ancipites, suæq; potestatis quales homines iam creatos non amisisse, quod iam possiderent. Quemadmodum non amittunt homines præmia cælestia, iam adepti, sed quæ adepturi erant, si piè iustéque vixissent. Atque Dæmones non in cælo, regione beata, fuisse creatos. Nam si ibi fuissent aliquando, tum illuc ob aliqua merita peruenissent, tum nunquam inde repulsi fuissent, quia nec in loco perfectionis, perfectæq; beatitudinis peccare potuissent, nec fuissent illic, quorum mens aliquando mutari contra autorem suum potuisset, quíque nondum mundi, perfecti, sapientésque haberi potuissent, tantísque præmiis digni propter futura peccata debuissent. Hanc igitur sententiam qui secuti fuerint, magnis incommodis liberabuntur, non assentiente ratione (& qui id cogitat turbatur) peccasse, qui visione Dei in cælo, quæ sapientissimos eos redderet, fruerentur: Peccasse tam turpiter, nefariéque eos, quos illa visio diuina omni sapiẽtia, beatitudine perenniter imbutos, immutabiliter in se raperet, nequid aliud desiderare possent. Est igitur sententia vera, nunquam dulcedinem visionis diuinæ Dæmones gustasse, sed creatos infra cælum, & in hoc mundo, videlicet aëre, & sui arbitrij libertate abusos, peccasse. Quid autem peccauerint cùm adhuc ancipites essent, & ad bona, & ad mala possent, quemadmodum spiritus humani, declinare, inferius declarabitur. Nunc ea sententia verior habeatur, qua dicuntur in concilio, cœtúque beatorum nunquam fuisse, sed in hoc mundo creatos, sicut homines, liberum arbitrium peccandi, & non peccandi habuisse, indignos adhuc commercio beatorum. In qua sententia cùm Augustinus referat fuisse Theologos quosdam superiores, eandem videtur ipse comprobare. Aítque super Genesim: Quidam enim nostri non putant eos cælestes aut supercælestes Angelos fuisse. Non mirum, si post peccatum in hac caligine retrusi sunt. Rursum: Quidam enim senserunt non fuisse Diabolum in illa sublimi natura Angelorum, quæ supercælestis est, sed eorum qui inferius in mundo facti sunt. Hæc Augustinus. Qui tametsi inferius videatur asserere, non posse ex scripturis demonstrari duo Angelorum genera, alterum supercæleste, alterum mundanum, tamen nec ipsi diceremus duo genera, sed etiam supernos Angelos aliquando fuisse probatos, & admissos in cælum, quos aliqua pietas eò sublimasset. Cæteri quoque Theologi consentiunt ipsum Augustinum in ea sententia permansisse, nunquam Dæmones gaudiis cælestibus interfuisse. E quibus Theodorus Theologus Latinus vnus antiquorum, post Augustinum Theologorum, ingenio, & eloquentia mirus, ambages has & quæstionum sinus exoluens, dignus quem non oscitanter omnes audiant, scribit. Quis enim, inquit, credidit Diabolum in beatitudine Paradisi fuisse? qui mox vt conditus, lapsus est, dicente Domino in Euangelio, Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit. Augustino quippe asserente, nunquam Diabolus in veritate stetit, nunquam cum Angelis beatam vitam duxit, sed ab ipso suæ conditionis initio cecidit. Factus enim, continuò se à luce veritatis auertit, superbia tumidus, & propriæ potestatis delectatione corruptus: Vnde beatæ, atque Angelicæ vitæ dulcedinem non gustauit, quia non vtique acceptam fastidiuit, sed nolendo accipere deseruit, & amisit. Proinde nec sui casus præscius esse potuit: quoniam sapientia pietatis est fructus. Ille autem continuò impius, consequenter & mente cæcus, non ex eo quod acceperat, cecidit, sed ex eo quod acciperet, si subdi Deo voluisset. Quod profectò quia noluit, & ab eo quod accepturus erat, cecidit, & potestatem illius, sub quo esse noluit, non euasit, factúsque est in illo pondere meritorum, vt nec iustitiæ possit lumine delectari, nec ab eius sententia liberari. Hæc scribit Theodorus. Duæ sunt igitur rationes eis, cur Dæmones non amiserint quod haberent, nec ex beatitudine ceciderint, quam nondum fuissent assecuti, quòd sapientia, aut dulcedo vitæ cælestis, pietatis est fructus, est

Dæmonas nũquã gustasse dulcedinẽ visionis diuinæ.

Ioan. 8.

Diabolus initio cecidit, & nunquam beatam vitã cum angelis duxit.

Sapiẽtia, pietatis fructus.

præmium

A præmium probatorum, præmium sempiternum, præmium quod nunquam amitti potest: non eorum, qui peccare possint: non quorum mens adhuc in scelus anceps: sed firmissimorum, stabilium, quos virtus probatos confirmasset. Omnes igitur Angelos Deus arbitrio suo creatos, quemadmodum primos homines, reliquit, qui subdi Deo voluissent, qui cælestia præmia proposita magni æstimassent, in numerum suorum collocauit, qui secus, exclusit, in aërem detrusit. Secunda ratio, quòd Dæmon continuò creatus, sicut homo, peccauit, nec spatium fuit à creatione ad peccatum, vt aliquandiu triumphis cælestibus, quæ paulò pòst amitteret interfuerit. Probant igitur iidem Theologi ex Euangelio, Diabolum ab initio creationis suæ homicidam fuisse, nimirum contra hominem peccasse. Continuò igitur creatus, peccauit. Quid autem Dæmones peccauerint, tres sunt sententiæ, non quidem inuicem sibi contradicentes, sed quæ ferme possint omnes esse veræ. Quòd Deo subdi noluerint, rebellésque extiterint. Quòd homini creato, quem regere debuissent, inuiderint. Quòd vti minores Dij, & mundo regendo præfecti, in concupiscentiam fœminarum exarserint. Communis quidem multorum Theologorum sententia, rebelles eos creatori fuisse, siue quòd maiestatem eius affectauerint, siue quòd non eum vti meritus est, coluerint, mandatísque eius obsecuti fuerint. Hanc sententiam maximè comprobantes ex dictis Esaiæ, Ponam sedem meam in Aquilone, & ero similis altissimo, Lucifer qui mane oriebaris. Qui quidem locus apertè non est de Dæmone, sed rege Assyriorum, qui habitat ad Aquilo-B nem, qui se similem altissimo, & syderi matutino gloriabatur. Sed ego quidem à summis Theologis non dissentio, cum quibus est Gregorius Nazanzenus, Augustinus, aliáque numina. Secundam sententiam, quòd homini inuiderint, & hoc eorum fuisse peccatum, Græci complures secuti sunt, Athenagoras, Petrus Alexandriæus, Augustinus quoque noster, qui super Genesim perhibet: Dicitur enim cecidisse, quia inuidit homini facto ad imaginem Dei: Sed inuidia sequitur superbiam. Inuidentia enim causa est superbiæ, qui est amor propriæ excellentiæ. Inuidia enim est odium felicitatis alienæ. Qui enim amat excellentiam, vel paribus inuidet, qui æquantur, vel superioribus, quibus non æquatur, vel inferioribus, ne æquentur. Hæc Augustinus. Superius quoque dicebat Theodorus ex Euangelio, Dæmonem simul creatum peccasse, quoniam fuit ab initio suæ creationis homicida. Plures Theologorum hoc ipsum asseruerunt. Hanc sententiam sequitur hoc incommodum, quòd maxima quædam Dæmonum multitudo dicitur peccasse, & cecidisse, at hominem duntaxat vnus appetiuit, decepit, impulit in fraudem. Si nihil igitur aliud Dæmones peccassent, quàm quòd primos parentes decepissent, vnus duntaxat damnatus, non quanta fertur multitudo fuisset. Vnus, vt par est, tentauit, & fefellit. Solus igitur is cecidit, solus in aulam Dei non peruenit. Neque enim perhibet scriptura, velut quendam exercitum, atque agmine facto, Dæmones aggressos primos parentes. Vnus enim vni sufficere potuisset. Et vnus serpens dicitur tentasse. Quare priusquam Dæmon hominem tentasset, vide-C tur aliquod per totam eorum gentem, qui damnati fuerunt, flagitium perambulasse, quo quidem admisso, cùm meliores, qui consentire noluissent, iam prouecti fuissent, qui Cherubini dicuntur in ipso Genesis exordio, nequiores in aëre caliginoso cum sui sceleris macula, & amissæ felicitatis dolore remansisse, & eo percitos dolore ne primus homo, quem glorificandum sentiebant, felicitatis, & immortalitatis culmen ascenderet, in eandem damnationem protraxisse, misso è suis vno, quo non præstantior alter, * seu versare dolos, seu certæ occumbere morti. Sed hæc cùm sint obscura, nec scriptura commemorauerit, longa diligentia inquiri non debent. Hoc tantum scimus, Dæmones fuisse damnatos, quia mali. scimus primis eos parentibus inuidisse. Num scelus aliud antea, puta superbiæ, vel aliud hominibus incognitum flagitium patrassent, scripturarum certè testimonio non est clarum, ratione duntaxat fit manifestum, nec Deum creaturas suas malas, prauásque fecisse, nec qui damnati fuerunt, iniustè damnari potuisse. Videtur autem probabile, quoniam regnum cælorum, visióque diuinæ claritatis est inenarrabile præmium, ad quod sine virtutis, & perfectæ pietatis probatione nefas sit attingere: sic Angelos omnes subitò creatos, fuisse probatos à Deo, sicut mox homo creatus fuit probatus. Et sicut homo probatus & constans, diuinísque mandatis obsequés, immortalitatis honore decoratus fuisset, ad æternos triumphos admissus, & confirmatus, qui prius anceps esset ad vitam & mortem, sic Angelos, qui prius

Non spatium fuit à creatione dæmonis ad peccatum. Ioan. 8.

Tres sententiæ cur dæmones peccarint.

Dæmones creatori rebelles. Esaiæ 14 Regis Assyriorũ superbia.

Dæmon inuidit homini Inuidia quid.

Dæmon homicida ab initio.

Vnus serpens tentauit primos parentes.

Dæmones cur damnati & quomodo.

** Virgil. 2. Æneid de Sinone loquens.*

essent ancipites, nec adhuc diuinis honoribus glorificati, nec ignominia damnationis affecti, aliqua nobis incognita ratione fuisse probatos, aliquid præcipiente Deo, quo probare pietatem, beneuolentiámque eorum voluisset, ostenso pietatis fructu, quem daturus esset, suis præceptis obsecutis. Qui igitur vt Augustinus ait, præmia illa fastidissent, contempsissent, quemadmodum contemnunt homines hodie, regnum cælorum, diuinis illis præceptis parere negligentes, arrogantes, superbi, diuinorum mandatorum, & vitæ beatæ, quam promisisset Deus, contemptores, meritò non peruenerunt in cælum, & diuino fauore destituti, peiores quàm fuissent deinceps extiterunt. Hoc igitur etiam dicebat superius Theodorus. Vitæ dulcedinem non gustauit, quia non vtique acceptum fastidiuit, sed nolendo accipere deseruit, & amisit. Nihil quidem Augustinus de hac vniuersali cunctorum probatione meminit, sed minores illos Angelos, nempe Dæmones ait arbitrium bene & male agendi habere potuisse. Tales enim, inquit, posset aliquid illicitum delectare, quam delectationem, si peccare noluissent, libero arbitrio cohibuissent. Hoc Augustinus dicens, videtur eorum proponere sententiam, quæ tertia est, qui putant Dæmones gubernaculis hominum datos, in fœminas exarcisse, quam nec ipse, nec quisquam bonorum Theologorum probauerit. Si quis igitur est, cui non placeat, fuisse cunctos Angelos probatos, nec ego cogam eos assentiri, nec assentiar ipse pertinaciter, vbique probabiliora secutus. Sicut autem Moses nihil de creatione scripsit Angelorum, sic nec de probatione, glorificatione bonorum, damnatione malorum, quòd proposuisset de mundo nostro, & homine creato, probato, coronando, si fortiter egisset, scribere. Tertia igitur fuit sententia de casu Angelorum, quòd fœminas appetiuissent, de qua dictum superius. Ostensúmque filios Dei non semper esse in sacris litteris Angelos, sed sæpe probos, pios: meros autem homines appellari, quibus humana tantum, fragilia, transeuntia placeant, quæ ob immoderatos amores diuinis præferunt. Tales illo sæculo. Sentit autem Augustinus cum cæteris sacris, & profanis scriptoribus, Dæmones esse genus aërium, tum propter aërium corpus, quo vestiuntur, dolorum, vulnerúmque capace, tum propter aërias, quas incolunt, vt constanter affirmabant superius omnes, sedes.

Opinio erronea de Angelis amore mulierum captis.

Nomine filiorum Dei, pios homines intelligi.

Cur dæmones genus aëriũ.

De Dæmonibus è cælo ruentibus, priscos quædam cognouisse, & prodidisse, Pherecidem, Empedoclem, Homerum, Plutarchum ruinam hanc designasse.

CAPVT XXXIX.

DVO QVOQVE memorabilia sunt apud priscos gentium Poëtas de Dæmonibus: vt mirum sit vnde ad eos hæc fama manauerit: De superis illato ab eis bello, quo fertur à nostris Michaël eos superasse: tum eorum è cælo ruina. Nam casus è cælo, siue quòd summo Deo rebelles extiterint, siue quòd aliud scelus patrarint puta inuidiæ, cùm primum hominem in fraudem impulisset, mirantur ab illis. Pherecidésque fertur de hac ruina scripsisse. Vetustissimus autem Empedocles vocat eos οὐρανοπετεῖς, cælo ruentes. Homerus autem quæ de Ate, quæ Satanas est, à Ioue deturbata è cælo, cecinit, creditur à Theologis ex prisca fama Dæmonum casum in his mysticè sensisse:

De casu dæmonum, paganorum sententia.

Ate Homerica, est Satanas.

Hom.

> Αὐτίκα δ' εἷλεν ἄτην κεφαλῆς λιπαροπλοκάμοιο
> Χωόμενος φρεσὶν ᾗσιν, καὶ ὤμοσε καρτερὸν ὅρκον
> Μήποτ' ἐς Οὔλυμπόν τε, καὶ οὐρανὸν ἀστερόεντα.
> Αὖτις ἐλεύσεσθαι ἄτην, ἣ πάντας ἀᾶται,

Quæ durè quanquam, sic Latinè sonant:

> *Extemplo apprehendit Aten, de crine comanti,*
> *Atque animis iratus, formidabile iurat*
> *Sidereum cælum, summíque cacumen olympi,*
> *Admittetur Ate non vltrà, noxia cunctis.*

Sentiunt igitur nostri, de Satana deiecto cælitus Homerum scripsisse. Bella quoque, quæ

Aquæ feruntur à nostris inter eos & Angelos gesta, videntur ab eis audita, cùm Plutarchus aliíque scribant, Typhonem, Gigantésque Dæmones esse malos, qui bellum superis intulissent.

Typhones & Gigãtes, malι dæmones.

De Genijs, siue Angelis, singulo cuique custodibus datis, inter eos & nostros mirus consensus. Testes horum Menander, Empedocles, Plutarchus, Arianus.

CAPVT XL.

Evit item de Dæmonibus, siue Genijs fama prisca quædam cum sacris litteris ex parte non abhorrens, Vnumquenque vitam ingressum, continuò Genios, alterum propitium, alterum aduersum comitari. Vetustissima, vt dixi, opinio, Plutarchúsque refert Menandrum dixisse, ἅπαντι δαίμων ἀνδρὶ συμπαραστατεῖ εὐθὺς γενομένῳ μυσταγωγὸς τοῦ βίου ἀγαθός: Omni homini Dæmon, siue Genius statim assistit nato, ductor vitæ bonus. Empedocles quoque eodem autore, διτταί τινες ἡμᾶς ἕκαστον παραλαμβάνουσι, καὶ κατάρχονται μοῖραι καὶ δαίμονες ἐνθεία, χθονίντε: Duplices quæcunque natum excipiunt, ducúntque sortes, & Dæmones, diuina, terrestrísque. Et quod ait idem Plutarchus, Dæmonem siue Genium Antonij timere solitum Genium Augusti. Arianus quoque super Epictetum, καὶ ἐπίτροπον ἑκάστῳ παρέστησε τὸν ἑκάστου δαίμονα, καὶ παρέδωκε φυλάττειν αὐτὸν αὐτῷ, καὶ τοῦτον ἀκοίμητον καὶ ἀπαραλόγιστον: Et custodem adhibuit vnicuique proprium Dæmonem, & tradidit ei custodiendum, custodem peruigilem, & incorruptum. Nostri quoque magno hæc assensu comprobantes, quos Philosophi Dæmonas Angelos ipsi vocantes. E quibus Basilius contra Eunomium: Angeli, inquit, singuli, quemadmodum eandem nuncupationem, sic eandem naturam sortiti sunt. Veruntamen eorum alij nationibus præsunt: οἱ δὲ ἑνὶ ἑκάστῳ τῶν πιστῶν, Alij singulo cuique piorum. Et quanto est vniuersitas ipsa mundi, vno particulari homine præstantior, tanto necesse est sit dignitas maior eius Angeli, qui nationi præest, quàm eius cui singulus quisque est creditus. Chrysostomus quoque similia sentit, τὸ δὲ συνεῖναι ἑκάστῳ τῶν πιστῶν ἄγγελον, Adesse verò, inquit, vnicuique fidelium Angelum, ceu pedagogum quendam, & pastorem, qui regat vitam. Nemo contradicet, respiciens ea quæ seruator dixit: Angeli eorum semper vident faciem Patris. Ex his igitur constat, quòd Plato quoque perhibuit, famam hanc Angelorum siue Dæmonum datorum ad custodiam, vetustissimam esse. Tantùm dissentiunt nostri, & illi, quòd Angelos dicent, quos illi Dæmones: discrimen leuis momenti, si quis documenta Philonis meminerit, Dæmonas Philosophorum Angelos esse Mosis Prophetarúmque. In illo verò, apertè dissentient, quòd non quemadmodum sit datus vnicuique pastor, pedagogúsque, sic datus sit aduersarius, deprauator. Tentant quidem Dæmones, & vnusquisque tentatur: sed non est ordo dati cuique aduersarij, quemadmodum adhibiti pastoris. Dicendum igitur datum singulo cuique pastorem, ducem, non datum maleficum pari sorte. Hostis est hominibus generatim malus ille. Seruius ergo Vergilij interpres super eo carmine,

Duo Genij cuique homĩnum dati.

Genium Augusti, alacrior Antonij genio.

Genius, custos hominis.

Angelus nationi præfectus.

Math 18. Vetustissima fama de custodibus hominũ Angelis.

Nisus ait, Dij ne hunc ardorem mentibus addunt
Euriale, an sua cuique Deus fit dira cupido?

Aeneid 9.

scribit, Apud Plotinum Philosophum, & alios quæritur, vtrum mentis nostræ acies per se ad cupiditates & consilia moueatur, an impulsu alicuius numinis. Et primo dixerunt mentes humanas moueri sua sponte. Deprenderunt tamen ad omnia honesta impelli nos Genio, & Numine quodam familiari, quod nobis nascentibus datur, praua verò mente nos nostra, cupere & desiderare. Neque enim fieri potest, vt praua, numinum voluptate capiamus. Quibus nihil malum, constat placere. Ex his & alijs multis perspicuum fit tum sententiam de Genijs vel Angelis datis veram esse, & priscam, tum non omnes ex illis pari sorte, similique ordine datos malos æquè vt bonos asseruisse, vt vndequaque cum litteris cælestibus conueniant.

An impulsu alicuius numinis moueamur.

Calcidij de Dæmonibus sententiæ, Dæmones ætherios, quibus serena, puráve corpora tribuat idem, potius Angelos appellandos. Definitio Dæmonis iuxta eundem.

D

CAPVT XLI.

Dæmon quid Calcidio.

QVAE verò Calcidius de Dæmonibus, super Timæo Platonis scripsit, non prius mihi probanda quàm calculis ponderata, ritéque discussa videntur. Primum multa Dæmonum genera quosdam Platonicos secutus proponit, ætherium, aerium, terrestre: Generis ætherij compagem (nam cunctis quædam corpuscula cócedit) ex ætheris & aëris serenitate construens, hac definitione concludit: Dæmon est animal rationale, immortale, patibile, ætherium, diligentiam hominibus impertiens. Hac assignata definitione, non abscondit, quam ob causam dixerit eos ætherios: nimirum ex loco, & qualitate corporis, in definitione suppressum, num ex loco, an corpore nomen eis ætheriorum dedisset. Declarat autem corporis compagem non dissoluendam propter ætheris, aerísque tenuissimum, defecatissimumq́; liquorem: Tum non conspicuum neque tactui renitentem, quoniam non adsit tantum ignis, neque tantum terræ. Hæc igitur omnia dixit de Dæmonibus ætheriis: eadem de aëriis, nisi quòd hi maneant in aëre. Terrestres autem viles vltores, & carnifices fatetur. Hæc igitur id habent veri, quòd quos dixit ætherios, non sunt Dæmones, sed Angeli, rectiúsque mea sententia Calcidius, cui fuit notum nomen Angelorum (videtur enim fuisse Christianus) has nomenclationes non confudisset. Exclusis igitur Angelis, nulli sunt Dæmones ætherij. Si placet ætherios Angelos esse, tum definitio vera fortasse fuerit, eos habere corpora purissima, ætheria, leuissima, volucria, plagis non obnoxia, non mortalia, non caduca, procurationis humanæ studiosos, peruigiles custodes, corporibus cælestibus vestitos. Dabitúrque eis ætheriorum nomen, quòd & corporibus ætheriis vestiantur, & quòd sedes ætherias obtineant. veritas autem dilucida, claráque erit, euitabitúrque omnis confusio, si Dæmones vero nomine, solisque ipsis congruente dicentur aerij, quibus omnis antiquitas, & corpora, & situs aërios concessit. Soli quoque Dæmones iuxta definitionem Platonis, ætherios, non Dęmones, sed Deos vocitantis, aërium genus Dęmonas expresse vocantis. Tunc etiam definitio non dissonabit, eos esse animantia patibilia, rationalia, immortalia, aëria, non prouidentes, sed inuidentes hominibus, truces hostes: congruétque item similis definitio terrestribus & vltoribus eiusdem cum aëriis generis, & conditionis. Quapropter mihi quidem placent ætheriæ vestes, leuissima, tenuia, purissima corpora, quæ nobis ostendit Calcidius, Angelorum. Placebit item similes, sed non tam diuinas, & sactas, aërios Dęmonas habere vestes, corpora sub oculis non cadentia. Mistio verò nominum, cùm clare Philosophi posteriores, Dæmones ab Angelis seiunxerint, præcipuè qui malos à bonis segregauerint, non placebit, cùm verum, germanum, legitimumq́; ætheriorum nomen, sit Angelorum: Dæmonum autem, quibus sub æthere: nec situs tam sanctos, purósque, nec gloriosa, diuináque corpora datum est possidere.

Dæmones aërij & terrestres.

E

Veri dæmones qui.

Dæmones inuidi & truces.

F

FINIS.

Augustini Steuchi Eugubini
DE PERENNI PHILOSOPHIA, LIBER NONVS.

DE CREATIONE HOMINIS, ET IMMORTALITATE ANIMORVM.

Quòd omnes consenserunt hominem à Deo creatum: animos venire diuinitus: & quomodo fuit hæc fama manans à priscis, temporum longinquitate apud nonnullos denigrata.

CAPVT I.

DISSERENDVM hoc libro de Creatione hominis, & animorum Immortalitate, cuius cùm varias Philosophi rationes attulissent, illæ certè potiores, veriorésque semper fuerunt, quæ ab antiquissimis sæculis vsque ab exordio generis humani descendentes, apud Platonem clariores, Aristotelem autem cæterósque Philosophos, occultiores extiterunt. Has qui viderit sapientiæ cælesti tantopere concordes, cognoscet à magno quodam, diuinóque principio profectas, eadémque ratione peruenisse ad homines famam immortalitatis animorum, qua creati mundi & vnius sempiternæ Diuinitatis scientiam. Eas ego sæpenumero mecum cum Theologia vera tantopere congruere admiratus, persuasi mihi, nulla vnquam sæcula, præcipuè vetustiora, caruisse ea, quæ nouissimis sæculis in omni mundo claruit, sapientia. Aduenisséque de cælo prolem diuinam, vt quæ foret occultior, fœdata mendaciis, & temporum denigrata caligine, sapientia, clauesceret, qua nobis initiatis, deletáque suo sanguine iniquitate nostra, nos, quod omnes sperarunt olim, in cælum reuocaret. Nec fieri potuit, quin reuelatum aut diuinitus esset, aut à primis hominibus per successionem traderetur, quod tam constanter ab omnibus Philosophis est creditum, & assertum, datos nobis animos à Deo, ex eius Diuinitate decerptos, habere nos cum eo similitudinem, inde fieri vt immortales simus, longe quàm res corporeæ, ratione creati. Illa quoque vetustissima fama, quòd sint virtuti, & sceleri præmia post mortem, cùm mirificè respondeat reuelatæ cælitus sapientiæ, similem quandam originem, fontémque ex quo fluxerit, autorem à quo manarit, habuisse necesse est. Ac quoniam in seipsa tota implicata, comprehensáque Theologia reuoluitur, vt sit narrationis perfectus ordo, repetentur nonnunquam, quæ superioribus libris dicebantur. Primum igitur quod de animis traditum, celebréque apud omnes gentes, Chaldæos, Ægyptios, Hebræos, Græcósque semper fuit, erat eos esse diuinos, id est, societatem, communicationemq; habere cum Deo, à sedibus æthereis lapsos, ab ipso Deo creatos, venisse in corpora. Nam cùm eorum ortum in terra reperiri posse negarent, nec à quibus terrenis corporeísque regionibus accederent in corpora, posset intelligi, necessariò diuinis à sedibus non lapsum, ac ruinam, vt plerique postea perperam suspicati sunt, sed ortum, ac originem innuentes, venire prædicauerunt. Cùm autem mortales omnes,

Fama immortalitatis animorum.

Christus seruator sapientiam, superiorum temporum caligine obscuratam penè omninò deletam restituit.

Animi humani à Deo creati, & [illegible] de cælo [illegible] in corpora [illegible] ditum est.

Aristotele autore, sedem summi Dei cælum arbitrarentur, animos quos à Deo creati, & D in corpora demitti dixerunt, senserunt diuinam ac cælestem, non terrestrem originem habuisse. Sed qui Paradisum illum Mosaicum, quem Chaldæi, Ægypti, totúsque Oriens, tum in libris Mosis legerunt, tum per successionem nascentis ab origine mūdi doctrinæ, audierunt, suspicati sunt fuisse cælum, sedémque diuinam: Adam, quem inde fugatū audissent, animam è cælo in terram proiectam, corporique inclusam crediderunt, ad pendendas quorundam scelerum pœnas. Eóque ferebant corpus dictum σῶμα, σῆμα, id est, sepulchrum animi. & fama antiqua perueniebat ad eos, ob magna quædam peccata, viuere homines in corpore, cuius meminit etiam Plato. Ecce idem prauus sensus ex libris Mosis, qui omnium antiquissimus, lectus ab omnibus fermè, inoleuit apud eos de terra inani, & vacua, quæ cum cælum, formásque rerum, omnémque ab infinito tempore creationē antecessisset, Deus acceptam, in ordinem speciésque rerum prius incompositam redegerit. Sunt alia multa, quæ si prudens paulum deuiantia in suum locum restitueret, verumq; & vetustissimum sensum assignarit, videbit nostra esse, detersáque scabie, quam vel vetustas, vel prauus sensus intulisset, ab integris germanisque fluxisse nosset. Nam cùm omnis antiquitas confessa sit à Deo genus humanum habuisse principium, qui corpus, & animum totiúsque corporis opificium crearit, profectò declaratur eo, & Theologia Mosis, similem quandam à priscis sæculis descendentem, sparsámque per omnes terras sapientiam, celebrem semper fuisse, firmásque in sensibus humanis radices egisse, cunctis originem, ortúmque suum Deo acceptum referentibus, quo & creatio mundi, omnium con- E fessione demonstratur, & prouidentia.

Adā de cælo fugatus.

σῶμα quasi σῆμα.

Vetustissimè scripturarum sensus verior.

Vt Pythagoras, & Archytas consentiant hominem à Deo creatum, eíque super omnes animantes imperium datum. Et quòd hæc fuit etiam totius scholæ sententia.

CAPVT II.

HOMINEM igitur à Deo magnis dotibus insignem, omnium animalium principem conditum, quod prodidit Moses, Archytas Tarentinus, qui præcipuus è Pythagoreis fuit, pro tota familia Pythagoreorum, diuinis verbis testatur: quæ etsi prolixiora sunt, vt tamen, & mirabilem consensum, & vnam semper fuisse religionē intelligamus, proponam: Iamblicho autore, de secta Pythagoreorū: ἄνθρωπος πάντων ζώων ἐστὶ πολλῷ γέγονε σοφώτατος, θεωρῆσαί τε γὰρ δυνατός ἐστι, τὰ ἐόντα, καὶ ἐπιστάμαν, καὶ φρόνασιν, λάβεν ἐκ τῶν ἁπάντων, παρὸ καὶ ἐνεχάραξε, καὶ ἐπεσημάνατο τὸ θεῖον αὐτῷ, τὸ τῶ παντὸς λόγω σύστημα ἐν ᾧ τάτε εἴδεα πάντα τῶ ἐόντος ἐνδέδεσται, καὶ ταῖς σημασίαις τε τῶν ὀνομάτων τε καὶ ῥημάτων, τοῖς μὲν γὰρ φθόγγοις τᾶς φωνᾶς τόπος ἀφώρισται φάρυγξ καὶ στόμα, καὶ ῥῖνες. ὥσπερ δὲ τῶν φθόγγων, δι᾽ ὧν, τὰ ὀνόματά τε, καὶ ῥήματα, τυπούμενα συμαίνεται γέγονεν ἄνθρωπος ὄργανον, οὕτω δὲ καὶ τῶν νοημάτων, ἐν τοῖς ἐόντεσσι ὀπιζομένοις ἔργον σοφίας. τοῦτο δοκεῖ μοι ἦμεν περὶ ἀνὴρ καὶ γέγονε, καὶ συνέσται ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὄργανα δὲ, καὶ δυνάμεις εἴληφεν παρὰ τῶ θεῶ. Quæ sunt, Homo omnium animalium sapientissimus est creatus, potens res considerare, & scientiam, ac prudentiam capere ex omnibus. Quoniam impressit, & indidit ei Deus omnium rationum plenitudinem, in quibus vniuersæ rerum species continentur, & omnium nominum, ac verborum significationes. Nam sonis locus vocis decretum est guttur, & os, & nasus: sicut autem vocum, quibus nomina, & verba formata significantur, factus est homo organum, sic item intellectionum, seu cogitationum in rebus visis est opus sapientiæ. Hoc mihi videtur fuisse aliquando sicut fuit, quòd creatus sit homo, & organa, facultatésque accepit à Deo. Hæc Archytas, in qua sententia credendum est, omnes Pythagoreos, ipsúmque principem Pythagoram fuisse. Quod & ipse Iamblichus apertè est confessus, dicens, καλῶς ἄρα κατὰ τοῦτον τὸν λόγον πυθαγόρας εἴρηκεν, ὡς ἐπὶ τὸ γνῶναί τε καὶ θεωρῆσαι πᾶς ἄνθρωπος ὑπὸ τῶ θεῶ συνέστηκεν. Bene, inquit, secundum hanc rationem loquutus est Pythagoras, quòd ad cognoscendum, & intelligendum omnis homo factus est à Deo. Hæc igitur est illa Theologia, quæ & ex successione per omnes ætates descendit, & ratione, iudicioque docente fuit comparata, mirabilem membrorum & ad loquendum, corporeásque actiones exprimendū, F & ad-

Hominis ortus, ex Archytæ Tarentini sententia.

Iamblichus de hominis ortu.

A & ad cogitandum fabricam, opus esse cuiusdam longè maioris, quàm humanæ sapientiæ. Tradiderat autem prior Pythagoras, omnes corporis actus, omnem positum, formámque membrorum spectare quidem in diuersos, quibus vita sustinetur, & agitatur, vsus, sed rursus omnia eòdem reuolui, vt viuentes cogitemus & intelligamus. Eò autem omnem cogitatum tandem resoluendum ac finiendum, vt cum cogitemus, qui nos omniáque nobiscum condidit, quod tanta sapientia factum fuit, vt nihil prætermissum ab eo sit, quod sapientis animalis, & intelligentis ædificium postularet: Qui potuerit effingere, formare, aperiréque locos, quibus & voces formarentur inferius, ex earum significationibus acceptis, diuersæ quas cernimus actiones exsisterent. Hoc quicunque casu, & absente sapientia factum exsistimet, næ ille longè ab omni sapientia absens est. Eò igitur omnis humana denique spectat confessio, ab omnibus sæculis auditum, & rationis instinctu perceptum, vnum singularem esse Deum, autorem, patrémque generis nostri, à quo tota humana propago sumpsit exordium, qui debeat coli, adorari, cognoscíque à creaturis suis, gratias immortales omnes illi persoluere, qui nos vitæ, lucisque participes, longéque omnium animalium fecerit sapientissimos, eósque dominos eorũ. Ecce enim quod traditum est à Mose, Datum à Deo super omnibus animantibus super omni terra, dominatum homini. Qui, si rectè perspicias, est is, quem dixit Archytas σοφώτατος, sapientissimus omnium, quòd potest sapientiam & prudentiam capere, quòd aptus formatus est ad cogitandum, ad intelligendum. Hæc illa magna super omnibus animantibus excellentia, is dominatus. Nam cùm & viribus corporis, & sensuum sagacitate illæ longè

B nos antecellant, sola ratione omnium principe, & domina à nobis superantur. In qua cũ Deus maximè regnet, dominetúrque, sapientiæ, prudentiæq; princeps, cui dedit rationem, ac sapientiam, dedit ei similitudinem, & partem eius quod ipse est. Sicq; est apud Archytam, & Pythagoram, quod apud Mosem, Ad imaginem suam fecit eum. Appellat autem Deum Archytas primo τὸ θεῖον, secundo τὸν θεὸν. Itaque & Aristotelem vidimus, videbimusq; illud ipsum τὸ θεῖον, creatorem hominis ab Archyta prædictũ, declarasse, & quod Archytas de facultate loquendi, & intelligendi pronuntiauit ab Aristotele de situ membrorum genitalique societate, quod & ipsum fuit summæ sapientiæ, pronuntiatum.

Proprium hominis cogitare & intelligere.

Sola ratione superat homo belluas.

Confer hic Lactantium 2. cap. 5. & de Opif. D. cap. 2 & seq.

Quòd hæc Pythagoreorum, de homine diuinitus creato Theologia ducitur ab Aegyptiis: Et quòd Mercurius Trismegistus eam latius expreßit.

CAPVT III.

HANC Pythagoreorum de homine à Deo creato Theologiam, alios fontes, aliam originem habuisse, ab altioribus sæculis fluxisse, ad eos autem tanquam minores, Barbarísque posteriores, velut hæreditariã

C descendisse, declarat Mercurius Trismegistus, à quo forte Pythagoras, quem viginti duos annos in Ægypto peregrinatum refert Iamblichus, edidicit. Trismegistus igitur latius in hanc Theologiam, velut loquendi dulcedine raptus, inundauit, veluti dilatans ea, quæ Moses compendiosè, vt integerrimus historicus, scripsit. In eo qui inscribitur, quòd Deus inuisibilis, fit ex operibus manifestus: νόησον ὦ τέκνον δημιουργούμενον ἐν τῇ γαστρὶ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τοῦ δημιουργήματος ἀκριβῶς τὴν τέχνην ἐξέτασον, καὶ μάθε τίς ὁ δημιουργῶν τὴν καλὴν ταύτην καὶ θείαν ἀνθρώπου εἰκόνα. τίς ὁ τοὺς ὀφθαλμοὺς περιγράψας. τίς ὁ τὰς ῥῖνας, καὶ τὰ ὦτα τρυπήσας, τίς ὁ τὸ στόμα διανοίξας, τίς ὁ τὰ νεῦρα ἐκτείνας, καὶ δεσμεύσας, τίς ὁ ὀχετεύσας τὰς φλέβας, τίς ὁ τὰ ὀστέα στερροποιήσας, τίς ὁ δέρμα τῇ σαρκὶ περιβαλὼν, τίς ὁ τοὺς δακτύλους διελὼν, τίς ὁ τοῖς ποσὶ βάσιν πλατύνας, τίς ὁ διορύξας τοὺς πόρους, τίς ὁ τὸν σπλῆνα ἐκτείνας, τίς ὁ τὴν καρδίαν πυραμοειδῆ πήξας, τίς ὁ τὰ νεῦρα συνθεὶς, τίς ὁ τὸ ἧπαρ πλατύνας. τίς ὁ τὸν πνεύμονα σηραγγώσας, τίς ὁ τὴν κοιλίαν εὐρύχωρον ποιήσας, τίς ὁ τὰ τιμιώτατα εἰς τὸ φανερὸν ἐκτυπώσας, καὶ τὰ αἰσχρὰ κρύψας. ἴδε πόσαι τέχναι μιᾶς ὕλης, καὶ πόσα ἔργα, μιᾷ περιγραφῇ, καὶ πάντα περικαλλῆ καὶ πάντα μεμετρημένα, πάντα δὲ ἐν διαφορᾷ, τίς πάντα ταῦτα ἐποίησε. ποία μήτηρ, ποῖος πατήρ; εἰ μὴ ὁ ἀφανὴς θεὸς, τῷ ἑαυτοῦ θελήματι πάντα δημιουργήσας, καὶ ἀνδριάντα μὲν, ἢ εἰκόνα, χωρὶς ἀνδριαντοποιοῦ ἢ ζωγράφου οὐδεὶς φησι γεγονέναι, τοῦτο δὲ δημιούργημα χωρὶς δημιουργοῦ γέγονεν; ὢ τῆς πολλῆς τυφλότητος, ὢ τῆς πολλῆς ἀσεβείας, ὢ τῆς πολλῆς ἀγνωμοσύνης: Quæ sunt, Cogita ò fili hominem in vtero materno compositum,

Pythagoras in Aegypto peregrinatus duos & viginti annos.

Dei maximū opificium, homo. & quæ qualisque corporis humani structura.

totámque opificij artem diligenter perpende, & disce quis sit opifex, qui hanc hominis pulchram, diuinámque imaginem fecerit, quis oculos formauerit, quis nares, & aures terebrauerit, quis os aperuerit, quis neruos tetenderit, & ligauerit, quis venas irrigauerit, quis ossa solidauerit, quis pellem carni circundederit, quis digitos distribuerit, quis pedibus ingressum, vel plantam dilatauerit, quis poros aperuerit, quis lienem tetenderit, quis cor figuram pyramidis habere fecerit, quis neruos composuerit, quis pulmones cauernosos fecerit, quis ventrem dilatauerit, quis honestiores partes in propatulo posuerit, obscœnas absconderit. Aspice quot artes vnius materiæ, quot opera vna circumscriptione, cunctáque pulchra, cuncta cum mensura, cuncta seorsum. Quis hæc omnia fecit, quæ mater, quis pater, nisi inuisibilis Deus, qui sua voluntate cuncta operatus est? At statuam, vel imaginem, sine artifice, aut pictore, nemo dicet extitisse. Hoc ergo opificium fuit sine opifice? O cæcitatem incredibilem, ò magnam impietatem, ò incredibilem ingratitudinem. Hæc & alia pleraque Trismegistus, quæ vidisse, imitatúmque Pythagoram, Pythagoreósque, verisimile est, sicut vidit, & secutus est magna ex parte Plato. Similiter Trismegistus, quod in primo libro positum fuit diuinam hanc edidit vocem: ὁ δὲ πάντων πατὴρ ὁ νοῦς, ὢν ζωὴ καὶ φύσις ἀπεκύησε τὸν ἄνθρωπον αὐτῷ ἴσον, οὗ ἠράσθη ὡς ἰδίου τόκου:

Mens creauit hominem sibi similem.

Omnium, inquit, pater, genitrixq́; Mens, cùm sit vita, & natura, peperit hominem sibi similem, quem tanquam propriam prolem dilexit. Ægyptia igitur, Græcáque Theologia, conspirant cum Hebraica, de homine creato à Deo. Verisimile autem est eam scientiam ab ipso generis humani principe ad omnem posteritatem propagatam, tradentibus inuicem eam sibi priscis, plenámque eius omnium aures fuisse, nulli non perspicuam, non celebrem, nulli nationi, ab vno cunctis natis, non perceptam extitisse.

Poëtas antiquos, quos secutus est Ouidius, Mosaicam de homine diuinitus creato, sententiam confirmasse, idque etiam Cornutum asserere.

CAPVT IIII.

Vera & perennis de homine creato fama, fabula apud Græcos.

Prometheus quid.

HANC famam item à Mose primo manãtem, apud omnes autem tum ex eo libro nobilem, tum ex illo primogenito, tot quibus vixit sæculis vociferante se manibus diuinis compositum, corpus ex illo primæuo limo sumptum, animum autem diuinitus inspiratum, declarat ea, quæ tanquam fabula habita est apud Græcos: sed si quis & nomen artificis, & rationem totius rei, tum sapientum testimonia noscat, non fabula, sed à primordio rerum fama vera, à primis genitoribus in omnes ab eis satas nationes sparsam, de Prometheo, qui corpus humanum ex limo iuxta Theologiam Mosis informarit. Hunc igitur fuisse verum Deum, Deum inquam illum Mosaicum, & Platonicum, vniuersitatis artificem, cuius suprema in tota creatione manus fuerit humana creatio, declarat & ipsum pulchetrimũ, mirabiléque nomen. Siquidem Græcè Prometheus, est sapiens, prouidus, vnde προμηθεία, insignitus à priscis hoc nomine, ob mirabilem illam, quam Trismegistus expressit sapientiam, tum ipsa sermonis ratio. Nam in hunc modum loquitur veteris huius famæ interpres Ouidius:

1. Metamorp.

Sanctius his animal, mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset.
Natus homo est, siue hunc diuino semine fecit,
Ille opifex rerum, mundi melioris origo,
Siue recens tellus, seductáque nuper ab alto,
Aethere cognati retinebat semina cæli,
Quam satus Iapeto, mixtam fluuialibus vndis
Finxit in effigiem dominantum cuncta Deorum.

Mundus melior.

Duas de creatione hominis proponit sententias. Prior est, vt ab eo ipso, qui fuit mundi melioris, id est, eius mundi, qui post Chaos successit, origo, diuino semine fuerit satus. Semen autem diuinum, cæleste, ætherium, non terrestre intelligas: Altera, vt è terra recenti, quæ paulò antè à cælesti materie dirempta, retineret adhuc calorem, cælestémque bonitatem. Nec in hac duplici sententia diuersitas est opificis, sed materiæ, ex qua creari potuerit homo. Illum igitur, quem melioris mundi dixerat originem, asserit humanum

corpus

A corpus non ex diuino semine, sed terrestri materie creasse, appellans postea Prometheũ, quem paulò antè mundi melioris originem. Nam si fuit mundi melioris origo, maxima autem melioris mundi pars est humanum genus: etsi certos ventis, & mari terminos ad hominum vtilitatem, & vt terra compleri posset, dedit, certè is quoque fuit humanæ naturæ repertor. Etsi item, eodem Poëta autore, is prouidit,

Neu regio foret vlla suis animalibus orba,
Astra tenent cæleste solum, formæque Deorum,
Cesserunt nitidis habitandæ piscibus vndæ,
Terra feras cepit, volucres habitabilis aer.

Quibus ostendit, cum omnes mundi partes animalibus repleuisse, piscibus aquas, feris terras, cælum syderibus, aëra volucribus. Cur non etiam humanam stirpem, qua passim terrarum omnia loca latè replerentur, sine qua deserta omnia, plena feris, dumisque, inculti quoque agri erant futuri, condidit? Cui tribuis igitur creationem, quã clamas mundi melioris originem, & quem facis autorem cæterarum terum, cundem stirpis humanæ principatum in cunctis obtinẽtis, facias necesse est. Qui fecit vniuersalia, qui formas rerum maiorum, qui terminos, sitúsque omnium rerum præscripsit, oportet & particularia fecisse. Cogeris etiã, nisi aberrare, falli velis, illius ordinẽ sequi Theologiæ, à qua cætera quoq; didicisti. Didicisti autẽ hæc ab Aegyptiis, & Phœnicibus, hi ab Hebræis, & Chaldæis, à Mose, Abrahã, Noë, multarũ gentium progenitoribus. Hi tradiderant ab eodem mundano opifice totam rerum gentem, nouissimè autem, tanquam regem in palatium, exædificatum, aulæis, rerumq; varietate decorum, hominem, quem creasset introductũ. Sed hæc notissima. Et Græci priscorum Theologiá, in qua sub scyrpis, & ænigmatis sublimia, grandiáque latitant, enodantes, testantur Prometheum esse diuinam prouidentiã. E quibus Cornutus: παραδεδομένου τοίνυν ἔνθεν ὅτι ὁ προμηθεὺς ἔπλασεν ἐκ τῆς γῆς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὑπονοητέον προμηθέα εἰρῆσθαι προμήθειαν τῆς ἐν τοῖς ὅλοις ψυχῆς. ἣν ἐκάλεσαν οἱ νεώτεροι πρόνοιαν. κατ᾽ γὰρ ταύτην, τά τε ἄλλα ἐγένοντο, καὶ ἐκ τῆς γῆς ἔφυσαν οἱ ἄνθρωποι ἐπιτηδείως πρὸς τοῦτο ἐχούσης κατ᾽ ἀρχὰς τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως. Quod autem traditur Prometheum finxisse è terra, omne hominum genus, intelligendum, Prometheum appellatam prouidentiam animæ vniuersalis, quam iuniores vocarunt Prouidentiam. Secundũ enim hanc homines è terra sunt nati, aptè sese in mundi exordio habente. Hæc ille. Sed non prorsus omnia verè. Nam nec Ouidius, neque Græci, neque Phœnices aut Aegyptij tradiderant homines è terra natos, sed Prometheum acceptum limum finxisse ad imaginẽ Elohim, id est, dominatoris, Dei Omnipotentis, illius scilicet, qui potẽter omnia crearat. Illud verò mirabile est, vt Mercurius Trismegistus, Archytas, Pythagoras, Poëta vno consensu pronunctent. Nam quod ait Poëta præcipuè illum hominis formatorẽ cogitasse, vt esset ei os sublime, cælumq; contrà quàm aliæ animantes suspiceret, est quod Archytas paulò antè, hominẽ omnis scientiæ, & intelligentiæ capacẽ factum à Deo, & Pythagoras à Deo creatum ad contemplandum: pressiusq; idem admonens iubebat Iamblicho αὐτοτεφιλοσοφεῖ τὸν οὐρανὸν ὁρῶν, philosophare cælum suspectans. Quod fecit vates diuinus, erumpens in hanc vocẽ, Cæli enarrant gloriam Dei. Mercurius autem docens, quòd Deus inuisibilis sit ex operibus manifestus: εἰ θέλεις αὐτὸν ἰδεῖν, νόησον τὸν ἥλιον, νόησον τὸν τῆς σελήνης δρόμον, νόησον τῶν ἀστέρων τὴν τάξιν: Si velis eum videre, aspice Solem, suspice Lunæ cursum, considera astrorum ordinem. Hoc igitur est, cur Opifex os homini sublime dederit, & erectos ad sydera vultus, vt artificem cæli, tantorúmque luminum, tantæ rationis, & moderaminis inuentorem, in ipso mirabili opere, qui natura sit inuisibilis, nec tangi potens, agnosceret, repeterétque artificem suum. Et Plato, maximam vtilitatem oculorum à Deo datam. Rerum, inquit, optimarum cognitionem nobis oculi attulerunt. Nam hæc, quæ est habita de vniuersitate ratio, à nobis haudquaquam esset inuenta, si neque sydera, neque sol, neque cælum, sub oculorum aspectum cadere potuissent. Nunc verò dies, noctesq; oculis cognitæ, tum mensium, annorúmque cõuersiones, ad numerum machinatæ sunt, & spatium temporis dimensæ sunt, & ad quæstionem totius Naturæ impulerunt. Eadem Tullius: Qui primum eos humo excitatos, celsos, & erectos constituit, vt Deorum cognitionem, cælum intuentes, capere possent. Sunt enim è terra homines, non incolæ, atque habitatores, sed quasi spectatores superarum rerum, atque cælestium, quarum spectaculum ad nullum aliud genus animantium pertinet. Sic Græcè dictus ἄνθρωπος, aspectus in altum, sublimis aspectans. Quoniam igitur datur à Poëta Deo mundanum opifi-

Corpus, è terrestri materia.

Ouid. ibid.

Post rerũ omnium informationẽ, nouissimè hominem creatum.

Idem Lactãt. lib. 2. ad finem. cap. 9.

Prometheus quid.

Creatus homo ad contẽplandum.

Psal. 18.

Deus ex operibus manifestus.

2. Legum.

ἄνθρωπος homo dictus, quasi suspiciens.

sursum erectus: vel ἀνα-θρῶν ἃ ὄπωπε, contēplās quæ vidit

Homo, postremus creatus.

cium, datur litis, ac discordiæ, qua pugnabant inter se turbabantúrque elementa, con- D cordia. Hanc Deus & melior litem Natura diremit. Dicitur item eius cura, & prouidentia, in varias cælum, ac terras distinctas plagas: distinctas autem ad habitandum, quoniam dedit temperiem duabus, calore & frigore adhibito, certè idem fecisse hominem necesse est, cui fecerit, parauerítque antea commodum ad habitationem locum. Propterea nouissimè satus est homo, qui dominari inter cætera posset. Si autem Deo tribuis ignobiliora, locum, sedémque mundi eum posuisse, animalia bruta creasse, cur detrahis omnium creationem? Sed necesse est eum, cuius cogitatio in eo potissimum institerat, vt alicuius causa poneret, & distingueret orbem, compositísque rebus, locísque cuique suis designatis, esset pulcherrimus, & habitabilis mundus, ipse idem manum imponeret cogitationi, quæ fuit vt propter habitatorem, qui creatorem item ipsum suspiceret, pararet, vt sic dixerim palatia, domósque mundi. Ecce igitur mirabilis cum vera Theologia, quæ mater fuit Græcis, iunioribúsque Latinis sapientiæ, consensus. Scribit Moses, Et homo non erat, qui operaretur terram: Poëta verò:

Ouid. ibid.

> *Sanctius his animal, mentisque capacius altæ*
> *Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset.*

Apud Mosen, Non erat: Apud Poëtam, Deerat adhuc. Operari autem terram, quod colere, qui possidere, inhabitaréque vt dominum designat, est quod Poëta, Quod dominari in cætera posset. Idcirco & apud Mosen, Replete terram, subiicite eam, dominamini piscibus maris, & volatilibus cæli, & vniuersis animantibus, quæ mouentur in terra. Quid E clarius, & conformius? Sanctum autem animal, quia mentis capacius altæ, quod caperet illam altissimam, æternámque Mentem, quæ mundi fuit origo. Mentis item altæ capacius, alterius ingenij, maioris animi, ratione plenum animal: vt Marcus, vt Plato in Timæo, ζῶον τὸ θεοσεβέστατον, animal piissimum, Dei colentissimum, imago Dei. Proinde is finis, ea suprema cogitatio, vt nasceretur qui coleret Opificem, admiraretur, sydera suspiceret, Solem, Lunámque intueretur, non vt Deos quidem, sed vt à Deo sapiētissimo creata, vt retro omnes: vt ex visibilibus inuisibilem nosceret. Et, vt ait Philo, τῶν μὲν ἄλλων τὰς ὄψεις παρέσηγαγε κάτω κύψας, διὸ νένευκε πρὸς χέρσον, ἀνθρώπου δὲ ἔμπαλιν ἀνώρθωσεν ἵνα τὸν οὐρανὸν καταθεᾶται. Cæterorum, inquit, oculos interius depressit, eóque nutant in terram: contrà, vultum humanum eleuauit, vt cælum aspiceret.

Sanctum animal homo.

Homo, animal piissimum.

Quòd etiam Chaldaica Theologia confirmat hominem à Deo creatum, animámque exterius infusam in corpus. Et quòd idem asserunt Aegyptij Philosophi, & item oraculum Apollinis.

CAPVT V.

ORACVLA Chaldæorum, Sibyllarúmque non aliud vociferantur, F quàm hominem à Deo creatum. E quibus est illud, quod à Platonicis item profertur: ταῦτα πατὴρ ἐνόησε, βροτὸς δέ οἱ ἐψύχωτο: Hæc pater cogitauit, mortalis autem est ei animatus. Est autem sicut apud nostros, sic item Platonicos & priscos omnes, ipsum quoque Aristotelem, cogitatio, siue intellectio diuina, operatio. Omnis enim operationis initium à cogitatione sumitur. Hac mouente manus, manibus organa, operationes nostræ peraguntur. Sed Deus, qui tum manibus non indiget, tum immensæ potestatis est, cogitat quidem & ipse, & vult, transit autem sic in omnem naturam corpoream, per quam omnem diffusus est eius cogitatio, sicut subita nostra cogitatio, ac voluntas peruenit ad manus, & pedes: perinde autem res omnes subiectæ sunt, paréntque Deo, terrestres, & cælestes naturæ, sicut corpus cuilibet suum, cuius mouendi initium est voluntas Sic autem licebit illa diuina percipere, si voluntatem cogitationémque humanam, minimam & imbecillam, conferas cum vasta illa, immensáque Dei, ad cuius motum possint omnia concitari: Etsi item cernas multorũ hominum voluntatibus ex consensu vna effectis, tot corpora vt vnum mouenrem fieri subitò ingens aliquod opus: Sic voluntas, cogitatióque diuina, longè quàm multorum mortalium cõiurata voluntas excellentior, ad cuius motum multo plura, ac maiora corpora cieri possint, operatur ingentia, in-

Operationis initiũ à cogitatione.

Dei cogitatio quàm efficax.

Atia, incredibilia, admiranda. Hoc ait oraculum, Patrem, opificémque mundi hæc omnia, quæ cernimus, in quibus est humana progenies, cogitasse, voluisse, subitóque creata apparuisse. Subito mortalem animatum, extemplò creatum Adam, diuina voluntas eum protulit in lucem, inspirauit in faciem eius, & factus est in animam viuentem, quod Chaldæus ἐψύχωτο, animatus est. Inspirationem Chaldæus intimè in Philosophiam, & initia rerum penetrans, interpretatur voluntatem illam, cogitationémque diuinam. Hoc igitur testimonio, duo, quæ docuit Theologia Mosaica, noscuntur, corpus seorsum, & animam ab vno, eodémque Deo, mundanóque opifice creata. Corpus à Poëtis, sicut ab oraculo dicitur Græcè βροτὸς, mortalis, deuorabilis, tempori subiectus edaci. Illud videlicet quod sumptum est ex limo terræ, & quod in cinerem reuertitur. Hoc, inquit, animarum fuit à Patre, sicut dicitur in Mose, & Pater mundi, fuit item hominum, qui corpus eorũ, & animum procreauit. Hęc item fuit priscis vulgata Theologia. Eóque Asclepius Theologus in ea, quæ appellatur Hymnodia, ad Animonem regem inquit: θεῷ μὲν παγκηρύκτῳ καὶ πατρὶ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, πάσης μυρίων στομάτων καὶ φωνῶν, τὴν εὐφημίαν ἀναφέρεσθαι πρέπει. Deo, inquit, vndequaque incorruptibili, & patri nostrorum animorum ab omni lingua, & voce, gratiarum actionem referri cõuenit. Ecce patrem animarum vocat, & creatorẽ. Videlicet quod Chaldæus animatorem, viuificatorem, fontem nostrorum animorum. Iustinus item testatur oraculum, ὅτι τὸ παρ' ὑμῖν χρηστήριον ἀξιωθὲν ὑπό τινος, ὕμνον παντοκράτορος ἐκδοῦναι θεοῦ, οὕτως ἐν μέσῳ τοῦ ὕμνου ἔφη. ὅτι πρῶτος πλάσσας μερόπων Ἀδὰμ δὲ καλέσας, καὶ τοῦτο σώζεσθαι τὸν ὕμνον παρὰ πολλοῖς, οἷς ἴσμεν, συμβαίνει: Quod apud vos oraculum rogatum à quodã vt hymnum Dei omnipotentis cõcineret, sic in medio hymni dixit, Quòd primus hominũ formator Adam vocauit. Et hunc seruari hymnum, apud multos quos scimus, contingit.

Adam quomodo creatus.

Corpus mortale.

B

Sententia Platonis de homine diuinitus creato, & quòd in Timæo formationem corporis attribuens minoribus Diis, poëticè potius dixit, in alijs locis tribuens totum opificium summo Deo.

CAPVT VI.

SÆPE subit admirari, vt multarum in sacris litteris traditarum rerum fama in omnes gentes progressa, quoniam & à longinquis temporibus descenderet, & autorem apud eos certum non haberet, adulterata fuerit, præcipuum Græcorum vitium, qui Barbarorum vti maiorum Theologiam æmulati, male perceptam, temporum diuturnitate iam obsoletam, fabulis sæpe peruerterunt. Veluti quod paulò antè de Prometheo, & Gigantibus, quod turris ædificium fuit, congestos montibus montes fuisse diuulgarunt. Et columbam ex area à Deucalione, quod Plutarchus retulit, emissam. Et lapsum animorum in hunc mundum è Paradiso in corporis carcerem, ad pœnam sceleris inclusorum. Igitur & Plato, cùm ex sacris litteris audisset, Deum creaturum hominem, quasi circunstantibus quibusdam dixisse, Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram. ipse qui totam Theologiam suam à Pythagoreis, & Ægyptiis, certisque per omnes sermonibus obambulantibus deducebat, introducit mundanum illũ Opificem cum Diis iunioribus, quos ipse paulò antè procreasset, loquentem super hominis creatione, iubentémque eis accepta ab se immortali anima, in corpus, quod ipsis effingere mandasset, inserere, humanæ creationi ferme duos adhibens opifices, supremum Deum animi creatorem, & Deos iuniores, quibus idem iubeat corpus informare. Hæc eleganter, vt omnia, Marcus Tullius, qui Timæum Platonis fecit Latinum, è quibus pauca delibabo: Tum ad eos is Deus, qui omnia genuit, fatur, Hæc vos, qui Deorum satu orti estis, attendite, vt mortali generentur conditione, vos suscipite, quorum vobis initium, statúsque traditur à me. Vos autem ad id, quod erit immortale, partem attexitote mortalem. Paulò pòst, Pòst autem eam sationem Diis, vt ita dicam, iunioribus permisit, vt corpora mortalia effingerent, quantúmque esset reliquum ex humano animo, quod deberet accedere, id omne & quæ sequentia essent, perpolirent, & absoluerent. Itaque cùm accepissent immortale principium mortalis animantis, imitantes genitorem, & effectorem sui, particulas ignis, & terræ, & aquæ, & aëris à mundo,

Fama antiquissima incerto autore, adulterata fabulis.

C

Genes. 1.

Plato ex sacris litteris cepit hominis formationem.

Liber est, de Vniuersitate.

quas rursus redderent mutuabantur, eásque inter se copulabant, haud iisdem vinculis D quibus ipsi erant ligati, sed talibus, quæ cerni non possent, propter paruitatem. Aliaq; multa prosequitur Plato. Totúsque locus sumptus est ex libro Mosis, Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram. Siquidem etiam nonnulli Hebræi ferunt eum cum Angelis, quos paulò antè creasset, tunc locutum. Et Philo Iudæus, quos Philosophi Dæmones vocent, Angelos dicit in sacris litteris appellari. Imaginem autem, & similitudinem, imitationem illam credidit Plato. Hanc igitur eius sententiam, qua separatur creatio, vt aliud fecerit Deus maximus, aliud Dij minores, manifestæ rationes coarguent. E quibus erit prior, quòd ipse sibimet contradicit: secunda, quòd præter Theologiam maiorum, à quibus edidicit, hanc fabulam confinxit. Demum quòd ratio his quæ dicit apertè refragatur. Coarguat igitur Platonem Plato, cui refellendo sufficeret, quòd quæ Barbari docuissent non clarè percepit, suspicione ad alia longè declinanre, quàm fons ipse, cuius riuulus fluxit Theologia Græcorum, sapuisset. Quippe si vel concedam illum apud Mosem parentem mundi, cum iunioribus Diis fuisse locutum, non protinus eos asciuisse adiutores ad creandum, opémque quasi eorum implorasse contendam: Aut eum dedignatum corpus attrectare, collectísque ex quatuor elementis particulis, fabricari, eam ministris suis prouinciam delegasse. Probarem enim optimis, naturæq; maximè consentaneis rationibus, nihil esse in toto mundo homine nobilius, vt qui crearit indignioris, minorísque ponderis res, multò facilius admouerit nobilissimæ conditioni manus. Omnibus enim elementis melior est homo: corpo- E ra verò cælestia cum manifestò deseruiunt humanis commodis, quia facta sunt etiam autore Platone, vt lucerent super terram, ac motibus eorum perceptis, temporibúsque distinctis, hominum negotia in terris regerentur, essétque rebus humanis certus ordo, profectò videtur id melius, ac nobilius esse, cuius vtilitas impulit autorem ad creationem cæli. Qui si cælum creauit, multásque corporeas formas exemit ex illa congerie, certè fecit etiam quod esset animal nobilissimum, ac sanctissimum, vt idem asseruit. Ad hæc non videtur vnius eiusdémque rei separanda, duobúsque quasi opificibus tradenda creatio. Nam cùm nulla causa verisimilis afferri possit, cur sapiens ille Deus refugerit humanam conditionem, nisi videlicet quòd corpus humanum corruptibile sit (indecorum sit autem summum opificem rei incorruptibilis autorem fuisse: quod quidem nihil ad dedecus Opificis spectat) sanè veritati plurimum consentit, vt sit animi, ac corporis quorum est admirabilis coniunctio, idem artifex. Est autem diuinum corporis opificium, fuítque sapientibus semper stupori, & admirationi. Ac nisi quòd incorruptibilis naturæ est cælum, ad sapientiam certè artifici, nihil illic est humano artificio excellentius: Nemóque fuit, vel ante, vel post Platonem, cui fabula hæc in exponenda hominis creatione arriserit, nec à summo Deo præclara conditione creatum senserit hominem, cuius corpus, etsi mortale est, prouisum tamen mirabili sapientia fuit, quod etiam est Aristoteles confessus, vt in re corruptibili, sempiterna quædam esset successio, dum semen inuicem sibi corporibus tradentibus, existit hominum perennis F progenies. Quod æquè diuinum est, ac si in vno eodémque corpore æternitas fuisset. Sed non est mihi contra Platonem super hac re disserendum, quem quasi poëticè potius, &, vt pleraque, sub fabulis scripsit, quàm physica, constantíque ratione apparet locutum. Nam neque sermo ille Opificis mundani cum minoribus Diis, verus est, neque materiæ cælestis, ad eum, quem tradidit modum, sectionem fas est intelligi. Dij quoque minores nusquam sunt: quia vt docuit antea, non Dæmones illi, sed homines fuerunt. Ipsum duntaxat aliter & in Timæo, & aliis locis loquentem, & Deum autorem hominis confitentem, iuxta superiores, quibus operam dedit, Philosophos, rationibus omissis, audire satis erit. Licet igitur Plato tradat Deos minores à Deo paulò antè satos ipsius imperio, corpus humanum finxisse, vbique tamen quasi veritate eum à superstitione reuocante, tribuit hoc mirabile opificium summo Deo. E quibus est in eodem Timæo, quòd Deus fecit iecur aptum ad excipiendas rerum futurarum imagines: τούτῳ δὴ θεὸς ἐπιβουλεύσας, αὐτοῦ τὴν τοῦ ἥπατος ἰδέαν ξυνέστησε. & quæ sequuntur. Videlicet, Hoc igitur Deus considerato, ipsius iecoris formam fabricatus est, & posuit in eius constitutione densitatem ac læuorem, & perspicuitatem, dulcedinémque & asperitatem. Paulò etiam pòst, hunc ipsum summum Deum refert medullam, in qua animæ essent, ex elementis collectam, composuisse. Hæc, inquit, eleméta Deus singula à suis generibus

Genes. 1.

Dij, non fuerunt adiutores in creatione.

Homo, animal nobiliss. & sanctiss.

Diuinum corporis opificium.

Plato, interdum fabulator.

Iecoris formatio.

A generibus fecernens, miſcénſque ad proportionem inuicem, ſatum vniuerſalem omnis mortalis generis excogitans, medullam ex eis operatus eſt, & deinde ei genera animarum demiſit inſerta. Hic audis totam materiam, Deum componentem, & optimam quamque elementorum partem in medullam, quæ animarum fundamenrum eſſet, vbi ſpuma genitalis, miſcentem, ac temperanrem. Paulò pòſt exponit quomodo noſter χηροπλάστης, formator, fictor, compoſuerit carnem, & oſſa & neruos, ex quibúſue elementis, quantáque proportione. Vnde factum, vt fluxiorem, ſed quæ magis contendi poſſet, quàm carnis, molliorem aurem quàm oſſium, vim nerui habuerint. Quibus, inquit, oſſa circunducens & medullam alligans ad inuicem neruis, demum carnibus ea operuit deſuper. Deinde ipſum eundem dicit neruos ad extremum capitis adligaſſe: Διὰ ταῦτα, καὶ οὕτως ὁ θεός, ἐπὶ ἐσχάτην κεφαλὴν περιεστήσας. & quæ ſequuntur. Neruos ob hæc, & hac ratione, Deus ad extremum caput circumactos, circa collum ſimili modo deuinxit. Et extremas mandibulas eis alligauit ſub faciem, reliquos in omnia membra diſtribuit, alligans articulum articulo. Demum Plato dicit, Deum, quò traiiceret humor ex ventre ad venas, abuſum aëre, & igne. Totámque interiorem illam membrorum rationem diuinitus explicat, referens in Deum. In quibus euidentiſſimè vniuerſam illam ſuperius poſitam à Mercurio Triſmegiſto hominis creationem declarauit, ſecutúſque eſt ad amuſſim, explicans, aperiénſque, quæ breuiter Mercurius pronuntiaſſet, ex hiſque in admirationem Opificis, omnes incitaſſet. Quocirca cùm & in Timæo, B & vbique fateatur animam à Deo creatam, & habere cum eo ſimilitudinem, & affinitatem, quod etiam affirmat Ariſtoteles, videtur planè rationi conſentaneum, vt qui fecit meliorem partem, etiam ipſum mirabile, ſapientiſſimæq; intelligentiæ opificium conſtruxerit. Hoc veritate cogente non modò in Timæo, ſed aliis locis confeſſus eſt, vt quod in ſecundo de Republica tradidit à Deo nata, & facta omnia, cæleſtia & terreſtria, Deos, & homines. Et in ſeptimo de Legibus diuinitus ſic eſt de Deo, & homine, & quod intereſſet, locutus: Natura Deum quidem eſſe omni beato ſtudio dignum, hominem verò ludum quendam eſſe Dei, veréque id optimum eius fuiſſe. Hæc Plato. Cuius videtur eſſe ſenſus, in Deum, réſque diuinas, omne ſtudium eſſe conferendum. Dignum enim eum eſſe, in quo colendo omnibus conatibus, & ſtudiis vtamur. Hominem autem eſſe longè Deo inferiorem, quippe qui ſit res ab eo veluti iocularis effecta, vt quaſi luderet, cùm machinatus eum eſt, veluti ſi pictor, aut ſtatuarius aliquod opus effingeret. Græcè enim παίζειν, ludere, videtur eſſe etiam creare, gignere, vnde παῖδες, filij, proles, dicti pignora Latinis. Sic fuit homo, quaſi filius, & proles Dei, ſed μεμηχανημένος, machinatus, fabricatus, factus. Idq; ait Plato fuiſſe omnium, quæ Deus facere poſſet, optimum, ac præcipuum. In tertio quoque de Republica, non Dæmones, ſed Deum ſupernum innuit hominem creaſſe, cùm ait, quòd Deus formans homines, aliis aurum id eſt, mentem, admiſcuit plurimum, aliis argentum: ἀλλ᾽ ὁ θεὸς πλάττων, ὅσοι μὲν ὑμῶν ἱκανοὶ ἄρχειν, χρυσὸν ἐν τῇ γενέσει συνέμιξεν αὐτοῖς. διὸ τιμιώτατοί εἰσιν. ὅσοι δὲ ἐπίκουροι, ἄργυρον, C σίδηρον δὲ καὶ χαλκὸν, τοῖς τε γεωργοῖς καὶ τοῖς δημιουργοῖς: Deus, ait, fingens qui ad imperandum creabantur, aurum in eorum ſatu admiſcuit, eóque ſunt pretioſiſſimi, qui cuſtodes & adiutores argentum, ferrum, porrò & æs agricolis & cæteris opificibus. In ſexto quoque, non Dæmones aſciuit, ſed vt Moſes, & Triſmegiſtus priores, verum Deum hominis opificem. Hunc ait ſenſum videndi feciſſe copioſiſſimum, multarúmque rerum capaciſſimum, videlicet quod omnes, os ſublime dedit, vt caperent notionem Dei. Nunquid, ait, ἐννενόηκας τὸν τῶν αἰσθήσεων δημιουργόν, ὅσῳ πολυτελεστάτην τὴν τοῦ ὁρᾶν τε καὶ ὁρᾶσθαι δύναμιν ἐδημιούργησεν; Quod eſt, Conſideraſti ſenſuum artificem, quàm locupletem fecerit videndi facultatem? Senſit igitur cum ſuperioribus Theologis, totáque ante eum hominum Philoſophia.

Carnis, oſſium, neruorum fabrica.

Mandibulæ.

Anima à Deo creata & Deo ſimilis.

Homo, res iocularis à Deo factus. παῖδες dicti à παίζειν.

Quòd Ariſtoteles mirificè conſentit cum Theologia Moſaica, hominem à Deo conditum, formatúmque corpus, datámque ſexus varietatem, animam autem exterius inſpiratam.

CAPVT VII.

In Perspateticis quibusdã quo plus inscitiæ eò plus arrogantiæ.

SENSIT etiam quæ superiores omnes, si quis prudenter dicta eius perpendat, non pertinacium tempestatis huius Peripateticorum more, in quibus quo plus est inscitiæ, plus etiam temeritatis, & arrogantiæ, mordicus dogmata certa eius defendat, aut verius deprauet Aristoteles. Triáque sunt præclara, euidentia, manifestáque de creatione hominis à Deo siue animi, siue corporis, apud eum testimonia. Vnum vniuersale, duo particularia: Ex his duobus alterum ad animum spectans, alterum ad corpus. Quę etsi produximus superius, poscit tamen ordo, vt huc reuocentur. Dicebat in libris de Generatione & interitu, quòd cùm res terrestres & corruptibiles plurimũ distarent à principe Deo immortali, & incorruptibili, nec capere res terrestres in indiuiduis immortalitate possent, Futurum fuisse, vt res creatæ breui circumacto temporis interuallo, migrarent è vita. Huic malo sapientissimum Deum sic prouidisse, vt inchoato à primis illis indiuiduis ordine, deinceps altera gignerent altera, essétque in vnoquoq; semen, in quo, Platone docente, inuisibilia quædam animalia continerentur, quæ in vteris animátium

Seminis vis in animalib.

confota coalescerent. Sicut in vtero terræ semina plantarum. Quo consilio nunquam perpetuæ creationis deficeret ordo. ἐπεὶ γὰρ ἐν ἅπασιν ἀεὶ, τοῦ βελτίονος ὀρέγεσθαι φαμὲν τὴν φύσιν, βέλτιον δὲ τὸ εἶναι ἢ μὴ εἶναι, τοῦτο δ' ἐν ἅπασιν, ἀδύνατον ὑπάρχειν, διὰ τὸ πόρρω τῆς ἀρχῆς ἀφίστασθαι τῷ λειπομένῳ τρόπῳ, συνεπλήρωσε τὸ ὅλον ὁ θεὸς, ἐντελεχῆ ποιήσας τὴν γένεσιν. Quod

Melius est esse quàm nõ esse.

est: Nam cùm in omnibus semper desiderare melius naturam dicamus, melius est autem esse, quàm non esse, hoc autem in cunctis erat impossibile, quoniam à principio plurimũ distarent, qui supererat modò compleuit vniuersum Deus, perennem faciens generationem. Hæc, vt sæpe admonui, in præteritis temporis verbis pronuntiat Aristoteles, fecit, compleuit, vt non innuat continuam dependentiam, sed vt magister Plato, omnisq; vetustas, principium quoddam. Proponuntur enim duo inter se contraria, è quibus cùm alterum sequi Deus posset, elegit potius alterum, vt esset perennis ordo. Quòd si contendas, & proteruus insistas, ne sibi contradicat Aristoteles, cum temporis initium non spectasse, ego ex aduerso dicam imprudenti, & ad mendacium, fictúmque alibi dogma minime attendenti confessionem veritatis excidisse, cuius non imperitos, efferarósque in dogmatis eius Peripateticos, sed prudentissimos quosque velim consideratores. Hoc igitur mirabili, venerandóque Aristotelis (sic enim appellare libet) oraculo declaratur, &

Iob.10.

continetur, quod præcones theologiæ nostræ toties vociferantur: Manus tuæ fecerunt me, &, Ante & retro formasti me. Imperfectũ meum viderũt oculi tui. Quomodo enim fecerunt, aut creauerunt nos manus eius, qui tantum distamus à primo illo, quem diuinę præsentes fecere manus? Videlicet quod ipsi nos Philosophi, sæpe Theologiæ cælestis interpretes, docuerunt. Permanauit ad nos vsque à primo perennis generationis à Deo excogitatus ordo. qui non solum creauit primos illos, erexítque è nihilo in pedes, sed vasa quoque membráque molitus est in eis, in quibus genitale semen contineretur, semini autem eam indidit vim, vt quod ait Plato, exigua quædam & propter breuitatem inuisibilia animalia ei inessent. Aptauit quoque membra, vt fieri posset generatio. Et quod mi-

Membrorũ vsus & ratio.

rabile suspiciendúmque maximè est, vt esset copiosissima satio, mutuæ cõiunctionis magnum excogitauit ardorem. Et quod admiratus explicuit deducens totam rem à Deo Plato, Descendere, inquit, fecit per collum à capite semen. Quod veluti animal, accepta respiratione vbicunque respirando fluxit, vitali cupiditate animali ingenerata, gignendi amorem absoluit. Quocirca genitale virorum membrũ, vtpote sui iuris, rationísque impatiens omnibus effrænata cupiditate conatur potiri: Similiter quæ vulua in mulieribus dicitur, cùm sit animal ob hæc ipsa, procreandorum filiorum auidum. Et reliqua, quæ persequitur Plato, deducens, vt dixi, mirabilem hanc arcanámque nascendi sapientiam omnem à Deo. In his igitur continetur quã Aristoteles dixit ἐντελεχῆ γένεσις, Perpetua,

Cõtinua successio.

continuatáque successio. Quam si voluisset explicare, dicenda ei fuissent, quæ prior Plato: quæ cùm magister ipse ingenuè tribuat Deo, certè & Aristoteli vt tribuit, tribuenda fuissent, confitendúmque fuisset, Deum autorem tanti operis. Ille igitur idem posteros nos creauit, qui priorem illum, creans nos in illo, faciens perpetuũ successionis ordinem, dans apta membra ad generationẽ, & vtrique sexus mutuã appetẽtiam. Et hoc est quod

Gen.1.

apud Mosen dicit, Crescite, & multiplicamini. &, Producat vnumquodque iuxta genus suum, habens semen in semetipso. In Politicis itẽ loquens de mutua viri, & mulieris coniunctione: ἅμα δὲ ἐχει ἡ φύσις ἀναπληροῖ ταύτῃ τῇ ἐφόδῳ τὸ ἀεὶ εἶναι, ἐπεὶ κατ' ἀριθμὸν οὐ δύναται, ἀλλὰ κατ' εἶ

Ἀχρὶ κτ' τὸ εἶδος. οὕτω συνεζευγμένα ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἑκατέρου ἡ φύσις τοῦ τε ἀνδρὸς, καὶ τῆς γυναικὸς πρὸς κοινωνίαν. Quæ sunt, Simul autem & natura, inquit, supplet hoc circuitu, perenniter esse: quandoquidem non secundum numerum, sed secundum speciem id fieri poterat. Sic prouisa fuit à Diuinitate vtriusque natura, viri, & mulieris, ad societatem. Cernis vt sibi consentiat, Confitens à Diuinitate prouisum fuisse, non solùm nunc prouideri, imò ideo prouideri, quia prouisus fuit sexus viri, & fœminæ. Nónne hęc est Theologia Mosaica? Masculum, & fœminam creauit eos. Et dixit, Crescite, & multiplicamini. Ea est periodus, & ἐνδελεχὴς γένεσις. Factum a Deo, Moses: Factum, & Aristoteles. Factum aliquo temporis initio, Moses: idem & Aristoteles: apud vtrunque Fecit, Creauit, Repleuit Deus. Necesse igitur est Aristotelé hic sensisse, quæ maiores, Plato, Pythagoras, omnísque Græcia prodiderant, cùm & sermo id declaret, & habuerit antea quos sequeretur. Tertium testimonium de creatione animi est, cùm in quarto libro de Generatione animalium, omnem aliam animam interire, quia coniuncta sit cum elemẽtis, à quibus etiam oriatur, & ab eis separari non possit, quia non sit aliud quàm ipsa, fatetur. Solam autem mentem, aut intellectum, exterius accedere, quia separabilis sit, & alterius generis, vt in libris etiá de Anima, disserit: ὥστε καὶ θύραθεν εἰσιέναι ἀδύνατον οὔτε γὰρ αὐτὰς καθ' ἑαυτὰ εἰσιέναι οἷόν τε ἀχωρίστους οὔσας, οὔτ' ἐν σώματι εἰσιέναι τὸ γὰρ σπέρμα περίττωμα μεταλαβούσης γαστρός ἐστι, λείπεται δὲ τὸν νοῦν μόνον θύραθεν ἐπεισιέναι, καὶ θεῖον εἶναι μόνον. οὐδὲ γὰρ αὐτοῦ τῇ ἐνεργείᾳ κοινωνεῖ σωματικὴ ἐνέργεια: Quocirca, inquit, impossibile est, vt exteri⁹ ingrediatur anima sensibilis. Neq; enim ipsas per seipsas ingredi ceu inseparabiles datur. Est enim semen excrementum corporis, à quo continetur. Superest autem solam mentem exterius ingredi, & solam diuinam esse, cuius operatio non communicat cum actione corporea. Hæc Aristotelis dicta, qui æqua lance, synceróque iudicio ponderet, colliget hominem, quæ vetustissima nostra Philosophia, sensisse, quódque ex successione, reuelationeq; sensit nostra, hoc Aristotelem ratione & iudicio prodidisse, ratione cum veritate cælesti consonante Priora exempla satis supérque declarabant creationem artificiúmque humani corporis, opus fuisse diuinæ sapientiæ: hoc postremum validissimè clamat ab origine diuina, satum nostrorum animorum. Si enim mẽs sola separabilis, sola à natura corporis absoluta, necessariò est origo eius à Deo, quoniam à nullo corpore, supra corpus enim est natura diuina. A solo igitur Deo. Quod ipse etiam confiteri non erubuit. Superest, inquit, solam hanc esse diuinam. Diuina sunt, quibus vel ortus à Deo, vel similitudo cum Deo. En totum hominem ab vno eodémque Deo dixit Aristoteles creatú, consentiens cum prisca Philosophia, cum Ægyptiis, Chaldæis, Pythagoreis. In cuius dictis, si penitus euoluas, rei caput attingas, rerum creatio, quantum velint torqueant hic sese Peripatetici, continetur.

Non secundũ numerum, sed speciem animalia perpetua.

Anima bestiarum mortalis.

B

Semen quid.

Diuina quæ.

Quòd Aristoteles de animi immortalitate, ac diuinitate sensit, ac dixit, quæ superiores, Chaldæi, Pythagoras, Aratus, Mercurius Trismegistus, exinde Philo, & Marcus Tullius.

C

CAPVT VIII.

VERISIMILE est, vt dixi, maiores Theologos Græcos, & Barbaros, ratione quoque, iudicioq; accedente, in hac præclara, de aduetu exterius animi nostri assertione Aristotelem fuisse secutum. Quę si hodierni Peripatetici tenerent, fortasse melius & hoc loco, & omni Philosophia eius Aristotelem interpretarentur. Verĩ inquam simile est, nunc Philosophum dixisse, quæ cùm cæteri, tum Chaldaicũ oraculum, quod solet etiam Platonicis proferri, prius ediderat.

Χρή σε σπεύδειν πρὸς τὸ φάος καὶ πατρὸς αὐγάς,
Ἔνθα ἐπέμφθη σοι ψυχὴ πολὺν ἑσσαμένη νοῦν. Quæ sunt,
Accelerare opus est te ad lucem, & patris splendorem,
Vnde tibi est animus missus, multa indutus mente.

Hoc oraculum explicans Psellus Philosophus, ἐπειδὴ οὐκ ἀπὸ σπερμάτων ἡ ψυχὴ τὴν ὑπόστασιν ἔλαβεν, οὐδ' ἐν σωματικοῖς ὑφεστήκει κράσεσι, ἀλλ' ἄνωθεν ἀπὸ θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχει πρὸς ἐκεῖνον καὶ ἐπιστρέφεσθαι & quæ sequuntur. Posteaquam, inquit, non ex seminibus accepit substantiá anima,

Non à semine est anima substantia.

neque corporeis subsistit temperamentis, sed à Deo supernè habuit esse, ad illum etiam conuertatur oportet, & ad lumen diuinum faciat ascensum. Magna enim vestita intelligentia huc descendit, hoc est induta est à creatore, & patre, reminiscentias diuinorum conditionum, quando huc accepit descensum. Hinc per easdem illas reminiscentias iterum illuc reuertitur. In his Psellus, etsi nimium Platonicè de animorum descensu locutus est, verus tamen sensus est, animos esse diuinos, his à sedibus descẽdentes, vbi consensus omnium mortalium prædicat esse aulam Dei, qui tametsi per omnem mundum intentus cælum, ac terras implens, vt noster ait Propheta, proprius tamen vbi magis colluceat maiestas eius locus, dicitur Cælum. Ab illa aula, quoniam nec à mundo corporeo, nec ab vllis elementis veniunt, dixere nostras animas descendere, formatas ab ipso Deo, similes autem sibi formatas, nullo ex corpore depromptas, solo Deo earum origine, & fonte. Propterea Philo pro omnibus Philosophis, animum esse ἢ ἀπόσπασμα, ἢ ἀπαύγασμα, Abscissionem aut radium à Deo. Salomon, ἰδιότητα, proprietatem. Oraculum Apollinis, μερίδα, particulam. Moses, afflatum. Tullius, decerptos ex mente diuina. His modis est anima demissa cęlo, diuinitus data, diuinitus decerpta, mirabili modo formata. Quas autem dixit Psellus reminiscentias, non illas scilicet Platonicas dixit, nisi rectè sentias, sed naturalem ad cælum suspectum, & conuersionem, vnde fuit origo, similitudinem cum Diuinitate, & quòd animus decerptus, aut afflatus est ex mente diuina, naturali cupiditate desiderans fontem genitorem suum: non quòd antea, quàm in corpus intrassent, in cælo fuerint animi, sed vno momento creati, diuinitúsque dati, coguntur conditoris sui reminisci, semper ad propriam regionem suam animorúmque loca, vbi Deus inuisibilis, regnúmque eius florentissimũ, suspirant, cùm nec terra, nec aqua, nec aër, nec ignis possit animis placere, quippe qui nec è terra, nec aqua, nec aëre, nec igne, sed à regno Deorum, à locis immortalibus, inuisibilibus, incorruptibilibus venere. Huius regni recordantur animi, lumen sempiternum sentiunt instinctu naturali fulgentissimum, mirabile, iucundissimum, alacritatis ineffabilis, incognita mortalibus, solis his, qui adsunt, nota gaudia. Hæ sortes, aut conditiones meliores, de quibus sæpissime Plato, & nostræ litteræ. Magnam autem mentem etsi Psellus illas reminiscentias interpretatur, mihi tamen videtur oraculum similitudinem Dei, & id ipsum, quo diuina est anima, sensisse, illámque Diuinitatem designasse, quam sedibus ætheriis descendens tulit anima secum. Hæc magna, hæc multa mens, plena diuinæ naturę, instinctúsque beati, notionísque cælestis. Hoc quis neget Aristotelem sensisse, asseruisse, cùm nulla sit in hoc mundo regio, nec locus, nec corpus, à quo aduentare animus potuerit? Et tamen exterius eum ingredi dixit. Vidisti quoque, vt Psellus proposuerit, penéque declarauerit locum superius adductum ex Aristotele: Non subsistit anima corporeis temperamentis, vt quidam in Phædone suspicantur: nec semini, spumæq; illi, substantiam debet suam: non eodem, atque corpus satu seminatur: sed habuit diuinitus, & supernè substantiam. Id igitur Aristoteles dicebat, ex semine, quod excrementum, vel spuma corporis sit, sensitiuam, corporeámque animam creari: solam autem mentem alterius rationis esse, cuius omnis incorporea sit operatio. Ob id eam esse diuinam solámque exterius accidere. Quod quidem cæteri Philosophi communibus suffragiis omnes decreuere. Vidimus enim apud Platonem, Opificẽ mundi, se principium, & fontem animorum confitentem, cuius, inquit, initium traditur vobis à me. Et quòd Dij minores acceptam, genitámque à Deo animam, incluserint in formatum à se corpus. Aliáque plura, quæ pòst referẽtur. Igitur, & Pythagoras aperuit, propalauit, vociferatus est, quod Aristoteles occultè designauit: cuius dictum, animum exterius accidere, est quod Pythagoras omnibus prædicabat.

—Θάρσει, ἐπεὶ θεῖον γένος ἐστὶ βροτοῖσι.

Aude, nanque genus diuûm mortalibus extat.

Genus diuinum esse nobis etiam mortalibus, propter corpus, vt Chaldæus superius: animi autem origo, inquit Pythagoras, est à Deo. A quo genus ducimus, inde natus animus, propterea cognatus, & quod ait Aristoteles, συγγενέστατος, affinis, gentilis, vt Marcus. Tenemur agnatione diuina. Genus nostrum, id est, eius, qui verè homo est, nempe animus, non est à corporeo, corruptibilíque mundo, sed à Deo. Propterea diuinum genus est nobis, vt haudquaquam timere, quasi morituri, debeamus. Imò fidendum est maximè, magnáque cum alacritate viuendum, quibus non sit cum his quæ moriuntur, & intereunt, agnatio, sed cum Deo immortali. Cernis autem Pythagorá eodem nomine atque Aristo-

Descensus animorum.

Anima à cælo demissa.

Anima extrinsecus aduenens.

Genus humanum, diuinũ esse.

1. Legib.

Homo immortalis.

A Aristoteles vti? Relinquitur, inquit Philosophus, mentem solam extrinsecus aduentare, solamq; esse θεῖον, diuinam: Pythagoras autem, diuinũ genus, satus diuinus, diuina cognatio, natura, origo, ortusq; diuinus nobis, propterea non mortalis. Eadem deprecantem, & quid senserit Aristoteles declarantem nostræ Theologiæ antistitẽ, etiam Arati testimonio, qui similiter atque Aristoteles, & Pythagoras, licet Aristotele prior, fuerat locutus, allato, considera: Ipse, inquit diuus Paulus, Deus cùm sit Dominus cæli & terræ, non in manufactis templis habitat, neque manibus humanis colitur, alicuius indigẽs. Ipse dans omnibus vitam & spiritum in omnibus, creauítque ex vno sanguine omnem humanam gentem. In ipso, inquit paulò pòst, viuimus, & mouemur, & sumus, sicut quidam è Poëtis vestris dixerunt, Huius enim genus sumus. Genus igitur cùm simus Dei. & quæ sequuntur. Visum quid sentiat Aristoteles & Pythagoras. Diuinè quoque & similiter atque hi omnes, animi substantiam, & fontem declarauit Trismegistus ad Asclepium: ὁ νοῦς οὖν οὐκ ἔστιν ἀποτετμημένος ὑσιότητος τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ὥσπερ ἡπλωμένος καθάπερ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς: Mens, inquit, non est abscissa ex Dei substantia, sed quasi explicata, sicut Solis lumen. Quis est igitur tam infelici iudicio, tanta impudentia, quanquã habent os hodierni Peripatetici, & frontem perfricuere, non omnes dico, qui non videat Mercurium, Pythagoram, Aratũ, Paulum, Chaldæum aperientes, quod obscurè protulit Aristoteles, exterius animũ ingredi, videlicet ortus illi diuinus est, genus, generatio, natales diuini, non mundani, non corporei, corruptibiles, diuina stirps. Hoc item clarius exposuit Marcus, vt qui sententiam Ari-

Act. 17.

Mens non abscissa ex Dei substãtia, sed quasi explicata.

1. Tuscul.

B stotelis super eo verbo θύραθεν, à foribus, vel non intelligant, vel deprauẽt, id de intellectu vel Dei, vel vniuersali quodam exponentes, aut de intellectu, siue intellectione, & doctrina, quæ paulatim exterius aduentet, sit locutus, merito cæteros magnos viros audientes, à pertinaci, stultáque hac sua persuasione dimoueantur. Quid enim verisimile sit aliud Aristotelem sensisse, quàm quod est apud Marcum in Tusculanis, & in consolatione? Animorum, inquit, in terris nulla origo inueniri potest. Nihil est enim, inquit, in animis mistum, atque concretum, quod ex terra natum, atque factum esse videatur. Nihilq; humidum, aut flabile, aut igneum. His enim innatum nihil inest, quod vim memoriæ, mẽtis, cogitationis habeat, quo & preterita teneat, & futura prouideat, & complecti possit præsentia, quæ sola diuina sunt. Hæc ratio Marci nostri de immortalitate animi latior, verbisq; Latinis declarata est, quàm sæpe Græcè, & ad morẽ Philosophorum posuit Aristoteles in secundo de Generatione animalium. Nam cùm diuisisset, omnes animæ species, aut separatas esse, aut non separatas, aut quasdã separatas, quasdam non vel nasci, & esse in semine maris, non exterius ingredientes aut in semen maris ingressas: aut exterius accedere omnes, vel non: quòd non omnes prius fuerint, quàm ingrederentur, clarum esse hac ratione: Quæcunque enim principia habeant operationes corporeas, ea sine corpore esse non posse, vt incedere sine pedibus, vt id non possit exterius accedere. Neque enim ea principia ipsa per se introire posse, vt inseparabilia, neque corpus introire. Semẽ enim excrementum ventris esse. Solam igitur mẽtem ingredi exterius, solamq; diuinam esse.

Animarum distributio.

C Neque enim cum operatione eius vlla ratione cõmunicare operationem corporeã. Hæc ratio est, quam Marcus attulit, memoriæ cogitationis, prouidentiæ. Hæ enim sunt operationes incorporeæ, ab incorporeo principio nascentes.

Quòd confirmauit Aristoteles eandem sententiam alijs locis, quibus sensit apertéque pronuntiauit animum à corpore segregatum, idemq; testantur Peripatetici eum sensisse.

CAPVT IX.

HANC item Aristotelis verè sententiam fuisse, non is modò, & omnis qui in libris de Anima est locus, sed & ille in Moralibus, ab alijs etiam animaduersus, cui mille tenebræ ab inimicis veritatis offundi possint, abunde testatur. Est autem in decimo. Illic perspicuè duas ostendit confitetúrque hominum vitas: alteram, qua viuitur secundum compositum: alteram, qua secundum mentem, ac intelligentiam. Virtus item, & operationes esse duplices, alteras secundum compositum, quæ propriè vocentur ἀνθρωπικαὶ, humanæ, quasi corporeæ, & in hac vita: alteras separatas, mentis & intelli-

Duplex hominis vita.

gentiæ: αἱ δὲ τοῦ συνθέτου ἀρεταὶ, ἀνθρωπικαὶ, καὶ ὁ βίος δὲ ὁ κατ' αὐτὰς, καὶ ἡ εὐδαιμονία, ἡ δὲ τοῦ νοῦ κεχωρισμένη. Quæ sunt, Virtutes, inquit, compositi humanæ, vita quoque quæ secundum eas agitur. Sic item felicitas. At verò virtus, & felicitas mentis, est separata. Hæc Aristoteles. Superius autem veram perfectámque felicitatem, declarauerat mentis actionem, ac contemplationem: sed eiusmodi maiorem esse, quam secundum hominem. Neque enim quatenus homo sit, sed quatenus diuinum quiddam in se habens, eam vitam ab eo agitandam. Quanto autem differat hoc à composito, tantopere differre operationem eius, ab operationibus, quæ fiant secundum alias virtutes. Quod si mens sit respectu hominis diuinum quiddam, etiam vita, quæ secundum hanc transigetur, diuinam respectu humanæ vitæ fore. Neque verò audiendos esse, qui nos hortentur, vt qui homo est, humana curet, & sentiat mortalis mortalia: sed pro viribus conandum immortalem effici, omniáque facere vt viuas secundum id quod optimum est. Denique concludit, vitam secundum mentem esse veram vitam ac felicitatem, quandoquidem is homo maximè sit. His Aristotelis verbis omnia continentur, quæ cæteri de immortalitate planè, & apertè attulerunt, Hominem esse plenum rationis animal, memoriæ, cogitationis, prouidentiæ. Quòd animorum nulla in terris origo inueniri possit, quòd sint separati, vt loquitur Aristoteles: separatos autem esse, operationes incorporeas, & separatas, & a corporeis operationibus omnino differentes, attestari. Tullius autem, quod in his nihil sit mistum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque factum esse videatur. Nihil humidum, aut flabile, aut igneum, nihil ex quatuor elementis. Quia in elementis, & corporibus nihil insit quod memoriam, recordationémque præteritorum, futurorum prouidentiam contineat. Hæc Latinè sunt, quæ apud Aristotelem, quòd sint animi separati, quòd operationes eorum, quæ sunt recordatio, memoria, cogitatio, speculatio. prouidentia, sint separabiles, videlicet à corporibus elementisque disiunctæ, non habentes ab elementis principium, ac dependentiam, sed alterius generis diuinioris, quod non inuenitur in terris. Hoc Aristoteles appellat separabiles. Atque cernis eum, eadem loquentem in moribus, atque in libro de Generatione animalium. Illic quod animus solus, siue mens, quem cæteri dicunt intellectum, est diuina, sola ingrediatur extrinsecus, sola separabilis est à corpore, nullum cum corpore coniugium habens: non nascens è spuma prolifica. Idq; rationibus, quæ sint facultatum, ipsarúmque substantiarum indicia, colligebat. Hic varijs modis separat animum à corpore, quòd verus homo sit animus, quo felicitas humana vera sit non secundum corpus, aut secundum compositum ex animo, & corpore, sed secundum animum seu mentem solam, qui verus homo sit, cuius virtus, felicitas, & beatitudo sit separabilis. Quòd hæc beatitudo sit maior, melior, quàm humana, videlicet terrena. Quibus verbis prudentissimus quisque noscet, Aristotelem hæc loquétem spectasse, mentémque fixam habuisse ad eam beatitudinem, quam in primo de Cælo, de his qui degant extra cælum beatè, prædicauit: quanquam in eisdem Moralibus, iuxta consensum mortalium, Dijs immortalibus attribuit, qui dicuntur viuere beatè. Cum autem beatitudo non sit somnus, & dormitio, sed actio maxima, & beatissima, Deos autem à corpore separatos nihil agere corporeum, necesse sit, relinqui duntaxat eos contemplari. Quid autem contemplentur, idem Aristoteles propemodum cognouit, & fassus est. Hanc igitur animorum vidit, & spectauit in Moralibus felicitatem, similem videlicet ei, qua Dij fruuntur, à coniugio corporis segregati. Eiusmodi enim animos esse nostros, quales Deorum innuebat, etiam in corporibus separabiles à corpore. Nam quòd hanc vitam beatam senserit Aristoteles, liquidò verba eius ostendunt. Si enim, quam proponit, beatitudo, felicitásque non est compositi, dum autem sumus in corpore, sumus in composito, certè spectabat eam felicitatem, quæ quidem in corpore nemini contingere possit, nisi munere diuino, in ectasim raptus, sopitísque sensibus, videat arcana Dei. Huc adde quòd nulla in corpore fruimur clara, lucidáque speculatione, qua possimus esse beati. Nec potest animus occurrere nostris, séque aspectabilem exhibere, quod eos satiet perfecto solidóque gaudio. Non cælum, terræ, maria, terrestria, cælestia. Tum in loco sumus, vbi nulla vnquam eiusmodi contigit contemplatio, quæ redderet quenque perfectè beatum. Quid quòd nostræ speculationes plerunque falsæ, fallacésque, vel ipsius Aristotelis testimonio, qui sæpe priscos illos carpit Philosophos, arguitque errors? Quid quòd speculationes, vel à nobis ipsis oriuntur, generantur, vel à libris, monimentísque aliorum? Sed sibi quisque pessimus magister:

Perfecta felicitas in quo sita maximè.

Vita vera secundum mentem.

Operationes animorũ quæ.

Dy beatè viuunt.

Beatitudo nõ est compositi.

Cõtemplationes nostræ plerunque fallaces.

libri

A libri ferme cuncti scatent erroribus, & fabulis. An Aristotelis libros legens, & sciens quę tradit, ero beatus, non potius ærumnosus? Quæ quidem beatitudo ei priori, qui ista tradit, contigisset, quem nunquam ego puto fuisse beatum. Cùm igitur omnis humana, & in corpore speculatio cuiuscunque modi neminem possit beare: Perfectam autem beatitudinem Aristoteles statuit in animo cognoscēte: certè non potuit aliam spectare beatitudinē, nisi diuinam, de qua locutus est vberrimè Plato in Phædro. ipse quoque Aristoteles vidit eam in libris de Cælo, asserens eos, qui sunt extra mundum, nec tēpori nec casibus subiacentes, nec locis inclusos, viuere perenniter beatos. Aliis autem locis hos ipsos asserit nulla corporea voluptate, sed intellectuali, semper beatos. Aliàs definiuit Deum supremū cognoscendo seipsum beatum. Hæc igitur est omnium animorū beatitudo, sicut Dei, sic cæterarū mentium: contēplantur primum illum, ibi philosophantur, speculantur, illinc omnem voluptatem decerpūt. Hanc Aristoteles necessariò, non aliam beatitudinē vidit, siquidem in terris non inuenitur. Beatitudinē enim non esse rem vanā, & quæ nusquā sit, necesse est. Ex hoc igitur loco cognoscitur. iterū Aristoteles separatos animos, ac diuinos dixisse. Idq; agnouerunt eruditi. E quibus Michaël Ephesius eo ipso loco: βέλτιον μόριον, καὶ ἄνθρωπον λέγει τὸν νοῦν ἡμῶν. τὸν γὰρ ὄντως καὶ μάλιστα ἄνθρωπον ἐν λογικῇ ζωῇ τίθεται, καὶ διττὸν αὐτὸν διὰ τούτων ἀποφαίνεται· ἕνα μὲν τὸν ἐκ ψυχῆς, καὶ σώματος, ᾧ καὶ τὸ εὖ ζῆν, καὶ τὸ εὐδαιμονεῖν, ἐν τῷ κατὰ τὰς ἀρετὰς εἶπε ζῆν εἶναι ἐν τοῖς μεγάλοις ἠθικοῖς καὶ ἐν τῷ πρώτῳ τῶνδε βιβλίων. ἄλλον δὲ τὸν πρώτως καὶ ὄντως ἄνθρωπον τὸν ἐν ἡμῖν νοῦν. ὑπὲρ οὗ προϊὼν ἐρεῖ χωρισθεὶς δὲ τοῦ σώματός ἐστιν αὐτὸ τοῦτο B ὅπερ ἐστίν. καὶ δῆλον καὶ ἐκ τούτων, ὡς οἱ λέγοντες τὸν Ἀριστοτέλη, θνητὴν δοξάζειν τὴν ψυχήν, οὐδέν τι λέγουσιν ἀληθές: Particulam, inquit, meliorem, & hominem dicit mentem nostram. Siquidem verum maximéque hominem in rationali vita constituit. Eúmque duplicem in his ostendit: Alterum ex animo & corpore, cuius beatitudinem definiuit in magnis Moralibus, & in primo huius operis libro, viuere secundum virtutes. Alterum autem qui primo, ac verè homo sit, mens nostra, de qua prosequens differet. Quidquid autem hoc est, à corpore segregatum est. Ex his item fit perspicuum, eos qui dicunt Aristotelem opinari animam mortalem, nihil verè loqui. Hæc ille.

Beatitudo per fectam animo cognoscense.

Bonum maximum in vita rationali.

Ex his quæ scripsit in libris de Anima & de partibus animalium similis probatio: & quòd hoc ipsum interpretes Græci contendunt Aristotelem sensisse.

CAPVT X.

EADEM apparent ex libris de Anima. Quo loco operæpretium est nosse quæ etiam magnorum virorum est sententia, aliud esse apud Aristotelem ψυχὴν, animam, aliud quæ dicitur νοῦς, mens, intelligentia. Priorem, quia corporis perfectio & actus est, corporis inquam organici, naturalis, cum corpore censet interire. Quasi corporis harmo- C nia, quemadmodum in Phædone Platonis quidam disputant, cessans cum corpore, sicut cum cithara perit harmonia. At eam quæ dicitur mens, etsi in anima insedeat tanquam vehiculo, & separabilem à corpore vbique dixit, & alterius omnino generis, cuius actiones, & operationes nulla cum actionibus compositi, aut corporis, & harmoniæ communicatiōne socientur. Separatum prorsus, aliúdque omnino rerum genus, vt ætherium corpus ab aliis corporibus longè distat. Hanc igitur mentem vbique prædicat immortalem, diuinam, similémque naturæ Deorum. In libris de Generatione animalium, ab elementis non nasci, segregaríque, exterius aduentare. In Moralibus separari, seiungíque à corpore, & à composito, vt quæ ab eo nihil gerat, aliunde nata. Verus homo, pars diuina. Cuius duntaxat sit felicitas vera. In libris de Anima multus est in separando alteram ab altera. Atque de mente clarissimè pronuntiat: καὶ οὗτος ὁ νοῦς χωριστὸς καὶ ἀμιγής, καὶ ἀπαθὴς τῇ οὐσίᾳ ὢν ἐνεργείᾳ. Atque, inquit, hoc modo mens est inseparabilis, & impermista, & impassibilis, substantia existens actu semper, & operans. Paulò autem pòst clarius, & apertius, vt nulla supersit dubitatio: χωρισθεὶς δ' ἐστὶ μόνον τοῦτο ὅπερ ἐστὶ, καὶ τοῦτο μόνον ἀθάνατον, καὶ ἀΐδιον. Separatus, inquit, & segregatus est animus, quidquid est. Et hoc solum est immortale, & sempiternum. Quid apertius? Rursus eodem libro: Quæ igitur, inquit, vocatur intelligentia, siue mens in anima (dico autem intelligentiam, qua intelligit, opinatúrque anima) nihil est actu omnium antequam intel-

ψυχὴ & νοῦς anima & mēs differunt.

Mens immortalis.

Verus homo, pars diuina.

Intelligentia.

ligat. Quocirca verisimile fit, eam cum corpore non esse permistam. Quod enim fit è D corporibus. Hæc Philosophus. Sciendum verò apud Græcos duplicem esse mentem, siue intelligentiam: alteram, quæ intelligit: alteram, quæ intelligitur: vocitantes mentem ipsam rem intellectam. Hæc propriè dicitur διάνοια, discursus, cogitatio. Hanc postremam dicit corruptibilem, ipsas scilicet intellectiones, animo nunc inhærentes, nunc abscedentes, & euanescentes. Priorem, quæ est ipsa potentia, substantiáque mentis, incorruptibilem. Clarè quoque & apertè dixit in secundo: περὶ δὲ τοῦ νοῦ, καὶ τῆς θεωρητικῆς δυνάμεως οὐδὲν πω φανερὸν, ἀλλ' ἔοικε ψυχῆς γένος ἕτερον εἶναι. καὶ τοῦτο μόνον ἐνδέχεται χωρίζεσθαι. καθάπερ τὸ ἀΐδιον τοῦ φθαρτοῦ, τὰ δὲ λοιπὰ μόρια τῆς ψυχῆς, φανερὸν ἐκ τούτων ὅτι οὐκ ἔστι χωριστά. De mente, inquit, & facultate speculatiua nondum perspicuum est. Sed videtur aliud animæ genus. Et hoc ipsum solum potest separari, tanquam sempiternum à corruptibili. Cæteras animæ partes, ex his manifestum est, non esse separabiles. Hic clarè, & apertè, vt cogar admirari, qui contraria sentiunt, Aristoteles quid inter mentem & reliquas partes animæ intersit edocet. Declarat etiam quid sit separabile, nempe sempiternum, incorporeum, incorruptibile. Talis est, inquit, mens, & ea, quæ dicitur vis speculatrix. Separatur à corpore, perinde ac res incorruptibilis & sempiterna à corruptibili. Ipsa incorruptibilis, reliquæ partes corruptibiles, post corpus non remanentes, sola illa remanente. Agnoscis igitur ea, quæ Tullius noster ex his & alis Græcorum fontibus. Animorum, inquit, in terris nulla origo inueniri potest. Nihil est enim in animis mistum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque factum esse videatur, aut quod humidum, aut flabile, E aut igneum. Vbi est igitur quorundam malesanorum, qui sibi impiè philosophando, supercilium, sapientiámque arrogant, doctrina, non religionis modo, sed Philosophiæ bonæ deprauatio? Luce clarius est quid sentiat Aristoteles, cæteris Philosophis apertius, quod occultius ille, differentibus. Probant item Græci Aristoteli separabilem à corpore diuinámque esse, & immortalem mentem, ex illo in vltimo de partibus animalium loco. Vbi dicit: πότερον φησὶ περὶ πάσης ψυχῆς τοῦ φυσικοῦ ἐστι διαλεχθῆναι, ἢ οὐ περὶ πάσης, ἀλλ' ὅσοι μὴ ἄνευ τῆς ὕλης ὥστε οὐδὲ ψυχὴν χωριστὴν τῆς ὕλης: Vtrum, inquit, de omni anima, Physici est differere, an non de omni, sed solum de ea, quæ sine materia est. Ex quo, inquiunt Græci, animam separabilem à materia sensit. Simplicius quoque afferens Aristotelis testimonium super hoc, Quod enim Deus est semper, inquit ipse Aristoteles in vndecimo Metaphysicæ, τοῦτο ἡμεῖς ποτὲ κατὰ δύναμιν δηλάδη ἡμετέραν. χωριστὸς δὲ ὁ θεὸς ἀεὶ, καὶ ἡμεῖς οὖν, εἰ καί ποτε. Hoc sumus nos aliquando, videlicet pro viribus nostris. Segregatus autem est Deus semper, etiam nos igitur, tametsi aliquando, hoc est, anima à corpore, disiuncta. Sic ait Simplicius in libris de Anima: vt vndique fiat perspicuum separatæ naturæ mentem Aristotelem sensisse. Super his item verbis, quæ paulò antè produximus, Et hoc solum immortale, & sempiternum, Simplicius, ἐπιστῆσαι ἄξιον τῷ παντὶ λόγῳ, θαρρῶν τὸν οὐσιώδη τῆς ψυχῆς νοῦν, ἀθάνατον καὶ ἀΐδιον ἀποφαίνεται ἵνα καὶ ταύτῃ, τὴν περὶ Πλάτωνα αὐτοῦ συμφωνίας ἅμα θαυμάσωμεν: Animaduertere hoc verbum operæpretium est. audacter substantialem animæ mentem immortalem, & sempiternam pronuntiat, vt & hac ratione, concordiam F eius cum Platone simul agnoscamus Hæc Simplicius. Super eo item, vbi Aristoteles dicit in libris de Anima: οὐ μνημονεύομεν δὲ, ὅτι τοῦτο μὲν ἀπαθὲς, ὁ δὲ παθητικὸς νοῦς, φθαρτὸς, καὶ ἄνευ τούτου οὐδὲν νοεῖ: Non recordamur, inquit, quoniam hoc quidem impassibile est, mens autem passibilis, corruptibilis est, & sine hoc, nihil sentit. Hæc declarans Simplicius, non recordamur, inquit, τῶν πρὸ τῆς γενήσεως, eorum, quæ ante natiuitatem, vel antequam nati essemus: quia descendens animus in corpus, erat sine phantasia. Nihil intelligit autem non simpliciter, nam animus substantia est, ἐνέργεια, operatio, sed in corpore sine phantasia. Hæc ille. Quibus probatur Aristotelem mentem sentire à corpore segregatam, vt quæ esset, anteaquam in corpus intrasset, eiusdem futura naturæ post discessum. Quæ separata sentiebat, sine phantasmate, pura, in corpore autem sine phantasmate cognoscere non potest, ideo non recordatur eorum, quæ vidit anteaquam venisset in corpus. Quanquam alius codex habet non recordatur eorum, quæ post mortem. Quod quidem esset clarius. Ex quo probatur, eandem eius atque Platonis super animi separatione sententiam. Probatur eum sentire, quæ superius Chaldæus, Missa est nobis anima magna induta mente. & quod Poëta:

Sedibus æthereis spiritus ille venit.

Et quod Tullius, Animorum in terris nulla origo inueniri potest. Simplicius item in hanc

Mēs duplex.

Tusc. 1.

Mēs fuit ante corpus.

Ouid. 3. de arte.

Tuscul. 1.

A hanc sententiam de immortalitate sic apparet propensus, vt dicat optimos Philosophos, qui hoc senserint. Videtur, ait super libris de animis, loquens de Alcmæone, optimè Philosophatus, vt licet ex his quæ Aristoteles adducit cognoscere: ἀθάνατον γὰρ λέγει τὴν ψυχήν, ὡς ἐοικυῖαν τοῖς ἀθανάτοις: Immortalem enim dicit animam, vt quæ similis sit immortalibus. Et apud Platonem, inquit, dicitur immortalibus ὁμωνύμως. Super primo quoque Physicorum idem sic perhibet de intellectu: quorum alter dicatur intellectus, potentia, alter intellectus actu. prior coniunctus cum irrationalitate, alter segregatus, τὸ δὲ χωριστόν, οἷος ὁ ἐνεργείᾳ λεγόμενος νοῦς, Velut animus, siue mens actu. Est autem, si quis rectè consideret verborum Aristotelis, quibus dixit, solam, quæ dicitur mens, ingredi exterius, solámque diuinam esse, sensus, & interpretatio, qua Marcus Tullius pro Rabirio dixit, Itaque cùm multis aliis de causis virorum bonorum mentes diuinæ mihi, atque æternæ videntur esse. Agnoscis duo Aristotelis verba, quorum alterum, Mentes diuinæ, & quia diuinæ, æternæ. Quod ab Aristotele dicitur θεῖον χωριστόν, in libris de Anima ἀΐδιον, diciturq; de cunctis mētibus humanis, non vna, exterius assidente, quod ne fieri quidē potest.

Intellectus dupliciter accipitur.

Quòd Marcus Tullius pro cunctis Romanis animum & corpus affirmat à Deo supremo creatum, ipsúmque animum esse ad imaginem, & similitudinem Dei: & quòd cum Mose mire consentit.

B

Capvt XI.

Igitvr priores considerationes fuerunt, hominem totum, siue animum, siue corpus à Deo creatum, veluti lucem immortalem in creatione, quod Trismegistus, Philo, Pythagoras disserebant, radiasse. postremò quod cum eiusmodi naturæ sit, nihil habet corporeum, sed à corporibus seiunctam, segregabilémque naturam. Hæc autem cunctorum consensu comprobantur. Probatum est Aristotelem, corpus, opificiumque humanum, quæcunque eum cogitatio tenuerit, opus Dei iuxta Theologiam Mosaicam confessum. Item quoniam confessus est, animum, seu mentem exterius ingredi, potuit probari, ipsam quoque mentem diuinitus afflari eum dixisse, nisi velit eam, quod tamen magna incommoda sequentur, ingenerabilem, & incorruptibilem. Tum quoque monstratum, separatam, æternámque substantiam, & immortalem animi naturam eum asseruisse. Quæ sunt omnia in Theologia Mosaica. Denique quod apud omnes declarat animos immortales, est quòd, vt Moses scripsit, sunt ad imaginem, & similitudinem Dei: Et quod Aratus dicebat assertum à diuo Paulo, Genus eius sumus. Id etiam Aristoteles confessus, vt totam animorum Theologiam veram appareat eum comprobasse. In decimo de Moribus mentem, siue animum vocat ἄριστον,

Repetitio eorū quæ de anima disputata sunt hactenus.

C συγγενέστατον θεοῖς, optimam, Diis quoque maximè finitimam, & consanguineam, eiuscem maximè generis, similis naturæ. Et hac similitudine retenta, & exculta, vocat sapientem, qui excolat, & ornet animum, θεοφιλέστατον, Deo charissimum. Vides igitur eum asserere, vnum genus hominis esse atque Dei. Moses diceret, vnam imaginem, vnam similitudinem. Hæc similitudo immortalitatem declarat. Designatur enim animorum naturam nullam cum corporibus, elementísve, omnique visibili mundo, societatem, similitudinémque gerere, sed cum natura diuina modo. Eóque separabiles eos dixit, & sempiternos, eorúmque eandem atque Deorum supremam felicitatem censuit. Nam felicitatem Dei pronuntiat esse, ὥστε ἡ τοῦ θεοῦ ἐνέργεια μακαριότητι διαφέρουσα, θεωρητικὴ ἂν εἴη: Speculationem beatitudine mirabili. Huiuscemodi quoque tribuit animis humanis beatitudinem. Prosequor igitur cæteros etiam, & satos à Deo animos nostros, & simili natura imaginéque insignitos prodidisse. Nam Tullius pro cunctis Romanis, quorum in Philosophia, rerúmque magnarum cognitione facile princeps, antequam illucesceret veritas hodierna mundo, diuino naturæ instinctu, & hac ipsa, de qua loquimur, quam dedit nobis Deus Diuinitatem, Est igitur, inquit, quoniam nihil est ratione melius, eaq; & in homine, & in Deo. Prima hominis cum Deo, rationis societas. Deinde, vt homines agnatione, & genere teneantur. Ad hæc, quòd aliquibus cohæreant homines, hoc est, societatem habeant cum hoc mundo, è mortali genere sumpsisse, animum esse

Anima dis finitima.

De natura Deor. 2.

ingeneratum à Deo. Ex quo verè vel agnatio nobis cum cælestibus, vel genus, vel stirps, appellari potest. Eisdem libris, Nunc quoniam hominem, quod principium rerum reliquarum esse voluit, generauit, & ornauit Deus. Ecce Marcus omnem primum Mosaicam, exinde Peripateticam Philosophiam Latinis verbis luculentius aperuit. Agnoscis illud Aristotelis θύραθεν, extrinsecus animum ingredientem. Scilicet generatus est à Deo. Nam fragilia quæ sunt in homine, vt Moses quoque perhibuit, è terra sumpta sunt, animus solus generatus à Deo. Moses diceret, afflatus. Princeps Peripateticorum, exterius ingrediens. Vnde ingrediens, nisi generatus à Deo? Agnoscis item declarationẽ nominis Græci apud Aristotelem συγγενικὸς, scilicet Latinè vel agnatio, vel stirps, vel genus cum cælestibus. Et diuus Paulus superius ex Arato, Genus, inquit, cùm simus Dei. Et Pythagoras, θεῖον γένος ἐστὶ βροτοῖσι. Vides tot declaratores Hebraicæ Thelogiæ, & nouissimorũ temporum veritatis, anteaquam nuntius cælestis eam disseruisset, humanis animis impressæ. Denique Marcus idem concludens, & ea quæ Moses super à Deo concessa homini similitudine sua prodidit, mirabili consensu pronuntians dicit, Iam verò virtus eadem in homine, ac Deo est, neque vllo alio ingenio præterea. Est autem virtus nihil aliud, quàm in se perfecta, & ad summum perducta natura. Est igitur homini cum Deo similitudo. Nónne vides eandem Theologiá naturæ, atque Mosis, omniumq; gentium, quam Deus reuelauit? Alteram prodidit, attulítque de cælo Deus, alteram docuit Natura. Sed eadem vtraque est. Natura docuit hominem è Romanis sapientissimum, quod verissimum fuit, eóque naturale declaratum a Mose, hominem factum ad imaginem Dei. Moses ex notione, scientiáque diuina, vti priore, cæteri signis, & coniecturis, vt posterioribus acceperunt. Ex his igitur constat, vt Aristoteli fuit extorta prædicatio, locis inter se collectis, Deum corporis & animi humani autorem fuisse, animúmque ipsum profectũ exterius in corpus, eúmque esse separatum à corporibus, ac immortalem: sic Tullium eandem scientiam de animo, & corpore docuisse. Siquidem non solum animum vt tam multis exemplis, sed etiam corpus, omnéque corporis opificium probatur eum autorem Deum clara voce prædicasse. Nam vt etiam in creatione animi insistam, quod Moses simplici verbo prodidit, Deum ad imaginem, & similitudinem suam, hominẽ creasse: Marcus Tullius perinde ac si Mosen interpretari Latinis decreuisset, dixit in primo de Legibus, Non faciam longius, huc enim pertinet animal hoc prouidum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, & consilij, quem vocamus hominem, præclara quadá conditione generatum esse à supremo Deo. Ecce homo generatus à supremo Deo. Generari autem Latinis, non solum procreare est, sed etiam facere. Non est ab alio generatus, & creatus homo, nisi à supremo Deo, non à Sole vt impius, dementissimusq; Iulianus, non à minoribus Diis, vt secum dissentiens videtur in Timæo asseruisse Plato: sed à supremo Deo, quam ob causam, antiquissimus Poëtarum, patrem hominum, atque Deorum semper clamat. Ab illo supremo Deo est generatus, qui propter supremam virtutem, ac potentiam, cælum creauit & terras. Et quòd eum ad similitudiné suam creasset, factus est animal prouidum, sagax, multiplex, acutũ, memor, plenum rationis, & consilij. Hæc enim est similitudo, imagóque illa diuina. Quod autem corporis quoque Deũ, quemadmodum & Moses, prædicauerit autorem, ei tribuens omnẽ membrorum, iuxta superiores, præcipuè Trismegistum, Archytam Tarentinum fabricam, adeò pulcherrimum est nosse, vt explicatiorem ferme super eo Theologiam tradiderit, quàm ipse Moses, qui compendiosè, succinctéque scripsit. Loquens igitur de quibusque pulcherrimè constructis à Deo membris, déque venis & arteriis, per quas sanguis & spiritus per omne corpus diffunditur: Vtræque autem, inquit, crebræ, multæq; toto corpore intextæ, vim quandam incredibilem artificiosi operis, diuinique testantur. En opus artificiosum, opus item diuinum, quemadmodum & Lactantius, dicit corpus humanum, venas & arterias per omne corpus frequentes esse, non nisi diuini operis exemplum. Tale quid innuebat breuiter succinctéque Moses, cùm dixit, Deum tulisse limum terræ, inq; humanam effigiem eam finxisse, venas, & arterias adhibuisse. Totum retulit paucis Moses: Tullius cum cæteris, partes omnes. Nam prosequitur, Ad hanc prouidentiam Naturæ tam diligentem, támque solertem adiungi multa possunt, è quibus intelligatur, quantæ res hominibus à Deo, quámque eximiæ tributæ sint, qui primum eos humo excitatos, celsos & erectos constituit, vt Deorum, hoc est, stellarum cognitionem, cælum intuentes capere possint. Ecce Marcus, quod alius ex illis:

Virtus quid.

Hominis pulchra ex Cicerone descriptio.

Homo, imago Dei.

Humani corporis fabrica. Vide Lactant. cap. 9. lib. 2.

Os homini

A *Os homini sublime dedit, cælúmque videre Iussit, & erectos ad sydera tollere vultus.* Nónne subscribunt omnes ad vnum Hebraicæ Theologiæ, cùm tot res datas hominibus à Deo fatentur, data interius, & exterius cuncta commoda, ne vsquam prouidentiam dormitasse, sed cuncta beneuolentissimè prouidisse iure dicendum sit? Atque vt membrorum apparatum omnem iam prætercam, ipsam corporis staturam, quòd erecta, & excelsa, ab humóque excitata sit, contemplans, eò pertinere docentibus eis intelliges, quòd homines decebat, contrà quàm cæteros animantes, cælum suspicere. Hoc Deus inuenit, fecit, cogitauit. Hæcq; non modò in secundo de Natura Deorum, tam sapienter, mirabiliterq; confessus est Marcus, sed repetit etiam in primo de Legibus, Figurámque corporis, inquit, habilem & aptam ingenio humano dedit. Nam cùm cæteras animantes abiecisset ad pastum, solum hominem erexit ad cæli cognationem, domiciliíque pristini conspectum excitauit. Hæc tametsi Naturam, superius autem Deum fecisse confitetur, agnoscis tamen eodem in loco eum habere Naturam, atque Deum, cùm tribuit eadem opera vtrique, sicut Aristoteles, Deum atque Naturam semper in Philosophia sociat. Et Natura sine ratione, ac mēte temeritas, & casus est, ratione autem prædita, quod ipse docet, operansq; cum sapientia, solus Deus. His igitur facile cernitur, eandem esse super humana creatione, omnium gentium, atque ipsorum etiam Romanorum (Nam Marcus cunctis eis ferme doctior, & eloquentior pro cunctis perhibet) atque Mosaicā, Hebræorum, ac nostram Theologiam. Omnis enim is de creatione hominis, de pulchritudine totius opificij, de membrorum venustate, multiplex apud eos sermo est, eorum explicatio, quæ paucis, & ad morem Hebraicæ linguæ prodita sunt à Mose de imagine, & similitudine diuina, de dominatu super omnes animantes, & omni terra: Cum primis, quòd ipse creaturus Deus accessit, manus suas admouit: quæ diuinitus illi quoque prodiderunt.

Ouid. 1. Metam.

Natura, Deus idē apud philosophos.

B

Variæ, multiplicesq; Senecæ sententiæ de immortalitate, originéque animorum. Fateri cum delibatos, aut fusos eos à spiritu diuino. Futuros in æterna requie inter beatorum choros post à corpore discessum. De eorum cum Diis cognatione, de sempiterna luce, fortunatorum sedibus.

CAPVT XII.

MIRABILIS igitur est Romanæ, quemadmodum Græcæ Theologiæ cum Hebraica, de conditione animorum concordia, siue sit eorum designandus ortus, atque origo, siue natura, propriérásque, siue futurus eorum post à corpore discessum, status. Huius Theologiæ Romanæ diuinus alius interpres Seneca, omnia ferme scripsit, de animis, quæ sacræ litteræ, vatésque cælestes philosophari solent, clarus asser-tor, explicatórque eorum, quę Plato ante eum Aristotelésque scripserant de natura animorum. Si quis enim scire velit, quid Aristoteles senserit, cùm dixit solam mentem, quæ Græcè dicitur νοῦς, Latinè vel intellectus, vel animus, vel mens, venire externus, ab alia origine ad corpus, Seneca tibi plenè declarabit. Siue quæ Plato de beatitudine animorum, vbi corpus deseruissent. Primúmque cùm dubitationem de anima in Epistolis iniecisset, quemadmodum Aristoteles, & Plato soliti sunt, demum totum se dedit in assertionem immortalitatis, magnisq; verbis æternitatem eorum, puritatem, beatitudinem declarauit. Quod ergo dubitat in Epistolis dicens, Itaque de illo quærendum est, num possit immortalis esse: Hoc quidem certum habe, si superstes est corpori, propter hoc illum nullo genere posse perire. Propter quod non perit, quoniam nulla immortalitas cum exceptione est, nec quicquam noxium æterno est. Quod ergo Seneca dicit nunc dubitanter, quanquam dicat animum non perire, deinceps omni dubitatione depulsa, totis libris suis constanter affirmat, animos æternos, primum ad Gallionem: An illud verum sit, & à me probatur maximè, homines diuini spiritus esse partem, ac veluti scintillas quasdam sacrorum in terra reluxisse, atque ex alieno loco exisse. Audis verbum Aristotelis, quo dixit animos ingredi in corpus θύραθεν, externus. Declarabit tibi dicétque Seneca, ex alieno loco, deinde à spiritu diuino, vt clarius intelligas. Et Marcus,

C

Aristot. de generatione animal. lib. 2. cap. 3.

Seneca, de animo.

Homines, diuini pars spiritus.

Mens, radiatio Dei.

Nec inuenietur vnquam vnde veniant, nisi à Deo. Dicet etiam animi creationem, fuisse radiationem, scintillam, quemadmodum Moses appellat insufflationem, afflatum. Et hanc Moses à Deo, Seneca à spiritu diuino. Dicet autem Seneca animum esse partem spiritus diuini, non scilicet substantiæ diuinæ partem, sed quod postea expressit, particulam, radium quendam, scintillam protectam à luce sua: Sicut Moses flatum: Altero lucis exemplo, altero sufflationis vtenre. Vtitur enim etiam Philo Theologus Hebræus fulgoris exemplo, dicens animum esse ἀπαυγάσματι quandam scintillationem. Quo declaratur spiritualis animorum creatio. Ostendens etiam Seneca diuinam, non terrestrem, fragilem, corruptibilémque animorum originem, & quod Marcus ait, Animorum in terris nulla origo inuenire potest: sic dicit ad Lucillum, Animum, inquit, excellentem, moderatum, omnia tanquam minora transeuntem, quidquid timemus, optamúsque ridentē, cælestis potentia agitat. Non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque maiore sui parte illic est vnde descendit: quemadmodum radij Solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt, vnde mittuntur: sic animus magnus, ac sacer, & in hoc dimissus, vt propius quidem diuina noscamus, conuersatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet, illuc nititur, ac spectat, nostris tanquam melior interest. Audis & hic quoque, Vnde descendit? Demissus in hunc mundum, in hoc corpus. Audis origini suæ inhæret? Eóque Deus est finis noster, & desiderium. Semper illum naturaliter respicit animus, recognoscens originem suam. Repetit, inculcátque tertiò eandem sententiam Seneca, non in terris esse quemadmodum Marcus ait, sed alibi originem animorum. In Consolatione, Facilius, inquit, ad superos iter est animis ab hac conuersatione dimissis. Minus enim fœcis ponderisque traxerunt, antequam obducerētur, & altius terrena conciperent. Liberati leuiores ad originem suam reuolant, & facilius quidquid est illud absoluti transfluunt. Nec vnquam magnis ingeniis chara in corpore mora est. Sentis & in his item ad originem suam reuolantes animos? Audis iter animorum ad superos? Vides eos asserere cum Mose, non esse de terra, aut aqua quemadmodum aliorum animantium, quos iussit Deus terram aut aquas producere, animorum originem, sed ipsum Deum qui creaturus animum alio creationis genere, venit ipse daturus de spiritu flatúque suo? Hæc origo fuit animorum. Dicitur à Mose diuinitus edocto, dicitur & ab his, quos ipsa ratio prudens, & natura docebat. Inculcat de filio Martiæ, Ipse quidem æternus, meliorísque nunc status est, despoliatus oneribus alienis, & sibi relictus. Hæc quæ vides ossa circum nobis, neruos, & obductam cutem, vultúmque, & ministras manus, & cætera, quibus inuoluti sumus, vincula animorum tenebræq; sunt. Obruitur his animus, fugatur, arcetur aduersis, omne illi cum hac carne graue certamen est. Ne abstrahatur, & findatur, nititur illo, vnde dimissus est. Ibi illum æterna requies manet. Hæc mirabilis Philosophus. In quibus sentis instinctum, qui fuit à Deo, cunctos homines docuisse, quæ docuit Philosophia cælestis, Quòd hoc corpus ergastulum, & carcer est animi. Ob quam causam magnus ille Theologus clamat, Cupio dissolui, & esse cum Christo. Audis etiam Philosophum profanum, nempe non Christianum, Æternam requiem animorum decantantem, cùm solutis vinculis liberiores erimus. Audis etiam, Vnde demissus est, Moses, quemadmodum multi Philosophi, diceret A Deo dimissus. Audis quod ait sapiens, Terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem. Addit eodem loco, Iacent, inquit, ossa, cinerésque, non magis illius partes, quàm vestes, aliáque tegumenta corporum. Integer ille animus paulùm supra nos commoratur, dum expurgant inhærentia vitia, sitúmque omnis mortalis æui excutit. Deinde ad excelsa sublatus inter felices currit animas, excipítque illum cœtus sacer, Scipiones, Catones. Hactenus Philosophus ille diuinus. Certè nihil in his est, quod non penè videatur è thesauris sapientiæ hodiernæ depromptum. Totius Philosophiæ confirmatio. Eorúmque omnium assertio, quæ principes Philosophorum Plato, & Aristoteles & omnis ante eos cœtus priscorum de animis æternis, puritate eorum, limpidáque substantia, variis modis cecinerant. Vides nullos egregios Philosophos, quos ingenij sublimitas separat à vulgaribus, non conuenisse super animorum immortalitate. Ecce integer animus, nihil terris relinquens. Quare nihil relinquens? quia, vt ait alius eminentissimus Latij Philosophus, Animorum in terris nulla origo inueniri potest. Ecce dicitur à Seneca, quod à nostræ sapientiæ, salutísque principe: Multi ab Oriente, & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob, in regno cælorum.

Animi origo cælestis.

Animæ separatio à corporeis illecebris.

[C]orpus, animi car[cer]. Philip. 1.

Sap. 9.

Magni Philosophi consentiunt inter se de animorum immortalitate.

Is est

A Is est enim cœtus iustorum, beatorum cælicolarum, qui venientes è terris iustos triumphantes excipiunt. Ecce item philosophatur, vt mirabile sit, Seneca, de expurgatione quæ sentiuntur à nostris, quod sordibus ex terrena habitatione contractis purgatur animus in locis, quos Deus ipse nouit: purgatus admittitur ad superos: purgatur autem non diutius, sed paulum, sitúmque mortalis æui excutitur. En felices animæ inter quas currunt animi iustorum sociæ canentes vnà, triumphantésque. Amplius dici de beatitudine, æternitatéque animorum non poterat. Hæc verò senserunt antea Plato & Aristoteles, sed Plato clara voce, Aristoteles obscurius. Addit item Seneca eodem libro, Erubesce quicquam humile, & vulgare, & mutatos in melius tuos flere. Æterna rerum per vasta, & libera spatia diuisi, non illos interfusa maria discludunt, nec altitudo montium, aut inuiæ valles, aut incerta vada sirtium. Tramites plani, & ex facili mobiles, & expediti, & inuicem perուj sunt, intermistique syderibus. Hæc ille. Vides & nunc animos mutatos in melius. Sentis descriptam libertatem animorum corpora egressorum, quos nec montes coërceant, nec maria discludant, quo minus inter se vltro, citróque commeent, alloquentur, séque inuicem fruantur. Afferens autem eandem sententiam, quòd animi sacri mutentur in melius, beatique omnes æternis voluptatibus, socij se videntes, noscentésque fruantur, dicit, cur in domo nostra diutissimè lugetur, qui felicissimè moritur? Coimus in vnum omnes, vidcmúsque non alta nocte circundati. Sic ille. Idem de animo nostro, quem Aristoteles vo-

Animus, contemplator mundi.

B cat νοῦν, eodem libro, Animus, ait, contemplator, admiratórque mundi, pars eius magnificentissima, propria nobis, & perpetua, tandiu nobiscum mansura, quamdiu ipsi erimus. Cernis & hic perpetuam animorum naturam. Exprimens item apertiúsque omnia, quæ apud Aristotelem, cæterósque habentur, disserens, eodem libro, Ideóque nec exulare vnquam potest liber, & Dijs cognatus, & omni mundo, omníque æuo par. Nam cogitatio eius circa omne cælum, & in omne præteritum, futurúmque tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia, & vinculum animi, huc atque illuc iactatur. In hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. Animus quidem ipse sacer & æternus est, & cui non possit inijci manus. Sic ille. Ecce sunt hic omnia Platonis, Aristotelísque de immortalitate animorum verba, sententiæ. Aristoteles in moralibus vocat animum Dijs συγγενέστατον. Seneca dicet Dijs cognatum. Idem Aristoteles quarto de Generatione animalium, de alijs animæ partibus locutus, subijcit, Relinquitur igitur vt is, qui dicitur νοῦς, Latinè animus, solus sit diuinus, & exterius aduentans. In libris de Anima, Immortalis, æternus. Audis etiam Senecam asserentem quæ noster Seruator: Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Seneca dicit, Cui non possit inijci manus. Asserit etiam ore pleno, quæ Moses de similitudine animi cum Deo prodidit, dicens, Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram. Seneca verò in eo, quòd in sapientem non cadit iniuria, Sapiens autem vicinus, proximúsque Dijs consistit excepta morte,

Matt 10.

Sapiens similis Deo, excepta morte.

C similis Deo. Quòd autem de morte corporis sentiat, apparet, cùm in eodem libro de consolatione scribit. Tunc peragratis humilioribus, ad summa prorupit, & pulcherrimo diuinorum spectaculo fruitur, æternitatis suæ memor, in omne quod fuit, futurúmque est, euadit omnibus sæculis. Ecce memorat animorum æternitatem. Declarans autem hæc omnia plenius, nec vllam ambagem relinquens de beatitudine, æternitatéque animorum, congruénsque cum Theologia nostra, sic scribit, in libro de Breuitate vitæ: In hoc tam procelloso, & in omnes tempestates exposito mari nauigantibus, nullus portus nisi mortis est. Ne itaque inuideris fratri tuo, quiescit, tandem liber, tandem tutus, tandem æternus est. Fruitur nunc aperto, & libero cælo, ex humili atque depresso in eum emicuit locum, quisquis ille est, qui solutas vinculis animas, beato recipit sinu, & nunc liberè vagatur, omniáque rerum naturæ bona, cum summa voluptate recipit. Erras, non perdidit lucem frater tuus, sed securiorem sortitus est. Omnibus illud nobis commune iter est. Quid fata deflemus? Non reliquit ille nos, sed antecessit. Quid his mirabilius? quid aliud qui cælesti spiritu fuisset afflatus, cecinisset? Ecce igitur animus æternus. Ecce locus ille beatus, quem sentit, sed appellare non audet. Est enim Deus, est regnum cælorum, est sinus Abrahæ. Ecce lux æterna, longe nostra melior. Ecce non relinquimur à nostris, sed illi nos antecedunt. Et hæc dixit non Christianus, non Hebræus, sed Romanus lingua, quem litteræ cælestes non imbuissent, sed ipsa

Portus tempestatū huius vitæ mors.

Cōsolatio pulcherrima, de morte fratris.

ratio duceret. Mirabile certè hodiernæ veritati, & in declarationem totius Philosophiæ testimonium. Sui quoque similis, & in eadem confessione persistens, in Quæstionibus naturalibus ait, Sursum ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur. Et ita si minimum ex corpore secum tulit, si sordidum omne detersit. Et expeditus, leuisque, ac contentus modico emicuit. Cùm illa tetigit, alitur, crescit, ac velut vinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum Diuinitatis suæ, quòd illum diuina delectant, nec vt alienis, sed interest vt suis. Illic demum viuit, quod diu quæsiuit. Illic incipit Deum nosse. Hæc ille. Quæ quidem rationes, Aristoteli quoque prio-ri placuerunt, cùm dixit in moribus speculationem animi, facultatémque intelligendi diuinam, alterius quàm omnes alias operationes generis esse. Dixit animum Dus proximum, cognatum, dixit solum hunc esse diuinum, immortalem, sempiternum, incorruptibilem. In argumentum Diuinitatis eius accepit ipsam speculationem, quæ sola diuina sit, sola beatitudo animi, qui est verus homo: qua etiam Deus, qui est purus animus, sit beatus.

Speculatio animi, alia quam omnes aliæ actiones.

De sempiternis animis haustis ex origine diuina, ex eodem Seneca. De eorum diuina stirpe, atque natura. De natali die, quo peruolabunt ad superos. De vita beata post mortem, eiúsque diuina descriptio.

CAPVT XIII.

DENIQVE non his omnibus, quæ pectore pleno, & velut copiæ cornu effudit contentus, in Quæstionibus naturalibus, & originem diuinitatis esse, & immortalitatem asseruit, sic memorans: Animus verò diuina origine haustus, cui nec senectus vlla, nec mors onerosi corporis obstat, vinculis exolutus, ad sedes suas & cognata sydera reuertitur. Sic ille. Si quis igitur nosse vellet, quid Aristoteles sentiret, cùm dixit, Animum qui Græcè dicitur νοῦς, ingredi θύραθεν, extrinsecus, nónne sentiet eum respexisse, quod apertius, & audacius is Philosophus exclamat, diuina origine haustus Moses sua lingua, diuino afflatu? Id Aristoteles quoque dixit, cùm mentem vocauit συγγενέστατον, ex eodem maximè genere atque Dij, ex eodem fonte hausti. Marcus Tullius, vt appareat omnium sapientissimorum concordia, Animos ait decerptos delibatósque ex Diuinitate. In libro quoque de Consolatione pulcherrima immortalitatis argumenta decantat. Mobilis enim, inquit, & inquieta mens homini data est. Nunquam se tenet: spargitur, & cogitationes suas in omnia nota, atque ignota dimittit: vaga & quietis impatiens est, & nouissimarum rerum lætissima. Quod non miraberis, si propriam eius originem aspexeris, non ex terreno, & graui concreta corpore, ex illo cælesti spiritu descendit. Hæc argumenta, Aristoteli quoque mirificè placuerunt, ea omnibus libris suis vsurpantur. De Generatione animalium, quòd non sit ex semine, & graui concreta corpore. In libris de Anima, & in Moribus, quòd animo sit intelligendi diuina facultas, in omnia penetranti, æterna, spiritualia noscenti. Quibus rationibus adductus pronuntiauit eum, & omnes eius operationes χωριστάς, separatas, segregatas à concretione mortali, non corporeas, non materiales, Solum animum, seu mentem diuinam esse, externus ingredientem. Clarissimè quoque sui similis semper, in Epistolis ad Lucillum pronuntiat animos non extingui, dissiparique in morte. Videtúrque etiam de resurrectione nescio quid effari. Epistola trigesima sexta, Et mors, ait, quam pertimescimus, intermittit vitam, non eripit. Veniet iterum qui nos in lucem reponat dies. Arbitror hic Senecam rerum reparationem, quam ab antiquissimis sæculis, & oraculis Sibyllarum audissent, innuere, quam & nostræ litteræ protestantur, cælum terrámque nouam concinentes. Ab illis, & nostris vocata παλιγγενεσία, regeneratio, reparatio: sed in meliorem statum, quod illi fortassè non adeo cognouerunt. Refert igitur ad corpoream vitam, cùm ait, Mors intermittit, non eripit vitam. Cùm autem mos omnium ferme Philosophorum fuerit, vt super rebus abstrusioribus afferendis, cautè (nec-dum enim lux veritatis omnis appareret) incederent, præcipuè in hac de animorum immortalitate, eam denique sententiam, super his eorum, constitit esse, quam pluribus locis

Animi origo, & ingratio.

Animi actio.

Locus Senecæ de renouatione sæculi, lib. 5. epist.

Idem omnino sensit vltimo cap lib. de Consolatione ad Martiam.

Philosophi dubie de rebus grauibus affirmarunt.

A locis appertioribúsque verbis postea confirmatunt. Quod ergo dubitanter ait Epistola sexagesima quarta, & fortasse, si modo veta fama est, recipitque nos locus aliquis, quem putamus petisse, præmissus est. Et quod paulò procul inde, Adiice nunc, quod si modò corpotibus solutæ animæ manent, felicioribus illis status restat, quàm est, dum versatur in corpore. Item, Magnus animus Deo pareat, & quicquid lex vniuersi iubet, sine cunctatione nunc patiatur, aut in meliorem emittitur vitam, lucidius, tranquillúisque inter diuina mansurus, aut certè sine vllo futurus incommodo, naturæ suæ remiscetut, & teuertetur in totum. Hæc inquam quæ cum dubitatione nunc proferuntur, multis aliis locis grandibus vocibus affirmantur, tota animi contentione, pulsis ambagibus, asseruntur. Exprimens enim animi diuinam, incorruptibilémque naturam, ait in eisdem Epistolis, libro octauo, Ratio autem nihil aliud est quàm in corpus humanum pars diuini spiritus mersa. Dicens tationem partem spiritus diuini, sentit quasi scintillam, afflatum, haustum, similitudinem: creationem animi declarans esse, non qualem corporum ab elementis cotruptibilibus, sed ab origine diuina, iuxta Mosaicam philosophiam, incorruptibilem, immortalem propter hanc ipsam originem. Audi autem aureos sacróque è pectore spirantes super æternitate sermones, in eisdem Epistolis. Tunc animus noster habebit, quod gratuletur sibi, cùm emissus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui visu, clata prospexerit, sed totum diem admiserit, & redditus cælo suo fuerit, cùm recepit locum quem occupauit sorte nascendi. Sursum vo-

Ratio, pars diuini spiritus mersa in corpus humanũ.

Beatitudinis animoru descriptio.

B cant illum initia sua. Erit autem illic etiam antequam hac custodia exoluatur, cùm vitia disiecerit, purúsque ac leuis in cogitationes diuinas emicuerit. En Seneca dicit initia animi sursum esse, quo reuocetur semper animus, quibus vel in corpore purè, iustéque viuendo interesse possit, inchoans in terris Paradisum. Eadem affirmat, omnibus modis ingerit, cùm ait in ipsis Epistolis, Si cui virtus, animúsque in corpore præsens, hic Deos æquat, illò tendit, originis suæ memor. Nemo improbe eò conatur ascendere, vnde descenderit. Quid est autem, cur non existimes in eo diuini aliquid existere, qui Dei pars est? Totum hoc quo continemur, & vnum est, & Deus, & socij eius sumus, & membra. Capax est noster animus, perfertur illò, si vitia non deprimunt. Nam si aliena vi ad summa niteretur, magnus erat labor ire in cælum. Hæc ille. nunc etiam partem Dei dicens animum, eodem, quo superius monstrauimus, sensu intelligendus est. Quòd autem dixit, totum quo continemur esse Deum, visum superius, cùm de Deo loqueremur, Non scilicet mundanum corpus, sed omnem vitam per omnem mundum diffusam, diuinam rationem, potestatem vbique præsentem, per quem omnes viuimus, à qua natus animus, natus autem non ex illa substantia diuina, sed emissus, efflatus ineffabili modo. Eóque ait, ferri animum ad autorem suum, nisi vitia depresserint, graui pondere in terram detraxerint. Dicit item de eo qui nunquam questus est, qui paret legibus Dei. Habebat perfectum animum ad summa sui adductus, supra quam nihil est, nisi mens Dei, ex qua pars & in hoc pectus defluxit. Maximum

C inquam Lucili argumentum animi ab altiori venientis sede, si hæc in quibus versatur humilia iudicat, & angusta, si exire non metuit. Scit enim quò exiturus sit, qui vnde venerit meminit. Hic quoque est ea Philosophia, à mente diuina fluxisse in hoc pectus particulam, nato & fato corpore ex semine mortali, cælitus animo demisso, corporíque deuincto, parte diuina immortali, cum terrena mortali copulata. Fluxisse autem ex mente diuina, ineffabili & incognito nobis modo, clamat item ab altiori venisse animum sede. Hoc illud Aristotelis θύραθεν, exterius, extrinsecus, à porta, nempe ab altiori sede. Idem non rationibus modo de fonte naturæ petitis probat, & animos oriri cælitus, ab immortali fonte, & post discessum in immortalitatis regna restitui, sed & hac ratione lætatur, qua Plato, & Marcus, Epistola centesima octaua, cùm inquit: De animarum æternitate disserimus, non leue momentum apud nos habet consensus hominum, aut timentium inferos, aut Deos colentium. Sic ait. Hoc quidem argumentum, vt dixi, placuit etiam Platoni, Ciceroni. Denique Seneca totis effusus habenis, omnibus disiectis ambagibus, nusquam amplius hæsitans, sed plenis velis, immortalitatis portum ingressus, canit æternitatem, requiem animorum: & quasi de terris suspiciens eos sinu diuorum receptos, miratur, exultat, inuitat ad hos triumphos omnes: vt penè miraculum fit, philosophum profanum velut ex adytis cælestis sapientiæ prodeuntem mysteria tanta pectoribus

Signum magni animi, mortem non metuere.

Consensus omnium.

Senecæ verba de animorum beatitudine. plenis effundere. Epistola centesima secunda, Cùm venerit dies ille, qui mistum hoc humani, diuinique fecernat tempus, hic vbi inueni relinquam, ipse me diis reddam: nec nunc sine illis sum, sed graui, terrenóque pondere detineor per has mortalis æui moras. Illi meliori vitæ, longiorique præluditur. Quemadmodum nouem mensibus nos tenet maternus vterus, & præparat non sibi, sed illi loco, in quem videmur emitti, iam idonei spiritum trahere, & in aperto durare: sic per hoc spatium, quod ab infantia paret in senectutem, in alium naturæ summur partum, alia origo nos expectat, alius rerum status. Nondum cælum nisi ex interuallo pati possumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam prospice. Non est animo suprema, sed corpori. Quidquid circa te iacet rerum, tanquam hospitalis loci sarcinas specta. Transeundum est. Dies iste, quem tanquã supremum reformidas, æterni natalis est. Quid ista sic diligis quasi tua? istis operatus es? Veniet qui te reuelet dies, & ex commercio fœdi, atque olidi ventris educat. Aliquando naturæ tibi arcana retegentur, discutietur ista caligo, & lux vndique clara percutiet. Nulla serenum vmbra turbabit, æqualiter splendebit omne cæli latus. Dies, & nox aëris infimi vices sunt. Tunc in tenebris vixisse dices, cùm totam lucem & totus aspexeris, quam nunc per angustissimas oculorum vias obscurè intueris, & tamen admiraris illam procul. Quid tibi videbitur diuina lux, cùm illam suo loco videris? Hæc cogitatio nihil sordidum animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum testes ait. Illis nos approbari, illis in futurum parari iubet & æternitatem proponere. Quam qui mentem concepit, nullos horret exercitus, non terretur turba, nullis ad timorem E minis agitur. Huc vsque diuinus vates (sic enim aueo dicere) velut vnus è nostris, à naturæ secretis profectus, quem docuit prudentia, ratio, verus instinctus, imò spiritus ipse sanctus, qui sæpe profanis dedit cælestia loqui. Quæ nostri vates, nuntij certissimi, vocibus æthereis, per omnes generis humani sedes inuulgarunt, perspicua, notissima fecerunt, eadem ipse canit. Audis hic nobilissimas, Apostolicas penè voces: Alia origo nos expectat. Dies vitæ supremus, æterni natalis est. Ad aliam natiuitatem præparamur. In alium naturæ summur partum. Hora illa fatalis, non est animo suprema, sed corpori. Sentis quàm consonet cum diuino Paulo? Dum sumus in corpore, peregrinamur à Domino. Audis etiam lætitiam, felicitatem animorum, cùm lux æterna, lux diuina tota clarebit. Cùm igitur dicant hæc illi, qui non fuere Christiani, certè constat, solam illam esse, quæ supremo tempore cælitus fulsit, veritatem, cui Philosophorum, sapientissimorúmque omnium voces consonarunt.

Nostra hæc vita, peregrinatio. 2. Cor. 5.

De similitudine, & imagine animorum cum Deo, ex Platone, qui tota sua Philosophia hoc idem perhibuerit: Et quòd hanc causam immortalitatis eorum asseruit.

CAPVT XIIII. F

AD IMMORTALITATEM animorum comprobandam prima, præcipuáque ratio, ex cunctorum mortalium cõsensu proposita fuit, quòd non sint ex mortali natura, elementorúmque progenie: sed cùm & à Deo, & ad imaginem Dei creatos eos asserant cuncti, doceri possemus omnes gentes Theologiam Mosaicam aut secutas, & comprobasse, inde præclaras has de nostrorum cum Deo similitudine animorum, sententias haurientes, aut ipsam rerum, quam Deus in primordio fecisset, veritatem hominibus apparentem, se declarasse, & ad su confessionem ignaros eos fortasse Philosophiæ Mosaicæ, vocasse. Nam omnes superius mirabili consensu, de diuino genere animorum loquebantur: alij eos scintillas, quæ quasi ex Deo fulsissent, aut abscissiones quasdam ex eo: alij delibationes, & haustus: alij afflatus: alij genus eius, & stirpem eos appellantes. Et vt Aristoteles eos vocauit maximè consanguineos Deo, vt sic loquar, sic ex eadem agnatione, & gente, ex quo cunctis hæc erat firma immortalitatis eorum ratio, sic Plato Philosophorum eximius, sæpe pe dixit idem, & vsus est hoc cum primis de immortalitate argumento. Moses ergo (vt Platonem cum eo conferam) scripsit, Deum ad imaginem, & similitudinem suam, hominem fecisse, eáque est ratio immor-

Homo, ad imaginem Dei factus.

A immortalitatis: in Phædone autem, hoc est, in libro de Anima, Plato, τῷ μὲν θείῳ, καὶ ἀθανάτῳ, καὶ νοητῷ, καὶ μονοειδεῖ, καὶ ἀδιαλύτῳ καὶ ἀεὶ ὡσαύτως, καὶ κατὰ ταυτὰ ἔχοντι, ἑαυτῷ, ὁμοιότατον εἶναι ψυχήν: Nonne, inquit, censes, animum esse simillimum ei, quod diuinum est, & immortale, & intelligibile, & vniforme, & indissolubile, & semper eodem modo similiterq́; in se permanet? Ecce animus simillimus ei quod est diuinum, immortale, cęteráque, quæ sunt descriptio Diuinitatis, quam solet semper definire Plato, vt est in Timæo, & Politico, multisque aliis locis, eodem modo semper habenté, vnifotmem, indissolubilem. Quia solus, vt inquit ille, habet immortalitatem veram. Ad hæc νοητὸν, intelligibile, id est, quod sola mente possit intelligi, considerari, non oculis vt corpora, omniáque sensibus corporeis subiacentia. Dicítque in Politico, τὸ κατὰ ταυτὰ, καὶ ὡσαύτως ἔχειν ἀεὶ, καὶ ταυτὸν εἶναι, τοῖς πάντων θειοτάτοις προσήκει μόνοις: Habere similirer semper & eodem modo, idémque esse, solis diuinissimis congruit. Huic rei, simillimus est, ait, animus. Vides quanta cum Aristotele, & Platone, & horum cum Mose concordia? Aristoteles mens siue animus est Diis συγγενέστατος, propinquissimus. Plato, ὁμοιότατος, simillimus. Moses, Ad imaginem, & similitudinem Dei fecit illum. Marcus Tullius, Est igitur homini cum Deo similitudo. Idem multo mirabilius in Tusculanis, Ergo animus, qui, vt ego, diuinus, vt Euripides audet dicere, Deus est. Ex hac ratione Plato vult animos redire, vbi à corporibus emigrauerint, ad suam stirpem, genus, ad parentem, ad fontem suum, eodem loco, εἰς τὸ ὅμοιον αὐτῇ τὸ θεῖον ἀπέρχεται τὸ θεῖόν τε καὶ ἀθάνατον, καὶ φρόνιμον. Nempe, Ad diuinitatem, immortalem, sapien-

B tem. Et πρὸς τὸν ἀγαθὸν, καὶ φρόνιμον θεὸν, Ad bonum, sapientémque Deum. Ac si quis rectè iudicet, eadem de animi immortalitate est sententia Platonis, atque Aristotelis. Nã Aristoteles in libris de Anima, vt visum est superius, & tot aliis locis, animũ dicit χωριστὸν, separabilem, segregatum. In eo libro, & in libro de generatione animalium vocar θεῖον: Ex quo, inquit, relinquitur, solum animum, siue mentem venire exterius, & hanc solam θεῖον εἶναι, diuinam esse. Immortalem denique & sempiternam pronuntiat, καὶ τοῦτο μόνον ἀθάνατον, καὶ ἀΐδιον, Et solum immortale esse, & sempiternum, inquit de Anima. Omnia igitur, vt vides, aperta, clara, nulláque ratione ambigua apud Platonem, vt similius & conformius loqui non potuerint, vt alter ex ore alterius excepisse videatur. Rursus eodem libro expressius appellat animum θεοειδὲς, Deiformem. Eáque etiam Sibyllarum est nuncupatio. In Politico quoque eadem sensit, & pronuntiauit, cum ait veritatem in eadem sensit, & pronuntiauit, cùm ait veritatem in animo, rerúmque bonarum, ac malarum in eo notionem esse, θεῖον ἐν δαιμονίῳ γένει, Rem diuinã in genere dæmonio, hoc est, in genere diuino, appellans genus diuinum, siue dæmonium, ipsam mentem. Quemadmodum in Phædone multis verbis, & vt Aristoteles sæpissimè. Ibíque partem animæ diuinam, videlicet ipsam mentem vocat ἀειγενὲς, generis sempiterni, dicens, κατὰ τὸ ξυγγενὲς τὸ ἀειγενὲς τῆς ψυχῆς αὐτῶν μέρος. Vt in hac æterna animæ parte sit res ei similis, nempe notio, veritas. Ex quo probatur eandem esse de immortalirate mentis Philosophiam Aristotelis, atque Platonis. Sicut enim Aristoteles semper appellar mentem, separans eam à

Animus, separabilis, diuinus, deiformis, &c.

C reliquis partibus animæ, diuinam, immortalem, sempiternam, Diis simillimam, ac propinquissimam, sic Plato τὸ ἀειγενὲς μέρος ψυχῆς, Sempiternam animi partem, simillimam rei diuinissimæ, perpetuæ. Vt idem ipse Aristoteles, loquens de anima corporis, vitæq́; corporeæ informatrice, separat semper mentem, quæ sapit, intelligit, recordatur, ei tribuens omnia, quæ testentur eam immortalem, nunc diuinam dicens, nunc separatam, nunc exterius venientem, nunc ex genere diuino, sic quoque Plato, quem prorsus constat secutum Aristotelem, in Alcibiade clarissimè fatetur: ἔχομεν οὖν εἰπεῖν τί ἐστι τῆς ψυχῆς θειότερον ἢ τοῦτο, περὶ ὃ εἰδέναι καὶ φρονεῖν οὐκ ἔχομεν. τῷ θεῷ ἄρα τοῦτ' ἔοικεν αὐτῆς, καί τις εἰς τοῦτο βλέπων, καὶ πᾶν τὸ θεῖον γνοὺς, θεόν τε, καὶ φρόνησιν οὕτω καὶ ἑαυτὸν ἂν γνοίη μάλιστα. Possumúsne igitur, inquit, dicere quid sit in anima diuinius? an hoc, circa quod est ipsum nosse, & sapere? Nequaquam, inquit. Ergo diuinitati, hæc pars animæ similis est, & qui in hanc respiciat, totámque Diuinitatem, Deumq́;, & sapientiam, sic & seipsum sanè maximè noscat. Hæc quoque non Aristotelis modò, sed Mosis Theologia est, Ad imaginem Dei fecit illum. Nónne vides eadem clamantes, asseuerantésque maximos Philosophos, aliorum Philosophorum antesignanos, ac principes? Docebat enim eos hanc Narura Theologiá, quam Mosen instruxit priscósque doctor ipse Deus. Nec mirum, inueniri qui Aristotelis intimam banc Philosophiam profundè non percipianr. Non enim fontem Philosophiæ huius agnouerunt, eóque nouis dogmatis repertis, dicta eius, quorum sunt ferè parum

Mens separata à reliquis animæ partibus.

capaces, deprauarunt. Eadem Plato quæ superius, cum Mose mirabiliter consentiens retulit in Protagora de agnatione, generis propinquitate inter hominem, ac Deum, quæ pòst Aristoteles, inde Marcus, atque alij vsurparunt. Refert eo libro Plato ea, quæ apud Mosen, & Ægyptios reperta vetustissimi Græcorum, paulo secus, quàm in fonte esset, tradiderunt, de homine ficto à Prometheo: ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν, ζώων μόνον θεοὺς ἐνόμισε καὶ ἐπεχείρει, βωμούς τε ἱδρύεσθαι, καὶ ἀγάλματα θεῶν: Cùm autem homo, diuinæ particulæ particeps effectus esset, primum quidē propter consanguinitatem, agnationémque Dei, solos Deos ex animantibus opinabatur. Aggressúsque aras erigere, & statuas Deorum. Vides hic partem Dei, & propinquitatem, illud ipsum, quod Aristoteles vsurpauit nomen, θεοῖς συγγενέστατος. Ostendit Philo Iudæus hanc esse Theologiam Mosaicam: πᾶς ἄνθρωπος, κατὰ μὲν τὴν διάνοιαν ᾠκείωται θείῳ λόγῳ, τῆς μακαρίας φύσεως ἐκμαγεῖον ἢ ἀπόσπασμα, ἢ ἀπαύγασμα γεγονώς: Omnis homo secundum mentem assimilatur, domesticus est, Verbo diuino, naturæ beatæ imago, vel abscissio, aut radius factus. Et diuus Paulus, Genus ergo cùm simus Dei. Ex quo animorum immortalitas comprobatur. Hanc ob causam perhibet idem in Gorgia priscos Poëtas, qui diuini essent, vnanimiter immortalem animam dixisse: φασὶ γὰρ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀθάνατον Ea fuit priscorum sapientia, cui quid recentiores poterunt obijcere? Similiter in nono de Repub. vt Aristoteles, solam mentem diuinam dixit, sic ipse, τὸ θεῖον ἐν αὐτῷ ἄρχον, Diuinitatem, vel partem diuinam in vnoquoque homine imperantem. Ibidem, τὸ θειότατον, diuinissimam vocauit rationem, prudentiam, sicut cupiditatem feram agrestem. Illam quia ex genere diuinorum, ex immortali genere. Vsque igitur ad rauim vociferatus est, prædicauit animum esse ad imaginem, & similitudinem Dei, totisque suis libris, vbi locus is tractandus esset, asseruit, hoc in primis vtens ad immortalitatem argumento. Itaque in decimo de Republica repetit ea, quæ dixerat in Phædone, cæterísque libris: Oportet, inquit, de anima cernere, εἰς τὴν φιλοσοφίαν αὐτῆς, καὶ ἐννοεῖν ὧν ἐφάπτεται, καὶ οἵων ἐφίεται ὁμιλιῶν, ὡς ξυγγενὴς οὖσα τῷ τε θείῳ, καὶ ἀθανάτῳ, καὶ ἀεὶ ὄντι: Quænam Philosophia eius, & cogitare quæ contingat, & optet consuetudines, & colloquia, vt quæ consanguinea sit, diuinæ, & immortali, semper existenti rei. En igitur testatur animum esse propinquum, affinem, cognatum, connaturalem rei diuinæ & immortali. Sumus enim genus eius, tanquam ab eo nati, procreati, sati. Eóque è terra creato corpore, spiritum dimisit à se ipso. Ex hisque denuo constat, & constare constantissimè, fortitérque quisque poterit asserere, eandem Platonis, atque Aristotelis esse de animi immortalitate sententiam, eisdem nominibus, eodem sermone ab vtroque descriptam, declaratam, definitam. Quibus rationibus, & fonte Peripateticæ Philosophiæ reperto, quem Auerroës, alijque Peripateticorum aut nescierunt, aut non animaduerterunt, erroris eos sui coarguemus, ostendentes dogmata, quæ ad tollendam animorum immortalitatem excogitarunt, ex summa imperitia, & impudentia eos confinxisse, siue vnicum in cunctis intellectum, siue singulum cuiusque, mortalem asserentes. Dicemúsque eos nesciisse, Aristotelis de animæ parte diuina doctrinam, Platonis fuisse prioris, qui talia dicens, de mente, vel animo, & ad immortalitatem eius probandam dixerit, & animo prodigiosam illam cunctorū animorum vnitatem non spectarit. Quæ nec Aristotelem oporteat considerasse, attendisse, cuius omnis de mentis immortalitate, ac diuinitate sermo fluxit ex fontibus Platonis. Siquidem in Timæo quoque ad hanc eandem rationem spectat, quòd dixerit animam φυτὸν οὐκ ἔγγειον, ἀλλ' οὐράνιον, ἐκεῖθεν γὰρ, ὅθεν ἡ πρώτη τῆς ψυχῆς γένεσις ἔφυ: Plantam non terrestrem, sed cælestem, quòd inde primum animi exordium fuerit. Videlicet quod Marcus Tullius: Animorum, inquit, in terris nulla origo inueniri potest. Et quod Aristoteles: Corpus, ait, & anima sensitiua à spuma ventris nascitur, animus autem solus est diuinus, & solus separabilis, solúsque ingreditur exterius. Quid exterius sit, declarat Plato: sed & Moses prior, A Deo demissus in corpus. Inde natus, inde satus, & plantatus. Quis non intelligit, eandem trium summorum hominum esse Philosophiam, fluentem primum à Platone ad Aristotelem, ab his ad Tullium? Addit Plato, quod Aristoteles item, & Tullius secuti sunt, ea quæ sapiunt, necessariò immortalia esse, & diuina, φρονεῖν μὲν ἀθάνατα καὶ θεῖα, ἄνπερ ἀληθείας ἐφάπτηται, πᾶσα ἀνάγκη που. Hæc enim ratio semper est apud Aristotelem. Sunt immortales animi, non ad vnum vniuersalem intellectum redeuntes. Nam summi viri nunquam vnum illum intellectum agnouerunt. Recentiorum Philosophorum inuentum: quos operæpretium esset errorem suum agnoscere, si pertinaces sint, veluti fu-

Consanguinitas hominum cum Dijs.

Sola mens, diuina.

Auerroës impius, aliique nonnulli è Peripateticis, qui vnicum intellectum, & animam cuiusque mortalem impudenter asseruerunt.

At intellectus doctrina è fontibus Platonicis ducta.

D

E

F

Aluti furentes, maléque fani ex omni Philofophorum Republica exturbádi. Neque enim vel ratio, vel præceptoris autoritas eos ad hæc flagitia concipienda deduxit, fed inepta perfuafio. Ariftotelem hominem mortalem, & qui, vt cæteri homines falli poffet, defendendum effe, ne fibi contradixiffe videatur. Contraria verò funt, dogma de æternitate mundi, & animorum æternitate Maluerúntque cadere, obfcurarique veritatem, quàm hominem mentiri, ac falli potuiffe. Quod cùm fit fummæ dementiæ, eam fuis profefforibus relinquemus, bonos, & fanos ad hæc confideranda inuitantes. Addit enim fimilis vbique fui Plato in quinto de Legibus, Omnium, quę noftra fint, poft Deum, fiue, vt mos loquendi temporis eius fuit, poft Deos, diuiniffimam effe, fimilimámque ipfis Dijs animam noftram: πάντων γὰρ τῶν αὐτοῦ κτημάτων μετὰ θεοὺς, ψυχὴ θειότατον, οἰκειότατον ὄν. Vides eum appellantem animam familiariffimam, propinquiffimam ipfi Deo, quod Ariftoteles in Moribus, συγγενέστατον. Sic quoque in fexto dicit hominem educatum fapientérque innutritum, effe animal mitiffimum, ac θειότατον, diuiniffimum. Haud fecus etiam de diuinitate animorum, & cum Deo propinquitate, perhibuit in decimo, loquens cum eo, qui Deos effe putaret: ὅτι μὲν ἡγῇ θεοὺς συγγένειά τις ἴσως σε θεία πρὸς τὸ ξύμφυτον ἄγει, τιμᾶν καὶ νομίζειν: Quòd quidem Deos arbitraris, fortaffe quædam agnatio, affinitáfque diuina te ducit ad fimile colendum, & credendum. Idem fermo, idem nomen atque apud Ariftotelē in decimo de Moribus, vt conftet eum hinc didiciffe. Denique Plato, autore Plutarcho de Placitis Philofophorum, vocaliffimè pronuntiauit animam, & diuinitus natā, B & immortalem. Plato inquit, τὸ μὲν λογικὸν ἄφθαρτον, καὶ γὰρ τὴν ψυχὴν, οὐ θεὸν, ἀλλὰ ἔργον ἀιδίου θεοῦ ὑπάρχειν: Partem rationalem effe immortalem. Etenim animam non Deum effe, fed opus æterni Dei. Quanta cum Mofaica Theologia fimilitudo?

Anima, non Deus, fed opus æterni Dei.

De Phocylide vetuftiffimo Poëta, qui dixit animam immortalem, digreffámque à corpore fieri Deum. Et quòd fimilia confeffa eft antiquiffima Theologia Magorum.

CAPVT XV.

PHOCYLIDES è prifcis illis venerandis Græciæ, qui ante Philofophos floruerunt, vatibus, mirabiliter omnem Mofaicam Chriftianā́q; Philofophiam de animi creatione, & immortalitate, & quòd ei fit imago diuina, confirmat, in fuis de vita degenda præceptis: Corpus, inquit, fumptum è terra:

> Ψυχὴ δ' ἀθάνατος, καὶ ἀγήρος, ζῇ διὰ παντός,
> *Sed viuunt animi, femper fine morte, fenectáque.*

Animi immortales.

Quid hac facrofancta prifca, cui merito pofteriores affurgant, Theologia venerabilius? C Autor autem Suidas è carminibus Sibyllinis, hanc Theologiam Phocylidem hauſiffe. Addit idem:

> Λείψανα ἀποιχομένων, ὀπίσω δὲ θεοὶ τελέθονται.
> *Defunctis fupereft vita, & Dij deinde creantur.*

Afpicis reliquias defunctorum, quorum tametfi intereant corpora, viuat tamen animus, & adeo viuat, vt Deus exiftat. Erunt enim, vt ait Chriftus, omnes æquales Angelis Dei. Et, Dedit eis poteftatem filios Dei fieri. Addit quoque Phocylides,

Luc. 20. Ioan. 1.

> Ψυχαὶ γὰρ μίμνουσιν ἀκήρεοι ἐν φθιμένοισι,
> *Incorrupta manet anima nam luce carentum.*

Quid quòd vel refurrectura corpora prædixit à Sibyllis edoctus, vel ab his tenebris prædicauit animos abituros ad lucem, hoc carmine?

> Καὶ τάχα δ' ἐκ γαίης ἐλπίζομεν ἐς φάος ἐλθεῖν.
> *Atque breui è terra fperamus fcandere ad auras.*

Effe autem animum ad imaginem, & fimilitūdinem Dei, iuxta Theologiam Mofaicam, fic idem afferit,

> Πνεῦμα γάρ ἐστι θεοῦ χρῆσις θνητοῖσι καὶ εἰκών.
> *Spiritus eft vfura Dei, mortalibus atque imago.*

Hæc autem Phocylidis & Græcorum de immortalitate animorum fententia, fuit etiam

Chaldæorum, quos Græci sequebantur. Nam Magi, quorum dogmata, paucis quibusdã versiculis comprensa circunferuntur, quæ Platonẽ, Platonicósque legisse desumpsisseq́ ex his multa, Philosophi Græcorum testantur, quorum testimonijs vtuntur Proclus & Simplicius, ad alia hæc habent de immortalitate: ζήτησον παράδεισον τὸν ἀμφιφαῆ τῆς ψυχῆς χῶρον: Quære Paradisum, clarissimam animorum regionem. Ecce vocat, dicítque animos esse cælestes, quorum regio sit flagrantissima, diuorum patria. Hoc declarans Pletho Gemisto Platonicus, animam dicit iuxta Platonem, & Pythagoram indiuiduæ substantiæ, à materia prorsus segregatam, quemadmodum mentes supercælestes: οἷς καὶ συνήθη πως τὰ ἔργα ἀποδίδωσι τὴν αὐτὴν, ὧν περ καὶ ἐκεῖναι ἐφαπτομένη καὶ αὐτὴ τῆς τῶν ὄντων δὴ γνώσεως, καὶ θεωρίας, ἄχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνωτάτω θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο, ἀνώλεθρον: Quibus similes operationes efficit attingens ad eadem atque ipse, nempe rerum notiones, & contemplationes, vsque ad ipsum supremum Deum Eóque incorruptibilis. Audis rationem Chaldæorum, eandem & Platonis, atque Aristotelis, qui cùm operationes mentis considerassent cælestes esse, ac diuinas, censuerunt, quæ tales efficeret, immortalem, ac diuinam, corpore quidem vestitam, latentémque sub cortice mortali. Rursus eædem Magicæ vetustissimæ sententiæ, quas Pythagoras & Plato deflorarunt: ψυχὴ ἡ μερόπων θεὸν ἄγξει πως εἰς ἑαυτὴν, οὐδὲν θνητὸν ἔχουσα, ὅλη θεόθεν μεμέθυσται, ἁρμονίας αὐχεῖ γὰρ, ὑφ᾽ ἧ πέλε σῶμα βρότειον: Anima hominum Deũ ferè astringit ad se, nihil mortale habens. Tota diuinitus ebria facta est. Harmonia enim gloriatur, sub qua est corpus mortale. Hæc declarans Pletho, Anima, inquit, humana, Deum ad se quasi adiunciet, siue fortiter assimilabit, nihil habens per se mortale. Tota diuinitus inebriata est, siue repleta est, τῶν θείων καλῶν, diuinorum pulchrorum, vel diuinorum bonorum. Nam tametsi huic mortali corpori est deuincta, at & sic harmoniam nempe vnitionem nobilitat, vel non deturpat, sub qua mortale existit corpus Sed & sentit aliquid in seipsa velut ipsa existens, quæ talem toti administrationem administret: ὥσπερ τὴν θνητὴν τοῖς ἀθανάτοις, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἑνουμένην, οὕτω καὶ τὸ πᾶν ἐς μίαν τινὰ ἁρμονίαν συγκροτεῖσθαι: Quocirca vnitis in homine mortalibus, cum immortalibus, factum est totum vna velut harmonia. Sic Pletho. Clarus igitur sensus oraculi. Eadem Magica logia sic iterum clamant: ἔστι ψυχὴ πῦρ δυνάμει πατρὸς οὖσα φαεινὸν, ἀθάνατός τε μένει, καὶ ζωῆς δεσπότις ἐστὶ, καὶ ἴσχει κόσμου πολλὰ πληρώματα κόλπων: Est anima ignis clarus ex virtute paterna. Incorrupta manens, & vitæ est regina suæq; Atque sinu retinet mundi loca plurima sola. Hæc declarãs supradictus interpres, Virtutem, inquit, & potentiam, & virtutem eius intelligibilem, & mẽtem paternam, eundem secundum Deum oracula hæc vocant vbique. Primũ omniũ aliorum, ex patre, & superno Deo profectum. Dicitur igitur quòd ab hac paterna potestate facta est immediatè anima, existens ignis lucidus, siue diuina quædam substantia, manétque immortalis, διὰ τὴν θειότητα τῆς οὐσίας, καὶ δεσπότις ἐστὶ, Propter diuinitatẽ substantiæ, & domina est vitæ videlicet suæ, vtpote non habens vitam abiiciendam. Nam quæ habemus, quæ possunt abiici, ac dimitti, horum domini esse non possumus Et continet anima videlicet, κατὰ τὴν ἑαυτῆς ἀϊδιότητα: Secundum suam æternitatem, multas plenitudines mundi sinuum, siue variorum locorum suorum in mundo, quæ ad rationem eorum, quæ hic vixit, vbique assequitur. Sic illi, ferentes animam esse lucem æternam, purissimã. Quod testatur etiam Plutarchus Philosophos sensisse, φῶς τῇ οὐσίᾳ νομίζουσιν: Putant animã nonnulli Philosophi lucem esse natura. In eo quem inscribit, an rectè dictum sit, viuendo latita, tum alijs coniecturis, tum quia tenebras execratur, iucundissimã sentit lucem. Rursus Chaldæus alio prodidit oraculo: ἐκτείνας πύρινον νοῦν, ἔργον ἐπ᾽ εὐσεβείας, ῥευστὸν καὶ σῶμα σαώσεις: Extendens igneam mentem, ad pietatis opus, seruabis & fragile corpus. Igneam, luminosam, vt vides, vocat mentem, corpus autem fluxum. Quicunque vixerit piè, resurget cum corpore ob pietatem, quam coluisset, efficiens, vt etiam corpus, quod natura fragile, fluxúmque est, maneat incolume. Est autem vaticinium de resurrectione corporum. Ignis mentalis est mens, nõ corporeus. Ideo fallebantur, quos memorat Plutarchus contra Epicureum, quosdam existimasse animas nunc in cælo, nunc in terra multis annorum curriculis vagatas, demum resolui in mundo cum Sole & Luna, εἰς πῦρ νοερὸν ἀναφθείσας, In ignem mentalem accensas. Sed non potest mentalis ignis, in ignem corporeum resolui Tum ignis mentalis est indissolubilis. Generatio igitur, siue creatio animæ à Deo, dicitur quasi radiatio, scintillatio, vt cùm ex igne excutitur nitor, aut scintilla. Simplicius primo Physicorũ idem perhibet: καὶ γὰρ ἡ ψυχὴ ἀπὸ θεοῦ ἐλλάμπεσθαι λέγεται: Dicitur enim anima à Deo radiare. Vera igitur sunt, quæ totis hisce commentationibus adnitimur probare,

Paradisus, animorum sedes.

Anima, ebria facta diuinitùs.

Anima, vitæ domina.

Creatio animæ, radiatio.

Aprobate, meliorem, syncerioremque esse quo magis vetusta sit Philosophia. Multa sunt autem priscorum monumenta, quorum vestigia quædam ab his, quibus temporum vicinitas ea videre dedit, quæ longinquitas nobis non permisisset, exhibentur nobis. Ecce Clemens Alexandreus in Stromatis testatur similia sensisse vetustissimum Poëtam Epicharmum de immortalitate animorum, atque Phocylidem, prolatis his ex eo: εὐσεβὴς τῷ τρόπῳ οὐ πάθοις οὐδὲν κακὸν κατθανών, ἄνω τὸ πνεῦμα διαμενεῖ κατ' οὐρανόν, ψυχαὶ δὲ ἀσεβῶν ὑπουράνιοι ἐπὶ γαίῃ πωτῶνται ἄλγεσι φονίοισι, ὑπὸ ζεύγλαις ἀφύκτοις χαλκέων. εὐσεβέων δ' ἐπουράνιοι νεῦσι κόλποις μακάρων, μέγαν ἀείδουσιν ἐν ὕμνοις. Si pietatem animo coluisti, defunctus mali nihil patieris. Sursum in cælo permanet spiritus. At impiorum animæ sub cælo vagæ, doloribus sæuis, cruciatibúsque æternis exagitantur. Animi piorum cælestes, sinu beatorum recepti, iubilant hymnis. Hæc vt reperi produxi, meliora fortasse in suo fonte.

Lib. 4. Stromat.

Epictetum in Philosophia cunctis admirabilem, creatum animum à Deo ad similitudinem suam fuisse confessum: & quòd membra corporis idem disposuerit, animo libertatem dederit.

Capvt XVI.

B

SED dimisso Platone priscísque vatibus, cæteros Philosophos audiamus, omni propè ratione, de similitudine, & propinquitate animorum cum Deo, eorúmque ab ipso creatione iuxta Theologiam Mosaicam nobiscum congruentes, vt appareat vnam fuisse semper religionem, ac pietatem, quam si mali homines, & ignari veritatis, post multa ab eius ortu sæcula corruperunt, ea cùm non culpa fuerit eius, hominum bonorum diligentia repurgata, pristino decori suo reddatur, principe, ac duce veritatis Deo cunctos instruente, & illuminante. Arianus igitur proponens sententias Epicteti, quem suæ tempestatis homines plurimum admirati sunt, multa ad hâc rationem pertinentia loquitur: εἴτις τῷ δόγματι συμπαθῆσαι κατ' ἀξίαν δύναιτο, ὅτι γεγόναμεν ὑπὸ τοῦ θεοῦ πάντες προηγουμένως, καὶ ὁ θεὸς πατήρ ἐστι, τῶν τε ἀνθρώπων, καὶ τῶν θεῶν, οἶμαι ὅτι οὐδὲν ἀγενὲς, οὐδὲ ταπεινὸν ἐνθυμηθήσεται, περὶ ἑαυτοῦ. Si quis ad hoc dogma, & opinionem dignè affici posset, quod facti simus omnes à Deo, & Deus pater est hominum, atque Deorum, nihil arbitror de se ipso infame ac degener, humiléque sentiet, & cogitabit. Ecce siue Arianus, siue Epictetus, cuius sententias compilauit Arianus, neuter Christianus, sed Philosophus duntaxat, agnouerunt, prædicarunt omnes homines factos à Deo, eúmque esse patrem hominum atque Deorum, nempe Angelorum. Quemadmodum verus, ac legitimus filius eius docuit in mundo homines precari, Pater noster. Et, Estote similes patri vestro, qui Solem suum oriri facit super bonos, & malos. Hoc vtique continetur rerum

Matt 6.

C

primæua, hominum cum primis, atque Angelorum creatio, & congruit cum Theologis veris Epictetus, hortantibus vt homo suæ dignitatem noscat naturæ, & vt attendamus ad petram vnde excisi sumus. Hinc fore, vt nihil de nobis vile, atque humile sentiamus, ⟨s⟩ed videntes nos esse ex genere diuino, habere patrem optimum, clementissimum. Rursus omnem corporis, atque animi creationem, in summum Deum perinde atque Archytas, & Trismegistus referentem cernere potes Epictetum, & Arianum. Vt enim Archytas superius interiores corporis, atque animi partes, organáque ad rerum notiones capiendas necessaria diligenter explicans, à Deo formata, positáque memorabat: & vt Trismegistus, omnes ad amussim humani corporis artus executus, ex his gloriam Dei, antiquúmque hominis opificium diuinis manibus elaboratum prædicabat, excitans tardos & stultos ad considerationem artificis, explicantésque vterque quàm compendiosè Moses prodidisset Theologiam, ad eandem rationem Arianus vel Epictetus persequuntur, quæ tam artificiosè in mundo, & in humano corpore fabrefacta, nisi sensu & ratione careamus, clarè de ipso possint artifice testari. Num, inquit, Deus colores fecit, facultatem autem, quibus colores viderentur, non fecit? Quæ igitur fuisset vtilitas? certè nulla. At rursum, si facultatem videndi quidem fecisset, res autem quæ caderent sub oculos non fecisset, quæ demum vtilitas? certè nulla. Quod si vtraque hæc fecisset, lumen non fecisset, ne sic quidē vtilitas. Quis igitur aptauit illud ad istud, & istud ad illud? Quis

Humani corporis fabrica ad admirationem diuinæ sapientiæ nos excitat.

aptauit gladium ad vaginam, vaginam ad gladium? An nullus? Atqui ex ipsis operibus D soliti sumus declarare, omnino alicuius artificis ea consilio, non temere facta esse: ἆρ' ἂν τούτων μὲν ἕκαστον ἐμφαίνει τεχνίτην, τὰ δὲ ὁρατὰ, καὶ ὅρασις, καὶ φῶς οὐκ ἐμφαίνει. τὸ δὲ ἄρρεν καὶ θῆλυ, καὶ ἡ προθυμία πρὸς τὴν συνουσίαν ἑκατέρου οὐκ ἐμφαίνει. καὶ δύναμις ἡ χρηστικὴ τοῖς μορίοις τοῖς κατεσκευασμένοις οὐδὲ ταῦτα ἐμφαίνει τὸν τεχνίτην: Nunquid igitur hunc artificem, singulum quodque opus ostendit, visibilia verò, & visiones, ipsáque lux non ostendit? Masculus item & fœmina, & vtriusque ad coitum impetus non ostendit? Tum facultas, quę membris his elaboratis vtitur, ne hæc quidem artificem ostendunt? En Epictetus, cuius sui temporis hominibus, vita, mores, doctrináque fuit admirationi, quem Philosophi suspexerunt, vel ille creationis hostis Simplicius, maledicúsque Lucianus, qui fertur lucernam eius testaceam, multis millibus nummorum emisse, clamat, bonus, & sanctus, humani corporis harmoniam aliquem declarare opificem, scire testimonium opificia de suis opificibus. Cùm statuas, cùm pictas imagines intuemur, subitò mens accurrit ad artificem: cùm domos, palatia suspicimus, extemplò de opifice cogitamus. Sic qui non sit stultus omnino, cùm tantum in humano corpore artificium, cùm oculos, & ad eos collustrandos lucem exteriorem, ipsósque illuminatos colores perspexerit, nónne exclamabit super artifice? Cùm verò quam propagandorum hominum & generis per sæcula succedentis artem reperit, cùm membra in vtroque apta, eáque generandi cupiditate inflammata cogitauerit, quid aliud dicet, quàm sapientissimum quendam talia molitum? Agnoscéque hoc loco, explicatam Theologiam Mosaicam Masculum, & E fœminam creauit eos, & benedixit eis, dicens, Crescite, & multiplicamini. Quæ enim fuit alia benedictio, nisi membra, vasáque genitalia prolificis seminibus replera, & ad generandum rapida cupidine accensa? Suspice nunc & contemplare, reuocáque ad animum similia quoque confessum duobus locis Aristotelem, qui præcipuè retulit ab ipsa Diuinitate, factum vtrunque sexum ad commistionem, & propagationem, οὕτω προσωκονόμηται ἀπὸ τοῦ θείου, ἑκατέρου ἡ φύσις τοῦ τε ἀνδρὸς, καὶ τῆς γυναικὸς πρὸς τὴν κοινωνίαν. Et hæc quicunque iudex æquus esse velit, clatè ad exordium in Theologia Mosaica, totámque illam operationem, quam simili modo vetustissimus Iob admiratus decantauit, spectât: Manus tuæ fecerunt me, & plasmauerunt me totum in circuitu. Sicut lac mulsisti me, genitura demissa (scilicet ex genitore) ossibus, & neruis compegisti me. Quæ potest igitur esse maior Philosophorum Theologiæ veræ concordia? Fatetur Aristoteles creationem corporis humani, fatetur & ille, cui tantum Philosophi tribuerunt, vt asserebant, quem dicta eius non commouerent, duntaxat superesse, vt pœnas subterraneas expectet. Rursus Epictetus & Arianus, non modò corporis humani quondam Deum fatentur autorem, verùm etiam ipsius animi creatorem, quem iuris sui liberum, solutum fecisse ingenuè comprobat: Deus, inquit, non solum dedit nobis facultates has, quibus generosè cuncta aduersa perferamus: ἀλλὰ ὁ τοῦ ἀγαθοῦ βασιλέως, καὶ ταῖς ἀληθείαις πατρὸς ἀκώλυτον τοῦτο ἔδωκε ἀναγάγκαστον, ἀπαραπόδιστον ὅλον αὐτὸ ἐφ' ἡμῖν ἐποίησε, οὐδὲ αὐτῷ τινὰ πρὸς τοῦτο ἰσχὺν ἀπολιπὼν, ὥστε ἢ ἐμποδίσαι: Sed quod erat regis boni, & verè patris, dedit F hoc liberum, expeditum, non coactum, ipsúmque omne inseruit, & posuit in nobis, nec vllam vim esse reliquam voluit, quæ posset ei impedimento esse. Hic & animi creatio est, & ea natura, in qua lucet diuinæ potestatis imago. Apparet enim in animi libertate, qua cupiditatibus, si volumus, imperamus, motúsque irrationales eousque superamus, & sopimus, vt duo in vno homine inesse cernantur, alter rector, moderator, alter compressus, & fremat quantum licet, parere coactus. In hoc inquam est, quod omnes prædicant, similitudo cum Deo, sacra potestas, impetium frænandarum bestiarum, quas gerimus nobiscum furoris, & cupiditatis. Hoc tribuit Epictetus animo, & datum à supremo Deo, ingenuè fatetur. Epictetum autem adeò suspexere Philosophi, vt dicta eius ferrent in cælum, eximiis laudibus celebrarent, ea colligentes, & interpretationibus illustrantes. Quo Procli, Porphyrii, Simplicii, multorúmque aliorum improbitas aut imperitia coarguuntur, qui religionem insectabantur, eorum magistram veram, quæ reperta apud suos, suspiciebant, venerabantur.

Humani corporis harmonia opificem Deû arguit.

Benedictio in semine.

Iob. 10.

Arbitrium liberum.

Alie

A *Aliæ ſuper eodem, Epicteti ſententiæ, quòd animus abſciſſus, ſiue radiatus à Deo: & quid abſciſſio aut radiatio animorum.*

CAPVT XVII.

EPICTETVS ſiue Arianus non contenti ſemel ſuperiora de ſimilitudine, & affinitate Dei & hominis prædicaſſe, quoniam hoc erat totius doctrinæ fundamentũ, ſine quo, nulla de recta, bonáque vita dari præcepta poterant, nulla vera religio conſtitui, inculcat eadem, hinc cæteras virtutes attollens, totámque beatã, quietámque vitam inædificans, εἰ ταῦτα ἐστὶν ἀληθῆ τὰ περὶ τῆς συγγενείας τοῦ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων λεγόμενα ὑπὸ τῶν φιλοσόφων, διὰ τί μὴ εἴπῃ τις ἑαυτὸν κόσμιον, διὰ τί μὴ υἱὸν τοῦ θεοῦ: Si, inquit, hæc ſunt vera, quæ de affinitate Dei, & hominum dicuntur à Philoſophis, cur ſe magis Athenienſem, aut Corinthium quis vocet, non potius mundanũ, non potius filium Dei? Subiicit idem, τὸ δὲ, τὸν θεὸν ποιητὴν ἔχειν, καὶ πατέρα καὶ ἡγεμόνα, οὐκ ἔτι ἡμᾶς ἐξαιρήσεται λυπῶν καὶ φόβων: Habere, inquit, Deum creatorem, & patrem, ducémque non nos id ab omni mœrore, timoréque liberabit. Non ſolum ergo Epictetus, & Arianus, eſſe homini cum Deo ſimilitudinem, vel agnationem confitetur, ſed eam quoque aſſerunt aliorum Philoſophorum

B eſſe ſentẽtiam. Vidimus ſuperius hos Philoſophos, præcipuè Platonem, Ariſtotelem, ſed ante hos, Pythagoram, qui Dei genus homines dixit, Aratum, alióſque multos. Hos innuit, & ſequitur Epictetus, nulla ratione cum ſacris litteris diſcrepans. Ego dixi, inquit Pſalmus, Dij eſtis, & filij excelſi omnes. Et, Videntes filij Dei, filias hominũ. &, Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri. Nónne vna eadémque eſt, fuit ſemper à conſtitutione mundi religio, tempeſtate diluuij cõtaminata, pòſt hominũ errore denuo polluta, reſidens tamẽ in animis ſapientum. Quoniam igitur eſt nobis cum Deo ſimilitudo, propinquitas, ex eo delibatis, & hauſtis, quid eſt, cur & non maximè lætemur, triumphemúſque, nihil humile de nobis ipſis ſentientes, nihil vile, noſtróque fonte, & parente indignum agẽtes in vita, noſtræ naturæ dignitatem agnoſcentes? Cur non concurrimus omnes, qui ſententiis conſpiramus, nos affines eſſe Deo, ad religionem eius? Imò cur Philoſophi, ſapientéſque non concurrebant ad eam? Sed certè ſapientes, & qui tyrannis, impiiſque imperatoribus non adularentur, eorúmque muneribus non inhiarent, veritatem fragilibus bonis præferentes, concurrerunt. Quòd ſi alij veritatem à ſuis prædicatam admirabantur, à noſtris autem ſimiliter prædicatã irridebant, aut ſtulti, aut maleuoli inuidíque fuerunt, aut ignari religionis huius ac maieſtatis eius velut Andabatæ pugnabant cæci. Omnis hęc Theologia Epicteti, Arianíque noſtra eſt, aut è noſtris libris, ceu quæ probatent, deſumpta, aut certè ſuccedens illa per omnes ætates ad Philoſophos vſque doctrina, nata ex eiſdẽ fontibus, atque noſtra, ſi ad primos genitores, vnde fluxit Moſaica, reducatur, quæq; fuit penes

C Abraham, Iſaac, Iacob, cęteróſque non nominatos ſapientiſſimos viros. Ex vno enim parente Deo nati ſunt omnes: Et, vt diuus Paulus apud Athenienſes, Fecítque ex vno ſanguine omnem humanam gentem, quæ habitaret ſuper vniuerſam terram. Rurſus Epictetus eandem ſimilitudinem, ſocietatémque hominis, ac Dei, declarans, hínceque omnẽ rectæ vitæ rationem deducens, ac ſtabiliens, καὶ συγγενεῖς τινες τοῦ θεοῦ ἐσμεν κἀκεῖθεν ἐληλύθαμεν, ἄφες ἡμᾶς ἀπελθεῖν, ὅθεν ἐξεληλύθαμεν: Non pudet, inquit, vitam cum dedecore tranſigere, impotentérque in aduerſis cedere? Et affinitas nobis cum Deo eſt. Illinc venimus. Mitte nos regredi, vnde venimus. Hoc Epicteti dicto, facile poteſt intelligi, quid Ariſtoteles ſenſerit, cùm ait mentem ſolam diuinam eſſe, ſolámque venire exterius. Venit ſcilicet, miſſa, infuſa, afflata diuinitus. Illinc ait Epictetus venimus, eò redire nos oportet, ad priſtinum domicilium. Quare quicunque teſtimonium illud Ariſtotelis deprauant, ei ſenſum neſcio quem alium coaptantes, conſtet eos parum veritatis eſſe gnaros, priſcam Philoſophiam neſciẽtes, quæ ſi obſcura, clauſaq; interdum apud Ariſtotelem eſt, dictis certè aliorũ Philoſophorum, qui clarius diſſeruerunt, enucleatur. Sed recentiorũ Philoſophorum ea ferè calamitas, vt radios multos, quos varia de parte veritas effundit, non cernãt, propterea quòd vni ſeſe Ariſtoteli non dediderunt modò, ſed adeò deuouerũt, vt ſi fuerit opus pro dogmatis eius tuendis, in ferrum flammamq; ruent: in cuius Philoſophia, ſic quaſdam opiniones prauas cõceperunt, vt ipſum ſi ſurgeret, ea deſtomachaturũ putem.

Act. 17.

Vna veráque religio polluta quidem hominum errore, ſed in ſapientum retenta animis.

Omnis Stoicorum theologia aut noſtra aut è noſtris.

Act. 17.

Error Philoſophorum qui ab Ariſtotele toti pendent.

N

Pergit etiam Epictetus, vt qui nunquam Christianus fuit, fuisse ob doctrinæ bonitatem videatur: Omnia, inquit, connexa, atque apta inter se sunt, auditóque quasi imperio Dei, cuncta parent, cuncta cientur: ἀλλ' αἱ ψυχαὶ μὲν οὕτως εἰσὶν ἐνδεδεμέναι, καὶ συναφεῖς τῷ θεῷ, ἅτε αὐτοῦ μόρια οὖσαι, καὶ ἀποσπάσματα, οὐ παντὸς δὲ αὐτοῦ κινήματος, ἅτε οἰκείου καὶ συμφυοῦς ὁ θεὸς αἰσθάνεται: At animorum, inquit, qui eò vsque sunt connexi, & copulati Deo, ceu sint particulæ eius, & abscissiones, nónne motum ceu proprium, & coniunctum sentiet Deus? Aduertere commodum est hoc loco, hanc copulationem non esse substantialem, quod ipse quoque dixit Epictetus. Sunt enim animi, vt Philo quoque disertissimus aiebat, vsus eodem nomine atque Epictetus, ἀποσπάσματα, abscissiones quædam, & auulsiones ex Deo. Dico autem abscissiones, non substantiales, sed quales innuit Moses, afflatus, aspirationes, emissiones à se ipso occultæ. Quod alio clariore nomine Philo declarat, ἀπαυγάσματα, scintillæ, radij, ex illa luce diuina missi, & abscissi, separatíque. Benéque, vt superius visum, nouit etiam Trismegistus animos non esse de substantia Dei ad Asclepium: ὁ νοῦς οὖν οὐκ ἔστιν ἀποτετμημένος τῆς οὐσιότητος τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ὥσπερ ἡπλωμένος, καθάπερ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς: Mens, inquit, non est abscissa ex substantia Dei, sed quasi explicata, veluti Solis lux. Declarat igitur Mercurius quod est in Mose. Ea enim explicatio vocatur à Mose, Aspiratio. Hoc innuit Philosophus, sunt abscissi, non à substantia, sed quod secundum designat, ceu radij missi, ceu scintillæ, velut spirationes. Id Epictetum sensisse par est. Et diuus Paulus, nos genus eius dicit.

Animus, auulsio à Deo.

E

Quòd factus est homo, in mundúmque introductus à Deo, vt contempletur, quòd membra corporis ad operationes disposita: & quòd is est omnium consensus.

CAPVT XVIII.

DENIQVE omni Philosophia sua, quæ Platonicis, Peripateticísque admirationi fuit, Epictetus clamat, iterum, iterúmque monet, hominem iuxta Mosen à Deo creatum, nunc animum contemplans, nunc corporis opificium: ex hísque in laudem creatoris, & opificis, homines excitans. Ac primum, vt Moses retulit, Deum hominem posuisse in Paradiso, vt habitaret, & custodiret ipsum, nouissimúmque rerum creatarum hominem fecisse, & ceu dominum, in palatium exædificatum induxisse, multáque tacitus Moses, prudentibus consideranda reliquit. Haud aliter Epictetus, & Arianus declarant & hominem in hunc mundum à Deo inductum, & quam ob causam sit inductus: τὸν δὲ ἄνθρωπον θεατὴν εἰσήγαγεν, αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ, καὶ οὐ μόνον θεατήν, ἀλλὰ καὶ ἐξηγητὴν αὐτῶν: Hominem autem contemplatorem sui & suorum operum introduxit: nec contemplatorem modò, sed etiam eorum interpretem. Agnoscis hic & humanam creationem, & supremum opificis admirabiléque consilium, vt ex ædificato, ac constituto mundo, suis in sedibus, omnibus ritè, rectéque stabilitis, induceretur nouissimus spectator, ac contemplator, qui mirabilem hanc, pulcherrimam, vastámque admiratus domum, singularem agnosceret, & fateretur, collaudarétque architecti sapientiam. Sic nostra quoque Theologia monstrat, per ea quæ facta sunt, conspici intelligibilia. Et Aristoteles de mundo, Non aliis oculis, quibus inuisibilem Diuinitatẽ videamus, opus esse, sed his duntaxat, quibus cælum, ac terras, maria, totoq; in mũdo vitam, motusq; perspiciamus. Hinc vera depromenda, deducendaq;, nisi quis se sponte luce multare, vltroq; insanire velit, argumenta super artifice. Pariter omnes conueniunt, profani, sacri, maior, minorq; Philosophia, ex omni opere mundano quærendum, asserendumq; opificem. Ostensum enim superius, Platonem, Aristotelem, Marcum Tull. in eandem sententiam paribus suffragiis concessisse. Quicunque igitur hominem cõtemplatorem sui introduxit, is certè creator eius vt se cõtemplaretur fuit. Eodem consensu Marcus Tull. ante Epictetũ. Hominemq; ipsum quasi contemplatorem cæli, ac Deorum, ipsorumq; cultorem fecit. Sed Epictetus pergit etiam per singula, quod de contemplatione, prædicationeq; diuinorum operũ in vniuersum dixerat, in partes explicans. Eius non ab homine professiones, sed quasi à Propheta, aut Apostolo prolata, verbóque Arianus affert: Si mente, inquit, haberemus, an quicquam

...nis creatio & in hanc vitam húncque mundum introductio.

F

Cur homo creatus à Deo.

Aquicquam esset, quod nos facere deceret, nisi laudare Deum, gratiásque cunctas referre? οὐκ ἔδει καὶ σκάπτοντας, καὶ ἀροῦντας, καὶ ἐσθίοντας ᾄδειν τὸν ὕμνον, τὸν εἰς τὸν θεόν, μέγας ὁ θεός, ὅτι ἡμῖν παρέσχεν ὄργανα ταῦτα, δι' ὧν τὴν γῆν ἐργασόμεθα, μέγας ὁ θεός, ὅτι χεῖρας δέδωκεν, ὅτι καταπίνειν, ὅτι κοιλίαν, ὅτι αὔξεσθαι λεληθότως, ὅτι καθεύδοντας ἀναπνεῖν. ταῦτα ἐφ' ἑκάστου εὐφημεῖν ἔδει, καὶ τὸν μέγιστον καὶ θειότατον ὕμνον ἐφυμνεῖν. Nónne, ait, deceret & fodientes, & arantes, & comedentes canere laudẽ in Deum? Magnus Deus quoniam nobis hæc instrumenta dedit, quibus terram colimus. Magnus Deus, quoniam manus dedit, quoniam haustum, quoniam ventrem, quoniam crescere tacitè, & latenter, quoniam dormientes respirare. Hæc ad vnamquamque rem concinere oporteret, ac maximum, diuinissimúmque hymnum canere. Hæc ille dicit: quem, vt sæpe docui (cogor enim identidem referre, atque id Philosophis recentioribus demonstrare, vt hinc seipsos agnoscant, cùm se ad scelerata, vel de mortalitate animi, vel æternitate mundi dogmata referunt) is inquam est Epictetus, quem suo tempore suspexere omnes, Philosophiam, mores, vitam, institutũ admirantes. Neque enim Christianus fuit, sed qualis Plato, Socrates, viri boni, veritatémque ab ipsa Natura, melioreq; Philosophia haurientes: si quid à vetustioribus gentibus ad Græcos usq; aspiraslet, collaudantes, exosculantes. Fortẽq; vidit hæc in sacris litteris Epictetus, sed reor magis maiorum Philosophiam, quæ pia fuit omnis, ac religiosa, & Naturæ voces perspectas habens, ea dixisse. Quis enim est, cui non videatur, aliquẽ necessariò creationis humanæ, eundemq; omnibus modis sapientissimum autorem fuisse, cuius sapientiam, primumq; consilium, res cõsecutæ declararunt. Vt igitur Moses dixit de homine creato, Et posuit eum in Paradiso, vt operaretur, & custodiret ipsum. & in terram misit, fugatũ è Paradiso, quo, cultu agrorum desudans, inde victitaret: Sic Epictetus eundem ipsum confirmat manus ad fodiendum, arandumq; dedisse, reliqua corporis membra sic disposuisse, vt nisi is membrorum ordo, & tum secretæ, tum in propatulo operationes essent adhibitæ, nullum futurum fuerit genus humanum. Quid memorem arcanas illas, quæ latenter peragũtur operationes augendi, & respirãdi, cùm dormimus? In quem ergo è nostris alius exclamauit Theologus, Manus tuæ fecerunt me, & plasmauerũt me: Alius autem, Ante, & retrò formasti me: Et, Qui plantauit aurem non audiet: qui finxit oculum, non considerabit: in eundem tollit laudem, exclamandumq; iubet Epictetus. In cuius oratione, operumq; diuinorum prædicatione profectò talis mundanæ creationis prædicatio cõtinetur, qualem ante oculos habuere nostri, qui similiter eum ex operibus collaudabunt. Neque enim qui dixit, Manus tuæ fecerunt me: æternitatem, perennemq; factionẽ respexit: sed qualem Moses descripsit: In principio creauit Deus cælum & terram. Cum quo inclusa quoque est humana creatio. Prosequitur autem Epictetus, Quid igitur, si plerique obcæcati estis, non aliquem esse necesse est, qui locum hunc expleat, pro cunctis, efferens laudibus Deũ? Quid aliud possum senex, & claudus, nisi laudare Deum? Si igitur essem luscinia, facerem quæ luscinia, Si cygnus, quæ cygni. Nunc cùm rationalis sim, Deum me laudare oportet. Hoc vnum opus perpetuo. Nunquam hunc ordinem, quoad datum fuerit, deseram. Vosq; ad hanc eandem cantilenam cohortor. O hominem verè diuinum, cuius exemplum debuit Porphyrium, Proclum, Simplicium, religionis hostes, potius ad eam venerandam, colendámque, quàm contemnendam adducere, cuius est firma stabilisque sapientia, Deum totius operis mũdani, & humanæ gentis autorem semper collaudare, nihil noctesq; diesq; aliud agere, Solaq; ipsa faciens, quod illi faciendum cogente natura, fatebãtur. Si probabant Epictetum, si sapientiam mirabantur, decebat eos admirari quoque, qui religione hac initiati, similes essent, redditi tales ab hac vnica sapientissimaq; religione, tanquam vberrimo eorum fonte, quę velut ex riuulo loquentem Epictetum, & ad eam doctrinam viuentem, stupebant, admirabantur. Sola igitur hæc verè laudat Deum, creatorem verũ fatetur, & agnoscit. Quoniam igitur facti sumus à Deo, & ad eum formati, iure mandat, hortaturq; Epictetus, διὰ τοῦτο ἔδει σώζειν τὰ σύμβολα τοῦ θεοῦ, Oportere nos seruare symbola Dei. Scimus quid symbolum sit, societas naturæ, coniunctio, confirmatio. Ac cerne vt Epictetus cum Chaldæo congruat, vt libro primo vidimus, σύμβολα πατρικὸς νοῦς ἔσπειρε ταῖς ψυχαῖς: Symbola, inquit oraculum Chaldaicum, paterna mens inseruit animis. Ecce symbolum inter hominem, ac Deum. Vt enim Psellus ait, Quemadmodum ad imaginem Dei liber Mosaicus creat hominem, sic creatorem Chaldæus testatur animis symbola suæ proprietatis inseruisse.

In paradiso positus homo.

Iob 10
Psal. 118.
Psal. 93.

Ab homine Deum laudari par esse.

Symbolũ Dei quid.

Quòd Philosophi duplicem hominem assignauerint: sed verum ipsum animum, hunc immortalem, & similem Dei. D

CAPVT XIX.

OMNES igitur mortales, quocunque siue cupiditas ad speculandum, siue Natura ad veritatis agnitionem adduxisset, Græci, Chaldæi, Ægyptij, immortalitatẽ animorum vna cuncti ducti ratione perhibuerunt. Ea ratio varijs nominibus, eundẽ sensum resonãtibus apud omnes designatur, nunc à corporeis segregatio, manifestúmque à corporibus discrimen, & omnino rerum aliud genus. Nunc agnatio, familiaritas, nunc similitudo Dei, nunc symbolum inter eum hominémque, nunc cognitio, sapientia, scientia. Eáque omnia clarè dicuntur ab eis de mente, siue animo, quem verum hominem esse, cùm Plato, & Aristoteles post multa sæcula nossent, prodidissent, Trismegistus ante eos plurimos annos natus, hominibus inuulgauit, vt appareat omnium eandem sententiam, consensúmque admirandum fuisse. Igitur qui prius dixerat, Deum creasse hominem sibi similem, eámque vti propriam prolem dilexisse, deinde separans, animum, & corpus, hominem alterum corpus ipsum mortale, alterum ipsam mentem immortalem, hãcque esse substantialem, verúmque hominem: ἄνθρωπος διπλοῦς διὰ τὸ σῶμα θνητὸς, ἀθάνατος δὲ διὰ τὴν ψυχὴν, τὸν οὐσιώδη ἄνθρωπον: Homo, inquit, est duplex, E propter corpus mortalis, immortalis propter animam substantialem hominem. Vt igitur Aristoteles in decimo de Moribus, mentem propriè appellat hominem, & βέλτιον μόριον, meliorem particulam, dicítque id optimum, iucundissimúmque esse cuique, quod ei proprium natura sit, καὶ τῷ ἀνθρώπῳ δὴ ὁ κατὰ τὸν νοῦν βίος, εἴπερ μάλιστα τοῦτο ἄνθρωπος: Etiam homini, inquit, vita secundum mentem fore eiusmodi, quãdoquidem id maximè homo est. Ecce Mercurius Trismegistus ipsam animam seu mẽtem vocat, οὐσιώδη ἄνθρωπον, nempe verum, substantialémque hominem. Et quemadmodum hunc Aristoteles solum diuinum, exterius aduenientem dicit, sic Mercurius, hunc immortalem, corpus autem corruptibile. Duo sunt igitur æquali à cunctis prædicatione celebrata, nos & à Deo creatos, & generis affinitate cum eo sociatos, qui nobis symbolum, proprietatémque naturæ suæ indiderit. Hoc illi senserunt, locuti sunt, quia per successionem à primis hominibus, penes quos fuerunt ea perspectissima, descenderunt in posteros, vt quò procedas anterius in retro actas ætates, liquidius, maioréque cõsensu deprehendas celebrata. Ferunt igitur Græci scriptores sacri quod Thales, ἔλεγεν ἀδελφοὺς εἶναι ἡμᾶς, ὡς ἂν τοῦ ἑνὸς θεοῦ καὶ ἑνὸς διδασκάλου: Dicebant nos fratres esse ceu scilicet qui ex vno Deo, & præceptore. Illud verò contemplatione dignissimum est, vt Plato partim rationem, partim priscæ Theologiæ descensum secutus, cuius hæres quasi legitimus fuit, pronuntiauit, esse animum verum hominem, solúmque diuinum, & immortalem, creatum à Deo longè alterius, quàm corpus, conditionis, vtq; hoc discrimen apud omnes Philosophos extat. Quemadmodum igi- F tur duplicem hominem dixit Mercurius, sed veram, totámque hominis substantiam, ipsam mentem, vel animam: Aristoteles autem hunc duplicem hominem in libro de Generatione animalium luculenter expressit, ac distinxit corpus, & omnem à corpore inseparabilem animam nasci dicens ex elementis, spuma, spermate, semine, corporis excremento, mentem autem exterius aduentare, genus aliud, diuinum, & incorporeum: sic Plato in cuius sententiam prorsus iuit Aristoteles, eámque alijs verbis declarauit, adeò distinguit animum, & corpus, velut duos homines, in Timæo, vt duos eorum statuat creatores, creatorem animi Deum supremum, corporis dęmones, Deos nempe minores Angelos. Atque est mirabilis Theologiæ Mosaicæ interpretatio, vt sit operæpretium cernere conformitatem super creatione animi cum Mose. Vt Moses humum illam lutulentam, cœnosam, madidam, imagine humana informatam, sed ante pedes Dei mortuam, exanguémque iacentem, afflatu Dei dicit animatam, dantis ex se ipso, atque inspirantis vitalem substantiam, erátque corpus, quando non erat animus præsens, corpus de humo terræ sumptum, animus dimissus à Deo: sic prorsus Plato creatorem animorum facit supremum illum opificem: Quorum, inquit, initium traditur vobis à me: Græcè, σπέρας καὶ ὑπαρξάμενος ἐγώ: Quorum, ait, satus, & initium traditur vobis à me. Quas ait ego seminaui, & inchoaui tradam vobis, loquens de animis. Et nos ad id quod erit immortale, partẽ

Homo duplex.

Dij minores, angeli.

artexitote

A attexitote mortalem. Formasse scilicet corpus Angelos, animum ex seipso immortalem, sui similem dedisse. Ligatúmque fuisse mortale cum immortali, quod dicebat Trismegistus duabus rebus, altera mortali corpore, sumpto è terra & elementis, altero animo immortali diuinitus misso. Hicq; est tum creatio animorum, & satus à Deo, tum eorum immortalitas. Similitudo quoque diuina, vt in Mose, quia vocat eos ibidem Plato, ἀθανάτοις ὁμώνυμον, vniuocum cum immortalibus, vt sunt inter se animalia. Et, δι' ἐμοῦ δὲ ταῦτα γενόμενα, καὶ βίου μετασχόντα, θεοῖς ἰσάζοιτ' ἄν: Hæc, inquit, per me creata, scilicet animi, vitámque assecuta, Diis æquabantur. En admirandus cum Mosaica Theologia consensus, cunctis prædicantibus animos à corporibus separatos. Moses quia fuisset corpus, quãdo non aderat animus, quia missus animus à Deo, corpus è terra desumptũ. Plato, satus animus, & informatus à Deo immortalis, cũ corpore mortali consociatus. Marcus Tullius, Nec inuenietur vnquam, inquit, vnde ad hominem venire possint, nisi à Deo, loquens de animis. Hæcq; est, quod Aristoteles θύραθεν, exterius, Marcus dicet, à Deo.

Quòd ob hanc causam dixerunt animum è cælo cecidisse in corpus, in quo viuat in pœnam: & quòd hæc suspicio non sit vera: & quòd alio sensu intelligendum, quod prisci prodiderant: Et Plotini sententia super immortalitate animorũ.

B

CAPVT XX.

EX HAC causa factum est, vt hanc immortalis rei, cum mortali consociationem, commistionem, animorúmque cum corporibus colligationem, ex quodam rumore non bene percepto, ad pœnam, & suppliciũ ipsorum, & ob quædam grauia scelera datam arbitrarentur, audientes ab antiquissimis progenitoribus, prius corpus fuisse, inde animum exterius infusum, atque alligatum. Itaque Philolaus Pythagoræus: μαρτυρέονται δὲ καὶ οἱ παλαιοὶ θεολόγοι τε καὶ μάντεις ὡς διά τινας τιμωρίας, ἡ ψυχὴ τῷ σώματι συνέζευκται, καὶ καθάπερ ἐν σώματι τούτῳ τέθαπται: Testantur, inquit, prisci Theologi ac vates, quòd propter supplicia, anima cum corpore est alligata, & quasi in eo sepulta. Hæc igitur suspicio, quæ principium verum habuisset, non sanè intellectum, ipsorũ quoque testimonio destruitur. Nam Plato creationem animorum & corporum describens in Timæo, vbi amandare superstitiones oportebat, physicáque ratione agere, scripsit sic naturaliter, & consultò, diuinam prouidentiam animum corpori colligasse, sicut naturaliter & vtiliter creauit cælum, & terrã. Sed huius famæ vera causa fuit, quòd Paradisum, quemadmodum Chaldæi mysticè interpretantes, etiam hominem è paradiso fugatum, animam scilicet è cælo deiectam, inclusámque in corpus, propter peccatum, quod, & ipsum mysticè senserunt, exponebant. Qui quidem error autorum suorum rationibus postea destructur. Illud modò constet, diuinam animorum, separatámque à corporibus naturam, atque societatem cum Diis habere, omnes agnouisse, prodidisse. Plotinus etiã his respondit, qui mẽtem sæpe & memoriam, sensúmque impeditum, turbatúmque cernentes de immortalitate dubitarunt, ipsi cæci, cœnosóque iudicio & caliganti: Anima, inquit, cum Diis habet commercium, immortalis: facileque id posset à nobis agnosci, si puram, limpidamq; eam, vt ait Plato, videremus. Nunc autem sæpe labefactatam cernentes, neque diuinã, neque immortalem arbitramur. Sedenim cùm naturam rerum ponderamus, puritatem earum inspicere fas est. Quandoquidem quod adiectum est, semper esse solet impedimento ad eius perfectã notionẽ, cui facta accessio extrinsecus est. Itaq; consideret demptis, ac detractis alienis, se quisque: καὶ πιστεύσει ἀθάνατος εἶναι, ὅταν ἑαυτὸν θεάσηται ἐν τῷ νοητῷ, καὶ ἐν καθαρῷ γεγενημένον. ὄψεται γὰρ νοῦν ὁρῶντα, οὐκ αἰσθητόν τι, οὐδὲ τῶν θνητῶν τούτων, ἀλλ' ἀϊδίῳ, τὸ ἀΐδιον κατανοοῦντα, πάντα τὰ ἐν τῷ νοητῷ, κόσμον καὶ αὐτὸν νοητὸν, καὶ φωτεινὸν γεγενημένον: Credétque se immortalem, cùm se ipsum viderit in natura intellectuali, ac pura. Videbit, enim mentem aspicere, & nosse, nihil sensibile, neque rem mortalem vllam, sed cum re sempiterna, sempiternam rem intelligentem, omniáque in natura intellectuali, mundúmque seipsum intellectualem, & luminosum esse. Sic Plotinus. Eius igitur sentẽtia est, vt cernis, animos immortales, & sempiternos esse, quia solis his res æternæ, & immortales noscantur, sicut sensu mortali mortalia capiuntur. Eam facultatẽ, qua res sempiternę,

C

Cur anim[a] corpori colligatus.

Anima immortalis quo argumẽto intelligitur.

& incorporeæ comprehenduntur (quæ est rota ratio Aristotelis) incorpoream sempiternam esse. Sic colligit Aristoteles, animum esse sempiternum, & incorporeum, quia solus sentit res sempiternas, & incorporeas. Animúmque esse intellectuale lumen, sempiternum. Simili ratione vsus Plato, vt constitit superius. Fieri quoque potest hac admonitione quisque cautior, ac firmior, cùm viderit animos imbecillos, vacillates, affectos. Abscinde, inquit Plotinns, tolle non sua. Videbis diuinum, magnum, lumen longè, latéque spiritualiter progrediens animum. Ea quæ sapiunt, noscunt, cogitant, proderant, prouident (cui subscribit Aristoteles) sunt incorrupta, immortalia. Diuinum quoque esse animum, eúmque verum hominem, iuxta superiores, datámque ei præter cæteras animantes, particularem sortem, luculenter super Epictetum prædicauit Simplicius: ὁ δὲ ὄντως ἄνθρωπος εἶναι βουλόμενος, καὶ τὴν εὐγένειαν, τὴν ἑαυτοῦ προθυμούμενος ἀνακτήσασθαι, ἣν ὁ θεὸς παρὰ τὰ ἄλλα ἄλογα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἐχαρίσατο, οὗτος σπουδάζει τὴν ἑαυτοῦ λογικὴν ψυχὴν ὥσπερ ἔχει φύσεως, οὕτω ζῆν. Qui verè, inquit, homo esse vult, dignitatémque generis sui cupiat redimere, quam Deus præter animalia bruta hominibus largitus est, is studet vt animus suus rationalis sic degat, vt natura habet. En verus homo, generosus, insignis supra cæteras animantes: quod Deus ipse largitus est. Nihilque interest inter Simplicium, & Mosen hoc loco. Moses, Et creauit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam vt præesset piscibus maris, & volatilibus cæli Hæc gratia diuinitus data est, similitudo. proprietásque diuina, data ratio, qua dominamur brutis. Is verus homo.

Gen. 1.

D

E

Alexandrum Aphrodiseum, animum immortalem sensisse. Separare eum animam corpoream, ab anima diuiniore. Animi agentis dignitatem primũ summo Deo, tum intellectui nostro tribuere, vtrunque incorruptibilem affirmantem. Alexandri clara verba de intellectus humani incorruptibilitate.

CAPVT XXI.

Iurare in verba magistri non semper tutum.

Oscitantia in legendo quid afferat.

SÆPE solet & in scholis Philosophorum, & in omni propemodum vitę actione, error is accidere, vt adsint qui grauis alicuius viri sententiam, aut vocem perperam excipientes (vt sumus omnes in malum, quàm bonum propensiores) faciant vt fama inualescat, viros eos simile quid sensisse, quale ipsi interpretantur. Accedit item ignoratio, cùm libros eorum aut oscitanter legimus, aut omnes legere non curamus, contenti pauca quædam vidisse, & ex his iudicium scriptorum fecisse. Hoc cum primis euenit de Alexandro Aphrodiseo, qui cùm putetur passim animi immortalitatem repudiasse, qui scripta eius omnia legerit, ponderauerit, perpenderit, inueniet vel eum secus sensisse, quàm fama est, aut si sensit, habebit vnde ex dictis suis eum abunde coarguat. Quatuor igitur rationes, ad omnem hanc probationem præstò sunt, quarũ priores indiciũ quoddam faciant, non sensisse Aphrodiseum, animam mortalem. posteriores dilucidè, perspicuè, nullis obumbrantibus ambagibus hoc ipsum prædicabunt. Sensit igitur Alexander cum cæteris, eum qui dicitur animus aut mens, Græcè νοῦς, immortalem. Primáque ratio. Quia definitio, qua dicit, animam esse crasim & actum, formámque corporis, & vt eius vtar verbis, ἐκ τῆς ποιᾶς μίξεως καὶ κράσεως τῶν πρώτων, Ex quadam mistione, & temperatione primorum elementorum, est definitio animæ corporeæ, corporeæq; vitæ, qua viuit animal hoc corporeum, terrestre, corruptibile, mortale. Quod ipse paulò pòst his verbis declarat: γίνεται δὲ ἡμῖν ὡς προεῖπον ὁ λόγος περὶ ψυχῆς τῆς τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ. ταύτης γὰρ καὶ ὁ προειρημένος ὁρισμός: Fit, ait, nobis, quemadmodũ prædiximus, sermo de anima eorum, quæ sunt in generatione, & corruptione. Hæc igitur est anima, quæ dicitur ab Aristotele, actus corporis organici. Secunda ratio, quòd animã diuiniorem, quæ propriè dicitur mens, siue animus, quo sapimus, res inuisibiles, arcanas, æternas apprehendimus, non vult inclusam esse sub hac definitione, quia dicit ibidem de anima Deorum: ἡ γὰρ θεῶν ψυχὴ, εἰ καὶ ταύτην δεῖ ψυχὴν καλεῖν, ὁμωνύμως ἂν ταύτῃ, ψυχὴ λέγοιτο: Nam animam Deorum, inquit, si modò ea vocitanda sit anima, æquiuocè cum hac diceretur. Volens ferme dicere Alexander, animam Deorum incorruptibilem, immortalem, non eius generis esse, cuius sunt ea, quæ cadunt, intereunt. Quòd autem animus noster sit ex

F

Rationes Alexandri Aphro- seu quib. animas immortales probat.

[illegible] ctus corporis organici.

Anima Deorum, incorruptibilis.

Asit ex hoc genere diuino, docet ipse Peripateticorum princeps, appellans in Moralibus, mentem καὶ θεοῖς συγγενέστατον, Diis cognatissimam, propinquissimam, ex eodem maximè genere. Vidimus item superiores vnanimiter cunctos consentientes esse homines diuinum genus. E quibus Pythagoras ad omnes clamabat,

Homini genus, diuinũ.

> Θάρσει, ἐπεὶ θεῖον γένος ἐστὶ βροτοῖσι.
> *Esto alacer, nam nobis est diuina origo.* Et Aratus,
> Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.

Quod cùm diuo Paulo placuisset, excepit his verbis, Dei ergo cùm simus genus. Seneca quoque vir magnus, In homine, inquit, quid optimum est? ratio. hac antecedit animalia, Deos sequitur. Audis, Deos sequitur? Duobus maximè locis affirmat Aristoteles constare ex hoc diuino genere mentem, siue animum nostrũ. In Moribus vocat συγγενέστατον. De generatione animalium, Relinquitur, inquit, solam eam, quæ dicitur mens, ingredi exterius, καὶ θεῖον εἶναι μόνον, Et solam diuinam esse. Paulò infrà, τὸ μὲν χωριστὸν ὂν σώματος, ὅσοις ἐμπεριλαμβάνεται τὸ θεῖον, τοιοῦτος δ' ἐστὶν ὁ καλούμενος νοῦς: Nam quod segregabile, separabiléque est a corpore, quibus diuina pars adiuncta est. Ea est autem quæ mens, siue animus dicitur. Vides Aristotelem vocare mentem nostram θεῖον, diuinam partem, diuinum nempe genus, stirpem diuinam, ex eo genere, quo anima Deorum: Et hanc dicere segregatam à corpore. Cùm ergo dicat Alexander definitionem animæ corporeæ, qua viuit animal hoc corruptibile, non conuenire animæ Deorum, mentem autem no-

In homine optimum, ratio.

B strам affirmat Aristoteles cum cæteris omnibus esse sicut animam Deorum diuinam segregatam à commercio corporis, cui corporis interitus nihil noceat: profectò velit, nolit, eadem sentit, asserit Alexander. Nam qui prudenter diiudicet, idem sermo est, & esse debet Alexandri, atque Aristotelis: Cùm Aristoteles de anima sensibili, de semine principio animæ corporeæ, de spuma, excrementóque corporeo, super quo fundatur totum animal, omnisque anima corruptibilis locutus. Deinde segregat ab hac corruptibilitate, corporeáque natura, partem diuinam exterius venientem, nihil ab illo spermate habentem. Tale quid sentit Alexander, cùm primum differit de anima, quæ sit, vt idem ait, ex crasi, & mistione elementorum. Dein veniens ad diuinum genus, non corporeum, non corruptibile, dicit animam Deorum æquiuocè cum hac anima appellari. Sic igitur etiam æquiuocè dicetur & animus siue mens nostra, quæ est diuina, cum illa corruptibili anima. Tertia ratio erit, quod nulla dubitatione interposita, videtur Alexander clara voce fateri, eam, quæ dicitur ab Aristotele mens actu, mens operans, Græcè ὁ ἐνεργείᾳ νοῦς, ὁ ποιητικὸς νοῦς, immortalem, incorruptibilem, alterius generis, quàm omnia corpora. Ac primum ait: τὸ ἄρα ἄυλον εἶδος, νοῦς, ὁ κυρίως τε καὶ κατ' ἐνέργειαν: Forma igitur immaterialis est ea, quæ propriè dicitur mens, & secundum actum. Paulò post: καὶ ἐστὶν ὁ τοιοῦτος νοῦς, χωριστός τε καὶ ἀπαθής, καὶ ἀμιγής: Et est huiusmodi intellectus, segregatus, impassibilis, impermistus alteri. Hæc Alexander. Verùm attendendum est, quòd hunc intellectum agentem, dicit ipsum Deum, & primam causam, appellatum ab Aristotele,

Animal quib. constat.

Mens actu, mens operãs, incorruptibilis.

C in quo grauiter reprehenditur à Themistio, & ratio, quæ ducitur ex verbis Aristotelis (si sentit simpliciter id Alexander) apertè reclamat. Perspiciendum igitur hoc loco primum, quòd Alexander mentem agentem, mentem, siue animum indefatigabiliter noscentem, semper in actione cognitionis existentem, quæ dicitur ab Aristotele, intellectus actu, siue animus operans, sentit, clamat, vociferatur, segregatum, impassibilem, incorruptibilem. Secundum, quod huius intellectus, qui semper intelligit, fontaliter omni luce cognitionis impletur, principatum, primam dignitatem, tribuit intellectui diuino, qui dicitur prima causa, qui seipsum noscit, intelligit, fruiturq; autore Aristotele, speculatione maiestatis suæ. Secundum gradú, & locum tribuit intellectui nostro, dicens intellectú agentem primo, ac principaliter appellari debere primam causam, omnis animi originem, secundo minus principaliter, intellectum nostrum, incorruptibilem & ipsum. Si bene igitur cernas, si spectes altè, videbis Alexandrum non simpliciter prædicare, quòd Deus solus sit intellectus agens, sed quod ipse primus fruatur hoc honore, ipse mens infinita, inexhausta sapientia, lumen immensum. Secundo loco, & quidem longè inferius, debilissimumque lumen præ illo, est intellectus noster, immortalis & ipse similiter, & intellectus agens, & similiter incorruptibilis, immaterialis, impassibilis, incorporeus, quemadmodum magnus ille. Quòd autem hoc sentiat Alexander, ex verbis eius liquido constat: Talis, inquit, nempe immaterialis, incorruptibilis, ostenditur

Deus, non solus intellectus agens, sed primus.

ab Aristotele, πρῶτον αἴτιον, prima causa, qui & propriè mens, eóque pretiosor nostra, D & quæ cum corpore est. Dicit etiam Alexander, quòd mens, quæ intelligit sempiterna, immortalia, immortalis & ipsa est. Hæc autem nostra est. Demum Alexander in fine totius rationis, Intellectus is, inquit, ὁ θύραθεν καὶ ἡμῖν γινόμενος καὶ ἄφθαρτος. ἄφθαρτος δὲ ὅτι ἡ φύσις αὐτοῦ τοιαύτη, ὁ οὖν νοούμενος, ἄφθαρτος ἐν ἡμῖν νοῦς οὗτός ἐστι, ὅτι χωριστός τε ἐν ἡμῖν νοῦς, ὃν καὶ θύραθεν Ἀριστοτέλης λέγει. νοῦς ὁ ἔξωθεν γινόμενος ἐν ἡμῖν. Quæ sunt, Est exterius aduenrans nobis, & existens, & incorruptibilis. Incorruptibilis autem, quoniam ea est natura eius. Igitur intellectus, qui intelligitur, incorruptibilis in nobis is est, quoniam est segregatus in nobis intellectus, quem & Aristoteles exterius venientem vocat, intellectus exterius existens in nobis. Sic Alexander. Hæc igitur veritas est, cui nemo possit contradicere, quòd Alexander intellectum, quem Aristoteles in libris de Anima vocat operantem, siue intellectum actu, in libris de Generatione animalium appellat θύραθεν, exterius aduentantem, sentit, fatetur, constanter appellat immortalem, incorruptibilem, à natura corporis segregatum. Quod si quis putet intellectum illum exterius venientem, Alexandrum alium quàm nostrum dixisse, ecce verba ipsius autoris sunt in propatulo, quibus ait intellectum in nobis segregatum, incorruptibilem, venientem ad nos extrinsecus. Ipse&que; Aristoteles cùm de tota anima humana loqueretur, omnésque corporeas facultates à corporeo principio nascentes, inseparabiles corpore, & cum eo corruptibiles pronuntiasset, demum conclusit, reliquum esse solum eum, qui dicitur mens in nobis diuinam esse, segregatam à corpore, solámque ab alia origine, quàm mortales illas facultates, venientem. Loquitur ergo de quodam intellectu nostro, cum tribus nominibus ab omni E culpa mortalitatis vendicans, quòd sit separabilis a corpore, inconcretus, quòd diuinus, quòd extrinsecus aduentans. Hunc autem Alexander cùm affirmet, fateatur incorruptibilem, certè animum humanum, qui dicitur intellectus agens, exteriúsque aduentans, fatetur incorruptibilem, segregatum à corpore.

Quòd idem Alexander Aphrodiseus animum immortalem asseruit, & dubitationem de mortalitate resoluit. Et quòd Plato prior & Aristoteles hoc ipsum docuerunt, ostendentes organa labefactari posse, animo incorrupto & inuiolato.

CAPVT XXII.

MAGNAE profectò sunt his habendæ gratiæ, qui labore studióque suo perfecerunt, ne diutius per scholas Philosophorum, quos aliorum inscitia inuexisset, debaccharentur errores. Ecce aliud Alexandri admirabile de animi immortalitate testimonium, quod non vidisse Peripateticos hodiernos, vt raro solent fontem veritatis adire, palam F est. Secundo Problemarum, ostendens temperaturas & crases bonas, facere vires naturales, atque animæ, vt nonnulli sentiunt, aut quod verius, organa ipsarum. Non pro ædificio organi, operari facultatem. Sic enim chordis in cithara, aut foraminibus in tibia benè positis, artificem optimè operari, prauè autem habentibus, non operari bene, ipsum verò nihil pati, sed habere in potentia τὴν τέχνην σῳζομένην, καὶ οὐ κατ' ἐνέργειαν, artem seruatam, & non secundum actum. Sic si quis, verbi causa, cerebro deprauato sit ob intemperiem, non operaturámque quidem, ψυχὴ λογικὴ, καθ' ἑαυτὴν δὲ ἀπαθὴς διαμένει δυνάμει τυγχάνουσα κατὰ τὴν ἐνέργειαν, διὰ τὸ ἀθάνατον, εὑροῦσα δὲ πάλιν ὀργάνου εὐκρατοῦς, τὴν δύναμιν εἰς ἐνέργειαν προβάλλει καλῶς. Animam rationalem, sed per se tamen immutabilem permanere, facultate & potentia, existentem in actu, propter immortalitatem. Rursúmque nactam organum temperatum, potentiam in operationem proferre bene. Ecce sui similis Alexander. En explicatio, declaratio, cùm vel infantes & pueros cernis non sapere, vel ætate prouecta viros insanire, non mentis, inquit, animive ea causa est, sed organi male affecti, virtute, & ipsa matre operationum potentia, immota, incorrupta, immortali. Cuius maximè indicium est, quòd iterum nacta organum boni, expurgatáque feculentia, operatur vt solita erat. Si mens abiisset, cum operatione destructa, nunquam redire potuisset. Manet, inquit, anima immutabilis,

Organi ædificio, facultatē operari.

Abilis, propter immortalitatem, qualem, vt ait Simplicius, creauerat eam Deus, prudentem, sapientem: sed accidit dementia, vel nobis volentibus, ac praue ratione vtentibus, vel organo deprauato, ipsa mente propter immortalitatem, incorrupta, immota. Hinc resipiscens, & pœnitens fit alia, aut redit in seipsam. Hæc Alexander sentit etiam in libris de Anima. Coëgit igitur veritas cum fateri quod erat. Sciendum autem, quòd hæc Alexandri ratio, est etiam Platonis in decimo de Republica: Nonne nosti, inquit, animam nostram esse immortalem? Nam si corporis ægritudo, prauáque affectio non efficit animam prauam, & ægrotam, nunquam poterimus dicere ab vllo malo eam perire, sine deprauatione, maloque suo. Itaque neque à febri, neque ab alia ægritudine, aut cæde, neque si quis toto corpore cæsus sit frustillatim, ob hæc, animam interire dicet quisquam, nisi prius comprobet, quòd ob corporis hæc mala, ipsa vel iniustior fiat, vel scelerarior, quæ sunt animi mala. Sed cum malum alienum affuerit in alio, non adsit autem proprium, ne animam quidem quidquam perdere dicemus. Nemo verò probabit animas intereuntium, ob mortem fieri deteriores. Tum concludit: Bene igitur dicis. Nam si proprium animi malum, non potest animum interficere. (Siquidem iniusti, & scelerati, non modò ipsi viuunt, vt auferre cæteris vitam soleant) vix erit malum, quod afferat animo perniciem. Ergo si neque à proprio domesticóve, neque alieno malo læditur, δηλονότι ἀνάγκη αὐτὸ ἀεὶ ὂν εἶναι. εἰ δ' ἀεὶ ὄν, ἀθάνατον, Liquet vtique necessariò eum semper esse. Quòd si semper, etiam immortalem. Hæc Plato. Deinde subiicit ea, quæ Plotinus

Anima non fit ob mortem deterior.

B de immortalitate, vt consideretur animus, qualis natura est, non vt à corpore, communicationéque corporis, & cæteris malis offensus, impeditus, sed purus, syncerus, qualis debet esse, & esse solet animus sapientium, similis animis cælestibus, quos immortales nemo dubitat, retinens nobilitatem diuinam, & talis existens qualem creauit eum Deus. Nunc autem videmus eum veluti Glaucum illum marinum Deum, aut fractis corporis partibus, aut fluctibus attritis, aut multatis, hærentibus ostreis, aut alga, lapillísque vt verius monstro similis sit, quàm qualis natura esset, neque quisquam priorem figuram recognoscat. Huiusmodi cogitemus animum, inquit, infinita malorum copia circumobsessum. At cò respiciamus, quibus cogitationibus euehitur, quorum inspector, contemplator esse soleat, quibuscum similitudinem gerat. Hæc igitur & ab Aristotele visa sunt, & comprobata, & à Peripateticis, qui post eum floruerunt, declarata, explicata præsertim Alexandro, cui multum tribuunt cæteri Peripatetici. Nam animus, qui purus, cælestis, similísque naturæ diuinæ prius esset, exinde corpore aggrauante, sensúmque deprimente, malísque affectionibus obsidentibus, oppressáque diuina similitudine, bonitatéque immortali, non apparet. Sed Alexander è ratione Philosophiæ docet eam culpam, & fraudem vel organi esse, vel alienarum ab anima rerum, ipsam incorrupta, inuiolata. Cuius si dignitatem, immortalitatémque nosse velis, ad ea respicias, quæ monuit diuinus Plato. Seiunge, quæ non sunt eius. Vide quantum sapientiæ, prudentiæ. Tu, inquit Marcus Tullius, cùm sue Deus, siue mater, (vt ita dicam) rerum omnium Natura

1. Paradoxo.

C dederit animum, quo nihil est præstantius, neque Diuinius, sic te ipse abiicies, atque prosternes, vt nihil inter te, atque quadrupedem aliquid putes interesse. Et, Animal, inquit, hoc sagax, memor, plenum rationis, cæteráque bona, quæ videmus ab optimis possideri, vt Dii, & filii Dei meruerint appellari. Hoc attende, hic insiste, Similitudinem, cùm optimus quisque similem in se Deo reddit, agnosce. Consimilis ferè ratio est in Phædone. Vt enim superius Trismegistus, duplicem esse hominem asserebat, alterum mortalem, corruptibilem, alterum immortalem: Et vt Aristoteles hos duos vidit & ostendit homines, alterum separabilem, alterum inseparabilem: Simplicius autem meliorem illum, nihil à dignitate sua degenerantem induxit: Plotinus & Plato obsessum meliorem corporeis pestibus, sed operationibus suis elucescere. Has autem operationes sæpe, quemadmodum Aristoteles cum cæteris, sapientiam, scientiam, prudentiam, memoriam dixit. In Phædone eas accepit, quibus tanquam duo in vno eodémque homine cernantur, alteri iubens, & imperans, alteri obtemperans, affectiones corporis comprimens, frænánsque tanquam alteras à se libidines, & sopiens. Quo non modò, affectiones corporis animam non esse, & quasi cótemperationem, harmoniámque demonstrat, sed prorsus seiunctam ab eo, atque diuulsam. An, inquit, eorum quæ sunt in homine, quicquam aliud imperare dices, quàm ipsum animum, præsertim sapientem? Et si non aliud, an id imperium exercet, obsequens aut aduersans affectionibus? Dico videlicet

1 De Legib.

duplex homo.

Pars iubens, & pars obtemperans.

simile quid, vt si vrgente siti, æstúque, in contrarium tendat, recusans bibere: Similiter fame premente, nolit manducare, cæteráque id genus innumera, in quibus constat animam corporeis cupiditatibus aduersari. Quibus non corporis harmonia, & contemperatio aduersatur. Nam harmonia nunquam chordis, & citharæ obstat, sed talis est cuiusmodi corpus harmonicum, sequens ipsum, non imperans ei. Constat igitur animum in contrarium vbique ferè aduersari corpori, eique omnibus modis tota vita dominari. Asperius nonnunquam & cum dolore, vt in omni exercitatione, & in medicina: nonnunquam mitius. Interdúmque minitans furori, & cupiditati, aut timori, interdum monens, & suadens, vt alius prorsus existens cum altera persona loqui videatur: vt Homerus facit in Odyssea, vbi de Vlysse refert,

Animũ aduersari corpori.

τετλαθι δὴ κραδίη, &c. Odyss. v.

> *Tum secum, & cordi, percusso pectore, fatur.*
> *Cor patere istud, namque hoc & grauiora tulisti.*

Animus non est tantũ corporis harmonia.

An, putes eum, inquit, hæc loquentem, credidisse animam esse harmoniam, & actum corporis organici physici, cui corporis affectiones dominentur, non potius quæ agat, domineturq́, multo quàm harmonia diuinius quiddam? Hæc Plato. Quæ est eadem atque superius ratio: vt quemadmodum ex sapientia, memoriaq́; animi, falsam persuasionem destruebas oblatam ex organis deprauatis, operationibusq́; cessantibus: Sic ex imperio, dominatuque super omnes cupiditates, & cõtra se propè minaciter tendere: Vel cum corpus ipsum vrgemus, & impellimus, neque cupiditatum suggestionibus acquiescimus, comprobes imperatorem animum esse, seiunctum à natura corporis, prorsus ei dissimilem, tanquam dominum, cui nulla cum cupiditatibus, & actu corporis sit societas. Ratio Aristotelis, cogens eum fateri, cùm cætera in homine non separentur, solum hunc separari, tanquam facultatem, substantiamq́; diuiniorem. Sapientia igitur, & prudentia, memoria, prospectus, cogitatio, solertia, probant animum incorruptibilem, immortalẽ, diuinum. Probat etiam dominatus, imperiũ super cupiditatibus, supra seipsum, resistere sibi, sese regere, impellere corpus, exercere si vel recuset, sitienti potum denegare, Venerem appetenti non acquiescere, formidantẽ increpare, obiurgare, irascenti & furenti frænum imponere. Quæ quidem probant, aliud omnino esse qui imperat, aliud cui imperatur, & tanquam asino calcar, vel frænum adhibetur. Denique superior Platonis sententia, quam Alexander explicuit, fuit etiam Aristotelis, si quis prudenter inspiciat. In primo de Anima, Mens autẽ videtur inesse substantia quædam existens, & non interire. Maximè enim interiret ex imbecillitate senili. Nunc autem quemadmodum in sensibus contingit. Si enim sumeret senex oculum iuuenis, videret quemadmodum iuuenis, Quocirca senectus non euenit propterea, quòd anima sit aliquid perpessa, sed id in quo fit operatio. Quemadmodum in ebrietatibus, & morbis. Itaque & intelligere ipsum, & speculari, labefactatur, alia re exterius labefactata. Ipsa verò potentia, est impassibilis. Cogitare autem, & amare, aut odisse, non sunt affectiones eius, qui habet illud, vel illud habet (videlicet animi) Quamobrem, & hoc pereunte, neque recordatur, neque diligit, neque enim illius erant, sed communis, quod perit. Mens autem forte diuinius quiddã, & impassibilis est. Ex his vides eandem Platonis & Aristotelis, Plotini, & Alexandri esse de immortalitate sententiam, qui soluunt etiam, nubémque quasi tetram ob oculis depellunt dubitationem de organis deprauatis, cum quibus pariter anima deprauari, labefactaríque videbatur.

Quomodo probatur animum non esse interitui obnoxium.

Rationes Plotini de immortalitate: & quòd idem iterũ Aristoteles & Plato sunt confessi, animam esse incorpoream, quemadmodum Deum: Et epilogus eorũ, in quibus mirè cuncti fermè Philosophi cõueniunt, super immortalitate animorũ.

CAPVT XXIII.

PLOTINVS item omnia, quæ vel Trismegistus, vel Plato, aut Archytas, sed ante omnia quæ Moses, de diuina animorum similitudine, eorúmque immortalitate tradidissent, verbis penè diuinis explicuit, declarauit. Expiatæ, inquit, animæ, assident optima sapientia, omnisq́; alia virtus ei domestica. Si igitur talis est anima, cùm se collegerit, & in seipsam redierit, πῶς οὐ φύσεως ἐκείνης, οἵαν φαμὲν τῷ θείῳ καὶ ἀιδίῳ παντὸς εἶναι. φρόνησις γὰρ καὶ ἀρετὴ ἀληθὴς θεῖα ὄντα, οὐκ ἂν ἐγγένοιτο φαύλῳ τινὶ καὶ θνητῷ πράγματι. ἀλλ'

ἀνάγκη

ἀνάγκη, θεῖον τὸ τοιοῦτον εἶναι, ἅτε θείων μετὸν αὐτῷ διὰ συγγένειαν, καὶ τὸ ὁμοούσιον: Quomodo non naturæ illius erit, qualem esse rei diuinæ, ac sempiternæ omnis dicimus? Nam sapientia, & vera virtus, quæ sunt diuina, haudquaquam rei vili, atque mortali insint. Sed necesse est diuinum esse eiusmodi, vt cui soli sit cum diuinis societas propter affinitatem generis, & substantiæ. Hæc ille. Cautè quidem & rectè audio, quòd animam dicat Deo ὁμούσιον, consubstantialem, non scilicet eiusdem, sed similis substantiæ, quasi ὁμοιούσιον, Et quale prodidit Moses, ad imaginem & similitudinem. Ipsi enim se ipsos declarant, vt superius Trismegistus. Igitur hoc quod Plotinus effatus est, est quod Trismegistus, νοῦς ἐν ἀνθρώποις θεὸς, Mens in hominibus Deus. Quod verissimum esse, declarat omnium, qui hæc scrutari instituissent, consensus. Vt cùm non didicerint, sed instinctu quisque suo pronuntiarit, didicisse tamen alter ab altero videatur. Similia enim eo ipso de generatione animalium loco, inculcauit Aristoteles: τὸ μὲν χωριστὸν ὂν τοῦ σώματος, ὅσοις περιλαμβάνεται τὸ θεῖον, τοιοῦτον δὲ ἐστὶν ὁ καλούμενος νοῦς, τὸ δὲ ἀχώριστον, τοῦτο σπέρμα: A corpore separabile est, cui diuinitas inest. Talis autem est mens: inseparabile autem est ipsum sperma. Sentis quanta inter Platonem, Aristotelem, Platonicos, Peripateticos de animorum diuinitate, ac immortalitate concordia? Nam Laërtius prodit de Platone: δοκεῖ δὲ αὐτῷ, τὸν θεὸν ὡς καὶ τὴν ψυχὴν ἀσώματον εἶναι, οὕτε γὰρ μάλιστα φθορᾶς καὶ πάθους ἀνεπίδεκτον ὑπάρχειν: Videtur ei Deum, quemadmodum & animam esse incorporeum. Sic enim maxime interitus & affectionis incapacem esse. Eadem ergo & Marcus Tullius: Tu verò enitere, inquit, in somnio, &

B sic habeto, te non esse mortalem, sed corpus hoc. Nec enim is es, quem forma ista declarat, sed mens cuiusque is est quisque, non ea figura, quæ digito demonstrari potest. Deum igitur te esse scito. Siquidem Deus est, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui præuidet, qui tam regit, & moderatur, & mouet id corpus, cui præpositus est, quàm hunc mundum, princeps ille Deus. Et vt ipse mundum ex quadam parte mortalem ipse Deus æternus: sic fragile corpus animus sempiternus mouet. Quantus consensus? Aspicis quid natura de pectore sapientum, quámve consonum, iugiter eruit? Hi loquuntur natura, rationéque magistra, quòd litteræ sacræ oraculo: Ego dixi Dij estis, & filij excelsi omnes. Et Plutarchus de quæstionibus Platonicis, ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν ὁ θεός. Quomodo autem sentiant animam nostram, esse Deum, declarat idem de placitis Philosophorum. Plato inquit, τὸ μὲν λογικὸν ἄφθαρτον, καὶ γὰρ τὴν ψυχὴν οὐ θεὸν, ἀλλὰ ἔργον τοῦ ἀϊδίου θεοῦ ὑπάρχειν: Rationem esse immortalem. Etenim animam, non Deum, sed opus æterni Dei existere. Vides mentem siue animam, non Deum summum, sed quasi opus magni Dei. Et hæc Mosaica Theologia. En verus ille homo apud Aristotelem, vera diuina imago. His consonè Chaldæus item ait, ἡ ψυχὴ ἀσώματον πῦρ, Anima incorporeus ignis. Duobus ferme millibus annorum ante Platonem tradiderat Moses, animum simulachrum esse Dei, paulò ante Aristotelem Plato, ante Plotinum trecentis, & plus annis, ante Marcum Tullium ferme ducentis Aristoteles. Successit per omnes ætates hæc Theologia, omnia tempora obambulauit, nullius sapientis pectus non insedit, mutuis sententiis, suffragiisque

C roborata. Magna res est, & nemini non admiranda, tantus omnium sæculorum, atque hominum ex omni genere, latè terras incolentium, linguis, moribus, ætatibúsque inter se diuisorum, consensus, in eandem rationem, ducente natura, conspirantium. Marcus igitur idem, iterum sui, veterumque Philosophorum memor, Humanus, ait, animus decerptus ex mente diuina, cum alio nullo, nisi cum ipso Deo, si hoc est fas dictu, comparari potest. Quod dixit Decerptus, Philo, & Epictetus, vt sæpe monui, ἀπόσπασμα, ἀπαύγασμα, Moses, Afflatus. Sic quoque quod Moses, Ad imaginem, & similitudinem, Marcus idem. Siquidem, inquit, vel Dij ipsi, vel cum Diis futuri sumus. Eandem sententiam, & sententiæ causam proposuit de animorum immortalitate in orationibus: Itaque, inquit, cum multis aliis de causis, virorum bonorum mentes diuinæ mihi atque æternæ videntur esse, tum maximè, quod optimi, & sapientissimi cuiusque animus ita præsentit in posterum, vt nihil nisi sempiternum spectare videatur. Hæc ratio Platonis, Aristotelis, Plotini, Alexandri Aphrodisæi, omniúmque fermè Philosophorum. Quid, illud quoque, quod ait in Tusculanis de animo cælum cognoscente? Quorum, inquit, astrorum conuersiones, omnísque motus, qui animus vidit, is docuit similem animum suum eius esse, qui ea fabricarus est in cælo. Vides vt viderit, assensúsque fuerit, ex argumento vero, animum similem esse Dei, similem eius, qui sydera fabricatus est in cælo, quæ sapiens artifex sine diuino ingenio imitari non potuisset: sicut sine Deo moueri

Sapientia & virtus non cadunt in res viles & mortales.

Mens in homine, Deus.

Corpus mortale hominis, nō homo ipse, s. mens.

In somnio Scip.

Anima non est Deus, sed opus Dei.

Oratione pro Rabir. perduell. reo.

1. Tuscul.

cælum vna conuersione dissimillimis motibus nequiuisset. Idem in Tusculanis, quod mirabile videbitur omnibus (cogor autem repetere) Nec inuenietur, inquit, vnquam, vnde ad hominem venire possint, nisi à Deo, loquens de animis. Ecce non modò conformitas animorum cum Deo, sed etiam conditio, missio eorum ab ipso, duo videlicet Mosaica, Ad imaginem, & similitudinem suam: Et, Insufflauit in faciem eius, dato a se ipso viuenti spiritu, quem animum, mentémve Latini, Græcíque dicunt. Eodem diuino consensu Plutarchus de virtutibus moralibus, rationem, quæ sit diuina, & prudentiam perfectam summam rationis partem, fas esse imperare, dominari parti irrationali. Sapientiámque esse circa puram, impassibilem mentem, cui insit scientia diuinissima, ac beatissima: φύσει γὰρ προσήκει θεῖον ὄντα τὸν λογισμὸν ἡγεῖσθαι καὶ ἄρχειν τοῦ ἀλόγου, ἀλλ' ἡ μὲν ἀπροσδεὴς τοῦ ἀλόγου, καὶ περὶ τὸν εἰλικρινῆ καὶ ἀπαθῆ νοῦν συνισταμένη σοφία αὐτοτελής τίς ἐστιν, ἀκρότης τοῦ λόγου, καὶ δύναμις, ᾗ τὸ θειότατον, καὶ μακαριώτατον.

Gen. 1.

Epilogus rationum, quibus visus est sapientibus animus immortalis.

CAPVT XXIIII.

CONSENSVS igitur omnium, qui Naturæ vox putatur, præcipuè maiorum, declarat animos sempiternos. Idq; etiam affert Marcus Tullius: Vt, inquit, Deos esse natura opinamur, qualésque sint, ratione cognoscimus, sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium. Omnes itaque prisci, & omnes qui post eos secuti sunt, animos æternos dixerunt, Moses, Trismegistus, Musæus, Orpheus, Homerus, Pindarus, Phærecydésque Syrus Pythagoræ præceptor, qui primus, vt ait Marcus, dixit animos sempiternos. eámque opinionem discipulus eius Pythagoras maximè confirmauit. Ipse Plato, qui vt Pythagorea disceret, in Italiam nauigauit, primum de animorum immortalitate non sensit idem modò quod Pythagoras, sed rationes etiam attulit. Hæ rationes teste Marco, plures sunt, vt qui legat librum eius, amplius quid cupiat, non habeat. Sed illa maior omnibus, & claritate mirabilior, ad quam rapti sunt vniuersi homines, vt quasi Mosen cuncti legisse, discipulíque eius esse voluisse videantur. Ea est, quòd ex ea natura, quæ Deo consensu omnium tribuitur, existit animus. Ergo animus, inquit, nunquam satis laudatus, idem Latinus Plato, vt ego, diuinus, vt Euripides audet dicere, Deus est. Putat audaciam animum dicere Deum: diuinum autem appellari, hoc est, similem naturæ diuinæ naturam gerentem, fas esse, castigatius, & rectius. Similitudinem autem, proprietatémque esse, quòd vt illa natura cælestis terra vacat, & humore, sic humanus animus est expers. Secundò, quidquid est illud, quod sentit, quod sapit, quod vult, quod viget, cæleste, diuinúmque esse: Ob eámque rem æternum sit necesse est. Tertiò, quòd quemadmodum Deus non alio modo intelligitur à nobis, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & mouens, ipsáque prædita motu sempiterno, hoc è genere, atque eadem è natura, esse humanam mentem. Dico hoc è genere, vt paulò antè diuinitus emendarat Euripidem, non vt Deus, sed vt diuinum genus. Sunt enim alia, quibus nullam habet homo cum Deo societatem. Igitur conuenere omnes, omnísque vetus, ac noua Philosophia sacra, & profana, animos esse è genere diuino, diuina natura, & incorporea. Nihil eos habere corporeum, mistum, dissolubile, mortale, dissipabile. Esse quàm hæc omnia, quæ cernuntur, alterius omnino naturæ. His igitur dictis, ad alia quædam progrediamur.

Pherecydes primus animi docuit immortalitatē.

Quid diuinū sit.

Ex lib. de Consolatione M. Tull., Lactant. lib. 1. cap. 5. & lib. 7. cap. 3.

Contra rationem, qua putarunt animos retrò sempiternos: & quòd errarunt, omnipotentiam, maiestatémque summi Dei, qui solus sit præditus motu sempiterno, imbecillis animis tribuentes: & quòd animi humani non fuant per se principium omnis motus, sed solus Deus.

CAPVT XXV.

Hoc

A HOc omni opere id cum primis egimus, & eò mens defixa fuit, vt totius philosophiæ bonitatem, & cum cælesti conformitatem ostendentes, tum si bonorum illorum assertores, aliqua exinde suspitione (nondum enim claritas cælestis exorta omnem caliginem ex animis dispulerat) à vero exciderunt, ad bonitatem illam suis eos præsidiis reuocare, admonitos vt dicta sua diligenter pensitantes, se vanis illis suspitionibus inuolui non patiantur. Id in hac de anima Theologia, cum primis occurrit Nam cùm in Philosophia sempiternum, immobiléque decretū positum sit à Philosophis, Quod immortale sit, & incorruptibile, nullum vnquam habuisse principium, hoc ad animos transferentes, sicut eos immortales, quia naturę diuinę participes, sic sine principio, nunquámve natos crediderūt. Sed cùm mens fluctuaret, multaq; non ambigua modo, sed absurda, eo posito, occurrerent, ceu veritate labentibus porrigente manum, natos iterū eos à Deo intrepidè pronuntiarunt. Cumq; si nati sunt à Deo, retro non fuerint semper, sed aliquo diuino, & nobis incognito oriantur modo, quoties eos sine principio protulerint, repetemus eis dicta sua, admonebimusq; in re ambigua, non tantum meliora sequi, sed ea etiam in quæ propensiores ipsi fuisse videātur. Marcus igitur Tullius (vt hinc incipiam) cùm Platonis illam rationem euolueret, quæ de principio motus proponitur, dicitúrque de animis, nullum motus sui eos habere principium, quod à seipsis moueantur: Sempiternum autem esse, quod ipsum nunc per se moueatur:

An verum illud, Quod immortale sit, nullum vnquam principium habuisse: &, an animi æterni.

Tuscul. 1. & in somnio Scipionis.

B Quia quod ortum sit, ab alio habeat motum. Ergo quod nunc per se, & à se mouetur, necessariò semper motum habuisse, quia nunquam ipsum sibi defuisse. Et nisi semper motū fuisset, ne nunc quidem moueri posse. Et si moueretur, ab alio mouendum non à se ipso. Quo desinente moueri, ipsum quoque deficeret. Sicq; non esset animus, quod Grçcè dicitur, αὐτοκίνητον. Habere autem animos eiusmodi naturam, vt à se ipsis moueantur, sicq; semper tales existentes nunquam natos. Concluditque Marcus, Neque nata certè est & æterna est. Plato verò & in Phædone, & in decimo de Republica, hac ratione examinata concludit: οὔτε γὰρ ἄν που ἐλάττους γένοιτο, μηδεμιᾶς ἀπολλυμένης, οὔτε γὰρ πλείους. εἰ γὰρ ὁτιοῦν τῶν ἀθανάτων πλέον γίγνοιτο, οἶσθ' ὅτι ἐκ τοῦ θνητοῦ ἂν γίγνοιτο, καὶ πάντα ἂν τελευτῶντα ἀθάνατα: Neque pauciores inquit, vnquā erunt animi, nullo pereunte, neque plures. Si quid enim immortale plus fieret, nosti quòd ex mortali fieret, omniáque deficientia essent immortalia. Hæc igitur illi dicunt. Probabitur autem non modò in dictis eorum esse discordiā, vt suis verbis erroris admoneantur, sed etiam ex his malis, & absurdis, quæ sequuntur, hanc eorum opinioné esse veram non posse. Etenim si sunt animi ingenerabiles, euertitur tota Platonis Theologia, primum cùm euidentissimè creat omnem mundum in Timęo, non solum corpora, sed etiam animos, & Deos: Quorum, inquit, initium traditur vobis à me, loquens de animis. Græcéque si bene meministi, σπείρας καὶ ὑπαρξάμενος ἐγὼ παραδώσω. Ego, inquit, initium, & satum animorum dabo. Eos satos demittam in corpus. Prædicat ergo Deus apud Platonem se satorem, seminatorem, informatoremq; animorum. Quo-

C modo ergo stat, animos esse sempiternos, nunquámve natos, atque seminatos à Deo, & informatos, cùm in corpus immitterentur? Platoné igitur Plato coarguat. Eadem discordia in Marco Tullio. Neque, inquit, certè nata est, & æterna est. At ô Marce, non recordaris te paulò antè, animos decerptos ex mente diuina, alibi haustos dixisse? Si sunt decerpti, nónne antequam decerperentur, aut delibarentur, non aderant nati postea? Quorum natiuitas dicitur delibatio, & haustus ex mente diuina. Ad hæc cùm in consolatione quæreres originem animorum, dixisti in terris eam inueniri non posse. Neque inueniendum vnquam vnde ad hominem venire possint, nisi à Deo. Eos igitur à Deo venire dixisti. Quid aliud venire, nisi nasci, oriri? Nam si fuissent sempiterni, non venirent à Deo, nec eorum originem requisisses. Venire igitur dixisti, quod alibi, delibari, hauriri. Hæc igitur cùm apertè Marcus & Plato scripserint, si nullis aliis rationibus vterer, his contentus esse possem. Similis error, & inconstantia Simplicij nunc dicentis animum ingenerabilem, nunc à Deo creatum, & factum, vt visum est superius. Hoc igitur contentus esse possem, si vellem. Sed latius prouectus, doceo primū, rationem illam, quæ non conueniat naturæ animorum, sed soli naturæ diuinæ, eos non rectè collocasse. Iam si ingenerabiles essent animi, tot consequi mala, quorum nullam inueniat solutionem Philosophia. Animos ingenerabiles, consequitur quod ait Plato, nec plures eos vnquam fuisse, nec pauciores, hoc cōsequitur miseranda illa, vt dicam quod verum est, exeuntiū

Si animi decerpti à Deo, ergo & creati.

redeuntiúmque semper calamitas ad corpora, & à corporibus animorum. Hoc igitur animi fecerunt in omni æternitate, semper è cęlo ceciderunt in terras ad animanda corpora. Vbi igitur, ô Plato, beatitudo animorum quam toties decantasti? Vbi præmia iustitiæ, post hanc vitam? Si redeút animi semper (redeunt autem, quia dixisti eos nec pauciores esse nec plures vnquam) & si certus ille numerus discessit à corporibus olim tot sæculis, quomodo corpora, quæ subsecuta sunt animata fuerunt, nisi redeuntibus eis, semperque in hoc ludibrio versantibus, & è cælo labentibus? Si hoc, vbi beatitudo, vbi gloria bonorum, iustorúmque honores post mortem? Hæc opinio, nónne confusio Naturæ? Demonstremus igitur fefellisse eos priorem rationem, vnde, quæ fieri nequirent, animo conceperunt. Quanquam Marcus Latinus, de reditu animorum reuolutionéque illa dedecorosa prudenter nihil scripsit, quòd ei credo nunquam placuisset. Si non placuit, tollatur genetrix eius prima ratio. Dico igitur malè coniunxisse eos naturam diuinam, supremámque Diuinitatem, cum natura animorum, qui tametsi diuini sint, diuinitus & nati, & similes Dei, fragiles tamen, & errantes sunt, hallucinantes, ignari multarum rerum, in errores propensi. Non igitur habuerunt motus sempiternam durationem, infinitamq; æternitatem. Habuit solus Deus, solus ipse principium, ipse à nullo motus, vitæ suæ ipse sibi origo, verus αὐτοκίνητος, per se viuens, per se motus. Animi autem per se non mouentur, quia tum tempus fuit, cùm non essent, tum ad nascendum moti sunt ab alio, non à seipsis. Alioqui non modò ingenerabiles essent, sed etiam Dei æquales, nõ ab illo, sed à seipsis originem sui trahentes, cætera quoque diuina possiderent, non peccarent, non hallucinarentur, non vacillarent, non afficerentur morbis, impassibiles, summa præditi Diuinitate. Non sunt hæc vnquam, non æquant ergo Deum: quem æquarent, si vitæ motusq; sui sibi forent principium: non æquantes, nec per se moti sunt, nec sibi origo vitæ, & motus. Ab alio omnipotenti, quem nullæ res mouerunt, nihil dedit ei vitam, ipse est sibi vita, sibi motus, verus αὐτοκίνητος, principium, fons omniũ motionum, exorti, ad vitam incitati. Ab ipso mouetur cælum & terra, omnisq; natura, ipse fecit vt animi per se mouerentur facti similes sibi. Quapropter hoc nomen αὐτοκίνητος, non propriè, sed simulatè conuenit animis. Est autẽ, αὐτοκίνητος, sicut αὐτοφυὴς, αὐτοαγαθὸς, αὐτοτελὴς, αὐτοζωὴ: quæ nomina nullus vnquam Theologus soli Deo non concessit. Igitur illa ratio, quam explicat Marcus ex Platone, quanquã in Tusculanis, in Senectute, in Somnio vsurpauit, non congruit animis, qui non sunt Deus, non principium, sed moti ab illo omnipotenti fonte motionum, vitarúmque omnium, non solum cùm nascerentur, sed ei nunc subiecti, mouentur omni tẽpore. De Deo igitur duntaxat hoc verum est, quod ait. Nam quod semper mouetur, æternum est. Quod autem motum affert alicui, quod ipsum agitatur aliunde, quando finẽ habet motus, viuendi finem habeat necesse est. Solum igitur quod sese mouet, quia nunquam ne moueri quidem desinit. Quin etiam cæteris, quæ mouentur, hic fons, hoc principium est mouendi. Principio autem nulla est origo. Nam ex principio oriuntur omnia. Ipsum autem nulla ex re fieri potest. Nec enim esset hoc principium quod gigneretur aliunde. Quod si nunquam oritur, ne occidit quidem vnquam. Nam principium extinctum, nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se aliud creabit. Siquidem necesse est à principio omnia oriri. Ita fit vt motus principium ex eo sit, quod ipsum à se mouetur. Id autem nec nasci potest nec mori. Vel concidat omne cælum, omnisque natura consistat necesse est, ne vim vllam nanciscatur, quæ à primo impulsu moueatur. Cùm pateat igitur æternum id esse, quod à se ipso moueatur, quis est hic, qui hanc naturã animis esse tributam neget? Inanimatum est enim omne, quod impulsu agitatur externo. Quod autem animal est, id motu cietur interiore. Nam hæc est natura propria animæ atque vis, quæ si est vna ex omnibus quæ sese moueat, neque nata est certè, & æterna est. At ô Marce, qui sapientissimus vbique probaris, quíque in his quæ à Græcis ad Latinos transferebas, summo delectu, nec Platonem sæpe, nec Homerum, quod & Vergilius, sequi voluisti, sed bonis assumptis, quæ non probares eis reliquisti, cur etiam hac in ratione errorem Platonis non animaduertisti, qui supremam Diuinitatem, ingenerabilem, incorruptibilem, à nulla re mobilem, fontem motionum, ad animos fragiles, inscios, transtulisset? Quorsum enim spectat quod ais? Vel cõcidat omne cælum, omnisq; natura consistat, necesse est. Num animi nostri mouent cælum, omnem naturam cient, quibus non mouentibus, cælum sit casurum, ad quos rationem hanc applicasti, & quæ Dei sempiterni, omnipotentis erant, fragili, impotenti animo tribuisti? Verba igitur eorũ apertè clamant,

Malè coniuncta à Philosophis natura diuina & humana.

Quod semper mouetur, æternum: de Deo dũtaxat intelligi.

Error Ciceronis idem qui Platonis.

Aclamant, diuinam hanc admirandamq́; rationem, non animis nostris, sed animo summo, præpotenti, aliorum animorum fonti congruere. neque enim cælum Naturámque mouent animi nostri, nec deficientibus nobis, concideret cælum, omnis natura consisteret, sed deficiente Deo. Tum verò nec Sol moueretur, molesq́; cælestes, natura quoque deficeret omnis. Hæc igitur eorum ratio necessariò concludit aliquem animum omnipotentem, sine principio, sine impulsu alieno, vniuersalem, præsidem, omnis vitę motorem. Efficitq́; ratio, naturaliterque demonstrat, nisi esset principium æternum, à nullo dependens, à seipso cuncta bona, totamq́; potentiam agitandi, viuificandi, non aliunde sumes, casurum omne cælum, omnem Naturam interpollandam. Is solus nunquam deseritur à se. Hic solus nunquam caruit motu, vitáque sua, omnis largitor vitæ. Et quia principium verum est, ei nulla fuit origo, natis omnibus ex eo, ipso à nullo nato, quia principium. Is verè nunquam ortus, solus ob hanc causam, habens immortalitatē, vt inquit ille, & quia nunquam potuit nasci, nunquam poterit deficere. Hæc omnis de Deo necessaria, naturalis, admirandáque Philosophia. Cùm verò infers, & concludis: Cùm pateat igitur id æternum esse, quod à seipso moueatur, quis est hic, qui hanc naturam animis esse tributá neget? Ego is sum, ó Marce, qui nego tributam hanc animis naturam. Nihil enim inter nos, Deumq́; distaret, si cuncta, quæ disseruisti, possideremus. Si ipsi nobis essemus causa vitæ, nullum aliunde motus nostri habentes principiū, ne Deo quidem subiecti essemus, nec ab eo quidquam habuissemus: quot facit Deus, totidem & nos faceremus: Vt ab illo B mouetur cælum naturáque omnis, mouerent etiam mouetique posset à nobis. Sed vbi motus ille noster sempiternus, vbi perennitas, qui tam fragiles sumus, imbecilli, inconstantes, cæci, vt fragilitas suspicionem mortalitatis attulerit? sed res clara est. Non mirū si ex falsa illatione, & conclusione, nascebatur absurdius, applicata animis diuina natura. Est autem animus, vt idem Marcus, sapienter corrigens Euripidem, diuinus quidem, sed non Deus: similis illius, at æternitate, omnipotentia, principio motionum, bonitate, longè dissimilis. Primus igitur error, genitor secundi, quem vtrumque detestatur natura, patefactus, dissipat secundum, ineptamq́; persuasionem vero fundamento non innitentem demonstrat, animorum retro æternitatem. Qui vel eo quoque patescit, quia Plato in decimo de Legibus de anima cæli, non anima prorsus nostra rationem hanc induxit: Ibi probans animam principium motus, nec sine anima quicquam moueri potuisse, eamque omnium antiquissimam esse: cælum ab anima gubernari. Nouissimè, ἄγει μὲν δὴ ψυχὴ πάντα τὰ κατ' οὐρανὸν, καὶ γῆν, καὶ θάλατταν, ταῖς αὐτῆς κινήσεσι, αἷς ὀνόματα ἐστὶ βούλεσθαι, σκοπεῖσθαι, ἐπιμελεῖσθαι βουλεύεσθαι, δοξάζειν ὀρθῶς: Agit, ait, anima omnia quæ in cælo, & in terra, & mari, suis motibus, quibus nomina sunt consulere, opinari rectè. Hæc igitur non conueniunt animis nostris, sed soli Deo. Hanc sententiam testatur Aristoteles etiam Alcmænis fuisse: φησὶ γὰρ αὐτὴν, ἀθάνατον εἶναι, διὰ τὸ ἐοικέναι τοῖς ἀθανάτοις, &c. Ait enim immortalem esse animam, quia sit similis immortalibus: id autem esse, quia semper moueatur. Moueri autem semper diuina, Lunam, Solem, astra, totúmque cælum.

Animus diuinus, non Deus.

C

Quòd ratio, qua sibi persuaserunt animos ingenerabiles, non est vera: & quòd errauit Panætius transferens ad animos, legem rerum corporearum. Et quòd etiam Philosophi consentiunt non omnia nata occidere, è quibus Plato censuit mundum factum non interiturum. Tum ex ratione, decretum hoc Philosophorum neque verum esse, neque animis congruere. Resoluntúrque rationes Aristotelis, quibus probat omnia nata interire.

CAPVT XXVI.

DVAE sunt rationes, quæ Platoni, multisque alijs persuasisse videntur, animos retro sempiternos. Prima quòd habent naturam per se mobilem, sine principio: Tum quòd si sunt immortales, sunt etiam ingenerabiles, cùm sit decretum Philosophorum, omnia quæ nascuntur, occidere, nascentes animos corruptibiles esse. Non sunt autem corruptibiles, ergo nunquam natos. Et Marcus huic rationi subscribens, ait Panætio creditum animos corruptibiles, quia nascuntur. Dicitque, Vult enim quod nemo negat,

Error Platonis, de animo ingenerabili.

Natura summi Dei non est vt animorum humanorum natura.

quidquid natum sit interire, nasci autem animos. Prima igitur sic destructa fuit, vt apertum sit, falsò eos naturam summi Dei, credidisse naturam animorum, simili errore, vt si quis inauratam statuam cernens, nihil ab ea, quæ tota aurea esset, differre putaret. Eadem propè in secundo errore hallucinatio. Sed ex Platone primum probo Philosophorum decretũ illud, non adeò inuiolabile esse, quin aliquo modo rescindi queat. Et quod Marcus ait, vult enim, quod nemo negat, quidquid natum sit interire. Inueniam qui perneget, cuius magna est apud Philosophos omnes autoritas. Atque Aristoteles id arguit in Platone, cui sit mundus incorruptibilis, eidem principium dedisse. Et Marcus ipse inducens Epicureum hoc irridentem, Sed illa palmaris quidem, inquit, quòd qui non modò natum mundum introduxerit, sed etiam manu penè factum, is eum dixerit fore sempiternum. Hunc censes primis, vt dicitur, labris gustasse Physiologiam, id est, naturæ rationem, qui quicquam, quod ortum sit, putet æternum esse posse. Quæ est enim coagmentatio non dissolubilis? aut quid est, cuius principium aliquod sit extremum? Ecce igitur inuentus est, qui neget quod ortum sit, non interiturum. In libro quoque de Vniuersitate referens Latinè, quæ scripsisset Græcè Plato, Hæc vos qui Deorum satu orti estis, attendite, Quorum operum ego parens, effectórque sum, quæ per me facta, non sunt dissoluta, me inuito, quanquam omne colligatum, solui potest. Sed haudquaquam boni est ratione vinctum, velle dissoluere: sed quoniam orti estis, immortales vos quidé esse, & indissolubiles non potestis, neutiquam tamen dissoluemini, nec vlla vos mortis fata periment, nec fraus valentior, quàm consilium meum, quod maius est vinculum, ad perpetuitatem vestram, quàm illa quibus estis, tum cùm gignebamini, colligati. Hæc à Platone asseruntur. Creditur à summo viro, fieri posse, vt vbi Natura defecisset, suppleat diuina voluntas. Vt si lumen ex cæcitate natura reuerti non possint, reuertatur volente naturæ rege Deo. Hoc credidit Plato: credidit mundum natura dissolubilem, quia generatus, & factus, consilio tamen diuino stare incolumem. Nullus Philosophus reor negabit vnquam, quem faciunt omnipotentem, cælum, & terras mouentem, formas animalibus, & vitas dantem, omnem machinam sustinentem, non eundem illuminate posse cæcos, reddere surdis auditum, suscitare defunctos. Maiora enim sunt superiora. Si mouet cælum, si facit vt omnia viuant, permaneant, non poterit sustinere, natura casurum ne cadat: montem ruinam minantem, ne ruat, frænare: flumina vertere retro, multáque alia, quàm vsitatus naturæ pergit cursus. Poterit certè, quia potuit maiora, nec Philosophi qui primum indefessè Deo contribuunt, eripient secundum. Vna igitur ratio decretum illud Philosophorum facile rescindi posse, quod Plato credidit, inuentúsque est, qui neget, quod neminem negare Marcus dicit. Tum ratione probantur, quæ dicuntur à Platone, Maius esse, & valentius consilium, voluntatémque diuinam, maiores vires, quàm omnem naturæ fraudem, omnem imbecillitatem, Superare vires Dei, cunctas difficultates Naturæ. Quibus viribus, non solum animos, si verum est, suapte natura corruptibiles, sed etiã corpora, si vellet, incorrupta seruaret. Hoc Plato libẽter fatetur. Ex his apparet animos vel natos, incorruptibiles esse, si non natura, certe volẽte Deo.

De nat. Deor. 1.

Deus omnia potest.

Vires Dei superant omnes Naturæ difficultates.

An omnia orta occidant.

Secundam rationem perpendamus, an verum sit omnia orta occidere, hinc animos natos etiam interituros. Sunt autem rationes Aristotelis, cur quod habuit principium, sit finiendum. Principiò, quòd ea sola sint rationabiliter ponenda, quæ vel in multis, vel in omnibus videamus. Probari autem sensibus omnia quæ oriantur, interire. Ad hæc impossibile esse secus fuisse in præteritum, quod erit deinceps semper æternum, nec posse mutari. Accedet enim aliqua causa, quæ si prius affuisset, possibile fuisset aliter esse, quod erat impossibile aliter esse. Si autem prius ex aliter existentibus factus est mundus, si semper sic existentibus, & quæ non possent aliter existere, nunquam certè factus fuisset. Quòd si factus est, necessariò & illa possunt aliter esse, & non semper sic esse. Quocirca & ipsa composita dissoluentur, & dissoluta prius coacta, & collecta sunt. Hoc, quia in infinitum vel sic extitisset, vel fieri saltem potuisset. Quod si sit, non esset incorruptibilis, neque si aliter habuisset vnquam, neque si potuisset aliter existere. Denique simul erit senper potens esse, & potens non semper esse, quod ostensum est, impossibile. Hæ sunt rationes eius. Quas etiã attigit ex parte Epicureus apud Marcum, nullam esse coagmentationem, quæ non aliquando dissoluatur: nihil esse, cuius principium aliquod sit, quin sit aliquod extremum. Verba verò Aristotelis concisè, & obscurè moreq; suo prolata, in dissoluendo clarescent. Vt igitur omittã Deum, cuius Plato credidit

1. De nat. Deor.

maiestatem

A maiestatem efficere posse, rem corruptibilem ne corrumpatur, rationibus agens, eum cam, non latius has eius argumentationes tendere, verioribus rationibus expugnatas. Audiat igitur Aristoteles primum. Si verba Platonis, vt par est, legit, diligenterque attendit, in quibus cum Philosophis congruens, omne natum, dissolubile sentit sed valentius noscit, assentque diuinum consilium, ac vllam quantumuis detrimentosam labefactionem que fraudem. Hoc ô Aristoteles, qui vidisti, sed tacuisti, tantúmque assumpsisti, habentia principium, æterna esse non posse, meliorem rationis huius partem fraudulenter, insyncerè præteriisti. aut nunquam credebas vires Dei cunctas superare difficultates, imbecillia reddere fortia, labefactanda quo ad visum ei fuerit etiam in æternum sufficere, aut non credebas. Si credebas, tota ratio contra Platonem vanissima est. Neque enim simpliciter dixit Plato, mundum natum, nunquam abolendum, sed robur diuinum plus ad perpetuitatem, quàm imbecillitatem mundi, ad ruinam eius valere: &, vt ait Philo, Verbum Dei per omnes mundi partes intentum cuncta deuincire, formas rebus quibusque suas seruare perennes, concitare cælum, naturam fœcundis partibus reparare. Si non credebas, rationibus eumcam, non naturalibus modò, sed tuis. Si cælum consisteret, si Sol desideret, futurum interitum non modò cæli, quod tu incorruptibile arbitraris, sed etiam totius mundi. Cum sit igitur verum, cælo cessante moueri, interitum omnium rerum consecuturum: Deus autem mouet Aristoteli cælum, mouens & cælum, & vniuersam terram, cunctamq; naturam alit, sustinet: qui autem mouet, potest etiam, si velit,

B nisi ligatus, & quasi alterius legibus compeditus sit, non mouere (Quis enim Philosophorum non concedet, in quo sit potestas mouendi, non esse sistendi, remorandi?) Efficiat ergo Deus cælum & omnis mundus interiturus, occasurus, perdendus, ne perdatur, ne ruat, ne concidat. Sustinet igitur & facit, quod ait Plato, mundus, qui si suapte natura collaberetur, laxarentur ordines omnes, tota rerum artificiosa machina corrueret, ne collaberetur. Si modò supremum orbem, cuius conuersione omnes cæli dissimillimi motus peraguntur, Deus sisteret, fœdam cunctarum rerum stragem cerneres. Ipse igitur Aristoteles hæc omnia confessus est in libro de Mundo: Fama, inquit, prisca est, & patria omnibus hominibus, quòd à Deo cuncta existunt, & per Deum, ab ipso, & per ipsum. Nulla verò Natura, huius conseruatione destituta per seipsam sufficiens est. Multáque ibi ad hoc pertinentia disserit. Vera est igitur Platonis sententia, Aristotele suffragante, Nullam Naturam vel cælestem, vel terrestrem, per se incolumem esse posse, nisi salutari Dei præsentia, quæ per omnia rendit, conseruata. Potest igitur Deus corruptibilia, incorrupta seruare. Discutiamus modò rationes, an veræ sint, & si veræ, an conuenianti animis, an omnibus rebus. Primum quod ait, ea ponenda, & afferenda cum primus esse, quæ vel in multis, vel omnibus appareant: admonebo eum solitos dicere sapientes, remouendos esse oculos à consuetudine, vt syncerum sit vbique iudicium, ne contingat, cuius nonnullos incusat Plato, sola corporea, quæ viderent, præ manibus, oculis gererent, putasse. nihil incorporeum, quia non appareret, existimasse. sic qui sequitur vbique-

C quaque Aristotelis hoc decretum, verum in nonnullis, in cæteris non item, falli posset. Cuius si vera est sententia, cur non etiam vera Platonis, omnia quæ videntur, tangi, quæ tanguntur esse corporea, composita, ergo dissolubilia. Cælum autem videri, ergo corporeum esse & dissolubile? Ostendat igitur Aristoteles hoc non esse verum in multis, aut omnibus. Nulla enim corporea res est, quæ quoniam oculis cernitur, non etiam soliditate roborata, multiplici rerum concursu sit effecta, sicq; resoluenda in ea, è quibus coaluisset. Cur hanc legem non admittit in cælo, in Sole, quem & corporeum esse, & solidum declarant eclypses, & ipse fassus est in Meteoris? Colligit ergo ab exemplo rationem, Omnia quæ oriantur, apparere dissolui. colligat etiam quod ait Plato, Omnia corpora esse composita, sicq; dissolubilia: ergo cælum dissolubile, quia corporeum. Sed homo sagax, &, vt inquit Atticus, loliginis instar se suis tenebris occultans, refugiet ad quintam essentiam. Quam tamen Plato cùm quintam & ipse dixisset, ei suapte natura immortalitatem denegauit. Interennt igitur omnia, quæ principium habuerunt, scilicet hæc nostratia, domestica, arbores, animalia, ædificia, vrbes, mœnia, montes, aqua, aër. Sed sunt aliæ res nobis incognitæ, simplices, nullam compagem, & ex corpulentis, crasśisque admistionem recipientes, incorruptæ permanentes propter puritatem, leuitatem, nec quærit compositum redire ad suam gentem, nulla sunt ibi vincula, quæ senio lassata resoluantur. Huius naturæ primum est cælum, est lux, sunt

In quo potestas est mouendi, in eodem est sistendi.

Cuncta sunt à Deo, & per eum, & ab ipso, & per ipsum.

Non pendendum ab opinione vulgi.

Omnia corporea, dissolubilia.

mentes, quas nulla fecit dissolubiles compago, purissimæ, qualis Deus hac parte, dissi- D millimæ potentia, maiestate. Quantus error à corporeis, ad incorporea, quod faciebat Panætius, & qui ei subscripsit, ascendere: perinde si quis argueret, Omnia quæ videmus: sunt composita: ergo res omnes, cuiuscunque generis, sunt compositæ. & qui conditiones corporum ad animos transferret. Cùm sit igitur longè diuersa natura animorum, atque corporum, lex autem, quòd omnia nata intereant, lata sit corporibus, non animis (quia corpora non sunt simplicia, sed quorum consumpta colligatione, dissoluuntur) certè magnus error fuit eorum, qui subiacere legibus corporum animos voluerunt. Sicut igitur non omnis creatio, aut factio est rerum compositarum, sic non omnis res nata dissoluitur. Dissoluetur ex pluribus constipata, coagmentata. Quemadmodum autem omnis res composita debet resolui, sic quæ quanquàm facta, non autem composita, non resolui. Patet igitur necessitatem rerum natarum, ad pristinum statum rediturarum, non omnium esse natarum rerum, non purissimarum, non simplicium, tenuium, exilium, sed compositarum, mistarum, quia necesse est, partes inuitas à suis sedibus transpositas, ad genera sua reuerti, aquam ad aquam, terram ad terram. Sic præclara resoluta domo, recidunt in terram omnia, quæ de terra violenter in altum fuerant sublimata. Solitus igitur in Philosophis error, ab æquiuocis aut particulari vniuersale inferre. Quemadmodum paulò antè à præclara omnipotentíque Dei natura ad omnes generatim animos ducebatur ratio. His declaratis, facilè rationes Aristotelis euanescunt, aut fraudem insidiosúmque æquiuocum abscondere deprehenduntur: Quod erit in futurum E perpetuum, necessariò semper tale fuisse in præteritum. Quia si mutaretur conditio, vt secus esset in posterum, secus in præteritum, id fieret ex aliqua causa: quæ si prius affuisset, fecisset vt quod erat corruptibile non corrumperetur: id autem impossibile. Respondeo igitur, vt totam rationem membratim resoluam, primùm, quòd tota hæc Aristotelis ratio, est contra æternitatem chaos, quod cùm statuissent ante sempiternum, dixerunt in creatione mutatum. Eóque dico, Ea quæ nata sunt, & in posterum non resoluuntur, vnam tantum semper conditionem habuerunt, vt subitò facta æterna essent, nec vllam nouam conditionem à præterito ad futurum eis accessit, quæ faceret secus esse in posterum, quàm fuisset in præteritum. De re nondum nata, nullum sermonem haberi posse: nullam esse conditionem rerum non existentium. Non potest de re nata ac facta dici, secus habere in posterum, quàm habuisset in præteritum. Et Aristotelis ratio de re facta, & creata æquiuocè cadit super re sempiterna in posterum. Verum equidem est in futurum non posse, quòd in præteritum semper stetisset, quia posset oriri causa noua, quæ si prius, id est, in æternum affuisset, fecisset non fuisse perenne, quod perenne fuit. Quod nulla ratione fieri potest. Nunquam enim causa aut vis vlla erit efficiens, vt quod fuit perpetuum, non perpetuum fuerit, aut quæ tollat æternitatem in posterum ei, quod nunquam tulit in præteritum. Talis quoque causa in posterum non erit vnquam. De præterita igitur re & retrò sempiterna, verum est. De futura non verum: quia ponis præteritum & futurum, & ex vno infers alterum. Res tamen, quam dico nouiter F creatam, non fuit in præteritum. Cur igitur dicis causam superuenire? Cui superueniet, cùm in præteritum non fuerit res paulò antè creata? Dicis ergo nouam causam immortalitatis, si prius affuisset, facturam fuisse rem semper immortalem, quam ego dico creatam, id est, quod nunc me facit immortalem, & incorruptibilem, fecisset vt semper fuissem immortalis. Hoc igitur non stat. Nam causa futuræ immortalitatis non sufficit ad immortalitatem præteritam. Non datur, vt retrò fueris sempiternus. Magna æquiuocatio, magnum interuallum inter æternitatem futuram, & præteritam. Futura nunquam erit in actu, præterita fuit iam. Possis in præteritum millia millium sæcula connumerare, nunquam numerando fatigari, in futuro semper terminus erit à creatione tua, ad id quodcunque numerabis. Non inducit igitur, nec trahit æternitas futura, æternitatem præteritam: æternitas futura potius temporaria est, quàm æternitas. Initium, res creata. Res retrò sempiterna, nullum habuit initium. Non est ergo consequens, vt si quod retrò fuit sempiternum, non sit habiturum in posterum, quod possit afferre perniciem. Sic quod erit in posterum sempiternum, nihil habuisse quod prohiberet, quin semper fuisset. Imo habuit, & verum est de illo, de hoc non verum. Abstulit autem æternitatem in præteritum impossibilitas. In futurum impossibilitas non erit, quia possibile est rem creari semper manentem, sicut cælum. Excepto Deo, retrò sempiternum

Conditiones corporum non sunt ad animos transferendæ.

Nō omne natum dissoluitur.

A particulari vniuersale inferre, absurdum.

Discutitur error Aristotelis ex axiomate illo, omnia nata dissolui.

Æternitas præterita non trahit futuram.

Impossibilis æternitas præterita.

Aternum nihil vult natura fuiſſe. Fatendum igitur, longè aliud eſſe rem creatam incorruptibilem quàm in præteritum ſempiternam. Verum quidem eſt, ſi res hæc immortalis retrò fuiſſet, nullam aliam cauſam ſempiternitatis ſuæ habituram fuiſſe, quàm hanc quæ faciet eam ſempiternã. Vt ſi fuiſſent ſemper animi, non per aliud fuiſſent, quàm per quod ſemper ſunt futuri. Sed eſſe ſemper in præteritum non potuerũt, propter alia impoſſibilia magna. Fecit igitur ſimilitudo, & quaſi ludificauit futuræ immortalitatis, vt crederent etiam in præteritum fuiſſe quod erit in futurũ ſemper, non conſiderantes alia multa. Vis igitur Deo eſt creandi naturas corruptibiles, & incorruptibiles: Et tamen non conſequitur ſemper rem incorruptibilem fuiſſe. Illud quidem verum eſt, eam naturam dare animis immortalitatem, quæ dediſſet eis æternitatem, ſi creatæ non fuiſſent. Nunc autem creatis data eſt natura æterna, quam in ſempiternum retrò impoſſibile fuit habuiſſe. Si ſolitam igitur naturam reſpicias, verum eſt eandem cauſam dare immortalitatẽ in præteritum, quæ dat in fututum. Sed abduc oculos à conſuetudine, videbis diuiniora. Videbis præſidem naturæ facere rem ſempiternam poſſe, quæ nunquam prius extitiſſet. Ad hæc cauillatio eſt, Si ea cauſa quæ facit ſempiternum in poſterum, factura fuiſſe ſempiternum in præteritum, ergo quod futurum eſt ſempiternum, fuiſſe retro quoque ſempiternum. Perinde ſi quis argueret, Si concurrerent eæ cauſæ, quæ Cæſarem Dictatorem fecerunt, me quoque facerent Dictatorem. Sum ergo ſicut Cæſar Dictator. Si mihi corpus eſſet ætherium, glorioſum, tranarem nubes vt Chriſtus. Nubes igitur trano quemadmodum ille. Fitq́; progreſſus à conditione ad aſſeuerationem, vitium maximum in ratiocinando. Similis igitur eſt argumentatio, Ea cauſa quæ facit animos immortales in poſterum, ſi prius affuiſſet, feciſſet immortales, & ſempiternos: ergo quia ſunt in poſterum æterni, in præteritum quoque ſempiterni fuerunt. Conditiones hæ ſunt, non affirmationes. Clarius autem vitium oſtendam, Ea cauſa quæ facit animos immortales in poſterũ, ſi prius affuiſſet, feciſſet retro ſempiternos: ſed quoniam impoſſibile erat animos retro fuiſſe ſempiternos: ergo nunquam affuiſſet ea cauſa. Sunt enim hic duæ cauſæ, vna conditionalis, altera quæ tollat, deſtruatq́; id quod ſub conditione latitabat. Latet ſub conditione, præterita æternitas, ſed conditionalis, non aſſerta, non vera. non aſſeritur, quia ſuperuenit cauſa maior efficiens, ne ſit verum, quod erat ſub conditione. Ea maxima cauſa eſt, quia fieri non poteſt, ſi rectè penſites, atque adeò altè ſpectes, Deo ſolo excepto, eſſe quidquam ſempiternum. Hæc cauſa facit, vt animi non fuerint pariter cũ Deo ſempiterni: nulla autem prohibet cauſa ne ſint in poſterum: quia quantumcunque poſthac vixerint, nunquam erunt ſempiterni, id eſt, quales, ſi ab æterno fuiſſent, quæ eſt ſola vnica diuinitatis poſſeſſio. Sicq́; tota Ariſtotelis ratio patefacta eſt. Huc adde quòd rationes eius, vt dixi, tendunt contra mundum, compoſitum, miſtum, non contra ſimplicem naturam animorum, contra Platonem probantes, ſi factus fuiſſet mundus, & ex aliis rebus coagmentatus, has res aut potuiſſe congregari, cogiq́; ad creationem mundi, atque aliter habuiſſent ante mundum: ſi aliter habuiſſent, nouamq́; conditionem accepiſſent, poſſe etiam in futurum redire ad priſtinum ſtatum, ſicut ab illo ſtatu venerunt ad iſtum. Quòd ſi res illæ, è quibus factus eſt mundus, non poterant mutari, ad aliamq́; molem transferri, nunquam certè ex his factus mundus fuiſſet. Factus eſt autem mundus, ergo poterant illa mutari, & non permanere ſemper, ſicuti erant. Itaque diſſoluentur ipſa compoſita in priſtinum. Sícque non eſt incorruptibilis mundus. Vides totam rationem tendere cõtra mundum à Platone creatum, ſed incorruptibilem in poſterum declaratum. Ratióque eſt ex compoſitis, nullũ habens in animis locum. Et nos dicimus, etſi non dixerit Plato, ante mundum nullas res fuiſſe, à quibus ad mundum facta fuerit mutatio. Chaos interpretamur informe exordium. Sed racuit more ſuo cauillaturus Ariſtoteles optimam partem Platonicæ rationis, non ſuapte natura mundum, ſed diuina poteſtate non diſſoluendum.

Rem ſempiternam creauit Deus, quæ nunquã prius extitiſſet.

Impoſſibile, animos retrò fuiſſe ſempiternos.

Solus Deus æternus.

Chaos quid

Quòd lex illa in Philoſophia, omnia orta occidere, etiam à Philoſophis aliquando contemnitur: quòd eorum ſententia, non modò incorporea, & ſimplicia, ſed etiam corporea poſſint incorruptibilia fieri: Et quòd non eſt ſemper vſitatis exemplis inſiſtendum: & de duabus naturis.

CAPVT XXVII.

SED placet, quando locus est, non solum pro Platone, sed etiam veritate, & priscis depugnare. Nam cùm Timæus Locrẽsis, Philóque Iudæus asseruerint Deum fecisse hunc mundum, vt à nulla causa possit nisi ab ipso præpotente dissolui, ducti sunt forte probabili ratione, non omnia nata subiacere morti: opinati non modò posse res inuisibiles, ac tenues, simplicésque, quales animi, creari sempiternæ, vt nunquam intereant, sed etiam corporales. Eámque Philo putat Mosis esse sententiam de mundo. Scrutemur igitur, angustiis illis in quas se solent conicere Philosophi, relictis, latissimos Naturæ campos, infinitásque sapientiæ diuinæ regiones. Videbimus multa vel esse, vel fieri posse, nulla cum nostris Naturæ societate coniuncta. Nemo inuentus est, neque forsan inuenietur vnquam, qui possit, qua tandem sydera, Sol, Luna, materia, compage sint, explicare: Cur Sol caloris fœcundissimus, motus indefatigabilis, nunquam nec calore absumatur, nec ob impetum concitatissimum illum dissoluatur. Nulla extitit, ex quo fuit, diminutio, senium, attritio ex omni illo vasto corpore, vt si non fuit vllum in præteritum detrimentum, nunquam etiam sit futurum. Huic similia multa credo fierent, ex omni feculentia crassáque compage, ad purissimam naturam deducta, incorrupta manentia, si summo sederet opifici. Quis est hic, qui ex vno aut altero terrestri opere, omnipotentiá eius putet metiendam, quem cunctæ gentes, non apparentium modò autorem, sed etiá quarundam, non semper, sed raro, & cum opus fuit exhibitarum rerum confessi sunt artificem, dicentes plura esse factibilia quàm facta, duas ferme magnas naturas inducẽtes, alteram in qua visa, vsitata nota, altera inusitata, insueta, prodigiosa, miranda, raro contingentia, contineantur. In hac nota, perspectáque natura, sunt leges hæ, quas quotidie decurrere cernimus, ex terra fieri aquam, ex aqua aërem, ex aëre puros ignes: Iterúmque reuolui superiora ad inferiora, ignes ad finitimum aërem, hunc ad aquam, aquam ad terram: Ex terra nasci montes, saxa lutulenta, quorum in imo medullis succus terrestris exceptus, grandescat in saxa atque durescat, vt in vasto elephantis corpore, ex herba quam pascit, aqua quam potat, succus ad teneras medullas delatus, & excretus, ingentia ossa constipat. Nascuntur simili ratione è terra plantæ, ferrum, omnéque æs, flumina, fontes, Similique cuncta qua fuissent orta ratione, ad matrem reuertuntur. Hæc reparat fœtus, & dum senio confecta recipit, nouos emittit partus ad auras, nunquam his legibus deficientibus: partímque mundus in continua reparatione, & interitu rerum est: partim manet incorruptus, è duabus quasi gentibus factus, altera semper cadente, denuóque surgente, altera eadem permanente, ne dum terrestres hos interitus, varietatésque cerneres, nil aliud fieri potuisse à creatore crederes. Sublatis oculis in cælum, nouas leges videbis, & tantopere fieri quæ non morerentur potuisse, quantopere facta sunt, quæ semper interirent: nihil artifici summo difficile fuisse, modo à sedibus rerum intereuntium purissimas sublatas naturas, illæsas ad conseruationem inferiorũ stare, visum esset. Hac igitur natura nota continentur leges, ordines rerum vsitatarum. Altera, vt primum est natura cæli, incorrupta, inusitata, sic quę non sacris modò libris plura comprehensa? vt cùm flumen rapidum, ne curreret, repressum est: & aqua natura fluxa reddita non fluxa: nox Sole radiante terris inducta: Repressus idem, iussúsque rapidum cursum sisteret, scissus oceanus hinc atque hinc fortissima moles naturæ non memor fluxæ, ad tempus esse coactus: mortuis reuocata vita: venti tempore non suo exciti: aquæ maior quàm natura potuisset vis demissa terris. Non hæc sacris inquam libris modò, quæ limites, & leges solitæ naturæ præuaricantur, continentur, sed libris item Philosophorum, & gentium vetustarum, quarum nulla propè est, quæ non inusitata Dei quædam facinora, contrà quàm oculi quotidiane cernant, recenseat. Mitto libros Platonis ingenio præstanti viri, in quibus ad alia mortui reuixerunt, libros item Stoicorum. Sed & Aristotelem igneum flumen Ætnæ, quod natura rapidè superfugientes inferret, scissum cogente Deo, relictis in medio piis, prætereo, quòd exemplorum tam ingentem aceruum efficerent, vt ambitiosus eis recensendis videri possem. Vnum illud cunctis fuit semper hominibus persuasum, ac perfectum, non hæc, quæ domesticè noscimus, ante animum perpetuò astare cernimus, sola fieri posse, sed item alia, quorũ nulla nobis ratione reddita, attonitos, vnámque summi Dei omnipotentiam admirantes efficiant. Huius inexplicabilis, incomprehẽsibilisq; generis ex corporibus est, vt dixi, cælum, cuius quæ moles sit, visibilis tamẽ, & solida, quo è genere rerum desumpta, an à terrestri an extraneo. Et quoniam mundus ex quatuor

Homines permulta nesciunt: & eidem rerum quas vident, minimè rationem possunt reddere.

Leges naturæ admirabiles

Naturæ continua opera.

Ex sacris litteris, & Philosophorum lib. præclara Dei opificia in admirationem rapiunt.

D

E

F

A tantum seminibus constat, vt quod ex his non fit, cum mundo numerari, & in rerũ mundanarum exercitu locari non possit, constans ex his, verbi causa, aqua, aut aëre: qua tandem arte ad summam, incorruptámque puritatem redactum, non solum supernas regiones, vt candidissimæ nubes, appetiuit, sed ita compactum fuit, vt radiantissima & indeficienti luce terras impleret. Hic ad portum, refugiúmque quò te cõdas, résque corruptibiles, ad incorruptam naturam redactas ne fateri cogaris, concurres: portum scilicet nullum, quem tibi ne veritatem cerneres, parasti. Veteres tum minus forte commentitiè, quàm naturaliter magis, quorum ille clarè retulit sententiam: *Elementa.*

Ignea conuexi vis, & sine pondere cæli,
Emicuit, summáque locum sibi legit in arce. *Ouid. 1. Metam.*

Crediderunt ex illa mundana congerie non minus substantiam cæli incorruptam, volente Deo, atque naturas corruptibiles effectas. Hanc admirandam, inexplicabilem potentiam, in qua sunt innumerabiles formæ, quas nullus sermo percurrere possit, ad animos creatos vetustissimi homines retulerunt, non se cogi putantes, quemadmodum in rerum consideratione ludificati Philosophi posteriores, darent animis perennitatem in præteritum, ne nati morituri viderentur.

Quomodo sibi ipsis contradixerunt, animos è cælo cadere dicentes, iterúmque reuerti, & quæ fuerit erroris causa. Et quòd perperam intellexerunt, quæ de regeneratione fuerant vaticinatæ Sibyllæ. B

CAPVT XXVIII.

His erroribus ipsorummet Philosophorum voce confutatis, quòd animi sunt sempiterni, neque videlicet Diuinitate motus, neque quia sunt immortales in posterum, eisdem quoque vocibus ipsorum, alius error declarandus est, animos antequam in hanc vitam descendant, in altera quadam vita viguisse. Cuius erroris similis atque superiorum causa fuit, cùm vellent animos sempiternos in posterum: efficacem rationem crediderunt, si probarentur, antequàm venissent in corpus, extitisse. Id autem probarunt ex rerum superioris vitæ reminiscentia, persuadentes sibi (videtúrque ab Orpheo manasse) animos antea fuisse. Huius sunt duæ causæ: vna, quòd prisci tradiderunt, animos antea fuisse quam in corpus, ob aliqua in anteacta vita facinora detruderentur: altera, quòd reminiscentia palàm monstret rerum quarundam præteritarum præceptam scientiam. Vult enim, vt Marcus Tullius ait, Plato memoriam esse superioris vitæ recordationem. Multisque in locis, præcipuè in eo, qui inscribitur Memnon, de hoc disseruit: Item in decimo de Republica, in Phædone. Ac, vt arbitror, prima causa peperit secundam, vt cum à maioribus audissent, animos antequam ad corpus accessissent, viguisse, permoti sint ad inuestigandas huius rei aliquas causas. Sumptáque est reminiscentia, quæ sit anteactæ vitæ scientia. Quam non operis huius est refellere, tantum, ex dictis eorum, & ex malis, quæ consequantur, probabo vanam hanc, & hominum, nihil habentium certi quod statuerent, opinionem fuisse. Huic sententiæ etiã posteriores Platonici subscripsere. Principium eius, vt dixi, creditur ab Orpheo, & Pythagora extitisse. De quo Olympiodorus: παλαιὸς λόγος ὀρφεικός τε καὶ πυθαγόρειος, ὃ πάλιν ἄγων τὰς ψυχὰς εἰς τὸ σῶμα, καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ σώματος ἀνάγων, καὶ τοῦτο κύκλῳ πολλάκις: Vetus fama est, inquit, Orphica, & Pythagorica, quæ ducit animas in altera vita existentes ad corpus, iterúmque à corporibus educit, ídque sæpe. Sic Olympiodorus, secutúsque est totam hanc famam æquo superstitiosius Plato: destruitur autem passim profligatúrque rationibus, quas à natura, in qua veritas est, mutuauit. Meminit huius item Iamblichus: οἷον προέλαβε βίον ἡ ψυχὴ πρὶν καὶ εἰς ἀνθρώπινον σῶμα εἰσελθεῖν, καὶ οἷον εἶδος πρόχειρον ἐποιήσατο, τοιοῦτον καὶ ὀργανικὸν σῶμα ἔχει, πρὸς ἑαυτὴν συμπεπλεγμένον, καὶ φύσιν παραπλησίαν, συνακολουθοῦσαν: Qualem, inquit, prius exercuit anima vitam, quàm in corpus humanum subiret, & qualem speciem promptam fecisset, tale & organicum corpus habet sibi ipsi connexum, similémque naturam assequentem. Similia reperies Iamblichi sententiæ apud superstitiosos alios Platonicos, qui relicta inquisitione Naturæ, temere

Error Philosophorum de animis: quod antea fuerint, quam in hanc vitam descendant.

C

Reminiscentia.

se maiorum autoritati crediderunt. Hinc extat carmen de animis, apud eos: D

Ἔνθεν ἀπεπλάγχθησαν ὅτε εἰς γενέθλιον ἀκτὴν
Κάππεσον, ὑλοτρεφεῖσι περὶ κλήροισι μανεῖσαι.
Hinc errabundæ veniunt, cùm ad litora lapsæ
Nascendi insanæ sedis mortalis amore.

Empedocles etiam dicebat:

Ὣς κἀγὼ εἶμι φυγὰς θεόθεν, καὶ ἀλήτης.
Νείκει μαινομένῳ πίσυνος.
Sic ego descendo diuorum pulsus ab axe,
Insanæ litis parens.

Satiùs fuit animos mori (si antea vixerint) quam in hanc venire vitam.

Absurditas opinionis Platonicæ.

Huius igitur perspicui, exploratiq; mendacij non alios volo testes, quàm ipsosmet, vt dictis suis, quæ dedit Natura vera refellantur. Omnis enim animorum destruitur Philosophia, quam & antiquissimi tradidissent, & Natura docet, si vera hæc sunt; vt melius animos fuerit mori, quàm illo ludibrio, continuoq; lapsu de cælo rotari. Nec proderit Platoni, vel terroribus tartareis homines à scelere abstraxisse, vel ad iustitiam præmiis cælestibus propositis inuitasse, si moratus animus aliquandiu in cælo, detrudetur non multo pòst in terras, aut non nocuerit improbis, dum cupiditates & libidinés expleant suas, aliquandiu in tartaro fuisse, modo paulò pòst in vitam reuertantur. Hanc sortem, & has leges scelestissimi quique magni æstiment, optentq; præfixisse Naturam, sicut iusti dedignentur, & execrari non cessent. Haud planè dissimilis esset his dominis Deus, qui largi- E ti seruis beneficia, inde mutata sententia eriperet. Certissimum igitur sit, ne mutire quidem de virtutibus, de pietate, de iustitia, quas tueri, & persuadere conatur vbique, Platonem posse, stante hac sententia. Quam suis Natura vocibus obiurgantissimè refellat. Gratias autem agamus diuinæ clementiæ, quòd aduenit lux illa, quæ sola omnem caliginem dispelleret: qua non veniente, in magnis erroribus vel primos ipsos sapientes cæterorumq; facile principes versari necesse fuisset. Redituri igitur ad hanc vitam, cùm sint aut boni, aut mali, autoritas est Platonis, malos in tartarum præcipites actos, inde nunquam emergere, vt non fuerint vnquam in superiore vita, sed cum primum in hac nati, viuere sceleratè quàm piè maluissent, in æternæ mœstitiæ loca sint detrusi. Qui, inquit in Phædone, propter magnitudinem scelerum, nullis piaculis expiari, vbi locus expiandi est, posse videntur, quòd vel sacrilegiis se expleuerint, vel cædes iniustas, cæteráque id genus perpetrauerint: τούτους δὲ ἡ προσήκουσα μοῖρα ῥίπτει εἰς τὸν τάρταρον, ὅθεν οὔποτε ἐκβαίνουσιν: Hos debita sors proiicit in tartarum, vnde nunquam egrediuntur. Constat igitur, hac Platonis sententia, pœnis æternis deputatos malos nunquam ex illis locis emergere. Quod etiã Poëta noster eximius secutus, sceleratos pœnis æternis canit cruciari:

Virgil. 6. Aeneid.

—Sedet, æternumque sedebit
Infelix Theseus, Phlegyásque miserrimus omnes
Admonet, & magna testatur voce per vmbras.

Qui piè vixerint, ad cælestem sedem ire post mortem.

Eadem est sententia de bonis, de quibus dicit in Phędone Plato. Qui, inquit, cogniti fuerint piè maximè vixisse, hi sunt qui ex his terrestribus locis liberati, & velut ex carceribus vindicati, sursum εἰς καθαρὰν οἴκησιν, ad puram habitationem venientes, in illa beata terra collocantur. Et qui se Philosophia expiassent, viuunt sine corporibus, in omne deinceps tempus, & in domus adhuc his pulchriores perueniunt, quas non facile sit explicare, sed nec tempus in præsens sufficit. Quam ob causam conandum totis viribus, vt virtutem, ac prudentiam sequamur in vita: καλὸν γὰρ τὸ ἆθλον, καὶ ἡ ἐλπὶς μεγάλη: Pulchrum enim præmium, & spes magna. Hæ sunt Platonis duplices sententiæ. Quamprimùm igitur hunc egressi animi vel tendunt ad superos beati, vel damnati ad inferos. Nulla reuolutio, nulla rotatio. Quare videat summam discordiam pugnámque suorum decretorum Plato, cum in eodem libro ait venire animas defunctorũ ad loca quædã, vbi fluat Acherusia palus, ibiq; certis tẽporibus aliàs diuturnius, aliàs breuius, πάλιν ἐκπέμπονται εἰς τὰς τῶν ζώων γενέσεις, Rursus remitti ad vitas animantium. Quomodo mittuntur, ò Plato, animæ defunctorum, si iam dixisti in Tartarum detrusos nunquam remeare scelestos, iustos autem perenniter ad cælestia gaudia triumphaturos ascendere? Quanquam mihi persuadeo sentire Platonem non omnes animas reuerti. Neque enim vel cælo donatas, vel æternis suppliciis addictas, sed eas tantum, quæ ad locum subterraneum, & quasi in Purgatorium profectæ iudicantur, an dignæ sint quæ mittantur in cælum, an in Tartarum contru-

A contrudantur, an redeant in vitam, & cæli lumen, vt melius viuant, triplici sorte constituta, beatorum, damnatorum, mediorum, quibus derur id edictum, vt ad vitam reuersæ, æquius, ac iustius viuant, vt ibi ostendit Plato. Ergo non est vera ratio de reminiscentia, quæ videbatur concludere de omnibus. Omnes enim præditi sunt reminiscentia: cuncti igitur in superiore vita vixissent, quia cuncti mortales reminiscuntur. Quod de illo pusione in Memnone proponit Plato, valeret in omnes. Totáque illa in Phædro probatur plena dissidij, ipso secum autore dissidente, ratio: qua ex non vero fundamento probata anima immortali, quia sit in ea motus æternus, prosequitur vt fuerit in cælo, sequens alata currum Iouis. Ioue supercælestem locum, vbi sit ineffabilis pulchritudo, ascendente, anima autem assequi non valens, diffluentibus alis recidat in terram. Quæ duabus aliis oppositis rationibus ex ipso petitis euertuntur. primum, quòd sui quasi oblitus, cùm alibi statuerit præmia iustitiæ maxima, magnámque spem propositam viuentibus piè dixerit, quæ demum spes ea esset? Aut enim dabitur, vt ad illum supercælestem locum, vbi cernitur inæstimabilis pulchritudo, perueniam, indéque nunquam deturber: aut vt attingam ad locum supercælestem, vbi aliquando alis amissis, iterum in terras reuoluar. Si primum, Animis omnium qui ab æterno fuerunt piorum, receptis in locum supercælestem, sicut etiam in Phædone dixit, adeo imminutum esse numerum animorum terras incolentium oportebit, vt in terris relictos nullos simile sit. Necesse enim est, in æternitate semper aliquos bonos fuisse. Vt si vel vnus singulo quoque anno pius reuersus sit in locũ

Plato secum dissidet opinione de reminiscentia.

B supercælestem, omnis iam animorum numerus necessariò sit consumptus. Sic si vel vnus singulo quoque anno deiectus sit in Tartarũ. Quòd si non in æternitate, sed certo à creatione tempore, is ordo viguit: ergo non sunt animi ingenerabiles, sed vnà cum mũdo nati, sicut in Timæo confirmauit. Si verò datur pietati præmium, supercælestis locus: quod tandem præmium est, ad eam curiam proficisci, quò, cùm velut in Barbarorum aulam ad primos honores prouectus, peruenias, inde paulò pòst deturberis? Hæccine præmia Plato, quæ iustis parata dixisti? Huc adde, quòd est in libris eius super hoc tanta inconstãtia, vt appareat nihil eum certi habuisse, quod statueret. In Timæo vniuersum mundum, cælum, ac terras, cælestia, ac terrestria, visibilia, & inuisibilia creat à summo opifice. In Phædro ex ratione, animis minimè congruente, concludit animos ingenerabiles. Et ex ratione incongrua deducit absurdiora Sed tum rationibus Naturæ, tum ipsius autoris verbis demonstrato, hoc cadentium animorum è cælo ludibrium esse non posse, cum quo sequitur, animos ingenerabiles non esse, alia quoque obiicitur eis ratio, hoc dogma nõ rectè dilatatum, de paucis à superioribus Theologis positum. Nam Pythagoras, cuius omnẽ ferè Theologiam ab Orpheo descendere Platonici testantur, retulit homines malos vbi è vita excesserint, id habere pro expiatione, vt in corpora brutorum transeuntes, ibi luãt peccata Ideo Timæus Locrensis, discipulus Pythagoræ, dixit in Genesi sua, Necessario, inquit, & quædam dira, & insolita supplicia posita, subeuntibus animis, timidis quidem, in muliebria corpora, ad contumeliam: homicidarum, in corpora ferarum, ad suppliciũ:

Hinc absurditas clare agnoscitur, de animarum vita antequam venians in corpora.

C gulosorum in formas porcorum, & aprorum: leuium autem in aues aërias: segnium, & ociosorum, imperitorum, in formas aquatilium. Hæc illi dixerant. Illa quoque quam Plato vocat in Phædro παλιγγενεσίαν, regenerationem (sicq; vocatur à redemptore nostro, cum Ægyptiorum, Chaldæorúmque oraculis, quæ ad Trismegistum, & Platonis manus peruenerant, scilicet fore vt aliquando omnes homines redirent in vitam, quod indefessè canunt Sibyllæ) fefellit eos, credentes singulis temporibus semper homines ad corpora reuerti: quod semel tantum supremo tempore futurum, oracula canebant. Nec mirum. Nam & lapsum Adæ, & fugam è Paradiso crediderunt animorum lapsum de cælo amissis alis. Et ad pœnam cuiusdam facinoris, quod audierant, sed ignorabant, asserebant animam inclusam in corpus. Et diluuium Noë vocarunt Deucalionis. Turrim ædificatam Nembrot gigante, cæterisque sequacibus, vt vsque ad cælum ascenderent, iactarunt fuisse Gigantum conatum.

παλιγγενεσία improbatur.

Lapsus Adami & fuga de paradiso.

Ter sunt conati imponere Pelion Ossæ.

Virgil. 1.

Multáque alia peruersè vitio locorum, temporúmque diuturnorum, intellexerunt. Nam regeneratio Stoicis quoque nota fuit, censentibus omnibus sæculis circumactis, reuerti homines ad corpora. Quod explicans Chrysippus τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος δῆλον ὡς οὐδὲν ἀδύνατον καὶ ἡμᾶς, μετὰ τὸ τελευτῆσαι, πάλιν περιόδων τινῶν εἰλημμένων χρόνου, εἰς ὃ νῦν ἐσμὲν, καταστήσεσθαι σχῆμα: Hæc, inquit, cùm hoc modo habeant, perspicuum est, non esse impossi-

bile, nos quoque post mortem, certis temporum reuolutionibus peractis, in eum quo nunc sumus statum, restiturum iri. Hæc igitur illa, quam in libris Sibyllarum, & famæ celebritate per omnes gentes audierant, Palingenesia.

Quòd Plato dicens in Timæo seri animos in astris, & inde demitti, non videtur id penitus existimasse: & quòd alijs libris veriora scripsit, quibus hæc in Timæo refelluntur.

CAPVT XXIX.

Platonis erronea opinio de animarum fatu.

SED EA quæ Plato de animis disserit in Timæo, ipsius testimonio, quia non sunt vera, refelluntur. Ibi hæc loquitur de animis satis à Deo: Cùm, inquit, constituisset vniuersum, distribuit animas astris æquales, singula vnicuique astro attributa. Eásque cùm quasi vehiculum, in naturá vniuersi imposuisset, monstrauit eis leges fatales, dicens, Primam generationem fore vnam cunctis æquè ordinatam, ne quis ab eo queratur se indignè affectum. Sed eas singulas sparsas vt cuique congruum esset in singula organa temporum, hoc est, sydera, oportere producere animal pijssimum, furore, & cupiditatibus cæterísque affectionibus temperatum. Quibus si imperent, fore vt iustè viuát: si vincantur, fore vt viuant iniustè. Atque eum, qui bene datum tempus exegisset, ad habitationem socialis astri profectum, vitam beatam habiturú. Qui autem se his superari permisisset, mutandum in secunda generatione, in naturam muliebrem. Millesimo anno vtrasque venientes ad sortem, & electionem secundæ vitæ eligere quam velit vitá. Ibiq; in ferinam vitam, animam humanam demigrare. Quòd si nunquam absistat, quibus se vitiis dedisset pro morum quadam conformitate semper in similem aliquam mutádum feræ naturam: tamdiuq; in hac mutatione, & transitu futuram, dum absterserit, expiauerítque ratione sordes, quæ ex igne, aut aqua, aut aëre, & terra postea contraxisset: atque ad conuersionem, motúmque eiusdem, & similis naturæ quam haber in seipsa reuersa ad primam formam illius optimi & prioris habitus redient. Quæ cùm animis sanxisset, ac definisset, vt si quid accideret postea mali, minimè ipse autor videretur, sparsit alios in Solem, alios in Lunam, cæteros in alia temporis instrumenta. Hæc Plato. Quæ quidem cùm sint violenta, arbitraria, commentitia, singula singulis alijs verbis eius & Naturæ testimoniis redarguuntur. Ex his enim refelluntur ea, quæ de reminiscentia in Memnone, & Phædro suspicatus fuerat. Similiter ea quæ in Phædro, & alibi de motu æterno animorum. Ecce enim hic traditur natiuitas animorum. Ecce quomodo, cùm nondum nati nec moti, moti sunt ab alio ad nascendum. Moti, quòd omnes eis conditiones datæ, quibus viuunt animi. Docetur etiam motus illos animorum furoris, & cupiditatis, deinde meliores alios superioresque, vt rationis imperium, datos à Deo. Non semper ergo motus hos animi tenuerunt. Ad hæc non motus illos etiam, quòd eos ait sparsos in singula sydera. Hos omnes motus habere habuisséque principiú, Sicq; non semper animos fuisse, palàm est Non semper à se ipsis mouebantur. Non fuerunt origo sibi, nec cunctarum motionum. Refellitur quoque reminiscentia. Nam cuius vitæ prioris, quod Iamblichus dicebat, reminisci in hoc corpore possunt animi, si nullam duxere prius vitam, sed rátum in astris seminabantur, sparsi per omnes stellas, ibique tanquam in origine latitáres? Tum volebant reminiscentiam esse de rebus ęternis antè. Nulla hic perennitas, sed exordium, inchoatio. Secunda contradictio, quòd ait animos bonos reuerti ad suam stellam, beatá vitam acturos. Animos solares ad Solem, Lunares ad Lunam. At, ò Plato, non recordaris dixisse te in Phædro, felices animos ire ad supercælestem curiam, ad loca, extra flammátia mœnia mundi? Non recolis, sæpe te gloriam, beatitudinémque bonorum eximiis laudibus extulisse? Quæ beatitudo, viuere in Sole, Luna? An vno cum illis imperu rotari semper, & per omnem mundum despatiari? Nónne superiores omnes tradiderunt, beatitudinem animorum esse? tu quoque in Phædone confirmasti, cum ad gentem diuinam proficisci, æuum cum Diis agere, dixisti. Et Marcus noster te imitatus dixit, Si quidem aut Dij, aut cum Diis futuri sumus. In Phædone dixisti, non in Sole, Luna, habitare Deos & iustos cum illis, imò verò, *καὶ τόνδε ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ ἄστρα ὁρᾶσθαι ὑπ' αὐτῶν, οἷα τυγ-*

Reminiscentia de rebus æternis antè.

Beatitudo nulla versari inter astra.

χάνει

ἀχάνει ὄντα, καὶ τὴν ἄλλην εὐδαιμονίαν ἀκόλουθον εἶναι: Et Solem, & Lunam, & astra conspici ab eis, quali natura sint, & sequi eos omnem aliam felicitatem. Quid rationis item habet, quæ causa Naturæ suasit animos spargi per sydera? Fortasse quòd cùm simul creatos omnes arbitrarentur, nec haberet locum vbi eos constitueret, sydera visa sunt ei commoda habitatio. Ex vno absurdo, vt verè dixit Aristoteles, plura sequuntur. Cùm censuissent simul omnia visibilia, & inuisibilia facta, animos quoque pariter creatos arbitrati, non crediderunt eos interim dum absunt à corporibus, in terris esse. In cælo igitur collocarunt. Sed & hoc cùm dubium, & obscurum esset, variè, inconstantérque tradiderunt. Hic in Timæo naturaliter, & necessariò mitti de cælo in corpora, in Phædro, & alijs nonnullis locis, ipse & Platonici, ob nescio quas priores culpas, è cælo in terras & quasi amissis alis deturbari. Quorum falsitatem arguit inconstantia & malè stabilita sententia. insuper & contradictio detegit vanitatem. Nam Marcus ille Tullius, cùm originem quæreret animorum, eámque in terris inueniri posse negaret, loquens naturaliter, superstitione dimissa, séque iudicio ferri sinens, dixit: Nec inuenietur vnquàm, vnde ad hominem venire possint, nisi à Deo. O sententiam auream. Loquitur, vt vides, de venientibus animis in corpora, singulisque diebus proficiscentibus à Deo. Neque enim dicit, quemadmodum Plato, olim à Deo sparsos, & satos, sed respiciens quotidianam animorum natiuitatem, venire creatos à Deo, dimissósque sic alios, quemadmodum primum illum pronuntiat. Idem sensit, confessúsque est Plutarchus, de his qui serò à

Ex vno absurdo plura nascuntur incommoda.

In Somnio Scip. & 1. Tuscul.

B Deo puniuntur: ἅτε γὰρ εἰδὼς ὅσον μοῖραν ἀρετῆς ἀπ' αὐτοῦ φερόμεναι πρὸς γένεσιν αἱ ψυχαὶ βαδίζουσι: Ignoscit, inquit, differtque castigare Deus, sciens quantum virtutis insit animis venientibus ab eo in hunc mundum. Ad hæc, Si potuit Deus cunctos simul animos creasse, poterit etiam quotidie. Est autem rationalius quotidie creari, quàm simul omnes. Nam si fuissent in cælo, nunquam eos in terram venire fas fuisset. Est enim cælum locus beatitudinis, perfectionis. Quidquid ibi est, semper sit necesse est. Nec debet illic esse quicquam ad malum anceps. Nec viuere quod in Tartarum aliquando propter peccata sit detrudendum. Est igitur cælum, sedes perfectorum, beatorum, sedes Deorum. Si animi antequam mittantur in terras, illic degerent: degeret in cælo, res in malum propensa. Cum igitur æquè sit possibile animos singulis diebus creari, atque à principio cunctos (sed probabilius sit ac melius singulis diebus creari: vitatur enim incommodum maximum, quod antè dixi) certè melius est, eos singulis diebus, quàm omnes dicere creatos à principio. Est certè absurdum, temerarium, irrationabile, eandem sortem, eundem locum esse animorum bonorum, & iam multis casibus probatorum, atque animorum in ancipiti sorte existentium, quíque possint esse mali, ac boni. Si enim animi antequam in corpus intrassent, poterant esse boni, & mali, necdum se vel vitiis dedidissent, vel probitate, ac ratione peccatis imperassent, erant autem cum hac natura in cælo, priusquam in corpora venissent: demissi in terras probantur an boni, an mali: mali migrant in secunda generatione in formas bestiarum, ad astrum

Quotidie creari animos quam simul omne, rationi magis congruum.

C suum redeuntibus bonis, profectò redeunt eò, vbi aliquando scelerati illi, & in formas bestiarum transformati, aut extremè nefandi in Tartarum præcipites acti, iam dudum vixerant. Sícque turbantur omnia iura, leges miscentur, nec inter cælum, ac terras vlla discrimina ponuntur. Et tamen Plato dicit cælum locum purum, sacrosanctum solos puros καθαρὸς, accipere. Non sunt puri nondum probati. Constat quidem hanc de cælo labentium animorum, famam potius fuisse de Adam è Paradiso pulso, veste pellicea, nempe corpore, in pœnam vestito. Sed hoc in terra. Similiter casus Dæmonum non fuit è cælo, loco sancto, beato, quò nondum probati non aspirauerant: sed ex aëre, vt placuit prudentibus, vbi creati. Eóque nonnullis illic remanentibus, cæteri peiores, inferius ceciderunt. Sed ignoscendum Platoni. Periculosa enim & obscura de statu animorum, & aduentu in corpora, sententia. Quocirca positis clarioribus, ritéque iudicatis obscuris supersedendum. Quod vitatum est ab Aristotele. Probabilius igitur est, & naturæ consonantius, animos siue in cælo, siue in terra creatos, subito infundi in corpora & in corporibus probari: probatis dari regnum cælorum, improbis contraria. Cælúmque esse locum probatorum, perfectorum, gloriosorum, non ad vtranque vitam pendentium.

Vnde hæc opinio de lapsis animis.

P

Quomodo vera sit sententia, ad animum vniuersi, particulares reuerti. Quòd hoc mysterium Philosophi recentiores peruersè intellexerint. Quòd ea sit sacrarum litterarum sententia. Quòd Plato, & Pythagoras dicunt animos ad Deum reuerti. Et super hoc errores Themistij. D

CAPVT XXX.

Animas particulares reuerti ad animã vniuersi, dogma vetustiss. philosophorũ. Vnũ esse omnium animã, quomodo intelligendum.

DE ANIMA quoque quæ circunfertur opinio, dicitúrque esse quorundam recentium Philosophorum, sed fuit antiqua, si quis eam rectè intellexerit, veram esse comperiet. Dicitur post discessum è corpore reuerti ad vnicam vniuersi animam, hánceque vnam esse totum orbẽ terrarum animantem, cuius quasi sint radij, scintillæq; particulares animæ. Hæc igitur opinio prisca est, non noua, sed à nouitiis Philosophis peruersè intellecta. Primum Pythagoras, qui dixit, autore Cicerone & Plutarcho, Deum esse per omnes mundi partes intentum, & commeantem, ex quo nostri animi carperentur, locutus est de aduentu nostrorum à Deo animorum, eam de anima sententiam proponens, qua recentes peruersè dixerunt, vnam esse omnium animá. Ecce igitur non rectè perceperunt, aduentum creationémque animorum, non intelligentes animos quidem infundi & inspirari ab illa immensa totius orbis anima, sed non E connecti, iungíque cum ea, vt tanquam à Sole, inseparabiles radij nitescant. Ecce enim anima illa immensa, priscis fuit Deus ipse, non alia anima. Quis enim totum potest animare, complectíque mundum, nisi Deus? Si Deus igitur est hęc anima magna, animæ autem particulares sunt, tanquam substantiales luces ab ea radiantes, ad quam redeũt, post separationem à corpore, certè Deus essent animę omnes, immensæ sapientiæ, non imbecilles, non errantes, non hallucinantes. Quarum manifesta fragilitas declarat animos diuinos quidem esse, Deos autem & ex diuina substantia, minimè. De reditu igitur animorum ad hanc magnam animam Pythagoræ, Platonísque, quemadmodum item de aduentu fuit sententia, autore Plutarcho de placitis Philosophorum: πυθαγόρας, καὶ πλάτων, ἄφθαρτον εἶναι ψυχήν, ἐξιοῦσαν γὰρ πρὸς τὴν τοῦ παντὸς ψυχὴν ἀναχωρεῖν, εἰς τὸ ὁμογενές. Pythagoras & Plato incorruptibilem esse animam. Exeuntem enim reuerti ad animam vniuersi, ad suum genus. Sic ille. Ex Cicerone autem eodémque Plutarcho habes, hanc animam esse Deum. Dicebat enim superius idem Plutarchus, Pythagoram, & Platonẽ sentire, animam opus æterni Dei. Veniunt igitur à Deo, redeúntque ad Deum animi. Quæ est etiam sacrarum litterarum sententia: Et spiritus, inquit Salomon, reuertetur ad dominum, qui dedit illum. Dauid autem, Emitte Spiritum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Erat igitur apud priscos firma constánsque sententia, quemadmodum docuit Moses, à Deo, qui est anima mundi, omnium spirituum creator, & afflator, mitti nostros animos, mitti autem non tanquam à sua substantia. Iuxta quam priscorum sententiam Simplicius, primo Physicorum dixit: καὶ γὰρ ἡ ψυχὴ ἀπὸ θεοῦ ἐλλάμπεσθαι λέγεται: F Etenim, inquit, dicitur anima à Deo radiare. En igitur anima vniuersi, à qua dicuntur animi nostri relucere. Et Marcus, Animus humanus decerptus ex mente diuina. Sic itẽ erat sententia reuerti eas ad suum genitorem, sed non ita reuerti, vt ad suam substantiam coniungendos, & quasi auulsos, copulandos, quemadmodum dicuntur Auerroës, nonnullíque alij sensisse: sed vt ad creatorem regémque suum, à quo creationem, similitudinémque suæ naturæ acceperint, & cuius non sunt de substantia, possint ab eo procul esse, ad regna conspectúmque eius nunquam venire, si sese malè factis coinquinauerint. Hoc sensit Plato, totáque antiquitas.

Animi à Deo veniunt, & [illegible] redeunt.

Ecclesiast. 12.

Deus, anima mundi.

Quomodo animæ ad Deũ reuertantur.

Errores Themistij, aliam esse animam vniuersalem asserentis, alium ipsum Deum summum. Si foret vnus illuminans omnes mentes, intellectus, Deum fore. Rationes cur non sit vnus.

CAPVT XXXI.

QVOCIR-

A QVO CIRCA cogor aduersari Themistio, haud è Peripateticis ignobili Philosopho, quem cùm dubitatio suspensum tenuisset, potius in id quod magis esset vitandum, quàm quod ratio probaret, propẽsus fuit, nec antiquæ sapientiæ veritatem attendit. Is in libris de anima, primũ verè rectéque affirmat animum, quem præceptor agentem, Græcè ὁ ἐνεργείᾳ νοῦς ὁ ποιητικὸς νοῦς, vocauit, esse eum qui nobis det esse, & substantiam. Nimirum hominem verum esse ipsum intellectum, siue animum facientem, operantem, indefatigabiliter cognoscentem, lumen inextinctum, semper luce notionis radiantem, cuius vita sit ipsum intelligere, à quo nũquam relinquatur, quemadmodum nunquam relinquitur Sol à luce, & claritate sua. Dixit ergo nos esse intellectum illum agẽtem, illum esse verum hominem. Cùm dicis hominem, animũ ipsum viuentem semper, & operantem, sentiendum esse. Atque hanc esse sententiam Aristotelis asserens ait, ἡμᾶς μὲν ποιεῖ τὸν ποιητικὸν νοῦν. νῦν δὲ τοῦτο ἡμῖν βεβαιότερον, ὅτι ἡμᾶς οἴεται τὸν ποιητικὸν νοῦν: Nos, inquit, facit intellectum agentem. Nunc, ait, fortius, & verius probatur, nos Aristotelem appellare animũ illum operantem. Quid autẽ sit is intellectus semper operans, agens, declarat idem his verbis: ὅταν δὲ αὐτὸς καθ' αὑτὸν ᾖ, τοῦτ' ἐστὶ μόνος ὅπερ ἐστί. ἔστι δὲ ἐνεργείᾳ ἄπαυστος, καὶ ἀκάματος, καὶ ἀθάνατος, καὶ ἀΐδιος: Cùm autem fuerit ipse per se, hoc est, solus quod est. Est autem intellectus agẽs irrequietus, indefatigabilis, immortalis, sempiternus. Hæc ille. Duas igitur ponit veras assensuque dignas sententias: Quòd homo verus Aristoteli

Homo, animus viuens, & operans.

Homo verus, intellectus.

B est ille intellectus: secunda, quod is intellectus est æternus, immortalis, incorruptibilis. Tertiam adiicit eandem cum priore, quod eos irridet (est autẽ is Alexander) qui dicebãt hunc intellectũ operantẽ Aristotelem ipsum Deum existimasse. Irridet autem ostẽdens ex dictis Philosophi, de summo Deo nulla ratione eũ sentire potuisse. Ex his, inquit, Aristotelis dictis admirari eos operæpretium est, qui mentem agentem hãc ... θεὸν ... εἶναι κατ' Ἀριστοτέλη, Summum Deum putarunt esse secundum Aristotelem. Quarta sententia, quæ ex his omnibus maximè reprehenditur, & cuius cæteros erroris refellit, ipse maximè refellendus apparet. Quærit, animus, quẽ agentem, & immortalem esse, & Deũ non esse docuisset, vtrúmne sit vnus, an plures. Videri autem vnum secundum Aristotelẽ, quia lumini eum comparasset. Vnum autem esse lumen vniuersi. Imò verò & fontem luminis, à quo omnes animalium oculi deducantur ex potestate ad actum. Et quemadmodum nihil faciat ad vnumquodque animalium luminis incorruptibilitas, sic nõ prodesse nobis intellectus agentis æternitatem. Quod si plures essent, & eorũ, quę sunt potestate, non vnus esset agens, quomodo differant inuicem? Nam in his, quæ sunt eadem specie, diuisiones esse per materiam. Necesse autẽ est intellectus agentes eosdem esse specie, siquidem omnes eandem habent substantiã, actum, & eadem omnes cognoscunt. Si enim non eandem, sed diuersam, quæ erit separatio? Vnde portò mens potestate omnia cognosceret, nisi primus intellectus cuncta nosceat, qui eam deducat in actum? An verò primũ est vnus illustrans, illustrati autem, & lucentes plures? Nam Solus vnus est, lumen autem vi-

Vnum lumen vniuersi.

C detur propemodum in visiones omnes secari. Ob id enim non Solem, sed lucẽ pro exemplo vsurpauit. Plato autem Solem, quem summo Bono comparat. Quòd verò in vnum agentem intellectum nos omnes reuocamur, compositi quasi ex agente, & possibili, & vnicuique nostrum ab illo vno est esse, non est cur miremur. Vnde enim communes conceptiones, vnde similis, & eadem omnium sine præceptore primorum terminorum, primarumq; dignitatum, cognitio, nunquam certè mutua cuiusque nostrum notio fuisset, nisi esset vna mens, cuius omnes essemus participes. Et verum est, quod ait Plato, nisi aliquid esset hominibus, aliis quidem aliud quid, aliis aliud quid idem, sed quis nostrum priuatos affectus haberet, non esset facile alteri ostendere affectionem suam. Similiter inscientiis qui docet, eadem sentit cum eo qui discit. Vnde enim & discere & docere possemus, nisi idem esset doctoris, discipulique sensus? Quòd si idem, vt necesse est, certè idẽ est intellectus docentis, ac discentis. Has & id genus super intellectus vnitate protulit Themistius rationes. Quarum confutatio non profundioribus modò, sed etiã cuiuis de medio facilis est, tum quòd peruerse Aristotelis sententiã interpretatur, tum quòd & rationi, & autoritati maiorum contradicit. Et ex verbis ipsis elicitur cõfutatio. Tres igitur rationes adsunt in contrarium. Primum, quòd negans illum intellectum, omnes illustrantem, & illuminantem, & quasi lucem immensam per omnes animos radiantem, esse Deũ summum, apertè, & perspicuè sibi cõtradixit. Si enim est omnium hominum intellectus

Vna mens, cuius omnes sumus participes.

Cũ dicit Themistius ... esse vniuersi animam, ... esse Deum, sibi contradicit.

vnus,& is est immortalis,incorruptibilis,& non est Deus, diffusus est autem per omnem D generis humani gentem,efficitur vt is sit Deus,& non sit Deus. Ille enim intellectus, illa mens,ille animus,qui dat lumen vniuersis, qui spargitur per totum orbem terrarũ, vbiq; præsens,fieri non potest quin sit Deus magnus,quem dixit Pythagoras per omnes mundi partes intentum, & commeantem, ex quo nostri animi carperentur. Est igitur solius summi,omnipotentísque Dei,vniuersalis præsentia, vniuersalis omnium animorum illuminatio. Hoc Aristoteles dixit,hoc Plato hoc omnis antiquitas, hoc ratio clamat, vociferatur,apertam & perspicuam contradictionẽ hominis huius pandentes. Negat Deũ esse,qui omnino est Deus. Si quis igitur est intellectus, qui det lumen omnibus in toto terrarum orbe hominibus, qui luceat vbique, qui veritatem vbique ministret, hic fieri non potest quin sit Deus. Themistius autem negat hunc esse Deum. expressa igitur contractio. Et simile quid facit Themistius,ac si descripsisset prius, Est animal in terris bipes, erectæ ad cælum ceruicis,intelligens,sagax,solers,loquens. Deinde hunc hominem esse negaret. Tale enim est dicere, Est quidã intellectus incredibilis magnitudinis, per omnẽ mundum diffusus,illuminans omnes animos,à quo funditur micátque omnis scientia,& cognitio,sed is non est Deus. Cùm igitur ratio coarguat hunc, immensum, ingẽtem animum,Deum esse,si quis est,qui det omnibus animis,vt voluit iste,lumen (sed alia clarior ratio probat,si magnus is animus, qui est Deus, daret animis nostris esse, id est, si homo verus esset intellectus is, quem probat ratio esse Deum: hunc autem dixit Themistius homines ipsos esse) arguitur profectò, futuros homines ipsum Deum. Si enim magnus E ille,& infinitus animus est Deus,vt probat ratio:& si iuxta Themistium, is intellectus est substantia nostra, planè coarguitur nostram substantiam esse ipsum Deum. Huc deoluuntur,desinúntque nouæ,& à vetusta Philosophia abhorrẽte,persuasiones. Mirari autẽ operæpretium eorum ineptias,quæ eos ad hæc prodigia cõfingenda perpulerunt: Quòd sit communis eadémque notio, quòd præceptor,& discipuli sensibus conueniunt. Quasi vnam animam in decem lupis esse,dicendum sit,quia simulac vnus exulularit,omnes statim concurrant,cognita sine vllo præceptore voce,eos ad prædam inuitante. Sic vna erit in bobus,asinisq;,& gallinis anima,quæ facile,nullo docente, voces mutuas intelligant. Sic oua erunt eadem,quia similia. Vbi igitur fuit similitudo,voluerunt esse vnitatem. Similitudinem animorum,qua similia noscunt,cogitant, propter similitudinem naturæ, incursant in easdem notiones,in eadem consilia, putarunt esse vnitatem: Tale quid perpessi,ac si quis decem specula,quia in cunctis eadem repræsentantur, diceret vnum speculum. Quæ ratio cùm sit apertissimè falsa,longius refelli non debet. Nã cur præceptor, ac discipulus conueniant,non vnitas facit,sed similitudo animorum. Separationem autẽ rerum indiuiduorumq; singuli cuiusque,pertinacius,quàm par est, leges rerũ corporearum,ad res corporeas transferre,dicunt à materia semper fieri: Vt separatio indiuiduorũ non existat,vbi materia non est. Non est autem in animis, non ergo separari posse. Hæc quoque ineptius,quàm deceat Philosophos tantos. Quid enim prohibet quominus spiritualia,inuisibilia sint plura,habeant suam multitudinem, diffundantur latè? Quid has F leges inuexit? cur mittis in cælum terrestria? Corpora per materiam segregantur, multiplicantur. ergo vbi non est materia,non est segregatio,non multitudo. Quæ tãta ineptia in Philosophia? Alia lex est animorum spiritualiumq; rerum,alia corporum. Qui hoc nõ videt,non videt nisi terram,nisi corpora,altius non assurgit. Hæret solitis,domesticis. Separantur igitur per suas substantias mentes. Et sicut vnus est animus, per suam substantiam, sic alter esse potest per suam substantiam, segregatus, distinctus seiunctus ab illo. Quorum segregatio non erit à materia,sed ab ipsorum substantia. Talis ac tãta segregatio,quanta ipsorum corporum. Nónne Deus segregatus est ab omnibus animis? Qua quæso materia segregatus? Hæc igitur cùm non minus quàm superiora, puerilia sint, indignáque Philosophiæ grauitate, verba in eis refellendis vereor profundere. Hoc addo postremum,vt error tantus appareat. Ille vnus intellectus, quem incorruptibilẽ, immortalem asseruit, Deum esse negauit. Si perirent omnes homines è terra, quod fieri ratio non reclamat, si pestilentia aut alia calamitate,aliquæ nationes interierunt, quemadmodum diluuium cunctos abstulit,præter octo, sic omnes extinguerentur, vbi remaneret, vbi subsisteret,cunctis hominibus,quia mortales omnes,è terra sublatis? Tolerabilior igitur error Alexandri,quem tacitè sugillat Themistius,censentis agentem illum intellectũ esse Deum, primam causam ab Aristotele vocatum. Sed & ipse grauissimè peccat, clara diluci-

Substantia nostra nõ est ipse Deus.

Malè collegerũt vnitatem esse, vbi esset similitudo.

Distinguntur mentes per suas substantias.

Agens intellectus, & causa prima, Deus.

A

De Mundi Exitio.

MVNDVM aliquando immensis ignibus cōflagraturum etiam Stoici crediderunt. De quo Athenagoras: τοῦτο χαὶ οἱ τῆς στοᾶς τῷ λόγῳ ἐκπυρωθήσεσθαι τὰ πάντα, καὶ πάλιν ἔσεσθαι φασὶν ἑτέραν ἀρχὴν τοῦ κόσμου λαβόντος: Hac ratione & Stoici, inquit, omnia inflammanda in posterum, rursúmque reficienda asseruerunt, aliud exordium mundi introducentes. Hæc & Ouidius videtur respexisse cùm cecinit,

Mundū aliquando cōflagratū iri Stoici asseruerūt.

Esse quoque in fatis reminiscitur affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptáque regia cæli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

Metam. 1.

Affirmantur eadem ab Eusebio, dicēte id fuisse placitum Heracliti & Empedoclis: τὸ δὲ γενέσθαι τὴν τοῦ δὲ παντὸς φθορὰν, οὐ μόνον χριστιανοῖς ἀλλὰ καὶ τοῖς τῶν ἑλλήνων σοφοῖς δοκεῖ, ὡς ἡρακλείτῳ τῷ ἐφεσίῳ, ὡς ἐμπεδοκλῇ: Totius, ait, istius mundi interitum fore, non solum Christianis visum, sed & Græcorum siue Gentium sapientibus, vt Heraclito Ephesio & Empedocli. Lucanus itē, siue quòd esset Stoicus, siue quòd hæc B de inflammatione & interitu mundi fama vetustissima sit, longo sæculorum successu ad posteros deuoluta, in eam consentit:

1. Bellorum ciuil.

Inuida fatorum series, summísque negatum
Stare diu, nimióque graues sub pondere lapsus
Nec se Roma ferens. Sic cum compage soluta
Sæcula tot mundi suprema coëgerit hora,
Antiquum repetens iterum chaos: omnia mistis
Sydera syderibus concurrent: ignea pontum
Astra petent: tellus extendere littora nolet,
Excutiétque fretum: fratri contraria Phœbe
Ibit, & obliquum bigas agitare per orbem
Indignata, diem poscet sibi. totáque discors
Machina, diuulsi turbabit fœdera mundi.

Lucanus quidem hæc. Patruus autem Seneca suæ fortasse sectæ vestigiis insistens, in Epistolis eadem: Non terra, inquit, non cælum, non semper hic omnium rerum contextus, quamuis Deo agenre ducatur, non semper tenebit hunc ordinem, sed illum ex hoc cursu, dies aliquis deniciet. Lucretius quoque quanquam non Stoicus, idémque Poëta melior quàm Philosophus, credo quòd hæc apud Stoicos legisset:

Seneta, de mū[illegible] 75 vide & 3. [illegible] natural. [illegible] 26. 27. 28. 29. 30.

Vna dies dabit exitio, multósque per annos
C *Sustentata ruet moles, & machina mundi.*
Nec me animi fallit, quàm res noua, miráque menti
Accidit exitium cæli, terræque futurum.

Lucanus igitur copiosius expressit quod à Christianis existimatur & prædicatur de his, quæ in interitu mundi contingent. Primum machinam mundi solutis vinculis omnium rerum, turbandam, reuersurámque ad antiquum chaos: meminit horæ supremæ, de qua in sacris litteris creberrima meatio. Quodq; etiam in nostris litteris refertur, cælum inuoluendum vt libri volumen, sic idem, Sydera syderibus concursura, igneaq; astra in mare lapsura. Id Esaias, Tabescet omnis militia cælorum, complicabuntur sicut liber cæli, & omnis militia eorum defluet sicut defluit folium de vinea & de ficū. Et Seruator in Euangelio, Astra de cælo cadent, & virtutes cælorum mouebuntur, & tunc apparebit signum filij hominis. Et Dauid, Ipsi peribunt, cælum & terra, virtutes cælorum astra. Diuus autē Petrus sæpe repetit in secunda epistola, Cælum & elementa igni absumenda, in die iudicij reseruata igni: οἱ δὲ νῦν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ, αὐτοῦ λόγῳ τεθησαυρισμένοι εἰσὶ πυρὶ τηρούμενοι εἰς ἡμέραν κρίσεως: Cælum istud quod nunc est & terra secundum verbum eius igni reposita sunt in diē iudicij. Deinde, ἐν ᾗ οἱ οὐρανοὶ ῥοιζηδὸν παρελεύσονται, στοιχεῖα δὲ καυσούμενα λυθήσονται, καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαύσεται: In qua die cæli fluminis instar præteribunt, elementa autē incensa resoluentur, & terra & quæ in ipsa sunt colliquescent. Paulò pòst, diem Domini com-

Apoc. 6.

Esa. 34.

Matt. 24.

Psal. [illegible]

Cap. [illegible]

memorans ait, δι' ἣν οὐρανοὶ πυρούμενοι λυθήσονται, καὶ στοιχεῖα καυσούμενα τήκεται: Per quam cęli inflammati & elementa liquescent. Hæc diuus Petrus. Sibylla quoque cõmemorat amnẽ sulphureum de cælo labentẽ. Non tacuit etiã alia prodigia, quæ fore in fine mundi in nostra Theologia prædicuntur. Videnturq; ad alia Poëtæ hæc in libris Sibyllinis legisse. Nõ dissenserunt autem, si rectè iudices, Stoici à Christianis in reparatione mundi. Siquidem & nostri mundum nouum, & terram nouam fore vaticinantur. Senseruntq; Stoici reficiendum mundũ, non eundem, sed quasi renouandũ, aliumq; restituẽdum. Nostri quoq; interitum mundi, renouationẽ interpretantur. Quorum Eusebius: οὐ παντελῶς πρὸς φθορὰν ὁ κόσμος χωρήσει, ἀλλὰ πρὸς ἀνακαινισμόν: Non prorsus, inquit, mundus in occasum tẽdet, sed ad renouationẽ. Hippolytus quoque & Hieronymus & Eusebius idem alibi, & alij plerique, eadem fatentur: Eusebius scripturam sacram interpretans, quæ de interitu mundi apud Esaiam vaticinatur: ἐπιτηρῆσαι δὲ ἐνταῦθα ἄξιον γενομένους τοὺς λόγους, ὡς οὐ φθορὰν, οὐδὲ ἀπώλειαν, οὐδὲ ἀφανισμὸν ἔσεσθαι τοῦ οὐρανοῦ σημαίνει ὁ λόγος, ἀλλ' ὡς ἂν εἰλισσομένης βίβλου φανερῶσθαι τὰ ἐν αὐτῇ γεγραμμένα, οὐ μὴν φθείρεται ἡ βίβλος, τὸν αὐτὸν τρόπον ἀπελιττομένης τῆς περιεχούσης τὰς τοῦ σύμπαντος αἰῶνος πράξεις, αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις ἀπορρεύσουσι τῆς κατὰ τὸν ἀέρα διατριβῆς, τό τε δὴ αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις αἱ πάλαι δίκην ἄστρων πολλοὺς ἀπατήσασαι πεσοῦνται, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ σατανᾶς μετασχηματιζόμενος εἰς ἄγγελον φωτὸς πέπτωκεν ὡς ἀστραπὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Quæ sunt, Obseruare hoc loco operæpretium quæ dicantur: non enim interitũ, aut abolitionẽ, vel perditionẽ cæli futurã dicit prophetia: sed sicut inuoluto libro, declarantur & panduntur ea quæ sunt inscripta, liber autẽ nõ deletur: sic obuoluto libro quo totius æui res gestæ continentur, aduersæ potestates decident ex habitatione aëria. Tunc inquã hæ, quæ quondã quasi stellę multos solerent decipere, cadent. Quando & Satanas ipse in Angelum lucis transfiguratus, cecidit tanquã fulgur de cælo. Hæc Eusebius, nõ quidẽ declarans quomodo sit rerum innouatio futura, sed tamen sentiens non abolendum mũdum: Astrorum autem lapsum hoc duntaxat loco, in Dæmonas referens. Quod & Cyrillus apertè sentit: ὅτι τῆς θείας ὀργῆς ἡ ἔφοδος οὐ κατὰ μόνων ἄξει τῶν ἐπὶ γῆς, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτῶν δραμεῖται τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων, κολασθήσονται γὰρ δι' ἧς ὑφίστανται δίκης τὴν τοῦ θεοῦ μάχαιραν, τετυραννηκότες μὲν εἰς χρόνους μακροὺς, καὶ ὅλην ἀπολέσαντες τὴν ὑπουράνιον ἐξαιτούμενοι τε τῆς δυσσεβείας τὰς δίκας: Diuinæ iræ impetus, non solùm contra terrestria desæuiet, sed etiam contra ipsos immundos spiritus: plectentur enim gladio illo diuino, cuius iustitiæ subiacent qui longo olim tempore tyrannidem exercuissent, totaq; subcælesti habitatione amissa, pœnas reposcẽtur suarum impietatum. Vides hic refugere Græcos fateri astra peritura, virtutesq; cælorum Dæmonas, quàm astra malunt interpretari. Subdit autem Eusebius eadem asserens: πρώτας δὲ μετελεύσεσθαι τὰς ἐν τῷ ἀερίῳ τόπῳ πονηρὰς καὶ ἀντικειμένας δυνάμεις ἡ λεχθεῖσα μάχαιρα τοῦ θεοῦ, δευτέρας ἐλεύσεσθαι τὰς ἐπὶ τῆς γῆς τῶν ἀσεβῶν ψυχάς: Primum, inquit, gladius Dei corripiet sceleratas & aduersas in loco aërio potestates, exinde impiorum in terra degentium animas. Hic & hoc loci virtutes cælestes interpretatur non stellas sed Dæmonas potius, quia non prorsus cælum perdendum opinaretur. In hac item sunt alij Theologi Græcorum, quorum autorum grauissima est opinio. Siquidem idem quem superius nominaui Cyrillus, vbi Esaias scribit, Quia cæli sicut fumus liquescent: θάνατον δὲ τῶν στοιχείων εὐφυῶς ὀνομάζει τὴν εἰς τὸ ἄμεινον μεταβολὴν, ἐκ τοῦ τὸν τῆς κτήσεως ἀνακαινισμὸν οἷον ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, καθάπερ ἐπὶ σωμάτων τῶν ἀνθρωπίνων ἔσεσθαι φησὶν, λυομένων δὲ στοιχείων, τὸ σωτήριον μου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται: Innouationem, ait, reparationemq; ad meliorẽ statũ appositè dixit mortem elementorum. Itaque fore prædicit quemadmodum corporum humanorum, renouationem rerum creatarum, quasi à mortuis resurrectionem. Resolutis autem elementis, salutare meum erit, inquit, in æternum. Eadem alius Theologus affirmat, qui Seuerus dicitur: οὐ παντελῆ λέγων ἀπώλειαν οὐδὲ γὰρ οἱ κατοικοῦντες αὐτὴν ἄνθρωποι τοιαύτην ὑποστήσονται, ἀλλὰ τὴν πρὸς καιρὸν καὶ δι' αὐτῆς ἐπὶ ἀφθαρσίαν μεταβήσονται. Quæ sunt, Nõ omnimodam dicit consummationem: Neque enim & hi qui inhabitant ipsam terram, tali interitu subiacebunt, sed temporariam, per quam in corruptionem mutabũtur. Hæc à Theologis Græcis pari consensu approbantur, quę noster sensit & affirmauit Hieronymus. Qui in id quod ait Psalmus, Et sicut pallium inuolues eos, & mutabuntur: Ex quo, inquit, ostenditur perditionem cælorum non interitum sonare, sed mutationem in melius. De quibus dicitur, Erit cælum nouum, & terra noua, quæ ego faciam permanere in conspectu meo. probat etiam ex eo, quòd omnis creatura ingemiscit, vt mutetur & ipsa in melius, cùm non animæ solum suapte natura immortales, sed etiam corpora glorificabuntur, & præteritis antiquis, facta fuerint omnia noua, conformandáque esse omnia, sicut

Mundus, & terra noua. Vide Aug. ciuit. Dei lib. 20. cap. 16. & 17. & Lactant. 7. cap. 24.

Nonnulli putarunt astra non peritura.

Psal. 101.

Non interitum cælorum fore sed mutationem in melius.

A sicut & Seuerus opinabatur, hominum innouationi. Denique concludit tametsi sententiæ alternarent, glorificatis & innouatis hominibus cætera innouationem secutura: nulla putans posse consecutione deduci, vt peritura sint omnia, cùm hominum animæ immortales, corpora verò immortalia surrectura, maxima ac præcipua mundi pars non sinit in nihilum redigenda, sed futura potius meliora. Qui dicit omnem mundum in nihilum abiturum, dicit etiam animas hominum & corpora, præcipuam mundi partem. Hoc autem veritati est contrarium. Ex superioribus autem Diui Petri testimoniis ostenditur resoluenda ardore omnia & consumenda: Cælum videlicet & elementa, terram & omnia terrestria. Sed quoniam horribile est ad cogitandum, vt in nihilum redeant omnia, & tum rationes, tum sacrarum litterarum testimonia nihil tale minari noscuntur (Nam & idem ille Diuus Petrus, qui toties tantáque asseueratione clamauerat, igni cælum & terram & omnia terrestria consumenda, affirmat fore cælum nouum terrámque nouam, ídque secundum promissionem diuinam, καὶ νοὺς δὲ οὐρανοὺς, καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ) videtur hoc constantissimè tenendum, in quo Stoici quoque consentiebant cum Theologis, interitum fore rerum quas cernimus, sed ita, vt resolutis his, sit alius mundus, siue ex his reparatus siue aliunde introductus. Atque cælum nouum, & noua terra, siue nouus mundus, vt Stoici tradebant, aut ex his ipsis rebus reparandus reficiendúsque est, aut alius quidam futurus mundus. Primum igitur tota Theologia clamat, cælum & terram resoluendam. Secundò, resoluenda per

Omnia peribunt.

B ignem omnibus intra cælum & terram, cum ipsis simul incensis. Hæc accensio sine dubio ita cuncta resoluet, vt penitus intereant & aboleátur. In nouo autem mundo omnes consentiunt. An ergo ex cineribus illis reliquiísque exusti mundi sit tanquam Phœnix ex cineribus suis reparandus, an futurus alius quidam alterius generis mundus, hoc cognitu dignissimum est, maximéque necessarium. Duobus ergo sensibus potest intelligi mundi perditio ac renouatio. Primus est, vt omnibus rebus cælestibus & terrestribus consumptis, fururum sit aut Chaos, aut id quod erat ante mundum (erat autem nihil.) Secundo, vt abiecta hac forma & natura, penitúsque in nihilum redacta, succedat alia vice eius. Hic innouatio potest intelligi, aur ex illis mundi reliquiis, vt dixi, aut ex aliis quibusdam rebus alter mundus. De perditione prorsus secunda sententia vera est. De innouatione, an rer ouanda sit terra & aqua & aër, & quasi reformandus veluti vas recoctum, nouúmque redditum, an pro præsenti futurus sit alius alia natura, alia substantia, alia forma mundus, in quo non aqua, non aër, non terra, non cælum ac sydera, sed alius quidam mundus, difficile expedire est. Videtur autem hoc postremum Theologia vaticinari, nullam rerum harum corruptibilium futuram, sed alium quendam mundum. Ac diuus Petrus duobus locis, clarum super hac re præbuit testimonium, in libris recognitionum, quos discipulus eius Clemens conscripsit, & in hac secunda epistola. Sed primum audiendus est Didymus ille videns, à quo potest cognitio & finiendi mundi & innouandi, & ratio cur finem sit habiturus, percipi: παλαιοῦνται πάντα τὰ ὑπὸ χρόνον. τὴν γὰρ χρονι-

Mundi perditio et renouatio.

C κὴν ἀρχὴν ἐν τῷ γενέσθαι λαχόντα, πολλοῦ χρόνου παρατείνοντος παλαιοῦται, τὸ δὲ παλαιούμενον, καὶ τὸ ἐλίσσεσθαι αὐτοῖς σημαίνει παρεληλυθέναι τὴν χρείαν, καθ᾽ ἣν συνεβάλλοντο τῇ παρούσῃ διακοσμήσει, ὡς γὰρ τὸ περιβόλαιον ἐλίσσεται μετὰ τὸ πληρῶσαι τὴν χρείαν, οὕτως ἐπεὶ καὶ τὸν οὐρανὸν, ἅμα τῇ γῇ, πάλιν ἀναστοιχειώσις ἔσται μετὰ τὸ παρελθεῖν αὐτὰ κατὰ τὸν λέγοντα σωτῆρα, ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται: Omnia, inquit, tempori subiecta, senescunt. Nam quæ temporis principium nascendo habuerunt, longo tempore antiquantur. Quod ergo canit Psalmus, Veterascent, & mutabuntur: designat eum vsum abiisse ac defecisse, quo rerum ordines sustinebant alebántque. Vt enim indumentum vbi officio functum fuerit obuoluitur, sic cælum ac terræ functæ muneribus suis abibunt, rerúmque erit restitutio, iuxta dictum Seruatoris, Cælum & terra transibunt. Huc vsque Didymus. Quibus probatissima ratio proponitur, cur mundus finem sit habiturus. Hæc autem summus docet Theologus. Primùm, mundum antiquandum, vetustate & senio interiturum, sed non eo senio quo res mortales corrumpuntur atque abolentur. In cælo tale senium nullum est, sed aliud quoddam cuius similitudo ex vestibus ostenditur, cùm deponimus eas vbi nobis esse vsui desiissent, tanquam inutiles eas exuimus atque obuoluimus. Sic mundus, id est, cælum nō eò delebitur, quòd eadem vetustate atque omnia animalia, arbores, maria, montes, aliquando sit defecturus, sed quia cessabit vsus eius, quo rerum tantos ordines peragebat. Totus autem vsus iste cæli, est lucis, caloris, motus, vt omnia gubernet, gignat,

Psal. 101.

Luc. 21.

Mundus quomodo delendus.

alat, vitam omnibus ſuppetat. Hæc autem hominibus fiunt. Homini fulgent ſydera, ho- D
mini naſcuntur plantæ, animalia, hominis eſt terra domicilium. Vt terra hominis eſt, ſic
omnia terreſtria. Ac quoniam terreſtria à cæleſtibus aluntur, ea ratione apparet cæleſtia
fuiſſe reperta, vt habitatoribus terrarum deſeruiſſent. Itaque omnes vſus, omnes viſibiles
ordines, ac rerum facultates, ad hominem reuocãtur. Hominibus igitur eiectis in ſempi-
ternum è terra, cui florebunt campi & montes, quibus equi, boues, cæteráque animalia
naſcentur? Cui cęlum fulgebit? Quis contemplabitur admirabiturq́; cæli mirabiles ordi-
nes, ortus & occaſus certos & ratos? Quibus Sol iam ſua luce ſaciatis noctem relinquet,
nocte quoque ex quiete refectis iucundam referet lucem, idq́; viciſſim per totum orbẽ,
aliis diem præſentia, aliis noctem abſentia efficiens? Sic item dum aliis æſtatem acceſſu,
aliis hyemẽ diſceſſu præbens, ab vtroque Tropico iter viciſſim mirabilíque ordine per-
agens. Semper agens nunc æſtatem, nunc hyemem, vt omnia reficiantur, humores con-
creſcant, fruges matureſcant. Hoc ordine ſoli terrarũ coloni, totum circumquaque orbẽ
ſurſum ac deorſum occupantes, fruuntur. Solis ipſis oſtenditur excogitatus. His eiectis,
aut ad meliorem ſortem, quoniam hæc mortalia & corruptibilia ſunt, ſolum corpoream
vitam, non maius quoddã optatiſſimumq́; bonum habẽtia, receptis, quid Sole opus erit,
cùm vita corporea non erit opus? Cùm erit alia vita, quàm & rerum humanarum probat
neceſſitas, & myſteria cælitus reuelata demonſtrant. Adueniente maxima Solis luce, lu-
cernæ & faces remouentur: adueniente maxima vita, qua maior deſiderari non poſſit &
melior, vſus iſte corporeæ vitæ prorſus ceſſabit. Hæc autem efficiuntur à Sole, omnium E
mortalium formarum autore. Qui nactus terreſtrem humorem, omnes generatim ſpe-
cies elicit è terra, hominíſque peragitur is vniuerſus ordo. Quibus amotis, vanus & inu-
tilis erit. Hoc ergo dicebat Didymus, eadem diuus Petrus, & hoc ſenium eſt mundi. Sed
duplex poteſt intelligi mundana vetuſtas, naturalis corporis ipſius ætherij, quod ſit na-
tura ſimiliter atque alia corruptibile, quod neque ratio concedit, & tota Philoſophia ac
Theologia negat. Ratio enim oſtendit ętherium corpus eſſe incorruptibile: quoniã quod
futurum erat cauſa cæterorum, ipſum oportebat eſſe incorruptibile: ne ſi & ipſum inter-
iret, reliquarum rerum eſſet exitium. Quod etiam fuit tot ſæculorũ lapſibus incorrupti-
bile, de cuius magnitudine & qualitate nihil abierit, apparet ſemper in poſterũ fore in-
corruptibile. Nam futuri interitus ac ſeneſcentiæ, aliqua iam indicia præceſſiſſent: præ-
ceſſiſſet mutatio ab exordio ad hanc ætatem: de corpore quoque, quemadmodum in ar-
boribus, montibus, ſcopulis, animalibus ſeneſcentibus, aliquid decidiſſet. Non conſtaret
idem Sol, non eadem fulgoris eſſet plenitudo, idem radiorum vigor. Hæc igitur ſenectus
nuſquam eſt. Hanc inſeneſcentiam Plato, Ariſtoteles, noſtriq́; pariter decantant. Ac Pla
to in Timæo, Deum ita feciſſe hunc mundum, vt nullam iniuriam poſſet recipere: ἔτι δὲ
ἵνα ἀγήρατος καὶ ἄνοσον ᾖ αὐτὸν ἐτεκτήνατο, κατανοῶν ὡς ἀξυνιστῷ τῷ σώματι θερμὰ καὶ ψυχρὰ, καὶ πάνθ' ὅσα
δυνάμεις ἰσχυρὰς ἔχει περιιστάμενα ἔξωθεν καὶ προσπίπτοντα ἀκαίρως, λύει καὶ νόσους, γῆράς τε ἐπάγοντα
φθίνειν ποιεῖ: διὰ δὴ τὴν αἰτίαν, καὶ τὸν λογισμὸν τόνδε, ἓν ὅλον ἐξ ἁπάντων, τέλεον καὶ ἀγήρων καὶ ἄνοσον αὐτὸν
ἐτεκτήνατο. Quæ ſunt, Præterea vt eſſet inſeneſcibilis & ægritudinis expers, intelligens F
quod ea quibus conſtant corpora calida & frigida, & quæ validas habent vires, exterius
imminentia, & importunè incidentia, diſſoluunt, ægritudinesq́; & ſenium adducunt, &
interitum. Ob hanc cauſam hæc ſecum perpendens, vnum totum ex omnibus perfectũ,
inſeneſcibile, ægritudinis expers, ipſum molitus eſt. Hęc antea Timæus Pythagoreus tra
diderat, Doricè loquens, ἀκήρατον ὑπὸ ἐκτὸς κηρῶν· οὐ γὰρ ἦν δίχα τούτων ἄλλα: Incorruptibile
ab omni exteriori corruptione. Nihil enim eſt extra mundum. Cauſam quoque immor-
talitatis mundi dicit eſſe, quòd vbi ſit rerum & elementorum æqualitas & eadem propor
tio, alterum ab altero non poſſit offendi, indiſſolubilem temperaturam habentia. Simili-
ter Ariſtoteles cælum ait eſſe στοιχεῖον οὐσίαν ἕτερον τῶν τεσσάρων ἀκήρατόν τε καὶ θεῖον: Elementum
ſubſtantia à quatuor reliquis diuerſum, incorruptibile & diuinũ. Hæc non illi ſolum pu-
tauerunt, ſed etiam à noſtris facile conceduntur. Chryſoſtomus eloquentiſſimè, vt om-
nia: οὐχ ὁρᾷς τουτονὶ τὸν οὐρανὸν, πῶς καλὸς, πῶς μέγας, πῶς ποικίλοις τῶν ἄστρων ἐστεφάνωται χοροῖς, πόσον
διήρκεσε χρόνον, πεντακισχίλια γὰρ καὶ πλείω ἔτη λοιπὸν ἕστηκεν, καὶ τὸ πλῆθος τοῦ χρόνου οὐκ ἐπήγαγεν αὐτῷ
γῆρας. ἀλλ' ὥσπερ σῶμα νέον καὶ σφριγῶν, ἀνθοῦσαν ἔχει καὶ ἀκμάζουσαν αὐτῷ τῆς ἡλικίας, τὴν ὥραν,
οὕτω δὲ καὶ ὁ οὐρανὸς, ὅπερ ἐξ ἀρχῆς ἔλαχε κάλλος, διετήρησε, καὶ οὐδὲν ὑπὸ τοῦ χρόνου γέγονεν ἀσθενέστερος.
Nónne vides, inquit, cælum hoc vt pulchrum, vt ingens, vt aſtrorum choreis varium?
Quantum temporis viguit? Quinque ac plus annorũ millia proceſſerunt. Et hæc annorũ
multitudo

Duplex mũdi vetuſtas.

Cur immortalis mundus à Platone cõſtitutus.

A multitudo ei non adduxit senium, sed vt corpus nouum ac vegetum, floridæ vigentisq; iuuentæ vi et ætate: sic cælum quam habuit à principio pulchritudinem, semper eadem permansit, nec quicquam tempus eam debilitauit. hęc Chrysostomus. Verè igitur suapre natura insenescibile & inuariabile est cæleste corpus, indelebilisq; eius pulchritudo. Est enim purissima substantia, expers omnis iniuriæ, loco & natura. Corrumpuntur autem omnia aut ab igne, aut aqua, aut aëre, aut terra, longè lateq; à cælo distantibus. Philo igitur Iudæus, vir eloquentissimus, dogma Theologiæ Mosaicæ, testatur esse cælum creatú quidem, sed non interiturum. quanquam ex libris Mosaicis non probat quod astruit, sed rationibus duntaxat depugnat, alia labefactari detrimentis extrinsecus irruentibus, alia malis intestinis. vt ferrum si rubigine corrodatur, sui ipsius interno malo depasci: sin domo vel vrbe concremata, & ipsum concremari contingat, alieno morbo dissolui: sic animalia vel propriis morbis cadere, vel cædibus extemis, quorum nihil euenire possit mundo. Sed illa præponderat ei ratio, quòd à Natura propter ingens robur insuperabili contineatur, omnes iniurias quæ possunt accidere superante. Illa quoque videtur ei validissima, nullam fore vnquam causam, ob quam Deus in perniciem operis tanti sese vertat. Hæc ille: quæ pòst melius examinabuntur. Hæc igitur est prior insenescentia à nemine negata. Alia est quam Philosophi nescierunt, cùm vsus cæli inutilis erit, ignis eius & lumen, nulli proderit. Senescet ergo cælum, quia senescet vsus & causa creati & permansuri cæli. Ideo enim creatum fuerat durabile, vt nunquam vitam hominum interrumpe-

Annorum multitudo nõ adducit mũdo senium.

Philo dogma, de cælo nunquam interituro.

Cælum peribit, cum erit cæli vsus inutilis.

B ret, & quoad ipse Deus vellet, viuerent. Succedente vita meliore, quæ nullam à Sole & stellis habeat dependentiam, quis eis amplius erit opus? Diuus igitur Petrus docet promissionem esse cælestem, de mundo nouo & terra, in quibus iustitia habitat. Amoto igitur pręsenti, succedet cælum & mundus, in quo iustitia inhabitat. Non habitat autem iustitia nisi in cælo, vt Plato quoque & Poëtæ dixerunt, in proprię charitatis sanctitatisque domicilio. Apud homines regnat potius iniustitia, quæ & diluuium adduxit, & incendiú vrbium impiarum profudit, quarum superbia & iniuria maxima memoratur. Iustitia autem non solùm ipse est Christus, à quo omne ius manat, omnis ordo, omnis lex (Nam & Stoici legem dixerunt rationem summi Iouis, omne moderamen, & ad eum spectat omnium bene & malefacta diiudicare) sed etiam omnes qui cælum adierunt, non sine iustitia peruenerunt. Inde exultant æternum cædes, rapinæ, quidquid possit iustitiam profanare. Hoc cælum restabit, hoc vigebit tanquam melius, cùm genus humanum ad vniuersale iudicium adductum fuerit, cùm dabitur pietati ingens præmium, aliis ad cælum Empyrium quod solum erit, splendentesq; domos ascendentibus, aliis ad tenebras exteriores in centro terræ detrusis. Alij suspicient tantum fulgores æternos, & quasdam quasi procul visiones intuebuntur, voces diuinas longè resonantes audient, medij inter vndequaque beatos, & vndequaque miseros. Cælum igitur istud ad corpoream vitam repertum renouabitur. Cælum Empyrium restabit, implens fulgote terras. Tunc erit lumen Solis septem vicibus maius quàm fuisset. Solé, pro lumine amplissimo, largissimoq;

Idem penè est Lactantij dogma lib. 7. & de eiusdẽ epitomen cap. 11.

C illo Empyrij cæli, quod ab altissimis sedibus omnia sursum ac deorsum immenso lumine collustrabit, Vate vsurpante. Restabit autem terra, ad quam exusti cæli reliquiæ peruenient, tametsi ætheria substantia leuissima sit, qualis nubium albentium, purissimarum, alratúmque. Restabit terra initium mundi, quæ in æternum stat, purgata tamen & complanata collibus ac montibus, quod Sibylla dixit. Docuit igitur diuus Petrus in Epistola apud Clementem in Recognitionibus, quomodo nouum cęlum sit futurum. Dixit enim superius, ὁ νῦν οὐρανὸς, præsens hoc cælum quod cernimus, hoc cælum quod aspicis igni reseruatum. Apud Clementem verò multa super hoc Simonis magi refellens impietates, disserit. Vt superius Philosophorum positæ sententiæ de mundi exitio perpendantur, dicendum est, si Stoici & Lucretius, vt dicta eorum probare nituntur, rerum abolitionem naturali necessitate futuram suspicantur, facilius futurum vt rationi iudicióque Aristotelis & Christianorum, mens conquiescat, quàm suspitionibus eorum. Vera enim est sententia Chrysostomi, quá prior Aristoteles, maiorq; Plato conceperant, corpus ætherium liquidissimæ substantiæ suapte natura nec dissolui, nec vllo senio, quemadmodum rerum terrestres posse cõrabescere. Quòd enim tot annorú curriculis illęsum fuit, cuius magnitudinem, pulchritudinemq; corporis, nulla temporis iniuria labefactauit, nulla sæculorú macula vitiauit, vtique tale semper futurú est, cuius fulgor nec vnquam impalluisse, nec decreuisse perspectus est, quod pati debuit aliquando tot antè sęculis, si futurú erat, certè

nunquam patietur, nec aut senio debilitatũ, attritumq́; diffluet, nec ardoribus vllis, cuius D est altissima regio, cunctis ignibus inaccessa, concremabitur, nec vllá quàm cętera corpora iniuriá recipiet. Aliæ rationes apud Aristotelẽ videantur. Quòd igitur Plutarchus ait in libro contra Stoicos, eos apertè prædicare, τοὺς θεοὺς ἅπαντας εἶναι γεγονότας, καὶ φθαρησομένους ὑπὸ πυρὸς κατ᾽ αὐτοὺς ὥσπερ κηρίνους ἢ κασσιτερίνους ὄντας: Vniuersos Deos creatos esse & interituros, liquefaciendos ab igne veluti plumbeos cereosq́. ratione quidẽ nulla fieri potest: sed vera tamen Stoici loquebãtur, ab anterioribus sæculis audita, quibus Sibyllę Prophetæq́; cantabant fore, vt omnis aliquando cæli cõpago, magnis ignibus inflãmata deflueret. Ad alios eximius Prophetarũ Esaias, similiter atque Stoici scripserat, Tabescet omnis militia cæli. Complicabuntur, sicut liber, cæli: & omnis militia eorũ defluet sicut defluit folium de vinea & ficu. In Euangelio quoque Deus ipse, Astra de cælo cadent, & virtutes cælorum mouebuntur. Et Dauid, Ipsi peribunt. Et idem Deus, Cælum & terra transibũt. Virtutes autem cæli, Græci interpretes apud Esaiam, Stellas interpretantur. Vera igitur Stoici scripserunt: sed quod diuinis reuelationibus fuerat proditum, illi futurum alia ratione credebant, nãturaliter humore omni consumpto. totá machinam à cælo vsque in terras conflagraturam. Verum igitur id erit: sed cùm extra naturæ cælestis leges, quibus incorruptibile nullęq́; iniuriæ subiectum est ætherium corpus, sit futurum, Stoici referre debuerant, si poterant non in senium, debilitatẽmq́; corporis cælestis, aut ignes illos immensos mundi, sed illam potentiam, quam Sibyllæ monstrauerant, Deum, meliora mortalibus daturum, cunctis, quo melior lucentiorq́; mundus sequatur, renouatis aliũ mun- E dum facturum. Omnis enim, ait magnus Paulus, creatura hanc renouationem expectat, ingemiscens & parturiens, expectansq́; reuelationem filiorum Dei. Quæ quidem reuelatio futura tunc est, cùm claritas sanctorum corporum, quæ resurgentia glorificabũtur, manifesta terris erit, cum qua rerum cunctarum renouatio consequetur. Ob id ab ipsis rebus expectãta, quarũ cum filiis Dei futura sit in melius reformatio. Quòd igitur Marcus Tullius, inducit Stoicũ referentem, Ex quo, inquit, euenturum nostri putant, de quo Panætium addubitare dicebant, vt ad extremum omnis mundus ignesceret, cùm omni humore consumpto, neque terra ali posset, neque remearet aër. cuius ortus aqua omnis exhausta esse non posset: Ita relinqui nihil præter ignẽ. A quo rursum animante ac Deo, renouatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur. Audierant euenturam mundi conflagrationem Stoici, sed ad naturales causas eam reuocantes, errabant. Quem errorem facilè meliores Philosophi coarguent. Partim probantes nullam offensam posse cæleste corpus accipere, partim nunquam futurum, vt omnis humor absumatur, quòd necesse sit omnem aquam absumptam, non in nihilum, sed in nubes ac vapores euanescere: quibus denuo coactis, reparetur aqua, semperq́; is ordo remeet elementorum, nihil in nihilum abire, naturá patiente. Nunquam, si quis arcana Naturæ contempletur, eueniet, vt omnis aër, omnis aqua, cuncti vapores humoresq́;, in nihilum aut igneam duntaxat materiam dissoluantur, eò quòd simul ardore Solis humor exhauritur, simul aër frigidus fœcundus humiditatis reparatur, simul in nubes hymbriferas grauidatur, simul in cauernas F subterraneas in flumina fontesq́; emanaturus, recipitur. Nec vlla fit humoris exhaustio, quin eadem opera fiat eiusdem reparatio. Tanta Soli radianti, potenti, moles humorum per omnem mundum obiecta est, vt eodem tempore quo concoquit humores, & terras ardoribus torret, alio terrarum hemisphærio regnet humorum copia, vigens & dominás absente Sole. & cùm terras nostras inflammant æstiui dies, humorq́; absumitur omnis, eisdem sub Antipodibus sæuit hyems, pręcipitesq́; cadunt ex æthere nimbi. Semper hoc ordine vigente, quem nulla tollat diuturnitas, tanto contextu factis elementis, vt alterũ alterius pernicies nunquam esse possit, tot sunt, erúntque semper in mundo nubes, humoresque, quantum Solis & ignis, flammæq́; cælestis. Nec dabitur vnquam vt abolere possit ignis aquam, tantam semper futuram, vt iugiter ardoribus Solis resistat, omnemq́; conflagrationem prohibeat. Sic ardor solis diluuia prohibebit, dico autem non particulares, aut cõflagrationes, aut eluuiones, sed vniuersales, quales Stoici somniabant, Naturę legibus nunquam euenturas, quod euenire non possit. Quid? quòd si vera dicerent, iam pernicies ista & humoris exhaustio, principium habuisset, aut ad medium adducta fuisset. Iam forent ætates torrentiores, iam minus vbique vaporis, iam terras squalores pressissent, iam torreri mortales cœpissent, exhausta maria, flumina, paludes, lacus, quorum nihil hactenus conspicitur. Superest igitur vera quidem eos tradidisse de cõflagratione, denouo

Esa. 34.
Matt 24.
Ro 8.
De natura Deorum 2.
Error Stoicorum.

Ade nouo mundo: sed hoc vnum non vidisse, non rationibus Naturę, sed illius nutibus hoc euenturum qui cuncta creauit, potens eadem qua creasset potestate, cuncta resoluere. Quem cùm bonitas impulerit ad creandum, quo consilio & potestate creauit, eadem, pulchros ordines illos, vinclaq́; tenacia rerum resoluet. Creauit autem, vt etiam Stoici fatebantur, hominibus omnia, quibus solis desuper stellas micantes accendit, Solis cursus Lunæq́; meatus instituit, terras proferre cibos iussit, animalia bruta ad diuersos vsus eduxit. Hoc consilium cùm generationis omnis causa fuerit, idem cunctam generationem remouebit, cùm remoti fuerint, quibus omnis generatio parabatur. Nulla Naturæ necessitas Solis æternos cursus sistet, nulla luminis naturalis hebetatio flagrantes eius radios terris auferet. Sic nullus necessarius ignis populabitur aëra & terras, aut inundatio rapiet montes & campos vrbesq́; sed quidquid euenturum est, eius consilio dabitur, qui rerum leges excogitasset. Quas tunc abolebit, rescindet, cùm hi quibus parata fuerant omnia, remouebuntur. Remouebuntur autem homines è terra, quod & à Sibyllis Prophetisque prædictum fuit, & Philosophi si profundius considerauerint, negare non poterunt, cùm tanta flagitia terras oppriment, vt viuere mortalibus sit miserabile, vitæq́; mors à cunctis præferatur. Hæc vna causa. Maior autem & apertior, quòd iudicandi mortales in theatro totius mundi sunt aliquando iudice Deo: Quòd tota deificatio animorum & corporum futura est: cum qua necessariò cursus iste vitæ quotidianus interpolabitur, vt sit locus meliori consilio, cùm consulet melius hominibus Deus, hoc ordine vitæ corporeæ sublato, bonis præmia debita reddituris. Quæ si Philosophi perspicere potuissent, quanquam similes somniantibus quædam super hoc augurabantur, non recusassent optimam hanc expectatámque ab omni re creata renouationem, fateri. Ná quotidianam vitam non modò non laudarunt eorum plerique, verúmque bonum non iudicarunt, vt deplorarint etiam, mortemq́; ei facile prætulerint. Viderunt igitur ratione duce & incredibili desiderio expetiuerunt aliam vitam, tantum non in ius diuinam prouidentiá vocantes, quòd homines miserabiliores cunctis animalibus propè creasset. Quæ quidem perturbatio tollitur cùm felicitas alacritásque maior ostenditur futura, renouato mundo. Hic omnis animæ tumultus sedatur, hic cessat admiratio, bonos nunc infelicius agere quàm malos, impunè vigere flagitia, cædes bonorum volitare, fortunam pessimos quosque flatibus secundis in portum collocare. Itaque quod ait Philo Iudæus, detestatus execratusq́; exitium mundi. ὑπὸ δὲ θεοῦ φθείρεσθαι λέγειν αὐτὸν, πάντων ἀνοσιώτατον. ὁ γὰρ θεὸς οὐκ ἀταξίας καὶ ἀκοσμίας, καὶ φθορᾶς. ἀλλὰ τάξεως, καὶ εὐκοσμίας, καὶ ζωῆς, καὶ παντὸς αἴτιος ἀγαθοῦ, ἀνωμολόγητον παρὰ τοῖς τὰ ἀληθῆ δοξάζουσι: Nempe, dicere porrò mundum diuinitus occidere, ante omnia flagitiosissimum est. Neque enim Deus autor est inordinationis, cõfusionis, interitus, sed ordinis, venustatis, & vitæ: omnisq́, eum esse causam boni, in confesso est apud eos, qui veritatem profitentur. Dico ego Philoni, renouatio mundi comprobabit Deum bonorum, pulchritudinis, non interitus autorem. Non enim diruet mundum, velut opera sua perosus, sed renouabit, reficiet, dabit meliorem, aperiet thesauros bonitatis, quos nunc secundum diuitias sapientiæ suæ prudenter occultat. Tum verò maxima largitate pandentur, effundentur arcanæ bonitates. Neque verò demolietur Deus mundum, nihil amplius daturus, aut animo iniquo quod benefecisset male perditurus, hoc dicere, flagitiosissimum. Sed quoniam status iste rerum non optimus est, & quo non possit melior esse, quin etiam multis lachrymis sæpe defletus est à pijs, multisq́; malis obnoxius iudicatus, Deus pro sua clementia restituet meliorem, vt diruta sóloque æquata Alba, refecta Roma fuit: Haud minus pro mundo corruptibili, caliginoso, animorum ergastulo, ostendetur lucidissimus, optimus, fortunatus, in fine ceu supremum bonum repositus. Ille verus ordo, verus mundus, & ornatus, erit vera vita, cùm præsens ab ipsis Philosophis penè pro morte sit habita. Hæc responsio credo non displicebit Philoni. Qui quidem dogma Philosophorum de postera mũdi æternitate sequens, & Solem Lunamq́; & cunctam cæli pulchritudinem, cum Peripateticis ab interitu defendens, sacros autores suos, quorum religioni initiatus esset, cùm canunt abolendum, rescindendúmque cælum, fulgorem syderum denigrandum, liquidissimum stellarum, totámque cæli compagem ignibus incoctam & tabefactam lapsuram in terras, qua tandem ratione tueatur, libenter didicerim. Verum nostri beneficio cælesti, mysterium aperuerunt. Hæc de exitio mundi dixisse sat est.

Eius potestas est dissoluendi, cuius fuit condendi & componendi.

Iudiciũ Dei.

Philosophi aliam vitam ardenti animo expetiuerũt. 1.Cor 5.

Philo nõ probat interitum mundi.

Deus mundũ non destruet, sed [illegible]bit.

B

C

Pietas, fons beatitudinis.

VERVM igitur beatitudinis fontem esse Pietatem: (quoniam in actionibus virtutis beatitudo constituitur, fons autem iustarum, rectarúmque actionum est Pietas) atque hunc esse finem totius felicitatis, omniúmque virtutum, atque actionum moderamen: & qui dicit Beatitudinem, seu Felicitatem, Finémque omnium rerum, nihil aliud eum dicere, quàm Scientiam, & Cultum Dei: & hanc esse philosophorum quoque sententiam, declarat mirificè, consonans cum sacris litteris, idem Aristoteles, qui libros de Moribus ad Eudemum absoluens, quemadmodum Salomon suos claudens, dixit: Finem dicendi faciamus: Deum time, & mandata eius obserua: Hoc est omnis homo. Sic Aristoteles illo præclaro fine vsus est: Omnes actiones nostras, omniáque studia, rerúmque possessiones, tanto iudicandas esse meliores, quanto magis fecerint, adiuuerint ad cognitionem, & cultum Dei. Deteriora autem censenda, quæ nobis impedimento fuerint, quò minus colatur Deus. vt quasi sic statuat, si quis eius sententiam planius euoluat, Quoniam, inquit, Felicitatem veluti finem supremum quærimus: Felicitatem autem tibi demonstro, eámque dico esse beatum, felicémque animi statum, complexum, societatémque omnium virtutum: Apertius, ait, tibi loquar: sedes omnium virtutũ, & finis ille, ad quem quicquid agimus, quicquid possidere studeamus, respiciendum est, Contemplatio, & Cultus Dei. Cùm, inquit, huc perueneris, tunc finis est, tunc beatus eris. Ob hanc causam quæcunque te iuuerint vt huc peruenias, pro melioribus habenda: quæ prohibuerint, impedimentóque fuerint, deteriora iudicanda. Et is terminus verus, hæc optima diffinitio, optimus rerum cognoscendarum modus. Sic loquitur Aristoteles: ἥτις οὖν αἵρεσις καὶ κτῆσις τῶν φύσει ἀγαθῶν ποιήσει τὴν τοῦ θεοῦ μάλιστα θεωρίαν ἢ σώματος ἢ χρημάτων ἢ φίλων ἢ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, αὐτὴ ἀρίστη, καὶ οὗτος ὅρος κάλλιστος, ἥτις δὲ διὰ ἔνδειαν, ἢ διὰ ὑπερβολὴν κωλύει τὸν θεὸν θεραπεύειν, καὶ θεωρεῖν, αὐτὴ δὲ φαύλη.

Sciẽtia & cultus Dei, finis rerũ omniũ. Eccles. 5.

Quæ actiones meliores.

FINIS.

A

DE NOMINE VRBIS SVAE EVGVBIVM, QVOD CORRVPTE LEGITVR APVD SCRIPTORES: ET QVA RATIONE SIT PROFERENDVM.

**
*

B VISVM EST in calce operis huius docere, quod fortasse legentibus non fuerit ingratum. Si quis est, qui nesciat nomen vrbis meæ, non est Eugubium, sed vt apud probatos scriptores constat, Iguïum: & ciuile nomen non Eugubinus, sed Iguïnus, vel Iguïus. At ne noua, atque auribus inusitata viderer afferre, sequutus sum vulgi consuetudinem, vbique me Eugubinum appellans. Verùm hoc nomen adeo corruptum, deprauatúmque est apud scriptores, vt nisi iudicium, solertiáque Doctissimorum virorum, & fides antiquorum codicum suffragata esset, difficile potuerit recognosci. Non fuisse igitur oppidum ignobile Iguïum, declarat, quòd eius meminit Cæsar in Commentariis, Tullius in Epistolis ad Atticum, Ptolemæus, & Strabo in Geographia, Plinius in libris de Naturali historia, Silius quoque Italicus. Sed tam variè apud hos omnes deprauatum est id nomen, vt apud Cæsarem primo de Bello Ciuili vocetur Tignium, addita littera T, ex nomine Termi Prætoris Pompeiani, qui præsidio quinque cohortium oppidum defenderet: apud Ciceronem de ea re atque Cæsar loquente Sisiguium: apud Ptolemæum Isuïum, apud Strabonem Itor, apud Silium Inginum, apud Plinium in deprauatis exemplaribus ciues dicuntur Inginini. Causas autem deprauationis huius, quas vt dixi, mecum Doctissimi huius sæculi repererunt, quorum iudicio suffragati sunt codices antiqui, explicabo. Dico hoc oppidũ esse, quod in Commentariis Cæsaris de Bello Ciuili deprauatissime vocatur Tignium, de quo Cæsar, cùm Pisaurum Fanúmque oppida Vmbriæ, ab Eugubio non longe distantia, memorasset, quæ ipse suis præsidiis occupauerat, subiecit his verbis: Interea certior factus, Tignium Termum Prætorem cohortibus quinque tenere, oppidum munire, omniúmque esse Tigniorum optimam erga se voluntatem, Curionem cum tribus cohortibus, quas Pisauri & Arimini habebat, mittit: Cuius aduentu cognito, diffisus municipij voluntati Termus, cohortes ex vrbe educit, & profugit: milites in itinere ab eo discedunt, ac domum reuertuntur: Curio omnium summa voluntate Tignium recipit. Hæc Cæsar. Deprendetunt igitur eruditi causam deprauationis: nam hoc oppidum, vt est apud Lucanum, in Vmbria est. Eugubium quoque, vt Plinius docet, in Vmbria. Illud oppidum Tignium dicit esse in Vmbria Lucanus scribens de Bello Ciuili, eo carmine,

C

Gens Ethrusca, fuga trepidi nudata Libonis
Iúsque sui pulso iam perdidit Vmbria Termo.

Et Lucius Florus his verbis: Prima Arimino signa cecinerunt, rum pulsus Hetruria Libo, Vmbria Termus, Domitius Corfinio. Nullum autem nunc est oppidum in Vmbria, nec vllum extat eius vestigium, quod vocerur Tignium: & illud oppidum non procul Arimino & Pisauro & Fano sirum erat, vt quòd à Cæsare cum his ipsis nominatur & censetur: Eugubium quoque non multum distat à Pisauro & Fano. Causa igirur depra-

uationis, quod multis nominibus accidit, fuit nomen Termi Prætoris, qui litteram pri- D mam sui nominis dedit Iguio: Nam locus in Commentariis habebat, Interea certior factus Iguium Termum Prætorem cohortibus quinque tenere. facilius enim fuit vt pro v, legeretur postea n, vt quæ vna eadémque littera est sursum deorsúmque versa. Imperitia igitur scriptorum & deprauatio codicum, fecit vt prima littera nominis Termi adderetur nomini Inguium. Haud mirum quidem, Nam maiora monstra olim in omnibus bonis autoribus visebantur. Huius deprauationis vel illud clarum argumentum est, quòd idem oppidum, quod in Commentariis appellatur Tignium, in Epistolis ad Atticum de eisdem oppidis, quæ adhuc à Pompeianis tenerentur, Cicerone scribente, non amplius appellatur Tignium, sed alia simili quadam deprauatione vocatur Sisiguium. Nam cùm suspensus Cicero expectaret quid agerent Pompeiani, qui Cæsare aduenìente oppida præsidiis occupauerant, Termus quidem Iguium, Domitius autem Corfinium, quod est in Marsis, vt videbis in eisdem Commentariis, sic scripsit: Non ista expecto, sed magis quid agat Domitius in Marsis, Sisingui Termus. Vides idem oppidum non appellari quemadmodum in Commentariis Tignium, sed Sisiguium in impressione Aldina, & manuscriptis codicibus: nam qui reposuerunt Tignium ex Commentariis, non remouerunt, sed auxerunt errorem. Agnosce igitur aliam deprauationem: vt enim Termus dedit primam litteram Iguio, sic extrema syllaba huius nominis Marsis applicata fuit nomini sequenti. si enim remoueris ex eo nomine Sisigui quod nunc legitur in ea Epistola, extremam syllabam, Sis, nominis Marsis, remanebit Iguij. E Et lectio erit, quid agat Domitius in Marsis, Iguij Termus. Hæc deprauatio quoniam de eodem oppido à Cæsare & à Cicerone scribitur, clarius attestatur Tignium nihil esse, sed esse nomen deprauatum. Nam si quid esset, eodem nomine à Cicerone atque Cæsare, eodem tempore, de eadem re scribentibus, vocaretur: altera quidem alteram deprauationem illustrat, veritatémque demonstrat. Occupauerat igitur hoc oppidum atque hoc iter Pompeius, vt quod est in locis tutissimis, in angulo Apennini, non procul à via Flamminia, vt si Cæsar per viam Flamminiam transire non posset, minus etiam deflecteret Iguium, indeque iter Romam cum exercitu dirigeret. Nam hi qui nuper dixerunt Tignium esse qui vocetur nunc montem sanctæ Mariæ in Georgio, in apertissimum errorem dilabuntur. Tignium, vt vidimus ex Lucano & Lucio Floro, in Vmbria est, locus autem ille in medio Piceno. Non satis erat Eugubio vt apud bonos autores tantum obscuritatis ac deprauationis habuerit, vt etiam adessent, qui ipsum è suis sedibus transportarent in Picenum. Quòd autem verum nomen sit Iguium, vt apud Cæsarem & Ciceronem coarguimus, comprobat item Ptolomæus, qui hoc oppidum appellat Iguïum, ponens id inter Tifernum, Sentinum, Perusiam, quæ sunt oppida Eugubio finitima: sed exigua quadam deprauatione fuit apud eum quoque nomen obscuratum, legitur enim apud eum Icuium, propterea quòd Græcis similis est littera Gamma atque Sigma. Itaque pro ἰγούιον deprauatum fuit à scriptore Græco ἰσούιον. Nam si litteram Gamma modico apice connectas, γ fiet σ. Vides iam tres excellentes autores inter se F congruentes: sed clarissimum argumentum nomen illud Tignium corruptum esse, dicendúmque Iguium, declarat vetusta quædam historia, quam ego reperi Eugubij, in qua scribitur, Bello ciuili flagrante Eugubinos expulisse Termum prætorem Pompeij, & tantis rebus gestis à Cæsare, & quòd tam bene de Republica meritus esset, Curionem prætorem eius cum trium cohortium præsidio excepisse: quod quidem in principiis Commentariorum legitur. Itaque quo tempore illa historia scripta est, non erat apud Cæsarem nomen deprauatum. verba historiæ hæc sunt: Hanc, inquit, vrbem in antiqua quadam historia Iuliam appellatam inuenimus: quæ vtrum à Iulio Cæsare redeunte victore quem Eugubini & omnes populi ciuitatum Vmbriæ cum lætitia susceperunt, expulso Termo duce, qui Vmbriam possidebat pro Pompeio, Iulia dicta sit: an propter Iuliam vxorem Octauiani, determinare non valemus. Hæc historia, tametsi non adeo Latinè & polite, sed satis ad eorum fidem, quæ scripsimus, vt Tignium in Commentariis Cæsaris noscatur esse Iguïum, quod à Termo prætore Pompeii teneretur. Nam Lucius Florus congruens cum hac historia scribit, Prima ciuilis Belli arena Italia fuit, cuius arces leuibus præsidiis Pompeius insederat: sed omnia subitò Cæsaris impetu oppressa sunt. Superest Plinius, in cuius historia libro III. de sexta regione, post Forosempronienses numerantur Ingınini. Sciendum hunc quoque locum esse deprauatum, quod

tum

A tum ratio, tum fides antiquorum codicum ostendit. Ac primo vel hinc liquet non esse dicendum, quemadmodum hodie dicitur Eugubium: nam Plinius numerat cuiusque regionis oppida secundum rationem Alphabeti, primúmque recenset quæ incipiunt à littera A, subiicit alia iuxta litterarum ordinem: post Forobrentianos & Forosempronienses numerantur Inginini. Plinius ergo recensuerat nostrum hoc oppidum sub littera I, non sub littera E: nam si inciperet nomen à littera E, non nominasset ipsum post ea quæ incipiunt cum littera F. hoc argumento est, deprauate vulgò dici Eugubium. Manifesta quoque ratio est cur deprauatum sit, vt pro Iguïni in Plinio legatur Inginini: nam apex qui solet Latinis superscribi litteræ I, videtur nonnunquã esse breuiatio, cum volentes significare præpositionem in, superponimus quendam apicem. itaque exiguum punctum litteræ i, fecit vt putaretur præpositio in: atque vbi dicebatur in Plinio iguini, ab imperito scriptore subiectum fuit Inguini: pòst alia quoque corruptio facilè irrepsit inter litteras v, n. Hæc eadem corruptio accidit in Silio Italico, qui libro VIII. describens populos Vmbriæ, post Hispellum ac Narniam, oppida Eugubio finitima, recenset Inginum, eo carmine,

Hispellum, & duro monti per saxa recumbens
Narnia, & infestum nebulis humentibus olim
Inginum, Patulóque iacens sine mœnibus aruo
Fulginia. Fuit igitur hic quoque simili ratione deprauatum, quoniam apex supersigna-

B tus primæ litteræ nominis ab imprudentibus scriptoribus pro littera n, acceptum est: scripserat enim Silius, qui in hoc carmine sequitur ordinem Plinij, aliotúmque Geographiorum in recensendis Vrbibus, Iguïum, vti apud Cæsarem, Plinúmque legerat, & interpres Silij ait Inginum oppidum esse in Vmbria: nullum autem est memorabile oppidum in Vmbria, cui possit hoc nomen applicari. Nam quod ait interpres, Inginum à Strabone pro monte accipi, in Græcis exemplaribus Mons ille non Inginum, sed γιγγῦνον ὄρος, Mons Gingunum vocatur, his verbis, αὐτῆς δ' ἐστὶ καὶ ὁ αἶσις ποταμὸς καὶ τὸ γιγγῦνον ὄρος Hos terminos ponit Vmbriæ Strabo, Flumen Æsin & Gingunum montem, qui hodie quoque vocatur Genga: nisi forte Strabo scripserit Cingulum ὄρος terminus. Nec mirum quòd nebulis infestum oppidum Eugubium dicat Silius: subiacet enim ei planicies, quam nebula mane semper opacat, vehementius illo fortasse tempore, si planicies erat inculta, & palus nebulam exhalabat. Adde quòd Eugubium in planicie dicitur fuisse situm, vbi nebula inumbrat: propterea dici olim, non sua tempestate. Sciendum quoque hoc nomen apud Strabonem deprauate legi: nam post Hispellum oppidum Eugubio finitimum, subiicit Ἴτορ. Erat scilicet pro Tau, Gamma. Sic Igu. Sed reliquum quoque nomen corruptum fuit, vt alia pleraque non minus deprauatè apud eum leguntur. Sed reuertor ad Plinium: Dum hæc mecum agitarem, Angelus Colotius Episcopus Nucerinus, vir nostri temporis doctissimus, in duobus Pliniis, quorum alter est venerandæ vetustatis, alter ex prima impressione cum primò fuit Plinius

C excusus, ostendit, vbi nunc in vulgatis exemplaribus, & his etiam quæ sunt impressa in Germania, legitur Inginini, omnino esse Iguini: hoc ego manifestè vidi. Illud autem vehementer in Plinio animaduertendum est, cuius me admonuit Iacobus Torellus Fanensis, vir excellentis ingenij, cuius ferè totum est, quod super nomine Iguij superius attulimus: is deprendit duobus aliis locis mentionem Iguij fieri apud Plinium libro XV. cùm agit de oleo factitio, & libro XXIII. cap. IIII. de oleo quoque scribens: sed is locus non admodum deprauatè legitur, eiátque clarus multis, his verbis: Seleucinum, inquit, neruis vtile esse diximus, sicut herbaceum quoque, quod Enguini circa viam Flamminiam vendunt. Hæc Plinius. Non admodum peruersum est, vt pro Iguini legatur Enguini, quos ait esse iuxta viam Flamminiam, vt verissimum est: attingit enim Iguinus ager viam Flamminiam. Quin Castellum Ditionis Iguij (quod ab antiquissimis Græcis videtur appellatum Schissa, ἀπὸ τοῦ σχίζειν, propterea quòd sciinditur illic Apenninus, vt quasi securi sectus videatur) via Flamminia medium pertransit. Hîc Iguïni oleum herbaceum vendebant, neruis vtile: Herbarum siquidem, non facilè alibi nascentium, ferax illic Apenninus. Nascitur ad alia Coccus, seu Vermiculus affatim lectus ex herba vulgò Pimpinella. Huius igitur olei meminit idem Plinius etiam libro XV. sed locus, vt dixi deprauatissimus est. Audi igitur eum, & confer locum libri XXIII. cum hoc XV. vbi de oleo factitio scribit his verbis: Suis, ait, herbis componunt inter Cappadociam

& Seleuciam, quod Seleucinum appellant, neruis admodum vtile, sicut in Italia è gummi. Locus, si rectè pensites, perperam habet, vt pro Eguuij legatur è gummi: dicendúmque, Sicut in Italia Eguij. quod locus ipse testatur abunde: nam nullum oleum conficitur è gummi. Adhæc oleum illud quod scribit libro XXIII. neruis vtile, herbaceum est, non è gummi. Præterea similes sunt inter se locus ille libri XXIII. atque quintidecimi, propterea quòd refert repetítque eisdem penè verbis libro XXIII. eadem illa de oleo, quæ scripserat quintodecimo: idq; ipse Plinius demonstrat, Diximus (inquit libro XXIII.) neruis vtile Seleucinum, sicut herbaceum quoque, quod Eguini vendunt. At vbi hoc dixerat Plinius? videlicet quintodecimo, ibi scripserat oleum herbaceum neruis vtile, non oleum è gummi? Quantus error, vt oleum herbaceum transferatur in oleum è gummi? Et cùm idem Plinius ait, Sicut in Italia: iudicat quod clarius repetit XXIII. nempe circa viam Flamminiam. Atque obsecto impressores omnes, vt post hac tam in Cęsare quàm Cicerone & Plinio locos illos castigatius imprimant: Nam quod ad me attinet, plurimum his debere fateor, qui hæc aperuerunt: in primísque Iacobo Torello Fanensi, perspicacis ingenij viro: cuius iudicio vt assentiter post aliquod tempus fecerunt conìectutæ clariores, & probatæ fidei codices. Igitur nomen vrbis est Iguium, ciuile Iguinus, vel Iguius, vt est in Cæsare. Magnitudinem virésque oppidi, & quid momenti haberet, testatur, quòd illo bello Ciuili, cùm Fanum, Pisaurum, Anconam singulis cohortibus Cæsar occupasset, misit huc tres cohortes, & Pompeius quinque cohortium præsidio cum prætore Termo tenebat. Vetustatem declarat Mausoleum extra mœnia, & theatrum: tum complures tabulæ æneæ repertæ in agris, litteris incognitis incisæ, quas hucusque legere potuit nemo · suspicantur nonnulli Hetruscas esse: tum tegulæ sepulchrorum, eisdem litteris impressæ, ab aratore inuentæ, cum finibus illis

Exesa inuenit scabra rubigine pila,
Aut grauibus rastris galeas pulsabat inanes,
Grandiáque effossis mirabitur ossa sepulchris.

His autem Vrbibus & his finibus Iguium, vt situm cognoscas, terminatur: à Meridie Perusia, à Septentrione via Flamminia, quæ penetrat Apenninos montes: ab Ortu Sentino, Saxofertato vulgò, Nuceria colonia, Foro Flamminij: ab Occasu Tiberno, vulgò Tiferno, in media ferè Italia, nunc sub ditione Ducis Vrbini.

FINIS.

AVGVSTINI STEVCHI EVGVBINI BIBLIOTHECARII, CONTRA LAVRENTIVM VALLAM,

De Falsa Donatione Constantini.

LIBRI DVO.

B QVAE Laurentius Valla de falsa donatione Constantini disseruit, propositurus, eáque falsa, & inania, quibuscunque potero viribus ostensurus, in primis commemorãdum mihi existimaui, plerosque ad styli acerbitatem, historiásque atroces scribendas, scipsos perpulisse non tam rationibus, ac veritate (cui dandam operam omnibus modis censuissent, quàm sæpius odio, atque vt illatas à principibus referrent ingratitudinis iniurias. Itaq; maxima interdum mala, magnum dedecus attulit principibus: quibus multo quidem auro cicatrices illas notásque in sempiternũ tempus à scriptoribus inustas, redimere profuisset. Hoc scelus à Laurentio Valla imprimis peccatum esse memoriæ proditum est: quem cùm Rom. Pontifex, qui tunc rerum potiebatur, beneficiis, quibus forsan non esset indignus, minime affecisset, ignominia, & dolore permotus, & ad Regem Alphonsũ Pontificis hostem profectus, non tam aduersus priuatam personam, quàm ipsam dignitatem inuectus est: atque de Falsa donatione librum conscribens, omnes hic odij, & iracundiæ suę vires effudit, aduersus ecclesię dignitatem irritatus, atque doloris, quo quidem ardere, impetum, contra insontem vertés, simile quid perpessus, vt si quis ab aliquo igni læsus aut læsus à Sole, totum ignem, & Solem tollendum è mundo persuadere niteretur. Aut qui insano impetu, furentíque similis, patrem, matrémque, aut amicos in conspectu verberibus appeteret. Seu qui non malos oratores, sed orationem maledictis incessat. At irato (vt scri-

C ptor grauissimus ait) nihil est credendum. Ipsa quinetiam scriptoris natura facilè probare poterit, quæ scripsit, ab inimico animo profecta esse, qui fuerit alioqui maledicus, ac petulans, qui se continere non potuerit, quin sagittas se habere paratas iactauerit quibus configeret Christum. Quod Pontanus retulit in eo quem scripsit de Sermone. Facile igitur effectum est, vt nihil nõ acerbum in Ecclesiam statueret. De Larentio quoque id eruditorum consensus reor iudicabit: eum quidem, vt ferebant tempora, eruditum fuisse, multúmque in obseruatione Latinæ linguæ studiosis profuisse: sed ei copiam defuisse, qua depelleret, si qua in litteris, & in Theologia ei suborta esset dubitatio. Quale de Sole Martij mensis ferũt Medici habere eum vim humores dissoluendi, ac commouẽdi, sed non exsiccandi: ob eámque causam exitialẽ esse. In animos sæpe non tam imperitorum, quàm eruditorum, dubitationes incidunt, quas propter reconditarum rerum inscitiam, intimarúmque causarum ignorationem, ad quas paucis aditus datur, deturbare nequeant. Multa super Donatione, ac Baptismo Constantini occurret dubitatio, scriptoribus inter se cõtraria referentibus: sed pauci poterunt dissoluere, quòd pleraque Græcè, & Latinè nosse oporter, quæ copia Laurentio defuit, vt cui secretiores litteras, vetustissimas historias Græcas, & Latinas adire non licuerit. Multa de Conciliis Græcè scriptis scire eum oportuerat, multas cæteris incognitas historias Latinas perspicere, vniuersam lustrare bibliothecam, series temporum, regnorum successiones, sacra, & profana conferre necesse erat. Quid

ātem de Laurentio Romano homine sentire fas est, qui aduersus ecclesiam permotus, eam scriptis suis non modò non adiuuare, sed perniciem etiam ei quærere ausus est. Quod scelus, furórque cùm neminem quocunque ex genere procreatum inuasisse decuit, propterea quòd ab ecclesia Romana maxima in omnes gentes, si quis vetustissimis monimentis insistat, profecta sunt beneficia, tum longe magis à Romanis hanc indignitatem submotam esse oportet: quos cogitare necesse sit, Romano Imperio euerso, quod propter Imperatorum suorum turpitudinem vitæ accidit, nisi Deus Pontificatum restituisset, in quo Romana maiestas renasceretur, futurum fuerit, vt Roma nullo tēpore excitata, ac restituta, inhabitabilis post hac, fœdissima boum, porcorúmque futura esset habitatio. At in Pontificatu, & si non illa veteris Imperij magnitudo, species certè non longè dissimilis renata est, qua gentes omnes ab ortu, & occasu, haud secus Romanum Pontificem venerantur, quàm omnes nationes olim Imperatoribus obtemperabant. Eorúmque iudicium verissimum est, qui censeant, nisi suprema sacerdotij dignitas Romæ diuinitus excitaretur, tametsi ex vereribus reliquiis aliqua vrbs ædificata fuisset, futuram tamē velut vná è vicinis vrbibus vt Vetulonia, Tuder, Interamna, Narnia, nunquá autē in hodiernā amplitudinē fuisse venturam. Si quis Romanus aduersus ecclesiæ maiestatem Regiámque Pontificatus dignitatem inuehitur, perinde facit, vt si contra patriam susceptis armis non modò ciuium suorum, sed suam quoque domum, familiámque eodem interitu euertere, aut deformare niteretur: ipsam autem patriam ex imperatrice, Regiáque vrbe seruam, subiectámque alterius Imperiis reddere conaretur. Is furor incessit Laurentio qui non perspexerit nihil vrbem suam futuram, tametsi Romanum nomen sæpius iactet, nisi regia Pontificatus maiestas eam restituisset, auxisset, decorasset. Hæc regia dignitas facit vt in dies melior, ædificiisque augustior vrbs appareat. Id quoque commemorandum existimaui, quò tam deprauati moris in Laurētio causa innotescat, repertos esse nescio quos Romanos, quibus vetus Romanorum idolatria non displiceret, profanitatem, paganismúmque priscorum Romanorum adamantes, Christum ob fastum, famámque maiorum, non magni æstimantes, in hæc terrestria penitus deflexi, de cælestibus minus laborantes, deificationem quandam corpoream, posthabita cælesti, suspicientes, antiquatas, exoletásque ceremonias, & superstitiones sæpe somniantes. Hi conferunt causam (quod Cypriani, Augustiníque temporibus obijciebatur item Christianis) euersi Romani Imperij in religionem Christianam, ac magno mercentur, Romanum Imperium potius stetisse, quàm Christianám religionem Romæ apparuisse Maledictis Constantinum appetuns, quem putant discessu suo ex vrbe Romanum Imperium euertisse. Facere igitur optimè mihi videtur, qui rationibus, quas potiores existimet, ecclesiæ Romanæ maiestatem, cælitúsque in terris institutam dignitatem, ab hoc genere hostis defendat, Donationémque Constantini veram esse comprobet. Nam ecclesiæ maiestate defensa, cùm Roma mater, & magistra omnium gentium, tum verò totum Christianorum genus, quod religionis, ac sanctitatis, sapientiæq; cælestis ab hac Vrbe accepit exemplum defenditur. Respice enim veteres Pontifices, contemplare flumen Sapientiæ, pietatis, religionis, quæ in omnem terrarum orbem ab hac vrbe inundauit. Cùm sit igitur perspectissimum, vniuersum terrarum orbem ab hac cælesti sede, lucem, qua tenebræ per omnes sparsæ, discussæ sunt, accepisse: certè impietatis, & imprudentiæ plenum consilium eorum fuit, qui vel cæcitate animi, atque ingratitudine, vel ob iniurias acceptas irritati, contra eam, nempe communem cunctarum gentium parentem, atque alumnam, sumptis armis, eam bello profligare non dubitauerunt: pro cuius quidem sanctissimæ patriæ dignitate potius vnicuique sanguis esset effundendus: quod nonnulli hac tempestate sanctissimi viri in conspectu impiorú tyrannorú subire non recusauerunt. Quocirca perspicua sit impia simulatáque Laurentij pietas, qui se causa deffendendæ veritatis, etiam contempto mortis periculo, ad scibendum contulisse prædicat: quod planè contrarium esse, ingenij, linguæq; eius ferocia, tum scripta maledicentiæ, & procaciæ vbique plena restantur. Quid autem veri ab his expectes, quorum omnis libido in detrahendo est, quósque rapit velut transuersos impetus arrogantiæ? Sed illud in primis, cum eo pedem collaturus, proponendum sapientibus, vt diligenter expendant censeo: an verum sit, quod ab imperitis prædicari solet. Non prodesse Reipub. Christianæ hanc sedem habere potestatem dominandi, subiectas vrbes, Imperiúmque obtinere. Hæc prædicatio speciosa quidem est: quòd omnibus ferè persuasum est, quos scilicet vel odium vel inscitia in has cogitationes induxit. Maiore integritate, & quiete, res sacras, ipsámque religionem

ab hac

A ab hac ſede adminiſtrandas, cùm rerum corporearum, terreſtríſque imperij regendi cura dimiſſa, tota in rebus ſpiritualibus moderandis inſiſteret: habenas autem illas, quas hodie regni tanti obtinet, alteri traderet. Neque in eo minuendam ſedis huius dignitatem, ac diuitias, ſed augendas potius, ampliotéſque opes futuras, quas ex prouentibus ſacrarum rerum ad eam redigendas, & ex omni orbe conflandas aſſerunt. Hæc igitur hominum opinio cùm prima fronte vera videatur, ſed falſiſſima ſit: nihil earum rerum, quas futuras exiſtimat, offerens: ac potius pro quiete, & pace, ſeditionum, maximarúmque diſcordiarum cauſas exhibens, totúque terrarum orbem atrociſſimis incommodis exponens: in quo maximè Laurentius Valla deceptus, alios omnes decipere ſtuduit, omnibus rebus expelli, atque odio haberi debet. Quietem ſcilicet, & pacem, tranquillitatem, & otium necnon maiorem Chriſtianorum ſanctitatem, feruentiorem religionem fore pollicentur, ſi ſedes hæc nullum habeat imperium, nullum regnum, nullas vrbes regendas, quas ei Conſtantinus tradidit, nullos denique prouentus ex vectigalibus prouinciiſque: ſed tantum prouentus ſpirituales, quos fore longè copioſiſſimos aſſerunt. At ex præteritarum præſentiúmque rerum exemplis, quibus prudentia futurarum colligitur, luce clarius percipies, miſerrimum rerum ſtatum conſecuturum, ſi religioni vires detraxeris, ablatóque Imperio eneruaueris, fræna quibus populorum, principúmque violentorum furor coërcetur, eripueris, quibus hominum improborum nouas ſectas, atque hæreſes inducere meditantium, conatus ſceleratus compeſcitur, impetus ipſi ſedi, ipſi religioni, ipſi capiti

B nocere parantium tardatur: has, inquam, vires ſi ademeris, liquidò cernes nihil illo rerum ſtatu fore miſerabilius, redituras veteres hæreticorum tragœdias, ſceleratas illas malorum hominum contra religionis caput iniurias, denuóque totam religionem fœdè proſtituendam ac conculcandam: nec ſolùm ad ſummam inopiam, ſordéſque, quod tolerabilius foret, ipſam religionem redigendam: verùm etiam peſſimarum opinionum autoribus omnem viam aperiendam. Ac primum perpendas eorum errores, ac detegas, qui prouentus eccleſiæ vberiores fore, dimiſſa cura Imperij, ex rebus ſpiritualibus contendunt. Si quis enim conſideret ea, quæ vbique terrarum apud principes & regulos hac tempeſtate geruntur, qua ſummus Pontifex viribus non eſt inferior, videbit quis ſtatus conſecuturus ſit, ſi cum viribus, & poteſtate dimiſſa, corporalis autoritas tota ad profanos principes transferit. Nemo enim ferè nunc principũ eſt, quin rerum ſacrarum, beneficiorũque ipſe Dominus, ac diſpenſator, aut verius occupator eſſe velit: nuſquã ferè, niſi per vim, debitæ pecuniæ perſoluuntur. Quid nullo cogente terrore? In ipſa autem vrbe ſi milites, prætórque alteri principi, quã ipſi Pontifici paruerint, quæ ſtrages erit ſacrorũ? quis religionis contemptus? quis non audebit principi, ſi quid imperauerit, obſiſtere, & contrà, quàm imperatum ſit, facere? Quis eum exterrebit? alienus prætor ſcilicet, qui in alium quã ipſum Pontificẽ reſpiciat? Quæ ludibria, quis religionis contẽptus ab omnibus magiſtratibus, quæcunque imperauerint fieri cogentibus, multáque fœdiſſima cernetur. Cuiuſmodi priſcis temporibus videre erat, cùm mulierculæ Pontificibus imperabant, in-

C ſultabant, minabantur, niſi earum libidini paruiſſent, in eos poteſtatẽ habebant. Inde tot hæreſes, tot humanæ vitæ incommoda, nondum capitis autoritate ſtabilita, omnia magnis ludibriis iactari, peſſundari tota religio, tempeſtates, iactationes, opinionum agmina, examina ſectarum obambulare? Quanta portò circa ipſam vrbẽ, vt olim vaſtitas erit? quæ latrocinia, priuatorúmque ædificiorum, atque vrbium conflagrationes, inter ſe Romanis vt quondam armis contendentibus, quæ cædes vexationéſque vbique? Quanta in ipſis viis, quibus ad vrbem itur, prædonum impunitas? Nam Imperatores facilè in Hiſpaniam, aut Germaniam, aliáſque longinquas regiones, vt quondam, diſcedentes, vrbẽ, Italiámque vaſtitati relinquent. In primis igitur nulli prouentus erunt, in ſordibus res ſacræ iacebunt, quas non tam paupertate diuitiarũque contẽptu, quàm diuitiis regere neceſſe eſt. Nulla religioni reuerẽtia nullus metus. Nec ſeſe priuatim ſuóſque rex ſacrorũ, nec ipſam etiam religionem tueri poterit. Quod ſi is qui religionis caput eſt, ipſam religionem non tueatur: an principes, quibus alia mens eſt, aliæ curæ, tuebuntur? Quorum animus potius ad res terreſtres, libidinéſque corporeas inclinet? Conſideremus autem, quis regat, tueatur ſalutarius aliquam prouinciam: an is, qui legitimè imperat, cuius eſt peculium ipſa prouincia, qui mores populi noſcat, qui ritus ipſos intelligat: an alius? Quòd ſi religioni opus eſt defenſione, opus eſt præſide, qui ſalutariter eam regat: ſi quid autem ad-

uersatur, à calamitate prohibeat. Si item tueri non potest, qui non habeat potestatem, tum non est uerisimile melius quenquam aliquam prouinciam defensurum, quàm prouinciæ principem, non scilicet alienum principem: certè necesse est principem, cui religionis credita custodia sit, armis & opibus potentem esse, tum vt religionem opibus illustret, adiuuet, sustentet, velut mens, ratióque corpore, corporeisque adiumentis sustinetur: tum vt eam ab inimicis tueatur. Inimicitiæ religioni conflantur, vel à priuatis hominibus, vel à principibus. A priuatis, quoties nouas hæreses, noua dogmata exsuscitant, quibus veteris religionis inest pernicies. A principibus, quoties hos improbos alunt, fouent: quoties item decretis religionis sese opponunt, quotiens parere recusant, cùm ea quæ sunt religionis eripiunt. Non est igitur defensio sine potestate, itémque non est magis salutaris, magisque legitima defensio, quàm à principe ipsius prouinciæ, qui magis ipsam amet. At prouinciam regnúmque religionis cui magis earum esse credendum est, an ipsi principi, præsidique religionis, an alieno, cuius scilicet regnum non sit ipsa religio, sed alterius generis regnum? Non perspicis, igitur religionis sacrorúmque præses, ad quem rerum sacrarum, rituúmque diuinorum summa redigitur, quòd multiplices sunt hominum improbitates: nec erit tempus vnquam: quin homines sint in vitia, quàm virtutes: malum, quàm bonum, vt sunt humana ingenia propensiores: nisi fuerit his opibus, atque ea potestate præditus, qua scelera retundat, sese impiis conatibus opponat, compescat, impia dogmata proseminantes, fore vt maximi tumultus, variæq; corruptelæ per omnes terras exoriantur, quibus discissi inter se populi ob dogmatum dissidia, armis decertent. Cuius quidem rei tot sunt tradita memoriæ posteris exempla. Vidit & experta est nostra ætas. Perpendamus autem, nisi religio diuitiis adiuuaretur, quid tandem esset? Verè enim quidam rerum non ignarus dixit: Vbi est abundantia, est obseruantia rerum sacrarum, cùm pietas, religio, ritúsque sacri cum pompa sacra peraguntur, quæ populus cernens veneretur, admiretur. Sordida religio contemnitur. Nisi habeas quibus sacerdotes alas, nisi loca sacrorum locupletaueris, nulli erunt sacerdotes, nulla sacra loca: deserentur, solitudini erunt. Homines cùm simus corpore constantes, vitam corpoream degentes, quibus corporea sint necessaria, quibus necesse sit populo satisfacere non sapienti sed ignaro, cæcitatis pleno: nisi, inquam, sit his opibus instructus, ipse sacrorum Rex, vt summum, maximéque venerabile caput sit conspicuum, cuius maiestas exteriorem aspectum præ se ferat, qualis summo regum conueniat, nonne facile despicietur, totúsque ipsius contemptus ad religionem, ad ipsum Deum perueniet? Contemptis sacerdotibus, contemnitur Deus. Nonne cùm Deus daret se in conspectum, venerabilis, terribilis occurrebat: præcedebant tempestates, fulgura, tonitrua, caligo, clangor tubarum. Talis in monte Sinai, talis ad Eliam venit, talis visus est apostolis in monte. Facile igitur quicunque alicuius iudicij sit perspiciet, sine corporeis opibus, corporeisque adiumentis, neque venerabilem esse, neque sustineri posse religionem: propterea quòd homines non Dij, non angeli sumus, in corporibus habitantes, rebus ad vitam degendam necessariis indigentes. Rationibus igitur ostendentibus eos manifestò insanire, qui sibi meliorem rerum statum pollicentur, si Pontifices imperare desierint, solósque spirituales prouentus habuerint, illa prior potiórque errores eorum maximè coarguit, atque vnde maiores vberiorésque prouentus ostendunt, inde longè deteriores futuros probat, videlicet si merus armorum, atque potestas abfuerit, neminem futurum, qui pecunias illas persoluat, eásque in vsum suum principes conuersuros. Quæcunque ad summum sacerdotem ad vrbé adueheret uis iuberet, princeps securè sibi, pretexens aliquid honesti, præripiet. Cuius est hodie exemplorum copia maxima, cùm in tanta Pontificis potentia vel minimus quisque regulorum audet prouentus hos, aut conatus, si possit, intercipere. Aliud malum si religio potestate, regnóue caruerit, satissimum est: quòd impia dogmata, nouásque hæreses omni tempore subnascentes, excindi, coërceri qui eas disseminant, non poterunt: quibus per omnes vrbes inuulgatis à vera pietate, cultúque singularis Dei populi auertentur, vbique erunt maximæ, exitialésque dissensiones. Scimus enim ad quos religio potestatem suam non extenderet, quòd terrore, & potentia frænare eos non posset, nihil non ausos hac tempestate contra cælum, cælicolásque, atrocissimúsque incommodis terras repleuisse. Tantundem vbique malorum erit, imperio, gladióque, quo sese tueatur, ecclesiæ, quæ pietas, religióque est, adempto. Vere enim prædicari solet, contra hæreticos

opus

A opus esse fustibus, non anathematis, quæ contemnunt: asinos esse fustibus cædendos, nouorum dogmatum autores. Quoties igitur, tertium malum sub oculos ponas Romani ciues intra suum palatium Pontifices obsederunt? ædes sacras diripuerunt? quot ipsi crudeliter necauerunt? quot in mole Adriani comprehensos strangulauerunt? Quot strages in vrbe, forísque edebantur, inter se armis Romanis decertantibus? Quanta circa vrbem vastitas, quemadmodum superius demonstratum est? propterea quòd Pontifex sceleratos ciues coërcere, & in eos animaduertere non posset? Nónne id fuit in causa cur vrbs crudeliter, sceleratéque diriperetur? Nónne Romani ciues hostes Pontifici eius calamitatis autores fuerunt? Nónne ipsi iidem palatium paucis ante mensibus diripuerunt, militibúsque introductis omnia sacra prædæ fuerunt? Hæc scilicet sunt pulchra illa, præclarus ille rerum status, quem nobis promittunt, qui sanctæ sedi regnum auferri oportere contendunt. Inuitant aliæ rationes vt hostes totius Christianæ gentis, omniúmque priuatim & publicè inimicos fatearis, qui hæc cupiunt. Est enim hoc regnum vt omnium sanctissimum, sic omnium nobilissimum: plenum charitatis, commune totius Christianæ gentis patrimonium, in quo cùm omnes gentes, prouinciæq; omnes, & vrbes, omnésque familiæ, vt sæcula tulerunt præfuerint, ac præesse possint, iure dici potest regnum cunctarum gentium, ad quod nemo ferè non aspirare possit, placidissimum sinum cunctis aperiens, humiles in altissimum gradum extollens, ob quod nemo desperet quin dari possit facultas ei fore, vt aliquando sit Rex. Nam in reliquis regnis quis aliquando se regem futurum, nisi sit è stirpe regia, sperauerit? Hoc regnum modò B Hispani, modò Germani, nunc Galli, nunc Itali tenuerunt, ipse Senatus ex omnibus gentibus constat. Tota denique ipsa ciuitas ex omni natione quæ sub cælo est, conflata est, vt meritò possit appellari patria omnium gentium, vrbs omnium Christianorum, in qua sint domicilia cunctarum nationum, omnésque ad ipsas supremas ciuitatis dignitates admittantur, omnibus præmia sint proposita, nec minus prouehantur humiles, abiectiorésque, quàm proceres, ac principes. Cùm sit igitur patrimonium omnium gentium, cùm neminem à summis dignitatibus excludat, cùm opes hæ non sint vllius priuatæ familiæ, sed omnium familiarum, quid aliud dicendum de his est, qui hoc regnum scriptis euertunt, quàm eos esse publicos hostes, proditores patriæ, suimet homicidas? Hoc imperij genus cùm sacrosanctum est propterea quòd Deo deseruit, constatq; eius religione, & cultu, tum verò optimum est, charitatem suam, veluti lucem vbique diffundens, omnes complectens. Meliora autem esse publica quàm priuata, excellentius esse bonum quod plures, quàm quod paucos amplectitur, nemo est qui non fateatur. Quemadmodum lux Solis, omnium facum, lampadarúmque luce maior, præstantiórque est. Quid de ipsa pietate, ac religione, qua nihil in terris melius homines habent, dices? Est enim religio dux in cælum, cùm in terris autem fons iustitiæ, qua benè, beatæq; res humanæ gubernantur, estq; minus iniustitiæ, iniquitatis, quibus malis turbantur res humanæ, vbi plus est pietatis, ac religionis, plus felicitatis, ac beatitudinis. Omnis autem minor C pars religionis à maiore regatur necesse est, esse videlicet caput oportet, ad quod totius religionis summa redigatur, qui regnum hoc oppugnat nempe caput ecclesiarum, cor totius regni sacri, turbant totam vbique religionem, omnibus vrbibus pietatem detrahunt, id videlicet detrahunt quo viuitur beatè, & cum iustitia in cunctis vrbibus. Omnia miscent, vrbibus, ac locis omnibus tumultus, discordias, seditiones cient, propterea quòd priuatis religionibus non esset caput, à quo dependet totius corporis ordo. Ac cùm per consensum religionis, homines socientur, consentiant, vt ex multis gentibus vna quasi gens efficiatur, omnia dissociat, diripit, dissoluit, hostis huius maiestatis, in dissensione aut sunt omnia mala. Quod facile hodie videre est inter Christianos, & Turcas vsquequaque dissociatos, ac diffidentes, quippe quos nulla communis coniungat, sociétque religio. Omnibus ergo rationibus constat, apertissimè falli, quibus visum est, ecclesia nullum habere regnum oportere: quos cùm ratio non modo imprudentes, ac malè sanos, prorsusque futurarum rerum imperitos, sed etiam hostes priuatim, & publicè: atque etiam patriæ proditores probet: è contra plenos æquitatis, ac bonitatis existimare necesse est, qui statuerunt hoc regnum, cuius fundandi rationem cùm à piissima prudentia, prudentissimáque pietate, tum verò à sanctis oraculis auspicati sunt. Quæ quidem pietas cælestisque prudētia cùm à Constantino vbique magno cœperit: confirmata dein-

ceps est ab omnibus imperatoribus. Quo fit, vt hoc regnum quantopere sanctitate, ac D clarirare præstat omnibus regnis, quæ toto nunc orbe rerum noscuntur: tantopere vetustate, quo nec Hispaniæ, nec Galliæ, nec reliquarum nationum regnum sit antiquius, si quis altius ab historiis rem dignoscat, singula tempora, exordiáque regnorum diligenter perpendens. Itaque ecclesiæ regnum antiquissimum est, post quod exortum sit regnum Hispaniæ, & Galliæ, Panoniæ, etiámque ipsum occidentale Imperium natum, ac partum à regno sancto. Nam & si fuit quando in Italia ante regnum ecclesiæ Romani Imperatores Christiani regnauerint, fuit tamen eorum præcipua sedes Constantinopoli, cuius rei testimonium est, quod in secutis temporibus, tandem nullus erat Imperator in Italia, nullum Imperium, totáque res in orientem recidit. Nata sunt igitur occidentalia regna tum post ecclesiæ regnum, tum ab ipsa ecclesia, quòd vetustissima monimenta quæ Laurentio Vallæ magis Grammatico, quàm reconditarum scientiarum perito, obscura fuerunt, facilè testantur. Quibus argumentis colliget prudentissimus quisque, verum esse quod circumfertur, hoc regnum à Constantino venisse. Antiqua scilicet monumenta prodiderunt, quæ ego in omnium oculis explicabo regna occidentalia velut genitorem autorémque suum recognouisse regnum ecclesiæ, atque ab eo consueuisse confirmationem accipere, propterea quòd ab ecclesia, regibus illis à principio fuisset donata, constitutáque. Cuius regni maiestas, eo quoque vetustior probatur, quòd non à seipso Constantinus eam statuit, decretísque stabiliuit: sed quòd à Deo prius vidit conditam. Quod cùm apertè in suo decreto ipse princeps fateatur, facilè nouimus, ipsum Romanum Im- E perium, quod post aduentum Christi in terras exortum est, Cùm videlicet Romana res ad vnius arbitrium recidit, vetustate præcellere sedis apostolicæ regnum clarius paulò post ostendendum.

Atque decretum illud (vt huc demum descendam, ac super his ad dicendum aggrediar) siue vt Græcis vocari solet quasi oraculum, θέσπισμα, Constantini, per vniuersam Græciam circunferetur, eius vniuersas Græcorum Bibliothecas plenas reperies, non vna in bibliotheca palatina, quod quidam calumniatus est, delitescit. Ipsos Græcos voca testes, lustra quot sunt in Italia Græcæ bibliothecæ. Omnis Græcia piè, reuerentérque assurgit huic edicto, ipsum adorat. Nec fuit tempus vnquam, postquam ea sanxit Constãtinus, quin fuerint semper ea pro verissimis habita, si rem altius perspicere cupiẽs ab ipsis Imperatoribus aggrediaris, qui omnes vnanimiter venerati sunt vti verissimum, ac sanctissimum decretum illud. Ipsæ synodi confirmauerunt, iidem ipsi Græci, qui scriptis aliquid memoriæ prodiderunt, id abunde testantur. Sæpe ego percunctatus sum ex Græcis, propter sparsam in homines à Laurentio dubitationem, quam fidem haberent huic decreto, nunquam non reperi eos constanter affirmare, nullam esse super eo apud eos dubitationem: imò venerari, adorare. Atque eo vsque venerationi fuit decretum illud vetustis Imperatoribus, vt cum libros sacrorum canonum confici imperassent, quemadmodum apud Latinos Gratianus, primum ferè locum tribuerint inter alios canones huic decreto. Lege enim librum, qui Græcis inscribitur νομοκάνων, lege titulos, vigesimo F tertio titulo, reperies vniuersam ecclesiam ab ecclesia Romana, moderamen, ordinémque accipere, quemadmodum scripserit decreto suo Constantinus. Repertum etiam hoc decretum multis in Italiæ locis, vt vetustatem agnoscas litteris Longobardicis scriptum. Tempus autem quo litteris Longobardorum veteres vtebantur, octingentorum annorum est, ac suprà. In primis autem scire conuenit non donasse nominatim Constantinum paucas illas vrbes, paucáque oppida, quæ dicuntur patrimonium ecclesiæ, neque enim id in decreto eius reperies: sed donasse vniuersũ occidentẽ, & quasi maiori principi ab vrbe decedentem cessisse, ipsámque Romam caput, domicilíumque pietatis esse decreuisse, in qua nefas esset præter quàm præsidem religionis imperare: propterea quòd si duo præsides in ea præfuissent, vnius autem interesset gubernaculum tenere, magistratus adhibere, præsidem sacrum quod ei turpe videbatur, subiacere magistratibus terrenis necesse fuisset. Duos in vna vrbe, ad quam Petrum apostolorum principem, religionis caput venisse nouerat imperare, nefarium iudicabat, præcipuè si princeps terrestris habenas Vrbis teneret.

Sensit sapientissimus Imperator, Christum caput, fontem, domicilium religionis sibi posuisse, cùm ad eam misit principem, ac petram religionis. At duos in eadem vrbe principes

A principes regnare, ea maximè ratione fieri non poterat, quòd res terrestres rebus sacris dominatæ fuissent: accidisset videlicet, quod in prouerbio ἄνω τῶν ποταμῶν, id est, ire retro flumina. A necessitate certè profectum si quis huic necessitati parendum existimet, vt quæ Christus decreuit, necessario retineantur. Non est bonum, doctissimus vates ait, Imperium, principatúsque multorum. Malè autem habente religione, & succumbente, ipsa etiam res terrestris periisset. Dignum, inquit magnus Imperator, ac necessarium duximus, vbi caput totius religionis, vbi legatum suum Deus statuisset, ibi imperium principatúmque eius vnius esse. Hæc ratio in toto decreto clarius apparebit. Sed primum nosse oportet, quod non dubito quin Laurentio ignotum fuerit, antea quàm piissimus Imperator ad sanctionem, decretúmque descendisset, scripsisse primum de sua illa prodigiosa sanitate, quam sua illa clara prædicatione cunctis gentibus perspectam esse cuperet, beneficij tanti nunquam immemor, ob quod omnibus satanæ pompis, idolatriæq; scelere sese penitus abdicauerit, atque ad salutarem Christianorum religionem transierit, quemadmodum docuerit eum diuinus præceptor Syluester. Hic suam confessionem explicat, qua sancta Trinitate, omniáque mysteria quæ prædicantur de ea in religione Christiana suppliciter veneratur, adorat. Tum salutem humani generis per Iesum Christum allatam, cùm in perditionem decipiente serpente prius abiisset. Qui non cesset omnibus sæculis vt plurimos trahat in exitium, insidiari, cupiénsque eos à veritate deducere, cultum idolorum per orbem induxerit. Qua re commotus Deus, hominésque miseratus, miserit primùm prophetas, exin filium suum natum ex Maria virgine, reliquáque mysteria confitetur, quæ habentur in symbolo quod in synodo Nicena fuerat confectum.

B

Vt hinc liceat coniectare, totam hanc confessionem, eandem esse, quam eodem tempore Synodus Nicena expressit. Hanc fidem ait se cunctas gentes hortari vt retineant, vt baptizentur, quam vniuersalis, Summúsque antistes ἱεράρχης Syluester ostenderit. Miseratus ait Deus me peccantem, misit apostolos suos. Ad postremum ait quòd venientibus sanctis clericis, & ei vnoquoque imponente manum, tunc eum confitente sanctam Trinitatem, tertióque in piscinam eum Syluestro mergente, quod in primis obseruandum est, χεῖρα ἀφαμένην ἐμοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τοῖς ἰδίοις εἶδον ὀφθαλμοῖς, ὑφ᾽ ἧς καθαρὸς ἀναστὰς, παντὸς τοῦ ἀπὸ τῆς λέπρας αἴσχους, ἐμαυτὸν ἔγνων κεκαθαρμένον. Propriis oculis vidisse contingentem se de cælo manum, qua nitidus purúsque à turpi illa lepræ cogitatione consurgens viderit se penitus expiatum. Tunc omni religione, quam Syluester docuisset, cognita, intellectóque sanctum Petrum positum vti fundamentum, ac basam totius pietatis, datásque ei claues regni cælorum, quibus solueret, ac ligaret. Hæc, inquit, cùm cognouissem sanctíque Petri beneficio ad perfectam sanitatem me restitutum vidissem, δεῖν ἐκρίναμεν σὺν πᾶσι τοῖς σατράπαις ἡμῶν ob eam causam inquit oportere cum omnibus proceribus nostris duximus. Hoc inquam est initium decreti quod circumfertur. Vides igitur decretum coniunctum esse cum confessione, eundem esse vtriusque contextum, vt si vera est confessio, nempe Constantinum edidisse sua voce eam confessionem, reliqua quoque necessariò sint vera. Est enim, quemadmodum dictum est vnus, idémque contextus, vnúsque loquitur vbique. Hoc itaque prudentibus erit perspicuum super illo decreto, magníque momenti argumentum. Nam confessio illa sacrosancta, quemadmodum superius demonstratum est, eadem est, quam in consilio Niceno latius Constantinus expressit, verissimúmque est, ea confessam esse exerta voce Constantinum ob quam causam vocatur à Græcis ἁγιώτατος ἰσαπόστολος, Sanctissimus, æqualis apostolis. Consule Gregoriũ contra Iulianum Imperatorem, eiusdem temporis theologũ. Hæc confessio per omnem Græciam circũfertur, omnia sacraria plena sunt eius etiam inimicis Græcis qui semper Romanæ maiestati inuidissent assentiẽtibus. Hæc igitur primum falsas, illas ipsius è pectore natas, non è natura petitas Laurentij rationes coarguunt, quibus vniuersum libellũ suum superstruxit. Proponens principio quatuor rationes, quibus funditus donationem Constantini euerteret: non esse verisimile Constantinum donasse: minus Syluestrum acceptasse. Si detur Constantinum donasse, non potuisse donare, quæ iuris sui non essent. Ad postremum cum antecessore Syluestri Melkiade gesta esse, quæ cum Syluestro gesta dicuntur à Constantino. Quæ singula diligentius per totum librum commemorata ac repetita diluentur. Hæc, vt à principio docuimus, eo maximè refelluntur, quòd donatio con-

C

iuncta est cum confessione, quod Laurentio nunquam perspectum fuisse, liber eius facit vt credam. Hæc erit prima ratio cum piissima confessione Constantini coniectum est decretum, siue donatio eiusdem certè esse vtcumque veritatis. Quam excipit alia ratio, qua procaces aduersarij exclamationes ineptissimáque rhetorica diluitur. Neque enim temetè, inconsideratéque donauit vrbem, cessitq; Constantinus: sed audi tam multas eum tibi rationes reddentem. Ductus est ad hæc singulari illo diuinitus accepto beneficio, quòd ad eum Petrus venisset, quòd ad pristinam sanitatem restituisset, quòd intellexisset eum, præsidem, caput, fundamentũ totius religionis, quòd Rex sacrorum, pietatis Imperator fuisset à Deo declaratus. Maior est autem Imperator sacrorum, quàm terrenorum. Quòd Petri in se potentiam expertus esset, ad quam, sua potentia non attingeret, quòd videret vrbem esse sedem, thronum, regnum ipsius summi capitis, cælestis Imperatoris, Regis ætherij, sacri principis. Cum vrbe verò consequitur Italia, reliquæve prouinciæ adnexæ capiti. Neque donare caput membra relinquere fas erat. Nec dubitabit an compos mentis fuerit, qui tot prouincias donauit, nisi qui ipse desipit. Nam qui ea quæ à pietate, magnóque erga Deum amore, atque ab ea prudentia, cuius est pietas initium, proficiscuntur, à dementia proficisci contendit, ipse dementissimus est. Est eorum è numero, quibus, vt ait diuinus Paulus, Christum sponte se supplicio obtulisse, stultitia videbatur. Prædicamus ait Christum crucifixum, Iudæis scandalum, gentibus stultitiam. Vtroque è genere videtur Laurentius fuisse, cui scandalũ & stultitia fuerit, optimum Imperatorẽ ardentissimo pietatis affectu, Imperium suum, Christo donasse, ac quasi sacrasse. An dementes sunt, qui se, suáque Deo deuouent, qui se pro patria in discrimen obtulerunt? Stultus visus est Rex Dauid, Nicol filiæ Saul, quòd ante arcam inspectante populo exiliret, caneret. At quid ei Rex respondit, quia Deus eum quem patrem eius elegisset, omnibus modis, gratias pro eo se habiturum. Stulti scilicet clarissimi illi viri, nam vitam deuouere, ac quasi donare, multo maius est quàm Imperium donare quoties se pro cæteris seruandis donauerunt. Ostendit igitur ratio Laurentium, cui maximus ardor pietatis visus est dementia, vel ethnici, vel Iudæi mentem habuisse, quibus scandalum, stultitiáque fuit ardentissima Dei charitas, flagrantissima pietas, cuius æmulus noscitur fuisse Constantinus, propterea dictus Græcis, æqualis apostolis, sanctissimus. Cuius ardentissimam pietatem, alia facta eius comprobant si legeris ea quæ de vita eius scripsit Eusebius. Nec ea Syluestio, à Constantino, sed Petro, & Christo donabantur. Non tibi, inquit alius Imperator, cùm se ante pedes Pontificis prosterneret, sed Petro. Qui autem Christo donat, donat non sua, sed quæ Christi sunt. Meus est enim, ait in psalmis, orbis terrarum, & plenitudo eius. Quocirca donatio Constantini, fuit restitutio, nec magnæ fuit admirationi Imperatorẽ non sua reddidisse, qui fateretur omnes Romanorum victorias in Deum autorem referendas: quo reliqua dementia Laurentij coarguitur, non potuisse Constantinum, si detur id eum fecisse, donare non sua. Oblata enim sunt omnia ipsi Christo, & quasi super altari eius posita, velut cùm Abraham filium, omni regno cariorem super altari obtulit Deo. Diadema purpurámque sibi Constantinus detraxit, Christo deuouit. Exue, qui velis ista dignoscere, recto iudicio perpendere, mentem humanam, indue mentem Constantini. Non te, rerum iniustus æstimator, humanus affectus impediat, qua ratione, quo miraculo id factum sit. Terrenum quendam imperatorem exhibere non decet, non proferre terrestria, cupiditatúmque corporearum inducere testimonia. Nam quod Constantinus gessit, prodigiosum, insolitúmque fuit miraculum, ardor pietatis fuit. Quæ quidem dementia stupórque sit hominibus huius mundi, non animis diuinis. Eiusmodi stupor erat, cùm apostoli Spiritusancto prouecti, varijs linguis loquerentur, insani, ebriíque ab insana plebe iudicabantur? Laurentius Constantinum induxit quasi ebrium, insanientem: vocat omnes, vt admirentur, considerent, an fieri potuerit, eò sobrium Imperatorem vecordiæ processisse: asciscit Imperatorum profanorum affectus acquirendi, retinendique Imperij. At cur est, quòd in Constantino talia miretur, quando seposito afflatu diuino, similia quædam Imperatores profani facere non erubuerũt. Cur non admiraris, insanũmq; vocas Diocletianũ, qui se sponte Imperio abdicauit. Vtrum maioris insaniæ, totũ Regnũ sibimet, an regni partẽ eripere, sibi tantas opes, pro quibus, ait Laurentius, Reges in arma ruere, abstulisse: aut volentẽ reipublicæ consulere, partem Imperij melius disposuisse, cõmutato rerũ ordine, nihil Imperij viribus imminutis? Quo quidẽ Diocletiani exẽplo facilè co-

A cilè cohibentur illæ Laurentij exclamationes, vanáque rhetorica, qua coram regibus, & populi rhetoricatur, qui fieri possit, vt Constantinus abstulerit sibi partem Imperij, cùm regnandi causa soleant Reges ius violare, nihil non miscere. Quid dices de his Regibus qui spretis honoribus, ob quos itur in arma, se in solitudines, in monasteria penitus abdiderunt? Quis eos Spiritus induxit, vt tantas, tot laboribus partas opes relinquerēt, diuinos honores, populorum acclamationes spernerent? Constantinum miremur, quem diuinus ardor agebat, quem salus insperata ad magnas cogitationes excitabat. Quid alij Imperatores, amore mulierculárum? Nonne Marcus Antonius Cleopatræ, quam miserè deperibat, cùm in Parthos proficisceretur, Arabiam, Iudæam, Palæstinam, multásque alias prouincias, & quasi maximam Romani Imperij partem in oriente donauit? Cur hic non inducis senatum, populumq; accurrentem, lamentantem, fletibúsque donationem illam prohibentē? Cur hic exaggerationes, exclamationes non profundis, totúmque orientem misces, quemadmodum in donatione Constantini totam vrbem reples tumultu, facis lamentari populum, senatum, filios Constantini, lamentari scilicet quòd fieret Christianus, quòd mentem diuiniorem concepisset, quod agitante Deo totum sese, & quidquid possideret, Deo sacraret? Cur illam Marci Antonij donationem non putas fabulosam, quia non fuit scripta, in æs incisa, non legitur acceptasse Cleopatra? Quid quod si donauit, non alienis donauit, quemadmodum superius dictum est, nō quasi Turcis, aut Persis, aut Ægyptiis, sed cùm donauerit Petro, & Christo, res ipsa donata, in toto Regni corpore remansit.

B Neque ea Imperij parte orbata est respublica. Sed amplificata, incredibiliter illustrata. Quod enim Christo, & religioni donatur, non eripitur reipublicæ. Sed in eo respublica augetur, fit nobilis. Donare Christo aliquam Regni partem, non est quasi abscindere, ac regni corpus dilacerare, sed potius augere Regnū, aucta, & illustrata regni parte, qua salus toti regno contingit. Aucta in regno amplificatáque religione, totum regnum amplificatur: atque ea pars quæ religioni donata fuit, non quasi longius abiit, ipsa repub. magna sui parte, membróque orbata, sed in ea nobilior, auctiórque remansit. Nec fuit ea donatio quasi alienatio, quæ tum in ipso Romano Imperio remansit, tum ob eam Imperiū nobilitatum, illustratum, amplificatumq; fuit. Magnus quidem error diuidere Romanum Imperium in regna terrestria, atque ipsam religionē, quasi duo inter se disiuncta. Romanū Imperium constat religione, tum regnis, opibúsque corporeis. Cùm dicitur regnum sanctum, religionisque regnum, dicitur præclarissima pars Imperij Romani. Quare cùm hæc pars religioni fuit consecrata, non fuit à reliquo Imperio abscissa. Nec in eo quisquam est offensus, inquo, respub. maxime profecit. Tunc enim religio magnum accepit incrementum, aucta autem religione, regnum augetur, omnium bonorum copia prorumpit. Quid de Laurentio dicam, eumne christianum fuisse, qui Christianæ religionis adventum in vrbem, ad imperium Romanum, mœrorem populi, infelicitatem, lachrymas interpretatur? At Lactantius Firmianus prædicat, felicissimū orbi terrarum illuxisse diem, cùm Constantinus iniit principatum, in principio suarum Institutionū. Qui primus, inquit ad Con-

C stantinum, Romanorū principum repudiatis erroribus, maiestatē Dei singularis, ac veri, & cognouisti, & honorasti. Nam cùm ille dies felicissimus orbi terrarum illuxisset, quo te Deus summus ad beatum Imperij culmen euexit, salutarem vniuersis, & optabilem principatum, præclaro initio auspicatus es, cùm euersam, sublatámque iustitiam reducens, teterrimum aliorum facinus expiasti. Hæc ille. Laurentius mœrentes, lachrymantes inducit populos, totámque rempub. & filios Constantini, cùm sese totum religioni Christianæ deuouere pararet. Iam enim à principio claruit iactantia eius contra Christum, quem sumptis spiculis vulnerare pararet. Fecit quod promisit, tota enim hæc eius scriptio contra donationem Constantini, effusa est, tenditque clam contra Christum. Reddita igitur est respub. longè felicior, ac beatior Cōstantini sanctissimo illo facto, publicamq; lætitiam fuisse par est. In primisq; familiā ipsius Constātini, propinquos, cōsanguineos, tum proceres omnes, omnémq; curiam gauisam esse, quorum in oculis res prodigiosa edita esset. Imperatorem suum fœdissima contagione liberatum, nitidum è salutari lauacro surrexisse. Nec tam ob principis insperatā salurem fuisse stuporē, ac gaudiū, quàm super ipso facto prodigioso. Res diuinæ, ac sanctæ, bonitatis, ac iustitiæ plenæ non inducūt homines ad mœrorē, sed lætitiā, gratulationē. Sic quoque diluitur quicquid inducit senatū obiicientē Cōstantino, vrbē prouinciasq; donantē. Proponēs incōmoda reipub. ex eo prouentura. Maiora enim co-

gitabat Constantinus, quàm illa terrestria, suóque illo facto, rempub. videbat futuram beatiorem. Eadem ratione non sunt consentanea rationi, quæ Syluestrum inducit loquentem super oblatis, repudiantémque oblata. Vnus enim idemq; spiritus erat Constantino, & Syluestro, quásque Constantinus rationes proposuit Imperij sacrandi, easdem & Syluester agnouetat, nec solùm non reiicere cogebatur oblata, vt potius amplissimas haberet gratias Deo ob imperatoris inauditam pietatem. Erátque consensus, ménsque vna, dantis, & accipientis. Quidquid de principatu Petri in illo suo decreto scripsit Constantinus, didicit à Syluestro, à quo de Petro, & Paulo, de Iesu Christo, de tota religione cognouit. Quare probabile est, vnum ambobus animum consiliumq; fuisse. Nec poterat, aut debuerat spernere Syluester, quæ non sibi, sed Petro, & Christo donabantur. Non hic ego loquacis hominis sequar vestigia, vt totidē verba in contrarium proponam, quot Syluestrum, Constantinumq; inducit loquētes, super quibus mirè rhetoricatur, more videlicet eorum, quorū omnis fiducia in verbis est. Quæ enim munera spreuit Heliseus sanato à lepra principe Syriæ, iure potuit spernere, quod sibi dabantur: at de Syluestro longè alia ratio. Successor erat Christi & Petri Syluester, eáque quæ sibi dabantur, Christo & Petro dabātur, à quo fuerat Imperator sanatus, ad Regnum Christi adiungebantur. Instituebatur regnū sanctum, regale sacerdotium: id agi à Deo per Syluestrum videbat Constantinus, vt religio stabiliretur, amplificaretur, magnum autem incrementum accepturam, si Romanum Imperium ei subiiceretur. Hoc factum ferre secum omnem felicitatem, ornamentumq; reipub. plusquam humanum factum appellandum. Quod si Fabij, & Scipiones, ac Cæsares ob auctam rempub. diuinos honores meruissent, longe certè diuiniores debentur Constantino. Non poterat, aut debebat hæc spernere Syluester, animumq; feruentis Imperatoris impedire. Adiunctum est illo præclaro facto Imperium Romanum religioni Christianæ, Imperio autem Romano adiuncta est religio Christiana quæ fuit diuinissima, maximeq; salutaris coniunctio. Hoc tantum commodum, oblatam cælitus per vniuersum terrarum orbem diffundendæ religionis occasionem potuítne Syluester repudiare? Si Rex regum dicitur Summus sacerdos, si regibus imperat, tota hæc gloria Christi est. Præstabat tēpore illo nascentis Ecclesiæ inferre in fidem Christi, Imperij partem: futurum erat eo, vt plures crederent. Hócne debuit contemnere Syluester? Hæc ratio quoque est, quòd hodierni pijssimi Imperatores arbitrati ab Imperio non aliena, quæ religio possidet, sed Costantini imitati pietatem, auidè, animóque promptissimo parent huic sancto regno, quæ ab eo possidentur, non ab externis teneri, sed in corpore reipub. existere, sibi persuadentes. Atque hæc sua, & Christi, Christianæq; reipub. existimantes ea gladio districto deffendentibus similes aspiciuntur. Neque pie, sed planè impiè, & quasi vna domo inter se, aut membro cum membro pugnāte factum est, cùm inter hoc regnum, & imperatores dessensio coorta est. Quid enim aliud ad fuit, quā cùm rabie quis correpus, ipse sua mēbra morsibus discerperet? Est vna respub. vnum Imperium, quod ab Imperatoribus, quod à regno sancto possidetur. De vtroque velut duobus disiunctis differere, est eorum qui cuiuspiam interitum cupientes, eíque persuadere conati duos in eodem corpore inesse, eum ad ipsiusmet exitiū adigerent. Prima igitur ratio Laurentij, vt sæpius hæc exagitem, fuit, Cùm populum Romanum, senatumq; in medium protrahit clamantes, accurrentésque ad imperatorē, quod rempub. quasi perdere decerneret, eripiens Imperio, filiísque suis tam præclaram Imperij partem. Secundo loco Syluester multis cum verbis, multis rationibus auersatur oblata. Suo facit eū ore loqui Laurētius, qui si viueret, nec ore illo scelerato locutus esset, nec illa mens ei placuisset, omnia superius diluta sunt. Ea fuit facti Constantini diuinitas, vt nullam calumniá, nullá controuersiam patiantur. Longe enim maiora cōmoda erant prouentura ex illa pijssima liberalitate, Imperiiq; consecratione, quá mala in religionē ex tantarū opū possessione. Nam coniuncta religione, ac pietate, cum rerū terrestriū moderatione, fit ipsa res administrata melior, solidior. Rectius, iustiusq; reddit Imperiū religio, dirigit, moderatur, erigit, efficit iustitiam clariorem, reddit quos complectitur seruātissimos æqui. Quare non debuit Syluester repudiare, quo minus religio cum Imperio sociaretur, acciperet socium Imperium religio. Nam mala quæ quis rhetoricando enumerare valeat, ex opulentia illata in religionem, sunt longe minora, quàm vtilitas consequens ex illa societate. In omni autem re consideratur num cōmodum præstet incommodo: vt si quis hortum, aut vineam consiturus, multum ea ex colenda sudoris profusurus, multū pecuniæ agricolis impensurus. Considerabit videlicet cōmodum, fructúmque longe locupletiorē præstare laborem,

pecunia-

A pecuniarumq; iacturam. Ita accedente ad religionem Imperio, opibus associatis, & Christo sacratis, præsertim religione nascente, longè maximum fuit commodum, longè autem minor iactura ex possessione diuitiarum. Nam populi intelligentes Imperatorem se & imperium Christo sacrasse, tam præclaro, tam prodigioso facto cogitare cogebantur, religionem illam esse verissimam, sanctissimam, cui tantæ opes, tanto sanguine partæ sacrarentur, donarentur, Imperator propter Christum eas contemneret. Fiebatq; quòd Christus præceperat, vt renunciares pro nomine eius omnibus quæ possides, centuplū acceptarus. Si sapiês à Christo iudicatur, qui fratrem, patrem, matremq; relinquat, qui vêdat quæ habet, & pauperibus erogetcur tanta pietate Cōstantinus id imitatus à Syluestro nō debuit comprobari, non debuit Syluester suspicere mentem diuinitus actam, incensam ardore celesti? Si Syluester has opes affectasset, si voluptatibus fariàdis accepisset, ratio de repudiandis opibus audiri posset. Nunc cùm donantur ecclesiis diuitiæ, cùm donâtur altari, cùm sacrantur Deo, sacerdotes reiicere nec possunt, nec debent, nec aspernari donantes, non sibi dari, & sacrari, sed Deo perspectum habêtes, fieri sacra, fieri thesaurum ecclesię, vt cùm calices, cùm vestes offeruntur. An si seruo quid tradideris, quod Domino deferat, recusabit, quasi potestatis suæ sit reiiciendi, quasi sua respuat? Arqui vapulabit multis, rem Domino oblatam, & donatam, aut ferre recusans, aut abiiciens, vel recusando tardans impetum donantis. Quare rationes illæ Laurentij de non acceptandis oblatis, cùm ad scopum verum non tendant, rem vti est, minimè proponentes potius cauillationes, quàm rationes sunt Contemnere enim diuitias, nostras libidines adiuuantes iubemur: non diuitias quæ Christo sacrantur, non opes Christi, non sacrificia quæ ei offeruntur. Data est sacerdoti pecunia vt ecclesiam ædificet, vt dotes virginibus distribuat, vt domicilia peregrinis, pauperibus instituat: tantam iuuandi homines occasionem non admittat, quia Laurentius monstrat pecunias in religionem non esse inferendas? Quod autem ex ore Laurentij repudians Syluester prouincias quas Cōstantinus offerret, ostêdit, si sacerdotes regnare cœperint, necessariò eis euenturum vt inter cædes, & sanguinē versentur, gubernando, retinendóque Imperio, eadem poterant opponi antea quam Constantinus donasset, si quid ecclesiæ tempore Syluestri possiderent, si quid ius, si quid ditionis, ac potestatis. Eadem obiicientur, cùm Abbatiæ sacrarentur, cùm benedictio, ceterisq; sanctis oppida, castra donabantur, cùm in Germania, Hispania, amplissimi Episcopatus statuerêtur. Omnibus enim his locis ius dicitur, sunt magistratus, delinquentes puniuntur, laboratur gubernando, hos labores Benedictus Augustinus totoq; orbe Christiano sanctissimi quique, qui Episcopatus, dignitates ecclesiasticas exigebat, non recusauerunt propter cōmoda à principio enumerata. Detrimenta autem fore longe inferiora, potestatem, ditionémque ecclesia accipiente, intellexerunt, post ea quàm primus ardor refrixerat, cælestes granç cessauerant, miracula non amplius visebantur. Expellenda erat illa Constantini donatione, omnis idolatria, confirmandū regnum Christi, tollendi ex vrbibus superstitiosi cultus, omnis impietas abolenda. Cui autem dubium, facilius idolatriam excidendam, si Imperium religioni C subiiceretur, aut vtrunque sociaretur, alterúque alterius ope adiuuaretur, quàm si Imperiū religioni dominaretur? Adiuuat religio Imperiū, efficiês id iustius, sanctius, rectius. Imperiū autē, nêpe opes corporeæ religionē defensant. Hæc cùm sint maxima bona, eos insanire facile coarguit, qui leuiora mala proponentes, ingentia illa bona nituntur euertere. Velut si quis orationem contenderet esse perniciosam, maximorumq; hominibus causam malorum, clades vrbibus illatas à malis oratoribus enumeraret. Et in omni genere rerum si quis vitia recêseret, prætermissis magnis bonis. Aut si quis quépiam calumniari cupiens, referret quædam in eo leuiora vitia, magnas virtutes silentio prætergressus. Coniunctio igitur Imperij & religionis cùm diuina fuerit, nobis ecclesia stabilita, dum vexationibus iactaretur, dum in eam plurimum possent mali, certè indigna sunt quæ opponantur, si qua vitia comitata sunt hanc coniunctionem. Quis item est, qui nesciat, diuinos scriptores, theologósque nostros, quos Romanis Imperatoribus ædidit ætas, sæpe res illorum temporum describentes, solitos appellare felicitatem illorum temporū, solitos prædicare, Ecclesiam floruisse, lætissimam fuisse, quoties aliquid gratiæ, ac benignitatis ab Imperatoribus manaret, Quoties eos aut persequi desisterent, aut omnino rem Christianam adiuuarent, si quam pietatem in religionem præ se ferrent, si quibus opibus sustentarent, si quid ecclesiis largirentur, quod miseris donaretur, quo necessitates ecclesiæ subleuarentur. Hanc inquam Imperatorum in se propensam voluntatem, felicitatem suo-

rum temporum vocant sancti Theologi, religionis incrementum. Econtra sæuas hyemes proponunt, procellas, & tenebras, cùm cardine verso, repestatibus irruentibus conflictarentur. Si felicitas igitur fuit aliqua in religionem animi propensio, si patres sancti exosculabantur hanc occasionem, gratias immortales habebant Deo. Nonne maxima felicitas fuit, maximus mœror infidelibus incessit, magna suæ superstitionis fuit consternatio, cùm Imperator aduenit, qui non aliquid gratiæ, beneuolentiæve religioni impenderet, sed fulmen gratiarum effunderet, quantum vix aptare liceret. Quoad cogitare posset, qui eum ardorem concepisset, vt se totū, Imperiūmque cū filiis pietati, ac religioni consecraret. Ob hanc causam exultant sancti Theologi, prædicant maximam ad ecclesiam tunc factam bonorum accessionem, felicitatem illorum temporum oratione prosequuntur, indefesse concelebrant. At id Laurentio non est gratum acceptúmque, affert ei mœrorem, luctum veluti pagano indignanti ecclesiam creuisse, id ab Imperatoribus gratiæ in eam exundasse vt Imperium ei traderent. Quod patribus summæ lætitiæ fuit, in eo triumphabant, gloriabantur, Laurentius vt id tollat, opprimat, ne tantum lætitiæ, donique cælestis ad ecclesiam venisse comprobet (solent enim qui inuident, dolorem ex alterius felicitate capere) artificiose proponit Syluestrum ea repudiantem, afferentémque rationes in ecclesiam opes inferendas non esse. Cur non potius inducat Syluestrum nescio quam cogitationem concipientē quæ mihi interdum occurrit: Si quis apud remotissimos Indos degens cò nostris ex locis profectus prædicaret, esse sacrosanctam in orbe terrarum religionem: cuius caput, ac moderator ab omnibus Regibus, principibúsque adoretur, isque rantæ potestatis apud eos habeatur, vt omnia Regna nutibus eius regnantur, propter religionis, ac pietatis altissimum principatum, quem Reges adorent, quibus perspectissimum sit, summum hunc sacrorum principem, successorem esse Christi, totámque illam potentiam ac maiestatem, si quis per ætatem ascendat redigi resoluique ad ipsum Dei filium, qui quendam suum in terris legatū reliquerit, quem homines vti interpretem, magistratumq; eius respiciant, ab eo de pietate, ac religione discentes. Ob hanc causam solitū esse apud eos, vt non tam mortalem illum hominem, quàm in eo, Deum ipsum, qui eum sibi in terris suffecisset suspicientes, omnes actiones, munerāque pietatis exprimant, summa veneratione tolerantes abstinentésque maledictis, si quid is vt homo peccet, propterea quòd in eo venerentur filiū Dei. Nonne cogitabunt hæc audientes eam religionem esse verissimam, à Deo profectam quam inde ab initio Reges piissimè coluerint, cui Regna, opésque suas sacrauerint, cui subiecerint Romani Imperatores Imperium suum, quo non fuit toto orbe terrarū maius? Nónne percipient ingentem causam fuisse cur sese deuouerint, sacrauerintque. Cur ante principis eius pedes procumbant, eos exosculantes? Quid etiam hoc loco de Laurentio, & his, quibus eius maledicentia non displicuit, dicam, sed maximè de ipso? quàm solet seipsum mendacium, ac malitia prodere! quippe quæ cōtra naturam tendit: quæ autem naturæ aduersantur, non diu subsistunt, citius euanescunt. Si quis tuetur falsa, quamtumuis congestis argumētationibus rhetoricando: veritas temē cogit eum quippiam efferre, quo tota eius oratio refellitur, conatus malus coarguitur. Ait Larentius in aliis suis scriptis efferens linguam Latinam, non penitus eam concidisse, remansisse, velut in Imperio Romano, in Italia, Hispania, Germania, quot nationes Latinè loquantur, totidem dicendas esse Romanum Imperiū. Cur igitur non perspicit huius rei causam Romanæ ecclesiæ fuisse maiestatem, quæ velut filius Romano Imperio successit. Hæc enim hæc fecit, vt Romanum Imperium, quod iam senescebat, in occasum præcipitabat, tanquā propago ex ipsa renasceretur, Latina lingua retineretur, Latinè loqui nationes perseuerarent. Ex arido stipite surgens formosa arbos insitis oculis à Constantino ramis felicibus vniuersum terrarū orbem occupauit. Filius adolescens, patri senectute confecto, propediémq ue moriturio successit, continuata patris in omne æuum dominatione per filium. Ac verè porofertur à nonnullis de ecclesia carmen Virgilianum oraculum summi Iouis.

Imperium sine fine dedi.

Hoc inquam de ecclesia, de Romanæ sedis maiestate verè profertur, quæ fecit vt Imperium Romanorum esset sine fine renatum in ipsa ecclesia. Hinc fit, vt in palatio summi Pontificis in cunctis ferè negotiis Latinè loquantur. Est enim quasi populus Romanus, Senatus, plebsq; Romana. Fuit igitur Dei beneficium, vt Constantinus hunc filiū adoptaret, qui hæres esset occidentalis Imperij, quod maximè Romanum Imperium fuit. Hoc domicilium, hi natales Romani Imperij. Agnoscant omnes Laurentianam cæcitatem.

Indigna-

A Indignatur, fremit, admiratur Imperium ad ecclesiam accessisse, & in Imperij gratiam, non patitur ecclesiæ donasse Constantinum: dum scilicet Romanum Imperiũ tuetur, non videt sese illud potius euertere. Quod putat Imperij defensionem, Non donasse Constantinum: id non cernit esse Imperij euersionẽ. Perinde si quis quempiam his argumẽtis defenderet, quibus in mortem apud iudices conflaret? Excepit ecclesia imperiũ senescens, Constantinus diuinitus inspiratus hanc successionẽ prouidit: inclinatumq; Imperium, ecclesiæ veluti fortissimo parieti admouit, alioqui magno interitu ruiturum, in primis ipsa Imperij sede labente Roma. Non igitur mens ea fuit Syluestro, quam Laurentius ei tribuit, non ea oratio. Syluester, & ipse Romanus, incomparabiliter melior, ac sapiẽtior Laurentio, patriæq; suæ amantior summis laudibus extulit Constantinũ donantem, sacrantemq; Imperiũ Christo, acceptauit, approbauit, gratias Deo egit immortales, tãtæ felicitatis autori, qui tam prodigiosam pietatem magno Imperatori aspirasset, quo patriam suam videbat non ruiturã, sed longè nobilius renatam, cum Imperio terrestri, etiá cælestis religionis principatum habituram. Hanc non inuidit patriæ felicitatem, non falsa pietate, falsáque diuitiarum detestatione prætenta, quod fingit Laurentius, reprobauit. Mirificè gauisus est, prospiciens patriæ & religionis mirabile augmentum. Non aspernatus est gratiam cælitus venientem, spiritũ illum sanctissimum, quo magnus Imperator agebatur non restinxit, imperũ non tardauit, potius animum incensum inflammauit amore. Perspexit, satius esse Imperium à religione possideri, atque administrari, quàm à profanis, ab inimicis Christi, qualis postea fuit Iulia-
B nus. Si qua apud Antipodes natio antea profana, idolatra, ad Christianã religionem trãsire cupiens, totam sese, & quidquid publicè possidetur ecclesiæ consecraret, an sacerdos qui quasi Rex apud eos institueretur, pietatem hominum contempserit, repudiarit, persuaserit eis id factum esse perniciosum? Quid etiam mirum profana facta esse sacra, velut templa deorum facta sunt ecclesiæ sanctorum? Pantheon tunc omnium deorum fanum, nunc est ecclesia virginis. Castoris, & Pollucis in foro Romano, nunc Cosmæ & Damiani. Omnes vestes, ac ritus profani, nunc sacri sunt. Sic imperium antea profanum, factum est eo tempore sacrum, ad religionem tralatum. Claret igitur Syluestrum nulla excusatione respuere debuisse Imperij donationem, ac consecrationẽ, nec eum locutum esse, aut loqui potuisse, quę fingit Laurentius. Nec rationibus, & argumẽtis ex Theologia productis impedire tantum bonum decuisse. Repudium diuitiarũ alio tempore vtile esse posse, sed repudium Imperij accedentis ad religionẽ, non sine iniquitate, & scelere futurum fuisse. Imperij donationem fuisse religionis auctionem. Plus detrimẽti passuram fuisse religionem non adiuncto imperio quàm diuitiis in eam illatis. Nam Imperio non adiuncto, periculum erat idolatriam remansuram, ac regnaturam. Adiuncto autem Imperio periculum erat ne sacerdotes insolescerent. Collato vtroque malo, res ipsæ contrariæ quod apud philosophos fit, intelligantur. Vt si quis scire cupiens quæ clarior virtus, Pietas, an Liberalitas, assumat contraria vtriusque virtutis. Pietati aduersatur Impietas, Liberalitatem, ac opes sequitur insolentia. Maius autem malum Impietas, quàm Insolentia aut Superbia: præstantius ergo
C bonum Pietas. Sic maius bonum Imperium venisse ad religionem, quàm Imperium contempsisse, ne religio in insolentiam, aut superbiam incideret. Maius malum incidere in idolatriam, quàm iactantiam ex diuitiis. His omissis quoniam Laurentius descendit ad aliam Romæ oppugnationem, Italiæ omníque occidenti bellum indicens, & donationem non fuisse conatur ostendere, etiam si superiora argumenta nihil roboris haberent, ea ratione quod nihil constet de acceptatione, non constet Syluestrum possedisse, de eo disquiratur. Hoc scilicet agunt qui quempiam circumuenire nituntur, qui quippiam possideret, vnde eum deturbare contendunt. non desunt inquam qui si quid prætendere possent, falsósque testes adducere, vestem quam possides non esse vestem tuam, quò minus id facerent. Aut qui patrimonio tuo, muneribúsque insidiantes aliquam cauillationem excogitarent, qua tibi patrimonium eriperent, aut munera auferrent, quæ dicerent te rapuisse, non te à donãte accepisse. Eiusmodi nunc quoque est Laurentiana cauillatio. Non habetur scriptio acceptationis, nullis tabulis est incisa, non ascendit Syluester in Capitoliũ, nec per Imperiũ est à Constantino circũuectus: non promouit magistratus, Prætores, quod faciũt, quibus regna traduntur. Non igitur donatio fuit. At non ista leuiora, sed lõge maiora gesta sunt: Inspectante toto populo, cunctis proceribus, omni senatu, omnibus propinquis, Romanum Imperium est consecratum Christo & Petro, in manibus Syluestri donatum. Hoc maximum fuit argumentum ad confirmationem donationis. Hæc maxima fœdera, hi

maximi testes. Vulgaribus & plebeis dabis cutrus vectationémque, summo, & sacrosan-D cto sacerdoti satis erat, imò maximum erat, Imperatorem procubuisse ante altare, super ipso coram rot testibus Imperium sacrasse, deuouisse. Vt nouum erat, & inusitatum hoc Constantini factum, diuinum potius quàm humanum, sic nouo genere celebrationis transactum est. Quæ Laurentius profert profana sunt, plebeia, vulgaria. Hæc summa pietate, summo cultu exercebantur, non aura popularis, non strepitus, clamórque plebis aderat. Coram Deo & angelis eius, coram senatu, & proceribus gerebantur. Abfuit ambitio tumultus, vanitas ostentatio. Nouus spiritus insinuauerat mentes illas præsentes, in lachrymas prorumpentes: astabant reuerenter, corde eorum alia, quàm terrestria, quàm vana cogitante. Fuerunt grauissimæ cæremoniæ, non ante id temporis celebratæ, quia nunquam accidisset in Imperio Romano eiusmodi prodigium. Sed grauius vrgens percunctatur Laurentius, quid egerit Syluester abeunte Constantino, quæ bella gesserit, quas ad arma nationes spectantes oppresserit. Nunquam eum fuisse in possessione, si detur possedisse, omnes Cæsares, etiam ipsum Constantinum vsque ad vltimum diem possedisse, profert testimonium Eutropij de Iuliano filio fratris Constantini, qui totum Orientale & Occidentale Imperium tenuerit. Reperta fuissent aliqua numismata, si Pontifices imperassent, quemadmodum aliorum Imperatorum reperiuntur. In secunda ratione ponitur testimonium Melchiadis Papæ, Constantinum donasse palatium Lateranense, & quædam prædia: de Imperio nullum verbum. Agit postea de priuilegio. Principio dicam, Non defuit quid ageret Syluester post discessum Constantini, præterat religioni, eru-E diebat Romanos, eorum quæ Constantinus egisset testimonio probabat religionem esse veram generis humani salutem, per vniuersum terrarum orbem ad ecclesias de facto Constantini scribebat, magistratibus, Prætoribúsque prouinciarum, quæ gubernarent Christianæ religionis esse probabat, si quos euestigio ad pietatem commouere posset sin minus, sineret eos, ... gubernare. Non potuit fieri subita mutatio à profanis ad sacra, quemadmodum non itur repente à morbo ad sanitatem. Bonus medicus insequitur naturam, tempúsque optimus pietatis præsul, non subito cuncta turbabat, tapiebat, prouincias idolatras deturbabat. Satis erat Imperium fuisse Christo, & Petro consecratum. Tempus autem, opitulante Deo, paulatim animos mutabat, sensim ab idolatria transiebatur ad religionē, sensim Imperium iam semel sacratū, ad eos redigebatur quibus fuisset sacratum. Paulatim imperare incipiebat religio, habenas Imperij capere, Ius suum acquirere. Nihil hic subitum, tumultuarium, nihil solitum quòd non fuit solita, sed inusitata Imperij mutatio. Non fuit velut si mortuo patre filius statim regnare cœpisset. Alia mutatio Imperij, alia successio. Quemadmodum mortuo, ac resurgente Christo, non protinus omnis mundus factus est Christianus, licet tantum initium præcessisset, tantum miraculum in mundo ... fuisset, omnia pristinæ consuetudini insisterunt, tametsi Christus declaratus esset à Deo patre suo Imperator mundi. Remanserunt iidem Reges, magistratus, nec subito regnare Christus cœpit. Sic totum occidentale Imperium, & si erat religioni sacratum, in manus Syluestri traditum, nec statim cœpit Syluester Imperare, ac tumultuare, F magistratus commutare, nec alios eorum loco sufficere, omnia miscere. Nihil horum egit, quòd insolita esset, nouaq; & inaudita Imperij sacratio, mutatio. Religio cuncta moderatè, patienter agit, interuallo temporis interiecto. Multa contenit. Ius suum non agnoscit, execratur iactantia, tumultum, insolentiam, superbiam. Nihil ei cum strepitu, & perturbatione, ac contentione agere consuetum est. Patienter tēpora expectat, si quis etiam res illius rapiat, haud propere consurgit ad arma, regnare patitur quos ad regnum cupiditas rapuisset. Omnia suffert, benigna est, patiens est. Itaque non oportebat, tum primum Syluestrum, rerum habenas capere. Quiete, & tranquille ad religionem reginam, verúmque Imperatorem omnia transibant. Interim ea Pontifices, vt sua agnoscebant, ac fatebantur, publicis edictis, epistolísque ad Reges & principes ea pro suis habebant, vt postea probabo. Itaque non oportuit Syluestrum bella gerere contra nationes, reipub. tuendæ causa, quemadmodum non oportuit eum cōsestim Imperiū concessum inuadere, auidum regnandi. Non ... agit religio: principes terrestres agit, quibus cupiditas inest dominādi. Quocirca non mirum si permittente, & conniuente Syluestro, multisq; Pontificibus post Constantinum in Italia imperatores qui res occidentales moderarentur, præfuerunt. Eos habuit Syluester vti tegni Christo sacrati ministros, habuit, & habere se eis probauit. Volens & prudens passus est eos imperare, reiecta in eos cura gubernādi: ostendebat tamē & fatebatur ea Christi esse,

A esse, Imperiúmque illud religioni deberi donatum Christo, & Petro à Constantino. An totus orbis misceri debuit à Syluestro, Imperij possessione capienda, nouis magistratibus describendis, omnibus nouandis? Quæ si etiam facile, & sine strepitu fieri potuissent, nunquam Syluester fecisset. Clarum tamen erat, Imperium Christo, & Petro esse sacratum, clarum perspectúmque summis Pontificibus, & ecclesiæ, idq; omni tempore, sæculorumq; decursu fatebantur, litterarum monimentis mandantes. Quod probari multis exẽplis poterit. Itaque quid prohibet fuisse donatum Imperium, si Syluester nunquam fuit in possessione, quasi non esset Christus Imperator mundi, tametsi per cultum nominis sui apud nationes nondum esset in possessione. Terrestria sunt quæ proponit Laurentius, & ex terrestribus conatur conuincere, ac deiicere cælestia. Non eodem ordine sancta, pia, cælestia tendunt, ac terrestria, corporea. Assumit exempla corporea, mortalia exhibet Syluestrum quasi quendam satrapam. Commodum, aut Heliogabalum, aut duos filios Seueri, qui simul defuncto patre, pro Imperio inter se armis decertarunt. Eadem responsio est de Numismatis non repertis. Scilicet is labor erat Syluestro, vt profanos principes gloriam huius mundi affectantes, imitaretur, quasi studuerit vanitatem Romanorum Principum æmulari? Deerant videlicet meliora, quibus gloriam Imperatoris Christi propagaret. Vanissima proponit Laurentius, nec pudet hominem ex rebus, & exemplis profanorum Imperatorum disceptare contra Imperium cæleste, contra religionem. Velut si quis animum oppugnaturus, aut mortalem ostensurus exclamaret, pes, manus, oculi sauciantur, corB rumpuntur, ergo sauciatur corrumpitúrque animus. Cùm fuerit factum illud Constantini cæleste, diuinum, prodigiosum, cùm Donatio sit tota cælestis: cùm is qui donabat, & is cui donabatur, & is qui acceptabat fuerint alterius rationis, alterius mentis, ingeniíque, quàm principes terrestres, ipsæq; res fuerint omnino diuersę. Cur misces tam discrepantia, & ex vno probas alterũ? De his igitur qui post Constantinum in occidente Imperauerunt, etiam filij Constantini, ea est responsio, non prohibere, quo minus Imperium Christo, & Petro fuisset sacratum, quod illi rebus præessent, tum quòd religio nihil miscet, nec fremit cum strepitu, iactantia, tumultu, tum quòd simul esse religionis illa regna poterant, simul à Regibus & principibus, Imperatoribúsque teneri. Quemadmodum insecutis temporibus, tametsi multa regna Pontifices ecclesiæ esse fatebantur, idq; ipsi reges agnoscebant venerantes ecclesiam, vti quæ eis regna donasset, id tamen non prohibebat, quo minus ecclesiæ essent. Velut cùm Romanis sinentibus, Reges in Ægypto, Armenia, Pergami regnabant. Christus venit, vt in eodem exemplo persistam, cum medium silentium agerent omnia, adueniente Imperatore cælesti in terras, nullus fuit in orbe terrarum tumultus, nulla perturbatio. Vix agnitus est aduentus ille. Mirum erat tanto ad homines Rege veniente silentium. Quid igitur mirum, si donato Imperio nulla fuit in ecclesia iactantia, tumultus, strepitus, ostentatio? Facta ac declarata ecclesia Imperij Romani regina, Christum Regem suum imitata, super ea donatione non adeo gloriata est, vt vbique se ostentauerit, omnia miscuerit, euerterit: Reges possessione deiecerit, contra Cę-C sares qui post Constantinum in occidente imperare, ac iura antiqua retinere voluerunt, arma sumpserit. Eadem modestia silebat, & conniuebat illis donata occupantibus, qua donata accepisset. Accepit autem sine vanitate, ostentatione terrestri, accepit quasi non accipiens, tantum ob gloriá nominis Christi, & Petri. Quare exempla de Iuliano apostata à Laurentio producta ex Eutropio, & de reliquis Cæsaribus, qui in occidente post Constantinum imperauerunt, nullum habent locum: nec tollunt donationem. Multa autem eius mendacia post coarguentur, velut quod ait ex Eusebio Constantinum à pueris cum patre Constantino fuisse Christianum: cùm Eusebius in vita, siue Encomio Constantini, quod nunquam Laurentius vidit, apertè fateatur eum tunc religionem Christi penitus agnouisse, cum contra Maxentium pugnaturus signum crucis vidit in cælo De Melchiade quoque qui tantum prædia quædam scripserit donasse Constantinum, postea disquiretur, eóque apertè contra eum probabitur, qui dicat Constantinum prędia donasse, non ex alio potuisse dicere, quàm quod scripsit Syluester, qui ei successit. At Syluester scribit Constantinum Imperium donasse. Sed controuersia de Melchiade postea dissoluetur, quandoquidem Melchiade martyrio coronato, non fuerit Christianus Constantinus, quo imperante, vel superiore sæculo interfectus est Melchiades. Omnes autẽ historię fatentur à Syluestro fuisse Constantinum baptizatum. Tum historia quæ scribat Constantinum donasse palatium Lateranense, & ob reuerentiam cessisse, eadem scribit donasse occidentẽ, licet id

Melchiades non expressit. Et apud Græcos quæ de Melchiade scribuntur, pro falsis habentur, ab Arrianis conficta, vt ostendam. Sed his omissis, ad Priuilegium cum Laurentio veniendum est, dissoluendæq; illius calumniæ. Nam quod de pagina scribit, & de eo qui Gratianus videri voluit, qui ad iura Pontificia quædam adiecerit, mihi de eo nulla cura erit, cuius ante oculos sunt longe potiora, neque de donatione mihi dicendum est ex Gratiano, sed vetustissimis autoribus. Neque nomen Paleæ mihi curæ est, cùm id sit nomen barbarum, & apud bonos autores Græcos, & Latinos appelletur Decretum, siue Oraculum Constantini: Græce διάταξις, siue θέσπισμα, à Latinis Donatio, ab indoctis canonistis Palea, ab antiquis pagina donationis. Neque de his, quæ locurus est Constantinus, dicendum mihi erit, vt apud Gratianum habentur, ac leguntur: sed vt in antiquioribus exemplaribus Latinis ac Græcis, vnde forte desumpsit Gratianus. Quare nunc Gratianum missum facio. De testimonio quoque Gelasii super historia Syluestri postea locus erit differendi. Nam Gelasius, qui fateatur gesta beati Syluestri à plerisque legi, & approbari, idem hoc suo testimonio etiam quæ de donatione in ea historia scribuntur, comprobat. Est enim eadem historia, quæ si vera est in vno, in altero quoque vera sit necesse est. Omnia sunt inter se connexa atque apta. Quòd Gelasius scripsit de gestis Syluestri, scripsit de tota historia Syluestri, in qua est donatio Constantini à reliqua historia indissociabilis, si quis omnia perspexerit vt postea docebo. Testimonium quoque Iacobi Votaginensis, cùm oppositum fuerit antiquorum, longéque illo doctiorum testimonium contra donationem nullum erit. Quod igitur ait primum Laurentius, inter gesta Syluestri priuilegium non haberi, prorsus in contrarium est. Omnes historiæ quæ Græcæ & Latinæ de Syluestro meminerunt, simul cum gestis eius habent donationem. Nec alia ferè sunt gesta Syluestri, quàm ea, qua inter ipsum, & Constantinum acciderunt de baptismo, de donatione, de discessu ab vrbe propter donationem. Quare mirabilis hominis impudentia, qui neget in historia, siue gestis Syluestri, quorum meminit Gelasius, haberi donationem, seu priuilegium. Ar ego restes omnes bibliothecas proferam, quæ habent historiam Syluestri cum baptismo & donatione Constantini, siue priuilegio. Quod posterius clarè probabitur: Ostenditúrque in cassum tot verba super eo Laurentium profudisse insultantem, & triumphantem vbi non esset opus. Quod autem cupit in auro vel argento, vt æreis, siue lapideis tabulis incisam fuisse hanc donationem: ridiculum est, quàm leuissima quæque captauerit, vt suæ opinioni faueret. Quasi hæc tollant donationem, quæ in memoria hominum per succedentes ætates incolúmis remansit omnibus testimonijs confirmata, ac corroborata. Quas quidem solidas, ac veras tabulas, vel nesciuit, vel noluit in medium afferre Laurentius. Sed delectatur insultare contra eos, qui hanc donationem, aut Paginam, aut Priuilegium vocauerunt. Quasi hæc nomina a recentioribus inducta deberent tollere vetustissimam donationem. Iam docui non vocari Paginam, vel Priuilegium priscis scriptoribus, sed Edictum, siue Oraculum, siue Ordinationem, aut Concessionem Constantini. Omnis labor Laurentij toties vt impius est, sic vanissimus est captans ex leuissimis causas calumniandi. Totúmque hoc calumniarum genus contra donationem cognoscetur esse inane, propterea quòd proferret verba ex donatione, vt apud Canonistas haberentur: nec curauit, auiditate calumniandi prouectus, proferre ex Græcis, aut vetustis Latinis codicibus verba ista donationis.

Quod primum exclamat contra principium donationis. Vtile iudicauimus vnà cum omnibus satrapis nostris. Ecce fons totius inscitiæ, totius iniquitatis, omnium calumniarum, non profert antecedentia, vnde ventum fuerat ad istam concessionem. Vnde Cõstantinus ardore prouectus exclamauit, dignum, siue vtile iudicauimus. Antecedentia sunt commemoratio totius miraculi, vt è lauacro purus emerserit, vt primum ei principes Apostolorum apparuerint, quibus docentibus, atque virtutem suam inspirantibus, pristinæ incolumitati sit restitutus: vt manum è cœlo tangentem mundantémque lepra corpus aspexerit. Hæc omnia antecedunt, ob quæ subiecit: Necessarium siue vtile duximus, Græcè ἐδοξε χρήσιμον. Vetustissima enim historia à Græcis in suam dialectum fuit tralata. Hæc, ait, causa nos impulit, vt Imperium Deo, & Petro dicaremus. Antecedit etiam confessio totius Trinitatis, & totius mysterij, quo genus humanum fuit redemptum. Quibus commemoratis diuino furore commotus Imperator exclamauit: Hoc visum est nobis, & vniuerso senatui, proceribus, bellique magistris. Quorum in conspectu cùm sanguis innoxius puerorum fundendus esset, facinus exhorrescens perorauerat. Audire inquit me, ò pro-

Ad proceres. Hotum in conspectu fœdissima contagione liberatus, Impetium sacrauit ipsis approbantibus, inauditámque salutem admirantibus. Si considerasset hæc Laurentius, atque ea quæ antecedebant perspexisset, fortasse contra reliqua scribere, aut vetitus esset, cum quibus priora opottuisset euertere, aut eum omnino sceleris puduisset. Nam qui tollit donationem ac consecrationem Imperij: Confessionem, totámque historiam euertat necesse est. Euentus enim confessionis est Imperij cõsecratio. Continuisset etiam sese contra donationem, & clarius totum ipsum sermonem cognouisset, nullámque causam contra sacra dimicandi habuisset, si vidisset antecedentia, cùm in conspectu procerum, magistrorúmque belli exectatus facinus sanguinis effundendi orasset. Eos ibi appellat Proceres, Optimates eosdem adhibet, cùm Imperium adiungit religioni. Quare super his minime admirari debuit Laurentius, nec fuisset admiratus, si priora vidisset. Vociferatur autem contra principium illius edicti, quod in conspectu Senatus, & illis approbantibus Imperium fuerit sacratum. Cùm nemo senatorum, nisi multo post, fuerit Christianus. At tu Laurenti, prædicas quæ ignoras. Cur non potius suspicaris, Imperatore cum matre, & filiis cum vniuersa familia ad religionem Christianam transeuntibus, multos ex senatoribus hoc exemplum imitatos? Nam Helena mater Christiana tunc fuit, & Constantia filia. Si potiores Christiani erant exemplum principis secuti, cur inferiores multi esse non debuerunt, præsertim tanti miraculi testes, ac spectatores? Huc adde, quod omnes historiæ demonstrant, & Eusebius perscripsit, in exercitu Constantini, multos duces, ac prætores Christianos fuisse. In exercitu quoque Constantij patris. Quinetiam in exercitu Maxentij, superius etiã in exercitu Diocletiani Christianis inimicissimi. Hos ergo testes adhibet Constantinus, ac primum nominat Senatum, tum Optimates, ac Satrapas. Quòd autem indignatur, furit contra nomen Satrapæ Laurentius, ipsúmque sermonem donationis ostendit minime Romanum. Cui dubium tempore Constantini non fuisse purum Romanum Sermonem, nec principes illius temporis loqui solitos vt priores Romani Cæsar, Pompeius, senatúsque. Cuius rei testimonia sunt tam multa, cùm in arcu Constantini, qui visitur Romæ habeatur, Diuinitatis instinctu sumpsisse Constantinum arma contra Maxentium. At nunquam apud priscos Romanos leges Diuinitatem pro Deo, instinctu Dei, siue deorum dixissent, non more Græco τὸ θεῖον. Lege epistolas Imperatorum in concilijs Niceno, Ephesino, Chalcedonensi, aliísque, quàm abhorreant à prisca Romanorum phrasi. Non mirum igitur, sermonem donationis non esse purè Romanum. Est sermo illius sæculi: potius id indicio fit eo tempore scriptum edictum quod redoleat sermonem sæculi iam in barbariem degenerantis. Lege scriptores illius æui, præter vnum Lactantium. Desine mirari nomen Satrapæ illatum fuisse in sermonem Latinum, quo tempore non purè Romanè loquerentur. Quanquam id nomen apud Euripidem, apud Terentium inuenies. Est nomen Persicum in sermone Græco, à Græcis enim venit ad Romanos, vt Machæra, Sarissa, primum Germanicum, alterum Macedonicum, plurãque alia. Sermo igitur si legeris illius temporis scriptores, non videbatur ab illo sæculo alienus. Adeas Ammianum, Arnobium, Boëtium Seuerinum. Non est sermo, quo senatus tempore Cæsaris, ac Pompeij loquebantur, edictáque scribebant. Non in lingua solùm, sed omnibus penè ritibus, Romanis priscus candor abierat. Nulla itaque prudentia desiderat illic puritatem Romani sermonis Laurentius, desiderat edictum more priscorum, aut cùm Respub. floreret, perscriptum fuisse. Somniat antiquitatem Romanam, ad eam reuocar sæculum Constantini, de optimatibus, satrapis. Et cur de cæteris magistratibus sit silentium, admiratur. Inuehitur etiam contra verbum quod dixerit populos subiacentes Romanæ ecclesiæ. Sed suus liber falso habebat Romanæ ecclesiæ, cùm dicendum sit iuxta vetera exemplaria, Romanæ gloriæ. Lege Græca. τῷ τῆς ῥωμαϊκῆς βασιλείας μεγαλότητι ὑποκειμένῳ λαῷ Populo qui Romani Imperij maiestati subiacet. Aliud item exemplar καὶ τῷ δήμῳ τῷ τῇ δόξῃ ῥωμαϊκῆς βασιλείας ὑπείκοντι. Et populo qui gloriæ Romani Imperij subiacet. Quemadmodum igitur dixit in confessione subiectos omnes Episcopos, Archiepiscopos ecclesiæ Romanæ: sic decuerat intelligere Laurẽtium scriptum esse populum, siue plebem Romanam subiacere Romanæ gloriæ. Ex ea quoque confessione perspicuum argumentum est, quemadmodum apud Reges ac principes fit, vt loquantur ore eorũ, quos habent à secretis, per quos edicta conscribant, stylúsque eorum est, non Imperatorum: sic Constantinum, illud suum edictum donationis, & illam confessionem dictasse ore alicuius Christiani forsan Episcopi, qui magis Christianè, & iuxta sacras litteras, quàm Romanæ loqueretur. Ac forsan quispiam

Græcus fuit, qui postea iubente Imperatore scripserit edictum quantum ei Latinè loqui dabatur. Edita enim est confessio, & Imperij consecratio, litterísque conscripta post aliquod tempus. Euestigio quidem confessus est, & donauit Constantinus, sed hæc litteris mandata sunt, annis iniectis. De stylo igitur donationis non erat cur miraretur Laurentius, potuit excusare stylum esse alicuius Christiani, qui non omnino Romanè loqueretur. Qualis vt dixi Arnobius, Ammianus. Sed maximè potuit esse aliquis peregrini sermonis homo, postea quàm Constantinus Byzantium tenuisset. Scire quoque operæpretiũ est verba donationis à Laurentio proferri non adhibitis varijs exẽplaribus, sed quo calumnijs suis esset locus dumtaxat, vt legerat apud Gratianũ. Nam quod prosequens profert ex edicto. Eligẽtes nobis ipsum principem apostolorum, vel eius vicarios firmos apud Deum esse patronos, & quæ sequũtur. In codice Greco poterat varietatem subnotare. Et volumus, inquit, ipsum principem, aut coryphæum apostolorũ καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ. Successorésque eius ex persona eius πρώτους παρὰ τὸν θεὸν πατέρας εἶναι primos apud Deum esse patres. Vides vt non habeat, Firmos apud Deum esse Patronos, sed primos apud Deum esse patres. Apud Deũ quoque sentit rogando, intercedendo, precãdo. In religione quoque, & his quæ ad pietatẽ spectãt, Primos patres, principem locum inter omnes patres, habentes. Nec dixit Vicarios, sed Successores. Sed demus Vicarios esse in codice Latino vetusto, vti est, vox vsitata in antiqua ecclesia vsque ad hęc tẽpora. In sermone quę barbaries. Eligentes esse patronos, cùm etiam Græci eo modo transtulerint προκρίνοντες τὸν μακάριον Πέτρον καὶ τοὺς τὸν τόπον ἐκείνου ἐπέχοντας. Eligentes proponentes beatum Petrum, locumque eius tenentes apud Deum nostros esse patronos. Nónne bonus sermo? Nec excludit aut istum, aut illos, vt tu maligne interpretaris, sed copulat, coniungit, tam illum, quàm istos, tam istos quàm illum, quia successores eius. Nobis, & nostro Imperio. Non barbaries, sed & se, & totum Imperium adducit donatorem, se suámque coronam, suum Imperium prosternit Christo, & Petro. Terrena Imperialis potentia, Rectè duo adiectiua, imperialis potentia quæ terrestris est contra quã ista Petri cælestis tota, Græcum quoque καὶ ὥσπερ ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἡμῶν εἰς τὴν γῆν σέβεται καὶ τιμᾶται οὕτω θεσπίζομεν σέβεσθαι καὶ τιμᾶσθαι τὴν ἁγίαν τῶν Ῥωμαίων ἐκκλησίαν. Et quemadmodum, inquit, Imperialis nostra maiestas in terris adoratur, & colitur, haud aliter decernimus coli, atque adorari ecclesiam Romanam. Vides vt Laurentius quo facilius proscinderet, ac debaccharetur, non inspexit exemplar emendatius, adhibere etiam Græca si modo notum ei esset hæc apud Græcos haberi potuisset. Is dicendi modus bonus est. Non erat cur ascisceret Lactantium. Sunt codices qui habent firmos, quid hoc absurdi est, stabiles, veros, solidos, synceros patronos. Vigor & honorificentia. In antiquis emendatis exemplaribus Græcis διδόντες αὐτῷ δύναμιν καὶ δόξαν καὶ ἀξίωμα. Dantes ei potestatem, honorem, dignitatem, siue amplitudinem. Nec tumor est in oratione gloriosè exaltari: sed oratio sacris litteris vsitata, qua vtebantur, qui ex ore Constantini edictum scripserunt, vtentes sacrorum librorum vocabulis, quæ reliqui Imperatores, & Theologi vbique vsurpare consueuerunt, sed de stylo in secundo libro Arrogare sibi titulos Dei frequenter Constantinum, iniquissimus est hæc prædicans impudens grammaticus. Prosequitur proferens ex edicto, vbi præfertur ecclesia Romana quatuor ecclesiis, Alexandrinæ, Antiochenæ, Hierosolymitanæ, Constantinopolitanæ: primúmque ait, Omitto sermonis barbariem: iam de hoc dictum. Misereri nos potius oporteret tantam hominis barbariem, mentísque caliginem, quæ omnem ei lucem, benignitatémque dicendi, & sentiendi denegauit. Non est in exemplari vero eiusmodi barbaries. Ac primum non est, vt tu legisti, Celsior: &, Princeps cunctis sacerdotibus: sed Græcum exemplar vetustum habet, Atque eum qui per ætates succedentes futurus est Romanus Episcopus ὀφείλει εἶναι ἔνδοξος καὶ ὑψηλότερος παρὰ πάντας τοὺς ἱερεῖς τοῦ κόσμου. Decet esse insignem, omnibúsque mundi sacerdotibus superiorem. Princeps, vt vides, hoc loco nusquam est, nulláque in sermone barbaries, neque pro casu gignendi, positus est casus dandi. Sed demus in exemplaribus Latinis haberi eam lectionem, non est barbaries si quis stylum illius temporis respiciat, vt postea probabitur. Sic quoque Extiterit, pro existat: &, Totius mundi, in toto orbe terrarum. Fides autem, & stabilitas habent rectè, & venustè πρὸς διόρθωσιν καὶ στερέωσιν τῆς πίστεως. Ad correctionem, stabilimentúmque fidei. Hæc loquendi ratio nónne bona est? Reliqua vt leuiora prætereo. Quod autem grauiter reprehendit, nec ferendum putat, quo totum edictum euertat, quod cùm à Christo primatum acceperit Romana sedes, & id Gratianus, & octaua synodus asserat, dicatur in edicto accepisse à Constantino

vixdum

A vixdum Christiano. At non perspexisti Laurenti Constantinum apertè fatentem, principatum hunc à Christo profectum. Ipsum autem Imperatorem, qui Christum imitari decreuisset edicto confirmasse, ac comprobasse. Hoc clarè profatus est Constantinus, vt superius demonstratum est. Quare non primus hunc principatum Constantinus constituit, sed à Christo constitutum confirmauit edicto. Hoc non vidisse animi fuit strabi. Secunda calumnia est de sede Constantinopolitana, quod de ea fiat mentio in edicto, cùm nondum esset Constantinopolis: nondum Constantinus ad eam profectus ei nomen indidisset. Responsum superius est, Constantinum quidem ea, quæ sanctione, aut constitutione illa continentur, cum primum baptizatus est, edidisse: insecutis autem non multis annis edictum conscriptum fuisse. Cuius rei clara ratio est, quod in confessione, quàm lepra expiatus scribitur protulisse, multa loquitur præclara de Trinitate, de mysteriis Christianæ religionis. At hæc qui nosse potuisset in ipso limine fidei, & vixdum Christianus? Ergo perscripsit cõfessionem sanctæ trinitatis, mysteriorúmque religionis Christianæ multos post annos, iam doctior, & instructior, plenúsque pectore sacra philosophia, haud aliter donatio, siue edictum donationis cum confessione coniunctum perscriptum est eodem tempore, nonnullis annis interpositis, digestúmque inter Imperatoria decreta. Quemadmodum Dauid plerosque edidit psalmos in senium ætate vergente super his quæ pertulisset multis retro annis, decantans victorias olim auxilio Dei partas, easque carmine digerens, pronuncianséq; velut si tunc res accidisset. Videat igitur, qui velit, Confessionem Constantini, quam tra-
B ctet mysteria Trinitatis, creationem hominis, ac totius mundi, deceptionem serpentis, lẽgem ac prophetas, qui de Christo vaticinarentur. De verbo Dei ad nos è regnis cælestibus delapso, vtq; ex virgine nasci voluerit, tuleritque humanas passiones: multáque præterea, quæ nisi à doctissimo, & in sacra philosophia eruditissimo proferri nõ potuissent. Hæc certe à Constantino tertio die postea quàm baptizatus esset: neque sciri, neque recenseri potuissent. Est igitur vera ratio, hæc post aliquot annos, & forsan sub tempora concilij Niceni fuisse digesta. In quo concilio est dispositio cathedrarum Constantinopolitanæ, Alexandrinæ. Datúrque primatus Romanæ sedi. Ad eum canonem cõcilij Niceni directa est confessio, & donatio, siue ante concilium, siue aliquanto post, cùm diuinus Imperator religionis Christianæ feruore penitus arderet, vt demonstrat Eusebius in eius vita, siue Encomio. Imperator Byzantium profectus, tactus ardore diuino, nihil non pro Christianæ religionis augmento animo agitabat. Cui dubium igitur quin cùm de principatu Romanæ sedis locuturus esset, necessarium ei fuerit inserere de reliquis patriarchalibus sedibus, si contendas hæc ab eo fuisse à principio perscripta. Totam historiam, seriémque multorum annorum, necesse fuit complecti, vt esset edictum perfectum, atque absolutũ. Pronunciatumq; est edictum, vt à principio res accidisset, adiunctis his, quæ tempus attulit de sedibus patriarchalibus. Commemorauit autem Byzantium, respiciens tempus illud, cùm primum baptizatus est: de sedibus autem patriarchalibus additum est ex his, quæ postea constituta, atque ordinata fuerunt. Hunc morem omnes historiæ sequuntur. In sacris litteris sæpe est
C hysteron proteron. vt cùm Sara dicitur fuisse vetula, vt sibi videretur filium parere nõ posse, non procul inde rapitur à Palæstinis ob pulchritudinem. In libro Genesis cùm agitur de creatione mundi, sæpe est ὕστερον πρότερον, ἀνακεφαλαίωσις recapitulatio, repetitio eorum quæ dicta sunt. Et sæpe referuntur prius, quæ posterius facta sunt, ob continuationem historiæ. Hæc ratio mihi clara videtur. Omnia igitur quæ locutus est Constantinus de transferendo, aut tralato Imperio, & quæ de Byzantio declarant potius contra Laurentium edictum hoc, & hanc confessionem perscriptam fuisse temporis intercapedine iniecta. Cùm autem tota donationis historia principium habeat (quod toties relatum est) à confessione summæ trinitatis, religionísque Christianæ in ipso principio non retulit Imperator vsquam, hæc se protulisse, ac sanxisse tertia die, sed est simplex rei narratio sublata temporis definitione. Confitetur autem Imperator se è tenebris ad lucem beneficio cælesti euocatum, traductúmque ad cognitionem veritatis, lumine diuinæ claritatis circumfusum. Lepræ turpissima contagione emaculatum: totámque historiam recenser. Quare videtur apertè hæc miraculi commemoratio, historiæq; totius repetitio multo post tempore perscripta. Recensetur quod prius accidisset quemadmodum Dauid commemorauit iam senex bellum Goliat, & coniurationem Absalon, commemorauit auxilium Dei sibi allatum. Itaque referri potuit à Constantino, de baptismo, de Syluestro, de vrbe condenda sui nominis Byzantio, posteris annis, cùm esset Byzantij, quòd narratio respicit historiam præteriti temporis, re-

fetens miraculum quod Romæ accidisset, & quid ob pietatem oblatámque cælitus salutem, derelinquenda vrbe, Byzantióque tenenda decreuisset. Hic igitur neque mendacium est, neque obliuio. Quòd autem ordinem illum sedium patriarchalium, præsertim Romæ, & Constantinopolis, instituerit Cõstantinus, quemadmodum ipse in suo decreto memorat, in quo Vallensis imperitia cognoscitur, præter alios declarat Zonaras historicus his verbis ἄλλοις τε οὖν ὡς εἴρηται πολλοῖς τὴν πόλιν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἐκόσμησε, καὶ πρότερον ἐπισκοπὴν ὂν τὸ Βυζάντιον τῆς Θρᾳκικῆς Ἡρακλείας ὡς ὑπὸ Σευήρου τοῖς Περινθίοις ὑπετέθη μετὰ τὴν ἅλωσιν ὡς ἐν τοῖς περὶ Σευήρου ἱστόρηται, εἰς τιμὴν ἀνήγαγε πατριαρχικὴν τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ τὰ πρεσβεῖα τηρήσας διὰ τὴν πρεσβυγένειαν καὶ τὸ ἐκεῖθεν τὴν βασιλείαν ἐνταῦθα μετενεχθῆναι. Nempe. Multis igitur aliis ornamentis vrbē decorauit magnus Constantinus, & cùm prius episcopatus esset Byzantiū Heracleæ Thraciæ quippè à Seuero subiectū Perinthiis postea quàm ab eo captū esset, quemadmodū in historia Seueri scriptum est, ad patriarchatus honorem eam extulit, seruato vetustæ Romæ primatu, tum propter antiquitatem, tum ob eam causam, quòd illinc Imperiū huc esset tralatū. His inscitia Laurentij coarguitur: decretū autem donationis verū esse probatur, in quo Cõstantinus sedes patriarchales quò inter se gradu differrent, instituit, & declarat, in primisq; Romam decernit omnium ecclesiarū habere primatū, quod nunc scribit Zonaras. Hæc nota perspectaq; habentes antiqui patres, qui sub Theodosio iuniore conciliū Constantinopoli ex diuersis prouinciis coëgerunt: inter alia diffinierūt, Τὸν μέντοι τῆς Κωνσταντίνου πόλεως ἐπίσκοπον ἔχειν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετὰ τὸν τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νέαν Ῥώμην Episcopum Constantinopolis principalem honorem habere debere post Episcopum Romæ, propterea quòd ipsa est noua Roma. Quòd verò reprendit quòd Byzantium prouinciam appellet, & quòd Thraciam velit esse in Oriente, quæ potius vergat ad Aquilonem. Exemplaria Græca quæ ad coarguendam Laurentianam cæcitatem plurimum suffragantur, non habent, In Byzantiæ prouincia optimo loco, sed rectius, & sine barbarie καὶ ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Βυζαντίου ἀρίστῳ τόπῳ. Et in regione Byzantii qui locus optimus est, siue fertilissimus, & amœnissimus. Cernis vt non dicat Byzantiam prouinciā, sed prouinciam, siue regionem seu situm Byzantij: vt si dixeris, Situm, aut regionem Romanæ vrbis, Regionem vbi sita Roma est. Sed demus in codice Latino haberi in Byzantia prouincia. Hoc loco adiectiuū est Byzantius Byzantia Byzantium. Orientales autem locos respectu Vrbis, & Italiæ appellare regionem Byzantij, adeo nihil habet absurdi, vt non alia ratione etiā hodie loquantur in Italia, præsertim Venetiis, cùm profecturi Constantinopolim, aut ad Helespontū in orientē ferant se proficisci. Quin ipsam Asiam minorē, quæ opposita est Thraciæ, interiacente freto, hodie vocant Græco nomine Anatoliā nēpe ἀνατολὴν orientē. Hæ regiones in oriente sunt Italiæ, quemadmodū Græci vocauerunt Italiā, Hesperiam à stella quæ visitur eis in occasu, Imperiumq; Romanū incipiens ab Italia, vocatur occidentale, vt orientale cū Constantinopoli reliquæ omnes prouinciæ. Quod autē reprehensurus subiicit ex edicto: Ecclesiæ beatorū apostolorū Petri, & Pauli pro cõtinuatione luminariorum, possessionū, prædia cõtulimus, & rebus diuersis eas ditauimus, & per nostrā Imperialem iussionē sacrā tam in Oriente, quàm Occidente, quam etiā à Septentrione, & Meridionali plaga, videlicet in Iudæa, & Græcia, Asia, Thracia, Aphrica, & Italia, vel diuersis insulis, nostra largitate eis cõcessimus ea prorsus ratione, vt per manus beatissimi patris nostri Syluestri summi Põtificis successorumq; eius, omnia disponantur. Hæc protulit Laurētius ex edicto, primūq; coarguit, quòd videatur asserere, fuisse tunc Romæ templa Apostolorū Petri, & Pauli, mulraq; alia de luminibus. Primum scire operæpretium in antiquis exēplaribus Græcis (quatuor autem ante oculos palatina bibliotheca suggesserat cùm hæc scriberentur) nõ haberi totam superius propositā periodon: ac suspicari cogimur, multis in locis corruptum fuisse hoc edictum propter crebras trāscriptiones, Librorum cõmunis fere calamitas. Igitur in vetustioribus exēplaribus ea particula non extat, forsan interiecta ex aliis libris. In duobus vetustis codicibus Græcis nihil habetur, de luminibus, de Aphrica, & Asia, Septentrione, de prædiis possessionum. In aliis autem duobus exemplaribus vbi hæc habentur, nullus patet locus Laurētianæ calumniæ. Nam summus Imperator primū memorat vt ipse apostolorum templa exædificauerit, eaq; dirauerit Nullas autem ecclesias apostolorū ante id tempus fuisse, sed à se ædificatas, dotatasq; memorat. Sic enim scribit ᾠκοδομήσαμεν δὲ ἐκκλησίας καὶ τοῖς μακαρίοις Πέτρῳ καὶ Παύλῳ τοῖς πρώτοις ἀποστόλοις ἃς ἀργύρῳ καὶ χρυσῷ διαπρεπεῖς καὶ ἁβρὰς ἀπηρτίσαμεν ἔνθα καὶ τὰ γεραρώτατα αὐτῶν σώματα κηδεύσαντες μεγάλῃ τιμῇ θήκας αὐτοῖς ἐξ ἠλέκτρου ὧν οὐδεμία στοιχείων δύναμις ἐστὶν ἰσχυροτέρα κατασκευάσαμεν σταυρόν τε χρυσοῦ καθαρωτάτου καὶ μαργαριτῶν τιμίων

A ἡμῶν πεποιημένην καὶ ἑκατέρων θήκην ἀναθῆναι χρυσοῖς προσηλώσαντες ἥλοις αἷς ἐκκλησίαις τοῦ συνεχείας φωτὸς κτήματα καὶ ἀγροὺς συνηνέγκαμεν. Ædificauimus autem beatis Petro & Paulo primis apostolis ecclesias, eásque argento, & auro illustres, & præclaras reddidimus, vbi sacratissima eorum corpora magno cum honore condentes, eis loculos fecimus ex electro, quo nullius elementi vis est robustior: crucémque ex auro purissima, pretiosisq; margaritis ad vtrunque loculum adhibuimus, aureis clauis affigentes. Quibus ecclesiis, vt habeant lumina semper accensa, possessiones & agros adiecimus. Cernis vt expresse fateatur, se templa apostolorum ædificasse, vt mirabilis sit impudentia Laurétij, qui paginam carpat, quòd asserat fuisse templa apostolorum Romæ ante Constantinum, pro quorum luminibus Imperator possessiones adiudicauerit. Quòd beatissimum dicat Syluestrum, ac apostolos beatos respice rectis oculis modò beatos modò beatissimos apostolos appellantem. Quanquam ea periodus in emendatis exemplaribus non habetur. Cætera quæ persequitur, cùm sint nullius ponderis, nullum responsum merentur. Mihi quidem maximè probatur vt periodus de prædiis, & luminibus sit interiecta. Quæ si etiam esset ex contextu, facile posset defendi: cùm apertè de ædificatis ecclesiis, de arcis quibus apostolorũ corpora condidit, eásque auro, & argento, & cruce aurea decorauit, meminerit, quæ fabulosa esse non possunt. Eiusdem insipientiæ est, carpere, quòd dixerit Luminatiorum, pro Luminariũ. Quasi id vitium scriptoris esse non potuerit. De plagis quoque nominatis in edicto indignum est, vt respondeatur: quòd tum in edicto non habentur, tum si cui recta mens sit, fa-
B cile possit percipere verum locutionis sensum. Neque verò sese prouincias has tribuisse fatetur pro luminibus duntaxat, sed eas in potestatẽ arbitriúmque spirituale permittit Syluestro. Hæc se ait donasse, aut arbitrio ecclesiæ subiecisse, ex liberalitate nempe assecutum se cæleste beneficium, liberaliter remunerari. Sed visum mihi est subiicere primi Nicolai testimonium, vt inde certa coniectura colligatur super luminaribus ac prædiis concessis: Nicolaus seruus seruorum Dei. Dilecto filio Michaëli glorioso Imperatori Græcorum. Oporter vestrum Imperiale decus, quod omnibus ecclesiasticis vtilitatibus vigere audiuimus, vt antiquum morem, quem vestra Ecclesia habuit, vestris temporibus restaurare dignemini: quatenus vicem quam nostra sedes per episcopos, vestris in partibus constitutos habuit, videlicet Thessalonicensem, qui Romanæ sedis vicem per Epirum veterem, Epirúmque nouam, atque Illyricum, Macedoniam, Thessaliam, Achaiam, Daciam ripensem, Daciam mediterraneam, Nisiam, Dardaniam, & Trebalim, beato Petro apostolorum principi contradicere nullus præsumat. Quæ antecessorum nostrorum temporibus scilicet Damasi, Siricij, Innocentij, Bonifaci, Cælestini, Xisti, Leonis, Hylarij, Simplicij, Felicis, atque Hormis de sanctorum Pontificum dispositionibus agebatur. Quorum denique institutionibus ab eis, illis in partibus destinatas per vestros missos, vt rei veritatẽ cognoscere queatis vestræ Augustali potentiæ dirigere curamus. Præterea Calabritanum patrimonium, Siculúmque, quæ nostræ ecclesiæ concessa fuerunt, & ea quæ ad possidendum obtinuit, & disponendum per suos familiares regere studuit, nostris concessionibus reddantur. Quo-
C niam irrationabile est, vt ecclesiastica possessio vnde luminaria, & concinnationes ecclesiæ Dei, fieri debent, terrena quauis potestate subtrahantur, sed domus Dei restituta, meritum redditoris multiplicet, & suscipientes votum spiritualis desiderij lucris exerceatur. Inter ista, & superius dicta, volumus vt consecratio Syracusano Archiepiscopo à nostra sede impendatur, vt traditio ab apostolis instituta, nullatenus vestris temporibus violetur. His antiqui Pontificis dictis hęc ratio ac coniectura colligitur, sunt octingenti paulominus anni cùm floruit Nicolaus, tempore scilicet Michaëlis Imperatoris. A Cõstantino magno, qui trecentesimo paulò superius anno ab aduentu Christi floruit, ad Nicolaum sunt ferè anni quingenti. Reuocat autem tempus ipse Nicolaus ad Damasum, qui paulopost Constantini tempora floruit, imperante scilicet Valentiniano. Eius Pontificatum, asserit omnes prope prouincias Orientis ac Septentrionis solitas à sede Romana per episcopos gubernari in his, quæ ad religionem attinent. Erat igitur ab vsque Constantini tempore latissimum ecclesiæ Romanæ in Oriente Imperium, id scilicet quod ipse Constantinus suo priuilegio edictóve statuerat, omnes ecclesias huic principi subiectas esse oportere. Is igitur talis ac tantus dominatus qui vsque à tempore Damasi viguit in Ecclesia Petri, declarat veram esse Constantini constitutionem de maiestate Petri, vt toto orbe terrarum religionis princeps, ac pater, & caput haberetur. Alterum, quod maximè in verbis Nicolai obseruandum est, de patrimonio Calabritano & Siculo diui Petri, ídque pro luminibus & concin-

nationibus ecclesiarum. Quo quidem clarissimo testimonio, cùm hæc à prisco Pontifice D scribantur, probatur veritas priuilegij Constantini, in quo ipse magnus Imperator agit de his patrimonijs pro luminarijs & pro concinnationibus. Dementia verò grammatici deregitur, qui irrisit hanc partem in priuilegio veluti fictitiam, barbaram, miniméque intelligibilem? Nihil enim legerat veterum historiarum, sed audacia tantùm, ac temeritate, veluti vento pulsus, venit ad scribendũ, in fauorem Alfonsi, apud quem exulabat, propterea quòd in antiquis Imperatorum concessionibus habebatur, Calabriam, Siciliámque esse sedis sancti Petri, concessas primùm quidem à Constantino, ídque pro luminaribus, ecclesiarumq; concinnationibus, tum à cæteris Imperatoribus ipsi ecclesiæ confirmatas. Audi igitur Constantinum, & confer cum his quæ scripsit vetustus Pontifex Nicolaus: Quibus, inquit, ecclesiis apostolorum pro concinnatione luminarium, possessionum prædia contulimus, & rebus diuersis eas ditauimus, & per nostram Imperialem iussionem sacram tam in Oriente, quàm in Occidente, vel etiam Septentrionali & Meridionali plaga videlicet in Iudæa, Græcia, Asia, Thracia, Aphrica, Italia, vel diuersis locis, & insulis nostra largitate concessimus, ea prorsus ratione, vt per manus beatissimi patris nostri Syluestri Pontificis, successorúmque eius omnia disponantur. Hæc Constantinus. Vides in his, Calabritanum, Siculúmque patrimonium, pro luminaribus ecclesiarum apostolorum, pro concinnatione. Verum igitur esse priuilegium ex omni parte probatur. Insequitur reliquam edicti partem noster Zoilus, vbi Constantinus transfert insignia Imperatoria ad summum Pontificem, primum ipsum Lateranense palatium elargitus. Vbi partem hanc edicti proposuisset, ma- E ledicentiæ suæ crudelissimus barbarus laxat habenas, Christi, & omnium bonorum apertè inimicus, hostis sacrosanctæ religionis, primùm coarguit quod profana vestimenta sumpserit Syluester. At nõ omnia ferè, quæ Romæ quondam profana essent, sacra effecta sunt? Quemadmodum omnia templa Deorum, facta sunt ecclesiæ sanctorum: Ritus item profani, cœperunt esse ritus sacri. Nónne Pantheon templum omnium idolorum, effectum est templum sanctæ virginis? Nónne in Vaticano templum Apollinis, vbi condita erant corpora apostolorum, conuersum est in ecclesiam ipsorum apostolorum, vt superius demonstratum est, tótque alia? Quibus exemplis inauditam Laurentij improbitatem cognoscimus. Sed ad singula veniendum. De donato Lateranensi palatio, quòd bis hoc dicat, quid habet absurdi, quasi nõ omnis historia eadem sæpe repetat. De diademate offenditur Laurentius, quod dixerit Diadema aureum, cùm soleret esse ex panno. Quis contineat animo, & pectore erumpentem indignationem? Nõ potuit esse diadema, auro, gemmisq; insigne, atque ita ex serico, aut panno? Quod autem ait, non ausurum fuisse Constantinum appellare se Regem, regióque se adornare indumento. Non videt tempestate Cõstantini ad eos ritus Remp. recedisse, vt veterum Romanorũ ritibus abolitis, alij ex ritibus regum exterorum inferrentur, adorationes, consecrationes, cùm referrentur in Deos, quod priscis minime fieret. Insignia igitur erant Imperatorum qualia cæterorum Regum, additis plerisque ab ipsis Imperatoribus. Prætereo de nomine Imperatoris, cùm à Græcis Imperator appelletur βασιλεύς. Rex, intelligentibus idem valere nomen Regis atque Imperatoris, F præsertim eo tempore apud Romanos Imperatores. Itaque Romani insecutis temporibus, cùm ad vnius arbitrium omnia essent deuoluta, erãt, quales cæteris nationibus Reges.

Quod autem inuehitur in id quod in edicto est. Simúlque Phrygium, nécnon Superhumerale, videlicet Lorum quod imperiale circundare solet collum. Phrygium, ait, nunquam auditum apud Latinos. At hoc idem, atque de Satrapa, Quid si tunc vsui esset id nomen vt postea semper fuit sumptum ex Sermone Græcorum, quibus Phrygium opus est insertum imaginibus aureis, contextúmque gemmis sericũ, quod Phryges exercere solebant, quemadmodum vocatur in Italia Ricamo nomine Hebraico, quod Hebræorum ea sit ars. Erat igitur vsui nomen eo tempore. Græcus codex, declarans quid esset Phrygium, Tradimus, inquit, etiam diadema, nempe coronam capitis nostri ὁμοίως δὲ καὶ τὸ φρύγιον τουτ' ἐστὶ τὴν κεφαλοπλοκὴν ἢ τὴν μίτραν ἡμῶν ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπώμιον, ἤγουν τὸ λῶρον ὅπερ εἴωθε τὸν βασίλειον περικυκλοῦν αὐχένα. Similiter inquit & phrygium, nempe tegmen capitis, siue mitram, Atque superhumerale, nempe Lorũ quod Imperatoris collum solet obnubere. Fortasse mitra dicta phrygium, quòd mitra propria esset Phrygum, vt poëta:

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

Codex quidam Latinus satis vetustus habet, Pileum, vel mitram, phrygium: nécnon & superhumerale, videlicet Lorum. Quamobrem cùm apud Græcos, & Latinos receptũ esset id no-

A id nomen, cùm Græci suis exemplaribus eo uti non recusarint: cur super eo, more grammaticulorum destomachatur Laurentius, & Romanitatem in his quæ ad religionem pertinent somniat, ac tam leuibus argumentis nititur euertere donationem? Exposuerunt ergo Græci quid esset Phrygium, videlicet pileus, vel mitra, aut capitis tegumentum. De loro quoque clarum est ex Græcis, ignoratum à Laurentio. Mos erat humerale vocari lorum, Latino & Græco nomine. Nam alius quoque codex habet καὶ τὸ λῶρον τὸ ὠμοφόριον. Lorum superhumerale. Cùm sint igitur hæc in antiquis Græcis, ac Latinis exemplaribus, cur irridentur à Laurentio? De Chlamyde, & tunica, eadem ratio. Nam exemplar Græcum habet ἔπειτα τὴν πορφυρᾶν χλαμύδα καὶ τὸ κόκκινον ἱμάτιον. Insuper, & purpuream chlamydem, & indumentum, aut tunicam coccineam. In antiquo codice Latino, deerat, Tunica coccinea. Alius Græcus codex καὶ χιτῶνα κόκκινον. Et tunicam coccineam. Nec, vt leuissimus irrisor putat, hæc ex Euangelio sumpta sunt: sed erant ornamenta Imperatoria. Cui obscurum est de purpura? Nec voluit, vt improbus calumniatur, vtrumque connectere, potius si recti iudicij, si mentis æquæ fuisset, diuersa exemplaria contulisset, vicium codicum considerasset, si quid additum, si quid detractum, aut variatum quod in ipsis exemplaribus cernitur. Nam Latinus antiquus codex vt dixi ex Bibliotheca palatina, non habet Tunicam coccineam. Clarum est igitur hoc loco purpuram candidam, scriptorem sensisse, Coccineã verò dixisse, quid vitij habet, cùm Græci etiam eo modo transtulerint, quod Laurentium palam est ignorasse? Quòd ad postremum irridet in edicto concedi Syluestro omnia Im-

B perialia indumenta, num videlicet venatoria, num bellica? Hæc euomat planè maledicus, cui studium sit omnia carpere? Quòd irridet edictum vbi dicitur, Seu etiam dignitatem Imperialium præsidentium equorum. Obscurum erat, nec potuit à Laurentio intelligi, consulamus Græca. Concedentes inquit, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν βασιλικῶν προκαθημένων ἀξίαν, καὶ τὴν τῶν ἱππέων. Insuper, & Imperialium præcedentium, siue ante alios sedentium dignitatem, equites inquit Imperatorij qui ante alios sedent, dignitatem equitum qui apud Imperatorem cæteris præsident, præstant. Quanquam alius codex peruetustus Gręcus clarius habet καὶ πάντα τὰ βασιλικὰ ἐνδύματα καὶ ἀξιώματα τῶν βασιλικῶν ἀλόγων. Et omnia Imperialia indumenta, & honores imperatoriorum equorum. Nempe insignia equorum qui Imperatorem antecedunt. Hoc intelligere non potuit Laurentius. De sceptris imperialibus, dein loquitur impurus, quæ in edicto etiam concedi dicantur. Sceptrum vnum est inquit, si modo sceptrum Imperator gerebat. Equidem arbitror, hæc omnia haud dubie Imperatores habuisse. Sceptra quoque numero multo dixit quemadmodum reliqua omnia. De signis loquitur Laurentius quæ nominatur in edicto, nec voluit intelligere quid scriptor sentire potuerit. Sensit insignia Imperialia facilè quidem intellectu, non tabulas, aut aquilas, si modò respicere ad hæc blaterator voluisset. Commemorat edictum etiam Banda, quod nomẽ fingit ille se ignorare. Omnes Græci codices habent Banda, siue Banta: nec barbarũ es in sermone est. Nam quemadmodum in omnibus Græcis ac Latinis exemplaribus habetur, nomen erat illo sęculo receptum. Banda sunt insignia Imperatoris procedentis, sunt velut ve-

C xilla, cæteráque insignia. Vnde nunc quoque Banderæ Italico sermone vocantur, propterea subiecit, processionem Imperialis culminis. Qua videlicet pompa procedere Imperatores solebant. Propterea Græcus codex habet καὶ πᾶσαν τὴν ἐν ταῖς προόδοις τῆς βασιλικῆς κορυφῆς δόξαν καὶ δύναμιν. Et omnem maiestatem, potentiámque quæ cernitur progrediente imperiali magnificentia. Is sermo mihi sine buccis, & tumore videtur, si Laurentius mentem calumniandi exuisset. Cuius inscitia maximè irridenda, qui non existimet insecutos Imperatores post aliquot sæcula, neglecta prisca fragilitate, ac modestia, procedere solitos magna cum pompa, cuius rei plenæ sunt omnes historiæ, vt Herodiani, & aliorum, qui de moribus Imperatorum scripserunt. Multa enim illata sunt in illam Romanorum sanctam frugalitatem, vt cùm Diui appellari cœperunt post Cæsarem. Eos in numerum referente multitudine, eísq; aras erigente, & sacrificante: quod apud priscos minime licuisset. Quòd potius dixerit Gloriam, quàm Splendorem: Iam ostensum, non oportere ab illo sæculo expectare nitorem Romani sermonis. Nec Græci dedignati sunt vsurpasse δόξαν, gloriam. Fit deinde mentio in edicto de clericis, quos Imperator hoc suo edicto adornauerit. Quasi non fuerit eadem consecutio, vt qui ad Summum Pontificem ad Christum, & Petrum omnia insignia Imperialia transferre decreuisset, non oportuerit etiam officiorum, ac munerum, & eorum qui ea gerunt, meminisse. Quod prosequitur Laurentius quia dicatur in edicto effici patricios consules. Vera lectio est, Vt quemadmodum senatus constat pa-

tricus,& consulibus,(sunt videlicet eiusmodi dignitates in senatu) sic quoque essent in senatu sacro clericorum,vt clerici efficiantur patricij,& consules gerentes easdem, aut similes dignitates. Sic enim habent etiam Græca τοῦτ' ἐπὶ πατρικίους αὐτοὺς γίγνεσθαι καὶ ὑπάτους. Declarat quid sibi velit patricios eos fieri,& consules,cæterísque dignitatibus adornari. Quid est quod hic reprehendas? duo dixit distincta, quæ te apertè ignorare fateris. Quæ de Patricus,& Senatoribus differit Laurentius, quoniam huic negotio non seruiunt, prætereo. Tota enim res eò reuertitur, vt omnia fateatur se vel ignorare, vel quid dicatur in edicto non percipere. At si quis lector ad hęc melioris mentis,quàm grámaticus accesserit,omnia clarius percipiet. Nam Græci qui sæpe ac multis tralationibus hæc in suam dialecton conuerterunt,clarè omnia transferentes cuncta se intelligere ostenderunt. Nec clericos dicit fieri milites Nec Imperatoria dignitate vult insigniri ministros, qui ecclesiæ deseruiãt Romanę,sed eas dignitates,& quasi sacrum quendam senatũ cõmemorat,tralatis omnibus ad ecclesiam. Improbitas Laurentiana, quæ nullis scriptis eius non occurrit, inuehitur in clericos,cùm possint omnia si cui candor insit rectè interpretari,nulláq; aut in verbis, aut sententiis stoliditatem agnouisset. Sed quid his facias qui mentem secũ improbam attulerũt, velut febricitantes omnia vina iudicant amara. Certum erat Laurentio veritatem, æquitatémque,quo ad eius posset,effugere,claudere oculos ad omnia quibus illa donatio probari,ac rectè explicari posset. Sed Græcorum,vt dixi,testimonium clamat contra eum,qui donationem suis litteris toties rescripserunt, nec in verbis aut sententiis iudicauerunt esse stoliditatem, vt potius ego hominis huius coarguendi, & ad singula immorandi laborem inanem, stolidum, nullíúsque prope fructus iudicem: cùm omnia potius sint cauillantis quàm recto iudicio decernentis. Concubitores nominat improbus irrisor ex edicto, qui nusquam sunt,sed excubitores palatij,etiámque Græci excubitores posuerunt vtentes voce Latina καὶ ὥσπερ ἡ βασιλικὴ ἐξουσία διαφόροις ὀφφικίοις κουβικουλαρίων καὶ ὀστιαρίων καὶ ἐξκουβιτόρων κοσμεῖται. Quemadmodum Imperialis magnificentia varijs officijs exornatur, cubicularijs,ostiarijs,& excubitoribus. Vbi sunt ò caput maledicum Concubitores? Indignúmne est etiam nominata esse in edicto omnia palatina munera, nominatim cunctis appellatis, vt totus ordo tralatus ad sacrosanctam religionem noscatur non dedignante Imperatore, qui palatium donasset,etiam munera palatij exhibere nominatim, quemadmodum se stratorem fuisse commemorat, equúmque aliquot passus duxisse? Descendit deinde noster Zoilus ad vestimenta,ad mapulas,& linteamina: quòd Mappæ sint mensarum, Linteamina ad lectos pertinent. At Græcos adire oportebat, consulere vetustatem, non in maledicendo dumtaxat defixam babere mentem, húncque scopum sibi proposuisse. Transtulerunt hæc Græci: Clericorum,inquit, equos sanctæ ecclesiæ Romanæ Μαππούλοις καὶ ὀθόναις λευκοτάτου χρώματος καλλωπίζεσθαι. Manipulis, & linteaminibus candidissimi coloris ornari. Alius autem textus habet σκεπάσμασιν ἐκ σινδόνων. Instrati erunt equi eorum sindone. Vides quid Græci senserunt appellari manipulos,& linteamina,nempe ornamenta equorum candidissima,etiam si non purè Latinè scriptor edicti sit locutus. Sensus erat clarus Gręcis, ac Latinis priscis: non finxerunt se nescire,candidè sunt interpretati. Vt autem eius inscitia melius innotescat,de Mapulis, quod fuit ornamentum pontificalium equorum, quemadmodum dixit in edicto Constantinus: audi antiquam historiam: Constantinus,natione Syrus,Pontifex, cùm venisset Constantinopoli, obuiam processit ei Imperator Iustinianus, Pontifex & eius clerus, & primates cum sellaribus Imperialibus, & frænis inauratis simul, & mappulis ingressi sunt ciuitatem. Audis mappulas ornamentum summi Pontificis & aliorum. Est item præclarum, ad coarguendam Laurentianam inscitiam super mappulis, testimonium quod scripsit Gregorius Ioanni Episcopo Rauennati, quem coarguit, quòd multa fierent in eius ecclesia præter consuetudinem, & quòd sibi ornamenta non conuenientia vsurparet: de mappulis autem sic subiicit: Illud autem quod pro vtendis à clero vestro mappulis scripsistis, à nostris est clericis fortiter obuiatum, dicentibus, nulli hoc vnquam alij cuilibet fuisse concessum ecclesiæ, nec Rauennates clericos vel illic, vel in Romana ciuitate tale aliquid cum sua conscientia præsumpsisse. Nec si tentatum fuisset, ex furtiua vsurpatione sibi præiudicium generari, sed etiam si in qualibet ecclesia, hoc præsumptum fuerit,asserunt emendandum,quod non concessio est Romani Pontificis, sed sola surreptione præsumitur. Hæc ille. His intelligi potest, Mappulas fuisse ornatum clericorum Romanorum,quemadmodum in suo priuilegio edidit & instituit Constantinus. Intelligi etiam datur quot aliæ inscitiæ possint occurrere in illo arrogantissimi, ac temerarij

gramma-

Agrammatici libello. Nam de Conone etiam Pontifice in rebus gestis Pontificum scribitur: Is, inquit, apud Siciliam edoctus, natione Thrax, sedit menses vndecim. Hic vltra consuetudinem absque consensu cleri ex immissis malorum hominum in Italia ecclesiasticorum Constantinum diaconem ecclesiæ Syracusanæ rectorem in patrimonio Siciliæ constituit, hominem nequam, & versutum. Sed & mappulo ei ad caballicandum vti, licentiam concessit. Sic historia. Nec dixit equos equitent, vt mira sit maledicentis cæcitas, sed decorare his ornamentis equos, & ita equitare. Quod ait de vdonibus ornatu pedum, quod se ignorare prædicat, negárque eos esse ex lino, Græci sic sunt interpretati, ὐδονὶς τουτέστι λευκοτάτῃ ὀθόνῃ περὶ τὰ ὑποδήματα χρῆσθαι. Vdonibus nempe candidissimo linteo, ad pedes vti. Si igitur explicant illi nomen, cur obuoluit Laurentius? Quod autem in edicto subiicitur, sicut cælestia, ita & terrena ad laudem Dei decorentur. Dubitat Laurentius quę nunc appellentur cælestia. Vera lectio verus sensus declaratur à Gręcis. Vnus peruetustus codex habet ὥστε καὶ τὰ οὐράνια, καθὼς καὶ τὰ ἐπίγεια. Sic sint, habeántque cælestia, quemadmodum terrena. Quemadmodum terrestris, ac mortalis principatus instruitur, insignitur: sic ornetur, decoretúrque principatus religionis, ac pietatis, tralatis terrestribus ad cælestia. Alius quoque codex habet οὕτω καὶ τὰ οὐράνια, ὡς καὶ τὰ γήινα. Sic habeant cælestia quemadmodum & terrestria ad laudem Dei. Agnoscis verum, germanúmque sensum, quem se fingit non percipere Valensis. Vera igitur lectio, quam is nec potuit, nec voluit agnoscere est, comparatio à terrestribus ad cælestia, non B è contra, tralatis terrestribus ad cælestia. Quòd autem hæc non putat spectare ad laudem Dei, idem liuor, eadem improbæ mentis cæcitas. Quid prohibet, quo minus ad laudem Dei fecerit Constantinus, tametsi clerici licentiosius viuant? Quid hoc cum pietate Constantini? Quod autem subicit ex edicto (sunt autem verba obscuriora), præ omnibus autem licentiam tribuimus beato Syluestro, & successoribus eius ex nostro indictu, vt quem placatus proprio consilio clericare voluerit, & in religiosorum numero religiosorum clericorum connumerare, nullus ex omnibus præsumat superbè agere. Hæc verba cùm sint obscuriora, Græcis illustrentur. Ante omnia, inquit, concedimus facultatem ipsi sanctissimo patri nostro Syluestro vrbis Romæ Episcopo, & Papæ, & omnibus qui post eum singulis ætatibus Pontificatum tenebunt, beatissimis summis sacerdotibus pro honore, & gloria Domini nostri Iesu Christi, in magna hac catholica & apostolica amplitudine εἴ τινα τῶν τῆς περιφανοῦς ἡμῶν συγκλήτου βουληθείη καὶ εὐλαβέσι κληρικοῖς συναριθμῆσαι, μηδένα τῶν εἰς τοῦτο καλουμένων δι' ὑπερηφανίαν παραιτεῖσθαι τὴν τάξιν. Si quem ex illustrissimo senatu nostro, vellet reuerendis clericis adnumerare, neminem ex his, qui ad hoc vocantur, per superbiam debere detrectare, aut excusare ordinem. Vt nemo inquit impedimento sit, aut nemo recuset, si quem Siluester ex nostro senatu ad religionem vertere voluerit. Vt sceptra, vt Imperium, vt palatium: vt omnia insignia transfert ad religionem, sic traducit homines ex senatu. Alius codex Græcus clarius. Vt si quis ex senatu voluerit μετὰ ἰδίου θελήματος καὶ εὐαρέστου γενέσθαι κληρικός, καὶ εἰς τῷ ἀριθμῷ τῶν ἁγίων κληρικῶν συναριθμεῖσθαι μή τις C τολμᾷ ἀπὸ πάντων ἐμποδίζειν.

Propria, & spontanea voluntate esse clericus, & in numero sanctorum clericorum aggregari ne quis impedimento sit. Is sermo nónne bonus est, licet Latina sint mendosiora? Nec instituit, ò Laurenti, quasi sacerdotem Melchisedec Constantinus, sed edicto prohibet ne quis impediat, eos qui volunt sacris initiari. Hoc nónne optimum est? quibúsnam calumnijs obnoxium est? Quod si verba sunt paulò à candore Latino remotiora, vitium fortasse codicum sit, quod apparet ex Græcis exemplaribus. Dixi quoque in desuetudinē eo tempore sermonem Latinum abiisse, conscriptum etiam à Christianis episcopis edictum fuit, Constantino iubente, ob eam causam sunt pleraque ex sacris litteris admista. Arguit deinde, quòd iterum reuertatur ad diadema, dubitat an Cæsares coronarentur. Dubitatio longe Imperitissimi, quo nihil apud historicos clarius sit Cęsares ac imperatores sentias qui multo post Romanos illos priscos floruerunt. In Historiis Græcorum, qui de Imperatoribus Constantinopolis scripserunt, in omni Imperatoris vita describenda, cùm primum eos principatum suscepisse scribunt, ferunt eos coronatos diademate à Patriarcha. Non affero in medium testimonium, cùm sit res clarissima. Videre sapientiam Laurentij. Cætera quæ calumniatur, facilius prætereo, quoniam ab optimo interprete candide possunt accipi de sermone, quo conscriptum est edictum. Quid? quòd homo maledicus accusat, quod rasuram vocet coronam, quasi ea non sit totius ecclesiæ consuetudo Græcæ & La-

tinæ, & Græci non ſunt dedignati interpretari στέφανον τῆς ἱερωσύνης Coronam ſacerdotalem? D Conſiderate cuiuſmodi ſint reliqua, Quando ea, quæ ſunt tam clara carpit, calumniatur. Quando reprehendit in edicto dici Phrygium deſignare dominicam reſurrectionem, atque in id atrociſſimè more ſuo videlicet inuehitur, quòd Phrygium deſignet Imperiũ Cæſareum, atq; reſurrectionẽ, duo videlicet inter ſe pugnantia. Potuiſſet niſi tenebras mẽti improbitas offudiſſet, noſſe verũ ſenſum. Omnia enim imperialia tralata ſunt ad religionem a Conſtantino, totum Imperium ſacratum Chriſto, tum ipſum palatium, ipſa inſignia omnis imperialis magnificentia, quæ cùm eſſent antea profana, facta ſunt ſacra, ſic Phrygium, quod mitra eſt, vt Græci ſuperius oſtendebant, erat quidam inſigne Imperij Romani: ſed cùm eſſet radiantiſſimum, plenum clariſſimarum, illuſtriſſimarumq; gemmarum, voluit diuinus Imperator hoc inſigne eſſe clariſſimæ reſurrectionis, quæ tenebras omnes diſiecit, fuitq; luminoſiſſima. Vnde feſtum luminum vocatur Græcis. Et Conſtantinus, Euſebio teſte, primus inſtituit, vt nocte reſurrectionis tota vrbe lumina accenderentur. Hæc lumina, is reſurrectionis ſplendor, expreſſus eſt gemmis illis flagrantiſſimis, luminoſiſſimis: propterea Græci locum transferentes ſcripſerunt. ὅθεν τὸ φρύγιον ἐν λευκῇ λαμπρότητι εἰς δεῖγμα τῆς αἰθερίου κυριακῆς ἀναστάσεως. Vnde Phrygium eximia claritate, in ſignum ætheriæ dominicæ reſurrectionis, ætheriæ nempe luminoſiſſimæ, percipis ſingula. In reſurrectione omnia candida, nitentia, ſplendentia. Quid mali fuit, magnum Imperatorem, vnà cum Epiſcopis, illo eximio candore, gemmisq; lucentibus, & ipſo imperij Romani fulgore reſurrectionem deſignaſſe? Quæ grammaticus noſſe non potuit, inſcitiæ tenebris latiſſimè E circumfuſus. Scripta ſunt hæc, vt ſuperius expoſitum à Conſtantino, longo poſt tempore, vnà cum Epiſcopis.

Fuit autem, vt Euſebius oſtendit, eximiæ pietatis Conſtantinus, myſteriáque religionis Chriſtianæ adeo percepta habuit, vt ea quæ ſuper his ſcriberet, ab apoſtolis ſcripta viderentur. Reliqua quæ ſunt apud Laurentium plena maledicentiæ, & improbitatis, nihil homine peſſimo aliud quærente, quàm omnia peruerſe interpretari, hucq; toto pectore omniúque animi impetu incumbente, nullam lucem ad cæcos oculos aſpirare ſinente ego prætergreſſus, eum cum ſuis tenebris, inauditáque illa barbarie dimittam. Quod denuo repetit conceſſam Italiam cum occidentalibus locis, quod in edicto proſequitur Conſtantinus debuiſſe nominatim prouincias, vrbesq; appellare, cùm id nullius momenti ſit, cur eo diluendo laborem? Querit, cur potiſſimum elegerit Byzantium, vbi Romanum Imperium conſtitueret, ſed cauſam ſcire noluit, in finibus Europæ, & Aſiæ delectam vrbem, vnde vniuerſum Romanum Imperium facilius gubernaretur. Inuehitur in Conſtantinum, peſſime de nomine Romano meritum. Is ſcilicet animus erat ſcribenti, hac veſania, hoc odio in religionem Chriſtianam ad ſcribendum ſe contulit. Profert Dauid, & Salomonem, qui in eadem vrbe habitauerint cum ſacerdotibus: & Conſtantinus ait, nefas eſſe terreſtrem principem dominari vbi fuerit, à Deo conſtitutus principatus cæleſtis. Quaſi non interſit inter illa Hebraica, atque magnitudinem Chriſtianæ religionis. Multa reprehendit, multa irridet, quibus nullum reſponſum debe- F tur. Multa in ſuam ſententiam torquet, quæ ego maiora animo verſans, & ad ea properans libenter prætereo, pro explorato habens, nihil hæc animos bonos, ac verè Chriſtianos motura. Nam quæ in extrema edicti parte ponuntur, quibus obteſtatur ſucceſſores Conſtantinus, vt ea quæ ſanxit, inuiolata cuſtodiant, quæ miris ſannis cyclops inſequitur, quis ad ſingula reſpondeat, tempus inſumens, quod aliàs honeſtius, vtiliusq; tranſigatur? Hæc oratio, atque is ſermo Conſtantini eſt, ſed fieri poteſt vt adhibito aliquo ſacerdote Chriſtiano edictum fuerit multo poſt tempore conſcriptum. Illud quoque perſpicuum eſt, idque ſcripta Conſtantini & epiſtolæ, quæ ſunt apud Euſebium, teſtātur eum piiſſimum fuiſſe, Chriſtianæ religionis apprime gnarum. Potuit igitur fieri, vt verbis eius edictũ fuerit conſcriptũ, quemadmodũ tot epiſtolas, orationésq; perſcripſit. De pagina igitur, & quòd propriis manibus ſuper corpus beati Petri eá repoſuerit, & cur reticuerit Paulũ: iá dixi, leuiora mihi hæc videri, quàm vt vlla verba in eis defendendis profundátur. Quærit Laurẽtius, vbi tũc eſſet corpus beati Petri, Quaſi nõ eſſet Chriſtianis perſuaſũ, atq; per omnes ætates celebre apud ſũmos ſacerdotes, ibi eſſe corpus beati Petri, vbi eccleſiá cõdidit Imperator in tẽplo Apollinis aut iuxta, quod hiſtoriæ teſtant' vt poſſis doceri. Quòd miratur cur ſacerdotes, & Põtifices nõ cõſeruauerint paginá eamq; à carie corrodi paſſi fuerint, Eadẽ de euãgeliis, quæ propria euãgeliſtarũ manu conſcripta

ſunt

A ſunt, poſſent requiri. Quaſi non potuerit tempus abſumpſiſſe, quemadmodum omnia mortalia exeduntur. Repoſuiſſe quoque ſuper corpus beati Petri poteſt intelligi, corpus eius pagina fuiſſe tactum, vt eſſet edictum robuſtioris autoritatis. Neque vero eſt ad ſingulas calumniatoris blaſphemias, irriſionéſque reſpondendum, ex leuitate, maledicentiáque profectas, quaſi non multa ſubito exemplaria conſcripta fuerint, idq́; ipſe Conſtantinus palàm confeſſus eſt. Cùm hæc ad omnes nationes prouinciáſque conſcripſerit. Sed ego quid agam, poſſúmne continere quin Turcæ, Saraceni, Mahometani vbique impiam ſtultitiam, impias irriſiones ſtolidámque loquacitatẽ veris rationibus refellam? Qui veterum hiſtoriarum ignarus, tantum temeritate ac petulantia prouectus inſultat ſanctorum priſcorúmque patrum puriſſimæ ſanctitati, puriſſimis eorum ceremoniis, quas cùm veteres eſſe ignoraret, aut eas cuperet irridere, nouas eſſe petulanter aſſeruit: aut cùm magnorum Imperatorum, ſummorúmque Pontificum fuiſſent, eadem peſſima inſcitia, tribuit eas alicui ſtolido clericulo. Multa loquitur ſceleſtus de eo quod dicitur in priuilegio, Imperatorem propriis manibus repoſuiſſe paginam donationis ſuper corpus beati Petri. At is non antiquiſſimus mos fuit magnorum Imperatorum? De Carolo veræ ferunt hiſtoriæ: Carolus Rex francorum Chriſtianiſſimus filius Pipini, germanus Caroli magni, confirmans promiſſionem, quam genitor eius Pipinus, & ipſe Carolus cum germano ſuo Carolo magno fecerat beato Petro & eius vicario ſanctæ memoriæ Domino Stephano iuniori Papæ, quando perrexit in Franciam pro conceſſione, & reſtitutione multarum vrB bium ac prouinciarum in Italia ac tradendarum & reſtituendarum beato Petro, omnibúſque eius vicariis in perpetuum: Cùm eam denuo perlegiſſet, atque ei omnibúſque proceribus placuiſſet, iuſſit aſcribi per Eucherium religioſum, ac prudentiſſimum capellanum, & notarium ſuum, factáque hac donatione, & propria ſua manu ipſe chriſtianiſſimus Francorum Rex eã corroborans, vniuerſos Epiſcopos, abbates, duces, etiam & graphiones in ea ſcribi fecit. Quam prius ſuper altari beati Petri, & poſtmodum intus in ſancta eius confeſſione ponentes, tam ipſe Francorum Rex, quàm eius iudices, beato Petro & eius vicario ſanctiſſimo Adriano Papæ ſacramento ſeſe omnia conſeruaturos, quæ in eadem donatione continentur promittentes tradiderunt. Apparem ipſius donationis eundem Eucherium aſcribi faciens, ipſe chriſtianiſſimus Francorum Rex, intus ſuper corpus beati Petri ſubtus euangelia, quæ ibidem oſculantur pro firmiſſima cautela, & æterna nominis ſui, ac regni Francorum memoria propriis manibus ſuis poſuit. Aliáque eiuſdem donationis exempla per Scrinium huius noſtræ ſanctæ Romanæ eccleſiæ aſcripta, eius excellentia ſecum portauit. Vides omnia feciſſe chriſtianiſſimum Regem, quæ dicitur feciſſe Conſtantinus, quem quidem reor regem imitatum. Quem locum habent hic impij grammatici irriſiones, hoc tam vetuſto exemplo, eius nugamentis oppoſito? Cuius alia quoque admiranda inſcitia coarguenda eſt, qui aſſerat corpus beati Petri non fuiſſe tunc, vbi nunc eſt. At non vetuſtæ ſacræque hiſtoriæ docent à Cornelio Pontifice, qui floruit ante tempora Conſtantini, corpus beati Petri leuatum ex Catacumbis repoC ſitum fuiſſe in Vaticano in templo Apollinis, palatij Neroniani? Vbi ſcilicet nunc templum eius eſt, vbi altare, vbi locus, qui vocatur confeſſio, propterea quod ibi Imperatores ac Reges & principes confitebantur nomen Chriſti, & Petro colla ſubdebant. Eſt autem ſacerrimus ſub altari beati Petri locus, vbi ſacrum erat euangelium quod Imperatores exoſculabantur, eóque tacto iurabant ſe beati Petri religioni ſubiectos fore. Hæc ignorans grãmaticus impiè irriſit. Mira quoque in eo hominis inſcitia, qui putet Elephantiaſim morbum dictum, quod inter omnes morbos excellat, quemadmodum elephas, inter omnes beſtias: neſciens videlicet, appellatum id genus morbi Elephantiaſin, quod carnem efficiat ſcabroſam, qualem autem habent elephantes. Conſiderentur reliqua, cuius autoritatis, ac ſapientiæ poſſint eſſe. Quod ait, Leproſum Imperatorẽ non potuiſſe gerere conſulatum, ſed in priuatã vitam ſecedere ſolitos leproſos. Quaſi verò Romani, ritus Hebræorum ſeruarent, præceptis Moſis tenerentur. Videant omnes quàm leues, quàm friuolas calumniandi cauſas quæſierit. Et his putat, ſi Diis placet, euerti, profligaríque totum priuilegium. Eadem leuitas de menſe Martij conſulatus Conſtantini, & quod epiſtolæ dicantur dari, non decreta & edicta. Ad poſtremum non eſt mihi diſſerendum cum eo ſuper bis, quæ ait Romæ eſſe fabuloſa, quæ pro veris habeantur, vt eſt de Biblia Hieronymi, quæ ſua ipſius manu credatur ſcripta. Aliud longè eſt de edicto Conſtantini, aliis radicibus nititur. Sic de effigie apoſtolorum Petri & Pauli, & de epiſtola Lentuli, de effigie

Christi. Non sunt hoc loco discurienda. Quod ait ad postremam, historiam de Syluestro à quodam Græco perscriptam, quæ natio sit ad mentiendum propensa. Post hæc de historia Syluestri, & de dracone. Interea non possumus non execrari improbam eorum audaciam, qui iudicia suorum animorum effrænate secuti, præcipiti in denegandis his quæ sibi vera non videntur, temeritate tumescunt, quo in hominum genere Laurentius tenet principatum, tam magis audax, ac temerarius quàm imperitus, ac supra grammaticum nõ multum se attollens. Qui ne in sua quidem professione satis posset, duntaxat maledicus, omniáque mordicus corripiens, vt qui calumnietur quod in ecclesia existimetur Petrum esse dictum Cepha à Græco κεφαλὴ, quod sit caput apostolorum: cùm nemo sit adeo imperitus, qui nesciat, Cepha Hebraicum esse nomen petram, tametsi nonnulli Græcam vocem sequantur. Multáque præterea proponit ab opportunitate, ac necessitate longe remota, quibus velut irrefragabilibus argumentis putat donationem posse conuelli, propterea quòd multa crassa, ac rudia fabulosáque in ecclesia habeantur, quæ à Pontificibus credantur. At exempla hæc imperitiæ, non sunt ex doctissima ecclesia, sed potius ex scholis grammaticorum imperitorum. Itaque nihil hæc cum donatione. Nihil nunc agam de his quæ scribit de Ludouico Imperatore longè alienissima ab ea institutione, qua de donatione scribendum quis sibi proposuisset. Quod Romani Pontifices coronent Imperatores, quod Laurentio videtur in contrarium tendere, vt coronent qui acceperint non videt coronationem fieri velut à Summo Pontifice quemadmodum Constantinopolitani Imperatores à Patriarchis coronabantur, & olim Reges à prophetis inungebantur? Velut hostis ecclesiæ angitur, excruciatur, coronationem esse Pontificum, quæ debeat esse populi Romani. Vbique etiam præfert hostilis animi indicia, cùm velit Romanistas Imperatores recuperare Romam. Nihil agam contra eum de historia Syluestri. de dracone, quæ cùm sit vetustissima, à summis, ac magnis Pontificibus pro vera habita, leuissimi grammatici contra tantorum, támque priscorum virorum autoritatem impetus, quid possit? quem potius decuerat aliis rationibus incommoda quæ in historia eum offenderent vitare. Quid refellere contendam quæ de venenato pectore profudit, in postrema suæ philippicæ parte, qua contra ecclesiam præliatur, quam ruere mirum in modum cupiebat, Regi Neapolitano, apud quem exulabat, gratificaturus, ingentem sacrorum stragem sperans se editurum. Sed ego multis eius blasphemiis propter earum indignitatem omissis, ad secundum librum pergam. Illud quidem (atque hic demum finem dicendi faciam) admirandæ inscitiæ in eo videri poterit, hincque omnibus palam fiet, quàm temerariè sese contulerit ad scribendum, historiarum scilicet veterúmque monumentorum longè imperitissimus, aut qui neglexerit, hæc apud antiquiores inspicere. Profert primùm in euersionem donationis, eam apud Gratianum non haberi: nescius videlicet vnde Gratianus opus illud suum deflorauerit. At ipsos autores adire oportuerat, quos Gratianus est secutus, apud quos vbique donationem reperies. Erant autem in vetusta Laterani bibliotheca omnia monumenta, quibus Ecclesiæ Romanæ regna patrimoniáque continebantur. Ex his monumentis Anselmus & Iuo Carnotensis vetusti theologi, plurésque alij veterum theologorum decerpentes, quædam ipsi quoque volumina condiderunt, de iuribus ac ritibus veteris Ecclesiæ, quæ ex parte collecta sunt à Gratiano, qui & ex his, & ex registris priscorum Pontificum, totum opus conflauit. Hæc perscrutanda fuerant Laurentio, ex his fontibus, non riuulis bibendum. In plerisque vetustissimis exemplaribus, quæ ex bibliotheca Lateranensi allata sunt in Vaticanum inuenies donationem. Quamobrem tota ea pars, qua de Gratiano loquitur Laurentius, quòd apud eum donatio non inueniatur, maximum est inscitiæ, ac temeritatis eius testimonium. Hi sunt ergo marmorei tituli, quos expectare debueras: hæ tabulæ æneæ. Similis inscitia de testimonio Gelasij, qui ferat gesta Syluestri fidelia esse, & in his legi de Constantino, de baptismo. Nam si vetera monumenta ex vetusta bibliotheca Lateranensi perscrutatus fuisset, omnibus illis locis reperisset eiusmodi Gelasij testimonium. Ibidémque vidisset ex illis Syluestri gestis, de quibus loquitur Gelasius, descriptam esse donationem. Quod etiam manifesto testantur vetusti, vnáque docti, etiámque in numerum sanctorum relati Theologi Anselmus & Iuo Carnotensis, quemadmodum superius demonstratum est. Hi proferunt donationem ex gestis Syluestri, quorum meminit Gelasius. In Bibliotheca Vaticana sunt vetusti codices ex prisca Bibliotheca Lateranensi. Irrisiones igitur & scommata Laurentij insulsa sunt, in ipsummet recidentia, singulare stoliditatis suæ testimoniũ. Cùm clericu-

clericulum quendam furciferum nebulonem ridendo quale solent Grammaticelli, prædicat autoré donationis. Non erant nebulones Anselmus & Iuo Carnotensis illustres Theologi, eruditione ac sanctitate magnis regibus ac populis olim admirabiles, qui donationé non ipsi quidem finxerunt, sed in antiquissimis Ecclesiæ monumentis repertam in lucem scriptis suis protulerunt, fidémque ei constantissimè habuerunt. Profert Voraginensem testem ignobilem, ignarus videlicet sanctæ vetustatis, ob quam causam negauit vllis in locis donationem haberi. Chartula igitur priuilegij, vt super hoc quoque tibi respondeam, perire non poterat, vt cuius exemplaria toto orbe circumferebantur. Paginam autem priuilegij vocat, quòd ad hunc modum eo sæculo loquerentur. Nam & in donatione Pipini Caroli, Othonis, Henrici, inuenies appellari paginam, Priuilegium quoque adeo non est insolens appellari istam orbis terrarum donationem, vt potius imperitissimus conuincatur, qui hæc adeo perspicua nescierit. Nónne Nicolaus ille primus quem toties hoc opere appello, qui iam octingentis annis floruit scribens ad Michaëlem Imperatorem, Priuilegia, inquit, istius sedis vel Ecclesiæ perpetua sunt, diuinitus radicata, atque plantata sunt. Insolentem tumidúmque grammaticum palam hæc latuerunt.

LIBER SECVNDVS

CONTRA LAVRENTIVM VALLAM,

De Falsa Donatione Constantini.

PRIMVS liber proposuit ea, quæ Laurentius contra donationem Constantini sibi effundenda existimasset, quod negotium in duas partes partitum videbatur, quod ille quasdá primùm validas, vt ei visum est, rationes obiecit, quibus donationem euerteret, atque omnibus persuadere niteretur, neque veram fuisse, neque vtilem, neque concedi à Constantino, aut à Syluestro acceptari potuisse, si contendas fuisse donationem. Secunda pars fuit cùm ad ipsum priuilegium, verbáque ipsius sanctionis ventum fuerat, quorum ineptia argueret recentem esse, non veterem, ficticiam nó veram donationem. Hic quantum ipsa res postulare videretur, prolatis singulis calumniatoris verbis, responsum est. Hoc autem libro vt negotium sit confectum maiora complecti necesse est, quibus persuadere sibi homines possint, tametsi nunquam donatio fuisset, certè maiora, & clariora cógere argumenta, vt credatur fuisse, quàm valere rationes Laurentij ad persuadendum non fuisse. Nam cùm apud veteres scriptores Græcos, & Latinos, atque in antiquis concilijs de iis quæ inter Syluestrum, & Constantinum gesta sunt, multa extent, cùm multa hinc inde ex vetustate de dominatione, & regnis ecclesiæ argumenta colligantur, certè hæc longe maioris ponderis erunt ad persuadendum donationem fuisse, quàm meræ illæ, nudæq; Laurentij cauillationes ad hanc fidem euertendam. Etenim cui profliganda, euertendáque aliqua opinio est, nemini dubium est quin ei propositum non possit succedere, si contra rationes atq; argumenta ex pectore suo prolata, occurrant testimonia ex veterum scriptis. Vt si quis aliqua sui tantum capitis ratione persuadere niteretur nunquam à Romanis, victos, profliga-

tósque barbaros fuisse, opponerétur ei ex historiis, columnis, trophæisq; erectis argumenta, quæ deceptionem insanientis hominis coarguerent. Huius generis argumenta sunt contra calumnias Laurentij, quæ neque ille vidit, neque forsan vidisse potuit, quod longe paucissimi ad hæc studium adiecerunt. Quoniam autem magna perturbatio ex historiis accidit super Constantino, ac Sylvestro, illiúsque temporis rebus omnia, scriptoribus miscentibus, magnáque apud eos ostenditur confusio, forsan operæpretium esset, hæc quo ad eius fieri posset prius euoluere. Quod quidem negotium longè difficillimum, impeditū ac magnæ controuersiæ plenum, penéque inextricabile arbitror. Cuiusmodi est, quod Eusebius doctissimus Episcopus, & familiaris Constātini refert cum cæteris multis, cur Constantinus Christianus fieri voluerit, causam fuisse, quod signum crucis contra Maxentium pugnaturus, viderit in cælo. Quòd si hæc causa fuit, non fuit quod lepra infectus à Sylvestro curatus sit. Horum vtrum tollas, magna historiarum sequitur euersio. De baptismo quoque eadem controuersia, omnibus ferè scriptoribus, maximè verò Eusebio, Hieronymo, Ambrosio eum perhibentibus in extrema ætate fuisse baptizatum. Quod si verum esset, non fuisset à Sylvestro baptizatus. Et alij quidem baptizatum, prædicant ab Arrianis, in quibus est Hieronymus. Cui opponere possis testimonium Eusebij vetustioris qui eius familiaris fuit, vitamq; eius vsque ad exitum vitæ quodam Encomio complexus est, in quo scripsit ab Episcopis Christianis eum fuisse baptizatū. De ipso quoque Constantino quanta dissensio: aliis, præsertim Hieronymo, cum quibusdam Latinis, sceleratum, impurum, sanguinarium, qui in consanguineos grassatus fuerit: aliis contrà vel maximè Græcis sanctissimum, apostolis æqualem eum proponentibus. Similis controuersia de Sylvestro, quē prædicant concilio Niceno interfuisse, quod annis penè vltimis Imperij Constantini celebratum est. At probatur ex aduerso, id fieri non potuisse, quòd ineunte principatū Constantino, complures annos ecclesiæ iam præfuerat Sylvester, & principatū iniit Constantinus iuuenis, quod Lactantius testatur. Consilium autem coëgit iam senior. Et in ipso imperij sui initio non erat Christianus. Cæteríque scribunt Iulium primum legatos ad concilium misisse. De discessu quoque eius ab vrbe magna controuersia: alij, quòd propter imminentia Persarum bella Byzantium delegerit, vnde vniuersum Imperium respiceret: alij, quòd Christo, & Petro cedendum existimarit. Quid de Melchiade dicam, qui ante Sylvestrum præfuit ecclesiæ, quem perhibent à Constantino nondum Christiano, aut à Maximino martyrio coronatum. At eundem proferunt testem super iis quæ Constantinus iam Christianus donauit ecclesiæ. Mitto de matre Constantini controuersiam apud Græcos fuisse eam stabulariam, non legitimam vxorem, sed pellicem Constantij patris, ob eamq; causam nothum fuisse Constantinum. Cæteri contendunt veris, ac germanis nuptiis cum Constantio fuisse copulatā. Hæc igitur, & id genus multa cùm inter se tātopere pugnent, monere Laurentium debuerant simile quid super donatione accidere potuisse, ne scriptis eam subito conuellere niteretur, si quid in ea controuersiæ inuenisset. Potius eum circunspicere decuerat, vnde dubitationes in ea occurrentes, contrariis testimoniis sopiret. Has igitur controuersias forsitan loquendo, déque donatione dissetendo dissoluam, primúmque libri nostri institutum est, vt superius demonstratum est, atque hoc primùm præfabor, Non me quidem velle probare, atque omni ratione contendere, donationē esse veram: sed concesso eam dubiam esse, clariores ac plures extare rationes, quæ veram esse probent, quàm rationes Laurentij valere ad probandum non esse veram, scilicet rem suapte natura dubiam, vt hoc Laurentio ac nonnullis aliis concedam, validioribus argumentis probari esse veram. Voco igitur sapientes vt hæc diligentius considerent, primò coniunctam esse donationem cum tota historia Sylvestri, & Constantini, quod ipsa narratio, atque ordo totius historiæ abunde testatur, si quis antecedentia, ac consequentia conferat, confessionem quoque Constantini, atque ipsum edictum donationis cum ipsa historia esse connexum, vt quo loco habēda sit historia Sylvestri, eodem edictum, siue priuilegiū sit futurum. Sed cùm de historia Syuestri, ac baptismo Constantini fidelia atque peruetusta testimonia habeantur: eadem certè probabunt edictum Constantini esse antiquū, ac verum, vt si in aliquo veteri concilio prolata fuit historia Sylvestri, atque ab vniuerso concilio approbata, hoc tantæ autoritatis futurum sit, vt omnem dubitationē tollat, penitusq; historiam veram esse probet. Cui enim dubium est quin definitiones conciliorum super fide catholica summæ sint autoritatis? In concilio autem septimo quod contra imaginū oppugnatores Constantino, & Irene Imperantibus celebratū est, Adrianus Pontifex protulit coram vniuerso

concilio

A concilio testimonium super imaginibus ex historia Syluestri, qui imagines Petri, & Pauli Constantino ostendisset. Hoc autem concilium celebratum est ab hinc plus octingētis annis. Quis autem tantæ erit audaciæ qui autoritatem summi ac tam vetusti Pontificis in cōcilio prolatam aspernetur, eiq; somnia ac delyramenta sui capitis opponat? Tria firmant corroborantq; eius historiæ veritatem: quòd vetusta, quòd in concilio prolata, & gestis concilij inserta, quòd à summo ac sancto Pontifice producta. Locus igitur sic habet actione secunda litteræ Adriani tralatæ è Latino sermone in Græcum, vt sit clarius argumentum hæc non fuisse à Latinis iunioribus conficta. Ad Constantinum, & Irenem, quos Adrianus assimulat magno Cōstātino, & Helenæ matri. Multis omissis hæc pro re ex Græco exēplari vetustissimo, quod erat in bibliotheca palatina: τοῦτο δὲ ἐν πληροφορίᾳ καὶ πάσῃ βεβαιώσει ἴστω ἡ θεοπρόβλητος ἡμῶν βασιλεία, ὅτι τὸ μέγα ἔργον τοῦτο ἐπεχειρήσατε, εἰ τελειωθῇ διὰ τῆς μεσιτείας ὑμῶν καὶ ἀποκαταστάθῃ ἡ ἀρχαία ὀρθοδοξία ἐν τοῖς μέρεσιν αὐτῆς, καὶ σταθῶσιν αἱ σεβάσμιαι εἰκόνες ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῶν ἀποκαταστάσει, μέτοχοι ἔσεσθε γενέσθαι τοῦ ἐν τῇ θείᾳ λήξει βασιλεύοντος κυρίου Κωνσταντίνου, καὶ κυρίας Ἑλένης, τῶν τὴν ὀρθόδοξον πίστιν βεβαιωσάντων, καὶ ἐπὶ πλεῖον τὴν ἁγίαν μητέρα ἡμῶν καὶ καθολικὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ὑψωσάντων, καὶ μετ' ἐκείνους τῶν ὀρθοδόξως ὑμῶν βεβασιλευκότων καὶ κρατησάντων οὕτως ἀναδειχθῆναι, καὶ τὸ ὑμέτερον εὐσεβέστατον θεοδώρητον ὄνομα νέου Κωνσταντίνου καὶ νέας Ἑλένης, ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ ἐπαινετῶς διαφημιζόμενον δι' ὧν ἡ ἁγία καὶ καθολικὴ ἐκκλησία ἀνακαινίζεται, καὶ μάλιστα, ἐὰν τῆς παραδόσεως τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Πέτρου καὶ Παύλου τῶν κορυφαίων τῶν ἀποστόλων, ἀπολαύσητε, καὶ ἐναγκαλίσεσθε καθὼς καὶ οἱ ἐξ ἀρχῆς προηγησάμενοι ὑμῶν βασιλεῖς, καὶ ἐτίμησαν τὸν βικάριον

B αὐτοῦ, καὶ ἠγάπησαν αὐτὸν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτῶν, τὸ ὑμέτερον θεοδώρητον κράτος, καὶ τιμήσει τὴν ἁγιωτάτην ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν τῶν κορυφαίων ἀποστόλων, οἷς ἐδόθη ἐξουσία παρ' αὐτοῦ τοῦ θεοῦ λόγου, λύειν τε καὶ δεσμεύειν ἁμαρτίας ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ, αὐτοὶ ὑπερασπισταὶ γενήσονται ὑμετέρου κράτους, καὶ πάντα τὰ βάρβαρα ἔθνη, τοῖς ἴχνεσιν ὑμῶν ὑποταγήσονται, καὶ ὅπου ἂν πορευθῆτε νικητὰς ὑμᾶς ἀναδείξουσιν, αὐτοὶ γὰρ οἱ κορυφαῖοι τῶν ἀποστόλων οἱ τὴν καθολικὴν καὶ ὀρθόδοξον πίστιν ἀρξάμενοι ἐγγράφως ἐθεσμοθέτησαν αὐτὴν κρατεῖν πάντας τοὺς μετ' αὐτοὺς διαδόχους μέλλοντας γίνεσθαι τοῦ θρόνου αὐτῶν, καὶ ἐν αὐτοῖς διαμένειν ἕως τῆς συντελείας, καὶ οὕτως καὶ κρατεῖ ἡμετέρα ἐκκλησία καὶ τιμᾷ τοὺς ἁγίους χαρακτῆρας αὐτῶν. ὅθεν καὶ ἕως σήμερον εἰσὶ περικεκοσμημέναι καὶ κεκαλλωπισμέναι ἐκκλησίαι ἡμῶν ἐκ τῶν σεβασμίων εἰκόνων αὐτῶν, καθὼς καὶ ὁ μακαριώτατος πάπας Σύλβεστρος μαρτυρεῖ ἐν ἀρχῇ τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν τῶν χριστιανῶν ὅταν ὁ ἐν τῇ θείᾳ λήξει Κωνσταντῖνος ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν πίστιν ἐπέστρεψεν, ἡμέρας γὰρ παρελθούσης, καὶ νυκτὸς ἤδη γενομένης ἐπέτρεψε σιωπὴν γενέσθαι, καὶ κοιμωμένου αὐτοῦ, εὐθὺς παρέστησαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι ὅ τε Πέτρος καὶ Παῦλος λέγοντες, ἐπειδὴ ὦ βασιλεῦ νηπίων αἱματοχυσίαν γενέσθαι περὶ τοῦ νοσήματος οὗ ἔχεις ἐξεβδελύξω, ἀπεστάλημεν παρὰ τοῦ Χριστοῦ δοῦναί σοι σωτηρίαν ἄκουσον τῆς νουθεσίας ἡμῶν, καὶ ποίησον ὅσα ἐντελλόμεθα, καὶ πέμψας μετακάλεσαι Σύλβεστρον τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἐκφυγόντα ἐκ σοῦ δι' ὃν ἔχεις διωγμόν, καὶ σήμερον ὄντα ἐν τῷ ὄρει Σωρακτῇ κεκρυμμένον ἐν σπηλαίοις πετρῶν μετὰ τοῦ κλήρου αὐτοῦ αὐτός σοι παρασκευάσει κολυμβήθραν εὐσεβείας, ἐν ᾗ βαπτίσει σε, καὶ γενήσεταί σοι ἴασις τῆς λέπρας, καὶ πάντων τῶν νοσημάτων σου καὶ τούτου τοῦ ἀγαθοῦ γενομένου εἰς σε, εὐθὺς ἐπίστρεψαι κατὰ παντὸς τόπου τῶν ῥωμαίων, ἐκκλησίας ἀνακαινίζεσθαι, σὺ δὲ αὐτὸς καθαρὸς πᾶσαν τὴν τῶν εἰδώλων λατρείαν ἀποθέμενος καὶ θεῷ μόνῳ τῷ ἀληθινῷ προσκύνησον καὶ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ πορεύου διεγερθεὶς δὲ ἐκ τοῦ ὕπνου παραχρῆμα συνῆξε πάντας τοὺς τοῦ παλατίου αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐνύπνιον ἐξηγήσατο αὐτοῖς, καὶ ἀπέστειλεν ἐν τῷ ὄρει Σωρακτῇ ἐν τῷ ὁ ἅγιος Σύλβεστρος ἦν κεκρυμμένος μετὰ τοῦ κλήρου αὐτοῦ

C σχολάζων ἐν ἀναγνώσει τῶν βιβλίων, καὶ ἰδὼν κυκλόθεν αὐτοῦ ἐπιστάντα στρατὸν καὶ ὑπολαβὼν ὅτι εἰς τὸ μαρτύριον ζητεῖται, εἶπε τῷ κλήρῳ αὐτοῦ, ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας, καὶ ἐξελθόντι ἐρρήθη αὐτῷ παρὰ τῶν στρατιωτῶν παρὰ τοῦ ζητεῖται καὶ ἐλθὼν πρὸς τὸν βασιλέα μετὰ τριῶν πρεσβυτέρων καὶ δύο διακόνων, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, εἶπεν εἰρήνη σοι ὦ βασιλεῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ νίκη. ὁ οὖν βασιλεὺς ἱλαρῷ ὄμματι καὶ ἁπλῇ τῇ καρδίᾳ δεξάμενος τοὺς λόγους αὐτοῦ πάντ' ἃ ὅσα, ἀπεκαλύφθησαν αὐτῷ ἐξηγήσατο τῷ ἁγίῳ Συλβέστρῳ. μετὰ οὖν τὴν ἐξήγησιν ἠρώτησεν αὐτὸν ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, οὓς εἶδον Πέτρον καὶ Παῦλον ποῖοι θεοί εἰσιν. ὁ δὲ ἅγιος Σύλβεστρος ἀποκριθεὶς εἶπεν. οὗτοι μὲν θεοὶ οὐκ εἰσίν, δοῦλοι δὲ καὶ μαθηταὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τυγχάνουσιν, οὓς ἐξελέξατο εἰς τὸ ἐπιστρέψαι πάντα τὰ ἔθνη πιστεύειν εἰς αὐτόν. ὁ δὲ ἀκούσας πάλιν ἠρώτησεν εἰ ἄρα εἰσὶν πώποτε αὐτῶν αἱ ἱστορίαι. τότε Σύλβεστρος ἀποστείλας διάκονον ἐπέτρεψεν ἐνεγκεῖν τὰς τῶν ἁγίων ἀποστόλων εἰκόνας. ἃς ἰδὼν ὁ βασιλεὺς ἐκραύγασεν οὗτοι εἰσὶν οὓς εἶδον ἐν ὁράματι, καὶ ἐκεῖ διαπρεπῶς γενέσθαι, κολυμβήθρα τῆς σωτηρίας μου, καὶ γενομένης ἐβαπτίσθη καὶ παραχρῆμα ἰάθη, καὶ ἀναμνησθεὶς οὗ ἔπαθεν ἀγαθοῦ ἀπήρξατο ποιεῖν ἐκκλησίας, ἀναστήλας ἐν αὐταῖς τὰς αὐτῶν σεβασμίας εἰκόνας εἰς σέβας καὶ ἀνάμνησιν τοῦ ἐνανθρωπήσαντος κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ πάντων τῶν ἁγίων. ὥστε ἐπιστρέψαι πάντα τὸν χριστιανισμὸν εἰς φῶς καὶ ἀλήθειαν καὶ πόθον τοῦ θείου σεβάσματος, καὶ ἀπαλλαγῆναι πάντας ἐκ τῆς τῶν ἐθνῶν εἰδωλολατρείας, καὶ δαιμόνων πλάνης καθὼς εἶπεν ὁ Γρηγόριος διάδοχος τῶν ἀποστόλων, τοῦ πάντας ἀνθρώπους ἀγραμματίστους, καὶ μὴ δυναμένους ἀναγνῶναι, θεωρεῖν τὰς εὐαγγελικὰς ἱστορίας, καὶ δι' αὐτὸν ἀνάγεσθαι πρὸς δόξαν καὶ ἀνάμνησιν τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ κυρίου καὶ δεσπότου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Hæc habet exemplar peruetustum bibliothecę palatinæ. Hic non modo de historia Syl-

uestri certior fieri potes, peruetustam eam esse: sed etiam cultum imaginum esse longe vetustissimum, quippe quæ ante tempora Constantini magni in ecclesiis haberentur, quibus homines pii ad memoriam earum rerum excitarétur, quas Christus humana sumpta figura visibiliter exercuisset. Sed nostrum nunc est super historiæ veritate philosophari, quãdo tam vetusta est. Græca quæ sunt prolata sic Latinè vertere licet. Hoc autem ad satisfactionem & omnem corroborationem nouerit diuinum Imperium vestrum, vos opus ingens aggressos esse, si vobis autoribus fuerit absolutum restitutáque fuerit religio catholica, atque antiqua in partibus vestris, restitutæq; fuerint sacræ imagines in pristinum statum, consortes eritis felicitatis Constantini & Helenæ, qui fidem orthodoxam stabilierunt, multo autem magis sanctam matrem nostram catholicam Romanam ecclesiam prouexerunt. Ac post eos vobis pie succedentibus, atque Imperantibus vestrum pijssimum nomen vocandum est noui Constantini, atque nouæ Helenę nomine in vniuerso orbe terrarum laudabiliter celebratum, per quos sancta catholica ecclesia reuiuiscat, præsertim in orthodoxa fide, & ecclesia Petri, & Pauli summorum apostolorum gaudeat, & glorietur quemadmodum priores Imperatores ante vos honore affecerunt vicarium eius, eúmque toto corde amplexi sunt, vestra diuinitus vobis concessa potestas, atque honore affecerit sanctissimam Romanam ecclesiam supremorum apostolorum, quibus data est potestas ab ipso Dei verbo soluendi, & ligandi peccata in cælo, & in terra, ipsi defensores erunt Imperij vestri, & omnes barbaras nationes pedibus vestris subijcient, & quocunque perrexeritis victores vos facient. Ipsi enim proceres apostolorum, qui catholicam & orthodoxam fidem constituerunt, scriptis fidem suam promulgauerunt, quam omnes successores retinerent qui in throno eorum sessuri essent, atque in his permanerent vsque in finem. Atque ita retinet & obseruat nostra ecclesia, & honorat, veneratúrque eorum imagines. Quocirca etiam vsque ad hodiernum diem adornantur, & illustrantur ecclesiæ eorum imaginibus, quemadmodum beatissimus Papa Syluester testatur in principio orthodoxæ nostrę fidei, cùm Constantinus diuino instinctu electus Imperator ad fidem conuersus est. Nam cùm die abacta, nox obumbrasset, silentiúmque toto palatio esset, ipséque somno premeretur, ecce astiterunt ei sancti apostoli Petrus & Paulus dicentes, Quoniam execratus es, ò Imperator, puerorum sanguinem effundere ob ægritudinem tuam, ecce missi sumus à Christo, vt tibi restituamus sanitatem. Audi igitur præceptum nostrum, & fac quæ tibi iussimus, mitténsque accerse Syluestrum Episcopum, qui fugiens persecutionem tuam latitat in monte Soracte in speluncis cum clero suo. Ipséque tibi parabit piscinam pietatis, in qua baptizabit te, erísque sanus à lepra, omnibúsque morbis. Quod beneficium consecutus, statim præcipe in omni loco Romani Imperij, vt ecclesiæ restaurentur. Tu verò purus, ac mundus, omnem idolorum cultum abijciens, Deum solum, ac verum adora, & secundum voluntatem eius incede. Experrectus autem Imperator concilium totius palatij indixit, eísque somnium indicauit, statímque misit ad montem Soractem, in quo sanctus Syluester latitabat cum clero, vacans lectioni librorum. Cúmque vidisset circum se exercitum, suspicatus se ad martyrium quæri, dixit clero: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Cui progresso dictum est à militibus quamobrem inquireretur. Cùm ad Impetatorem venisset cum tribus presbyteris, & duobus diaconibus, vidissétque Imperatorem, dixit: Pax tibi, & victoria de cælo Imperator. Imperator alacri vultu, ac syncero corde amplexatus ea quæ ab illo dicebantur, quæcunque essent ei reuelata exposuit sancto Syluestro. Quibus expositis, interrogauit eum Imperator Constantinus, quos vidisset Petrum, & Paulum quinam Dij essent. Sanctus Syluester respondit: Hi quidem Dij non sunt, sed serui, & discipuli domini nostri Iesu Christi, quos elegit ad conuertendas omnes nationes, vt credant in eum. Hoc audito imperator rursum rogauit eum, num haberentur vsquam de eis historiæ, aut notiones? Tunc Syluester, misso diacono, iussit afferri imagines sanctorum apostolorum, quos Imperator conspicatus exclamauit, hos esse quos oculis, aut visione conspexisset. Nec amplius dubius sum, ait: fiat piscina salutis meæ, eáque facta baptizatus est, subitóque sanatus. Memórque quod beneficium esset assecutus, cœpit instituere ecclesias, erigens in eis sacras imagines ad honorem, & recordationem domini nostri Iesu Christi, qui humanitatem nostram assumpsisset, omniúmque sanctorum, vt omnes conuertantur ad religionem Christianam, ad lumen, & veritatem, ac desideriũ diuinæ pietatis, omnésque discedát ab idolatria gentium, ac dæmonum erroribus, quemadmodum dixit Gregorius successor apostolorum omnes homines illiteratos, & qui non possint

A possint legere contemplentur euangelicas historias in pictura, ac per eas agantur ad gloriam, & recordationem incarnationis domini nostri Iesu Christi. Hæc à multis in eo concilio. Locus igitur clarus, præclara, & insignis autoritas, quæ rabida ora, atque omnium cerberorum latratus subito compescat. Sunt enim cùm concilium illud celebratũ est plus octingenti, aut circiter anni. Considerentur quæso hæc à prudentibus, mecúmque per omnes ætates decurrentes, rationes, argumentáque euoluant, quibus veritas, quæ ab improbis trahitur in tenebras, è manibus eorum erepta ad suum nitorem resurgat. Tot annis antea celebris erat historia Syluestri, tempore Adriani Pontificis. Neque enim ab illo potuit confingi, cùm in consessu tot doctissimorum, sanctissimorúmque virorum prolata sit. Sin autem nulla ratione fieri potest, vt Adrianus eam confinxerit, nónne putes ante eum, vt dixi, plurimis sæculis celebrem fuisse? Neque enim sapiens quisquam sibi persuaserit, summum Pontificem recentem fabulam in concilio prolaturum fuisse. Quòd si non erat tempestate Adriani noua, nupérque conficta historia Syluestri, Adrianus autem floruit post Constantinum quadringentos plus minus annos, nónne putes ante annos eius Pontificis eam celebrem, cognitámque à summis Romanis Pontificibus, si per ætates ascendas, attingere ad tempora Cõstantini? Ratio enim sic euoluitur. Sunt octingenti anni cùm floruit Adrianus, huius Pontificis tempore, historia Syluestri & Constantini non erat recens, ac noua. progrediebatur igitur supra annos Adriani: verisimiléque est non paucos annos, neque enim eam protulisset, nisi quid vetustatis habuisset. Probabile igitur est eam progredi vsque in tempora Constantini. Minus etiam credibile proferendam à Pontifice in concilio fuisse, nisi pro comperto Romæ apud ipsos Pontifices, & in Romana ecclesia fuisset, rem veram esse. Ac forsan extabant quod ipse Adrianus monuit clara, recentiáque monimenta baptismi Constantini, ecclesiarum ab eo conditarum, donati imperij, discessus ex vrbe. Neq; enim hæc sunt nostræ ætatis vt potuerint à recẽtioribus pontificibus cõfingi. Ac nisi autoritatem habuisset, qua ob omni suspicione falsitatis redimeretur, nunquã fuisset in concilio prolata. Ratio igitur clara super historiæ vetustate, quoniã proferebatur, celebrísque erat tempestate Adriani superare eam octingentos annos, atque idcirco summæ audaciæ homines appellandos, qui non erubescant eam dicere fabulosam. Ego quidem arbitror, qui omnes pontifices, qui Adrianum antecesserunt adeat, agniturum ad tempora Constantini historiam attingere. Quòd si hoc concesso, quoniam vitari non potest, refugis ad aliam calumniam: veram quidem esse historiam, sed donationem non esse cum historia sociatam: super quo Laurentius imperite rhetoricatur, probatum est superius nec vlla ratione negari potest, edictum donationis coniunctum esse cum confessione magni Constantini. Confessio autem refert totam historiam Syluestri, & Constantini. Si historia vera est, vera quoque confessio, propterea quòd non est aliud confessio, quàm totius illius historiæ relatio, recensente summo, ac sancto imperatore, velut [illegible] prodigium mundatæ lepræ. Historiam describit, recensétque lepram, visos apostolos, accitum Syluestrum, baptismum, mundationem, pietatem à Constantino conceptam, ecclesiarum ædificia: eadem ipse imperator canit ore suo in confessione subiiciens hanc causam donati imperij, & quòd ex vrbe ob eam causam cedere voluerit, Christo, & Petro principatum Romani imperii relicturus. Quidquid igitur firmat, corroborátque autoritatem historiæ Syluestri, & Constantini, constituit etiam confessionem atque edictum donationis. Quæ item apud Græcos habentur, similia prorsus his, quæ retulit Adrianus de Syluestro, & Constantino, quanti roboris sunt contra vesaniam Laurentij, & eorum quibus eius maledicentia placuit? Est apud priscos constantissima fama, Eusebium Cæsariensem voluminibus, quas Enneadas appellabat, complexum esse vitas eorum, qui Apostolis vbique terrarum vsque ad sua tempora successerunt: & quoniam Syluester successor esset Petri, descripsit eius vitam, omnia complexus, quæ Romæ apud Latinos de Syluestro & Constantino circunferuntur. Percurre Vaticanam bibliothecam, vetustæ Lateranensis bibliothecæ thesaurum, hic perspicuè nosces quæ de Syluestro, & Constantino feruntur, esse longe vetustissima, quorum vetustas facilè pudefaciat, si sciret erubescere, grammaticum: eiúsque irrisiones, ac blasphemias, hominis delirantis, ac parum eruditi esse comprobet, cùm nebulonem, cùm furciferum vocat scriptorem illius historiæ, & edicti: cùm putat recentem aliquem, nostríque sæculi hominem eam finxisse gloriatur, exultat impotenter. Scripta enim est ab Eusebio, illius temporis homine tota historia, & cuncta quæ narrãtur accidisse Romæ de Syluestro, & Constantino, de lepra, lauacro. Qui illius historiæ

autorem nebulonem appellauit, ignarus erat, quibus argumentis, quam prisca, ac veneranda autoritate teneretur: quorum, quàm doctorum atque antiquorum hominum testimonijs comprobaretur. Si veteres igitur ea prodiderũt de Syluestro, & Constantino cum quibus iuncta est confessio, & donatio: Cur non magis antiquis assentiamur, eorumq; fidẽ, autoritatémque sequamur, quàm arrogantis, ac temerarij imperitis argumentis moueamur?

Sunt aliæ apud Græcos historiæ de Syluestro, ac Constantino, de baptismo, de lepra abstersa, hæcq; interiecta sunt inter historias priscorũ sanctorũ, vt est quam titulo describentes, sic præferũt, βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Συλβέστρου πάπα ῥώμης. Vita, ac mores patris nostri Syluestri Papæ Romæ. Quæ historia complectitur omnia quæ de Syluestro superius protulit Adrianus. Multáque prærerea quæ leguntur apud Latinos: ac præter alia est, quam persecutioné imperatore Cõstantino, qui nuper suffectus in imperio esset, exercent: atque idolorum statuarúmque cultũ vbique ingerente: Syluestrũ, qui insaniæ cedendum arbitraretur, ad Soractem montem cõfugisse: sed Deum volentem aliquem vexationum finem Christianis esse, vlcere pessimo Imperatorem percussisse à pedibus ad caput, totúmque corpus fœda contagione fuisse maculatum, cui nullis remedijs, neque medici occurrere possent, neque venefici, aut excantatores vllam possent opem afferre, etiam ex Perside Magis accersitis. Itáque salute desperata, sacerdotes piscinam cruoris infantium persuasisse: sed Imperatorem facinus execratum, protinus in regiam iter auertisse. Reliquáque quæ superius proposuit Adrianus. Atque inter alia est Imperatorem rogasse Syluestrum εἴ τινες ὑμῶν θεοὶ πέτρος καὶ παῦλος θρησκεύεται. Num nobis vlli Dij colãtur nuncupati Petrus, & Paulus, respõdisse Syluestrum, Vnum singularem Deum colere Christianos, qui cælum, & terram creauerit: hos autem non Deos esse. οὓς δὲ αὐτὸς ὠνόμασας, οὐ θεοί, ὑπηρέται δὲ θεοῦ καὶ διάκονοι, οἱ πανταχοῦ τὸ τοῦ Χριστοῦ κατήγγειλαν ὄνομα, καὶ τέλος ὑπὲρ ἐκείνου τεθνήκασι τοῦ ἐξαγίστου Νέρωνος ἀνελόντος, καὶ ἄμφω διὰ σωτήριον κήρυγμα. Quos autem ipse nominasti Deos, non Dij, sed ministri Dei sunt: qui per vniuersum terrarum orbem, nomen Christi promulgauerunt, demumq; pro eo à scelerato Nerone interfecti sunt, vterque ob illam salutarem prædicationẽ. Quod historia hæc, vt ipse loquar de prædicatione magnotum Apostolorum refert: audi vt Lactantius ei cõsentanee scribat, vt historiæ veritatem, ac vetustatem agnoscas. Quæ Petrus, inquit, & Paulus Romæ prædicauerunt, & ea prædicatio in memoriam scripta permansit: in qua cùm multa alia mira, tum etiam hoc futurum esse dixerunt. Hæc de illa prædicatione Lactantius libro quarto scribẽs quemadmodum historia eos à Nerone interfectos fuisse. Ex hac historia quoque reiicitur, dissoluitur calumnia Laurentij super edicto donationis, cùm in principio imperator sanciendo diceret: Iustum iudicauimus cum omnibus proceribus, & satrapis nostris. Quærit Laurentius, qui proceres, qui sattapæ in senatu etiã asserit neminem eo tempore fuisse Christianum, at historia demonstrat quicquid actum esset à Cõnstantino pro religione Christiana, actũ esse, pręsente, & assentiente senatu. Proposita enim dissertatione super religione inter Christianos, & Iudæos αὐτός τε ὁ εὐσεβὴς τοῦ καθῆτο Κωνσταντῖνος καὶ τῆς συγκλήτου τὸ ἔνδοξον. Cõsedit ipse pius imperator, ac maiestas totius Senatus: & cũ decerneretut de his, qui vicissent ταῦτα τοῦ βασιλέως εἰπόντος, καὶ τῆς συγκλήτου καταψηφισαμένης. His dictis ab Imperatore, & à Senatu decretis, Iudæi exorsi sunt disserere. Cum his igitur omnibus iustum iudicauit imperium sacrare. Et cùm Iudæi nihil amplius haberent quod opponerent, ptoposito à Syluestro de Trinitate exemplo, de purpura ἐπεκρότησαν ἐπὶ τούτοις ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ σύγκλητος. Appellauerunt his Imperator, & Senatus. Itémque cùm Iudæi obiicerent contra exemplum ἀντιφθεγγομένου δὲ πρὸς ταῦτα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν συγκλητικῶν. Cùm ad hæc reclamarent Imperator, & Senatores. Ad postremum cùm dissertatio ad finem deuenisset, deiectis, ac profligatis Iudæis ὁ μὲν κράτιστος καὶ τὸ ἀκροατήριον ἅπαν ἐπεκρότησαν καὶ ἀνευφήμησαν Imperator, & vniuersum auditorium applauserunt, & laudibus prosecuti sunt. Vides igitur quorum in conspectu prodigium mundatæ lepræ, disceptatio de Trinitate, ac religione facta sit. Hi sunt proceres, hi Satrapæ, quibus astãtibus, & approbantibus sicut de Trinitate, sanctísque mystetiis actum, & conclusum fuerat, sic imperium est sacratum. Mirabile quoque atgumentum suggerit historia contra vesaniam Laurentij, qui nõ putat in senatu, vllos fuisse Christianos, cùm imperium sacratum est. Editis enim miraculis coram Imperatore, & Senatu, absolutis rationibus de Trinitate, ac religione Christiana, reiectis Iudæis, nonnullisq; ex his ad Christianam religionem conuersis, historia refert, βαπτίζει πρῶτον μὲν τὸν βασιλέα, ἐπὶ δὲ ταύτῃ καὶ πλῆθος ῥωμαίων οὐκ ἐναρίθμητον. Baptizat Syluester primum quidem ipsum Impetatotem, tum multitudinem Romanorum non exiguam.

A exiguam. Quoniam igitur hæc historia vetusta est, est enim quam protulit in concilio coram imperatoribus Adrianus, certè quę prodidit, pro veris habenda sunt, multóque magis horum vetustas colenda, & amplexanda est, etiam si in ea quædam nimis dura viderentur, quàm recentis hominis audiendæ contra eam vanissimæ rhetoricationes. Vt igitur inspectante senatu, & omni Romana plebe, tot miracula edita sunt à Sylvestro non solum lepra mundata, sed alia etiam quæ retulit historia, sic commotus ad hæc Imperator, & senatus cum omni populo imperiũ religioni sacrauerunt, séque Chtisto, & Petro penitus dediderunt. Nec in iniuria Imperator, & Senatus, omnísque Romana plebs exarserũt accensi pietate incredibili feruore concepto, vt qui inaudita prodigia viderunt, qualia ferè Hebræi tempestate Pharaonis, qualia visa sunt Apostolis, omnibusque Iudæis Christo cum hominibus versante. Audite igitur pietatem Imperatoris, ac Senatus, audite cõfessionem quæ sequitur, annexáque est cum historia, his scilicet quæ retulit historia accidisse inter Sylvestrum, & Constantinum præsente Senatu.

Confeßio, cum edicto Constantini ex peruetustis, ac plurimis Græcorum exemplaribus, quæ nullis propè in bibliothecis non reperiuntur.

Præponitur ptimùm à Græcis titulus totius argumenti.

ΔΟΓΜΑ ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ ΓΡΑΦΕΝ, ΠΡΑΧΘΕΝ, ΚΑΙ ΔΟΘΕΝ, τῇ ἱερᾷ καὶ ἁγίᾳ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ῥώμης, παρὰ τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου τοῦ ἐν βασιλεῦσι πρώτου χριστιανοῦ.

B Decretum inquit imperiale, scriptum, actum, concessum sacrosanctæ, & catholicæ, apostolicæq́; ecclesiæ Romanæ à beato Constantino, qui primus omnium imperatorum fuit Christianus. Hæc præfatio decreti, & confessionis. Extant quidem hæc in antiquis Latinis exemplaribus, eáque huc Latinè proferri poterant, sed placuit proponere Græcè quò maior fides his haberetur, cùm perspicuum extiterit, non Latinis modò, sed ipsis etiam priscis Græcis hæc habita pro veris, ac sacrosanctis, quippe cunctis in ecclesiis, venerantur, colunt, piéque ac reuerenter lectitant.

EN τῷ ὀνόματι τῆς ἁγίας καὶ ἀδιαιρέτου τριάδος, τοῦ πατρὸς δηλαδὴ καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος βασιλεὺς Καῖσαρ Φλάβιος Κωνσταντῖνος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ ἑνὶ τῆς αὐτῆς ἁγίας τριάδος σωτῆρι δεσπότῃ καὶ θεῷ ἡμῶν, πιστὸς, πρᾷος, εὐεργέτης, ἀλαμανικὸς, γοτθικὸς, σαρματικὸς, γερμανικὸς, βριταννικὸς, οὐννικὸς, εὐσεβὴς, εὐτυχὴς, νικητὴς, θριαμβευτὴς, ἀεισέβαστος, τῷ ἁγιωτάτῳ καὶ μακαριωτάτῳ πατρὶ πατέρων Συλβέστρῳ ἐπισκόπῳ καὶ πάπᾳ τῆς μεγάλης πόλεως ῥώμης, καὶ πᾶσι τοῖς αὐτοῦ διαδόχοις ἀρχιερεῦσι τοῖς ἐν τῇ καθέδρᾳ τοῦ μακαρίου πέτρου μέχρι τῆς τοῦ αἰῶνος συντελείας καθεδουμένοις, ἔπι τε πᾶσι τοῖς αἰδεσιμωτάτοις καὶ θεοσεβέσι καθολικοῖς ἐπισκόποις τοῖς ταύτῃ τῇ ἱερᾷ καὶ ἁγίᾳ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ διὰ ταύτης τῆς ἡμετέρας βασιλικῆς καταστάσεως ὑποκειμένοις, χάρις, εἰρήνη, ἀγάπη, εὐφροσύνη, μεγαλοψυχία, ἔλεος, παρὰ τοῦ παντοδυνάμου θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν τὰ ὑπὸ τοῦ λυτρωτοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. ὃς ἐστὶν υἱὸς τοῦ ὑψίστου πατρὸς διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων αὐτοῦ Πέτρου καὶ Παύλου, μεσιτεύοντος τοῦ
C πατρὸς ἡμῶν Συλβέστρου τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως, καὶ καθολικοῦ πάπα παραδόξως περὶ ἡμᾶς οἰκτιρμοῖς ἐκείνου γενόμενα, ἀριδήλῳ διηγέσει διὰ τῆς βασιλικῆς ταύτης ἡμετέρας γραφῆς τῆς καθεξῆς ἅπασιν, ἐσπουδάσαμεν παραδοῦναι πρὸς ἐπίγνωσιν πάντων τῶν ἐν τῇ οἰκουμένῃ λαῶν τῆς πραότητος ἡμῶν ἐπιφανείας ἔνδοθεν καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς καρδίας προϊοῦσῃ ὁμολογίᾳ πρῶτον μὲν, τὴν ἡμετέραν πίστιν προσενεγκούσης, ἣν ὑπὸ τοῦ προλεχθέντος μακαριωτάτου πατρὸς καὶ εὐχέτου ἡμῶν Συλβέστρου τοῦ καθολικοῦ ἱεράρχου δεδιδάγμεθα πρὸς οἰκοδομὴν τῆς διανοίας ἡμῶν πάντων, ἔπειτα καὶ τὸν ἐφ' ἡμᾶς ἐκχυθέντα τοῦ θεοῦ ἔλεον, πᾶσι διαγγελούσης. εἰδέναι γὰρ ἡμᾶς πάντας βουλόμεθα καθὼς διὰ τῆς προλαβούσης ἱερᾶς ἡμῶν πραγματικῆς διατάξεως ἡμῖν ἐδηλώσαμεν. ἡμᾶς τῆς τῶν εἰδώλων λατρείας τῶν ἀφώνων καὶ κωφῶν καὶ χειροποιήτων τῶν διαβολικῶν τε συνθηκῶν, καὶ πάσης τῆς τοῦ σατανᾶ πομπῆς ἀποπηδήσαντας καὶ πρὸς τὴν ἀκεραίαν τῶν χριστιανῶν πίστιν ἣ φῶς ἀληθινόν ἐστι καὶ ζωὴ αἰώνιος μετελθόντας καθὼς ἡμᾶς αὐτὸς ὁ ὑψωποιὸς καὶ ἄκρος πατὴρ ἡμῶν, καὶ διδάσκαλος ἡμέτερος Σύλβεστρος ἐνουθέτησεν εἰς θεὸν πατέρα παντοδύναμον ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων καὶ εἰς ἰησοῦν χριστὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ τὸν κύριον ἡμῶν, δι' οὗ τὰ πάντα δεδημιούργηται καὶ εἰς πνεῦμα ἅγιον τὸ κύριον, καὶ ζωοποιὸν πάσης τῆς κτίσεως παραγγείλας πιστεύειν, ἡμεῖς τὸν πατέρα τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα οὕτως ὁμολογοῦμεν, ὡς ἐν τελείᾳ τριάδι καὶ πλήρωμα θεότητος εἶναι καὶ μονάδα δυνάμεως θεὸς ὁ πατὴρ θεὸς ὁ υἱὸς, θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ οἱ τρεῖς ἕν εἰσι, τρεῖς τοίνυν αἱ μορφαὶ, ἀλλὰ μία ἡ δύναμις, συντελεσθεισῶν τοίνυν τῶν οὐρανίων δυνάμεων, καὶ πασῶν τῶν γηΐνων ὑλῶν φιλανθρώπῳ πνεύματι τῆς αὐτοῦ σοφίας, πρῶτον ἐκ τοῦ τῆς γῆς χοὸς ἄνθρωπον πλάσας κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἑαυτοῦ, ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦτον ἔθετο τῆς τρυφῆς, ᾧ φθονήσας ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος ἐχθρὸς καὶ διάβολος τῇ πικροτάτῃ γεύσει τοῦ ἀπηγορευμένου ξύλου, ἐξόριστον τῆς εὐφροσύνης ἐκείνης πεποίηκεν. ἐκεῖνον τε ἐξώσας, οὐ παύεται τοῖς

ἑαυτοῦ ... βέλεσι πολυτρόπως τοὺς ἄλλους κατατοξεύων ἵνα ἐφελκύσας τῆς τῆς ἀληθείας ὁδοῦ τὸ ἀνθρώπινον γένος, τῇ τῶν εἰδώλων λατρείας τουτέστι τῇ τῆς κτίσεως, ἀλλ' οὐ τῷ τοῦ κτίστου δουλεύειν ἀναπείσειε πάντας. ὅπως οὖν, οἷός τ' ἐγένετο ταῖς ἑαυτοῦ μηχαναῖς συμποδίσας, τούτοις τῇ αἰωνίᾳ μετ' αὐτοῦ βασανισθησομένους κολάσει. ἀλλ' ὁ θεὸς τοῦ ἰδίου πλάσματος οἶκτον λαβὼν, ἀποστείλας τοὺς ἁγίους αὐτοῦ προφήτας, καὶ διὰ τούτων τὸ τῆς ζωῆς φῶς τὴν παρουσίαν δηλαδὴ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ κυρίου δὲ ἡμῶν καὶ σωτῆρος καὶ θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καταγγείλας. ὕστερον ἀπέστειλε καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱὸν καὶ λόγον τῆς σοφίας. ὃς κατελθὼν ἐκ τῶν οὐρανῶν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, καὶ γεννηθεὶς ἐκ πνεύματος ἁγίου, καὶ Μαρίας τῆς παρθένου λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν οὐκ ἀποβαλὼν ὅπερ ἦν, ἀλλ' ἀρξάμενος εἶναι ὅπερ οὐκ ἦν. θεὸς τέλειος ὡς θεὸς θαύματα ἐπιτελῶν, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἀνθρώπινα πάθη φέρων, οὕτω τὸν λόγον, ἄνθρωπον καὶ θεὸν λόγον, ἄνθρωπον καὶ θεὸν λόγον νοοῦμεν ταῖς διδασκαλίαις τοῦ ἡμετέρου πατρὸς Συλβέστρου, τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως, ὥς τε θεὸν ἀληθῆ, καὶ ἄνθρωπον ἀληθῆ τὸν αὐτὸν ὑπάρχειν, καὶ μηδαμῶς ἀμφιβάλλειν. προελόμενος τοίνυν δώδεκα ἀποστόλους, τούτων τε καὶ ἀναριθμήτων λαῶν ἔμπροσθεν, ὑπερφυέσι θαύμασιν ἔλαμψεν. ὁμολογοῦμεν αὐτὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀποπληρῶσαι τοὺς νόμους, καὶ τοὺς προφήτας, παθεῖν καὶ σταυρωθῆναι κατὰ τὰς γραφὰς τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστῆναι, ἀναληφθῆναι εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καθῆσθαι ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς, ἐκεῖθεν ἥξοντα κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ εἶναι τέλος. αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμετέρα ὀρθόδοξος πίστις παρὰ τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς ἡμῶν Συλβέστρου ἡμῖν προσενεχθεῖσα. νουθετοῦμεν τοίνυν πάντα λαὸν, καὶ τὰ διάφορα τῶν ἐθνῶν γένη, ταύτην τὴν πίστιν κατέχειν, κηρύττειν. καὶ ἐν τῷ τῆς ἁγίας τριάδος ὀνόματι τυγχάνειν τῆς τοῦ βαπτίσματος χάριτος, καὶ τὸν κύριον ἡμῶν καὶ σωτῆρα Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν μετὰ τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, εἰς ἀπείρους αἰῶνας βασιλεύοντα, προσκυνεῖν εὐλαβεῖ καρδίᾳ, ὃν ὁ μακαριώτατος πατὴρ ἡμῶν Συλβέστρος ὁ καθολικὸς ἱεράρχης κηρύττει. αὐτὸς γὰρ ὁ κύριος ἡμῶν, ἐμὲ τὸν ἁμαρτωλὸν ἐλεήσας, ἀπέστειλε τοὺς ἁγίους αὐτοῦ ἀποστόλους, ἐπισκεψάμενος ἡμᾶς καὶ τῷ **E** φωτὶ τῆς αὐτοῦ λαμπρότητος, ἡμᾶς περιαστράψας, καὶ τοῦ σκότους ἐφελκύσας πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν μετελθεῖν κατηξίωσεν. ἐπεὶ γὰρ ἰσχυρὸν ἄλγος λέπρας ἐπεπήδησεν, ὅλην τὴν τοῦ σώματός μου σάρκα πολλῶν τε ἰατρῶν ἐπιμέλεια μοι προσήγετο. καὶ τούτων οὐδενὸς αὐτοῦ ἡ τυχεῖν ὑγείας οἷός τ' ἐγενόμην. ἐπὶ τούτοις, προσῆλθόν μοι καὶ ἱερεῖς τοῦ καπιτωλίου, δεῖν λέγοντες δεξαμενὴν ἐν τῷ καπιτωλίῳ γενέσθαι, καὶ ταύτην ἀθώου αἵματος καὶ θερμοῦ πληρῶσαι ... λυσάμενος ὑπὸ καθάρσεως δυνηθῆναι τυχεῖν. κατὰ τὰς ὑποθήκας τοίνυν αὐτῶν, πολλῶν νηπίων ἀκάκων συναθροισθέντων καὶ βουλομένων τῶν ἀσεβῶν καὶ ἱεροσύλων ἱερέων αὐτοὺς ἀποσφάττειν, καὶ τοῦ ἐκείνων αἵματος πληροῦν τὴν δεξαμενὴν τοῖς δάκρυσι τῶν μητέρων ἐκείνων ἡ ἡμετέρα προσέχουσα γαληνότης, παραυτίκα τὸ ἀθέμιτον ἔφριξα, ἐκείνας τε ἐλεήσας, ταῖς μητράσιν ἀπεταξάμην ἀποδοθῆναι τὰ τέκνα ὀχήματά τε δοὺς καὶ δῶρα προσπαρασχόμενος, χαιρούσας εἰς τὰ ἴδια ἀπεπεμψάμην. ταύτης τῆς ἡμέρας παρελθούσης καὶ νυκτερινῆς ἡσυχίας ἡμῖν ἐπιγενομένης, καὶ πρὸς ὕπνου εὐκαιρίας ἐπελθούσης, παρεῖσιν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος, ἐμοὶ λέγοντες ἐπεὶ ταῖς ἁμαρτίαις οὖν συνεχώρησας προελθεῖν, καὶ τὴν ἔκχυσιν ἐβδελύξω τῶν ἀθώων αἱμάτων, παρὰ Χριστοῦ τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ ἡμῶν ἀπεστάλμεθα δώσοντές σοι βουλὴν καθ' ἣν τὴν ὑγείαν ἐπαναλήψῃ. ἄκουσον τοίνυν τῆς ἡμετέρας παραγγελίας καὶ ποίησον ὅ σοι ὑποτιθέμεθα. ὁ τῆς πόλεως ταύτης ἐπίσκοπος Σύλβεστρος, τοὺς σοὺς διωγμοὺς φεύγων ἐν ταῖς ὀπαῖς τῶν πετρῶν μετὰ τῶν ἰδίων κρύπτεται κληρικῶν ἐν τῷ ὄρει Σωράκτι. τοῦτον πρὸς ἑαυτὸν μετακαλεσάμενος, ὑποδεξάμενος ἐκείνου, μαθήσῃ τὴν ἀληθῆ τῆς εὐσεβείας δεξαμενὴν ἐν ᾗ τρίτον σοῦ βαπτισθέντος, πᾶσα ἡ τῆς λέπρας ἰσχὺς καταλείψει. οὗ γενομένου ταύτην ἀμοιβὴν ἀντιμέτρησον τῷ σωτῆρι σου, ὥστε σοῖς προστάγμασι τὰς ἐν τῇ οἰκουμένῃ πάσας ἐκκλησίας ἀνακαινίζεσθαι. καὶ σὺ δὲ σεαυτὸν ἐν τούτῳ τῷ μέρει καθάρισον ἵνα πᾶσαν δεισιδαιμονίαν εἰδώλων καταλειπὼν, τὸν μόνον ζῶντα καὶ θεὸν ἀληθινὸν ὃς μόνος ἐστὶ θεὸς ἀληθὴς, σέβεις καὶ προσκυνεῖς καὶ τὴν ἐκείνου πληροῖς θέλησιν. ἀφυπνισθεὶς **F** τοίνυν κατὰ τὰ διαταγμένα παρὰ τῶν ἀποστόλων διεπραξάμην. προσκαλεσάμενός τε τὸν ἐξαίρετον καὶ μεγαλοπρεπῆ πατέρα τὸν καθολικὸν πάπαν τὸν ἡμᾶς φωτίσαντα Σύλβεστρον, πάντας αὐτῷ τοὺς παρὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐντεταλμένους μοι λόγους ἐδήλωσα, ἀνεζητήσαμέν τε παρ' αὐτοῦ οἵτινες εἶεν θεοὶ Πέτρος καὶ Παῦλος καλούμενοι. ἔφασκέ τε ἐκεῖνος, οὐκ ἀληθῶς θεοὺς τούτους λέγεσθαι ἀποστόλους δὲ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι διηχυρίζετο. πάλιν ἠρξάμην ἐρωτᾶν τὸν μακαριώτατον πάπαν, εἴ τινες φανεραὶ τούτων τῶν ἀποστόλων εἶεν εἰκόνες ἵν' ἐκ τῆς γραφῆς γοῦν δυνηθῶμεν διαγνῶναι εἰ δυνατὸν ἐκείνους εἶναι οὓς παρὰ τῆς ἀποκαλύψεως δεδιδάγμεθα. τότ' ἐκεῖνος ὁ πάσης αἰδοῦς ἄξιος πατὴρ τὰς τῶν θείων τούτων ἀποστόλων εἰκόνας, ἐνεχθῆναι διὰ τοῦ ἰδίου διακόνου ἐπέταξεν. ἃς προσιδὼν, καὶ τὰς ὄψεις ἐκείνων οὓς ὄναρ ἑωράκει ἐν ταῖς εἰκόσι καταμαθὼν, μεγάλῃ φωνῇ τῶν ἐμῶν σατραπῶν ἔμπροσθεν, ὡμολόγησα, τούτους ἐκείνους εἶναι, τοὺς ἐν τοῖς ὕπνοις ὀφθέντας μοι. πρὸς ταῦτα ὁ μακαριώτατος οὗτος πατὴρ ἡμῶν Σύλβεστρος ὁ τῆς πόλεως Ῥώμης ἐπίσκοπος, χρόνον ἡμῖν ὥρισε μετανοίας, ἐν ἑνὶ σάκκῳ ἔνδον τοῦ ἡμετέρου τῆς Λατερανῆς παλατίου: ἵνα πάντα τὰ ὑφ' ἡμῶν ἀνοσίως διαπραχθέντα καὶ ἀδίκως διοικημένα, νηστείαις, ἀγρυπνίαις, δάκρυσι, καὶ προσευχαῖς, παρὰ τῷ δεσπότῃ θεῷ καὶ σωτῆρι ἡμῶν ἐξιλεωσώμεθα. εἶτα κληρικῶν ἐπιθέντων μοι τὰς χεῖρας μέχρι καὶ τοῦ ἀρχιερέως αὐτοῦ ἀφικόμην, αὐτόθι τε ἀποταξάμενος ταῖς τοῦ Σατανᾶ πομπαῖς, καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, καὶ πᾶσι τοῖς χειροποιήτοις εἰδώλοις: πιστεύειν εἰς ἕνα θεὸν πατέρα παντοκράτορα ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων, καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν κύριον ἡμῶν, τὸν γεννηθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου. ἑκουσίᾳ γνώμῃ παντὸς ἔμπροσθεν τοῦ λαοῦ ὡμολόγησα. εὐλογηθείσης δὲ τῆς

κολυμβήθρας,

A κολυμβήθρας, ἐκεῖ με τρίτη καταδύσει τὸ σωτηριῶδες ὕδωρ ἐκάθηρεν. ἐν δὲ τῷ κόλπῳ τῆς κολυμβήθρας τεθεὶς, χεῖρα ἀφαμθεῖσαν με ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, τοῖς ἰδίοις εἶδον ὀφθαλμοῖς: ὑφ' ἧς καθαρὸς ἀναστὰς, παντὸς τοῦ ἀπὸ τῆς λέπρας αἴσχους ἐμαυτὸν ἔγνων κεκαθαρμένον. ἐκκομισθέντα με δὲ τῆς σεπτῆς κολυμβήθρας, λευκοῖς ἱματίοις ἐνέδυσαν. τήν τε ἑπτάμορφον τοῦ ἁγίου πνεύματος σφραγῖδα παρέχετο τῇ τοῦ μακαρίου χρίσματος ἀλοιφῇ. καὶ τὸ σημεῖον τοῦ ἁγίου σταυροῦ, τῷ ἐμῷ μετώπῳ ἐχάραξεν εἰπὼν, σφραγίζει σε ὁ θεὸς τῇ τῆς πίστεως αὐτοῦ σφραγῖδι. εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, πᾶς τε ὁ κλῆρος ἀπεκρίνατο ἀμήν. καὶ προσέθηκεν ὁ ἀρχιερεὺς εἰρήνη σοι. τῇ τρίτῃ τοίνυν ἡμέρᾳ μετὰ τὸ λαβεῖν τὸ μυστήριον τοῦ θείου βαπτίσματος, καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς λέπρας θεραπείαν τοῦ ἐμοῦ σώματος, ἐπέγνων μὴ εἶναι θεὸν ἕτερον πλὴν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὃν ὁ μακαριώτατος πάπα σίλβεστρος κηρύττει, τριάδα, ἐν μονάδι, μονάδα ἐν τριάδι. πάντες γὰρ οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν οὓς ἄχρι ἐσέβον, δαιμόνια, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων σαφῶς ἀποδείκνυνται. πρὸς τούτοις πόσην ἐξουσίαν αὐτὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν, τῷ ἰδίῳ ἀποστόλῳ τῷ μακαρίῳ πέτρῳ παρέχετο ἔν τε τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῇ, σαφῶς ἡμῖν αὐτὸς ὁ τίμιος πατὴρ ἐξέθετο: ὅτε ἐκεῖνον πιστὸν εὑρὼν ἐν τῇ ἐρωτήσει εἶπε σὺ εἶ πέτρος. καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾅδου, οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. κατανοήσατε δυνάσται, καὶ τοῖς ὠσὶ τῆς καρδίας προσέχετε, τί ὁ ἀγαθὸς διδάσκαλος καὶ δεσπότης τῷ ἰδίῳ μαθητῇ συνῆψεν εἰπὼν, καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ὃ ἐὰν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. παράδοξος λόγος καὶ ἔνδοξος, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς δεσμεῖν τί καὶ λύειν, καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δεδεμένον εἶναι λελυμένον. ταῦτα τοίνυν τοῦ μακαρίου συλβέστρου διδάσκοντος γνοὺς, καὶ ταῖς εὐεργεσίαις αὐτοῦ τοῦ μακαρίου πέτρου ἀκεραιότατα τῆς ὑγείας αἰσθόμενος ἐπανελθούσης τῷ σώματι, δέον ἐκρίναμεν σὺν πᾶσι τοῖς ἡμετέροις σατράπαις.

B Latine sic sonant: In nomine sanctæ, & indiuiduæ Trinitatis, Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Imperator Cæsar Flauius Constantinus in Christo Iesu vno ipsius sanctæ Trinitatis, seruatore Domino, & Deo nostro. Fidelis, tranquillus, beneficus, Alemanicus, Gotthicus, Sarmaticus, Germanicus, Britannicus, Vnnicus, pius, felix, victor, triumphator, semper Augustus, sanctissimo ac beatissimo patri patrum, Syluestro episcopo, & papæ magnæ vrbis Romæ, & omnibus eius successoribus summis pontificibus, qui in cathedra beati Petri vsque ad mundi consummationẽ sessuri sunt, omnibúsque venerandissimis, ac piis catholicis episcopis, qui huic sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ per hanc imperialem nostram constitutionem subiecti sunt, gratia, pax, dilectio, alacritas, propitiatio, misericordia ab omnipotenti Deo, & Patre, & Iesu Christo filio eius & Spiritu sancto, cum omnibus nobis. Quæ à redemptore, & seruatore nostro Domino Iesu Christo, qui est filius altissimi patris, per sanctos Apostolos suos Petrum, & Paulum, mediatore patre nostro Syluestro summo pontifice, & vniuersali Papa prodigiose erga nos ex misericordia eius gesta sunt, clara enarratione per Imperialem hanc nostram scriptionem omni posteritati studuimus tradere, ad cognitionem, & scientiam omnium toto terrarum orbe populorum, penitus ab intimo corde progrediente nostræ claritatis, ac mansuetudinis confessione. Primum quidem nostram fidem efferimus, ac prædicamus, quàm à supradicto beatissimo patre, & intercessore nostro Syluestro, vniuersali antistite edocti sumus ad ædificationẽ mentis omnium nostrum. Et in effusam super nos misericordiam Dei enun-

C tiamus. Scire enim vos omnes volumus, quemadmodum sacra nostra superius pragmatica institutione vobis declarauimus, Hos à cultu idolorum mutorum, & surdorum, & manufactorum, nempe diabolicarum compositionum, & ab omni pompa satanæ digressos, & ad puram Christianorum fidem, quæ vera est, & vita æterna, progressos: quemadmodum nos ipse mirificus, & supremus pater noster, & præceptor Syluester instruxit in Deum patrem omnipotentem, factorem cæli & terræ, visibilium omnium, & inuisibilium, & in Iesum Christum filium eius vnigenitum Dominum nostrum, per quem omnia facta sunt, & in spiritum sanctum Dominum, & viuificatorem omnis creaturæ docens credere, patrem filium, & spiritum sanctum sic confiteri, vt in Trinitate perfecta & plenitudo diuinitatis sit, & vnitas potestatis. Deus pater, Deus filius, Deus spiritus sanctus, & hi tres vnum sunt. Tres igitur personæ sed vna potestas. Perfectis igitur cælestibus virtutibus, & omnibus terrestribus materiis benigno sapientiæ suæ nutu, cùm primùm hominem ex terrestri limo finxisset ad imaginem, & similitudinem suam, hunc in paradiso deliciarum posuit: cui cùm serpens antiquus hostis diabolus inuidisset amarissimo gustu vetiti ligni exulem ab illa felici vita egit. Illóque expulso, non omittit letalibus sagittis, diuersis modis alios iaculari, vt deducat à via veritatis humanum genus, & idolorũ cultui, nempe creaturæ, non creatori seruire persuadeat omnibus: vt quos possit, suis artificiis irretitos æternis suppliciis tradat excruciandos. At Deus erga suũ opificium

misericordia cōmotus, missis sanctis prophetis, & per hos lumen vitæ, nempe filium suum D Dominum nostrum seruatorē, & Deum Iesum Christum annuntians, postea misit etiam ipsum vnigenitum suum filium verbum sapientiæ. Qui descendens de cælo propter nostram salutem, conceptúsque ex Spiritu sancto, & ex Maria virgine, verbum caro factum est, & habitauit in nobis, non amittens quod erat, sed incipiens esse quod non erat. Deus perfectus, vt Deus miracula faciens vt homo passiones humanas perferens. Sic verbum hominem, & Deum verbum, hominem & Deum verbum sentimus documentis patris nostri Syluestri summi pontificis, vt Deus verus, & homo verus idem existat, nullóque modo dubitetur. Electis igitur duodecim Apostolis in eorum conspectu & innumerabilium populorum admirandis prodigiis inclaruit. Confitemur ipsum Dominum nostrum Iesum Christum adimpleuisse leges, & prophetas, passum esse, & cruxifixum secundum scripturas, tertia die à mortuis surrexisse, assumptum esse in cælum, sedere ad dexteram patris, inde venturus iudicare viuos, & mortuos, cuius regni non est finis. Hæc est nostra orthodoxa fides à beatissimo papa nostro Syluestro nobis exposita. Hortamur igitur, & monemus omnes populos, variásque hominum nationes hanc fidem retinere, prædicare, & in nomine sanctæ Trinitatis, baptismi gratiam suscipere, & dominum nostrum, seruatorem Iesum Christum, qui cum patre, & spiritu sancto in æterna sæcula regnat, adorare corde pio, quem beatissimus pater noster Syluester vniuersalis antistes prædicat.

Ipse enim Dominus noster me peccatorem miseratus, misit sanctos Apostolos suos, visitánsque nos lumine claritatis suæ, nos circunfudit, abstractósque è tenebris, ad veritatis cognitionem dignatus est deducere. Postea quàm enim valida turpitudo lepræ omnem corporis mei carnem inuasisset, à multísque medicis curatio mihi adhiberetur, quorum studio sanitatem consequi non poteram: in his sacerdotes capitolij ad me venerunt, oportere, dicentes, piscinam in Capitolio fieri, & hanc innocenti, calidóque cruore repleri; vbi ablutus, expiationem, ac nitorem consequerer. Iuxta igitur horum monita multis innocentibus pueris collectis, volentibúsque sceleratis sacerdotibus eos mactare, eorúmque sanguine replere piscinam, lacrymis matrum, nostra serenitas permota, cuestigio exhorruimus execrandum scelus, eásque miserati imperauimus reddi filios, datísque insuper vehiculis, ac multis muneribus, lætas ad propria domicilia dimisimus. Hac die exacta, noctúmque quiete superueniente, somno nobis deditis, adsunt sancti Apostoli Petrus, & Paulus mihi dicentes: Quoniam sceleribus imposuisti modum, & effusionem innoxij cruoris exhorruisti, ecce à Domino, & Deo nostro missi sumus daturi tibi consilium, quo sanitatem recipies. Audi igitur præceptum nostrum, & fac quæ te monuerimus. Vrbis huius episcopus Syluester persecutiones tuas fugiens in cauernis petrarum cum suis clericis delitescit in monte Soracte. Hunc ad te accerse, eóque docente, disces veræ veritatis, piscinam, in qua cùm ter demersus fueris, omnis lepræ deformitas te relinquet. Quo facto, banc remunerationem compensa seruatori tuo, vt tuis imperiis & ecclesiæ per totum orbem restituantur. Et tu teipsum in hac parte emunda, vt omnem idolorum superstitionē relinquens, solum viuum & verū Deum, qui solus est verus Deus, F colas, & adores, & eius adimpleas voluntatem. Experrectus igitur iuxta quæ fuerant impetrata ab Apostolis feci, aduocánsque eximium, & egregium patrem vniuersalem Papam, qui nos illuminauit, Syluestrum omnia quæ mihi mandauerant sancti Apostoli ei exposui, requisiuíque ab eo, quinam Dij essent Petrus, & Paulus nuncupati. Ille dixit, eos non appellari verè Deos, sed esse Apostolos seruatoris nostri Domini Iesu Christi. Iterum cœpi rogare beatissimum papam: Num quæ clarè horum Apostolorum haberentur imagines, si ex pictura saltem possem eos agnoscere, quos ex visione didiceram. Tunc omnibus modis venerandus ille pater duorum Apostolorum imagines afferri per diaconum iussit. Quas ego conspicatus, & eorum effigies quos in somno vidissem, per eas imagines recognoscens, magna voce corā satrapis nostris exclamaui, hos esse quos vidissē in somnis. Ad hæc beatissimus is pater noster Syluester vrbis Romæ Episcopus, tēpus nobis pœnitentiæ præscripsit in cilicio intra nostrum palatium Lateranense, vt omnia à nobis impurè gesta, & iniustè perpetrata, ieiuniis, vigiliis, lachrymis, & precibus apud Dominum seruatorem nostrum delerentur. Exinde clericis imponentibus mihi manus, vsque ad ipsum summum pontificem perueni: ibíque renuntians pompis satanæ & operibus eius, & omnibus manufactis idolis, me credere in vnum Deum patrem omnipotentem creatorem cæli & terræ, visibilium omnium, & inuisibilium, & in vnum Dominum Iesum Christum

filium

A filium Dei vnigenitum Dominum nostrum, conceptum ex spiritu sancto, & Maria virgine sponte in conspectu omnis populi confessus sum. Benedicta piscina, illic me terna immersione salubris aqua expiauit. Cúmque essem in sinu piscinæ, manum tangentē me de cælo, proprijs oculis vidi, & ab ea mundus exurgēs omni lepræ fœditate me mundum cognoui. Elatū autem me ex sacra piscina, candidis vestibus induerunt. Septiforméque Spiritus sancti signum indidit, beatæ vnctionis contactu, signum sanctæ crucis pater meæ fronti impressit, dicens: Signet te Deus sigillo fidei suæ, in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Omnisque clerus respondit, Amen. Adiecitque summus antistes, Pax tibi. Tertia igitur die posteaquam accepissem mysterium diuini baptismatis, & post lepræ curationem, cognoui non esse alium Deum, præterquam Patrem, & Filium, & Spiritumsanctum, quem beatissimus Papa Syluester prædicat, Trinitatem in vnitate, & vnitatem in Trinitate. Omnes enim Dij gentium, quos olim colebam, esse dæmonia, opera manuum hominum, clarè probantur. Ad hæc quantam autoritatem ipse seruator noster, Apostolo suo beato Petro tribuit in cælo & in terra, apertè nobis ipse eximius pater exposuit, quando illum fidelem inueniens in interrogatione dixit, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Considerate principes & auribus cordis attendite, quid bonus præceptor, dominúsque suo discipulo donauerit dicens: Et dabo tibi claues regni cælorum: & quod ligaueris super terram, erit ligatum & in cælis. Verbum stupendum, & admirabile, in terra ligare, & soluere: in cælis ligatum

B esse, & solutum. His igitur cognitis beato Syluestro docente, sentiénsque beneficio beati Petri corpori meo redditā sanitatem, dignum iudicauimus cum omnibus satrapis nostris. Audistis confessionem, ac donationem, singuláque mysteria Christianæ religionis confitentem, explicantémque Constantinum, omnia præclara, & admiranda ex admiratione Christianæ religionis, miraculorumq; inspectione, ventum est ad donationē, consecrationémque imperij. Ex historia cognoscitur cōfessio, eodem ordine, ac serie, ac consecutione ab illo præclaro baptismo, prodigijsque ante senatum, populumq; editis progressus est Imperator cum eodem illo spectatore senatu ad deuouendum se suáque omnia summo Deo Christo, eiusq; insignibus Apostolis. Nosti eum non præcipitāter, non temerè ad cōsecrandum imperium deuenisse: sed prius Trinitatē mysteriaq; religionis Christianæ confessum, eo tum se prudentē, ac penitus gnarum, peritumq; ostendisse. Fatetur se à Syluestro eruditum fuisse. In ipsa confessione, vt cernitis, cōtinetur tota historia quæ in concilio fuit prolata. Quæ fides, quæ vetustas est historiæ, eadem est cōfessionis. Omnia quæ protulit, legítque Adrianus, Damasus, Gelasius, Nicolaus de Syluestro, & Constantino expressa sunt in confessione de lepra mundata, de visis Apostolis, eorumq; imaginibus, de baptismo. Additur à Constantino, cùm baptizaretur, vidisse se manum è cælo corpus suum tangentē, maculásque abstergentem. Eiusdem sunt ordinis omnia, eiusdem vetustatis, cum confessione vides annexam consequentemq; donationem. vnum est decretū, vnum edictum, quo hæc vniuersa continentur, vt in ipso exordio licet conspicere. Inter alia est quod maxime con-

C uincit Laurentium, ἑκουσίᾳ γνώμῃ παντὸς ἔμπροσθεν τοῦ λαοῦ ὡμολόγησα. Sponte mea, meo iudicio coram omni populo confessus sum Christianæ religionis mysteria. Isto populo & omni senatu præsente omnibúsque proceribus astantibus, iustum, dignúmque iudicauit omnia se Christo deuouere. Cuius item sit vetustatis, cuius venerationis apud Græcos hoc decretum, aut edictum, eo fit perspicuum, quod tum in Italia litteris vetustissimis Longobardorum scriptum reperitur, egóque ostendam volenti, tum à Græcorum Imperatoribus insertum est inter alias leges, decretáque imperatorum. In libro iurium ecclesiasticorum, atque imperialium qui inscribitur Nomocanō, sic habet: ὅτι πᾶσα ἐκκλησία ἀπὸ τοῦ πάπα ῥώμης δικαιοῦται ὡς ἐκ τῆς τοῦ μεγάλου διατάξεως ἰδεῖν ἐστί. τῆς δὲ βίβλου ἡ ἀρχή ἐστι πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ἥ τις διαιρεῖται εἰς δέκα τέσσαρα τίτλους. Quod omnis ecclesia à Papa Romæ ius accipit, quemadmodū ex edicto Constantini cernere licet. Huius libri initium, obedite præfectis, qui liber diuiditur in quatuordecim titulos. Hæc apud Græcos in libro supra proposito. Vigesimo autem capite est, πᾶσα πόλις τὰ συνήθη παλαιᾶς ῥώμης ἀκολουθεῖν ὀφείλει. Omnis vrbs sequi debet consuetudines Ecclesiæ Romanæ. Tum subiicit, οἷα δὲ εἰσὶν τὰ προνόμια τῆς παλαιᾶς ῥώμης ἁγίας ἐκκλησίας παρίστησιν ἡμῖν τὸ ἰσαποστόλου ἁγίου Κωνσταντίνου μεγάλου γενόμενον ἔγγραφον θέσπισμα πρὸς τὸν ἅγιον Σύλβεστρον τὸν τότε πάπαν τῆς ῥώμης ὃ καὶ οὕτως ἔχει. Quæ sint autē priuilegia antiquæ Romæ sactæ Ecclesiæ, exhibet nobis sancti, magni, æqualis Apostolis Constan. decretū, scriptum ad sanctū Syluestrū tunc papam Romæ, quod hoc modo habet. Hucusq; illi. His clarum est quam fidem

habuerint Græci decreto, siue edicto Constantini Non contempserunt: sed approbaue-D runt, amplexi sunt: non crediderunt, quemadmodum vetustarum, reconditarumque litterarum imperitus Grammaticus, esse fabulosum. Sunt alia apud Græcos, & Latinos præclara, ac peruetusta monimenta, quibus quisque percipere possit, edictum donationis esse verissimum, à magno Constantino editum, si per omnes ipsius edicti partes animum vertens eas conferas cum his, quæ dixi monimentis. Velut quod Constantinus sanxit, vt Ecclesia Romana, sedésque Petri esset caput omnium Ecclesiarum, & ab ea totius religionis ordo dependeret, ab ea iudicium in causis fidei expectandum esse, eam esse in religione consulendam. Hoc sciens, perceptúmque habens Carolus Magnus Imperator, eodem tempore quo Adrianus pontifex protulit in concilio historiam Syluestri, scribens & ipse de Imaginibus cùm imperaret Constantinopoli Constantinus, & Irene mater, recipiens quæ magnus Constantinus statuisset, sic scribit libro primo capite sexto: (est autem liber vetustissimis litteris Lōgobardicis scriptus in bibliotheca Palatina, non credenti videndi fiet potestas, Antequa, inquit, discutiendorū testimoniorū, quæ absurdè Orientales in sua synodo taxauerunt, syluam ingrediamur, dignū duximus, vt qualiter sancta Romana ecclesia cæteris ecclesiis à Domino prælata est, & à fidelibus consulenda est, sic prosequamur: præsertim cum non ab aliis scripturis, nisi ab his, quas illa inter canonicas recepit, testimonia sint sumenda. Hæc aliorū doctorum, nisi eorum, qui à Gelasio, vel à cæteris illius sanctæ sedis pontificibus suscepti sunt, dogmata sint amplectenda. Nec aliter, atque aliter pro cuiuslibet arbitrio, sed sanè, sobrieq; quæ ab illis dicta sunt, sint intelligenda. Ait enim E B. Augustinus cùm institueret, quæ scripturæ essent recipiendæ, vel qualiter intelligendæ: Erit igitur diuinarum scripturarum solertissimus indagator, qui primò totas legerit, notásque habuerit scripturas, & si nondum intellectum, iam tamen lectione duntaxat eas, quæ appellantur Canonicæ. Nam cæteras securius leget, fide veritatis instructus, ne præoccupent imbecillum animum, & periculosis mendaciis, atque phantasmatis eludentes, præiudicent aliquid contra sanam intelligentiam. In Canonicis autem scripturis ecclesiarum catholicarum quàm plurimum autoritatem sequatur. Inter quas sanè illa sint, quæ Apostolicas sedes habere, & epistolas accipere meruerunt. Nam cum hic cunctis per orbem constitutis sedibus, Apostolicas generaliter proferat sedes, multo magis illa omnibus præferenda est, quæ etiam cæteris Apostolicis sedibus prælata est. Sicut igitur cæteris discipulis Apostoli, & Apostolis omnibus Petrus eminet: ita nimirum cæteris sedibus Apostolicæ, & Apostolicis Romana eminere dinoscitur. Hæc enim nullis synodicis constitutis cæteris ecclesiis est prælata, sed ipsius Domini autoritate primatum tenet, dicentis: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam: & portæ inferi non præualebunt aduersus eam: Et tibi dabo claues regni cælorum: & quodcunque ligaueris super terram, erit ligatum & in cælis, & quodcunque solueris super terram, erit solutum & in cælis. Cui non incongruè beati Pauli doctoris gentium est attributa societas, vt illius sanctæ ecclesiæ omnino firmaretur autoritas. Quatinus altero ad piscandas animas electo ex piscatore, altero ad muniendam ecclesiam, ex persecutore: vt in altero Dei filij vera F confessio, in altero appareret diuini verbi facta prædicatio: cùm alteri cōcessit idem Dei filius claues regni cælorum, alteri clauem aperiendorum legalium verborum. Vtrique tamen virtutem signorum, quo alter ad eum cruce, alter gladio pergens, fidelibus arrabonem corporalis faciniæ relinquentes, & exempli fulgore, & verbi decore, & sancto cruore supra dictam ecclesiam Romanam ei dicarent, quam supra solidissimam petram fundaram, nec descendens pluuia, nec venientia flumina, nec flantes venti ruere compellerent. Hæc ergo sanctæ fidei spiritalibus munita armis, & à fonte lucis, & origine bonitatis, salutaribus fatiata fluentis, & horrendis atrocibúsque hæresum obsistit monstris, & melliflua prædicationis pocula catholicis per orbem ministrat ecclesiis. Nam beatissimus Hieronymus, vir diuinis legibus, & multarum linguarum peritia eruditus, dum Bethleemiticis moraretur in armis, & à beato Papa Damaso Romæ posito de difficilibus consuleretur quæstionibus, eum pro causis fidei versa vice consuluisse dignoscitur: & siue tacendarum, siue dicendarum hypostaseon vel quibus in Orientalibus partibus communicare debeat, humilibus apicibus, vt apices accipiat deprecatur. Mira res, & magnis prædicanda præconiis: interrogat, à quo interrogatur: consulit, à quo consulitur: qui magistrum se in interpretandis diuinis scripturis sentit, in causis fidei venerandi pontificis se discipulum minime erubescit: & cui sacræ legis quæstionum nexus enodat,

A enodat, vtrum hypostasis dicere debeat, quibúsue in Oriente cómunicare efflagitat. Vnde datur intelligi sanctos, & eruditos viros per diuersas mundi partes prædicationis, & scientiæ lampade coruscantes, non solúm à sancta Romana ecclesia non recessisse, sed etiam tempore necessitatis ob fidei corroborationem, ab ea adiutorium implorasse: quod regulariter, vt præfati sumus, & exemplis docuimus, omnes catholicæ debent obseruare ecclesiæ, vt ab ea post Christum, ad muniendam fidem, adiutorium petant: quæ non habens maculam, nec rugam, & portentuosa hæresum capita calcat, & fidelium mentes in fide corroborat. A cuius sancta, & veneráda communione, multis recedentibus, nostræ tamen partis nunquam recessit ecclesia, sed ea apostolica eruditione instruente, & eo à quo est omne donum optimum, & omne datum perfectum, tribuente, semper suscepit reuerenda charismata quæ dum à primis fidei temporibus cum ea perstaret vt sacræ religionis vnione, & ab ea paulò distaret in officiorum celebratione, venerandæ memoriæ genitoris nostri illustrissimi, atque excellentissimi viri Pipini regis cura, & industria siue aduentu in Gallias Reuerendissimi & sanctissimi viri Stephani Romæ vrbis antistitis, est ei etiam in psallendi ordine copulata, vt non esset dispar ordo psallendi, quibus erat compar ardor credendi. Et quæ vnitæ erant vnius sanctæ legis sacra lectione, essent etiam vnitæ vnius modulaminis veneranda traditione. Nec seiungeret officiorũ varia celebratio, quas coniunxerat vnicæ fidei pia deuotio. Quod quidem & nos collato à nobis à Deo Italiæ regno fecimus, sanctæ Romanæ ecclesiæ fastigiũ sublimare cupientes. Et Reuerendissimi Papæ Adriani salutaribus exhortationibus parẽtes, scilicet vt plures illius partis ecclesiæ, quæ quondam Apostolicæ ecclesiæ sedis traditionem in psallendo suscipere recusabant, nunc eam omni diligentia amplectantur. Et cui adhæserant fidei munere, adhæreant quoque psallendi ordine.
B Quod non solum omnium Galliarum prouinciæ, & Germania, siue Italia, sed etiam Saxones, & quædam Aquilonaris plagæ gentes per nos, Deo annuent[illegible] fidei rudimẽta conuersę, facere noscuntur. Et ita beati Petri sedẽ in omnibus sequi curant, sicut illò peruenire, quò ille clauicularius extat, desiderant. Ad quam beatitudinem nos peruenire, & in sanctæ ecclesiæ consortio, & vnione, ille nos faciat perseuerare, qui ecclesiam suam in Petro dignatus est fundare, & ipso interueniente cuius cathedræ sumus sequaces, regni cælorum, cuius ille clauiger est factus, mereamur effici compotes. Cernitis magni Imperatoris autoritatem vt asseтat, confirmet quod magnus Constantinus edicto ſanxerat. Dixerat Constantinus, καὶ τὸν Χ͂Υ χωρὶς αὐτῆς τῆς ἱερᾶς καὶ ἁγίας ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ὄντα ἀρχιερέα ὑψηλότερον εἶναι, καὶ ἄρχοντα πάντων τῶν ἱερέων τῶν ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ, ἀλλὰ καὶ πάντα ὧν δεῖ φροντίζειν περί τε τὴν θείαν λατρείαν ἢ τὴν στερεότητα τῆς τῶν χριστιανῶν πίστεως τῇ τούτου κρίσει διοικονομεῖσθαι. Et qui pontifex per tẽpora futurus est in sancta ecclesia Romana celsiorem esse, atque imperare omnibus terrarum orbe sacerdotibus. Sed & omnia gubernare sancimus, quæ ad religionem Dei stabilitatémque Christianæ fidei spectant, eiusq; iudicio subiecta esse. Hæc Constantinus. Carolus autem, qui hæc in eius edicto haberi nosset, consentanee scripsit, Sancta Romana ecclesia cæteris ecclesiis à Domino prælata. Et, Tempore necessitatis ob fidei C corroborationem ab ea adiutorium, sanctos, ac eruditos viros implorasse. Et, quod primatũ à Deo habuerit. Quæ Carolus magnus de testimonio diui Hieronymi super Ecclesia Romana scripsit, quoniá præclarũ est, & dignum quod ab omnibus sapientibus, ac verè Christianis consideretur, subiiciam. Quandoquidem & magni viri, summíque Theologi, necnon antiquitate conspicui, inter decreta, & compendium sacrorum institutorum referre id voluerunt, scilicet Anselmus, & Iuo Carnotensis. Scripsit igitur Hieronymus in hunc modum, cùm in palæstina degeret, Atriana hæresi per totum Orientem omnia populante, ac deuastante: cuius vocem hodiernam in religione ferocitatem audire oporteret, ipsúmque Vallensem sceleratorum antesignanum perpendere docuisset, quid veteres patres de sede Petri prædicassent, tunc intellexisset, pissimum Constantinum omnibus factis expressisse quod sancti illi patres scribendo aut loquendo confessi essent, posteritatíque reliquissent. Quoniam, inquit diuus ille, vetus oriens inter se populorum furore collisus, indiscissam Domini tunicam, & desuper textam, minutatim per frusta decerpit, & Christi vineam exterminant, vulpes inter lacus contritos qui aquam non habent, vedifficile vbi fons signatus & hortus ille conclusus sit, possit intelligi. Ideo mihi cathedram Petri, & fidem, Apostolico ore laudatam censui consulendam, inde nunc meæ animæ postulans cibum, vnde olim Christi vestimenta suscepi. Neque vero tanta vastitas elementi liquentis, & interiacens longitudo terrarum, me à pretiosæ margaritæ potuit inquisitio-

ne prohibere. Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ. Profligato à so- D
bole mala patrimonio, apud vos solos incorrupta patrũ seruatur autoritas. Ibi cespite terra
fœcundo dominici seminis puritatem centeno fructu refert, hic obruta sulcis frumenta in
lolium, auenásque degenerant. Nunc in occidente sol iustitiæ oritur, in oriente autem lu-
cifer ille qui ceciderat, supra sidera posuit thronũ suum. Vos estis lux mundi, vos sal terræ,
vos vasa aurea, & argentea: hi testæ, seu vasa fictilia, virgam ferream, & æternum operiun-
tur incendium. Quanque tui me terret magnitudo, tantum inuitat humanitas, à sacerdote,
victimam salutis, à pastore præsidium, ouis efflagito. Facessat inuidia Romani culminis, re-
cedat ambitio, cum successore piscatoris, discipulo Christi loquor. Ego nullum primum
nisi Christum sequens beatitudini tuæ, id est cathedræ Petri, communione consocior. Su-
per illam petram ædificatam Ecclesiam scio. Quicunque extra domum hanc agnum co-
mederit, profanus est. Si quis in arca Noë non fuerit, perit regnáte diluuio. Et quia pro fa-
cinoribus meis ad eam solitudinem commigraui, quæ Syriam cognomento barbariæ fine
disterminat, non possum sanctũ Domini, tot interiacentibus spatiis à sanctimonia tua sem-
per expetere: ideo collegas tuos Ægyptios sequor, & sub eorum parua nauicula delitesco.
Non noui Vitalem, Meletum respuo, ignoro Paulinum. Quicunque tecum non colligit,
spargit. Hoc est, qui Christi non est, antichristus est. Hæc eximius ille theologus. Audis
solum in cathedra Petri incorruptam patrum seruari autoritatem: in occidente Solem iu-
stitiæ exoriri: hic lucem mundi esse: super illam petram audis ædificatã Ecclesiam Christi:
profanum esse qui extra domum hanc degat, veluti qui in arca Noë mundáte diluuio non E
fuisset, naufragari: Antichristi signa sequi, qui non sequatur doctrinam, & fidem Petri.
Verum vt noscas omnium sanctorum priscorum theologorum eandem fuisse sententiam,
audi etiam vt diuus Ambrosius non secus locutus fuerit, quàm diuus Hieronymus, vterq;
Constantini magni vicini temporibus. Hanc inquit solam Ecclesiæ nauem Dominus a-
scendit, in qua Petrus magister est constitutus. Quæ nauis in altum sæculi istius natat, ita
vt pereunte mundo, omnes quos suscipit, seruet illæsos. Sicut enim Noë arca, naufragante
mundo cunctos quos susceperat incolumes seruauit, ita & Petri ecclesia, conflagrante sæ-
culo, omnes quos amplectitur, repræsentabit illæsos. In vrbe, inquit, Roma quæ princi-
patum, & caput obtinet nationum, passi sunt gloriosi Apostoli: vt vbi caput superstitio-
nis erat, illic caput quiesceret sanctitatis: & vbi gentilium principes habitabant, illic ec-
clesiarum principes morarẽtur. Sic diuus Ambrosius, qui clare eam priuilegij Constantini
periodon asserit, comprobat, qua magnus imperator, actus spiritu diuino exclamauit: Iu-
stum non est vt Dominus terrestris imperet, vbi Deus constituit principatum cælestem.
En Ecclesiarum principes, en cælestis principatus, vt omnes mirificè consentiunt super
re diuina, ac præcipua. Eadem hæc vidit, notáque habuit sanctissimus Athanasius. Floruit
enim eadem tempestate, viditq; ipsum Constantinum, eiúsque filios: Niceno concilio in-
terfuit, cum haberet percepta, quæ Constantinus Christi præcepta secutus illo edicto san-
xisset, sic scripsit: Non erat copia exemplaris Græci ex peruetusto Latino: quod erat in bi-
bliotheca Palatina. Domino beatissimo Papæ, & honorabili sancto patri Felici. sanctæ se- F
dis Apostolicæ vrbis Romæ Papæ, Athanasius, & vniuersi Aegyptiorum, Thebaidorum, &
Libyorum episcopi in sancta Alexandriæ synodo gratia Dei conuocati. Pater beatissime,
quia semper antecessores nostri, & nos à vestra Apostolica sancta sede, auxilium hausimus,
& nostri vos curam habere cognouimus, præfatam Apostolicam, & summã expetimus
iuxta canonum decreta, sedem: vt inde auxilium capiamus, vnde prædecessores nostri or-
dinationes, & dogmata, atque subleuationes ceperunt. Ad eam quoque quasi ad matrem
recurrimus, vt eius vberibus nutriamur: quoniam non potest mater obliuisci infantem
suum. Sic & vos nolite nos obliuisci, vobis cõmissos, quoniam non leuibus nos inimici no-
stri implicuerunt, & quotidie facere moliuntur, afflictionibus, & apprehendere, ac fer-
reis nos constringere minantur, nisi eorum consentiamus erroribus: quod vobis incon-
sultis nequaquam agere præsumimus. Canonibus quippe iubentibus absque Romano nos
de maioribus causis nihil debere decernere pontifice. Ideóque ad propositum currentes,
& ad brauium properantes, vestræ Apostolicæ sedis imploramus auxilium. Quia, vt credi-
mus, non despexit Deus preces cum lachrymis sibi oblatas seruorum suorum: sed ob id
vos vestrósque prædecessores Apostolicos videlicet præsules in summitatis arce consti-
tuit, omniúmque ecclesiarum eis habere curam præcepit, vt nobis succurratis, nósque
tuentes, cui omne iudicium episcoporum est commissum liberare non negatis. Nam sci-
mus in

A mus in Nicena magna synodo CCCVIII. episcoporum, ab omnibus cōcorditer esse corroboratum, non debere absque Romani pontificis sententia concilia celebrari. Hæc diuus Athanasius, multáque præterea grauiora. Audis in summitatis arce cōstitutum Romanum pontificem, omne iudicium episcoporum ei commissum, omnium eum ecclesiarum habere curam, de maioribus causis ab ea sede iudicium expectandum. Ea videlicet quæ sanxerat, promulgauerat in edicto Constantinus. Sed quid me piget, cùm præclara sint, & ad impietatem grammatici conuincendam maximè idonea, proferre quæ idem Athanasius proloquitur: Similiter, inquit, & à supradictis patribus est definitum consonanter, vt si quis quam episcoporum, aut metropolitanum, aut comprouinciales, aut iudices suspectos habuerit, vestram sanctam Romanam interpellet sedem, cui ab ipso domino potestas ligandi, & soluendi specialī est priuilegio super alios concessa. Ipsa enim firmamentum à domino fixum, & immobile percepit, quoniam ipsam formam vniuersorum titulorum lucidissimam, dominus Iesus Christus vestram Apostolicam constituit sedem. Ipsa est enim sacer vertex, in qua omnes vertuntur, sustentantur, & releuantur: & sicut in Christo Christiani, ita in petra, id est Petro, Christi renouantur Ecclesiæ. Tu es enim, sicut diuinum veraciter testatur eloquium, Petrus: & supra fundamentum tuum Ecclesiæ columnæ, id est episcopi, qui Ecclesiam sustinere, & propriis humeris reportare debent, tibi sunt confirmatæ. Tibique claues regni cælorum commisit, atque ligare, & soluere potestati tuæ, quæ in terra, & quæ in cælis sunt promulgauit. Tu profanarum hæresum, & imperitorum, atque omnium infestantium depositor vt princeps, & doctor, capútque omnium orthodoxorum do B ctrinæ, & immaculatæ fidei existis. Igitur ne despicias patrum tuorum pater pietatem, bonámque intentionem, & sicut illi patres, & prædecessores à multis liberauerunt oppressionibus, & angustiis, ita nos liberare digneris. Nam semper fuit vestræ sanctæ, & apostolicæ sedi licentia, iniustè damnatos, vel excommunicatos, potestati suæ, sua autoritate restituere, & sua eis omnia reddere, & illos, qui eos condemnauere, aut excommunicauere, Apostolico punire priuilegio, sicut etiam nostris, & anterioribus guogumnus actum temporibus. Idem Athanasius: Antiquis enim regulis censitum est, vt quicquid quamuis in remotis, aut longinquo positis prouinciis super episcoporum querelis, aut accusationibus ageretur, non prius tractandum, aut accipiendum esset, quàm ad notitiam almæ sedis vestræ fuisset deductum, vt huius autoritate iuxta quam fuisset pronunciatum infirmaretur, aut firmaretur. Indéque sumerent normam, vnde Ecclesiæ sumpsere prædicationis exordium, ne passim ab insidiatoribus columnæ auerterentur Ecclesiæ. Certum est enim, quòd eidem sedi vestræ in honore beatissimi Petri, patrum decreta peculiarem decreuere reuerentiam Dei, pro rebus inquirendis, atque determinandis, quas sollicitè decet iustéque ab ipso præsulum vertice examinare Apostolico, cuius sollicitudo semper fuit, & est, tam mala damnare, quàm probare laudanda. His Athanasii magni, ac sanctissimi theologi dictis, nemo erit tam vecors, tam improbo ingenio, qui non perciptat, ac persuaderi velit, modo apud se sit, quoniam hæc dixit is, qui cōcilio Niceno interfuit, interfuit etiam Constantinus, ea quæ C ipse magnus Imperator illo suo priuilegio edidit, redolere mentem ipsius concilii, vocem illam Constantini, esse vocem totius concilii, eodem tempore editam. Nihil aliud protulit, sanxitque Constantinus, quàm quod Athanasio teste totum concilium Nicenum definiuit, de magna Petri, ac principali maiestate, quæ transierit, perenniter ad successores. Hoc irrefragabile est testimonium super priuilegio Constantini, super antiquitate, ac veritate. A concilio Niceno natum est edictum illud, admirandúmque priuilegium: didicit ab illis patribus venerari Petri principatum Constantinus, à quo vniuersa regatur Ecclesia. Quid amplius est in priuilegio Constantini, quod non sit apud Athanasium de laudibus huius sanctissimi principatus? Quòd autem concilio Niceno veluti primas interfuerit ipse declarat his verbis.

Petitio Aegyptiorum episcoporum pro capitulis LXX. Niceni concilij ab autoritate sedis Apostolicæ.

Domino sancto, & Apostolici culminis dignitate venerando, Marco sanctæ Rom. & Apostolicæ sedis, atque vniuersalis Ecclesiæ Papæ, Athanasius, & vniuersi Aegyptiorum episcopi. Nicenam synodum in contumeliam nostram, & omnium Christianorum, Arriani incenderunt. Quapropter precamur pater beatissime vtilla nobis exemplaria, quæ sanctæ recordationis prædecessori vestro Syluestro missa fuere, sub tuta mittatis stipulatione. Nam sub nostræ præsentiæ testimonio per beatos Victorem, & Vincentium presbyteros,

& apocrisarios Apostolicæ sedis missa sunt prędicto Papæ Syluestro cũ stipulatione subni- D
xa, capitula LXX. Sanè præsentibus nobis LX. in memorata Synodo capitula tractata sunt. Scilicet XXX. à Græcis, Græca lingua edita: & XXX. à Latinis, Latinè edita. Sed visum est CCC. & XVIII. patribus, vt decem capitula adunarentur in congruis locis, & ad formam LXX. discipulorum, vel totius orbis terræ linguarum. LXX. tanti, & tam excellentis concilij fierent capitula, quæ omnem Christianorum orbem in vna fide firmarent. Nunc ergo optamus, vt à vestræ sedis autoritate, quæ est caput, & mater omnium ecclesiarum, ea ad correctionem fidelium orthodoxorum percipere per præsentes legatos mereamur.

Vt autem noscas vera esse quæ scripsit Carolus magnus, & quæ magnus Constantinus, itémque Athanasius de sedis Romanæ principatu: audi quæ longe vetustissimus Pontifex Iulius primus, post Marcum Syluestri successor, scripserit orientalibus. His persuaderi facile poteris, verè priuilegium à Constantino pio, sanctóque Imperatore editum fuisse: quippe qui complexus eo fuerit ea, quæ superiores theologi, & concilium Nicenum vnanimiter cõfessi fuerant. Scribit ergo Iulius orientalibus: Venerabilibus fratribus vniuersis orientalibus episcopis Iulius. Porro dudum à sanctis Apostolis, successoribúsque eorum in præfatis antiquis decretum fuerat statutis, quæ hactenus sancta, & vniuersalis Apostolica tenet Ecclesia, non oportere præter sententiam Romani Pontificis concilia celebrari, nec episcopum damnari, quoniam sanctam Romanam Ecclesiam primatum omnium ecclesiarum esse voluerunt: & sicut beatus Petrus primus fuit omnium apostolorum, ita & hæc ecclesia suo nomine consecrata domino instituente, primatus, & caput sit cæterarum, & ad E
eam quasi ad matrem, & apicem omnes maiores ecclesiæ, causæ & iudicia episcoporum recurrant, eiúsque iuxta terminum sumant sententiam. Nec extra Romanum quicquam ex his decerni debere pontificem. Hæc ille. Quibus clarissimè probatur, cùm Constantinus magnus eodem ferè tempore floruerit, quo hæc scripsit Iulius, tãtopere suo illo ædicto hæc de principatu Romanæ sedis prædicasse, rantopere reliqui theologi suis epistolis, cæterisque scriptis idem prius asseruissent. Ipsúmque Cõstantinum cum vetustis illis theologis, os quoque suum super his summa pietate inflammatum aperuisse. Quod & magnus Carolus pariter est insecutus. Similia eisdem orientalibus prosequẽs Iulius addidit, vt noscas veterum patrum de sedis sancti Petri maiestate, ac primatu sententiam, qui quidem principatus, ac maiestas, non nostris sæculis exorta est: sed à Christo profectam Apostoli, veteresque theologi confessi sunt, posterisque scriptum, ac prædicatum reliquerunt. Iulius reprehendens eosdem orientales, quibus semper fere mos fuit insolescere, audi quid de concilij Niceni decretis pro Romanæ sedis excellentia scripserit: Quid Christus, quid Apostoli de ea statuerint: vt nõ sit mirum, eodẽ tempore similia scripsisse, ac sanxisse Constantinum. Iulius eisdem Orientalibus: Si quis ab hodierna die, & deinceps episcopum præter huius sanctæ sedis sententiam damnare, aut propria pellere sede præsumpserit, sciat se irrecuperabiliter esse damnatum, & proprio carere perpetim honore. Eósque qui absque huius sedis sententia sunt eiecti vel damnati, huius sanctæ sedis sententia, vel autoritate, scitote pristinam recipere communionem, & in propriis restitui sedibus. Quoniam & F
prius, à tempore scilicet Apostolorum, hæc sanctæ huic sedi concessa sunt, & postea immemorata Nicena synodo propter prauorum hominum infestationes, atque hæreticorum persecutiones, & insidiantium molimina fratrum, sunt concorditer ab omnibus roborata, vt magis singuli præuideant, nec talia audeant perpetrare, & caueant si nõ propter Deum, & honorem fraternũ, tamen propter opprobrium hominum, & ruborem suum, atque canonicam vltionem. saltem hæc timore, & verecundia compressa silentio comprimantur, amputato scilicet totius vsurpationis excessu. Quia nullus debet præsumere quæ sibi non videntur esse cõcessa. Quam in culpam nullo modo potuissetis incidere, si vnde consecrationem & honorem accipitis, inde legem totius obseruationis sumeretis. Et beati Apostoli Petri sedes quæ vobis sacerdotalis mater est dignitatis, esset & Ecclesiasticæ magistra rationis. Vellem enim vos magis ad eam dictam canonicam venire vocationem, vt coram vniuersali cõcilio redderetis rationem, cur synodum ad statum ecclesiarum, & fratrum in Antiochia subuertendum, & Niceni magni concilij destructionem fecistis. Aut cur nobis inconsultis episcopos in eam cõuocastis, ad quam nec Maximus Hierosolymitanus venit, nec nostra interfuit legatio? Canonibus quippe in Nicena synodo iubentibus non debere præter sententiam Romani pontificis vllo modo concilia celebrari, nec episcopos damnari: cur in prædictorũ locum fratrum, alios posuistis, antequam penes nos, aut nostros apocrisarios

crisarios

A crisarios eorum causa canonicè esset examinata, finémque perciperet rectum? Quibus ita gestis scripsi vobis, & omnibus qui in Antiochia contra Apostolicam, canonicámque regulam nobis inconsultis fueratis congregati, arguens vos primum de iniuriis litterarum. Deinde cur Athanasium suósque consecratores ad vestrum concilium conuocassetis, omnibus scilicet præcipientibus nihil extra Romanum decerni pontificem, cui hæc, & maiora ecclesiarum negocia tam ab ipso domino, quàm ab omnibus vniuersorum conciliorum patribus, speciali fuit, vt iam dictum est, priuilegio contradita. Vobis verò refugientibus, & ad concilium totiens conuocatis adesse nolentibus, illis quoque in sua reclamatione, & iusta ratione persistentibus, vestráque cognoscentibus crimina, & illorum iustam examinantes rationem, omnésque eos Niceno concilio competientes, & nostris Apostolicis iussionibus obtemperantes, visum est nobis, ac vniuerso concilio, vt vos diuinis præceptis, & Apostolicis monitis informari, qui pro omnium ecclesiarum statu impigro vigilare debemus affectu. Si quicquam reprehensione vsquam inuenitur obnoxium, celeri solicitudine, aut ab ignorantiæ imperitia, aut à præsumptionis vsurpatione reuocemus. His taliter consideratis, atque decretis, tanquá omniú curam gerentes, propter sedis proprię dignitatem, suscepimus eos in communionem, singulísque cum suis autoritate huius sanctę sedis rebus propriis reddimus ecclesias. Quoniá huic sanctæ sedi propter prauorú hominum insidias, ipso domino instituente, & sanctis eorum successoribus per singula concilia roborantibus, hoc semper licuit, licebitq; domino auxiliante in perpetuum. Vnde qui se scit aliis esse pro-
B positum, non molestè ferat aliquem sibi esse prælatum, sed obtemperantiam, quam ab aliis ipse requirit gratis, & ipse dependat. Quapropter increpando vobis scribo, quia non rectè tractastis viros inculpatos, & à nobis minime examinatos, de suis ecclesiis communione priuatos pellentes, & ecclesiasticæ disciplinæ iniuriam irrogantes, constitutáque Niceni concilij minime seruátes, talia indisciplinatè agere non formidastis. Idcirco quoniam dudum venire vocati renuistis, modò ad certú diem, id est quinto decimo Cal. Nouembr. vos iterum regulariter litteris misisque euocemus, vt coram vobis ostendamus nos, iniustam in eos postulasse sententiam, & de cætero non talia esse passuros. Est enim in antiquis ecclesiæ statutis decretú, vt qui aliena inuadit, non exeat impunitus, sed cum multiplicatione restituat. Vnde & in Euangelio scriptum est: Quòd si aliquid defraudaui, reddo quadruplum. In lege quoque cautum est, Maledictus omnis qui transfert terminos proximi sui: & dicit omnis populus, Amen. Quare miror vos tam audaces esse, & tam imprudéter egisse, & terminos, ac iura beati Petri Apostolorum principis inuasisse. Sui enim, vt paulo superius prælibatum est, iuris erat vt absque eius sanctæ sedis autoritate nullus deberet, aut cócilia celebrare, aut episcopos ad synodum conuocare, vel eos damnare, aut propriis pellere sedibus, aut alios in eorum loco ordinare. Quæ omnia vos temerare non timuistis. Quid rogo est aliud talis præsumptio, nisi quòd Apostolorum suorúmque successorum decreta transgredi, & maledictionem superius comprehensam, in lege cautam, quam omnis populus vno ore, consonáque responsione per Amen, id est, Fiat, confirmauit, suscipere non ti-
C muistis? Nam vt reor, talibus transgressionum funiculis cóstricti, nostrum ne vestra proderentur flagitia, examen declinastis, & ad sæpe dictam vocationem venire distulistis. Sanè manifestum est, suum eos confiteri crimen, qui totiens euocati, absque ineuitabili causa venire distulerint, & purgandi se voluntate non vtuntur. Regula vestra nullas habet vires, nec habere poterit, quoniá nec ab orthodoxis episcopis hoc concilium actum est, nec Romanæ ecclesiæ legatio interfuit, canonibus præcipientibus sine eius autoritate concilia fieri non debere. Nec vllum ratum est, aut erit vnquam concilium, quod eius non fuerit fultum autoritate. Mihi, cui vice principis Apostolorum vniuersalis ecclesiæ cura commissa est, summopere prouidendum est, ne talia deinceps fiant. Quoniam ideo huic sanctæ sedi præfata priuilegia specialiter sunt concessa, tam de congregandis conciliis, & iudiciis, ac restitutionibus episcoporum, quàm & de summis ecclesiarum negotiis, vt ab ea, omnes oppressi auxilium, & iniustè damnati restitutionem sumant, & talia ab improbis, nec præsumantur absque vltione, nec exerceantur absque sua damnatione. Aspice etiam vt concilium Nicenum voluerit autoritate Apostolica, quæ statuissent cófirmari, omniáque hæc nouisse Constantinum.

Petitio Niceni concilij, vt ab Apostolica autoritate confirmetur.

Beatissimo Papæ vrbis Romæ Syluestro, Osius episcopus Cordubésis prouincię Hispaniæ, & Victor, & Vincentius presbyteri vrbis Romæ, & cæteri episcopi CCC. & XVIII. salutẽ.

Quoniam omnis corroborata est diuinis mysteriis ecclesiastica vtilitas, & ea quæ ad robur pertinent sanctæ ecclesiæ catholicæ, & Apostolicæ, ad sedem tuam Romanam explanata de Græco in Latinum gesta sancti concilii scribimus. Itaque censeat vestra gloria in vestræ Apostolicæ vrbis sinu episcopos vobiscum habere concilium, sicut decet vt firmet vestrum sanctimonium gradus præfixos, vel textus ordinationis. Quoniam quicquid constituimus in Niceno concilio, precamur vt vestri oris consortio confirmetur. Oret beatitudo tua pro vniuerso concilio. Data VIII. Cal. Septembr. Paulino, & Iuliano consulibus.

Eandem edicti partem, vt penitus noscas, non esse fictitium, sed vetustissimum, & à magno Constátino prolatum, à doctissimis priscis Theologis confirmatum, Theodoritus, qui concilio Chalcedonensi interfuit, in libro suarum epistolarum in epistola ad Leonem expressit. Exemplar est in bibliotheca, ex vetusto exemplari exscriptum. Videbis vt omnes mirificè congruant super Romanæ sedis maiestate, laudibus summorum Apostolorum, eorúmque sepulchris Romæ. Vt in caussis fidei ab ea sede sit auxilium expetendum: vtei nitatur tota religio, quæ superius Athanasius abunde cum magno Carolo, reliquísue theologis.   Græca hæc sunt,

Λέοντι ἐπισκόπῳ ῥώμης.

Εἰ Παῦλος τῆς ἀληθείας ὁ κῆρυξ, ἡ τοῦ παναγίου πνεύματος σάλπιγξ, πρὸς τὸν μέγαν ἔδραμε Πέτρον, ὥστε τοῖς ἐν Ἀντιοχείᾳ περὶ τῆς κατὰ νόμον πολιτείας ἀμφισβητοῦσι παρ᾽ αὐτοῦ κομίσαι τὴν λύσιν, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ εὐτελεῖς καὶ σμικροὶ πρὸς τὸν ἀποστολικὸν ὑμῶν τρέχομεν θρόνον, ὥστε παρ᾽ ὑμῶν λαβεῖν τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν ἕλκεσι θεραπείαν. διὰ πάντα γὰρ ὑμῖν τὸ πρωτεύειν ἁρμόττει. πολλοῖς γὰρ ὁ ὑμέτερος θρόνος κοσμεῖται πλεονεκτήμασι. τὰς μὲν γὰρ ἄλλας πόλεις ἢ μέγεθος ἢ τὸ πλῆθος τῶν οἰκητόρων κοσμεῖ, ἐνίας δὲ τούτων ἐστερημένας πνευματικά τινα λαμπρύνει χαρίσματα. τῇ δὲ ὑμετέρᾳ φορὰν ἔδωκεν ἀγαθῶν ὁ τῶν ἀγαθῶν χορηγός. ἡ γὰρ αὐτὴ πασῶν μεγίστη καὶ λαμπροτάτη, καὶ τῆς οἰκουμένης προκαθημένη καὶ τῷ πλήθει τῶν οἰκητόρων κυμαίνουσα. πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὴν νῦν κρατοῦσαν ἡγεμονίαν ἐβλάστησεν, καὶ τῆς οἰκείας προσηγορίας τοῖς ἀρχομένοις μεταδέδωκεν. κοσμεῖ δὲ αὐτὴν διαφερόντως ἡ πίστις, καὶ μάρτυς ἀξιόχρεως ὁ θεῖος ἀπόστολος βοῶν, ὅτι ἡ πίστις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. εἰ δὲ εὐθὺς δεξαμένη τὰ τοῦ σωτηρίου κηρύγματος σπέρματα τοῖς ἀξιαγάστοις τούτοις ἐβεβρύθει καρποῖς, τίς ἀπόχρη λόγος τὴν νῦν ἐν αὐτῇ πολιτευομένην εὐσέβειαν εὐφημῆσαι; ἔχει δὲ καὶ τῶν κοινῶν πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς ἀληθείας Πέτρου καὶ Παύλου τὰς θήκας, τῶν πιστῶν τὰς ψυχὰς φωτιζούσας. ἡ δὲ τούτων τρισμακαρία καὶ θεία ξυνωρὶς ἀνέτειλε μὲν ἐν τῇ ἕῳ, καὶ πανταχόσε τὰς ἀκτῖνας ἐξέπεμψεν, ἐν δὲ τῇ δύσει προθύμως ἐδέξατο τὰς τοῦ βίου δυσμάς, κἀκεῖθεν νῦν καταυγάζει τὴν οἰκουμένην. οὗτοι τὸν ὑμέτερον περιφανέστερον ἀπέφηναν θρόνον. οὗτος τῶν ἀγαθῶν τῶν ὑμετέρων ὁ κολοφών. ὁ δὲ ἐκείνων θεὸς καὶ νῦν τὸν ἐκείνων ἐλάμπρυνε θρόνον, τὴν ὑμετέραν ἁγιωσύνην ἱδρύσας ἐν τούτῳ, τῆς ὀρθοδοξίας τὰς ἀκτῖνας ἀφιεῖσαν.

Si Paulus, inquit, præco veritatis, tuba Spiritus sancti, ad magnum Petrum accurrit, vt ab eo solutionem referret super his dubitationibus, quæ Antiochiæ inciderant an viuendum esset secũdum legem: Multò magis nos abiectæ sortis, & exigui homines, ad Apostolicum vestrum thronum recurrimus, vt à vobis medicinam ad sananda ecclesiarum vlcera discamus. Vestrum enim est in cũctis præesse, ac dominari, propterea quod sedi vestræ omnium laudum excellentia data est. Nam reliquas vrbes, aut magnitudo, aut pulchritudo, siue etiã habitatorum multitudo exornant, quasdam his omnino carentes spiritalia quædam munera reddunt conspicuas. At vestræ Vrbi, omnium bonorum copiam largitus est bonorum largitor. Hæc enim omnium maxima est, ac præclarissima, præsidétque orbi terrarũ exundans habitatorum multitudine. Insuper hodiernum imperium ex ea pullulauit, suámque appellationem non inuidet subiectis. In primis autem eam exornant fides, & testis locuples diuinus Apostolus exclamans, Fides vestra annuntiatur in vniuerso mundo. Quod si subito susceptis salutiferæ prædicationis seminibus, tam admirandorum fructuum edidit copiam, quæ certè sufficiat oratio ad prosequendas religionis ac pietatis laudes, quæ hodierno tempore in ea florescit? Habet insuper sepulchra præceptorum veritatis, patrumq́; totius orbis Petri, & Pauli, à quibus ad omnes Christianorũ animas lumẽ emicat. Quorum beatissima, prorsúsque diuina societas nata est in Oriente, omnémque inde mũdum radiis illustrauit: sed in occidente occasum vitæ promptè, & fortiter excepit, atque inde in totum orbem terræ splendorem demittit. Isti fecêrunt vestram admirandam, clarissimámque reddiderũt. Hoc bonorum vestrorum est supremum culmen. Eorum Deus etiam nunc sedem eorum claritate conspicuam reddidit, vestra sanctitate super ea collocata, vnde sanctæ ac puræ religionis radios diffundit.

Illa quoque pars edicti, qua Constantinus prætulit Romanam Ecclesiam quatuor summis ecclesiis, nominatim concilium Nicenum hoc sciens, & eodem tempore, atque Constantinus

A stantinus eadem cum ipso imperatore confirmans, sanxit, decreuit Romanam Ecclesiam ante quatuor illas tenere primatum. Statuit etiam, vt audisti, Athanasium similiter, atque Constantinus, vt consilium ex successoris sancti Petri cogeretur voluntate, veluti principatum in omnibus ei permittens. Atque id clarissimum est. Nemini enim non perspicuum est, id in concilio Niceno haberi.

Id quoque non leue argumentum est, quo decretum Constantini probatur verum esse, ipsius ore prolatum cùm de principatu Romanæ Ecclesiæ secutus Christum, totámque superioris Ecclesiæ quæ veniebat à Christo traditionem sanxit, quod Ioannes Pontifex scripsit Iustiniano. Ioannes vrbis Romæ episcopus Iustiniano Augusto. Inter claras sapientiæ mansuetudinis vestrę laudes christianissime principũ, puriore luce tanquam sydus aliquod irradiat, quòd amore fidei, quòd charitatis studio edocta ecclesiasticis disciplinis, Romanæ sedis reuerentiam cõseruatis, & ei cuncta subiicitis, & ad eius deducitis vnitatem, ad cuius autorem, hoc est Apostolorum primum, domino loquente præceptũ est, Pasce oues meas. Quam esse omnium ecclesiarum verè caput, & patrum regulæ, & principum statuta declarant, & pietatis nostræ reuerentissimus declarat affectus. Hæc pauca ex magna epistola.

Audis statuta principum ante Iustinianum, Romanam ecclesiam omnium ecclesiarum esse caput. Statuta scilicet, siue edictum, ac decretum primum quidem magni Constantini, quem reliqui secuti sunt. Scripserat autem prior Iustinianus ipsi Ioanni summo pontifici in hunc modum, vt in eius edictis, seu cõstitutionibus cernere licet. Victor Iustinianus pius, B felix, inclytus, triumphator, semper Augustus Ioanni sanctissimo Archiepiscopo almæ vrbis Romæ, & patriarchæ. Reddentes honorem Apostolicæ sedi, & vestræ sanctitati, quod semper nobis in voto fuit, & est, vt decet patrem honorantes vestram beatitudinem. Omnia quæ ad ecclesiarum statum pertinẽt festinamus ad notitiam deferre vestræ sanctitatis. Quoniam semper magnum nobis fuit studium, vnitatem vestræ Apostolicæ sedis, & statum sanctarum Dei ecclesiarum custodire, qui hactenus obtinet, & incommotè permanet, nulla intercedente contrarietate. Ideóque omnes sacerdotes vniuersi Orientalis tractus, & subiicere, & vnire sedi vestræ sanctitatis properauimus. Et in pręsenti ergo hæc quæ mota sunt quãuis manifesta, & indubitata sint, & secundũ Apostolicæ vestræ sedis doctrinam ab omnibus semper sacerdotibus firmè custodita, & prædicata, necessariũ duximus, vt ad notitiam vestræ sanctitatis perueniãt. Nec enim patimur quicquam quod ad ecclesiarũ statum pertinet, quamuis manifestũ, & indubitatum sit quod mouetur, vt non etiam vestrę sanctitati innotescat, quia caput est omnium sanctarum ecclesiarum. Per omnia enim, vt dictum est, properamus honorem, & autoritatem crescere vestræ sedis. Petimus ergo vestrum paternum affectũ, vt vestris ad nos destinatis litteris, & ad sanctissimum episcopum huius almæ vrbis, & patriarcham vestrum fratrem, quoniam & ipse per eosdem episcopos Hypatium, & Demetrium scripsit ad vestram sanctitatem, Festinans in omnibus sequi sedem Apostolicam beatitudinis vestræ, manifestum nobis faciatis, quòd omnes qui prædicta confitentur suscipit vestra sanctitas, & eorum qui iudaicè ausi sunt rectam denegare fi- C dem condemnat perfidiam. Plus ita enim, & circa vos omnium amor, & vestræ sedi crescit autoritas, & quæ ad vos est vnitas sanctarum ecclesiarum inturbata seruabitur, quoniam per vos didicerunt omnes beatissimi episcopi horum, quę ad vos relata sunt, synceram sanctitatis vestræ doctrinam. Petimus autem vestram beatitudinem orare pro nobis, & Dei nobis acquirere prouidentiam. Diuinitas te seruet per multos annos, sancte, ac religiosissime pater.

¶Non esse autem mirum Constantinum dedisse ecclesiæ Romanæ principatum, sed id à maioribus positum, ac cõstitutum didicisse, primum ab ipso Christo, (quo inscitia Laurẽtij coarguitur, qui neget ausurum fuisse hunc, eum ex suo pectore constituere principatum) declarat, quod Anacletus antiquissimus pontifex, tertius scilicet à Petro, scripsit his verbis. Anacletus seruus Christi Iesu, in sede Apostolica domino seruiens, episcopis omnibus, & cæteris cunctis fidelibus, qui coæqualem nobiscum sortiti sunt fidem, Gratia vobis, & pax atque consolatio multiplicetur. Si difficiliores fuerint quæstiones ortæ, aut episcoporum, vel maiorum iudicia, aut maiores causæ fuerint, ad sedem Apostolicam, si appellatum fuerit, referantur. Quoniam hoc Apostoli statuerunt iussione saluatoris, vt maiores, & difficiliores quæstiones semper ad Apostolicam sedem deferantur, super quam Christus vniuersam construxit ecclesiam. Hæc priscus ille pontifex. Quid igitur mirum si Constantinus, cui fuerant hæc à Syluestro, doctissimísque episcopis ostensa, sanxit, confirmauit edicto

principatum Romanæ sedis successorúmque Petri, tótque ei munera largitus est, qui videret vniuersam ecclesiam huic fundamento niti in Christum, id est Apostolos statuisse, eum esse totius Ecclesiæ consensum. Nec nouum edidit ipse decretum. Illa quoque edicti pars, qua magnus imperator prędicat se frænum equi sancti Syluestri tenuisse, equúmque duxisse, in quo noscitur pedum deosculatio, probatur vera esse, quòd successores imperatores non multò post tempore similia fecerunt. Nam ingrediente Pontifice Romano Constantino, natione Syro, Constantinopolim, Iustinianus Augustus Christianissimus cum regno in capite sese prostrauit, & pedes osculans pontificis, deinde in amplexu mutuo corruunt. Item cùm Stephanus pōtifex proficisceretur ad excellentissimum Francorū regem Pipinum, aduersus Astulfum regem Longobardorum auxilium postulans. Audiens autem idem Rex eiusdem beatissimi pontificis aduentum, nimis festinanter in eius aduenit occursum vnà cum coniuge, & filiis, & primatibus, & ferè ad centum miliaria filium suum Carolum ei misit cum aliquibus optimatibus, ipse quoque in palatio, quod dicitur Ponticone, fere ad trium miliariorum spatium descendens de equo suo, cum magna humilitate terræ prostratus, vnà cum coniuge, & filiis, & optimatibus eundem suscepit pōtificem. Cui & vice stratoris vsque in aliquantum locum iuxta eius sellam properauit, & cum gloria ad palatium duxit, & omnia, quæ ab eo pontifex petiit, impetrauit. Hæc vera historia prodidit, quam ego ad verbum protuli ex Iuone Carnotensi. Ille vt reor ex Anastasio bibliothecario. Vides tot annis antè ab hoc sæculo vsque à tempestate Pipini, stratoris officium reges, & imperatores exhibuisse summo pontifici, iuxta videlicet exemplum magni Constantini, quod in edicto donationis ipse memorauit. Hoc magni Constantini, aliorúmque imperatorum exemplum, cùm Federicus ob superbiam imitari noluisset, pedémque pontificis ascendentis equum tenere more maiorum tenuisset, atque ad osculandum Adrianum tertium pontificem accessisset, non admissus, sed reiectus est à pontifice, anno ad hinc quadringētesimo plus minus. Verùm à proceribus edoctus imperator, vestigatis veterum monimentis, repertóque eam antiquissimam esse consuetudinem imperatorum, cùm iterum occurrisset pontifici, qui iam discesserat, ex equo exiliens in conspectu totius exercitus, quem prope orbem habebat, officium stratoris exhibuit, admissúsque est ad osculum pacis à pontifice: Ille igitur Romanæ sedis principatus, quem confirmauit, corroborauit edicto Constantinus, non autem ex suo capite reperit, à Christo fuerat institutus, quod pontifices, qui Petrū viderunt, & audierunt, perceptū habuerunt, memoriæ prodiderunt. Nam Anacletus, vt superius ostendi, seruus Iesu Christi ait: Hæc sacrosancta Romana & Apostolica ecclesia, non ab Apostolis, sed ab ipso domino saluatore nostro, primatum obtinuit, sicut beato Apostolo Petro dixit: Adhibita est & societas in eadem Romana vrbe, beatissimi Pauli Apostoli vasis electionis, qui vno die, vnoq; tempore gloriosa morte cum Petro coronatus est, & ambo sanctam Romanam ecclesiam consecrauerunt, aliísque vrbibus omnibus in vniuerso mundo, tam sua prǽsentia, quàm venerando triumpho prętulerunt. Hæc sanctus, ac priscus pontifex. Idémque asserit, primam esse ecclesiam Romanam: secundam nomine beati Petri à sancto Marco fuisse Alexandriæ constitutam: Tertiam Antiochiæ eiusdem beati Petri nomine Hinc argumentum contra Laurentium, ordinem illum ecclesiarum à Constantino in edicto nominatarum fuisse prius in ecclesia catholica ab ipso confirmatum. Addita est Constantinopolitana suo tempore. Legat qui velit, qui codicem non habet, veniat, & videat. Quàm præclara sunt illa, quámque admiranda, quàm corroborant testimonium Anacleti, & omnium antiquorum theologorum, qui de principatu Romanæ sedis scripserunt? Itémque verissimum probant decretum Cōstantini, ea quæ scripsit sanctissimus, vetustissimusq; post Apostolos theologorum Ireneus de principatu, ac maiestate Romanæ ecclesiæ, in qua prædicat Apostolos vniuersam fundasse religionem. Hic caput, atque arcem totius pietatis constituisse: hanc vnam omnium ecclesiarum magistram esse voluisse. Hinc fontem per vniuersum orbem profluentis sanctitatis, ac religionis ab eis erupisse. hinc omnes erudiri oportere decreuisse: hinc manare veram Apostolorum, quasi alterum Euangelium, traditionem: hic Apostolos inquam ipsos traditionem non scriptam reliquisse, quæ sit alterum quoddam amplissimum, vberrimúmque Euangelium. Sic scribens aduersus hæreses libro tertio: Qui quidem, & omnes pariter, & singuli eorum habentes Euangelium Dei, ita Matthæus in Hebræis ipsorum lingua scripturam edidit Euangelij, cùm Petrus, & Paulus Romæ euangelizarent, & fundarent Ecclesiam.

Eodem

A Eodem libro.

Sed quoniam valde longum est, in hoc tali volumine omnium ecclesiarum enumerare successiones, maximæ & antiquissimæ, & omnibus cognitæ à gloriosissimis Apostolis Petro, & Paulo Romę fundatæ, & cõstitutæ ecclesię, eam quam habet ab Apostolis traditionem, & annuntiatam hominibus fidem per successiones Episcoporum peruenientem vsque ad nos indicantes, confundimus omnes eos, qui quoquo modo, vel per sui placentiam malam, vel vanam gloriam, vel per cæcitatem, & malam sententiam, præterquam oportet, colligunt. Ad hanc enim ecclesiã propter potentiorem principalitatẽ, necesse est omnem conuenire ecclesiam, hoc est, eos qui sunt vndique fideles, in qua semper ab his qui sunt vndique, conseruata est ea, quæ est ab Apostolis traditio. Fundantes igitur, & instruentes beati Apostoli ecclesiam Lino episcopatum administrandæ ecclesiæ tradiderunt. Huius Lini Paulus in his quæ sunt ad Timotheum epistolis meminit. Succedit autem ei Anacletus: post eum tertio loco ab Apostolis episcopatum sortitur Clemens, qui & vidit ipsos Apostolos, & contulit cum eis, cùm adhuc insonantẽ prædicationem Apostolorũ, & traditionẽ ante oculos haberet. Non solus enim, adhuc multi supererãt tũc ab Apostolis docti.

Post pauca.

Huic autem Clementi succedit Euaristus, & Euaristo Alexander, ac deinceps sextus ab Apostolis cõstitutus est Sixtus, & ab hoc Telesphorus, qui etiam gloriosissimè martyrium fecit, ac deinceps Hyginus, post Pius, post quem Anicetus. Cùm autem successisset Anicetus Soter, nunc duodecimo loco episcopatum ab Apostolis habet Eleuterius. Hac ordi-B natione, & successione, ea quæ ab Apostolis in ecclesia traditio, & veritatis præconatio peruenit vsque ad nos. Et est plenissima hæc ostensio, vnam, & eandem viuificatricem fidem esse, quæ in ecclesia ab Apostolis vsque nunc sit cõseruata & tradita in veritate. Audis de principatu Romanæ sedis admirandam vocem. Audis quid in hac maxima, atque antiquissima, omnibusque cognita, fundata, & cõstituta à duobus gloriosissimis Apostolis Ecclesia, traditum ab ipsis Apostolis fuerit. Audis traditionem, ac fidei prędicationem, quam Apostoli in hac sede reliquerunt, quæ vsque ad ipsum Irenæum peruenit, qua confidenter omnes profanos, ac perperam sentientes, omnes hæreticos cogeret erubescere. Ad hanc Ecclesiam, vbi sit principalior principatus, verúmque religionis robur, omnem Ecclesiam oportere conuenire, omnes Christianos, omnes vbique terrarum fideles, in qua conseruata sit semper traditio Apostolorum: ea scilicet quæ Carolus magnus, cæterique theologi dixerunt. Et ea quæ complexus est edicto Constantinus de sedis huius principatu, ac summa veneratione, vt omnes ei gentes, omnes Ecclesias subiectas esse oporteat: ad hunc fontem recurrere omnes, quoniam hic veram sapientiam, ac sacrosanctum Euangelium Apostoli reliquerunt. Non sunt fictitia, ac tunc primum in capite eius nata, quæ magnus Constantinus tam mira de beato Petro & Paulo, de eorum sede prædicauit illo suo inclyto priuilegio, de principali ac magistra Ecclesia totius orbis. Sed hæc omnia vide..., intellexerat prodidisse, ac summo cõsensu deprędicasse superiores theologos, qui vsque à temC poribus Apostolorum floruissent, aut ipsos Apostolos vidissent. Nam Irenæus discipulus fuit Polycarpi, Polycarpus autem Ioannis Euangelistæ. Ab his manauit ea prædicatio, horum erat certa scientia. Ecclesiam Romanam esse lumen orbis terrarum: hic esse magnum religionis principatum: huius Ecclesiæ sapientia, quæ fusa esset ab apostolis: omnes hæreticos coarguendos, mittendos ad hanc sedem, vnde fons Apostolicæ sapientiæ perpetua per omnes ætates successione scaturiret. Videndum quid hæc Ecclesia sentiat, quid in ea reliquerint Apostoli. Hæc omnia perspexit, prædicauit edicto suo Constantinus, admiratus est, suspexit hanc maiestatem, & quanto studio, quantis opibus potuit, veneratus est. seſe suáque omnia subiecit, repetens edicto, quæ maiores de hac principali sede prodidissent, eam habere super omnibus principatum. Hinc per successionem ab Apostolis manare veram doctrinam, purúmque religionis fontem. ordinem esse hic venientis ab Apostolis per eorũ successores puræ sapientiæ, ac religionis. Atque obserua, dicere Irenæum hanc ostensionem esse plenissimam, videlicet maximum argumentum ad probandam religionem Christianam, Euangelicámque doctrinam, & ad conuincendos hæreticos, quòd ab Apostolis peruenerit sapientia Christi, in hac Ecclesia sit conseruata, & tradita in veritate. Qua quidem ostensione possis omnes hæreticos coarguere, secus quàm hæc Ecclesia doceat, sentientes. Hæc omnia vidit, admiratus est Constantinus, edicto commemorauit, sanxit, asseruit, roborauit autoritate imperiali, non quidem tunc primum nata, aut ab eo re-

[illegible] cum essent antiquissima, vsq; à Christo, & ab Apostolis descendentia, admiratus, D
ac veneratus: suum quoque super his, cum aliis theologis, suffragium tulit. Vidit hūc cælestem principatum longè anteire principatum terrestrem. Quocirca proiecit regnum, ante pedes reginę huius. Similia his scripsit vetustus scriptor Tertullianus, asserés quę Irenæus prodidisset, aut ex fontibus eius delibans, admirādum certè testimonium, scribens de præscriptionibus aduersus hæreticos: Percurre, ait, omnes Ecclesias Apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis pręsidentur, apud quas authenticę litterę eorum recitantur, sonantes vocem, repręsentantes faciem: proxima est tibi Achaia, habes Corinthum: si nō longè es à Macedonia, habes Philippos: si potes in Asiā tendere, habes Ephesum. si autem Italię adiceris, habes Romanā, vnde nobis quoque authoritas pręsto est statura Felix Ecclesia cui totam doctrinā Apostoli cum sanguine suo profuderunt. Vbi Petrus passioni dominicæ adæquatur, vbi Paulus Ioannis exitu coronatur, vbi Apostolus Ioannes posteaquam in oleum igneum demersus nihil passus est in insulam est relegatus. Hæc ibi.

Aduersus autē Marcionem: Quid etiam Romani de proximo sonent, quibus Euangeliū, & Petrus, & Paulus sanguine quoq; suo signatum reliquerunt. Hæc omnia vetustus scriptor Tertullianus, quæ sunt in edicto Constātini. Id quoque si quis consideret magno argumento esse cernet eximios illos honores contulisse Constantinum Syluestro, quos ipse suo priuilegio memorat, quod ait Nicolaus primus, vetustus sanè pontifex, scribens ad Michaëlem imperatorē. Quibus omnibus, inquit, ritè collectis satis euidenter ostenditur, à sęculari potestate nec ligari prorsus, nec solui posse pontificem, quem constat à pio principe E
Constantino, quæ longe superius memorauimus, Deum appellatū: cùm nec Deum posse ab hominibus iudicari manifestū sit. Audis summum pontificem à Cōstantino Deum appellatum habitum pro Deo. Hoc videlicet factū est, cùm eum præclaro illo edicto decorauit, adorauit vti Deum, vti Christi, & Petri successorem, diuinos honores ei quoad eius potuit, contulit, velut viuam Christi imaginem veneratus est, totumq; id habetur in priuilegio. Possent item proferri quæ ex parte prolata sunt in concilio Florentino, vt ea quæ scripsit diuus Cyrillus in libro thesaurorum: Christus, inquit, accepit à patre esse dux, & sceptrum Ecclesiæ gentiū ex Israël egrediés, super omnem principatum, & potestatem, & super omne quodcunq; est, vt ei cuncta genua curuentur plenissimā potestatem: sic & Petro, & eius successoribus cōmisit plenissime. Hæc Cyrillus Alexandrinus. At Cyrillus Hierosolymorum patriarcha in persona Christi alloquens Petrum, hęc ait: Tu cum fine, & ego sine fine, cum om̄nibus, quos loco tui ponam plenè, & perfectè sacramento, & autoritate, cum eis ero, sicut sum tecum. Maximus item in epistola ad Orientales: Omnes, ait, fines orbis, qui dominum Iesum syncerè receperunt, & vbiq; terrarum catholici fidem verā confitentes in Ecclesiam Romanorū pontificum tanquam in Solem respiciunt. Hæc omnia à magnis, & priscis Theologis prolata, edicto Constantini continentur, eaq; contineri perspectum Theologis illis erat. Cyrillus item in libro Thesaurorum fatetur Apostolos in Euangelis, & epistolis affirmasse, in omni doctrina Petrum esse loco domini: & eius Ecclesiam, nempe Romanos pōtifices, eius successores, ei dantes locum in omni populo, & synagoga, F
in omni electione, & cōfirmatione. Itémque eodem loco. Cui nempe Petro omnes iure diuino, caput inclinant, & primates mundi, tanquam ipsi domino Iesu, obediunt. Audis primates mundi, Petro velut ipsi Christo, caput flectere? quod primus Constantinus fecit. Eodem libro autor idem: Vt membra, inquit, maneamus in capite nostro Apostolico throno Romanorum Pontificum à quo nostrum est quærere quid tenere debeamus.

Audisti magistrum omnis religionis Petrum, & successores, quemadmodum pronunciauit Constantinus. Hæc vniuersa sunt, quæ decreto fuerunt comprobata, & declarata, ab insecutis Theologis prolata, propterea quòd scirent, ea summum Imperatorem vnà cum Niceno concilio edidisse, secutū Christum, & Apostolos. Hocq; perspicuo argumento est, magnum Constantinum edictum illud donationis totum conscripsisse, de principatu Petri, & successorum, de magnis ornamentis, quæ propter summum tanti capitis honorem, atque reuerentiam adhibuit, quod Græci fatentur, cùm nō ex suo capite id fecisse, sed quod interesse studuerit magno Nicenę trecentorum decem & octo episcoporū concilio, atque eodem spiritu plenum, sedem Apostolorum principis, quemadmodum à domino in Euāgelis didicerat, omni honore dignam esse decreuisse. Ibi enim priuilegia dignitatum Ecclesiis per vniuersum mundum distribuentes, & ordinantes Ecclesiam Romanam caput esse omnium Ecclesiarum ita dixisse: Sciendum est sanè ab omnibus catholicis quoniam

A niam sancta Romana Ecclesia nullis synodalibus decretis est prælata, sed Euangelica voce domini, & Saluatoris nostri primatum obtinuit, cùm Petro dixit: Tu es Petrus, & super hanc petram, &c. Prima ergo sedes est cælesti beneficio Romanæ Ecclesiæ, quam beatissimi Apostoli Petrus, & Paulus suo martyrio dedicauerunt. Hæc Nicenum concilium.

Itemq; in alio canone: Veneramur secundum scripturas, & canonum deffinitionem, sanctissimum Romanæ, antiquæq; Ecclesiæ episcopum primum esse, & maximum omnium episcoporum. Hoc autem est consonum sacræ scripturæ. quæ inter Apostolos Petro tribuit primum locum, tam in Euangeliis, quàm in actis Apostolorum. Nónne vides igitur, vt ipse loquar, quæcunque Constantinus de summa Petri maiestate sanxisset consona esse concilio Niceno, aut inde, eum, sanctionem illam didicisse, quandoquidem ipse concilio interfuit. Nónne vides eodem spiritu actum imperatorem, atque sanctos illos patres? Perspexit à Christo Romæ religionis erectam esse maiestatem, imperium sactorum, dominatum cęlestem, cui parere terrestrem dignum iudicauit. Potuítne tam cæcus, tam impius esse, non dicam Romanus Laurentius, sed aut Parthus, aut Turca, Romano imperio, & religioni Christianæ inimicissimus, vt non viderit donationem complecti concilium Nicenum, fluere ab illo concilio, à spiritu sanctorum illorum patrum totum illud edictum: illud, inquam, decretum natum esse à spiritu, quo sancti patres agebantur. Qui hoc non vidit, atque harum rerum ignarus, suæ barbariæ crudelitatem in sacerrimos vetustatis afflatus effudit, quid aliud fuit quàm monstrum, audaciæ, aut temeritatis plenum? Cuius non B possum satis admirari, dicámne vesaniam, ac cæcitatem, an incredibilem imperitiam, ipsius autem veritatis inuictam potestatem, quæ sæpe eos contra seipsos eadem arma vertere adegit, quibus eam delere parassent. Laurētius existimat demum letale vulnus aduersariis, qui donationem tuentur, se impressisse, atque vno ictu totam eorum causam iugulasse, prolata historia Melchiadis, qui proximè ante Syluestrum floruit. Sed primùm profert, quod falsissimum est, Constantinum à puero cum patre Constantio Christianum fuisse. Quod multæ verissimæ historiæ falsum esse probabunt, vt erunt quæ de eo dicet Iulianus Imperator, & quæ respondit præfectus Aegypti Artemius, qui cum ipso Constantino domi, militiæq; vixerunt, qui eum dicent à cultu Deorum discessisse, quod cùm Iulianus stultitiæ, & sceleribus eius tribuisset: Artemius tribuet, quòd signū crucis viderit in cęlo. Eam ob causam non erat Christianus Constantinus, si quam cognitionem huius religionis teneret. Quid quòd Lactantius ad eum scribens, prædicat eum primum Romanorum principum errores repudiasse? Prius ergo inter errores versabatur. Hócne est letale vulnus Laurenti, est certè, sed in tuam vaniloquentiam. Venio ad Melchiadem, cuius dictis adeo non tollitur donatio, vt maximè confirmetur, stabiliatur, roboretur. Is ita ait: Ecclesia ad hoc vsque peruenit, vt non solum gentes, sed etiā Romani principes, qui totius mundi monarchiam tenebant, ad fidem Christi, & fidei sacramenta concurrerent: è quibus vir religiosissimus Constantinus fidem veritatis patenter adeptus, licentiam dedit per vniuersum orbem, suo degentibus imperio, non solum fieri Christianos, sed etiam fabricandi ecclesias, & prædia constituit tribuenda. Denique idem præfatus princeps donaria immensa contulit, & fabricam templi primæ sedis beati Petri instituit, adeo vt sedem Imperialem relinqueret, & beato Petro, suísque successoribus profuturam concederet.

Hæc pontifex: quæ etiam à Laurentio ad verbum proferuntur. Quæ cùm putet sibi adiumento esse ad euertendam donationem: non videt stipes hinc maximè donationem cōfirmari? Non sentis primum cōtra te dicere Melchiadem, Constantinū patenter adeptum esse fidem, quam scilicet prius non possideret: non sentis eum testari ad fidem concurrisse Romanos principes, nempe Constantinum? fidem patenter adeptum: nempe coram omni populo, quod ipse in sua confessione fatetur: fidei mysteria concessum, & baptizatum. Patenter, quid aliud, quàm Senatu, & omni Populo, Proceribus, & Satrapis expectantibus, & in conspectu totius vrbis? Deinde vbi continetur, eum reliquisse Palatium, nisi in edicto, siue decreto donationis? Si verum est decretum hac parte vbi testatur se palatium Lateranense, sedémque imperialem reliquisse, & donasse: cur non est verum in reliquis? cur abscindis vnam partem vti veram, reliquam vis esse fabulosam?

In historia Syluestri non habetur, eum donasse palatium quod tu quoque fateris, sed in confessione, & decreto donationis, ergo id argumento est, vere fuisse decretum illud tempore Constantini ab ipso Constantino editum, cùm Melchiades id testetur, qui his rebus gerendis non interfuit, sed præfuit: non testis, sed autor, vt ait Laurentius.

Omnia quæ Melchiades dicit, habentur in edicto de fabrica templi primæ sedis, de immensis donariis, vt superius visum, de relicto palatio. Cùm hæc igitur, quæ scripsit Melchiades, sumpta sint ex edicto de relicto palatio, & sede imperiali, & Petro concessa, de fabrica templi, de eius ad fidem accessu, quæ potuit esse maior super donatione, supérque edicto donationis comprobatio? Tum quid sibi vult, Regalem sedem eum reliquisse? Vrbem regnam, dominámque gentium Petro, & successoribus vacuam dimisisse, nisi totum imperium in manus eorum tradidisse? Nam qui dat potiora, dat etiam quæ minoris ponderis sunt. Dedit caput, dedit sedem imperij, quoniam reliqua dedit. Sedes, ac natales imperij Romani, est Roma, cum toto occidenti. Minus fuisset dedisse regna, regnorum autem caput non dedisse. Itaque qui caput dedit, quo nihil esset in omni mundo melius, qui dedit lucem orbis terrarum, vt ille inquit, vigorem, maiestatem, vim totius orbis, & vt ait Aristides, τὸ κόσμου ἐπιτομὴν, mundum patuum, compendium mundi: certè videtur ipsum mundum dedisse. Quæ fuit igitur causa, cur Constantinus piissimus princeps, sed imperialem relinqueret, ad quam totius Italiæ, totiúsque occidentis rationes, gubernationésque redigebantur: nisi quod totum ipsum occidentem vna tradebat, relinquebat eidem, cui sedem imperialem relinqueret? Hoc letale vulnus est, quo furore prouectus, (venerat enim contra veritatem pugnaturus) Laurentius concidit. Quo ictu existimabat causam aduersariorum penitus collapsuram. Concidit ipse in seipsum per amentiam suis armis conuersis, suo se ipsum pugione transfodiens. Nolo alium testem donationis, extollit, admiratur, profert vti veridicum scriptorem Melchiadem, qui rebus illis spectator, oculatúsque testis interfuerit. Audi igitur illam edicti partem, & confer cum his quæ scripsit Melchiades Constantinus: Quoniam vbi principatus sacerdotum, & Christianæ religionis caput ab Imperatore cælesti constitutum est, iustum non est vt illic Imperator terrenus habeat potestatem. Idémque Imperator: Beato Syluestro, eius vicario, de præsenti tradimus palatium imperij nostri Lateranense.

Hoc etiam testatur Melchiades fecisse Constantinum, aurórque à Laurentio approbatur. Approbatur ergo edictum, donatio, decretum: & eodem argumento confirmatur à Laurentio, quo cadere putasset. Veluti qui in cælum expuunt, in eos sputo reuersuro. Quid aliud scribitur in donatione, quàm quod dixit, asseruitque Melchiades, illius temporis autor, testis locupletissimus donationis? Sed verior responsio contra Laurentium est, eum propter historiarum inscitiam, cæcúmque iudicium, non potuisse percipere verba, quæ Melchiadis esse feruntur, quæcúmque ipse protulit, non esse Melchiadis, qui ad imperium Constantini non peruenit, vt quem historiæ ferant martyrio coronatum à Maximino. Ac Melchiades fortasse nunquam vidit Constantinum, nec de eo, déque donatione eius scribere potuit, quæ post mortem eius multos annos acta est. Ob hanc causam verum est testimonium Græcorum, ab Arrianis confictum esse, Constantinum dedisse Melchiadi, nescio quas constitutiones. Quod falsum esse historiæ probauerunt, palam ostendentes, Melchiadem ad tempora imperij Constantini non peruenisse, sed à superioribus imperatoribus fuisse martyrio coronatum. Lege Damasum cum multis. Ab Arrianis ergo verba illa Melchiadis, quæ protulit Vallensis, ficta sunt, vnà cum illis constitutionibus. Hoc hominem fefellit. hic fuit incredibilis cæcitas, qui ex historiis doceri non potuerit, Melchiadem de fide, & religione, ac donis Constantini scribere, ac testari non potuisse. At miser existimat se rem obtinuisse, totámque Ecclesiam mendacem probauisse, quod ex illis verbis ostenderet, quicquid Constantinus Ecclesiæ donasset, non Syluestri, sed Melchiadis pontificatu factum esse, eámque ob causam totam historiam Syluestri falsam esse. Sed eum cæcitas, historiarúmque inscitia præcipitem egit.

Nunc ad nostra reuertor: Gelasius item sanè antiquus pontifex, longe ante Adrianum: floruit enim paulopost Constantinum: quod in antiquo codice Iuonis Carnotensis, peruetusti Theologi, profertur: neque enim multi facio Gratianum recentiorem: In gestis, inquit, beati Syluestri, quæ beatus papa Gelasius in concilio septuaginta episcoporum à catholicis legi commemorat, & pro antiquo vsu multas hæc imitari dicit Ecclesias, in eisdem ita legitur: Constantinus Imperator quarto die sui baptismatis priuilegium Romanæ Ecclesiæ pontifici contulit, vt in toto orbe Romano sacerdotes ita hunc caput habeant, sicut omnes iudices regem. Superius prolata verba (vt ego loquar) sunt vt dixi Iuonis peruetusti theologi. Non pudet autem insolentem grammaticum, vocare impudentem fabulam, quæ tam vetusta est historia, à tam magnis theologis proba-

ta, to-

Acta, tot antiquorum pontificum testimoniis vera historia iudicata? Nam etiam Nicolaus primus in amplissima epistola ad Michaëlem imperatorem: Consonat, inquit, huic necessariæ sententiæ sanctus Syluester, magni Constantini Augusti baptizator. Audis baptismum Constantini per Syluestrum? Damasus, item qui fermè sub id tempus floruit, cùm de vitis pontificum vsque ad sua tempora scriberet, ventúmque esset ad Syluestrum, ibi de baptismo Constantini scripsit, totúmque edictum donationis explicuit. Et hæc ad ipsum Hieronymum scribens. Extat etiam in decretis, seu rebus gestis diui Syluestri, quod apud veteres theologos videbis, hoc testimonium, seu locus ab his theologis prolatus ad quos priscorum patrum scripta, nondum temporum iniuria, sublata peruenerunt, scilicet, Domino Constantino Augusto, eodem tempore cùm multi nobiles gauderent, quod Constantinus esset baptizatus à Syluestro episcopo vrbis Romæ, & mundatus fuisset à lepra, per hoc beneficium, quod accepit à Domino Iesu Christo, per Syluestrum episcopum cœpit integre prædicare Dominum Iesum Christum, & cõfiteri eius beneficia. Hæc illic. Horum igitur tam vetustorum autoritas nonne grammatici impudentissimæ temeritati præponderabit? Summa igitur pietas, ac sanctitas Constantini fecit, vt ea corroborarentur, totúmque per terrarum orbem inuulgarentur, principio à Christo decreta, ab Apostolis, ab antiquis patribus vbique tradita, & ad posteros deuoluta. Fuit enim verè Constantinus eximia pietate, incredibili religione, ac sanctitate. Cui si quæ calumniæ illatæ sunt à nonnullis scriptoribus, harum maxima pars profecta est à scelerato Iuliano imperatore, & ab his, qui in eius gratiam de Constantino falsa scripserunt. Atque hic ego controuersias illas à principio mihi commemoratas, verissimis, & antiquissimis testimoniis dissoluam: eorum videlicet, qui cuncta ea viderunt, hisque interfuerunt: quarum historiarum, verarúmque cognitionum, suggessit copiam locupletissima in Vaticano bibliotheca. Artemius optimus, tum Christianus, tum etiam dux copiarum inuictus, summo loco natus, summæ apud magnum Constantinum, & Constantium gratiæ, & autoritatis, qui in exercitu Constantini in eo bello, quod contra Maxentium gessit, primum pilum ducebat, fuítque testis oculatus signi, quod in cælo vidit Constantinus. Is, inquam, cùm ad tempora Iuliani deuenisset, atque cùm principatum iniret Iulianus, ipse præfectus esset Ægypti, cùm impius Iulianus Christianos insectatus, adigeret ad supplicia parere recusantes. Ob eámque causam diuinus Artemius hæc cernẽs ingemisceret, nec crudele spectaculum ferre posset, in Iulianum necessariò destomachatus est. Quod Iulianus admiratus, auditóque eum esse Christianum, multò magis exarsit: sed eum blandis verbis, vt solebat, aggressus, conabatur ei probare, Constantinum, qui primus Romanorum imperatorum religionem Christianam suscepisset, fuisse imperitum, barbarumq; hominem, crudelem, ac nefarium in totum genus. Ad quæ necessariò magnus Artemius respondit, quæ cùm coram imperatore ab eiusmodi viro prolata fuerint, qui vidit, & interfuit, facilè omnes calumnias cõtra magnum imperatorem diluent. Iuliano igitur qui de Constantino oblocutus erat, respondit Artemius, vt in eius historia, rebúsque gestis licet conspicere. Ac primum Iulianus:

Ἀλλὰ Κωνσταντῖνος ὁ δυσσεβέστατος νεωτερίσας διὰ τὰς φίλας αὐτῷ κακουργίας ἀπέστη τῶν θεῶν ὑφ' ὑμῶν Γαλιλαίων ἐξαπατηθεὶς, ἅτε δὴ καὶ παιδείας ἀμέτοχος καὶ μήτε τοῖς ῥωμαϊκοῖς ἐμπεδευθεὶς, μήτε τοῖς ἑλληνικοῖς νόμοις, καὶ ἔθεσι, ἐγὼ δὲ ἀνόσιε τῆς ἑλληνικῆς δὲ καὶ ῥωμαϊκῆς παιδείας εἰς ἄκρον ἐπειλημμένος, καὶ ταῖς τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν θεολογίαις. Ἑρμοῦ τε φημὶ καὶ Ὀρφέως καὶ Πλάτωνος ἐξησκημένος, οὐχ ἥκιστα δὲ ταῖς Ἰουδαϊκαῖς γραφαῖς διαμεμνηκὼς καὶ τὴν τούτων τερθρείαν ἐξεληλεγκὼς, πάλιν πρὸς τὸ πατροπαράδοτον καὶ ἀρχαιότατον καὶ θεοφιλὲς, τοὺς ἀνθρώπους ἔθος τε καὶ σέβας ἀνατρέχειν διακελεύομαι.

At Cõstãtinus ô inimicissimi, propter scelera ei domestica desciuit à Diis, à vobis Galilæis deceptus, vtpote imperitus, qui neque in Romanorum, neque Græcorum ritibus, ac moribus satis consisteret. Ego verò ô impie, qui Græcas, & Romanas disciplinas apprimè calleo, in veterum theologia, Mercurij, & Orphei, ac Platonis, litteris item Iudæorũ diu, multúmque versatus, quiq; eorum superstitionem cõtempsi, rursus ad vetusta, ac patriam pietatem, religionemq; iubeo homines reuerti. Hæc Iulianus. Denuo corã Artemio sic oblocutus est:

ὁ γὰρ Κωνσταντῖνος ὥσπερ οὐδὲ αὐτὸς ἀγνοεῖς εὐεξαπάτητος ἀνθρώπων, ἀμαθής τε καὶ ἀνόητος ὢν, περὶ τὴν θρησκείαν ἐκαινοτέρισε καὶ τοὺς ἑλλήνων ἀθετήσας θεοὺς, ἐπὶ τὸν Χριστιανισμὸν ἐξέκλινε, τὰς ἀνοσίους αὐτοῦ πράξεις ἐπαισχυνόμενος, καὶ ὅτι οἱ θεοὶ αὐτὸν τῆς ἱερᾶς αὐτῶν καὶ παναγεστάτης θρησκείας ὡς ἐξάγιστον καὶ πονηρὸν πόρρω που καὶ μακρὰν ἀπώσαντο. ἅτε καὶ ὁμογνίου αἵματος γενόμενον αἴτιον. τούς τε γὰρ ἀδελφοὺς ἀπέκτεινεν οὐδὲν ἄτοπον εἰργασμένους καὶ τὴν γυναῖκα Φαῦσταν καὶ τὸν αὐτοῦ υἱὸν Πρίσκον, χρηστόν τε καὶ ἀγαθὸν ἄνδρα τυγχάνοντα.

Constantinus, inquit, quod tu quoque nosti, cùm is esset, qui facilè deciperetur, imperitus,

ac stolidus, ad nouam religionem animum adiecit: Diisque Græcorum contemptis, delapsus est in Christianismum: tum quòd ob sua scelerata facta erubesceret, tum quod eum Dii velut sceleratum, & impurum à sanctissima religione sua, à sacris, & ceremoniis procul abiecerunt, vt qui sese sanguine domestico cōmaculasset. Nam fratres, qui nihil indignum admiserant, interfecit. Vxorem quoque Faustam, & filium Crispum, virum bonum, ac probum. Hæc criminatus est Iulianus. Artemius igitur ad ea animosè respōdit, singulas eius calumnias refellens: ὅτι δὲ τὸν μακάριον Κωνσταντῖνον πάντων βασιλέων ὑπέρτερον καὶ τὸ τούτου γένος ἐκοίμισας ἐχθρὸν καὶ ἀπόβλητον τοῖς σοῖς ἀποκογήσας θεοῖς, πρὸς ἔτι δὲ καὶ μανιώδη καὶ φονικόν, ταῦτά σοι ὑπὲρ ἐκείνου ἀπολογήσομαι. ὅτι ὁ σὸς πατὴρ Κωνστάντιος, καὶ οἱ αὐτοῦ ἀδελφοὶ προκατῆρξαν ἀδικήματος, φάρμακον αὐτῷ δηλητήριον κερασάμενοι μηδὲν ἄδικον ὑπ᾽ αὐτοῦ πεπονθότες, ἐκεῖνος δὲ τὴν γυναῖκα Φαῦσταν καὶ πάνυ δικαίως ἀπέκτεινεν, ἅτε μιμησαμένην τὴν πάλαι Φαίδραν καὶ διαβαλοῦσαν τὸν τούτου υἱὸν Κρίσπον ὡς ἐρωτικῶς αὐτῇ διακείμενον, καὶ πρὸς βίαν ἐπιχειροῦντα καθάπερ κἀκείνη τὸν τοῦ Θησέως Ἱππόλυτον. καὶ δὴ τὸν οὕτως μητρὶ ἐπιμανέντα ὡς οἱ αὐτῆς ἐβούλοντο λόγοι πατὴρ ὢν ἐκεῖνος ἐκόλασε. ὕστερον μέντοι γνοὺς ψευσαμένην καὶ αὐτὴν προσαπέκτεινεν, δίκην ἐπ᾽ αὐτὴν δικάσας πασῶν δικαιοτάτην. ἀπέκλινεν μὲν πρὸς τὸν Χριστὸν οὐρανόθεν ὑπ᾽ ἐκείνου κληθείς, ὅτε πρὸς τὸν Μαξέντιον δυσκατάμαχητον διηγωνίσατο μάχην. ἐφάνη γὰρ αὐτῷ τότε καὶ τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον μεσούσης ἡμέρας ὑπὲρ τὸν ἥλιον ταῖς αὐγαῖς ἐξαστράπτον καὶ γράμμασιν ἐξ ἀστέρων διασημαῖνον τὴν τοῦ πολέμου νίκην. ἡμεῖς τε γὰρ αὐτοὶ τὸ σημεῖον ἐθεασάμεθα καὶ τῷ πολέμῳ παρόντες καὶ τὰ γράμματα ὑπεγνωμεν. ἀλλὰ καὶ τὸ στρατόπεδον ἅπαν τεθέατο καὶ πολλοὶ τούτου μάρτυρες ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῷ σῷ τυγχάνουσι. Quæ sunt: Quod autem in beatum Constantinum, omnibus imperatoribus superiorem, totúmque eius genus conuitia dixisti, dicens eum inimicum, inuisúmque Diis tuis: insuper insanum, ac sanguinarium: hæc tibi pro eo respondebo: Potius pater tuus Constantius, fratrésque eius sceleris principes fuerunt, qui ei mortiferum venenum miscuerunt, nullam ab eo iniuriam perpessi. Faustam quidem vxorem iustissime interfecit, vt quæ imitata antiquam Phædram accusauit Crispum filium, quòd eam depetiter, & quod vim ei afferre conatus esset, sicut illa Hippolytum filium Thesei. Itaque in hunc modum in matrem, vt illa calumniabatur insanientem pater eum interfecit. Postea cum deprehendisset eam mendacem, iustissimam in eam tulit sententiam. Adhæsit Christo, ab eo vocatus è cælo, cùm contra Maxentium bellum difficillimum aggredienti signum crucis apparuit in cælo, media die supra solem radiis corruscans, litteris sidereis victoriam prænuntians. Nos enim, qui bello interfuimus, signum vidimus, litterásque legimus, Totus item exercitus spectator signi fuit. Multique hodie testes sunt in exercitu tuo. Hæc diuinus, ac magnus Artemius: cuius in his, quæ ad Constantinum attinent, autoritate nulla maior esse potest, nullum validius testimonium. His fit perspicuum quæ de Constantino magno aduersa prædicantur, maxima ex parte ab impio Iuliano, & ab his philosophis, historicísque quos ille alebat, ac fouebat profecta. Hæc satis expurgant quæ de Crispi, & Faustæ cæde feruntur: quanquam sunt, qui negent Crispum interemptum fuisse. Exorta enim est in Constantinum à consanguineis persecutio, tum quòd iam imperatorium genus à prisca bonitate degenerauerat. omnia ciuili sanguine, qui regnare cupiebant, complentibus, & in mutuas cædes conspirantibus, vt sunt humana ingenia: tum ob eam causam, quod tantopere Christianæ religioni faueret, quod cæteri, quibus veteres superstitiones magis probarentur, ferre nō poterant. Diluta est igitur calumnia de Crispo, & Fausta, de cædibus domesticorum. De matre quoque similis responsio est, atque superius. Fuit enim calumnia Iuliani imperatoris, Christianis inimicissimi, quod eadem historia testatur, qui genus suum efferens, séque ortum ex Constantio. Ipsum autem patrem ex Theodora filia Maximini prędicans, de Constantino dicit, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἐξ Ἑλένης φαύλης τινὸς γυναικὸς καὶ ἀσήμου. Constantinus verò ex Helena natus est, ignobili, & vili fœmina. Eiusmodi igitur calumnię ab inimicis proferebantur, vt solitum est inimicorū genus omnia maledicendo deprauare. Respondit igitur ad hæc etiam Eusebius in Encomio, ostendens filii, & matris singularem sanctitatem, & filii erga matrem incredibilem pietatem. Gerunt igitur mentem Iuliani, cuiusmodi fuit Laurentius, qui Constantino detrahunt, qui cælestem eius bonitatem, inauditam pietatem non agnoscunt. De conuersione eius ad Christianam pietatem cùm duæ causæ ferantur, quod signum crucis viderit in cælo, aut quod lepra infectus, baptismo maculas deleuerit, non sunt hæ cōtrariæ: sed cùm historiæ non omnia complexæ essent, vno tantum commemorato, alterum reticuerunt: estq; clarissimum exemplum. Nam Eusebius in Encomio cùm de signo crucis viso à Constantino, déque his quæ mox profligato Maxentio gessit, scripsisset, reliquámque historiā prosequeretur de Constantino iam Con-

stantino-

A stantinopoli regnante, nihil de transitu eius ad eam vrbem scripsit, nec scilicet discessum, nec causas discessus commemorauit. Similis fuit reliquorum, qui aut tempore Eusebij, aut post eum quosdam historias conscripserunt silentium, vt Socratis, Sozomeni, & Theodoriti. Nihil igitur mirum super lepra multos tacuisse, qui ne de discessu quidem Constantini ab vrbe quicquam scripserunt, sed post Maxentij bellum, subitò in Græciam ex Italia scriptores auolauerunt. Fuit igitur primum quidem spectaculum crucis in cælo, paucis autem annis interiectis, fuit lepra. Nam Constantinus tametsi in cælo conspicatus esset crucem, nondum tamen perfectè Christianus, sed velut paganus erat. Adhuc monetæ eius imaginibus Deorum exprimebantur, quarum est ingens Romæ copia: vt hæ sunt, quæ habent Solem quadrigis inuehentem, & inscriptioné, SOLI INVICTO COMITI. Adhuc Christianorum persecutiones à præfectis exercebãtur. Omnia penè veteris superstitionis monimenta restabant. Cuius ad alia perspicuum iudicium est, quòd arcus Constantini Romæ, in quo victoria contra Maxentium impressa est, neque picturas vllas Christianorum, aut crucis habet, neque in litteris vlla fit mentio vel signi visi, vel cuius auxilio victoria sit potitus: sed tantũ diuinitatis instinctu iustis armis se Rempub. vltum esse. Nam columna quam commemorat Eusebius multo post erecta est. At in arcù Titi, & Vespasiani, quo triumphus captorum Hierosolymorũ exprimitur, videas candelabrum, arcam, cæteráque mysteria capti templi. Itaque post victum Maxentium, post visum crucis signũ, non subito syncerè Christianus fuit Const. accidit́q; vt aliquot annis post lepræ cõtagione B macularetur. Quod præter alia testimonia etiam Græcorũ historiæ cõprobant, recensentes post profligatum Maxentium, cognomentũ Flauij Constantinum accepisse: postea lepræ contagione maculatum fuisse: καὶ φλάβιος ὠνομάσθη· ἐκ κακοχυμίας δέ τινος λελεπρωμένος καὶ δεινῇ τινὶ λώβῃ προσομιλῶν, νεοσφαγῶν νηπίων αἵματι λούσασθαι τῶν ἐν τῷ καπιτωλίῳ ἱερέων ὑποθεμένων θεραπείαν συνέθετο· ἃ καὶ πολλὰ ἀθροισθέντα οἰκτείρας ἀπέλυσεν, πρὸς δὲ καὶ χρήματα πολλὰ ταῖς μητράσιν καταθέμενος, πρὸς δὲ τὸν ἱερέα Σύλβεστρον ἐξ ἐπιφανείας Πέτρου καὶ Παύλου τῶν ἀποστόλων δραμὼν καὶ βαπτισθεὶς ἄνεισιν ἐκ τῆς κολυμβήθρας ὅλος ὑγιής. Flauius, inquit, cognominatus est, sed cùm lepra attactus esset, fœdissimúmque esset spectaculũ, sacerdotibus Capitolij suadentibus lauacrũ sanguinis puerorum, assensus est, sed multos eorum congregatos miseratus dimisit, insup et donatis matribus. Cúmque ad Syluestrum accurrisset, propterea, quòd ei Petrus, & Paulus Apostoli apparuissent, atque ab eo baptizatus esset, totus sanus è lauacro egressus est. Is igitur secundus fuit, & quidem verus stimulus, quo penitus impelleretur ad Christianam pietatem Constantinus. Nihil ego nunc morabor quid Hieronymus in chronicis scripserit, quem ausim dicere nihil veri de Constantino retulisse. Cùm eum crudeliter dicat interfecisse Crispum, cùm causas relictæ vrbis nullas afferat, cùm dicat ab Arrianis eum fuisse baptizatum, quæ testimonio antiquorum, multorumq́ theologorum nullo modo vera esse probantur. Perspicuúmque est res Constantini parum ei notas fuisse. De baptismo igitur, cùm magna sit controuersia, audiamus priscos patres quid exclamauerint: Fierine posse, vt tam diu Constantinus baptismum distulerit, vt extremo vitæ tempore baptizaretur? C Eúmne sanctos patres in concilio Niceno sedere passuros fuisse non baptizatum, sed quasi paganum? Illéne tam sacras, tam pias epistolas, quæ sunt apud Eusebiũ de religione Christiana scripsisset non baptizatus? tam præclara opera peregisset? Concilia conuocasset? ad hæreses tollendas tantopere animum adiecisset non baptizatus? tanto Christianæ pietatis ardore flagrasset? Et qui pro Christi gloria nihil non conaretur, vnam totius pietatis fundamentum, rem per negligentiam in eam longum tempus reiecisset? Cùm innumerum damnatorum à doctissimo vate ascribatur, qui

Distulit in seram commissa piacula mortem.

Hæc patres exclamant, non ferunt ad vltimã vitę metam prædicari baptismum à Constantino fuisse dilatum. Quid quod alij ferunt, eum ab hæreticis baptizatum? at Eusebius, & Ambrosius, à catholicis. Quæ indignitas, si non fuit ab hæreticis baptizatus, eam notam à scriptoribus tam pio Imperatori inustam fuisse? Ipsa igitur dissentio probat falsa esse, quę de illo in limine vitæ baptismo prædicantur, ac forsitan error is apud historicos duas habuit causas, quòd tum Constantius filius scribitur supremo vitæ tempore baptizatus. Nam Constantius vt res gestæ Artemij testantur cùm quadraginta annis cum patre, & solus imperasset, posteáque in morbum incidisset, qui ei videretur incurabilis, statim accito episcopo Antiochiæ Euzoio, iussit se baptizare, paulóq; post excessit. ὡς δὲ φαύλως ᾔσθετο ἔχων ἤδη καὶ οὐκ ἂν βιασόμενος τὴν ταχίστην τὸν Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον Εὐζώιον μεταπεμψάμενος βα-

πλῦσαι αὐτὸν ἐπιτρέπεται. καὶ δὴ βαπτισάμενος καὶ μικρὸν ἐπιβιοὺς αὐθωρὶ προλείπει τὸ ζῆν. Potuit igitur fieri, quod ſæpe apud hiſtoricos accidit, vt cùm ſcriptores liquido rem perceptam non haberent tribuerent patri, quod accidit filio. Altera potuit errorem feciſſe cauſa, quod ſcriptum reliquit Damaſus de Conſtantino filio, quem memoriæ prodidit ab Arrianis fuiſſe rebaptizatum. Hæc clarior erroris cauſa propter vnum, idemꝗ; patris, & filij nomen. Tres enim vt notiſſimú eſt filios ſuſcepit magnus Cõſtantinus, Conſtantinú, Conſtantium, Conſtantem. Cõſtantinus maior natu, cui Italia, Gallia, Britannia, atque alpes obuenerunt, fuit improbus, qui fratri Cõſtanti bellum indixit, in quo cecidit, atque in Arrianorum dogma delapſus, ab eis, vt dixi, denuo baptizatus eſt: quod Damaſus, ſcribens de Felice ſummo pontifice, cum multis alijs teſtatur: quæ etiam in Eccleſia leguntur, adiuncta neſcio qua de cauſa cum martyrio Simplicij, Fauſtinæ, ac Beatricis. De Felice igitur hiſtoria ad hunc modum prodidit: Felicem ſub Conſtantino filio Eccleſiæ præfuiſſe. Is inquit, Conſtantinus Auguſtus concilium hæreticorum, ac Valentis, & Vrſacij, & Arrianorum approbans, qui & ipſe Arrianus erat, ab Euſebio Nicomedienſi rebaptizatus, eiecit ſanctum Felicẽ vrbis epiſcopum de ſede epiſcopatus ſui. Ob hæreſim enim Felix eum anathemate percuſſerat. Sic quoque potuit dici à nonnullis, patrem Conſtantinum vltimo vitæ tempore fuiſſe baptizatum, quod filio euenit. In quo complures errauerunt. Quandoquidem de baptizato ab Arrianis patre Conſtantino grauiſſimi ſcriptores ſcribentes peccauerunt. Quàm facile igitur fuit quod toties apud hiſtoricos fit vt tribueretur patri quod filius euenit, vel maxime vbi nominum erat ſimilitudo, vt ſcriberetur ab Arrianis pater Conſtantinus baptizatus, quod filius Conſtantinus peccauit. Illud quoque operæpretium eſt noſſe baptiſmum magni Conſtantini, quem ſcripſit Euſebius in Encomio fuiſſe potius balneum calidarum aquarum, ad quas æger Conſtantinus ſanitati conſulens acceſſit. Collectis igitur vnà omnibus rationibus, relinquitur, Non fuiſſe baptiſmú Conſtantini ad ſupremum vitæ tempus dilatum: ſed verum, ac ſanctum baptiſmum eius fuiſſe, cùm Trinitatem, omniáque Chriſtianæ religionis myſteria confeſſus, baptizatus eſt à Syluestro. Cui Græcorum hiſtoriæ cunctis locis aſſentiuntur, etiam teſtimonium proferentes ipſum baptiſmi locum, quem ſuis vbique hiſtorijs concelebrant cognitum eis olim atque admirationi habitum: multò magis, quàm noſtra tempeſtate, qua multa rerum ſanctarum, atque antiquarum veſtigia Romæ interierunt, nobiſque propter conſuetudinem multa vileſcere cœperunt, eáque admirari, ac contemplari deſiimus. Audi igitur teſtem ſuper hoc Theophanem hiſtoriæ ſcriptorem peruetuſtum. Sunt enim ſeptingenti anni, ac ſupra, cùm hiſtoriam ab orbe condito conſcripſit, res vniuerſi æui complexus.

τούτῳ τῷ ἔτει ὥς φασί τινες, Κωνσταντῖνος ὁ μέγας σὺν Κρίσπῳ τῷ υἱῷ αὐτοῦ ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ Συλβέστρου ἐβαπτίσθη ὡς οἱ κατὰ τὴν πρεσβυτέραν Ῥώμην μέχρι σήμερον τὸ βαπτιστήριον ἔχουσιν εἰς μαρτυρίαν ὅτι ὑπὸ Συλβέστρου ἐν Ῥώμῃ ἐβαπτίσθη μετὰ τὴν ἀναίρεσιν τῶν τυράννων. οἱ δὲ κατὰ τὴν ἀνατολὴν ἐν Νικομηδείᾳ κατὰ τὸν θάνατον ὑπὸ Εὐσεβίου τοῦ Νικομηδέως ἀρειανοῦ φασὶν αὐτὸν βεβαπτίσθαι, ἔνθα καὶ ἔτυχε κοιμηθῆναι. ἀναβαλλόμενος γὰρ ἦν φασὶ τὸ βάπτισμα, ἐλπίζων ἐν τῷ Ἰορδάνῃ βαπτισθῆναι ποταμῷ. ἐμοὶ δὲ ἀληθέστερον φαίνεται τὸ ὑπὸ Συλβέστρου ἐν Ῥώμῃ βεβαπτίσθαι αὐτόν. καὶ τὰς ἐπ᾽ ὀνόματι αὐτοῦ φερομένας διατάξεις πρὸς Μελτιάδην πεπλασμένας εἶναι τοῖς ἀρειανοῖς, δόξαν ἐντεῦθεν περιποιήσασθαι αὐθαδιάζουσιν ἑαυτοῖς ἢ καὶ τὸν εὐσεβῆ βασιλέα κωμῳδεῖν ἐθέλουσιν ἀβάπτιστον διασκευάσαντες ἐντεῦθεν ὅπερ ἄτοπον καὶ ψευδές. εἰ γὰρ οὐκ ἦν βεβαπτισμένος ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ, λοιπὸν οὐδὲ μετελάμβανε τῶν θείων μυστηρίων, οὐδὲ συνηύχετο τοῖς θείοις πατράσιν, ὅπερ ἀτοπώτατον οὐ μόνον λέγειν καὶ φρονεῖν. ἄλλοι δὲ ἀρειανοὶ καὶ ἕλληνες ὡς νόθον διαβάλλουσι τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον, ψεύδονται δὲ καὶ οὗτοι ἡ γὰρ γενεαλογία αὐτοῦ βασιλικὴ ὑπῆρχε καὶ πρὸ Διοκλητιανοῦ. ὁ γὰρ πατὴρ αὐτοῦ Κωνστάντιος θυγατριδοῦς ἦν Κλαυδίου τοῦ βασιλέως, καὶ ἐξ Ἑλένης τῆς πρώτης αὐτοῦ γυναικὸς ἔλαβε τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον. εἶχεν δὲ καὶ τοὺς ἄλλους υἱοὺς ἐκ Θεοδώρας τῆς θυγατρὸς τοῦ Μαξιμιανοῦ τοῦ Ἑρκουλίου, ἀδελφῆς δὲ τοῦ Μαξεντίου τοῦ ἐν τῇ Ῥώμῃ τυραννήσαντος ὑπὸ Κωνσταντίνου περὶ βουλάριον τὴν γέφυραν, ὅτε καὶ τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον ἐθεάσατο ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ Φαύστας τῆς γαμετῆς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. καὶ μηδεὶς θαυμαζέτω εἰ περὶ τοῦ βαπτίσματος ἑλληνίζοντες δύο ἀδελφὰς ἔγημαν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός. εἰσὶ δὲ αἱ γενέσεις αὐτῶν ὡς ὑποτέταχται.

Hoc anno, inquit, vt nonnulli ferunt, magnus Conſtantinus cum Criſpo filio Romæ à Syluestro baptizatus eſt. Quemadmodum hi, qui Romæ habitant, vſque ad hanc diem in teſtimonium oſtendunt locum baptiſmi, ſiue baptiſterium, quòd Romæ ſit à Syluestro baptizatus poſt ſublatos tyrannos. At orientales ferunt eum ab Euſebio Nicomedienſi Arriano ſub extremum vitæ tempus baptizatum, vbi etiam fato functus ſit. Ferunt enim eum diſtuliſſe baptiſmum, quòd ſperaret in Iordane flumine baptizari. Sed mihi verius videtur, eum à Syluestro Romæ fuiſſe baptizatum, & conſtitutiones, quæ nomine eius circunfe-

A cunferütur ad Melchiadem, ficta esse ab Arrianis, qui sibi hinc gloriã aucupati studerent, aut pium Imperatorem maculare niterentur, ipsum sine baptismo fuisse asserentes. Quod planè absurdum est, ac falsum. Si enim non erat baptizatus in concilio Niceno, superest ut neque diuinorum mysteriorum fuerit particeps, nec orationes cum diuinis patribus habuerit: quod dicere, & cogitare absurdissimum est. Cæteri verò Arriani, & pagani calumniantur vti spurium magnum Constantinum. Qui & ipsi mentiuntur. Nam genus eius regium ante Diocletianum fuit. Siquidem pater eius Constantius sororius erat Claudij Imperatoris. Et ex prima vxore Helena suscepit magnum Constantinum: suscepit etiam alios filios ex Theodora filia Maximiani filij Herculij, quæ soror erat Maxentij, qui Romæ tyrannidem exercuit, interfectusq; est à Constantino ad pontem Miluium, quando signum crucis conspexit in cælo. Soror item erat Faustæ vxoris magni Constantini. Neque quisquam admiretur, si ante baptismum cùm adhuc essent pagani, duas sorores accipiebant pater, & filius. Est autem genus eorum ad hunc modum. Quàm validum est hoc testimonium ad mendacia multorum coarguenda, de baptismo Constantini, de constitutionibus ad Melchiadem, qui antecessit Syluestrum, quas Laurentius velut Arrianus protulit, ad euertendam donationem factam Syluestro. Qui etiam velut paganus inuectus est in Constantinum, quem dixerit pessimè de Romano nomine meritum. At enim Theophanes testimonio suo reuincit. Audi hic sublatam controuersiam de Melchiade, cui nihil donare Constantinus potuit, quippe qui à Maxentio, aut Maximino est martyrio coronatus, teste

B Damaso. Atque ea quę nomine Melchiadis verba proferũtur de donatione Cõstantini cõstat esse falsa, ab Arrianis cõficta: quod malignus Laurentius aut non potuit, aut noluit percipere. Ac vide, quã fallaci coniectura voluerit euersam esse donationẽ scilicet ex Melchiade, qui ea neque scripsit, neque scribere potuit. Zonaras quoque, historicus sanè quàm bonus, de magno Constãtino eadẽ scribit. Postquã, ait, multis victoriis potitus esset Constantinus οὕτω δὲ μοναρχήσας ὁ Κωνσταντῖνος καὶ Φλάβιος ὠνομάσθη καὶ οὕτω πως ἐχρημάτισε Φλάβιος Κωνσταντῖνος καὶ ἐν Ῥώμῃ διῆγε. Τῆς μὲν τῶν εἰδώλων θρησκείας οὐκ ἀποστὰς, τὰ περὶ Χριστοῦ δὲ μεμυημένος καὶ ἤδη προσδεχόμενος. σώματος δὲ νοσεροῦ καὶ πλεῖστου γαφύοντος ἐκ κακοχυμίας καὶ ὕλης μοχθηρᾶς ἐξανθήματα, ὡς λάθειν. ταῦτα παρὰ τῶν ἰατρῶν ὀνομάζεσθαι καὶ λέπρα δὲ παρεικάζεσθαι, καὶ τὴν τούτων θεραπείαν ἀπαγορεύεσθαι εὗρε τοὺς ἱερεῖς τοὺς ἐν τῷ καπιτωλίῳ Διὸς οὐκ ἄλλως λέγοντας τεύξεσθαι θεραπείας αὐτὸν, εἰ μὴ ἐν παίδων νηπίων ἔτι ἀτμίζοντι λούσαιτο αἵματι. αὐτίκα τοίνυν ἐκ πάσης τῆς ἐκείνων χώρας συνήχθη τὰ νήπια καὶ ἡμέρα ὥριστο τῆς τούτων σφαγῆς, καὶ ὁ βασιλεὺς ἀπῄει τότε τῷ αἵματι τῶν παίδων λουσάμενος εἰς τὸ καπιτώλιον. αἱ δὲ τούτων μητέρες παριόντος αὐτοῦ γοερὰς ἠφίεσαν φωνὰς, καὶ ὠλόλυζον, ὧν ἀκούσας ἐκεῖνος ἤρετο τί τοῦ θρήνου τὸ αἴτιον, καὶ μαθὼν τὰς μητέρας θρηνεῖν τῶν βρεφῶν ὡς ἐκ μέθης ἀνενηψορὼς, τὸ μὲν τῆς πράξεως εἶπεν ἀνόσιον, πρόδηλον, ἄδηλον δὲ τὸ ἀποτέλεσμα. εἰ δὲ καὶ τοῦτο ἦν ἀναμφίβολον, κρεῖσσον πάσχειν ἐμὲ ταῖς νόσοις ταλαιπωρούμενον, ἢ τοσούτων βρεφῶν καταψηφίσασθαι ἀπώλειαν, καὶ ῥομφαίᾳ λύπης τὰς τῶν μητέρων αὐτῶν διελάσαι ψυχὰς, καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐπανῆλθεν, ἀποδοθῆναι ταῖς μητράσιν προστάξας τὰ νήπια, καὶ χρήματα δὲ, δοθῆναι αὐταῖς, ἵνα αὐτίρροπον ἕξουσιν, ἢ καὶ διπλασίονα τὴν χαρὰν, ὅτι τὰ ζῶντα τὰ εὔηνα ἀπειλήφασι, καὶ ὅτι ἐπὶ τούτοις καὶ χρήματα προσειλήφασι. ταῦτα δὲ διαπραξαμένῳ νυκτὸς αὐτῷ ἐδόξατην ἄνδρε παρεστάναι δὶς τὼ Πέτρος εἶναι καὶ Παῦλος λέγοντες

C οἱ ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰ σωματικῆς ἔλεγον, καὶ ψυχικῆς ὑγείας βούλει τυχεῖν τὸν ἐπίσκοπον μετακάλεσαι Σύλβεστρον, κἀκεῖνός σοι καὶ τὴν λύμην ἀπώσεται τῆς σαρκὸς καὶ ζωῆς ἀνωλέθρου καταξιώσει σε. ἐπὶ τούτοις ὁ βασιλεὺς τοῦ ὕπνου ἀνεγερθεὶς στέλλει τοὺς καταπεμψομένους σὺν αἰδοῖ τὸν ἐπίσκοπον, καὶ παραγενομένῳ τῷ ἱερῷ Συλβέστρῳ εἰπέ μοι ἔφη ἐπίσκοπε θρησκεύονται παρ' ὑμῶν θεοὶ Πέτρος καὶ Παῦλος ὀνομαζόμενοι; ὁ δὲ, εἷς ἡμῖν θεὸς γιγνώσκεται ἀπεκρίνατο, Πέτρος καὶ Παῦλος θεράποντες ἐκείνου, καὶ ὑπηρέται εἰσιν. ἑξῆς οὖν, ὁ βασιλεὺς διηγεῖται αὐτῷ τὸ ἐνύπνιον, καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς παρ' αὐτοῦ μυεῖται μυστήριον καὶ βαπτίζεται, καὶ ἄνεισιν ἐκ τῆς κολυμβήθρας ὑγιὴς ὅλος καὶ αὐτίκα ἄδειαν τε κηρύττει Χριστιανοῖς, καὶ τοὺς ναοὺς σφίσιν ἀναπεταννύουσι, καὶ νέους ἐφίησιν ἀνεγείρεσθαι. κλείει τοὔμπαλιν τὰ τεμένη τῶν ψευδωνύμων θεῶν, ἀδεῶς τε θεσπίζει προσιέναι τοὺς βουλομένους τῇ πίστει τοῦ Χριστοῦ, βιάζεσθαι μὲν γὰρ μηδένα ἔλεγε βούλεσθαι, τοὺς δὲ ἑκόντας προστιθεμένους τῷ Χριστῷ ἀποδέχεσθαι. ὁ μὲν οὖν οὕτω τῇ πίστει τοῦ Χριστοῦ προσελήλυθε. τὸ κήρυγμα δὲ ἐπλατύνετο καὶ παρρησία τοῖς Χριστιανοῖς ἐδίδοτο.

Aq; in hunc modum, inquit, monarchiã adeptus Constantinus, Flauius cognominatus est. Degebátque Romæ nondũ quidem à cultu idolorũ abhorrẽs, initiatus tamen Christi religione. Ex malis autem humoribus, ac pessima materia toto corpore oborta, veluti florum copia, impetigine, quæ à medicis vocabatur contagio, similisque lepræ videbatur, cuius curatio desperata erat: inuenit sunt sacerdotes Iouis Capitolini, qui dicerent, non aliter eum posse sanari, nisi calido infantium cruore ablueretur. Vndique igitur collectis pueris,

decretáque die, qua cædendi essent, ibat Imperator in Capitolium, illorum cruore lauandus. Sed matres puerorum Imperatore adueniente lugubres voces mittebant exululantes. Quibus ille auditis, & cùm fletus suscitarus est. Cùmque didicisset matres esse, quæ ob pueros interficiendos lugerent, velut ex ebrietate euigilans, hanc rem præ se ferre certam, & indubitatã improbitatẽ, at incertũ euentũ sanitatis dictitans. Quòd si etiam certus esset euentus sanitatis, præstare tamen ipsum ægritudine confici, quàm tot pueros cædendos aspicere, & gladio mœroris matrum pectora transuerberare. His dictis abscessit, iubens matribus reddi pueros, eisque insuper pecunias donari, vt gaudium maius perciperent redditis pueris, & pecuniis acceptis. His ad hunc modum peractis, noctu visi sunt ei adesse viri duo dicentes, se esse Petrum, & Paulum Apostolos Christi, qui si vellet animi, & corporis adipisci sanitatem, Syluestrum episcopum accerseret, qui ei labem carnis abstergeret, & æternæ vitæ efficeret dignum. In his Imperator è somno euigilans mittit statim qui accerserent cum honore episcopum. Cùmque ad eum Syluester accessisset, Dic, ait, episcope, coluntúrne vobis Dij Petrus, & Paulus nuncupati? Nobis, inquit Syluester, vnus duntaxat Deus agnoscitur: Petrus autem, & Paulus serui eius, ac ministri sunt. Enarrat deinde somnium Imperator, nostrísque mysteriis initiatur, ac baptizatur, & ex piscina totus sanus consurgit. Statímque immunitatem, ac securitatem Christianis publicè concedit, eísque templa aperit, noua attolere finit. Cõtra claudit fana dæmonum, quæ falsò Deorũ sibi nomen asciuerãt: omnes decernit posse securè qui velint accedere ad fidem Christi nolle quẽ se cogere quenquã, exosculari autem, qui sponte se Christo dederint. Is igitur ad hunc modũ ad fidem Christi accessit. Prædicatio autẽ diffundebatur, dabaturq; audacia Christianis. Hæc historia. In qua multa sunt præclara ab excellentibus ingeniis cõsiderãda, vt congruunt omnes maiorem in modum super rebus gestis Constantini, & Syluestri, vt quanquam viderit in cælo signum crucis Constantinus, non tamen à cultu idolorum protinus desciuerit: quo declaratur causa baptismi, fitq; perspicuum, non fuisse eum baptizatum, cùm vidit in cælo signum crucis, totáque illa controuersia dissoluitur. Quibus verbis facinus mactandorum infantium execratusfuerit. Multaq; præterea. Is idem mirificè congruit cum Artemio super cęde Faustæ & Crispi: quod cùm sit memoratu dignũ, etiam hoc testimonium huc proferre vehementer operepræcium censui. Εἶχε δὲ καὶ ἐκ παλλακῆς ἕτερον υἱὸν Κρίσπον καλούμενον, τῶν ἄλλων νέων πρεσβύτερον, ὃς καὶ περὶ τῶν πρὸς Λικίνιον πολέμων πολλάκις ἠρίστευσεν. Τούτῳ ἡ μητρυιὰ Φαῦστα ἐπιμανεῖσα ἐρωτικῶς, ἐπεὶ μὴ εὐπειθοῦς ἐκείνου ἐτύγχανε, κατεῖπε πρὸς τὸν πατέρα, ὡς ἐρῶντος αὐτῆς, καὶ πολλάκις βιάσασθαι ἐπιχειρήσαντος, διὸ καὶ θάνατον ὁ Κρίσπος παρὰ τοῦ πατρὸς κατεδικάσθη πεισθέντος τῇ γαμετῇ. ὡς δ' ἔγνω μετὰ ταῦτα ὁ αὐτοκράτωρ τὸ ἀληθές, καὶ τὴν γυναῖκα ἐκόλασε, διά τε τὸ ταύτης ἀκόλαστον, καὶ τοῦ φόνον τοῦ παιδὸς, εἰσαχθεῖσα γὰρ ἐν λουτρῷ ἡ Φαῦστα σφοδρῶς ἐκκαυθέντι ἐκεῖ τὴν ζωὴν βιαίως ἀπέρρηξε. Suscepit, inquit, etiam ex pellice alium filium nomine Crispum, maiorem natu, qui in bello contra Licinium sæpe victor discessit. In hunc nouerca Fausta amore insaniẽs, cùm eum sibi renitentem reperisset, detulit ad patrem, quòd eam deperiret, & quòd sæpius ei vim afferre conatus esset. Quam ob causam Crispus à patre morte dãnatus est, cùm vxori fidem habuisset. Sed postea veritate comperta, Imperator vxorem supplicio affecit, tum propter eius intemperantiam, tum ob cædem filij. Inducta enim Fausta in balneum vehementer calefactum, ibi vitam violenter abrupit. Audisti quæ superius retulit diuus Artemius coram Iuliano. Hæc historia, quod non oportuit referre Artemium, exposuit, quo supplicio nouerca Fausta extincta est. Sed ego reuertor ad edictum, siue decretũ Constantini, probaturus eum nil aliud statuisse ac confirmasse, quàm quod apud priscos patres constantissimum esset, de principatu, summáque maiestate Romanæ sedis: atque ea, quæ ipse decreuisset, ab insecutis theologis proceribus sacrosanctæ theologiæ, summo assensu fuisse confirmata, ob eámque causam probari posse verè Constantinum ea statuisse, quòd tum apud maiores vsque ab ipso Christo manantia habebantur, tum à posteris post ipsum imperatorẽ summo consensu celebrata, atque asserta sunt. Quod ergo magna motus pietate Constantinus pronuntiauit in edicto. Quoniam vbi principatus sacerdotum, & Christianæ religionis caput ab imperatore cælesti constitutum est, iustum non est vt illic imperator terrenus habeat potestatẽ. Audiuimus quo consensu theologi ferebant à Christo, & ab Apostolis fuisse decretũ, quantopere Græci non minus quã Latini assentirentur, illic religionis esse caput, principatúmque sacrorum, nec aliud Constantinum quàm vniuersæ Ecclesiæ, sanctorúmque theologorum sententiam edicto complexum esse. Igitur etiam diuinus Chrysostomus non longe post Constantinum tempore scilicet Theodosij de hoc

A principatu, Petro à Christo tradito, similé cũ reliquis theologis sententiá tulit, cùm interpretaretur Euãgeliũ Ioannis, ἐνεχείρισε μὲν τῷ Πέτρῳ τὴν ἁπάντων τῶν πιστευόντων προστασίαν· εἰ γὰρ καὶ τῶν Ἱεροσολύμων Ἰάκωβος τὸν θρόνον ἔλαβεν, ἀλλὰ Πέτρος τῆς οἰκουμένης ἁπάσης. Tradidit inquit in manus Petri omnium credentium principatum. Nam etsi Iacobus Hierosolymorum sedem accepit, at Petrus totius orbis terrarum. Hæc os aureum haud dissimiliter Constantino. Vnum ferè vtriusque decretum, Petrum habere principatum totius orbis terrarum. Principatum inquam religionis, pietatis, sacrorum. Quod animaduertens magnus Imperator, indignum, & iniustum censuit habere potestatem, Imperatorem terrestrem, vbi caput religionis præsideret, ne ordine falso subessent cælestia terrestribus. Flexit anima ratio plena rationis, ac prudentiæ consideratio. Chrysostomus item, δεῦρο φησὶ παράλαβε τὰ πρόβατα εἰς τὴν οἰκουμένην, ἔξελθε, ἀκολούθει μοι ἐξάγοντί σε πρὸς κήρυγμα, καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐγχειρίζοντι. Eia age, inquit, accipe pecudes, egredere in orbem terrarum, sequere me deducentem te ad prædicationem, totúmque terrarum orbem in tuas manus tradentem. Hæc aureus theologus. Quid igitur mirum hæc cognoscentem, perceptáque Cõstantinum habentem, quem pietatis æstus impelleret, decreuisse, atque accellens edictum, statuisse, de religionis principatu, excitatúmque à Christo, vera maiestate adornare voluisse. Eundem principatum, quem Constantinus admirabatur, superius tempestate profanorum Imperatorum cæteri theologi prædicauerunt: ne putes noua molitum Constantinum. Cyprianus magnus, sanctúsque Latinis theologus, in epistolis de hæreticis ex Aphrica Romam nauigantibus. Audent, inquit, nauigare ad Petri cathedrã, & Ecclesiam principalem, vnde totius fidei ordo,

B & vnitas pendet. Cernis caput ordinis, vnitatis religionis Christianæ. Hoc Constantinus, magnus, & ipse theologus, nouit, confessus est, prostrauit imperium, religionis capiti diadema regium subiecit. Audiat quoque Cypriani vocem de sede sancti Petri hodierna, gigantum audacia, quibus quasi fuit Vallensis antesignanus. Deus inquit vnus est, & Christus vnus, & vna Ecclesia, & cathedra vna, super Petrum Domini voce fundata: Aliud altare constitui, & sacerdotium nouum fieri, præter vnum altare, & vnum sacerdotium, non potest. Quisquis alibi collegerit, spargit, adulterium est, impium est, sacrilegium est, quodcunque humano furore instituitur, vt dispositio diuina violetur. Inde schismata, & hæreses, obortæ sunt, & oriuntur, dum episcopus, qui vnus est, & Ecclesiæ præest, superba quorundam præsumptione contemnitur. Cernis veluti prophetantem, ac spiritu quodam diuino pronuntiantem hodie vnam hæresim, atque eius præcipuam causam ore prophetico prædicentem diuum. Qua septentrionalis superbia, summũ sacerdotem contempsit, aliud altare sacerdotiúmque constituit, idq; humano furore, cæcitate, dementia, violatis ordinibus, institutisque diuinis. At Constantinus agnouit fundatam esse Domini voce vniuersam Ecclesiam super cathedra Petri. Eóque adorauit Petrum, & successores, se suáque obtulit. Hoc Cypriani testimonium protulit etiam Anselmus theologus apprimè bonus, ac sanctus, etiámque antiquus. Nec te pigeat item eundem audire Cyprianum longè antiquissimum theologum de capite & vnitate Christianæ religionis, vt agnoscatur Constantinum haud ab re exarsisse stimulis cælestibus actum ad religionem.

C *Ex epistola sancti Cypriani.*

Loquitur Dominus ad Petrum. Ego dico tibi quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Super vnum ædificat ecclesiam, & quamuis Apostolis omnibus post resurrectionem suam, parem potestatem tribuat, & dicat: Sicut misit me pater, & ego mitto vos, Accipite spiritum sanctum. Tamen vt vnitatem manifestaret, vnitatis eiusdem originem ab vno incipientem, sua autoritate disposuit. Hoc erant vtique cæteri Apostoli, quod Petrus fuit, pari consortio præditi, & honoris, & potestatis: sed exordium ab vnitate proficiscitur, vt Ecclesia Christi vna mõstretur, quam vnã ecclesiam etiam in cantico canticorum spiritus sanctus ex persona Domini designat, & dicit: Vna est columba mea, perfecta mea, vna est matri suæ, electa genitrici suæ. Hanc Ecclesiæ vnitatem & beatus Apostolus Paulus docet, & sacramentum vnitatis ostendit, dicens: Vnum corpus, & vnus spiritus, vna spes vocationis vestræ, vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus. Quam vnitatem tenere firmiter, & vendicare debemus, maximè nos episcopi, qui in ecclesia præsidemus, vt episcopatum quoque ipsum vnum, atque indiuisum probemus. Nemo fraternitatem mendacio fallat, nemo fidei veritatem perfida præuaricatione corrumpat. His diuini theologi dictis cognoscitur, antiquam fuisse, indubitatámque fidem, caput religionis esse sanctum Petrum: nec vera esse: quæ nostri temporis audacia conata

est persuadere, fuisse omnes Apostolos æquales, neminem plus cæteris habuisse, quicquid vni datum esset, hoc vnicuique datum esse. En sanctorum theologorum testimonium, à quibus vsque ad sanguinis effusionem defensa est religio, inter Apostolos tametsi parem potestatem omnes à Christo Iesu accepissent, caput tamen esse ipsum Deum decreuisse, ad quod omnia referrẽtur, à quo dependeret religio. Quare conticescat, erubescátque insanorum temeritas. Ipsum autem Laurentium hominem bonarũ rerum inscientissimum pudeat, non intellexisse quantos honores huic totius sanctitatis capiti maiores exhibuerint. seséque exhibere debere perceperint. Nec prodigiosum esse quod Constantinus fecisset, cùm omnis Ecclesia, omnes ab ortu, & occasu Christiani, Christianæq; sapientiæ eximij proceres id paribus oraculis efferrent, prædicarent, si vel ab ipsis Apostolis incipias. Hoc idem etiam diuus ille Nicolaus primus asseruit, qui floruit octingentis annis elapsis, etiam superiorum theologorum testimonio dicta sua suffulciens, his verbis: Verum & inter beatos Apostolos, sicut & prius sanctus Papa Iulius, & postea ille magnus, & sanctus Leo describit in similitudine honoris, Fuit quædam discretio potestatis, & cùm omnium par esset electio, vni tamen datum est, vt cæteris præmineret. De qua forma episcoporum quoque est orta distinctio, & magna ordinatione prouisum est, ne omnes sibi omnia vendicarent: sed essent in singulis prouinciis singuli, quorum inter fratres habetur prima sententia. Et rursus quidam in maioribus vrbibus cõstituti sollicitudinẽ in eis susciperent ampliorem: per quos ad vnam Petri sedem vniuersalis Ecclesię cura cõflueret, & nihil vsquam à suo capite dissideret. Quod si quidam ex vobis vllo interiori comprehendissent obtutu nunquam Rothardum episcopum Suessionicæ vrbis sine consensu nostro deponerent, sed reprehenderent, & in exilium pulsum monasteriali custodia manciparent. Quid rogo de presbyteris, & de inferioris gradus clericis ageretur, quorum apud nos quoque causa à Chalcedonẽsis concilij regulis cùm ratio exigit, audiri iubetur si episcopos tanta facilitate deponitis? Posset quoque colligi argumentum super donatione, atque illius decreti veritate ex palatio Lateranensi. in quo proximè post discessum Constantini, pontifices habitare cœperunt. Si enim in decreto donationis continetur, Constantinum sua sponte, sua voce donasse palatiũ Lateranense, & id à pontificibus cœpit mox habitari prisco illo tempore, ob hanc causam verum est decretum à magno Constantino promulgatum, quia factum est quod dicit se fecisse, aulámque imperialẽ pontificibus tradidisse. Cur autem palatium, imperatoriámque sedem Syluestro, & successoribus reliquerit, sapientibus, perspicuum erit, percipiéntque veram causam fuisse, quod totum imperium substerneret, cederet Petro, Romanam maiestatem subijceret Christo. Quis etiam, nisi demens omníque iudicio destitutus, edictũ aliqua parte cuius veritatem effugere non posset, verum esse prędicaret, sed inde absçinderet aliam partem. eámque falsam esse contenderet. Veluti si quis vnam Ciceronis epistolã vsque ad septem lineas contenderet esse Ciceronis, postea transgressus alias septem, quas Ciceronis esse nollet, reliquas ad eundem autorem reuocaret. Aut modò duas lineas illius autoris modò duas alias alterius, rursus alias Ciceronis esse prædicaret, sicq; totam epistolã discerperet. Ad hunc modum si vera est donatio cùm loquitur Imperator de donato palatio Lateranensi, cur reliquam partem vis esse falsam? Cur non putas eiusdem autoris omnia? Cur fides, ac veritas vnius partis nõ firmat, corroborátque reliquas? Si verum fuit, donatam fuisse imperialem aulam, quia pontifices antiquissimo tempore illic habitare cœperunt, & id habetur in decreto donationis: cur non existimes reliquum decretum esse verum, ab eodem autore prolatũ? Nisi planè malignus, atque hostis atrocissimus nemo ad hunc modum quempiam insectaretur, vt prolato testamento diceret duas, aut quatuor lineas testatorem condidisse: reliquas falsas esse, non eiusdem autoris. Quod autem palatium Lateranense post Constantinum mox à pontificibus teneretur, declarat præter alia vetustissimus codex epistolarum Imperatorum, & pontificum, qui est in bibliotheca Palatina. Est præter alia epistola Symmachi præfecti vrbis ad Honorium Imperatorẽ, qui tunc erat Rauennæ, cùm post mortem Zozymi summi pontificis dissensio in clerum incidisset de successore eligendo: aliique Bonifacium, alij Eulalium probarent, ea de re scripsit Symmachus principi Honorio, atq; inter alia: Verùm cùm vir sanctus Eulalius ad Ecclesiam Lateranensem de exequiis prioris episcopi à populo, & à clericis fuisset adductus: ibi per biduum cum maxima multitudine, & cum pluribus sacerdotibus remoratus est, vt expectaretur dies consuetus, quo posset solenniter ordinari. Cùm hoc ita esset, subitò aliquanti presbyteri cum Bonifacio eiusdem ordinis ad Theodoræ Ecclesiam col-

lecto populo properarunt. Ibiq; habito tractatu ipsum ordinare episcopũ velle cœperunt. Quod vbi cõperi omnes qui pariter erant ad me vt venirent presbyteros depoposci. Hæc & alia. Ad Ecclesiam ad palatiũ Lateranense, de põtifice eligendo acclamaturi a plebs concurrerat, vbi defuncti episcopi corpus iacebat. In alia epistola ad Imperatores Honoriũ, & Theodosium iuniorem: Sed quoniam, inquit Lateranensem Ecclesiam obtrusis penè omnibus ingressibus archidiaconus cõtemptus impię summi sacerdotis exequiis, diaconibus, & paucissimis presbyteris, ac multitudine turbatæ plebis obsederat. altero die ad eandem Ecclesiam vbi prius ab omnibus fuerat cõstitutum habita omnium collatione properauimus, ibíque participato cum Christiana plebe concilio, quem Deus iussit elegimus. Nam venerabilem virum Bonifacium veterem presbyterum in lege doctissimum, ac bonis moribus comprobatum, & quod eum magis ornabat, inuitum, acclamatione totius populi, & consensu meliorum ciuitatis, asciuimus, diuinæ institutionis ordine consecratum. Hæc & alia. Quibus docemur, non multo post Constantini tempora solitos pontifices Lateranense palatium tenere, vbi ipsis defunctis eorum funus celebrabatur, ibíque nouus pontifex eligebatur. Hęc quidem ratio super vniuerso decreto Hectorea mihi esse videtur. Nicolaus quoque primus priscus admodum, optimúsque pontifex, de Ecclesia Lateranensi, quæ dicebatur Constantiniana, hæc ait ad collectos Constantinopolim: Collecta, inquit, Sancta synodo in Ecclesia Dei, in qua beatus Petrus Apostolorum princeps corpore redolet, & virtutibus emicat: deinde propter frigiditatem loci in Ecclesia Lateranensi, quæ ab autore appellatur Constantiniana, & quæ prima toto terrarũ orbe constructa est. Ibiq; recitatio. Hæc apud antiquum pontificem: cuius dictum mirum in modum cõfirmat priuilegium donationis. Testatur ipse fuisse in palatio Lateranensi Ecclesiam quæ ab autore appellaretur Constantiniana. Audi autem quid in priuilegio dicat Constantinus: ὡς ἡμεῖς ἔνδον τοῦ τῆς λατεράνης ἡμῶν παλατίου ναὸν ἐγείρωμεν, αὐτῷ σωτῆρι ἡμῶν καὶ θεῷ Ἰησοῦ Χριστῷ ἀπὸ τῶν θεμελίων αὐτῶν μετὰ τοῦ βαπτιστηρίου.

Scire omnes volumus, nos intra palatium nostrum Lateranense templum seruatori nostro, & Deo Iesu Christo à fundamentis ędificasse cum baptisterio. Est item apud vetustos sacratum historiarum scriptores de Ecclesia Lateranensi hæc narratio. In nomine domini Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi. Imperantibus quoque Constantino, & Constante Augustis, Anno IIII. sub die VIII. Cal. Octobrium, Indictione VI. Præsidente sancto, ac beatiss. Iulio Papa sedis Apostolicæ vrbis Romæ præpositis sacrosanctis, & venerabilibus Euangeliis in Ecclesia domini Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi, quæ vocatur Cõstantiniana: Residẽtibus etiam viris venerabilibus, paritérque cum eo audientibus Benedicto Aquiliense episcopo, Rufo sanctissimo Cartamano episcopo, Agapito Rauennatis ecclesiæ episcopo. Et reliquis cum eis episcopis. Sed esto etiam clarissima coniectura super edicti, siue donationis Constantini veritate, id quod de principatu Romanæ sedis reliqui imperatores imitati Constantinum statuerunt, videbis omnia ad veritatem ostendẽdam, & ad falsitatem conuincendam cõfluere. Imperator Valentinianus Augustus, omnibus sub imperio æternæ vrbis Romæ, vbique terrarum degentibus. Certum est & nobis, & imperio nostro vnicum esse præsidium in supernæ diuinitatis fauore, ad quem promerendum præcipue Christianorum fides: & veneranda nobis religio suffragatur. Cùm igitur sedis Apostolicæ primatum sancti Petri meritum, qui princeps est episcopalis coronæ, & Romanæ dignitas ciuitatis, sacræ etiam synodi firmet autoritas, ne quid præter autoritatem sedis istius illicita præsumptio attentare nitatur, tunc pax ecclesiarum vbique seruabitur, si rectorem suum agnoscat vniuersitas. Hæc cùm hactenus inuiolabiliter fuerint custodita, Hylarius Arelatensis, sicuti venerabilis viri Leonis papæ Romani fideli relatione comperimus, contumaci ausu illicita quædam præsumendo tentauit, & ideo transalpinas ecclesias abominabilis tumultus inuasit, quod recens maximè testatur exemplum. Hylarius enim, qui episcopus Arelatensis vocatur, Ecclesiæ Romanæ vrbis inconsulto pontifice, iudicia, siue ordinationes episcoporum sola temeritate vsurpans inuasit. Nam aliquos inuitis, & repugnantibus ciuibus ordinauit. Quod quoniam non facile ab his qui non elegerant recipiebantur, manum sibi contrahebant armatam, & claustra murorum in hostilem morem, vel obsidione cingebant, vel aggressione reserabant, & ad sedem quietis, pacem prædicaturos per bella ducebant. His talibus, & contra Imperii maiestatem, & contra reuerentiam Apostolicæ sedis admissis, & per ordinem Vrbis Papæ cognitione discussis, certa in eum, & de his quos male ordinauerat, lata sententia est. Et erat

quidem ipsa sententia per Gallias etiam sine Imperiali sanctione valitura. Quid enim tanti D pontificis autoritati in ecclesiis non liceret? Sed nostra quoque præceptio, ac ratio probauit, ne vlterius nec Hylario, quem adhuc episcopum nuncupari sola mansueti præsulis permittit humanitas, nec cuiquam alteri ecclesiasticis rebus arma miscere, aut præceptis Romani Antistitis liceat obuiare. Ausibus enim talibus fides, & reuerentia nostri violatur Imperii, nec osculum quod est maximi criminis submouemus. Verùm ne leuis saltem inter ecclesias turba nascatur, vel in aliquo minui religionis disciplina videatur, hæc perenni sanctione censemus, ne quid tam episcopis Gallicanis, quàm aliarum prouinciarum contra consuetudinem veterem liceat sine viri venerabilis Papæ Vrbis æternæ autoritate temptare. Sed hæc illis, omnibúsque pro lege sit, Quicquid sanxit, vel sanxerit Apostolicæ sedis autoritas, ita vt quisquis episcoporum ad iudicium Romani Antistitis euocatus venire neglexerit, per moderatore eiusdem prouinciæ adesse cogatur, seruatis per omnia quæ diui parentes nostri Romanæ ecclesiæ contulerint. Dat. VIII. Id. Iulij Romæ Valentiniano Aug. Audisti præclara, audisti Valentinianum non secus quàm Constatinũ de Petri, ac successorum maiestate & principatu prædicantem, ac statuentem. Constantinus oraculum, siue cõstitutione edidit, vt omnes Ecclesiæ gentes, ac nationes omnes, hanc habeant vt caput, fontemq; religionis. Idẽ scripsit, expressitq; Valẽtinianus post Imperium Constantini paucis annis. Atq; obserua quod ait ad postremũ: Seruatis per omnia, quæ diui parentes nostri Romanæ Ecclesiæ contulerunt. Qui sunt enim diui parẽtes ipsius Valẽtiniani, cùm ante eum floruerit Iouinianus, qui duos mẽses imperauit? Quid tã paucis die- E bus potuit conferre? Ante Iouinianũ rerum potiebatur Iulianus Apostata Christianæ religionis atrocissimus hostis. Ante Iulianũ Constantius, filius Cõstãtini, penè Arrianus? Cadit igitur ista appellatio DIVI PARENTES NOSTRI, duntaxat in Constantinumus vnus contulit omnia Romanæ Ecclesiæ, asseruit eius principatum. Respexit igitur edictum Constantini cùm hæc scriberet Valentinianus optimus princeps. Sed nónne eadem reliqui prisci Imperatores, omneq; Imperiale genus statuerunt, piè, ac sanctè, sedẽ diui Petri venerãtes, ac dictis Cõstãtini subscribentes? Nam quid Galla Placidia maxima ac pissima imperatrix scripsit? Galla Placidia Augusta, Heliæ Pulcheriæ pissimæ Augustæ filiæ: Igitur tua clementia secundum catholicam fidem quod semper nobiscum fecit, conspirare dignetur, vt quicquid in illo tumultuoso, miserrimóque concilio, id est Ephesino constitutum est, omni virtute submoueatur, & omnibus integris permanentibus, ad apostolicæ sedis examen in qua primus beatus Apostolus Petrus, qui etiam claues regnorum cælestium suscipiens, sacerdotij principatum tenuit, episcoporum causa mittatur. Adnotasti vocem Imperialem consonam oraculis Constantini, Sacerdotij principatum à Beato Petro Romæ positum, administratúmque fuisse: huc omnium Episcoporum causas mittendas esse? Quid aliud est apud Constantinum? Agnosce ex similitudine sermonis insecutorum Imperatorum, quid Imperator Constantinus sit locutus. Prosequitur in eisdem Imperator: Domino meo Theodosio gloriosissimo victori ac triumphatori perpetuo Imperatori & patri Victor Valentinianus gloriosus semper Augustus, & filius. Fidem à no- F stris maioribus traditam debemus cum omni competenti deuotione defendere, & dignitatem propriæ venerationis Beato Petro Apostolo intemeratam in nostris temporibus conseruare: quatenus Beatissimus Romanæ ciuitatis episcopus cui principatum sacerdotij super omnes antiquitas contulit, locum habeat, ac facultatem de sacerdotibus iudicare. Hæc quoque quàm clara sunt, quàm omnem vetustatem exhibent nobis? cùm adhuc eo tempore religio Christi, Apostolorúmque prædicatio, & cũ hominibus cõuersatio recens esset. Paucis antè annis Petrus ac Paulus Romæ populos erudierant. Restabat penè in auribus hominum vocis eorum imago. Audis Imperatorem, Fidem à nostris maioribus traditam. Repete velut superius, rem altius. Qui sunt maiores ipsius Valentiniani, nisi Constantinus, quod omne eius genus? Quid, teste Valentiniano maiores illi crediderunt, quam fidem posteris tradiderunt? Nempe dignitatem, decus, principatum venerationis, pietatis, obseruantiæ, esse in diuo Petro: retinendúmque esse summa opum vi. Retinen autem & conseruari, si successor eius habeat locum, facultatémque de cunctis sacerdotibus, de tota religione iudicandi. Huic antiquitatem contulisse principatum sacerdotij: Antiquitatem, nempe Constantinum, Cõcilium Nicenum, & ante hos, omnes qui in religione Christi floruerunt. Cernis insecutos Imperatores constãter asserere, ac pro sacrosanctis habere quæ Constantinus edicto decreuisset. Huc enim respi-

A ciunt Valentinianus, Gallaq; Placidia, reflectētes aciem ad ea, quæ de maiestate ac principatu Petri magnus Imperatot cum omni antiquitare cōstituisset, prædicassétque. Subiicit Galla Placidia: Domino meo victori Theodosio triūphatori semper Augusto filio, Galla Placidia perpetua Augusta mater eius: Arbitrium vnius hominis, qui in synodo Ephesinæ ciuitatis odiū & contentiones potius exercuisse narratur, militū præsentia & metu appetit Cōstantinopolitanę ciuitatis episcopū Flauianum, eo quòd libellum ad Apostolicā sedem miserit, & ad omnes episcopos harum partiū per eos qui directi fuerant in concilium à reuerendissimo episcopo Romano, qui secundum deffinitionis Niceni concilij consueti sunt interesse, Domine sacratissime fili, venerabilis Imperator. Hac itaq; gratia, tua mãsuetudo tantis turbis resistens, veritatē immaculatā fidei, & catholicæ religionis seruari præcipias, vt secundum formā ac deffinitionem Apostolicę sedis, quam etiam nos tanquā præcellentem similiter veneramur, in statu sacerdotij illæso permanēte per omnia, Flauiano, ad concilij & Apostolicæ sedis iudicium transmittatur, quā primus ille, qui cælestes claues dignus fuit accipere, principatu episcopatus ornauit. Quem scilicet decet nos huic maximæ ciuitati, quæ Domina est omnium terrarū in omnibus conseruare. In his, vt cernis, prædicatur, declaratur principatus sacerdotij, ac episcopatus fuisse in diuo Petro, hácque maiestate ac præcellentia sedem suam, Romanamq; ciuitatem eum ornasse. Ornauit teste Imperatrice sedem Apostolicam & Romanam Ecclesiam Petrus principatu ac maiestate episcopali, vt esset successor suus ceu Rex Imperatorq; episcoporū, Dominus religionis, princeps sacro-

B rum. Hanc esse pręcellentē in terris maiestatē, quam ipsi quoque Imperatores venerentur, adorent. Hanc maiestatem atque excellentiā Petrum Romæ donasse: vt quemadmodum Domina esset omnium terrarum, sic omni religioni dominaretur, omniáque eius nutu regerentur. Quid aliud locuta est Imperatrix, quàm Constantinus? Quo quidem verissimè probatur edidisse eum, priuilegium illud. Ad postremum proferre libet quod Imperator Eous cum Armenis, vniuersoq; Oriente, veteris Ecclesiæ consensum, & ipsius magni Constantini decretum confirmantes, in concilio Florentino vnanimiter dixerunt: quæ cùm consentiant cum magna mirabilis illius edicti parte, profectò reliquam partem vnius, eiusdémque autoris esse cogimur asserere ὁρίζομεν τὴν ἁγίαν ἀποστολικὴν καθέδραν καὶ τὸν ῥωμαϊκὸν ἀρχιερέα εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸ πρωτεῖον κατέχειν, αὐτόν τε τὸν ῥωμαϊκὸν ἀρχιερέα διάδοχον εἶναι τοῦ μακαρίου Πέτρου τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, καὶ ἀληθῆ τοποτηρητὴν τοῦ Χριστοῦ, καὶ πάσης τῆς ἐκκλησίας κεφαλὴν, καὶ πάντων τῶν Χριστιανῶν πατέρα τε καὶ διδάσκαλον ὑπάρχειν, καὶ αὐτῷ ἐν τῷ μακαρίῳ Πέτρῳ τοῦ ποιμαίνειν καὶ διευθύνειν, καὶ κυβερνᾶν τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πλήρη ἐξουσίαν παραδεδόσθαι, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῶν οἰκουμένων συνόδων καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς κανόσι διαλαμβάνεται. Definimus sanctam Apostolicam sedem, & Romanū pontificem in vniuerso terrarum orbe habere principatum. Ipsumq; Romanum summum sacerdotem, successorem esse beati Petri principis Apostolorum, & verum Christi vicarium, & vniuersæ Ecclesiæ caput, & omnium Christianorum patrem, ac præceptorem existere. Atque ipsi in beato Petro à Domino nostro Iesu Christo plenam potestatē traditam esse pascendi, regendi, gubernandiq; vniuersalem Ecclesiam, quemadmodum & in actis vniuersalium conciliorum, & sacris canonibus continetur. Neque verò mirum posteriores Constantinopolis Imperatores vnà cum vniuersa Græcia decreuisse, confessosq; esse hanc decreti Constantini partem, quandoquidē maiores non minus piè cōfessi sunt. Siquidem Andronicus Imperator, qui floruit anno Domini millesimo ducentesimo septuagesimo primo, ab hinc ducentesimo septuagesimo sexto, tempore Ioannis vigesimi primi, cùm de religione disquisitio incidisset, concordiámque cum Romana Ecclesia super omnibus firmassent, præter cętera hæc ipse Imperator in amplissima epistola, quæ est in bibliotheca Palatina, dixit, αὐτὴ ὡσαύτως ἡ ἱερὰ καὶ ἁγία τῆς ῥώμης ἐκκλησία ἄκρον καὶ τέλειον πρωτεῖον καὶ ἀρχὴν ἐπὶ πᾶσαν καθολικὴν κατέχει, ὅπερ αὐτὴ ἀπ' αὐτοῦ κυρίου ἐν τῷ μακαρίῳ Πέτρῳ τῷ τῶν ἀποστόλων ἄρχοντι ἢ τῇ κορυφῇ, οὗ ὁ τῆς ῥώμης ἀρχιερεύς ἐστι διάδοχος μετὰ πλήρους ἐξουσίας παραδέξασθαι ἀληθῶς καὶ ταπεινῶς ἀναγνωρίζει, καὶ καθὼς παρὰ τὰς ἄλλας κρατεῖται τῆς πίστεως τὴν ἀλήθειαν ἐκδικεῖν, οὕτω καὶ ἐάν τινες περὶ τῆς πίστεως ἀναφύωνται συζητήσεις τῇ ταύτης χρεὼν κρίσει διορίζεσθαι, εἰς ταύτην δύναται καὶ βαρυνόμενος ἕκαστος, τοῖς εἰς τὴν αὐλὴν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀνήκουσιν ἐγκαλεῖν καὶ ἐν πάσαις ταῖς αἰτίαις, ταῖς πρὸς δοκιμασίαν ἐκκλησιαστικὴν ἀφορώσαις πρὸς ταύτας δύναταί τις ἀνατρέχειν τὴν κρίσιν, καὶ ταύτῃ πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι ὑπόκεινται. Hęc, & plura alia, quorū sēsus est: Hęc similiter sacrosancta Romana Ecclesia supremū absolutumq; principatū, potestatēq; super vniuersam catholica Ecclesiā habet: quā quidē potestatē in seipsa iure, & humiliter agnoscit esse, atq; accepisse cū plena autoritate ab ipso domino in beato Petro Apostolorū

principe, ac vertice, cuius Romanus pontifex est successor. Et quemadmodum pręter alias ecclesias habet potestatem de fide iudicandi: Sic & si quæ de fide subortæ fuerint quæstiones, huius iudicio dissoluendæ sunt. Ad hanc vnusquisque vexatus prouocare potest, & in omnibus causis, quę ad examen Ecclesiasticum spectent, ad huius iudicium potest quisque recurrere: Et huic omnes ecclesiæ sunt subiectæ. Hæc Imperator Andronicus, consentiẽs cum superioribus imperatoribus. Similiter patriarcha cum ipso imperatore in sua epistola scripsit, καὶ τὸ πρωτεῖον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου ὁμολογοῦμεν, ἀναγνωρίζομεν, ἀποδεχόμεθα καὶ ἑκουσίως ὑποδεχόμεθα καὶ πρὸς τὴν αὐτοῦ ὑπακοὴν ἑκούσιοι ἐρχόμενοι στέργειν καὶ φυλάττειν ἀπαραβάτως ὑπισχνούμεθα καὶ διαβεβαιούμεθα. Paulopost Ὅτι δηλαδὴ ἡ αὐτὴ ἱερὰ καὶ ἁγία τῆς ῥώμης ἐκκλησία, ἄκρον καὶ τέλειον πρωτεῖον κατέχει καὶ ἀρχήν. Etiam principatum sedis Apostolicæ confitemur, agnoscimus, amplectimur, & voluntariè suscipimus: Et ad huius obedientiam voluntarie venientes, eam amplectimur, & inuiolabiliter seruare promittimus, & cõfirmamus. Hæc scilicet Romana sacrosancta Ecclesia supremum, absolutumq; habet principatum ac potestatem. Et quæ sequuntur vnà cum Imperatore. Vt verò reliquæ controuersiæ principio commemoratæ dissoluantur, omnibus modis falsum est, idque tibi, & Nicenum concilium, & historię clarum reddent, Concilium Nicenum præsidente Syluestro Ecclesiæ, non fuisse celebratum. Iulius enim tertius floruit. Lege ipsum concilium. Fallitúrque in eo historia tripartita, ex eóque error perspicuus, quòd scribat, eum concilio interesse præ senectute non potuisse. At eundem scribit post conciliũ quindecim annos vixisse. Hoc cùm exiguo labore possit refelli, nec longiores probationes requirat, omittam. Nec verum est, in principio Imperij Constantini Syluestrũ Ecclesię habenas tenuisse. Quod si etiam verum esset, cùm viginti quatuor annis præfuerit Syluester, potuit facilè vnà cum Constãtino ab initio principatus peruenire ad annos concilij: quando quidẽ Constantinus triginta annos, Eusebio teste, imperauit. Inchoante igitur vtroque eodem tempore suum principatũ, anno autem quintodecimo, vel circiter, Cõstantini concilio inchoato, nonne supersunt Syluestro nouem anni post concilium? Est etiam testimoniũ sextæ synodi, actione octaua, Cùm Arrius inquit diuisor atq; partitor trinitatis insurrexisset, continuo Cõstantinus semper Augustus, & Syluester laudabilis, magnã atque insignem contra eum in Nicea synodum congregauerunt. De discessu ex vrbe cùm ipse Imperator veram, ingentẽ, maximeq; impellentem causam reddiderit: quos alios nos audire fas est, eósque opponere viuæ voci ipsius autoris? Cùm alioquin multos hostes Philosophos, & Historicos habuerit eo tẽpore Christiana religio, qui de ea multa contra verũ scriberent. Maximeq; tunc ab inimicis recens, inualida, nondum regina oppugnaretur. Pronuntiauit ergo Cõstantinus: Quoniã vbi principatus sacerdotũ, & Christianæ religionis caput ab imperatore cælesti constitutũ est: iustum non est, vt illic Imperator terrenus habeat potestatem. Quæ potuit esse maior causa? Si qua prolata, & existimata est alia discessus eius ex vrbe, id factũ est partim ab imperitis, & ignaris huius rei, partim ab inimicis Christianæ religionis, qualis fuit Iulianus, Porphyriusq; eius familiaris, Libanius, multiq; alij philosophi, & Rhetores, quibus cum cõtinentia bella Christianis intercesserunt. Quę res impulit Lactantiũ, vt opus aduersus hostes cõscribens, duas quasi acies instrueret, alterã contra philosophos, ex inani sapientia in Christum virus effundẽtes: partim aduersus ineptè superstitiosos. Sed acrius bellum fuit contra philosophos. Quot scelera Zozimus aduersus Cõstantinũ, simili atque Iulianus impulsus odio, conscripsit. Videbant eum templa Deorum euertentẽ, nouam religionẽ quam illi deridebant, barbarámque superstitionẽ appellabant, vbique erigentem, pérque omnes nationes mirabiliter augentem. Partim igitur ignorabant causam discessus ex vrbe, profectionis in Thraciam: partim malignè supprimebẽt, aut veram causam silentio prætergressi, aliam absurdiorem afferebant. Idq; etiam à nostris peccatum est, quale fuit à doctissimis proditum, cùm filius Constantinus à Nicomediensi Eusebio fuerit rebaptizatus, patrem id fecisse. Similes igitur fraudes commenti sunt, nescio qui scriptores ignobiles de eius discessu. Super quibus ego, veluti falsis, atque explosis, nil amplius addam. Quoniam autem superius eam edicti partem, argumenta, & testimonia veterum Theologorum probabant à Constantino fuisse sancitã, ac ratam, qua maiestatem, principatumq; cælestis religionis Petro, & successoribus à Christo datam asserebat, & probabat: nunc alijs rationibus, & coniecturis probandum est, illam edicti partem, facile nos induci posse, vt credamus conscriptam à magno Constantino fuisse, qua regna occidentalia, totúmque ipsum occidentẽ Christo, & Petro, Ecclesiæq; subiecit. Has siue rationes, & argumenta, siue coniecturas pa-

Aras palam est Laurentium comitésque eius ignorasse: quippe quæ in reconditis, & interioribus litterarum thesauris habeantur. Sed cùm data esset hæc scribenti, diuino munere amplissima librorum Græcorum, Latinorumq; copia, vnde & super hac re, & reliqua theologia flores, ac gemmæ colligerentur: hoc scilicet laborandum, atque omni studio contendendum erat, vt hæc præclaræ supellectilis facultas; ad honorem Dei, & Ecclesiæ ipsius præsidium proferretur. Illa mihi videtur clarissima coniectura super regnis Ecclesiæ à Constãtino donatis, super ea cælestis decreti parte, qua subiecit Ecclesiæ totum occidentem, prima ex antiquissimis pontificum sanctionibus, siue epistolis, (vulgo registra vocantur,) quas per vniuersum terrarũ orbem ad reges, ac principes, velut eorum Domini, transmittebant: eísque vti subiectis imperabant, eorum regna Ecclesiæ esse fatebantur. Atque hi libri vetustissimi sunt. Qualis est liber sanctionum, siue Epistolarum, siue registrum Gregorij septimi, qui floruit ab hinc nostra tempestate iam septingentos annos: cum scribens regibus, ac principibus Hispaniæ, diceret: Vos scitis, quòd antiquitus regnum Hispaniæ est Romanæ Ecclesiæ. Si quis igitur euoluat, ac pẽsitet, inueniet profecto eiusmodi claram, perspicuamq; rationem. Quemadmodum nostra tempestate non dicerentur antiqua, nisi quæ saltem quadringẽtos, aut quingentos annos superarẽt: sic antiqua fuisse tempore eius pontificis, qui tot annis ab hoc sæculo elapsis floruit, quæ supra quadringentos, aut quingentos annos, nempe vltra millesimum tenderent. Itaque si rectè censeas, erant antiqua, tempore illius pontificis, quæ ferè ad ipsum Constantinũ attingebant, à quo ad Gregoriũ

B quingenti plus minus anni præterierunt. Si igitur & obedientiá ipsorum regum, ac principum, & ex vetustis monimentis argumenta contuleris, poterunt facilè tibi indicare, illas occidentales prouincias, ac regna à magno Imperatore, quẽadmodum habetur in edicto fuisse Petro consecrata. Neque enim nunc commemoro magnam Italiæ partem à Pipino, Carolo, Ottone donatam. Parte alia si contra reges ipsorum pontificum audaciam consideres, id poterit indicio esse, non tam cælestem potestatem gladiumq; religionis hos animos eis dedisse, quàm substratam, ac subactam pedibus eorum potestatẽ. Velut quod proditum est de Agapito pontifice, qui profectus Constantinopolim, cùm cepisset super religione altercari cum Iustiniano imperatore, ei dixit Imperator: Aut consenti nobis, aut exilio te deportari faciá. Cui alacriter pontifex respondit: Ego quidem peccator ad Iustinianum Imperatorem venire desideraui, nunc autem Diocletianum inueni: tamen minas tuas non pertimesco. Igitur quod de Gregorio septimo prodidi, in eius vetustissimo, ac præclarissimo registro, seu codice variarum eius epistolarum, ac sanctionum, in hunc modum habet: Gregorius episcopus seruus seruorũ Dei, Regibus, Comitibus, cæterisq; principibus Hispaniæ salutem. Notum fieri vobis volumus, quod nobis quidem tacere non est liberum: vobis autem ad præsentem, & futurá gloriam valde necessarium: videlicet, Regnum Hispaniæ ex antiquis constitutionibus beato Petro, & sanctæ Romanæ Ecclesiæ in ius, & proprietatem traditum esse. Quod nimirum hactenus, & præteritorum ipsorum incommoda, & antecessorum nostrorum tacuit negligentia. Nam postquam regnum illud

C à Saracenis peruasum est, & seruitium, quod beato Petro inde solebat fieri, propter infidelitatem eorum, & tyrannidem detentum ab vsu nostrorum tot annis interceptum est, pariter etiam rerum, & proprietatis memoria delabi cœpit. Verum quia diuina clementia concessa vobis in hostes illos, semperq; concedenda, terram in manus vestras tradidit, vlterius vos causam hanc ignorare nolumus, ne quod supernus arbiter, legum, ac iustitiæ conditor, de recuperanda iustitia, & honore sancti Petri, eiusq; sanctæ, & Apostolicæ sedis gloria nostræ humilitati ad benemerendum contulit, nobis, aut vobis ex taciturnitate in negligentiæ culpam, aut vobis ex ignorantia, quod absit, ad detrimentum propositæ, & diuinitus oblatæ retributionis obueniat, &c. Hæc pontifex ille in libro sui registri primo, qui erat in bibliotheca Lateranensi, postea delatus in Vaticanum. Cernis vt afferat, ex antiquis cõstitutionibus regna Hispaniæ esse sedis Apostolicæ, etiam ante quàm à Saracenis occuparentur. Quòd si retrocedens per annos, ante impetum Saracenorum in Hispaniam, perrexeris, inuenies rationem ferè deduci ad tempora Constantini. Hinc certè tot iam annis antè, ea regna sedis Apostolicæ fuerunt. A tempore Constantini, aut prope, ius, ac potestas hæc cœpit. Eadem propè, aut similis ratio est de regno Hungariæ, de quo idem: Gregorius episcopus seruus seruorum Dei, Dilecto filio Salomoni regi Hungariæ salutem, & cetera. Sicut à maioribus patriæ tuæ cognoscere potes, regnum Hungariæ sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ proprium est, à rege Stephano olim beato Petro cum omni iure, ac po-

testate sua oblatum, & deuotè traditum. Præterea Henricus piæ memoriæ Imperator regnum illud expugnans, victoriam adeptus, ad corpus beati Petri lanceam, & coronam regis transmisit, & pro gloria triumphi sui illuc direxit insignia. Quo principatum eius dignitatis attingere cognouit. Hæc & alia. Nouis de hoc regno, quòd cùm à Barbaris, Scythis, ac Pannonibus non Christianis fuisset post Constantini tempora occupatum, ereptúmque Romano Imperio, cui Ecclesia hæres successit, fuisse à Christianis regibus Ecclesiæ Romanæ, cui debebatur, restitutum. Quod de Hispania luce clarius est, quæ & ipsa à Barbaris occupata cùm esset, Ecclesiæ restituta à regibus est. Idem Gregorius de eodem regno ad Geusam Hungariæ regem eodem libro, sed non eodem capite. Notum vero tibi esse credimus, regnum Hungariæ, sicut & alia nobilissima regna in propriæ libertatis statu debere esse, & nulli regi alterius regni subiici, nisi sanctæ, & vniuersali matri Ecclesiæ Romanæ: quæ subiectos habet non vt seruos, sed vt filios. Quod quia consanguineus tuus à rege Theotonico, non à Romano pontifice vsurpatiue obtinuit: dominium eius, vt credimus, diuinum iudicium impediuit. Audis quo dominatu imperet Ecclesia: non vt seruos, sed vt filios habeat subiectos sibi. Non deiicit reges possessione, sed sinit eos vt filios dominari, quibus dominantibus etiam ipsa dominatur. Vult tamen agnosci regina, ac Domina. Audis omnia nobilissima regna sedi Apostolicæ subiecta esse? Et id scribebant ipsis regibus, ipsisq; veteres constitutiones antiquum dominatum proferebant. Alioqui quæ audacia fuisset ea scribere, vel maximè priscos, sanctósque pontifices, à quibus iactantia, superbiáque & ambitio aberat. Vnde igitur hæc regnorum antiquissima possessio venit ad Ecclesiam, nisi à magno Constantino, cùm ab vrbe Domina gentium cessit, eam alteri maiori imperatori relinquens. De eodem item regno ad eundé regem Hungariæ sic scripsit idem summus, ac sanctus Pontifex, capite septuagesimo: Verum vbi correpto dominio nobili, beati Petri Apostolorum principis, cuius regnum esse prudentiam tuam non latet, rex subdidit sese Theotonico regi, & regale nomen obtinuit. Dominus iniuriam suo illatam principi præuidens potestatem regni suo ad te iudicio transtulit. Et ita consanguineus tuus si quid in obtinendo regno, iuris prius habuit, à se sacrilega vsurpatione priuauit. Petrus enim à firma petra dicitur, quæ portas inferi confringit, atque adamantino rigore destruit, & dissipat quicquid obsistit. Hæc magnus ille pontifex. Denuo cernis regnum illud beati Petri esse, id sæpius, audactérque à Pontifice prædicari. Cernis Romanam sedem tametsi Domina regnorum sit, pati tamen, & velle reges suis regnare locis, reginam tamen vniuersalem agnoscentes. Quæso igitur vnde profecta est ista sedis Apostolicæ magna, ac peruetusta dominatio? Qui sit alicuius iudicii, quid aliud sentiet quàm à prisco illo Constantini tempore venisse? Similis ratio est de regno Anglorum quod antiquissimo tempore Ecclesiæ Romanæ fuisse veterum monimenta testâtur, etiam antea quàm ipsum regnum oblatum fuisset Ecclesiæ à rege Iobanne. In registro Alexandri tertii, qui scribens Gulielmo Anglorum regi, hæc ait: Alexander episcopus seruus seruorum Dei, Dilecto filio Gulielmo regi Anglorum, salutem, & Apostolicam benedictioné. Nouit prudentia tua Anglorú regnum ex quo nomen Christi ibi glorificatú est sub Apostolorum principis manu, & tutela extitisse, donec quidam membra mali capitis effecti, zelantes superbiam patris sui Satanæ, pactum Dei abiecerunt, & Anglorum populum à via veritatis auerterunt. Et paulopost: Nam vt bene nosti, Angli fideles erant, piæ deuotionis respectu, ac cognitione religionis annualem pensionem Apostolicæ sedi exhibebant: ex qua pars Romano pontifici, pars Ecclesiæ sanctæ Mariæ, quæ vocatur Schola Anglorum, in vsum fratrú deferebatur. Hæc pontifex priscus sanè, ac sanctus, quod res eius gestæ probant. Ex quo nomen Christi, inquit, auditum in insula est, fuit insula sedis Apostolicæ, eo videlicet tempore, cùm paulo ante decesserat Constantinus. Idem summus pontifex eidem regi Gulielmo, præter cæteta scribit: In rebus verò sancti Petri, quæ in Anglia colliguntur, sic te vt tuis inuigilare monemus, sic liberalitati tuæ committimus, vt pium, ac propitium debitorem Petrum reperias, & eum tibi ex debito subuenire admoneas. Hæc, vt ego nunc loquar, nónne luce clarius comprobant vetustissimum, vniuersalemq; super regnis occidentis Romanæ sedis dominatum: quo liquidissimo perspicias, verissimum fuisse Constantinum sua voce sanxisse, sua manu scripsisse illam donationem. Hísque omnibus palam fit imperiti grammatici inaudita temeritas, qui sese contra firmissimam, antiquissimámque summæ sedis maiestatem, velut à rege Turcarum ad eam euertendam missus opposuerit, vbique scommatis, & maledicentia grammaticis vsitata religioni insultans.

Hoc

A Hoc quoque loco quæso omnes respiciant, atque altissimè in pectus recondant, quo dominatu se mater Ecclesia reginam regnorum agnoscat, fateatur, non videlicet possessione suarum rerum dominis, ac regibus deturbandis: sed eos cupit, sinítque regnare, modo dominam, reginamq; agnoscãt. Cúmque ab Hispanis, Gallis, pensionibus beato Petro persolutis vti regina consalutetur, adoretur: nónne palá fatentur sese dominæ ac reginæ ea persoluere, Christum, & Petrum, veluti magi muneribus allatis venerantes? Hac ratione cœpit post Constantinũ imperare mater, ab eo inducta in possessionem. Sed ego reliqua prosequor. Si quidem etiam regnum Danorum est peculium & vectigal sacrosanctę Romanæ Ecclesiæ, quod eadem pontificum vetera monimenta testantur. Alexander, idem episcopus, seruus seruorum Dei, Dilecto filio Sueni regi Danorum, salutem, & Apostolicam benedictionem. Quapropter prudentiam tuam monemus, vt censum regni tui, quem antecessores tui sanctæ Apostolicæ Ecclesiæ persoluere soluti sunt nobis, & successoribus nostris transmittere studeas: ita tamen vt non sicut oblatio super altare ponatur, sed vt supradiximus tam nobis quàm successoribus nostris, vt certius approbetur præsentialiter offeratur. Hucusque ille. Regnum item Rusciæ iuris, ac ditionis est Romanæ Ecclesiæ, quod eadem prisca monimenta præ se ferũt. Gregorius idem septimus regi, & reginæ Rusciæ scribens, Dilectis, inquit, filiis Demetrio regi Ruscorum, & reginæ vxori eius, salutem, & Apostolicam benedictionem. Filius vester limina Apostolorum visitans ad nos venit, & quod regnum illud dono sancti Petri per manus nostras vellet obtinere, eidem beato Pe-
B tro Apostolo debita fidelitate exhibita deuotis precibus postulauit: indubitáter asserens, illam suam petitionem nostro consensu ratam fore, ac stabilem, si Apostolicæ autoritatis gratia, ac munimine donaretur. Cuius petitionibus, quia iustæ videbantur, tum ex nostro consensu, tum ex donatione poscẽtis, tandem assensum præbuimus, & regni nostri gubernacula ex parte beati Petri illi tradidimus, ea videlicet intentione charitatis, vt beatus Petrus vos, & regnum vestrum sua apud Deum intercessione defendit. Hæc perantiquus pontifex. Animaduertisti, ac clarè percepisti, dono beati Petri regnum illud per manus pontificis tradi postulasse. Audisti, Debita fidelitate beato Petro: itémque, Regni nostri gubernaculum ex parte beati Petri tradidimus. His perspicuum fit, tametsi regna essent Ecclesiæ Romanæ ea tamen regibus petentibus tradere consueuisse. Tametsi illi regnarent, atque in possessione consisterent: reginam tamen, verámque regnorum dominam, ac largitricem solitos agnoscere. Nec repetit Romana sedes hæc regna, regibúsque cupit eripere: sed vult reges, imperatorésque regnare, modo dominam, ac reginam quod toties inculco, agnoscant, & fateantur. Regnum item Croatiæ, & Dalmatiæ, Ecclesiæ Romanæ sunt, quemadmodum habetur in archiuio sacri palatij Lateranensis in registris Gregorij septimi, in quibus hæc de rege, & regno Dalmatiæ leguntur: In nomine domini sanctæ, & indiuiduæ Trinitatis, Anno dominicæ incarnationis millesimo septuagesimo sexto, indictione quartadecima, mense Octobris. Ego Demetrius, qui & Suinumir nuncupor, Dei gratia Croatiæ, Dalmatiæq; dux, à te domino Gebizo ex Apostolicæ sedis legatione do-
C mini Papæ Gregorij, potestatem obtinens in Salontana Basilica sancti Petri, synodali, & concordi totius cleri, & populi electione & Croatorum, Dalmatinorúmque regni regimine per vexillum, ensem, sceptrum, & coronam inuestitus, atque constitutus rex, tibi deuoueo, & polliceor, me incommutabiliter completurum omnia, quæ mihi tua reuerenda iniungit sanctitas, vt in omnibus, & per omnia Apostolicæ sedi fidem seruem. Et quicquid hoc in regno tam Apostolica sedes, quàm legati sui sanxerunt, vel sanxerint, irreuocabiliter custodiam, iustitiam excolam, Ecclesiam defendam, primitiæ, decimæ, omniúmque ad ecclesias pertinentium procurator existam vice episcoporum, presbyterorum, diaconorum, subdiaconorúmque, vt caste, & regulariter viuant prouidebo. Pauperes, viduas, atque pupillos protegam: parentelæ illicitam copulam destruens, legitimam dotem anulo, sacerdotísque benedictione constituam, & constitutam corrumpi non permittam: hominum venditioni contradicam. Atque in omnibus, quæ ad rectitudinis statum congruunt, me æquum exhibebo. Ducentorum quoque Byzantiorum tributum meorum omnium consultuum, primatuum sancto Petro per singulos annos in resurrectione domini de mihi concesso regno persoluendos statuo. Et vt post me regnaturi, hoc idem perpetuò seruent, sentio, corroboro, atque sancio. Dono insuper, concedo, atque confirmo Apostolicæ sedi sancti Gregorij monasterium, cui Vrana est vocabulum, cum omni suo thesauro, scilicet cum capsa argentea reliquias sacri corporis eiusdem beati Gregorij continente, cum duabus

...bus, cum calice, & patena, cum duabus coronis aureis, gemmis ornatis, cum Euangeliorum textu de argento, cúmque omnibus suis mobilibus, & immobilibus bonis vt sancti Petri legatis semper sit ad hospitium receptus & omnino in potestate eorum. Hoc tamen interposito tenore, vt nulli alij potestati detur, sed omni tempore sancti Petri sit proprium, & à me, meísque successoribus defensum, atque ab omni homine liberum, atque securum. Cuiuscunque autem audacia, temerario ausu præfatum monasterium ex assignato thesauro priuauerit, terribilem illam iudicis vocem, quam diabolus cum suis Angelis auditurus est, audiat. Præterea cùm Deo seruire, regnare sit, vice beati Petri, ac domini nostri Papæ Gregorij, atque post se successorum in Apostolica sede me tuis manibus committo, & committendo hanc fidelitatẽ iuramẽto stabilio. Ego inquam Demetrius, qui & Suinumir Dei gratia, & Apostolicæ sedis dono, rex, ab hac in antea sancto Petro, & domino meo Papæ Gregorio, & suis successoribus canonicè intrantibus ero fidelis: & vt ipse, siue post eũ futuri pontifices, siue legati eorum, aut membra perdant, aut capiantur, neque in consilio, neq; in facto ero. Et cõsilium quod mihi crediderint ad illorum dãnum, scienti mihi intimabo. Regnum autem quod mihi per manũ tuam domine Gebizo traditur, fideliter retinebo, & illum, suúmque ius Apostolicæ sedi aliquo ingenio aliquando non subtraham, dominum meum Papam Gregorium, & suos successores, atque legatos, si in meam potestatem venerint, honorificè suscipiam, & honestè tractabo, & remittam, & vndequaque me inuitauerint, prout potero simplicitérque eis seruiam. Hucusque ille. Quibus omnibus, si rectè perpenderis, videbis Ecclesię Romanæ esse regnum Croatię & Dalmatiæ, vt quod ipse sua voce rex fatetur, inuestitus, atq; constitutus rex. Et quod ait, Quicquid sanxerunt, vel sanxerint hoc in regno legati sedis Apostolicæ, Itémque quod ait, De mihi concesso regno: & quod apertè, Dei gratia, & Apostolicæ sedis dono, rex. Et illud, Regnum autem quod mihi per manum tuam domine Gebizo traditur fideliter retinebo. Quibus omnibus apertè perspicitur, regnum illud esse sedis Apostolicæ, donatum, ac traditum ipsi regi: veram eius patronã esse sedem Apostolicam. Quid igitur super est in occidente, quod apertè non sit sedis Apostolicæ? Clarius etiam perspicitur, denuóque confirmatur, regnum Aragoniæ esse sedis Apostolicæ, his quæ subiiciam. Petrus rex Aragoniæ anno tertio domini Innocentij tertij Papæ venit Romam ad eundem Innocentium, ab eóque militiam solenniter, ac honorificè accepit: obtulitque sponte totum regnum beato Petro, & sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ: ibique accepit in feudum prædictum regnum. Itémque pro regno Sardiniæ certam pecuniæ summam constituit se daturum. Itémque regnum Portugalliæ, Ecclesiæ Romanæ est. Nam Hildefunsus cùm prius esset dux Portugalliæ, siue Lusitaniæ quod à prisco tempore nouerat esse sedis Apostolicæ obtulit ipsum, subiecit eidem, vectigálque constituit. Deinde ab Alexandro tertio rex appellatus est, duásque auri Marcas censum singulis annis persoluit. Regnum quoque Boëmiæ vectigal pendet Apostolicæ sedi, quod scriptum habebatur in bibliotheca Lateranensi. Nam Spicionenus tunc dux Boëmiæ impetrauit à Nicolao vt mitram ferre posset, censúmque constituit centum libras argenti. Exin à sede Apostolica rex est declaratus. Suetia quoque, & Noruegia vt subiectæ soluunt Romanæ Ecclesiæ vectigal, quod in antiquis summorum pontificum monimentis, & in antiqua bibliotheca Lateranensi conspicitur. Omnes enim domus Suetię soluunt censum Apostolicæ sedi singulos denarios. Regnum quoque Datiæ, vt subiectum, obnoxiúmque Apostolicæ sedi, quod apparet ex registro Paschalis, annuum vectigal persoluit, Laterani datum edictum episcopis Datiæ. Ianua quoque in Italia separatim persoluit censum sedi Apostolicæ, Consules scilicet & ciuitas pro medietate insulæ Corsicæ. Sed quid ego cuncta commemoro, quem cuncta recensentem dies deficeret. His omnibus fit perspicua barbarica grammatici temeritas. Nam quid aliud appellem hominem plusquam Turcam, & Saracenum, vetustissimæ Petri maiestati, & sacrosanctæ matri Ecclesiæ detrahentem, qui librum pessimæ maledicentiæ, arrogantiæ inauditæ plenum conscripsit, litterarum Græcarum ignarus, veterum historiarum imperitus, & eorum quę nesciebat irrisor, sibi ipsi vanissima illa loquentia mirificè placens? Rex item insularum de Maij recepit eas à sancta Romana Ecclesia in feudum. Quid igitur plura prosequar, vt hoc argumentorum genere comprobem vetustissimam, ac fere omnipotentem Ecclesiæ Romanæ super omnibus regnis, ac regibus potestatem, atque eorum vetustissimam possessionem? Quando quidem plena sunt omnia pontificum prisca monumenta excelsæ potestatis, qua totum orbem terrarum imperiis moderabantur, habenas omnium terrarum tenentes:

hócque

A hócque, vt dixi, non nouum, sed longe vetustissimum est imperium. Quid euoluam Innocentij tertij edicta cælestia, ad omnes occidentis, atque Orientis, Septemtrionisque principes missa? Sed quando proposita fuit ad comprobandam Constantini donationem ea moles argumentorum, quibus probabatur antiquissima Romanæ Ecclesiæ, firmissimáque regnorum possessio: nunc aliud argumenti genus non ineptum erit ad probandam eam quam Constantinus donauit, aut à Christo venientem confirmauit Romanæ sedis maiestatem. Videlicet audacia, atque intrepidus animus ipsorum pontificum aduersus principes, si quid grauius deliquissent, velut qui eorum domini essent, ipsi autem suæ potestatis conscij in eos suæ potentiæ arma vibrarent. In primis memoriæ proditum est, Felicem secundum, genere Romanum, Constantinum filium magni Constantini, propterea quòd in Arrianorum dogma delapsus, ab Eusebio Nicomediensi fuisset rebaptizatus, excommunicasse, hæreticúmque declarasse. Innocentius autem primus, genere Albanus, non est veritus Archadium Imperatorem excõmunicare, propterea quòd ab Eudoxia vxore impulsus Chrysostomum è sua sede perpulsisset, qui vetuerat ludere puellas ante ipsius simulacrum, idolatriam id esse dictitans. Nécnon Anastasius secundus Romanus ad Imperatorem Anastasium Eutychis hæresi maculatum, legatos misit, monuítque, vt resipisceret. Qui cùm legatos, nec audisset, nec videre voluisset, multáque indigna ipsi pontifici contra rescripsisset, cum anathemate pontifex damnauit, Imperatorem contra pontificem frementem, fanda, atque infanda canentem cælestis ira in ipsius palatio fulmine percussit.

B At Constantinus Syrus summus pontifex Iustinianum Imperatorem anathemate perculit, quod Calinicum patriarcham excæcatum relegauit. Sed cùm postea Imperatorem sceleris pœnituisset, deiectus vna cum regno in terram, pontificem venientem Constantinopolim adorauit, veniámque impetrauit. Gregorius quoque secundus Romanus Leoni Imperatori aqua, & igni interdixit, quod imaginibus bellum indixisset. Itémque tertius Gregorius Syrus exemplum antecessoris secutus, denuo ob idem scelus eum excommunicauit, atque ab eius imperiis Romam, Italiámque auertit. Omnibus iuramento fidelitatis absolutis Coactáque Romæ synodo ferè mille episcoporum venerationem imaginum restituit declarata contra violatores sententia. Zacharias autem Gręcus genere, Childericum Francorum regem regni gubernaculis velut inutilem deiecit, omnibus à iuramento fidelitatis absolutis. Pipinum eius fratrem aulæ regiæ principem instituit: eumq́; Stephanus denuo cum filiis Carolomano, & Carolo inunxit. Qui quidem Stephanus Romanus Imperium à Græcis transtulit ad Carolum Magnum, propterea quòd cõtra Astulfum Longobardorum regem, Ecclesiam vexantem, vt opem ferret Imperator Constantinopolis imploratus rem neglexisset. At vero Gregorius quartus Romanus Ludouicum regem Gallorum Imperio deiecit, contendentibus id proceribus. Necnon Nicolaus primus Romanus duos Imperatores eodem tempore intrepide excommunicauit, Michaëlem Constantipolitanum, propterea quòd Ignatium sine ipsius pontificis autoritate sede deiecisset. Et item Lotharium Imperatorem occidentis, propterea quòd Galdradem pel-

C licem nollet dimittere. Gregorius septimus genere Tuscus in Hëricum Imperatorem, qui Ecclesiæ vnitatem scindere tentasset, excommunicationis sententiam protulit, eundémque nihil pœnitentem Imperio abdicauit: Rodulphúsque Burgundiorum dux pontifice iubente Imperator est declaratus. Vrbanus item secundus Philippo Regi Franciæ sacrificiis interdixit, propterea quòd superinduxerat vxorẽ alterius viuentis. Adrianus autem quartus genere Anglus, Gulielmum Regem Siciliæ excommunicauit, eundémque pœnitentem in sua regna remisit. Alexander tertius Senensis Federicum primum Imperatorem superbissimum sæpius admonitum, sed minimè pœnitentem, in cœna domini publicè sententia excommunicationis percussit. Sed eum demum pœnitentem in Syriam ad locos sanctos recuperandos misit. Innocentius tertius corona redemit Othonem quartum in basilica sancti Petri. At propter eius insolentiam eum summus pontifex excommunicauit, omnésque subiectos à fide, & iureiurando absoluit. Honorius Romanus Federicum secundum, quem Romæ coronauerat, Ecclesiæ aduersantem excommunicauit Gregorius verò nonus in eundem Federicum nimis ferocientem, nullísque flagitiis abstinentem animosè prolata sententia excommunicationis superbiam eius perfregit. At Innocentius quartus Ianuensis eundem Federicum in pertinacia sceleris permanentem veluti Ecclesiæ Dei, publicúmque hostem condemnauit, imperióque deturbauit. Clemens autem quartus, quia Siciliam, & Apuleiam peculium beati Petri manu rapida occupauerat,

Manfredum filium supradicti Federici excõmunicauit. Bonifacius octauus contra Philippum Gallorum regem, quòd contra Ecclesiam sese extolleret, cùm ei pontifex vetera monimenta explicasset, quibus doceret, quod Romanæ Ecclesiæ & in sacris, & profanis. Gallia subesset, quo necesse esset pontificem vt dominum regni sui, eum venerari, & colere, Cum ille despiceret, eum excommunicauit. Hæc, & id genus multa, ex immẽso oceano registrorum, quæ quidem ego sciens, & prudens prætereo, quem adeo tardum, atque hebetem non excitent, & ad cognoscendam, suspiciendámque cælestem veritatem non prouocent super vetustissima regnorũ Romanæ sedis possessione super excelsa eius in omni Romano Imperio, quod hæreditario iure ad eam deuolutum est maiestate: qui regibus, & principibus perperam agentibus non vererentur sese opponere, eisque & Christo, & Petro delegaram, ab Imperatore autem Constantino veluti non suam, non Romanorum, sed Christi, restitutam, ac sacratam Deo potestatem ostendere. Nam quid ego nunc memorem, quoniã notiora, ac leuiora sunt Pipini, Caroli, Ludouici, primi Otthonis, primi Henrici, in Italia donationes? Donauerunt enim hi non sua, sed quæ prius essent Ecclesiæ, à Barbaris autem occupata, ipsiq; Ecclesiæ erepta, restituerunt. Prius enim Ecclesia domina Italiæ, earúmque vrbium fuerat, quàm eorum regum, atque Imperatorum nomen, suique generis fama his in locis audiretur. Et ad eos Imperium ab Ecclesia translatum est. Eos Ecclesia Imperatores, dominósque Italiæ declarauit. Nam quòd illi non donauerint, sed à Barbaris occupata restituerint, declarant verba ipsorum Imperatorum in eorum edictis. In edicto Ludouici filij Caroli Imperatoris hæc habentur: Necnon Exarchatum Rauennatem sub integritate, cum vrbibus, & ciuitatibus, oppidis, & castellis, quæ piæ recordationis dominus Pipinus rex, ac bonæ memoriæ genitor noster Carolus Imperator, beato Petro Apostolo cum prædecessoribus nostris iamdudum per ordinationis paginam restituerũt. E

Hæc igitur non sunt donata, sed è manibus Barbarorum erepta, reddita sunt Ecclesiæ.

In eodem etiam priuilegio legitur: Necnon & censum, & pensionem, seu cæteras donationes; quæ annuatim in palatium regis Longobardorum inferri solebant. Hæc illic. Percepisti Longobardos cõsueuisse in suum palatium inferre, quæ prius essent Ecclesiæ: ob quam caușam Stephanus pontifex auxilium à Pipino implorauit. Et cùm in eodem priuilegio, ac Pipini, Otthonis, primique Henrici restituitur Ecclesiæ Tuscia, Longobardorũ, quæ scilicet à Longobardis occupata, ab eis nomen acceperat. Quod superius de Hispania clarissimum vidimus, quæ antea quàm à Saracenis occuparetur, erat Ecclesiæ Romanæ. Hæc enim perspectissima sunt. Toráque Italia est Ecclesiæ: quod ex parte declarant illis suis edictis Imperatores, cùm nihil ferè in Italia monstrant reliquum, quod non sit Romanæ sedis, antequam imperatorum nomen transferretur ad stirpem Pipini. Hæc igitur alia sit sapientibus de donatione Constantini coniectura, cùm Romana sedes ante Regnum Longobardorum tot vrbium, ac prouinciarum in Italia domina esset, quas ei Longobardi eripere conabantur, aut iam eripuerant, cùm hoc tempus sit antiquissimum, amplius mille annis videlicet ante aduentum Longobardorum in Italiam, quid Iustiniano imperante è suis sedibus exciti sunt à Narsete Eunucho, requirendum est, vnde tantum imperium, tot prouincias vsque ab eo tempore possederit, quis eam in possessionem tot vrbium induxerit. Deueniérque temporũ supputatio, toráque ratio proxime ad tẽpora magni Constãtini. Na quod Romana Ecclesia ante aduẽtũ Longobardorũ in Italia dominaretur, ob quam causam à Longobardis tot prouinciis ereptis confugere coacta sit ad Reges Frãcorum, declarat Adrianus in epistola recitata in synodo. Dominus, inquit, Carolus Rex Francorum, & Longobardorum, patritius Romanorum, nostris obtemperans mõnitis, atque nostram in omnibus adimplens volũtatem, per sua laboriosa certamina, eiusdem Apostoli Ecclesiæ ob nimium amorem plura dona in perpetuo obtulit possidenda, tam prouincias, quàm ciuitates, seu castra, & territoria, immo & patrimonia, quę à perfida Longobardorum gente detinebantur, brachio forti, eiusdem Dei Apostolo restituit, cuius & iura esse dignoscebantur. Sed aurum, & argentum quotidie pro luminariorum concinnatione, seu alimonijs pauperum non desinit offerre. F

Hæc Adrianus.

Itémque Anastasius Bibliothecarius transferẽs Græcam historiam Theophanis sic scribit Papa Stephanus vi pressus, & crudelitate Astulphia coactus simul etiam ab ipso adhortatus est ire in Franciam, & facere quæcunque posset. Veniens Pipinum prouehit virum in omnibus probatissimum, qui præerat tunc quoque rebus post regem, & debellauerat Arabes,

A Arabes,& occidit etiam principem eorum Abderachman,& multitudiné haud facile memorabilem iuxta Rhodanum fluuium,& amatur à gente,nō solum propter hoc,sed & propter alia præcipua gesta,& præficitur genti non ignobiliter primus, Soluente scilicet eum à periurio in regem commisso eodem Stephano. Qui & totondit decessorem eius regem, & in monasterio cum honore & requie circunscripsit. Idem Anastasius addit: Stephanus natione Romanus, abiit ad excellentissimum regem Francorum Pipinum aduersus Astulphum regem Longobardorum auxilium postulans,&c. Itémque ex rebus gestis pontificum hæc ad verbum prolata sunt: Adrianus natione Romanus, necessitate compulsus, direxit maritimo itinere suas Apostolicas litteras Carolo excellentissimo regi Francorum: deprecans,vt sicut suus pater sanctæ memoriæ Pipinus,& ipse succurreret sanctę Dei Ecclesiæ aduersus insolentiam,& tyrannidem Desiderij regis Longobardorum.Tunc ipse à Deo protectus Carolus rex aggregans vniuersi regni sui exercituum multitudinem, per sex menses obsedit eundem Desiderium in ciuitate Papia.

His testimoniis intelligi potest quę Pipinus,& Carolus Ecclesiæ donarent,fuisse prius ipsius Ecclesiæ, à Longobardis occupata: atque ea quidem Ecclesiam Romanam possedisse antea,quàm Longobardi in Italiam euocarentur:quod tempus,vt dixi, deuenit ferè vsque ad imperium Constantini.

Sic vndique claris testimoniis,& coniecturis perspicuum fit,vera esse quæ Constantinus edicto illo suo præclaro statuit,protulit,asseruit de maiestate Ecclesię Romanæ,de regnis,

B vrbibus,prouinciísque concessis. Hoc item clarius probatur his, quæ de Ariperto Longobardorum rege scribuntur in eorum rebus gestis: Aripertus, inquit, rex Longobardorum donationem patrimonij alpium Cottiarum quæ longa per tempora à iure Ecclesiæ priuata fuerant,ac ab eadé gente detinebantur,in litteris aureis exarata iuri proprio beati Apostolorum principis Petri reformauit. Sic historia, ad alpes Cottias Ecclesiæ Romanæ ius pertinebat, à Longobardis iam longo tempore occupatas. Non est igitur instituti mei ex edictis horum Imperatorum, quoniam recentiores sunt, monstrare quæ sint Ecclesiæ, nominatímque vrbes,regiones,totámq́ ferè Italiam Romanæ sedis esse ostédere, sed tantum his omnibus probare, verissimas offerri coniecturas super donatione Constantini, quibus vnà collectis, atque ad veritatem comprobandam coactis, irrefragabilis comprobatio efficitur super donatione Constantini: insignis autem deceptio, singularis audacia, demonstratur eius,qui vetustatis nescius, vt Thraso prodiit in aciem, vt cum Aloidæ manibus magnis rescindere cælum Aggressi,superisque Iouem detrudere regnis.

Aut cùm Mezentius cõtemptor diuum suam dexteram Deum appellabat. Is autem suam vanissimam loquentiam velut Deum habuit,qua sese veri Dei Ecclesiam sternere putaret.

Audi igitur quæ scripserit optimus, ac peruetustus pontifex Nicolaus primus Michaëli Imperatori de priuilegiis Romanæ sedis in amplissima epistola. Si verò nolle parui pendiitis,& solum contra priuilegia Ecclesiæ Romanæ nisus vestros erigitis: cauete,ne super vos conuertantur. Durum quippe est vobis contra impetum fluminis reluctari, durúmque est

C Contra stimulum calcitrare. Porrò si nos non audieritis, restat vt sitis apud nos necessariò, quales dominus noster Iesus Christus nos haberi præcipit,qui Ecclesiam Dei audire contemnunt. Præsertim cùm Ecclesiæ Romanæ priuilegia Christi ore in beato Petro firmata, in Ecclesia ipsa disposita antiquitus obseruata, & à sanctis vniuersalibus synodis celebrata, atque à cuncta Ecclesia iugiter venerata, nullatenus possunt minui, nullatenus infringi, nullatenus commutari. Quoniam fundamentum quod Deus disposuit, humanus non valet amouere conatus: & quod Deus statuit, firmum, validúmque consistit. Illéque potissimum peccat, qui Dei ordinationi resistere tẽtat. Priuilegia istius sedis, vel Ecclesię, perpetua sunt, impingi possunt, transferri non possunt: trahi possunt, euelli non possunt: quę ante imperiū vestrum fuerunt, & permanent Deo gratias, hactenus illibata, manebúntque post nos, & quousque Christianum nomen prædicatū fuerit, illa subsistere non cessabunt immutilata. Ista igitur priuilegia huic sanctæ Ecclesiæ à Christo donata, synodis non donata, sed iam solummodo celebrata,& venerata. Audis imperium, robúrque sedis Apostolicæ fuisse ante imperium terrestre, anteaquam tralatum esset imperium in Græciam. Imperium inuictum, sine fine, post nos, vsque dum Christianum nomen auditum fuerit, futurum, maius hoc imperium quàm vllum aliud toto orbe. Vt autem clarius hæc causa cognoscatur: & quàm facilè sit homines in iudicando decipi, maximè qui sibi videntur aliquid, intelligatur, visum est aliquot exempla proponere, quibus fiat palam, quis stylus esset illius tem-

poris, quo Constantinus, atque insecuti Imperatores loquerentur: atque hinc clarescat, non modò non adiuuari Laurentium ex stylo ad euertendam donationem, vt potius hoc in suam perniciem rendat, totúmque eius iudicium insanum cæcúmque prorsus comprobet. Est autem idem sęculum Constãtini, atque Imperatorum, qui vsque ad Honorium, & Archadium imperauerunt. In vetustissimo igitur codice epistolarum Pontificum, & Imperatorum, qui est in bibliotheca Vaticana, hæc habentur: vt ex his stylum cognoscas. De constructione basilicæ sancti Pauli: Valentinianus, Theodosius, & Archadius Augusti, Salustio præfecto Vrbis. Desiderantibus nobis contemplatione venerationis antiquitus iam sacratæ Basilicam Pauli Apostoli pro sanctimonia religionis ornare, pro quantitate conuentus amplificare, pro studio deuotionis attollere, gratum fuit tuæ sublimitatis officium, quod ad inspicienda vniuersa, vt res exigebat, detulisti, & omnem situm locorúmque faciem sermonis congrui diligentia nostræ serenitatis auribus intimasti. Instructiores enim nos iubere decuit quæ iubenda sunt. Quare participato examine cũ venerabili sacerdote: intimatisque omnibus & magnificentissimo ordini, & Christiano populo, quæ iubemus, sublimitas tua rem diligẽtiore tractatu, & plenius rerum inspectione discutiat. Ac si placuerit, tam populo, quàm senatui vt vetus quo Basilicæ præterit dorsum, quódque ripæ Tyberini amnis adiacet innouari. Ita vt præsens via spacij futuri operis applicetur, eatenus per architectos futuræ basilicæ diriget formam, quatenus se planities extructioni amica prætulerit, ne vlla inæqualitas splendorem fabricæ amplificentiorẽ sublimet. Si quidem in omni mœnium facie decor summus est, quem seruari oportet prima statim fronte magnarum ædificationum demonstrat intentio. Iam illud ipsa res exigit, vt & Synopsis operis cõstruendi, fideli tendatur examine, sumptúsque omnium iuxta pretia rerum, quæ in sacratissima Vrbe prætaxatis plenius ordinetur, atque ad nostram clementiam debita maturitate referatur, vt communi omnium consilio, nostræ quoque serenitatis nutus accedat, quo facilius id quod deuota mens statuit, pro tantæ religionis meritis explicetur. Et alia manu principis: Diuinitas te seruet per multos annos parens carissime, atq; amantissime. Hæc est epistola magnorum imperatorum: is stylus illius temporis. Simili stylo, atque etiam clariore conscripta est donatio. Eat nunc superciliosus Laurentius, atque inflatis buccis hæc quasi moderna, quasi nostratia, quasi sermonem alicuius furciferi, aut nebulonis irrideat, ipse potius vanissimus nebulo, imo verò mõstrum arrogantissimum. Est alia quoque epistola gratulatoria de ordinatione Papę Syritij. Aue Pipiniane charissime, nobis populum Vrbis æternæ gaudere concordia, & optimum eligere sacerdotem, & populi Romani esse cernimus instituti, & nostris gratulamur id euenire temporibus. Proinde quoniã religiosum Syritium antistitem sanctitatis, sic præesse sacerdotio voluerunt, vt Vrsinum improbũ acclamationibus violarent, nostro cum gaudio memoratus episcopus esse permaneat Pipiniane charissime, & iocũdissime. Siquidem magnum innocẽtiæ, & probitatis exemplum est, in vna acclamatione, & ipsum eligi, & alios improbari. Data VI. Cal. Martij, Mediolani. Videte quæso quis stylus illius sęculi, quo conscripta fuit donatio Constantini, stylus inquam ipsorum Imperatorum, non priuatorum hominum. Est item alia epistola eorundem Imperatorũ ad Prætextatum. Aue Prætextate charissime. Nobis licet iusta videatur fuisse vindicta quæ illic turbulenter exercitam factionem coërcitione sedat, vbi maxima debet esse concordia scilicet in Ecclesia, vel sede, vel causa, quarum rerum vtraque, & modestiam poscit, & cultum. Tamen nos, omnes qui nuper propter illum tumultum deportatione damnati sunt, & propria lenitate naturæ, & ipsius religionis, ac legis contemplatione miseremur, Prætextate charissime, ac iocũdissime. Cunctos igitur qui sunt eius, & sortis, & culpæ præcelsa sublimitas tua nostri autoritate iudicij liberabit. Hanc verò formam tenebit in posterum, vt si idem pristino statu restituti, aliquid spiritu iterum gesserint inquieto, quo tranquillitas reformata turbetur, seuerissima in eos sententia proferatur. Nullam enim possunt veniam promereri, qui non desinunt peccare post veniam. Hæc Imperatores scripserunt vt Vrsinus, & qui cum eo essent, ab exilio relaxarentur: sic enim habetur in argumento epistolæ. Hæc pauca è multis proposui, vt hinc prudentes intelligant, quo sermonis genere Imperatores postea quàm in Græciam abierunt, loquerẽtur. Quinetiam Romę, & in omni Italia cultus orationis, proprietásque Romana in desuetudinem eo tempore abierat. Vidimus etiam quemadmodum locutus fuerit illius temporis homo Melchiades, si modo illius est quod prolatum est. Quid ego plura ex eisdem epistolis exempla proponam, vt cùm dicunt Vrbem sacratissimam, Enixissimo studio, In æuum omne, Egregia

A gia sublimitas tua, Spectata synceritas tua, Illustris autoritas tua: idq́; genus alia, ad quæ Laurentius exclamasset. Reuiuisce paulisper Lactanti Firmiane. Imo ipse ex alta imperitæ temeritatis voragine pedem referat, suam inscitiã agnoscat. Et si non agnoscit ipse, agnoscant certè quos ille decepit. Stylus donationis quod similis est ei stylo quo tunc loquerentur Imperatores, non infirmat donationem, probátque fictam esse, conscriptámque à recentioribus: sed potius probat prisco illo tempore scriptam ab Imperatore Cõstãtino. Nónne igitur fieri potuit, vt vox barbara satrapa vsurparetur eo tẽpore, quemadmodum tam insolenter, atque inusitate loquebantur, vt dicerent Synopsis totius operis, Antistes sanctitatis, Religionis contemplatione, Sanctimonio religionis, Vrbem æternam, Nostra serenitas, Mansuetudinis nostræ sensibus, Naturæ nostræ mansuetudine leuigati, Amplificatione morum, Suburbicarias regiones. Responsionem quoque Imperatorum, appellabant Sacrum rescriptum, Cælestem præceptionẽ. Ex verbis quoque Melchiadis si modo illius sunt, potest cognosci, quemadmodum dixi, stylus illius temporis. Dicit, Patenter adeptum dicit, Religiosissimus: &, Fidem veritatis: &, Suo degentibus Imperio: &, Prædia constituit tribuenda. His omnibus ad postremum intelligi potest impietas, ingratitudo, temeritas Laurentij, qui cùm asserat veterum pontificum iniuriã esse de donatione Constantini quicquam prædicare omnibus potius argumentis superius propositis fuit clarissimum, veteribus sanctis pontificibus, omnibus item Græcis, ac Latinis Theologis maximam iniuriam facere, qui donationem, siue decretum Constantini pro falso, fictóque ha-
B bendum prædicent. Vt item clarius innotescat Laurentiana impietas, atque eorum Gigantea immanitas, qui summis pontificibus tam effrænatè maledicunt: audiant omnes, quid super hoc antiquitas senserit, iudicauerit: quod nos abundè docere poterit Nicolaus ille primus in epistola ad Michaëlem Imperatorem. Atque hinc facilè intelligemus, quid veritatis inesse possit libro Laurentij, in quo nihil non contra veterum patrum sapientem sanctitatem, sanctámque sapientiam scripsit. Tempore, inquit, Diocletiani, & Maximiani Augusti, Marcellinus episcopus vrbis Romæ, qui postea insignis martyr effectus est, adeo compulsus est à paganis, vt templum eorum ingressus, grana thuris super prunas poneret: cuius rei gratia collecto numerosorum concilio episcoporum, & inquisitione facta, hoc idem pontifex se egisse confessus est. Nullus tamen eorum sententiam proferre ausus est, dum ei sæpius omnes perhiberent, Tuo ore iudica causam tuam. Noli in nostro iudicio, sed in sinu tuo collige causam tuam. Quoniam ex te, inquiunt, iustificaberis: aut ex ore tuo condemnaberis. Et item dicunt: Prima sedes non iudicabitur à quoquam. Idem Nicolaus hæc insuper addit: Cùm quidam tempore quodam, contra Sixtum papam tentassent quædam non boni rumoris obiicere, & in concilio, cui Valentinianus Augustus intererat, dictum fuisset, Non licere aduersus pontificem sententiam dare. Surrexit idem protinus Imperator, & in arbitrio præfati pontificis tribuit iudicium suum. Hæc diuus ille. Quo veterum patrum exemplo iuniorum improbitatem detegas, atque eos cæcitatis arguere possis, qui tam facile summo capiti detrahunt, quẽ ne idolatriæ qui-
C dem crimen lapsum voluerit concilium condemnare: omnesq́; continuerint os suum, vel Imperatores super eo iudicando. At Laurentius vbique sui similis, expers, vbique altioris sapientiæ, nunquã ad sacra Musarũ adyta admissus, his blasphemiis librũ suum refersit. Addit item Nicolaus: In tantũ autem hanc præsumptionẽ sancti patres apud Chalcedona detestati sunt, vt Dioscorũ Alexandrinũ antistem inter cætera idcirco potissimũ sine restitutione damnauerint, quia ponens in cælum os suum, lingua eius transeunte super terram, excõmunicationem in sanctum Leonem Papam dictauit. Ita vt in præsentia contra ipsum prolata hoc videantur memorare præcipuè dicentes. Quoniam secundis excessibus priorem iniquitatem valde transcendit. Præsumpsit enim excommunicationem dictare aduersus sanctissimum & beatissimum Archiepiscopum Romæ Leonem. Nunquid ibi legitur inquisitionem fuisse factam, vtrum iustè, an iniustè Dioscorus ipsam excommunicationem dictasset? Non planè. Sed absque omni controuersia hoc in eo vlti sunt: quia cùm esset inferior, potiorem quibuslibet conatus est lacescere iniuriis. Teste Anatolio Cõstantinopolitano præsule, qui dicit: Propter fidem non est damnatus Dioscorus: sed quia excommunicationem fecit domino Leoni Archiepiscopo Romæ.

Obserua etiam quæ super his statuerit septima Synodus: Dominicum, inquit, sermonem quem Christus suis Apostolis, & discipulis suis dixit: Quia qui vos recipit, me recipit: & qui vos spernit, me spernit. Ad omnes etiam, qui post eos secundum ipsos facti

sunt summi pontifices, & pastores, principes in Ecclesia catholica dictum esse credentes. Dissimmus neminem prorsus mundi potentium, quemquam eorum, qui patriarchalibus sedibus præsunt in honore, aut mouere à proprio throno temptare, sed omni reuerentia, & honore dignos iudicare. Præcipuè quidem sanctissimum papam senioris Romæ: deinceps autem Constantinopoleos patriarchas, deinde verò Alexandriæ, ac Antiochiæ, ac Hierosolymorum, sed nec alium quemcunque, scriptiones contra sanctissimum Papam senioris Romæ, ac verba complicare, vel componere, suboccasione quasi diffamatorum quorundam criminum, quod & nuper Photius, & multò ante Dioscorus. Quisquis autem tanta iactantia, & audacia vsus fuerit, vt secundum Photium, & Dioscorum in scriptis, vel sine scriptis, iniurias quasdam contra sedem Petri principis Apostolorum moueat, æqualem, & eandem, quam illi condemnationem accipiat. Si verò quis aliqua potestate fruens, vel potens, pellere temptauerit præfatum Apostolicæ cathedræ Papam, aut aliorum patriarcharum quenquam, anathema sit. Porro si synodus vniuersalis fuerit congregata, & facta fuerit etiam de sancta Romanorum Ecclesia quæuis ambiguitas, & controuersia, oportet venerabiliter, & cum conuenienti reuerentia de proposita quæstione sciscitari, & solutionem accipere. Et aut prouectum facere, aut proficere. Non tamen audacter sententiam dicere contra summos senioris Romæ pontifices. Orientalium synodorum sedium vicarij dixerunt: Sanctissimi vicarij senioris Romæ, ac nos, qui reliquarum sedium vicarij sumus, hæc omnia dissoluimus hodie gratia Dei Iesu Christi, qui dedit nobis summi sacerdotij potestatem iustè, ac congruè ligandi, atque soluendi, quoniam violenter, & coactè omnia facta sunt. Ille enim Photius prænoscens quod non per hostium intrauit in ouile ouium, sed aliunde ascendit, multitudinem episcoporum ad se per varias machinationes attraxit, videlicet chirographis, & iuramentis, quæ ipse confecit. Opinatus per hoc incursum se habiturum proptium præsulatum. Bachanis magnificus patritius dixit vicarijs senioris Romæ, & reliquarum sedium: Inducis Photio datis iam completis, duximus eum rursus ad hanc sanctam synodum. Audisti antiquitatem, (sunt enim septingenti, ac plures anni, cùm septima synodus celebrata est) quid censuerit de his, qui contra summum præsulem venenatæ linguæ verba effudissent. Non pudet autem minores, suorum maiorum vestigiis non insistere, non eorum sapientiam attendere? Non hinc suam impiam stultitiam agnoscent, agnoscentes execrabuntur? Quid veri putes inesse impij grammatici libello, quem contrà quam, omnes viri probi, quam Synodi, quam Imperatores faciendum sensissent, aduersus religionis caput instituit, direxit, longe Photio, ac Dioscoro deterior?

TESTIMONIVM IOANNIS IOVIANI PONTANI DE LAVRENTIO VALLENSI.

Libro eius primo, de sermone capite, de Contentiosis.

LAVRENTIVS Vallensis, in Grammaticis, Rhetoricis, Dialecticisque, ita & scripsit, & disputare est solitus, vt minime videretur velle præcipere: nec appareret tam contendere illum de veritate, propterea atque aut docere velle, quàm maledicere, obiectareque vetustis scriptoribus, atque obloqui. Itaque Ciceronem vellicabat, Aristotelem carpebat, Virgilio subsannabat. Quippe qui propalam sit assenerare ausus fiue Pindarus quispiam autor is nomine suo fuerit, siue alio (de hoc enim ambigitur) qui Homericæ libros omnis Iliados non multos ad modum in versus contractos, Latinè conuertit: qui propalam sit, inquam, asseuerare ausus, Pindarum eum Virgilio anteferendum. Est autem carminis illius principium,

Iram pande mihi Pelidæ diua superbi,
Tristia qui miseris iniecit funera Graiis.

Tali igitur iudicio hominem, ingenioque tam siue retrouerso, siue præpostero (quippe qui maximis quibusque ringeret autoribus, vni tantum Epicuro assurgeret) quem, ob commu nem vtilitatem contendere, aut cognitionem, dicas, atque altercari? qui nec alium velit, cu ret, studeat, quàm vt detrahat, quibus minime par est, ac maledicat? Quando qui cum Laurentio familiarius vixerunt, affirmant illum eo nequaquam consilio in Grammaticis scripsisse

A scripsisse, ac Dialecticis, quo doceret, disciplinásque ab ignoratione vindicaret atque à sorde, verùm vt malediceret, obloquendóque detraheret de fama, atque authoritate rerum scriptoribus, tum illis qui exemplo sunt ad scribendum aliis, propter antiquitatem, maiestatémque dicendi, ac præcipiendi: tum illis ipsis, qui tunc viuerent: qui ne dubitauerit ipse quidem dicere, profiteríque palam, habere quoque se in Christum spicula. Sed nobis propositum minime est detrahendi homini maximè studioso: quem senem adolescens ipse, cùm è Roma se Neapolim contulisset ad Alphonsum regem, & inuisetur etiam reuerenter pro illius, meáque ætate, & plures post congressiones maxime familiares ita ab eo discesserim vt ex eo, de mensi pleno, atque amico ore locutus fuerit nunquam. Sunt ex his igitur quos non tam contentiosos dicas, quàm insectatores cùm singulorum, tum etiã humani generis, quod de Timone traditur, neque veritatis ipsius cultu, & gratia, sed quod ita quidem sint à natura instituti, atque ab assuetudine confirmati, & moribus.

DE ROMA.

Ex præclaris priscorum scriptorum monumentis.

SANCTA Romana Ecclesia & reuerenda, & amanda est, non quia Roma fundata est super arenam per Romulum & Remum, prosana sacerdote, & quo nescitur sacrilego, editos, sed quia ædificata est super Christum per Petrum & Paulum. Neque quia, illius fraterno primi maduerunt sangume muri: sed quia postmodum fraterno agone fuerunt purificati: Cruce videlicet Petri, & sanguine Pauli: quos eadẽ fides, & deuotio, ac vnius, eiusdémque diei passio, verè germanos, & per omnia concordes, ad dominum virtutum pariter subuexit. Cùm spurios illos discordes perfidia, & superbia ad fratricidiũ direxerit. Nec quia habuit infame asylum flagitiosorum, crimina sua defendentium, non agnoscentium: sed quia post Deum facta est laudabile lapsorum refugium, lapsus suos humiliter accusantium, & scelera præcordialiter effugere quærentium. Nec quia instituit Senatũ, & Curiam ciuilem, & quoddam velamen suæ malitiæ, vnam libertatem: sed quia hactenus sancit catholicam disciplinam, & dirigit ecclesiasticorum officiorum ordinarias dignitates, decerniq; generales, & speciales vniuersitati Christianæ leges diuini famulatus, ad veram libertatem gloriæ filiorũ Dei. Nec quia produxit Decios, natumq; patrémq;, illustres bellis animas, acriémque Camillum, Et Curios, Syllam, vel nomina vana Catones, Paulos, Brutos, & popularia nomina Drusos, legibus immodicos, ausosq; ingentia Gracchos, Marcellos, Mariósq; truces, nudósque Cethegos: Sed quia patronos sibi post Petrum, & Paulũ vendicat Clementem, Xistum, Laurentiũ, Corneliũ, Pancratiũ, Syluestrũ, Damasum, Celestinum, Leones, Gregorios, Bonifacios, Stephanos, Agathonem, Adrianum, Nicolaum, alios quoque vtriúsque sexus martyrum, & confessorum innumerabiles populos, iuuenum scilicet ac virginum, senum, atque iuniorum. Ea quidem illorum improbitate, insanáque

C patientia, ius suæ potentiæ, terra, maríque protulit. Horum verò modestia, & salutari disciplina non solum orbem terrarum regit, verùm, & ipsum cælorum regnum sibi præsumit, cui violentiam inferre non desinit. Hæc & si ex tyrannis & principibus suis, Babylon magna, mater fornicationum, & abominationum terræ, notari meruit: in ea tamen princeps Apostolorum Petrus Ecclesiam esse electam asserit. Hæc & si meretrix magna prius, & ebria sanguine martyrum Iesu, de vino prostitutionis suę, idest idolatrię potauit, & inebriauit omnes gentes calice aureo, eloquentia scilicet sæculari, atque potentia: postmodum tamen desponsata vni viro Christo, virginem castam seipsam exhibet, atque ab ipso introducta in cellam vinariam, omnibus gentibus præclaro salutiferæ confessionis poculo, musta nouæ gratiæ, ac vina veteris acrimoniæ profert, quibus ipsa inebriata, inebriare quærit omnes. Nec solùm suæ septicollis arcis mœnia, subuersis delubris, dęmonúmque figmentis & geniis, insignita Iesu domini cruce, sanctorúmque basilicis, iconiis, & titulis, verùm & plenitudinem orbis. Quæ non tam ciuitas hominum, quàm martyrum dicenda est cæmiterium. In qua aut nil, aut minimum soli constat, quod sanctorum cruor inficiendo non possideat, balnea, propolas, meritoria, templa, theatra, turres, & cryptas, circos, madidásque popinas, arcus, & pontes, pomæria, rostra, forúmque, Cũ portis, domibus, thermis, stabulisq;, cloacis. Sic sanguinem piorum, quẽ impia quondã, & crudelis passim velut aquam effudit, nunc pia, & mitis ad tutelam sui venerata suscipit. Et quid plura? Hæc regnum

terris,& famam terminat astris. Cui non magis terrenum regnum, quàm cæleste successit. D
Postquam enim lapis ille reprobatus,& probatus abscissus de mõte sine manibus, regnum Romanorum,& in ipso Græcorum, Persarum, Babyloniorum, quæ in Daniele, bestiis crudelibus, & statuæ corruptibilium metallorum ad monstrationem principis huius mundi in eis tunc regnantis, contriuit funditus,& in fundamento Apostolicæ fidei fundatus, impleuit vniuersam terrã, mons magnus est factus, fecit nos ex omni tribu, lingua, populo,& natione, regnum,& sacerdotes Deo nostro super terra, vt iam nõ regnet mundus in nostro mortali corpore ad obediendũ concupiscentiis eius, sed iustitia sempiterna, quæ est Christus, per fidem habitet, atq; regnet in cordibus nostris, nósq; cum eo perpetuo regnemus.

AD PAVLVM III. PONTIFICEM MAXIMVM.

De restituenda nauigatione Tiberis à Trusiamno, agri Perusini castello, vsque Romam,

AVGVSTINI IGVVINI BIBLIOTHECARII SVI ORATIO.

E

VT de nauigatione Tiberis scriberem, atque eam tibi, maxime Paule, religionis Christianæ Princeps, restituendam proponerem, mouit me cum amor quo Romam vti Patriam,& quę me, te clementissimo principe autore in hoc dignitatis gradu collocauit, amplector, veneror, omnes ei pristinas dignitates, copias, diuitiásque cupio, tum idem amor quo regiones has, quas Tiberis peruagatur vti alteram patriã diligo, eísque maximum commodum ex hac nauigatione profecturum, ingẽti voto desidero. Denique mouit me pietas qua te principem, dominúmque meum colo, vt quemadmodum Deus summus per te multa Ecclesiæ suæ ornamenta reddidit. Tu solus enim, vt mittã alia, inuicta animi magnitudine, rem antehac inusitatam aggressus, sanctum senatum, cui veluti cardini tota nititur Ecclesia, ex optimis quibusq; atq; doctissimis viris coëgisti, & Ecclesia, vt reflorescerete, autor fuisti. Sic tu prior esses, qui rem à superioribus Pontificibus, aut propter inscitiam, aut quòd tam salubria cõsilia animo minime agitarent, diuersa omnino quam quæ ad publicũ vsum spectent, cogitantes, intentatã perficeres,& te, atq; tuos hoc rã præclaro facinore apud posteros celebrem redderes. Esséq; de quibus doctissimus Vates,

Inuentas aut qui vitam excoluere per artes,
Quique sui memores alios fecere merendo.

F

In concilio Deorum collocat nobilissimus vates eos, qui fecerunt vt celebrarentur in posterum ob mortales beneficiis affectos: ostendens & in hac vita eis remanere laudẽ nominis sempiternam, & apud superos in cœtu Deorum sedes esse paratas.

Noram quoque te, sanctissime pater, ex his esse, quibus Hesiodus primum in omni laude locum tribuit, qui ex seipsis quæ sunt optima noscant, in lucémque edant. Deinde eis qui cæteros salubria suggerentes libenter audiant. Tu certè ille es, qui ex fœcundis pectoris tui thesauris optima quæq; depromas, tum libenter audias, qui salubria consulere videntur. Scribam igitur ego salubria, laudata ei qui libenter audit. Scribam autem facilia, & quæ priscorum Romanorum, à quibus tu genus ducis, probati scriptores ostendunt fuisse. Atque spero me facile, quæ scribo, persuasurum: quod ei scribo, qui rerum bonarum est cupidissimus:& consulo facilia, prona, quæq; solo Principis imperio nullis expensis fieri poterunt. Tum ea, quæ ad sempiternum decus ipsius Principis pertineant. itémque & Romæ, & omnibus prope finitimis terris vtilia: fungórque hæc scribens multarum vrbium quasi legatione, quæ ad me oratum venerunt, vt hoc earũ nomine à tua maiestate suppliciter peterem. Ipsæq; ad sanctissimos istos pedes procumbũt, vt nauigatio Tiberis ab agro Perusino, nempe à castro Trusiamno, qua multa flumina influunt in Tiberim, atque adeo augent,

augent, vt sit nauigiorum capax, restituatur vsque Romam. Ab hoc castro, qua multa flumina in vnum alueum coacta incuttunt, truduntq; se in Tiberim, iam largus aqua, iam nauigiorum capax Tiberis vsque Romam nauigabatur. Hinc Romani, quorum omnis amor erga patriam, vt Vrbs omni commeatuum genere esset refertissima, & vt finitimæ regiones hoc commodo iuuarentur, ita fluminis alueum redegerant, intráque ripas aquam coëgerant, atque ripas extulerant, vt facilè multa nauigia flumen mercibus, rebúsque ex vicinis agris onusta, Romam deferret. Plenæ erant lintres vini, olei, fructuum, carnium, altilium, necnon lignorum ad ædificia, mercium quoque, quæ a supero mari eò iumentis traducta, hicque imposita lintribus Romam traiiciebantur. Atque tanta ex hac nauigatione percipiebatur vtilitas, vt magna vis mercium ex omni Germania, Anglia, partimque Gallia reliquisque superis regionibus, Rhauennæ nobilissimo eius tempestatis emporio, quemadmodum hoc sæculo Venetiis exposita, inde mari ad portus, Pisaurum, Fanúmque traiecta, tum iumentis vsque ad eum locum, quo iter breue est, delata, deinceps per Tiberim, Romam deferrentur. Nominauerunt Romani locum hunc, vbi merces exponebantur, vnde libera Tiberis incipit nauigatio, Trusiamnum, quòd illic, vt superius monstrauimus multi amnes se trudunt in Tiberim, quibus auctus nauigiorum est capax. Hanc ob causam, & ob hanc longam Tiberis nauigationem, reliquæ quoque finitimæ regiones, quædam sua flumina ita redegerant, atque aptauerant, vt paruulis nauigiis, res ex agris in Tiberim deferrent, quæ maioribus nauigiis imposita, Romam per Tiberim deueherentur. Ex omni agro Spoleti, Meuaniæ Forislamminij, omniúmque vicinarum regionum per flumen Tiniam, siue vt hodie incolæ vocant, Timiam, quod exiguis nauigiis nauigabatur, in Tiberim commeatus deducebant. Influit autem Tinias in Tiberim paulo infra locum, quem superius monstrauimus Trusiamnum, profluit ex monte qui Fulginco, Spoletóque imminet, medio fere itinere, & per fines earum vrbium, itémque Meuanatum deuolutus, acceptísque nonnullis aliis fluminibus exonerat se in Tiberim. Hoc igitur memorans locupletissimus testis Strabo, qui non modo loca, sed cõsuetudines locorum sui temporis, fideliter describit, ait de Meuania: παρ' ἣν ῥεῖ ὁ Τινέας καὶ οὗτος ἐλάττοσι σκάφεσι κατάγων ἐπὶ τὸν Τίβεριν τὰ ἐκ τοῦ πεδίου. Iuxta Meuaniá fluere Tiniam, qui exiguis nauigiis res, fructúsque ex regione campestri deducat in Tiberim. Non detulissent autem nauigiis res in Tiberim, nisi Tiberis quoque fuisset nauigabilis. Apparet hodie quoque flumen Tiniam posse exiguis nauigiis enauigari, ita alueus directus est plenus aquæ ad ripas. Regiones præterea, atque vrbes Romæ propinquiores, Interamna, Narnia, Carseolum, vicináque oppida subuehebant res, mercésque suas in Tiberim, per flumen Natem, ipsum quoque nauigabilem, de quo idem Strabo νάρνα δι' ἧς ῥεῖ ὁ νὰρ ποταμὸς συμβάλλων τῷ Τιβέρει μικρὸν ὑπὲρ ὀκρίκλων. πλωτὸς δὲ οὐ μεγάλοις σκάφεσι.

Per Narniam fluere flumen Narem, qui paulo supra Ocriculos misceatur Tiberi, ipsúmque esse nauigabile nauigiis non magnis. En igitur Nar quoque nauigabilis, per quem finitimæ vrbes, merces, résque omne genus traiectas in Tiberim, Romá maioribus lintribus deducerent. Tertius erat fluuius, quo Aethruria demissas omnium generatim rerum copias in Tiberim, Romam deferebat: cuius fluminis nauigatione vsque in Tiberim vtebatur Arretium, Cortona, Clusium, vetulonia, omnésque vicinæ vrbes, is dicitur Clanis, profluit ex paludibus, fontibúsque Clusinis haud ferè minor, nec ad sustinenda nauigia minus aquæ ducens, quàm Nar. De eo Strabo cùm copias rerum, quas flumina Romam transmitterent, & quibus è locis profluerent memoraret, recensens in his fluuiis Clanim sic perhibet, διὰ δὲ τῆς τυρρηνίας καὶ τῆς κλυσίνης ὁ γλάνις. Per Aethruriam, agrúmque Clusinum fluere Clanim. Quartus erat fluuius nauigabilis, quod & Plinius testatur, Anio, cuius nauigationem, tu sanctissime Pontifex paucis ante diebus renouare exorsus es. Itaque propter præcipui, maiorísque fluminis nauigationem, hæc quoque nauigabantur, atque ab vrbe vsque ad agrum Perusinum à dextra, atq; sinistra fluminis, omne rerum genus confluebat in Tiberim, omnes regiones res suas venales lintribus transmittebant Romam, vtentes fluminis beneficio, diuino certè munere, quo simul magnas itinerum, expensarúmque difficultates vitabant, simul vrbem omni rerum copia refertissimam reddebant, se quoque pretiis rerum venditarum locupletabant. Atque vt Spoletum, Meuania, Forumflaminij, omnésque vicinæ regiones, vtebantur fluminis Tineæ nauigatione, in Tiberim copias inferentes, sic ad alteram Tiberis partem, Perusini, Tudertes, reliquæq; ciuitates per totum ipsum Tiberim enauigabant, mer-

ces, réſque venales, in primis vinum, oleum, altilia, nauibus deferentes. Vt veriſſimum ſit quod de his fluminibus, quantam, quámque admirabilem rerum copiam Romam tranſmitterent, ſcribit idem Strabo, deſcribens vrbis vbertatem, fluminibus illatam, præter inquit Romanæ regionis felicitatem· καὶ οἱ κατακομίζοντες ποταμοί, θαυμαστὴν παρέχουσι τὴν εὐχορηγίαν. πρῶτος μὲν ἀνίων ἐξ ἄλβας ῥέων τῆς πρὸς μαρσοῖς λατίνης πόλεως, καὶ διὰ τοῦ ὑπ' αὐτῇ πεδίου μέχρι τῆς πρὸς τίβεριν συμβολῆς. ἔπειθ' ὁ νὰρ καὶ ὁ τινίας οἱ διὰ τῆς ὀμβρικῆς εἰς αὐτὸν καταφερόμενοι τὸν ποταμὸν τὸν τίβεριν, διὰ δὲ τῆς τυῤῥηνίας καὶ τῆς κλουσίνης ὁ κλάνις. Flumina quoque, quibus res ſubuehuntur admirabilem afferunt copiam. Primus quidem Anio, qui ex Alba Latina vrbe iuxta Marſos profluens per campos, qui ei ſubiacent, vſque ad cōfluentem Tiberis fertur: tum Nar, & Tinias, qui per Vmbriam in Tiberim deuoluuntur. Per Æthruriam verò, finéſque Cluſinos fertur Clanis. Hos fluuios memorat Strabo nauigabiles in Tiberim, qui Romæ admirabiles copias ſuppeterent, ex omni regione finitima, res quibus mortales iuuantur, inferentes. Vt autem ſuperius per flumen Tineam ſcripſerat nauigiis in Tiberim deferri, τὰ ἐκ τοῦ πεδίου, ea quæ in campis Meuanarum naſcuntur, nempe vinum, oleum, fructus: ſic ex parte memorat, quæ reliquis fluminibus importarentur ad vrbem. τῖφοί τε καὶ πάπυρος, ἀνθήλη τε πολλὴ κατακομίζεται ποταμοῖς εἰς ῥώμην. Defertur Romam Papyrus, cremium, ſtorea fluminibus, quæ lacus, & paludes profundunt in Tiberim. Ait flumina, paludes, lacúſque emittere. Hæc inquit flumina deducunt eas res in Tiberim. Eſt igitur clarum, totum flumen vſque ad cōfluentem Tiniæ, & Tiberis, qui eſt paulo infra caſtellūm Truſiamnum, in agro peruſino, cui res ipſa nomen dedit fuiſſe nauigabile, multis, prægrandibúſque nauigiis, quoad natura fluminis pateretur. Huc velut ad portum confluebant omnes, res ſuas venales flumini exponentes, Romámque ducentes, ſempérque deinceps Tiberis aliis in eum riuis, fluuiíſque defluentibus fit maior, & ad locum Truſiamnum, hac quoque tempeſtate nauigio, nunquam prope vado tranſitur. Facile autem intelligi poteſt, poſſe ab eo loco, vt olim Tiberim nauigari: quandoquidem in Gallia Ciſalpina videmus hac tempeſtate minimum quémque fluuium, qui cum Tiberi non ſit conferendus, cùm fluit ad Truſiamnum magnis nauigiis enauigari, cuiuſmodi eſt Meduacus, qui à Patauio Venetias, & contra, nauigationem peragit, deferens grandia, multáque nauigia, plena hominum, plena mercium, rerúmque venalium. Talem fuiſſe par eſt nauigationem à Truſiamno ad vrbem per Tiberim, agentem noctéſque, diéſque lembos, maioráque nauigia, plena hominum, rerúmque venalium. Sunt alia quoque flumina, deductionéſque paludum in Gallia Ciſalpina, longe Tiberi minores, magnorum nauigiorum capaces, quibus aut in Padum, aut mare deferunt incolæ res, omne genus. Factúmque in Gallia, hominum induſtria, vt omnis prope eorum regio riuos, ſiue vt ipſi vocant, canales habeat, per quos nauigiis onera in maiora flumina, inde in mare deducant. Nam nec Bononiæ, nec Mutinæ deeſt ſuus riuulus, quo non exigua nauigia ducunt in Padum: idem eſt reliquis vrbibus [illegible]. Quanto igitur facilius fieret id in Tiberi, longe latiore, atque aqua vberiore?

Pace ſuperiorum principum dixerim, quos ab amore rerum publicarum priuatorum commodorum cogitatio abſtraxit, fuit eorum & Romæ dedecus, non vti tam diuino fluminum beneficio, quæ natura ad dextram, ſiniſtrámque fluminis ita poſuiſſe videtur, vt ne hoc quidem ad Romanam felicitatem deeſſet. Nam reſtituta Tiberis nauigatione, dabitur facultas, vt per totam Aethruriam, per flumen Clanim vſque in mare, ad hoſtia Arni traiiciat nauigatio, quod ſuperiores Pontifices tentaſſe feruntur. Nam Clanis Alliam ingreſſus influit in Tiberim. Si per Tiberim ab vrbe verſus Aethruriam aſcendas, tum Clanim qua Tiberi miſcetur, nauigio ſubeas, tunc finibus Cluſinis ſuperatis, quòd Clanis ab altera parte verſus occaſum propinquat ad Arnum: Arnus nauigium vſque Liburnum, qua mare influit, adducet. Clanis velut Amphiſbena, propter longius, latéque reſtagnantes fontes, ac paludes, alterum in Tiberim, alterum verſus Arnum caput infundit. Hác ob cauſam Tiberio Principe, Cornelius Tacitus autor, actū in Senatu, vt totus Clanis propter Tiberis alluuiones, verteretur in Aethruriam, Florētinis reclamantibus, his verbis: Actum, inquit, deinde in Senatu ab Aruntio, & Ateio, an ob moderādas Tiberis exundationes verterētur flumina, & lacus, per quos augeſcit. Auditæq; municipiorū, & coloniarū legationes, orantibus Florentinis, ne Clanis, ſolito alueo demotus, in amnem Arnum transferretur, idque ipſis perniciē afferret. Hęc Tacitus. Audis Clanim transferri poſſe in Arnum? Per Tineā vero, atq; Narem, partemq; Tiberis, maximam Vmbriæ partem licebit nauigio traiicere. Illud autem, quod ſcribit Plinius de Tiberi. E media fere longitudine Appennini, finibus Arreti

A Arretinorum profluit, tenuis primò, nec nisi piscinis corriuatus, emissúsque nauigabilis, sicut Tinias, & Clanis influentes in eum. Nouenorum ita conceptu dierum si non adiuuent imbres, sed Tiberis propter aspera, & confragosa, ne sic quidem præterquam trabibus, verius quàm ratibus longe meabilis fertur. Plinius hæc loquitur Tiberim vbi nascitur tenuem esse, & per confragosa, asperáque delabi, inq; his locis, vbi tenuis est non ita nauigabilem esse: quapropter incolas eorum locorũ cogere in piscinis, gurgitibúsque aquam, per quam coacta rates, ceu trabes per ipsum flumen agant. Hoc igitur refert Plinius de Tiberi, vbi oritur, vbi tenuis est in finibus Arretinorum, atque Tifernatum: Nam his in locis tenuis est, & per confragosa, asperáque delabitur. Sed vbi ad Trusiamnũ appropinquauit, delatus in planum, tum aquæ multitudine vehementer augetur, tum non amplius pedibus, sed nauigio transitur, & deinceps vsque Romam semper per planum fertur. Asserit quoque Plinius, quod superius Strabo, Tiniam, & Clanim in ipsum influentes nauigabiles esse. Simili sensu intelligẽda sunt, quæ scribit Plinius Iunior in Epistolis de nauigatione Tiberis. Is ad Apollinarium describens villæ suæ amœnitatem, quæ non procul ab Appennino in Thuscia ad Tifernum sita esset, hæc ait: Cuncta enim perennibus riuis nutriuntur, ibi aquæ plurimum, palus nulla, quia deuexa terra quicquid liquoris accepit, nec absorbet, effundit in Tiberim. Medios ille agros secat, nauium patiens, omnésque fruges deuehit in vrbem, hyeme duntaxat, & vere, æstate submittitur, immensiq; fluminis nomen arenti alueo deserit, autumno resumit. Hæc quidem Secundus. Principio obseruandum est, villam, quam describit, fuisse versus Appenninum, vbi fontes Tiberis scaturiunt. Meminit enim Appennini in epistola, ad alia refert villam à tergo habuisse Appenninum, licet longius. Ab Appennino quoque salubres afflatus in eam exhalari, alia Epistola prædia sua vicina fuisse Tiferno Erat. igitur villa supra aut infra Tifernũ in Thuscia, vt idẽ meminit, non procul finibus Arretinorũ. His locis Tiberis erat nauiũ patiens, sed hyeme, & vere duntaxat. Quamobrẽ hæc Secũdus non scribit de Tiberi, vbi câpos Perusinos secat, multisq; fluminibus acceptis, omni tẽpore est nauiũ patiens: sed vbi tenuis est, exarescitq; æstate supra Tifernũ infraq;. In câpis autem Perusinis ad Trusiamnũ, semper largus aqua, quã è vijsis fontibus deuoluit in eum multa flumina, à Meuania, à Foroflaminij, ab Iguio veniẽtia, nunquã non est nauium patiens, nullo tempore deficit aquarũ vbertas, plus enim illa flumina portant aquæ, quàm solus ipse Tiberis. Quòd si locis illis, vbi Tiberis exarescit, erat nauigabilis, quãto facilius ad eum locum, vbi flumina in eum se trudunt, restituetur eius nauigatio? Clare enim Plinius scripsit, omnes fruges ab illis locis in vrbem deuehi, eodemque respicit vterque Plinius originem Tiberis describêtes, & his in locis vnde profluit nauigabilem esse ferentes, difficili nempe nauigatione, hyeme, & vere duntaxat. Sed in campis Perusinis ad Trusiamnum, pleno fluit alueo omni tempore. Quæ verò scribit idem Plinius de nauigatione Clytumni, multo magis asserunt, corroborántque hæc, quæ de n[illegible] Tiberis scribimus. Nam Clytumnus est fons vberrimus qui ad mœnia Meuaniæ, Tinia receptus nomen suum amittit. Vbi profluit Clytumnus, vt superius monstratum est, appellatur. Fons amplissimus, pluribus venis scaturiens, subitóque natus, ingens flumen, nauium patiens. Is, vt diximus, cum Tinia & Clasio Iguuio ad castrum Trusiamnum Tiberi miscetur. Si igitur nauigabatur Clytumnus, quem Tiniam vocat Strabo, atque in Tiberim fruges deuehebat, certe ipse Tiberis, in quem scaphas, & cymbas, lintrésque transmittebat Clytumnus, siue Tinias, nauigabatur. De eo igitur idem Plinius in epistolis: Vidistíne aliquando Clytumnum fontem: Si nondum, & puto nondum, alioqui narrasses mihi: vide, quem ego (pœnitet tarditatis) proxime vidi. Modicus collis assurgit antiqua cupressu nemorosus, & opacus: hunc subter fons exit, & exprimitur pluribus venis, sed imparibus, eluctatúsque facit gurgitem, qui lato gremio patescit purus, & vitreus, vt numerare iactas stipes, & relucentes calculos possis. Inde non loci deuexitate, sed ipsa sui copia, & quasi pondere impellitur. Fons adhuc, & iam amplissimum flumen, atque etiam nauium patiens, quas obuias quoque, & cõtrario nisu in diuersa tendêtes, transmittit, & perfert, adeo validus, vt illa, qua properat, ipse tanquam per solum planum remis non adiuuetur, idem ægerrime remis, contisque superetur aduersus. Iucundum vtrunque per iocum, ludumq; fluitantibus, vt flexerint cursum, laborem ocio, ocium labore variare. Ripæ fraxino multa, multa populo vestiuntur. Quas perspicuus amnis velut mersas viridi imagine adnumerat. Rigor aquæ certauerit niuibus, nec color cedit. Adiacet templum priscum, & religiosum. Stat Clytumnus ipse amictus, ornatusq; prætexta. Præsens numen, atque etiam fatidicum

indicant sortes. Sparsa sunt circa sacella complura, totidémque Dei, sua cuique veneratio, D suum nomen, quibusdam verò etiam fontes. Nam præter illum quasi parentē cæterorum, sunt minores capite discreti, sed flumini miscentur, quod ponte transmittitur. Is terminus sacri, profanique. In superiore parte nauigare tantum, infra etiam natare concessum. Balineum Hispellates, quibus illum locum diuus Augustus dono dedit, publice præbent, & hospitium Nec desunt villæ, quæ sequutæ fluminis amœnitatem, margini insistunt. In summa nihil erit, ex quo non captes voluptatem: nam studebis quoque, & leges multa multorum omnibus columnis, omnibus parietibus inscripta, quibus fons ille, Deúsque celebratur. Plura laudabis, nonnulla ridebis, quanquam tu verò, quæ tua humanitas, nulla ridebis. Vale.

Hæc Plinius de Clytumno, quæ de Tinia, siue Timia superius Strabo, Vnius fluminis duo nomina, quemadmodum Ister, & Danubius, Tiberis, & Albula, siue Timia iuxta Meuaniam hodie quoque ab incolis vocatur. Clytumnus vbi nascitur, à Clytumno Deo, cui templum est super ripis eius fluminis. Sed Tinia fluuius est Fulginatum in quem ad Meuaniam sese Clytumnus effundit. Huius nauigationem, vt vidisti, copiose, luculenter enarrat, describítque Plinius. Quod item prodidit Strabo Narem fuisse, quo tempore scriberet, nauigabilem. Tacitus etiam Romanæ scriptor historiæ probauit, cùm de Pisone ex orientis locis in Italiam reuertente, fugámque accelerante ob suspicionem oblati veneni Germanico, libro tertio scriberet. Ab Narnia vitandæ suspicionis, an quia pauidis consilia in incerto sunt, Nare, ac mox Tiberi deuectus auxit vulgi iras, quia nauē tumu- E lo Cæsarum appulerat. Cernis vt aperte doceat, illum deuectum fuisse flumine Nare: & quoniam Nar influit in Tiberim infra Hortinos, Tiberi quoque deuectum esse, appulisseq; nauim ad busta Cæsarum. Quo nunc quoque naues ex Sabinis, vicinísque locis adactæ, onera velut in portu deponunt, è conspectu Mausolei Cæsarum, iacentis, fractique obelisci, qui cum cæteris ornamentis, quæ Strabo descripsit, obibat Nausoleum in Campo Martio. Cuius etiam loci meminit Virgilius de funere Marcelli.

Vel quæ Tiberine videbis Funera cum tumulum præter labere recentem.

Constat igitur Romanos, quorum animi magnitudinem, ingentésque opes, cùm varia vbique terrarum monimenta, tum vero reperti passim in viis, quibus itur ad vrbem, pontes, arcus, ipsæq; viæ cæruleis lapidibus, aut glarea, vastísque saxorum molibus instratæ testantur, non modo facultatē terrestris itineris euntibus ad vrbem, cùm ad Narem ventum est, parasse: vbi Flaminia via ex Carseolo ad hoc oppidum per pontem miræ magnitudinis super Narem ascendit, sed etiam fluuio copiam nauigandi, vitato horrendi montis transitu, præbuisse, perspicuúmque est, si qua saxa hac tempestate in eo flumine resonantia, nauigationem impedire videantur, ex adiacentibus montibus ea decidisse, facileque [illegible]ed aduētitia remoueri posse. Perspiciendū nunc quàm facile quā nullo negotio, quàm nullis expensis, hæc nauigatio possit restitui. Cuius rei exemplum erit, vt docuimus, Gallia omnis transpadana, ac cispadana, in qua nulla propemodum vrbs est, quæ priuatis expensis non sibi deductiones fluminum, aut paladum accōmodauerit, quæ nauigiis trans- F mittantur. Si vna igitur vrbs Bononia, Mutina, Patauium, riuulos illos (vt sic loquar) ita direxit, aptauit, collocauit, vt nauigarentur, quanto facilius esset summo, ac potentissimo principi, populis suis, qui Tiberim accolunt, imperare, vt flumen expurgent, alueum dirigant, ripas propter alluuiones attollant, quod illi circunpadani Galli vbique ad sua flumina quotidianis operis studēt? Id cùm fecerint nostri eadem atque illi commoda consequentur. Nam vt mittam nauigationis beneficium, maximum certè, ac diuinum, tum multum agri vbique lucrabuntur, quod Tiberis vagus, ac liber, nec intra ripas propter incolarum segnitiem coërcitus, alluit, ac populatur. Plusquam decem milia passuum agri, Perusini, atque tudertes lucrabuntur, si ripas fluminis coarctauerint, direxerintque, atque marginem, aggerémque altius extulerint. Id facientes, tum aptabunt fluuium nauigiis idoneum, tum prohibebūt ne amplius agros alluat, quemadmodum infra Ocriculos vsque Romam, & ostia fertur lateribus inclusus, vt quod perhibet Plinius, nulli fluminum minus liceat, inclusis vtrinque lateribus. Id certe etiam in agro Perusino, Tudertique foret. Omnes igitur magna cum voluptate, lætissimísque animis, hanc operam suscipient, omnium aderit excellens studium, vnde tantum commodi, atque lucri consequētur, nec laudes tuas, Summe Pontifex, vllo æuo celebrare desistent. Quinetiam ad me plerique rogatum venerunt, vt his de rebus tecū summe Princeps agerem, ne omitteres eos hoc tanto beneficio afficere.

Atque

A Atque quod in Gallia fit, vt minora nauigia vsque ad ampliora flumina deducãt. Inde maiores lembi excipiant, fieri quoque posset in Tiberi, vt minora nauigia à Trusiamno ducerent, vsque quo Clanis, aut Nar influunt. Hic maiora nauigia exciperent, nam illic quamlibet magnorum nauigiorum capax est Tiberis. Præstiterit igitur fidum, prudentem, beneuolúmque hominem negotio præficere, qui iussu tuo populis imperet, circum Tiberim sedentibus, alueum fluminis dirigere, coërcere, arctiorémque facere, aggerem attollere, & iuxta Gallicam consuetudinem salices, populósque pro ripis plantare, quorum radicibus agger contineatur. Vidi ego longe difficiliora, propter vtilitatẽ tamen à priuatis vrbibus, hominibúsque fieri. Inuenti sunt priuati homines, qui Rauennæ latissimas paludes auderent exhaurire, quas frumentis consererent. Bononienses immensas paludes, quas fluuius eorum Rhenus, Pado propinquus instagnat, superioribus annis exhauserũt, imperatis vndique operis, qui cum fluminis aggerem altius extulissent, fecerunt, vt omnis ille propter alluuionem inutilis, paludosúsque ager, optimus deinceps esset. Id fieri longe faciliùs ad Tiberim posset, propterea quòd latius duntaxat euagatur, paludes autem efficit nullas. Quid? nonne diuinos honores Principes illos meruisse fatemur, qui summo studio publica commoda iuuissent, qui paludes, exhausissent, flumina direxissent, pontibus instrauissent, nónne hoc vno Romanos admiramur, obstupescimus, magnitudinem animi eorum considerantes, cùm quædam adhuc tantæ magnitudinis vestigia viatoribus occurrunt. Certè tu, Summe Pater, qui sanguis eorum es, non potes, quod hactenus vbique

B præstitisti, eorum gloriam, magnitudinémque animi non æmulari. Atque illud quoque perspiciendum est, quantum commodi non ipsis modò populis, quantæ copiæ prouenturæ sint Romæ ex hac nauigatione: verùm etiam quid quæstus, quid lucri publico ærario, quantum vectigal: optime enim nosti Summe Princeps, quàm multa, quàm laudati vini genera fert omnis regio, quæ nauigatione fluminis vti posset: deferrent igitur Romam quicquid optimi vini apud eos nascitur, atque omnis illa pecunia, quæ Corsicam, Regnúmque Neapolis, vinis diuenditis, importatur, in vrbibus, regionibúsque tuis remaneret. His populos tuos locupletares, quæ quanta sint, vix enumerari potest. Adde, quod Vrbs cum vini penuria maxime laboret, tunc esset refertissima. Quid, quòd ab eis regionibus magna vis altilium, quod hodie quoque difficile fit, Romam inferretur? Quid olei copiam memorem? quid carnes? plus enim vnum nauigium adduceret, quàm quinquaginta iumenta, quicquid hodie multorum iumentorum dorso, magno cum labore, summis expensis Romam affertur, vno nauigio, vitatis expensis, afferretur. Multa quoque sunt, quæ dorso iumentorum propter iacturam portati non possunt: mitto merces, mitto vestem, omnéque cibariorum genus, nam vnico verbo Strabo superius exposuit, cum scriberet flumen afferre Romam θαυμαστὴν ἀποχορηγίαν copiam admirabilẽ. Quanta igitur esset vrbium tuarum lætitia, quod gaudium hac nauigatione restituta? Neminem quicum hac de re sum loquutus, inueni, qui non votis intentissimis eam efflagitaret, supplexque oraret, tibi id faciendi mentem Deus aspiret. Scio quidem non defuturos, qui vel tibi præclari operis, vel ei qui scripsit egregij propositi famam inuidẽtes, vel certè quòd in animos eorum, humilia semper, atque abiecta spectantes, magnarum rerum cogitationes adhærere nequeãt, te quacunque liceat eis ratione ab egregio facinore deterreant. Nullis enim sæculis inusitato, atque admirando opere reperto, quod carperet, atque obrueret præsto non affuit inuidia, vti imperante Nerone scripsit Tacitus de Lucio Vero, Romanarum legionum in Garmania Lagato. Is cùm cerneret Mosellam, atque Ararim fluuios, quorum primus Rheno receptus influit Oceanum Germanicum: alter receptus Rhodano, deuoluitur in mare mediterraneum in meridiem, propinquas inter se habere origenes: nempe in celtis vidit fieri posse, vt interiecta fossa vtraque flumina connecterentur, atque à mari mediterraneo per Rhodanum, tum per Ararim, exin per fossam in Mosellam copiæ subuectæ hinc per Rhenum, in Oceanum inducerentur, sublatisque itinerum difficultatibus nauigabilia inter se Occidentis, Septẽtrionisq; littora fierent. Huic igitur operi inuidisse scribit Selium Gracilem Belgicæ legatum deterrendo Lucium Verum, periculosum esse Romano Imperio, atque ipsi Legato si Germanicas legiones insuefaceret Gallicas affectare copias, quæ hac nauigatione affatim suppeterent. Inuidiam igitur indicauit Tacitus, tectam quidem, atque fucatam ratione. Multa enim commoda mortalibus abstulit inuidia, monstrúmque horrendum, quasi regia larua, rationis sumpta figura aggreditur principum animos, dolísque fallacibus eos à virtutibus auertit. At

quibus est robur benefactorum laudem memoriámque rerum præclarè gestarum omnibus præstare perspectum habentes, suáque sponte honesti cupiditate flagrantes, quá facile dissipat Aquilo nubes tenebrosas reddita tetris serenitate, tantopere animi sui magnitudine, illis insanorum hominum fabulis eiectis, sese à laude deduci, aut vllis sibi casibus dedecus, noménque eripi non sinunt, vanis persuasionibus ad aures aditum denegantes. Addidit ad postremum, vbi hoc commemorasset Tacitus, plerunque conatus honestos inuidia prohiberi, obiicere sese exaduerso velut acerrimam inimicam, grauémque aduersariam conatibus honestis inuidiam, Certè igitur principibus maximè perspiciendum est, ne quemadmodum Cassandram Teucri, sic ipsi bona vtiliáque canentes audire contemnant. Quod si tu Romam viis, plateísque, patefactis, atque directis, veteríque ædificiorum deformitate deiecta, longe meliorem, pulchriorémque reddidisti: si propugnaculis, & ante hac inaudito muri genere muniisti. Principis Apostolorum inchoatum à superioribus Pontificibus ædificium templi, sed longo tempore intermissum, magno studio repetitum excitare cœpisti: si magnorum Principum inter se conciliandorum causa, tantum itineris obiisti, longe autem maiora à te expectamus in dies. Certe & hanc tantę laudis occasionem, tale, ac tantum virturis tuæ testimonium prætermittere non debes. Omnium verò in te laudes, acclamationésque confluent, verum Pontificem, patrem patriæ celebrabunt, téque de stirpe Romana procreatum, Romanum facinus edidisse prædicabunt.

AVGVSTINI EVGVBINI BIBLIOTHECARII, DE REVOCANDA IN VRBEM AQVA VIRGINE.

ORBIS terrarum domina, mater omnium gentium, bonarum rerũ fœcunda parens, maiestatem eius memoriæ repetenti incredibile desiderium accendit, vt eam, si non qualis, ac quanta fuit, quoddam certè tantæ magnitudinis aliquando meis oculis videam simulacrum, quod omnium gentium denuo in se oculos, atque ora conuertat, communémque parentem omnes agnoscentes ad instaurandam claritatem eius vniuersos concurrere cernam. Atque hoc meum desiderium, neque prodigiosum, inusitatúmque haberi potest, neque earum rerum, quas naturæ facultas nõ admittat: sed earum, quæ & naturam habeant, vt fieri possint, & quæ nostris oculis facile conspicerentur si qua publici commodi, solidæq; gloriæ cupiditas, principibus nostris inesset. Simul præteritos annos, totámque posteritatem animo complectentes, quæ [illegible] [illegible] hanc amplitudinem Romæ conciliarint secum considerarent, quibus causis omnes nationes hanc sedem venerandam, colendámq; sibi maxime existimarint. Quibúsue pietatem, venerationémque omnium gentium Roma assecuta fuerit. Tum quid aliud superstes fuerit his, qui olim rerum potirentur, aut possit esse quantas velint, cumularint opes, patrimoniáq; auxerint, suos in excelso dignitatis gradu collocauerint, quã gloriam, famámque rerum gestarum. Quarum rerum consideratio, quid aliud agere cogat eos, qui rebus moderentur, quàm gloriæ summi Dei, atque immortalitati suæ enixè studere: quæ omnis in amplificatione publicæ vtilitatis perspicitur? Cui veteres pontifices omni conatu, totáque animi contentione incumbentes, dum nihil publica [illegible] antiquius habent, dum paterna beneuolentia cunctos generatim amplectuntur, fecerunt vt hunc locum omnes nationes sacrosanctum habentes velut pietatis domicilium venerarentur, & ad hoc sanctius ærarium pecuniam sacram omnibus è locis mitterent quas optimi principes in publicos vsus transigerent. Itaque si parem gloriam, atque immortale decus insequuti principes adamassent, iam Romam ex toto orbe Christiano, subsidiis huc confluentibus in pristinum ferè decus restitutam conspicari liceret, in quam plurimis ab hinc annis tanta pecuniæ vis est illata, vt eæ res effici potuerint, quæ Romæ veterem potentiam, magnitudinémque operum facile consequerentur. Mirari certè necesse est, cùm tantus laudis campus pateat, cùm magnitudinem animi multis in rebus principes comprobare possint, quorum tanta sit apud omnes nationes autoritas, quibus reges parere gaudeãt, quin ad hanc occasionẽ excitati maximas res, ipsiq; in primis vt, tum vniuerso

Chri-

A Christianorum generi profuturas animo concipientes, sese simillimos Deo eximiis factis ostendant. Quos viuentes vniuersi laudibus in cælum ferant, faustis acclamationibus prosequentes, incolumitatem, salutémque eis optantes, defunctos veluti Deos colant, eorum memoriam cum admiratione repetentes. Quis autem non perspicit quanta materia laudis consequendæ proposita sit, cùm multa hinc inde iacentia, pietatem, charitatémque alicuius principis desiderent, qui rerum restitutarum gloriam à cæteris neglectam sibi præripiat, quam curis inanibus, celeritérque extinguendis, ac perniciosis factis animos implicantes, cæteri nec sensu perceperunt, nec oculos in hanc meliorem partem cõuerterunt, quorum dum viuerent interitus ab omnibus expetebatur, defunctos contemnunt, execrantur. Eũ certè, qui celsæ huic religionis arci præsidet, cõuenit esse, de quo prędicare solent philosophi πειθαρχεῖν τῷ νῷ obtemperare menti, & rationi, quem amore iustitiæ conflagrare norint omnes, quam iisdem illi asserunt vespertinum matutinumque sidus claritate superare οὔθ' ἕσπερος οὔθ' ἑῷος, οὕτω θαυμαστός. Neque Luciferum aiunt, neque vesperum tantopere admirabilem esse. Romam igitur cum vetusta religione, ac pietate, quam sanguine suo illustres animæ peperere nobis, reflorentem, & ad cultum ornatumq; priscum restitutam aspicere cuperem, huc me demum multa collustrantem, veterésque ruinas animo versantem, miserantémque cupiditas deduxit, vt Aquam virginem reuersam in Vrbem, largitérque domos, ac paradisos, vt quondam, foráque influentem cernerem. Quam quidem meam cupiditatem, ne vana, aut impossibilia affectasse viderer, non ipsa modo ratio, ac rei contemplatio, sed ité experientia, & vsus, probatáque oculis res vehemẽtius incendit. Omnium enim aquarum, quas olim Romani patriæ suæ, ac publicæ vtilitatis amãtes induxerant in Vrbem, quibus vrbs omnis, teste Strabone, velut altero Tiberi largissime confluebat, vna hæc imprimis largior, vberiórque omnibus, & ad hodiernam vrbem accõmodatior, minori dispendio reuocari posset. Ortus autem huius aquæ, à Iulio Frontino, exitus ex arcu, passímque per vrbem memoriis intelligi potest. De toto autem aquæ ductu discere licet si per agrum Romanum ab ortu, atque exitu aquæ vestigia quæ nunc extant, & spiramenta in subterraneum aquæductum descendentia secutus, totum aquæ iter oculis complectaris. Sed finis Aquæ Virginis nemini non perspicuus est, cũ omnes qui campum Martium incolũt, quò nunc maxima pars Vrbis deducta est, hauriant ex fonte, incisiq; marmore tituli testentur, hanc esse Aquam Virginem. Estq; porta Septori, qua sepiebatur, secludebaturq; campus Martius à reliqua Vrbe, ad eius caput aqua transiẽtum per campum Martium delapsa pomaria, lucos, necnon lacum naumachiæ influebat. Hac porta tituli marmorei conspicui testes sunt inde transeuntis aquæ, cuius arcus vetustate collapsos, Titus Claudius Germanicus Cæsar restituerit. Nicolaus etiam Quintus, memoriam facti sui posteris relinquẽs inscripsit marmori, quod omnes, qui haurirent, prospectarent sese fontẽ virginem suis expensis restaurasse. Sistus autem superioris memoriæ Põtifex quod eius aquęductus detrimẽta quędã sarsisset, obtinuit vt à poëtis ei caneretur.

Virgineam Triuij quod repararis aquam.

C Nemo igitur est, cui non sit perspicuum, Fontem Virginem esse, quem nunc vulgo vocant fontem Triuij, quod tituli priscorum Imperatorum, & recentium Pontificum testantur. Sed maxima perturbatio, multipléxque inscitia obiecta est, quòd si quis iter à campo Martio reflectat, manantis aquæ exordium scrutaturus, cùm sese in subterraneum iter mox aqua recondat, vix mille passus egressis vrbem ex puteis illis cognita, inde recedens ab oculis, nullisque amplius indiciis perspecta, quum etiam depressis vallibus occurrentibus, per quas in lucem prodire opere arcuato eam oportuisset, nulla eius vestigia, nullos arcus, nulla omnino indicia cernas. At Iulius Frontinus docet octauo ab vrbe milliario Aquam Virginem in agro Lucullano, in locis palustribus via Collatina concipi, tum totum iter aquæ explicans, maxima parte substructionibus, aut specubus subterraneis, nonnullis autem locis propter demissiores valles, opere arcuato, à cliuo ad alterum cliuum fluere monstrauit. Sed cùm multas iuxta eam viam aquas concipi videns, nullas tamen hodierno tẽpore cernes, seu conspicuis operis arcuati structuris, seu subterranea fossa ad vrbem delabi. Nec fortasse ad hanc vsque ætatem repertus est, qui huc ingenium appulisset, cogitationémque exacuisset, vt cùm in vrbe titulos marmoreos amplissimos Virginis testes, ipsúmque fluentem fontem habeamus, nullis tamen toto Romano agro collustrato locis, Aquam virginẽ descriptam à Iulio, quæ hodie influat in vrbem deprehendamus. Tũ cõtrouersiam quis dissoluat, quænã sit exigua illa aqua quæ hodie ex Fõte Virginis hauritur, cũ

Virgo, quam descripsit Iulus, non veniat ad Vrbem, & fons ipse hodiernus cùm tenuis est, ut dixi tum breue iter extra vrbem vix ad mille passus progreditur. Meo igitur opere, mea in hanc omnium gentium matrem, lucem orbis terrarum pietate, hoc omne patefactum est, (si quem Deus demittat è cælo, qui factum hoc immortale secutus, æternúmque suæ bonitatis in vrbe testimonium relinquens non leues illas Sisti, aut Nicolai super hoc aquæ ductu minutias, sed omne laudis tantæ corpus amplexus, totam ipsam aquam, tot annis à mœnibus vrbis exulem, incredibile huic magnæ patriæ vtilitatem, commodúmque allaturus reuocet. Quis enim venerabili bonarum artium genitrici, omnium mortalium benefactrici, non omnia bona, omnem lucem, ornarúmque cupiat?) Iraque incredibili studio (ferebar enim cupiditate inueniendi, quæ magno commodo clarissimæ terræ futura prospiciebam, incendendique ad hanc laudem, quos Deus ad eam destinasset) reperta mihi est omnis ab ipsis largissimis scatebris ad vrbem vsque per agrum Romanum vaganti, illáque spiracula sequenti, via non quidem nunc fluentis aquæ, sed quæ felici priscorum Romanorum sæculo, forsan ad tempora Gottorum manabat in Vrbem, alluens, quemadmodum superius docui, campum Martium, quem locum omnium toto orbe pulcherrimum, amœnissimúmque fuisse scripsit Strabo. Reperta est autem nec labore, nec tempore exiguo, cùm omnis penè aquæductus ab origine sit subterraneus, omniáque tanto temporis spacio vetustas miscuerit in agris, vt cùm quatuor, aut septem puteos introrsus iter aquæ monstrantes reperetis, hic necessario nullus amplius, vel multa indagine repertis, nescius quam in partem spiramentorum ordo procurrat, incepto desistas. Sed quid non studio, atque industria, opponat sese difficultas omnis licet, mortales consequuntur? Quo non aspirat ardor, quem speculando, mentémque exercendo semel cõcepisses? Rectè priscis dictũ est, DEVS, ADIVVAT FACIENTES. Iraque iuxta viam Prenestinam, & Collatinam ab vrbe septimo, aut octauo milliario, in locis palustribus, scatent vberrimi fontes, ijsq; nusquam in omni agro Romano pulchriores, aut largius, abũdantiúsque in lucem exilientes. Arq; ex propinquis montibus, vt par est, ea liquorum copia in hunc locum cogitur, vt omnia fontibus irrigua, largas vndique scaturigines manare cernas: vt rectè scripserit Iulus, locum esse palustrem, non quidem aqua segni, aut lacunis restagnantium aquarum, sed multitudine, ac largitate gelidorum, salubriumq; fontium. Ex his largus, ac perlucidus amnis coactus non procul inde recipitur Aniene, qui ex monte Tyburtino præcipitans, celeritatémque ruinæ vbique demonstrans, sese Tiberi miscere paulo longius properat. Hanc celeritatem, atque hunc Anienis iuxta fontium horum scaturigines præcipitem cursum constat Romanis indicio fuisse posse fontes hos licet accurrerent editi colles Romam deduci, quod deinde ex his locis, depressioriq; sit Roma, nempe campus Martius, vt ad quam Anio cum Tiberi citatus fertur. Itaque opere Signino circumiecto, quod solidissimũ, & ad cõtinendas aquas aptissimum est, coactisque in vnum omnibus scatebris, atque his riuis, qui occurrerent, quorum plenus ager Romanus est suffossis, at conuallibus circumacto semper per cliuos aquæductu vitatis, aut in his arcus attollentes, Romam in campum Martium, qui depressior locus esset, Roma autem in collibus habitaretur aquam deduxerunt. Hæc vestigia passim per agrum Romanum reperies, nunc videlicet tumulos effossos, quod ordo frequentium, & inter se propinquorum spiramentorum demonstrat, quibus dum erueretur aquæductus materiam effossam egerebant, deinceps autem ipsum aquæductum cum vsus posceret expurgabant, aut in aliqua conualle, videas nunc integros arcus, nunc eorum fragmenta. Ab ipsis autem fontibus, quòd demissiore loco exprimuntur in lucem, cõtinuo per colles obiectos specus agere necesse fuit, ac longissime per subterraneum meatum iuxta viam Prænestinam, & Collatinam aquam deducere. Inde tribus, aut quatuor passuum millibus propter hanc viam confectis, flectitur ad viam Tyburtinam, reditura ad Anienem, quem à principio itineris reliquisset. Hunc in magna conualle per arcus, qui ripæ fluminis imminent non procul à ponte Nomentano, prætergressa redit in viam Nomentanam, eáque per effossum collem trajecta, oblatáque alia conualle atque arcus ascendens, flectitur Romam versus ad viam Salariam, seu Collatinam. Pincianámue: Exinde vineta ingressa, ac veluti cubito ad ortum, & meridiem sese retorquens, occasui, & septentrione relicto, inter portam Flaminiam, ac Pincianã subit mœnia vrbis semper meatu subterraneo, donec ad radices collis in campum Martium egressa super portam Septorum fundit sese per vicos vrbis. Ipsæ igitur viæ indices sunt itineris. Operæpretium autem est nosse, quæ nunc in vrbe ex fonte Virginis hauritur aqua, non eam esse, quæ locis palustribus septimo

mo ab vrbe milliario, in agro Lucullano concipitur, autore Iulio. Sed cùm ipse Frontinus in descriptione huius aquæ, asserat eam in illo subterraneo itinere multis acquisitionibus crescere, repertis scilicet dum aquæ ductus seruili manu effoderetur, nonnullis aquæ venis hisque associatis, hæ sunt videlicet quæ hodiernũ fontem conficiunt vix mille passus extra vrbem ortum habentes. Non est igitur hæc principalis, amplissimáque illa aqua, vberrimi illi, illustrésque latices, sed tenues riuuli, non procul vrbe nascentes. Ipsa quinetiam aquęductus magnitudo indicat, non riuulis illis fuisse paratum. Pleno autem alueo fluxisse docent currentis aquæ in pariete dextra, læuáque impressa vestigia. Cùm igitur fons hodiernus ea tenuitate habitatoribus incredibilem alacritatem afferat, quid fore putes, si quantus est ad scaturigines afflueret? Medius fidius omnia fora, domos, palatia, hortos fontibus irrigua videremus. Ipsam planè Vrbem huius aquę commodo reflorẽtem, ingenti ad eam colonorum facta accessione spectaremus. Hos igitur admirandos, illustrésque fontes esse aquam Virginem omnibus poëtis, historiísque celebrem, cùm totus aquæductus, quem indicibus spiramentis secuti veniemus ad vrbem, tum verò Frontini descriptio perspicuè comprobat, quod plenus scaturiginum, quod palustris hodiernus locus, quod spacium ab vrbe ipsum est, & iuxta viam Prænestinam & Collatinam, quod iter aquæ totum penè subterraneum mediis effossis, penetratísque montibus, & quasi eorum visceribus adapertis, vt vix mille passus super molibus arcuatis exeat in lucem, locis deiectioribus. Cúmque spatium ab vrbe ad fontes recto itinere ad septem millia passuum extendatur, propter inflexiones tamen aquæ quod Romani effodere montes, ac per aquam circumagere maluerunt, quam in vallibus arcus attollere, nisi necessariò cogerentur, efficitur vt hoc spatium ad alia millia septẽ passuũ augeatur. Hi fontes hodie vocantur Salones, omnibus notissimi, nisi quod ignotũ erat hanc esse Aquam virginẽ, hos olim fontes in Vrbem solitos influere. Atq; adeo res obscura fuit, vt etiá illustres Romanæ curiæ viri, qui ad hác aquá villas extruxerunt, inscripserint marmore, hanc esse aquá Appiá, quos apertè fefellit codex mendosus Iulij Frontini, quo describens aquá Appiá, dixit eam cócipi via Prenestina sinistrorsus. Sed propter similitudiné scriptionis sinistrorsus, ac dexstrorsus effectum est, vt de aqua Appia médosè sinistrorsus scriberet, quod in aliis plerisq; fit. Sed docere illustres illos viros poterat reliqua pars descriptionis aquæ Appiæ, quá prosequitur Iulius, qua docuit caput huius aquę esse ad Salinas, & ingredi vrbẽ per portam Capená siue Appiá. Quod iter tenerẽ non posse fontes Salonis, quod ager Romanus ad eam partẽ, nempe ad præcipitantẽ Anienem, maxime deprimitur, nemini non perspicuũ est. Exurgítque agri Romani dorsum ad ortũ æquinoctialẽ portásq; orientales vrbis. Quo quidẽ assurgere minime Salonis aqua potuisset. Sed quid moror? nónne ipsi vulgo aqua Appia notissima est? vt quam veteris appellationis remanente vestigio, vocant, Aqua d'Acio, quę quidẽ eodem itinere quod Iulius docuit iuxta portam Appiam siue Capenam prolapsa, demum viam Hostiensem intersecans deuoluitur in Tiberim semper ad meridiem at Virgo in occasum, & Septentrionem. Ipse quoque Virginis aquæductus conspicuus illis viris index esse poterat, hanc Appiam esse non posse, quod euestigio iuxta fontes illos ingrediens terebratum collem, ac longissime per agrum Romanum circumacta tandem vrbem influit in campo Martio, vbi marmorei tituli aquam Virginem demonstrant. Percepta igitur insignis aquæ origine, deprehensis, indicatisque egregiis fontibus, nec non eorum itinere cognito, ac quanta futura sit vrbi ex aqua commoditas, omnibus perspecto, iam certè perspicuũ est, quid laudis assecuturus sit, quos titulos sibi, trophæúmque erecturus, cui mentem ad hæc aspirabit Deus, magnum suæ laudis architectum eum constituens. Ac quanquam animi magnitudo ex difficilibus reddit facillima, vt si qua etiam grauior occurrat hoc in opere difficultas, ea magnam mentem tanto commodo proposito deterrere non debeat, attamen eadem nos prudentia, & rerum comprobatio quæ fontium originem, iter, & omnem huius rei naturam indicauit, docuit item nullam obstare causam, quo minus iniuria temporum, grauissimarúmque Italiæ calamitatum concursu collapsam sanctissimi facti memoriam restituamus, atque eam minus, quàm videatur si nobiscum cogitauerimus labefactatá reparemus. Non enim proponitur nunc vt nouum aquæductum, quod fortasse opes hodiernæ præstare non possent, effodiamus, non ex longinquis spaciis aquam ad vrbem euocamus, sed expectantem nostras manus, & ad se suas fontes implorantem reduci astare paratum non magnas expensas poscentem, exiguo labore refici posse inq; eo omnia nobis fore procliuia prædicamus. Est integer totus, saxa illa, molésque tumulorum, efforata eadem sunt nullo labentis æui detrimento deleri, atque euerti potuerunt, iidem collium situs eadem locorum natura.

Nihil ex pristina consuetudine ferè demutatum. Omnis enim aquæductus est subterraneus, non vt reliqui in altam Romam excelsis fornicibus aquam transportantes, quos senio, & Barbarorum iniuriis collapsos reficere nostræ opes forsan non possent. At paucis locis cogemur duntaxat meatu infernè perpurgato, arcus reficere, quorum nũ etiá fundamenta extant, nonnunquam substructiones, quæ supersunt redintegrare. Quæ omnis expensa ipsis architectis autoribus, qui ad hæc visenda, solertérque perpendenda sæpius conuenere vix ad quindecim milliũ aureorum summam accedit, si quis modò rectam secum rationem inire insistat, secumq; cogitet, quantus operarũ numerus omni subterraneo meatu expurgando sufficiat, aut quid reficiendis paucis illis arcubus pecuniarum debeatur. Ostensa quoque prudentibus, rerúmque peritis ratio est e uestigio recuperandarum expensarum cum refecto aquæductu, redditáque Vrbi vberrima aqua, qui Romanis olim mos fuit, idq; nonnullæ Italiæ vrbes retinent, vt aquæ volentibus in suas domos deducere venundetur, quod pretiũ longe multiplex inita ratione futurũ est, quàm expensę reficiendi aquæductus. Tanta autem hæc aqua est, vt vniuersam vrbem possit alluere velut amnis de[fl]uens, atque deprehensum quoq; architectorũ ratione est vbi in Campo Martio ex specubus illis prodit in lucem, cùm locus is sit ad radices collis, reliqua deinceps hodierna vrbs sit plana per totum campum Martiũ, reliquamq; planiciem, in qua publicæ operæ fuerunt, templa, theatra, thermæ, vrbs autem in collibus habitaretur hunc locum altioré esse omni ipsa vrbe, vt duci possit aqua per omnem. Primũ in foris vberes spectare fontes publicéque haurire licebit ante portam Flaminiá, vrbem ingressis, tum per omnẽ ipsam viam ad forum sancti Marci. Tum in foro Pantheon, in campo Floræ, demum per omné vrbem, omnibus illustrium virorũ domibus exiliẽte aqua Citriorumq; lucos obeunte, non fontes ficticios, quorum iam ingens copia Romæ esse cepit, sed veros naturalesq; Latices fluere mediis in penetralibus aspiciemus: quo spectaculo, quid iucundius esse possit? Quis non laudibus in cælum feret, diuini muneris autoré, quando Nicolaus, & Sistus sibi immortales titulos excitari voluerunt, ob leues nescio quas huius aquæ factas iacturas, idq; non per totũ aquæductum, sed ad caput tantũ. Quis hodie virorũ præpotentum est, quin sibi intra palatium quibusuis expensis pateat hanc voluptatem, vt quando salientis aquę, veroq; riuo decurrentis facultas denegata est, eam simulatis fontibus scatenté, murmurantémq; aspiciat. Mitto vetera, solidáq; commoda. Aqua venali ex Tiberi vtitur Roma salubri quidé illa quod ex montibus defluens, cruditates omnes multa spacia per saxa, harenamq; deuoluta relinquit, aut quòd sulfureus Nar excoquẽs redigit reliquam aquam ad naturam mitiorem. At illi fontes & uberrimi quoque sunt ex vicinis montibus longa spacia prolabantes, æstate, tactu gelidissimi, hyeme calidiores, quod salubrium aquarum indicium est. At quanta lætitia erit, quæ rerum exoptanda cõmutatio ab aqua venali, cuius sæpe inopia est, quam ex lõginquo flumine allatam, eamq; sæpius limosam, ac turbidam emere, ac subito bibere cogimur, euentũ esse ad aquam omnibus expositá, ac paratá ad veros, vberésq; fontes, vnde omnes ad satietatem hauriant, & commodè vtantur? Quid aliud hoc planè futurum est, quam ipsam denuo condere vrbem? At quæ nam fraus, aut inuidia nunquã non conatibus honestis inimica, dissuadénsq; vtilia, nos deterreat ab incœptis, quibus proxime ad superos accedamus, futuras scilicet has intolerabiles impẽsas, aut cùm sint inclyta, plenaq; laudis, deijciat, ac deprimat, non esse tanti, vt huc aduertere menté principes deceat. Iterum itaque moneo debere nos huc omnem cogitationem, vimq; animi conferre, intentè perpendere, num vera sint quę scribantur. An reipub. tãtopere intersit rationibus scribentis persuaderi. An verè hęc sit aqua Virgo, atq; his ex locis aduceheret vrbẽ, an exter antiquus aquęductus integer ferè totus quippe subterraneus intra montiũ, saxorumq; duritiem cuniculis actis, tofóq; suffosso. An is verus sit virginis aquæductus, & an facile possit opus non magnis expensis restitui. Magnas autem dico, quæ superent opes hodiernas. At ego contendo multa quotannis solitos facere pontifices longe maioris impendij. Quòd si hęc refugiunt, nequid detrimenti publicũ ærarium patiatur, at populũ, quoniam totius vrbis hoc beneficium est, in singula capita ad hoc opus cõcurrere iubeát. Nam neq; multũ erit quod à singulo exigatur. Sed hæc mihi facillima videntur, si modo non desit, aut succũbat animus, qui sæpe ad bona, laudatáq; frigescit. Nec subit virtutis imago. Paucos enim euexit ad æthera. Hoc me quidem omni spe destitutum ęgritudine conficit deuiũ iter nostrũ, seclusumq; à consortio Deorũ aspicientem, in cęlumq; auolasse, quę terras aspectu iucundissimo solari consuesset, & crudelé inter algores, noctémq; profunda nos deseruisse, vt nouem exulare sorores omniq; aditu prohiberi videremus. At erit cùm reflorenté vrbem, cùm ver antiquũ rediisse lę-

tabimur

tabimur. Nulla nostros oculos res exoptata diffugiet, excussáq; hyeme terris irradians nouus ardor afflabit. Et Charites manibus spargent lilia plenis. Quæ igitur, vt ad lymphas redeam, tam abiecta Italiæ vrbs est, (nam sæpe parua magnis, vt ille inquit, rectè cõferuntur,) quæ non etiã difficili transitu fontes, seu flumina ad se deduxerit? Aliæ saxa inter ardua, & scopulos, præruptas, asperásque rupes, iter fontibus aperientes, nullis sumptibus parcẽtes, qualem Iguuij patriæ meæ aquæductum suspiciendo obstupesces, aut Perusiæ longissimè petitã, & ex alto monte in infimas valles tubis plũbeis ruentem, hinc tantundem in alterũ collem resurgentẽ, forumq; vrbis, quod altissimo in loco est, ascẽdentẽ aquã aspicies. Quæ quidẽ & magna fuit audacia, & non credẽdis sumptibus exacta. Brixia Cenomanorũ vrbs, tantum fructũ ex aquæductu in eam procul deducto percipit, vt nemini non liceat, vel priuato, ac plebio emptã aquã deducere in atrium, pomariũ, omnẽmq; domum. Quid cęteras vrbes memorẽ res omniũ oculis expositas explicans? Soláne regina orbis, principũ incuria, suis in perpetuum cõmodis ornamentísq; carebit? Non redibit, quæ facile redire possit, ad eam vetus pulchritudo? Quid autẽ ipsi principes morãtur, an dum eos manibus prensantes ad ipsas scaturigines per totũ aquæductũ, ad postremos in vrbe puteos, ac spiramẽta deducamus, eísq; dextra protẽsa, effossos colles, viámq; sectam intra supercilia, & interiorẽ laticis meatũ ostendentes, non fabulosa, atque arbitraria, sed maxime probata nos referre doceamus? Iterũ edico oportere exhaurire aquæductũ, terra, rebúsq; aliis egestis lõgo tẽpore eo deuolutis, ex quo videlicet effrata ad ipsos fontes aquæductu, signinóque opere deleto, quo latices cogebantur, qui mox semitã illam subterranẽã subibant, delapsi per planum ad Aniẽnẽ redierunt relicto itinere ad Vrbem, ipse autẽ interior meatus inde procurrens vacuus aqua media secat iuga, frequẽti puteorũ ordine supernè perspectus, quos secutus primum in viam Prænestinã ingredieris, eos semper habens à læua multis captificis ad fauces enatis, sed cùm ad vrbem propius accesseris, oblata ingẽti valle flectit iter à via Prænestina, versus viam septemtrionẽ per agros, donec trãsgressus viam Tyburtinã, semper in septemtrionem versus Aniẽnẽ descendit. Hoc autem in flexo itinere progreditur, quod valles obstabãt, ac præstare Romanis visum est per tofum incisum, per specus, aut cuniculos longissimè pertinentes quã opere arcuato nisi cùm necessitas cõpelleret aquã ducere, cum in eo minores sumptus fierent, Nam extruendo opere arcuato, calce, sabulo, lateribus, tum ædificãdi peritos adhibere opus erat, at effodiendis tumulis, seruorũ multitudine res expediebatur. Fit quidẽ vt nonnullis locis cognitionẽ, indiciáq; aquæductus amittas, nesciúsq; per agros circumuagari cogaris, veluti si quis venationi insistat, sed demũ redit in lucem spiramentorũ ordo. Quorũ pleraq; agricolæ feruntur obstruxisse propter crebros [illegible]mentorum casus. Omnis autem hæc spiramentorum via, facile perspicietur, nulláq; amplius [illegible] scrutantibus offeretur si subeuntes operæ meatũ aquæ perpurgãdo detexerint, iterúq; ante oculos apertũ, expeditúmq; ad vrbem vsq; tenere cœperint. Fieri autem id prędicant oportere non ęstate, propter algores interius à superno calore refugientes hominib[illegible] biles. Hyeme autẽ ob diuersam causam supernũ frigus, vt in puteis, fontibúsq; fit, naturali calore non ferente calet intimus meatus. Superest igitur vt si cui nostra ætate rem maxim[illegible] cõmodi edendo sese celebrem, & quod caput est, gratũ, acceptúmq; superis reddere propositũ fuerit, huicque rei omnibus modis studendũ sibi persuaserit: superest inquã vt tantæ laudis cõparandę occasionẽ elabi non sinat, neu diutius amissorũ fontium incõmodum veterascere, aut hanc aboleri memoriã patiatur, ipsúmq; aquæductũ, qui tametsi nõnullis iniuriis acceptis, effringi tamen, euertíq; non potuit, saltẽ ne senio, ac desuetudine fatiscens, funditúsq; labefactarũ amittamus, vt nulla posthac hominũ memoria possit restitui. Quã quidem iacturã haud inuitus fatear, futurã non mediocrem vrbis calamitatem. Et quoniã ea temporũ alacritas tenebris abactis renidere iam cœpit, vt in dies vrbs ex fœdissimis miseriis, quibus esset obruta paulatim resurgat. Iam enim seditiosorũ ciuium, qui quotidianis eam cladibus deuastabant, furor cõpressus est. Iam publicis viis, aut in syluis insidiari soliti latrones è medio sublati sunt, quorũ teterrima importunitas in festa omnia itinera reddiderat, ipsa autem eorũ latibula, densissima nemora penitus patuere, omniáq; in agris aperiri cœperũt. Iam hi, qui ei nihil non iniuriarũ ad omne tẽpus inferre parati essent, longius submoti sunt. In dies autem domiciliis, viarum pulchritudine, tectorũ venustate, ad pristinam magnificentiã illustratur, fitq; maior ad eam colonorum cõcursus, tempus quoq; posceret, vt hæc quoq; reddiri fontis felicitas cæteris ad eam redeuntibus gratiis adderetur.

FINIS.

RERVM ET MATERIARVM IN HOC *volumine contentarum Index locupletissimus.*

Amelius

attributa

B

C

D

dæmon,

deus sem-

E

eudæ [illegible]

H

L

Liber de mun-

M

monu-

N

O

P

Philosophi,

proclus

R

S

prinæ

T

X

Z

FINIS.

EVGVBINI
OPERA